

**T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMDALI**

**BAŞBAKAN ANGELA MERKEL DÖNEMİ ALMANYA'NIN
ORTADOĞU POLİTİKASI**

**Hazırlayan
Ahmet BÜLBÜL**

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet ÖCAL**

Doktora Tezi

**Temmuz 2019
KAYSERİ**

**T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ**

**BAŞBAKAN ANGELA MERKEL DÖNEMİ ALMANYA'NIN
ORTADOĞU POLİTİKASI
(Doktora Tezi)**

**Hazırlayan
Ahmet BÜLBÜL**

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet ÖCAL**

**Temmuz 2019
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ahmet BÜLBÜL

İmza :

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: “Başbakan Angela Merkel Dönemi Almanya’nın Ortadoğu Politikası”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 452 sayfalık kısmına ilişkin, 23/08/2019 tarihinde *Turnitin* intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 19 dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. *29.08.2019*

Adı Soyadı : Ahmet BÜLBÜL
Öğrenci No : 4033141310
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi
Bilim Dalı : Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi
Program Adı : Doktora

Danışman: Adı/İmza

Prof. Dr. Mehmet ÖCAL

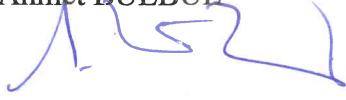
Öğrenci Adı/İmza

Ahmet BÜLBÜL

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“Başbakan Angela Merkel Dönemi Almanya’nın Ortadoğu Politikası” adlı Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Ahmet BÜLBÜL

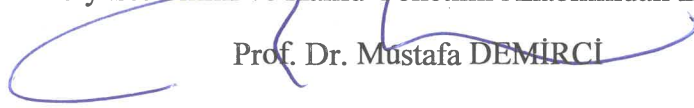

Prof. Dr. Mehmet ÖCAL

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilimdalı Başkanı

Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ

KABUL ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mehmet ÖCAL danışmanlığında **Ahmet BÜLBÜL** tarafından hazırlanan “**Başbakan Angela Merkel Dönemi Almanya’nın Ortadoğu Politikası**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilimdalı **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

22 / 07 / 2019

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Mehmet ÖCAL

Üye : Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI

Üye : Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ

Üye : Doç. Dr. Fatih ERTUGAY

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Elif ŞİMŞEK ÖZKAN

ONAY:

Bu tezin Enstitü Yönetim Kurulunun 20.08.19 tarih ve 25 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu tezin fikir aşamasından sonuçlandırılmasına kadar geçen zamanda, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana zamanını ayırıp sabırla ve ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan, her sorumda yanına çekinmeden gidebildiğim, tecrübesini ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm danışman hocam Prof. Dr. Mehmet ÖCAL'a teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunuyorum. Tez izleme komitemde yer alarak çalışmamda konu, kaynak ve yöntem açısından bana sürekli yardımda bulunarak yol gösteren ve samimiyetlerini esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ'ye ve Dr. Öğr. Üyesi Elif ŞİMŞEK ÖZKAN'a çok teşekkür ederim. Değerli fikirlerinden ve tavsiyelerinden yararlandığım, tez savunma jürimde yer alan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI'ya, Prof. Dr. Fahri TÜRK'e ve Doç. Dr. Fatih ERTUGAY'a teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca Erciyes Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'ndeki başta değerli hocalarım Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Müzeyyen EROĞLU DURKAL olmak üzere tüm hocalarıma teşekkürlerimi bir borç birilim.

Bu süreçte ve bütün hayatım boyunca varlıklarını ve desteklerini hep yanımda hissettiğim, akademik kariyer gibi uzun ve meşakkatli bir yolculukta sürekli olarak yanımda bulunan babam Tahsin, annem Songül ve kardeşim Hakan Bülbül'e sonsuz teşekkür ederim.

Hayat arkadaşım, canım eşim Betül'e bana olan sonsuz desteği, sabrı, fedakarlığı ve motive edici tavrı ve ayrıca bu çalışmanın fikir ve yazım aşamasındaki yardımları dolayısıyla ona en içten teşekkürlerimi sunuyorum, iyi ki varsın, iyi ki bu yola birlikte çıkmışız. Özel bir teşekkürü de canım kızım Bennu ve sevgili oğlum Eymen'e etmek istiyorum.

Ahmet BÜLBÜL

Temmuz 2019

**BAŞBAKAN ANGELA MERKEL DÖNEMİ ALMANYA’NIN
ORTADOĞU POLİTİKASI**

Ahmet BÜLBÜL

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Temmuz 2019

Danışman: Prof. Dr. Mehmet ÖCAL

ÖZ

Federal Almanya Cumhuriyeti dünyanın en büyük dördüncü ekonomisine sahip bir ülke olarak hem AB hem de uluslararası alanda önemli bir oyuncudur. Özellikle, Berlin Duvarı’nın 1989’da yıkılmasının ardından 1990’da birleşen Almanya’nın tam bağımsızlığını kazanması ve iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ile Alman dış politikasının ulusal, bölgesel ve küresel çerçeve koşulları temelde değişmiştir. Bu değişim; Almanya için dış politikada daha fazla eylem ve hareket alanı artmasının yanında, Avrupa ve dünyada Almanya’dan daha fazla sorumluluk almasını yönelik beklenti ve gereksinim taleplerini de arttırmıştır. Almanya’nın genel dış politikasında görülen değişimin Merkel döneminde Ortadoğu’ya yönelik politikalar üzerinde nasıl yansıdığı bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Bu bağlamda, çalışmada Başbakan Angela Merkel’in 2005-2017 yılları arasındaki dönemde Almanya’nın Ortadoğu politikası yeni klasik realizm çerçevesinde incelenmiştir. Bu yıllar arasındaki, Almanya’nın Ortadoğu politikalarında gelişmeler ve değişimler gösterilmeye çalışılmıştır. Merkel döneminde Almanya’nın Ortadoğu politikalarının daha iyi anlaşılması için tarihsel bir perspektiften Merkel dönemine kadar olan Almanya’nın Ortadoğu’ya yönelik politikaları mercek altına yatırılmıştır. Başbakan Merkel döneminde ortaya çıkan Arap Baharı ve DAESH terör örgütü çerçevesinde meydana gelen önemli gelişmeler ile birlikte Almanya’nın Ortadoğu’da bulunan ülkeler ile olan siyasi, ekonomik ve askeri ilişkileri gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacını ise; Almanya’nın Ortadoğu politikalarında Merkel döneminde bir değişim ya da farklılık olup olmadığı sorusuna yanıt aranması oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alman Dış Politikası, Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Angela Merkel, Yeni klasik realizm

**GERMANY'S MIDDLE EAST POLICY IN THE ERA OF CHANCELLOR
ANGELA MERKEL**

Ahmet BÜLBÜL

Erciyes University Institute of Social Sciences, Ph.D. Thesis, July 2019

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet ÖCAL

ABSTRACT

As a country with the fourth largest economy in the world, the Federal Republic of Germany is an important player both in the EU and internationally. In particular, the collapse of the Berlin Wall in 1989, after winning the united Germany full independence in 1990, German foreign policy and the bipolar world order with the end of national, regional and global framework conditions have changed fundamentally. This change; as well as creating space for action and movement in foreign policy for Germany, it also increased the demands and expectations for Germany to take more responsibility in Europe and the world. The subject of this study is how the change in the general foreign policy of Germany was reflected on the policies towards the Middle East during the Merkel period. In this context, in the study, Germany's Middle East policy between the years 2005-2017 of Prime Minister Angela Merkel was examined within the framework of neoclassical realism. During this period, developments and changes in Germany's Middle East policies were tried to be shown. During the Merkel period, Germany's policies towards the Middle East were scrutinized from a historical perspective to a better understanding of Germany's Middle East policies. The political, economic and military relations of Germany with the countries in the Middle East have been tried to be shown with the important developments that took place within the framework of the Arab Spring and ISIS terrorist organization that emerged during the Prime Minister Merkel period. The aim of this study is; the search for an answer to the question of whether there is a change or difference in Germany's Middle East policies during the Merkel period has been formed.

Key Words: German foreign policy, Middle East and North Africa, Angela Merkel, neoclassical realism

İÇİNDEKİLER

BAŞBAKAN ANGELA MERKEL DÖNEMİ ALMANYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI

	Sayfa
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ İNTİHAL TESLİM FORMU	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	iii
KABUL ONAY SAYFASI.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZ	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

ANALİTİK YAPI, YÖNTEM, KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı, Yöntemi ve Kuramsal Çerçevesi	7
1.1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı.....	7
1.1.2. Çalışmanın Yöntemi	10
1.1.3. Yazında Almanya'nın Ortadoğu Politikası.....	11

1.1.4 Çalışmanın Kuramsal Çerçevesi.....	18
1.1.4.1 Uluslararası İlişkiler Kuramları Açısından Federal Almanya.....	19
1.1.4.1.1. Realist Kökenli Teoriler	34
1.1.4.1.2. Klasik Realizm ve Neo-Realizm	34
1.1.4.1.3. Neo-Klasik Realizm (Yeni Klasik Realizm).....	43
1.2 Çalışmanın Kavramsal Çerçevesi: Ortadoğu Kavramı ve Alman Dış Politikası Yapım Süreci	51
1.2.1 Uluslararası İlişkiler Açısından Ortadoğu	51
1.2.1.1 Ortadoğu Kavramı.....	55
1.2.1.2 Ortadoğu Bölgesinin Sınırları	61
1.2.1.3 Ortadoğu Bölgesinin Önemi	65
1.3 Alman Dış Politikasının Temel Özellikleri ve İlkeleri.....	70
1.4 Alman Dış Politikası Yapım Sürecinin Aktörleri.....	75
1.4.1 Yürütme	76
1.4.1.1 Federal Almanya Cumhurbaşkanı - Bundespräsident.....	76
1.4.1.2 Şansölye ve Federal Başbakanlık Makamı – Bundeskanzler/in ve Bundeskanzleramt	78
1.4.1.3 Federal Başbakanlık Makamı (Bundeskanzleramt)	82
1.4.1.4 Dışişleri Bakanı ve Dışişleri Ofisi – Aussenminister und Auswärtiges Amt (AA)	85
1.4.1.5 Federal Almanya Dış İstihbarat Teşkilatı - Bundesnachrichtendienst (BND).....	89
1.4.2 Parlamento ve Yasal Kurumlar.....	94
1.4.2.1 Almanya Federal Meclisi (<i>Bundestag</i>) ve Almanya Federal Konseyi (<i>Bundesrat</i>).....	94
1.4.2.2 Federal Anayasa Mahkemesi – Bundesverfassungsgericht	101
1.4.3 Sivil Toplum Kuruluşları ve Medya	105

II. BÖLÜM

MERKEL DÖNEMİ ORTADOĞU SİYASETİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

2.1	Alman Dış Politika Geleneğinde Ortadoğu 1871 – 1949.....	120
2.1.1	Alman İmparatorluğu Dönemi 1871 – 1918.....	120
2.1.2	Weimar Cumhuriyeti Ortadoğu Politikası (1919 – 1933).....	138
2.1.3	Nazi Almanya'sı (Üçüncü Reich) ve Ortadoğu (1933 – 1945).....	146
2.2	Doğu ve Batı Almanya'nın Ortadoğu Politikası.....	160
2.2.1	Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası (1949 – 1990)....	162
2.2.2	Batı Almanya'nın Ortadoğu Politikası (1949 – 2005).....	183
2.2.2.1	Adenauer Dönemi Ortadoğu Politikası (1949 – 1963).....	183
2.2.2.2	Erhard - Kiesinger Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası (1963– 1969).....	200
2.2.2.3	Brandt Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası (1969 – 1974).....	217
2.2.2.4	Schmidt Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası (1974 – 1982).....	230
2.2.2.5	Kohl Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası (1982 – 1998).....	243
2.2.2.6	Schröder Dönemi (1998 – 2005).....	257

III. BÖLÜM

MERKEL DÖNEMİ ALMANYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI (2005 – 2017)

3.1	Merkel Dönemi Dış Politikasına Genel Bakış.....	270
3.2	Merkel Dönemi Ortadoğu Dış Politikası.....	287
3.3	Arap Baharı'nın Alman Dış Politikasına Etkisi.....	289
3.4	Almanya'nın DAESH Siyaseti.....	293
3.5	Almanya'nın Irak İlişkileri.....	296

3.5.1 Siyasi İlişkiler	296
3.5.2 Irak'ın Yeniden İnşası Faaliyeleri.....	298
3.5.3 Ekonomik İlişkiler	299
3.5.4 Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile Siyasi, Ekonomik ve Askeri İlişkileri	299
3.6 İran ile İlişkiler	301
3.6.1 Siyasi İlişkiler ve İran Nükleer Programı Müzakereleri.....	307
3.6.2 Ekonomik İlişkiler	320
3.7 Almanya'nın İsrail ile İlişkileri ve İsrail-Filistin Sorunu	323
3.7.1 İsrail ile İlişkiler.....	323
3.7.2 Siyasi İlişkiler	325
3.7.3 Ekonomik İlişkiler	338
3.7.4 Askeri ve Güvenlik İşbirliği	338
3.7.5 Alman Dış Politikasının İsrail-Filistin Sorununa Bakış Açısı.....	344
3.8 Mısır Arap Cumhuriyeti ile İlişkileri.....	352
3.8.1 Siyasi İlişkiler	354
3.8.2 Ekonomik İlişkiler	368
3.8.3 Güvenlik ve Askeri İlişkiler.....	369
3.9 Almanya'nın Suriye Arap Cumhuriyeti ile İlişkileri ve Suriye Savaşı Siyaseti ..	372
3.10 Lübnan Cumhuriyeti ile İlişkileri	379
3.11 Ürdün ile İlişkiler	385
3.11.1 Siyasi İlişkiler	385
3.11.2 Ekonomik ve Kalkınma İlişkileri.....	386
3.11.3 Askeri ve Güvenlik İlişkileri	387
3.12 Körfez Ülkeleriyle İlişkiler.....	388
3.12.1 Körfez Ülkeleriyle Siyasi İlişkiler	388
3.12.2 Ekonomik İlişkiler	400
3.12.3 Askeri ve Güvenlik İlişkiler.....	403

3.13 Libya Devleti ile olan İlişkiler.....	406
3.13.1 Libya İç Savaşı ve 18 Mart 2011 Libya Askeri Müdahalesi	407
3.14 Mağrip Ülkeleri İle olan İlişkiler.....	418
3.14.1 Siyasi İlişkiler	426
3.14.2 Ekonomik İlişkiler	434
3.14.3 Askeri ve Güvenlik İlişkileri	436
SONUÇ.....	442
KAYNAKÇA.....	451
ÖZGEÇMİŞ.....	588

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Klasik Realizm, Neorealizm ve Neoklasik Realizm.....	46
Tablo 2: Neoklasik Realizmde Değişkenler.....	49
Tablo 3: Tibi'ye Göre Bölgesle Alt Sistem Olarak Ortadoğu ve Kısımları.....	64
Tablo 4: 1945'ten Sonra Almanya'nın Sivil Güç Rolünün Karakteristiği.....	74
Tablo 5: XX. Yüzyıl Başlarında Ortadoğu'nun Bazı Şehirlerdeki Alman Müesseseleri ...	131
Tablo 6: Selected Statistics On Economic Performance İn The 1920s.....	143
Tablo 7: Almanya ve İsrail Arasındaki İhracat ve İthalat Oranları.....	325

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AfD	Almanya için Alternatif Partisi - Alternative für Deutschland
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BND	Federal Almanya Dış İstihbarat Teşkilatı - Bundesnachrichtendienst
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CDU	Hristiyan Demokrat Birlik Partisi - Christlich Demokratische Union
CSU	Hristiyan Sosyal Birlik Partisi - Christlich-Sozialen Union
DDR	Deutsche Demokratische Republik - Alman Demokratik Cumhuriyeti
DM	Deutsche Mark – Alman Markı
DPA	Dış Politika Analizi
FDP	Hür Demokrat Parti - Freie Demokratische Partei
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
FLN	Front de Libération Nationale (Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi)
MC	Milletler Cemiyeti
MENA	Middle East and North Africa – Ortadoğu ve Kuzey Africa
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü - North Atlantic Treaty Organization
NfO	Doğu İstihbarat Bürosu (Nachrichtenstelle für den Orient – NfO)
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons - NPT
NSDAP	Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei

OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
SDP	Sozial Demokratische Partei - Sosyal Demokrat Parti
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – Sosyalist Birlik Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
UAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı International Atomic Energy Agency - IAEA
UNIFIL	United Nation Interim Force in Lebanon (Lübnan’da Birleşmiş Milletler Geçici Görev Gücü)

GİRİŞ

“Şark (Doğu) sorunu” Pomeranyalı¹ silahşörün tek bir kemiğine bile değmeyecek kadar önemsizdir.²

Otto von Bismack

Almanya Ortadoğu’da etkili bir rol oynamaktadır, özellikle bunun için siyasi, askeri ve ekonomik yeteneklere sahiptir... uluslararası meselelerde daha büyük bir rol üstlenirken, Almanya’nın kısıtlama politikasına son vermesi gerekmektedir.... Almanya’nın Ortadoğu’daki gelişmeler karşısında eskisi gibi devam edemez ve bu nedenle uluslararası çatışmaların çözümüne etkin bir şekilde katılmalıdır.³

Joachim Gauck

Almanya; 1871’de birliğini geç sağlamasına, sömürgecilik yarışında geç kalmasına, her iki dünya savaşını kaybetmesine, büyük bir yıkım yaşamasına ve işgal edilmesine, savaş sonrası bölünmesine ve 1990’daki birleşmeye kadar tam bağımsızlığını elde edememesine rağmen, bugün dünyanın en gelişmiş ve en güçlü ülkeleri arasındadır. Son yirmi yılda, Almanya, diğer Batı Avrupa ülkelerinden çok daha fazla değişti. Bunun en önemli nedeni, Soğuk Savaş sisteminin çöküşünden Federal Cumhuriyet ile aynı ölçüde başka hiçbir ülkenin etkilenmediği gerçeğinden kaynaklanmaktadır. En belirgin değişiklik, iki ayrı Alman devletinin (batıda Almanya Federal Cumhuriyeti ve doğuda

¹ Orta Avrupa’nın Pomeranya bölgesi (Kuzey Polonya ve Eski Doğu Almanya’nın bugünkü bölümü).

² Robert W. Seton-Watson and Gladstone Disraeli, *The Eastern Question, A Study in Diplomacy and Party Politics*, Macmillan and Company, 1935, s. 120-121; G. P. Gooch, “The Problem of the Near East”, In: Frederick Alexander Kirkpatrick, (ed), *Lectures on the History of the Nineteenth Century, Delivered at the Cambridge University Extension Summer Meeting, August 1902*, CUP Archive, Cambridge 1904, s. 277-305, s. 303; Radhey Shyam Chaurasia, *History of Middle East*. Atlantic Publishers & Dist, Delhi 2005, s. 302; Naci Yorulmaz, *Arming the Sultan: German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire Before World War I*. Bloomsbury Publishing, 2014, s. 17; Hanns Martin Elster, *Bismarck, Größe und Tragik, Macht und Mass*, Hoffmann und Campe, 1944, s. 341.

³ Eröffnung der 50. Münchner Sicherheitskonferenz, “Deutschlands Rolle in der Welt: Anmerkungen zu Verantwortung, Normen und Bündnissen”, Bundespräsidialamt, München, 31. Januar 2014, http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Downloads/DE/Reden/2014/01/140131-Muenchner-Sicherheitskonferenz.pdf?__blob=publicationFile Erişim Tarihi: 03.04.2019

Alman Demokratik Cumhuriyeti) yeniden birleşmesinin yanında, Sovyetlerin parçalanması sonucu Orta ve Doğu Avrupa’da yeni ulusal devletlerin ortaya çıkmasıydı.⁴ Bugün Federal Almanya Cumhuriyeti 3,99 trilyon dolar gayrisafı milli hasılası ile dünyanın dördüncü en büyük ekonomisine⁵ sahip bir ülke olarak, Avrupa Birliği içindeki en önemli ve etkin oyuncularından biridir. Ekonomik ve siyasi olarak Almanya, dünyada önde gelen ülkelerden biri olarak, Avrupa Birliği dışındaki uluslararası siyasette de önemli bir sese sahiptir.

Tarihsel hafıza ile Alman dış politikası arasında açıkça bir bağlantı vardır. Ancak bu bağlantının niteliği açık olmaktan uzaktır. Diktatörlüğün, savaşın ve soykırım felaketinin mirası ve Soğuk Savaş’ın koşulları, Federal Almanya Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana uluslararası rolünü gölgede bıraktı.⁶ Resmi bölünme ve Soğuk Savaş’ın sıkıntıları ve kısıtlamalarından kurtulan dış politika; Almanya’nın daha aktif bir rol oynaması beklenen bir alan olarak öne çıkararak⁷, Alman dış politikasının gelecekteki seyri üzerine çok yönlü bir tartışmalara yol açtı. Bu tartışmalar aynı zamanda, ekonomik olarak güçlü, kültürel olarak milliyetçi, politik olarak iddialı ve askeri bir şekilde iyi donanmış bir Almanya’nın “*Dördüncü Reich*” olarak yeniden ortaya çıkmasını öngören realist yaklaşımlar hem ülke içinde hem de uluslararası alanda endişe ve korkuya da neden oldu.

Almanya’nın geleceği ve eski “*Bonn Cumhuriyeti*” ile yeni “*Berlin Cumhuriyeti*” arasında ne gibi farklar olması ya da olmaması temelinde “*normalleşme*”⁸, “*süreklilik*” ve

⁴ Christian Hacke, “Nationales Interesse als Handlungsmaxime für die Außenpolitik Deutschlands”, In: Karl Kaiser/Christian Krause (Hg), *Deutschlands neue Außenpolitik*, Bd. 3 München 1996, s. 3.

⁵ “Germany GDP 2018”, *The World Bank*, 2019, <https://data.worldbank.org/country/germany> Erişim Tarihi: 14.06.2019

⁶ Thomas Banchoff, “Historical Memory and German Foreign Policy: The Cases of Adenauer and Brandt”, *German Politics & Society* Vol. 14, No. 2 (39), Summer 1996, s. 36-53, s. 36, In: Jstor, Published by: Berghahn Books. <http://www.jstor.org/stable/23736443> Erişim Tarihi: 02.03.2017

⁷ Timo Noetzel and Benjamin Schreer, “All the way? The evolution of German military power”, *International affairs* Vol. 84, Issue 2, (March 2008), s. 211-221, s. 212, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2008.00700.x> Erişim Tarihi: 07.09.2018; Tom Dyson, *Neoclassical realism and defence reform in post-Cold War Europe*, Palgrave Macmillan, New York 2010, s. 47, 91; Wolf-Dieter Eberwein and Karl Kaiser (eds.), *Germany's new foreign policy: decision-making in an interdependent world*, Palgrave, New York 2001.

⁸ Normalleşme, Uluslararası İlişkiler akademik disiplinde tartışmalı bir konudur. Devletlerin dış politikalarında normal olarak ne ölçüde hareket ettikleri sorusu, bilim adamları arasında bir tartışma konusu olmuştur. Dış politikada normalliğin hatlarını ve devletlerarası davranışları tanımlamak, güçlü ülkelerin ayrıcalıklı ve güç rekabet meselesidir. Tüm devletler dış ilişkilerde kuralları belirleyebilecek ve normal ve uygun davranışların kabul edilen sınırlarını tanımlayacak konumda değildir. Alman dış politikasında normalleşme; kısaca, Almanya’nın II. Dünya Savaşı’ndan bu yana ve dolayısıyla dünya çapındaki eylemlerini etkileyen ve sınırlayan belirli kısıtlamaların kaldırılması anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle normalleşme; geçmişi ile “normal” bir ilişki içinde olan bir ülkeyi, ya da, Nazi geçmişi altına bir

“değişim (yeni bir Alman dış politikası)” üzerinde daha geniş bir tartışma meydana geldi.⁹ Ülke içinde ve dışında yaşanan bu tartışma aynı zamanda, Almanya’nın uluslararası sistemdeki rolünün ne olması gerektiğine odaklandı ve bu doğrultuda bol miktarda rol önerildi. En çok tartışılan teklifler; “sivil güç”, “ticaret devleti” ve “Avrupa’nın merkez gücü” olmasıydı.¹⁰ Almanya’nın dış politikasının geleceği hakkında yapılan tartışmalara ve endişelere karşın, Christian Hacke’ye göre; süreklilik ve değişim arasında sallanan¹¹ Alman dış politikası; çok taraflılığa ve savaş karşıtı ideolojisine bağlı kalarak, Avrupa siyasetine ve transatlantik ilişkilere süreklilik egemen oldu, ama Bundeswehr’in Kosova savaşına katılımıyla birlikte dış politikadaki değişim radikal bir şekilde hızlandı.¹²

Almanya, birleşme sonrası 1994 yılında Federal Anayasa Mahkemesi’nin aldığı karar ile Alman kuvvetlerinin (Bundeswehr) “out of area - alan dışı” misyonlara katılmasının yolunu açması ile dış politikasının hızı ve kapsamında, özellikle askeri gücün konuşlandırılmasında dikkate değer önemli gelişmeler gösterdi.¹³ Bu bağlamda; 1999 yılında BM’nin onayı olmadan, Kosova’ya düzenlenen *Müttefik Güç Harekatı*’na katıldı, 2001’de Afganistan’a asker gönderdi, 2003 yılında Irak Savaşı’na karşı açık bir

çizgi çekerek “engellenmemiş” veya “kendine güvenen ” bir dış politikayı kastetmektedir. Bu tanımların yanında ayrıca, “Normal” bir NATO müttefiki tanımlamak için, yani NATO’nun diğer üyeleri gibi askeri gücü kullanmaya istekli ve kullanabilen bir ülkeyi tanımlamak için de kullanılır. Son olarak normalleşme; “normal” olan bir ülkeyi, ulusal çıkarlarını başkalarının davrandığı şekilde algıladığı şekilde takip eden egemen bir devlet olarak tanımlamak için de kullanılmaktadır. Bkz. Philip H. Gordon, “The normalization of German foreign policy”, *Orbis* Vol. 38, Issue 2, (Spring 1994), s. 225-243, [https://doi.org/10.1016/0030-4387\(94\)90043-4](https://doi.org/10.1016/0030-4387(94)90043-4) Erişim Tarihi: 07.06.2019; Stefan Berger, *The Search for Normality, National Identity and Historical Consciousness in Germany since 1800*, Berghahn Books, Oxford 1997; Hans Kundnani, “The Concept of “Normality” in German Foreign Policy since Unification”, *German Politics and Society* 30.2 (2012), s. 38-58, <https://doi.org/10.3167/gps.2012.300203> Erişim Tarihi: 07.09.2018

⁹ Beverly Crawford, and Kim B. Olsen “The Puzzle of Persistence and Power: Explaining Germany’s Normative Foreign Policy”, *German Politics*, Vol. 26, No. 4 (2017), s. 591-608, s. 592, <https://doi.org/10.1080/09644008.2017.1364365> Erişim Tarihi: 07.09.2018

¹⁰ Sebastian Harnisch and Hanns Maull (eds.), *Germany as a civilian power?: the foreign policy of the Berlin Republic*, Manchester University Press, Manchester 2001; Michael Staack, *Handelsstaat Deutschland: deutsche Aussenpolitik in einem neuen internationalen System*, F. Schöningh, Paderborn 2000; Hans-Peter Schwarz, *Die Zentralmacht Europas: Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne*, Siedler, Berlin 1994.

¹¹ Gunther Hellmann’a göre; Bonn Cumhuriyeti neyi önlemek istediği konusunda net bir fikre sahipti. Başlangıçta “Bir daha asla Weimar” onların inancıydı. Bunu başarmak nispeten kolaydı. “Kendine güvenen” Berlin Cumhuriyeti için geçmiş ile çelişen yeni, pozitif bir dış politika oluşturmak zordu. Bkz. Gunther Hellmann, “Normatively Disarmed, But Self-Confident, German foreign policy 20 years after reunification”, *IP - Global Edition*, 3 / 2011, s. 45-51, s. 46, <http://www.fb03.uni-frankfurt.de/47852099/IP-Global-Edition-3-2011--published.pdf> Erişim Tarihi: 11.11.2018

¹² Christian Hacke, “Die Außenpolitik der Regierung Schröder/Fischer”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 32.33 (2005), s. 9-15, s. 9, <http://www.bpb.de/apuz/28916/die-aussenpolitik-der-regierung-schroeder-fischer?p=all> Erişim Tarihi: 12.11.2018

¹³ Rainer Baumann and Gunther Hellmann, “Germany and the Use of Military Force: “Total War”, the “Culture of Restraint” and the Quest for Normality”, In: Douglas Webber (ed.), *New Europe, New Germany, Old Foreign Policy?*, Frank Cass, London 2001, s. 61–82, s. 61

şekilde karşı çıktı, 2006'da Lübnan'daki UNIFIL gücüne asker göndererek katıldı, 2011 yılında Libya harekati'na BM Güvenlik Konseyi'nde çekimser kalarak bir anlamda hayır dedi ve son olarak DAESH/İŞİD terörüne karşı kurulan koalisyona hem Irak hem de Türkiye'ye (daha sonra Ürdün'e) asker göndererek destek verdi. Böylece Almanya, yavaş bir şekilde “*sivil güç*” modelinden ayrılarak, Fransa ve İngiltere gibi ikincil büyük güçlerin davranışını taklit etmeye başlıyordu.¹⁴

Birleşme sonrası Almanya'nın artan ekonomik ve siyasi gücüne paralel olarak Merkel'in Şansölye koltuğuna oturduğu 2005 yılından sonra ardı ardına ortaya çıkan; Batı dünyasında varoluşsal bir krize dönüşen ve otoriter güçlerin lehine büyük küresel güç kaymalarına yol açan bir dizi krizle¹⁵ karşı karşıya kalınması sonucunda, Almanya'dan daha fazla sorumluluk almasını talep eden sesler yükseldi. Öyleki 2011 yılında yaşanan borç krizine yönelik olarak 28 Kasım 2011 tarihinde Berlin'de yaptığı bir konuşmada Polonya Dışişleri Bakanı Radek Sikorski; “*Almanya'nın gücünden ziyade, Alman hareketsizliğinden daha çok korktuğunu*” söyleyerek, Avrupa Birliği'nin dağılma tehlikesine karşı Almanya'dan beklenen sorumluluğu alarak liderlik rolünü üstlenmesi gerektiğini vurgulayan ifadesi, Almanya dışındaki beklentiler için önemli bir sembol oldu.¹⁶ 2014 yılının başında gerçekleştirilen Münih Güvenlik Konferansı'nda, üç üst düzey Alman politikacı; o zamanki Cumhurbaşkanı Joachim Gauck başta olmak üzere, Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier ve Savunma Bakanı Ursula von der Leyen, Federal Cumhuriyetin dünyada daha fazla sorumluluk alması gerektiğini ifade etti.¹⁷

Süreklilik ve değişim adı altında, Almanya'nın uluslararası ilişkilerde daha çok sorumluluk alan, aktif ve iddialı hatta normal bir aktör olması yönündeki tartışmalar

¹⁴ Baumann, 2001, s. 80; Hellmann, 2011, s. 51

¹⁵ Bu dönemde ortaya çıkan krizlerin bazıları şunlardır: Finans krizi, Euro ve borç krizi (Yunanistan), Rusya'nın Kırım'ı işgali, Ukrayna'daki iç savaş, Arap Baharı ve sonrasındaki Suriye iç savaşı ile artan 2015'teki mülteci krizi, DAESH terörü, ABD'de Trump'ın başkan seçilmesi sonrası transatlantik ilişkilerdeki bozulma ve son olarak ABD'nin İran ile yapılan nükleer anlaşmadan çekilmesi.

¹⁶ Hans Kundnani & Ulrike Guérot und Alister Miskimmon, “Deutschland in Europa, Drei Perspektiven”, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 65. Jahrgang, 52/2015, (21. Dezember 2015) s. 12-28, s. 12; Dışişleri Bakanı Radek Sikorski'nin konuşmasının tam metni için bkz. “Poland and the future of the European Union”, Mr. Radek Sikorski, Foreign Minister of Poland Berlin, 28 November 2011, <https://mfa.gov.pl/resource/33ce6061-ec12-4da1-a145-01e2995c6302:JCR> Erişim Tarihi: 18.06.2019

¹⁷ “Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier anlässlich der 50. Münchner Sicherheitskonferenz”, 01.02.2014, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/140201-bm-muesiko/259554> Erişim Tarihi: 18.06.2019; “Rede der Bundesministerin der Verteidigung, Dr. Ursula von der Leyen, anlässlich der 50. Münchner Sicherheitskonferenz München”, 31. Januar 2014, https://www.securityconference.de/fileadmin/MSC_/2014/Reden/2014-01-31_Rede_BMin_von_der_Leyen_MSC_2014.pdf Erişim Tarihi: 18.06.2019; “*Deutschlands Rolle in der Welt: Anmerkungen zu Verantwortung, Normen und Bündnissen*”, Bundespräsidialamt.

çerçevesinde bu çalışma, Alman dış politikasının 2005-2017 yılları arasındaki Şansölye Merkel döneminde Ortadoğu'ya yönelik yaklaşım ve davranışlarına dair geniş bir açıklama sunmayı amaçlamaktadır. Uluslararası ilişkilerde Ortadoğu mükemmel (par excellence) bir “*ihtilaf bölgesi*” olarak kabul edilir ve bölgenin siyasi durumu, Avrupa perspektifinden genellikle bir “*barut fıçısı – Pulverfass*” metaforu ile tanımlanır.¹⁸ Bu kabul ediliş sadece; 1991 Körfez Savaşı, 11 Eylül 2001'deki terör saldırıları sonrası “*terörle savaş*”, 2003 İkinci Körfez Savaşı, 2011'de yaşanan Arap Baharı ve sonrasında yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak küresel politik önemi nedeniyle değildir. Tarihsel bir perspektiften, bu terim aynı zamanda Ortadoğu'daki iç savaşların ve şiddetli güç çatışmalarının çokluğu (İkinci Dünya Savaşı'ndan bugüne yaklaşık 50'nin üzerinde savaşın gerçekleşmesi) nedeniyle de uygundur.¹⁹ Küresel sistemin bölgesel etkisi Ortadoğu'da olağanüstü derecede yoğundur, çünkü stratejik konumu, muazzam petrol rezervleri, İsrail'in varlığı, büyük ve önemli bir pazar (özellikle silah satışında) olması, büyük güçleri cezbederek Ortadoğu'nun tarihsel olarak diğer bölgelere göre daha fazla nüfuz edilmesine ve biçimlendirilmesine neden olmuştur/olmaktadır.²⁰

Geçmişten günümüze kadar birçok devletin egemenliği altına giren, üzerinde farklı medeniyetlerin, dinlerin ve kültürün var olduğu, zengin yeraltı kaynaklarına sahip ve önemli bir pazar olan Ortadoğu ve Kuzey Arfika (*Middle East and Nord Africa - MENA*) bölgesine Almanya'da ilgisiz kalamamıştır. Sivil bir güç ve büyük bir ticaret ülkesi olan Almanya'nın her ne kadar bir Ortadoğu politikasının var olup olmadığı, İsrail ile olan özel ilişkisi sebebiyle bunun mümkün olmadığı ya da bölgeye ilişkin bağımsız bir politikaya sahip olmasının sınırlı olduğu iddia edilsede²¹, Ortadoğu bölgesi zamana ve şartlara bağlı olarak Alman dış politikasında önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu

¹⁸ Stephan Stetter, *World society and the Middle East: Reconstructions in regional politics*, Palgrave Macmillan, New York 2008, s. 70; Dietrich Jung, Klaus Schlichte and Jens Siegelberg, *Kriege in der Weltgesellschaft: Strukturgeschichtliche Erklärung kriegerischer Gewalt (1945–2002)*, Westdeutscher Verlag, Wiesbaden 2003, s. 251

¹⁹ Jung, s. 251; Stetter, s. 70.

²⁰ Bugün küresel sistem, bölgeye nüfuz etmeyi antlaşmalar, üsler, silah transferleri ve askeri müdahale yoluyla sürdürüyor; sonuç olarak, Ortadoğu; Üçüncü Dünya bölgeleri içinde tartışmasız en militarize ve nüfuz edilen bölgedir. Bkz. Anoushiravan Ehteshami and Raymond A. Hinnebusch. *Syria and Iran: Middle powers in a penetrated regional system*, Routledge, London 2002, s. 9.

²¹ Hermann Gröhe & Christoph Moosbaue & Volker Perthes and Christian Sterzing, “Evenhanded, not neutral. Points of reference for a German Middle East policy”, In: Volker Perthes (ed.), *Germany and the Middle East - Interests and Options*, Heinrich Böll Foundation, Berlin 2002, s. 11-28, s. 11, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/GermanyAndTheMiddleEast_mitKopierschutz.pdf Erişim Tarihi: 04.02.2019

bağlamda Soğuk Savaşın sona ermesinden ve hatta Ekim 1990'daki Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bu yana, Alman dış politikasının yaşadığı dönüşümün/değişimin, Ortadoğu dünyasının değişimi ile birlikte Şansölye Merkel yönetimi altındaki Almanya'nın Ortadoğu politikalarına nasıl yansıdığı sorusu, bizi bu çalışmaya yöneltmiştir.

I. BÖLÜM

ANALİTİK YAPI, YÖNTEM, KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı, Yöntemi ve Kuramsal Çerçevesi

1.1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı

Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılmasının ardından 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetlerin dağılması ile birlikte kendisini etkileyen koşulların değişmesiyle üzerindeki birçok kısıtlamadan kurtulan Almanya'nın dış politikasının geleceği ve dünya siyaseti içindeki yeni rolünün nasıl olması gerektiği hakkında tartışmalar ortaya çıktı. Almanya'nın dış politikasında genelde süreklilik (yüksek derecede ılımlılık, kısıtlama ve ihtiyatlar, çok taraflılık, daha fazla bütünleşmeyle birlikte kooperatif kurumlarına odaklanma, uluslararası hukuk, ekonomi ve sivil gücün önde olduğu anlayış) baskın görünmesine karşın, özellikle 1994 tarihli Federal Anayasa Mahkemesi'nin aldığı karar ile Alman kuvvetlerinin (Bundeswehr) “*out of area - alan dışı*” misyonlara katılmanın yolunu açması; değişimin en önemli somut göstergesi oldu. Bundeswehr'in; 1998'de Kosova, 2001 Afganistan, 2006 Lübnan ve son olarak 2015'te DAESH'e karşı kurulan koalisyona katılması ve Almanya'nın müttefiklerinden farklı olarak 2003 Irak Savaşı ve 2011 Libya Harekatı'na karşı çıkması bu değişimin devam ettiğine yönelik önemli bulgular olarak görüldü.

Christian Hacke'nin 2005-2017 yılları arasında Almanya'nın karşı karşıya kaldığı bir dizi ciddi krizler nedeniyle Kriz Şansölyesi “Krisen- Kanzler” olarak nitelendirdiği²² bu dönemde Almanya'nın daha fazla sorumluluk alması ve lider bir ülke gibi davranması

²² Christian Hacke; “Die Merkel-Republik: Wie hat die Kanzlerin das Land verändert? Die deutsche Außenpolitik unter Merkel, Merkel dient dem Land als moralischer Kompass”, Tagesspiegel Causa, 18. November 2016

yönünde hem Almanya içinde hem de uluslararası alanda yoğun talepler geldi. Alman dış politikasında görülen bu değişim taleplerine ve uygulamalarına paralel olarak, bu dönemde Arap Baharı, Suriye İç Savaşı, DAESH Terör Örgütü ve Mülteci sorunu konuları ile tekrardan dünya gündeminin ilk sırasında yer alan Ortadoğu bölgesi, Alman dış politikasının ilgi alanındaki yerini arttırdı. Bu bağlamda, Şansölye Angela Merkel'in 2005 yılında Almanya'da iktidara gelmesinden 2017 yılında yapılan genel seçimlere kadar olan süre içindeki Almanya'nın Ortadoğu politikasının incelenmesi bu tez çalışmasının konusunu oluşturmuştur.

Çalışmada; *2005-2017 yılları arası dönemde Almanya'nın Ortadoğu politikasında bir değişim oldu mu* sorusuna cevap aranacaktır. Bu soruyla bağlantılı olarak bu çalışmanın ana hipotezi; "Almanya'nın genel dış politikasındaki değişime paralel olarak, Ortadoğu'ya yönelik politikalarının da değiştiği ve bu bağlamda, bu değişimde hem iç hem dış (sistemik) dinamiklerin/faktörlerin etkili olduğudur". Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik dış politikasındaki değişim ve sürekliliğin daha iyi analiz edilmesi ve anlaşması için yapılan literatür incelemesinin ardından, bu doktora tez çalışması, kuramsal çerçeve olarak, realist kuram içinde dış politikayla daha çok ilgilenen kısmı olarak öne çıkan ve bu bağlamda bir dış politika analizi kuramı olarak kabul gören yeni (neo)klasik realizmi benimsemektedir.

Almanya'nın dış politikası ve bu bağlamdaki Ortadoğu politikasının genel olarak sadece uluslararası sistemi ve dışsal faktörleri dikkate alan yapısal realizm gibi geleneksel yaklaşımlar ile incelenmesi, Almanya'nın dış politika davranışlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Aynı koşullar altında bulunan benzer niteliklere sahip devletlerin bir olaya karşı farklı davranışlar sergilemesinin ya da devletlerin daha önce aynı koşullar altında gerçekleşen benzer olaylarda beklenen benzer dış politika davranışları/çıktılarının bazen farklı davranışlar ve sonuçlar ortaya çıkarmasının açıklanamaması teorilerin açıklayıcı gücünü zayıflatmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada farklı seviyelerdeki faktörleri incelemesi ve dikkate almasıyla farklı dış politika davranışlarına ve değişimlere daha iyi açıklama getirmesi sebebiyle yeni klasik realizm, kuramsal çerçeve olarak kullanılacaktır. Ne klasik ne de yapısal realizm gerekli tüm değişkenleri incelemediği için Almanya'nın Ortadoğu politikasını ve bu politikadaki değişimleri tam anlamıyla açıklayamayacağı iddiasından yola çıkarak, bu çalışmanın bağımsız değişkeni uluslararası sistemin yapısı, ara değişkenlerini iç faktörler (lider/elit algılamalı, tarihsel hafıza, kültür, ekonomi,

ideoloji, vb.) ve bağımlı değişkeni ise Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik dış politika çıktıları oluşturmaktadır.

Çalışmada birden fazla değişkenin olması ve Ortadoğu bölgesinin geniş bir coğrafyayı kapsamaması birçok karmaşıklığa ve ayrıntıya yol açacak gibi gözükse de Almanya'nın ve çalışmanın konusunu oluşturan Merkel dönemi (2005-2017) Ortadoğu politikası öne çıkan önemli olay ve gelişmeler çerçevesinde incelenecektir. Bu dönemde Ortadoğu politikasının değişimin tespiti ve ölçütü için Almanya'nın Ortadoğu politikalarının tarihsel kökenlerine yönelik temel bilgilerin yanında önemli olaylara yönelik verdiği dış politika davranışları gösterilecektir. Bunun yanında bu çalışma içerisinde Ortadoğu bölgesi; Mısır, Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Körfez ve Mağrip ülkeleri, İran ve İsrail ile olan Almanya'nın ilişkilerini kapsamaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplini ve Ortadoğu çalışmaları/araştırmaları açısından bu çalışmanın önemi, Almanya'nın Ortadoğu politikasının ilk defa yeni klasik realizm kuramı çerçevesinde incelenmesinden gelmektedir. Almanya'nın Ortadoğu politikası üzerine Almanya içerisinde birkaç önemli çalışma olmasına rağmen bu konu üzerindeki çalışmaların çoğu dönemsel ve İsrail ağırlıklı kalması ve yeni klasik realizm kuramı çerçevesinde bir çalışmanın bulunmaması yanında Türkiye'de bu konu üzerinde kapsamlı bir çalışmanın yapılmaması nedeniyle bu çalışma bu alandaki eksikliğin giderilmesi noktasında literatüre önemli katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun yanında bu çalışma ile Alman federal sistemine ve parlamenter sürecine aşina olmayan ve Almanya'nın genel ve Ortadoğu dış politikası hakkında bilgi sahibi olmak isteyen Türkçe konuşan okuyucuyu bu çalışma ile aydınlatılmak istenmektedir.

Yukarıda ortaya konan hipotezin analiz edilmesinde bu çalışmada aşağıda belirtilen yol haritası takip edilecektir:

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle çalışmanın analitik yapısı, yöntemi, kuramsal ve kavramsal çerçevesi ortaya konmaktadır. Bu doğrultuda bu bölümde çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan yeni (neo)klasik realizmin temel kabulleri ve argümanları realizmin diğer yaklaşımları ile birlikte verilerek aralarındaki ortak kabullerle ilgili ayrıldıkları noktalar gösterilmek suretiyle neoklasik realizmin daha iyi anlaşılmasına çalışılacaktır. Bu bölümde ayrıca çalışmanın ana konusunu oluşturan Ortadoğu bağlamında; Ortadoğu kavramının tarihsel gelişimi ile birlikte bu kavramın hangi ülkeleri içine aldığı, Ortadoğu'nun sınırlarının nereye kadar uzandığı açıklanmaya

çalışılacaktır. Bu bölgenin Almanya başta olmak üzere birçok büyük devlet için neden önemli olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Alman dış politikasının daha iyi anlaşılmasını için Alman dış politikasının temel ilkeleri ve karar alma/yapım süreçlerinde etkili olan aktörler ile ilgili önemli bilgiler verilecektir.

İkinci bölümde ise; Şansölye Merkel dönemi Ortadoğu siyasetinin tarihsel kökenlerinin açıklanması noktasında Merkel dönemine kadar olan süre içindeki Alman İmparatorluğu, Weimar Cumhuriyeti, Nazi Almanya'sı Doğu ve Batı Almanya dönemleri içindeki Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik politikasındaki gelişmeler, değişim ve süreklilik bağlamında incelenecektir. Bu bölüm içinde Almanya'nın Ortadoğu ülkeleri ile birebir ikili ilişkileri yerine bu süreçte öne çıkan Arap-İsrail Savaşları, Süveyş Krizi, Filistin Sorunu, Birinci ve İkinci Körfez Savaşı ve İran-İrak Savaşı gibi önemli olaylar karşısında Almanya'nın nasıl bir siyaset izlediği ve bu siyasetinin oluşmasında hangi faktörlerin etkili olduğu aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ilk önce; 2005 yılında Almanya'da hükümetin başına gelen Şansölye Merkel'in 2017 Eylül ayına kadar geçen süreçteki Almanya'nın genel dış politikasının görünümü hakkında bilgi verilecektir. Özellikle bu dönemde karşılaşılan bir dizi ciddi krizlerin çözümüne yönelik Şansölye Merkel altındaki koalisyon hükümetlerin nasıl bir politika izlediği açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonra Almanya'nın Ortadoğu politikasına, Arap Baharı'na ve DAESH Terör örgütüne yönelik siyasetine ilişkin bilgi verildikten sonra Ortadoğu ülkeleri ile olan siyasi, askeri ve ekonomik ilişkileri incelenecektir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise giriş bölümünde ortaya sunulan hipotezlerin analiz edilmesi neticesinde elde edilen bulguların, konu bütünlüğü içinde tekrar ele alınarak bu sonuçların Almanya'nın Ortadoğu politikasında ne gibi bir değişime yol açtığı ve bu değişimde hangi iç ve dış faktörlerin etkili olduğu gösterilecektir. Bunun yanında Almanya'nın Ortadoğu politikasının geleceğine yönelik ve bu bölgede bulunan ülkelerle olan ilişkilerinin geleceğine yönelik bazı analiz ve öneriler ile çalışma sona erdirilecektir.

1.1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın sorusu; Şansölye Merkel'in 2005-2017 yılları arasındaki dönemi içerisinde Almanya'nın Ortadoğu politikasında bir değişim var mı sorusuna cevap aramaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın sorusuna cevap vermek için yöntemsel olarak bu

çalışma ikincil kaynaklara dayalı açıklamaya dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Bu bağlamda çalışmada, öncelikle ve çalışma süresince literatür taraması yapılmıştır. Almanya'nın Ortadoğu politikası ile ilgili kitapların incelenmesinin yanında konuyla ilgili resmi açıklamalar, yasal belgeler, makaleler, araştırmalar, tezler, röportaj, gazete ve dergiler, köşe yazıları ve yorumlar, internet siteleri temel kaynak olarak kullanılmıştır. Yapılan bu çalışmada farklı görüşten kaynaklardan yararlanılmaya çalışılarak ve konuya eleştirel bakış açısı ile yaklaşılmaya çalışılmıştır.

1.1.3. Yazında Almanya'nın Ortadoğu Politikası

Bu çalışmanın konusunu; Şansölye Angela Merkel'in 2005 yılından 2017 yılına kadar olan 13 yıllık süreçteki Almanya'nın Ortadoğu politikası oluşturmaktadır. Almanya'nın Ortadoğu politikasına yönelik olarak yazında iki Almanya'nın birleştiği 1990 yılına kadar olan dönemi içeren birçok önemli çalışma bulunmasına rağmen bu dönem sonrasında yapılan çalışmalar kısıtlı kalmıştır. Bunun yanında yapılan bu çalışmalar Alman arşivleri (özellikle Doğu Alman arşivleri) üzerindeki erişim kısıtlamaları nedeniyle bulgularını arşiv meteryalleri olmadan kanıtlamak zorunda kalmışlardır. Şansölye Merkel'in halen başbakanlık görevini yürüttüğü (2022'ye kadar) bu güncel döneme ait Almanya'nın Ortadoğu politikasına yönelik olarak çok az ve kısıtlı çalışma bulunmaktadır. Merkel dönemi öncesi Almanya'nın Ortadoğu politikasına yönelik olarak olan çalışmalara, birleşme sonrası Alman genel dış politikasında "süreklilik ve değişim ya da normalleşme"²³ tartışmalarına bu çalışma dahil edilerek

²³ Tartışmalar için bkz. John J. Mearsheimer, "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War", *International security* Vol. 15. No. 1 (1990), s. 5-56, In: Jstore, The MIT Press, <http://www.jstor.org/stable/2538981> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Kenneth N. Waltz, "The emerging structure of international politics", 1993; John Duffield, *World power forsaken: political culture, international institutions, and German security policy after unification*, Stanford University Press, 1998; Thomas U. Berger, "Norms, Identity, and National Security", Source: Peter J. Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York: 1996, s. 317-56, In: Christopher W. Hughes and Yew Meng Lai, eds., *Security studies: a reader*, Routledge, 2014, s. 187-191; Thomas U. Berger, *Cultures of antimilitarism: National security in Germany and Japan*, JHU Press, 1998; , Peter J. Katzenstein (edt), *Tamed Power: Germany in Europe*. Cornell University Press, London 1997; Hanns W. Maull, "Normalisierung oder Auszehrung", *Deutsche Außenpolitik im Wandel, in: Aus Politik und Zeitgeschichte* 54. B 11 (8. März 2004), s. 17-23, In: Bundeszentrale für politische Bildung 3.3.2004, <http://www.bpb.de/apuz/28463/normalisierung-oder-auszehrung-deutsche-aussenpolitik-im-wandel?p=all> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Gunther Hellmann, "Jenseits von Normalisierung und Militarisierung: Zur Standortdebatte über die neue deutsche Außenpolitik." *Aus Politik und Zeitgeschichte* 47.1-2 (1997), s. 24-33, <http://www.fb03.uni-frankfurt.de/48261008/Hellmann-Gunther-1997-Jenseits-von-Normalisierung-und-Militarisierung-ApuZ.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Gunther Hellmann, "The sirens of power and German foreign policy: Who is listening?", *German Politics* 6.2 (1997), s. 29-57, In: Tandfonline, Published online: 28 Sep 2007.

literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Merkel dönemi Almanya'nın Ortadoğu politikasında bir değişimin olup olmadığına yönelik olarak bu çalışmaya katkı sağlayan ilgili literatürde incelenen bazı önemli eserler aşağıdaki gibidir.

Wolfgang G. Schwanitz'in editörlüğünde gerçekleştirilen “*Almanya ve Ortadoğu, 1871-1945*”²⁴ adlı çalışma, Almanya'nın Ortadoğu politikasına genel bir bakış sunmaktadır. Editör Wolfgang G. Schwanitz, Alman İmparatorluğu, Weimar Cumhuriyeti ve Üçüncü Reich'in Ortadoğu politikasını özetlediği makalesiyle başlayan çalışmada; Almanya'nın Afganistan, Suudi Arabistan ve Türkiye ile ilişkileri, Alman arkeolojik çalışmaları, Fritz Grobba ve Franz von Papen gibi bireysel katkıları ile Ortadoğu'da öne çıkan Alman seçkinleri hakkında yer alan makaleler yer almaktadır. Bu kitap Almanya'nın Ortadoğu'ya olan resmi anlayışı konusunda bazı boşlukları doldurmasına karşın, burada sunulan hiçbir detay ve bulgu Almanya'nın Ortadoğu politikasında yeni bir bakışa yol açacak kadar önemli bir etki vermemektedir. Kitapta yer alan makalelere bir bütün olarak ele alınsa bile bu makaleler Almanya'nın Ortadoğu ile etkileşimlerinin kapsamlı bir tarihçesini sunmamaktadır. Bölgedeki en büyük Alman sponsorluğundaki girişim olan Bağdat Demiryolları hakkındaki geniş literatür göz önüne alındığında, kitapta bu konuya çok az değinilmesinin yanında Ortadoğu'da Almanya'nın kültürel etkisi ve faaliyetleri iki sütunda anlatılmaktadır.

Almanya'da Nazilerin 1933'te iktidara gelmesinden 1944 yılına kadar olan dönem içinde Üçüncü Reich'in Arapça konuşan dünyaya (bölgenin milliyetçi ve sömürgecilik karşıtı hareketleriyle olan ilişkisine) yönelik gelişen, zaman zaman çelişen stratejik çıkarlarını ve dış politika niyetlerini Francis R. Nicosia “*Nazi Almanyası ve Arap*

<https://doi.org/10.1080/09644009708404473> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Ann L. Phillips, *Power and Influence After the Cold War: Germany in East-Central Europe*, Rowman & Littlefield Publishers, New York 2000; Rainer Baumann, Volker Rittberger und Wolfgang Wagner, “Macht und Machtpolitik. Neorealistische Außenpolitiktheorie und Prognosen über die deutsche Außenpolitik nach der Vereinigung”, *Zeitschrift für internationale Beziehungen* (1999), s. 245-286, In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <http://www.jstor.org/stable/40843852> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Ulrich Roos, “Deutsche Außenpolitik nach der Vereinigung: Zwischen ernüchtertem Idealismus und realpolitischem Weltordnungsstreben”, *Zeitschrift für internationale Beziehungen* (2012), s. 7-40, In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft GmbH. <http://www.jstor.org/stable/24588027> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Thomas Risse, “Kontinuität durch Wandel: Eine neue deutsche Außenpolitik”, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 11. 2004 (2004), s. 24-31, https://www.files.ethz.ch/isn/27149/10_Risse-04-2.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017; Philip H. Gordon, “The normalization of German foreign policy”, *Orbis* Vol. 38, Issue 2 (1994), s. 225-243, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0030438794900434> Erişim Tarihi: 02.03.2017.

²⁴ Schwanitz, Wolfgang G. (ed), *Germany and the Middle East, 1871-1945*, Markus Wiener Publishers, Princeton 2004; Schwanitz, Wolfgang G. (Hrsg), *Deutschland und der Mittlere Osten*, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2004.

*Dünyası*²⁵ adlı çalışmasında sistematik olarak ele almaktadır. Nicosia çalışmasıyla, bu döneme ilişkin yapılan araştırmalara²⁶ önemli katkı sağlamaktadır. Nazi Almanya'sının Ortadoğu politikaları ve algılarında süreklilik ve ayrılma eğilimlerini izlemek için İmparatorluk ve Weimar Almanya'sının Ortadoğu politikalarına bir bölüm ayırması, bu kitaba itici güç katmaktadır. Bu kitap, diğer Avrupalı büyük güçlerle ilişkileri ve bu bölgede yaşayan Araplar ve Yahudilerle ilgili politikaları bağlamında, Nazi Almanya'sının Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki nispeten sınırlı jeopolitik çıkarlarını tanımlamaktadır. Nicosia; her ne kadar bölümler kronolojik olarak ilerlese de, her biri bir veya daha fazla tema etrafında dönen ve Nazilerin Arap bölgelerine yönelik politikaları hakkında zaten bilinenleri ilave kanıtlarla doğrulayan ve destekleyen ayrıntılı bir resim çizmektedir. Nicosia'nın bu çalışmasındaki en büyük eksikliği; Nazi Almanya'sının Türkiye ile olan ilişkilerine fazla değinmemesi ve Arap kaynaklarına erişim yoksunluğu nedeniyle Arap dünyasının tepkilerinin gösterilememesi ve yorumlanamamasına neden olmaktadır.

Mohammad Abediseid'in Ortadoğu çatışması bağlamında "*Alman-Arap ilişkileri: sorunlar ve krizler*"²⁷ adlı doktora çalışması, Ortadoğu çatışmasının başlangıcından 1973 yılına kadarki Alman-Arap ilişkilerindeki ortaklığı ve anlaşmazlıkları anlatıyor. Bu çalışma özellikle Almanya'nın Ortadoğu politikasının büyük bir krize girdiği 1965 yılındaki yaşanan krizde hangi faktörlerin rol oynadığını göstermeye çalışıyor. Abediseid, bu bağlamda Batı Almanya'nın Yahudilere karşı suçluluk duygusu ve tazminat anlaşması ile birlikte, İsrail'e yapılan ekonomik, mali ve askeri yardımın güçlü yönlerini vurgulamaktadır. Ona göre; bu dönemdeki Federal Cumhuriyeti Ortadoğu politikası; Doğu Almanya'nın Arap devletleri tarafından tanınmasını engelleme çabaları ve bu bağlamda dolaylı olarak yeniden birleşme politikasıydı. Ortaya koyduğu tezleri ve

²⁵ Francis R. Nicosia, *Nazi Germany and the Arab World*, Cambridge University Press, 2014.

²⁶ Simon Wiesenthal, *Großmufti: Großagent der Achse*, Tatsachenbericht, Ried-Verlag Salzburg 1947; Moshe Pearlman, *Mufti of Jerusalem; the story of Haj Amin el Husseini*, V Gollancz, London 1947; Heinz Tillmann, *Deutschlands Araberpolitik im Zweiten Weltkrieg*, Vol. 2. Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1965; Barry Rubin, and Wolfgang G. Schwanitz, *Nazis, Islamists, and the Making of the Modern Middle East*, Yale University Press, 2014; William Helmreich, *The Third Reich and the Palestine Question*, Routledge, London & New York 2017; Łukasz Hirszowicz, *The Third Reich and the Arab East*, Routledge, London 2016; Bernd Philipp Schröder, *Deutschland und der Mittlere Osten im Zweiten Weltkrieg*. Vol. 16. Musterschmidt, Göttingen 1975; David Motadel, *Islam and Nazi Germany's war*, Harvard University Press, London 2014; Robert Lewis Melka, *The Axis and the Middle East: 1930-1945*, unpublished Ph. D. diss., University of Min-nesota 1966; Stefan Ihrig, *Atatürk in the Nazi imagination*, Harvard University Press, London 2014.

²⁷ Mohammad Abediseid, *Die deutsch-arabischen Beziehungen: Probleme und Krisen*, Vol. 15, Zeitpolitik, Seewald Verlag, Stuttgart 1976.

bulguların çoğu konunun uzmanları tarafından bilinmesine rağmen, Abediseid birçok karanlık köşeye ışık tutarak, geleceğe yönelik tavsiyelerde bulunuyor. İkinci Dünya Savaşı öncesi Alman-Arap ilişkilerin yüzeysel geçilmesi, Doğu Almanya'nın Arap ülkeleri olan ilişkilerine yeterli derecede önem vermemesi, 1967 ve 1973 savaşlarına çok kısa değinmesi ve Federal Cumhuriyet'in Filistin politikasını neredeyse tamamen ABD ile olan ittifakının bir sonucu olarak ele alması çalışmanın eleştirel noktaları olarak öne çıkmaktadır.

Peter Hünseler'in 1949 - 1980 yılları arasında "Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Arap Ülkeleri ile Dış İlişkileri" adlı çalışmasında, Alman-Arap ilişkilerinin II. Dünya Savaşı sonrası 1952'de yapılan Tazminat Anlaşmasıyla İsrail ile başlayan yakınlaşma sürecinden 1982'deki sosyal-liberal koalisyonun sonuna kadar Almanya'nın Ortadoğu politikasındaki dönüşümünü ele almaktadır.²⁸ Bu doğrultuda Hünseler; çeşitli belirleyicilere dayanarak (Doğu-Batı çatışması, Federal Cumhuriyetin Orta Doğu politikasının kapsamı, İsrail faktörü, v.b.), Alman dış politikasını incelemektedir. Abediseid'e kıyasla, Hünseler, 1970'lerin başlarında, ilişkilerin sürdürülmesine önemli katkı sağlayan Avrupa Siyasi İşbirliği bağlamında Almanya'nın Ortadoğu politikasının gelişmelerini daha ayrıntılı olarak vurgulamaktadır. Literatürde sıklıkla öne sürülen geleneksel Alman-Arap ilişkilerinin derin bir ilişkiye dayandığını iddia eden hipotezlere karşı çıkar ve doğrudan doğruya tarihsel bir ilişkiye dayanmayan bir çıkar uyumu olduğunu iddia eder. Bu bağlamda, Federal Cumhuriyetin Arap dünyasına karşı olan dış politikasının sadece Almanya'nın İsrail ile olan "özel ilişkisi" ve çıkarları tarafından şekillendirildiğini iddia etmesi ile diğer önemli etkenleri gözardı etmesi bu çalışma için büyük eksiklik yaratmaktadır.

Volker Perthes'in editörlüğünde hazırlanan "*Alman Ortadoğu Politikası – Çıkarları ve Seçenekleri*"²⁹ adlı bu antoloji Almanya'nın Ortadoğu bölgesine yönelik olarak önemli bilgilere ışık tutmaktadır. Federal Meclis üyeleri, diplomatlar ve akademisyenler gibi birçok farklı yazarın katkı sağladığı bu çalışmada genel olarak, Yakın ve Ortadoğu'da Alman çıkarlarının var olduğu ve herhangi bir eylem için dış politika Almanya'nın seçeneklerinin olduğu konusunda fikir birliği mevcuttur. Bu

²⁸ Peter Hünseler, *Die außenpolitischen Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland zu den arabischen Staaten von 1949-1980*, Vol. 143. P. Lang, Frankfurt am Main 1990.

²⁹ Volker Perthes (Hrsg.), *Deutsche Nahostpolitik: Interessen und Optionen*, Wochenschau Verlag, Schwallach 2001

çalışmada asıl varılmak istenen en önemli nokta ise, daha fazla tartışmayı teşvik ederek, Almanya'nın Ortadoğu politikasına yeni bir ivme kazandırmaktır. Her ne kadar Almanya'nın Ortadoğu politikasına yönelik yeni ya da sıradışı fikirler ortaya koymasalarda, mevcut durum ve temel konular üzerinde yetkin bir açıklama getirmektedirler.

Adenauer döneminin dış politikası uzun zamandır çağdaş tarih araştırmalarının odağı olmuş olsa da, bu dönemdeki Almanya'nın Ortadoğu politikasına yönelik çalışmalar çok kısıtlı kalmıştır. Almanya, ABD ve İngiltere'deki kapsamlı arşiv çalışmalarına dayanan “*Adenauer döneminde Yakın Doğu politikası*”³⁰ adlı eserinde Sven Olaf Berggötz, Adenauer döneminde Ortadoğu politikasına yönelik olarak karar alma süreçlerine ilişkin ayrıntılı ve analitik bir bakış açısı sunmuştur. Ayrıca yapısal analizler ile Berggötz, Batı Almanya'nın Ortadoğu politikasının “olasılıklarını ve sınırlamalarını” incelemesiyle bu döneme ait önemli bilgilere ışık tutarak literatüre önemli katkı sağlamıştır. Bu döneme ilişkin olarak diğer önemli bir çalışma ise, Luay Ali'nin, 1998'de arşiv araştırmalarına dayanarak yaptığı “*Alman-Arap İlişkileri 1949-1965*”³¹ adlı doktora çalışmasıdır. Ali, Federal Cumhuriyet ile Arap devletlerinin karşılıklı ilişkilerini incelemiştir. Arap devletleri ve Almanya arasındaki geleneksel bağlar nedeniyle, Ali çalışmasında, krizlerin üstesinden gelinebileceğini vurgulamıştır.

Ortadoğu'da cephelerin sertleştiği, süper güçlerin ve sitemlerin arasındaki rekabetin doruğa çıktığı 1967 ve 1973 yılları arasında Almanya'nın Ortadoğu ihtilafına olan bakışını “*Çifte Cephe: Federal Almanya Cumhuriyeti ve Ortadoğu Çatışması*” adlı çalışmasında mercek altına alan Daniel Gerlach, daha önce yayınlanmamış belgeler ışığında Almanya'nın başarılı ve başarısız olduğu politikalarını gözler önüne sermiştir.³²

Karl Kaiser ve Udo Steinbach'ın editörlüğünde 1981 yılında yayınlanan “*Alman-Arap ilişkileri*”³³ başlıklı çalışma; Arap dünyasının Federal Almanya Cumhuriyeti ile ilişkileri hakkında temel bilgilere ihtiyaç duyan uzman olmayanlar için bir el kitabı olarak amaçlanan makaleler topluluğundan oluşmaktadır. Çeşitli yazarların önemli katkılarını

³⁰ Sven Olaf Berggötz, *Nahostpolitik in der Ära Adenauer, Möglichkeiten und Grenzen 1949-1963*, Düsseldorf 1998.

³¹ Luay Ali, *Die deutsch-arabischen Beziehungen von 1949-1965*, Münster 1998.

³² Daniel Gerlach, *Die doppelte Front: die Bundesrepublik Deutschland und der Nahostkonflikt 1967-1973*, Vol. 15. LIT Verlag Münster, 2006.

³³ Karl Kaiser und Udo Steinbach (Hrsg), *Deutsch-arabische Beziehungen, Bestimmungsfaktoren und Probleme einer Neuorientierung*, Oldenburg Verlag, München/Wien 1981.

içeren bu kitabın iki önemli ana temasını: Federal Almanya Cumhuriyeti ve Ortadoğu çatışması ile Alman-Arap ekonomik ilişkileri oluşturmaktadır.

Shahram Chubin'in editörlüğünde “*Almanya ve Ortadoğu: Modeller ve Beklentiler*”³⁴ başlıklı çalışmada II. Dünya Savaşı'ndan 1990'lara kadar Ortadoğu'ya yönelik Alman politikası ele alınmaktadır. Birçok farklı makalenin olduğu bu çalışmada bir bütün olarak birleşmeden önceki Alman dış politikasının doğası ile birlikte Almanya'nın Ortadoğu'daki rolü hakkında bilgi verilmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmadaki makaleler, eski Federal Cumhuriyet'in Ortadoğu politikasının çeşitli bileşenlerini açıklayarak Almanya'nın hem ticari hem de politik olarak Ortadoğu ile ilişkilerinin geleceğini değerlendirmektedir. Çalışma içinde bulunan makalelerin konusunun çoğunlukla Almanya'nın ticari ve teknoloji transferi faaliyetleri ile İsrail ile olan özel ilişkisene yoğunlaşması bağlamında Ortadoğu'da bulunan diğer ülkeler ile olan siyasi ve kültürel ilişkilere çok az önem verilmesi bu çalışmanın önemli bir eksiği olarak görülmektedir.

Tanınmış çağdaş Alman tarihçisi Rolf Steininger'in Alman İmparatoru II. Wilhelm'den Şansölye Angela Merkel dönemine kadar Almanya'nın Ortadoğu politikalarındaki çeşitli aşamalara ışık tuttuğu “*Almanya ve Ortadoğu: II. Wilhelm'den Angela Merkel'e*”³⁵ adlı çalışması Almanya'nın Ortadoğu politikası bağlamında yapılan en güncel çalışmalar arasında yer almaktadır. Çalışmanın en büyük noksanlığı; yeni literatür ve belgelere dayanmasına karşın, boşlukların çok olduğu ve dar bir bakış açısıyla yapılan yüzeysel bir çalışma olmasıdır. Doğu Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik politikaları hakkında yok denecek kadar az bilgi vardır. Bunun yanında 1990'dan günümüze kadar olan dönem çok kısa ele alınması diğer bir önemli eleştiri noktasını oluşturmaktadır.

Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik genel politikasının görünümüne yönelik yukarıda örneğini verdiğimiz bazı önemli çalışmaların yanında literatürde bölgede bulunan ülkeler ile iki ilişkiler çerçevesinde öne çıkan eserler mevcuttur. Bu bağlamda özellikle Almanya'nın İsrail ile olan özel ilişkisine yönelik olarak birçok eser

³⁴ Shahram Chubin (ed), *Germany and the Middle East: Patterns and Prospects*, Burns & Oates, New York 1992.

³⁵ Rolf Steininger, *Germany and the Middle East: From Kaiser Wilhelm II to Angela Merkel*, Berghahn Books, 2018; Rolf Steininger, *Deutschland und der Nahe Osten, Von Kaiser Wilhelms Orientreise 1898 bis zur Gegenwart*, Reinbek, Lau 2015.

bulunmaktadır. Niel Hansen'in Adenauer döneminde Alman-İsrail ilişkilerini anlatan “*Felaketin Gölgesinden*”³⁶ adlı çalışması, dönemin tanıkları ile yapılan görüşmelere yer vermesi açısından önemli bir çalışmadır. Ancak çalışmanın güncel literatür bağlamında eksikliği, İsrail ve Almanya’da mevcut kaynakları sistematik olarak değerlendirilmemesi ve eleştirel bir bakış açısı getirememesi en büyük eksiliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeshayahu A. Jelinek’in 1997 yılında “*Ahlak ve Reel Politika Arasında*”³⁷ ve 2004 yılındaki “*Almanya ve İsrail 1945-1965, Nevrotik bir ilişki*”³⁸ allı eserleri literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Jelinek’in her iki çalışması önemli arşiv çalışmalarına dayansada; bu konuda tespit edilmiş, hazırlanmış ve araştırmaya açık hale getirilmiş uluslararası kaynakların zenginliğine sahip değildir. İki ülke arasındaki ilişkilere İsraili bir perspektif sunarak çağdaş tarih araştırmalarına katkı sunmasına rağmen Alman politikalarına ön yargılı yaklaşmaktadır. Doğu Almanya’nın İsrail politikası Jelinek’in çalışmasında, Hansen’in kitabından çok daha ağır olmakla birlikte, sonuçta yalnızca marjinal bir sorun olmaya devam etmektedir.

Alman-İsrail ilişkileri bağlamında son olarak Markus A. Weingardt’ın 1997de yayınlanan “*Alman-İsrail İlişkileri*”³⁹ adlı çalışmasının ardından, 2002’de, aynı zamanda tezini temsil eden Batı Almanya-İsrail ve Ortadoğu politikasının genel bir görünümünü yayınladığı “*Almanya’nın İsrail ve Ortadoğu Politikası: 1949’dan beri bir ip yürüyüşünün tarihi*”⁴⁰ adlı çalışması bulunmaktadır. Weingardt’ın her iki çalışması 1949-1963 yılları arasındaki dönemine ilişkin olarak, herhangi bir arşivleme çalışmasına dayanarak, mevcut araştırma durumuyla ilgili olarak pek çok konuda geride kaldığından, bilimsel bir kazanç sağlamamaktadır.

Thomas W. Kramer’in 1974 yılında yayınladığı “*Geçmişte ve Günümüzde Alman-Mısır İlişkileri*”⁴¹ adlı çalışması; 1718-1974 arasındaki iki devlet arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Kramer bu çalışmasında, ilişkilerin ayrıntılı bir açıklamasını verir

³⁶ Niels Hansen, *Aus dem Schatten der Katastrophe: die deutsch-israelischen Beziehungen in der Ära Konrad Adenauer und David Ben Gurion: ein dokumentierter Bericht*, Vol. 38. Droste, Düsseldorf 2002

³⁷ Yeshayahu Jelinek, *Zwischen Moral und Realpolitik, Eine Dokumentensammlung*, Bleicher, Gerlingen 1997.

³⁸ Yeshayahu Jelinek, *Deutschland und Israel 1945-1965, Ein neurotisches Verhältnis*, München 2004.

³⁹ Markus A. Weingardt, *Deutsch-israelische Beziehungen, Zur Genese bilateraler Verträge 1949-1996*, Konstanz 1997.

⁴⁰ Markus A. Weingardt, *Deutsche Israel-und Nahostpolitik: die Geschichte einer Gratwanderung seit 1949*, Campus Verlag, Frankfurt/Main 2002

⁴¹ Thomas W. Kramer, *Deutsch-ägyptische Beziehungen in Vergangenheit und Gegenwart*, Horst Erdman Verlag, Tübingen 1974

ve analizini arşiv materyali, ikincil literatür, antlaşmalar ve dergiler üzerine temellendirir. Açıklamalar, hatırı sayılır analiz süresi nedeniyle tanımlayıcıdır ve iyi bir temel bilgi kaynağı olarak göze çarpmaktadır. Kramer'in bu çalışmanın yanında, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa süre sonra Ortadoğu bağlamında Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nin geniş kapsamlı kaynak materyali temel alınarak, Irak ve Ürdün'deki iki Haşimi krallığı ile ilişkilerini inceleyen "*Ortadoğu'da Alman Sorunu, Almanya'nın Irak ve Ürdün ile Siyasi İlişkileri*" adlı çalışma yazında önemli bir yer tutmaktadır.⁴² Katja Engler bu çalışmada; bu iki ülkenin 1951'den 1965'e kadar her iki Alman devleti ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu ve Alman politikasını ne ölçüde etkilediklerini araştırmıştır. Federal Almanya'nın ortaya koyduğu "Hallstein Doktrini" ile kendisini diplomatik olarak kendi doktrinin esiri olmasının gösterilmesi ve birçok ilginç ve yeni bilgiyi ortaya koyması açısından önemli bir çalışma olmuştur.

Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik politikasına ve bölgede bulunan ülkeler ile olan ilişkilerine dair yukarıda örneği verilen yazında yer alan bazı önemli eserlerin yanında bu konuyla alakalı sayısız bilimsel makale, doktora ve yüksek lisans tezleri, gazete ve dergi haberi, belgesel ve raporlar bulunmaktadır. Bu bağlamda mevcut çalışmanın alaka düzeyi üç kritere göre ölçülebilir: Birincisi, son çalışmalarda dikkate alınmayan, ancak çalışma sırasında Merkel döneminde Almanya'nın Ortadoğu politikasının ve bölgedeki ülkelerle olan ilişkilerinin hem yerel hem de uluslararası çerçeve koşullarını/durumunu anlamak için son çalışmalarda yer alamayan yeni bilimsel literatürü birleştirmektedir. İkincisi, bu çalışma, ya yeni ulaşılabilir olduğu ya da sadece gözden kaçırıldığı için, önceki çalışmaların hiçbirinde bulunmayan yeni ve önemli kaynak materyalleri birleştirmektedir. Üçüncüsü, çalışma, önceki çalışmalardan, soru ve araştırma yöntemlerinden farklı olarak, 2005-2017 yılları arasında Almanya'nın Ortadoğu politikasının geçmiş dönem ile yeni ve karşılaştırmalı bir analizini sunarak bir değişimin olup olmadığı sorusuna cevap arayarak bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlamaktır.

1.1.4 Çalışmanın Kuramsal Çerçevesi

Bu bölümün amacı ve yapısı siyaset biliminin terminoloji çerçevesinde dış politika ve dış politika analizi anlamak için gerekli kavramları ayırt edici bir şekilde

⁴² Katja Engler, *Die deutsche Frage im Nahen Osten: politische Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland zum Irak und zu Jordanien 1951-1965*, Vol. 2. LIT Verlag Münster, 2007

ortaya koymak ve Alman dış politika analizinde önde gelen dört büyük teoriden biri olan realizm temelindeki yeni klasik realizm çerçevesinde incelenecelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda yeni klasik realizmi açıklanırken bu teorinin realizm teorileri paralelinde bu teorinin temel argümanları ve klasik ve yapısal realizmle ortak varsayımları ile ayrıştıkları yönler ve dış politika analizi ile alakalı ana noktaları geniş ve kapsamlı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1.4.1 Uluslararası İlişkiler Kuramları Açısından Federal Almanya

Uluslararası ilişkiler içinde öğretisi içinde önemli bir yer tutan kuram/teori kavramının kesin tanımı konusunda yarım yüzyılı aşan tartışmaların ardından, Meyers 1980’li yıllardan bugüne geçerliliğini koruyan üzerinde çoğunlukla uzlaşılan asgari bir teori tanımı yapıldığını ifade etti. Ona göre; *“düzenlilikler, davranış modelleri ve uluslararası sistemin gelişimi ve dönüşümü ve sistemin aktörleri, süreçleri ve yapısı hakkında bir sistemi tasvir eden ve açıklayan ifadeler”* olarak kuramı anlamalıyız.⁴³ Alman filozof Karl Popper ise teoriyi *“dünyayı akılcı hale getirmek, açıklamak ve ona hakim olmak amacı ile dünyayı yakalamak için attığımız ağ olarak”* ifade eder ve *bu ağın gözeneklerini daraltmak için durmadan çalıştıklarını* belirtir.⁴⁴ Dış politika bağlamında McGowan ve Shapiro’ya göre sorulması gereken en temel soru ise şudur: *“neden biz herhangi bir dış politika teorisine sahip değiliz? Ya da dış politikanın açıklanması için teoriler gerekli mi?”* Sorularına cevaben onlar bu alandaki dış teorilerin yokluğunun ciddi sonuçlara yol açacağını ve bu nedenle teori olmadan, keşfettiğimiz ilişkileri açıklayamayacağımızı, ve onlara göre; biz sadece dış politika davranışını derin bir şekilde anlayarak, ampirik eğilimlerden dış politika davranışları hakkında tahminler yapabiliriz.”⁴⁵

Antik Yunanadaki karşılığı *“spekülasyon”*, eylemin (pratiğin) karşıtı⁴⁶ olan Teori kavramı aslında *“veri almak, soru sormak ve karmaşık bir dünyadan bir anlam*

⁴³ Reinhard Meyers, “Begriff und Funktionen von IB-Theorien” In: Woyke, Wichard und Varwick, Johannes (Hrsg.), Handwörterbuch Internationale Politik, Vol. 702, Springer-Verlag, 2013, s. 28 – 34, s. 29

⁴⁴ Karl R. Popper, *Logik der Forschung*, 10. Auflage, Tübingen 1994 (1934), s. 31

⁴⁵ Pat McGowan and Howard B. Shapiro, *The comparative study of foreign policy: a survey of scientific findings*, Vol. 4., Sage Publications, Inc, 1973.

⁴⁶ Davut Ateş, *Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*, Bursa: Dora Yayıncılık 2013, s. 51

“çıkarmak için kullanılan” önyargılı ya da sistematik olarak seçilen düşünsel filtredir.⁴⁷ Başka bir deyişle teoriler önümüzde duran karmaşık dünyayı nasıl gördüğümüzü şekillendiren ve anlamlandıran bir araç ve çerçevedir. Immanuel Kant sadece ampirizm (deneycilik) düşüncesi ile elde edilen bilgilerin toplanmasının birbirleriyle alakası olmayan karmakarışık bir yığın oluşturacağı belirtmiş ve ampirizmin yetersizliği savunmuştur. Aynı şekilde Hoffmann’da bulguları toplamanın yeterli olmayacağını ve önce soruyu sormadan cevaplar bulmanın işe yaramayacağını belirtmiştir. Ona göre; teori olmadan, tabağımıza uyan bütün disiplinleri almak zorunda kalacağız ve bu da “smörgasbord”⁴⁸ gibi çok çeşitlilikten dolayı hazmetmemizi zorlaştıracaktır, fakat buna karşın uygun bir teori, daha seçici olmamıza yardımcı olacaktır.⁴⁹

Uluslararası ilişkilerin incelenmesi, çok çeşitli teorik yaklaşımlar gerektirir. Bu teorilerin bazıları disiplinin kendisinden ortaya çıkar diğer teorileri ise ekonomi veya sosyoloji gibi disiplinlerden tamamen ya da kısmen ithal edilmiştir. Uluslararası ilişkilerin birçok teorisi içten ve dıştan olmak üzere bir rekabet içerisindedirler. Her biri belirli varsayımlara ve epistemolojilere dayanan uluslararası ilişkiler teorileri belirli koşullar altında kendi analitik amaçlarını sürdürürler. Birçok teori uluslararası ilişkiler konusunda az ya da çok ilgi ve saygı uyandıran sonuçlara yol açabilirken bu aynı zamanda hiçbirinin kesin olarak doğru veya yanlış olduğu anlamına gelmez. Bu çeşitlilik uluslararası ilişkiler araştırmacıları ve öğrencileri için çok nedenselli olayların incelenmesi ve analiz edilmesi açısından kullanılabilir zengin bir araçtır. Uluslararası ilişkiler düşüncelerini içinde önemli yer tutan (Neo)Realizm, (Neo)Liberalizm – İdealizm, İnşacılık ve Marksizm teorileri dünya politikalarını incelemenin en iyi yolun kendi oluşturdukları mercekten daha iyi anlaşılacağını iddia etseler de bunun ispatı görecelidir.

⁴⁷ Michael G. Roskin, and Nicholas O. Berry, *IR: the new world of international relations - Uluslararası İlişkilerin Yeni Dünyası*, (Çev. Özlem Şimşek), Ankara 2014, s. 47, http://www.libertedownload.com/Ornek/UI_OS.pdf Erişim Tarihi: 21.08.2016; Lars Colschen, *Deutsche Außenpolitik*, Vol. 3195, UTB, Paderborn 2010, s. 18

⁴⁸ Somon, havyar, şanslıysanız ren geyiği, arpa ekmeği, deniz ürünleri, tartlar, orman meyvelerinden yapılmış reçeller ve çerezler ile çeşitli soğuk mezelerin votka ile servis edildiği “smörgasbord” adı verilen İsveç’in açık büfe geleneğidir. 25.12.2010 Bkz. <http://www.cukurcumatimes.com/2010/12/finlandiya-noel-mutfag.html>

⁴⁹ Stanley H.Hoffmann, “International relations: The long road to theory”, *World Politics*, Vol. 11, No. 3 (Apr., 1959), s. 346 – 377, s. 348, In: Jstor, Published by: Cambridge University Press, <https://www.jstor.org/stable/2009198> Erişim Tarihi: 21.08.2016.

Bu çalışmada Federal Almanya devletinin dış politika davranışları, kurulduğu günden bugüne bir bütün ya da dönemlere ayrılmak suretiyle bir ya da birden fazla farklı kuramsal çerçeve ve onların farklı açıklayıcı değişken kümeleri ile incelenebilir. Ancak bu çalışmada Lakatos'un da uluslararası politika teorileri için “*bir anamoli okyanusunda yüzmek*” olarak ifade ettiği⁵⁰ gibi farklı teorik bakışların getireceği karmaşadan kaçınmak ve bunun yanında özellikle çalışmanın teorik bağlamı ve ana kısmını oluşturan Almanya'nın Merkel dönemi Ortadoğu dış politikaları amacı doğrultusunda yapılan çalışmalar sonucunda Realizm teorileri içindeki neo-klasik realizm çerçevesinde incelenecektir. Çalışmada neo-klasik realizmin teorik çerçeve olarak seçilmesinde Liberalizm – İdealizm, İnşacılık, Marksizm ve klasik/yapısal realizm teorilerinde görülen eksiklikler ve bu doğrultudaki eleştiriler etkili olmuştur.

Uluslararası sistemi ve bu çerçevede devletlerin dış politika davranışlarını açıklamada bireyin özgürlüğü (bireycilik), iktidarın/devletin sınırlandırılması, demokrasi⁵¹, hukuka bağlı devlet, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, işbirliği, çoğulculuk ve özgürlük temel ilkeleri ile öne çıkan (Neo)Liberalizm yaklaşımı önemli bir yer tutmaktadır.⁵² Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Wilson İlkeleri doğrultusunda dünyanın her tarafında savaşın yıkımından ve getirdiği felaketten oldukça fazla zarar gören toplumların ve devletlerin savaşın getirdiği felaketlerin önlenmesi çabası neticesinde ortaya çıkan idealist yaklaşım geleneği çerçevesinde gelişen liberalizm, uluslararası ilişkileri açıklamaya yönelik bir kuram olarak ortaya çıkmıştır.⁵³ Liberal düşünce 1960'ların ortasında başlayan Doğu-Batı arasındaki çatışma ortamındaki

⁵⁰ Imre Lakatos, *The methodology of scientific research programmes: Volume 1: Philosophical papers*, Cambridge University Press, 1980, s. 50,126.

⁵¹ Demokrasi temel ilkesi doğrultusunda liberal teorinin ayrılmaz parçası haline gelen demokratik barış yaklaşımı çerçevesinde demokratik devletlerin diğer rejimlere göre daha barışçı olduklarını ve birbiri ile savaşmama eğilimi taşıdıkları ve daha çok işbirliğini mümkün kıldığı görüşü savunulur.

⁵² Kökenleri Ortaçağ öncesine dayanan Liberalizm düşüncesi; İngiliz Whig'lerinin siyasi doktrinleri olarak 17'nci yüzyıl'ın sonları ve 18'nci yüzyıl boyunca modern şeklini almıştır. Başta *John Locke* olmak üzere *David Hume*, *Adam Smith*, *Immanuel Kant*, *Jeremy Bentham*, *Herbert Spencer* ve *Benjamin Constant* gibi önemli düşünürlerin görüşleri çerçevesinde liberalizmin temel varsayımları şekillenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Friedrich August von Hayek, “Liberalizm”, (Çev. Ünsal Çetin), *Liberal Düşünce*, Cilt 14, Sayı: 55, Yaz 2009, s. 197-224, <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/55/14-hayek-liberalizm.pdf> Erişim Tarihi: 26.10.2016; Halis Çetin, “Liberalizmin temel ilkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* Cilt 2. Sayı 1 (2001), s. 219-237, s. 219-221, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/101.pdf> Erişim Tarihi: 26.10.2016; , Halis Çetin, “Liberalizmin tarihsel kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* Cilt. 3. Sayı. 1 (2002), s. 79-96, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/134.pdf> Erişim Tarihi: 26.10.2016.

⁵³ Savaş sonrası savaşların ve felaketlerin önlenmesi için ortaya koydukları ortak evrensel değerler ve Milletler Cemiyeti gibi uluslararası örgütlerin oluşmasına dayalı yeni bir dünya düzeninin sağlanamaması ve daha büyük bir felaket olan II. Dünya Savaşı'nın yaşanması sonrası realist teori karşısında gerilemiştir. Bkz. Ateş, s. 60; Hayek, s. 206.

yumuşama dönemi ve bu takiben yapılan barış antlaşmaları çabaları 1970’ler başı itibari ile uluslararası politikaya ilişkin liberal bakışın yeniden yorumlanması ile realizme bir alternatif olarak Neo-Liberalizmi (yeni liberalizm, plüralizm) ortaya çıkarmıştır.⁵⁴

Dış politika analizi çerçevesinde 1950’lerde başlayan alt sistemlerin/iç faktörlerin (birey, grup, toplum, bürokrasi vb.) devletlerin dış politika davranışlarına olan etkisi çalışmalarına paralel olarak Moravcsik tarafından Liberal yaklaşımın uluslararası ilişkiler ve bu bağlamdaki dış politika üzerine temel varsayımları geliştirilmiştir.⁵⁵ Moravcsik’e göre liberal teorinin uluslararası ilişkiler ve dış politika üzerinde üç önemli varsayımı vardır.⁵⁶ *Toplumsal Aktörlerin Önemi* adı altındaki birinci varsayımına göre; sosyal aktörler dış politika üzerinde politik kurumlardan daha güçlü bir etkiye sahiptir. Bu noktada (neo)liberalizm yaklaşımına göre uluslararası ilişkilerin / dış politikanın aktörleri yalnızca devletlerden oluşmamaktadır; politik sistemin yukardan aşağıya “*top-down*” değil aşağıdan yukarıya “*bottom-up*” bir görünümü çerçevesinde devletten başka birey, baskı grupları, uluslararası örgütler gibi birçok farklı aktör bulunmaktadır.⁵⁷

Temsil ve Devlet Tercihleri adı altındaki ikinci varsayımına göre; devletler (ya da diğer siyasi kurumlar), devlet yetkileleri tarafından belirlenen çıkarları tercih etmesi ve dünya siyaseti (dış politika) temelinde hareket etmelerine göre bazı yerel toplum alt kümelerini temsil ederler. Başka bir ifade ile tüm hükümetler toplumun belli bir kesiminin temsilcisidirler, hangi kesimin çıkarları yansıtıldığı veya temsil edildiği önemlidir.⁵⁸

⁵⁴ Andrew Moravcsik ve Ernst-Otto Czempiel bu yeni liberal yaklaşımın önemli temsilcileri olarak öne çıkmıştır. Bkz. Daniel F. Schulz und Jan Tilly, “Der Liberalismus in den internationalen Beziehungen”, In: Markus M. Müller (Hrsg), *Casebook internationale Politik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2011, s. 27-32, s. 27; Wilhelm, Außenpolitik, s. 61; Ateş, s. 76-77; Colschen, s. 36

⁵⁵ Anne-Marie Slaughter, “Liberal international relations theory and international economic law”, *Am. UJ Int'l L. & Pol'y* 10 (1994), s. 717-744, s. 727-28, https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/amuilr10&div=23&g_sent=1&casa_token=&collection=journals Erişim Tarihi: 20.05.2018; Schulz, s. 28

⁵⁶ Andrew Moravcsik, “Taking preferences seriously: A liberal theory of international politics”, *International organization* Vol. 51, No. 4 (1997): s. 513-553, s. 516-521, In: Jstor, Published by: The MIT Press, <http://www.jstor.org/stable/2703498> Erişim Tarihi: 20.05.2018; Andrew Moravcsik, *Liberal international relations theory: a social scientific assessment*, No. 1-2., Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University, 2001, s. 4; https://wcfia.harvard.edu/files/wcfia/files/607_moravcsik.pdf Erişim Tarihi: 20.05.2018

⁵⁷ Moravcsik, 1997, s. 518-21; Tayyar, 2012, s. 355

⁵⁸ Liberal iç siyaset anlayışında devlet bir aktör değil, sürekli olarak sosyal aktörlerin koalisyonları tarafından ele geçirilmeye ve yeniden ele geçirilmeye, inşa edilmeye ve yeniden inşa edilmeye maruz kalan temsilci bir kurumdur. Birey ve grup tercihlerinin bir türevi olan devlet tercihleri esas olarak bireylerin ve grupların temsil edildiği duruma bağlıdır. Temsilci kurumlar ve uygulamalar baskın birey ve grup tercihlerinin ve sosyal güçlerinin devlet politikasına dönüştürüldüğü kritik bir iletim kuşağı “*transmission belt*” olarak işlev görürler. Temsilci kurumlar ve uygulamalar sadece hangi sosyal koalisyonların dış politikada temsil edildiğini değil, bunların nasıl temsil edildiğini de belirler. Moravcsik, 1997, s. 518-21; Arı, 2012, s. 355

Karşılıklı bağımlılık ve Uluslararası Sistem adı altındaki son varsıyımına göre ise; tercih odaklı liberalizm açısından, uluslararası politikadaki eylem/davranış kalıpları, uluslararası güç dağılımından veya uluslararası kuruluşlardan değil, temel olarak gömülü oldukları sosyal bağlamdan kaynaklanmaktadır. Devletlerarasında karşılıklı bağımlılık vardır ve buda devletlerin devletlerin dış politika davranışlarına/eylemlerine yansır. Karşılıklı bağımlılığın derecesi devletlerin savaş ya da barışa/işbirliğine karar vermelerini derinden etkiler.⁵⁹

Liberalizm kendisini dış politika analizi için çok uygun bir yaklaşım olarak görür. Özellikle, “demokratik barış” tezi, ampirik olarak (geçici olarak) geçerli ve bu nedenle Alman dış politikası için de önemlidir. Bu doğrultuda Almanya başka bir demokrasi tarafından askeri olarak saldırıya uğramadı, ne de demokrasiye karşı savaşı başlattı ya da demokrasiye karşı olan bir savaşa katıldı. Buna ek olarak, liberalizmin “dış politika ve uluslararası politikadaki devlet davranışı ve toplum arasındaki nedensel ilişkiyi açıklayabilmesi” Alman dış politikasının analizi için de son derece önemlidir.⁶⁰ Ancak liberal kuramlar, çoğu zaman inşacı bir girdiyle birim düzeydeki, içsel dinamiklerin ve yerel veya algısal faktörlerin dış politikadaki belirleyici etkisine yaptıkları vurgulama çerçevesinde bir devletin ve onun dış politikası üzerindeki anarşi ve kendi kendine yetme/yardım gibi sistemik faktörlerin ve kısıtlamaların/baskıların etkilerini küçümsemeleri noktasında eleştirilmektedirler. Bunun aksine yapısal realistler ve salt sistemik açıklamalarda bir devletin dış politika davranışının açıklanmasında sistemik düzeydeki faktörlerin önemli etkisinin altı çizilerek, devletin içsel durumunu, iç dinamikleri ve iç faktörleri küçümsemesi ile eleştirirler.⁶¹

İnşacılık (Konstruktivismus - Constructivism), uluslararası ilişkilerin önemli bir teorisi değildir, ancak gerçekliğin gözlemciye hemen açıklanmadığı, ancak toplumsal olarak inşa edildiği bir metateoridir.⁶² İnşacı yaklaşım; sadece güç ve çıkar (*homo*

⁵⁹ Bu çerçevede devletlerin çatışmayı provoke etmek, işbirliği teklif etmek ya da başka herhangi önemli bir dış politika eylemini gerçekleştirmek gibi eldeki meseleleri gerçekleştirmek için bir amaç “*purpose*” altında yatan menfaat algısına ihtiyacı vardır. Bu menfaatlerin tam olarak ne olduğu algısı politikayı harekete geçirir. Moravcsik, 1997, s. 518-21; Arı, 2012, s. 355

⁶⁰ Colschen, s. 40.

⁶¹ Alex Reichwein, *Security, Geopolitics, or Irredentism? Explaining Russian Foreign Policy from a Neoclassical Realist Perspective*, Giessen Graduate Centre for Social Sciences, Business, Economics and Law (GGS), Paper to be presented at the 57th ISA Annual Convention 2016 “Exploring Peace”, Atlanta, GA March 2016, s. 1-30, s. 15, <http://docplayer.net/55311168-Security-geopolitics-or-irredentism-explaining-russian-foreign-policy-from-a-neoclassical-realist-perspective.html> Erişim Tarihi: 14.11.2016.

⁶² Colschen, s. 40.

oeconomicus)⁶³ gibi sözde objektif maddi faktörler ile realist ve liberal teorilerin indirgemeci geleneksel yaklaşımlarına bir yanıt ve eleştiri olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁴ Realist ve (faydacı) liberallerin aksine inşacı yaklaşım, fikirleri ve normları, dış politikayı oluşturan ve devletlerin davranışlarını ve uluslararası sistemin yapısını belirleyen temel unsurlar olarak ele alırlar.⁶⁵ İnşacı bakış açısında, hem dünyanın doğası (ontoloji) hem de dünyanın doğasının bilgisi (epistemoloji) kabul edilmez; aksine, her ikisinin de sosyal olarak inşa edildiği ve sadece ilgili aktörlerin eylem ve etkileşimi ile oluştuğu varsayılmaktadır.⁶⁶ Uluslararası ilişkilerde inşacılığın temel varsayımı, devletlerin dış eylemlerinin kendi ulusal kimlikleriyle yeniden izlenmesidir. Bu çerçevede özellikle sosyal inşacılık uluslararası ilişkilerdeki bir değişimin nasıl açıklanabileceği sorusunu ele alarak, inançlar, değerler, normlar ve kimlikler gibi faktörlerin burada önemli bir rol oynadığını savunur.⁶⁷ Jeffrey'e göre inşacı yaklaşım, ulusal ve uluslararası normların ve bireylerin fikirlerinin, devletlerin çıkarlarını, temel hak ve özgürlüklerini ve davranış kalıplarını tanımlamaktadır.⁶⁸ Kimliklerin oluşumu ve dönüşümü, inşacı araştırmanın merkezi unsurlarıdır.

⁶³ *Homo oeconomicus*; klasik ve neoklasik iktisat teorisinin analizlerine dayanan tamamen "ekonomik" düşünen ve bu doğrultuda hareket eden bir insanın modelidir. *Homo oeconomicus*'un ana özelliği, sınırsız rasyonel davranış yeteneğidir. Başka bir ifade ile rasyonel insan/birey anlamına gelir. Bu birey sadece kendi (ekonomik) çıkarını gözeten bencil bir varlıktır. *Homo oeconomicus* faydacı (*utilitarian*) olup her zaman faydasını maksimize edecek (*Nutzenmaximierung*) eylemde bulunmaya çalışır. İnşacı yaklaşım *Homo oeconomicus* anlayış yerine "*Homo sociologicus*" anlayışını benimsemişlerdir. Bkz. Duden Wirtschaft von A bis Z: Grundlagenwissen für Schule und Studium, Beruf und Alltag. 6. Aufl. Mannheim: Bibliographisches Institut 2016. Lizenzausgabe Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung 2016. In: Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/lexikon-der-wirtschaft/19635/homo-oeconomicus> Erişim Tarihi: 20.05.2018.

⁶⁴ Jeffrey T. Checkel, "The constructive turn in international relations theory", *World Politics*, Vol. 50, No. 2 (1998), s. 324-348, s. 325, In: Jstor, Published by: Cambridge University Press, <http://www.jstor.org/stable/25054040> Erişim Tarihi: 14.11.2016; Christin Friedrich, Sarah Költzow und Jan Tilly, "Der Konstruktivismus in den Internationalen Beziehungen", In: Markus M. Müller (Hrsg), *Casebook internationale Politik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2011, s. 33-40, s. 33; Tarık Oğuzlu, "İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Analizi", Efeğil, Ertan-Erol ve Mehmet Seyfettin (Ed.), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Ankara / İstanbul 2012, s.21-53, s. 29-30; Henning Boekle, Volker Rittberger and Wolfgang Wagner, "Normen und Außenpolitik: Konstruktivistische Außenpolitiktheorie", Tübinger Arbeitspapiere zur Internationalen Politik und Friedensforschung, Nr. 34 (2000), s. 4, <https://bibliographie.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/10900/47198/pdf/tap34.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 20.05.2018.

⁶⁵ Efeğil, s. 68

⁶⁶ Friedrich, s. 33

⁶⁷ Henning Boekle, Volker Rittberger and Wolfgang Wagner, "Constructivist foreign policy theory", In: Volker Rittberger, (ed.), *German Foreign Policy Since Unification, Theories and Case Studies*, Manchester University Press, Manchester & New York 2001, s. 105-137, s. 106

⁶⁸ Efeğil, s. 69, ayrıca bkz. T. Checkel Jeffrey, "Constructivism and Foreign Policy", In: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (ed), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Press, 2008, s. 71-82, s. 72.

Kimlik konusu ile meşguliyet sosyal inşacılık için çok önemlidir, çünkü çıkarların oluşumunun temelini oluştururlar. Dış politikanın inşacı teorisinde, öznelerarası paylaşımlı beklentiler temelindeki uygun davranışlar olarak olarak tanımlanan sosyal normlar, dış politika davranışının açıklamaları için bağımsız değişkenler olarak hizmet ederler.⁶⁹ Bu yüzden, inşacı bakış açısı, eylemlerin nesnel olarak rasyonel kalıpları izlediği rasyonalist teorilerden temelden farklıdır. Eylem teorisi açısından, sosyal inşacılık, sosyal eylemlerin sosyal yapıları da oluşturabileceğini, çoğaltabileceğini ya da değiştirebileceğini varsayar.⁷⁰ İnşacılık, realist ve liberalist teorilerden farklı olarak, etkileşimdeki kimliklerin değişeceğini/bileceğini, bu teorinin değişimi daha iyi anlayacağını iddia eder.⁷¹

İnşacı yaklaşımda devletler önemlidir, ancak uluslararası ilişkilerde yegâne aktörler değildir. Uluslararası kurumlar, STK'lar, transatlantik şirketler ve sosyal hareketler de aktörler olarak görülmelidir. Devletler eylemlerinin/davranışlarının temellerinde güç veya ekonomik refahtan başka farklı güdüler de (örn. İnsan haklarını desteklemek için) etki edebilir. Ayrıca, sadece diğer devletlerin maddi imkânlarına bakmakla kalmazlar ya da öncelikli olarak maliyet-fayda analizlerindende etkilenirler. Uluslararası yapıyı ve sistemi yapısal realistlerden farklı görerek anarşi gibi uluslararası ilişkilerin yapısının nesnel gerçekliklerden değil, toplumsal yapılardan oluştuğunu savunurlar.⁷²

Yapılar ve aktörler karşılıklı olarak, sosyal kimliği oluşmasına aracılık ederek eylem olanaklarını genişletirler veya kısıtlarlar. Yapıların bu nedenle kurucu temel etkileri vardır. Bu yapılar aktör davranışını etkilemekle birlikte, aktörler arasındaki etkileşimlerle de değiştirilebilir. Wendt'e göre yapılar dış politika eylemlerini mümkün kılarlar ama belirleyemezler. Bununla birlikte merkezi otoritenin ve kolektif güvenliğin olmadığı yapısal bir unsur olarak kabul edilen anarşi koşulsuz olarak kendi kendine yardım “*self-help*” sistemine yol açmaz fakat farklı davranış tarzları meydana

⁶⁹ Normlar, diğer fiktisel değişkenlerden özelliklerine bağlı olarak ayırt edilir: (1) öznelerarasılık, (2) davranışa doğrudan yönelim ve (3) değerlere ve karşı olgusal geçerliliğe referans olma. Bkz. Boekle, 2000, s. 5

⁷⁰ Uluslararası politika, öncelikli olarak maddi gerçeklerden değil, sosyal yapılardan meydana gelir. Gerçek olarak algılanan şeylerin çoğu, sosyal olarak inşa edilmiş fikirlere ve yorumlara dayanır. Etki yoluyla çoğaltılabilecek veya değiştirilebilecek fikir ve normlar, belirli kimliklerin ortaya çıkmasına yol açar. Aktörlerin kim oldukları dış politika çıkarlarının gelişimini etkiler. Bu anlamda çıkarlar kimlik değişimi yoluyla değişebilir veya yeni çıkarlar ortaya çıkabilir. Bkz. Colschen, s. 41.

⁷¹ Friedrich, s. 34.

⁷² Colschen, s. 42.

getirebilir.⁷³ Burada devlet, kurumsal kimliğe sahip üniter bir aktör olarak kabul edilir. Devletler dış politika faaliyetleriyle sinyaller gönderir ve algılanan sinyalleri yorumlayabilir. Bunlar düşmanca, tarafsız/kayıtsızca veya dostça değerlendirilebilir.⁷⁴

Algıya bağlı olarak, devletler kendilerini düşman, (tarafsız) rakip veya dost olarak tanımlar. Devletler çıkarlarını kendi dış politika anlayışlarına göre geliştirirler. Bu, örn. işbirliği veya işbirlikçi olmayan kendi kendine yardım şeklinde ortaya çıkabilir.⁷⁵ Bu çerçevede devletlerin kararları, öznel faktörlerin, tarihsel-kültürel deneyimlerin ve kurumsal entegrasyonların arka planına, norm ve kurallara uygun olarak yapılır.⁷⁶ Kendi kendine yardım zorunlu yegâne davranışsal seçenek değildir. Wendt'e göre; devletlerin anarşinin konumu ile nasıl uğraştıklarına/kullandıklarına bağlı olarak “*anarşi devletlerin ona verdiği anlamdır / anarşi devletlerin (o'nu) yaptıkları bir şeydir*”.⁷⁷ Başka bir ifadeyle inşacı yaklaşıma göre anarşi, kendi kendine yardım eden çıkarıcı devletler uluslararası sistemde kendiliğinden oluşmamıştır aksine bunlar sosyal olarak inşa edilmiştir. Böylece sosyal olarak inşa edilen bu yapılar yine aynı şekilde her zaman değiştirilebilir.

İnşacılık yaklaşımında uluslararası ilişkilerin/kurumların rolü uluslararası işbirliğini kolaylaştırma çerçevesinden daha fazlası olarak görülür ve merkezi bir önem verilir. Daha ziyade uluslararası kurumlar, kurumlar içerisindeki normların sosyal olarak inşa edildiği ve bu şekilde değiştirilebildiği için, devletlerin ne istediklerine ve devletlerin kim olduklarına katkıda bulunurlar.⁷⁸ Bu çerçevede *değişim* kavramı inşacı yaklaşımda

⁷³ Alexander Wendt, “Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics”, *International organization* Vol. 46, No. 2 (1992), s. 391-425, s. 392, In: Jstor, Published by: The MIT Press, <http://www.jstor.org/stable/2706858> Erişim Tarihi: 20.05.2018; Alexander Wendt, “Collective identity formation and the international state”, *American political science review* Vol. 88, No. 2 (1994), s. 384-396, s. 387-88, In: Jstor, Published by: American Political Science Association, <http://www.jstor.org/stable/2944711> Erişim Tarihi: 20.05.2018.

⁷⁴ Wendt, 1992, s. 405

⁷⁵ Colschen, s. 42

⁷⁶ “Alexander Wendt, Waltz’un yaptığı uluslararası ilişkiler-dış politika analizi ayrımını devam ettirerek, inşacılığı devletlerin dış politika tercihlerini değil, uluslararası ilişkilerin genel dinamiklerini açıklayan sistemik bir teori olarak konumlandırdı. Dış politika analizine inşacı yaklaşımlar devletlerin dış politika tercihlerinin uluslararası ve ulusaldüzeydeki sosyal-kültürel yapıların etkileşimi ile şekillendiğini vurguladılar. Geleneksel dış politika analizinden farklı olarak karar alıcılara değil, karar alıcıların algılarını şekillendiren sosyal-kültürel yapılara odaklandılar.” Bahar Rumelili, “İnşacılık/Konstruktivizm”, In: *Evren Balta (Der.), Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 151-173, s. 170; Friedrich, s. 34

⁷⁷ Wendt, 1992, s. 391

⁷⁸ Peter M. Haas and Ernst B. Haas, “Pragmatic constructivism and the study of international institutions”, *Millennium: Journal of International Studies* Vol. 31, No.3 (2002), s. 573-601, <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/03058298020310031001> Erişim Tarihi: 20.05.2018; Peter M. Haas, “Introduction: epistemic communities and international policy coordination”, *International*

önemli bir yer tutmaktadır. İnşacı yaklaşıma göre sosyal yapı durağan değildir, bu çerçevede yapılar; fikirler/düşünceler ve inanışlardan oluştuğu için yeni düşünce ve fikirlerin sisteme girişi, sistemin de değişmesi neticesini birlikte getirir. Değişim; bireyler ve devletlerin kendileri hakkında farklı şekillerde düşünmeye başladıklarında ve yeni kurallar oluşturduklarında veya bu kuralları kabul ettiklerinde mümkün olabilir.⁷⁹

İnşacılık kimlik, değer, rol ve kültüre odaklanması, Almanya'nın bugünkü dış politikasının bazı tartışılmaz yönlerini vurgulamaya yardımcı olur. Öznelerarası bilginin ontolojik gerçekliğini ve bu gerçekliğin epistemolojik ve metodolojik etkilerini vurgulayarak, inşacılık, Almanya'nın kendisinin süreklilik gösteren ve hatta bazen iddialı duruşlarla ortaya çıkarabilen “maddi olmayan arka planını” yakalayabilir. Ancak inşacı yaklaşım kurallara ve özellikle de uluslararası kaidelere verdikleri aşırı önem noktasında yapısal realistler tarafından şüphe ile yaklaşılır. Yapısalcılara göre; bu kaideler şüphesiz var olsa da, güçlü devletlerin çıkarları söz konusu olduğunda, önemlerini kaybedecektir. Bununla birlikte yapısal realizm, devletlerin sosyal etkileşim yoluyla diğer devletlerle kolayca dost olabileceklerini de öngörmemektedir. Bu doğrultudaki bir amaç, ilkesel olarak arzu edilen bir şey olsa da, pratikte oldukça zordur. Bunun en önemli sebebi, uluslararası sistemin, devletleri egoist olmaya zorlamasıdır.⁸⁰

Diğer bir eleştiri noktası ise devletlerin, diğer devletler ve onların niyetleri hakkında gerçek bilgiye çok zor ulaştığı gerçeği inşacılar tarafından göz ardı edilmiştir.⁸¹ Bunun yanında devletler arasındaki işbirliği ve dayanışma, her zaman dostça ve barışçıl da olmayabilir. Ayrıca inşacıların; normların/kaidelerin nasıl oluştuğunu, kimliklerin nasıl şekillendiğini ve çıkarların nasıl ve neye göre tanımlandığını açıklayamamaları⁸² ve hem devrimci hem de kötülük olan normlara ve fikirlere çok az dikkat etmeleri Jervis tarafından eleştirilmiştir.⁸³ İnşacı yaklaşımlar genellikle gelecekteki davranışlar hakkında

organization Vol. 46, No.1 (1992), s. 1-35, In: Jstor, Published by: The MIT Press, <https://www.jstor.org/stable/2706951> Erişim Tarihi: 20.05.2018.

⁷⁹ Derya Büyüktanır, “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*: Cilt:14, No:2 (Yıl: 2015), s.1-24, s. 8, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/2068/21449.pdf> Erişim Tarihi: 20.05.2018

⁸⁰ Büyüktanır, s. 9

⁸¹ Büyüktanır, s. 9

⁸² Amelia Hadfield-Amkhan; inşacı kuramın kendi başına kimliklerin ve fikirlerin devletler içinde nasıl işlendiğine/uygulanabilir hale getirildiğine dair söyleyecekleri daha az olduğunu iddia eder. Bkz. Amelia Hadfield-Amkhan, *British foreign policy, national identity, and neoclassical realism*, Rowman & Littlefield Publishers, Printed USA 2010, s. 27; Büyüktanır, s. 9-10

⁸³ Robert Jervis, “Realism in the study of world politics”, *International Organization* Vol. 52, No. 4 (1998), s. 971-991, s. 974, In: Jstor, Published by: The MIT Press, <http://www.jstor.org/stable/2601364> Erişim Tarihi: 20.05.2018.

tahminler yapmak için uygun değildir.⁸⁴ Son olarak ise inşacı yaklaşım inşacılar yapı ve yapanların karşılıklı olarak oluştuğu argümanına sahip olsalar da, ampirik çalışmalarında aslında daha çok yapı merkezli bir yaklaşım geliştirmişleri ile eleştirilmişlerdir.⁸⁵ Bu çerçevede Wendt'in teorik duruşu, içsel yapıları ve bu yapılardan kaynaklanan etkilerin ihmal edilmesine yol açmıştır. Sonuçta inşacılık, davranış ve kimliğin (normlar, sosyal bağlam) makro-temelde açıklanmasında iyi olsada mikro düzeyde çok zayıf kalmıştır. Normların yapanlarla nasıl bağlandığını sistematik olarak araştırmasında başarısız olmuştur.⁸⁶

Karl Marx ve Friedrich Engels'in öğretilerine dayanan Marksizm uluslararası ilişkilerde kendisini hem bir bilim olarak hem de eylem⁸⁷ için bir rehber olarak gören, tarihsel materyalizmi kuran, eleştirel bir felsefi, tarihsel-siyasi ve ekonomik-toplum teorisisidir.⁸⁸ Bunun yanında, Marksizm, bir insanın adıyla adlandırılan uluslararası ilişkilerdeki tek teorik bakış açısıdır.⁸⁹ Uluslararası ilişkilerde, Adam Smith gibi düşünürlerin geliştirdiği liberal ekonomik teorilere ve kapitalizmin doğasında var olan sorunlar çerçevesinde liberalizm ve realizme bir cevap ve tepki olarak ortaya çıkan Marksizm⁹⁰, toplumsal değişimin ekonomik sınıf mücadelesi yoluyla ortaya çıktığını savunur.⁹¹ Marx liberal düşüncenin ekonomiyi herkese faydaları olan pozitif-toplam oyunu "*positive-sum game*" görüşünü redderek bunun yerine ekonomiyi insan sömürüsü ve sınıf eşitsizliği olarak gördü.⁹² Marksizme göre; kapitalist toplum, sınıf antagonizmlerinin varlığıyla karakterizedir. Marksizm'in amacı, Marx ve Engels'in "Komünist Partinin Manifestosu" nda belirttikleri gibi herkes için özgür koşullar altında

⁸⁴ Friedrich, s. 38

⁸⁵ Büyüktanır, s. 10-11

⁸⁶ Checkel, s. 342; Büyüktanır, s. 10-11

⁸⁷ Eylem bağlamında Marksizm'e göre; felsefenin amacı dünyayı sadece yorumlamak değil, aynı zamanda değiştirilmesi olmalıydı. Marx'a göre; "Filozoflar bugüne kadar dünyayı çeşitli biçimlerde yorumladılar; oysa sorun onu değiştirmektir". P. Anderson, "*Batı Marksizmi üzerine düşünceler*", (Çev. Bülent Aksoy), (Orjinal çalışma 1976 'da yayınlanmıştır) Birikim Yayınları 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 16, 100.

⁸⁸ "Marxismus-Leninismus", *Baden-Württemberg Landesamt für Verfassungsschutz Baden-Württemberg*, http://www.verfassungsschutz-bw.de/Lfr/Startseite/Arbeitsfelder/Marxismus_Leninismus Erişim Tarihi: 03.04.2018.

⁸⁹ Maïa Pal, "Introducing Marxism in International Relations Theory", In: *E-International Relations*, 25.02.2018, <http://www.e-ir.info/2018/02/25/introducing-marxism-in-international-relations-theory/> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

⁹⁰ Mark Rupert, "*Marxism*", In: Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith, eds., *International relations theories. Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Third Edition 2013, s. 153-171, s. 154-155.

⁹¹ Robert Jackson and Georg Sørensen, *Introduction to international relations: theories and approaches*. Oxford University Press, 2016, s. 167; Neack, 2008, s. 16

⁹² Jackson, s. 167

herkesin özgürce gelişebildiği sınıfsız bir toplumun oluşturulmasıdır. Maksizm bu ideale rehberlik ederek mevcut koşulları eleştirel olarak analiz eder.

Marksist yaklaşımın temel görüşü, bir toplumun ekonomik örgütlenmesinin siyasal ve sosyal sistemi belirlemesidir.⁹³ Bu nedenle toplumsal ilişkileri sınıf çatışması perspektifinden gören Marksist teoriye göre; çok sık olarak, devlet burjuva sınıfının (egemen sınıfın) proletaryayı yani işçi sınıfını kontrol altına almak için kullandığı siyasal bir yürütme aracı olarak görülmüştür.⁹⁴ Uluslararası ilişkiler teorisine dönüşen temel ve üstyapı marxist doktrine göre; dış politika iç yapıya mutlak bağımlıdır⁹⁵ ve bu doğrultuda devletlerin dış politikaları, burjuva çıkarlarının uluslararası alanda bir korunma çabasıdır. Uluslararası politika bu çerçevede ülkelerin burjuva sınıflarının çıkarlarının birbirine karşı korunmaya ve yükseltilmeye çalışıldığı bir politika alanıdır. Başka bir ifadeyle Marx'a göre uluslararası sistemin baskın faktörü sınıf kavramıdır. Bu anlamda uluslararası sistem, anarşik yapısından değil, sınıf çatışmaları yüzünden çatışmaktadır.⁹⁶

İşçi sınıfının denetim altında tutulması amacıyla burjuva tarafından kurumsallaştırılan devlet Marksist bakışta yapay bir aygıttır.⁹⁷ Ulusal burjuvazi, devleti bir araç olarak kullanarak, hem kendi ülkesi içindeki işçi sınıfını kontrol eder, hem de diğer ülkelere karşı kendi çıkarlarını geliştirmeye çalışır. Burjuvalar arasındaki bu çıkar rekabeti savaşların en önemli nedenidir.⁹⁸ Marksizm uluslararası ilişkilerde bu tespitleri yaparken sadece devletin ve devlet dışı aktörlerin ekonomik sömürüyü nasıl gerçekleştirdikleri değil, aynı zamanda insanların bu sömürüye karşı nasıl mücadele edebilecekleri ve kendilerini bu kontrolden nasıl özgürleştirebileceklerini gösterir.⁹⁹

⁹³ Neack, 2008, s. 16

⁹⁴ Ateş, s. 81-82; Efegil, s. 64; Andrew Linklater, "Marxism", In: Scott Burchill, et al., *Theories of international relations*, Macmillan International Higher Education, Third edition New York 2005, s.110-137, s. 118

⁹⁵ Herhangi bir devletin sınıf yapısının, o devletin dış politikasını derinden etkilemektedir. Bu nedenle, her bir devletin dış politikası, o devletin sınıf yapısının arka planına karşı değerlendirilmelidir. Bkz. Vendulka Kubálková and Albert Cruickshank, *Marxism-Leninism and the theory of international relations*, Routledge, 2015, s. 192.

⁹⁶ Regina Buecker, "Karl Marx's Conception of International Relations", *Glendon Journal of International Studies/Revue d'études internationales de Glendon* 3 (2003), s. 49-58, s. 52, <https://gjis.journals.yorku.ca/index.php/gjis/article/viewFile/35211/31930> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

⁹⁷ Ateş, s. 82.

⁹⁸ Ateş, s. 82

⁹⁹ Marksizm için, bunu yapmanın yolu, burjuvazi ve proletarya (ya da işçi sınıfı) arasındaki ekonomik bölünmeleri ortadan kaldırmaktır. Bunun, dünyanın dört bir yanındaki işçiler tarafından ekonomik elitlere karşı yükselen ve herhangi bir ekonomik bölünmeden toplumu kurtaracağını düşünmüştü. Sonrasında, sınıf kavramlarının ortadan kalkacağı ve sonunda herkesin eşit muamele göreceği bir komünist sistem kurulacaktır.

Marksist geleneğin dünya siyasetinin incelenmesine yaptığı en önemli katkılar arasında, emperyalizm teorileri de dahil olmak üzere, küresel güç ve zenginlik hiyerarşilerini “*merkez-çevre*”¹⁰⁰ ve bu doğrultudaki bağımlılık yaklaşımının kuramsallaştırması olmuştur.¹⁰¹ Bağımlılık yaklaşımına göre; bağımsızlıklarını sağlamlaştıracak yeterli kapasiteye sahip olmayan, fakir, istikrarsız ve küçük ülkeler çevreyi oluştururken, zengin sanayileşmiş ülkeler ise merkezi oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre; genel olarak, merkez ülkelere bağımlı olan bu çevre ülkelerinin kendi çıkaralarını ve önceliklerini ön plana çıkaran gerçekçi dış politika davranışı ortaya koymaları mümkün değildir.¹⁰² Bu çevre ülkeleri kendi dış politikalarını merkez ülkelerin çıkarlarına ve onlardan istenilen beklentilere göre oluşturmak zorundadırlar.¹⁰³

Bağımlılık yaklaşımı ile dünya politikasında Kuzey-Güney tartışmaları literatüründe yer almıştır. Ateş’ e göre bağımlılık yaklaşımın temel varsayımları üç ana başlık altında toplanabilir. Birincisi, fakir ülkeler gelişmiş zengin ülkeler için hammadde ve ucuz işgücüdür. İkincisi, gelişmiş ülkeler çevre ülkeleri ile çeşitli ticari ilişkiler kurulması, yatırım ilişkilerin tesis edilmesi, ekonomik ve askeri yardımlar yapılması, eski teknoloji transferi, ülke aydınlarının batıda eğitilmesi ve medaya ile politikalara popülerlik kazandırılması gibi birçok farklı yöntemlerle bu ülkeleri kendilerine bağımlı kılarlar. Üçüncü ve son olarak ise, gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelerin kendilerine olan bağımlılıklarını sonlandırmaya veya azaltmaya yönelik herhangi bir girişimi karşı cezalandırıcı yönetmelere (ekonomik önlemler hatta savaşa bile) başvururlar.¹⁰⁴ Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler/kurumlar, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kurumlar, merkez denilen zengin devletlerin, çevrede

¹⁰⁰ Wallerstein’a göre; dünya sistemi birbirinden farklı üç halkadan oluşur. Gelişmiş ülkeler merkez’de bulunduğu, ondan sonra yarı gelişmiş ülkelerin yer aldığı yarı çevre ülkeler ve az gelişmiş çevre ülkelerdir. Daha fazla bilgi için Bkz. Immanuel Wallerstein, *The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*, Vol. 1., Univ of California Press, 2011.

¹⁰¹ Marksizm temelinde bu yeni yaklaşımların ortaya çıkmasında Bolşevik devrimi ve “Sovyet Marksizmi” nin “Doğu” daki yükselişi, “Batı Marksizmi” nin (klasik Marksist geleneğin yönleri üzerine inşa edilmiş ve tepki verilmiş) yenilikçi bir kuramlar ailesinin gelişimine zemin hazırladı. Proleter devrimin, ileri kapitalist dünyayı süpüreceği Marksist beklenti, yirminci yüzyılın başlarında acı bir şekilde hayal kırıklığına uğramıştı. Rus devrimi, bir ulusta sosyalizmi doğurdu ve Batı’daki Marksistler, işçi sınıfı devriminin kendi ülkelerinde niçin gerçekleşemediğinin nedenlerini ve daha sonra, bazı Batı ülkelerinde faşizmin neden zafer kazandığını düşünmeye terk edilmeleri etkili olmuştur. Rupert, s. 159-161; Ateş, s. 82; Efegil, s. 64

¹⁰² Efegil, s. 64

¹⁰³ Efegil, s. 64

¹⁰⁴ Ateş, s. 84

bulunan fakir ülkeler üzerindeki katmanlaşmış dünya sistemlerini sürdürmeleri için araç olarak hizmet ederler.¹⁰⁵

Maksizmin uluslararası politikayı anlamada özellikle ortaya koyduğu emperyalizm teorileri ve bu bağlamdaki bağımlılık teorilerini ortaya koyması ve ayrıca epistemolojik bir bakış açısından eleştirel kuramın temellerini oluşturması önemli katkı sağlamıştır. Bu çerçevede bir ticaret devleti olan Almanya'nın Ortadoğu ve üçüncü dünya ülkeleri olan ekonomik ilişkilerinin incellenmesinde farklı bir bakış açısı getireceği bir gerçektir. Bunun yanında eski bir Doğu Bloku ülkesi olan ve maksist-lenist ideoloji çerçevesinde devlet sistemi Doğu Almanya'nın dış politikasının incelenmesinde önemli katkı sağlayabilecektir. Ancak uluslararası ilişkilerin incelenmesinde Marksizmin en göze çarpan eleştirilerin başında (kapitalist) devletlerin dışsal davranışlarını sınıf yapıları/çatışması açısından açıklamaya çalışması, devletler arası ilişkileri teorilerinin temel odağı olarak ele almaması ve ekonomiye olan yoğun ilgisi ve her şeyi ekonomiye indirgemesidir.¹⁰⁶

Marksist siyaset sosyolojisi ve onun dışsal davranışın ana belirleyicisi olarak bir devletin sınıf yapısına vurgu yapması, dış politikanın bilimsel bir analizi ile son derece ilgili olsa da, birkaç gelişmiş kapitalist devletin haricinde genel bir teoriye dönüşmekten uzak kalmıştır.¹⁰⁷ Bu çerçevede ülkeler arasındaki ilişkiler ekonomik olmaktan çok daha fazlasıdır; maksizmin sadece iç ve dış ekonomiye odaklanması, onun bir çok meselenin yanı sıra siyaset, ordu, iktidar, diplomasi gibi bir çok farklı aktörün rolünü kaçırmamasına neden olmaktadır.¹⁰⁸ Marksistler, milliyetçiliğin, devletin (ulus devletin) ve savaşın hayati önemini ve dünya siyasetinin yapısı içindeki güç dengesini, jeopolitiğin rolünü, uluslararası hukuku ve diplomasinin önemini küçümsemeleri noktasında eleştirilmiştir.¹⁰⁹

Bu çalışmada yukardaki gibi öncelikli olarak veya sadece sistemik faktörlere ya da tam tersi olarak birey, kimlik ve normlara gibi sadece alt sistemik faktörlere odaklanan uluslararası ilişkiler teorilerinin secilmesi Almanya'nın Ortadoğu dış politikasının

¹⁰⁵ Neack, 2008, s. 17

¹⁰⁶ Linklater, s. 117

¹⁰⁷ Jayantanuja Bandyopadhyaya, *A General Theory of Foreign Policy*, Allied Publishers, New Delhi 2004, s. 9.

¹⁰⁸ Andrew Davenport, "Marxism in IR: Condemned to a realist fate?", *European Journal of International Relations* Vol. 19. Issue 1. (2013), s. 27-48, s. 40, In: Sagepub. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1354066111416021> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

¹⁰⁹ Scott Burchill, *The national interest in international relations theory*, Palgrave Macmillan, New York 2005, s. 68; Linklater, s. 110.

açıklanmasını yetersiz bırakır. Sonuç olarak, sistematik faktörler ve oluşturulan kimlik ve normalar Alman dış politikasını belirlemede önemli bir rol oynasa da, nihayetinde belirli politika tercihlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar. Bu temel üzerinde Almanya'nın dış politika davranışlarının açıklanmasında hem ulusal ve ulusaltı değişkenler (*Innenpolitik*) hemde ulus üstü sistemik faktörlerin etkisini odaklanan bir teori bu çalışmanın amaçladığı hedefe ulaşmada önemli rol oynayacaktır. Başka bir ifade ile uluslararası güç dağılımını, aynı zamanda iç algısal, kurumsal ve sosyal alanları inceleyen bir kurumsal çerçeve gereklidir. Bu çerçevede neoklasik realizm Almanya'nın dış politikasını açıklanması noktasında, hem klasik/yapısal realizmin hem de neoliberalizm ve inşacılık yaklaşımlarını kapsayıcı ve tamamlayıcı özelliği nedeniyle kuramsal yol olarak önemli fırsat sunmaktadır. Bir ülkenin dış politikasının kapsamının/faaliyet alanının ve hırslarının, her şeyden önce, uluslararası sistemdeki yeri ve nispi maddi güç kapasitesi tarafından belirlendiğini kabul ederken, neoklasik realizm, sistemik baskıların, devlet birimi düzeyinde araya giren değişkenler aracılığıyla çevrilmesi gerektiğini savunur.

Realizmin dünya siyaseti üzerine iyi geliştirilmiş bir bakış açısı sunması, açıkça belirlenmiş varsayımlar serisine, temel önermelere ve uluslararası siyasete ilişkin geniş ampirik beklentilere sahip olması gibi nedenlerle uluslararası ilişkiler disiplinde egemen bir teori olarak önemini korumaktadır.¹¹⁰ Fakat hâlihazırda önceden var olan araştırmalar yeniden yapıldığında bilim herhangi bir ilerleme kaydedemez ancak Lakatos'a göre; bilim adamları daima var olan teorileri iyileştirmeyi ve teorilerin açıklayıcı gücünü genişletme hedefinde olmalarını savunur. Bu doğrultuda ona göre; yeni bir teori, ancak kendi açıklayıcı modeli ile eski teori tarafından sağlanan aynı cevap aralığının açıklamasını yapabiliyorsa ve esasen bir de daha fazla açıklama getirebiliyorsa o zaman daha iyi olacaktır.¹¹¹ Bu nedenle halen açıklanması güç görünen zor vakalar bir teorinin açıklayıcı gücünü artırmak için incelenebilir.

Yukardaki gibi değerlendirmeler ışığında, aynı koşullar altında gerçekleşen benzer olaylarda beklenen benzer dış politika davranışları/çıktılarının bazen farklı

¹¹⁰ Joseph M. Grieco, "Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism", *International organization* Vol. 42, No. 3 (1988), s. 485-507, s. 485, In: Jstor, Published by: The MIT Press, <https://www.jstor.org/stable/2706787> Erişim Tarihi: 08.08.2016; Hellmann, s. 60

¹¹¹ Imre Lakatos, "Criticism and the methodology of scientific research programmes", *Proceedings of the Aristotelian society*. New Series, Vol. 69, Aristotelian Society (1968 - 1969), s. 149-186, s. 161-163, In: Jstor, Published by: Blackwell Publishing on behalf of The Aristotelian Society. <http://www.jstor.org/stable/4544774> Erişim Tarihi: 09.08.2016.

davranışlar ve sonuçlar ortaya çıkarması nedeniyle açıklanamaması uluslararası ilişkilerde bazı teorilerin sorgulanmasına neden olmuştur. Örneğin, Kosova ve Afganistan askeri harekâtlarına katılan Federal Almanya'nın 2011 yılında gerçekleştirilen Libya harekâtına katılmayıp, her zaman birlikte hareket ettiği müttefiklerinden ayrı bir tutum sergilemesi noktasında klasik realizm ve yapısal realizm içerisinde bu davranışın açıklanmasına yönelik eksiklik önemlidir. Bunun yanında ayrıca, klasik ve yapısal realizm devletlerarasındaki kültürel farklılıkları ve rejim tipindeki farklılıkları dikkate almaz, çünkü onlara göre; uluslararası sistem, tüm büyük güçler için aynı temel teşvikleri/güdüleri yaratır. Mearsheimer'in açıkladığı gibi; bir devletin diğer devletlere karşı olan davranışları/eylemleri nasıl olduğu açısından bir devletin demokratik mi yoksa otokratik mi olduğu oldukça önemsiz bir konudur. Bir devletin dış politikasını yürütmekten kimin sorumlu olduğuda çok da önemli değildir.¹¹²

Almanya'nın Merkel dönemi Ortadoğu dış politikaları çalışmasında teorik bağlam ve amaç doğrultusunda, neo-klasik realizmin realist kuram içinde dış politikayla daha çok ilgilenen kısmı olarak kabul görmesi ve devletlerin dış politika davranışlarını analiz etmek için kapsayıcı bir çerçeve oluşturması ve bu doğrultuda daha güçlü bir açıklama getirmesi, teorik çerçeve olarak seçilmesinde etkili olmuştur.¹¹³ İkinci olarak, neo-klasik realizmin devletlerin dış politika davranışlarını/çıktılarını açıklamada sadece uluslararası sistemin devletler üzerindeki etkisini yeterli görmeyip bunun yanında iç dinamiklerin/yerel faktörlerin ve süreçlerin devletlerin dış politika davranışları üzerindeki etkisine dikkat çekmesi önemli bir tercih sebebi olmuştur. Bu bağlamda üçüncü olarak neo-klasik realizm karar vericilerin algılamalarını yönlendirmede bireysel fikirlere bağımsız ve özerk bir yer vermesidir. Son olarak neo-klasik realizmin devletlerin dış politika davranışlarında izledikleri stratejileri neden izlediklerini ve aynı iç dinamiklere ve siyasal yapıya sahip devletlerin farklı dönemlerde neden farklı davranış ve stratejilere başvurduğunu açıklamaya çalışması bu teorik çerçevenin seçilmesinde etkili olmuştur. Bu kısımda uluslararası ilişkiler ve onun alt dalı olan dış politika analizi çalışmalarında

¹¹² John J. Mearsheimer, "Structural realism", *International relations theories: Discipline and diversity* 83 (2007), s. 71-88, s. 72, <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/StructuralRealism.pdf> Erişim Tarihi: 09.08.2016.

¹¹³ Alexander Reichwein, "The tradition of neoclassical realism", In: Asle Toje and Barbara Kunz (eds), *Neoclassical realism in European politics. Bringing power back in*, Manchester University Press, Manchester 2012, s. 30-60, s. 32d

neo-klasik realist yaklaşımının klasik realizm çerçevesinde temel varsayımları ve hipotezleri ele alınacaktır.

1.1.4.1.1. Realist Kökenli Teoriler

Uluslararası ilişkilerde kökleri tarih, coğrafya, ekonomi, askeri ve birbirine bağlı pek çok farklı yaklaşımı içinde barındıran, felsefi bir yaklaşım olan realizm, disiplin kendi içinde gelişimiyle birlikte öncelikle analiz seviyesi olmak üzere pek çok noktada birbirlerinden ayrılan üç tip realizm versiyonundan oluşmuştur. Bunlar klasik realizm, neo-realizm (yapısal realizm) ve neo-klasik realizmdir (yeni klasik realizm). Bu kısmın amacı neoklasik realizmi dış politika bağlamında açıklayıcı gücü ve realist yaklaşıma yaptığı katkı çerçevesinde klasik ve yapısal realist yaklaşımlarla karşılaştırmalı olarak tanıtmaktır.

1.1.4.1.2. Klasik Realizm ve Neo-Realizm

Realizm uluslararası ilişkilerde sadece çok yaygın büyük bir teori olmasının dışında diğer önemli teorilerin ve yaklaşımların temelini oluşturmuştur. Çalışmaların merkezinde *güç*, *devlet*, *ulusal çıkar*, *güç dengesi*, *anarşi* ve *insan unsuru* gibi kavramlar olan klasik realizm uluslararası ilişkiler alanında en eski en çok benimsenen yaklaşım olup,¹¹⁴ kendisine yapılan eleştirel yaklaşımlar sonucu diğer bazı teorilerin oluşmasına ve bu teorilerin sınırlarının belirlenmesinde temel bir kaynak olmuştur. Siyasal realizm geleneğinde realizm – reel politik, güç politikası yaklaşımı Yunan tarihçi Thucydides'e dayanan uzun bir geçmişi ile temel teorik bir çerçeveye sahiptir.¹¹⁵ Bu bağlamda realist yaklaşımın tarihsel süreçte görüldüğü en eski kaynak M.Ö. 5. yüzyılda ilk realist

¹¹⁴ Jack Donnelly, "Realism", In: Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit and Jacqui True, *Theories of International Relations*, Palgrave, New York 2005, s. 29 – 54, s. 29

¹¹⁵ Bkz. Hans Morgentbau, *Scientific Man Versus Power Politics*, Cbicago: University of Cbicago Press, 1946, s. 43; James N. Rosenau and Mary Durfee, *Thinking theory thoroughly, Coherent Approaches to an Incoherent World*, Boulder, Colo 1995, s. 9; Robert G. Gilpin, "The richness of the tradition of political realism", *International Organization*, Vol. 38, No. 2 (Spring, 1984), s. 287 – 304, s. 303, In: Jstor, Published by: The MIT Press, <https://www.jstor.org/stable/2706441> Erişim Tarihi: 01.09.2016.

teorisyen olarak kabul edilen Thucydides'in "*Peloponez Savaşı Tarihi*"¹¹⁶ eseridir.¹¹⁷ Niccolo Machiavelli ve Thomas Hobbes batı siyasi düşünce tarihi içerisinde yapmış oldukları çalışmalar ile realist olarak kabul edilirler. Ama eğer burada 20. Yüzyılın klasik modern realizmin öncülerinden bahsetmemiz gerekirse bu öncelikle; *Hans Morgenthau, Reinhold Niebuhr, George Kennan, Kenneth Waltz, Edward H. Carr* ve *John Mearsheimer*'dir.¹¹⁸

İdealistlerin I. Dünya Savaşı sonrası savaşa neden olan hataların büyük bir yıkıma yol açması sebebiyle bir daha savaşların ve felaketlerin gerçekleşmemesi için ortaya koydukları ortak evrensel değerler ve Milletler Cemiyeti gibi uluslararası örgütlerin oluşmasına dayalı yeni bir dünya düzeniydi. Ancak 1930'lu yıllarda dünyada meydana gelen politik ve ekonomik bunalım, Almanya'da Nazilerin, İtalya'da faşistlerin iktidara gelmesi ve Japonya'nın statükoyu değiştirmeye çalışması devletlerarasındaki gerilimi yükseltmiştir. Bu bağlamda Milletler Cemiyeti'nin saldırgan tutum izleyen bu devletlere karşı dünya barışını koruma çerçevesinde etkisiz kalması ve idealist yaklaşımın bunlara bir çözüm bulamaması onlar üzerindeki kuşkuları arttırmıştır. İdealistlerin II. Dünya Savaşı'nı öngörme ve engelleme konusundaki başarısızlıkları onların sonlarını hazırladı. Savaş sonrası uluslararası alanda güç ilişkileri ön plana çıkmış ve dünya düzeni olması gereken değil, mevcut güç ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda savaş sonrası oluşan bu ortam, realist yaklaşımın uluslararası ilişkilerde gelişmesi, yükselmesi ve hakimiyet kurmasının yolunu açtı.¹¹⁹

Modern anlamda realist teori II. Dünya Savaşı sonrası realistlerin idealizm geleneğine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Realistler idealizmi öncelikli olarak idealizmin dünyanın nasıl olduğu yerine başka bir ifadeyle var olana bakmak yerine nasıl olması

¹¹⁶ Thucydides'in Peloponez Savaşı Tarihi eserinde geçen Melian diyalogları; M.Ö. 431 – 404 yılları arasında Atina ile Sparta arasında başlayan savaşları ve buna bağlı olarak büyük güçlerin yükseliş ve düşüşleri, devletlerarası ilişkilerde güç kullanımı ve etik değerler hakkında yazılan kaynak bir metindir. Jens Hildebrandt and David Wachter, *Krieg: Reflexionen von Thukydides bis Enzensberger*. Satzweiss.com, 2014, s. 20; Ayr. bkz. Victor Davis Hanson, *The landmark Thucydides: A comprehensive guide to the Peloponnesian War*, Robert B. Strassler. Simon and Schuster (ed.), 1998.

¹¹⁷ Manfred Knapp und Gert Krell, *Einführung in die Internationale Politik*, Oldenbourg Verlag, München/Wien 2004, s. 62.

¹¹⁸ Scott Burchill, 2013, s. 32

¹¹⁹ Bkz. Tayyar Arı, *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*, Marmara Kitap Merkezi, 10. Baskı 2013, s. 99; Mustafa Aydın, "Uluslararası ilişkilerde Yaklaşım, Teori Ve Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51.01 (1996), s. 71 – 114, s. 92, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5499.pdf> Erişim Tarihi: 16.08.2016

gerektiğine dayan temel düşüncelerini eleştirmişlerdir.¹²⁰ Edward H. Carr'ın iki savaş arasında geçen yirmi yıllık süreyi ele aldığı “*The twenty years' crisis 1919-1939*”¹²¹ ile H. Morgenthau klasik realizmin temel ilkelerini ortaya koyduğu “*Politics Among Nations*”¹²² adlı önemli çalışmaları başta olmak üzere realist düşünürlerin uluslararası politikayı idealizm eleştirisi biçiminde kuramsal olarak analiz etmiş ve geliştirmişlerdir.¹²³ Ayrıca onlar devletlerin arasındaki savaşların neden var olduğunu açıklamak için Hobbes ve Machiavelli gibi düşünürlerin bazı temel düşüncelerine kapsamında yeni kavramlar geliştirmişlerdir. Güç, güç dengesi, ulusal çıkar, güvenlik ve iç/dış ayrımı gibi kavramlar bu dönemde ortaya çıkmıştır.¹²⁴ II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş ortamında askeri ve güvenlik politikalarının giderek artan önemi ile realizm uluslararası olay ve olguları açıklamada son derece etkin bir teori haline gelmiştir. Bu dönemde George F. Kennan, John Herz, Raymond Aron, Arnold Wolfers ve Henry Kissinger gibi realist isimlerin tarafından yapılan çalışmalar realizmin gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.

Realizmin temel ilkeleri ve ana çerçevesinin belirlenmesi konusunda Morgenthau 1948 yılında yapmış olduğu *Politics Among Nations* adlı çalışması 1930 sonrası ortaya konan realist çalışmaları en iyi açıklaması, sentezlemiş olması ve en yağın şekilde yayması ve çalışmanın çok geniş kapsamlı, sistematik ve teorik olması sebebiyle çok önemlidir.¹²⁵ Bu bağlamda realizmin temel ilkeleri özet olarak aşağıdaki gibidir:

İnsan doğasına olan bakış açıları realistlerin idealist ve liberal görüşlerden ayıran en önemli farkıdır. Uluslararası politikayı açıklamada insan doğasının önemine vurgu

¹²⁰ Joshua S. Goldstein and Jon C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, (Çev. Haluk Özdemir), BB101 Yayınları: 1. Baskı: Ağustos 2015, s. 85

¹²¹ Edward Hallett Carr, *The twenty years' crisis, 1919-1939: an introduction to the study of international relations*, 1946

¹²² Hans Morgenthau, *Politics Among Nations, The struggle for power and peace*, Nova York, Alfred Kopf 1948.

¹²³ Bkz. Frederick Schuman, *International Politics; An Introduction To The Western State System*, Mcgraw-Hill Book, New York 1933; Harold Nicolson, *Diplomacy*, London 1939; Reinhold Niebuhr, *Christianity and power politics*, Archon Books, 1940; Georg Schwarzenberger, *Power Politics: An Introduction to the Study Or International Relations and Post-war Planning*, J. Cape, 1941; Nicholas Joh Spykman, *America's strategy in world politics: the United States and the balance of power*, Transaction Publishers, 1942; Martin Wight, *Power Politics (“Looking forward” pamphlets)*, Royal Institute of International Affairs London 1946; George F. Kennan, *American Diplomacy*, 1951; Herbert Butterfield, *Christianity, diplomacy and war*, Abingdon-Cokesbury Press, 1953. Bu liste; Hedley Bull, “The Theory of International Politics, 1919–1969 (1972)”, *International Theory*, Palgrave Macmillan UK, 1995, s. 181 – 211 den alınmıştır. Aktaran: John A. Vasquez, *The power of power politics: From classical realism to neotraditionalism*, No. 63. Cambridge University Press, 2004, s. 36

¹²⁴ Ateş, s. 62

¹²⁵ Vasquez, s. 36

yapan realistlerin insana bakış açıları oldukça negatiftir ve onlara göre insan doğuştan bencil, saldırgan ve günahkârdır.¹²⁶ İlişkilerinde gücü ön plana alan ve olumsuz bir doğaya sahip olan insan çıkarlar peşinde koşar ve diğerlerine karşı üstün gelmek için güç elde etmeye çalışır. Bu bağlamda klasik realizm insanın doğasını anlamadan uluslararası ilişkileri anlamamanın mümkün olmadığını belirterek, devleti birincil rasyonel bir aktör olarak görerek, devletin merkezi otoritenin bulunmadığı uluslararası alanda kendi ulusal çıkarını maksimum seviyeye getirme, güç elde etme, elde ettiği gücü de koruma ve artırma güdüsüyle hareket ettiğini varsayar.¹²⁷

Klasik realizm göre uluslararası ilişkilerde en temel aktör olan devletler bağımsız, egemen, rasyonel ve çıkarıcıdır.¹²⁸ Bu bağlamda realizm temel olarak uluslararası ilişkileri ve uluslararası politikayı devletlerarasındaki güç mücadelesi süreci olarak görür.¹²⁹ Realizme göre devletler, güç mücadelesinin olduğu anarşik uluslararası sistem içerisinde hareket eden, öncelikle kendi güvenliğini diğer devletlere karşı korumaya çalışan (hayatta kalmaya çalışan)¹³⁰, ekonomik ve askeri gücünü/çıkarcını maksimize etmeye çalışan ve bu bağlamda dış politikasını belirleyen yekpare, bütüncül ve rasyonel aktörlerdir.¹³¹

Güçü uluslararası ilişkileri anlamada en temel kavram olarak gören realizme göre uluslararası istikrar ve düzenin sağlanması ve devletlerarasındaki anlaşmazlıkların

¹²⁶ Keith L. Shimko, *International relations: Perspectives and controversies*, Cengage Learning, 2009, s. 39

¹²⁷ Keith L. Shimko, "Realism, Neorealism and American Liberalism", *The Review of Politics*, Vol. 54, No. 2, 1992, s. 281-301, s. 286, In: Jstor, Published by: Cambridge University Press for the University of Notre Dame du lac on behalf of Review of Politics, <http://www.jstor.org/stable/1407486> Erişim Tarihi: 10.09.2016; Özgün Erler Bayır, "Uluslararası İlişkilerde Neorealist Ekolden Neoklasik Realist Ekole", In: Sibel Turan, ve Köroğlu Nergiz Özkural (edt), *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, Bursa 2015, s. 45 – 63, s. 47

¹²⁸ Realizm uluslararası ilişkilerde devletleri temel aktör olarak görür. BM, NATO ve AB gibi örgütler kendilerini oluşturan devletler gibi ayrı bir varlıkları, egemenlikleri ve bağımsızlıkları olmadıkları için aktör olarak kabul görmezler. Klasik realist bakış açısına göre uluslararası örgütler/kuruluşlar ulusal hükümetlerin çıkarlarının peşinde koşmak amacı için kullandığı araçlardır. Bkz. Susan Strange, *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*, Cambridge University Press, New York 1996, s. 192 – 193, Aktaran: Kenneth N. Waltz, "Structural realism after the Cold War." *International security* 25.1 (2000), s. 5 – 41, s. 24. http://www.columbia.edu/itc/sipa/U6800/readings-sm/Waltz_Structural%20Realism.pdf Erişim Tarihi: 10.09.2016

¹²⁹ John Baylis and Smith, Steve, *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Studies*, Oxford University Press, New York 2005, s. 273

¹³⁰ Mearsheimer, hayatta kalmanın büyük güçlerin birincil hedefi olduğunu belirtir. Özellikle devletler toprak bütünlüğünü ve iç siyasi düzeninin özerkliğini sürdürmek için uğraşırlar. Bkz. John J. Mearsheimer, *The tragedy of great power politics*, WW Norton & Company, 2001, s. 31

¹³¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, 7. Baskı, Bursa 2011, s. 160.

çözülmesi noktasında da güç önemli rol oynamaktadır.¹³² Morgenthau ulusal gücü genel güç kavramı içerisinde yer alan askeri, siyasi ve ekonomik imkânlarla ek olarak nicel ve nitel unsurlar olarak gruplar. Coğrafya, doğal kaynaklar (Gıda ve Hammadde), sanayi altyapısı, askeri imkânlar ve nüfus nicel unsurlar olarak görülürken ulusal karakter, ulusal moral, diplomasi kalitesi ve hükümet kalitesi ise nitel unsurlardır. Onun değerlendirmesine göre bu unsurlar içerisinde en önemlisi olarak diplomasi kalitesidir.¹³³

Uluslararası sistemde gücün nasıl dağıldığını analiz eden realistler “güç dengesi” (*balance of power*) varsayımını geliştirmişlerdir. Güç dengesi klasik realistlere göre devletlerin sahip olduğu statükoyu devam ettirme ve korumasında önemli rol oynamaktadır. Güç dengesi bir devletin başka bir devlete baskın olmasını engellemeye yarayan bir mekanizmadır ve bu mekanizma bazen devlet ve devlet adamlarının bilinçli olarak yürüttükleri bir politikanın sonucu bazen de anarşik sistemin kendiliğinden ortaya çıkardığı doğal ve kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.¹³⁴ Devletler bu güç dengesini potansiyel rakipleri pahasına kendi lehlerine çevirmek için çeşitli araçlar (ekonomik, diplomatik ve askeri) kullanarak fırsat ararlar.¹³⁵

Ulusal ve uluslararası politika arasında tam bir ayırım olan realistlere göre dış politika sadece devletler tarafından planlanmakta ve uygulanmaktadır. Devletler dış politikalarını kendi güç kavramı bağlamlarında oluşturdukları amaçları, çıkarları ve hedefleri doğrultusunda bilinçli, yani rasyonel bir davranış olarak sergilerler. Devletler hedefledikleri sonucu ya da çıkarı maksimize etmek için kullandığı yöntem ve araçlar bağlamında çıkacak sonuçlar üzerine değerlendirme yaparak kendisi açısından en az maliyetli ve en çok faydayı sağlayacak kararları alır.¹³⁶ Dış politika bağlamında klasik realistler iç dinamikleri gözardı ederler ve bu nedenle dış politikada devletlerin benzer hedeflerinin, önceliklerinin ve çıkarlarının olduğunu varsayarlar. Başka bir deyişle bütün

¹³² Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi and Stephen G. Brooks, *International relations theory*, Longman, New York 2012, s. 52; Arı, 2011, s. 160

¹³³ Krş. Waltz Morgenthau'dan önemli ölçüde ince bir güç tanımı sunar. Onun değerlendirmesine göre güç şu unsurları içerir: nüfus ve toprak yüzölçümü, doğal kaynaklar, ekonomik kapasite, askeri güç, siyasi istikrar ve yetenekler. Kenneth Waltz, “Theory of international relations”, Reading, Mass.: Addison-Webley 1979, s. 131; Morgenthau, s. 138

¹³⁴ Waltz, 1979, s. 119

¹³⁵ Mearsheimer, s. 34

¹³⁶ Judith Goldstein and Robert O. Keohane, “Ideas and foreign policy: an analytical framework”, In: Judith Goldstein and Robert O. Keohane (Edt), *Ideas and foreign policy: Beliefs, institutions, and political change*, Cornel University Press, London 1993, s. 3 – 30, s. 4.

devletler, ulusal güvenlik, devletin bekası, toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlık, egemenlik haklarının korunması ve toplumsal birlikteliğin muhafazası gibi uluslararası alandaki güç mücadelesi içerisindeki ulusal çıkarlarını güvence altına almak için dış politikalarını planlamaktadırlar.¹³⁷ Bu hedefler, çıkarlar başka bir deyişle sahip olduğu gücü ve kapasitesini artırma güdüsüyle hareket eden devletler olanakları ölçüsünde girdikleri bu güç mücadelesinde diğer devletleri etki altına almaya çalışırlar. Bununla diğer devletlerle ittifak kurarak, uluslararası ve bölgesel örgütleri bir araç olarak kullanarak yaparlar. Güç mücadelesi temelindeki böyle bir yapıda savaş ve çatışma olağan hale gelmektedir.¹³⁸

Devletler dış politikalarında sahip oldukları güç ve kapasite ile doğru orantıda hedeflerini ve çıkarlarını tanımlamak zorundadırlar. Dış politikada devletler var olan durumlarını, hedeflerini ve çıkarlarını ileri bir noktaya taşımak istiyorlarsa, sahip oldukları siyasi, ekonomik, askeri vb. gücüne ilişkin olanaklarını geliştirmesi gerekmektedir. Devletler sahip oldukları güce ilişkin olanaklarını geliştiremezse kendilerinden daha güçlü bir devletin baskısı altında kalabilirler. Bu nedenle devletler dış politikalarını yaparken kendi sahip oldukları güçlerini ve kapasitelerini dikkate alırken aynı zamanda diğer devletlerin göreceli güç imkânlarını hesaba katmak zorundadırlar.¹³⁹

Klasik realizm iç ve dış politika arasında kesin bir ayrımın olduğunu varsaymaktadır. Onlara göre dış politikanın iç politikadan farklı olarak bir mantığı, kuralı ve gerekliliği ve hatta yeri gelince moral dışı davranışların sergilenmesi vardır. Realizmin devletlerin uluslararası seviyede yapmış oldukları davranışlarını sınıflandırmak için yüksek politika “high politics” ve alçak politika “low politics” kavramlarını kullanmışlardır. Bu sınıflandırmada bağlamında ulusal güvenlik, ulusal çıkar ve devletin temel değerleri yüksek politika içerisinde kabul edilmektedir. Devletin bekası realist yaklaşım açısından en önemli unsurdur, bu nedenle klasik realistler iç politikanın dış politika ile kesinlikle ilgilenmemesini görüşünü desteklerler ve onlar devlet içi gelişmelere ve aktörlere bakmayı tercih etmezler.¹⁴⁰

¹³⁷ Efeğil, s. 59

¹³⁸ Arı, 2011, s. 160.

¹³⁹ Alexander L. George, *Bridging the gap: Theory and practice in foreign policy*, United States Institute of Peace Press, Washington 1993; Aktaran: Efeğil, s. 60

¹⁴⁰ Efeğil, s. 60

Neo-realizm (Yapısal Realizm) ise 1970'lerde büyük ölçüde klasik realizme eleştirel bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu eleştirel tepkinin tarihsel arka planında ise klasik realizmin uluslararası olayları ve özellikle değişimleri açıklamada yetersiz kalması, güce ve güç dengesine aşırı önem vermesine ek olarak askeri alanın dışındaki alanları neredeyse görmezden gelmesi (1973'teki Yom Kippur Savaşı ile ortaya çıkan Petrol kriziyle birlikte petrolün bir silah olarak kullanılması)¹⁴¹ ve son olarak batının önde gelen bir gücü olarak ABD'nin Vietnam Savaşını göreceli olarak kaybetmesi ve Waltergate Skandalı (Amerikan Düşüşü) etkili olmuştur.¹⁴²

Realist bakış açısından tamamen vazgeçmeye gerek kalmadan realizmin tanımlanan zayıflıklarının/eleştiri noktalarının çözülmesi gerektiği düşüncesi ile teoriyi yeni gelişmeleri de dikkate alarak geliştirilmesi düşüncesi yaklaşıma hakim oldu. Bu bağlamda klasik realizmin eksiklerini tespit ettiği ve uluslararası siyasi sistemin yapısı ve aktörleri üzerine tümdengelimsel yöntemle¹⁴³ dayalı olarak en kapsamlı ve en tutarlı uluslararası sistem teorisi şeklinde sentezleyen siyaset bilimci, 1979 yılındaki "Uluslararası Siyaset Teorisi" (*Theory of International Politics*) adlı çalışması ile Kenneth Waltz olmuştur.¹⁴⁴ Waltz'ın bu yeni paradigma çalışması, Hans Morgenthau, Edward H. Carr ve Thucydides gibi klasik realist geleneği içindeki önde gelen realistler tarafından yapılan önermeleri yeniden biçimlendirmeye yardımcı olmuştur. Neo-realizmin/yapısal realizmin referans teorisyeni Kenneth Waltz'ın büyük ölçüde etkisiyle 1970'lerden buyana yapılan realist çalışmaların çoğu yapısal bir yapıya kavuşmuştur.¹⁴⁵

¹⁴¹ Sefer-Kalkan Yılmaz ve K. Duhan, "Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma", *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 1 (3) Aralık 2017, s. 169-199, s. 177, In: Dergipark, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/391852> Erişim Tarihi: 04.03.2018; Grieco, s. 490-492.

¹⁴² Colschen, s. 23-24; Bayır, s. 49

¹⁴³ Klasik Realizm metodolojik olarak tümevarım yöntemini benimserken, neo-realizm buna karşın tümdengelim yöntemini kullanmaktadır. Bkz. Kenneth N. Waltz, "Realist thought and neorealist theory", *Journal of International Affairs*, Vol. 44, No. 1, Theory, Values And Practice In International Relations: Essays In Honor Of William T.R. Fox (Spring/Summer 1990), s. 21 – 37, s. 33, In: Jstor, Published by: Journal of International Affairs Editorial Board. <https://www.jstor.org/stable/24357222> Erişim Tarihi: 12.09.2016.

¹⁴⁴ Eyüp Ersoy. "Realizm", In: Ramazan Gözen (edt), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 159-187, s. 172; Carlo Masala, "Neorealismus", In: Carlo Masala, Frank Sauer und Andreas Wilhelm (Hrsg), *Handbuch der internationalen Politik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2010, s. 53 – 67, s. 54.

¹⁴⁵ Donnelly, s. 34

Waltz'ın dışında yapısal realizmin diğer önde gelen temsilcileri ise Gottfried-Karl Kindermann (Münih Okulu)¹⁴⁶, Samuel Huntington¹⁴⁷ ve John Mearsheimer¹⁴⁸'dir.

Waltz tarafından ortaya konulan neo-realizm klasik realizm varsayımlarının çoğunu yeniden inşa ederek, bunları bir uluslararası politika teorisine dönüştürdü. Klasik realizmle ile neo-realizm arasındaki en büyük fark uluslararası sistemin yapısına farklı vurgu yapmasıdır. Morgenthau'nun ana çalışması olan "Uluslararası Siyaset" ortaya koyduğu uluslararası politikadaki realist yaklaşımla farklı analiz seviyeleri arasında sıçrama yaparken, Waltz aşırı derecede azimli olan Uluslararası Siyaset Teorisini yalnızca sistematik seviyeye yerleştirmiştir.¹⁴⁹ Ayrıca bu bağlamda Waltz devletlerin dış politikaları ve iç politikaları arasında çok kesin ve net bir çizgi çizerek, her ikisinin de farklı zeminlerde hareket ettiğini savunur.¹⁵⁰

Waltz'ın teorisinin nihai amacı uluslararası sistemdeki kutuplaşma, güç dengesi ve ittifak davranışları gibi uluslararası davranışın kalıplarını ve sonuçlarını açıklamaktır. Klasik realizmin aksine, Waltz öncelikle çatışmaların kaynağı olarak insan doğasına ve iktidar arayışı içinde olan bireylere bakmak yerine tekerrür eden çatışmaları açıklamak için uluslararası sistemin anarşik yapısına dikkat çekti.¹⁵¹ Başka bir ifadeyle yapısal realizm uluslararası sistemin anarşik yapısına vurgu yapmakta ve bu anarşik yapının devlet davranışlarına olan etkilerini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Waltz'a göre devletlerin çıkar odaklı savaşa dönük saldırgan davranışlarının sebebi olarak devletlerin iç yapılanmalarının ve bu bağlamda iç politikalarının pek bir önemi olmadığını belirtmekte buna karşın bu davranışlarının temelinde sistemin anarşik yapısının olduğunu savunmaktadır.¹⁵² Waltz'ın yapısal realizmin temel kabullerini aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

Uluslararası sistemin yapısında temel düzenleyici ana ilkesi anarşidir. Waltz'a göre iç siyasetteki gibi hiyerarşik bir yapıya sahip olmayan anarşik uluslararası yapıda

¹⁴⁶ Gottfried-Karl Kindermann (ed), *Grundelemente der Weltpolitik: eine Einführung*, Piper 1977.

¹⁴⁷ Samuel P. Huntington, "The lonely superpower", *Foreign affairs*, Vol. 78, No. 2 (Mar. - Apr., 1999), s. 35 – 49, In: Jstor, Published by: Council on Foreign Relations, <https://www.jstor.org/stable/20049207> Erişim Tarihi: 13.09.2016.

¹⁴⁸ John J. Mearsheimer, *The tragedy of great power politics*, WW Norton & Company, 2001.

¹⁴⁹ Waltz, 1979, s. 80

¹⁵⁰ Bayır, s. 49

¹⁵¹ Björn Alexander Lindemann, *Cross-Strait Relations and International Organizations: Taiwan's Participation in IGOs in the Context of Its Relationship with China*, Springer Science & Business Media, 2014, s. 34

¹⁵² Bayır, s. 49

alt-üst ilişkisi bulunmamaktadır.¹⁵³ Bu yapıda devletlerin farklı yetenekleri olmasına rağmen fonksiyonları büyük ölçüde benzerlik gösterir. Bir başka deyişle ona göre, uluslararası yapı devletlerin kendilerine has farklı özelliklerine rağmen benzer politikalar izlemesinin nedenini ve kaynağını oluşturmaktadır. Waltz burada devletlerin dış politika davranışlarını insan doğasına ve devletin kapasitesine kadar dayandıran indirgemeci (içeriden-dışarıya denilen teorik yaklaşımlar: Klasik Realistler, Klasik Liberaller ve Marksistler) yaklaşımları dış politika ile devletlerin oluşturduğu sistemi birbirinden ayıramamaları temel hatası nedeniyle reddeder. Waltz'a göre anarşik bu yapının devletlerin davranışlarını etkileyen ve kısıtlayan bağımsız bir varlığı ve gücü vardır.¹⁵⁴ Başka bir deyişle devletlerin dış politika davranışları aralarındaki güç kapasitesi ve yetenek farklılıklarına rağmen büyük güçler ve aktörler tarafından belirlenen yapı tarafından belirlenmektedir, bu bağlamda yapının etkisi altında olmaları sebebiyle devletler bağımsız hareket edememektedirler.¹⁵⁵

Güç kavramı klasik realizmde olduğu gibi neo-realizmin merkezi bir kavramı olmaya devam etmiştir. Klasik realizmin aksine artık gücü maksimize etmek devletlerin merkezi amacı değildir. Bunun yerine yapısal realizmde “*savunmacı realizm - defensive realism*” kavramı ile ifade edilen yaklaşıma göre, en öncelikli amaç kendi güvenliğini garanti altına alınması yani devletin bekasıdır (hayatta kalma – survival). Waltz'a göre; devletin bekası en temel güdüdür, çünkü olağanüstü durumlarda ve savaşlarda devletlerin en temel endişesi güç değil, devletin bekası ve güvenliğidir ayrıca beka devletlerin hedefledikleri tüm amaçlara ulaşmalarındaki ön temel şarttır.¹⁵⁶ Bu bağlamda güç, başlı başına bir “*amaç*” olmaktan ziyade, mümkün olduğunda ve gerektiğinde başvurulabilecek yetenekler (kapasite) şekli içinde kullanılan bir “*araçtır*”.¹⁵⁷ Waltz baskın bir rol oynayan askeri gücün dışında ekonomik faktörleri güvenlik sağlayan güç araçları arasında sayar.

Uluslararası politikanın en önemli aktörleri olan devletler uluslararası sistemde hiçbir yüksek otoritenin veya yüksek tekel bir makamın olmadığı, anarşinin hüküm sürdüğü ve süreklilik gösteren bir güç dengesi içinde bulunurlar. Waltz'a göre bu anarşik

¹⁵³ Waltz, 1979, s. 88

¹⁵⁴ Waltz, 1979, s. 90

¹⁵⁵ Bayır, s. 50, 52

¹⁵⁶ Waltz, 1979, s. 91

¹⁵⁷ Arı, 2011, s. 165; Ahmet Akter, “Orta Doğu Bağlamında Jeopolitik Teorilere Bir Katkı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 221, İstanbul, Nisan 2016, s.191-202, s.193-194.

sistem ister iki kutuplu isterse çok kutuplu olsun, her ikisinde de güç dengesi sistemin temel özelliğidir. Waltz iki kutuplu (bipolar)¹⁵⁸ sistemin çok kutuplu sisteme göre daha istikrarlı olduğunu belirterek, Soğuk Savaş döneminde yaşanan uzun barışın ve istikrarın olmasının temelinde iki kutuplu yapının ve nükleer silahların varlığının olmasına dayandırmıştır.¹⁵⁹ Bu bağlamda ABD ve SSCB gibi büyük güçlerin güç dengesi çerçevesinde ihtiyatlı bir dış politika izlemelerinden ve nükleer silahların varlığından dolayı aralarında sıcak bir çatışma olmasını engellemiştir.¹⁶⁰ Mearsheimer Soğuk Savaşın sona ermesiyle uluslararası sistemde ortaya çıkan çok kutuplu yapıda çatışma ve savaş olasılığının yüksek olduğuna ve bağlamda sistem içerisinde güvensizliğin artacağını savunmuştur.¹⁶¹ Buna karşın uluslararası sistemde gücün eşit bir şekilde iki büyük devlet arasında dağılımı yerine daha çok sayıda devlet arasında eşit bir şekilde paylaşımı ile ortaya çıkan çok kutuplu yapılarda ise sürekli değişen askeri ve ekonomik ittifaklar ve gelişen kapasiteler sebebiyle çatışmaya açık olması istikrarsız bir nitelik göstermektedir. Bunun yanında çok kutuplu yapılarda devletlerin özellikle küçük devletlerin dış politika davranışlarında hareket alanları iki kutuplu sisteme göre daha fazla olacaktır.¹⁶²

1.1.4.1.3. Neo-Klasik Realizm (Yeni Klasik Realizm)

Soğuk Savaş sonrası neo-realizmin uluslararası sistemde yaşanan gelişmeleri, olayları ve bu bağlamda devletlerin dış politika davranışlarını açıklamada zorluklar yaşamıştır. Özellikle yapısal realizmin sistemsel faktörlere çok fazla önem vermesi, devletlerin iç yapılanmaları ve aktörleri ile iç ve dış politika arasındaki ayrımın pek fazla önemsememesi nedeniyle eleştirilmiş ve Morgenthau'nun klasik realizminin bir anlamda

¹⁵⁸ İki kutupluluk; siyasal ideolojiler, ekonomik sistem, teknolojik ve askeri araçlar ve kültürel etkinlik açısından uluslararası sahneye egemen olan iki devlet arasındaki iktidarın eşit dağılımına karşılık gelir.

¹⁵⁹ Kenneth N. Waltz, "The stability of a bipolar world", *Daedalus* (1964), s. 881 – 909, s. 900; Kenneth N. Waltz, "The emerging structure of international politics", *International security*, Vol. 18, No. 2 (Fall, 1993), s. 44 – 79, s. 44, In: Jstor, Published by: The MIT Press, <https://www.jstor.org/stable/2539097> Erişim Tarihi: 13.11.2016.

¹⁶⁰ Waltz'ı takip eden Mearsheimer'e göre iki kutuplu sistemin daha istikrarlı olması üç temel nedene dayanır: 1. İki kutup arasındaki çatışmaların sayısı azdır ve bu durum büyük güçler arasında savaş olasılığını azaltmaktadır. 2. Sistemde büyük güçlerin sayısının az olması nedeniyle etkili bir caydırma politikası yürütmek daha kolaydır. 3. Sistem sadece iki büyük gücün hakimiyetinde olduğu için, yanlış hesaplama ve bu nedenle yanlış maceralara kayma şansları daha düşüktür. John J. Mearsheimer, "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War", *International security*, Vol. 15, No.1 (1990), s. 5 – 56, s. 14, Aktaran: Klevis Kolasi, "Soğuk Savaş'ın barışçıl olarak sona ermesi ve uluslararası ilişkiler teorileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 2, (2013), s. 149 – 179, s. 165-166, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1783/18831.pdf> Erişim Tarihi: 13.11.2016.

¹⁶¹ Mearsheimer, 1990, s. 14,15

¹⁶² William C. Wohlforth, "Realism and foreign policy", In: Steve Smith, Amelia Hadfield, Timothy Dunne, *Foreign policy: Theories, actors, cases*, Oxford third ed. 2016, s. 35 – 53, s. 40,41

yeniden gündeme gelmesine ve bu bağlamda realist yaklaşımda bir yenilenmeye yol açmıştır. Realist yaklaşımda ortaya çıkan bu yenilenme ihtiyacı bugün neo-klasik realizm olarak adlandırdığımız yaklaşım ile giderilmeye çalışılmıştır. Neo-klasik realizm terimi ilk olarak Gideon Rose tarafından “*Neo-klasik Realizm ve Dış Politika Teorileri*”¹⁶³ adlı kitap incelemeleri çalışmasında kullanılmıştır.

Rose tarafından geliştirilen yeni klasik realizm hem uluslararası sistemin yapısının hemde iç faktörlerin birbiriyle olan karmaşık etkileşimlerinin incelemek yoluyla yapılan dış politika analizlerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁶⁴ Yeni klasik realizm *sui generis* (nevi şahsına münhasır) değildir, bunun yerine klasik realizmin varsayımlarını temel alan ve bunun yanında Waltz’ın yapısal realizmin katkılarını dikkate alan realist düşüncenin mantıksal bir uzantısıdır.¹⁶⁵ Bir başka deyişle Rose göre, yeni klasik realizm devletlerin dış politika davranışlarını açıklamaya yönelik olarak tüm iç ve dış etkenlerin/değişkenlerin açık bir şekilde dâhil edildiği ve bu bağlamda klasik ve yapısal realizmin sentezlenerek realist düşüncenin güncellendiği ve sistemleştirildiği yeni bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır.¹⁶⁶

Yeni klasik realizm’in savunucuları; bir ülkenin dış politikasının kapsamının ve tutkusunun, ilk ve herşeyden önce onun uluslararası sistemdeki yeri ve özellikle onun göreceli maddi güç kapasitesi tarafından yönlendirildiğini savunmaları ile realisttirler. Bununla birlikte, sistemik baskıların birim seviyesinde araya giren değişkenler aracılığıyla dönüştürülmesi nedeniyle güç kabiliyetlerinin dış politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve karmaşık olduğunu ileri sürmeleri noktasında neoklasiktirler. Yeni

¹⁶³ 1998 yılında World Politics dergisinde Gideon Rose yayınlanan makalesi ile Thomas Christensen, Randall L. Schweller, William C. Wohlforth ve Fareed Zakaria’nın çalışmalarına ve ayrıca International Security dergisinde yayınlanan makalelere atıfta bulunarak, “neo-klasik realizm” terimini ortaya atmıştır. O bu çalışmasında ayrıca dış politika teorilerinin dört okulunu belirlemiştir: 1. Dış politika üzerinde etkili olan yerel faktörler üzerinde yoğunlaşan dış politikanın iç politika teorileri (Innenpolitik theories of foreign policy). Ve devlet davranışları üzerindeki uluslararası sistem baskısı ve etkisi varsayımına dayanan siyasal realizmin üç okulu olan 2. saldırgan realizm, 3. savunmacı realizm ve son olarak 4. yapısal realizmdir. Bkz. Gideon Rose, “Neoclassical realism and theories of foreign policy” *World politics*, Vol. 51, No. 01 (1998), s. 144 – 172, In: Jstor, Published by: Cambridge University Press, <http://www.jstor.org/stable/25054068> Erişim Tarihi: 14.11.2016.

¹⁶⁴ Başka bir deyişle yeni klasik realizm devletlerin dış politika davranışlarını birim/birey ve sistem unsurlarından oluşan karma bir anlayışla açıklar. Bkz. Rose, s. 150-151; Randall L. Schweller, “The progressiveness of neoclassical realism”, In: Colin Elman and Miriam Fendius Elman (eds), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, Cambridge, MA: MIT Press, 2003, s. 311 – 347, s. 320

¹⁶⁵ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, 2016, s. 16

¹⁶⁶ Rose, s. 152

klasik realizm gelişmesinde *Michael E. Brown, Thomas J. Christensen, Randall L. Schweller, William Curti Wohlforth, Aaron L. Friedberg* ve *Fareed Zakaria* gibi önde gelen yeni klasik yazarların yapmış olduğu çalışmaların büyük katkısı olmuştur.¹⁶⁷

Yeni klasik realizm yapısal realizm de olduğu gibi uluslararası sistemin kurgusunun anarşik olduğunu ve devletlerin bu sistem içindeki belirlenmiş kurallar ve güç dağılımı çerçevesinde hareket ettiklerini ve politika izlediklerini kabul eder. Ancak yeni klasik realizm devletlerin davranışlarının yalnızca sistem düzeyindeki değişkenler ile açıklanmasına karşı çıkar. Başka bir deyişle devletlerin dış politika davranışları sadece “*anarşik çevrenin görünmez eli*” ve “*kara kutular olarak tabir edilen devletlerarasındaki kabiliyetlerin/gücün dağılımı*” gibi dış politika davranışının arka planında ne tür dinamikler olduğunu da dikkate almayan yaklaşımlar (üçüncü imaj) ile açıklanamaz.¹⁶⁸ Devletin kara kutusunun açılmasını savunması ve analizinde yapısal ve birim düzeydeki değişkenleri sistematik bir şekilde bağlaması yeni klasik realizmin klasik ve yapısal realizmden en büyük farkıdır. (Daha fazla bilgi için aşağıdaki Tablo 1’e bakınız)¹⁶⁹

¹⁶⁷ Michael Edward Brown, Sean M. Lynn-Jones and Steven E. Miller, *The perils of anarchy: contemporary realism and international security*, Cambridge MIT Press, 1995; Thomas J. Christensen, *Useful adversaries: Grand strategy, domestic mobilization, and Sino-American conflict, 1947-1958*, Princeton University Press, 1996; Randall L. Schweller, *Deadly imbalances: Tripolarity and Hitler’s strategy of world conquest*, Columbia University Press, 1998; William Curti Wohlforth, *The elusive balance: power and perceptions during the Cold War*, Cornell University Press, 1993; Aaron L. Friedberg, *The weary titan: Britain and the experience of relative decline, 1895-1905*, Princeton: Princeton University Press, 1988; Fareed Zakaria, *From wealth to power: The unusual origins of America’s world role*, Princeton University Press, 1999. Bunların dışında ayrıca, Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*, Cambridge University Press, 2009; Colin Dueck, *Reluctant crusaders: power, culture, and change in American grand strategy*, Princeton University Press, 2008; Christopher Layne, *The peace of illusions: American grand strategy from 1940 to the present*, Cornell University Press, London 2007, yeni klasik realizme önemli katkıları olmuştur.

¹⁶⁸ Sterling-Folker’e göre; yeni-klasik gerçekçilik, yapısal teorilerin dünya gerçeklerini analiz etme konusundaki eksikliğine ve “son sözün üçüncü imaja” verilmesine bir tepkidir. Bkz. Jennifer Sterling-Folker, “Organizing the Inter-National: Neoclassical Realism and the Third Image Reverse”, *communication présentée à la 5e rencontre du European Consortium for Political Research et du Standing Group on International Relations, La Haye* (2004)s s. 1-2, Aktaran: Sinem Akgül-Açıkmeşe, “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 30, (2011), s. 43 – 73, s. 54, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/algı-mi-soylem-mi.pdf> Erişim Tarihi: 15.11.2016.

¹⁶⁹ Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*, Cambridge University Press, 2009, s. 20

Tablo 1: Klasik Realizm, Neorealizm ve Neoklasik Realizm

Araştırma Programı	Epistemoloji ve Metodoloji	Uluslararası Sistemin Görünümü	Birimlerin Görünümü	Bağımlı Değişkenler	Nedensel Mantık
Klasik Realizm	Tümevarımsal Teori; Politikanın doğası üzerine veya ayrıntılı tarihsel analiz (Genellikle Batı Avrupa Tarihi) üzerine felsefi yansımaya	Biraz Önemli	Farklı	Devletlerin dış politikaları	Güç Dağılımı veya Çıkarların dağılımı (Revizyonist vs. Statüko) → Dış Politika
Neo Realizm	Tümdengelsel Teori; Nitel ve bazen de nicel yöntemler kullanılarak test edilen rekabet hipotezi	Çok önemli; Doğası gereği rekabetçi ve belirsiz	Benzer	Uluslararası Siyasi Çıktılar	Nispi Güç Dağılımı (Bağımsız Değişken) → Uluslararası Çıktılar (Bağımlı Değişken)
Neoklasik Realizm	Tümdengelsel Teorileştirme; Nitel yöntemler kullanılarak test edilen rekabet hipotezi	Önemli; Anarşik ortamın etkileri değişken ve karar vericiler için de bazen belirsizdir.	Farklı	Devletlerin Dış Politikaları	Nispi Güç Dağılımı (Bağımsız Değişken) → İç Sınırlamalar ve Elit Kesimin Algılamaları (Müdahaleci Değişkenler) → Dış Politika (Bağımlı Değişken)

Kaynak: Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*, Cambridge University Press, 2009, s. 20.

Yeni klasik realizmde devlet liderlerinin göreceli/nispi güç algıları, davranışları, ülkelerin iç dinamikleri/politikaları - *Innenpolitik* (ulusal karakter, siyasal ideoloji, ekonomik ve sosyal yapı, siyasal kurumlar ve aktörler, kültür ve din vb.) gibi iç faktörlerin ya da birinci ve ikinci imaj unsurların devletlerin dış politika davranışlarının/çıktılarının oluşmasında ve şekillenmesinde etkisi vardır.¹⁷⁰ Başka bir ifadeyle yeni klasik realizm, devletlerin dış politika davranışlarının açıklanmasında devletin iç kompozisyonu ile devlet liderlerinin (yanlış)algılarının yanında uluslararası ilişkilerin her üç imajının (three images) da dahil oldu olduğu bir analizinin olduğunu varsayar. Burada yeni klasik realizm devletlerin uluslararası sistem içerisindeki göreceli güç dengesi çerçevesinde karşılıklı olarak birbirlerini etkilediklerini kabul ederek ve bunun yanında devletlerin iç dinamiklerine dikkat çekerek birbirine çok benzeyen ülkelerin veya siyasal yapısı değişmeyen bir ülkenin farklı zamanlarda sergilediği dış politika davranışlarındaki farklı tercih ve davranışlarını açıklamaya çalışır.¹⁷¹ Bu çerçevede Zakaria'ya göre; bir devletin

¹⁷⁰ Alexander Reichwein, "The tradition of neoclassical realism", In: Asle Toje, and Barbara Kunz (eds), *Neoclassical realism in European politics. Bringing power back in*, Manchester University Press, Manchester 2012, s. 30-60; Schweller, s. 317

¹⁷¹ Balkan Devlen and Özgür Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises", In: Annette Freyberg-Inan, & Harrison, Ewan and James, Patrick (ed.), *Rethinking Realism in International Relations:*

davranışlarının en iyi şekilde anlaşılabilmesi için, devletin uluslararası sistemdeki konumu, iç politikası, milli kültürü ve bireysel olarak, karar alıcıları birlikte değerlendirilmelidir.¹⁷²

Yeni klasik realist düşünürler, iç ve yerel faktörlerin ara değişken olarak, bağımsız değişken (göreceli/nispi güç) ile bağımlı değişken (dış politika davranışları/çıktıları) arasında bir *bağ* rolü oynadığını savunmaktadırlar. Yerel grupların çıkarları, devletlerin çıkarları veya elitlerin tutumları gibi faktörlerin hepsinin devletin dış politikasının şekillenmesine katkıları bulunmaktadır. Bunun yanında onalara göre; anarşik uluslararası sistem ve güç dağılımı, bir devletin çıkarlarını ve davranışlarını belirleyen başlıca faktörlerdir. Yeni klasik realistler bu bağlamda genellikle Wohlforth'un gücü "devletlerin birbirlerini etkileyebilecek yetenekleri veya kaynakları" olarak yaptığı tanımlamaya katılırlar.¹⁷³ Bu aşamada, göreceli/nispi güç bir devletin dış politikasının analizi yolunda temel parametrelerini oluşturmaktadır. Yeni klasik realizmle neo-realistlerin bulunduğu yer tam burasıdır.

Rose yeni klasik realistlerin uzun vadede bir devletin dış politikasının uluslararası çevre tarafından belirlenen sınırları ve fırsatları aşamayacağına inandıklarını belirtmektedir.¹⁷⁴ Onlar güç kaynakları ile bir ülkenin dış politika çıkarlarını birbirinden ayırırlar. Yeni klasik realistler devletlerin güvenlik arayışını kabul etmelerine karşın, devletlerin uluslararası anarşinin belirsizliğine karşı kendi iç çevrelerini kontrol edip şekillendirerek cevap verdikleri görüşünü savunurlar. Sistemsel etkilerin ve baskıların dış politikaya nasıl yansıdığını ve nasıl algıladığını anlamak için dış çevrenin nasıl yorumlanıp cevap verildiğinin analiz edilmesini önerirler. Bu çerçevede, Zakaria'ya göre; "*iyi bir dış politika teorisi, öncelikle ulusal davranış üzerinde uluslararası sistemin etkisini araştırır, çünkü bir devletin uluslararası ilişkilerde genellenebilen en önemli özelliği uluslararası sistemdeki göreceli konumudur*".¹⁷⁵

Between tradition and innovation, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2009, s. 136-163, s. 136-137.

<http://ozgur.bilkent.edu.tr/download/11Neoclassical%20Realism%20and%20Foreign%20Policy%20Crisis.pdf> Erişim Tarihi: 16.11.2016; Bayır, s. 58-59; Schweller, s. 321

¹⁷² Fareed Zakaria, "Realism and Domestic Politics: A Review Essay", *International Security*, Cilt 17, No 1, 1992, s. 197-198

¹⁷³ William Curti Wohlforth, *The elusive balance: power and perceptions during the Cold War*, Cornell University Press, 1993, s. 4

¹⁷⁴ Rose, s. 151

¹⁷⁵ Zakaria, 1992, s. 197; Sinem Akgül-Açıkmeşe, "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 30 (Yaz 2011), s. 43-73. s.

Yeni klasik realist çalışmalar genellikle vaka incelemesi, tarihsel ve analitik anlatılardan, sebep ve sonuçlar arasındaki (süreç izlemesi) nedensel mekanizmaların belinmesinden oluşan metodolojik bir yaklaşımla meşgul olurlar. Bu bağlamda yeni klasikler yaptıkları çalışmalar ile çok çeşitli değişkenler geliştirmişleridir. Bu çalışmalarla sağlanan ara değişkenler; devlet yapısı ve iç rekabet (bir devletin belirli bir politikayı izleyebilme yeteneğini ölçme) yanı sıra, algı ve kimlik (bir devletin belirli bir politikayı izlemesindeki istekliliğin ölçümü) olarak dört ana kategoride toplanabilir (daha fazla bilgi için bkz. Tablo 2).¹⁷⁶ Yeni klasik realizme göre dış politika davranışı; nispi güç dağılımı çerçevesindeki sistemsel baskı ile birlikte liderlerin ve karar vericilerin algılarını etkileyen devlet içi yerel yapılar gibi birim düzeydeki aracı değişkenler tarafından aktarılması sonucu oluşur.¹⁷⁷ Yerel faktörlerin devletlerin davranışları üzerindeki etkisi her zaman realist düşüncenin bir parçası olmasına rağmen yapısal realizm tarafından baskın teori kurma hatırına gözardı edilmiştir.¹⁷⁸ Her ne kadar yeni klasik realizm analizinde iç faktörlerin/değişkenlerin devletlerin orta ve uzun vadedeki politikalarına olan etkileri önemli kabul edilsede güç her zaman bu değişkenler arasında *primus inter pares* (eşitler arasında birinci)dir.

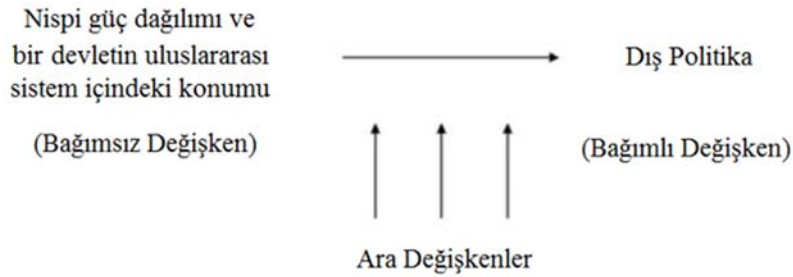
54, <https://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/algı-mi-soylem-mi.pdf> Erişim Tarihi: 09.11.2016.

¹⁷⁶ Lindemann, s. 39

¹⁷⁷ Rose, s. 152

¹⁷⁸ Peter D. Feaver, Gunther Hellman and Randall L. Schweller, et al., “Brother, can you spare a paradigm? (Or was anybody ever a realist?)”, *International Security*, Vol. 25, No. 1 (Summer 2000), s. 165 – 193, s. 166,175,178, In: Jstor, Published by: The MIT Press, <https://www.jstor.org/stable/2626777> Erişim Tarihi: 09.11.2016.

Tablo 2: Neoklasik Realizmde Değişkenler

Bir devletin yeteneğini etkileyen ara değişkenler:

- Devlet yapısı (örgüt yapısı, devlet-toplum özerkliği, karar verme süreci, idari yetki, rejimin hassasiyeti)
- İç rekabet (elit konsensüsü, parti rekabeti, seçimler, kamuoyu ve desteği, sosyal uyum)

Bir devletin istekliliğini etkileyen ara değişkenler:

- Algılama (güç dağılımının algısı, tehdit algısı)
- Kimlikler (elit inanç sistemleri, fikirler, milliyetçilik, ideoloji)

Kaynak: Björn Alexander Lindemann, *Cross-Strait Relations and International Organizations: Taiwan's Participation in IGOs in the Context of Its Relationship with China*, Springer Science & Business Media, 2014, s. 39

Yeni klasik realistler “devletlerin değil, devlet adamlarının uluslararası ilişkilerde başlıca aktörler” olduğu görüşünden yola çıkarak liderlerin ve elitlerin nispi güç hakkındaki algılarının analiz edilmeleri gerektiğini belirtmektedirler.¹⁷⁹ Yapısal realizmin devlete karşılık gelen bir kara kutu kavramını sorunlu bulan yeni klasik realistlerden Wohlforth’a göre dış politika ile ilgili iyi teoriler mutlaka devlet adamlarının güç dağılımına ilişkin algılamalarının ayrıntılarıyla ilgilenmelidir.¹⁸⁰ Dış politikada liderleri ve karar vericilerin algılamaları hem ülke içindeki hemde uluslararası sistemdeki kendi devletlerinin bulunduğu ortamdan tarafından etkilenebilmekte ve kısıtlanabilmektedir. Dış politika karar alım sürecinde liderler ve karar alıcılar kendi algılarından, anarşik sistem içerisindeki diğer devletlerle olan göreceli güç hesaplamalarından ve niyetlerinden etkilenecek bir dış politika davranışı/çıktısı oluştururlar.¹⁸¹

¹⁷⁹ Fareed Zakaria, *From wealth to power: The unusual origins of America's world role*, Princeton University Press, 1999, s. 42

¹⁸⁰ Wohlforth, s. 4

¹⁸¹ Jeffrey W. Taliaferro, “State building for future wars: Neoclassical realism and the resource-extractive state”, *Security Studies* 15, no. 3 (2006): s. 464 – 495, s. 485, In: Taylor & Francis, Published online: 16 Aug 2010, <https://doi.org/10.1080/09636410601028370> Erişim Tarihi: 10.11.2016

Liderlerin ve karar vericilerin uluslararası anarşik sistem ve iç politikaları üzerindeki algılarının ve inançlarının ortaya çıkarılması yeni klasik realizmde önemli bir yer tutmaktadır. Bu yaklaşıma göre bir devletin dış politikası, liderlerin ve karar verme sürecinde yer alan elit kesimin devletin uluslararası sistemdeki yeri ile yerel bağlamda dikkate alınması gereken rejimin hayatta kalması, riskler, fırsatlar/ödülleri, çıkarlar ve ideolojik inançlar gibi içsel faktörlerin/kaygıların bir ürünüdür.¹⁸² Bu faktörler liderlerin ve karar vericilerin algılarını ve bu bağlamda hesaplamalarını ve verecekleri kararları etkilerler. Bu nedenle liderlerin büyük stratejileri tasarlama ve yerine getirme konusunda, iki aşamalı bir mücadele ile karşı karşıyadırlar: onalar bir taraftan dış çevreye tepki vermeleri gerekirken diğer yandan da yerel toplulukların kaynaklarını harekete geçirerek kaynak toplaması ve mevcut yerel kurumlar yoluyla çalışmalı ve temel paydaşların (Stakeholders) desteğini korumalıdır.¹⁸³

Liderlerin dış politikalarında ulusal çıkar tanımlamaları ve nispi güç bağlamında algılarını sınırlayan yerel devlet gücü ara değişkenine göre liderler yerel/içsel çevre tarafından etki altına alınmaktadır. Yeni klasik yaklaşımda liderleri sınırlayan yerel kısıtlamalara ilişkin farklı görüşler vardır. Schweller'e göre, liderleri sınırlayan dört adet içsel değişken; elitlerin görüşbirliği, elit uyumu, sosyal uyum ve rejimin kırılabilirliği.¹⁸⁴ Taliaferro'ya göre ise lideri sınırlayan içsel değişkenler; devlet kurumları, devlet milliyetçiliği ve devlet karşıtı ideolojidir.¹⁸⁵ Ayrıca seçimle iktidara gelen bir siyasi liderlerin öncelikli amaçlarından biri iktidarını korumak ve sürdürmektir. Bu bağlamda dış politikada ya da herhangi bir konuda alacağı kararlarda toplumun taleplerini dikkate almak zorundadır. Toplumun desteğini almadan yapılan başarısız politikalar, liderlerin görevinin sonlanmasına neden olur.

Yerel değişkenler Legro ve Moravcsik¹⁸⁶ gibi yeni klasik realizmi yapısal realizmin temel varsayımlarını reddetmekle suçlayan birçok akademisyen arasında itilaf yarattı. Yeni klasik realizme yöneltilen eleştirilerin en başında yerel değişkenlerin basitçe birleştirildiği ve daha sonra yapısal realizmin anomalilerini açıklamak için kullandıkları

¹⁸² Rose, s. 147

¹⁸³ Lobell, s. 7

¹⁸⁴ Randall L. Schweller, *Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, New Jersey 2006, s. 128.

¹⁸⁵ Taliaferro, 2006, s. 468

¹⁸⁶ Jeffrey W. Legro and Andrew Moravcsik, "Is anybody still a realist?", *International Security* Vol. 24, No.2 (1999): s. 5 – 55, <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/anybody.pdf> Erişim Tarihi: 10.11.2016.

gelmektedir.¹⁸⁷ İkinci eleştiri noktası ise yeni klasik realizmin hipotezlerin tahrif edilmesine imkân tanıyan öngörücü gücünün eksik ve kesin olmamasıdır. Uluslararası ilişkiler realist paradigmanın yozlaşmasında/esnetilmesinde ve realizmin temel varsayımları setinin belirgin bir şekilde çökmesinde diğer araştırma paradigmalarından güçten daha önemli olduğu düşünülen çok sayıdaki değişkenin (liberal ve inşacı unsurların) ödünç alınması ile realizmin liberalizme ve inşacı teoriye yakınlaştırıldığı noktasında eleştirilmiştir.¹⁸⁸ Bununla birlikte birçok eleştiri realizmin teorik paradigmasına yöneltildi ve bu eleştiriler yeni klasik realizmin, sadece bir devletin dış politikasının ayrıntılı analizi için teorik bir çerçeve olduğunun farkına varamadılar.

1.2 Çalışmanın Kavramsal Çerçevesi: Ortadoğu Kavramı ve Alman Dış Politikası Yapım Süreci

1.2.1 Uluslararası İlişkiler Açısından Ortadoğu

Uluslararası ilişkilerde Ortadoğu mükemmel (par excellence) bir “*ihtilaf bölgesi*” olarak kabul edilir ve bölgenin siyasi durumu Avrupa perspektifinden genellikle bir “*barut fiçisi – Pulverfass*” metaforu ile tanımlanır.¹⁸⁹ Bu kabul ediliş sadece 1991 Körfez Savaşı, 11 Eylül 2001’deki terör saldırıları sonrası “terörle savaş” ve 2003’ten bu yana İkinci Körfez Savaşı’nın bir sonucu olarak küresel politik önemi nedeniyle değildir. Tarihsel bir perspektiften, bu terim aynı zamanda Ortadoğu’daki iç savaşların ve şiddetli güç çatışmalarının çokluğu (İkinci Dünya Savaşı’ndan bugüne yaklaşık 50’nin üzerinde savaşın gerçekleşmesi) nedeniyle de uygundur.¹⁹⁰ Küresel sistemin bölgesel etkisi Ortadoğu’da olağanüstü derecede yoğundur, çünkü stratejik konumu, muazzam petrol rezervleri ve İsrail’in varlığı, büyük güçleri cezbederek Ortadoğu’nun tarihsel olarak diğer bölgelere göre daha fazla nüfuz edilmesine ve biçimlendirilmesine neden olmuştur.¹⁹¹ Ortadoğu uluslararası ilişkilerde ve yan disiplinlerdeki çalışmalarında çok

¹⁸⁷ John A. Vasquez and Colin Elman, *Realism and the balancing of power: A new debate*, Recording for the Blind & Dyslexic, 2005, s. 440 – 450; Legro, s. 5-6

¹⁸⁸ Legro, s. 5 – 55.

¹⁸⁹ Stephan Stetter, *World society and the Middle East: Reconstructions in regional politics*, Palgrave Macmillan, New York 2008, s. 70; Dietrich Jung, Klaus Schlichte and Jens Siegelberg, *Kriege in der Weltgesellschaft: Strukturgeschichtliche Erklärung kriegerischer Gewalt (1945–2002)*, Westdeutscher Verlag, Wiesbaden 2003, s. 251

¹⁹⁰ Jung, s. 251; Stetter, s. 70.

¹⁹¹ Bugün küresel sistem, bölgeye nüfuz etmeyi antlaşmalar, üsler, silah transferleri ve askeri müdahale yoluyla sürdürüyor; sonuç olarak, Ortadoğu; Üçüncü Dünya bölgeleri içinde tartışmasız en militarize ve

önemli bir referans noktası olmuştur. Hem akademik hem de politik çevrelerde yaygın bir şekilde Ortadoğu'yu diğer dünya bölgelerinden ayıran şey, çıkar politikalarının, stratejik düşüncelerin, sıfır toplamlı hesaplamaların, gücün, şiddetin, çatışmanın, isyanların, savaş ve baskıların açık ve pataatsız bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Başka bir ifade ile Ortadoğu; Leviathan'ın yokluğunda anarşi, açgözlülük ve güç mücadelesinin yaygın olduğu bir dünyayı olarak gören Thomas Hobbes tarafından açıklanan uluslararası doğa durumunun bir gösterimini bazıları için sunmaktadır.¹⁹²

Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile birlikte Ortadoğu üzerindeki hakimiyetini kaybetmesiyle birlikte Ortadoğu ve Balkanlar on sekizinci yüzyılın sonlarından, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Avrupa devletlerinin mızrak dövüşü yapmak için kullandıkları bir oyun alanı haline geldi.¹⁹³ Bu oyun alanını; “*Doğu/Şark Sorunu Sistemi – Eastern Question System*” olarak nitelendiren Brown'a göre, eşit olmayan güç sistemleri arasındaki yoğun ilişkiler, iç ve dış politikaların iyice karışıp karıştığı bir merkez-çevre mücadelesine yol açtı.¹⁹⁴ Uluslararası ilişkilerde, Avrupalı devlet adamları ve akademisyenler tarafından “*Doğu Meselesi - Eastern Question*” olarak adlandırılan bu sorun, Avrupa'nın büyük güçlerinin (İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Almanya), Avrupa güç dengesini bozmadan Osmanlı İmparatorluğu'nun (ve ayrıca İran ve Fas'ın) parçalanmasının nasıl düzenlenebileceği ile ilgili kendi aralarındaki bir “*Avrupa sorunu*”ydü.¹⁹⁵ Defalarca bir dizi rakip Avrupa devletlerini karmaşık bir çok kutuplu çatışmaya sokan ve özellikle İngiltere ile Rusya arasında “*Büyük Oyun - Great Game*” alanı haline gelen Doğu Sorunu ve bu bağlamda gerçekleştirilen diplomasi; Avrupa perspektifinden ancak tüm Avrupa'nın Birinci Dünya Savaşı'nda büyük girdabının içine düşmesi ile makul bir şekilde geçici olarak çözülebildi.¹⁹⁶

Tarihçiler, geleneksel olarak, hem “*Doğu Sorunu*” hem de “*Büyük Oyunu*”, yirminci yüzyılın ilk yarısında farklı zamanlarda sona erdiği ve rakiplerden birinin ya da

nüfuz edilen bölgedir. Bkz. Anoushiravan Ehteshami and Raymond A. Hinnebusch. *Syria and Iran: Middle powers in a penetrated regional system*, Routledge, London 2002, s. 9.

¹⁹² Stetter, s. 69.

¹⁹³ L. Carl Brown, (ed), *Diplomacy in the Middle East: the international relations of regional and outside Powers*, IB Tauris, London 2004, s. XIV.

¹⁹⁴ L. Carl Brown, *International Politics and the Middle East. Old Rules, Dangerous Game*, Princeton University Press, Princeton 1984, s. 72.

¹⁹⁵ Brown, 2004, s. XIV. Ayrıca bkz. Matthew Smith Anderson and Matthew Smith Anderson, *The eastern question, 1774-1923: a study in international relations*, Vol. 146., Macmillan, London 1966, s. 143; John Arthur Ransome Marriott, *Eastern question: An historical study in European diplomacy*, Clarendon Press, Oxford 1917, s. 3-4.

¹⁹⁶ Brown, 2004, s. XIV-XV

diğerinin düştüğü gibi görmüşlerdir. İmparatorluk Rusyası 1917’de dağıldı, Osmanlı İmparatorluğu 1923’ten sonra var olmaktan çıktı ve II. Dünya Savaşı sonrası, İngiltere ve Fransa Ortadoğu’daki hakimiyetlerini kaybetti.¹⁹⁷ Bu doğrultuda Brown’unda ifade ettiği gibi; “Doğu Sorunu” ile “Büyük Oyun”; iki dünya savaşı arasındaki yıllarda sessiz bir biçimde ayakta kalarak, Ortadoğu’da ABD ve SSCB’nin önderlik ettiği iki küresel blok arasında yeni bir iki kutuplu çatışmanın yaşanmasından sonrası yeniden patlak verdi. Ortadoğu’da neredeyse yarım yüzyıllık Soğuk Savaş sırasında, Ortadoğu’daki bağımlı ülkelerin kullanılması¹⁹⁸ yoluyla Lord Palmerston, Çar II. Nikolay ve III. Napolyon’un kabul edeceği büyük güçte vekalet savaşları üretti.¹⁹⁹

Ortadoğu; Avrupalı güçlere rakipleriyle çok az riskle mücadele edebilecekleri uygun bir arena sağlamanın yanında bölgesel ve yerel güçlere büyük güç siyasetini kendi amaçlarına uygun bir şekilde araçsallaştırabilmelerine olanak tanıdı. Bütün bu uluslararası, bölgesel ve yerel düzeydeki karışıklık, tıpkı içerden hiçbir devletin yapamadığı gibi herhangi bir dış devletin Ortadoğu’ya egemen olamadığı ve örgütleyemediği bir sistematik karakter içinde kendisini tanımlamıştır.²⁰⁰ Bu doğrultuda, herhangi bir Ortadoğu devletinin dış politikası; bölge içinde ve ötesinde birçok farklı devleti kapsayan çok kutuplu bir süreci içeren kendine has diplomatik tarz “*diplomatic modus operandi*” oluşturmuştur. Ancak Ortadoğu’da oluşturulan bu siyaset alanı; başka farklı yerlerin şişmesine neden olmadan tek bir noktaya yumruk atmadığınız bir tüy yatağı gibi bir sonuç ortaya çıkarmıştır.²⁰¹

Ortadoğu’da bulunan devletlerin ABD başta olmak üzere Avrupa’nın güçlü devletleri ile olan ilişkilerine bakıldığında dönem dönem farklı yaklaşımlar izledikleri yada farklı politikalar ürettiği görülmektedir. Örneğin; Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır döneminde SSCB ile Mısır arasında yakın bir ilişki görülürken, Nasır sonrası

¹⁹⁷ André Bank, “Regionales System und Machtbalance”, In: Naher Osten. *Informationen zur politischen Bildung / izpb, Nr. 331*, 3-4/2016, Bonn 13.12.2016, s. 54-64, s. 54, Bundeszentrale für politische Bildung <http://www.bpb.de/izpb/238926/regionales-system-und-machtbalance?p=all> Erişim Tarihi: 29.05.2017; Brown, 2004, s. XV

¹⁹⁸ Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır’a, neden çok partili bir sisteme izin vermediği sorulduğunda, bir partinin İngilizler tarafından finanse edilip denetleneceğini, bir diğerinin Amerikalılar tarafından ve başka birisinin Sovyetler tarafından finanse edilip kontrol edileceğini söylemesi örneğinden yola çıkarak ABD ve SSCB ve diğer Avrupa ülkeleri, Ortadoğu içindeki kendine yakın partiler aracılığıyla amaçlarına ulaşmaya çalıştılar. Bkz. Brown, 2004, s. XVI

¹⁹⁹ Brown, 2004, s. XV

²⁰⁰ Arap-İsrail çatışması ile ilgili olarak ise, bu sistemik özellik, tüm Arap-İsrail çatışmalarının uluslararası diplomatik müdahalelerle durdurulduğu, ancak şimdiye kadar yapılan dış müdahalenin gerçek barış ve istikrarı getiremediği gerçeğine yansımıştır. Bkz. Brown, 1984, s. 241, 270d

²⁰¹ Brown, s. XVI

ABD ile yakın ilişkiler geliştirilmiştir. İran örneğinde olduğu gibi Ayetullah Humeyni'nin tarafından “büyük Şeytan” olarak nitelendirilen ABD ile bir zamanlar İran Şahı'nın iktidarını korumasına yardım eden 1953 İngiliz-Amerikan darbesi sonrası yakın ilişki içinde olmalarıdır. Son olarak, Arap-İsrail yada Filistin-İsrail çatışmalarında her zaman İsrail tarafında olan ABD ve diğer Avrupa ülkeleri ile yakın ilişkilerin devam etmesi ayrı bir örnek olmuştur.²⁰²

Ortadoğu'nun benzersiz özellikleri, uluslararası ilişkilere yönelik kavramsal yaklaşımlardan sadece herhangi birine dayanan analizlere meydan okumaktadır. Bu bağlamda Ortadoğu bölgesi ve içinde bulunan devletlerin yapısı uluslararası ilişkilerde çok farklı yaklaşım ve analitik çerçevede incelenmiş ve geniş bir literatür üretilmiştir. Öncelikle Ortadoğu'nun uluslararası ilişkiler içinde en çok ilgili kısmı tarihsel analiz çerçevesinde çoğunlukla anlatı, yani belirli bir ülkenin öngörülen bir süre içerisinde diplomatik ve devlet faaliyetlerine odaklanan dış politikasının tarihidir. Bazı tarihi çalışmalar bölgesel (kümülatif veya stratejik, ancak karşılaştırmalı değil) bir yaklaşımdadır. Bu alanda gerçekleştirilen Arap/Filistin-İsrail Çatışması, İran-İrak savaşı, Körfez Savaşları, Türkiye, İran ve Arap Baharı hakkındaki spesifik çalışmalar Uluslararası ilişkilere önemli katkılar sağladı.²⁰³

Ortadoğu tartışmasız bir şekilde dünya krizinin merkez üssü, kronik olarak savaşa meyilli ve dünyanın en uzun süren çatışma alanlarından biridir. Bu doğrultuda uluslararası ilişkilerdeki en önemli yaklaşım olan realizm içerisinde Ortadoğu; devlet sistemlerinin temel özelliği olarak gördüğü anarşi, güvensizlik ve güç dengesinin en fazla kanıt olarak kaldığı ve realist paradigmanın en büyük alaka düzeyini koruduğu bölgedir.²⁰⁴ Çekirdek-çevre (core-periphery) ilişkileri bağlamında Ortadoğu'nun kendisi tarafından oluşturulmayan; yerel halkların kendi kaderlerini ve çözümlerini sürdürme yeteneklerini zorla sınırlayan ve baskın bir kitlesel çatışma yaratan çekirdek egemen bir sistemde nasıl hapsediğini anlamak için yapısalılık paha biçilmezdir.²⁰⁵ Ortadoğu bölgesini etkileyen

²⁰² Brown, s. XVI

²⁰³ Fred Halliday, *The Middle East in international relations: power, politics and ideology*, Vol. 4., Cambridge University Press, 2005, s. 23.

²⁰⁴ Fred H Lawson, “International Relations Theory and Middle East”, In: Fawcett, Louise L'Estrange (ed.). *International relations of the Middle East*, Oxford University Press, 2016, s. 21-38, s. 25; Raymond Hinnebusch, “The international politics of the Middle East”, Manchester University Press, Manchester & New York 2003 (Online Publication date 30 Jul 2018), s. 1, <https://www.manchesteropenhive.com/view/9781526137760/9781526137760.xml> Erişim Tarihi: 03.02.2017; Halliday, s. 25-26

²⁰⁵ Hinnebusch, s. 1.

kimlik ve egemenlik, ulus ve devlet arasındaki eşsiz uyumsuzluğu konuları inşaacılık yaklaşımına daha iyi hitap eden bir muammadır. Sistemik yapıların yalnızca maddi güç ve zenginlik kısıtlamaları olmadığı ve kimliğe dayanan kültürel normları içerdiği ısrarı, bölgenin güçlü devletüstü kimliklerini, diğer bölgesel devlet sistemlerinin istikrarının altında yatan devlet egemenliğine karşı benzersiz bir çekişmeye yol açtığını anlamaya yardımcı olur.²⁰⁶

Sonuç olarak uluslararası ilişkilerde Ortadoğu üzerine bilim adamları şimdiye kadar birçok teorik tartışma ve ihtilafların sadece küçük bir kısmını ele aldılar. Açıkça daha geniş kavramsal sorularla meşgul olan çoğu çalışma, yapısal realizm açısından çerçevelenmiştir, ancak büyüyen bir literatür, bir başka daldan veya inşaacı araştırma programının birinden ilham almaktadır. Bir zamanlardaki kantitatif/nicel branş, Ortadoğu'daki olaylara ve eğilimlere yakından dikkat ediyordu ve dünyanın bu kısmından aktarılan olaylardan etkili bir istatistiksel veri tabanı oluşturuldu.²⁰⁷ Yine de Ortadoğu vakalarının gerçekleri ile yaygın ve ısrarlı bir şekilde bilinmeyen ve şimdiki durum, bölgesel uzmanlığa sıkı bir şekilde dayanan burslu seyircileri ciddi şekilde kısıtlamaktadır.

Ortadoğu'yu bölgesel bir düzen veya devletler sistemi olarak kendi dinamikleri doğrultusunda faaliyet gösterebilecek kadar özerk olarak düşünmek mümkün olmayabilir. ABD, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Avrupa ve diğer dış aktörlerin Ortadoğu meselelerine rutin ve sürekli bir biçimde müdahale ettiği ölçüde, uluslararası ilişkilerin bilim adamları için egzersiz yapacakları birçok analitik sorunun yanlış tanımlanmış veya alakasız olarak sonuçlanmasına neden olacaktır. Bu olumsuzluğa rağmen uluslararası ilişkileri ve Ortadoğu çalışmalarını birleştirme arayışından vazgeçmek erken görünüyor ve her iki entelektüel girişim planlı ve çapraz aşılama ile zenginleştirilebilir.²⁰⁸

1.2.1.1 Ortadoğu Kavramı

Siyaset bilimi araştırmalarında ve basında çıkan haberlerde Ortadoğu terimi çok bilindik olmasına rağmen özellikle 2011 yılında başlayan “*Arap Baharı*” ile Arap dünyası

²⁰⁶ Hinnebusch, s 2; Lawson, s. 29-30.

²⁰⁷ Lawson, s. 37.

²⁰⁸ Lawson, Fred H. S. 37.

olarak tasvir edeceğimiz Ortadoğu'ya olan ilginin artması neden olmuştur. Bu ilgiye rağmen bu bölgenin kesin coğrafi sınırları ne sorusuna net bir cevap vermek çok zor olduğu ve bu bağlamda bölge için kullanılan Doğu (Şark), Ortadoğu, Yakın Doğu, Uzak Doğu ve Kuzey Afrika ve Ortadoğu (MENA) gibi belirsiz ve eş anlamlı ifadelerin²⁰⁹ kullanımından dolayı yaşanan bir karmaşa mevcuttur.²¹⁰ Bu bölge için kullanılan kavramlar temel olarak bu bölge yaşamış yada yaşayan ülkeler tarafından ortaya çıkarılan bir terminoloji olmayıp, çoğunlukla Avrupa'yı başka bir deyişle Batı'yı dünyanın merkezinde gören ve buna göre dünyanın geri kalan kısmını coğrafi ve düşünsel yakınlık ve uzaklığa göre tanımlayan bir bakış açısının ürünüdür. Keddie'ye göre bu terminoloji emperyalist olmasada Avrupa merkezlidir (*Europocentric*).²¹¹ Bu bağlamda Ortadoğu kavramı ve sınırları çağa ve kullanıcıya bağlı olarak değişen esnek bir terim olmuştur.²¹²

Doğu/Şark ile ilgili algı ve tanımlamaların ilk olarak bugünkü Avrupa kültür medeniyetinin şekillenmesinde büyük rol oynayan eski Yunan/antik eserlerde yer aldığını ve bunlarında bugünkü modern zamanlara ait doğu hakkındaki zihinsel kalıplara ve tasarımlara doğrudan etki ettiğini görmekteyiz.²¹³ Coğrafi anlamda doğu, yeni Asur Krallığı'nın M.Ö 911 yılında yıkılışının ardından, Büyük Pers İmparatorluğu'nun kurulmasıyla birlikte, Anadolu'nun Perslerin hâkimiyetine girmesinden önce sadece Mısır'ı ifade ediyordu. Perslerin Anadolu toraklarını hâkimiyeti altına almaları ile

²⁰⁹ Bu bölge için kullanılan batı dillerindeki bazı tanımlamalar: Almanca'da; *Mittlerer Osten, Naher Osten, Morgenland, Levante, Fruchtbare Halbmond, Vorderasien, Vorderer Orient* olarak nitelendirilirken, Fransızca'da; *Moyen Orient* ve *Proche Orient* olarak ve İngilizce'de ise; *Middle East, Far East, Near East*, ve *Middle East and North Africa (MENA)* olarak tanımlanmaktadır .

²¹⁰ Bu tartışmalarda hakkında en çok atıf yapılan çalışma Roderic Davison'un 1960 yılındaki "*Where ist Middle East? - Ortadoğu nerede?*" adlı çalışmasıdır. Diğer önemli bir çalışma ise siyaset bilimci Nikki Keddie'nin 1973 yılında çok tartışılacak bir soruyu sorduğu: "*Is there a Middle East? - Bir Ortadoğu var mı?*" başlıklı makaledir. Bkz. Roderic H. Davison, "Where is the Middle East?" *Foreign Affairs*, Vol. 38, No. 4 (Jul. 1960), s. 665 – 675, In: Jstor, Published by: Council on Foreign Relations. <https://www.jstor.org/stable/20029452> Erişim Tarihi: 13.11.2016; Nikki R. Keddie, "Is There a Middle East?", *International Journal of Middle East Studies* Vol. 4, No. 3 (Jul. 1973), s. 255 – 271, In: Jstor, Published by: Cambridge University Press, <https://www.jstor.org/stable/162159> Erişim Tarihi: 13.11.2016; George Etzel Percy, "The Middle East – An Indefinable Region." *Department of State Bulletin* 40. 1030 (March 23, 1959), s. 407 – 416, Reprint (revised) from the Department of State bulletin, Washington : U.S. Govt. Print Off., Department of State publication, 7684, *Near and Middle Eastern series* 72, June 1964, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nnc2.ark:/13960/t8qc36g25;view=1up;seq=2> Erişim Tarihi: 13.11.2016.

²¹¹ Keddie, s. 267; Ayrıca bkz. Davison, s. 666

²¹² Beril Dedeoğlu, *Ortadoğu üzerine notlar*, Derin Yayınları, İstanbul 2002, s. 1- 2

²¹³ Reinhold Bichler, "Der „Orient“ im Wechselspiel von Imagination und Erfahrung: Zum Typus der „orientalischen Despotie"", *Getrennte Wege* (2007), s. 475 – 500, s. 475, Aktaran: Osman Nuri Özalp, "Where is the Middle East? The definition and classification problem of the Middle East as a regional subsystem in international relations", *Turkish Journal of Politics* TJP, Vol. 2, No. 2 Winter 2011, s. 5 – 21, s. 6, <http://www.tau.edu.tr/img/files/A1.pdf> Erişim Tarihi: 13.11.2016

birlikte, Yunan literatüründe ve düşüncesinde “doğu” kavramı üzerine derin izler bırakmıştır.²¹⁴ Eski Yunanlılar ve Persliler arasında yaşanan savaşların etkileri sonucu dünyayı, kendilerinin ve Avrupanın dâhil olduğu kültürlü güneyliler ve bunun karşısında Persliler ve coğrafik olarak Asya’nın içinde olduğu barbar, despot kuzeyliler olarak ikiye ayırmışlardır.²¹⁵ Yapılan bu ayırım günümüze kadar gelen iki farklı coğrafya ve medeniyet düşüncesine kaynaklık etmiştir.²¹⁶

Roma imparatorluğunun döneminde ise doğu bölgesini (İstanbul merkezli Bizans İmparatorluğunu 395-1453) tanımlamak için güneşin doğuşu/doğması anlamına gelen “*sol oriens*” kelimelerinden alan *Oriens* (Orient) terimini, batı bölgesi için ise güneşin batışı anlamına gelen “*sol occidens*” kelimelerinde alan *Occidens* (Occident) terimini kullanmışlardır.²¹⁷ Romalılara bu kavramlar öncelikle onların çok iyi tanıdığı Akdeniz dünyasını yönlendirmede konusunda yardımcı oldu. Ayrıca Akdeniz sadece Romalıların değil Arap dünyasında dilinin düzenleme merkezinde yer almıştır. Onlar Akdeniz’in doğusunu *maşrik* batısını ise *mağrib* olarak tanımlamışlardır. Alman kaynakları 17. Yüzyılda ilk kez doğu (Orient) ve batı (Occident) kavramlarını “*Morgenland*” ve “*Abendland*” olarak tercüme etmiş ve 18. Yüzyıl itibarıyla *Abendland* tüm batı Avrupa için, *Morgenland* ise Asyanın merkez bozkırlarına kadar uzanan geniş bir alanı ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.²¹⁸

Avrupanın bazı devletleri öncülüğünde 15. yüzyılda başlayan Coğrafi Keşifler ile dünya yeniden tanımlanmaya ve keşfedilmeye başlanmış ve çerçevede yine Avrupa merkezli bir bakış açısı ile Hindistan, Çin, Malezya ve Japonya “*uzak doğu - far east*” olarak, Avrupa ile uzak doğu arasında kalan bölgeye ise doğu olarak tanımlanmıştır. Doğu başka bir ifade ile Osmanlı Devletinin hüküm sürdüğü coğrafyayı ifade etmekteydi. Özellikle Napolyon’un Mısır Seferi (1798-1801) bir dönüm noktası olarak, Avrupalı büyük güçlerin kendi aralarında yaşanan rekabeti Avrupa dışına çıkararak, Doğu’nun ele geçirilmesi ve paylaşımı amacı doğrultusunda genişleyen yeni bir rekabet alanın

²¹⁴ Özalp, s. 6

²¹⁵ “Antik dünyada Yunanlılar Peleponnes’in kuzeyinde kalan ve bugün Balkan olarak adlandırdığımız bölgeyi Avrupa olarak adlandırıyorlardı. Yüzyıllar sonra bu kavram genişleyerek kıtanın tamamı için kullanılır olmuştur.” Bkz. Özalp, s. 7; Roderic, s. 666.

²¹⁶ Özalp, s. 7

²¹⁷ Henner Fürtig, Was ist der Nahe Osten? – eine Einführung in: *Bundeszentrale für politische Bildung* (ed.), Informationen zur politischen Bildung, Nr. 317: Nahe Osten, Nachbarregion im Wandel, Bonn: BPB, 2012, s. 4 – 7, s. 4

²¹⁸ Fürtig, s. 4.

başlangıcı oldu.²¹⁹ Bu bağlamda Fransızlar, Osmanlı Devleti'nin üzerinde hakimiyet kurduğu toprakları için kullanmaya başladığı “*yakın doğu*” tanımlaması Ortadoğu kavramının çıkmasında öncüllük etmiştir. Osmanlı topraklarının içerisinde kalan ve Uzak Doğu'ya geçite önemli bir atlama taşı olan bölge için “Ortadoğu” terimi kullanılmaya başlanmıştır.²²⁰ 19. Yüzyılda Avrupalılar tarafından “boğazın hasta adamı” olarak tanımlanan Osmanlı Devleti yıkılış sürecindeyken Avrupalı büyük devletlerin gelişen sanayileri ve bu bağlamda ihtiyaç duydukları hammadde ve pazar ihtiyacı gibi nedenlerden dolayı Osmanlı topraklarının kendi aralarında paylaşımından dolayı bir çatışmaya dönüştü. Çöküş halindeki Osmanlı Devleti'nin zayıflığının etkisiyle, kimin hangi bölgeyi alacağı noktasında ortaya çıkan bu çatışma; Avrupa'da “*Doğu/Şark Sorunu - Eastern Question*” olarak adlandırılmıştır.²²¹ Brown'a göre doğu sorunu, Osmanlı'nın gücünün Avrupaya karşı azalması ve bu gerileme ile ilgili tüm tarafların bu durumdan gittikçe büyüyen bir şekilde farkındalılığının artması ile başlamıştır. O doğu sorununun 1774 ile 1820 yılları arasında yaşanan süreçteki bazı önemli gelişmelerle ortaya çıktığını belirtir.²²²

Avrupalılar 19. yüzyılda dünya geneli üzerindeki etki alanlarını genişlettiler. Yunanistanı coğrafik tanımlamaları için sıfır/başlangıç meridyeni olarak ele alan batılı büyük güçler bu yüzyılın sonu itibariyle bu bölge için yeni tanımlamalar getirdiler. Ortadoğu ile ilgili kültürel ve coğrafik terimlerin dışında, bütün siyasi tanımlamaların ve bu bağlamda büyük sınır değişikliklerinin temel nedeni; İngiltere başta olmak üzere Fransa, Almanya ve Rusya olmak üzere Avrupalı büyük güçlerin bu bölgede egemenlik ve nüfuz alanları kurmaya başlamalarıyla birlikte ortaya çıkan yeni bir bölgesel tanımlama ihtiyacına dayanmaktadır.²²³ Bu çerçevede 1890 yılında terminolojide meydana gelen bir değişiklik ile ilk kez Balkanları da içine alan Güneydoğu Avrupa'yı tanımlamak için Yakın Doğu (Near East) kavramı kullanılmaya başlanmıştır. “*Hala Osmanlı'nın bir parçası olan bölge, Hıristiyan Avrupalı olması nedeniyle yakındı (Near); aynı zamanda hala Doğu (East) idi; çünkü Doğulu bir devlet olan Osmanlı*

²¹⁹ Özalp, s. 7

²²⁰ Serdar Sakin ve Can Deveci, “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”, *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, Cilt 3, (2011), s. 281 – 293, s. 283-284 <http://www.historystudies.net/dergi/tar2015126b34d.pdf> Erişim Tarihi:14.11.2016

²²¹ Özalp, s. 8; Davison, s. 666

²²² Leon Carl Brown, *International politics and the Middle East: Old rules, dangerous game*, IB Tauris, 1984, s. 21-30. Bu dönemde yaşanan Osmanlı Rus Harbi, Napolyon'un Mısır Seferi, Mısır'daki Kavalalı Mehmet Ali paşa isyanı doğu sorununu ortaya çıkarmıştır.

²²³ Özalp, s. 8. Fürtig, s. 4, 5

İmparatorluğu'nun egemenliği altındaydı."²²⁴ Başka ifadeyle Avrupalılar için Yakın Doğu ve Ortadoğu bölgeleri binlerce yıl sadece "Doğu" olarak kaldı. Uzak Doğu, Avrupalı büyük güçlerin ilgi alanına girmeye başlayınca, Avrupa'ya daha yakında olan doğu için farklı bir isim bulmak gerekmiştir. Bu doğrultuda "Ortadoğu" kavramı, sunî bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifade ile bu kavram, bölgede çıkarları bulunan devletler tarafından uydurulmuştur.²²⁵

Ortadoğu - Middle East terimini ilk olarak ABD deniz tarihçisi ve jeopolitikçi *Alfred Thayer Mahan* tarafından *The National Review* adlı İngiliz gazetesinde 1902 yılında yayımlanan İngilizler, Ruslar ve Almanların bu bölgedeki nüfuz mücadelelerine dikkat çektiği "*The Persian Gulf and International Relations*" adlı makalesinde Arabistan ve Hint yarımadaları arasında kalan bölge için kullanılmıştır.²²⁶ Bu makaleden iki ay sonra ise İngiliz Times gazetesi muhabiri Valentin Chirol'un "*Middle East Question*" başlığı altındaki yazı dizisi 14 Ekim 1902 tarihinde yayınlamaya başlamıştır.²²⁷ Chirol'un bu çalışmasındaki Ortadoğu tanımı Mahan'ın tanımına göre; genişlemiş ve Hindistan'a giden yoldaki (İran, Basra körfezi, Irak, doğu Arabistan kıyıları, Afganistan ve Tibet) tüm toprakları içine alacak şekilde kapsamı genişlemiştir. Her iki çalışmanın sonucunda; merkezi Hindistan'ı merkezi bir konuma yerleştiren "*Middle East*" tabiri uluslararası literatürde kabul görmüştür. Davison'göre I. Dünya Savaşı'nın sonu kadar doğuyu tanımlamak için Yakın Doğu, Orta Doğu ve Uzak Doğu olmak üzere 3 farklı tanımlamanın kullanıldığını ve Yakın Doğunun Türkiye'yi, Orta Doğunun Hindistanı ve son olarak Uzak Doğunun Çin'i kapsadığını belirlemektedir.²²⁸

Osmanlı Devletinin Balkan Savaşları ile balkanlardan çekilmesi, I. Dünya Savaşı sonucu Arap toprakları üzerindeki kontrolünü kaybetmesi ve bunun yanında Sykes-Picot Antlaşması (1916)²²⁹ ve San Remo Konferansı'nda (1920) alınan kararlar sonucunda; Suriye ve Lübnan'ın Fransız; Irak ve Trans-Jordan (Ürdün)ve Filistin'in ise İngiliz idaresine bırakılması, Ortadoğu teriminin içeriğinin yeniden tanımlanmasını gerektirdi.

²²⁴ Özalp, s. 8, 9

²²⁵ Mustafa Keskin, *Emperyalizm ve Ön Asya, Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 301. Aktaran: Sakin, s. 283-284

²²⁶ Pinar Bilgin, Whose 'Middle East'? Geopolitical inventions and practices of security." *International Relations*, Vol. 18(1) 2004, s. 17-33, s. 18. SAGE Publications. <https://pinarbilgin.files.wordpress.com/2011/08/pbilgin-ir-2004.pdf> Erişim Tarihi: 13.12.2016; Davison, s. 667

²²⁷ Davison, s. 667-668

²²⁸ Davison, s. 668

²²⁹ Arap topraklarının nasıl paylaşılacağı konusunda gizli antlaşma.

Bu bağlamda, *Kolonilerden Sorumlu Dışişleri Bakanı Winston Churchill, Royal Geographical Society*'nin de katkılarıyla 1 Mart 1921'de Orta Doğu teriminin içeriğini, İstanbul Boğazı'ndan Hindistan'ın batı sınırlarına kadar olan bölge olarak belirlemekteydi.²³⁰ O zamana kadar “*Middle East*” kavramının içinde kalan Hindistan, bundan sonra artık yeni içerik tanımlamasında dışarda kaldı.²³¹ Orta Doğu tanımlaması böylelikle Yakın Doğu tabirinin içeriğiyle kastedilen coğrafi alana geçmeye başladı.²³²

İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan süre göz önüne alındığında bu bölge için yapılan tanımlamaların büyük çoğunlukla İngiltere'nin çıkarlarına dayalı olarak değişen bir görünüm izlediği görülmektedir. İngiltere'nin 1763'te Hindistan'ı hâkimiyetine almasıyla birlikte buradaki askeri ve ekonomik çıkarını korumak amacıyla Hindistana giden yollar üzerindeki ve özellikle önemli bir geçiş noktası olarak Ortadoğu bölgesinde oluşturduğu güvenlik noktalarına göre tanımlamalar yapmıştır.²³³ Ayrıca bölgenin Uzak Doğu, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü vazifesi görmesi sebebiyle tarih boyunca felsefenin ve bilimsel düşüncenin bunun yanında kâğıt, barut, narenciye ve ipek gibi ürünlerin özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Süveyş Kanalı'nın açılması²³⁴ ile bu ürünleri Avrupa'ya taşınmasınması noktasında önemli bir geçiş noktası olması İngilizlerin ve diğer ülkelerin bu bölge için yaptıkları tanımlamalarda etkili olmuştur.²³⁵

Birinci Dünya Savaşından sonra bölge üzerinde hâkim olan İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sonrası değişen güçler dengesi çerçevesinde bölge üzerindeki hâkimiyeti zayıflaması bölge açısından sınırların daha da belirsiz olmasına neden oldu. 1950'lerden itibaren bölgede artık *Pax Britannica*'nın yerini *Pax Americana* alırken, Ortadoğu sahip olduğu petrol kaynakları nedeniyle ABD'nin gözünde stratejik açıdan önemli bir bölge konumuna yükseldi.²³⁶ *Ortadoğu - Middle East* kavramı özellikle savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkiler literatürüne modern siyasi bir terim olarak sağlam bir şekilde yerleşmiş ve İngilizce konuşulan ülkelerde “*Middle East*” kavramı siyasi dilde artık bölge

²³⁰ Özalp, s. 9

²³¹ Özalp, s. 9

²³² Davison, s. 668; Özalp, s. 9

²³³ Sakin, s. 284

²³⁴ “*Dünyada hızla gelişen deniz ticareti için en önemli suyolları Çanakkale boğazı, İstanbul boğazı, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi bu bölgede keşişmiş ve bu konumuyla Atlas Okyanusu'nu Hint Okyanusu'na bağlayan önemli bir merkez olma özelliği taşımıştır.*” Bkz. Sakin, s. 285

²³⁵ Dedeoğlu, s. 2; Ramazan Özey, *Dünya Denklemine Ortadoğu Ülkeler İnsanlar Sorunlar*, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 17.

²³⁶ Bassam Tibi, *Conflict and war in the Middle East: from interstate war to new security*, Springer, 1998, s. 45

için kullanılan tek tabir konumuna gelmiş ve İngilizce anlamıyla bu kavram, bölge ülkelerinin kendileri tarafından da daha sonra kabul edilerek, gündelik dile kesin bir şekilde yerleşmiştir.²³⁷

1.2.1.2 Ortadoğu Bölgesinin Sınırları

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı ile Ortadoğu bölgesindeki hâkimiyetini kaybetmesi ve savaş sonrası İngilizler tarafından bölgenin etnik, coğrafi, kültürel ve ekonomik gerçekleri dikkate alınması yerine İngiliz çıkarları çerçevesinde oluşturulan yeni yapı birçok soruna yol açmış ve Ortadoğu bölgesinin sınırları ve hangi ülkeleri kapsadığı konusunda itilaflara yol açmıştır. Bugün itibariyle de Ortadoğu'nun hangi coğrafik alanları ve ülkeleri kapsadığı hakkında ortak bir görüş yoktur.²³⁸

Ortadoğu'nun sınırları ve kapsadığı ülkeler konusunda farklı tanımlamalar ve coğrafi kriterler, ayrıca bu bölge konusunda farklı bilimsel disiplinlerin farklı bakış açıları sebebiyle birçok farklı görüş vardır. En geniş anlamda Ortadoğu; son üç büyük İslam medeniyeti Osmanlı, Pers ve Babür-Hindistan İmparatorluğu'nun parçası olan ve Batı'da Fas, Doğu'da Pakistan'a kadar, Kuzey'de ise Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye'yi, Güney'de ise Yemen'e kadar uzanan²³⁹, Arap olmayan Türkiye, İran ve İsrail'i içine alan geniş bir yelpaze hattını ifade eder.²⁴⁰ Ortadoğu'nun sınırları ve kapsadığı ülkeler konusundaki literatürdeki öne çıkan farklı görüşleri incelediğimizde karşımıza çıkan yaklaşımlar aşağıdaki gibidir.

Ortadoğu'nun sınırları konusuna coğrafi kriterler çerçevesinden bakan yazarlar bu konuda farklı görüşler sunmaktadırlar. Tunçdilek'e göre Ortadoğu; Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hazar Denizi arasında kalan bölgeyi ifade etmekte, Boesch ise bölgenin sınırlarını da Levant kıyıları ve hinterlandı, Dicle ve Fırat nehirlerinin ovaları, Kuzey Arap çöl bölgeleri ve Basra Körfezi arasındaki coğrafi alan olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Steinbach/Hofmayer/Schönborn'un Ortadoğu'nun Siyasi

²³⁷ Türkçe, Ortadoğu; Arapça, Şark ul Evsat; Farsça, Khavarmiyaneh; İbranice, ha Mizrah ha Tichon. Bkz. Özalp, s. 9.

²³⁸ Margret Johannsen, *Der Nahost-Konflikt*. Springer-Verlag, 2006, s. 11

²³⁹ Erdem Özlük, "Orta Doğu İstisnacılığı: Sömürünün Yeni Keşif Yolu", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s. 141-164, s. 145, http://www.akademikortadoğu.com/belge/ortadoğu3%20makale/erdem_ozluk.pdf Erişim Tarihi: 14.12.2016

²⁴⁰ Mehdi Amineh (eds), *The Greater Middle East in global politics: social science perspectives on the changing geography of the world politics*, Brill 2007, s. 1.

Lexikası adlı eserde ise, bölge batıda Fas, doğuda ise Pakistan arasında kalan alan olarak tanımlanmaktadır.²⁴¹

Ortadoğu'yu Fas ve Afganistan arasındaki bölge olarak tanımlayan Hurewitz'in²⁴² aksine günümüzde yaşayan önemli bölge uzmanlarından biri olan Brown ise, Ortadoğu'yu eski Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu alanlar olarak görmektedir. Çünkü Brown'a göre, 19. yy'a kadar Fas ve İran dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olan Cezayir, Tunus, Libya, Lübnan, Mısır, Suriye, Filistin, Irak ve Arap Yarımadası ve Türkiye Cumhuriyeti bugünkü Ortadoğu'ya aittir.²⁴³

Ortadoğu'nun sınırlarına jeokültürel kriter yönden bakış açılarındaki ise bölgede hakim olan İslam anlayışından yola çıkarak tanımlamalar getirmişlerdir. Davison bölgeyi İslam dini etrafında oluşan jeopolitik bir birim olarak tanımlamıştır.²⁴⁴ Bu tanımlamaya paralel olarak Pounds ise da Ortadoğu'nun iki temel özelliğinin İslam dini etrafında oluşan bütünlük ve Osmanlı'dan kalan ortak tarihi miras olarak tesbit etmiştir.²⁴⁵ Ahmet Davutoğlu bu görüşlere paralel olarak Ortadoğu'yu, Hint yarımadasının batısından başlayan Güney-Batı Asya'nın Kuzey Afrika ile kesişim alanı için kullanılan bir kavram olarak tanımlamakta ve bu bağlamda bölgeyi “*Osmanlı jeopolitik alanı*” kavramı ile ifade etmektedir. Davutoğlu'nun bu kavramı eski Osmanlı toprakları artı Müslüman ve / veya Türk halkının yaşadığı bitişik alanları kapsamaktadır.²⁴⁶

Ortadoğu bölgesinin sınırları ve içerisindeki ülkeleri tek bir çekirdek ve çevre açısından öngören Michael Brecher'in²⁴⁷ bölgeye uyguladığı merkez çevre düzenini Michael Hudson aşırı basit olarak değerlendirmiştir. Ona göre bölgede bir ve birden fazla büyük ve birkaç küçük devlet aktörünün çatışma ve işbirliğini kapsayan belirgin sayıdaki ama özerk olmayan alt sistem modelleri vardır. Hudson Ortadoğu bölgesi içindeki Arap

²⁴¹ Necdet Tunçdilek, *Güneybatı Asya*, İst. Üniv. Yay, İstanbul, 1971, s. 3; Eckart Ehlers, et al., *Der Islamische Orient Grundlagen zur Länderkunde eines Kulturraums*, Isl. Wiss. Akad, Köln, 1990, s. 12. Udo Steinbach, *Politisches Lexikon Nahost*, Beck, München, 1979, Aktaran: Özalp, s. 10

²⁴² Jacob Hurewitz, *Middle East Politics*, Praeger, New York, 1969, s. 3.

²⁴³ Brown, s. 7-11

²⁴⁴ Davison, s. 679-670

²⁴⁵ Norman John Greville Pounds, *An atlas of Middle Eastern affairs*. VI. 94. Taylor & Francis, 1966, s. 3

²⁴⁶ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s. 119; Pinar Bilgin, “Regional security in the Middle East—what is that we seek?”, *Center for Mellemostudier*, September 2015, s. 3, https://www.sdu.dk/-/media/files/om_sdu/centre/c_mellemoest/videncenter/artikler/2015/september/150901_bilgin.pdf

Erişim Tarihi: 14.12.2016.

²⁴⁷ Michael Brecher, “The Middle East subordinate system and its impact on Israel's foreign policy”, *International Studies Quarterly*, Vol. 13, Issue 2, June 1969, s. 117 – 139, s. 119, <https://doi.org/10.2307/3013941> Erişim Tarihi: 14.12.2016.

ve Arap olmayan alt sistemdeki devlet aktörlerinin ayırt edilmesi çerçevesinde bölgeyi üç kısmi sistemden oluşan bir bütün olarak ele alır ve onun bu kısmi sistemleri ise Yakın Doğu (Maşrık), Kuzey Afrika (Mağrib, Batı) ve Körfez Bölgesi (Suudi Arabistan ve Körfez Arap Ülkeleri)'den oluşmaktadır.²⁴⁸ Bölgenin yapısal özelliklerine göre akedemisyenler tarafından yapılan bu karşılaştırmanın yanında başka bir metodolojik kriter olan bir bölgenin sakinlerinin kendilerini algılaması göz önüne alındığında, Arapların Maşrık, Mağrip veya Körfez'e ait olup olmadıklarına dair bir ayırımın olduğu gözükmemektedir. Bu bağlamda Arap Birliği bölgesel kurumu alt bölgelerdeki tüm devletleri bir araya getirsede, körfez ülkelerinin kendi siyasal güvenlik örgütü olan Körfez İşbirliği Konseyi'nin kendi öncelikli bölgesel sorunları ve hedefleri vardır.²⁴⁹

Ortadoğu bölgesi konusunda uzman sayılan Bassam Tibi Ortadoğu'da Çatışma ve Savaş adlı çalışmasında bölgenin yapısı, aktörleri ve bölgenin hangi ülkeleri ve alt sistemleri kapsadığı konusunda birçok farklı akedemisyenin görüşlerini incelemiştir. Bu inceleme sonucunda Tibi Ortadoğu'yu üç alt bölgeye ve beş çatışma kuşağı ayırımı bağlamında, bu alt sisteme ait ülkeleri ise merkezi ve kenar ülkeler olarak sınıflandırmıştır. Onun Ortadoğu neresi? Sorusuna verdiği cevap: Ortadoğu alt sistemi, Maşrık (Yakın Doğu), Mağrip (Kuzey Afrika) ve Körfez bölgesinin tüm ülkelerini kapsar. İran, İsrail, Türkiye ve Kıbrıs bu alt sistem içindeki Arap olmayan devlet aktörleridir (Ayrıntılı Bkz. Tablo 3).²⁵⁰

²⁴⁸ Michael D. Hudson, "The Middle East", *World Politics*, Ed. James Rosenau, Free Press, New York, 1976, s. 483.

²⁴⁹ Tibi, s. 54

²⁵⁰ Tibi, s. 59-60; Özalp, s. 11

Tablo 3: Tibi'ye Göre Bölgesle Alt Sistem Olarak Ortadoğu ve Kısımları

Tibi'ye göre Bölgesel Alt Sistem Olarak Ortadoğu ve Kısımları					
Arap Doğusu (Maşrik)		Körfez Bölgesi (Haliç)		Arap Batısı (Mağrib)	
<i>Merkez Devl.</i>	<i>Kenar Devl.</i>	<i>Merkez Devl.</i>	<i>Kenar Devl.</i>	<i>Merkez Devl.</i>	<i>Kenar Devl.</i>
Mısır	Türkiye	Irak	Bahreyn	Cezayir	Tunus
İsrail	Kıbrıs	İran	Katar	Fas	Moritanya
Suriye	Sudan	S. Arabistan	B. A. E.	Libya	
Ürdün	K. Yemen	Kuveyt	Umman		
Lübnan	G. Yemen				

Kaynak: Tibi, Bassam, s. 59-60; Özalp, Osman Nuri, s.11

Ortadoğu'nun tanımlanması ve bölgenin sınırları konusunda Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar olan süredeki literatürdeki yapılan çalışmalar yukardaki şekilde olmuştur. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni gelişmeler nedeniyle Ortadoğu kavramı ve sınırları bazı değişikliklerden geçti.²⁵¹ Batıda Azerbaycan'dan Doğu'da Tacikistan'a kadar eski Sovyet cumhuriyetleri Ortadoğu alt sistemi genişletti; Birinci ve İkinci Körfez Savaşı, 11 Eylül Saldırıları, Afganistan Savaşı ve son olarak yaşanan Arap Baharı Ortadoğu bölgesinin terminolojisini tartışmaya açmıştır.²⁵² Bunun yanında Türkiye'nin bipolar dönemden ziyade daha aktif bir Ortadoğu gücü haline gelmesi ve Mağrip ülkelerinin, kendisini Ortadoğu'dan Avrupa'ya, özellikle de AB'nin Akdeniz ülkeleri lehine çeken bir grup olarak karşılıklı ilişkilerini güçlendirmesi paralel Rusya'nın Afrika Boynuzu'nu içerecek şekilde girişimlerine arttırması Ortadoğu'nun siyasi boyutunu ve yayılımını değiştirdi.²⁵³

²⁵¹ Birthe Hansen, *Unipolarity and the Middle East*, Curzon Press, Richmond 2000, s. 211-212

²⁵² Bu konu hakkındaki tartışmalar için Bkz. Heinz-Dieter Winter, "Vom Kriesenbogen zur stabilen Friedensordnung?", *WeltTrends*, No 16, 1997, s. 95-112; Helmut Hubel (ed), *Das Ende Kalten Krieges im Orient. Die USA die Sowjetunion und die Konflikte in Afghanistan, am Golf und im Nahen Osten (1979-1991)*, R. Oldenbourg Verlag, München 1995, s. 246-255; Bernard Lewis, "Rethinking the Middle East", *Foreign Affairs*, No 4, 1992; Sigrid Faath (Ed.), *Neue geopolitische Konstellationen im Nahen Osten nach dem 11. September 2001*, DÜI, Hamburg, 2003; Bruno Schoch, "Washingtons "Greater Middle East Initiative" – eine ernst zu nehmende Vision", Ehrhart/Johannsen: Herausforderung Mittelost: Ü bernimmt sich der Westen?, 2005, s. 30-48.

²⁵³ Hansen, s. 211-212.

Bölge Soğuk Savaş sonrası İslam/Müslüman kimliğinin öne çıktığı *İslami Ortadoğu*, *Arap-İslam Dünyası* ve *İslami-Oriental Dünya* gibi tanımlamalarla ifade edilmiştir. 11 Eylül Terör saldırıları sonrası ise bölge uluslararası ilişkiler literatüründe yeniden tanımlanarak; *Greater Middle East (Büyük Ortadoğu)*, *Broader Middle East (Genişletilmiş Ortadoğu)* veya *Islamic Greater Middle East (İslami Büyük Ortadoğu)* gibi yeni kavramlar ortaya çıkarılmıştır.²⁵⁴ Sonuç olarak bölge için kullanılan tanımlamaların ve bu bağlamda kapsadığı ülkelerin belirlenmesinin batı merkezli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bölgenin Avrupa, Afrika ve Amerika kıtalarından farklı olarak coğrafik anlamdan daha çok siyasi, ekonomik ve kültürel olarak tanımlandığı ve sınırlarının belirlendiği açıktır.

1.2.1.3 Ortadoğu Bölgesinin Önemi

Ortadoğu bölgesi sahip olduğu jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik özellikleri itibariyle tarihin her döneminde dünyanın ilgi odağında olmuştur. Arapların, Türklerin, Farslıların, Yahudilerin ve birçok farklı milletin ve bu bağlamda farklı dinlerin, mezheplerin ve kültürlerin yaşadığı Ortadoğu eski çağlardan itibaren insanlık tarihi açısından önemli bir siyasi, ticaret ve kültür merkezlerden biri olmuştur.²⁵⁵ “*Medeniyetin/insanlığın beşiği*” olarak nitelendirilen Ortadoğu bölgesi; dünya tarihi ilkleri açısından medeniyetlerin, dinlerin, savaşların, barışların, yazının ve tarımın doğduğu ve geliştiği yerdir.²⁵⁶ Ortadoğu bölgesinin sahip olduğu özellikler onu ilgi odağı yapması onun savaşlarla, çatışmalarla, göçlerle ve krizlerle olan kaderinide belirlemiştir. Günümüze kadar birçok farklı medeniyet ve devletlerin egemenliği altında kalan Ortadoğu bölgesi üzerinde sayısız savaş ve istilaların gerçekleştiği, haclı seferlerinin düzenlendiği, 1800 yılların sonunda bölgede petrolün ve daha sonra doğal gazın bulunması ile de Avrupalı büyük güçlerin daha sonra ABD’nin öncelikli hedefleri ve çıkarları içinde üst seviyeye çıktığı bir mücadele alanına dönüşmüştür.²⁵⁷

²⁵⁴ Özalp, s. 11s.

²⁵⁵ Dietmar Herz, *Palästina: Gaza und Westbank; Geschichte, Politik, Kultur*, Vol. 1433, CH Beck, München 2003, s. 21

²⁵⁶ Pamela Jawad, “Konflikte im Vorderen und Mittleren Orient”, In: Pfetsch, Frank R., ed *Konflikt*. Vol. 48. Springer Verlag, Berlin & Heidelberg 2004, s. 81-100, s. 81; Herz, s. 21

²⁵⁷ Mohammed Moustafa Orfy, *NATO and the Middle East: the geopolitical context post-9/11*, Routledge, London 2010, s. 38.

Ortadoğu bölgesinin Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında hem denizden hemde karasal olarak keşişen bir konumu itibariyle tarih boyunca önemli bir bağlantı ve geçiş noktası olmuştur. Önemli kıtalararası ticaret yolları bu bölge üzerinden geçmiş ve bu bağlamda ipek, narenciye, şeker, kâğıt, barut gibi Uzak doğu ürünleri ve çeşitli bilimsel, sanatsal ve kültürel düşüncenin Avrupa'ya taşınması konusunda önemli rol oynamıştır. Özellikle 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ile Akdenizin Hint okyanusuna bağlanması bölgenin stratejik konumunu daha arttırmıştır bu bağlamda bölgedeki *Hürmüz Boğazı* da önemli bir geçiş noktasıdır. Ayrıca bölge *Nil*, *Fırat* ve *Dicle* gibi nehirleri ile önemli su kaynaklarına ve yollarına sahiptir. Dünya tarihi açısından bu bölgede kurulan büyük medeniyetler ve devletler ve onların önemli şehirleri bu nehirler kıyısında kurulmuştur.

Ortadoğu'nun Doğu ile Batı'yı biribine bağlayan bir geçiş noktası olması yanında, bu bölgede semavi dinler (Yahudi, Hristiyan ve İslam) doğup dünyaya yayılmıştır. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler açısından önemli kutsal mekânlar bu bölgede bulunmaktadır. Kudüs, Mekke ve Medine semavi dinler açısından bu bölgedeki en önemli şehirlerdir. Özellikle Kudüs İslam, Yahudi ve Hristiyan dinleri açısından önemli bir konuma sahip olan ve kutsal sayılan bir şehirdir. Yahudi dini açısından burası dinlerin doğduğu ve Hz. Süleyman Tapınağı'nın kalıntılarının bulunduğu yer olmasından dolayı önemlidir. Hristiyanlık açısından kutsal sayılan bu şehir ise Hz. İsa'nın doğduğu ve çarmıha gerildiği yerdir. Son olarak Müslümanlar açısından kutsal sayılan bu şehirde İslamın ilk kiblesi olan *Mescid-i Aksa* bulunmaktadır ve ayrıca Hz. Muhammed'in yapmış olduğu *Miraç* burada gerçekleşmiştir.²⁵⁸ Kudüs şehrinin semavi dinler tarafından sahip olduğu önem, geçmişten günümüze kadar süren Kudüs'e hâkim olmak amacıyla yapılan birçok savaşa, mücadeye ve krize neden olmuştur. Kudüs'ü ve Hristiyanlarca kutsal sayılan yerleri Müslümanlardan kurtarmayı amacıyla Ortadoğuya Haçlı Seferleri düzenlenmiş, bu seferler önce Selehaddin Eyyubi, sonraki süreçte Memlük ve Selçuk ve Osmanlı Türkleri tarafından engelenmiştir. Kudüs şehri ve Ortadoğu bölgesi Osmanlı Devleti döneminde batıya karşı korunmuş ve Batı dünyası karşısında bölge kendi kültür ve değerlerini en geniş anlamda yaşamıştır.²⁵⁹ Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşını

²⁵⁸ Tayyar Arı, *Geçmişten günümüze Orta Doğu siyaset, savaş ve diplomasi*. Alfa Yayınları, 2005, s. 20

²⁵⁹ Arı, 2005, s. 20

kaybetmesi ile birlikte bölgenin ve özellikle Kudüs şehrinin günümüze kadar taşınan birçok sorunun ve krizlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Ortadoğu bölgesinin dünya siyasetinde ve ekonomisinde çok önemli kılan gelişme 1800'lerin sonlarına doğru keşfedilen kara altın diye tabir edilen petrolün bulunması olmuştur. Petrolün Ortadoğu'da sahneye çıkışı ise Almanlara Temmuz 1904'te, Hazine-i Hassa ile Anadolu - Bağdat Osmanlı Demiryolları Şirketi arasında Musul ve Bağdat vilâyetlerinde bir yıl boyunca petrol arama çalışmalarına izin veren sözleşme ile olmuştur.²⁶⁰ Petrolün bulunmasından önce Ortadoğu, ticaret yollarında önemli bir geçiş noktası ve sanayi devrimi sonrası artan sömürgecilik faaliyetleri sonrası Avrupalı büyük güçler tarafından bir pazar ve hammadde alanı ve sömürgelerine giden yolların güvenliğini sağlamak amacıyla kontrol altında tutulması gereken bir bölge konumuna sahipti.²⁶¹ Ortadoğu, Süveyş Kanalı'nın açılması ve dünyanın en zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olduğunun anlaşılmasından beri küresel ekonomide stratejik anahtar bir konuma sahip oldu.²⁶² *“Tüketilen enerji kaynaklarının içinde en büyük paya sahip olan petrolün, dünyadaki ispatlanmış rezervinin % 51,8'i Ortadoğu'dadır. Ortadoğu'yu % 19,4 ile Güney&Orta Amerika, % 13,7 ile Kuzey Amerika, % 9,1 ile Avrupa&Avrasya, % 3,5 ile Afrika ve % 2,5 ile Asya Pasifik izlemektedir.”*²⁶³ Petrol açısından Ortadoğu'nun dünyadaki önemi doğalgaz rezervleri açısından da pek farklı değildir. Bu doğrultuda, *“Dünya doğalgaz rezervlerinin % 46,9'u Ortadoğu'dadır. Ortadoğu'yu sırayla % 31 ile içinde Rusya'yı barındıran Avrupa&Avrasya, % 8,2 ile Asya Pasifik, % 6,5 ile Kuzey Amerika izlemektedir.”*²⁶⁴ Bu zengin petrol ve doğalgaz rezervleri Ortadoğu bölgesinin gelişmesinde en temel faktör olmuştur. Bu bağlamda petrol bu bölgenin temel sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri yapılarının şekillenmesi ile birlikte bölge içi çekişmelere ve bölge dışı büyük güçlerin bölgeye olan ilgisinde ve güvenilk algulamalarında önemli bir noktada durmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu bölgesi sahip olduğu özellikleriyle önemini korumuştur. ABD ve SSCB rekabeti çerçevesindeki iki

²⁶⁰ Bige Sükan Yavuz, “1922 Yılında Orta Doğu'da Uluslararası Petrol Rekabeti”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi* Sayı: 2. Yıl: 1, Ankara, Genel Kurmay Basım Evi 2003, s. 111 – 129, s. 113

²⁶¹ Davutoğlu, s. 134

²⁶² Fürtig, s. 6,7

²⁶³ Halil İbrahim Yılmaz, “Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri”, *TESAM Akademi Dergisi*, 3 (1), (2016), s. 99 – 128, s. 104, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/138022> Erişim Tarihi: 15.12.2016

²⁶⁴ Yılmaz, s. 106

kutuplu uluslararası sistemin içerisinde sosyalist ve batı yanlısı hanedanlar olarak iki kutuba ayrılan Ortadoğu, SSCB'nin sıcak denizlere inme politikası ile ABD'nin SSCB'nin genişlemesini engellemek için geliştirdiği çevreleme (containment) doktrininin²⁶⁵ en yoğun çatışma oluşturduğu alan olmuştur.²⁶⁶ Davutoğlu'na göre Ortadoğu'nun Soğuk Savaş süresince belirginleşen özellikleri dört ana noktada öne çıkmıştır: 1. İdeolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma, 2. petrol-eksensiz jeoekonomik yapılanma, 3. küresel stratejik rekabeti yansıtan jeopolitik hat ayrışması ve 4. İsrail'in kurulması ile doğan ve gittikçe tırmanan bölge-içi kültürel/siyasî çatışma alanı.²⁶⁷ Soğuk Savaşın bitmesiyle bölgenin temel özellikleri değişmeye başlamış ve bölge içindeki ve iki kutupluluktan dolayı var olan sorunlar çok karmaşık hale gelerek yerini bölge tanımlamasının doğuşuna da yol açmış olan din ve medeniyet eksensiz bir kutuplaşmaya (Medeniyetler Çatışması Tezi) terketmeye başlamıştır.²⁶⁸ Ortadoğu bölgesinde Soğuk Savaş sonrası yaşanan bazı önemli gelişmeler sonucu bölgenin dünya düzeni ve güvenliği açısından önemi artmıştır. Birinci ve ikinci Körfez Savaşı, 11 Eylül Terör Saldırıları, Afganistan Savaşı, İsrail-Lüban Savaşı (2006), Arap Baharı çerçevesinde yaşanan değişimler ve bu bağlamdaki Suriye iç savaşından yararlanıp Suriye ve Irak'ın bazı bölgeleri üzerinde kontrol sağlayan Daesh Terör örgütünün ve uluslararası terör faaliyeti süren diğer terör organizasyonlarının merkezi haline gelmesi ve son olarak yaşanan mülteci sorunu bu önemli gelişmelere örnektir.

Ortadoğu'nun karmaşık, çatışmalarla, savaşlarla olan istikrarsız ve kırılgan yapısı, özellikle Filistin sorunu çerçevesinde Arap – İsrail çatışması bu bölgede bulunan ülkeler arasında bir silahlanma yarışına soktu. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü - SIPRI 2015 raporuna göre Ortadoğu silah satan ülkelerin (ABD, Rusya, Çin,

²⁶⁵ ABD II. Dünya Savaşı sonrasında, Spykman tarafından ortaya konan Rimland - Kenar/Çevre Kuşak Teorisi'ni uygulamaya koymuş ve Sovyetler Birliği'ne karşı çevreleme politikasını (containment policy) başlatmıştır. 1947 tarihinde George F. Kennan'ın Mr. X mahlasını kullandığı "Sources of Soviet Conduct" adlı makalesinde; "*Dünya güç şemasındaki her boşluğu doldurmak mantığı üzerine kurulu Sovyet politikası, sistemin devamı için dış dünyaya yönelik düşmanlığı kullanmaktadır ve Sovyet yayılmacılığının önünü ancak çevreleme ile geçmek mümkündür*", görüşünü belirtmiştir. Ortadoğu bölgesinin Soğuk Savaş dönemindeki jeopolitik anlamı Spykman'ın tanımladığı Kenar/Çevre Kuşak coğrafyası üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda Truman Doktrini, NATO, CENTO ve SEATO bu çevreleme politikasının ürünleridir. Bkz. X, "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, Volume: 25, Number: 4, July 1947, s. 852 – 868; , Mustafa Kocakonar, "Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler", *TASAM* 07.09.2015, s. 11; Davutoğlu, s. 135; Oral Sander, "Türkiye'nin batı bağlantısı-1-ABD ve Türkiye", 1980, s. 72

²⁶⁶ Davutoğlu, s. 135

²⁶⁷ Davutoğlu, s. 135

²⁶⁸ Davutoğlu, s. 136

Almanya ve Fransa) en büyük pazarı haline gelmiştir. Bu rapora göre 2014 yılında Ortadoğu'nun silahlanma harcaması yaklaşık 200 milyar doları bulmuş ve bu harcamada Suudi Arabistan 81 ve Birleşik Arap Emirlikleri 23 milyar dolar ile başı çekmiştir.²⁶⁹ Suudi Arabistan ve BAE'nin satın aldığı silahlar için harcadığı para bütün Batı Avrupa ülkelerinin silah harcamasından bile daha yüksektir.²⁷⁰ Ortadoğu ülkeleri güvenlik algılamaları çerçevesinde elde ettikleri petrol gelirlerinin büyük çoğunluğunu gördüğü gibi savunmaya/silahlanmaya harcamaktadırlar. Bölgenin önemli sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlarına çözüm bulmak yerine kontrolsüz şekilde silahlanmaya gitmesinde oğunlaşmamış siyasi kültür ve otoriter liderler gibi bölgeye has özelliklerden ve yabancı büyük güçlerin etkisi önemli rol oynamaktadır.²⁷¹ Kavli'ye göre; bölgedeki temel sorun, Ortadoğu ülkelerinin, *“Batılı yöneticilerden, emperyalistlerden kurtulduktan sonra “devlet” olma özelliklerini geliştirememeleridir. Bundan kast edilen, bölge genelinde halen koloniyal dönemin izlerini taşıyan elit yönetimlerin demokratik unsurlardan uzak yönetim tarzlarıdır.”*²⁷²

Sonuç olarak Ortadoğu tarihsel süreç açısından bakıldığında; üzerinde farklı medeniyetlerin ve devletlerin yaşadığı, üç büyük semavi dinin doğup geliştiği, farklı etnik kökenli insanların ve kültürlerin bulunduğu, coğrafik olarak önemli stratejik geçiş noktalarının üzerinde olduğu ve zengin yer altı kaynaklarına sahip önemli bir bölgedir. Bölgenin sahip bu önemli özellikleri onun tarihin her sürecinde bölge dışı ülkeler nezninde önemli kılmış, buda bölgenin bir mücadele alanına dönüşmesine sebep vermesi ile bugün dâhil bölgeyi savaşların, krizlerin sorunların eksik olmadığı kırılgan bir alana dönüştürmüştür. Bu doğrultuda Ortadoğu; uluslararası sistem tarafından ya da daha doğrusu, büyük güçler tarafından onun “çekirdek” kısmı derinden şekillendirilmiştir.²⁷³

²⁶⁹ SIPRI Yearbook 2015 Armaments, Disarmament and International Security Summary, s.14, <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/YB-15-Summary-EN.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2017

²⁷⁰ “En çok silah alan ve satan 10 ülke”, *CNN TÜRK*, 15.08.2015, <https://www.cnnturk.com/fotogaleri/dunya/en-cok-silah-alan-ve-satan-10-ulke?page=1> Erişim Tarihi: 16.01.2017

²⁷¹ Gamze Güngörmüş Kona, “Orta Doğu’da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi”, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi* 08 (2005), s. 113 – 138, s. 114, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868880.pdf> ve www.fikirfabrikam.com/aboutme12.htm+&cd=6&hl=tr&ct=clnk&gl=tr Erişim Tarihi: 16.01.2017

²⁷² Kona, s. 116; Özlem Tür Kavli, “Protest In The Name Of God: Islamist Movements In The Arab World”, *Journal Of International Affairs*, Vol. 6, No. 2 (June - July 2001), s. 3. <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/OzlemTurKavli.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2017

²⁷³ Hinnebusch, s 14.

Jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik özellikleriyle başta ABD olmak üzere batılı büyük güçlerin ilgi ve etki alanında olan bu bölge çalışmamızın konusu olan Almanya içinde büyük öneme sahiptir. 1800 yılların sonuna doğru birliğini kuran Almanya bölgenin petrol zenginliklerini ilk keşfeden ülkelerden biri olarak bölgeye olan ilgisi o günden bugüne artarak devam etmiştir. Ortadoğu Almanya devletinin özellikle İngiltere ile arasındaki sömürgecilik yarışında İngiltere’yi engellemek adına en önemli bölge olmuş, daha sonra bölge II. Dünya Savaşı sonrası Almanya’nın İsrail’e karşı tarihi sorumluluk çevresinde ilerlemiştir. Ortadoğu Avrupa direkt komşu olan gelişmekte olan bir bölge olması bağlamında bölgede meydana gelen olumlu ya da olumsuz gelişmelerden Avrupa bir anlamda Almanya etkilenmektedir. Almanya’nın bugün bölge üzerinde siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda önemli çıkarları bulunmaktadır ve bu bağlamda dış politikasını belirlemektedir. Bu politikasını belirlerken bölge üzerindeki önemli bir güç olan ABD, Rusya ve Fransa, ayrıca tarihsel sorumluluk çerçevesinde İsrail devleti ile olan ilişkisini dikkate alan Alman devletinin, bölge üzerindeki dış politikalarını ve bu bağlamdaki etkinliği artırma çabalarını çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı bir şekilde görülecektir.

1.3 Alman Dış Politikasının Temel Özellikleri ve İlkeleri

Alman Dışişleri Bakanlığı’nın 2017 yılı güncel Alman dış politikasının temel ilkeleri/hatları; Avrupa bütünleşmesi ve Avrupa Birliği, transatlantik ortaklık, barış ve güvenlik sorumluluğu, demokrasi ve insan haklarının desteklenmesi, adil ve sürdürülebilir küreselleşme ve kural temelli uluslararası düzene bağlılık olarak ifade edilmiştir. Bu önemli temel ilkelerin yanında, etkin bir dış ticaret politikası “*Außenwirtschaftspolitik*” ile Dış Kültür ve Eğitim Politikası “*Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik* (AKBP)” Almanya’nın dış politikadaki iki önemli sütunu olduğu belirtilmiştir.²⁷⁴ Sivil bir güç ve büyük bir ticaret devleti olarak dünya siyasetinde öne çıkan Federal Almanya’nın dış politika tarihi açısından dünya siyaseti içerisinde dışlanmış bir ülkeden (Parya) ortak bir ülke statüsüne yükselmesi süreci ve bu

²⁷⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Auswärtiges Amt, Grundprinzipien deutscher Außenpolitik, 13.03.2017, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/grundprinzipien-deutscher-aussenpolitik/216474> Erişim Tarihi: 06.04.2017.

doğrultudaki dış politikasındaki temel ilkelerinin gelişimi ve şekillenmesi farklı aşamalarda gerçekleşmiştir.²⁷⁵

Federal Almanya Devleti'nin bugünkü dış politikasının temel prensiplerini açık bir şekilde anlamak için öncelikle, onun I. ve II. Dünya Savaşları ve nasyonal sosyalizm döneminde sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmelere değinilmesi gerekir.²⁷⁶ Savaş sonrası 1946 yılı başı itibariyle SSCB'nin işgali dışında bulunan diğer üç Batı Almanya bölgelerinde ortada bir devlet olamamasına rağmen gelecekteki Almanya'nın izleyeceği dış politika kimliği üzerine iç politikada tartışmalar çoktan başlamıştı.²⁷⁷ Almanya'nın bölünmesinden 1990 yılındaki Berlin Duvarı'nın çöküşüne kadar olan dönem içerisinde; II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler ve bunlardan alınan tecrübe ve derslerin yanında, Soğuk Savaş döneminin koşulları Alman dış politikasının temel ilkelerini ortaya çıkarmıştır. Başka bir ifadeyle, (Batı) Almanya'nın dış politikası hem dış koşullar hem de geçmiş deneyimler (tarihsel hafıza)²⁷⁸ tarafından şekillendirilmiştir.²⁷⁹ Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte iki Almanya'nın 1990 yılında birleşmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi; Alman dış politikasının geleceği konusunda yeni tartışmalara kapı açmıştır. Tartışmaların en önemli konusunu; birleşerek güçlenen ve tam bağımsızlığını elde eden Almanya'nın dış politikada hangi yöne doğru / yönde gelişmesi gerektiği noktasında yeni bir dış politika rolü arayışları oluşturmuştur.²⁸⁰

Uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi çalışmalarında ortaya çıkan ve bugün halen devam etmekte olan Alman dış politikasının ve kimliğinin geleceğinin nasıl olması yönündeki tartışmaların odak noktasını; devamlılık (*Kontinuität*) veya değişim (*Wandel*) ve normalleşme (*Normalisierung*) noktasında tekrardan milliyetçilik ve güç siyasetine bir dönüş ya da en azından dünya sahnesinde daha güçlü bir görünüm sağlaması oluşturmuştur.²⁸¹ Her iki Almanya'nın birleşmesi, Soğuk Savaşın sona ermesi ve

²⁷⁵ Stephan Bierling, *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland — Normen, Akteure, Entscheidungen*, R. Oldenbourg Verlag, München/Wien 1999, s. 307

²⁷⁶ Birgit Schelling, "Die Außenpolitik der Bundesrepublik und die deutsche Vergangenheit", In: Schmidt, Siegmund & Hellmann, Gunther und Reinhard Wolf, *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 101-111, s. 102.

²⁷⁷ Bierling, s. 74

²⁷⁸ Banchoff, 1996, s. 36.

²⁷⁹ Hans-Joachim Spanger, *The GDR in East-West Relations*, Adelphi Paper No. 240. Brassey's for The International Institute for Strategic Studies London 1989, Published online: 02 May 2008, s. 3-6. <http://dx.doi.org/10.1080/05679328908457594> Erişim Tarihi: 02.03.2017

²⁸⁰ Wilhelm Bruns, "Deutschlands Suche nach einer neuen außenpolitischen Rolle", In: *Deutschland Archiv*, Jg. 24, Nr. 7, 1991, s. 715-724

²⁸¹ Tartışmalar için bkz. John J. Mearsheimer, "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War", *International security* Vol. 15. No. 1 (1990), s. 5-56, In: Jstore, The MIT Press.

SSCB'nin dağılması gibi değişen koşullar nedeniyle II. Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar Almanya'nın kendi içinde ve dışında var olan kısıtlamalar nedeniyle etkilenen uluslararası faaliyetleri 1990'lı yıllarda Almanya'nın müttefikleri ile birlikte yapmış olduğu sınır dışı “out of area” (*Auslandseinsätze der Bundeswehr*)²⁸² operasyonları sadece uluslararası parametreleri değil, Alman dış politikasını da değiştirmiştir.

Süreklilik ve değişim noktasında Bonn'dan Berlin'e geçiş sürecinde Alman dış politikasının yeniden ayarlanması/kalibrasyonu çerçevesinde Almanya'nın gelecekteki dış ve güvenlik politikaları üzerine farklı beklentileri ve tartışmaları alevlendirmiştir.²⁸³ Özellikle I. Ve II. Körfez/İrak Savaşı, Kosova Savaşı, 11 Eylül Terör Saldırıları sonrası Afganistan Savaşı ve Arap Baharı çerçevesinde Libya Müdahalesi çerçevesinde

<http://www.jstor.org/stable/2538981> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Kenneth N. Waltz, “The emerging structure of international politics”, 1993; John Duffield, *World power forsaken: political culture, international institutions, and German security policy after unification*, Stanford University Press, 1998; Thomas U. Berger, “Norms, Identity, and National Security”, Source: Peter J. Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York: 1996, s. 317–56, In: Christopher W. Hughes and Yew Meng Lai, eds., *Security studies: a reader*, Routledge, 2014, s. 187–191; Thomas U. Berger, *Cultures of antimilitarism: National security in Germany and Japan*, JHU Press, 1998; , Peter J. Katzenstein (edt), *Tamed Power: Germany in Europe*. Cornell University Press, London 1997; Hanns W. Maull, “Normalisierung oder Auszehrung”, *Deutsche Außenpolitik im Wandel, in: Aus Politik und Zeitgeschichte* 54. B 11 (8. März 2004), s. 17-23, In: Bundeszentrale für politische Bildung 3.3.2004, <http://www.bpb.de/apuz/28463/normalisierung-oder-auszehrung-deutsche-aussenpolitik-im-wandel?p=all> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Gunther Hellmann, “Jenseits von Normalisierung und Militarisierung: Zur Standortdebatte über die neue deutsche Außenpolitik.” *Aus Politik und Zeitgeschichte* 47.1-2 (1997), s. 24-33, http://www.fb03.uni-frankfurt.de/48261008/Hellmann-Gunther-1997-Jenseits-von-Normalisierung-und-Militarisierung_ApuZ.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017; Gunther Hellmann, “The sirens of power and German foreign policy: Who is listening?”, *German Politics* 6.2 (1997), s. 29-57, In: Tandfonline, Published online: 28 Sep 2007. <https://doi.org/10.1080/09644009708404473> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Ann L. Phillips, *Power and Influence After the Cold War: Germany in East-Central Europe*, Rowman & Littlefield Publishers, New York 2000; Rainer Baumann, Volker Rittberger und Wolfgang Wagner, “Macht und Machtpolitik. Neorealistic Außenpolitiktheorie und Prognosen über die deutsche Außenpolitik nach der Vereinigung”, *Zeitschrift für internationale Beziehungen* (1999), s. 245-286, In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <http://www.jstor.org/stable/40843852> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Ulrich Roos, “Deutsche Außenpolitik nach der Vereinigung: Zwischen ernüchtertem Idealismus und realpolitischem Weltordnungsstreben”, *Zeitschrift für internationale Beziehungen* (2012), s. 7-40, In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft GmbH. <http://www.jstor.org/stable/24588027> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Thomas Risse, “Kontinuität durch Wandel: Eine „neue“ deutsche Außenpolitik.” *Aus Politik und Zeitgeschichte* 11. 2004 (2004), s. 24-31, https://www.files.ethz.ch/isn/27149/10_Risse-04-2.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017; Philip H. Gordon, “The normalization of German foreign policy”, *Orbis* Vol. 38, Issue 2 (1994), s. 225-243, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0030438794900434> Erişim Tarihi: 02.03.2017.

²⁸² Almanya'nın çok taraflı sınır dışı operasyonları için bkz. Bernhard Chiari und Pahl, Magnus (Hrsg.), *Auslandseinsätze der Bundeswehr*, Wegweiser zur Geschichte Herausgegeben vom Militärgeschichtlichen Forschungsamt – MGFA, Ferdinand Schöningh, Paderborn 2010, <http://www.mgfa.de/html/einsatzunterstuetzung/downloads/meuaedbwwww.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017.

²⁸³ Nils Hoffmann, *Renaissance der Geopolitik?: die deutsche Sicherheitspolitik nach dem Kalten Krieg*, Springer-Verlag, Bonn 2012, s. 57.

geçekleştirilen uluslararası görevlere Alman ordusunun “*Bundeswehr*” katılım katılmaması hakkında yoğun tartışmalar yaşanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Almaya’nın güç ve güvenlik pozisyonun belirlenmesinde, Doğu-Batı çatışması içinde bölünmüş bir sınır-devleti olması, Batılı müttefiklerin politik standartları ve beklentileri ve nasyonal sosyalist geçmişinden kopma çabaları etkili rol oynamıştır. Bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana tüm Batı, Doğu ve sonraki birleşik Alman hükümetlerinin uluslararası önceliği, ulusal egemenliği yeniden kazanmanın yanı sıra, çok taraflı Batılı kurumlara güçlü bir şekilde entegre olmak yoluyla Almanya’nın güvenilir, saygın ve tehlikesiz (iyi niyetli) bir ortak ve müttefik olarak Almanya’nın güçlü taahhüdü yansıtılmak istenmiştir.²⁸⁴

Savaş sonrası Batı Almanya, bugünkü Federal Almanya Cumhuriyeti’nin varoluş nedeni olarak kökleşmiş olan; klasik olarak görülen yayılcı güç politikası ve büyük güç statüsünden siyasi ve toplumsal olarak bilinçli bir şekilde vazgeçti.²⁸⁵ Bu doğrultuda, eski milliyetçi ve askeri geçmişten kopma ihtiyacı duyan derin bir kimlik krizinden geçmiş bir ülke var ise, o ülke kesinlikle Federal Almanya Cumhuriyeti’ydi.²⁸⁶ Alman dış politikası konumunu; “*sivil güç – Zivilmacht*” terimi altında özetlenen, geçmişin olumsuzluğuna karşı “*bir daha asla - nie wieder, asla yalnız olma - nie wieder allein ve bir daha asla savaşıma - nie wieder Krieg*” parolosu ile belirlendi.²⁸⁷ Batı Almanya ve onun seçkinleri, öncelikli olarak demokrasiye, diğer devletlerle çok taraflı (*Multilateralism*) siyasi ve ekonomik işbirliğine kendini adayan, hukukun üstünlüğü paralelinde insanlığın refahı ve bireysel ve kollektif insan haklarına saygı ilkesine dayanan, sorunların çözüme yönelik araç olarak güç ve şiddetin (askeri yöntemlerin) yerine barışçıl çözümlerin/araçların kullanılmasını olarak formüle edilen ve amaçlayan bir dış ve güvenlik politikası uygulamayı taahhüt etti.²⁸⁸ Bu doğrultuda müttefiklerin ve diğer devletlerin güvenini kazanmak, Avrupa ve Atlantik kurumlarına tutarlı bir şekilde

²⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Patrick Thaddeus Jackson, *Civilizing the enemy: German reconstruction and the invention of the West*, University of Michigan Press, 2006.

²⁸⁵ Sven Bernhard Gareis, “Militärische Beiträge zur Sicherheit”, In: Stephan Böckenförde und Sven Bernhard Gareis (Hrsg), *Deutsche Sicherheitspolitik*, Verlag Barbara Budrich 2. Auflage, UTB. Opladen & Toronto 2014, s.115-149, s. 118.

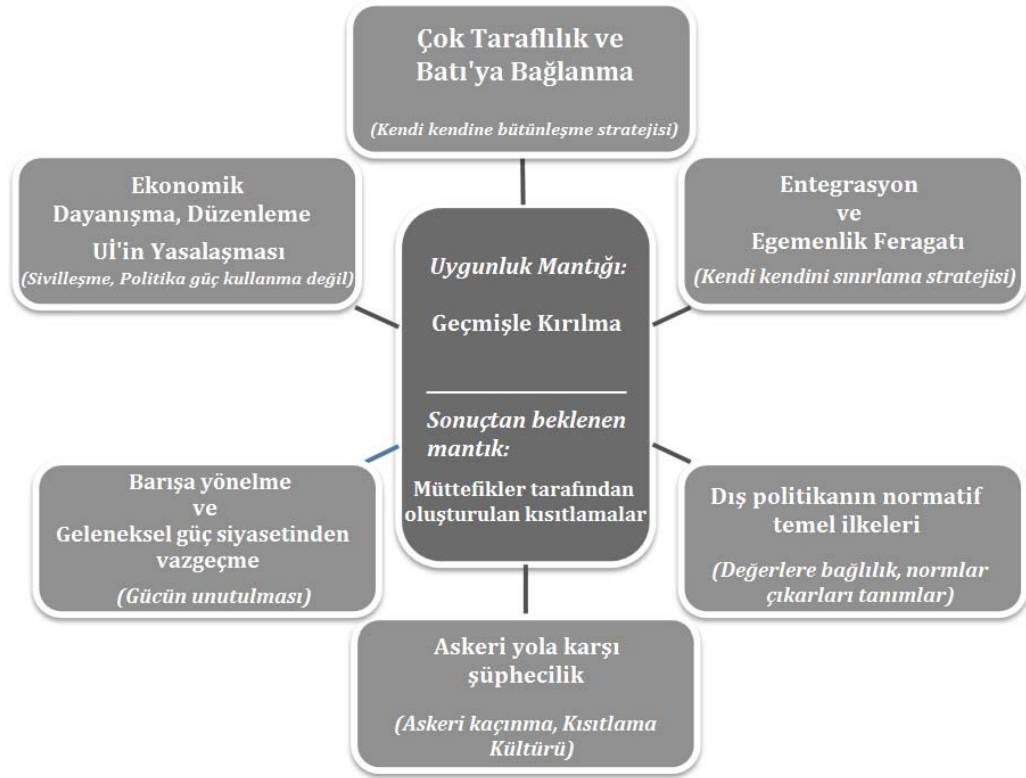
²⁸⁶ Thomas Risse, “Deutsche Identität und Außenpolitik”, In: Siegmund Schmidt, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf, *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 49-62, s. 53.

²⁸⁷ Maull, 2004, s. 19.

²⁸⁸ Bernhard Stahl, *Internationale Politik verstehen: eine Einführung*, UTB, 2. Auflage Verlag Barbara Budrich, Opladen & Toronto 2017, s. 331-332; Helga Haftendorn, *Coming of age: German foreign policy since 1945*, Rowman & Littlefield Publishers, USA 2006, s. 353; Risse, 2007, s. 53.

entegrasyon için uzun bir süre egemenliklerinden feragat bile ettiler. (1945'ten sonra Almanya'nın sivil güç rolünün karakteristiği için bkz. Tablo 4)

Tablo 4: 1945'ten Sonra Almanya'nın Sivil Güç Rolünün Karakteristiği

Kaynakça : Hanna Pfeifer, *Dilemmata wertgebundener Außenpolitik am Beispiel der deutsch-israelischen Beziehungen. Eine Betrachtung des Gazakrieges*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), LMU, Geschwister-Scholl-Institut für Politikwissenschaft, München 2011, s. 23, https://epub.ub.uni-muenchen.de/12811/1/MAA_Pfeifer.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017.

Yukarda ifade edilen amaç ve çerçeveye doğrultusunda hareket eden Alman dış ve güvenlik politikasının temel ilkelerinin yada başka bir ifadeyle Almanya'nın dış politika kimliğinin oluşmasında; 1949-1966 (Adenauer dönemi: Batı ile bütünleşme - *Westintegration/Westbindung*), 1966-1974 (Brandt dönemi: Doğu politikası - *Ostpolitik*), 1974-1989 (Schmidt-Kohl dönemi: iyileştirme/güçlendirme tartışmaları *Nachrüstungsdebatte* ve denge politikası), 1990 sonrası dönem (normalleşme -

Normalisierung) süreçleri önemli rol oynamıştır.²⁸⁹ Bu süreçler içerisinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda bugünkü Almanya'nın dış politikasının öne çıkan temel özellikleri ve ilkeleri:

- Batı bütünleşmesi “*Westintegration*”
- Doğu'ya yakınlaşma çerçevesinde Alman Doğu politikası “*Ostpolitik*” yaklaşımı
- İsrail ile özel ilişki “*Sonderverhältnis zu Israel*”
- Ticaret Devleti “*Handelsstaat*”
- Kısıtlama Kültürü “*Kultur der Zurückhaltung*”
- Yeniden Birleşme “*Wiedervereinigung*”
- Çok taraflılık “*Multilateralismus*”
- İnsan hakları “*Menschenrechte*”;

birbiriyle yakından bağlantılı sekiz temel sütundan oluşmuştur.²⁹⁰ Federal Almanya'nın dış politika çerçevesinin köşe taşlarını oluşturan bu temel ilkeler her ne kadar birbirinden farklı olarak görülsede birbiri ile çok yakından bağlantı, başka bir ifadeyle birbirini tamamlayıcı ilkelere sahiptir. Alman dış politikasını belirleyen bu temel ilkeler Federal Almanya'nın kuruluşu olan 1949 yılından günümüze kadar geçen çeşitli dönemler içerisinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda şekillenmiştir.

Bu bağlamda Alman dış politika kimliğinin/kültürünün bir parçası haline gelen bu temel ilkelerin nasıl oluştuğunun ve geliştiğinin açıklanması önemlidir.

1.4 Alman Dış Politikası Yapım Sürecinin Aktörleri

Dış politika genel tanımlamada devletler ve onların hükümetleri, bir başka deyişle yetkili bireyler ve kolektif aktörler tarafından yapılır. Bu ifade temelde doğru olmasına rağmen bu tanımın kenarları biraz açılmıştır. Bu nedenle hükümetlerin sınırları aşan

²⁸⁹ Sebastian Harnisch, “Deutsche Außenpolitik nach der Wende: Zivilmacht am Ende”, *Beitrag für den 21. DVPW-Kongress in Halle, 1.-5. Oktober 2000*, s. 1, https://www.researchgate.net/profile/Sebastian_Harnisch/publication/228377592_Deutsche_Aussenpolitik_nach_der_Wende_Zivilmacht_am_Ende/links/55e6a63308aebdc0f58bba39/Deutsche-Aussenpolitik-nach-der-Wende-Zivilmacht-am-Ende.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017; Feldman, Harnisch'e paralel olarak Almanya'nın dış politika dönemlerini 1990 yılına kadar benzer şekilde ayırmış ancak o 1990 sonrası için ise; 1989-1998 (Kohl dönemi: yeni çok taraflılık *neu Multilateralismus*); 1998-2005 (Schröder-Fischer dönemi: idealizm ve gerçekçilik); ve 2005-2009 (Merkel dönemi: pragmatizm ve değerlerin birleşik bir yaklaşımı). Olarak üç dönem daha eklemiştir. Lily Gardner Feldman, *Germany's foreign policy of reconciliation: from enmity to amity*, Rowman & Littlefield Publishers, New York 2012, s. 26

²⁹⁰ Colschen, s. 121.

eylemleri, sayıları giderek artan devlet kurumları arasında bölünmüştür. Ayrıca hükümetler sadece diğer devlet aktörleri ile temasta olmayıp, aksine devlet dışı ve resmi olarak yetkisi olmayan aktörlerle birlikte hareket eden, reaksiyon gösteren, müzakere eden ve ticaret yapan, birbiriyle etkileşim halinde olan bir yapıya bürünmüştür.

Çok uzun zamandır Almanya gibi birçok ülkede bunun gibi aktörler kendilerine özgü etki alanlarıyla dolaylı olarak dış politika “yapım – yapma” sürecine katılmaktadırlar. Oppermann ve Höse’nin iki seviyeli yaklaşım çerçevesinde uluslararası ve iç politika eylem sınırlamaları arasındaki bir çatışma alanında formüle ettikleri Alman dış politikasındaki dış politika yapım sürecine etki eden veya sınırlandıran resmi ve resmi olmayan iç siyasi aktörleri *Yürütme, Yasama ve Sosyal çevre (Sivil Toplum Kuruluşları)* adı altında üç gruba ayırmışlardır.²⁹¹ Bu bağlamda Almanya’nın dış politikasının oluşturulmasında yürütme içinde Şansölye ve kurulan koalisyon hükümetinin niteliğine göre Dışişleri Bakanı ve son olarak yasama içerisinde Almanya Federal Meclisi “Bundestag” üç önemli resmi aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹²

1.4.1 Yürütme

1.4.1.1 Federal Almanya Cumhurbaşkanı - Bundespräsident

Almanya’da yürütmenin en tepesinde devlet başkanı olarak Cumhurbaşkanı ve hükümetin başı olarak Şansölye bulunur. Anayasal siyasi alanda Cumhurbaşkanının hareket alanı normalde kısıtlıdır. Esasen Cumhurbaşkanı Federal Almanya Devletinin en üst temsilcisi, devlet noteri²⁹³ ve yasaları en son onaylayan en üst başkâttir.²⁹⁴ Almanya Cumhurbaşkanı ABD başkanlık sistemine ve Fransa’daki yarı başkanlık sistemlerine göre başkanlara göre yetkisi ve gücü zayıf olan tipik bir parlamenter hükümet sistemin

²⁹¹ Oppermann, Kai und Höse, Alexander: “Die innenpolitischen Restriktionen deutscher Außenpolitik”. In: Jäger, Thomas, Alexander Höse und Kai Oppermann, (Hrsg). *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen. 2., aktualisierte und erweiterte Auflage* VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden 2011. S. 44-79, s. 47.

²⁹² Gareis, Sven Bernhard, *Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik: Eine Einführung. 2., aktualisierte Auflage.* Verlag Barbara Budrich, Opladen & Farmington Hills 2006. S. 35

²⁹³ Federal Cumhurbaşkanının görevleri büyük bir kısmı noter olarak tarif edilebilir. Bkz. Marschall, Stefan: *Das politische System Deutschlands.* Vol. 2923. UTB, 2011. S. 184 – 185

²⁹⁴ Schmidt, Manfred G.: *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland.* Vol. 2371. CH Beck, 2005. S. 102. Cumhurbaşkanının görevi hakkındaki bu tartışmalar için bakınız: Winkler, Hans-Joachim: *Der Bundespräsident – Repräsentant oder Politiker ?* Opladen 1967

parçasıdır.²⁹⁵ Cumhurbaşkanının nitelikleri, seçimi, görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri Anayasanın 54 - 61. Maddelerinde tanımlanmıştır. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıl olup, bir kişi en fazla iki dönem üst üste seçilebilir.

Devletin yaşayan sembolü olan Federal Almanya Cumhurbaşkanı kendi halkına ve yabancı ülkelere karşı Federal Almanya Devleti'nin egemenliğini temsil eder.²⁹⁶ Protokolde Cumhurbaşkanı Federal Dairenin en yüksek rütbeli kişisi sayılır. Ona anayasayla (*Grundgesetz - Temel Kanunla*)²⁹⁷ verilen beş önemli görevi: Devletin temsili, Kontrol, Danışmanlık, Hakem olarak karar verme ve Uzlaştırma yerine getirmekle sorumludur.²⁹⁸ Cumhurbaşkanı, toplumda karar verme sürecinde her seviyedeki partilerin yapmış oldukları açıklamalar sonucu ortaya çıkan kavgayı barışçı görünümü ile engeller ve tarafsız tutumu ile birlik ve bağlılığı sağlar. Cumhurbaşkanı herhangi bir partiden seçilip gelebilir ama seçildikten sonra o bütün partilere karşı eşit mesafede ve tarafsız durmak zorundadır.

Federal Almanya Cumhurbaşkanı devletin başı olarak Alman dış politikasında kayda değer bir rol oynamamaktadır.²⁹⁹ Aslında o uluslararası hukuk çerçevesinde Alman devletinin en üst temsilcisi olarak Almanya'yı dışarıya karşı ve çeşitli ödül törenlerinde temsil eder.³⁰⁰ Federal Almanya Cumhuriyeti adına temel yasada belirtilen süreçlerin tamamlanmasından sonra uluslararası anlaşmalar ve ayrıca tüm kanunları ve özellikle dış politika ile ilgili kanunlar onun imzalamasından sonara yürürlüğe girer. O yurtdışındaki ilgili ülkede Federal Almanya Devletini resmi olarak temsil edecek büyükelçiyi akredite

²⁹⁵ Mehlhorn, Lutz: Der Bundespräsident der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Österreich. Nomos-Verlag-Ges., 2010. S. 47 - 49. Jäger, Wolfgang: "Wer regiert die Deutschen." Innenansichten der Parteiendemokratie, Zürich 1994. S. 128. Schmidt, Manfred G.: s. 102.

²⁹⁶ Uwe Andersen, and Wichard Woyke (eds.), *Handwörterbuch des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland*, Springer-Verlag, 2013, s. 54

²⁹⁷ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland – Federal Almanya Cumhuriyeti Temel Kanunu. Alman Anayasası'nın tam karşılığı *Temel Kanun*'dur. Almanca'da anayasa anlamını tam karşılayan *Verfassung* kelimesi olmasına rağmen Grundgesetz – temel kanun ifadesini kullanırlar. Bu kullanımın sebebi 1949 yılında Batı Almanya'da anayasa yürürlüğe girerken Doğu ve Batı Almanya olarak yaşanan bölünmenin geçici olduğu düşünülerek tekrar birleşme ihtimali dikkate alınarak anayasa temel kanun olarak adlandırılmıştır. Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesinden sonra dahi temel kanun kullanımı devam etmiştir. Bu çalışmada Temel Kanun yerine Anayasa ifadesi kullanılacaktır.

²⁹⁸ Charles Henry Moore, *Über Deutschland: a reader on German affairs*, Elsevier, 2013, s. 24 – 25

²⁹⁹ Alexander Höse and Kai Oppermann, *Deutsche Außenpolitik*, Ed. Thomas Jäger. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 44

³⁰⁰ Wolfgang Rudzio, *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, Springer-Verlag, 2015, s. 316; Werner Heun, *Die Verfassungsordnung der Bundesrepublik Deutschland*, Mohr Siebeck, 2012, s. 159

eder ve yabancı ülkelerin Almanya’da göreve başlayan Büyükelçilerinin güven mektubunu vermesini kabul eder.³⁰¹

1.4.1.2 Şansölye ve Federal Başbakanlık Makamı – Bundeskanzler/in ve Bundeskanzleramt

Alman Federal Hükümeti, anayasal bir kurum olup, yürütme içinde en yüksek federal organdır. Federal Hükümete ilişkin hükümler, Anayasanın 62 - 69. maddeleri arasında yer almaktadır. Anyasanın 62. maddesine göre; Federal Hükümet, Federal Başbakan/Şansölye³⁰² (*Bundeskanzler*) ve federal bakanlardan (*Bundesminister*) oluşmaktadır. Federal Almanya devletinin siyasi pratiğinde federal hükümet ve hükümetin başı olarak Şansölye dış politika alanında önemli bir rol oynamaktadır. Başka bir ifadeyle Federal Cumhuriyet’in anayasal düzenine göre; dış politika gücü “*auswärtige Gewalt*” Federal Hükümetin elindedir Ferderal Almanya devletinin dış politikasının yönetimi temel olarak Federal Alman hükümetine aittir. Federal Anayasa Mahkemesi, yürütmenin bu ayrıcalığını defalarca onaylaması (özellikle 1984 yılında aldığı karar) doğrultusunda dış politika, yürütmenin merkezi düzenleme alanına girmiştir.³⁰³

Bu yetkinlik tahsisi ile hükümet görev süresi boyunca kurumsal olarak tek başına yeterli ölçüde personel, maddi ve örgütsel kaynakları, değişen dış koşullara karşı hızlı ve uygun bir şekilde yanıtlayabilmektedir. Bu bağlamda Federal Almanya Cumhuriyeti’nde dış politika ve bu doğrultudaki güvenlik politikaları üzerindeki yürütmenin kontrolü çoğunlukla ABD’den daha güçlüdür.³⁰⁴ Diğer anayasal organlar - Bundestag, Bundesrat, Verfassungsgericht - sadece nadir durumlarda, özellikle uluslararası hukuk kapsamındaki anlaşmaların onaylanması ve yorumlanmasında dış politikada belirleyici bir rol oynayabilir.³⁰⁵

³⁰¹ Moore, s. 25

³⁰² Almanya’da Başbakana Şansölye denmektedir. Federal Almanya Cumhuriyetinde Şansölye makamına başlangıçtan bugüne kadar sahip olanlar sırasıyla: Konrad Adenauer (CDU), Görev süresi 1949-1963), Ludwig Erhard (CDU/CSU Adayı, 1963 - 1966), Kurt Georg Kiesinger (CDU, 1966 - 1969), Willy Brandt (SPD, 1969 - 1974), Helmut Schmidt (SPD, 1974 -1982), Helmut Kohl (CDU, 1982 - 1998), Gerhard Schröder (SPD, 1998 - 2005) ve 2005 Sonbaharından itibaren Angela Merkel (CDU).

³⁰³ Erwin Häckel, “Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland”, In: Woyke, Wichard, (Hrsg), *Netzwerk Weltpolitik: Großmächte, Mittelmächte und Regionen und ihre Außenpolitik nach dem Zweiten Weltkrieg*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 1989, s. 217-247, s. 221

³⁰⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Helga Haftendorn, Wolf-Dieter Karl, Joachim Krause und Lothar Wilker (Hrsg.), “*Verwaltete Außenpolitik*” *Sicherheits- und entspannungspolitische Entscheidungsprozesse in Bonn*, Köln 1978.

³⁰⁵ Häckel, s. 221

Federal Cumhurbaşkanının sembolik yetkilerine karşın Alman siyasal sisteminde yürütmenin gücü ve sorumluluğu Federal Hükümete ve dolayısıyla Şansölye'ye verilmiştir. Bu durum parlamenter sistemle yönetilen ülkelerdeki genel anlayışa uygun olsada, Eroğul'a göre; Almanya'da Şansölye, İngiltere'deki gibi "takım kaptanı" niteliğinde değil de, çeşitli dengelerin kesiştiği odak noktasında sivrilen, güçlü kişi kişi görünümü ile farklıdır.³⁰⁶ Şansölye, Alman federal hükümetinin başı olup, Federal Meclis (*Bundestag*) tarafından seçilmektedir (Bkz. Anayasa Md. 63).³⁰⁷ Şansölye, hükümetin başı olarak kabine oturumlarını yönetir, hükümet politikasının ilkelerini belirler ve bu konuda sorumluluğu üstlenir. Şansölye, hükümet işlerini, hükümetçe kabul edilmiş ve cumhurbaşkanınca onaylanmış bir içtüzüğe (*Bundespräsidenten genehmigten Geschäftsordnung*) göre yönetir (Anayasa Md. 65).³⁰⁸ Anayasa'nın 65. Maddesi çerçevesinde Şansölyenin hükümet organizasyonun ilkeleri doğrultusundaki önemi ve rolü "Şansölye Prensibi" (*Kanzlerprinzip, chancellor principle*), "Kabine Prensibi - Kollejyal Prensibi" (*Kabinettsprinzip - Kollegialprinzip, collegial principle*), "Yetki alanı Prensibi" (*Ressortprinzip, department principle*) ve son olarak *Koalisyon Prensibi* (*Koalitionsprinzip, Coalition principle*) ile keskinleştirilmiştir.

Almanya'da 1948/49 yıllarında Federal hükümet ve onun başı olan Şansölye ile ilgili Anayasa'nın kuralları, hükümetin istikrar ve işlevselliğini artırmak niyetiyle formüle edilmiştir.³⁰⁹ Bu bağlamda hükümet içinde Şansölye Alman hükümet sisteminde yer alan Şansölye Prensibi (*Kanzlerprinzip*)³¹⁰ ile özel yetkilere ve güce sahiptir. Manfred

³⁰⁶ Cem Eroğul, *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Ankara, İmaj Yayınevi 2008, s. 237

³⁰⁷ "Madde 63. Federal Başbakanın seçimi, Federal Meclisin feshi (1) Federal Başbakan, Federal Cumhurbaşkanının önerisi üzerine Federal Meclis tarafından görüşmesiz olarak seçilir. (2) Federal Meclis üyelerinin oylarının çoğunluğunu elde eden aday seçilir. Seçimi kazanan aday, Federal Cumhurbaşkanınca atanır. (3) Önerilen aday seçilmediği takdirde, Federal Meclis, oylamadan sonraki 14 gün içinde, üyelerinin salt çoğunluğuyla bir Federal Başbakan seçebilir. (4) Bu süre içinde bir seçim yapılamamışsa, derhal yeni bir seçim turu yapılır ve bunda oyların çoğunluğunu alan aday seçilmiş olur. Seçilen aday, Federal Meclis üyelerinin çoğunluğunun oylarını elde etmişse, Federal Cumhurbaşkanı seçimden sonraki yedi gün içinde onu atar. Seçilen aday bu çoğunluğu sağlayamamış ise, Federal Cumhurbaşkanı yedi gün içinde ya onu atar ya da Federal Meclisi fesheder." Bkz. "Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası", Son değişiklik: 23 Aralık 2014, *Deutscher Bundestag*, Tercüme: Prof. Dr. Christian Rumpf ve Dr. Gökçe Uzar Schüller, s. 50, <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017; "Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası", T.C. Adalet Bakanlığı, s. 235, <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%202009-276.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2107

³⁰⁸ "Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası", Son değişiklik: 23 Aralık 2014, *Deutscher Bundestag*, s. 50;

³⁰⁹ Karlheinz Nielauf, *Kanzlerdemokratie: Regierungsführung von Konrad Adenauer bis Angela Merkel*, Springer-Verlag, 3. Auflage, Wiesbaden 2015, s. 65

³¹⁰ Daha fazla detaylı bilgi için bakınız. *Richtlinienkompetenz des Bundeskanzlers*. Nr. 15/09 (19. Februar 2009). Dr. Martin Limpert, Fachbereich WD 3, Verfassung und Verwaltung.

G. Schmidt Şansölye Prensibini bir organizasyon yönetimi olarak başbakanın baskın özelliği ile hükümet içindeki yetki dağılımını tayin etmesi olarak tanımlar.³¹¹ Bu prensip ile şansölye iç ve dış politikada, ana hatları belirleme ve yön verme gücüne (*Richtlinienkompetenz*) sahiptir ve bu konularda sorumluluğu taşır (Anayasa 65. Mad). Şansölye'nin belirlediği bu ana hatlar tüm hükümet için bağlayıcıdır ve bu yetki Şansölye'nin kabinede bulunan çoğunluğun kararı ile baskı altına alınamayacağını anlamına gelir. Şansölye'nin anayasadan aldığı ve kullandığı bu güç, Federal Almanya'nın zaman zaman Şansölye demokrasisi (*Kanzlerdemokratie*) olarak tanımlanmasına kaynaklık etmiştir.³¹² Şansölye'nin belirlediği yönergeler; tüm dış politika aktörlerinin, hedefler doğrultusunda hareket edecekleri koridorları belirleyen bağlayıcı talimatnamelerdir.

Kabine prensibi ve Kollejyal prensibi³¹³ terimleri literatürde eşanlamlı olarak birbirinin yerine kullanılırlar. Bu prensibe göre, şansölye ve bakanlardan oluşan kabine kural olarak hafta en az bir kez genel politik meseleleri görüşmek için toplanırlar ve bu toplantıların gündeminde değişmeyen tek nokta uluslararası durumdur. Genel politikaların görüşüldüğü kabine toplantılarında ortak karar verilmesine karşın bazen bakanlar arası fikir ayrılığı oluştuğunda ise kabinenin çoğunluğunun kararı belirleyicidir. Rudzio'ya göre Alman Anayasası'nın kabine yapısı Şansölye prensibi bağlamında incelendiğinde, kabinenin daha çok kollejyal bir organ olarak görüldüğünü belirtmektedir. Bunu iki nedene dayandırmaktadır.³¹⁴ Birincisi; öncelikle dışarıya karşı kollektif hareket etme noktasında Şansölye tek başına hareket etmek yerine, yasama sürecinde ve meclis tasarılarında hükümet olarak kabine ile beraber hareket eder. İkinci neden ise hükümetin kollektif iç yetkinlik gücüdür. Bunuda anayasanın 65. Maddesinin 3. Fıkrası; "Federal Bakanların aralarındaki görüş ayrılıkları konusunda Federal Hükümet karar verir" ile kesin olarak belirtir. Herşeye rağmen Şansölye herhangi bir anlaşmazlık durumunda her zaman eşitler arasında birincidir. Bunun anlamı şudur: bakanlar arasında

http://www.bundestag.de/blob/190494/69a9344feaa8bd5f16465476407bb9e5/richtlinienkompetenz_des_bundeskanzlers-data.pdf Erişim Tarihi: 08.10.2016

³¹¹ Manfred G. Schmidt, *Wörterbuch zur Politik*, Vol. 404. A. Kröner, 2004, s. 461.

³¹² Colschen, s. 59

³¹³ Latince "collega" ifadesinden gelen kollejyal kelimesi meslektaş, aynı makama sahip kişiler anlamına gelmektedir. Bu prensip aynı zamanda "kabine prensibi" olarak da nitelendirilmektedir. Schmidt, s. 361. Aktaran: Kadir Candan, "Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti", In: Kaya Yapıcı, Ahmet Yıldız Havvana ve Hüdayi Şencan (ed), *Karşılaştırmalı hükümet sistemleri: Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İtalya, İngiltere, Japonya örnekleri*, 2015, s. 39 – 109, s. 89, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/parlamenter_sistem.pdf Erişim Tarihi: 08.10.2016

³¹⁴ Rudzio, s. 290

bir anlaşmazlık varsa, bu anlaşmazlığı Şansölye uzlaştırır/bitirir. Sonuç olarak, kabine bir karara ulaşacak çoğunluğu bulmak zorundadır.

Anayasanın 65. Maddenin 1. Fıkrasına göre; Federal Başbakan, siyasetin yönergesini tespit eder ve bunun sorumluluğunu yüklenir (Şansölye Prensibi). Ancak bu kural aynı maddenin 2. Fıkrasında sınırlandırılmıştır. Bu yönerge içerisinde, her Federal Bakan kendisinin çalışma alanını, kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yönetir (*Yetki alanı prensibi - Ressortprinzip*). Bu prensip ile Şansölye prensibinin; bir bakanın iktidar içindeki başı olan Şansölye'nin yanında kendi bakanlığını yapmasına olanak sağlayacak şekilde sınırlandırılmasıdır.³¹⁵ Ama her bakanın Şansölye'yi bilgilendirme görevi ile verdiği kararlarda şansölyenin belirlediği siyasi çerçeveye riayet etmesi yükümlülüğü vardır.

Almanya siyasal sistemi birçok parti bulunmasına karşın Almanların koalisyon yeteneğine (*Koalitionsohigkeit*) sahip olmaları nedeniyle genellikle birden fazla partinin bir araya gelmesiyle oluşan koalisyon hükümetlerince yönetilmektedirler. Şansölye, koalisyon ortakları ile genellikle koalisyon sözleşmesi yapar ve bu sözleşmeye siyaseten bağlıdır. Sözleşme ile hükümet programı koalisyon ortakları tarafından onaylanır. Anayasada belirli bir bakanlık sayısı belirtilmemesi nedeniyle koalisyon ortakları arasında yapılan bu sözleşme ile bakanlıkların sayısı ve yetki alanları tespit edilir. Koalisyon sözleşmesine ihtiyaç duyulmasının iki nedeni vardır. Birincisi; Anayasada Şansölye'ye verilen güçlü yetkisi ile koalisyon ortaklarını yönlendirebilmesi ve hükümetin genel politikalarını belirlemesidir. İkinci neden ise; koalisyon içindeki zayıf ortağın kabinde gerçekleştirilen ve çoğunluk oyuyla alınan kararlarda etkisiz kalmak istememesidir.³¹⁶

Koalisyon hükümetleri dış politika için ciddi sayılabilecek sınırlandırmalar meydana getiriler. 1966'dan buyana Almanya'da, şansölye ve dışişleri bakanlığı ofisleri hiçbir siyasi partinin tek elinde bulunmamaktadır. Böylece, Alman dış politikası 50 yılı aşkın bir süredir istisnasız bir şekilde fenomen hale gelen koalisyon hükümetlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Koalisyonun küçük ortaklarının genelde dışişleri bakanlığını aldıkları görülür. Willy Brandt, Hans-Dietrich Genscher ve Joschka Fischer gibi belirli dönemlerde parti başkanlığı ya da parti için merkezi öneme sahip kişiler bu duruma

³¹⁵ Rudzio, s. 293

³¹⁶ Candan, s. 67

örnektir.³¹⁷ Bu noktada Şansölye'nin önerisi ile bakanları atama ve görevden alma yetkisi, dışişleri bakanlığı bağlamında koalisyon siyaseti düşüncesi temelinde önemli rol oynamaktadır. Gayri resmi koalisyon prensibi; koalisyon komitesi ve koalisyon komisyonu gibi karar verme merkezlerinin kurulmasına yol açar. Koalisyon ortakları arasında yapılan uzlaşma sonucu varılan anlaşmanın hükümlerinin yerine getirilmesi ve bu bağlamda denetlenmesi için koalisyon komisyonu oluşturulmuştur. Candan'a göre; oluşturulan bu komisyonlar; koalisyonların karar alma yeteneklerini arttırarak sürecin hızlanmasını sağlamanın yanında koalisyon hükümetini oluşturan ortaklara arasında ortaya çıkabilecek sorun ve anlaşmazlık konularının çözülmesi ve ortak arasında hem hükümek hem de parlamento içinde uyumlu bir çalışmanın sağlanması gibi birçok farklı görevi vardır.³¹⁸

Sonuç olarak Federal Almanya Cumhuriyeti'nin anayasal düzenine göre, dış politika gücü Federal Hükümetin ve hükümetin başı olarak şansölyenin elindedir. Federal Hükümet içerisinde, Şansölye, siyasetin yönünü belirleme yetkisi (65. Mad.) sayesinde olağanüstü bir konuma sahiptir. Her şeyden önce, birinci Şansölye Konrad Adenauer, bu pozisyonu, Federal Cumhuriyeti'nin dış politikasını kendi partisinin direnişine karşı kişisel damgasını vurmak için en üst düzeyde kullanmıştır. 1970'lerin başlarında Adenauer gibi, Willy Brandt federal şansölye olarak kendisinin kişisel popülaritesini Alman hükümetinin dış politikası için bir plebisit haline dönüştürmüştü. Bu çerçevede 1950'lerde yapılan "Batı Antlaşmaları" ile bağlantılı olarak 1970'lerde "Doğu Antlaşmaları" ile Şansölye'nin dış politika üzerindeki etkinliği daha açık bir şekilde görülür.³¹⁹

1.4.1.3 Federal Başbakanlık Makamı (Bundeskanzleramt)

Federal Almanya Cumhuriyeti'nde dışişleri dairesi, federal savunma bakanlığı ve federal başbakanlık makamı dış politika karar alma süreçlerinin merkezi noktalarını oluşturmaktadırlar. Federal Hükümet içtüzüğüne göre merkezi yetki Dışişleri dairesine bağlanmış olsada, gerçekte başbakanlık makamı güç bolluğunu ve yetki edinimi gizlemiştir. Her ne kadar Hafterndorns, bu makamın görevinin bakanlıkların

³¹⁷ Gunther Hellmann, Rainer Baumann und Wolfgang Wagner, *Deutsche Außenpolitik, Eine Einführung*, Wiesbaden 2006, s. 48

³¹⁸ Candan, s. 68

³¹⁹ Häckel, s. 221

koordinasyonu ve federal hükümet tarafından belirlenen genel dış politika konseptini izlemekle sınırlı olduğu tezini öne sürmesine³²⁰ karşın Bierling; dışişleri bakanlığının, federal başbakanlık makamının artan yetkileri ve gücü karşısında önemini yitirdiğini iddia eder.³²¹ 16.09.1949 yılında kurulan Federal Başbakanlık Makamı içerik ve kurumsal olarak Almanya'nın dış politikasını 1955 yılına kadar oluşturmaktaydı. Bunda yatan temel sebep ise Şansölye'nin dışişleri bakanının fonksiyonunu üzerine almasındandı. Bu tarihten sonra Alman dış politikası bu makam için siyasi bir yönetim merkezi olarak kalmıştır.³²²

Olağanüstü siyasi bir öneme sahip olan Federal Başbakanlık Makamı, hükümetin iç ve dış politikasının özellikle kararların hazırlanması ve uygulanmasında merkezi bir koordinasyon birimi olarak doğrudan doğruya Şansölye'ye hizmet eder.³²³ Başbakanlık makamı Şansölyenin siyasi yönergelerinin yerine getirilmesi ve hükümet politikasının tutarlı olması için çaba gösterir. Anayasada başbakanlık makamına ve bazı bakanlıklara özel olarak yer verilmemiştir. Bu makamın işlevi Şansölyenin Anysanın 65. Maddesindeki anayasal konumuna dayanmaktadır. Bu makamın görevi genel politika üzerindeki güncel sorunlar ve federal bakanlıkların çalışmaları hakkında Şansölye'yi bildirmektir. Ayrıca başbakanlık makamı Şansölye'nin kararlarını hazırlar ve bunların uygulanmasını sağlar.

Başbakanlık makamın karakteristik özelliklerini ve sorumluluklarını dış politika bağlamında “yönetmek (*Führen*)”, “koordine etmek (*Koordinieren*)” ve “perde arkasındaki makam (*Strippen ziehen*)” sloganları ile tam isabetli bir şekilde tanımlanabilir.³²⁴ Başbakanlık Makamının Şansölye'ye yönetme ve idare etme aracı olarak hizmetinin yanında Şansölye'nin siyasete yön verme gücünü de kontrolünü sağlar. Bu anlamda bu makam Şansölye, yetki alanı, kabine ve koalisyon prensiplerinin geçtiği

³²⁰ Helga Haftendorn, “Das außen-und sicherheitspolitische Entscheidungssystem der Bundesrepublik Deutschland,” *Aus Politik und Zeitgeschichte – APuZ*, Band 43/83 (1983), s. 3-15, s. 4

³²¹ Bierling, s. 46

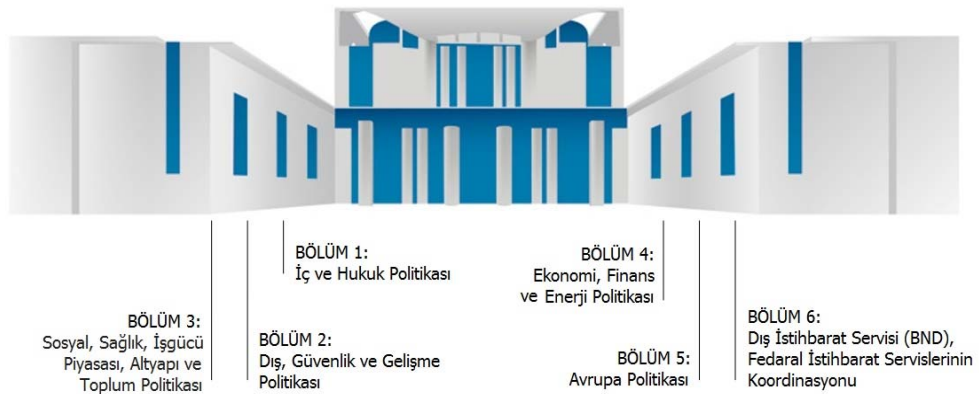
³²² Karl-Rudolf Korte, “Bundeskanzleramt”, In: Siegmund Schmidt, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306., VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 203 – 209, s. 203

³²³ Judith Siwert-Probst, “Die klassischen außenpolitischen Institutionen”, In: Wolf-Dieter Eberwein und Karl Kaiser (Hrsg.), *Deutschlands neue Außenpolitik*, Band 4. Institutionen und Ressourcen Oldebourg Verlag München 1998, s. 13-28, s. 16; Volker Busse, und Hans Hofmann, *Bundeskanzleramt und Bundesregierung: Aufgaben-Organisation-Arbeitsweise*, 5. Auflage, CF Müller GmbH, Heidelberg 2010, s. 13. Korte, s. 203

³²⁴ Michael Mertes, “Führen, koordinieren, Strippen ziehen: Das Kanzleramt als Kanzlers Amt”, In: Gerhard Hirscher, and Karl-Rudolf Korte (Hrsg), *Darstellungspolitik oder Entscheidungspolitik*, München 2000, s. 62 – 84.

bir turnike (*Drehkreuz*) gibidir.³²⁵ Başbakanlık makamı Federal Hükümetin bir sekteryası olarak kabine ile olan ilişkilerindeki yetki alanı çerçevesinde üst bakanlık rolü yoktur. Federal başbakanlık makamının bakanlıklar üzerinde yönerge yetkisi yoktur, bu bağlamda Federal başbakanlık makamı “özel bakanlık” değildir. Federal başkanlık makamının dış politikayla alakalı olarak iki özel görev alanını Alman Dış İstihbarat Servisi ile 1990 yılına kadarki operasyonel Almanya ticaret politikası yetki alanları olmuştur.³²⁶

Federal Başbakanlık Makamı'nın başkanı 2013 Aralık ayından beri federal bakan *Peter Altmaier*'dir. O, Federal Başbakanlık makamına başkanlık etmesinin yanında Şansölye'nin yakın bir danışmanı olarak bakanlıkların etkili bir şekilde işbirliği içinde çalışmasını koordine eder. Başbakanlık Makamı'nın başkanı Parlamento, eyaletler, sosyal gruplar ve bireysel kişilikler arasında önemli bir bağlantı noktasıdır. Federal Başbakanlık Makamında yaklaşık olarak 550 personel, şubeler içindeki birimlerde sorumlu oldukları bakanlıklarla bağlantılı olarak çalışmaktadırlar. Şubeler uzmanlık alanlarıyla ilgili olarak politik alanlarına göre aşağıdaki gibi altı bölümden oluşur.³²⁷

Şekil 1. Alman Başbakanlık Makamının Bölümleri

Kaynak: Bkz. Die Bundesregierung - Die Bundeskanzlerin und das Bundeskanzleramt 2015, s. 12. https://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/_Anlagen/2015/03/2015-03-04-broschuere-bundeskanzlerin-bundeskanzleramt.pdf?__blob=publicationFile&v=1 Erişim Tarihi: 04.02.2017.

³²⁵ Korte, s. 205

³²⁶ Korte, s. 205

³²⁷ Bkz. Die Bundesregierung - Die Bundeskanzlerin und das Bundeskanzleramt 2015, s. 12. https://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/_Anlagen/2015/03/2015-03-04-broschuere-bundeskanzlerin-bundeskanzleramt.pdf?__blob=publicationFile&v=1 Erişim Tarihi: 04.02.2017.

Özetle Başbakanlık Makamı yukardaki şekilde görüldüğü gibi hükümetin minyatür şeklide taklit edilmiş şekilde yapılanmış yüksek federal bir otoritedir.³²⁸ Merkezi koordinasyon rolü üstlenen bu makam yapısı itibariyle seçkin bir siyasi organ ve idari bir otorite olarak ikili bir karakteri yansıtmaktadır. Başbakanlık makamı hem Şansölye hem de kabine için destek ve tavsiye sağlar. Ayrıca bu makamın Federal hükümetin sekreteryası rolü vardır. Bu bağlamda bu makam İngiliz terminolojisine göre başbakanlık ofisi ile kabine ofisininin birleştirilmiş/kombine edilmiş halidir.³²⁹ Federal Başbakanlık Makamı Şansölye ve siyasi duruma bağlı olarak gücünü ve etkinliğini arttırmış (Örnek Brandt'ın Doğu Politikası – Ostpolitik) ve gücün merkezileştirilmesi noktasında bir araç olarak kullanılmıştır.³³⁰

1.4.1.4 Dışişleri Bakanı ve Dışişleri Ofisi – Aussenminister und Auswärtiges Amt (AA)

Genel olarak görevini; Almanya'nın çıkarlarını dünyada temsil etmek ve uluslararası alanda meydana gelen değişimlere karşı ülkeyi korumak ve yabancı ülkelerde bulunan Almanlara koruma ve yardım sunmak olarak tanımlayan Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı Federal Almaya Hükümeti'nin yönetmeliğinde, dışişleri ofisi dış politika alanında dış politikanın yönetimi ve koordinasyonundan sorumlu merkezi yetkili organdır.³³¹ Ancak Alman dış politikası içerisinde dışişleri ofisininin bir tekelci (Monopol) durumu veya genel yetkisi bulunmamaktadır.³³² Bu bağlamda, Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı, dış politikanın farklı alanlarındaki yetkilerini büyük ölçüde uzman teknik bölümlere bırakmak ya da Federal Maliye (BMF) Savunma (BMVg), Ekonomi ve Teknoloji (BMWİ), Adalet (BMJ) veya Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma (BMZ) gibi Bakanlıklarla paylaşmak zorunda olan dış politik kesit bir bölüm “*Querschnittsressort*” haline gelmiştir.³³³ Dışişleri Bakanlığı yalnızca; BM politikası, güvenlik ittifakı ve silahsızlanma ve silah kontrolü ile uluslararası hukuk ve insan hakları politikası gibi barış ve güvenlik politikası gibi bazı politik alanlarda merkezi sorumluluk üstlenebilir. Ancak

³²⁸ Colschen, s. 61

³²⁹ Simon Green, and William E. Paterson, eds. *Governance in Contemporary Germany: The Semisovereign State Revisited*. Cambridge University Press, 2005, s. 251

³³⁰ Colschen, s. 61

³³¹ Oppermann, Kai und Höse, Alexander, s. 53

³³² Bertram, Christoph, und Friedrich Däuble (eds.), *Wem dient der Auswärtige Dienst?: Erfahrungen von Politik, Wirtschaft, Gesellschaft*. Springer-Verlag, 2002, s. 9

³³³ Oppermann, Kai und Höse, Alexander, s. 53

bu alanlarda dahi, savunma, adalet ve kalkınma işbirliği bakanlıklarının siyasi kararlar üzerinde etkileri her geçen gün artmaktadır. Bu doğrultuda özellikle Maliye bakanlığının finansal önemi olan tüm konularda belirleyici bir söze sahiptir ve etkisi neredeyse tüm politika alanlarına uzanmaktadır.³³⁴

Alman Dışişleri Bakanlığı bugüne kadar Dışişleri Ofisi “*Auswärtiges Amt (AA)*” olarak adlandırılmaktadır. Dışişleri Ofisinin bu isimle adlandırılması 1871 ile 1945 yılları arasındaki Alman İmparatorluğu, Weimar Cumhuriyeti, Nazi dönemi ve II. Dünya Savaşı sonrası süreçte ve iki Almanya bileşmesi sonrası da hiç değişmeden devam etmiştir.³³⁵ Dışişleri Ofisinin bugünkü konumunu ve anlayışını anlamak için onun 19 y.yla kadar uzanan tarihine bakmak gerekmektedir.

Dışişleri Ofisi olarak adlandırılması ilk olarak 1870 yılında Kuzey Almanya Konfederasyonu ve 1871 de kurulan Alman İmparatorluğu içindeki aynı adla kurulan Dışişleri Ofisine uzanmaktadır.³³⁶ İmparatorluk içindeki bu ofis imparatorluğun dış ilişkilerini yürüten ve bundan sorumlu olan Şansölye tarafından tertip edilen, kendi başına bir birim gibi hareket edemeyen bir devlet sekreteryası/resmi makam olarak kurulmuştur ve bu nedenle bakanlık olarak değil bir ofis olarak adlandırılmıştır.³³⁷ Otto von Bismarck yönetimi altındaki ilk zamanlar siyasi kısım ve siyasi olmayan tüm kısımlar (dış ticaret, hukuk ve konsolosluk vb.) olarak iki bölümden oluşan Dışişleri Ofisi daha sonraki yıllarda personel, veznelere ve idari konuların görüldüğü Merkezi bölüm, Hukuk bölümü (1885), Sömürgeler bölümü (1890)³³⁸ olarak kısımlara ayrıldı. Bu ayrılan kısımlar içindeki bilgi verici kurullar belirli bölgeler veya belirli konu alanlarında bugün olağan çalışma birimlerinde olduğu gibi katı yetki alanlarını elde ettiler.³³⁹

I. Dünya Savaşı'nda sonra Weimar Cumhuriyeti'nde özellikle de Dışişleri Bakanı *Gustav Stresemann* (1923-1929) döneminde 112 dış temsilciliği ve yaklaşık 2.000

³³⁴ Kabine'de, Federal Maliye Bakanı, harcamalarla ilgili tüm kararlara itiraz edebilir ve daha sonra sadece Başbakan'ın Maliye Bakanına karşı Bakanlar çoğunluğu ile birlikte durması halinde reddedilebilir. Bkz. Oppermann, Kai und Höse, Alexander, s. 53

³³⁵ Reinhard Bettzuege, “Auswärtiger Dienst”, *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik* (2007), s. 225 – 245, s. 227

³³⁶ Ludwig Biewer, “Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts, Edition Diplomatie”, 2011, s. 6, <http://www.archiv.diplo.de/contentblob/3970482/Daten/4036194/archivfuehrer.pdf> Erişim Tarihi: 10.03.2017

³³⁷ Colschen, s. 65

³³⁸ 1907 yılında İmparatorluk Sömürgeler Makamı “*Reichskolonialamt*” olarak dışişleri dairesinden ayrılarak bağımsız bir kurum haline getirildi. Bkz. Bettzuege, s. 227

³³⁹ Bettzuege, s. 227

çalışanı ile Cumhuriyetin barışçı ve uzlaşmacı dış politika işletilmiştir. Bu bağlamda bu dönemde Dışişleri Ofisi içindeki farklı bölümlerin yanına Milletler Cemiyeti için özel bölüm oluşturulmuştur.³⁴⁰ Buna karşılık, Dışişleri Ofisi Nazi döneminde, Nazi diktatörlüğünün etkisi ile onun bir parçası haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın dışişleri, batılı üç galip gücün işgal tüzüğünden aldıkları yetki alanı ile onlar tarafından yönetildi.³⁴¹

22 Kasım 1949 yılında yapılan Petersberg Anlaşması (*Petersberger Abkommen*) ile federal hükümetin üçüncü ülkelerle konsolosluk ve ticari ilişkilerin yeniden başlamasının ve Almanya'nın uluslararası organizasyonlara katılabilmesinin önünü açmıştır.³⁴² Bu bağlamda 1950 yılında Federal Almanya Avrupa Konseyine ortak üye olmak için davet edildi ve Haziran 1950 yılında Federal Başbakanlık Makamı altında gelecekteki dışişleri bakanlığının çekirdeğini oluşturacak olan dışişleri bölümü oluşturuldu. İşgal tüzüğünde yapılan revize ile 15 Mart 1951 yılında Federal Almaya Cumhuriyeti kendi dışişleri bakanlığını elde edince, resmi olarak tekrar kendi işini yapmaya başladı.³⁴³ Bonn merkezli olarak tekrardan Dışişleri Ofisi adını kullanmaya başlamasıyla birlikte, bu adlandırma ile hükümet içindeki diğer tüm bakanlıklardan ayrı olan bir isme sahip oldu.³⁴⁴ Dışişleri Ofisi'nin ilk dış işleri bakanı 1955 yılına kadar Şansölye Adenauer oldu.

1955 yılında yürürlüğe giren Almanya Sözleşmesi ile Federal Almanya Devleti dış politika alanında daha çok bağımsızlık elde etti. Bu tarihten itibaren yabancı temsilciliklerinin sayısı ile buralarda görevlendirdiği görevli personel sayısında artan bir gelişme görüldü. İki Almanya'nın birleşmesi ile birlikte 1999 yılında Bonn'da olan idari merkez tekrardan Berlin'e birinci hizmet merkezi olarak taşındı. Birleşmeden sonra dikkati çeken önemli bir nokta ise Dışişleri Ofisi Doğu Almanya'dan hiçbir diplomatın alınmamasıydı.³⁴⁵ Bugün itibariyle Alman Dışişleri Bakanlığının Berlin merkezli yaklaşık 230 yabancı temsilciliği ile oluşturduğu ağda yaklaşık olarak 11602 personeli

³⁴⁰ Colschen, s. 65

³⁴¹ Colschen, s. 65

³⁴² Bkz. "Das Petersberger Abkommen", *Der Bundesrepublik, Akten zur Auswärtigen Politik*. "Deutschland 1949/50, bearb. von Daniel Kosthorst und Michael F." Feldkamp, München (1997)

³⁴³ Hans-Jürgen Döscher, *Verschworene Gesellschaft. Das Auswärtige Amt unter Adenauer zwischen Neubeginn und Kontinuität*, Berlin 1995, s. 77d; Claus M. Müller, *Relaunching German diplomacy: the Auswärtiges Amt in the 1950s*, Vol. 7. LIT Verlag Münster, 1996, s. 56d

³⁴⁴ Eckart Conze, *Das Auswärtige Amt: Vom Kaiserreich bis zur Gegenwart*, Vol. 2744. CH Beck, 2013, s. 6

³⁴⁵ Colschen, s. 66

dış hizmet görevlisi olarak çalışmaktadır.³⁴⁶ 1990 sonrası meydana gelen bazı gelişmeler üzerine yeni bölümler (Avrupa Bölümü, Birleşmiş Milletler - İnsan hakları ve İnsani Yardım Bölümü gibi) oluşturulmuştur.³⁴⁷

Çalışma tarzı olarak Dışişleri bakanı tarafından yönetilen Dışişleri Ofisi'nde bakana yüksek dereceki iki devlet bakanı ve üç devlet sekreteri yardımcı olurlar. Bunlar Dışişleri bakanı altındaki yönetim düzeyini oluşturur. Bu iki devlet bakanı, Alman Federal Meclisi üyeleri olarak genellikle siyasi işleri gözetmektedirler. Sekreterler ise en yüksek seviyedeki yetkili sıfatı ile kurum yönetiminde bakanı temsilen bulunurlar. Onlar kendi emri altına verilen çalışma alanlarını yönetirler ve dış temsilcilikler üzerinde gözetim yaparlar. Her gün devlet sekreterlerinin başkanlığında bölüm başkanları ile düzenli olarak yönetici toplantıları yapılır. Bu toplantılarda güncel uluslararası gelişmeler ve bu bağlamda stratejik sonuçları ele alınır. Mevcut üç bölümden oluşan idare yönetimi (*Leitungsstab*) Dışişleri Bakanı'nın emri altına yerleştirilmiştir. Parlamento ve kabine bölümleri parlamento ilişkilerine bakarlar ve kabine toplantılarına ön hazırlık yaparlar. Parlamento çalışmaları dâhilindeki Federal Meclis grupları (*Bundestagsfraktionen*) ile temasların sürdürmenin yanında bu gruplara ve bu bağlamda Dış İlişkiler Komitesi, Avrupa Birliği Komitesi ve Eyalet Meclisi (*Bundesrat*) Avrupa İlişkileri Komitesi gibi komitelere dış politika konulu genel kurul toplantıları için bilgilendirme amaçlı sunum ve hazırlık yapar.³⁴⁸

Dışişleri Ofisinde Federal Almanya'nın diğer yabancı ülkelerde ilişkilerini koordine eden bürolar içinde koordinatörler ve vekiller/temsilciler (*Koordinatoren und Beauftragte*) bulunmaktadır. Bu bürolar seçli devletlerarasındaki belirgin olan ikili ilişkiyi daha net ve açık hale getirmek için çalışırlar. Örneğin; bu bürolar içinde Transatlantik (ABD, Kanada) İşbirliği için bir koordinatör, Alman-Fransız işbirliği için bir temsilci, Ortadoğu ile istikaralı ortaklık için özel bir temsilci, Rusya, Orta Asya ve Doğu Ortaklığı ülkeleri ile toplumlararası işbirliği için koordinatör, Alman-İsrail

³⁴⁶ "Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter", *Auswärtiges Amt* Stand 07.01.2016, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/AuswDienst/Mitarbeiter_node.html Erişim Tarihi 10.03. 2017.

³⁴⁷ Colschen, s. 66-67

³⁴⁸ Daha fazla bilgi için Bkz. Enrico Brandt, and Christian F. Buck (eds.) *Auswärtiges Amt: Diplomatie als Beruf*, Springer-Verlag, 2005.

ilişkilerine yönelik bir koordinatör ve Federal Hükümetin insan hakları ve insani yardım politikaları için bir temsilci oluşturulmuştur.³⁴⁹

Almanya'nın yurtdışındaki temsilcilikleri Almanya'nın "Gözü, kulağı ve sesi" olarak tarif edilebilir. Dış temsilcilikler Dışişlerinden aldıkları talimatlar doğrultusunda Almanya'yı temsil etmelerinden dolayı, onun menfaatlerini ve evsahibi ülkedeki vatandaşlarını korumakla görevlidir. Onlar buldukları ülkelerdeki hükümetlerle müzakere ederek, ülkeler arasındaki siyasi ilişkileri ve ekonomik, kültürel ve bilimsel işbirliğini ilerletmeye çalışırlar. Toplam 227 dış temsilcilikten oluşan bu yapının içinde 153 Büyükelçilik, 54 Başkonsolosluk, 7 Konsolosluk, 12 Çok taraflı temsilcilik (BM, AB ve NATO gibi) ve 1 adet temsilcilik bürosu ve ayrıca 340 adet fahri başkonsolosluk ve konsolosluk bulunmaktadır.³⁵⁰

Genel olarak koalisyon hükümetlerince yönetilen Almanya'da dışişleri bakanının durumu mercek altına yatırıldığında dışişleri bakanlarının çoğunlukla koaliyonu oluşturan küçük olan ortağın parti başkanı ya da parti içinde önemli bir yere sahip kişiler tarafından üstlenildiği görülmektedir. Bu çerçevede Şansölyenin hükümet içindeki baskın yetkisine rağmen, koalisyon prensibi dışişleri bakanının pozisyonunu Şansölyeye karşı güçlendirmektedir.³⁵¹ Hükümet içinde Şansölye ve Dışişleri Bakanının dış politika yapımı bağlamındaki aralarındaki ilişkiyi tartışma konusu olmuştur. Alman Dışişleri eski bakanı Fischer'e göre; "Şansölye ve Dışişleri Bakanı arasındaki ilişki doğal ve çok özeldir, çünkü dış politika her iki kurum tarafından yapılır ve yapılmak zorundadır. Bu hiçbir şekilde Dışişleri bakanının son karar verme yetkisine sahip olduğu anlamına gelmez, bu yetki anayasamızda Şansölye'ye yerleştirilmiştir."³⁵²

1.4.1.5 Federal Almanya Dış İstihbarat Teşkilatı - Bundesnachrichtendienst (BND)

1954-1955 yılları arasında, üç Batı işgal gücü (ABD, İngiltere ve Fransa), daha sonra Batı Almanya olarak bilinen Almanya Federal Cumhuriyeti'nin yeniden

³⁴⁹ Daha fazla Bilgi için Bkz. Koordinatoren und Beauftragte. Auswärtiges Amt. http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/Koordinatoren/Uebersicht_node.html Erişim Tarihi 11.03.2017

³⁵⁰ Daha fazla Bilgi için Bkz. Auslandsvertretungen. Auswärtiges Amt. Stand 05.01.2016. http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/Auslandsvertretungen/Uebersicht_node.html Erişim Tarihi 11.03.2017.

³⁵¹ Dışişleri bakanının iktidar partisinin bir üyesi olması durumunda ise dışişleri bakanının başka partiden olma durumuna göre gücü ve pozisyonu Şansölye karşısında daha azdır. Bkz. Colschen, Lars: S. 69

³⁵² Fischer, Joschka: Interview in menschen bei Maischberger ARD, 17. Februar 2009. Aktaran: Colschen, s. 69

silahlandırılması konusunda anlaştı. Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'ne (NATO) Alman üyeliği ve Batı Alman ordusunun kurulması, Bundeswehr'in Batı Almanya ve Batı müttefikleri arasındaki ilişkide dramatik bir değişime işaret etti. Bundan böyle Almanya, Sovyetler Birliği'ni ve onun komünist müttefiklerini caydırmaya yardım ederek, ortak Batı savunma ve güvenlik politikasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Oysa Almanlar çok daha önce Batı savunma politikasına katkıda bulunmaya başlamıştı. 1945-1946'da, askeri istihbarat alanında gizli bir Alman-Amerikan işbirliği yapıldı ve bu bağlamda Sovyetler Birliği zaten ana hedefti.³⁵³ Bu doğrultuda temelleri atılan Pullach (Münih) ve Berlin merkezli görevli olan Federal Almanya Dış İstihbarat Teşkilatı "*Bundesnachrichtendienst (BND) - Federal Intelligence Service*" Almanya'nın savaş sonrası tarihi açısından benzersiz bir kuruluş özelliğine sahiptir. BND İkinci Dünya Savaşı sonrası askeri bir ofisten, ABD (CIA) desteği ve koordinatörlüğü ile bir askeri istihbarat ajansına dönüşmüş ve daha sonrasında ise bir Alman ulusal istihbarat servisi haline gelmiştir.³⁵⁴

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Wehrmacht'ın Doğu Orduları Komutanı (*Wehrmachtstabteilung Fremde Heere Ost*)³⁵⁵ ve İstihbarat Şefi olan *Reinhard Gehlen* 1942 – 1945 yılları arasında Rus Kızıl Ordusu ve Rus istihbaratı ile ilgilenen istihbarat bölümünün başındaki kişi olarak Rusya ile ilgili önemli istihbarat bilgileri topladı. Gehlen Almanya'nın bu önemli istihbarat dosyalarını ve veri tabanını (yaklaşık 50 çelik valizle dolu mikrofilm) Sovyet ordusundan saklamayı başararak, Sovyetler Birliği'nde kurduğu mevcut istihbarat kaynak ağlarını Almanya'nın koşulsuz teslim olmasından sadece birkaç hafta sonra ABD Ordusu için eksiksiz bir istihbarat organizasyonu olarak sundu.³⁵⁶ ABD savaş zamanı Sovyetler Birliği ile olan ittifakının sona ermesi ve Doğu-Batı ihtilafının ufukta çoktan başlamış olması çerçevesinde

³⁵³ Wolfgang Krieger, "German-American Intelligence Relations, 1945-1956: New Evidence on the Origins of the BND", *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 22, No. 1, 2011, s. 28-43, s. 28-29, In: Taylor & Francis Online. Published online: 15 Mar. 2011, <https://doi.org/10.1080/09592296.2011.549727> Erişim Tarihi: 06.05.2017.

³⁵⁴ David Charters, Stuart Farson, and Glenn P. Hastedt. *Intelligence analysis and assessment*, Routledge, 2013, s. 60

³⁵⁵ Bkz. Magnus Pahl, "*Fremde Heere Ost.*" *Hitlers militärische Feindaufklärung*, Ch. Links Verlag, Berlin 2012.

³⁵⁶ Erich Schmidt-Eenboom, "The Bundesnachrichtendienst, the Bundeswehr and Sigint in the Cold War and After", (Translated by William Fairbanks), *Intelligence & National Security* Vol. 16, No. 1 (2001), s. 129-176, s. 130, In: Taylor & Francis Online, Published online: 08 Sep. 2010, <https://doi.org/10.1080/714002841> Erişim Tarihi: 06.05.2017; Agilolf Keßelring, *Die Organisation Gehlen und die Neuformierung des Militärs in der Bundesrepublik*, Ch. Links Verlag, Berlin 2017, s. 19; Wolfgang Krieger, *German-American Intelligence Relations, 1945-1956*, s. 29.

Sovyetler Birliği ve onun silahlı kuvvetleri hakkında neredeyse hiçbir bilgiye sahip değildi.³⁵⁷ Bu nedenle Sovyetlerin yeteneklerini ve niyetlerini değerlendirecek bir istihbarat örgütüne ve bilgisine sahip olmayan ABD tarafı, 1945 yılının sonlarında, Gehlen'in bu karşı istihbarat grubuna ilgi gösterdi ve özel bir işbirliği yapmaya başladı.³⁵⁸

ABD'nin 1946 yılında Reinhard Gehlen ve ABD hükümeti (CIA) ile yapılan anlaşma ile BND'nin temel kuruluşu olan *Gehlen Örgütü* (Die Organisation Gehlen)³⁵⁹ Münih Pullach idari merkezli olarak, farklı Alman istihbarat uzmanları ve çoğunlu polis ve karşı istihbarat çalışması yapan eski nazilerden oluşan uyumsuz karışık bir kalabalık olarak adını aldığı Reinhard Gehlen tarafından kuruldu.³⁶⁰ ABD tarafından finanse edilen ve denetlenen³⁶¹ ve bu çerçevede CIA'nın bir ortağı olarak çalışan Gehlen Örgütü'nün amacı; Gehlen ve onun eski meslektaşlarının Almanya'nın Rusya ile ilgili önemli istihbarat yeteneklerinin bu yeni oluşan siyasi ve askeri muhaliflere karşı onları ortaya çıkarmak için kullanılmasıydı.³⁶² Gehlen örgütü 11 Temmuz 1955 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile 1 Ocak 1956 yılından itibaren Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümetinin Alman Dış İstihbarat Teşkilatının altına yerleştirildi.³⁶³ Gehlen örgütünün büyümesiyle ortaya çıkan BND, Alman-Amerikan istihbarat ilişkisinde önemli bir bileşen oldu.³⁶⁴ O zamandan beri BND'nin görevleri "BND Talimatları" içinde tanımlandı.. Kuruluşundan 1968 yılına kadar bu makamı yöneten Gehlen'in istifasından sonra BND

³⁵⁷ Wesley K. Wark, "The Origins of Intelligence Cooperation Between the United States and West Germany", In: David Lazar, and Christof Mauch (ed.), *The United States and Germany in the era of the Cold War, 1945-1990: A Handbook*, Volume 1: 1945-1968, Cambridge University Press, 2004. s. 248-254, s. 249.

³⁵⁸ Charters, s. 60; Schmidt-Eenboom, s. 130

³⁵⁹ Gehlen Örgütü'nün kuruluşu ve yapmış olduğu faaliyetler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Herausgegeben von Jost Dülffer, Klaus-Dietmar Henke, Wolfgang Krieger, Rolf-Dieter Müller, "Veröffentlichungen der Unabhängige Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes 1945-1968", http://www.uhk-bnd.de/?page_id=340 Erişim Tarihi: 06.05.2017

³⁶⁰ Krieger'e göre; hem Amerikan hükümeti araştırmacılarının hemde tarihçilerinin dikkate değer yaptıkları araştırmalara rağmen ABD'nin Gehlen başta olmak üzere işe almış oldukları bu kişileri hangi nedenle işe aldıkları ve işbirliği yaptıkları net değildir. Ona göre muhtemelen, ABD bu işe alımda ve işbirliğinde Sovyet tehdidinin yanında, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan kaotik ekonomik, sosyal ve psikolojik durum nedeniyle eski Nazi yetkilileri ve SS fanatiklerinin bir güvenlik tehdidi haline gelmeleri halinde bunların ağlarına kolayca erişmeyi umuyordu. Bkz. Krieger, s. 29.

³⁶¹ James H. Critchfield, *Partners at the creation: the men behind postwar Germany's defense and intelligence establishments*, Naval Institute Press, Annapolis 2003, s. 156-157; Wark, s. 250.

³⁶² Anna Daun, "Nachrichtendienste in der deutschen Außenpolitik", In: Thomas Jäger, Alexander Höse und Kai Oppermann, (Hrsg), *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen*. 2. aktualisierte und erweiterte Auflage VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2011, s. 141 – 172, s. 144; Wark, s. 250.

³⁶³ Hans-Georg Wieck, "Der Bundesnachrichtendienst in den Entscheidungsprozessen der Außenpolitik", In: Wolf-Dieter Eberwein/Karl Kaiser (Hg.), *Deutschlands neue Außenpolitik 4*, 1998, s. 47 – 58, s. 47; Wark, s. 250.

³⁶⁴ Wark, s. 250.

1968 yılında bir örgüt genelgesi ile reforme edilmiştir. 30 Aralık 1990 tarihinde Federal Almanya Dış İstihbarat Teşkilatı Hakkında Kanununun (BNDG) yürürlüğe girmesi ilk temel yasal dayanağına kavuşan BND'nin Almanya içindeki ve dışındaki faaliyetleri düzenlenmiş ve BND federal yüksek makamı olarak direkt Federal başbakanlık makamına, bir anlamda şansölyenin emri altına verilmiştir.³⁶⁵

İç istihbarat teşkilatı olan Anayasayı Koruma Federal Dairesi “*Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV) - Office for the Protection of the Constitution*” ve Askeri Karşı İstihbarat Servisi “*Militärischer Abschirmdienst (MAD) - Military Counterintelligence Service*”³⁶⁶ gibi BND de Federal Almanya Devletinin istihbarat servislerinden birisidir.³⁶⁷ Ancak diğer iki organın aksine BND Almanya'nın sadece dış istihbarat servisidir. Yerel olaylar veya kişiler hakkında bilgi toplaması veya kaydetmesi yasaktır.³⁶⁸ BND Federal Almanya devletinin dış ve güvenlik politikası açısından önemli sayılacak bilgileri yurtdışında toplar ve bu topladığı bilgileri analiz eder ve değerlendirmelerde bulunur (§ 1 Absatz 2 BNDG).³⁶⁹ BND'nin öncelikli görevi siyasi, ekonomik, askeri, bilimsel ve teknolojik istihbaratı toplamak ve üretmektir. BND bu toplanan istihbarat bilgilerinin dünya çapındaki gerçek durumu ve olası gelişimi hakkında değerlendirme yaptıktan sonra hükümete ve diğer resmi kuruluşlara planlama ve karar verme sürecinde destekleyici

³⁶⁵ Patrick Spitzer, *Die Nachrichtendienste Deutschlands und die Geheimdienste Russlands: ein Vergleich*, Vol. 14. LIT Verlag Münster, 2011, s. 62; Josef Isensee, und Kirchhof, Paul, *Handbuch des Staatsrechts: Band XII: Normativität und Schutz der Verfassung*, CF Müller GmbH, 2014, s. 886; Schmidt-Eenboom, s. 130

³⁶⁶ Silahlı Kuvvetlerin merkezi askeri istihbarat servisi yoktur; Bundeswehr ve BND arasında çok sayıda ajans ile dağıtılmaktadır. Askeri istihbarat, Alman ulusal güvenliğini, ulusal savunması ve askeri yönleriyle ilgili çeşitli yollarla veya araçlarla elde edilen bilgileri ifade eder. Bu bağlamda düşmanın toplam askeri gücü, silah performansı, savaş planı ve topografik alanı gibi askeri işler ve savaşla doğrudan ilgili her şey, askeri istihbaratın temel hedefini oluşturur. Düşman ordusunun stratejik yeteneklerinin ve niyetinin askeri istihbarat yoluyla anlaşılması askeri caydırıcılık ve olası bir savaşın kazanılması açısından önemlidir. Askeri istihbarat, operasyonel planların oluşturulmasında, operasyonel müdahalelerin uygulanmasında ve savaşın kazanılması ya da olası mağlubiyet (iptal) kararında önemli bir rol oynar. Bu doğrultuda askeri istihbarat Alman topraklarının ve insanların güvenliğini savunan son kaledir. Almanya'da BND ile birlikte Askeri Karşı İstihbaratı Soğuk Savaşın patlak vermesinden sonra silahsız olarak silahlı bir savaş alanının en önemli oyuncusu haline gelmiştir. Daha fazla bilgi için Bkz. Wolfgang Krieger, “German intelligence history: a field in search of scholars”, *Intelligence & National Security* Vol. 19. No. 2 (2004), s. 185-198, In: Taylor & Francis Online. Published online: 08 Sep. 2010, <https://doi.org/10.1080/0268452042000302958> Erişim Tarihi: 06.05.2017

³⁶⁷ Sigurd Hess, “German intelligence organizations and the media.” *Journal of Intelligence History* Vol. 9. No. 1-2 (2009), s. 75-87, s. 78, In: Taylor & Francis Online, 05 Oct. 2012, <https://doi.org/10.1080/16161262.2009.10555166> Erişim Tarihi: 06.05.2017.

³⁶⁸ Charters, s. 60 – 61

³⁶⁹ Bkz. Federal Almanya Dış İstihbarat Teşkilatı Kanunu Böl. 1 Mad. 2 - “*Gesetz über den Bundesnachrichtendienst (BND-Gesetz - BNDG) - (§ 1 Absatz 2 BNDG)*” Ausfertigungsdatum: 20.12.1990 <https://www.gesetze-im-internet.de/bndg/BJNR029790990.html> Erişim Tarihi: 06.05.2017

rapor verir.³⁷⁰ Ayrıca BND karşı istihbarat servislerine karşı (karşı casusluk / counter-espionage) operasyonlar yapar ve operasyonunu ve personelini yabancı istihbaratlara karşı korur ama bu koruma kendi ulusal topraklarında olmaz.³⁷¹

Altı bölüm halinde çalışan BND'nin çalışanlarının yaklaşık %10'u askerlerden oluşur ve bu kısma dört lider pozisyonundaki general de dâhildir. BND yaklaşık 6000 kişiyi istihdam etmekte ve yıllık bütçesi yaklaşık bir milyar Euro'dur.³⁷² Bunun yanında Ulfkotte'ye göre; BND'nin 6000 resmi çalışanın yanında yaklaşık 17000 "resmi olmayan – informel" çalışanı bulunmaktadır. Ona göre bu resmi olmayan çalışanların çoğunluğunu, Almanya'nın yurt dışında çalışan geniş gazeteci ve muhabir ağı içerisinde gazeteci kimliği kamufleji altında şüphe çekmeden hem gazetecilik görevlerini hemde BND için hassas araştırmaların yerine getirilmesi için çalışmaktadırlar.³⁷³ Resmi ve direkt olarak Federal başbakanlık makamına bağlı olan BND, Alman dış ve güvenlik politikası açısından merkezi öneme sahiptir. Bu nedenle BND varsayılan beş basamaklı istihbarat döngüsünü standart olarak şekli verilmiş olan bu döngüyü eksiksiz yerine getirmek zorunda olan yeğene Alman hükümeti organizasyonudur. İstihbarat sürecinin, siyaset ve bürokrasi içindeki etkileşimi gösteren standartlaşan istihbarat döngüsünün beş basamağı aşağıdaki şekilde gibidir:³⁷⁴

³⁷⁰ Daun, s. 144

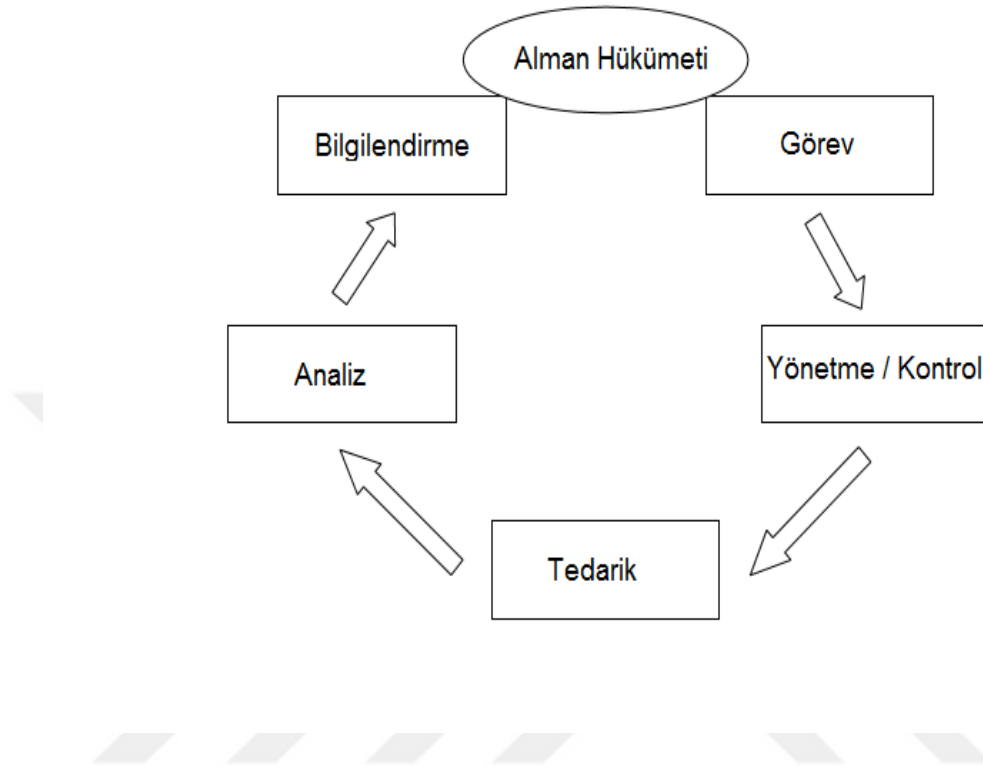
³⁷¹ Charters, s. 61

³⁷² Jefferson Adams, *Historical dictionary of German intelligence*, Vol. 11. Scarecrow Press, 2009, s. 58; Daun, s. 144; Charters, s. 61

³⁷³ Ulfkotte yurt dışında çalışan bu gazetecilerin ve diğer çalışanların sahip oldukları normal işlere karşın hiçbir zaman BND içinde çalıştıklarını itiraf etmeyeceklerini iddia eder. Ona göre; hemen hemen yurt dışında çalışan her yabancı muhabir aynı zamanda Amerikan, İngiliz veya Alman gazetelerinde ulusal istihbarat ajansları için çalışmaktadır. Bu bağlamda ona göre; medya'nın tarafsız olduğu düşüncesi bu bilgiler ile aklımızın bir köşesinde sorgulanmalıdır. Bkz. Udo Ulfkotte, "Gekaufte Journalisten" *Wie Politiker, Geheimdienste und Hochfinanz Deutschlands Massenmedien lenken*, Kopp Verlag, Rottenburg 2014, s. 26

³⁷⁴ Daun, s. 143 – 144

BND İstihbarat Döngüsü Şekli

Şekil 2: BND İstihbarat Döngüsü

Kaynak : Anna Daun, “Nachrichtendienste in der deutschen Außenpolitik”, s. 143 - 144

1.4.2 Parlamento ve Yasal Kurumlar

1.4.2.1 Almanya Federal Meclisi (*Bundestag*) ve Almanya Federal Konseyi (*Bundesrat*)

Federal bir yapıya sahip olan Almanya bu yapısının gereği olarak Anayasa federal devlet ile eyaletler arasında bir görev dağılımı ve çeşitli düzenlemeler yapmıştır.³⁷⁵ Bu çerçevede güçler ayrılığı prensibi doğrultusunda hem Federal devlet’in hemde eyaletlerin kendilerine ait yürütme, yasama ve yargı organları vardır. Almanya Federal Meclisi (*Bundestag*) ve Almanya Federal Konseyi’nden (*Bundesrat*) oluşan Alman parlamentosu dış politikada çoğunlukla sadece alt seviyede bir rol oynamaktadır. Dış politikada inisiyatifi büyük çoğunlukla hükümet almaktadır ancak meclisin özellikle 1990 sonrası

³⁷⁵ Daha fazla bilgi için Bkz. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, II. Federasyon ve Eyaletler, Madde 20 – 37

bazı kısımları dış politikayla ilgili belirli tüm politika alanlarında önemli kontrol ve katılım hakkı vardır.³⁷⁶

Almanya Federal Meclisi -Bundestag: Dört yıl için seçilen Almanya Federal Meclisi 598 milletvekilinden oluşur. Anayasa Bundestag'ın çeşitli alanlardaki görevlerini tanımlar. Anayasanın 70 – 82. Maddeleri ağırlıklı olarak Bundestag'ın yasa yapma (yasama işlevi - Gesetzgebungsfunktion) görevi ile ilgilidir. Güçler ayrılığı prensibinde bu yasama görevidir. Anayasanın verdiği diğer bir görev ise Şansölye'yi seçme görevi olan seçme (Wahlfunktion) işlevidir (Anayasa Mad. 63). Bu bağlamda diğer bir görevi ise hükümet ve idarenin kontrolü görevi olan kontrol (Kontrollfunktion) işlevidir (Anayasa Mad. 43, 44, 67, 110).³⁷⁷ Anayasada tanımlanan bu klasik görevlerinin yanında Bundestag'ın önemli siyasi konuların tartışmaya açıldığı bu bağlamda çözümlerin ve alternatiflerin sunulduğu idarebeyanlarının (Willensbildungsfunktion) ortaya konması işlevidir. Aynı zamanda Bundestag'ın halkın farklı çıkar ve düşüncelerinin dile getirilmesi (Artikulationsfunktion) işlevi vardır.³⁷⁸

Anayasa Alman Federal Meclisi'nin dış politika ile ilgili birçok alandaki yetkilerini düzenlemiştir. Bu yasal çerçevede; devletlerarası kuruluşlara egemenlik haklarının devrinde³⁷⁹, uluslararası anlaşmalar³⁸⁰ bağlamında federal bir yasayla onayını veya iştirakini gerektirmesi ve savunma hali³⁸¹ veya barış anlaşmasının imzalanması³⁸²

³⁷⁶ Joachim Krause, "Die Rolle des Bundestages in der Außenpolitik", In: Wolf-Dieter Eberwein/Karl Kaiser (Hg.), *Deutschlands neue Außenpolitik* 4 (1998), s. 137 – 152

³⁷⁷ Horst Pötzsch, *Die deutsche Demokratie*, Springer-Verlag, 2013, s. 52; Horst Pötzsch, *Die Deutsche Demokratie*, 5. überarbeitete und aktualisierte Auflage, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung 2009, s. 61 – 86, s. 61

³⁷⁸ Daha Fazla Bilgi için Bkz. Friedrich Schäfer, *Der Bundestag: eine Darstellung seiner Aufgaben und seiner Arbeitsweise*, 4. Auflage, Springer-Verlag, Wiesbaden 1982, s. 13-43

³⁷⁹ **Anayasa Madde 24. Egemenlik haklarının devri; Kolektif güvenlik sistemine katılma.** (1) Federasyon, egemenlik haklarını, devletlerarası kuruluşlara yasayla devredebilir. Bkz. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası. Son değişiklik: 23 Aralık 2014.

³⁸⁰ **Anayasa Madde 59. Uluslararası temsil yetkisi.** (2) Federasyonun siyasal ilişkilerini düzenleyen veya federal yasamaya ait hususları ilgilendiren antlaşmalar, federal yasaları kabule yetkili organların, federal bir yasayla onayını veya iştirakini gerektirir. İdari mahiyetteki anlaşmalar bakımından, federal idareye ilişkin hükümler kıyasen uygulanır. Bkz. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası. Son değişiklik: 23 Aralık 2014.

³⁸¹ **Anayasa Madde 115a. Savunma halinin tespiti.** (1) Federasyon toprakları silahlı bir saldırıya uğradığını veya böyle bir saldırının pek yakın olduğunu (savunma hali) Federal Meclis Federal Konseyin onayıyla tespit eder. Bu tespit, Federal Hükümetin önerisi üzerine ve verilen oyların üçte iki çoğunluğunu ve en az Federal Meclisin üyelerinin çoğunluğuyla yapılır. Bkz. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası. Son değişiklik: 23 Aralık 2014.

³⁸² **Anayasa Madde 115l. Olağanüstü yasaların yürürlükten kaldırılması, savunma halinin sona ermesi ve barış anlaşması.** (1) Federal Meclis, Federal Konseyin onayıyla Ortak Komisyon tarafından kabul edilen yasaları her zaman yürürlükten kaldırabilir. Federal Konsey, Federal Meclisin bu konuda karar vermesini isteyebilir. Ortak Komisyonun veya Federal Hükümetin tehlikenin savuşturulması için almış olduğu diğer önlemler, Federal Meclis ve Federal Konseyin kararlarıyla kaldırılır. (2) Federal Meclis,

durumunda Buntestag'ın onayı gereklidir. Birleşmeden sonra yeni oluşturulan Anayasanın 23 Maddesi ile Bundestag'ın yasama yetkileri Avrupa Birliği çerçevesinde dahada genişlemiştir.³⁸³ Ayrıca Buntestag'ın ve onun milletvekillerinin herhangi bir dış politika konusu ile ilgili soru sorma hakkı vardır. Bu bağlamda genel kurulun yanında en önemli forumlardan biri Anayasanın 45. Maddesi Avrupa Birliği işleri komisyonu çerçevesindeki Madde 45a. Maddesinde Dışişleri ve ulusal savunma komisyonlarıdır.³⁸⁴ Hükümetin uyguladığı dış politikaya Buntestag'ın katılımı bağlamında Alman Anayasa Mahkemesi'nin 12 Temmuz 1994 tarihli Alman ordusunun yapış olduğu alan dışı operasyonlara Hükümetin kararının yanında Buntestag'ın onayının gerektiği kararı önemli bir dönüm noktası olmuştur.³⁸⁵ Federal Meclisin bu “parlamento çekince” pratiğindeki kullanımı 2005 yılında yürürlüğe giren parlamentonun katılımı içeren yasa ile kurala bağlanmıştır. Buna göre Federal Hükümet Alman askerlerini göndermeden önce Meclis'e bu operasyonun niteliği, kapsamı, süresi ve maliyeti hakkında ayrıntılı bir öneride bulunarak ve yetkilendirme için izin almak zorundadır. Ayrıca verilen bu kullanım izni Meclis tarafından her zaman geri alma hakkı ile iptal edilebilir.³⁸⁶

Alman Federal Meclisi'nin gerçek anlamda çalışmaları onun komisyonlarında meydana gelmektedir.³⁸⁷ Daimi ve bazı durumlara özel olarak kurulan Komisyonlar Bundestag'ın iç tüzüğüne göre meclisin genel kurul görüşmelerine ve müzakerelerine hazırlanması bu bağlamda karar için tavsiyelerde bulunması noktasında oluşturulmuşlardır.³⁸⁸ 2017 yılı itibariyle 18. yasama döneminde Bundestag içerisinde bulunan 23 daimi komisyondan³⁸⁹ birçoğu dış politika konularıyla meşgul olmaktadır.

Federal Konseyin onayıyla, Federal Cumhurbaşkanınca ilan edilecek olan bir kararla, her zaman savunma halinin sona ermiş olduğunu açıklayabilir. Federal Konsey, Federal Meclisin bu konuda karar vermesini isteyebilir. İlan anındaki koşullar ortadan kalkar kalkmaz, savunma halinin sona erdiği açıklanması zorunludur. (3) Barış akdine federal yasayla karar verilir. Bkz. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası. Son değişiklik: 23 Aralık 2014.

³⁸³ Bkz. **Anayasa Madde 23. Avrupa Birliği–Temel Hakların Korunması–Talilik İlkesi**

³⁸⁴ Gareis, 2006, s. 10

³⁸⁵ Bu konu ile ilgi daha fazla bilgi için bir sonraki Federal Anayasa Mahkemesi–Bundesverfassungsgericht bölümüne Bkz.

³⁸⁶ Gareis, 2006, s. 10

³⁸⁷ Wolfgang Ismayr, *Der Deutsche Bundestag im politischen System der Bundesrepublik Deutschland*, Vol. 2075. Springer-Verlag, 2013, s. 167; Wolfgang Ismayr, “Bundestag”, In: *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 175 – 191, s. 185.

³⁸⁸ Bkz. “*Geschäftsordnung des Deutschen Bundestages. VII. Ausschüsse § 54 – 74, Ständige Ausschüsse und Sonderausschüsse*”, https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/go_btg/go07/245166 Erişim Tarihi: 12.03.2017

³⁸⁹ “*Ausschüsse und weitere Gremien. Deutscher Bundestag*” <https://www.bundestag.de/ausschuesse18/einleitungstext/441900> Erişim Tarihi: 12.03.2017

Bu bağlamda önemli komisyonlar; Dışişleri Komisyonu, Savunma Komisyonu, AB Komisyonu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Komisyonu'dur. Bu komisyonlarda partiler mesliste sahip oldukları büyüklük doğrultusunda temsil edilirler. Bir komisyonun çalışması herşeyden önce gruplara göre pozisyon alır. Bir komisyonun bir üyesi sadece yasa taslakları ile meşgul değildir aksine onun dışarıya yönelik kendi karar verme yetkisini örneğin uluslararası çatışmaları görüşmek için kullanabilir.³⁹⁰

Alman Federal Meclisi'nin her ne kadar 1994 yılı Anayasa Mahkemesi kararıyla dış politika ile ilgili bazı alanlarda yetkisi artmış isede Federal Hükümetin sunmuş olduğu teklifleri kabul etmek ya da reddetmek çerçevesinde meclisin katılım hakkı esas olarak kısıtlıdır. Bir başka deyişle hükümet tarafından görüşülmüş bir sözleşme/akit meclis tarafından tadil edilemez, meclis ya bunu tümüyle kabul etmek ya da reddetmek zorundadır. Benzer şekilde Alman askerlerinin gönderilmesi olayında meclis teklifin çerçevesine direkt olarak etki edemez. Bir bakıma Buntestag kendi başına bağımsız bir şekilde uluslararası hukuka karşın etkili bir dış politika yürütemez.³⁹¹ Ancak bu milletvekillerinin uluslararası organizasyonların parlamenter toplantılarında aktif olarak diğer ülkelerin siyasetçileri ile buluşmalarına onlarla siyasi sorunları tartışmalarına ve Almanya'nın hükümetten farklı bir fotoğrafını taşımasına engel yoktur. Bu bağlamda ayrıca Bundestag devlet adamlarını genel kurulda konuşma yapmak amacıyla davet edebilir. Hükümete rağmen kendi düşüncesini ve pozisyonunu değiştirmeden bir başka ülke hakkında karar alabilir (1996 Tarihli Tibet Kararı).³⁹² Sonuç olarak her ne kadar bazı alanlarda paylaşılan sorumluluğa rağmen dış politika alanında idarenin yani hükümetin meclis üzerinde baskınlığı vardır.

Almanya Federal Konseyi (Bundesrat) ve Eyaletler (Bundesländer): On altı farklı federe devletin biraraya gelmesiyle oluşan Almanya Federal Cumhuriyeti bir birlik devleti şeklinde yapılanmıştır.³⁹³ Bu yapının en dikkat çeken temel özelliği hem bir birlik

³⁹⁰ Colschen, s. 75

³⁹¹ Gareis, 2006, s. 12

³⁹² Federal Almanya Meclisi'nin 23 Nisan 1996 tarihinde 13/4445 nolu kararı ile Federal Almanya Devleti Çin'in Tibet'te uyguladığı göç politikasını Tibet kimliğini parçaladığı gerekçesiyle kınamıştır. Bkz. "Deutscher Bundestag, Drucksache 13/4445 vom 23. April 1996", <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/13/044/1304445.pdf> Erişim Tarihi: 12.03.2017.

³⁹³ Rudzio'ya göre Alman Federalizmi ABD, Kanada ve Avusturalya federalizminden farklıdır. Federalizm çeşitlerini iki gruba ayırır. **1. Trennföderalismus (veya dualer Föderalismus)** – ayrılmış veya çift Federalizm: Federal devletin ve eyaletlerin birbirinden ayrılmış yetkileri bağlamında kendi resmi daireleri aracılığıyla kanun yapmada ve uygulamada ayrı politik alanlarda (İdari yapılanma, Vergi Mvzuatı v.b) yetkili oldukları federalizm şeklidir (Örnekler: ABD, Kanada ve Avusturalya). **2. Verbundföderalismus – Fonksiyonel (veya idari, kooperatif, birleşik) Federalizm:** Kanun yapma işi ağırlıklı olarak Federal

devleti olarak Almanya Federal Cumhuriyeti'nin hem de bu birliği oluşturan on altı federe devletin devlet niteliğine ve tuzel kişiliğine sahip olmalarıdır. Federal devlet (*Bundesstaat*) için aynı zamanda birlik (*Bund*), birleşik ya da bütün devlet (*Gesamtstaat*) ve merkezi devlet (*Zentralstaat*); federal devleti oluşturan devletler için ise devlet (*Staat*), ulke (*Land*) ve üye devlet (*Gliedstaat*) ifadeleri kullanılmaktadır. Hem federal devlet hem de üye devletlerden her biri kendi devlet teşkilatına sahip olup, bu teşkilat aracılığıyla yasama, yürütme ve yargı alanında faaliyetlerde bulunmaktadır.³⁹⁴

Almanya Federal Konseyi (başka bir ifadeyle Eyaletler Meclisi) anayasanın beş daimi organından biridir. Federal Cumhurbaşkanı, Bundestag, Federal Hükümet ve Federal Anayasa Mahkemesi'nin yanında Federal Konsey eyaletlerin temsil edildiği, yasamanın diğer bir kanadını oluşturan federatif bir birlik organıdır.³⁹⁵ Eyaletler, Federal Konsey aracılığıyla, Federasyonun yasama ve idaresine ve Avrupa Birliğinin işlerine katılırlar (Anayasa Mad.50). Federal Konsey, eyalet hükümetlerinin atayıp görevden alabildikleri üyelerinden oluşur. Bunlar, kendi hükümetlerinin diğer üyelerince de temsil olunabilirler (Anayasa Mad.51/1). Bu nedenle Almanya'da Federal Konsey seçimleri bulunmamakta ve bu bağlamda bir seçim dönemide yoktur. Bu çerçevede anayasal olarak "ebedi bir organ" görünümündeki Federal Konsey eyalet seçimlerine bağlı olarak zamam zaman yenilenir.³⁹⁶ Federal Konsey 69 üyeden oluşmakta ve her eyalet nüfusu ile orantılı olarak en az 3 en çok 6 üyelik ile temsil edilmektedirler (Anayasa Mad.51/2).³⁹⁷ Eyalet hükümetlerinin seştiği üyeler Federal Meclis üyelerinin serbest iradeleriyle hareket

devletin ve bu kanunların uygulanması ise ağırlıklı olarak eyaletlerin görevi olduğu federalizm (örnekler: Almanya, Hindistan, Avusturya, İsviçre). Bu bağlamda başka bir ifade ile Alman federalizmi II. Dünya Savaşı sonrası savaşı kazanan müttefiklerin etkisi ile gevşek bir federalizm yerine daha merkeziyetçi bir federalist yapının olduğu bir devlet kuruldu. Bkz. Rudzio, s. 322

³⁹⁴ Tahir Muratoğlu, "Almanya Federal Cumhuriyeti'nde Devlet Yapılanması," *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XVIII, Sayı 2, (2014), s. 291 – 366, s. 303-304, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/18_2_9.pdf Erişim Tarihi: 13.03.2017.

³⁹⁵ Konrad Reuter, *Bundesrat und Bundesstaat. Der Bundesrat der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 14. Auflage 2009, s. 4, http://www.bundesrat.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/Bundesrat-und-Bundesstaat.pdf?__blob=publicationFile Erişim Tarihi: 13.03.2017.

³⁹⁶ ABD ve İsviçre gibi federal ülkelerden farklı olarak Federal konsey üyeleri halk tarafından seşilmezler. Onlar buldukları eyaletlerin hükümetlerince atanırlar/seçilirler. Heinz Laufer, und Ursula Münch, *Das föderative System der Bundesrepublik Deutschland*, Springer-Verlag, 2013, s. 145; Pötzsch, 2013, s. 70; Reuter, s. 15

³⁹⁷ Anayasa, IV. Federal Konsey - *Mad. 51/2: Her eyaletin en azından üç, nüfusu iki milyondan fazla olan eyaletlerin dört, nüfusu altı milyondan fazla olanların beş, nüfusu yedi milyondan fazla olanların ise altı oyu vardır.* Oy/Üye Sayıları: Baden-Württemberg 6, Bayern 6, Berlin 4, Brandenburg 4, Bremen 3, Hamburg 3, Hessen 5, Mecklenburg-Vorpommern 3, Niedersachsen 6, Nordrhein-Westfalen 6, Rheinland-Pfalz 4, Saarland 3, Sachsen 4, Sachsen-Anhalt 4, Schleswig-Holstein 4, Thüringen 4. Reuter, Konrad: s. 2

etmelerinden farklı olarak Federal Konsey çalışmalarında kendi hükümetlerinin siyasi anlayışları ve talimatları doğrultusunda hareket ederler.³⁹⁸

Federalizm çerçevesindeki yetki paylaşımı doğrultusunda yaasama kanadının ikinci kısmını oluşturan Federal Konsey'in yasama faaliyetleri içinde önemli bir rolü vardır. Federal Konsey'in ve bu bağlamda eyaletlerin anayasa değişikliği, Cumhurbaşkanın seçilmesi, belirli bir şekilde eyaletlerin maliyesi (vergi kanunları gibi) ve idaresi üzerinde etkisi olan ve benzeri konulardaki kanunlar bağlamında yasama ile ilgili kararlarda Federal Meclis ile birlikte karar verme ve veto hakkı hakkı bulunmaktadır.³⁹⁹ Örneğin; eyalet yönetimlerin mali ve idari yetkilerini etkileyen herhangi bir anayasal değişiklik Federal Meclis'den sonra Federal Konsey'de oy çokluğu ile kabul edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Federal Konsey'in herhangi bir ret kararı Federal Meclis tarafından geçersiz sayılmaz.⁴⁰⁰

Federal Almanya Cumhuriyeti 16 eyaletten (Länder) oluşmaktadır. Bu eyaletler; Baden-Württemberg, Bayern, Berlin, Brandenburg, Bremen, Hamburg, Hessen, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen, Rheinland-Pfalz, Saarland, Sachsen, Sachsen-Anhalt, Schleswig-Holstein ve son olarak Thüringen'dir. Bu eyaletlerin Federal Konsey içerisinde temsil edilmelerin yanında kendi eyaletleri içerisinde bir devlet gibi kendi eyalet parlamentoları (*Lantag* veya *Länderparlamente*) ve Federal Hükümetle yürütme yetkilerinin paylaşıldığı kendi eyalet hükümetleri (*Landesregierungen*), ve bu bağlamda yürütmenin başında Eyalet başbakanı (*Ministerpräsident*)⁴⁰¹ bulunmaktadır. Federal Anayasa'da belirtilmiş olan federal devlet ile eyaletler arasındaki yetki ve görev paylaşımı çerçevesinde belirlenen sınırlar içerisinde kullanılmaktadır. Anayasa'nın Eyaletlerin yetki ve görevleri belirleyen temel düzenlemelerinden en önemlisi olan 30. Maddesine göre; "*Anayasadaki özel hükümler saklı kalmak üzere, devlet yetkilerinin kullanılması ve görevlerinin yerine getirilmesi*

³⁹⁸ Laufer, s. 144; Reuter, s. 17

³⁹⁹ Bernd Reissert, und Günther F. Schäfer, "Centre-periphery relations in the Federal Republic of Germany", In: Yves Mény, and Vincent Wright, (eds.), *Centre-Periphery Relations in Western Europe*, Allen & Unwin, London 1985, s. 104 – 124, s. 104

⁴⁰⁰ Reuter, s. 36

⁴⁰¹ Eyalet başbakanı adlandırılması kullanımı bazı eyaletlerde farklı bir adlandırma altında yapılmaktadır. Örneğin: Şehir eyaletleri oluşumlarından dolayı özel durumlarının olduğu Hamburg eyaletinde "*Präsident des Senats und Erster Bürgermeister*", Bremen eyaletinde "*Senatspräsident und Bürgermeister*"; Berlin'de ise "*Regierender Bürgermeister*" olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Hans-Georg Wehling, "Unterschiedliche Verfassungsmodelle", *Bundeszentrale für Politische Bildung*, Informationen zur politischen Bildung, Heft 242 (2006), s. 28 – 45, s. 29, http://www.bpb.de/publikationen-MYGRXS,0,Unterschiedliche_Verfassungsmodelle.html Erişim Tarihi: 01.03.2017

eyaletlere aittir.” Bu bağlamda federal devlet ile eyaletler arasındaki yasama yetkisinin paylaşımı Anayasa’nın Federasyon ve eyaletlerin yasama yetki ve görevlerini düzenleyen 70. ve devamındaki Maddeler ile düzenlenmiştir. 70. Maddenin ilk fıkrasına göre; Eyaletler, bu Anayasanın Federasyona yasama yetkisi tanımadığı sürece, yasama yetkisine sahiptirler. Bu belirlenmiş özel yasama alanları dışişleri, savunma, seyahat özgürlüğü, malların serbest dolaşımı, Federasyon vatandaşlığı, para rejimi, ölçü ve tartı rejimi ile zaman biriminin tespiti, gümrük, federal demir yolları, posta ve telekomünikasyon işleri v.b konuları içerir.⁴⁰²

Federal Devlet ve Eyaletler arasındaki dış politika ve dış politika gücünün dağılımı bağlamında anahtar bir norm rolü olan⁴⁰³ Anayasa’nın 32. Maddenin 1. fıkrasına göre; *“Yabancı devletlerle ilişkilerin düzenlenmesi Federasyona aittir.”* Bir başka ifadeyle dışişlikilerde bağımsız bir şekilde hareket etme yetkisine sadece federal devlet sahiptir. Ancak aynı maddenin 2. ve 3. Fıkrasına göre; (2) *Bir eyaletin özel durumuna ilişkin bir anlaşmanın akdedilmesinden önce, o eyaletin görüşü gecikmeden alınır.* (3) *Eyaletler, yasama yetkileri dairesinde, Federal Hükümetin onayıyla, yabancı devletlerle antlaşma yapabilirler* hükmü ile eyaletlere yabancı devletlerle uluslararası anlaşma yolunu açmıştır. Ayrıca Federal Anayasa’nın *“Avrupa Maddesi”* olarak adlandırılan 23. Maddesi çerçevesinde Federasyon’un Avrupa Birliği’nin gelişmesine katkıda bulunmak için yapacağı egemenlik hakları devrini Federal Konsey tarafından onaylanan bir yasa ile gerçekleştirebilir (Anayasa Mad. 23/1) hükmüne dayandırması ile Avrupa entegrasyonu sürecindeki AB konularında Federal devletlerin iştirak haklarını (*Mitwirkungsrechte*) içerik ve şekil açısından güçlendirmiştir. Ve son olarak Anayasa’nın 24. Maddesinde düzenlenmiş olan kolektif güvenlik bağlamında egemenlik haklarının uluslararası kuruluşlara (NATO) devri çerçevesinde bu maddenin 1a Fıkrasına göre; *“Devlet yetkilerinin kullanımı ve devlet görevlerinin yerine getirilmesi eyaletlere ait olduğu takdirde, eyaletler sınır komşuluk kuruluşlarına, Federal Hükümetin onayı ile egemenlik haklar devredebilirler.”*

Sonuç olarak özetlemek gerekirse Federal Almanya Devleti’nin eyalet hükümetleri öncelikle uluslararası anlaşmaların onaylanmasına dahil olmaları ve Avrupa

⁴⁰² Daha fazla bilgi için Bkz. Anyasa Maddeleri 70-73

⁴⁰³ Thomas Fischer, “Die Außenpolitik der deutschen Länder. Transföderale Beziehungen zwischen Kooperation und Konkurrenz”, In: *Der Bürger im Staat* 1.2 (1999), s. 133 – 139, s. 133, http://www.buergerimstaat.de/1_2_99/fischer.pdf Erişim Tarihi: 01.03.2017

Birliği konularındaki iştirak hakları ile Federal Hükümetinin dış polikadaki hareket alanlarını sınırlandırılar. Bu bağlamda burada Federal Konsey bir iletim kayışı olarak eyalet hükümetlerinin çıkarlarının korunması için hizmet eder.⁴⁰⁴ Özellikle Avrupa Birliği 1990'dan beri her geçen gün artan bir şekilde Avrupa bölgeleri için kendilerinin aktif bir oyuncu olarak temsil edildiği oyun alanı haline gelmiştir. Brüksel'de bölge ve beldelerin yaklaşık 250'nin üzerinde temsilcilik ofisi vardır. Bunlar Washington'un yanında Avrupa başkentinde ekonomik ve siyayi çıkarları çerçevesinde en yoğun lobi faaliyetlerinin olmasına katkıda bulunurlar. Bu bağlamda Alman eyaletleri Brüksel'de 1980'li yılların ortasında ilk bilgi ofisleri kuranlar arasındadırlar.⁴⁰⁵ Avrupa bütünleşmesi sürecinin arka planında eyaletlerin sahip oldukları yetki çerçevesinde Almanya'da dış politkanın federalleşmesinden⁴⁰⁶ ve eyaletlerin ikinci bir dış politika (*Nebenaußenpolitik*) tehlikesini⁴⁰⁷ barındırdığı tartışmaları yapılmaktadır. Bu bağlamda Klaus Stern'e göre; Federal Almanya Cumhuriyeti'nin dış egemenliği koruyan uluslararası hukuk zırhının kırılmaması için, eyaletlerin bağımsızlık ilkesine karşın “eyaletlerin devlet hukuku anlayışı içerisinde” olma özelliği çerçevesinde eyaletler sınırlı olmalıdır.⁴⁰⁸

1.4.2.2 Federal Anayasa Mahkemesi – Bundesverfassungsgericht

Federal Anayasa Mahkemesi (*Bundesverfassungsgericht*) 23 Mayıs 1949 yılında yürürlüğe giren Anayasa ile kurulmuş ve 1951 yılından itibaren ise kendi görevini yapmaya başlamıştır.⁴⁰⁹ Weimar dönemi ve sonrası yaşanan anti-demokratik kitle hareketleri ve yaşanan büyük dram Anayasa mahkemesinin kurulmasında önemli rol oynamış ve bu anlamda uluslararası alanda bir model ve örnek olmuştur.⁴¹⁰ Bu bağlamda

⁴⁰⁴ Michèle Knodt, “Auswärtiges Handeln der deutschen Länder”, In: Eberwein, Wolf-Dieter/Kaiser, Karl (Hrsg.), *Deutschlands neue Außenpolitik*, Band 4: 1998, s. 153 – 166, s. 156d

⁴⁰⁵ Michèle Knodt, Martin Große Hüttmann und Peter Kotzian, “Die Brüsseler Informationsbüros der deutschen Länder: Aktive Mitspieler im Mehrebenensystem der EU”, In: Karl-Heinz Lambert, Martin Große Hüttmann (Hrsg.), *Europapolitik und Europafähigkeit von Regionen*, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2009, s. 123 – 135, s. 123

⁴⁰⁶ Thomas Fischer, “Bundesländer und Bundesrat”, In: Siegmarschmidt, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg.), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306., VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 192 – 202, s. 193.

⁴⁰⁷ Daha fazla bilgi için Bkz. Klaus Otto Nass, *Nebenaußenpolitik der Bundesländer*, Europa-Archiv 21.1986 (1986), s. 619 - 628.

⁴⁰⁸ Klaus Stern, „Auswärtige Gewalt und Lindauer Abkommen“, In: Jörn Ipsen, et al. (Hrsg.), *Verfassungsrecht im Wandel. Wiedervereinigung Deutschlands - Deutschland in der Europäischen Union – Verfassungsstaat und Föderalismus*, Köln 1995, s. 251 – 270, s. 254

⁴⁰⁹ Das Bundesverfassungsgericht – Federal Anayasa Mahkemesi. http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/DE/Faltblatt.pdf;jsessionid=460366DBD44D059BC51E65D5EAE38457.1_cid393?__blob=publicationFile&v=3 Erişim Tarihi: 14.03.2017.

⁴¹⁰ Rudzio, s. 299

Anayasa Mahkemesi Alman siyasal sisteminde fren ve denge mekanizması özelliği göstererek anayasa ve yasal düzenlemeler çerçevesinde özellikle federal organlar ve federal-eyalet hukukuna dair ihtilaflarda son sözü söyleyerek Alman demokrasisinde anayasanın koruyuculuğu görevini üstlenmektedir.⁴¹¹ Federal yargıçlar ve diğer üyelerden (Akademisyenler; Profesör, Eski siyasetçiler)⁴¹² oluşun Federal Anayasa Mahkemesi üyelerinin yarısı Federal Meclis, diğer yarısında Federal Konsey tarafından seçilir. Anayasa Mahkemesi üyeleri Federal Meclise, Federal Konseye, Federal Hükümete veya bir eyaletin buna benzer organlarına üye olmaz (Anayasa Md. 94/1).

Karlsruhe bulunan Federal Anayasa Mahkemesi dış politika karar alma sürecinde resmi bir aktör olarak öngörülmez. Ancak anayasada bulunan Alman dış politikasının temel unsurları dış politika kararlarının alımında bağlayıcı (anayasal) yasal bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu bağlamda en yüksek Alman mahkemesi olarak daima dış ve güvenlik politikaları sorunlarını, bu politikaları icra eden aktörlerin yetki sınırları ve biçimleri çerçevesinde ele alarak aydınlatıcı hukuksal açıklamalar yaparak, sorunlara son noktayı koyar. Genelde anayasa maddelerinin iktidar ve muhalefet tarafından farklı yorumlanmasından kaynaklanan görüş ayrılıklarının yanında dış politika alanındaki itilafı ve tartışmalı konular anayasanın dış politika davranışlarını hukuksal kontrolden muaf tutması ile Anayasa Mahkemesi kararlarına açık hale gelmiştir.⁴¹³

Almanya'nın dış politikasındaki önemli bir değişim noktası ve bu bağlamda Anayasa mahkemesinin dış politikaya müdahil olması, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan etnik ve milliyetçilik temelindeki 1990 ile 1995 yılları arasındaki Hırvatistan, Bosna, Sırbistan ve daha sonra Kosova'da çıkan savaşta olmuştur.⁴¹⁴ Bu bağlamda Almanya'nın 1990'lı yıllardan itibaren Birleşmiş Milletler ve NATO çatısı altındaki barış operasyonlarına Alman Federal Silahlı Kuvvetleri'nin (*Bundeswehr*) gönderilmesi sonucu Almanya içinde siyasi ve hukuki tartışmalar ortaya çıkmıştır.⁴¹⁵

⁴¹¹ Candan, s. 40

⁴¹² Bkz. *Die Herkunft der Bundesverfassungsrichter* - Federal Anayasa Mahkemesi hâkimlerinin geldiği yerler. Rudzio, s. 301

⁴¹³ Robert Christian Van Ooyen, und Martin HW Möllers (Hrsg), *Das Bundesverfassungsgericht im politischen System*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006.

⁴¹⁴ Osman Sabri Kıratlı, "Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya, Fransa ve İngiltere", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt. 11, Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 207 – 224, s. 214, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/252540> Erişim Tarihi: 13.04.2017.

⁴¹⁵ Georg Nolte, "Bundeswehreinsätze in Kollektiven Sicherheitssystemen-Zum Urteil des Bundesverfassungsgerichts vom 12. Juli 1994", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 54 (1994), s. 652 – 755, s. 653, http://www.zaoerv.de/54_1994/54_1994_3_4_a_652_755.pdf

Ayrıca Almanya'nın tekrar bir savaşa girmemesi (*nie wieder Krieg*) ilkesi çerçevesinde oluşan anti-militarist düşünce ve bu bağlamda gelişen barışçıl sivil gücün (*Zivilmacht*)⁴¹⁶ yerini tekardan yapılan bu askeri operasyonların aldığı algısı Alman toplumu içinde kaygı uyandırmış ve büyük tartışmalara sebep olmuştur.⁴¹⁷

Bu tartışmalardaki anayasa ve uluslararası hukuk çerçevesinde öne çıkan iki önemli noktadan birincisi; Alman Federal Silahlı Kuvvetleri'nin yapmış olduğu alan dışı operasyonlar (*Out-of-area-Einsätze*) konusunda Alman hükümetinin tek başına yetkili olup olmadığı sorunu. İkinci nokta ise bu operasyonların NATO anlaşmasının belirlediği sınırlar dışında (*außerhalb des NATO-Vertragsgebiets*) olması ve bu operasyonların NATO'nun yeni genişleyen stratejik anlayışı çerçevesinde yapılması sonucu Alman Anayasası'nın Alman ordusunun BM ve NATO gibi kolektif güvenliği sağlayan kuruluşlarının yaptıkları güvenlik operasyonları dışında ülke toprakları dışına kullanımını yasaklamış olması ile anayasayın ihlal edildiği öne sürülmüş.⁴¹⁸ Bu bağlamda ayrıca NATO'nun bu yeni anlayışının başka bir deyişle bu uluslararası anlaşmadaki değişimin Federal Meclis tarafından onaylanmaması sebebiyle meclisin uluslararası anlaşmaları onaylama yetkisinin zedelendiği iddia edilmiştir. Bu iki noktada çıkan tartışmalar sonucu partilerin karşılıklı olarak mutabık kalamaması sebebiyle ve Alman Federal Silahlı Kuvvetleri'nin alan dışı operasyonlarının meşrulaştırılması amacıyla konu Anayasa Mahkemesine taşınmıştır.⁴¹⁹ Mahkemenin 12 Temmuz 1994 tarihli kararıyla⁴²⁰; Alman Federal Silahlı Kuvvetleri'nin kolektif olarak geniş bir yelpazede gerçekleştirilen barışın korunması ve sağlanması çerçevesindeki alan dışı operasyonlarına katılmasını Federal Meclisin buna onay vermesi koşuluna bağlı olarak meşru kılmıştır.⁴²¹

Erişim Tarihi: 13.04.2017; Nina Philippi, *Bundeswehr-Auslandseinsätze als außen-und sicherheitspolitisches Problem des geeinten Deutschland*, Vol. 318. Peter Lang Publishing, 1997, s. 81-82.

⁴¹⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Hanns W. Maull, "Deutschland als Zivilmacht", In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306., VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 73 – 84.

⁴¹⁷ Can Büyükbay, "Almanya'nın AB İçerisindeki Liderlik Rolü: Uluslararası Krizler Bağlamında Dış Politikada Süreklilik ve Değişim", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2017, s. 19 – 38, s. 20, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/270027> Erişim Tarihi: 13.04.2017.

⁴¹⁸ Kıratlı, s. 214

⁴¹⁹ Wilfried Von Bredow, *Demokratie und Streitkräfte: Militär, Staat und Gesellschaft in der Bundesrepublik Deutschland*, Springer-Verlag, 2013, s. 101-103

⁴²⁰ Bkz. "Urteil Zweiter Senat, Bundesverfassungsgericht, 12. Juli 1994 - 2 BvE 3/92", http://www.rechtsanwaltsmoebius.de/urteil/bverfg_urteil_2-bve-3-92-awacs.html Erişim Tarihi: 14.03.2017

⁴²¹ Stefan Jungbauer, *Parlamentarisierung der deutschen Sicherheits-und Verteidigungspolitik?: die Rolle des Bundestags bei Auslandseinsätzen deutscher Streitkräfte*, Vol. 191. LIT Verlag Münster, 2012, s. 13; Philippi, s. 48s

Federal Anayasa Mahkemesinin bu kararıyla birlikte Almanya'nın dış politika alanında uzun yıllar boyunca sürdürdüğü pasif güvenlik politikası tutumu önemli bir revizyona uğramış ve eski politikardan vazgeçilmiştir. Başka bir ifadeyle, 15 Mart 1991'de yürürlüğe giren *İki Artı Dört Antlaşması (Zwei-plus-Vier-Vertrag)*⁴²² ile iki Almanya'nın tekrar birleşmesine ve Almanya'nın tam bir uluslararası egemenlik elde etmesine ek olarak; 1994 tarihli Anayasa Mahkemesinin bu tarihi kararı ile de Almanya'nın dış ve güvenlik politikaları tam anlamıyla hareket, birlik ve ortaklık kapasitesine sahip oldu.⁴²³ Bu anayasal değişimin sonucu olarak değişen dış politikayla, 1995'te Alman güçleri Sırbistan'a karşı düzenlenen NATO'nun hava saldırılarında ve 1996'da Bosna ve Hırvatistan'da konuşlanan barış gücünde aktif olarak görev almıştır.⁴²⁴

Federal Anayasa Mahkemesi Avrupa politikası alanında, Maastricht Antlaşması (1993)⁴²⁵ veya Lizbon Antlaşması (2009)⁴²⁶ vermiş olduğu kararlar ile egemenlik haklarının Avrupa alanında teslim edilmesini uygun bulmuş ancak bunun yanında Bundestag ve Bundesrat'ın da bu süreçlere sağlam bir şekilde katılımını talep etmiştir. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi anayasa ile alakalı olan önemli anayasal uyum adımlarındaki hukuksal denetime bağlı kalarak en yüksek gözetmen/amir olan konumunu güçlendirmiştir.⁴²⁷

Federal Anayasa Mahkemesi bugüne kadar her zaman siyaset alanında topu arka planda oynadı ve hükümete ve ayrıca parlamentoya somut olarak mahkeme ile ilgili

⁴²² “12 Eylül 1990 tarihinde Federal Almanya Cumhuriyeti ve Demokratik Almanya Cumhuriyeti (DDR) ile İkinci Dünya Savaşı'nın dört galip ülkesi Fransa, Büyük Britanya, Rusya ve ABD arasında imzalanan “İki Artı Dört Anlaşması” (Zwei-plus-Vier-Vertrag), Almanya'nın yeniden birleşmesini sağlamış; Almanya'ya ilk kez tam uluslararası bağımsızlık kazandırmıştır.” Bkz. Büyükbay, s. 21

⁴²³ Jens Hacker, “Eine neue Rolle Deutschlands im internationalen Kräftefeld? Mehr Verantwortung für das vereinte Deutschland”, In: Eckhard Jesse (Hrsg), *Das Wiedervereinigte Deutschland--eine erweiterte oder eine neue Bundesrepublik?*, Vol. 71. Duncker & Humblot, 1999, s. 77 – 116, s. 77

⁴²⁴ Kıratlı, s. 214-215

⁴²⁵ Federal Almanya Anayasa Mahkemesi'nin Maastricht Antlaşması kararı için Bkz. “„Maastricht-Urteil“ des BVerfG vom 12. 10. 1993 Aktenzeichen 2 BvR 2134/92 und 2 BvR 2159/92”, http://www.europarl.europa.eu/brussels/website/media/Basis/Vertraege/Pdf/Maastricht_Urteil_1993.pdf Erişim Tarihi: 14.03.2017

⁴²⁶ Federal Almanya Anayasa Mahkemesi tarafından Lizbon Antlaşması'nın Alman Anayasası'na uygunluğuna ilişkin olarak alınan karar için bakınız: “Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts. BVerfG, Urteil des Zweiten Senats vom 30. Juni 2009 - 2 BvE 2/08 - Rn. (1-421)”, http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2009/06/es20090630_2bve000208.html Erişim Tarihi: 14.03.2017

⁴²⁷ Sven Bernhard Gareis, “Grundlagen, Akteure, Strukturen und Prozesse”, *Bundeszentrale für politische Bildung*, Informationen zur politischen Bildung Nr. 304/2009: Deutsche Außenpolitik, 07.12.2009, s. 4 – 13, s. 11-12, <http://www.bpb.de/izpb/7884/grundlagen-akteure-strukturen-und-prozesse?p=all> Erişim Tarihi: 14.03.2017; Rüdiger Wolfrum, “Grundgesetz und Außenpolitik”, In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306., VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 157 – 168, s. 162.

düzenlemelerin geliştirilmesi için geniş bir alan bırakartı. Buna rağmen Mahkemenin siyaste olan eğilimi ile ona her zaman ayrıntılı soruların yöneltilmesine (Örneğin, içinde silahlı Alman askerlerini bulanan AWACS erken uyarı uçaklarının silahladırılmış askeri kuruluşlara gönderilmesinde Federal Meclisin onayının gerekip gerekmediği gibi)⁴²⁸ sebep olmaktadır. Bu bağlamda Mahmenin gelecekte de dış ve güvenlik politikaları karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynayacağını ve bir parçası olacağını tahmin etmek zor görünmemektedir.⁴²⁹

1.4.3 Sivil Toplum Kuruluşları ve Medya

Westfalyan sisteminin demokratik zamanının öncesinde prensler ve onların küçük bölgelerinin danışmanları dış politika kararlarını verirdi. O dönemde dış politika temel anlamda “*arcimpana erii*” yani devlet sırrı durumunda bulunmaktaydı. Dış politikanın bu durumunun ilk olarak değişmesi ise siyasi çıkarlarla eklenmiş bujuvazinin ortaya çıkışı ile birlikte dış politika üzerine yapılan fikir tartışmaların olduğu ve dış politika önceliklerinin yerleştiği ve ilk olarak sadece prenslerden taleplerde bulunulduğu kamusal alanının yavaş yavaş (gizli olarak) meydana gelmesi ile oldu.⁴³⁰ Siyaset alanının birçok farklı alanları uzun süreden beri partilerin ve toplumun katılımına başka bir değişle söz söylemesine açılmasına rağmen, dış politika hükümet tarafından güçlü bir şekilde belirlenen istisnai konumunu olduğu gibi korumuştur. Bredow’a göre burada dış politika “*geç kalan*” bir alandır.⁴³¹ Birçok farklı ülkede gelişen demokratikleşme süreci ile birlikte dış politikanın bu konumu ülkelere göre bazen yavaş bazen hızlı bir şekilde bir dönüşüme uğradı. Bugün itibariyle demokratikleşme ve küreselleşme ile birlikte devlet üstü aktörlerin yanında devlet altı diye tabir edebileceğimiz aktörler çeşitlenmiş ve dış politika karar alma süreçlerine olan etkileri artmıştır.⁴³² Bu bağlamda dış politika sadece hükümetlerin, parlamentoların ve bürokrasinin meselesi olmaktan çıkmıştır. Bu çerçevede

⁴²⁸ “Alman Anayasa Mahkemesi, Alman askerlerinin 2003 yılının Mart ayında NATO’ya ait AWACS tipi erken uyarı uçaklarında Türkiye sınırını korumak amacıyla görev yapmış olmalarının, Alman Meclisi’nin (Bundestag) onayı olmadığı gerekçesiyle anayasaya aykırı olduğuna karar verdi.” Bkz. “Meclis onayı alınmaksızın Türkiye korundu”, Berlin AA., Milliyet 08.05.2008, <http://www.milliyet.com.tr/meclis-onayi-alinmaksizin-turkiye-korundu-siyaset-525220/> Erişim Tarihi: 14.03.2017

⁴²⁹ Gareis, 2009, s. 12

⁴³⁰ Wilfried Von Bredow, *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Eine Einführung*, Wiesbaden 2008, s. 49

⁴³¹ Wilfried, 2008, s. 49

⁴³² Yönetimlerin/hükümetlerin sosyalleşmesi bağlamında daha fazla için bkz. Brozus, Lars, Ingo Take und Klaus Dieter Wolf: “Vergesellschaftung des Regierens.” *Der Wandel nationaler und internationaler politischer Steuerung unter dem Leitbild der nachhaltigen Entwicklung*, Opladen (2003).

dış politika üzerinde etkili olmaya başlayan bu yeni özel aktörlerle birlikte dünya politikasının özelleştirilmesi (*Privatisierung der Weltpolitik*) ortaya çıkmıştır.⁴³³ Dış politika Almanya gibi çoğulcu demokrasinin olduğu ülkelerde her zaman sosyal çevrenin içinde bulunmuştur.⁴³⁴ Bu toplumsal çevrenin bir özelliği bu aktörlerin demokratik meşruiyeti olması zorunda olmadan karar verme süreçlerini etkilemeleridir.⁴³⁵

Dış politikanın demokratikleşmesi bağlamında Federal Almanya Cumhuriyetinin karmaşık yapıdaki dış politika sahnesinde resmi yetkilendirmiş aktör ve devlet kurumların yanında resmi olmayan ve devlet dışı aktörlerin yapıları ve olanakları itibariyle dış politikayı şekillendirecek bir etkileme güçleri vardır. Federal Almanya'nın dış politikasını ve ilişkilerini şekillenmesini etkileyen devlet dışı aktörlerini Bierling; ekonomik çıkar grupları (Ticari girişimciler, Bankalar) kamuoyu ve medya ve son olarak çıkar grupları olmak üzere üç temel kategori altında toplamaktadır.⁴³⁶ Bu çerçevede dış politikaya etki eden sosyal çevredeki klasik aktörleri/çıkarcı gruplarını; dernekler, sendikalar, sivil toplum kuruluşları yanı sıra politika danışma enstitüleri ve parti ilişkili kuruluşlar ve son olarak kamuoyu ve medya olarak tanımlayabiliriz. Bu çıkar grupları siyasetin günlük işleyişinde ise gerçekte birbirine karışmıştır. Almanya'da bu çıkar gruplarının kendi aralarındaki ilişki bir yün yumağı gibidir. Örneğin; ekonomik çıkar grupları çıkar gruplarını oluştururlar ve bazı medya kuruluşları belirli çıkar çıkar gruplarına yakındır.⁴³⁷ Alman dış politikası açısından federal hükümetin dış politikasına yön vermede etki eden devlet dışı aktörler aşağıdaki gibidir:

Ekonomi Birlikleri – Wirtschaftsverbände: Michael Staack'ın kitabının başlığı olan "Ticaret Devleti Almanya" (*Handelsstaat Deutschland*)⁴³⁸ çerçevesinde Almanya varoluşsal bir biçimde birçok ülke ile iyi ve istikrarlı ekonomik ilişkilere bağlıdır. Bu bağlamda Alman Sanayi ve Ticaret Odaları Birliği (*Deutsche Industrie- und Handelskammertag, DIHK*) ve Federal Alman Sanayicileri Birliği (*Bundesverband der Deutschen Industrie, BDI*) gibi birlik ve dernekler Alman sanayi sektöründeki tüm firmalar için Almanya ve onun ortakları arasındaki siyasi diplomatik ilişkileri, direkt ve

⁴³³ Brühl, Tanja, et al, "Die Privatisierung der Weltpolitik." *Entstaatlichung und Kommerzialisierung im Globalisierungsprozess*, Bonn 2001

⁴³⁴ Colschen, s. 82

⁴³⁵ Wilfried, 2008, s. 49; Colschen, s. 82

⁴³⁶ Bierling, s. 58

⁴³⁷ Wilfried, 2008, s. 49

⁴³⁸ Bkz. Staack, Michael. *Handelsstaat Deutschland: deutsche Aussenpolitik in einem neuen internationalen System.*

direkt olmayan çeşitli yollarla daha iyi hale getirmeye çalışarak, aralarındaki ekonomik işbirliğini daha verimli hale getirmek için çaba gösterirler.⁴³⁹ Bu çerçevede kullandıkları yollardan birincisi, tüm dış ve dış ticaret politikası bağlamında doğrudan yabancı hükümetlerle ve uluslararası örgütlerle temasa geçmektir. İkincisi ise, Şansölye ve Dışişleri bakanının yapmış oldukları yurtdışı gezilerine her zaman ekonomi delegasyonuna eşlik ederek yapmaktadırlar.⁴⁴⁰ Federal İstatistik Ofisi'nin (Statistisches Bundesamt) 2016 yılı Almanya İhracat ve İthalat verilerine göre 1.207,5 Milyar Euro değerinde mal ihracatı gerçekleştirilmiş ve buna karşın 954,6 Milyar Euro değerinde ithalat yapılmıştır. Giderek artan ihracatı ve bu bağlamdaki 2016 yılı için 252,9 Milyar Euro dış ticaret fazlası ile dış ticaretin ve ekonominin Almanya'nın refahı ve uluslararası alandaki hareket kabiliyeti açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.⁴⁴¹

Siyasi Vakıflar - Politische Stiftungen: Almanya'da ülke içindeki görevlerinin yanında uluslararası alandada etkin olarak çalışan altı siyasi vakıf Federal Almanya'nın dışa doğru yapmış olduğu faaliyetler içinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu altı siyasi vakfın isimleri; SPD'ye yakın Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), CDU'ya yakın Konrad Adenauer-Stiftung (KAS), F.D.P.'ye bağlı Friedrich-Naumann-Stiftung (FNSt), CSU'ye yakın Hanns-Seidel-Stiftung (HSS), Die Bündnis 90/Die Grünen'e bağlı Heinrich-Böll-Stiftung (HBS) ve PDS'ye yakın Rosa-Luxemburg-Stiftung (RLS).⁴⁴²

Bu altı siyasi vakıf içerisinde en eski kurulan Friedrich-Ebert-Stiftung'tur. FES 1925 yılındaki demokratik seçimlerden sonra Weimar Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı (*Reichspräsident*) seçilen Friedrich Ebert'in vasiyeti üzerine kurulmuştur. 1933 yılında nasyonal sosyalistler tarafından yasaklanan ve II. Dünya Savaşı sonrası 1945 yılında tekrar canlandırılan ve 1947 yılı itibariyle yeniden tesis edilen Friedrich-Ebert-Stiftung, hedefleri doğrultusunda kapsamlı faaliyetler yürütmeye bugün de devam etmektedir.⁴⁴³ Bu örnek bağlamında Friedrich-Naumann-Stiftung 1958 yılında

⁴³⁹ Werner Bühner, "Wirtschaftsverbände", In: s. 290 – 295, s. 292

⁴⁴⁰ Gareis, s. 12; Bühner, s. 292

⁴⁴¹ Daha fazla detaylı bilgi için Bkz. "Deutsche Exporte im Jahr 2016 um 1,2 % gestiegen", *Statistische Bundesamt. Pressemitteilung Nr. 045 vom 09.02.2017*, https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2017/02/PD17_045_51.pdf.pdf;jsessionid=CF9AC63528F4BD32A7CDEE5C2BF30AFC.cae4?_blob=publicationFile Erişim Tarihi: 16.03.2017.

⁴⁴² Sebastian Bartsch, "Politische Stiftungen" In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306., VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007 s. 280 – 289, s. 280

⁴⁴³ Friedrich-Ebert-Stiftung. FES Almanya. 26.12.2012.

<http://www.festr.org/pages/tuerke/hakkimizda/fes-almanya.php> Erişim Tarihi: 17.03.2017.

ve onu takip eden Konrad Adenauer-Stiftung 1964 yılında, Hanns-Seidel-Stiftung 1967 yılında, Heinrich-Böll-Stiftung 1996 yılında ve son olarak Rosa-Luxemburg-Stiftung 1999 (resmi olarak 2000) yılında kurulmuştur.⁴⁴⁴

Siyasi vakıflar Almanyanın siyasi kültürünün ve sivil toplumunun önemli bir parçası olmasının yanısıra yapısal, ideolojik ve kişisel bakımından Almanya'daki siyasi olarak şekillenmiş kuvvetlere bir başka değişle siyasi partilere iç içe olan siyasal etkili kuruluşlardır. Onlar Alman Federal Meclisi'nde temsil edilen partilere yakın olarak partilerin temel siyasi değerlerini ve hedeflerini birlikte paylaşırlar. Siyasi vakıflar her ne kadar sivil toplum kuruluşlarının temel özelliklerini taşısada devlet tarafından neredeyse tam olarak finanse edilmesi noktasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler.⁴⁴⁵

Altı vâkıfın hepsi kendi tüzüklerinde ulusal ve uluslararası seviyedeki görev sahalarını ve faaliyet alanlarını benzer şekilde oluşturmuşlardır. Onların faaliyet alanları prensip olarak siyasi eğitim ve danışmanlık çalışmaları, öğrenim bursları ve bu bağlamdaki bilimsel araştırmalar, üçüncü dünya ülkeleri ile uluslararası kalkınma işbirliğinin yanısıra diğer ülkelerle yapılan faaliyetlerdir.⁴⁴⁶ Bu bağlamda ayrıca bu vakıfların devletlerarasındaki çıkar çatışmalarında arabuluculuk rolü ile birlikte yapmış oldukları konferanslar, seminerler ve çalışma toplantılarıyla bir diyolog ajansı gibi çalışmaktadırlar.⁴⁴⁷

Dış politika ve dış ilişkiler çerçevesinde uluslararası alanda bu Alman vakıflarının çalışmaları emsalsizdir. Federal Almanya Cumhuriyeti'nin 1950'li yıllar itibariyle bu vakıfların dış ve kalkınma politika araçlarını çoğulcu, etkili ve uluslararası kabul görmüş bir araç olarak genişletmesiyle birlikte onlar bugünkü modern hallerini aldılar.⁴⁴⁸ Vakıf felsefesinin merkezi unsuru başlangıçtan beri toplum ve devlet dünyası arasında bir gezgin olarak yapmış olduğu etkili rolüdür. Vakıfların dünya çapında özellikle küreselleşme ile birlikte benzersiz bir araç olarak dış politika üzerindeki sivil etkiyi oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda Alman vakıflarının yaklaşık olarak 100'ün

⁴⁴⁴ Nobert Lepszy, "Politische Stiftungen", In: Uwe Andersen, and Wichard Woyke (eds.), *Handwörterbuch des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland*, Springer-Verlag, 2013, s. 524 – 528

⁴⁴⁵ Bartsch, s. 280

⁴⁴⁶ Lepszy, s. 525

⁴⁴⁷ Uwe Optenhögel, "Die politischen Stiftungen, Wem dient der Auswärtige Dienst?", In: Bertram, Christoph/Däuble, Friedrich (Hrsg.), *Wem dient der Auswärtige Dienst?*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2002, s. 125 – 140, s. 129.

⁴⁴⁸ Optenhögel, s. 127

üzerindeki ülkede yürüttükleri eğitim, danışma ve diyalog programları faaliyetleri ile Almanya'nın bu ülkelerdeki siyasi, ekonomik ve güvenlik çıkarlarını korumak ve daha da genişletmek amacı ile buldukları ülke ile Almanya arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusunda etkili bir daimi temsilcilik görevini yaparlar.⁴⁴⁹ Bu vakıfların özellikle günümüz dünyasındaki Alman çıkarları açısından oynadığı rol çok önemlidir. Özellikle 11 Eylül Terör saldırıları sonrası Federal Almanya Hükümeti'nin genişleyen anti terör paketi kapsamında bu vakıfların çalışmaları finanse edilmektedir.⁴⁵⁰

Sendikalar – Gewerkschaften: Alman Sendikalar Birliği (Deutscher Gewerkschaftsbund, DGB) çatısı altında biraraya getirilmiş yaklaşık altı milyon üyesi olan Alman sendikaları ücret tarifeleri (toplu sözleşme), hizmet ve sosyo-politik çıkar durumlarının yanısıra sahip oldukları siyasi birlik gücü ile çeşitli şekillerde dış politika konularıyla meşgul olurlar.⁴⁵¹ Ancak dış politika konuları, sendikaların öncelikli iç politika düzenlemeleri ve faaliyetleri nedeniyle alt seviyelerde rol oynayabilmektedir. Sendikalar içerisinde dış politika için çok az sayıda profesyonel sorumlu vardır. Sendikaların dış politika etkinlik alanları genellikle sermayenin ve iş sahasının dış ülkeye gitmesi, uluslararası sanayi kuruluşlarının yükselen gücü karşısında ulusal hükümetler nezninde etkinlik kaybı gibi konuların olduğu ekonomik siyasi alanlardır. Bu bağlamda sendikaların dış politikaya dönük etki alanları dış ticaret ve AB bağlamında Avrupa politikaları üzerinde bulunmaktadır.⁴⁵² Özellikle Alman sendikalarının tarihsel süreç içerisinde içte ve dışta yaşanan tecrübeler çerçevesinde şekillenen dış politika düşünceleri doğrultusunda izlenen Almanya'da bir daha diktatörlüğün tekrar etmemesi ve Alman milliyetçiliğinin üstesinden gelinmesi politikaları çerçevesinde sosyal haklara saygılı, demokratik ve barışçıl bir Avrupa bütünleşme sürecine destek vermişlerdir.⁴⁵³

Politika Danışma Enstitüleri – Politikberatungsanstalten: Politikanın diğer birçok alanında olduğu gibi dış, güvenlik ve geliştirme politikalarının bilimsel tavsiye olmaksızın hazırlanması, kararlaştırılması ve uygulanması çok az olmaktadır. Bunun

⁴⁴⁹ Bartsch, s. 280

⁴⁵⁰ Colschen, s. 98

⁴⁵¹ Wolfgang Schroeder, "Gewerkschaften", In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 296 – 303, s. 296

⁴⁵² Colschen, s. 100

⁴⁵³ Ernst-Dieter Köpper, "Gewerkschaften und Außenpolitik", In: *Die Stellung der westdeutschen Gewerkschaften zur wirtschaftlichen und militärischen Integration der Bundesrepublik in die Europäische Gemeinschaft und in die NATO*, Frankfurt/New York 1982.

ana nedeni ise uluslararası siyasetin karmaşıklığı bağlamında Federal Almanya Cumhuriyeti'nin hızla büyüyen dış ve güvenlik politikaları çerçevesinde artan ödev ve sorumlulukları nedeniyle ihtiyaç duyulan danışma ihtiyacıdır.⁴⁵⁴ Çok uzun zamandır olan Politik danışma süreci siyasi karar alma bağlamında; ülke içinde veya dışında alınan dış politika ile ilgili bir karar veya olay hakkında açıklık getirilmesi, yorumlanması, enine boyuna düşünülmesi ve bağlamsallaştırılması noktasında ihtiyaç duyulan bilgiyi ve tavsiyeyi sağlar.⁴⁵⁵

Çoğunlukla dış politika açısından önem taşıyan bilimsel uzmanlık gereksiniminde ihtiyaç duyulan dış politika danışmanlığı, bakanlık bürokrasisi ve parlamento gibi devlet kurumlarınca yapılan talep doğrultusunda dışarıdan gerçekleşir. Bu bağlamda ABD'de olduğu gibi Federal Almanya Cumhuriyeti'nde “*Think-tankler*”e benzer düşünce ve danışma kuruluşları yada başka bir ifadeyle Bredow'un kullanımıyla “*düşünce fabrikaları*” (Denkfabriken) vardır.⁴⁵⁶ Almanya'da yaklaşık 30 ila 40 arası dış, güvenlik ve kalkınma politikaları konularında çalışan politika kuruluşları ve vakıfları bulunmaktadır. Bu kuruluşlarda yaklaşık olarak 250 ila 300 arasında bilimsel politika danışmanı dış, güvenlik ve kalkınma politikaları alanlarında çalışmaktadırlar. Bu düşünce kuruluşlarının ve içinde çalışanlarının sayısı ve finansiyel durumları ABD ile karşılaştırıldığında Almanya ABD'nin çok gerisinde kalmaktadır. Bu bağlamda Almanya'da politika alanında bilimsel uzmanlık az kullanılmaktadır.⁴⁵⁷ Bu kuruluş ve vakıflardan büyük olanları ayrıca devlet tarafından finanse edilmektedirler.⁴⁵⁸ Thunert'e göre dış, güvenlik ve barış politika alanlarında Almanya'da bulunan en köklü, finansiyel ve personel olarak en donanımlı düşünce kuruluşları aşağıdaki gibidir:⁴⁵⁹

- *Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik* (DGAP) Berlin – Alman Dış Politika Topluluğu
- *Stiftung Wissenschaft und Politik – Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit* (SWP) Berlin – Bilim ve Siyaset Vakfı

⁴⁵⁴ Martin Thunert, “Politikberatung”, In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306., VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 336 – 350, s. 350

⁴⁵⁵ Wilfried, 2008, s. 51

⁴⁵⁶ Wilfried, 2008, s. 52

⁴⁵⁷ Martin Thunert, “Think Tanks in Deutschland–Berater der Politik”, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 51. 03 (2003), s. 30 – 38, s. 30; Thunert, 2007, s. 341

⁴⁵⁸ Wilfried, 2008, s. 52

⁴⁵⁹ Thunert, 2007, s. 342 – 347

- *Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung* (HSFK) Frankfurt - Hessen
Barış ve İhtilaf Araştırmaları Vakfı
- *Zentrum für europäische Integrationsforschung* (ZEI) Bonn - Avrupa
Entegrasyonu Araştırma Merkezi
- *Centrum für angewandte Politikforschung* (C.A.P) München – Politik
Araştırmalar Merkezi
- *Institut für Sicherheits- und Friedenspolitik an der Universität Hamburg* (ISFH)
– Hamburg Üniversitesi Güvenlik ve Barış Politikası Enstitüsü
- *Bertelsmann-Stiftung* Gütersloh – Bertelsmann Vakfı

Kamuoyu – Öffentliche Meinung: Kamuoyunun demokratik ve hatta demokratik olmayan ülkelerin dış politikalarında özel bir rolü vardır. Kamuoyu bir devletin dış davranışlarına geniş bir onama ile büyük bir önem verir ya da ret ve tartışma ile devletin dış politikası üzerindeki gücünü ve baskınlığını elinden alabilir.⁴⁶⁰ Ama daha öncede belirttiğimiz gibi Almond ve Lippmann'ın yapış oldukları çalışmalar sonucu kamuoyunun genel/klasik dış politika karar alımına etkisinin az olduğu ve kamuoyunun dış politika meselelerinde tutarsız davrandığı ve o bir görüş birliği oluşturamadıkları görülmüştür. Ancak küreselleşen günümüz dünyasında insanların gelişen kitle iletişim, medya ve internet ile birlikte daha fazla bilgiye doğrudan erişebilmesi sonucu özellikle önemli dış politika kararlarına (Savaş, barış ve insani ve çevre meselelerinde) büyük etki edebilmektedir.

Alman kamuoyunun farklı yelpazelerden oluşan yapısı incelendiğinde ortaya çıkan kamuoyunun dış politika ile ilgili karakterinin gelişmesinde ve şekillenmesinde tarihsel süreçte yaşanan önemli gelişmelerin payı vardır. Bu bağlamda Alman kamuoyunun karakterini şekillendiren görüşler ve olaylar aşağıdaki gibidir:⁴⁶¹

- İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan büyük maalubiyet sonrası kamuoyunun varoluş çerçevesinde güvenlik ve dış politika sorunlarını anlamaya çalışması ile Soğuk Savaş ile parçalanmış bir Avrupa'da ikiye ayrılmış bir Almanya'nın durumu etkili olmuştur.

⁴⁶⁰ Christoph Weller, "Einleitung", *Die öffentliche Meinung in der Außenpolitik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2000, s. 9 – 14, s. 9

⁴⁶¹ Daha fazla Bilgi için Bkz. Hans Rattinger, "Öffentliche Meinung", In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 313 – 325, s. 314-318

- Batı bütünleşmesi bağlamında Avrupa Topluluğu (AT) ile olan ekonomik entegrasyon ve 1992 de ilişkilerin dahada derinleştiği Avrupa Birliği'ne (AB) olan Alman kamuoyunun bakışı oldu.
- Berlin Duvarı'nın yapılması ile birlikte ikiye ayrılan Alman halkının ve devletinin bu bölünmenin üstesinden nasıl geleceği sorusu büyük önem taşıdı. Bu bağlamda Almanya'nın Doğu ve Alman politikası çerçevesinde izlediği hareketsiz kalma ve Doğu Almanya ile ilişkide bulunmama politikalarında kamuoyunun önemli bir merkezi rolü olmadı.
- Almanya'nın hem batı ile bütünleşmesi hem de Soğuk Savaş döneminde Almanya'nın güvenliği bağlamında NATO ve BM'in kamuoyu gözünde Almanya'nın güvenliğinin garantisi olarak algılanmıştır. Almanya içinde bulunan NATO ve ABD üstleri bu bağlamda büyük bir destek olarak görülmüştür.
- Yeniden birleşme ve Soğuk Savaş sonrası (1990 sonrası) eski tehditlerin yerine ortaya çıkan yeni tehditler, sorunlar ve sorumluluklar Alman kamuoyunun dış politika ile ilgili yeni sorunlarla karşı karşıya gelmesini neden olmuştur. Bu bağlamda I. Körfez Savaşı ve Somalide'deki operasyonlara Alman askerlerinin katılması ile birlikte Almanya'nın yapmış olduğu bu alan dışı barış operasyonları temelinde kamuoyunda tartışmalara sebep oldu.
- Alman kamuoyunun genel karakterini belirleyen önemli bir nokta ise bileşmeden sonra eski ve yeni federal eyaletler arasındaki tutum farklarıdır. İkisi arasındaki farklı sosyalleşme deneyimleri, farklı düşman paktlara olan aitlik nedeniyle gelişen farklı dış ve güvenlik algıları ve davranışları bulunmaktadır.

Alman kamuoyunun özellikle dış politikanın seçimler yönünden önemini II. Körfez Savaşı öncesi savaş karşıtlığı ve Almanya'nın yapılacak olan bu savaşa katılmaması yönündeki tutumunu iyi değerlendiren Gerhard Schröder'in savaşa açık bir şekilde karşı olduğunu belirtmesi onun 2002 yılında yapılan genel seçimleri kazanmasına ve tekardan Şansölye seçilmesinde büyük rol oynamıştır. 11 Eylül Terör Saldırıları ardından Afganistan Operasyonu ve II. Körfez Savaşı ile birlikte artan terör saldırıları ve özellikle Arap Baharı sonucu Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine başlayan mülteci akını neticesinde batı toplumlarında ve kamuoylarında İslam karşıtlığı artmıştır. Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde "*Patriotische Europäer gegen die Islamisierung*

*des Abendlandes – PEGIDA*⁴⁶² gibi kamuoyunda islam ve mülteci karşıtı hareketler ortaya çıkmıştır. Kamuoyundan gelen mültecilerin Almanya'ya ve Avrupaya gelmesinin önlenmesi yönündeki talepler ve bu bağlamda Merkel 2017 yılında yapılacak Almanya genel seçimleri çerçevesinde Türkiye ile yapılan mülteci anlaşmasının yapılmasını ve bu anlaşmanın korunması aşırı çaba göstermesine neden olmuştur. Bunun yanında bu anlaşma özellikle Türkiye ile Almanya arasında yaşanan gerilimin önemli bir tarafı olmuştur.

Medya – Medien: Demokrasilerde medyanın /kitle iletişim araçlarının temel fonksiyonu; eleştiri ve tartışma yoluyla fikir oluşturarak ve bununlada katılımı sağlayarak halkı bilgilendirmesi ile yerine getirir. Bu bağlamda kitle iletişim araçları Federal Almanya Cumhuriyeti'nde önemli bir genişlikte bilgi gündemini belirler ve ayrıca siyasi karar yapımı ve verme sürecine kesin bir şekilde etki eder. Devletin içindeki yasama, yürütme ve yargı güçlerinin yanında medya genellikle dördüncü güç "*vierte Gewalt*" olarak adlandırılır.⁴⁶³ Bu temelde hatta medyanın siyaset üzerinde inşaa edilen ve gün geçtikçe artan etkisi incelendiğinde, siyasetin medyalaşması „*Medialisierung der Politik*” görülebilmektedir.⁴⁶⁴ 1990 yıllarla beraber CNN effect olarak kavramsallaşan medyanın özellikle küresel haber kanallarının ülkerin iç politik gündemini belirlemelerinin yanında dış politika yapım sürecine ve davranışlarına olan giderek artan etkileri bağlamında Alman medyasının Alman Federal Hükümeti'nin dış politika karar alım süreçlerine ve davranışlarına olan etkisi açık bir şekilde görülebilmektedir.

Almanya'da günlük bir kişi ortalama günlük olarak 10 saatten fazla bir süreyi basılmış gazete, dergi, TV, kitap, radyo ve internet üzerinden medyayı kullanmak için

⁴⁶² Nail M. Alkan, “Avrupa’da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 8 Sayı 16 (Yaz 2015), s. 275-296, s. 283, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/73887> Erişim Tarihi: 04.02.2017; ayrıca Bkz. PEGIDA Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Yurtsever Avrupalılar anlamına gelmektedir. Çekirdek kadrosu aşırı sağcı, ırkçı, yabancı ve İslam düşmanı Neonaziler oluşan ve sağ popülist Almanya İçin Alternatif (AfD) tam desteğini alan ayrıca aralarında “sıradan vatandaşlar” da olduğu PEGIDA hareketi ilk olarak Ekim 2014'te Almanya'da yabancı nüfusunun en az olduğu Dresden şehrinde ortaya çıkmıştır. Bu hareket Almanya'da İslam ve mülteci karşıtı olarak her pazartesi akşamı yürüyüşler düzenlemiştir. Bkz. Ahmet Külahçı, “Pegida ve Almanlar”, *Hürriyet*, In: “Göç Üzerine” *Politeknik*, Nisan 2016, s. 34 – 36, http://politeknik.de/wp-content/uploads/2016/04/Dosya_go%CC%88c.pdf Erişim Tarihi: 04.02.2017

⁴⁶³ Jürgen Habermas, “Keine Demokratie kann sich das leisten”, *Süddeutsche Zeitung*, 16. Mai 2007; Ulrich Sarcinelli, *Politische Kommunikation in Deutschland. Medien und Politikvermittlung im demokratischen System*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2011, s. 122

⁴⁶⁴ Patrick Donges, “Medialisierung der Politik–Vorschlag einer Differenzierung”, In: Patrick Rössler, Friedrich Krotz (Hrsg.), *Mythen der Mediengesellschaft – The Media Society and its Myths*, Konstanz, 2005, s. 321 – 340.

harcamaktadır.⁴⁶⁵ Bu çerçevede Almanya Gazete Yayıncıları Birliği'nin (*Bundesverband Deutscher Zeitungsverleger e.V.* - BDZV) 2016 verilerine göre günlük olarak 1528 bölgesel ve yerel baskı yerinde 351 adet günlük gazete toplam olarak yaklaşık 16,8 milyon adet baskı sayısı yapılmaktadır. Buna ek olarak 20 adet haftalık gazete 1,7 milyonluk baskı sayısı ile 7 adet 2,9 milyon tirajlı Pazar gazeteleri bulunmaktadır. Bu bağlamda Almanya Avrupa'nın en büyük ve dünyanın beşinci en büyük gazete pazarıdır. Bir başka ifadeyle Almanya bir gazete ülkesidir.⁴⁶⁶ Almanya'daki birçok yayınevi büyük medya şirketlerince yapılan satın almalar yoluyla büyümüştür.

Almanya'daki dört büyük yayın grubunu „Bild“, „Die Welt“, „Hamburger Abendblatt“, „Berliner Morgenpost“, das Boulevardblatt „B.Z.“ gazetelerinin bulunduğu Axel-Springer-Verlag – „Stuttgarter Zeitung“, „Rheinpfalz“, „Südwestpresse“ ve satın alınan „Süddeutsche Zeitung“ gazetelerinin sahibi Stuttgart merkezli Südwestdeutsche Medienholding - Essen merkezli WAZ – Köln merkezli DuMont Schauberg oluşturmaktadır.⁴⁶⁷ Haftalık olarak yayınlanan dergiler alanında ise „Focus“, „Spiegel“, „Stern“, „Zeit“ gibi büyük politik dergilerin başı çektiği Almanya'da 30 milyonu aşkın insan haftalık dergi okumaktadır.⁴⁶⁸ Alman devlet (ARD, ZDF) ve özel TV (RTL, ProSieben, Sat.1) kanalları ülke içinde bölgesel ve yerel olmak üzere güçlü bir konuma sahiptirler. Çok çeşitli alanlarda (Eğlence, Spor, Haber, Belgesel ve Çocuk) yayın yapan bu TV kanallarına 2016 verilerine göre Alman seyircileri yaklaşık olarak günlük 223 dakika ayırmaktadırlar.⁴⁶⁹ Buna ek Almanya'da yine yerel ve bölgesel alanda ülke içinde birçok raydo kanalları farklı kategorilerde yayın yapmaktadırlar.

Almanya'da farklı medya türlerinin kamuoyu üzerindeki görüş oluşturmadaki (Meinungsbildung) ağırlıkları oranlarına yönelik 2016 yılında yapılan çalışmaya göre; Televizyon (35,7 %), İnternet (22,3%), Günlük Gazeteler (20,7 %), Radyo (18,7) ve

⁴⁶⁵ Christian Klenk, *Macht und Einfluss der Medien in Deutschland. Die Zeitschrift Ost-West Europäische Perspektiven (OWEP)*, OWEP 2/2010, <https://www.owep.de/artikel/40/macht-und-einfluss-medien-in-deutschland> Erişim Tarihi: 20.03.2017.

⁴⁶⁶ Daha fazla bilgi için Bkz. Die deutschen Zeitungen in Zahlen und Daten 2016. *Bundesverband Deutscher Zeitungsverleger e.V.* – BDZV. https://www.bdzv.de/fileadmin/bdzv_hauptseite/aktuell/publikationen/2016/ZDF_2016.pdf Erişim Tarihi: 20.03.2017

⁴⁶⁷ Klenk.

⁴⁶⁸ “Statistiken zu Zeitschriften in Deutschland”, *Das Statistik-Portal*, Alman Dergi Yayıncıları (Deutscher Zeitschriftenverleger - VDZ) verileri 2017, <https://de.statista.com/themen/590/zeitschriften/> Erişim Tarihi: 20.03.2017.

⁴⁶⁹ Lisa Goldmann, “Ist das Fernsehen tot?” *Zeit Online, ZEIT Campus* Nr. 2/2016, 9. Februar 2016, <http://www.zeit.de/campus/2016/02/tv-internet-fernsehen-streaming-zuschauer> Erişim Tarihi: 20.03.2017.

Dergiler (2,6 %) oranları ile görüş belirlemede önemli rol oynamaktadırlar.⁴⁷⁰ Alman ve diğer ülkelerdeki medyanın 1989 sonrası özellikle CNN'in yapmış olduğu etkiyle birlikte siyaset üzerindeki rolü artmıştır. Özellikle ülkelerin dış politika çerçevesinde savaş tehdidi, doğal afetler, insani yardım gibi kriz konuları üzerinde medyanın etkinliği fazladır. Bu bağlamda Almanya'daki medya kuruluşlarının kamuoyunu yönlendirme ile siyaset ve dış politika üzerindeki gelişimi incelendiğinde iki Almanya'nın bileşmesi süreci sonrası I. Körfez Savaşı, Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan çatışma ve Kosova Savaşı, II. Körfez Savaşı, Arap Baharı ve sonrası yaşanan Suriye iç savaşı ile başlayan mülteci akını süreçlerinde kamuoyunu yönlendirme ve bu çerçevede federal hükümetin kararlarını etkilemede gücünü ve etkinliğini arttırmıştır.⁴⁷¹

Nichtregierungsorganisationen (NRO) und Kirchen –Hükümet dışı Kuruluşlar ve Kiliseler: Dış politika araştırmalarında kiliseler ve hükümet dışı kuruluşlar⁴⁷² klasik konular arasında yer almazlar. Özellikle 1980 öncesi Alman dış politikası çalışmalarında kiliseler ve NGO'ların tema olarak alınmadığı görülür. Erdmann'a göre bu durumun nedeni Kilise ve NGO'ların Alman dış politikası üzerindeki etkisi üzerine şimdiye kadar bilimsel bir çalışmanın yapılmamış olmasındandır ve bunlar biryere kadar “ulusötesi aktörler” veya “aracı kuruluşlar” görünümü altında kabul görmüşlerdir.⁴⁷³ Bugün yaşadığımız dünyanın birçok alanında rastladığımız NGO'lar kamunun vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Onların ulusal sınırların ötesine geçen faaliyetleri ile birlikte önemli birer uluslararası aktör haline gelmişlerdir. Özellikle 1990 yıllarla beraber keşfedilen yeni faaliyet alanları (uluslararası çevre, kalkınma, finans ve insan hakları politikası) ile NGO'lar siyasetin uluslararası sahnesine yerleşmişlerdir. 1992 yılındaki Rio de Janeiro'da yapılan BM'in Çevre ve Kalkınma konulu dünya konferansı NGO'lar açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁴⁷⁴ Bu konferans sonrası UNO ve AB gibi

⁴⁷⁰ “Medienkonvergenzmonitor der DLM Medien”, *VielfaltsMonitor Ergebnisse* 1. Halbjahr 2016, s. 5, https://www.blm.de/files/pdf1/alm_vielfaltsmonitor_1-halbjahr-2016-1.pdf Erişim Tarihi: 20.03.2017

⁴⁷¹ Ulrich Sarcinelli, und Marcus Menzel, “Medien”, In: Schmidt, Siegm, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 326 – 335, s. 332-333

⁴⁷² Hükümet dışı kuruluşlar sıklıkla İngilizce terimi “Non-Governmental-Organisation” ‘un yerine kullanılan NGO kısaltılması ile adlandırılır. Almanca'da aynı şekilde “Nichtregierungsorganisationen” terimi yerine NRO kullanılmaktadır. Bu çalışmamızda İngilizce kısaltması olan NGO tercih edilecektir.

⁴⁷³ Gero Erdmann, “Kirchen und NRO”, In: Schmidt, Siegm, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306., VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 304 – 312, s. 304

⁴⁷⁴ Walter Eberlei, “Entwicklungspolitische Nicht-Regierungsorganisationen in Deutschland. Euphorie, Ernüchterung, Erneuerung”, *Aus Politik und Zeitgeschichte* B 6-7/2002, In: “Nicht-Regierungsorganisationen (NGOs)”, *Bundeszentrale für politische Bildung*, Bonn 15.02.2002 (Online

organizasyonlar ile güçlü işbirliği onlar için açıldı.⁴⁷⁵ Bu dönemde Almanya merkezli kurulan büyük NGO-Birlikleri ve dernekleri: “*Çevre ve Kalkınma Formu - Forum Umwelt & Entwicklung (1992)*”, “*İnsan Hakları Formu - Forum Menschenrechte (1994)*” ve “*Alman Kalkınma ve İnsani Yardım Kuruluşları Birliği - Verband Entwicklungspolitik deutscher Nicht-Regierungsorganisationen, VENRO (1996)*”.⁴⁷⁶

NGO’lar dış politik alanda devlet dışı aktörler olarak, uluslararası olarak çalışan ve genel talepleri çevrenin korunması (iklim koruması), insan hakları (kadın hakları, kara mayınlarının yasaklanması v.b.) ve kalkınma politikaları konuları olan kuruluşlardır.⁴⁷⁷ Bu kuruluşlar dernekler gibi çıkarların temsiline dayalı bir eğilimleri vardır. NGO’lar kar amacı gütmeyen, şiddet içermeyen, hiçbir hükümet çalışanın bulunmadığı insanlar tarafından oluşturulan birer organize grupturlar.⁴⁷⁸ NGO’ların derneklerden farkı toplumsal bağlamı ve ilgi/çıkartar tarzıdır. Klasik derneklerin birçoğu üyelerinin maddi çıkarları doğrultusunda hareket ederlerken, NGO’lar kamu yararını takip ederler ve yeni sosyal hareketlerle (Çevre, Kadın ve Barış Hareketleri) bağlantıda olurlar.⁴⁷⁹ NGO’lara örnek olarak Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü), Terre des Hommes (Çocuk Hakları Kuruluşu)⁴⁸⁰, Greenpeace ve Médecins Sans Frontières/Doctors Without Borders (Sınır Tanımayan Doktorlar) önde gelmektedir.

Alman merkezli olan NRO’ların başında gelen Çevre & Kalkınma Formu ve özellikle çatı kuruluşu VENRO çeşitli grupları koordine ederek kamuda, Federal Meclis’te ve uluslararası kuruluşlarda aktif olarak çevre, insan hakları, barış, acil durum ve kalkınma politikaları çerçevesinde bu dünyanın yoksul insanlarına yardım etmek amacıyla lobi faaliyetleri yapmaktadırlar.⁴⁸¹ Bu kuruluşlar muhattap olarak sadece partiler ve parlamentoyu almayıp çeşitli bakanlıklarla (Federal Ekonomik İşbirliği ve

22.5.2002), s. 23 – 28, s. 23, <http://www.bpb.de/apuz/27118/entwicklungspolitische-nicht-regierungsorganisationen-in-deutschland?p=all> Erişim Tarihi: 21.03.2017

⁴⁷⁵ Christiane Frantz und Kerstin Martens, *Nichtregierungsorganisationen (NGOs)*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2006, s. 16-17. Erdmann, s. 304

⁴⁷⁶ Erdmann, s. 305

⁴⁷⁷ Annette Zimmer, “Verbände als Dienstleister und Träger öffentlicher Aufgaben”, In: Von Winter, Thomas und Ulrich Willems (Hrsg), *Interessenverbände in Deutschland*, VS, Verlag für Sozialwiss, Wiesbaden 2007, s. 393 – 412, s. 395

⁴⁷⁸ Hellmann, 2006, s. 156

⁴⁷⁹ Hellmann, 2006, s. 156-157

⁴⁸⁰ Kalkınmakta olan ülkelerde çocukların sömürülmesine karşı mücadele eden İsviçre merkezli Terre des Hommes (TDH) adlı yardım kuruluşudur. Daha fazla bilgi için bkz. <http://www.terredeshommes.org/>

⁴⁸¹ W. Pogorelskaja Swetlana, “Die parteinahen Stiftungen als Akteure und Instrumente der deutschen Aussenpolitik”, *Aus Folitik und Zeitgeschichte*, B6-7/2002 (22.5.2002), s. 29 – 38, s. 29, <http://www.bpb.de/apuz/27121/die-parteinahen-stiftungen-als-akteure-und-instrumente-der-deutschen-aussenpolitik?p=all> Erişim Tarihi: 21.03.2017

Kalkınma, Federal Çevre, Federal Ekonomi ve Teknoloji (Ticaret politikası) ve Federal Finans (Borçlar ve Bütçe) Bakanlıkları) ve uluslararası Bratton Woods kuruluşları olan Dünya Bankası ve IMF ile diğer uluslararası kurumlarla (WTO, G8) uluslararası politika ile ilgili alanlarda lobi faaliyetleri yaparlar. Özellikle VENRO insani yardım açısından Dışişleri Bakanlığı için büyük bir öneme sahiptir. İnsan hakları politikası alanında Uluslararası Af Örgütü'nün yanında NGO'lar altında oluşturulan Forum Dışişleri Bakanlığının en önemli muhatabı haline gelmiştir. Bu bağlamda İnsan Hakları Forumu'nun başarıları arasında Berlin'de Alman İnsan Hakları Enstitüsü'nün kurulması sayılır.⁴⁸²

Bu kuruluşların önemli etkilerine rağmen onların ekonomik, personel, ve profesyonel eksikliklerine ek NGO'ların ve çeşitli birliklerin farklı büyüklükte olması, farklı siyasi-kültür çevrelerinden gelmeleri sonucu ortaya çıkan koordinasyon sorunu ve bazen fazla idealist ve ütöpik hedefleri olması onların faaliyetlerini ve etkilerini büyük ölçüde etkilemektedir. NGO'lar içinde onların çalışmalarını etkileyen önemli bir konu ise onların siyasi stratejileri çerçevesinde devlet kurumları ile yaptıkları lobi faaliyetleri sonucu devlet ile aralarındaki mesafenin yaklaşması ile ortaya çıkan işbirliğinin onları bir devlet aracına dönüştürmesi ile NGO kimliğinin kaybedileceği ve hedeflerin bozulacağı korkusu tartışmalarıdır.⁴⁸³

Kiliselerin 1980'lere kadar dünyadaki yoksulluğu ortadan kaldırma yönündeki kalkınma politikasına açık bir şekilde bağlılıkları dışında az bir dış politika görünümüne sahiptiler.⁴⁸⁴ Katolik ve Protestan Kiliseleri arasında dış ve kalkınma politikaları konularında hemen hemen hiçbir temel fark olmamasına karşın Federal Almanya'nın batı ile bütünleşmesine Katolik kilisesinin çekinceğiz desteği Protestan kilisesine kıyasla daha açık şekilde görüldü. Bu bağlamda kiliseler AB'nin genişlemesini her zaman desteklediler (özellikle Polonyanın AB'ne katılmasında).⁴⁸⁵ Almanya'nın tekrar silahlanması sorunu çerçevesinde Alman Protestan Kilisesi Konseyi - *Rat der Evangelischen Kirche Deutschlands* (EKD) başlangıçta bu konuya olumsuz yaklaşmış ve yapılan yoğun ve bitmeyen tartışmalar sonucu uyarıcı onama ile sorun çözülmüştür. Almanya'nın Soğuk Savaş döneminde doğu komşuları ile olan ilişkileri ve bu bağlamdaki doğu politikası

⁴⁸² Erdmann, s. 308

⁴⁸³ Erdmann, s. 309

⁴⁸⁴ Erdmann, s. 305

⁴⁸⁵ Jan-Philipp Sommer, *Normen als Grund bilateraler Außenpolitik: die deutsche Außenpolitik gegenüber Polen am Anfang des 21. Jahrhunderts*, Springer-Verlag, 2015, s. 294

kiliseler içinde tartışmaya neden olmuştur.⁴⁸⁶ Almanya’da bulunan Kiliseler I. Ve II. Körfez Savaşı sırasında savaşa karşı olduklarını açıkça söylemişler ayrıca 1990 sonrası Alman askerlerinin yapmış olduğu alan dışı askeri operasyonları çerçevesinde yapılan tartışmalara katılmışlardır.⁴⁸⁷

Kiliselerin politkadaki ilgi alanlarının ağırlıklı odağını insan hakları, barış (özellikle Silah ihracat kontrolü) ve kalkınma politikası alanları oluşturmaktadır. Onların NGO’lara ve ağlarına olan yakın bağlantıları ve alakalarının yanısıra Katolik ve Protestan Kilisesi ve onların yardım kurumları dış politika bağlamında her durumda bağımsız aktörler olarak hareket ederler. İki kilise birlikte yoğunlaştırılmış bir ağ üzerinden dış politika katılımcıları olan; daimi parlamento komisyonları, Dışişleri Bakanlığı ile siyasi ve idari düzeyde, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı ve diğer ilgili bakanlıklarla görüşürler.⁴⁸⁸ Alman kültürel dış ve eğitim politikasının önemli bir ortağı olan Kiliseler Goethe Institut ve yurtdışındaki Alman ortak okulları ile birlikte Almanya’nın tanıtımı açısından önemli rol oynarlar.⁴⁸⁹ Kiliseler sadece Almanya içinde yapmış oldukları yoksullara yardım gibi insani yardım çalışmaları dışında yurtdışında yapmış oldukları yardım ve misyon çalışmaları için kalkınma ve insani yardım proje fonları çerçevesinde Dışişleri ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlıklarından yardım alırlar (2015 yılında yaklaşık 500 Milyon Euro).⁴⁹⁰

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle, hızlanmaya başlayan küreselleşme süreci ile birlikte NGO’ların dünya politikasındaki birçok farklı siyasi alanda rolleri ve etkileri önemli derecede artmıştır. Almanya merkezli NGO’lar ve Kilise yardım kuruluşları hem ülke içindeki kamuoyu hemde başta federal Alman Hükümeti ve bağlı bakanlıkları, parlamento, siyasi partiler ve eyaletler ile etkili bir iletişim ve kendilerine sağlanan yardımlar ile uluslararası alanda etkili bir şekilde çalışmaktadırlar. Sosyal aktörlerin hızla artan profesyonelleşmeleri ve NGO’lar ve Kilise yardım kuruluşları ile Bakanlıklar ve

⁴⁸⁶ Erdmann, s. 305

⁴⁸⁷ Ulf von Krause, *Die Bundeswehr als Instrument deutscher Außenpolitik*, Springer-Verlag, 2012, s. 230-231.

⁴⁸⁸ Erdmann, s. 306

⁴⁸⁹ “20. Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kultur- und Bildungspolitik 2016“, *Auswärtiges Amt*, Stand 27.04.2017, s. 117, http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/762324/publicationFile/226648/170427_AKBP16.pdf Erişim Tarihi: 01.05.2017.

⁴⁹⁰ Katolik ve Protestan Kiliseleri 2015 yılında yaklaşık olarak 500 Milyon Euro devletten yardım aldılar. Bkz. Lutz Kinkel, “Die staatliche Mega-Rente für die Kirchen”, *Stern*, 05. Februar 2016, <http://www.stern.de/politik/deutschland/staatsleistungen--laender-zahlen-500-millionen-euro-an-kirchen-6682834.html> Erişim Tarihi: 01.05.2017.

onların bürokratik kurumları arasındaki kurumsallaşmış işbirliği yapılarının çoğalması ile birlikte dış politikanın sosyalleşmesi eğilimi güçlenmiştir.⁴⁹¹ NGO'lar ve Kiliseler politika üzerinde karar vermezler, onlar çoğulcu bir anlaşma içerisinde farklı toplumsal çıkarlara kendi formülasyonları ile katkıda bulunurlar.⁴⁹²

⁴⁹¹ Colschen, s. 105

⁴⁹² Erdmann, s. 312

II. BÖLÜM

MERKEL DÖNEMİ ORTADOĞU SİYASETİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

2.1 Alman Dış Politika Geleneğinde Ortadoğu 1871 – 1949

2.1.1 Alman İmparatorluğu Dönemi 1871 – 1918

Alman Halkının Kutsal İmparatorluğu 1512 yılında “*Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation*” ya da diğer adıyla Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu adını alan Almanya 1800 yılında ise yüzlerce küçük beyliklerden, serbest şehirlerden ve dini ve aristokrat siterlerinden oluşan bir köhne imparatorluktu.⁴⁹³ Merkezi idarenin oldukça zayıf olduğu bu durumun sonucu olarak, imparatorluk Napolyon Bonaparte’ın Orta Avrupa’yı ele geçirmesinin ardından 1806’da dağıldı.⁴⁹⁴ Bu dağılmanın sonucu olarak imparatorluk toprakları Avusturya, Prusya ve Ren Konfederasyonu “*Rheinbund*” arasında bölündü. Napolyon Savaşları’nın ardından Fransa’nın yenilmesi ve Avrupa’daki düzeni tekrar sağlamak amacı ile yapılan Viyana Kongresi (1814-1815) sonunda; Avusturya, Prusya ve diğer Alman devletçiklerinin, Alman Konfederasyonu “*Deutscher Bund*” çatısı altında bir birlik oluşturmaları ile sonuçlandı.⁴⁹⁵ Bu çatı altında toplanan devletlerin bağımsızlığın devam etmesi ve Avusturya ve Prusya arasında çıkan savaşın bir sonucu olarak 1866 yılında Alman Konfederasyonu dağıldı.⁴⁹⁶ 1867 yılında Prusya’nın önderliğinde kuzey Alman devletlerinin bir araya gelmesi ile Kuzey Alman Birliği kuruldu.⁴⁹⁷ Prusya önceliğindeki bu birliğin 1870-1871 yılları arasında Fransa’ya karşı

⁴⁹³ Muratoğlu, s. 297; Martin Kitchen, *A history of modern Germany 1800-2014 The Divided Nation*, Wiley-Blackwell, 2015, s. 1; Eric Dorn Brose, *German History 1789-1871: From the Holy Roman Empire to the Bismarckian Reich*, Berghahn Books, 1997, s. 4;

⁴⁹⁴ Barbara Stollberg-Rilinger, *Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation: vom Ende des Mittelalters bis 180*, Vol. 2399, CH Beck, 2006, s. 115; Muratoğlu, s. 298

⁴⁹⁵ Muratoğlu, s. 298

⁴⁹⁶ Brose, s. 83; Muratoğlu, s. 298

⁴⁹⁷ Muratoğlu, s. 298

yapılan savaşı kazanması ve diğer güney Alman devletlerinin birliğe katılması sonucu 1871 yılında Alman İmparatorluğu “*Deutsches Reich*” adı altında kuruldu.⁴⁹⁸ Alman birliğinin sağlanması ile bu yeni imparatorluğun kurulması; Avrupa’da 1815’te oluşturulmuş olan güç dengesini bozacak gelişmenin önemli ilk adımıydı.⁴⁹⁹ Küçük, önemsiz bir devletler kümesi tarafından yönetilen bir devlet olarak görülen Almanya; sanayi, ticaret ve ordu (donanma) alanlarında çok kısa bir zamanda büyüyerek Avrupa’nın en güçlü devleti olması bağlamında değişen dış politikası kendisini, dünya politikasındaki depremlerin merkezinde yer alan “Almanya sorunu” ile gösterecekti.⁵⁰⁰

Alman İmparatorluğu’nun 1871 yılında kurulmasından sonraki geçen on yıl boyunca Alman dış politikasında ana konu Avrupa sorunu üzerine oldu. Şansölye Bismarck’ın ana hedefi yeni oluşturulan bu ulusun Orta Avrupa’daki kalıcılığını ve güvenliğini pekiştirmek için Avrupa’nın karmaşık ittifaklar sistemi içindeki güç dengelerini gözeterek barışçı politikalar izlemek oldu.⁵⁰¹ Bismarck Prusya öncülüğünde Almanya’nın birleştirilmesi amacına yönelik güç politikası (Machtpolitik) kullanmasına karşın dış politikada reelpolitik çerçevesinde hareket etti.⁵⁰² Bu bağlamda 1864 yılında Danimarka’ya, 1866 yılınıda eski müttefikleri Avusturya’ya ve 1870-1871 yıllarında bölgedeki hakim unsur olan Fransa’ya karşı akıllıca tertiplenen üç stratejik savaş ile Bismarck sadece dış politika düşmanlarını zayıflatmakla kalmamış, ayrıca kendisinin birleşme planlarına karşı çıkan iç politikadaki yerel rakiplerini etkisiz hale getirmiştir.⁵⁰³ Mearsheimer’e göre; Bismarck’ın Danimarka, Avusturya ve Fransaya karşı başlattığı savaşların ana nedeni birleşik bir Almanya yaratılması doğrultusundaki milliyetçilik düşüncesi idi.⁵⁰⁴

⁴⁹⁸ Katherine Anne Lerman, “Bismarckian Germany”, In: James Retallack, *Imperial Germany 1871-1918*, Oxford University Press, 2008, s. 18 – 39, s. 18s

⁴⁹⁹ Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of the World War, Before Sarajevo*. Vol. 1, Second Edition, Revised NY: Free Press, Toronto, Ontario, 1966, s. 40,43

⁵⁰⁰ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, (Çev. Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sekizinci Baskı, İstanbul 2001, s. 260

⁵⁰¹ Lynn Abrams, *Bismarck and the German Empire: 1871–1918*, Routledge, 2007, s. 43

⁵⁰² Michael Roskin, *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Adres Yay., Ankara, 2014, s. 204

⁵⁰³ Hartmut Boockmann, *Mitten in Europa: deutsche Geschichte*, Siedler Verlag, 1984, s. 286

⁵⁰⁴ Mearsheimer’e göre yapısal realistler, devletlerin savaşa ana sebep olarak tek bir etkene işaret eden basit bir teori ortaya çıkarmayı imkânsız kılan herhangi bir nedenden dolayı savaşa gidebileceğini kabul ederler. Devletlerin bazen rakip bir devlet üzerinde iktidarı kazanmak ve güvenliğini arttırmak için savaş başlatmaları konusunda hiçbir sorun yoktur. Ancak güvenlik her zaman bir devletin savaş kararının ardındaki itici güç değildir. İdeoloji veya ekonomik düşünceler bazen çok önemlidir. Örneğin, Bismarck’ın

Bismarck'ın dış politika alanında güç dengesi çerçevesinde Avrupa içi meselelere ağırlık vermesi sebebiyle Almanya'nın Ortadoğu bağlamındaki Osmanlı ilişkileri yavaş ilerlemiştir. İkincil öneme itilen Almanya'nın Balkanlar ve Ortadoğu dış politikası nedeniyle Bismarck Osmanlı devleti ile doğrudan ekonomik, siyasi ve hatta kültürel etkileşime karşı çıkmıştır.⁵⁰⁵ Ancak bu durum 1880'lerin başında özellikle yerel sebeplerden kaynaklanan yoğun taleplerin etkisiyle değişmiştir. Bismarck, Alman sömürge politikasını başlatarak bu yayılcı unsurlara sınırlı bir çıkış imkânı sağlamaya çalışmış ve bu bağlamda dünya politikası "*Weltpolitik*" izlemeye mecbur kalmıştır. Bismarck'ın, anti-İngiliz ve anti-Rus ekonomi politikası (tarım çıkarlarını tatmin etmek için) Almanya'yı umutsuz bir ikileme sürüklemiştir.⁵⁰⁶

Almanya içinde giderek artan dış ticaret baskısı bağlamında dünya pazarlarına açılımın ve katılımın artmasına yönelik talepler, büyük güçler tarafından paylaşılan dünya üzerinde Almanya'nın da bir pay istediği "*Weltpolitik*" isteklerine neden oldu. Ancak Türk'ün de belirttiği gibi, Almanya'nın dünya pastası üzerindeki pay talebi, dönemin getirdiği reel politik koşullar nedeniyle hiçbir büyük devletten sahip olduğu güç statüsünü bırakması beklenemezdi. Bu koşullar altındaki Almanya'nın dünya politikasının karakterini belirleyen temel unsurlarını itibar (prestij) ve saygınlık kazanma eğilimi oluşturdu.⁵⁰⁷ Almanya 1880'li yılların ortalarında ev sahipliğini üstlendiği Berlin Konferansı gibi çeşitli konferanslarla ve bu bağlamda hemen hemen her olayda "*arbiter mundi*" (dünya hakemi) olarak uluslararası sahnede yerini almaya başlayarak büyük devlet statüsünü pekiştirdi.⁵⁰⁸ 1888'de genç Alman İmparatoru II. Wilhelm'in tahta çıkması ve 1890'da Bismarck'ın görevinden ayrılmasıyla birlikte içten gelen bu yoğun talepler neticesinde Alman dış politikasında dünyaya açılma "*Weltpolitik*" dönemi daha

Danimarka (1864), Avusturya (1866) ve Fransa (1870-1) aleyhindeki savaşları başlatmasının ana nedeni milliyetçiliktir. Bkz. Mearsheimer, "Structural realism", s. 78.

⁵⁰⁵ Wolfgang J. Mommsen, *Großmachtstellung und Weltpolitik 1870-1914, Die Außenpolitik des Deutschen Reiches*, Berlin 1993, s. 191

⁵⁰⁶ Hannsjoachim Wolfgang Koch (ed.), *The origins of the First World War: great power rivalry and German war aims*, MacMillan Publishing Company, 1984, s. 49

⁵⁰⁷ Fahri Türk, *Türkiye ile Almanya arasındaki silâh ticareti, 1871-1914: Krupp firması, Mauser tüfek fabrikası, Alman silâh ve cephan fabrikaları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, s. 52

⁵⁰⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı imparatorluğunda Alman nüfuzu*, Timaş, 15. Baskı 2016, s. 28; Türk, 2012, s. 52

açık bir şekilde uygulanmaya başladı.⁵⁰⁹ Bu bağlamda Almanya 1890'lardan itibaren ise kendini, dünyanın gelecekteki efendisi olarak hissetmeye başladı.⁵¹⁰

Bismarck'ın görevinden ayrılana kadar Avrupa merkezli dış politika (Europapolitik) yürütülürken II. Wilhem'le beraber küresel dış politika (Weltpolitik) yürülmeye çalışılmıştır. Bismarck'ın Avrupa güç dengesi çerçevesinde Avrupa'nın büyük güçleri başta olmak üzere başka devletlerle çatışmamak için uyguladığı ihtiyatlı dış politikanın yerini II. Wilhelm beraber emperyalist ve daha enerjik bir dış politika aldı.⁵¹¹ Bu değişimde Almanya'yı yöneten liderlerin değişimi ve onların farklı dünya algılayışları, birliğin sağlanmasından sonra yükselen milliyetçilik ile ülke içinden gelen yoğun baskı ve talepler etkili oldu.⁵¹² Almanya'nın Dışişleri Bakanı Bernhard von Bülow'un 6 Aralık 1897 yılında Alman parlamentosu Reichstag'ta yapmış olduğu konuşmada; diğer büyük güçlerin Doğu Asya'daki çıkarlarına saygı duyduklarını ve onların Almanya'nın çıkarlarına ve haklarına saygı göstermeleri gerektiğini belirterek konuşmasını: “*Kimseyi gölgede bırakmak istemiyoruz, ancak güneşteki yerimizi de almak istiyoruz*”⁵¹³ ifadesiyle bitirerek diğer büyük güçler ile eşit haklara sahip olduklarını açıkça belirtti.⁵¹⁴

Bismarck sonrası II. Wilhelm Almanya'sı ile birlikte gelişen sanayisi için hammadde ve pazar ihtiyacı, yükselen Alman milliyetçiliği bağlamında ortaya çıkan Pancermen gibi yayılmacı ve milliyetçi derneklerin etkisi Almanya'nın Ortadoğu politikasına yöne vermiştir.⁵¹⁵ Almanya'nın özellikle Bismarck döneminde Avrupa'nın güç dengesine dayalı dış politikası çerçevesinde Doğu Sorunu ile ilgilenmeyerek Avrupalı büyük güçlerle çatışmadan kaçınmıştır. Ancak Almanya'nın sanayisinin gelişmesi ile birlikte izlenen Weltpolitik çerçevesinde kolonilere ve pazara ihtiyaç duymuştur. Ancak İngiltere, Fransa ve Rusya'nın dünya üzerinde kurdukları ve genişlettikleri kolonilerine karşın Almanya'nın birliğini geç sağlaması ve sanayisinin

⁵⁰⁹ Rifat Önsoy, Jehuda L. Wallach: Anatomie einer Militaerhilfe, “Die preussisch-deutschen Militaer missionen in der Türkei 1835-1919”, Düsseldorf 1976, *Tarih Dergisi* 33 (1981), s. 452 – 454, s. 452, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101872> Erişim Tarihi: 02.04.2017

⁵¹⁰ Ortaylı, 2016, s. 28

⁵¹¹ Ö. Kürşad Karacagil, “II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)”, *Türkiyat Mecmuası* Cilt. 24. 2 (2014), s. 73 – 98, s. 76. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/173120> Erişim Tarihi: 02.04.2017

⁵¹² Koch, s. 49-53

⁵¹³ Gerd Fesser, *Der Traum Vom Platz an Der Sonne: Deutsche Weltpolitik 1897-1914*, Donat Verlag, Bremen, 1996, s. 25

⁵¹⁴ Türk, 2016, s. 53

⁵¹⁵ Türk, 2016, s. 24

diğer Avrupalı güçlere göre geç gelişmesi, Almanya'yı sömürgecilik yarışında geç kalmasına neden olmuştur.⁵¹⁶ Almanya, bu nedenle Kuzey Afrika, Batı Asya ve Ortadoğu'da bu büyük güçlere karşı herhangi bir çatışmaya neden olmayacak şekilde farklı politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır.⁵¹⁷

Almanya'nın 1914'e kadar süren barış döneminde Ortadoğu politikasının görünürdeki üç temel özelliği, bölgedeki statükoya saygı gösterilmesi ve bölgedeki toprak taleplerinden vazgeçilmesi, Avrupa ve Amerika'ya yönelik birincil politikaya tabi olarak Ortadoğu dış politikasının ikincil seviyede yürütülmesi ve Doğu çatışmalarında arabuluculuk diplomasisi oldu. Almanya, diğer büyük güçlerin aksine Ortadoğu'daki herhangi bir Müslüman üstünde yönetim göstermedi.⁵¹⁸ Ancak Almanya'nın Dünya politikası doğrultusunda Ortadoğu bağlamında izlemiş olduğu *Drang nach Osten* (Doğu'ya doğru yayılma/genişleme) tutkusuna yönelik öncelikli politikalarında, Osmanlı Devleti ve onun Avrupa ve Ortadoğu'daki toprakları önemli bir yer tuttu.⁵¹⁹

Almanya'nın ortaya koyduğu bu politikalardan birincisi; Ortadoğu bölgesinin hali hazırda büyük güçler tarafından kendi aralarında bölünmüş olması sebebiyle Almanya başlarda bu bölgedeki Avrupalı büyük güçlerin çıkar ve menfaatlerine dokunmama prensibi çerçevesinde bölgede oluşan statükoya saygı duyarak (bölgedeki sömürge taleplerinden vazgeçilmesi) milli çıkarlarına (Almanya Devleti'nin güvenliğine) hizmet etti.⁵²⁰ Ancak Almanya bu statükoyu bozmadan ticaret, ekonomi ve barışçıl içerikli girişimler gibi açık kapı aralıklarını kullanarak Ortadoğu dış politikasının temel taşlarını oluşturdu. Almanya'nın Ortadoğuya yaklaşımı 1884 yılından 1914'e kadar otuz yıl boyunca görünürde, Avrupa büyük güçlere karşı Osmanlı Devleti ile askeri bir ittifak ilişkisinden kaçınan ama Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalan özellikle Anadolu ve

⁵¹⁶ Almanya'nın 1871'de birliğini sağlamasından önce başta Prusya olmak üzere hiçbir Alman devleti Avrupa kıtasının dışında bir toprağa, başka bir ifadeyle koloniye sahip değildi. Bkz. J. E. Mackenzie, "The colonial aspirations of Germany", In: Arthur Percival Newton (ed.), *The sea commonwealth and other papers*, London and Toronto 1919, s. 29 – 49, s. 30

⁵¹⁷ Wolfgang G. Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy, 1871–1945*, Trafo Verlagsgruppe 2004, s. 1. <http://trafoberlin.de/pdf-dateien/German%20Middle%20Eastern%20Policy.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2017.

⁵¹⁸ Schwanitz, 2004, s. 2

⁵¹⁹ Bkz. Evans Lewin, *The German Road to the East: An Account of the "Drang Nach Osten" and of Teutonic Aims in the Near and Middle East*, W. Heinemann, London 1916, s. 1

⁵²⁰ Ulrich van der Heyden, *Rote Adler an Afrikas Kuste, Die brandenburgisch-preussische Kolonie Grossfriedrichsburg in Westafrika*, Berlin 2001, s. 14-15

İslam dünyasının Arapça konuşulan zengin toprakları ve Arap Yarımadası'na barışçıl, ekonomik ve kültürel faaliyetler ile nüfuz etmeye çalışan bir yaklaşım sergiledi.⁵²¹

Barışçıl politikaların yanında Almanya ayrıca Afrika ve Asya'da sömürge için yeni bölgeler araştırdığı bu dönemde Batı ve Doğu Afrika'da sömürgeler kurarak, küçük bir sömürge gücü haline geldi.⁵²² Ancak bu elde etmiş olduğu sömürgeler diğer ülkelerin sömürgeleriyle karşılaştırıldığında hem çok verimsiz olduğu, hemde bu sömürgelerin Almanya sanayisi için gerekli hammadde ve pazar imkânı sağlamaktan çok uzak olduğu görüldü.⁵²³ Bu gerçek, Almanya'nın yirminci yüzyılın başlarında bir dünya gücü olma isteği çerçevesinde birleştiğinde, Berlin'in Araplara ve diğer Müslümanlara yönelik politikasını önemli ölçüde şekillendirdi.⁵²⁴ McKale'e göre "demir şansölye" Bismarck yönetiminde denizaşırı emperyalizme çok az müdahil olursa da, bu dönemdeki hemen hemen tüm Avrupalı emperyalist ülkeler gibi, Almanya'nın liderleri de, Avrupalıların Araplar, Türkler ve Ortadoğu'daki diğer birçok insan üzerinde Tanrı'nın kendilerine verdiği üstünlük iddialarına sıkı sıkıya inanıyorlardı.⁵²⁵

Genel olarak, hem Bismarck hem de II. Wilhelm'in barış zamanında Doğu Sorunu'na yaklaşımı ilk olarak, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerinde mümkün olan en iyi şekilde var olan siyasi statükoya saygı duyulması ve bölgedeki herhangi bir sömürge girişimini reddetme ve bölgedeki Alman sömürgelerini korumak şeklinde olmuştur.⁵²⁶ Karal'a göre; 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası 13 Temmuz 1878'de gerçekleştirilen *Berlin Kongresi*'nde Bismarck Avrupa güç dengesi için, Bosna Hersek'in Avusturya'ya, Tunus'un da Fransa'ya verilmesine ve İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesine ses çıkarmamıştır.⁵²⁷ Bu, Mısır ve Sudan'daki İngiltere, Tunus, Cezayir ve

⁵²¹ Gregor Schöllgen, *Imperialismus und Gleichgewicht: Deutschland, England und die orientalische Frage 1871-1914*, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2000, s. 417d

⁵²² Horst Gründer, *Geschichte der deutschen Kolonien*, Vol. 1332, UTB, 2012, s. 14, 111; Dirk van Laak, "Deutschland in Afrika, Der Kolonialismus und seine Nachwirkungen", In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, Aus Politik und Zeitgeschichte APUZ 4/2005: "Afrika", 17.01.2005, s. 3 – 11, s. 3. <http://www.bpb.de/apuz/29265/deutschland-in-afrika-der-kolonialismus-und-seine-nachwirkungen?p=all> Erişim Tarihi: 26.04.2017.

⁵²³ Türk, 2016, s. 51

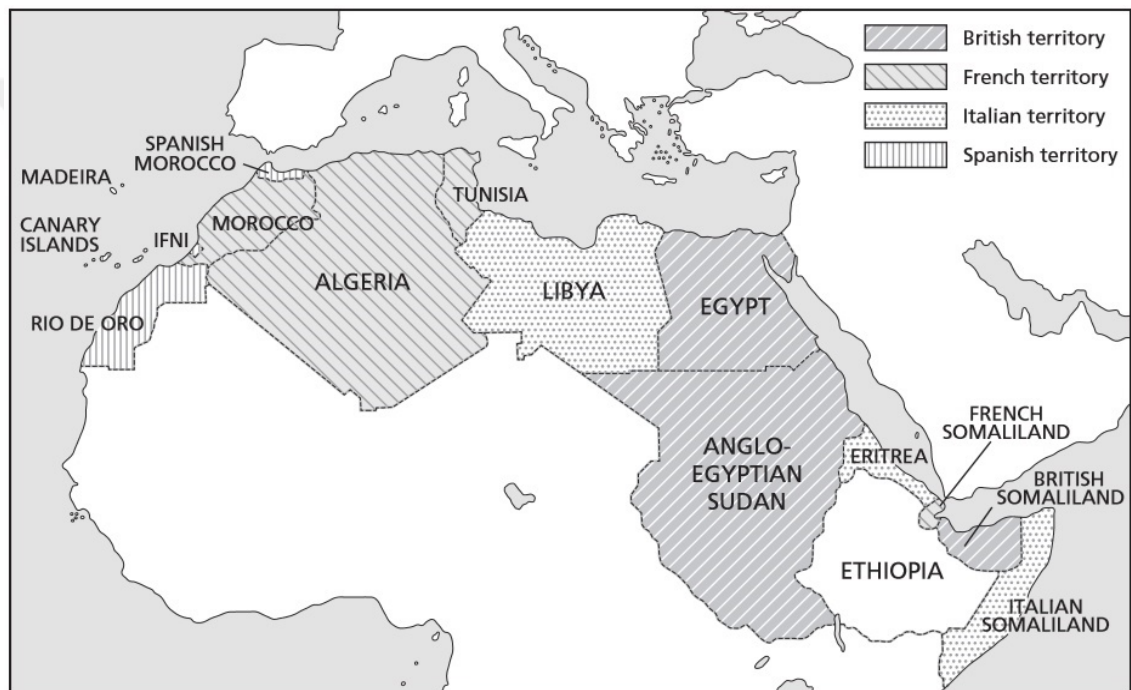
⁵²⁴ Donald M. McKale, "Germany and the Arab Question Before World War I", *Historian* Vol. 59, No. 2 (1997), s. 311-325, s. 312, In: Jstor, Published by: Wiley, <http://www.jstor.org/stable/24449971> Erişim Tarihi: 27.04.2017

⁵²⁵ McKale, 1997, s. 312

⁵²⁶ Schwantz, 2004, s. 2

⁵²⁷ Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, TTK Basımevi, Ankara 1983, s. 169-170; Bülent Durgun, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk-Alman Askeri İlişkileri ve Liman von Sanders Heyetinin Görevlendirilmesi", In: Halil Çetin, Lokman Erdemir (ed), *100. Yılında 1. Dünya Savaşı ve Mirası-Bildiriler*, Cilt I, Çanakkale Valiliği Yay., Çanakkale, 2015,

Fas'taki Fransa, Libya'daki İtalya ve İfni ve Rio de Oro'daki İspanya olmak üzere Arap Kuzey Afrika'sındaki Avrupalı güçlerin kontrolünü tanınmasında içermiştir. (Bkz. Harita II).⁵²⁸ McMillan; 1878'de gerçekleştirilen Berlin Kongresi'nde yaşananların ve alınan kararların, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tam olgunlaşarak meyvesini vererek, bugün Suriye'nin büyük bir savaş alanına gelmesine, Irak sokaklarında katliamlara ve Lübnan'da devam eden istikrarsızlığa neden olan tehlikeli bir emsal oluşturduğunu ifade etmiştir.⁵²⁹

Harita II - Kuzey Afrika 1914

Osmanlı devleti'nin zayıflaması ile birlikte ortaya çıkan “*Doğu Sorunu - Eastern Question – Orientalische Frage*” çerçevesinde büyük güçler arasında kimin nereyi alacağı konusunda çatışmaya yol açmıştı.⁵³⁰ 1890 yılına kadar Bismarck'ın temel dış politikasını Doğu sorunu çerçevesinde komşu olduğu büyük güçler arasındaki çatışmayı hesaba katarak sömürgeci kazanımlardan ve taleplerden Almanya'yı uzakta tuttu. Bu

s. 231-245, s. 232, <https://doctiktak.com/queue/sava-tarihi-aratrmalar-ulaslararası-kongresi-100-yında-1-dnya-sava-ve-miras-bildi.html> Erişim Tarihi: 02.03.2017

⁵²⁸ Francis R. Nicosia, *Nazi Germany and the Arab World*. Cambridge University Press, 2014, s. 20, 21

⁵²⁹ Margaret E. McMillan, *From the First World War to the Arab Spring: What's Really Going on in the Middle East?*, Palgrave Macmillan, New York 2016, s. 35

⁵³⁰ Alexander Lyon Macfie, *The Eastern Question 1774-1923: Revised Edition*, Routledge, 2014, s. 46

büyük güçler arasındaki çatışmaya müdahil veya taraf olmanın Almanya'nın güvenliği ve varlığı açısından tehlikeli bulan Bismarck bu bağlamda ayrıca Asya toprakları üzerindeki küresel rekabet nedeniyle ortaya çıkan Doğu Sorunu'nun çoğalarak Avrupa menziline girmesi çerçevesinde 1814'te Viyana Kongresi ile sağlanan düzenin/uyumun (Alm. *Pentarchie*) bozulmasına neden olacağı için tehlikeli buldu.⁵³¹ Bu nedenle Almanya'nın Ortadoğu politikasını komşu sömürgeci güçlere göre doğrudan veya dolaylı olarak oluşturuldu. Bir başka ifadeyle Berlin'in Ortadoğu politikası her zaman Avrupa'ya ve Amerika'ya yönelik birincil politikaya bağlı olarak tabi tutuldu.⁵³²

Ortadoğu Almanya'nın büyük politik amaçları içinde yeteri kadar gelecek vaad eden bir önemde görülmedi. Bismarck; "*Doğu Sorunu hiçbir Pomeranyalı*⁵³³ *silahşörün tek bir kemiğine bile değmez.*"⁵³⁴ "*Tekmil Türkiye, medeni Avrupa milletlerinin bu uğurda büyük harplerle birbirlerini mahvetmeye değecek kadar kıymeti haiz değildir.*" sözleriyle Doğu'ya olan ilgizliğini belirtti.⁵³⁵ Bismarck'a göre örneğin, Mısır'a yönelik yapılacak bir Alman politikası, Berlin ve Kahire arasında değil, ama Berlin ile Londra arasında bir sorun olacağı göz önüne alınmalıydı. Bismarck'ın gözünde, Mısır ile yapılacak doğrudan ilişkilerden beklenecek pek bir şey yoktu; ancak Mısır, komşuları arasındaki bazı ittifakları rahatsız etmek için Londra'ya karşı kullanılmak üzere etkili bir "sopa" görevi yapılılabirdi.⁵³⁶ Bismarck; Mısır'ı etkili bir "sopa" görevini diplomatik olarak kullandı. Bölgede hiçbir kolonisi olmayan Almanya, Avrupa büyük güçlerinin doğu üzerindeki çatışmalarında önemli bir arabulucu rolüne girdi. Böylece Almanya'nın Ortadoğu politikası çerçevesinde 1880'lerden bu yana Afrika sınırları ve Asya konuları üzerine

⁵³¹ Klaus Hildebrand, *Das vergangene Reich, Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945*, München 2008, s. 49

⁵³² Bismarcks Kissinger Diktat vom 15. Juni 1877, Zit. nach: Die Auswärtige Politik des Deutschen Reiches 1871–1914, hrsg. v. Institut für Auswärtige Politik in Hamburg, Bd. 1, Berlin 1928, S. 58d. http://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/DO01_3-12-430070_Kap04_online_2w77cx_kissinger_diktat.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017

⁵³³ Orta Avrupa'nın Pomeranya bölgesi (Kuzey Polonya ve eski Doğu Almanya'nın bugünkü bölümü).

⁵³⁴ Robert W Seton-Watson and Gladstone Disraeli, *The Eastern Question, A Study in Diplomacy and Party Politics*, 1935, s. 120-121

⁵³⁵ Mustafa Albayrak, "Osmanlı-Aman İlişkilerinin Gelişimi ve Bagdat Demiryolu'nun Yapımı", In: *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)* Sayı: 6 (1995), s. 1-38, s. 3. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1152/13540.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017

⁵³⁶ Martin Kröger, "Le bâton égyptien" – Der ägyptische Knüppel, Die Rolle der "ägyptischen Frage" in der deutschen Außenpolitik von 1875/76 bis zur "Entente Cordiale" (Frankfurt, 1991), Aktaran: Schwanitz, 2004, s. 2

yapmış olduğu bir dizi konferans⁵³⁷ ile üçüncü çarpıcı özelliği, yani arabuluculuk diplomasisi gerçekleştirdi.⁵³⁸

Almanya'nın bu dönemde Ortadoğu politikası bağlamında kaçınılmaz bir şekilde Osmanlı Devleti ile olan siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri ilişkileri öne çıktı. Osmanlı Devleti açısından Almanya ile bir ittifak ilişkine girilmesinde İngiltere ve Fransa'ya olan güvenin kaybolması ve bu ülkelerin Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki topraklarını ele geçirmeleri ve Rusya'nın her fırsatta Osmanlı Devleti'ni tehdit eden eylemleri önemli rol oynadı. Almanya açısından ise, Almanya'nın birliğini geç sağlaması nedeniyle sömürge yarışında uzak kalması nedeniyle gelişen sanayisi için pazar ihtiyacı ve dünyaya açılma politikası doğrultusunda büyük güçlere karşı ihtiyaç duyulan ittifak arayışı önemli oldu. Başka bir ifade ile iki ülke arasındaki ilişki zorunlu bir çıkar ilişkisi temelinde başladı ve gelişti.⁵³⁹ Özellikle II. Wilhelm yapmış olduğu birçok yurtdışı gezileri⁵⁴⁰ içerisinde 1889, 1898 ve 1917 yıllarında “Wilhelm'in Doğu Seyahatleri” olarak bilinen Osmanlı Devleti'ne gerçekleştirdiği ziyaretler Osmanlı-Alman ilişkilerinin gelişmesine büyük katkı sağladı.⁵⁴¹

Almanya'nın Ortadoğu politikası bu dönemde; II. Abdülhamid'in tüm Müslümanların halifesi olması nedeniyle “*Müslümanların Dostu*” sloganı çerçevesinde

⁵³⁷ 15 Kasım 1884'te başlayan 26 Şubat 1885'e kadar süren “Berlin Konferansı” aynı zamanda “Batı Afrika Konferansı” veya “Kongo Konferansı” olarak adlandırılan konferanslar Berlin'de gerçekleşti. Ayrıca 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası sonrasında ortaya çıkan sorunların ele alınmasını sağlamak amacıyla toplanmasına öncülük ettiği Berlin Kongresi vardır.

⁵³⁸ Schwanitz, 2004, s. 2

⁵³⁹ M. Nail Alkan, “Hayranlık, Dostluk ve Çıkar Üçgeninde Türk-Alman İlişkileri”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 34, (Nisan 2015), s. 35 – 48, <https://dergipark.org.tr/download/issue-file/1132> Erişim Tarihi: 04.03.2017; Albayrak, s. 3-4

⁵⁴⁰ II. Wilhelm tahtta bulunduğu 1888–1918 yılları arasında yirmi defa İskandinav devletleri, üçer kez Rusya ve İtalya, iki defa Akdeniz'i, beş defa Korfuz üç defa da Osmanlı İmparatorluğunu ziyaret etmiştir. Bkz. Karacaçil, s. 76

⁵⁴¹ “*Ziyaretlerden birincisi (1889) ve üçüncüsü (1917) sadece İstanbul ve çevresiyle sınırlıyken ikincisi (1898) Hristiyanlar, Museviler ve Müslümanlar için kutsal kabul edilen Kudüs ve civarını da kapsamaktadır.*” Almanya'nın diğer büyük güçlerin (İngiltere, Rusya ve Fransa) aksine Osmanlı Devleti'nden hiçbir toprak talebinde bulunmaması ve II. Abdülhamid'in 1880 sonlarına doğru siyasi olarak yürüttüğü Panislamist siyasetinin Almanya tarafından desteklenmesi iki ülkenin birbirine yakınlaşmasını önemli katkı sağladı. Alman İmparatorluğu içerisinde Osmanlı Devleti'nden toprak talep edilmemesi ve parçalanmasının önlenmesi konusunda politikacılar arasında oluşan hâkim görüş; Osmanlı İmparatorluğu'nu bir arada tutmak suretiyle bölgenin en önde gelen gücü olan İstanbul ile tarihi, ekonomik, kültürel ve askeri ilişkilerini güvence altına alınmak istenmesiydi. Bu bağlamda Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Dışişleri Bakanı von Bülow'a verdiği siyasal görevlerden biri de, “yalnız kalmamak için; Türklerin askeri, politik ve ekonomik bakımdan” kendi yanlarına çekilmesi, başka bir ifadeyle, Türklerin kazanılması ve kendilerine bağlanmasıydı. Bkz. Lothar Rathmann, *Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, (Çev. Ragıp Zarakolu), İstanbul, 1982, s. 26; Rıfat Önsoy, *Türkiye'deki Almanya 1914-1918 (Almanya'nın Türkiye'deki Kültürel Etkinliği ve Robert Bosch)*, Atlas Yay., Ankara 2004, s. 15; Karacaçil, s. 73; Schwanitz, 2004, s. 3

yürütülmeye çalışılarak hem Osmanlı Devleti ile hem de bölgede bulunan Müslüman Arap nüfus ile psikolojik yakınlaşma sağlanması üzerine kuruldu. II. Wilhelm'in 1889 yılında yapmış olduğu II. Doğu gezi sırasında Şam'da yaptığı tarihi konuşmada, “*Sultan ve dünyanın her tarafına yayılmış olan 300 milyon Müslüman bilsin ki, Alman İmparatoru kendilerinin dostudur*”⁵⁴² ifadesi ile hem Osmanlı Devleti içinde yaşayan Müslümanlara hem de bölge üzerindeki büyük güçlere açık bir mesaj verdi. Bu seyahat sonrası iki ülke arasındaki başta ticari ilişkiler olmak üzere, askeri ve kültürel ilişkiler daha da ilerleyerek farklı bir boyut kazandı.⁵⁴³ Almanya'nın Osmanlı Devleti ile olan ekonomik ilişkileri başka bir ifadeyle ekonomik nüfuzu genel olarak ticaret, demiryolları ve bankacılık⁵⁴⁴ faaliyetleri çerçevesinde gerçekleşti. Bağdat Demiryolu⁵⁴⁵ Anlaşması (1889) ile birlikte 1800'lerin sonlarına doğru keşfedilen petrol çerçevesinde Almanlara Temmuz 1904'te, Hazine-i Hassa ile Anadolu - Bağdat Osmanlı Demiryolları Şirketi arasında Musul ve Bağdat vilâyetlerinde bir yıl boyunca petrol arama çalışmalarına bir sözleşmeyle izin verilmesi ilişkilere önemli bir boyut getirdi.⁵⁴⁶ Matuz'a göre; bu anlaşma ile Almanya'nın Ortadoğu ile ekonomik ilişkileri geliştirilerek, diğer Alman sermaye ihracatları için imkân sağlandı ve Irak petrolü için bir önemli erişim kazanıldı.⁵⁴⁷

⁵⁴² Alkan, 2015, s. 44; Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev. Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 147.

⁵⁴³ Rifat Önsoy, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri 1871-1914*, İstanbul, 1982, s. 5-8, 41.

⁵⁴⁴ Alman sanayisinin gelişmesiyle birlikte 4D diye bilinen Deutsche Bank, Dresdner Bank, Diskonto-Gesellschaft ve Darmstaedter Bank dünyayı istila etmeye başladılar. Bu bağlamda 1880'ler sonrası başta Deutsche Bank olmak üzere birçok Alman bankası Osmanlı imparatorluğuna sermaye ihracına başladılar. Alman Bankaları, Osmanlı Devleti ve bu bağlamda Ortadoğu coğrafyası ile Almanya arasındaki ticaretin geliştirilmesinin teşviki noktasında önemli bir araç olarak görülmesi çerçevesinde 25 Mayıs 1896 yılında Berlin'de Alman Filistin ve Doğu Şirketi (*Deutsche Palästina Orient Gesellschaft GmbH*) kuruldu. Bu kurulan girişimin amacı Filistin ve Ortadoğu'daki Alman ekonomik çıkarlarını geliştirmek ve aktif olarak Alman hedeflerine hizmet eden bu girişimlere katılarak kendi paylarını almaktı. Bu nedenle Alman Filistin Bankası'nın (*Deutsche Palästina Bank*) ilk şubesi 1 Mayıs 1897 yılında Kudüs'te açıldı. Şam, Hayfa, Yaffa, Beyrut ve Trablusşam gibi önemli lokasyonlarda açılan yeni şubeleri ile Alman Filistin Bankası artan iş olanakları ve bu bağlamda artan parasal gücü ile kısa sürede hızla büyüyerek Alman ekonomik faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bkz. Nachum T. Gross, “Die Deutsche Palästina-Bank 1897-1914 Ein Forschungsfragment”, *Zeitschrift Für Unternehmensgeschichte / Journal of Business History*, 33. Jahrg., H. 3. (1988), s. 149 – 177, s. 149, In: Jstor, Published by: Verlag C.H.Beck, <https://www.jstor.org/stable/40694582> Erişim Tarihi: 09.10.2016; Ortaylı, 2016, s. 18; Gross, s. 154-155.

⁵⁴⁵ Bağdat demiryolunu Türk-Alman dostluğunun tek ürünü olarak gören Mühlmann'a göre, Almanya dünyanın sömürgeleştirilmesi yarısındaki geç gelişimini telafi etmek amacıyla, henüz sömürge edilmemiş topraklarda serbest ticaret faaliyetleri için bağımsız ticaret bölgeleri kurmaya başlamıştır. İmparatorluğun doğrudan ve dolaylı öncelikli yapıları çerçevesinde hareket eden Alman hükümeti, Osmanlı altyapısına yatırım yapmak isteyen özel yatırımcılara sözlü destek verdi. Bkz. Carl Mühlmann, *Deutschland und die Türkei 1913-1914*, Politische Wissenschaft 7 Rothschild, 1929, s. 365

⁵⁴⁶ Yavuz, s. 113

⁵⁴⁷ Josef Matuz, *Das Osmanische Reich, Grundlinien seiner Geschichte*, Darmstadt 1996, s. 247d

Alman şirketleri, Bağdat Demiryolu üzergahında özellikle tarım alanlarına yönelik olarak, tahıl gereksinimi ve tekstil sanayisi için gerekli pamuk ihtiyacının karşılanması için büyük yatırımda bulundular.⁵⁴⁸ Bunun yanında Alman şirketlerinin diğer yatırım yaptığı diğer bir sektör ise madencilik ve liman yapımı oldu. Alman şirketlerinin bu yatırımlarının yanında, Almanya’da bulunan Pancermen dernekleri ile diğer sömürge kuruluşları arasında Alman çiftçilerin Osmanlı topraklarına yerleştirilmesi ve 1841’den beri küçük bir Alman kolonisinin olduğu Filistin’de Hristiyan-Alman bir devletin kurulması⁵⁴⁹ ya da Hughes’in de ifade ettiği gibi Osmanlı Devleti’nin kalıntılarından Almanya’nın kendi Hindistan’ını yaratması planları tartışılmaktaydı.⁵⁵⁰ Bu planlar ve bu jeopolitik güdü çerçevesinde Almanya Bağdat demiryolu hattı boyunca Alman çiftçileri yerleştirmeye başladı.⁵⁵¹

Almanya Bağdat Demiryolu’nu sadece ekonomik çıkarı doğrultusunda kullanmayıp, demiryolu güzergahını; Osmanlı ve Ortadoğu üzerindeki nüfuzunu kültürel alanda genişletmek amacıyla da kullandı.⁵⁵² Başta Oryantalist Grothe⁵⁵³ olmak üzere Alman kültür propagandası uzmanlarının ısrarlı önerisi ile demiryolu güzergâhı yakınlarında yer alan Bursa, Ankara, Konya, Sivas, Samsun, Trabzon, Adana, Mersin, Anteb, Diyarbakır, Mardin, Musul, Basra, Şam, Trablusşam ve Yafa’da okullar

⁵⁴⁸ Türk, 2014, s. 46-47

⁵⁴⁹ İngilizler Almanların bu planlarına karşı çıkararak kendi yerleşimlerini desteklemeleri ile konu uluslararası bir boyut kazandı. Osmanlı hükümeti ise içişlerine büyük güçlerin müdahalesini önlemek için bu planları engellemeye çalıştı. Osmanlı Devleti içindeki Alman yerleşim planları hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Fahri Türk, “Deutsche Siedlungspläne im Osmanischen Reich”, *German Studies Review* (2010), s. 641-656, In: Jstor, Published by: The Johns Hopkins University Press on behalf of the German Studies Association, <http://www.jstor.org/stable/20787997> Erişim Tarihi: 28.04.2017.

⁵⁵⁰ Thomas L. Hughes, “The German Mission to Afghanistan, 1915-1916”, *German Studies Review* Vol. 25, No. 3 (2002), s. 447-476, s. 449, In: Jstor, Published by: The Johns Hopkins University Press on behalf of the German Studies Association, <http://www.jstor.org/stable/1432596> Erişim Tarihi: 06.05.2017

⁵⁵¹ Türk, 2010, s. 641-656; Hughes, s. 449

⁵⁵² Adnan Şişman, *XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde yabancı devletlerin kültürel ve sosyal müesseseleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 323

⁵⁵³ Hugo Grothe’nin başta eğitim olmak üzere Almanya’nın Osmanlı İmparatorluğu’nda çeşitli alanlarda izlediği politikalara ışık tutan görüşlerini paylaştığı 1913 yılında yayımlanan “Asya Türkiyesi ve Alman Çıkarları” adlı eserine Bkz. Hugo Grothe, *Die asiatische Türkei und die deutschen Interessen*, Vol. 9, Gebauer-Schwetschke Druckerei und Verlag, 1913.

kurulmasına çalışıldı.⁵⁵⁴ Almanya, Bağdat Demiryolu civarını özellikle Maraş⁵⁵⁵ ve Filistin'i hastane, kilise, yetimhane⁵⁵⁶ ve okul gibi Alman misyonları ile doldurdu.⁵⁵⁷

Tablo 5: XX. Yüzyıl Başlarında Ortadoğu'nun Bazı Şehirlerdeki Alman Müesseseleri

XX. Yüzyıl Başlarında Ortadoğu'nun Bazı Şehirlerdeki Alman Müesseseleri									
Yerleşim Yeri	Okul	Kilise, Mabet İbadethane	Yetimhane	Hastane Darü'laceze Tedavibi'lhava	İkametgah Misafirhane	Kabristan	Ziraat Müessesesi	Arsa	Toplam
Yafa	3			1	1				5
Kudüs	8	5	3	5	4	3	1	4	33
Beyrut	3		1	2	3			2	11
Haruniye	1								1
Tabgha	83								83
Toplam	98	5	4	8	8	3	1	6	133

Kaynak: Şişman, Adnan. S. 331

Canpolat'a göre; her ne kadar Almanya Ortadoğu bölgesi için tedbirli politikalar ile bölgeye nüfuz etmeye çalışmış ise de herhalukalde bölgede etkin bir güç olan İngiltere'nin nüfuz alanına ve çıkarlarına müdahale ederek I. Dünya Savaşı'na götüren olayları tetiklemiştir.⁵⁵⁸ Almanya'nın 1914 yılına kadar sürdürdüğü bölgede bulunan statükoya saygılı, bölgeye barışçıl yollarla girme ve doğu çatışmalarında arabuluculuk yapma gibi görünürde olan Ortadoğu politikası bu süreçte gerçekleşen önemli olaylar sebebiyle değişmek zorunda ya da başka bir ifadeyle arka planda olan gerçek politikaların açık bir şekilde yapılmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Almanya'nın

⁵⁵⁴ Ortaylı, 1981, s. 50

⁵⁵⁵ Maraş örneği için Bkz. Ayhan Doğan, "Osmanlı Devleti'nde Alman Kültürel Yayılmacılığı: Maraş Örneği", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(2), 2014, s. 437 – 462, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/223199> Erişim Tarihi: 11.10.2016.

⁵⁵⁶ Alman Yetimhaneleri için Bkz. Muttalip Şimşek, "Osmanlı Devleti'nde Alman Yetimhaneleri (1860 - 1921)", *History Studies*, Vol. 8 Issue 3, September 2016, s. 151 – 173, <http://www.historystudies.net/dergi/osmanli-devletinde-alman-yetimhaneleri-1860-1921201610.pdf> Erişim Tarihi: 11.10.2016.

⁵⁵⁷ Ortaylı, 1981, s. 50; Şişman, s. 330

⁵⁵⁸ İbrahim S. Canpolat, *Almanya ve dış politikası: ulusal çıkar, ulusal birlik ve kamuoyu tercihi açısından inceleme*, Alfa, 2003, s. 81-82.

Ortadoğu politikasını ve Almanya'yı I. Dünya Savaşına götüren önemli gelişmelerden birincisi; Almanya'nın Ortadoğu politikalarının merkezinde bulunan Osmanlı Devleti'nde 1908 II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909 yılında 31 Mart olayı bilinen isyandan sonra Abdulhamid'in tahtan indirilmesiyle Osmanlı Devleti'nin Jön Türkler'in (Genç Türkler) kumuş olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından (özellikle 1913'te Babiâli Baskını ile devleti doğrudan) yönetilmeye başlaması olmuştur.⁵⁵⁹

İkinci gelişme ise 1909 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek'i ilhak etmesinden dolayı Üçlü İttifakın bir üyesi olarak Almanya'nın potansiyel bir düşman olarak Rusya ile karşı karşıya kaldığı dış politikadaki çıkmaz zor durumudur.⁵⁶⁰ Bu bağlamda üçüncü gelişme ise İtalya'nın 1911'de Trablusgarb'ı ilhak etmesi ile Almanya'nın İngiltere ve Fransa ile karşı karşıya kalmasıdır. Bununla ilişkili olarak ayrıca 1905 ve 1911'deki *Fas Krizi (Agadir Krizi)*'ne⁵⁶¹ Almanya'nın müdahil olması sonucu Almanya ile Fransa ve İngiltere arasındaki gerilim artmış ve her ne kadar Almanya bu krizde geri adım atmış⁵⁶² olsa da Almanya bir tehdit olarak algılanmaya başlanmasına neden olmuştur.⁵⁶³ Bu bağlamda Taylor'a göre; 1911 Fas Krizi öncesi yaşanan I. Fas Krizi (1905) ve Bosna Hersek Krizi (1909) birer diplomatik krizdir, ancak uluslararası bir savaş öncesi ruh hali ise Agadir ile başlar.⁵⁶⁴ Dördüncü önemli gelişme ise 1912-1913 Balkan Savaşları'nda Osmanlı'nın yenilmesi sonucu Balkanlar'da başlayan huzursuzluk ve bu bağlamda 1914 yılı Temmuz ayı içerisinde Avrupa genelinde görülen önemli siyasi ve askeri

⁵⁵⁹ Alexander Lyon Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, (Çev. Damla Acar, Funda Soysal), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 26-27

⁵⁶⁰ Ortaylı, 1981, s. 36

⁵⁶¹ 1905'te Fas üzerindeki Fransa ve Almanya'nın çıkarları doğrultusunda başlayan sorun 1911 Nisan ayında Fransa'nın Fas'ın başkenti Fez'e asker çıkarması ve bu bağlamda Almanya'nın Fas'ın Agadir Limanı'na "Panther" adlı savaş gemilerini göndermesi ve Fransa'nın İngiltere tarafından desteklenmesi ve ve İtalya'nın bunu onaylayacak şekilde sessiz kalması, ortaya büyük bir kriz çıkarmıştır. Bkz. Imanuel Geiss, *German foreign policy, 1871-1914*, Routledge and Kegan Paul, London 1976, s. 133; Friedrich Kießling, *Gegen den "großen" Krieg? Entspannung in den internationalen Beziehungen 1911-1914*, Vol. 12., Oldenbourg Verlag, 2002, s. 31

⁵⁶² Almanya İngiltere'nin Fransa'nın yanında tavır alması nedeniyle Fas'ta önemli ülke statüsü ile Fransız Kongo'sundan toprak olarak Fas konusunda geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ancak bu geri adım atılması Alman iç siyasetinde büyük tartışmalara ve ağır eleştirilere neden olmuştur. Yaşanılan bu presjitij kaybı Almanya'nın bundan sonraki dış politikalarını etkilemiştir. Bkz. Mark Hewitson, *Germany and the causes of the First World War*, Bloomsbury Publishing, Oxford/New York 2014, s. 61s

⁵⁶³ Faysal Mayak, "Babanzade İsmail Hakkı'nın Tanin'de Yayımlanmış Makalelerine Göre Osmanlı Devleti ve Dış Politika (1911)", *Journal of International Social Research* 3.11 (2010), s. 421 – 437, s. 425, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayil1pdf/mayak_faysal.pdf Erişim Tarihi: 14.10.2016.

⁵⁶⁴ Alan John Percivale Taylor, *The struggle for mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1954, s. 473

gelişmeler⁵⁶⁵ her zaman korkulan “Saraybosna etkisi”ni oluşturarak Balkanlar çevresinde başlayan Avrupa’yı ve dünyayı içine alan bir savaşa sürüklemiştir.⁵⁶⁶

Yukardaki gelişmeler büyük çoğunlukla Almanya’nın kendi inisiyatifi dışında meydana gelen gelişmeler olup Almanya’nın hem dünya hem de Ortadoğu politikasını etkilemiştir. Ancak Almanya’nın gelişen sanayisini, endüstrisi, Alman milliyetçiliği ve bu bağlamdaki milliyetçi ve yayılcı pancermen dernekler ve Bismarck’ın ihtiyatlı politikalarının yerine Almanya’nın bir dünya gücü olduğundan yola çıkarak yayılcı ve aktif politikalar izleyen II. Willhelm ve onun devlet adamları Almanya’nın dış politikasının değişmesine ve onun I. Dünya savaşına girmesine neden olmuştur. Bir başka ifadeyle, realist açıdan Almanya’nın bölgesel hegemonya olma azusu savaşa girmesinde önemli bir faktör olmuştur.⁵⁶⁷ Bunun yanın ayrıca, Almanya’nın iç siyasetindeki gelişmeler ve bu bağlamdaki baskılar Almanya’nın dış politikasının değişmesinde ve onun I. Dünya Savaşı’na girmesinde önemli rol oynamıştır.⁵⁶⁸ Wehler’e göre; Almanya’nın dış politikasını etkileyen dış faktörlerin yanında, Almanya’nın dış politikasında aktif ve saldırgan bir politika izlemesinde ve savaşa girmesinde iç siyasette etkin ve baskın bir güç olan Alman sanayisi, endüstrisi ile büyük toprak sahiplerinin oluşturmuş olduğu sorunlardan kurtulma amacının olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁹

Almanya’nın Ortadoğu bağlamında 1914 yılına kadar sürdürdüğü güç dengesi çerçevesinde statükonun korunması, bölgeye barışçıl yollarla girilmesi ve şark çatışmalarında arabuluculuk yapma gibi görünürdeki Ortadoğu politikası 1914 yılında yaşanan önemli gelişmeler sonucu Balkanlarda başlayan savaş ile son buldu. Almanya’nın 1871’de birliğini sağlayarak kurulması ile birlikte büyük güçler arasındaki dengenin bozulması ve 1914 yılına kadar sürede gelişen önemli olaylar nedeniyle beklenen savaş Alman açısından 1 Ağustos 1914 ‘te Rusya’ya savaş ilanı ile başladı.⁵⁷⁰

⁵⁶⁵ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Velihti, Arşidük François Ferdinand’ın gerçekleştirmiş olduğu Saraybosna ziyareti sırasında 28 Haziran 1914’te bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi sonucu Avusturya-Macaristan’ın Sırbistan ile diplomatik ilişkileri keserek 28 Temmuz 1914’te başkent Belgrat’ı bombardımana başlaması ile her zaman beklenen Savaşın ilk ateşi yakılmış oldu.

⁵⁶⁶ Schwanitz, 2004, s. 6

⁵⁶⁷ Mearsheimer, John J. “Structural realism”, s. 77

⁵⁶⁸ Joseph S. Nye Jr., and David A., *Welch: Understanding global conflict and cooperation: Cooperation: Intro to Theory & History*, Pearson, Ninth Edition 2014, s. 105

⁵⁶⁹ Hans-Ulrich Wehler, *Das Deutsche Kaiserreich, 1871-1918*, Vol. 9, Vandenhoeck & Ruprecht, 1994, s. 184-185

⁵⁷⁰ James Retallack, (ed.), *Imperial Germany 1871-1918*, Oxford University Press, New York 2008, s. 55

Bismarck tedbirli politikaları ile olası bu savaştan Almanya'yı her ne kadar uzak tutmaya çalışsada bu politikaları ile sadece savaşın tarihini geciktirdi.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Almanya'nın Ortadoğu'da en öncelikli politikası; Hilafet makamı gücüne sahip Osmanlı Padişahının cihad ilan etmesi ile Ortadoğu başta olmak üzere Afrika ve Asyada yaşayan Müslüman halkı, İngiliz ve Fransızlara karşı, Kafkaslarda yaşayan Türk ve Müslümanları (Turancı politikalarla) Ruslara karşı ayaklandırarak onları zor duruma düşürecek silahlı kutsal bir savaş başlatmak olmuştur.⁵⁷¹ Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Akdeniz'deki İngiliz Donanması'ndan kaçan Almanya'nın *Goeben* ve *Breslau* savaş gemilerinin 10 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devletinin izniyle Çanakkale Boğazı'ndan içeri giriş yapıp daha sonra bu gemilerin Almanya'dan satın alındıkları ilan edilerek onlara *Yavuz* ve *Midilli* adları verilip Osmanlı donanmasına katılmasını izleyen sürecin sonucunda bu gemilerin Alman komutası Souchun altında 27 Ekim 1914'te Karadeniz'deki Rus limanlarının ve gemilerinin bombalanması ile Osmanlı Devleti savaşa dahil olmuştur.⁵⁷² Osmanlı'nın savaşa dahil olması ile birlikte Almanya'nın İngiltere, Fransa ve Rusya'ya (ve onların Ortadoğu'daki sömürge bölgelerine) karşı daha önceki politikalarından farklı olarak Alman yapımı "*Cihad*"⁵⁷³ birincil politika haline gelmiştir.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ Ulrich Trumpener, "Turkey's War", In: Hew Strachan (ed.), *The Oxford Illustrated History of the First World War: New Edition*, Oxford University Press, 2014, s. 80 – 92, s. 80. Daha fazla bilgi için ayrıca Bkz. Tilman Lüdke, *Jihad made in Germany: Ottoman and German propaganda and intelligence operations in the First World War*, Studien zur Zeitgeschichte des Nahen Ostens und Nordafrikas Bd. 12. Lit-Verlag, Münster 2005. Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire 1914–1918*; Rudolph Peters, *İslam ve Sömürgecilik Modern Zamanlarda Cihad Öğretisi*, (Çev. Süleyman Gündüz), Nehir Yay., İstanbul 1989; Peter Heine, "Al-Ğihād: eine deutsche Propagandazeitung im 1. Weltkrieg", *Die Welt des Islams* (1980), s. 197-199, In: Jstor, Published by: Brill, <http://www.jstor.org/stable/pdf/1569505.pdf?refreqid=search%3Ab135df500153bd7b03653917e1ba9db3> Erişim Tarihi: 06.05.2017.

⁵⁷² İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 102

⁵⁷³ Almanya'nın İngiltere, Fransa ve Rusyan'nın sömürge bölgelerindeki Müslüman ve Türkler üzerinden bir ayaklanma ile kutsal bir savaş başlatmasına dayalı Cihad politikası üzerine savaşın başlamasından kısa bir süre sonra ilk tartışmalar Hollandalı Arab dil uzmanı Christiaan Snouck Hurgronje'nin "*Alman yapımı Kutsal Savaş*" (Heiligen Krieg - Made in Germany) başlıklı yayınlamış olduğu denemesi ile başlamıştır. Bu denemeye bir eleştiri olarak Hurgronje'nin Alman meslektaşları olan Carl Heinrich Becker "*Bilinçli Alman İslam Siyaseti*" (bewußten deutschen Islampolitik) cevabı ile çalışmasında karşılık vermiştir. Daha fazla bilgi için Bkz. Hurgronje, Christiaan Snouck: *The holy war "made in Germany"*. G. P. Putnam's Sons, New York and London 1915; Becker, Carl Heinrich. "Die Kriegsdiskussion über den Heiligen Krieg." Ders. (1932) (1915): S. 281-309.

⁵⁷⁴ Bkz. Wolfgang G. Schwanitz, *Djihad "Made in Germany": Der Streit um den Heiligen Krieg 1914–1915*, *Sozial Geschichte*, 18.2 (2003), s. 7 – 34, <http://trafoberlin.de/pdf-dateien/Djihad%20Heiliger%20Krieg%201914%20WGS.pdf> Erişim Tarihi: 06.05.2017

Almanya'nın Ortadoğu politikalarının merkezine yerleşen Cihad politikası uyumlu bir Alman-Osmanlı⁵⁷⁵ kampanyası olarak geliştirilmiştir.⁵⁷⁶ Bu bağlamda I. Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra Almanya'nın Ortadoğu bölgesindeki emelleri doğrultusunda propaganda/karşı propaganda ve istihbarat çalışmaları için *Max von Oppenheim*'in⁵⁷⁷ önerisi ile Alman Dışişleri Bakanlığı altında “*Doğu İstihbarat Bürosu - Nachrichtenstelle für den Orient, NfO* / Intelligence Bureau/Office for the East) Berlin’de kuruldu.⁵⁷⁸ Almanya'nın İslam kampanyasının merkezinde bulunan NfO'nun ilk yöneticisi olan Max von Oppenheim Ortadoğu’da yirmi yılı aşkın bir süredir arkeolog ve diplomat olarak çalışmış ve savaş öncesi 1914 yılında yazmış olduğu “*Düşmanlarımızın egemen olduğu İslam topraklarında ayaklanma başlatmak*” planı hazırladı.⁵⁷⁹ Bu plana göre Oppenheim; müttefiklerin İslam dünyasındaki konumlarını

⁵⁷⁵ Bu dönemdeki Almanya-Osmanlı ilişkileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ulrich Trampener, *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918*, Princeton University Press, 2015.

⁵⁷⁶ Wolfgang G.Schwanitz, “The bellicose birth of Euro-Islam in Berlin”, In: Ala Al-Hamaneh and Jörn Thielmann (eds.), *Islam and Muslims in Germany*, Brill, 2008, s. 183 – 212, s. 196

⁵⁷⁷ Max von Oppenheim ve onun Ortadoğu bağlamında yapmış olduğu faaliyetler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Lionel Gossman, *The passion of Max von Oppenheim: archaeology and intrigue in the Middle East from Wilhelm II to Hitler*, Open Book Publishers, Cambridge 2013.

⁵⁷⁸ Bir meslek örgütü olarak kurulan NfO bu bağlamda diğer bakanlık ofislerinden farklı olarak bir hiyerarşik yapıya sahip değildi. Büro için görevlendirilen personellerin çoğunluğu üniversitelerde doğu üzerine akedemik çalışmaları yapan orientalistler oluşturdu. Bu nedenle bu bölümün yöneticileri bu bölümü bir akedemik enstitü yada bir hükümet kurumu olarak farklı bir şekilde yönetmişlerdir. Farklı dil kısımları bu kurumun yapısını şekillendirmiştir. Bu bağlamda bu bölüm içinde Arapça kısmı, Farsça kısmı, Türkçe kısmı, Hint kısmı, Çince ve Doğu Asya kısmı ve Rusça kısmı olmak üzere birçok farklı kısımdan oluşmuştur. Bunun yanında “Hint Bağımsızlık Komitesi”, “Berlin’deki Fars Komitesi” ve “Bağımsız Gürcistan Komitesi” gibi bazı komite faaliyetlerini oluşturmuştur. NfO’nun propaganda faaliyetlerini farklı dillerdeki broşürler, dergiler, gazeteler, kitaplar ve daha sonra filmleri içeriyordu. Propaganda ve siyasi telkinlerde çok dikkatli hareket eden bu büro bu bağlamda imamları askeri kamplarda görevlendirmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Maren Bragulla und Maren Meyer zur Capellen, “Die Nachrichtenstelle für den Orient”, *Fallstudie einer Propagandainstitution im Ersten Weltkrieg*, AV Akademikerverlag, Saarbrücken 2011, s. 17-20; Tilman Lüdke, “(Not) Using Political Islam: The German Empire and its Failed Propaganda Campaign in the Near and Middle East, 1914-1918 and Beyond”, In: Erik-Jan Zürcher (ed), *Jihad and Islam in World War I: studies on the Ottoman Jihad on the centenary of Snouck Hurgronje’s “Holy war made in Germany”*, Leiden University Press, 2016, s. 71- 95; Peter Heine, “Die “Nachrichtenstelle für den Orient und die deutsche Öffentlichkeit”, *Spektrum Iran: Zeitschrift für islamisch-iranische Kultur* Vol. 19, No. 2 (2006), s. 8-12, <http://spektrum.irankultur.com/wp-content/uploads/2013/05/Die-%E2%80%9CNachrichtenstelle-f%C3%BCr-den-Orient%E2%80%9D-und-die-deutsche-%C3%96ffentlichkeit.pdf> Erişim Tarihi: 06.05.2017; Peter Heine, “Al-Ğihād: eine deutsche Propagandazeitung im 1. Weltkrieg”, *Die Welt des Islams* New Series, Vol. 20, Issue 3/4 (1980), s. 197-199, In: Jstor, Published by: Brill, <http://www.jstor.org/stable/1569505> Erişim Tarihi: 06.05.2017; “Nachrichtenstelle für den Orient (NfO)”, *Enzyklopaedie des Islam* 2006, http://www.eslam.de/begriffe/n/nachrichtenstelle_fuer_den_orient.htm Erişim Tarihi: 06.05.2017.

⁵⁷⁹ Wolfgang G. Schwanitz, “Max von Oppenheim und der Heilige Krieg Heilige Krieg. Zwei Denkschriften. Zwei Denkschriften zur Revolutionierung islamischer evolutionierung islamischer Gebiete 1914 und 1940”, *Sozial. Geschichte* Vol. 19, No. 3 (2004), s. 28-59, <http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/Oppenheims%20Jihad%20Dokumente%20WGS%20%20120207.pdf> Erişim Tarihi: 06.05.2017.

çeşitli siyasi, askeri ve gizli operasyonlar⁵⁸⁰ yoluyla zayıflatmayı önerdi ve bu doğrultudaki cihad fikri ile Almanya'nın Ortadoğu politikası'nın temellerini oluşturdu.⁵⁸¹ Her ne kadar "Cihad" planı Oppenheim'in bir fikri ise de aslında, II. Abdülhamid ile başlayan panislamist yaklaşımları ve II. Willhelm'in yapmış olduğu doğu seyahatleri sırasında yapmış olduğu konuşma ve eylemleri, Becker'in de çalışmasında belirttiği gibi Cihad fikrinin çok daha önceden başlayan bilinçli bir Alman İslam siyasetini göstermektedir.⁵⁸²

Fatih Camii'nde 14 Kasım 1914'te halka ilan edilen Cihad Fetvası ile İngiltere, Fransa ve Rusya'nın sömürgelerinde yaşayan Müslüman halka mevcut idarecilerine itaati bırakıp Halife olan Osmanlı padişahına tabi olmaları istendi. Bu cihad çağrısı Almanlar tarafından Arapça, Farsça ve Urduca'ya çevrilerek⁵⁸³ ve Almanların desteği ile Fas'tan Hindistan'a kadar bütün Müslüman topluluklara ulaştırıldı.⁵⁸⁴ Bu çerçevede NfO'nın kendi iddialarına göre, Ekim 1914 ve Temmuz 1918 arasında 1.000'den fazla yayın ortaya konarak dokuzu Avrupa ve 15 Doğu dillerinde olmak üzere toplam 3 milyon kopya yayınlandı.⁵⁸⁵ Almanya özellikle Mekke Şerifi Hüseyin'i Osmanlı Devleti arasındaki sorunları uzlaştırma yoluyla çözmeye çalışarak Mekke Şerifi Hüseyin'i İngilizler ve Fransızlara karşı başlatılan Cihad içerisinde yer alması için yoğun çaba gösterdi.⁵⁸⁶

Savaştan önce Cihad fikrinin işleyeceğine dair bölgede bulunan Alman diplomatları ve ajanları tarafından sunulan raporlar ve görüşler savaşın başlamasından bir yıl sonra net bir şekilde işlemeyeceği görüldü. Almanlar cihad propagandası için önemli girişimlerde bulunsalarda ve çok para harcamış olsalarda Müslümanların çoğunluğunun cihadı göz ardı ettiği ortaya çıktı.⁵⁸⁷ İran'ın, özellikle Rusya ve İngiltere arasında ikiye

⁵⁸⁰ Almanya'nın I. Dünya Savaşı sırasında yürüttüğü gizli savaş için bkz. Curt Prüfer, *Germany's Covert War in the Middle East: Espionage, Propaganda and Diplomacy in World War I*, IB Tauris, London & New York 2017.

⁵⁸¹ Schwanitz 2004, s. 6-7; Wilfried Loth und Marc Hanisch (Hrsg), *Erster Weltkrieg und Dschihad: die Deutschen und die Revolutionierung des Orients*, Oldenbourg Verlag, München 2014, s. 7-13.

⁵⁸² Becker, s. 281-309.

⁵⁸³ Trumpener, s. 117

⁵⁸⁴ Ahmet Kavay, "Fransa'nın Kuzey ve Batı Afrika'da Uyguladığı İslam Siyaseti, Sultan Reşad'ın Yayınladığı Cihad Çağrısının Reddi Meselesi", *Dini Araştırmalar* Cilt 2. Sayı. 6 (2000), s. 23 – 50, s. 24. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/51615> Erişim Tarihi: 06.05.2017

⁵⁸⁵ Jefferson Adams, *Historical Dictionary of German Intelligence*, Historical Dictionaries of Intelligence and Counterintelligence, No. 11. Scarecrow Press, Lanham, Maryland 2009, s. 314-315

⁵⁸⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Donald M. McKale, "German Policy Toward The Sharif of Mecca, 1914-1916." *Historian* Vol. 55, No. 2 (1993), s. 303-314, In: Jstor, Published by: Wiley, <http://www.jstor.org/stable/24449524> Erişim Tarihi: 06.05.2017

⁵⁸⁷ Schwanitz, 2004, s. 9

bölünerek (1915 Antlaşması) işgal edilmesi Almanya'nın İran üzerindeki etkisinin 1916'ların ortasına doğru hızla azalması⁵⁸⁸ ve son olarak İran'ın şii olması nedeni ile savaşta tarafsız olacağını ilan etmesi ile bu başarısızlık daha da perçinlendi.⁵⁸⁹ Sonuçta Almanya savaş öncesi bir gizli bir savaş silahı ve önemli savaş sigortası olarak düşünülen itilaf devletlerine karşı kutsal bir savaş başlatmayı amaçlayan Cihad planı işe yaramadı.⁵⁹⁰ Almanya'nın savaşta yenilmesinde ve Cihad planının işe yaramamasında; Almanya'nın kendi ve müttefiklerinin yeteneklerini ve askeri gücünü hafife alması yanı sıra Ortadoğu bağlamında özellikle İngilizlere karşı bölgede yaşayan Arapların ve diğer grupların desteğini alamamış olması⁵⁹¹ ve bu bağlamda düşmanlarının kararlılığı ve direnci etkili olmuştur.⁵⁹² Ancak Cihad meselesi İtilaf devletleri kaynaklarına ve daha sonraki tarihçilerin iddialarına göre sorunsuz bir şekilde üstesinden gelinemedi. 1 Haziran 1916 yılında hazırlanan gizli bir Fransız savaş raporu dikkat çekisidir. Bu rapora göre; “...İslam adına yapılan tüm tezahüratlar başarısız oldu, ama gerçekte ise onlar İtilaf güçleri açısından sonu gelmeyen sıkıntılara neden olmuşlardır.”⁵⁹³

⁵⁸⁸ Hughes, s. 472.

⁵⁸⁹ İran Hükümetinin tarafsız olacağı açıklamasına rağmen Güney İran'daki Alman ajanları, İngilizlere karşı savaşmak için İran göçebelerini askeri olarak desteklemiştir. Bu bağlamda Kirmanşah'ta (Kermânşâh) İngilizlere karşı başlayan ayaklanmaya Almanya silah yardımı ile destek olmuştur. Ancak Kirmanşah'ta başlayan ayaklanma başarısız olmuş ve ayaklanmacılar Osmanlı Devletine kaçmak zorunda kalmışlardır. Bkz. Ahmad Ali Asadpour, *Der Iran in der internationalen Politik 1939-1948*, Dissertation (Yayınlanmış doktora tezi) Universität Mannheim, 2002, s. 28, https://ub-madoc.bib.uni-mannheim.de/80/1/Dissertation_asadpour.pdf Erişim Tarihi: 13.04.2017.

⁵⁹⁰ Arapça, Farsça ve Urduca dillerine çevrilerek ilan edilen Jihad ve fetvaların Osmanlı toprakları dışında işe dikkate değer bir etki yaratmamasının nedenleri: (1) Panislamik faaliyetler çerçevesinde Jihat ve fetvaların etkili ve sistematik bir şekilde dağıtılmasını imkân verecek düzenli ve özenli bir örgütlenmenin bulunmaması. (2) İtilaf devletlerinin sahip oldukları Müslüman sömürge topraklarında Müslümanların Jihad ilanına katılmalarını engelleme noktası gösterdikleri idari çaba ile itilaf devletlerinin Müslüman ulema ile yüksek mevkideki lider ve din adamlarından telkin almak suretiyle aynı dine mensup kişiler tarafından yapılan bu ilana uymamaları konusunda yapmış oldukları yüreklendirmeler. (3) Birçok müslümanın Osmanlı İmparatorluğu Hükümetine olan şüpheleri ve dahada önemlisi İttihak Terrakki liderlerinin (özellikle resmi halife ve Sultan olan II. Abdulhamid'in tahtan indirilmesi nedeniyle) dinsiz olarak algılanmaları. (4) Yabancı egemenlik altına yaşayan bazı Müslüman bölgelerin statülerine razı olmaları (Örn. Fas ve Hindistan). (5) Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bulunan Müslümanların ve özellikle milliyetçi Arap grupların öncelikli arzuları arasında imparatorluğun düşmesinin ve parçalanmasının olması. (6) İslami bir perspektif açısından Halife-Sultanın belirli bir Hristiyan güçlere karşı savaş açması bağlamında Cihadın karakteristik yapısına uymaması ve Hristiyan olan Alman ve Avusturya'ya saldırmaktan kaçınmaları konusunda Müslümanlara emretmesi nedeniyle ortaya çıkan tuhaf durum. (7) İran'ın şii olması sebebiyle Halife'yi tanımaması nedeniyle Cihad çağrısına uymaması. Bkz. Jacob M. Landau, *The politics of Pan-Islam: ideology and organization*, Oxford University Press, 1990, s. 101

⁵⁹¹ Landau, Osmanlı Devleti ile özellikle Almanya'nın İngiltere'ye karşı tüm Müslümanların isyan etmesini öngören cihad çağrısının başarısız olmasında Osmanlı ve Almanya'nın Halife'nin hem barışta hem de savaşta tüm Müslümanları birleştirici ve birlikte hareket etmesini sağlayan pratik bir güç olarak abartmalarının önemli rol oynadığını iddia eder. Landau, s. 95.

⁵⁹² Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht: die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18*, Vol. 902, Droste, 1984, s. 143d

⁵⁹³ Landau, s. 102

Ortadoğu bağlamında I. Dünya Savaşı, Mekke Şerifi Hüseyin'in Arap kuvvetlerinin desteklediği Filistin ve Suriye'deki İngiliz zaferiyle sona erdi. Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya'dan sonra Ortadoğu'ya büyük güç olarak gelmişti. McKale'e göre; Almanya I. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Arap sorunu ile ilgili başarısız politikası Almanya'nın savaşı kaybetmesiyle birleşince, bir zamanlar başta Türkiye olmak üzere Ortadoğu üzerindeki önemli konumu yok etmesine neden oldu. Savaş sonrası ise Almanya bölgeden fiilen 1917-18 Rus devrimini takiben Rusya gibi ortadan kayboldu.⁵⁹⁴ Ancak savaş sonrası İngiliz ve Fransız kontrolü altına giren Ortadoğu bölgesi savaş sırasında İngiliz ve Fransızlar olası her türlü bölgesel yardım bulmak amacıyla Araplar ve Yahudilerle çok temel çelişkileri içeren gizli antlaşmalar ve bu bağlamda tutmayacakları bazı aleni taahhütlerde bulundular. Bu bağlamda yapılan çelişkili anlaşmalar ve verilen taahhütlerin tutulmaması özellikle Araplar arasında hayal kırıklığı ve öfkeye neden olarak bölgedeki İngiliz egemenliğine karşı duyulan bu öfke çerçevesinde Ortadoğu bölgesinde II. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında yeniden canlandırılan Alman sempatisi kaldı.⁵⁹⁵

2.1.2 Weimar Cumhuriyeti Ortadoğu Politikası (1919 – 1933)

Almanya I. Dünya Savaşı'ndan muazzam derecede zayıflamış çıktı. Bu savaş sonucunda Almanya yaklaşık olarak yedi milyon insanının yaşadığı 25 bin kilometre karelik toprağını kaybetmesinin yanında 28 Haziran 1919'da imzalan *Versay Antlaşması*⁵⁹⁶ doğrultusunda ordusu 100 bin askerle sınırlandırılmış, hava kuvvetlerine sahip olması yasaklanmış ve savaştan suçlu olduğu için 33 milyar dolar savaş tazminatı ödemeye zorunlu kılınmıştı.⁵⁹⁷ Bu ağır şartlar Almanya'nın Avrupa dışındaki alanlara olan ilgisi ve etkisinin hızlı bir şekilde azalmasına neden oldu. İkinci Alman Reich'in çöküşü ve 9 Kasım 1918'de Weimar Cumhuriyeti'nin⁵⁹⁸ kuruluşu Alman

⁵⁹⁴ McKale, 1997, s. 324-25

⁵⁹⁵ McKale, 1993, s. 314

⁵⁹⁶ Versay Barış Antlaşması Maddeleri için Bkz. "Friedensvertrag von Versailles - Versailler Vertrag", Vom 28. Juni 1919, Letzte Änderung: 03.01.2004, <http://www.documentarchiv.de/wr/vv.html> Erişim Tarihi: 07.04.2017

⁵⁹⁷ Zara Steiner, "The Peace Settlement", In: Hew Strachan (ed.), *The Oxford Illustrated History of the First World War*: New Edition, Oxford University Press, 2014, s. 290 – 304, s. 294; Nye Jr, s. 124

⁵⁹⁸ Weimar Cumhuriyeti tarihi hakkında daha fazal bilgi için bkz. Henning Köhler, *Geschichte der Weimarer Republik*, Colloquium-Verlag, Berlin 1982

emperyalizminin dönemini (dünya politikasını) sona erdirdi ve daha önceki kıta Avrupası eğilimlerine bir geri dönüş oldu.⁵⁹⁹

Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nın kaybetmesi ardından gelen ekonomik ve siyasal sorunlara Versay Antlaşması'nın getirdiği ağır yükümlülükler eklenmesi ve buna karşın Fehrenbach hükümetinin aldığı pozisyon nedeniyle Almanya iç politikasında ve kamuoyunda büyük hoşnutsuzluk ortaya çıkması neticesinde kaotik bir durum meydana gelmiştir. Bu durum Alman hükümetinin gücünü zayıflatarak dış politikasını neredeyse iş görmez hale getirmiştir.⁶⁰⁰ Almanya'nın içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik kaos durumu özellikle 1923 yılında yaşanan krizler⁶⁰¹ nedeniyle tavan yaparak ülke içinde iç karşıklıkların artmasına sebep olarak, genç demokratik Weimar Cumhuriyeti'ne karşı olan şüpheleri artmıştır.⁶⁰² Bulunduğu bu dönem itibariyle Weimar Cumhuriyeti dış politikasında yeniden birincil politikası haline gelen Avrupa merkezli politikaları çerçevesinde Batılı güçler ile özellikle de İngiltere ile çatışma açabilecek herhangi bir ifade veya eylemden kaçınmıştır.⁶⁰³

Lacarno Antlaşması (1925) ile Fransa başta olmak üzere diğer Avrupalı güçlerle olan sorunlarını çözen Weimar Cumhuriyeti bu antlaşma çerçevesinde 1919 Paris Barış Konferansı'da kurulması kararlaştırılan ve 10 Ocak 1920'de kurulan *Milletler Cemiyeti* (Cemiyet-i Akvam)'a yoğun uğraşlar neticesinde 1926 sonbaharında üye olarak uluslararası sisteme tekrardan dahil olmuştur.⁶⁰⁴ Bu dönemdeki Weimar Cumhuriyeti'nin genel dış politikası büyük çoğunlukla I. Dünya Savaşı'nın galiplerinin siyasi ve ekonomik talepleri nedeniyle ortaya çıkan krizlere verilen yanıtlar ve Versay Antlaşmasının revize edilmesi yönünde yapılan yoğun çalışmalar etrafında gelişmiştir.⁶⁰⁵

⁵⁹⁹ Jehuda L. Wallach, "The Weimar Republic and the Middle East: Salient Points", In: Uriel Dann (ed.), *The Great Powers in the Middle East, 1919-1939*, New York: Holmes & Meier, 1988, s. 271 – 274, s. 271

⁶⁰⁰ Peter Krüger, *Die Außenpolitik der Republik von Weimar*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985, s. 126

⁶⁰¹ 1923 yılında Weimar Cumhuriyeti hem bir ulusal devlet olarak hemde demokrasi açısından ciddi varoluşsal bir kriz yaşadı. Cumhuriyetin dışa karşı bütünlüğü; iç politikadaki ayaklanma girişimi hazırlığındaki komünistler ile ve Bavyera Nazilerin başarısız bir darbe ile ilk defa siyasi sahneye çıkması ile tehdit edildi. Son olarak ise, 1923 yılında yaşanan hiperenflasyonun muazzam derecede paranın değerini tahrip etmesiyle siyasi sonuçları gelecek yıllarda görülebilecek ağır sosyal yıkımlara neden oldu. Bkz. Wolfram Pyta, *Die Weimarer Republik*, Landeszentrale für politische Bildungsarbeit Berlin, 2004, s. 63

⁶⁰² Aksoy, s. 28

⁶⁰³ Gottfried Niedhart, *Die Aussenpolitik der Weimarer Republik*, Walter de Gruyter, 2013, s. 23

⁶⁰⁴ John Hiden, *The Weimar Republic*, Routledge, New York 2014, s. 27

⁶⁰⁵ Daha fazla bilgi için Bkz. Krüger.

Almanya'nın iki savaş arası dönemdeki Ortadoğu politikaları çoğu kez tutarsız, düzensiz ve çok başarılı olmadığı şeklinde tanımlanır. Bunun yanında birçok kaynakta ise bu dönemin genel bir tanımlanması için ise “*kaçırılmış stratejik şans*” ifadesi kullanılır.⁶⁰⁶ Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın yenilmesi ve Osmanlı Devleti'nin parçalanması sonucu Almanya'nın Ortadoğu üzerindeki yaklaşık 40 boyunca inşaa ettiği yatırımlarını ve kuruluşlarını kaybetmesi ile hedefleri dramatik bir şekilde değişmek zorunda kalan Almanya 1930'lar sonra Nazi dönemi ile tekrar gücünü kazandığı bir dönemde elde ettiği şansı kaçırmak bölge üzerindeki önemli çıkarlarını kaybetmiştir.⁶⁰⁷ 1940 öncesi hem Weimar Cumhuriyeti hem de Üçüncü Reich'ın Ortadoğu politikaları genel olarak, bölgedeki Alman ekonomik kazançlarını artırmak çerçevesinde öncelikli olarak Almanya'nın ihracatı için yeni pazarların kazanılması umutlarına dayanmıştır.⁶⁰⁸

Birinci Dünya Savaşı sırasında 16 Mayıs 1916 tarihinde İngilizler, Fransızlar ve Rusların yapmış oldukları Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarının kendi aralarındaki paylaşımını öngören gizli Sykes-Picot Antlaşması doğrultusunda savaş sonrası bölgeyi kendi aralarında Rusya olmadan paylaşmışlardır.⁶⁰⁹ Savaş sonrası Osmanlı Devleti'nin parçalanması ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti haricinde geri kalan topraklarında ise Fransız (bugünkü Suriye ve Lübnan) ve İngiliz (Süveyş Kanalı, Filistin) egemenliği başladı. Ortadoğu'nun yeni efendisi olan İngilizler⁶¹⁰, Fransızlar ile birlikte masa başında bölgede keyfi sınırlar ve keyfi devletler (Irak, Trans-Ürdün, Suriye ve Lübnan) oluşturarak bugüne kadar devam eden çatışmaların temel taşını atmış oldular.⁶¹¹

⁶⁰⁶ Lothar Gruchmann, “Die verpaßten Strategischen Chancen der Achsenmächte im Mittelmeerraum 1940 bis 1941”, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 18.4. H (1970), s. 456 – 475, In: Jstor, Published by: Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH (and its subsidiary Akademie Verlag GmbH), <http://www.jstor.org/stable/30197026> Erişim Tarihi: 05.04.2017

⁶⁰⁷ Gruchmann s. 456

⁶⁰⁸ Francis R. Nicosia, “Drang nach Osten Continued? Germany and Afghanistan during the Weimar Republic”, *Journal of Contemporary History* Vol. 32. No. 2 (1997), s. 235 – 257, s. 256, In Jstor, Published by: Sage Publications, Ltd., <http://www.jstor.org/stable/261243> Erişim Tarihi: 05.04.2017

⁶⁰⁹ “Vor 100 Jahren: Großbritannien und Frankreich vereinbarten das Sykes-Picot-Abkommen”, *Bundeszentrale Politische Bildung*, 13.5.2016, <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/227750/sykes-picot-abkommen> Erişim Tarihi: 05.04.2017.

⁶¹⁰ Shwadrان, I. Dünya Savaşı sonu itibariyle Osmanlı Devleti'nin parçalanması, Almanya'nın mağlup olması ve Rusyanın elimine olması ile İngiltere'nin Ortadoğu bölgesini direkt olarak işgal ettiğini ve bölge üzerinde güçlü bir hâkimiyet kurduğunu ifade etmektedir. Bkz. Benjamin Shwadrان, *The Middle East, oil and the great Powers*, US, 1955, s. 7

⁶¹¹ David Fromkin, *A peace to end all peace: The fall of the Ottoman Empire and the creation of the modern Middle East*, Macmillan, 2001; Rolf Steininger, *Deutschland und der Nahe Osten. Von Kaiser Wilhelms Orientreise 1898 bis zur Gegenwart*, Reinbek, Lau 2015, s. 41

Savaşı kaybeden bir taraf olarak Milletler Cemiyeti'ne ve Remo Konferansı'na alınmayan ve bu bağlamda Şark sorunu ile sömürgelerin durumunun bölgedeki İngiliz ve Fransız manda rejimlerine göre düzenlemesi Almanya'nın bu bölgeye olan ilgisini derinden etkilemiştir.⁶¹² Bu bağlamda ayrıca yeni kurulan Weimar Cumhuriyetinin yaşamış olduğu ekonomik ve siyasi krizlerin yanına Versay Antlaşması'nın getirmiş olduğu ağır yük nedeniyle genç Weimar Cumhuriyeti'nin anti-sömürgeci⁶¹³ dış politikasının ilk yıllarında Ortadoğu marjinal bir rol oynamıştır.⁶¹⁴ Almanya Ortadoğu bağlamında hali hazırda zaten savaş sonrası yaklaşık 40 yıl boyunca inşaa ettiği siyasi, ekonomik, ticari ve askeri yatırımlarını ve kolonilerini kaybetmiş, deniz gücünü kaybetmesi ile bölgeye etki edebilecek siyasi gücü kalmamış ve ayrıca bölgede kendisine karşı bir koalisyon oluşarak Almanya'nın bölgede herhangi bir girişim yapması engellenmiştir.⁶¹⁵

Genç Weimar Cumhuriyeti'nin Ortadoğu bölgesinde uzak durmasının bir önemli sebebede, 1920'li yıllar süresince Versay Antlaşması'nın revize etmeye yönelik yapmış olduğu yoğun çalışmaların tekrardan Ortadoğu'ya yönelme ile İngiliz ve Fransızları kışkırtacak ve Almanya'nın Avrupa üzerindeki çabalarını boşa çıkaracak davranışların önlenmesiydi.⁶¹⁶ Bu doğrultuda ayrıca Kasım 1918'de savaşın bitiminden sonra NfO, *Alman Doğu/Şark Enstitüsü* (Deutsches Orient Institut - DOI) olarak yeniden adlandırıldı. Yeni isim, bu organizasyonun propaganda ile bağını ört bas etmek için seçildi.⁶¹⁷ Bu nedenlerden dolayı Weimar Cumhuriyeti dış politikasındaki ulusal çıkaralar doğrultusunda terkardan ikincil Ortadoğu barış politikalarına geri dönüldü. Bu çerçevede Ortadoğu politikasında doğal olarak tekrardan ticaret ve kültüre yoğunlaşarak, Alman Ortadoğu politikasının savaş öncesi önemli sütunlarından ikisini oluşturan bölgedeki büyük güç rekabetine ve uyuşmazlıklarına karışmama bağlamında statükoya saygı

⁶¹² Wolfgang G. Schwanitz, "The Jinnee and the Magic Bottle: Fritz Grobba and the German Middle Eastern Policy 1900–1945", 27.09.2004. s. 87 – 117, s. 93 <http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/Fritz%20Grobba%20Germany%20Middle%20%20East.pdf> Erişim Tarihi: 07.04.2017.

⁶¹³ Kuck, Weimar Almanya'sının dış politikasının anti-sömürgeci bir politika ile şekillendiğini iddia eder. Daha fazla bilgi için bkz. Nathanael Kuck, "Anti-colonialism in a Post-Imperial Environment–The Case of Berlin, 1914–33", *Journal of Contemporary History* Vol. 49 (1), 2014, s. 134-159, In: Sage, <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022009413505662> Erişim Tarihi: 04.04.2017

⁶¹⁴ Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 11

⁶¹⁵ , Udo Steinbach, "Germany and the Gulf", In: , Shahram Chubin (ed), *Germany and the Middle East: Patterns and Prospects*, Burns & Oates, New York 1992, s. 210 – 225, s. 211

⁶¹⁶ Donald M. McKale, *War by Revolution: Germany and Great Britain in the Middle East in the Era of World War I*, Kent State University Press, 1998, s. 227

⁶¹⁷ Samuel Krug, "Nachrichtenstelle für den Orient", (2015), s. 4, http://www.mwme.eu/Essays-Files/Krug_NfO_Freigabel.pdf Erişim Tarihi: 07.04.2017; Adams, s. 315

duymayı ve herhangi bir bölgenin sömürgeleştirilmesini reddetme çerçevesinde Ortadoğu dış politikası yeniden kurdu.⁶¹⁸ Ancak Ortadoğu politikalarında üçüncü sütunu oluşturan doğu sorunlarındaki arabuluculuk rolü Almanya'nın uluslararası ilişkilerde hiçbir rolü kalmadığından ve Almanya'nın bunu bir intikam aracı olarak kullanılacağı algısından dolayı bu politika hariç tutuldu.⁶¹⁹

Almanya'nın 1924 sonrası ülke içindeki ekonomik krizleri yavaş yavaş aşmaya başlaması ile birlikte (Bkz. Tablo 5), Almanya'nın bu ikincil Ortadoğu politikaları savaştan yaklaşık on yıl sonra meyvesini vererek Almanya'nın tekardan İngiltere ve Fransa'dan sonra Ortadoğu bölgesi ile dış ticarete üçüncü sırayı almasını sağladı.⁶²⁰ Bu dönemde Almanya'nın ikincil Ortadoğu politikaları bağlamında çok sık tartışılan konuların başında bölgedeki sanayileşmeyi destekleyip veya desteklememek oldu. Sonuçta eğer Almanya bunu yapmazsa rekabet bu işi devralarak bölgeye hakim olur fikri kabul gördü. Almanlar, özellikle alternatif tedarikçiler arayan Suudi Arabistan ve Irak gibi yeni gelişmekte olan milliyetçi Ortadoğu ülkeler için cazip bir partner oldu.⁶²¹

⁶¹⁸ Wolfgang G. Schwanitz, "Paschas, Politiker und Paradigmen: Deutsche Politik im Nahen und Mittleren Orient 1871–1945", *Comparativ* 14.1 (2004), s. 1 – 25, s. 13, <http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/Paschas%20Politiker%20Paradigmen%20.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2017; Nicosia, s. 39

⁶¹⁹ Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 11

⁶²⁰ Schwanitz, *Paschas, Politiker und Paradigmen*, s. 13

⁶²¹ Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 10

Tablo 6: Selected Statistics On Economic Performance In The 1920s

	ekonominin büyüme % (1924–29)	ihracattaki değişim % (1921–29)	sanayi üretiminin büyüme % (1920–29)
Austria	18.7	63.1	51.6 (1923–29)
Belgium	22.2	359.0*	88.5
Czechoslovakia	33.9	-28.2	67.7 (1921–29)
France	18.8	86.4	101.6
Germany	10.2 (1925–29)	45.2 (1925–29)	16.1 (1925–29)
Italy	10.8	26.9	52.5
Norway	27.8	-39.7	28.3
Spain	18.8	106.1	58.7
Sweden	29.8	-20.5	50.0
UK	12.4	3.7 (1921–29)	25.6
USA	14.7	30.7 (1921–29)	89.6 (1921–29)

Column 1 expressed in constant prices; column 2 in current values. Economic growth is measured here in terms of growth of GNP except for the USA (National Income) and Norway and Sweden (Gross Domestic Product).

* This high figure reflects the slow recovery of Belgian trade after the destruction caused by the Great War.

Kaynak: Richard J. Overy, *The Inter-war Crisis*, Second Edition, Great Britain 2007, s. 50

McKale, genç Weimar Cumhuriyeti'nin görünürdeki bu politikalarına karşın savaş sonrası hem Alman devrimcileri hem de Weimar hükümetleri Ortadoğu'daki savaş sonrası geride kalan bağlantılarını korumak için gizli bir şekilde çalıştıklarını ifade etmektedir. Ona göre; bu dönemde Dışişleri Bakanlığı ve Doğu Enformasyon Servisi savaş sırasında Alman İmparatorluğu'na yardım ettikleri için kendi ülkelerine dönemeyen sayısız sayıdaki Mısırlı, Türk, Arap, Afgan ve Hindistanlı önemli kişileri maddi olarak destekledi.⁶²² Bu destekleme faaliyetleri büyük oranda Enformasyon Servisi üstlendi bu servis daha sonra adı Dışişleri tarafından Alman Doğu Enstitüsü olarak değiştirilerek daha tehlikesiz hale getirildi. Bu servis Türkler (Enver, Cemal ve Talat Paşa), Mısırlı milliyetçiler (Şeyh el- Jawish ve Muhammed Ferid dâhil)⁶²³ ve diğer Alman yanlısı Araplar (Suriyeli Emir Şekip Arslan gibi) için kimlik ve pasaport düzenleyerek onları tarafsız olan İsviçre'ye yerleştirerek onları maddi olarak finanse etti. Almanlar bu

⁶²² McKale, s. 227

⁶²³ Mısırdaki milliyetçi akımlar hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Hamed, Raouf Abbas. "Germany and the Egyptian Nationalist Movement 1882-1918", *Die Welt des Islams* 1/4 (1988), s. 11 – 24, In: Jstor, Published by: Brill, <http://www.jstor.org/stable/1571162> Erişim Tarihi: 08.04.2017; Hilal Görgün, "Mısır'da XIX. Yüzyıl Sonunda Panislamist Osmanlı Tarih Yazıcılığı: Muhammed Ferid ve Mustafa Kâmil", *İslam Araştırmaları Dergisi* 4 (2000), s. 105 - 131.

dönemde ayrıca Mısır doğumlu Osmanlı subayı, eski bir İttihat Terakki Cemiyeti üyesi ve Osmanlıya karşı İngilizlerle birlikte Arap ayaklanmalarına kumanda eden *Aziz Ali el-Mısri*'yi finansal olarak desteklemiştir.⁶²⁴

Almanya'nın I. Dünya Savaşı sırasında ortaya koyduğu Cihad planı her ne kadar başarısız olmasada, savaş sonrası yaşanan bazı gelişmeler neticesinde Ortadoğu bölgesindeki milliyetçi akımlarla yakın işbirliğine girmesine yardımcı oldu.⁶²⁵ Bu yakınlaşmanın sebeplerinin başında başta İngiltere olmak üzere bölgedeki ülkelere verilen sözlerin tutulmaması (İngiliz ve Fransız sömürgecinin yaygınlaşması bağlamında Arapların kendi kaderini tayin etme “self-determination” ve bağımsızlıklarının reddi) geldi.⁶²⁶ İngiltere'nin 2 Kasım 1917'de açıkladığı *Balfour Deklarasyonu*⁶²⁷ ile İngiliz mandası altındaki Filistin'de bir Yahudiler için ulusal yurt kurulmasına yönündeki projesi ve bu bağlamda Almanya'nın bu projeye dahil olmaması ve mesafesini koruması etkili bu yakınlaşmada önemli rol oynadı. Ayrıca 1920'den itibaren Almanya'da öğrenim gören Ortadoğulu birçok öğrencinin eğitimlerini tamamladıktan sonra kendi ülkelerine geri döndükten sonra ülke içinde ilerleyen kariyerleri bağlamında İngiliz ve Fransız Manda güçlerine düşman olan bir ortamda Almanya'yı tercih etmeleri de önemli katkı sağladı.⁶²⁸ Buna karşın Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına yönelik olarak hem Almanya içinde hem Almanya dışında faaliyet gösteren Siyonist girişimleri ve Filistin'e Yahudi

⁶²⁴ McKale, s. 227

⁶²⁵ Nicosia, s. 34-35

⁶²⁶ Nicosia, s. 29

⁶²⁷ “İngiliz Harp Kabinesi'nin 2 Kasım 1917'deki toplantısında onaylanan ve İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un imzasını taşıması nedeniyle Balfour Deklarasyonu adını alan mektup, Lord Rothschild'e gönderilmiştir. Deklarasyonda şöyle denilmektedir: “ Sevgili Lord Rothschild, size Majestelerinin hükümeti adına, Yahudi-Siyonist çabaları için, kabineye sunulmuş ve onaylanmış olan aşağıdaki sempati açıklamasını bildirmekten dolayı çok sevinçliyim. Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudi halkın ulusal yurdunun kuruluşunu dostane duygularla izlemektedir ve Filistin'deki Yahudi olmayan toplulukların vatandaşlık ve dinsel haklarını veya diğer ülkelerdeki Yahudilerin haklarını ve politik durumunu zarara uğratabilecek hiçbir şeyin meydana gelmemesi şartıyla, bu amaca erişilmesini teşvik etmede hiçbir gayretten kaçınmayacaktır. Siyonist federasyonu bu açıklamadan haberdar ederseniz size müteşekkir kalırım. Dostunuz A.W. James Balfour, 2 Kasım 1917”. Bkz. Demet Gökçınar, *Arap-İsrail Uyuşmazlığında Filistin Sorunu*, Atılım Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Ankara 2009, s. 52, <http://acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/75/311.pdf?show> Erişim Tarihi: 07.04.2017; Mustafa Toprak, *Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları*, Yayınlanmış yüksek lisan tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2010, s. 31, http://sites.khas.edu.tr/tez/MustafaToprak_izinli.pdf Erişim Tarihi: 07.04.2017

⁶²⁸ Renate Dieterich, “Germany's relations with Iraq and Transjordan from the Weimar Republic to the end of the second world war”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 41 No. 4, (2005), s. 463 – 479, s. 464, In Jstore, Published by: Taylor & Francis, Ltd., <http://www.jstor.org/stable/4284383> Erişim Tarihi 10.04.2017; Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 10

göçünü, kuruluşundan 1930'ların ortasına kadar destekleyen⁶²⁹ Weimar Cumhuriyeti, Araplar arasında Almanya'ya karşı çelişkili duyguların gelişmesine neden oldu.⁶³⁰

Bu dönemde genel olarak Almanlar ile Afganlar, Araplar, Türkler, İranlılar ve diğer milletler arasında “*düşmanım düşmanı dostumdur*” çerçevesinde özel bir işbirliği olgunlaşmıştır.⁶³¹ Her ne kadar Arap liderlerin Almanya ile ikili ilişkilerini geliştirmeye yönelik büyük ilgilerine rağmen, etkili bir Avrupalı ekonomik ve askeri gücü olan Almanya'nın Ortadoğu'da küçük bölgesel çıkarlara sahip olması nedeniyle bu işbirliğinin yeni bir askeri ve siyasi bağımlılık çerçevesindeki bir ittifaka dönüşme olasılığı çok düşüktü.⁶³² Scheffler'e göre; Almanya'nın Ortadoğu üzerinde küçük bölgesel çıkarları olmasına rağmen, bölge üzerindeki bu politikasının esasında Avrupalı diğer güçlerden farklı olmadığını belirtmekte ve I. Dünya Savaşı sonrası sömürsüz bir güç olmasına rağmen Almanya'nın Arap dünyasına karşı anti-sömürgeci bir politika yönetimi uyguladığı anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir.⁶³³

Ortadoğu'daki petrol rezervlerinin keşfi noktasında 20. y.y başlarında önemli adımlar atan Almanya, Bağdat demiryolu çerçevesinde önemli adımlar atmıştır.⁶³⁴ Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı sırasında Kent'in de belirttiği gibi, İngilizler ile Fransızların yapmış oldukları gizli Sykes-Picot Anlaşması'nın en önemli konularından biri olan olası zengin petrol rezervlerine sahip Mezopotamya'nın kontrolü Almanya açısından ise en öncelikli amacı olmuştur.⁶³⁵ Ancak Almanya Ortadoğu'daki petrol rezervleri bulma konusunda atmış oldukları adımları başarılı bir şekilde

⁶²⁹ Özellikle Weimar döneminde Yahudilere ve bu bağlamdaki Siyonist hareketlere verilen destek, Nazi döneminde Yahudilerin ve solcuların Almanya'yı arkadan bıçakladığı/ihanet ettiği (Jewish-leftist-stab-in-the-back theory) teorisi temel alınarak yapılan eleştirilerde Weimar Almanya'sı Yahudi Weimar Cumhuriyeti “Jewish Republic of Weimar” olarak nitelenmiştir. Bkz. Barry Rubin, and Wolfgang G. Schwanitz, *Nazis, Islamists, and the Making of the Modern Middle East*, Yale University Press, 2014, s. 61; William Helmreich, *The Third Reich and the Palestine Question*, Routledge, London & New York 2017, s. 1-16

⁶³⁰ Francis R. Nicosia, *The Third Reich and the Palestine Question*, Transaction Publishers, London 2000, s. 6

⁶³¹ Schwanitz, Paschas, *Politiker und Paradigmen*, s. 14; Dieterich, s. 464.

⁶³² Thomas Scheffler, “The burden of geography: Germany and the Middle East, 1871-1945”, *Journal of Arab Affairs* 12.2 (1993), s. 125 – 134, s. 131, Aktaran: Dennis Kumetat, “The failure of German business and economic policy towards Iraq in the 1930s: an example of the German arms and steel company Otto Wolff, Cologne”, *Al-Abhath, Journal of the American University of Beirut*, 55 (2007), s. 1, [http://eprints.lse.ac.uk/23915/1/The_Failure_of_German_Business_and_Economic_Policy_Towards_Iraq_in_the_1930s_\(LSERO\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/23915/1/The_Failure_of_German_Business_and_Economic_Policy_Towards_Iraq_in_the_1930s_(LSERO).pdf) Erişim Tarihi: 07.04.2017

⁶³³ Scheffler, s. 131

⁶³⁴ Yavuz, s. 113

⁶³⁵ Marian Kent, *Oil and empire: British policy and Mesopotamian oil, 1900-1920*, Macmillan, 1976, s. 124-125

sonuçlandıramamış ve I. Dünya Savaşı sonu ilede tüm haklarını kaybetmiştir. Almanya gibi İngiltere’de Ortadoğu bölgesindeki büyük petrol rezervlerinin farkına varmasına⁶³⁶ rağmen petrol araştırma çalışmaları sonuçlarını (İran hariç) ancak 1920’ler sonuna doğru vermeye başlamıştır.⁶³⁷ Bu bağlamda petrolün bir yakıt olarak otomobil, uçak, gemi ve denizaltıda kullanımı çerçevesinde 1920’lerin sonuna doğru Weimar Cumhuriyeti Almanya’sının petrol ihtiyacı doğrultusunda bölgeye olan ilgisi artmıştır. Weimar Cumhuriyeti dönemi Ortadoğu bölgesi ülkeleri arasındaki ilişkilere göz atıldığında ise ya sınırlı bir ilişkiden yada hiçbir ilişki olmadığı görülmüştür.⁶³⁸

2.1.3 Nazi Almanya’sı (Üçüncü Reich)⁶³⁹ ve Ortadoğu (1933 – 1945)

Weimar Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren yaşamış olduğu ekonomik, siyasi ve sosyal sıkıntılar onun çöküşünü hazırladı. Almanya’nın I. Dünya Savaşı’nı kaybetmesi sonucu savaşın galip devletleri ile imzalamış olduğu Versay Antlaşması’nın Almanya’ya getirdiği ağır yükümlülükler nedeniyle ortaya çıkan ülke içindeki ekonomik kriz sonucu yaşanan yüksek enflasyon⁶⁴⁰, ülke içinde baş gösteren ayaklanma ve kargaşa yeni kurulmuş olan Weimar Cumhuriyeti’ne olan güveni azalttı.⁶⁴¹ Weimar Cumhuriyeti’nde 1920’lerin ortalarına doğru her ne kadar ekonomik ve siyasi istikrar sağlanmış olsada 1929’da yaşanan Dünya ekonomik krizi Almaya’yı derinden etkiledi. Yaşanan ekonomik

⁶³⁶ İngilizlerin Ortadoğu bölgesindeki petrol rezervlerini bulma noktasındaki çalışmalar uzun sürmüş ve bu yapılan çalışmalar içerisinde özellikle İngiliz araştırmacı William Knox D’Arcy’in çalışmaları neticesinde Ortadoğu’daki ilk petrolü İran topraklarında bulmuşlardır. Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Gökhan Bolat, “Anglo-Persian Oil Company’dan British Petroleum’a (BP): İngiltere’nin İran’daki Petrol Macerası”, *History Studies*, Vol. 5, Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK, March, 2013, s. 57 – 77, <http://www.historystudies.net/dergi/tar20151271d5a.pdf> Erişim Tarihi: 08.04.2017; Zeynep Elif Yıldız, “Amerika’da Standard Oil fırtınası eserken, Ortadoğu’da Petrol Paylaşımı (1337-1914)”, *Çayyolulife*, Şubat 2105, s. 60-61, <http://www.zeynepelifyildizel.com/dosyalar/06-02-2015-20-11-56.pdf> Erişim Tarihi: 08.04.2017.

⁶³⁷ Petrol rezervleri araştırmaları sonucu çerçevesinde, İran 1913 yılından beri, 1928’den beri Irak, 1932’den beri Bahreyn, 1938’den beri Suudi Arabistan ve 1946’dan beri Kuveyt belirli bir ölçekte petrol ihraç etmeye başladılar. Bkz. Louise Fawcett, *International relations of the Middle East*, Oxford University Press, Third Edition 2016, s. 67-68.

⁶³⁸ Bu bağlamda örneğin; Birinci Dünya Savaşı’nda aynı cephede “silah kardeşliği” yapmış olan Türkler ve Almanlar arasındaki ilişki, Weimar döneminde ise eskiye nazaran daha sınırlı bir dostluktan oluşmaktaydı. Bkz. Sabine Mangold-Will, *Begrenzte Freundschaft: Deutschland und die Türkei 1918-1933*, Wallstein Verlag, 2013.

⁶³⁹ 1933-1945 yılları arası için genellikle Nazi Almanyası/dönemi, Üçüncü İmparatorluk, Hitler Almanyası, II. Dünya Savaşı esnasında Großdeutsches Reich (Büyük Alman İmparatorluğu) gibi isimler ve tanımlamalar kullanılmaktadır. Bu çalışmada bu dönem Nazi Almanya’sı olarak adlandırılacaktır.

⁶⁴⁰ Michael Ebi, *Export um jeden Preis: die Deutsche Exportförderung von 1932-1938*, No. 174, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2004, s. 11

⁶⁴¹ M. Tahir Aksoy ve Ergin Ersoy, *Türkiye-Federal Almanya İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, Mayıs 1994, s. 28

kriz nedeniyle işsizlik oranları 1929'da 1,898.6 milyon işsiz sayısı, 1932'de 5,575.4 milyona çıkması⁶⁴², yaşanan büyük siyasi krizler ve Nazilerin bu duruma yönelik propaganda faaliyetleri⁶⁴³, Weimar demokrasinin çökmesine neden olarak, 30 Ocak 1933'te Adolf Hitler ve onun partisi olan Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (*Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei* – NSDAP) iktidara gelmesinin yolunu açtı.⁶⁴⁴

Nazi rejimi ilk başta dış politika alanında dikkatli adımlar attı ve Versay Antlaşması'nın revize edilmesi talepleriyle, kendisini Weimar Almanya'sındaki diğer partilerden ayırdı. Almanya'nın büyük bir güç olarak statüsünün tekrardan kazanılması ve kolonilerin geri alınması bağlamında muhafazakâr ve milliyetçi çevrelerde yoğun olarak dillendirilen bu görüşleri Hitler gerçekleştirme konusunda çok kararlıydı.⁶⁴⁵ Bu bağlamda Nazi Almanya'sı dış politikasının ana hatları ve hedefleri; I. Dünya Savaşı'ndan sonra Hitler'in *Kavgam* (Mein Kampf) ve *İkinci Kitap*'ta (Hitler'in gizli kitabı olarak da bilinir, *Zweites Buch*) genel olarak geliştirdiği “*program*” da açıkça görülmektedir.⁶⁴⁶ Hitler'in oluşturduğu bu genel program içinde üç aşamalı bir dış politika uygulamıştır. Buna göre ilk olarak, Almanya'nın Versay Antlaşması'nın kısıtlamalarından kurtarılması, ikinci olarak Almanya dışında yaşayan bütün Alman azınlıkların Alman sınırları içine yerleştirilmesi yoluyla “*bir ulus, bir devlet, bir Führer*

⁶⁴² Daha fazla bilgi için Bkz. Richard James Overy, *War and economy in the Third Reich*, Clarendon Press, Oxford 2002, s. 39

⁶⁴³ Nazi propagandaları Hitler kendisinin belirlediği iki önemli unsur etrafında oluşmuştur. Bunlardan birincisi radikal antisemitizm ve ikincisi ise iddialı bir dış politika oluşturma hedefiydi. Bu bağlamda Hitler Alman ırkının üstün bir ırk (*Aryan/Ari Irkı*) olduğunu iddia ederek bu ırkın korunması ve yaşamını sürdürebilmesi için Almanya içindeki Almanlar ve dışında yaşayan Alman azınlıklar için bir yaşam alanı “*Lebensraum*” oluşturulması gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda yeni toprakların Alman egemenliği altına alınarak tüm Almanların Almanya'nın hakimiyeti altında birarada yaşamasının sağlanmasıdır. Bkz. Mary Fulbrook, *A History of Germany 1918-2014: The Divided Nation*, John Wiley & Sons, 2014, s. 45-46

⁶⁴⁴ Pyta, s. 157; Fulbrook, 2014, s. 50

⁶⁴⁵ Kitchen, s. 290

⁶⁴⁶ Çeşitli aşamalardan oluşan bu programa göre öncelikle, Almanya'da siyasal denetimin ele geçirilip toplumun Nazi dışı siyasal unsurlardan arınması öngörüyordu. İkinci olarak, Almanya'ya büyük yük getiren ve kısıtlayan Versailles düzenlemesi ortadan kaldırılarak Almanya'nın Avrupa'da güçlü bir devlet haline getirilecekti. Üçüncü olarak savaş yoluyla Sovyetlerin yok edilmesi ile Almanya'yı Wilhelm döneminden beri kemiren Yahudi ve Slav basilleri bir daha rahatsızlık veremeyecekti. Son olarak ise, Almanya öncelikle Kuzey Afrika'da sömürge imparatorluğu kuracak ve bunun için gereken deniz gücü ile dünyanın en büyük güçlerinden biri olacaktı. Bkz. Oral Sander, *Siyasi tarih: 1918-1994*, İmge Kitapevi (26. Baskı), Ankara 2016, s. 45-46; Klaus Hildebrand, *The foreign policy of the Third Reich*, (Translated by Anthony Fothergill), University of California Press, Los Angeles 1973, s. 19; Ian Kershaw, *The Nazi dictatorship: Problems and perspectives of interpretation*, Bloomsbury Publishing, London & New York 2015, s. 157

- *ein Volk, ein Reich ein Führer*” ilkesinin gerçekleştirilmesi⁶⁴⁷ ve son olarak ise “yaşam alanı” (Lebensraum) politikasıyla Alman devletinin refah ve mutluluğunun en üst seviyeye çıkarılması hedeflenmiştir.⁶⁴⁸

Hitler’in planlamış olduğu bu program doğrultusunda Almanya kendisini II. Dünya Savaşı’na taşıyacak önemli adımları attı.⁶⁴⁹ Nazi Almanyası Doğu ve Güney Avrupa üzerindeki nüfuzunu arttırmak için Alman birlikleri 12 Mart 1938’de Avusturya’ya girdi.⁶⁵⁰ Avusturya’nın ardından Hitler 1 Ekim 1938’ Çekoslovakya’nın Südetler bölgesini⁶⁵¹ ve 15 Mart 1939’da Çekoslovakya’nın diğer kalan kısımlarını işgal etmesiyle birlikte Hitler dış politikasındaki üçüncü kısmı oluşturan “yaşam alanı” politikasına başladığını açıkça gösterdi.⁶⁵² İngiltere 1914’te Avrupa barışının bozulmasına neden olarak gördüğü ittifaklar gibi ülkelerin karşılıklı olarak gruplaşması nedeniyle Avrupa ülkeleri ile ittifak ilişkisine girmeme kararı aldı. Ayrıca İngiliz Başbakanı Neville Chamberlain I. Dünya Savaşı’nın sebep olduğu yaraları sarmak ve Versay Antlaşması’nın haksızlıklarını (özellikle Almanya’ya) gidermek ve tekrardan Avrupa’da büyük bir savaşı önlemek için “yatıştırma politikası” (Appeasement Policy) uyguladı.⁶⁵³

⁶⁴⁷ “2. Dünya Savaşıyla İlgili Herşey”, *Ozmena*, 14.01.2006, <http://www.ozmena.net/node/58103> Erişim Tarihi: 18.04.2017

⁶⁴⁸ Sander, s. 46

⁶⁴⁹ Temmuz 1933’te *Reichskonkordat* (Vatikan ile arasında yapılan antlaşma) ile Nazilerin yurtdışında takdir edilmesini ve uluslararası prestij kazanmasını sağladı. Ekim 1933’te Hitler Alman silahlanmasına yönelik tüm kısıtlamaları redderek hem silahsızlanma hem de Milletler Cemiyeti’nden çekildi. Bu bağlamda askeri harcamaları 1934 yılı itibarıyla % 90 artırıldı. 1934 Ocak ayında Polonya ile saldırmazlık antlaşması (*Nichtangriffspakt*) imzalanarak Fransa’nın Sovyetlere yanaşmasındaki en önemli direği kırıldı. Versay Antlaşması’nda yasaklanmış olmasına rağmen 1935 yılının Mart ayında zorunlu askerlik hizmeti tekrardan başlatılması ile Alman Hava Kuvvetlerinin (Luftwaffe) yeniden oluşturuldu. İngiltere, yatıştırma politikası çerçevesinde Haziran 1935 yılında Deniz Silahları Antlaşması (*Flottenabkommen*) imzalandı. Bu antlaşmaya göre; Almanya deniz gücünü İngiltere’nin %35’inin üstüne çıkarmamayı taahhüt etti. Buna karşılık İngiltere Almanya’nın denizaltı yapmasına rıza gösterdi. Sander’e göre bu antlaşmayla birlikte Versailles sistemi ortadan kalktı. Böylece Almanya başta olmak üzere İtalya ve Japonya 1935 yılından sonra saldırgan bir dış politika izlemeye başladılar. Mart 1936’da Almanya’nın Ren bölgesinin silahsızlandırılmış statüsünü tanımlayan Lacarno antlaşmasını ihlal edilerek bölge tekrardan silahlandırıldı. Kasım 1936’da Mussoli’nin Almanya ziyareti ile “Berlin-Roma Ekseni” (Achse-Berlin-Rom) ilan edildi. Bu bağlamda aynı ay içerisinde Nazi Almanyası ile Japonya arasında Sovyetlere ve uluslararası komünizm faaliyetlerine karşı *Antikominternpakt*’ı imzalandı. Hans Adolf Jacobsen, *Nationalsozialistische Außenpolitik 1933-1938*, Metzner, Frankfurt/M., Berlin 1968, s. 394, 404, 413; Helmut Dieter Giro, *Die Remilitarisierung des Rheinlands 1936, Hitlers Weg in den Krieg?*, Klartext, 1. Auflage, Essen 2006; Sander, s. 48-51; Hildebrand, 2008, s. 600, 631

⁶⁵⁰ Irene Bandhauer-Schöffmann, “1938 Anschluss Österreichs an das Deutsche Reich und NS-Herrschaft”, In: Scheutz, Martin / Strohmeyer, Arno (Hg.), *Von Lier nach Brüssel, Schlüsseljahre österreichischer Geschichte (1496– 1995)*, Studienverlag, Innsbruck–Wien 2010, s. 273–303, s. 278., <http://wirtges.univie.ac.at/Wiso/Eigner/Bandhauer-Schoeffmann.pdf> Erişim Tarihi: 18.04.2017

⁶⁵¹ Çekoslovakya’da yaşayan yaklaşık 3,5 milyon Südet Almanlarının “*Sudetendeutschen*” yaşadığı bölge. Bkz. Hildebrand, 2008, s. 652, 661

⁶⁵² Sander, s. 50

⁶⁵³ Sander, s. 49-50; Jacobsen, s. 430

Ancak Almanya'nın Çekoslovakya'nın diğer kalan kısımlarını işgal etmesiyle birlikte İngiliz başbakanı yatıştırma politikasının bittiğini açıkladı.⁶⁵⁴

İngiliz başbakanın bu açıklama yakın zamanda büyük bir savaşın habercisi anlamına gelmekteydi. Buna yönelik olarak Hitler İngiltere ile olan Deniz Silahları ve Polonya ile olan Saldırmazlık Antlaşmalarını iptal etti. Hitler Nazi Almanya'sı "yaşam alanı" politikaları doğrultusunda durmak niyetinde olmadıklarını 23 Mart 1939'da Litvanya idaresi altında olan Memeland bölgesi⁶⁵⁵ tekardan Alman İmparatorluğunun bir parçası haline getirerek gösterdi. İngiltere başta olmak üzere büyük güçlerin Polonya'nın bağımsızlığını garanti etmelerine rağmen 24 Ağustos 1939'da Sovyetler ile yaptıkları gizli saldırmazlık antlaşması (Hitler-Stalin-Paktı olarak da bilinen) doğrultusunda 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırarak Varşova dahil Polonya'yı ele geçirdi ve Polonya'nın doğu kısımları yapılan antlaşma doğrultusunda Sovyetlere bıraktı. Böylece İngiltere ve Fransa 3 Eylül 1939'da Almanya'ya karşı savaş ilan etmeleri ile II. Dünya Savaşı başlamış oldu.⁶⁵⁶

Nazi Almanya'sı "yaşam alanı" doğrultusunda 1941 yılının sonuna kadar Avrupa'nın Fransa başta olmak üzere çoğu topraklarını ele geçirerek hedeflerini gerçekleştirmede başarılı oldu. Ancak 1942 yılının sonuna doğru Nazi Almanya'sının ilerlemesi durarak elde ettiği toprakları kaybetmeye başladı. Bunun genel nedenleri; ABD'nin savaşa dahil olması, Sovyetlere savaş açılması ile genişleyen cephe hattı ve bu cephede istenilen başarının yakalanamayışı neticesinde taarruz gücünün kırılması ile başlayan geri çekilme, yapılan stratejik hatalar ve son olarak ise Almanya'nın savaşı sürdüreceği insan ve mühimmat gücünün azalması olarak gösterilmektedir.⁶⁵⁷ 1943 yılı itibarıyla alınan yenilgilerden dolayı tüm cephelerden Berlin'e doğru geri çekilmek zorunda kalan Alman ordusu'nun (*Wehrmacht*) 8 Mayıs 1945'te koşulsuz şartsız teslim olması sonucunda on iki yıllık Nazi Almanya'sı dönemi ile II. Dünya Savaşı Avrupa'da son buldu.⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ Klaus Hildebrand, *The Third Reich*, Routledge, London & New York 2003, s. 36; Möller, s. 66

⁶⁵⁵ Versailles Antlaşması doğrultusunda Litvanya idaresine bırakılmıştı.

⁶⁵⁶ Möller, s. 73, 75

⁶⁵⁷ Colin S. Gray, *War, peace and international relations: an introduction to strategic history*, Routledge, 2013, s. 171d

⁶⁵⁸ Kitchen, s. 312. Daha fazla bilgi için bkz. William L. Shirer, *The rise and fall of the Third Reich: A history of Nazi Germany*, Rosetta Books, New York 2011, s. 985,1022

Nazi Almanya'sının Ortadoğu'ya yönelik politikalarına bakıldığında, 1939 yılından önce, kendi öncelikli hedefleri ve İngiltere ile olan ilişkileri çerçevesinde Türkiye'nin ötesindeki Ortadoğu bölgesi üzerindeki çıkarları önemsiz denilecek kadar az olduğu görülmektedir.⁶⁵⁹ Bu nedenle Adolf Hitler 1933 yılında Almanya'da iktidara gelmesinden II. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Ortadoğu'ya yönelik olarak ikincil bir barış politikası izledi.⁶⁶⁰ Hitler 5 Mayıs 1933'te İngiliz Daily Telegraph gazetesine verdiği röportajda; "Almanya'nın denizaşırı kolonial arzusunu olmadığını ve Almanya'nın denizaşırı genişleme fikrinden vazgeçtiğini ve bu bağlamda İngiltere ile deniz rekabetine girmeyeceğini ve Almanya'nın tek sorununun Doğu Avrupa sınırları olduğunu" ifade etti.⁶⁶¹ Nazi Almanya'sının 1933-1939 yılları arasındaki Ortadoğu bağlamındaki Arap-Alman ilişkileri İngiliz-Arap-Alman üçgeni çerçevesinde şekillendi.⁶⁶² Bunun yanında zaten hali hazırda Türkiye haricinde Ortadoğu'da bulunan devletler hala sömürge güçlerinin İngiltere ve Fransa'nın (İran üzerinde ise Rusya ve İngiltere'nin) direkt ya da dolaylı otoritesi altındaydılar ve bu devletlerin büyük çoğunluğu İngiltere ve Fransa'nın mali, siyasi ve askeri desteğine bağımlıydılar.⁶⁶³

Ortadoğu'da İngiliz ve Fransız egemenliğine karşı hareket eden Arap milliyetçiler kendilerine yakın olarak Almanya'yı görselerde bu dönemdeki Nazi Almanyasından istedikleri yeterli desteği göremediler. Hitler bu dönemde; Arap milliyetçileri arasında ülkelerinin üzerindeki İngiliz ve Fransız hakimiyetinden kurtulmasına yönelik olarak yoğun bir şekilde Almanya'dan yardım talep etmelerine karşın, Hitler, İngiltere ile bir ittifak kurmayı amaçlaması nedeniyle Arap Dünyasındaki anti-kolonyal hareketleri açıkça desteklemedi.⁶⁶⁴ Bu bağlamda 1936 yılında Filistin'de İngilizlere karşı başlayan Arap ayaklanmasına Almanya nerdeyse tamamen kayıtsız kaldı. Alman basınında

⁶⁵⁹ Gerhard L. Weinberg, *Hitler's foreign policy 1933-1939: The road to World War II*, Enigma books, New York 2010, s. 120

⁶⁶⁰ Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 11

⁶⁶¹ The Daily Telegraph, May 5, 1933, In: Nicosia, 2014, s. 64

⁶⁶² Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 11

⁶⁶³ Nicosia, 2014, s. 75-76; Udo Steinbach, *Die widerspruchsvolle "Republik"- Iran auf dem Weg zu einer regionalen Vormacht?*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Internat. Politikanalyse, 2007, s. 1-15, s. 4., <http://library.fes.de/pdf-files/id/04652.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2017

⁶⁶⁴ Dieterich, s. 465. Bu bağlamda bu dönemde Alman Dışişleri Bakanlığı ile Propaganda ve Halkı Aydınlatma Bakanlığı arasında bir farklı bir politikanın izlendiği görülmektedir. Örneğin, 1934 yılında Propaganda ve Halkı Aydınlatma Bakanlığı tarafından kaleme alınan bir bildiri; İngiltere'nin Ortadoğu bölgesi üzerindeki nüfuzunun kırılması doğrultusunda eski emperyalist kültürel propagandanın yeniden başlatılacağı direkt olarak ifade edilmesine rağmen, daha sonra Dışişleri Bakanlığı bölge üzerinde herhangi bir ilgisinin olmadığını belirterek İngiltere ile olası bir çatışmadan kaçınmak istemiştir. Bkz. Reeva S Simon, *Iraq between the two World Wars: The militarist origins of tyranny*, Columbia University Press, New York 2004, s. 32

İngilizlerin politikası hafif bir şekilde eleştirildi. Berlin'deki İngiliz büyükelçiliği raporlarından gelen bilgilerde; Alman basınının İngiliz karşıtı Arap yanlısı bir tutumdan kaçındığı bildirildi.⁶⁶⁵

Suriyeli Arap isyancı *Fawzi al-Qawuqji (Fauzi Kaoukji)*⁶⁶⁶ İngilizlere karşı başlattıkları isyan çerçevesinde Almanya'dan silah alma talebi Almanya'nın Bağdat büyükelçisi Fritz Grobba⁶⁶⁷ tarafından Almanya'nın çıkarları açısından olumlu görülmediği bildirildi. Grobba; Filistin başta olmak üzere Arapların kendi kaderlerini tayin etmeleri hakkının Almanya tarafından sempati ile karşılandığını, ancak Almanya'nın İngiltere ile dostluk ilişkilerini sürdürmek istediğini ve bu bağlamda Filistin'deki Araplara yapılacak olası her türlü yardımın Anglo-Alman ilişkileri üzerinde olumsuz bir etkisi olacağını Fawzi al-Qawuqji'ye ifade etti.⁶⁶⁸ Ayrıca, Almanya petrol üreten Arap ülkeleri ile direkt olarak bir bağlantıya girilmesini; bölge üzerinde nüfuzu olan güçlerin tepkisini neden olacağı, başka bir ifade ile yapacağı böylesi bir teşebbüsün kendisi için büyük bir tehlikeyi üstüne çekebileceği olasılığı nedeniyle tehlikeli bulurak, bölge üzerinde herhangi bir menfaate sahip olmaktan uzak durmuştur. Bu nedenle örneğin; Irak'ın Almanya'dan bir rafineri kurulmasını destekleme talebi reddedilmiştir.⁶⁶⁹

Hitler ilk Şansölye Bismarck'ın yolundan giderek Almanya'dan uzakta bulunan Afrika ve Asya'daki sömürgeleri bir bela olarak gördü ve bu doğrultuda Ortadoğu üzerindeki siyasi sorumluluğu İngiltere ve İtalya'ya bıraktı.⁶⁷⁰ Schwanitz'e göre; bu dönemde Ortadoğu Hitler'in ilgisi dışındaydı ve onun için önemli olan ise inşa ettiği

⁶⁶⁵ Francis Nicosia, "Arab Nationalism and National Socialist Germany, 1933–1939: Ideologic and Strategic Incompatibility: The Weimar Precedent", *International Journal of Middle East Studies* Vol. 12, No. 3. Published by: Cambridge University Press (1980), s. 351-372, s. 356, In: Jstor, <http://www.jstor.org/stable/163006> Erişim Tarihi: 22.04.2017.

⁶⁶⁶ Fawzi al-Qawuqji hakkında daha fazla bilgi için bkz Laila Parsons, *The Commander: Fawzi al-Qawuqji and the Fight for Arab Independence 1914-1948*, Hill and Wang, First Edition New York 2016; Laila Parsons, "Soldiering for Arab Nationalism: Fawzi al-Qawuqji in Palestine", *Journal of Palestine Studies* Vol 36. No: 4 (Summer 2007), s. 33-48, Erişim Tarihi: 18.04.2017 https://www.mcgill.ca/islamicstudies/files/islamicstudies/parsons.soldiering_for_arab_nationalism.pdf

⁶⁶⁷ Alman diplomat ve Ortadoğu konularında uzman olan Fritz Grobba 1932-1939 yılları arasında Almanya'nın Irak büyükelçiydi. Savaşın patlak vermesi ile birlikte Irak'ın Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesine neden oldu ve bu doğrultuda Grobba Şubat 1939'da Suudi Arabistan'nın Almanya büyükelçiliğini üstlendi. Nicosia'ya göre; Grobba İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman Dışişleri'nin Ortadoğu politikasında önemli rol oynamış ve onun Nazi döneminde bu bölgedeki dil, kültür ve siyasal koşullara en fazla bilgisi olan ve bunlara aşinalık kazandıran Alman diplomat olduğu düşünülüyordu. Bkz. Nicosia, 2014, s. 76

⁶⁶⁸ Nicosia, 1980, s. 356

⁶⁶⁹ Helmut Mejcher, *Die Politik und das öl im Nahen Osten. Bd. I: Der Kampf der Mächte und Konzerne vor dem Zweiten Weltkrieg*, Klett-Cotta, Stuttgart 1980, s. 126; Titus Kockel, *Deutsche Ölpolitik 1928-1938*, Vol. 7. Akedemie Verlag, Berlin 2005, s. 207-208

⁶⁷⁰ Heinz Tillmann, *Deutschlands Araberpolitik im Zweiten Weltkrieg*, Berlin 1965, s. 12

Berlin-Roma Ekseni ve İngiltere ile bir anlaşma umuduydu.⁶⁷¹ Hitler'in öncelikli politikaları içerisinde yer almayan Ortadoğu ile ilgilenmemesinin bir diğer önemli nedeni ise bu dönemde Almanya'nın silahlanmaya çok para harcaması nedeniyle konvertibl para kıtlığı yaşanmasıdır.⁶⁷² Hitler'in Ortadoğu'ya olan ilgisizliğinin tam tersine, Arap milliyetçilerin Almanya'ya olan ilgisi Hitler'in 1933'te iktidara gelmesi ile daha da arttı.⁶⁷³ Filistin ve Ortadoğu'daki Arap milliyetçilerin Almanya'ya olan ilgilerinin artmasında I. Dünya Savaşı sonrası İngiliz ve Fransızların verdikleri sözleri tutmayıp Ortadoğu'yu manda rejimleri ile yönetmeleri ve Avrupa'daki iki savaş arası dönemde Almanya ve İtalya'da gelişen totaliter hareketlerin etkisi ile Arap milliyetçiliğinin yeniden biçimlenmesi ile diplomatik ve maddi destek için Almanya'ya yönelmeleri etkili oldu.⁶⁷⁴

Nazi Almanya'sı, 1930'larda Ortadoğu bağlamında İngiltere dışında diğer güçler ile ilişkisi olan bir derece özerkliğe sahip olan Arap devletleri ile fazla dikkat kesilmedi. Bu bağlamda Nazi Almanya'sının bölgedeki öncelikli motivasyonu ve misyonunun Alman ekonomik çıkarlarının ve özellikle Alman ihracatının teşvik edilmesi olduğu görüldü.⁶⁷⁵ Bununla birlikte, 1938'in sonunda, Almanya'nın ve İngiltere arasındaki Avrupa'daki nihai savaşta bu devletlerin olası konumu, Alman politika hesaplamaları ile giderek daha alakalı hale geldi.⁶⁷⁶ Bu dönemde Berlin'in ekonomik çerçevede dikkatini çektiği ülkeler arasında Irak, Mısır, Suudi Arabistan ve daha düşük bir oranda Yemen bulunmaktaydı. Bu Arap devletlerinin hepsinde İngiltere, önceki sömürge yönetiminin bir sonucu olarak özellikle Irak ve Mısır'da baskın derecede etkiliydi. İngiltere, bu

⁶⁷¹ Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 12

⁶⁷² Schwanitz, s. 12

⁶⁷³ Nicosia, 1980, s. 351.

⁶⁷⁴ Wild'e göre; Arap dünyasında bazı Nasyonal Sosyalist düşüncelerin ve kavramların popülerliğinin iki temel nedeni vardı: 1. Almanya'daki Nasyonal Sosyalizm, aynı zamanda otoriter ve milliyetçi duygulara yönelikti. Birçoğu için bir toplumun hızla gelişmesi ancak karizmatik bir lider altında ekonomik açıdan gelişmiş, siyasi olarak birleşmiş ve askeri açıdan güçlü bir devlet modeli ile gerçekleşebilecekti. I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Almanya'nın ekonomik bunalım ve geniş çaplı işsizliğin etkilerinden Nasyonal Sosyalizm sayesinde zafer kazanan bir ülke olarak algılanıyordu. Nasyonal Sosyalizm ile Almanya, etkili sömürge güçleri olan İngiltere ve Fransa'ya karşı kayabileceği kadar güçlü olmuştur. İngiltere ve Fransa tarafından kendilerine uygulanan sömürge yapılarından kurtulmaya çalışan Arap ülkelerinin doğal müttefiki olarak "Versay'ın rezilliğine" karşı mücadele eden Almanya görünüyordu. 2. NSDAP'ın Yahudi karşıtı ideoloji ve politikaları, ideolojik açıdan Siyonizm'e ve Filistin'de artan bir şekilde Yahudilerin yerleştirilmesine karşı yürütülen Arap direnişine yakın olarak görülüyordu. Bkz. Stefan Wild, "National Socialism in the Arab near East between 1933 and 1939", *Die Welt des Islams*, Bd. 25 Nr. 1/4 (1985), s. 126-173, s. 170, In: Jstor, Published by: Brill, <http://www.jstor.org/stable/1571079> Erişim Tarihi: 22.04.2017; Dieterich, s. 463. Nicosia, 1980, s. 351

⁶⁷⁵ Nicosia, 2014, s. 128

⁶⁷⁶ Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 12

ülkelerde ikili anlaşmalarla devam eden bir askeri varlığını sürdürmekteydi. Bu bağlamda her ne kadar Alman silah imalatçılarının ve Almanya Ekonomi Bakanlığı'nın Alman ihracatının teşviki doğrultusundaki Almanya'nın ekonomik çıkarlarına rağmen, Hitler rejimi en azından İngiliz hükümetinin zımni kabulü olmaksızın, Arap devletleriyle silah anlaşmaları yapılmasını desteklemedi.⁶⁷⁷

Ortadoğu'ya silah ihracatı konusunda Almanya, en azından 1938'den önce İngiliz çıkarlarına İtalya'dan daha duyarlı hareket etmiş ve bu doğrultuda özellikle 1936 ve 1937'deki Almanya ile Irak arasındaki silah alımı tartışmalarında ve Mısır'a satılacak silahlar konusunda daima İngiliz politikalarına dikkat etmiştir.⁶⁷⁸ Ekonomik anlamda silah ticaretinin dışında Almanya ve Irak arasındaki ekonomik ilişkiler Almanya'nın lehine 1930'ların sonuna kadar gelişmesine rağmen, İngiltere her zaman Bağdat'ın en önemli ticaret ortağı olma yerini korumuştur.⁶⁷⁹ Dieterich'e göre Almanya'nın başta Irak ve diğer Ortadoğu ülkelerinin ekonomik olarak sömürülmesi konusunda belli belirsiz fikirlere sahipti. Bunda da öncelikli planlarında Ortadoğu'nun yer almaması, İngiltere ve diğer güçlerin bölge üzerindeki etkisi ile Alman dışişleri bakanlığının bölge üzerindeki planlarının daha sonraki bir aşamaya bırakılması fikri etkili olmuştur.⁶⁸⁰

Irak, önemli petrol kaynaklarını kontrol altında tutmasına rağmen, Almanya Hitler'in İngiliz politikası doğrultusunda; İngiltere'nin Irak petrolü üzerindeki egemenliğine finansal bir saldırı ile müdahale ederek İngiltere ile olan kırılgan ilişkisini tehlikeye atmak istemedi.⁶⁸¹ Nazi yönetimi bu doğrultuda muhtemel bir sömürüye karşı İngilizler tarafından ortaya konan kısıtlamalara göre hareket etti ve onları ele geçirmeye çalışmadı.⁶⁸² Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesinden önce Almanya'nın eski İngiliz Petrol Geliştirme Şirketi'nde "British Oil Development Company – BOD" (daha sonra Musul Petrol Sahaları Şirketi "Mosul Oil Fields Company – MOC adını alan) İtalya ile

⁶⁷⁷ Nicosia, 2014, s. 88

⁶⁷⁸ Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı'nın bazı isteksizliklerine rağmen, Irak hükümeti ve Almanya'nın Rheinmetall-Borsig AG arasında 9 Aralık 1937'de ilk Alman-İrak silah anlaşması imzalandı. Rheinmetall-Borsig'in temsilcileri bu anlaşmadan daha önce Ekim ayında Londra'yı ziyaret ettiler. Bu ziyaret ile Irak'la olan ticaretin yanı sıra Mısır'a ve İran'a yapılacak olası Alman silah satışları için İngilizlerin onayı istediler. Nicosia, 2014, s. 86-87; Tillmann, s. 23-24

⁶⁷⁹ Dieterich, s. 468

⁶⁸⁰ Dieterich, s. 468

⁶⁸¹ Andreas Hillgruber, "England in Hitlers außenpolitischer Konzeption", *Historische Zeitschrift* 218 (1) .JG (1974), s. 65-84, s.71, Published Online: 2014-01-01, <https://www.degruyter.com/view/j/hzhz.1974.218.issue-1/hzhz.1974.218.jg.65/hzhz.1974.218.jg.65.xml> Erişim Tarihi: 22.04.2017.

⁶⁸² Dieterich, s. 468

birlikte kalıcı çoğunluk hisselerine⁶⁸³ sahip olmalarına rağmen, Almanya yatırımlarını ve özel şirketlere verdiği garantileri ve teşvikleri arttırmayı reddetti.⁶⁸⁴

Hitler bizzahi kendisi MOC'un yönetim kurulu çoğunlunun alınmasına karşı çıkmıştır.⁶⁸⁵ 1936 yılında her ne kadar İtalya engellemeye çalışsa da Almanya bu şirkette bulunan payından vazgeçti.⁶⁸⁶ Almanya'nın bu davranışa yönelmesinde, özellikle 1936'da İtalya ile yapılan anlaşmalar sonrası İtalyanların bölge üzerindeki çıkarlarını göz önünde tutması önemli rol oynadı. Bunun yanında, savaş hazırlıkların artmasıyla birlikte, Alman ekonomisinin kendi kendine yetebilmesi çerçevesinde ülkenin kendi içinde yüksek oranda üretim hedefine odaklanması ve son olarak Almanya'nın yakında kendi başına yeterli miktarda sentetik petrol üretebilecek olması ve Romanya başta olmak üzere Balkanlardaki petrol rezervlerine⁶⁸⁷ güvenmesi etkili oldu.⁶⁸⁸

Almanya'nın 1932 yılında Bağdat büyükelçisi olan Fritz Grobba Almanya'nın başta Alman-İrak ilişkilerinin gelişmesinde merkezi bir görev üstlenmesine ek olarak Ortadoğu bağlamında Almanya'nın Filistin, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan gibi Arap devletleri ile olan ilişkilerinde kilit rol oynamıştır.⁶⁸⁹ Bu dönemde Grobba, bölgedeki Irak ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Arap ülkeleri ile siyasi ve ekonomik olarak yakın bağlarla ilgilenen tek büyük Alman diplomatı görünümdeydi.⁶⁹⁰ Grobba'nın evi 1930'ların ortalarında doğru Irak üzerindeki İngiliz sömürge sisteminin kaldırılmasını amaçlayan Iraklı milliyetçileri ile başta Filistin ve Suriyeli milliyetçi Arap isyancıların merkezi buluşma noktası haline geldi.⁶⁹¹ Nazi Almanya'sının İngiltere politikası çerçevesindeki çıkarları doğrultusunda Grobba bu dönemde Arap milliyetçilerin taleplerini olumlu karşılamamasına rağmen Almanya'nın onlara duyduğu sempatiyi açıkça ifade ederek Arap milliyetçilerle olan bağlantının kopmamasını sağladı.⁶⁹² Nitekim 1930'ların sonuna doğru Almanya'nın İngiltere politikalarında gittiği değişiklikle beraber Almanya'nın Suudi hükümeti aracılığıyla Filistin'deki Arap

⁶⁸³ Musul Petrol Sahaları Şirketi'ndeki 1934 yılı itibarıyla sermaye payları: İtalya %47, Almanya %11, İngiltere %37 ve Fransa %5. Bkz. Mejcher, Helmut: s. 126

⁶⁸⁴ Kumetat, s. 13

⁶⁸⁵ Kumetat, s. 13,15

⁶⁸⁶ Dieterich, s. 468; Mejcher, s. 126-127

⁶⁸⁷ Bkz. Gh. Buzatu, *A history of romanian oil*, Vol. 1. Mica Valahie, 2016.

⁶⁸⁸ Weinberg, s. 255

⁶⁸⁹ Dieterich, s. 467

⁶⁹⁰ Nicosia, 2014, s. 110

⁶⁹¹ Schwanitz, *The Jinnee and the Magic Bottle*, s. 94; Dieterich, s. 467

⁶⁹² Dieterich, s. 463

ayaklanması için Kudüs Müftüsü Hacı Emin El Hüseyini'ye bir miktar para aktarılmasında ve Suudilere bir miktar silah satılması da Grobba önemli rol oynamıştır.⁶⁹³

Weimar döneminde belirli bir seviyede olan Türk-Alman ilişkileri 1933'te Nazi'lerin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'nin bulunduğu konum ve Alman ekonomisinin ihtiyaç duyduğu hammadde kaynakları nedeniyle II. Dünya Savaşı'na kadar hızlı bir gelişme göstermiştir.⁶⁹⁴ Bu bağlamda I. Dünya Savaşı sonu öncesi Hitler Türk Alman dostluğunu yeniden canlandırmak için faaliyetlerde bulundu. Osmanlı döneminde olduğu gibi karşılıklı askeri heyetler karşılıklı olarak ziyarette bulunmuş ve bazı rütbeli Alman askerleri eğitim amaçlı olarak Türk ordusu içerisinde resmi olarak görev almasına ek 1936 yılından itibaren ise Alman Büyükelçiliği'nde askeri ateşe görev yapmaya başladı.⁶⁹⁵ Türk-Alman ticareti Berlin'de 10 Ağustos 1933, 15 Nisan 1935 ve 25 Temmuz 1938'de yapılan Ticaret Antlaşmaları ile iki ülke arasındaki ticari ilişki giderek artmıştır.⁶⁹⁶ Bu çerçevede Türkiye'de Alman sanayi yatırımlarının 1930'lu yıllarda artmasına paralel olarak çok sayıda Alman uzman Türkiye'de görev yapmıştır.⁶⁹⁷ Bu dönemde ayrıca NSDAP'nin Yahudilere karşı başlatmış olduğu takibatin ve baskıların neticesinde, Almanya'da ayrılmak zorunda kalan işsiz bilim insanları Türkiye'ye gelerek, Türk akademik ve bilim hayatının gelişmesinde ve bilimsel bir şekle bürünmesinde önemli katkılar sağlamışlardır.⁶⁹⁸

Nazilerin iktidara geldiği 1933 yılı ile İkinci Dünya Savaşı'nın başaldığı 1939 yılları arası Almanya'nın Türkiye ilişkilerine bakıldığında Nazi Almanya'sının Weimar döneminden farklı olarak Türkiye üzerinde ekonomik ve siyasi bir nüfuz kurarak kendi ekonomik, siyasi ve daha sonra askeri çıkarları ve hedefleri doğrultusunda yanına

⁶⁹³ 1939 yazında, İngiliz hükümeti, Filistin'deki Arap isyanı için Kudüs Müftüsü Hacı Emin El Hüseyini'ye Alman mali yardımından ve Grobba'nın bu süreçte olan rolünden şüphelendiğini Dışişleri Bakanlığı bildirimlerinde açıkça belirtmiştir. Nicosia, 2014, s. 110

⁶⁹⁴ Cemil Koçak, *Türk-Alman ilişkileri, 1923-1939: iki dünya savaşı arasındaki dönemde siyasal, kültürel, askeri ve ekonomik ilişkiler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 101-102

⁶⁹⁵ 1934 Kasım'ında Üsteğmen Hans Rohde ve Alfred Jodl Türk hükümetinin daveti üzerine Türkiye'de görevlendirildi. 1936 Nisan başında Hans Rohde, Ankara'ya ilk Alman askerî ataşesi olarak geldi. Bkz. Ramazan Çalık, "Türk-Alman İlişkileri (1923-1944)" <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354633> Erişim Tarihi: 22.04.2017.

⁶⁹⁶ Çalık.

⁶⁹⁷ Bülent Bakar, "Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi ve Türkiye'de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945)", *Tarih Dergisi*, Sayı 63 (2016 / 1), İstanbul 2016, s. 89-126, s. 90. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/353869> Erişim Tarihi: 22.04.2017.

⁶⁹⁸ Fahri Türk ve Servet Çınar, "Türkiye ile Almanya Arasındaki Bilimsel İlişkiler: Türk-Alman Üniversiteleri", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, (2013), s. 45 – 55, s. 50-51, <http://www.gaziakademikbakis.com/index.php/gab/article/view/200/180+&cd=5&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> Erişim Tarihi: 08.04.2017.

çekmeye çalışmıştır.⁶⁹⁹ Bu dönemdeki iki ülke arasındaki iyi ekonomik gelişmelerin aksine Hitler'in Türkiye'nin yayılcı politika izlemesi sebebiyle çekindiği İtalya ile yakın ilişkiler içine girmesi ve bu bağlamda Balkan Pakti/Atanti⁷⁰⁰'na olan olumsuz tavrı ve son olarak Türkiye'nin Boğazlar ve Hatay meselesine soğuk bir tutum sergilemesi ilişkilerin gelişmesini etkilemiştir.⁷⁰¹

Schwanitz'e göre; Hitler'in öncelikli politikaları dışında kalan Ortadoğu ile ilgilenmesine bu bağlamda politikalarının değişmesine üç faktör neden olmuştur.⁷⁰² Birinci olarak; İngiltere, Fransa ve Rusya ile olası bir anlaşmazlık veya savaş durumu ortaya çıkması durumunda Ortadoğu'nun en büyük savaş alanlarından biri haline gelme ihtimali nedeniyle Alman planlamacıların İngiltere ve Fransa'nın nüfuzu altındaki bölgeler ile Rusya'nın yakın komşuları olan Türkiye ve Afganistan ile yakından ilgilendiler. Franz von Papen'in Hitler tarafından Almanya'nın Ankara büyükelçisi olarak görevlendirilmiş olması Hitler için Türkiye'nin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesiydi.

İkinci faktör ise; Ortadoğu'nun, Almanya'nın eksen partneri olan İtalya ve Japonya'nın pozisyonlarındaki herhangi bir tehlike durumunda birincil mesele olma ihtimali durumudur. Bu bağlamda Almanya'nın bölgede çatışmaya sürüklenmesi ihtimaline karşı ikincil önemde bulunan bu bölgedeki risklerden kaçınma Almanya'nın genel dış politikasını oluşturdu. Ortadoğu bölgesi bu dönemde aslında Almanya için bir hammadde kaynağı olarak bile önemli değildi. Almanlar bu dönemdeki hammadde ihtiyaçlarını Balkanlardan petrol, Portekiz'den tungsten (wolfram) ve Türkiye'den gelen krom cevherlerine bel bağlıyorlardı. Bu çerçevede Ortadoğu'dan gelecek bir sevkiyata ya da bir askeri üste ihtiyaç yoktu.⁷⁰³

⁶⁹⁹ Yavuz Özgüldür, *Türk-Alman ilişkileri:(1923-1945)*. Genelkurmay Basm Evi, Ankara 1993, s. 82; Koçak, s. 240-244; Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984; s. 352-353; Kreckler, s. 23-24.

⁷⁰⁰ İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlarda genişlemeye yönelik çabaları, 1929 Dünya ekonomik krizi ve Naziler'in iktidara gelmesi ile uluslararası sitemde büyük güçlerin küçük ülkeler üzerindeki baskıları artmış ve gerilim yükselmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin öncülüğünde Balkan ülkelerinin kendi aralarındaki sorunları çözmek doğrultusunda yapılan çeşitli konferans ve antlaşmalar neticesinde bölgesel savunma amaçlı Balkan Pakti, 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanmıştır. Bulgaristan ve Arnavutluk bu pakta katılmamışlardır. Daha fazla bilgi için bkz. Dilek Barlas, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası". *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç* (1999), s. 361-371, <http://home.ku.edu.tr/~dbarlas/CAGDAS.PDF> Erişim Tarihi: 22.04.2017

⁷⁰¹ Bakar, s. 90-91

⁷⁰² Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 12

⁷⁰³ Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 12

Hitler'in Ortadoğu'ya olan ilgisini arttıran üçüncü olası faktör ise Blitzkrieg planlarının Avrupa'da başarısız olma olasılığı durumudur. Böyle bir olası durumda Ortadoğu bölgesi; düşman kuvvetlerinin savaş kaynaklarının, Rusya'nın hedeflere ulaşmasının ve İngilizlerin Süveyş Kanalı'na girişinin engellenmesi noktasında önemli bir savaş alanı haline gelecektir. Sadece bu doğrultudaki olumsuzluk ihtimaline karşın I. Dünya Savaşı'nda uygulanmaya çalışılan cihad planı tekrardan önem kazanmıştır. Fakat Hitler'in Blitzkrieg planlarına olan aşırı güveni nedeniyle cihad planının gerekli olmayacağını düşünüyordu ve bununla birlikte ayrıca II. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce⁷⁰⁴ ve savaşın başlamasından bir yıl sonra 27 Eylül 1940'ta Berlin'de yapılan Tripartite Paktı (Tripartite Pact - Der Dreimächtepakt)⁷⁰⁵ çerçevesinde bölge ağırlıklı olarak İtalya'ya bırakılmıştı. Ortadoğu bölgesi Almanya ve açısından sadece sınırlı silah ve endüstriyel ürünler için bir ihracat pazarı doğrultusundaki ekonomik çıkarlar noktasında bir önem taşımaktaydı.⁷⁰⁶

Ortadoğu bağlamında 1939 yılında savaşın başlamasından hemen sonra yukarıda sözünü ettiğimiz üç senaryonun hepsi Hitler'in politikalarının değişmesinde önemli rol oynadı. Hitler İngiltere ile bir anlaşma gerçekleştirmeyi başaramamasının yanında İngiltere'ye karşı bir savaş başlattı. Mısır gibi İngilizlerin etkisi altındaki birçok ülke İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Berlin ile olan diplomatik ilişkilerini kopardılar. Bu ülkeler savaşın bitmesine kısa bir süre kala ise bir adım daha ilerleyerek Almanya'ya savaş ilan ettiler. Nazi Almanyası savaşın başlaması ile birlikte ikincil

⁷⁰⁴ Hitler ve Nazi hareketi; ilk yıllarından itibaren Akdeniz ve Ortadoğu bölgesini İtalya'nın doğal genişleme ve ilgi alanı olarak görmüş ve bu doğrultuda siyasi olarak Akdeniz ve Ortadoğu ile ilgilenilmemiştir. Hitler Ekim 1936 yılında İtalyan dışişleri Bakanı Ciano'ya yaptığı açıklamada: “*Akdeniz bir İtalyan denizidir. Akdeniz dengesinin gelecekteki herhangi bir değişikliği İtalya'nın lehine değildir*” diyerek İtalya'nın Ortadoğu politikasına desteklemiştir. Bu doğrultuda ayrıca Almanya ile İtalya arasında 1937 ve 1939 da yapılan görüşmeler ve anlaşmalar çerçevesinde Almanya'nın Akdeniz ve Ortadoğu ile ilgilenmediği ve bu bölgelerin İtalya'nın alanına girdiği yeniden teyid edilmiştir. Almanya'nın İtalya'nın bölge üzerindeki çıkarlarını kabul etmesinde İtalya'nın Almanya'nın Avusturya üzerindeki çıkarlarını kabul etmesinde önemli rol oynamıştır. Bkz. Nir Arielli, *Fascist Italy and the Middle East, 1933-40*, Palgrave Macmillan UK 2010, s. 79, Nicosia, 2014, s. 116

⁷⁰⁵ 1940 yazının sonlarına doğru Hitler; prestij ve aynı zamanda ABD'nin savaşa girmesini engelleyen bir araç arayışı 27 Eylül 1940'ta Berlin'de Almanya Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop, İtalya Dışişleri Bakanı Galeazzo Ciano Conte di Cortelazzo ve Japonya Büyükelçisi Saburu Kurusu arasında gerçekleştirilen toplantı sonucu Dreimächtepakt Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre her üç ülkenin nüfuz alanları düzenlenmiş ve her üç devlet birbirlerini henüz savaşa karışmamış herhangi bir ulus (burda kastedilmek istenen ülke ABD) tarafından saldırıya uğradığı takdirde askeri ve ekonomik olarak desteklemeyi taahhüt etmişlerdir. Bkz. Dreimächtepakt zwischen Deutschland, Italien und Japan vom 27-September 1940. Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. S. 872-874. Erişim Tarihi: 22.04.2017. http://www.zaoerv.de/10_1940/10_1940_1_4_b_872_874_1.pdf ve http://www.servat.unibe.ch/dns/RGBl_1940_II_279_B_Dreimaechtepakt_Deutschland_Italien_Japan.pdf

⁷⁰⁶ Nicosia, 2014, s. 116

Ortadoğu barış politikasını bırakarak birincil Ortadoğu savaş politikasına geçti.⁷⁰⁷ Hitler'in öncelikli planlarında Orta ve Doğu Avrupa'da sömürge imparatorluğu kurmak olsada bu politika değişikliğinde İngiltere'ye karşı başlayan savaş ve bu bağlamda Almanya açısından önemli bir oynamayan Ortadoğu ve Kuzey Afrika⁷⁰⁸ bölgelerinde dikkate almak zorunda olduğu İtalya'nın İngilizlere karşı bozgunlar yaşaması etkili oldu.⁷⁰⁹

Mussolini'nin yüzüne gözüne bulaştırdığı grişimler yüzünden kritik hale gelen diğer savaş alanlarıyla uğraşmak zorunda kalan Almanya; Kuzey Afrika'daki İtalyan'ın yaşamış olduğu bozgunların devam etmesi ve İngilizlerin bir İtalyan kolonisi olan Libya'ya doğru ilerlemesi nedeniyle Şubat 1941'de İtalyan savunma çabalarına yardımcı olmak için "çöl tilkisi" lakaplı Mareşal Erwin Rommel⁷¹⁰ yönetimindeki Alman Afrika Kolorduları'nı (*Deutsches Afrika Korps*) Libya'ya gönderdi. Erwin Rommel yönetimindeki Alman Afrika Kolorduları'nın 1942 yılında Mısır'ın batı sınırlarını aşır İskenderiye şehri yakınlarına dayanmalarına karşın İngiliz birlikleri tarafından El Alameyn'de (*el Alamein*) durduruldu.⁷¹¹ 1 Temmuz'da İngiltere'nin karşı saldırıya geçmesiyle, Mihver Devletler için hezimet yaşamasına neden olan gelişmeler başladı. ABD güçleri, Kasım 1942'de Fas'a asker çıkararak Kuzey Afrika'nın doğusuna doğru hareket ederken İngiliz kuvvetleri Aralık'ta Libya'ya ulaştılar. Kuzey Afrika'daki savaş 12 Mayıs 1943'te son Mihver güçlerin Müttefik güçlere teslim olması ile bu cephe kapanmış oldu.⁷¹²

Hitler 1930'ların sonuna doğru Almanya'nın I. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Ortadoğu'da yaşayan halkları bölgedeki egemen güçlere karşı ayaklandırmak amacı

⁷⁰⁷ Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 13

⁷⁰⁸ 1940'ın ortalarında Fransa'nın düşüşünden sonra Ortadoğu, Almanlar için daha erişilebilir hale geldi. Fakat Hitler Fransız sömürgelerine hiç ilgi göstermedi. Yine Avrupa kıtasında yoğunlaştı. Bkz. Julian Jackson, *France: The dark years, 1940-1944*, OUP Oxford, 2003, s. 395-396; Schwanitz, *The German Middle Eastern Policy*, s. 13

⁷⁰⁹ Raffael Scheck, *French Colonial Soldiers in German Captivity During World War II*, Cambridge University Press, 2014, s. 134

⁷¹⁰ Erwin Rommel Kuzey Afrika'da İngilizlere karşı taktiksel dehası ile elde ettiği başarılar nedeniyle "Çöl Tilkisi" (*Wüstenfuchs – Desert Fox*) lakabını almıştır. Erwin Rommel ve Alman Afrika Koldorduları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Pier Paolo Battistelli, *Erwin Rommel*, Bloomsbury Publishing, Great Britain 2012; David Fraser, *Knight's Cross: A Life of Field Marshal Erwin Rommel*, New York 1993; Franz Kurowski, *Das Afrika Korps: Erwin Rommel and the Germans in Africa, 1941-43*, Stackpole Books, Mechanicsburg 2010.

⁷¹¹ Raffael Scheck, *Germany, 1871-1945: a concise history*, Berg, New York 2008, s. 195

⁷¹² "Kuzey Afrika'daki Gelişmeler", *Tarih Bilimi*, 02.04.2018, <https://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/kuzey-afrikadaki-gelistmeler/> Erişim Tarihi: 16.03.2019

güden propaganda politikasını yeniden başlattı.⁷¹³ Berlin yakınlarında bulunan Zeesen'deki bir radyo vericisinden Ortadoğu'ya yönelik Arapça haber yayınları yapmaya 1938 yılından önce başladı. Yayınlarda Arap-Alman dostluğunu vurgulandı ve Ortadoğu'daki İngiliz ve Fransız politikaları eleştirildi.⁷¹⁴ Bu yayınların hazırlanmasında Alman üniversitelerindeki Arapça bölümlerinden ve Almanya'da Arap dünyasından sürgünde bulunan tanınmış kişilerden yararlandı.⁷¹⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile savaş sırasında Nazi rejimi; Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Arapları ve Müslümanları Arapça, daha sonra Türkiye için Türkçe olarak yaptıkları propaganda radyo yayınları ile kendi yanlarına çekmek için büyük gayret gösterdiler.⁷¹⁶ Nazi Almanyası kendisini ilk önce İngiltere'ye daha sonra ise ABD ve Sovyetler Birliği'ne karşı anti-emperyalist bir savaşçı olarak sundu. Bunu yaparken aynı zamanda İslami geleneklerin ve Ulusal Sosyalist ideolojinin uyumlu olduğunu göstermeye çalıştı. 1939 sonbaharından Mart 1945'e kadar bir Alman kısa dalga istasyonu, haftanın yedi günü, Ortadoğu ve Kuzey Afrika için özel olarak tasarlanmış programlar yayınladı. Tüm Alman radyo yayınlarının önemli bir kısmı kasete kaydedildi ve dikkatlice arşivlendi.⁷¹⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarına kadar Ortadoğu bölgesi İtalya'nın sorumluluğuna verildiği için Almanya açısından ikincil bir önemdeydi ve bölgeden yapılan teslimatlar için bir askeri üslere bile ihtiyaç yoktu. Bununla birlikte savaşın ortalarına doğru bölge aynı zamanda Hindistan'a giden yolda bir köprü olarak Britanya imparatorluğunun yumuşak beldesi olarak görüldü. Bu bağlamda her ne kadar Almanya Süveyş Kanalı'na doğru bir savaş başlatsada, Bağdat'ta bir darbe teşebbüsünü desteklesede, Kudüs Müftüsü Emin El Hüseyini aracılığıyla yeni bir cihad başlatmak istesede ve Türkiye'yi yanında savaşa sokmaya çalışsada bu politikalarında başarısız oldu. Arap dünyasının İngiliz emperyalizminden ve Siyonizmden kurtulma umutlarını

⁷¹³ Simon, s. 32

⁷¹⁴ Nicosia, 2014, s. 104

⁷¹⁵ Simon, s. 34.

⁷¹⁶ Jeffrey Herf, *Nazi propaganda for the Arab World*, Yale University Press, London 2009, s. 1

⁷¹⁷ Jeffrey Herf, "Hitlers Dschihad. Nationalsozialistische Rundfunkpropaganda für Nordafrika und den Nahen Osten Hitlers Jihad. National Socialist Radio Propaganda for North Africa and the Middle East." *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte Das zentrale Forum der Zeitgeschichtsforschung*. Vol. 58. No. 2. 2010, s. 259-286, s. 259, http://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2010_2_5_herf.pdf Erişim Tarihi: 22.04.2017.

Nazilerde aradılarmalarına karşın, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Arap ülkelerinin çoğu tarafsız kaldı.⁷¹⁸

2.2 Doğu ve Batı Almanya'nın Ortadoğu Politikası

Wehrmacht'ın 8 Mayıs 1945'te teslim olması ile Avrupa'da sona eren altı yıllık savaş sonucunda milyonlarca insan bu savaşa can vermiş ve Avrupa başta olmak üzere tüm tüm dünyaya benzeri görülmemiş derecede yıkım getirmişti. Avrupa kıtasının temel özelliklerini bu dönem, savaş ve işgal rejimleri, suçlar, sürgünler ve soykırım oluşturmuştu. Bu dönemin siyasi, sosyal ve kişisel seviyedeki etkileri halen mevcut olup, bugünün Almanya'sı başta olmak üzere Avrupa'sını, bu dönemindeki gerçekleşen olaylar hakkında bilgi sahibi olmadan anlaşılması güçtür. Almanya tarihi açısından ise II. dünya Savaşı ile birlikte bu dönem bitimi onlar için farklı anlamlar taşıyordu. Kimileri için bu dönemin bitişi; bir çöküşü (*Niederlage*), kimileri için bir kurtuluşu (*Befreiung*)⁷¹⁹, kimileri için ise yeni bir başlangıcı (*Neuanfang*) ifade etmişti.⁷²⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında dört parçaya bölünen Almanya ve başkenti Berlin 1950'li yılların ortasına kadar Müttefik Kontrol Komisyonu (Alliierten Hohen Kommission - AHK) ve Sovyet Kontrol Komisyonu (Sowjetischen Kontrollkommission - SKK) tarafından işgal tüzüğü çerçevesinde kontrol edildi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonu ile birlikte Nazi Almanyası'nın çöküşü ve bunun sonucun ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulması ihtiyacı, Nazi Almanyası'na karşı oluşturulan savaş ortaklığının dağılmasına neden oldu.⁷²¹ Batılı devletlerin kendi işgal altındaki toprakları birleştirmesi Federal Almanya Cumhuriyeti

⁷¹⁸ Arthur Jr. Goldschmidt and Lawrence Davidson, *A Concise History of the Middle East*, Westview Press, ninth edition 2010, s. 286, <http://islamicblessings.com/upload/A-Concise-History-of-the-Middle-East-9th-Edition.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2017

⁷¹⁹ Doğu Almanya 1950'den itibaren 8 Mayıs'ı Nasyonal Sosyalizm'den kurtulma günü olarak ilan etmiştir. Bkz. Egbert Jahn, *Politische Streitfragen: Deutsche Innen- und Außenpolitik*, Band 2. VS Verlag, Wiesbaden 2012, s. 110.

⁷²⁰ Bu dönemin bitişi ile bu dönem sonrası için nasıl bir tanımlama getileceği hakkında bugüne kadar bir uzlaşma sağlanamış ve tartışmalar halen devam etmektedir. Konu hakkındaki tartışmalar için bkz. Signe Barschdorff, *8. Mai 1945: "Befreiung" oder "Niederlage"?; die öffentliche Diskussion und die Schulgeschichtsbücher 1949 bis 1995*, Vol. 6. LIT Verlag Münster, 1999; Jürgen Kocka, "1945: Neubeginn oder Restauration?", In: Carola Stern, Heinrich August Winkler (Ed.), *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848-1945*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt/M. 1979, s. 141-168, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/112315/1/205862.pdf> Erişim Tarihi: 19.04.2017; Martin Moll, "1945-Niederlage. Befreiung. Neuanfang. Zwölf Länder Europas nach dem Zweiten Weltkrieg", Hrsg. vom Deutschen Historischen Museum, Darmstadt: Theiss 2015; Jahn, s. 110-127.

⁷²¹ Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev: İbrahim H. Kurt, Üçüncü Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul 2002, s. 404

(Batı Almanya), Sovyet işgali altındaki bölgede ise Alman Demokratik Cumhuriyeti kuruldu. Bu bağlamda kurulan bu iki Alman devleti geniş anlamda ilgili işgal güçlerinin siyasal sistemlerini aldılar. Aslında 1949'da ne Batı Almanya ne de Doğu Almanya, kendilerini Bismarck rejimi, Wilhelm imparatorluğu ya da Weimar Cumhuriyeti'nin miras bıraktığı siyasal ve kültürel modele bağlayamazdı. Her ikisinin de yeni bir temelde kurulması gerekiyordu: Batı'da liberal demokrasi düşüncesi ve Doğu'da Marksist-Leninist ideoloji.⁷²² Batı Almanya demokrasi ve buna karşılık gelen çok partili bir sisteme geçerken, Doğu Almanya ise tek sosyalist partinin (SED) fiilen ülkeyi yönettiği totaliter/otoriter bir yönetim rejimi şeklini aldı.⁷²³

Batı ve Doğu Almanya'nın iç siyasal yapısı, ekonomisi, dünya algıları ve dış politikaları İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş dönemi ile paralel olarak ait oldukları taraflara ve kendi aralarındaki Alman ulusunun tek temsilcisi olma noktasındaki tartışmalar etrafında belirlendi. Her iki Almanya'da Nazi döneminin kötü hatırasını silmek ve yeni bir başlangıç yapma ortak noktasından hareket ettikleri dış politikalarında ise Doğu Almanya anti-emperyalist, anti-faşist ve anti-kapitalist görüşler etrafında kendisinin bağımsız bir devlet olarak tanınmasını sağlamak yolunda bir dış politika belirlerken, Batı Almanya ise kendisini Batı kurumlarına tam entegre ederek güvenliğin ve tam bağımsızlığını sağlamaya ayrıca Alman ulusunun tek temsilcisi olduğu iddiasıyla Doğu Almanya'nın uluslararası alanda tanınmasını engellemeye çalıştığı sivil ve ekonomik güce dayalı bir dış politika izlemiştir.

Ortadoğu bağlamında her iki devletin dış politikaları seçmiş oldukları taraf ve benimsemiş oldukları dış politika hedefleri doğrultusunda gelişme göstermiştir. Bu iki devletin Ortadoğu dış politikalarını belirleyen en önemli faktörler ise seçmiş oldukları tarafların genel dış politikaları, İsrail devletinin kurulması ile Ortadoğu'da ortaya çıkan İsrail faktörü ve Arap-İsrail çatışmalarında tutunulan davranışlar ile her iki ülkenin siyasal, ekonomik ve askeri çıkarlarıdır. Her iki Alman devletinin Ortadoğu dış politika bağlamında en ayrıştığı nokta ise İsrail devletine olan bakış açılarıdır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin yaşamış olduğu soykırım "Holokost - Ha-Shoa / Shoah"⁷²⁴

⁷²² Glaessner, s. 6

⁷²³ Doğu Almanya'nın yönetim şekli hakkındaki tartışmalar için bkz. Florian Gräßler, *War die DDR totalitär?*, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, Band 30, Baden-Baden 2014.

⁷²⁴ *Holokost*; Nasyonal sosyalizm döneminde Hitler'in ölüm ve işkence kamplarında milyonlarca Avrupalı Yahudi'nin ve diğer esirlerin sistematik şekilde katledilmesini "soykırımı" ifade eder. Çoğunlukla Anglosakson dünyada kullanılan Holokost'un paralelinde bu soykırımı tanımlamak için İbranice "felaket" anlamına gelen *Ha-Shoa / Shoah* ise İsraililer ve Fransızlar tarafından tercih edilen bir terimdir. Ayrıca

nedeniyle Batı Almanya'nın bu yaşananlardan dolayı yeni kurulan İsrail devletine karşı tarihsel ahlaki açıdan sorumlu hissetmesi nedeniyle İsrail'e ekonomik, askeri yardımlarda bulunarak destek olmasına karşın, Doğu Almanya ise İsrail'in Batı Bloku içerisinde olmayı tercih etmesi bu çerçevede emperyalist güçlerler işbirliği yapması ve Filistin başta olmak üzere Ortadoğu'da bulunan diğer Arap ülkelerine karşı uygulamış olduğu faşist politikalar nedeniyle İsrail karşıtı Filistin ve Arap dostu bir politika izlemiştir. Ana hatları ile belirttiğimiz her iki Alman devletinin Ortadoğu politikaları aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

2.2.1 Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası (1949 – 1990)

Almanya Federal Cumhuriyeti'ne karşı Alman topraklarında üzerinde 7 Ekim 1949 tarihinde kurulan “*ilk Alman işçi ve köylülerin sosyalist devleti*” olarak büyük bir gururla kendisini tanımlayan,⁷²⁵ Alman Demokratik Cumhuriyeti (DDR)⁷²⁶; Doğu Bloku ülkeleri içerisinde en istikrarlı ve en başarılı ülke olarak öne çıktı.⁷²⁷ Doğu Almanya, 03.10.1990 tarihinde varlığını Weimar Cumhuriyeti ve Üçüncü Reich'tan daha fazla sürdürmesine,⁷²⁸ devlet ve SED liderliğinin gözündeyse, geleceğinin Alman devleti olacağına yönelik güçlü inancına⁷²⁹ rağmen, Federal Almanya Cumhuriyeti'yle bileşmesi ile

Ana dili Yidiş olan kişiler, Holokost kurbanların çoğunluğu, bunu “*yıkım*” olarak adlandırdı. Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Rita Ender, “Holokost yerine ‘Shoah’ teriminin kullanımı tartışmalara yol açıyor”, *Agos Gazetesi*, 26.02.2014, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/6578/holokost-yerine-shoah-teriminin-kullanimi-tartismalara-yol-aciyor> Erişim Tarihi: 22.04.2017; Michael Berenbaum, “Holocaust”, In: *Encyclopaedia Britannica*, 2018, <https://www.britannica.com/event/Holocaust> Erişim Tarihi: 10.11.2018; William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 289

⁷²⁵ Bkz. DDR Anayasası, Madde 1. “*Alman Demokratik Cumhuriyeti, sosyalist bir işçi ve köylü devletidir. İşçi sınıfının ve onun Marksist-Leninist partisinin önderliğinde, şehirdeki ve kasabadaki çalışan insanların politik örgütlenmesidir*”, *Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik vom 9. April 1968 in der Fassung vom 7. Oktober 1974*, <http://www.verfassungen.ch/de/ddr/ddr74.htm> Erişim Tarihi: 04.02.2017; “DDR Mythos und Wirklichkeit. Staat und Gesellschaft”, In: *Konrad-Adenauer-Stiftung*, 2017. <http://www.kas.de/wf/de/71.6610/> Erişim Tarihi: 02.03.2017.

⁷²⁶ Bu çalışmada “Deutsche Demokratische Republik – DDR” Türkçe’de Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Alman Demokratik Cumhuriyeti olmak üzere iki şekilde yapılan tercümelere Alman Demokratik Cumhuriyeti ile birlikte çoğunlukla kullanılan Doğu Almanya tabiri ile onun orijinal kısaltması DDR kullanılacaktır.

⁷²⁷ Mary Fulbrook, *Anatomy of a Dictatorship: Inside the GDR, 1949-89*, Oxford University Press 1995, s. 4

⁷²⁸ David Childs, “East German foreign policy: the search for recognition and stability”, *International Journal* Vol. 32, No. 2, European Foreign Policies (Spring 1977), s. 334-351, s. 334, In: Jstor, Published by: Sage Publications, Ltd. on behalf of the Canadian International Council, <https://www.jstor.org/stable/40200893> Erişim Tarihi: 02.03.2017.

⁷²⁹ Klaus Erdmann, *Der gescheiterte Nationalstaat: die Interdependenz von Nations-und Geschichtsverständnis im politischen Bedingungsgefüge der DDR*, Vol. 301, P. Lang Verlag, Frankfurt am Main 1996, s. 100

birlikte bir anda uluslararası siyaset sahnesinden kayboldu. Kuruluşundan itibaren uluslararası sisteme dâhil edilmeyen ve izole edilen Doğu Almanya 1970'lerin başına kadar Doğu Bloku ülkeleri dışında sadece birkaç devlet tarafından tanındı. Doğu Almanya; Hallstein Doktrinin işlevini yitirmesi ve Brandt'ın "Doğu Politikası" ile birlikte 137 ülke tarafından tanınarak, BM'ye üye oldu ve onun alt örgütlerinde çok yönlü çalışmalar yaptı. Seksenli yılların sonu itibariyle Avrupalı orta bir güç statüsüne yükselen⁷³⁰ Doğu Almanya 1990 yılında varlığının son bulması ile Alman tarihi açısından; kimileri için tarih sayfasında sadece bir "dipnot", kimileri için ise Federal Cumhuriyet'e alternatif bir "Alman seçeneği" olarak kaldı.⁷³¹ Birleşmeden sonra ise farklı iki Alman devletinin varlığı artık sorgulanmadı.⁷³²

Doğu-Batı çatışmasının sona ermesinden Federal Almanya'nın aksine sağ çıkamayan Doğu Almanya, Wentker'e göre; 1945'ten sonra Avrupa kıtasını ayıran sistem çatışmasına Batı Almanya'dan çok daha fazla bağlıydı. Sosyalist devletler olarak DDR ve Sovyetler Birliği'nin, uluslararası sistemde ayrı veya ortaklaşa elde etmek istedikleri temel çıkarlara sahip oldukları açıktı. Aynı durum Federal Almanya Cumhuriyeti ve ABD için de geçerliydi. Ancak DDR'nin varlığı Batı Almanya'dan farklı

⁷³⁰ Alman Demokratik Cumhuriyeti Batılı siyaset bilimcileri tarafından orta güçte bir Avrupa devleti olarak nitelenmiştir. Bkz. Wilhelm Bruns, "Die Außenpolitik der DDR", In: Wichard Woyke (Hrsg), *Netzwerk Weltpolitik: Großmächte, Mittelmächte und Regionen und ihre Außenpolitik nach dem Zweiten Weltkrieg*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 1989, s. 249-272, s. 249

⁷³¹ Konu hakkındaki tartışmalar için bkz. Werner Müller, "Die DDR in der deutschen Geschichte", *Aus Politik und Zeitgeschichte* Band 28 (2001), s. 43-53, In: Bundeszentrale für politische Bildung 24.3.2009, <http://www.bpb.de/geschichte/deutsche-einheit/deutsche-teilung-deutsche-einheit/43685/die-ddr-in-derdeutschen-geschichte?p=all> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Gerhard A. Ritter, "Die DDR in der deutschen Geschichte", *Vierteljahresheft Für Zeitgeschichte* 50.2 (2002), s. 171-200, https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_2_2_ritter.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017; Bernd Faulenbach, "Nur eine 'Fußnote der Weltgeschichte?': Die DDR im Kontext der Geschichte des 20. Jahrhunderts", In: Eppelmann, Rainer, et al., (Hrsg), *Bilanz und Perspektiven der DDR-Forschung*. Schöningh 2003, s. 1-23; Bernd Faulenbach, "„Fußnote der Weltgeschichte“, „sowjetische Satrapie“ oder „deutscher Sonderweg“? Zur Interpretation der DDR und ihrer Geschichte", In: Werner, Frederic (ed), *1989 - von der Diktatur zur Demokratie in der DDR Beiträge vom 12. Häftlingstreffen in Bützow ; Forum zur Aufarbeitung der DDR-Vergangenheit*, Schwerin, Januar 2015, s. 12-22, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/schwerin/11187.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017; André Steiner (Hrsg.), *Überholen ohne einzuholen: die DDR-Wirtschaft als Fussnote der deutschen Geschichte?*, Ch. Links Verlag, Berlin 2006; Stefan Bollinger (Hrsg.) *Das letzte Jahr der DDR, Zwischen Revolution und Selbstaufgabe*, Berlin 2004; Gerhart Neuner, "Ein neues Verhältnis zur Geschichte? Das DDR-Bild in Geschichtsbüchern der späten neunziger Jahre", *Internationale Schulbuchforschung* Vol. 22, No. 4, Zehn Jahre nach der Wiedervereinigung – die DDR im Geschichtsbewußtsein der Deutschen (2000), s. 431-447, In: Jstor. Published by: Berghahn Books, <http://www.jstor.org/stable/43057201> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Sven Felix Kellerhoff, "War die DDR nur eine Fußnote der Geschichte?", *Welt Zeitung*, 04.10.2008. https://www.welt.de/welt_print/article2527675/War-die-DDR-nur-eine-Fussnote-der-Geschichte.html Erişim Tarihi: 02.03.2017.

⁷³² Ingrid Muth, *Die DDR-Aussenpolitik 1949-1972: Inhalte, Strukturen, Mechanismen*, Ch. Links Verlag, 2. Auflage Berlin 2001, s. 8

olarak sadece Sovyet liderliğinin siyasi, askeri ve ekonomik desteğine bağlıydı.⁷³³ Bu nedenle Moskova ile daha büyük, açık uçlu bir çıkar çatışması SED hakimiyetinin kendi varlıklarını ve temellerini tehlikeye atma riski taşıyacaktı.⁷³⁴ Doğu Alman komünist devletinin yaratıcısı ve aynı zamanda da DDR'nin sonunun gelmesinde de önemli bir oyuncu olan Moskova,⁷³⁵ DDR'nin dış politika yaklaşımı için SSCB'nin çöküşüne kadar bağlayıcı ideolojik ve kavramsal rehberlik sağlayan “devrimci merkez” olarak kaldı.⁷³⁶ Wentker'in görüşüne paralel olarak Kregel'e göre; DDR'nin birçok farklı istikrarsızlık sebebiyle iç ve dış durumunun konsolidasyonunu ve kendi sistemini bozan egemenlik, kimlik ve meşruiyet eksikliği nedeniyle, DDR elitlerinin çıkarları açısından sistemin hem uluslararası hem de iç siyasi alanda sağlamlaştırılması ve istikrarı en öncelikli siyasi hedef oldu.⁷³⁷

DDR'nin varlığını koruma çabalarına rağmen, SSCB açısından DDR ise sadece küresel politikalarındaki oyun toplarından biriydi.⁷³⁸ Ülke içinde ve dünya çapındaki saygınlığı konusunda bir konsensüs oluşturma çabalarına rağmen, DDR asla “güçlü devlet varlığı” olan bir topluluk olarak tanımlanamadı. Eylem alanı Federal Cumhuriyet'inkinden çok daha kısıtlı kalan DDR kırk yıllık tarihi boyunca, Doğu-Batı çatışmasını sürdürmenin varoluşsal bir eseri olarak kalmıştır.⁷³⁹ Başka bir ifadeyle, DDR'nin varoluşu; iç meşruiyeti olmadan soğuk savaşın bir eseri olarak, eski Sovyet Büyükelçisi Pyotr Abrasimov'un ifade ettiği gibi; Sovyetlerin yarattığı “*Homunculus sovieticus*” yapay bir devletti.⁷⁴⁰ DDR varlığını, SED-devlet baskısına, tanklara ve

⁷³³ Hermann Wentker, *Außenpolitik in engen Grenzen: Die DDR im internationalen System 1949-1989, Veröffentlichungen zur SBZ-/DDR-Forschung im Institut für Zeitgeschichte*, Oldenbourg Verlag, München 2007, s. 1

⁷³⁴ Hans-Joachim Spanger und Lothar Brock, *Die beiden deutschen Staaten in der Dritten Welt: Die Entwicklungspolitik der DDR—eine Herausforderung für die Bundesrepublik Deutschland?*, West Deutscher Verlag, Opladen 1987, s. 183

⁷³⁵ Mary Fulbrook, *Interpretations of the two Germanies, 1945-1990*, Macmillan International Higher Education, Second Edition, London 2000, s. 39

⁷³⁶ Joachim Scholtyseck, “Die DDR und Europa”, In: Timmermann, Heiner (Hrsg.), *Die DDR in Europa: zwischen Isolation und Öffnung*, Vol. 140, LIT Verlag Münster, 2005, s. 88-89, s. 88

⁷³⁷ Bernd Kregel, *Außenpolitik und Systemstabilisierung in der DDR*, Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, Opladen: Leske und Budrich, 1979, s. 35

⁷³⁸ Klaus Storkmann, *Geheime Solidarität: Militärbeziehungen und Militärhilfen der DDR in die 'Dritte Welt'*, Ch. Links Verlag, Berlin 2012, s. 14

⁷³⁹ Wentker, 2007, s. 1.

⁷⁴⁰ Latince küçük insan anlamına gelen *Homunculus* yapay olarak yaratılmış bir insan olarak tanımlanır. Konu hakkındaki tartışmalar için bkz. Faulenbach, s. 2; Stefan Wolle, *Die heile Welt der Diktatur: Alltag und Herrschaft in der DDR 1971-1989*, Ch. Links Verlag, Berlin 1998, s. 88; Ben Möbius, *Die liberale Nation: Deutschland zwischen nationaler Identität und multikultureller Gesellschaft*, Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH 2003, s. 339; Monika Deutz-Schroeder und Klaus Schroeder, *Soziales Paradies oder Stasi-Staat?: das DDR-Bild von Schülern: ein Ost-West-Vergleich*, Vol. 6. Vögel, München 2008, s. 285.

casusluğa borçluymuş ve bu asla halkın çoğunluğunun güvenine dayanmadı. DDR'nin alternatif bir Alman dış politikası sürdürme iddiası, temsil ettiği devlet kadar başarısız oldu ve DDR hiçbir şekilde “manyetizmin” karakteristiğini haklı çıkaracak ekonomik, sosyal ve politik çekiciliğe sahip olmadı.⁷⁴¹

DDR varlığını sürdürdüğü 40 yıl boyunca “*Almanya Sosyalist Birlik Partisi - Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED*” hâkimiyeti, Sovyetler Birliğine olan bağımlılığı ve Doğu Blokuna olan entegrasyonu ile süreklilik arz eden bir görünüm sergiledi.⁷⁴² İki Almanya'nın anayasaları 1949'da oluşturuldukları zaman, resmi olarak oldukça benzerdi. Her ikisinde de parlamentonun alt ve üst meclisleri olan birer federal devletti ve temsili bir cumhurbaşkanı ek olarak siyasal lider (Batı'da şansölye, Doğu'daki başbakan) ve bakanlar vardı. Ancak 1949'da bile sistemler pratikte çok farklıydı.⁷⁴³ Doğu Almanya'da geçmişle yaşanan kırılma ilk bakışta Federal Cumhuriyet'e göre çok daha radikal ve ilkeliydi. DDR, kendisini tarihin derslerini öğrenmiş olan “anti-faşist demokratik bir düzen” olarak resmetti. Siyasi sistem sadece devrimci olmakla kalmadı, aynı zamanda sosyo-ekonomik bir düzen de oldu. Geleneksel Alman otoriterizminin ve Marksist Leninist ideolojinin garip bir karışımı DDR'yi çok özel bir Sovyet tarzı komünist rejim haline getirdi. “*Halkın demokrasisi*” iddiası ile kurulan Alman Demokratik Cumhuriyeti hızla tek parti “SED diktatörlüğüne” dönüştü.⁷⁴⁴

SED diktatörlüğün 40 yıl süren yönetiminde, Walter Ulbricht, Erich Honecker ve Egon Krenz en önemli ve etkili siyasi figürler olarak öne çıktılar. Bu kişilerin DDR'nin yönetiminde etkili bir güç olmasında hiç kuşku yokki bağlı buldukları SED'in anayasadan aldığı (Md. 1) büyük güçle elinde tuttuğu “liderlik rolü” nedeniyle güçlü hakimiyeti ve özellikle bu kişilerin partinin en önemli ve en güçlü organı/parti gücünün bir araç olarak kullanıldığı, en güçlü organı olan SED Merkez Komitesi'nin

⁷⁴¹ Michael Lemke, “Die Außenbeziehungen der DDR (1949-1966), Prinzipien, Grundlagen, Zäsuren und Handlungsspielräume”, In: Pfeil, Ulrich (Hg), *Die DDR und der Westen: transnationale Beziehungen 1949-1989*, Ch. Links Verlag, Berlin 2001, s. 63-80, s. 73; Muth, s. 8

⁷⁴² Hermann Weber, *Die DDR 1945-1990*, Vol. 20. Oldenbourg Verlag, 5. Auflage, München 2012, s. 3

⁷⁴³ Komünistler eski sosyal demokratları SED'den dışlayarak SED üzerindeki kontrollerini arttırdılar ve devlet üzerindeki parti kontrolünün kurulması ile DDR'deki resmi anayasal yapı da değiştirildi. Eyaletler 1952'de kaldırıldı. Devlet Başkanı'nın rolü 1960'ta Wilhelm Pieck'in ölümü üzerine bu makam lağ edilerek yerine Devlet Konseyi kuruldu. 1968'de yeni bir anayasa, Marksist-Leninist partinin öncü rolünü resmen kuşattı; ve 1974'te değiştirilmiş bir anayasa SSCB ile olan ilişkiyi ve ayrı bir ulus devlet olarak DDR'nin ayırt edici kimliğini vurguladı. Bkz. Fulbrook, 2000, s. 31-32

⁷⁴⁴ Kitchen, s. 328

“*Zentralkomitees der SED*” genel/birinci sekterteri⁷⁴⁵ görevlerini üstlenmiş olmalarıdır. DDR siyasi tarihi içerisindeki bu üç önemli şahsiyet görevde buldukları süre boyunca hem parti sekterlik görevlerini hem de Devlet Konseyi Başkanlığı görevlerini birarada kullandılar.

Doğu Almanya’daki SED rejimi 1989 sonbaharında, halkının kaçma (ayrılma) yoluyla protesto ederek - *Protest durch Weggehen*)⁷⁴⁶ ve kitlesel gösterilerle (kalma yoluyla protesto ederek - *Protest durch Dableiben*) şaşırtıcı bir şekilde 9 Kasım 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması sonucunda çöktü.⁷⁴⁷ Halktan, herşeyden evvel tüm aktörler tarafından, bu gelişme, komünist rejimi deviren sivil bir halk devrimi olarak olarak anlaşıldı. DDR patladı, ama - Stephan Bierling ve Fred Oldenburg’un doğru bir şekilde belirttiği gibi – içten/içe doğru patladı.⁷⁴⁸ Berlin Duvarı’nın 9 Kasım 1989’da yıkılması, her iki Alman başbakanın katılımıyla 22 Aralık 1989’da Brandenburg Kapısı’nın açılması, DDR’de 18 Mart 1990’da yapılan özgür seçimlerde SED partisinin Halk Konseyi’ndeki çoğunluğunu kaybetmesi ve Lothar de Maizière (CDU) başbakan seçilmesi, 14 Mart 1990 başlayan ve 12 Eylül 1990’da Moskova’da imzalanan *İki Artı Dört Görüşmeleri*⁷⁴⁹ ve son olarak 3 Ekim 1990’da Halk Konseyi’nin Doğu Alman toprakları üzerinde Federal Alman Cumhuriyeti yasalarının geçerliliğini kabul etmesi gibi tüm bu gelişmelerin ardından 3 Ekim 1990’da her iki Almanya birleşti ve Almanya Demokratik Cumhuriyeti tarihin geçmiş safyalarında yerini aldı.⁷⁵⁰

Doğu Almanya’nın kurulduğu ilk yıllarda üçüncü dünya ülkeleri bağlamında Ortadoğu ile olan ilişkilerinde ve ilgisindeki en önemli noktayı ideolojik bir anti-

⁷⁴⁵ SED Merkez Komitesi’nin sektereri makamı dönemsel olarak genel veya birinci olarak adlandırılmıştır. Bu sadece isim değişikliği olup görevlerinde bir eksilme veya artmayı ifade etmemiştir. Bkz. Generalsekretär/ Erster Sekretär. SED- und FDGB-Archivgut, *Glossar - Lexikon des FDGB*, In: Bundesarchiv 2006, <https://www.bundesarchiv.de/sed-fdgb-netzwerk/glossar.html?q=Generalsekret%26auml%3Br%2F+Erster+Sekret%26auml%3Br#p12> Erişim Tarihi: 02.03.2017.

⁷⁴⁶ 1989 Eylül ayında yaklaşık 25.000 Doğu Alman’ın Macaristan ve Prag (Batı Almanya Büyükelçiliği) üzerinden Batı Almanya’ya ulaşmayı başardı. Yoğun bir şekilde Doğu Almanya’dan Batı Almanya’ya gerçekleştirilen bu kaçışların önlenmesine SSCB’nin müdahale etmedi. Joachim Scholtyseck, *Die Aussenpolitik der DDR*, Enzyklopadie deutscher Geschichte Band 69, Oldenbourg, München 2006, s. 47; Schattenberg, s. 50

⁷⁴⁷ Berlin Duvarı’nın yıkılması bağlamında DDR’nin yada SED’in çöküşü hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hans-Hermann Hertle, *Der Fall der Mauer, Die unbeabsichtigte Selbstaflösung des SED-Staates*, West Deutscher Verlag, Opladen 1996.

⁷⁴⁸ Eberhard Schneider, *Die politische Funktionselite der DDR: eine empirische Studie zur SED-Nomenklatura*, Studien zur Sozialwissenschaft, Band. 139, Westdeutscher Verlag, Opladen 1994, s. 8

⁷⁴⁹ İki artı dört görüşmelerinde Gorbaçov, Batı Müttefiklerinin yanında yer aldı. 1994 yılında son Rus Birlikleri DDR’dan geri çekildi. Bkz. Schattenberg, s. 50.

⁷⁵⁰ Scholtyseck, 2006, s. 50-51

emperyalist dayanışmadan daha çok Doğu Almanya'nın kendini bağımsız bir devlet olarak uluslararası alanda tanınma çabaları oluşturmuştur.⁷⁵¹ Bu çabaların ortaya çıkmasındaki neden ise; Batı Almanya'nın Alman ulusunun tek temsilcisi iddiası “*Alleinvertretungsanspruch - claim to represent all Germans*” doğrultusunda Doğu Almanya'nın bir devlet olarak tanınmasını engellemek amacıyla 22 Eylül 1955'te ortaya koyduğu “*Hallstein Doktrini*”⁷⁵² ile üçüncü ülkeleri, ekonomik yaptırımlarla veya siyasi ilişkilerin koparılmasıyla tüm devletleri tehdit etmesi oldu.⁷⁵³ Doğu Almanya Hallstein Doktrini çerçevesindeki sınırlamaları ve baskıları aşmak için üçüncü dünya ülkelerine bu bağlamda Ortadoğu ülkelerine kalkınma, askeri, insani ve tıbbi yardımları kullanmasına paralel, aynı şekilde Batı Almanya'da Doğu Almanya'yı engellemek adına bu ülkelere çeşitli alanlarda yardımda bulundu.⁷⁵⁴ Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası

⁷⁵¹ Hermann Wentker, “Für Frieden und Völkerfreundschaft? DDR als internationaler Akteur”, In: Großbölting, Thomas (Hrsg), *Friedensstaat, Leseland, Sportnation. DDR-Legenden auf dem Prüfstand*, Ch. Links Verlag, Berlin 2013, s. 155-177, s. 170

⁷⁵² Sovyetler Birliği'nin Eylül 1955'te DDR'yi bağımsız bir devlet olarak tanınmasından sonra Federal Almanya Cumhuriyeti iki Almanya'nın tekrar birleşmesi (Wiedervereinigung) hedefi doğrultusunda DDR'm bağımsız bir devlet olarak üçüncü ülkeler tarafından tanınmasını engellemek için Aralık ayında “*Hallstein Doktrini*” olarak bilinen stratejisini açıkladı. Hallstein Doktrini ile DDR'i bağımsız bir devlet olarak tanıyan ve bu bağlamda onunla diplomatik ilişkileri başlatan üçüncü ülkeleri; Federal Almanya Cumhuriyeti tarafından “*unfreundlichen Akt*” (düşmanca bir hareket) olarak algılanacağı ilan edilerek bu doğrultuda bu ülkelerle hiçbir diplomatik ilişkiye girilmeyeceği ve eğer bu ülkelerle mevcut olan bir ilişki var ise bu ilişkinin kesileceği (Sovyetler Birliği haricinde) açıkça ilan edildi. Federal Almanya Hallstein Doktrini'ni ile iki ayrı devlet teorisini (*Zwei-Staaten-Theorie*) engellemeye ve Doğu Almanya'yı uluslararası alanda yalnızlaştırmak suretiyle zayıflatmayı tasarladı. Federal Almanya Cumhuriyeti dış politikası Hallstein Doktrini doğrultusunda 1955 – 1972 yılları arasında Almanya'nın gerçek ve tek temsilcisi olduğunu savunarak (*Alleinvertretungsanspruch*) Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni tanımayı reddetmiş ve bu devleti resmi olarak tanıyacaklar ile her seviyedeki diplomatik ilişkileri keseceği tehdidin de bulundu. Bu bağlamda 1969 yılına kadar DDR, Batılı ülkeler tarafından tanınmamış ancak buna karşın Kamboçya, Irak, Sudan, Suriye, Güney Yemen ve Mısır tarafından ise bağımsız bir devlet olarak tanındı. Bkz. Rüdiger Marco Booz, “*Hallsteinzeit*”, *Deutsche Außenpolitik 1955–1972*, Bonn 1995, s. 18; Thomas Brechenmacher, *Die Bonner Republik: politisches System und innere Entwicklung der Bundesrepublik*, Berlin-Brandenburg 2010, s. 80; Werner Kilian, *Die Hallstein-Doktrin: Der diplomatische Krieg zwischen der BRD und der DDR 1955-1973: Aus den Akten der beiden deutschen Außenministerien*, Vol. 7. Duncker & Humblot, 2001, s 20; R. Gerald Hughes, *Britain, Germany and the Cold War: The Search for a European Détente 1949–1967*, Routledge, 2007, s. 42-43; William E. Paterson, “Foreign Policy and Stability in West Germany”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* Vol. 49, No. 3 (1973), s. 413-430, s. 419, In: Jstor.. <http://www.jstor.org/stable/2616841> Erişim Tarihi: 28.04.2017; Peter Hertel, “Gegen eine Anerkennung der DDR. Vor 50 Jahren verkündete Konrad Adenauer die Hallstein-Doktrin”, *Deutschlandfunk*, 22.09.2005, https://www.deutschlandfunk.de/gegen-eine-erkennung-der-ddr.871.de.html?dram:article_id=125278 Erişim Tarihi: 03.02.2017; Kissenger, s. 442

⁷⁵³ Peter Hünseler, *Die außenpolitischen Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland zu den arabischen Staaten von 1949-1980*, Vol. 143. P. Lang, Frankfurt am Main 1990, s. 18-19; Helmut Hubel, “Germany and the Middle East Conflict”, In: Chubin, Shahram. *Germany and the Middle East: Patterns and Prospects*, Burns & Oates, 1992, s. 41-54, s. 47; Spanger, 1987, s. 286. Hallstein-Doktrini ve Alleinvertretungsanspruch konuları Batı Almanya'nın Ortadoğu dış politikaları bölümünde daha ayrıntılı incelenecektir.

⁷⁵⁴ Young-sun Hong, *Cold War Germany, the Third World, and the global humanitarian regime*, Cambridge University Press 2015, s. 216

Ortadoğu’da kurulan İsrail devleti ile diplomatik ilişki kurma tehtidi; hem Doğu hem de Batı Almanya’nın kendi aralarındaki çekişmelerinde ve Ortadoğu’daki çıkarlarını arttırmada önemli bir piyon/araç görevi gördü.⁷⁵⁵

Batı Almanya’nın Hallstein Doktrini doğrultusunda Doğu Almanya’yı bağımsız bir ülke olarak tanımak isteyen ülkeleri yaptırım ve diplomatik ilişkilerin kesileceği yönündeki tehditleri DDR’ın tanınma yolundaki çabalarına büyük engel oldu.⁷⁵⁶ Doğu Almanya Hallstein Doktrini’ni kırmak için her türlü çabayı göstererek yabancı komünist parti ve sendikalarla olan temaslarına ek olarak Batı Almanya’nın DDR’ın üçüncü ülkelerle ticari ilişkilere göz yumması doğrultusunda bu ticari ilişkilerin siyasi bir ilişkiye dönüştürmeye yönelik büyük çaba harcadılar.⁷⁵⁷

Doğu Almanya, Batı Avrupa ve diğer tarafısız Batı ülkeleri ile resmi ilişki kurma çabalarının arzu edilen başarıyı gösteremediğinden, Sovyetlerin gölgesi altında Ortadoğu bölgesindeki Arap ülkeleri özellikle Mısır başta olmak üzere Güney Asya, Afrika ve Latin Amerika’ya yoğunlaşarak hareket etmeye çalışmıştır.⁷⁵⁸ DDR’ın bağımsız bir devlet olarak tanınmak amacıyla Ortadoğu, Afrika ve Asya’ya yönelmesi doğrultusunda yaptığı çalışmalar sonucunda 1960’ların ortasına kadar diplomatik olarak tanınma yerine ancak diplomatik seviyenin altında sağlayabildiği sınırlı ilişkiler ile bir başarı gösterebildi.⁷⁵⁹ Doğu Almanya’nın Ortadoğu bağlamında ülke bazında Mısır, Suriye, Filistin/Filistin Kurtuluş Örgütü - FKÖ (*Palästinentischen Befreiungsbewegung* - PLO), Libya ve İsrail ile olan tutumunun öne çıktığı görülmüştür.⁷⁶⁰

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından tıpkı Batı Almanya gibi Doğu Almanya’nın Ortadoğu’ya yönelik ilk dış politikasında öncelikli olarak karşısına çıkan ilk sorun İsrail’e ödenecek tazminat meselesi oldu. Ancak Batı Almanya’nın aksine Doğu Almanya Nazi dönemi Almanya’nın Yahudilere karşı işlemiş olduğu suçlardan dolayı bir sorumluluğu kabule etmediği⁷⁶¹ gibi yeni kurulan İsrail Devletine karşı mesafeli ve 1952-53 yılları sonrası anti-seminist ve daha sonra ise Herf’in de ifade ettiği gibi İsrail’e karşı

⁷⁵⁵ Yeshayahu A. Jelinek, *Deutschland und Israel 1945 – 1965, Einneurotisches Verhältnis*, R. Oldenbourg Verlag, München 2004, s. 431-433.

⁷⁵⁶ Mohammad Abediseid, *Die deutsch-arabischen Beziehungen: Probleme und Krisen*, Vol. 15, Zeitpolitik, Seewald Verlag, Stuttgart 1976, s. 99; Spanger, 1987, s. 286

⁷⁵⁷ Spanger, 1987, s. 286; Hong, s. 216-217.

⁷⁵⁸ Abediseid, s. 98.

⁷⁵⁹ Hubel, s. 47.

⁷⁶⁰ Spanger, 1987, s. 190; Hubel, s. 47

⁷⁶¹ Laure Billon, “La RDA face au génocide juif ou la Shoah sous silence”, s. 1, http://chs.univ-paris1.fr/genocides_et_politiques_memorielles/RDA.pdf Erişim Tarihi: 01.03.2017; Hubel, s. 47

ilan edilmemiş bir savaşa girmişdir.⁷⁶² Doğu Almanya'nın İsrail devletine olan olumsuz tutumunun kökeninde İsrail ve SSCB'nin önemli bir rolü vardır. Aslında İsrail devletinin kurulması yolunda SSCB 1947 yılındaki BM'nin 181 sayılı Taksim Kararına destek vermiş, İsrail devletini tanıyan ilk ülkelerden biri olmuş ve Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail'e silah yardımıyla bulunmuştur.⁷⁶³

Ancak İsrail'in 1950'ler itibariyle özellikle Kore Savaşında ABD'yi açıkça desteklemesi ve tercihini Doğu Bloku yerine Amerikan merkezli Batı ittifakına çevirmesi, İsrail devletine olan olumsuz bakış açısının SSCB ve Doğu Almanya başta olmak üzere diğer Doğu Bloku ülkelerinde oluşmasına neden olmuştur.⁷⁶⁴ SSCB 1953 tarihi ile birlikte⁷⁶⁵ İsrail'le arasına mesafe koyarak Arap devletleri ile olan ilişkilerini arttırmaya çalıştı ve 50'li yılların ortalarından itibaren ise, Batı Avrupa'ya olan tek taraflı bağımlılıktan kurtulmaya çalışan Arap rejimlerini destekledi.⁷⁶⁶

SED yönetimi, Birleşmiş Milletler'in 1947'deki Filistin'i Arap ve Yahudi devletine ayırma planını memnuniyetle karşıladı. SED Merkez Komitesi'nin 1948'in başlarında yaptığı özel bir açıklamada; "*Hitler'in faşizmi altında çok fazla acı çeken binlerce insanın yeni bir yaşam kurmasını için bir Yahudi devletinin kurulmasının önemli katkı sağlayacağını düşünüyoruz*" ifadesi ile kurulacak bir Yahudi devletine karşı olumlu yaklaşımları açıkça görülmüştür.⁷⁶⁷ Batı Almanya'nın aksine Filistin'deki Yahudi cemaati temsilcileri ile Doğu Alman politikacıları arasındaki erken temaslar İsrail devleti ve DDR'nin varlığından önce kuruldu. Bu doğrultuda SED'in ilk iki başkanından biri

⁷⁶² Bkz. Jeffrey Herf, *Undeclared Wars with Israel: East Germany and the West German Far Left, 1967–1989*, Cambridge University Press, 2016.

⁷⁶³ Armaoğlu'na göre SSCB'nin verdiği bu destekteki amaç; Sovyetler Birliği'nden Filistin topraklarına önemli ölçüde Yahudi göçü olmuştu, bu bağlamda kurulacak olan devletin iç siyasetinde SSCB'nin büyük etkinliği olacağı ve ayrıca kurulacak olan bu devletin yeni oluşan karşıt cepheler çerçevesinde kendi taraflarına çekilmesidir. Bkz. Armaoğlu, 1984, s. 484

⁷⁶⁴ Armaoğlu, 1984, s. 484.

⁷⁶⁵ 9 Şubat 1953'te SSCB'nin Tel Aviv'deki temsilciliğine yapılan bombalı saldırılar nedeniyle 13 Şubat 1953'te İsrail ile diplomatik ilişkilerini kopardı. SSCB'ye göre yapılan bu bombalı saldırı; İsrail medyasında hedef gösterilen anti-komünist ve anti-Sovyet kampanya tarafından motive edildi. İsrail'in resmi özürü ve sorumluları sorumlu tutma sözü, Sovyetlerin tüm diplomatik ilişkileri kırmamasını engellemedi. 1953 yılının Haziran ayında diplomatik ilişkilere yeniden başlanmasına rağmen, İsrail ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişki kalıcı olarak bozulmaya devam etti. Bkz. Oren Osterer, *Das Israelbild in Tageszeitungen der DDR*, Diss. Yayınlanmış Doktora Tezi, LMU, München, 2014, s. 55, https://edoc.ub.uni-muenchen.de/16472/1/Osterer_Oren.pdf Erişim Tarihi: 01.03.2017.

⁷⁶⁶ Angelika Timm, *Hammer, Zirkel, Davidstern: das gestörte Verhältnis der DDR zu Zionismus und Staat Israel*, Bouvier Verlag, Bonn 1997, s. 44

⁷⁶⁷ Angelika Timm, "The Burdened Relationship between the GDR and the State of Israel", *Israel Studies*, Vol. 2, No. 1 (Spring, 1997), s. 22-49, s. 25, In: Jstor, Published by: Indiana University Press, <https://www.jstor.org/stable/30245697> Erişim Tarihi: 01.03.2017.

olan eski bir Sosyal Demokrat olan Otto Grotewohl, Filistin'deki İngiliz hakimiyetini sona erdirmek ve Ortadoğu'daki Sovyet nüfuzunu artırmak için iki bağımsız devletin kurulmasını destekleme politikasına uygun olarak partisinin Yahudi devletini tanımaya hazır olduğunu ilan etti.⁷⁶⁸ Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu politikasındaki değişiklikler ve Stalin'in giderek daha fazla anti-Semitik politikası Grotewohl İsrail devletine yönelik vaadini yerine getirme çabalarını engelledi.

İsrail'in Batı yönelimi ile DDR arasındaki başlayan sıkıntı iki ülke arasındaki tazminat ve bu çerçevedeki tüm görüşmeleri etkilemiş ve 1950'lerin ortasından itibaren, DDR ve İsrail hükümetleri arasındaki bütün temaslar tükenmiştir. DDR ve Doğu Bloğu için, İsrail Ortadoğu'da emperyalizm uşağı olarak kabul edildi.⁷⁶⁹ Bu çerçevede SED yönetimi altındaki DDR, Eylül 1952'de Batı Almanya ile İsrail'in karara bağladıkları tazminat anlaşması olan Lüksemburg Anlaşması'nı sert bir şekilde eleştirmiş ve bu anlaşmaya karşı sert bir kampanya başlatmıştır.⁷⁷⁰ DDR'e göre; İsrail devleti Nazi suçları için hiçbir resmi-hukuki talepte bulunamaz, çünkü bu suçların işlenmesinden ve İkinci Dünya Savaşı sonrası kendi egemenliğini elde etmiştir.⁷⁷¹ 25 Kasım 1952'de SED organı *Neues Deutschland*, "Tazminat-Kimin için?" başlığı altında bir makale ile Nazilerin işlemiş olduğu suçlar sırasında var olmayan bir ülke olan İsrail'e yapılacak herhangi bir tazminat ödemesinin sadece uluslararası kapitalist sisteme hizmet edeceği iddi edilerek bu varılan anlaşma sert bir şekilde eleştirildi.⁷⁷² Ayrıca DDR açısından Nazi döneminde yaşanan acılara açısından Yahudiler ikincil kurbandı. Onlara göre; Nazilerin gerçek birincil kurbanı komünistlerdi.⁷⁷³

Alman Demokratik Cumhuriyeti hükümeti bu çerçevede savaş sonrası, Alman faşizmini köklerinde yok etmek için elinden gelen her şeyi yaptığını ve Almanya'da Yahudi halkı da dahil olmak üzere, diğer halkların güvenliği ve varlığına yönelik ortaya çıkan bir tehdit olasılığını önleyen koşullar yarattığını ve DDR topraklarında yaşayan faşizmin kurbanlarına cömert destek ve yardım verildiğini iddia ederek İsrail'e tazminat ödemeyi reddedi.⁷⁷⁴ DDR açısından savaş tazminatı anlayışı içinde Batı yönünde

⁷⁶⁸ Timm, *The Burdened Relationship*, s. 25

⁷⁶⁹ Osterer, s. 49.

⁷⁷⁰ Abediseid, s. 60.

⁷⁷¹ Abediseid, s. 60.

⁷⁷² Timm, *The Burdened Relationship*, s. 29

⁷⁷³ Billon, s. 2-3; Osterer, s. 49

⁷⁷⁴ Timm, *The Burdened Relationship*, s. 34

ilerleyen Yahudi Devletinin DDR toprakları dışındaki Yahudilerin⁷⁷⁵ maddi değerdeki kayıplarının geri döndürülmesi çerçevesinde hiçbir yeri yoktu.⁷⁷⁶ Bununla birlikte DDR, yalnızca tazminat taleplerini reddetmekle kalmayıp, aynı zamanda Almanların yeniden birleşmesi durumunda büyük olasılıkla Lüksemburg Anlaşmasının iptali edileceğini öne sürdü.⁷⁷⁷ Doğu Almanya ortadan kalktığı 1990 yılına kadar İsrail Devleti ile nedereyese savaş ilan edecek kadar çatışmalı bir ilişki içinde oldu.

Doğu Almanya'nın İsrail Devleti ile son derece zor ve çatışmalı ilişkisi hakkında literatürde farklı değerlendirmeler vardır. Örneğin, Peter Dittmar *olmayan ilişki* olarak ifade ederken Angelika Timm *ilişki bozukluğu* terimini kullanırken Jeffrey Herf ise *ilan edilmeyen savaş* ile iki ülke arasındaki ilişkiyi tanımlamaya çalışmışlardır.⁷⁷⁸ DDR hiçbir zaman İsrail devleti ile resmi diplomatik bir ilişkiye girmedi ve uluslararası hukuk çerçevesinde her iki taraf birbirlerini resmi olarak tanımadı.⁷⁷⁹ 1950'lerin başından 1954'dün başına kadar iki ülke arasında gerçekleştirilen tazminat meselesi çerçevesinde gerçekleştirilen tartışmalardan bir netice alınamaması ile görüşmeler son buldu. DDR'nin Arap devletleri ile artan yaklaşması, Doğu Berlin ve Kudüs'teki hükümetler arasında 1980'lere kadar hiçbir resmi temasın bulunmadığı anlamına geliyordu. 1970'lerin başında "tanınma dalgası" olarak adlandırılan Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birbirlerini egemen devlet olarak tanıyan temel antlaşmayı imzalamaları neticesinde DDR, BM'ye üye oldu ve birçok ülke tarafından tanındı ve ABD ile diplomatik ilişkiler başlatıldı. Tüm

⁷⁷⁵ Tazminatlar konusunda DDR ile Batı Almanya arasındaki önemli bir fark, DDR'nin Nazi döneminde zulüm görenler yönelik bireysel tazminatın DDR vatandaşları ile kesin olarak sınırlandırılmış olmasıdır. Buna karşılık, Batı Alman tazminat fonlarının yaklaşık yüzde 80'i yurtdışına çıktı çünkü zulümlerin görenlerin çoğu hayatta kalabilmek için farklı ülkelere kaçmalarına borçluydu. Bkz. Hans Günter Hockerts, "Wiedergutmachung in Deutschland. Eine historische Bilanz 1945-2000", In: Bracher, Karl Dietrich & Schwarz, Hans-Peter und Möller, Horst (Hrsg), *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 49. Jahrgang, Heft 2. Oldenbourg, München, April 2001, s. 167-214, s. 204, https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2001_2.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017

⁷⁷⁶ Osterer, s. 49; Abediseid, s. 60

⁷⁷⁷ Yeshayahu Jelinek, *Zwischen Moral und Realpolitik. Eine Dokumentensammlung*, Bleicher, Gerlingen 1997, s. 260.

⁷⁷⁸ Peter Dittmar, "DDR und Israel, Ambivalenz einer Nichtbeziehung, Teil I.", *Deutschland Archiv, Zeitschrift für Fragen der DDR und der Deutschlandpolitik*, Bd 10. 1977, s. 736-754. Angelika Timm, "DDR-Israel: Anatomie eines gestörten Verhältnisses", *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, Vol. 41, No. 4. 1993, s. 46-54; Timm, Hammer, Zirkel, Davidstern; Jeffrey Herf, *Undeclared Wars with Israel: East Germany and the West German Far Left, 1967-1989*, Cambridge University Press, 2016.

⁷⁷⁹ Timm, 1993, s. 46

bunlara rağmen DDR İddialar Konferansına bir müzakere ortağı olarak sınırlı bir şekilde katılan DDR bu konferansa İsrail'in müzakere ortağı olarak katılmasını reddetti.⁷⁸⁰

Yaklaşık 35 yıl sonra ise 1990 yılında Modrow ve de Mazière hükümetleri İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmak için müzakereleri başlattılar. Bu çerçevede ilk defa serbestçe seçilen Halk Meclisi (*Volkskammer*) 1990 yılı nisan ayında “*DDR'deki Almanların kendi tarihi ve gelecekleri için sorumluluğu*” konusunda karar aldılar. Bu karara göre; “*Biz dünyanın dört bir yanındaki Yahudilerden bağışlanmayı diliyoruz. 1945 sonrası ülkemizdeki Yahudi vatandaşlarımızın takip edilmesi ve ayrıştırılmasına bunun yanında İsrail Devletine karşı DDR'nin resmi politikası olan ikiyüzlülük ve düşmanlıktan dolayı İsrail halkından bağışlanmayı diliyoruz. İsrail Devleti ile diplomatik ilişkiler ve çeşitli bağlantılar kurmak için çabalayacağımızı beyan ederiz.*” Bu beyanname kararı oy birliği ile kabul edildi. Fakat ne İsrail'le ne yakınlaşmanın ne de diğer girişimlerinin hiçbir anlamı yoktu. Çünkü DDR'nin altı ay sonra varlığı sona erdi.⁷⁸¹

Doğu Alman politikacıları 1950'lerde ve 1960'ların başında, Batı Almanya'nın Hallstein Doktrinini kırmaya ve Arap, Latin ve Asya ülkelerinde bir yer kazanmak için çabalıyorlardı. Özellikle Mısır, Suriye ve Irak ile siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirmek istiyorlardı.⁷⁸² Doğu Almanya, 1950'lerin ikinci yarısında gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerini hızla genişletti. 1953'te yavaş bir başlangıçtan sonra, 20 Eylül 1955'te bağımsızlığını elde etmesi ile birlikte⁷⁸³ 1958'de Afrika ve Asya ülkeleriyle 15 uzun vadeli ticaret ve ödeme anlaşması imzalamıştı. DDR yakında başkaları tarafından izlenen ilk ticari kuruluşlarını 1954'te Kahire ve Bombay'da kurmayı başardılar. 1959 yılında Mısır ile bir sonraki yıl Burma ve Endonezya'da bir Başkonsoloslukun kurulması konusunda bir anlaşmaya vardı.⁷⁸⁴ DDR hükümet yetkilileri 1950'lerin ortasından itibaren ilk resmi dış gezilerini başlatarak Başbakan Yardımcısı Heinrich Rau, 1955 sonbaharında ve 1956 baharında, Hindistan, Mısır, Lübnan, Sudan ve Suriye'yi ziyaret etti. Bunu Kasım 1959'da Mısır, Irak ve Hindistan'ı ziyaret eden Başbakan Otto

⁷⁸⁰ Bununla birlikte, İddialar Konferansı'nın İsrail'in iddialarını savunmaya çalıştığıda unutulmamalıdır. Bkz. Angelika Timm, *Jewish claims against East Germany: Moral obligations and pragmatic policy*, Central European University Press 1997, s. 101

⁷⁸¹ Sebastian Voigt, “*Das Verhältnis der DDR zu Israel*”, In: *DDR – Israel, Bundeszentrale für politische Bildung*, 28.3.2008, <http://www.bpb.de/internationales/asien/israel/45014/ddr-israel?p=all> Erişim Tarihi: 01.03.2017.

⁷⁸² Timm, *The Burdened Relationship*, s. 36; Abediseid, s. 97

⁷⁸³ Abediseid, s. 94

⁷⁸⁴ Spanger, 1987, s. 163

Grotewohl takip etti.⁷⁸⁵ DDR'nin Ortadoğu'da ilk resmi ticaret anlaşmaların ilki Suriye Cumhuriyeti arasında 27.11.1955 tarihinde imzalandı. Bu yapılan anlaşma DDR ve Suriye arasındaki işbirliğinin başlangıcını mühürledi. Bu anlaşmanın ardından iki devlet çeşitli ekonomik ve kültürel anlaşmalar imzaladılar ve dış politikada alanında birlikte hareket ettiler.⁷⁸⁶

Batı Almanya'nın 1952'de İsrail'e tazminat ödemeyi kabul etmesi Arap dünyasında kendisine karşı bir boykot ve protestonun başlamasına neden oldu. DDR Batı Almanya'nın İsrail ile yaptığı bu tazminat anlaşmasını Arap dünyasında prestij elde etmek için kullanarak egemen bir devlet olarak tanınmaya çalıştı.⁷⁸⁷ Bu doğrultuda sürdürdüğü kampanyasını 1956 yılında Süveyş Krizi sırasında devam ettirdi. İsrail'i sert bir şekilde eleştiren DDR yönetimi Mısır'a destek bildirdi. Bunun yanında SSCB'nin Macaristan işgali verdiği desteği başka yöne çevirmek için Süveyş Krizi süresince “*Mısır İçin Dostça Yardımlaşma Komitesi - Committee for Friendly Aid for Egypt*” düzenledi.⁷⁸⁸ DDR Dışişleri Bakanı Lothar Bolz, 22 Aralık 1956'da yaptığı açıklamada; “*saldırgan İsrail'in silahlanmasında tazminat anlaşması ile katkıda bulunan Federal Almanya'nın İsrail askeri birliklerinin Mısır'da yapmış olduğu zararların telafi etmesini*” istedi.⁷⁸⁹ Ayrıca Batı Almanya'nın İsrail'e ödediği tazminatın, komşu Arap devletlerine karşı kullanılacak güçlü bir İsrail ordusunun kurulması için harcanacağını bildirdi.⁷⁹⁰ DDR, Süveyş Savaşı ardından kanalın güvenli bir şekilde çalışması için 1956'da Mısır'a uzaman deniz rehberlerini gönderdi ve ülkeye mali yardımda bulundu.⁷⁹¹ DDR'nin tüm çabalarına ve yakınlaşan ilişkilere rağmen Mısır tarafından egemen bir devlet olarak tanınmaması⁷⁹² nedeniyle hoşnutsuzluk yaşamasına rağmen Mısır başta diğer Arap ülkeleri ile olan yakınlaşan ilişkileri nedeniyle bu durumdan rahatsız olan Batı Almanya'nın İsrail ile resmi ilişkiler başlatmasını engelledi.⁷⁹³

⁷⁸⁵ Spanger, 1987, s. 163

⁷⁸⁶ Madlen Schäfer, “Stasi-Waffenhilfe für Syrien“, *Bundeszentrale für politische Bildung*, 17.4.2018, <http://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/stasi/233561/stasi-in-syrien> Erişim Tarihi: 07.06.2018

⁷⁸⁷ Abediseid, s. 97

⁷⁸⁸ Hong, s. 148

⁷⁸⁹ Timm, *The Burdened Relationship*, s. 35

⁷⁹⁰ Spanger, 1987, s. 163; Timm, *The Burdened Relationship*, s. 35.

⁷⁹¹ Spanger, 1987, s. 163

⁷⁹² Mısır, DDR ile yakın ilişkilerine rağmen DDR'yi diplomatik olarak tanınmamasında; Batı Almanya ile İsrail arasında daha yakın bir işbirliğine yönelik korkular ve bu doğrultuda DDR'nin tanınmasının Batı Almanya'ya karşı bir şantaj olarak kullanılmasının devam etmesi önemli rol oynadı. Bkz. Spanger, 1987, s. 163.

⁷⁹³ Abediseid, s. 129-130.

Doğu Almanya kendi propaganda girişimleri için üçüncü dünya ülkeleri içinde kendisine ideolojik olarak⁷⁹⁴ yakın gördüğü ulusal bağımsızlık hareketlerini desteklemeye başladı.⁷⁹⁵ 1950'lerin sonuna doğru Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne (*Jabhet Al-Tahrir Al-Watani - Front de Libération Nationale / FLN*) doğrudan destek verildi. Yaralılara yapılan tıbbi yardımların yanı sıra 12 Milyon Mark değerinde dayanışma malları verildi.⁷⁹⁶ Doğu Almanya FLN'nin gönderdiği Arapça belge ve broşürleri Almanca başta olmak üzere farklı dillere çevirdi. Doğu Almanlar FLN üyesi Cezayirli radyo işleri, yayın editörleri, spikerler ve teknisyenler olarak ve kameraman olarak eğittiler. 1961 yılının Mart ayında, Doğu Alman uluslararası yayın servisi Radio Berlin International; Cezayir halkına özel bir program olan “*Maghrebi*”, Fransızca ve Almanca yayın yapmaya başladı.⁷⁹⁷

Doğu Almanya'nın 28 Mayıs 1964'te kurulan *Filistin Kurtuluş Örgütü* (FKÖ) ile olan yakın ilişki Ortadoğu ve İsrail politikaları içinde önemli bir yer tutmuştur. SED yönetimi on yıllar boyunca Yaser Arafat liderliği altındaki FKÖ ile yakın ittifak ilişkisine girerek Filistinlilerin İsrail'e karşı yasal haklarının kazanılması noktasında tam desteğini vermiştir.⁷⁹⁸ Ulbricht, 1965'teki Mısır ziyaretinde sonuçlarını hiç düşünmeden Alman-Alman rekabeti içerisinde Filistin'in özerklik hakkını tanıdığını ifade ederek bu konuda öne çıkmıştır. Ulbricht'in Doğu Alman-Filistin ilişkisine dair beyanı, başlarda somut olarak bir politikaya dönüşmesinde 1960'ların sonlarından itibaren FKÖ'nün kendine güvenen ve popüler bir ulusal politikasının ortaya çıkmasıyla birlikte, DDR daha somut politikalar geliştirmek zorunda kaldı. Aslında bu somut politikaların gecikmesinde Doğu Berlin'de Arafat'ın FKÖ içindeki yükselişinin genel olarak “FKÖ'nün daha da

⁷⁹⁴ DDR başta olmak üzere Doğu Bloku içerisinde yönetimde olan Komünist partiler, anti-emperyalizm dayanışması çerçevesinde özellikle üçüncü dünya ve gelişmekte olan ülkelerin emperyalist ülkelere karşı bağımsızlıklarını korumasında, halk kitlelerinin yaşam standardının etkin bir şekilde yükseltilmesinin sonuçlanması için aktif olarak savaştılar ve hertürlü desteği vermeye çalıştılar. Sunulan desteğe rağmen, gelişmekte olan birçok ülkedeki komünistler başarılı olamadılar ve sürekli baskı altında kaldılar. Ancak gelişmekte olan ülkelerle resmi dış politika ilişkileri, sosyalist devletlerin bu tür olaylardan etkilenmesini istemiyordu. Dahası, komünist örgütlerin yasaklanmasına ve üyelerinin baskı görmesine rağmen, 1960'lı yıllarda Mısır, Cezayir ve Suriye gibi ülkeler Üçüncü Dünya'daki sosyalist devletlerin ve bu bağlamda DDR'nin en önemli müttefiki haline geldi. Bunun gerçekleşmesinde “*Anti-emperyalizm*” adian yapılan ortak dış politka anlayışı önemli rol oynadı. Bkz. Spanger, 1987, s. 107-108.

⁷⁹⁵ Hong, s. 216, 148.

⁷⁹⁶ Spanger, 1987, s. 163

⁷⁹⁷ Hong, s. 148

⁷⁹⁸ DDR ile FKÖ arasındaki ilişki hakkında daha fazla bilgi için bkz. Lutz Maeke, *DDR und PLO: die Palästinapolitik des SED-Staates*, Vol. 92, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, Berlin 2017

geliştirilmesi için en kötü seçeneklerden biri” olduğunun düşünülmesi bağlamındaki kuşklar etkili olmuştur.⁷⁹⁹

Oratdoğu’da 1970’lerin başında çatışmaların artmasıyla birlikte, FKÖ başta DDR olmak üzere tüm Sovyet Bloğu içinde tanınmış bir ortak haline geldi.⁸⁰⁰ Bu doğrultuda Sovyet bloğu içerisinde diğer ülkeler Arap ülkelerini ve FKÖ’yü desteklemede hiçbiri Doğu Almanya kadar resmi ve etkin bir şekilde olamamıştır.⁸⁰¹ DDR, Arap ülkeleri ve FKÖ ile askeri düzeyde işbirliğini diğer ülkelere önemli derece arttırdı. DDR’nin askeri ve güvenlik danışmanları özellikle Libya, Suriye ve Güney Yemen’de etkin olarak çalışmaktaydı bu bağlamda FKÖ, DDR’nin Ortadoğu ile ilgili tüm siyasi stratejilerinde kilit bir rol oynadı.⁸⁰² DDR ile FKÖ arasındaki ilk resmi anlaşma, Yaser Arafat’ın Ağustos 1973’te Doğu Berlin’e yaptığı ziyarette imzalandı. Anlaşma ile FKÖ’nün Doğu Avrupa Ofisi’nin (Doğu Avrupa’daki ilk ofisi) Doğu Berlin’de açılması kararlaştırıldı ve ayrıca, FKÖ’ye “sivil olmayan mal” tedariki de düzenlenmiştir.⁸⁰³

Filistin Kurtuluş Örgütü’nün liderleri Doğu Berlin’de sık sık ziyaret ettiler ve burada elçilik statüsünde olan FKÖ’nün bu ofisi, El Fetih faaliyetleri için operasyonel bir merkez olarak işlev gördü.⁸⁰⁴ İsrail’e karşı silahlı saldırılar için DDR hem FKÖ’ye ve bağlı kuruluşlarına hem de diğer Arap ülkerine, binlerce saldırı tüfeği teslimi, el bombası, milyonlarca mermi ve diğer savaş gereçleri, istihbarat işbirliği, askeri eğitim ve mali destek verdi.⁸⁰⁵ Doğu Almanya, Filistin devletinin ilanını 1988 yılına kadar erken olarak gördü⁸⁰⁶, çünkü El Fetih hakimeyeti altındaki örgüt ona göre çok az “anti-empyralist” bir görüşe sahipti.⁸⁰⁷ Doğu Almanya İsrail’in itirazlarına rağmen Batı Almanya ile birlikte 1973’te Birleşmiş Milletler’e üye olmasından sonra Filistin’in hakları için BM nezninde

⁷⁹⁹ Maeke, s. 69

⁸⁰⁰ Spanger, 1987, s. 190

⁸⁰¹ Jeffrey Herf, “The Anti-Zionist Bridge: The East German Communist Contribution to Antisemitism’s Revival After the Holocaust”, *Antisemitism Studies*, Vol. 1, No. 1 (Spring 2017), s. 130-156, s. 136, In: Jstor, Published by: Indiana University Press, <http://www.jstor.org/stable/10.2979/antistud.1.1.05> Erişim Tarihi: 01.03.2017

⁸⁰² Timm, *The Burdened Relationship*, s. 36; Maeke, Lutz. S. 110; Herf, 2017, s. 136

⁸⁰³ Timm, *Jewish claims against East Germany*, s. 250-251; Timm, *The Burdened Relationship*, s. 36

⁸⁰⁴ Friedo Sachser, “German Democratic Republic”, *The American Jewish Year Book*, Vol. 88 (1988), s. 337-339, s. 338, In: Jstor, Published by: American Jewish Committee. <https://www.jstor.org/stable/23604161> Erişim Tarihi: 01.03.2017

⁸⁰⁵ Herf, 2017, s. 138.

⁸⁰⁶ DDR; Cezayir’de Kasım 1988’de gerçekleştirilen bir toplantı sonrası ilan edilen bağımsız Filistin devletini tanıdı. SSCB bile Ocak 1990’a kadar bu adımı atamadı. Bkz. Lothar Mertens, “Antizionismus, Feindschaft gegen Israel als neue Form des Antisemitismus”, In: Benz, Wolfgang (Hrsg.), *Antisemitismus in Deutschland. Zur Aktualität eines Vorurteils*, DTV, München 1995, s. 89-100, s. 97.

⁸⁰⁷ Maeke, s. 459.

yoğun çaba gösterdi. 1970'lerden itibaren her yıl "Arap Halklarının Anti-Emperyalist Mücadelesiyle Dayanışma Haftası" ve "FKÖ ile Dayanışma Haftası" ve "İsrail Saldırganlığının Kurbanları ile Dayanışma Günü" nü kutlayan DDR, bu doğrultuda 1975'te "Siyonizmi" Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında bir ırkçılık biçimi olarak kınamaya çalıştı.⁸⁰⁸ Bununla birlikte, Doğu Alman temsilcileri, her türlü ırk ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına ilişkin 10 Kasım 1975 tarihli 3379 (XXX) sayılı BM kararını⁸⁰⁹ şiddetle destekledi.⁸¹⁰ Bu karar, Siyonizmi ırkçılık ve ırkçı zulüm ile örtülü olarak tanımladı.⁸¹¹

DDR liderliğinin Ortadoğu çatışması ve Filistin sorunu konusundaki tutumu, 1950'lerin ortasından itibaren gittikçe daha fazla Arap yanlısı ve İsrail karşıtı oldu. Batı Almanya'nın 1952'de Lüksemburg Anlaşması ile İsrail'e tazminat ödemeyi kabul etmesinin ardından Ortadoğu'da başlayan Arap yanlısı tutumu özellikle "Süveyş Savaşı/Krizi – 1956", "Altı Gün Savaşı – 1967", "Ekim / Yom Kippur Savaşı – 1973" ve "Lübnan Savaşı – 1982" sırasında netleşti.⁸¹² 1964 yılında Batı Almanya ile İsrail arasında yapılmış olan gizli silah antlaşmasının ortaya çıkması⁸¹³, ardından Mısır'ın başı çektiği bir çok Arap ülkesi Batı Almanya'ya karşı sert tepki göstermeleri ve DDR'nin tanınması ile Batı Almanya'yı tehdit ettiler.⁸¹⁴ DDR Devlet Başkanı Ulbricht Şubat 1965'te Mısır'ı ziyaret ederek bu ülkeyle çeşitli ikili anlaşmalar yapmaları⁸¹⁵ buna karşılık Batı Almanya'nın Mayıs 1965'te İsrail ile diplomatik ilişkileri başlatması DDR'nin tanınmasına güzel bir firast sundu.⁸¹⁶ Bu doğrultuda Mayıs 1965 yılında İsrail

⁸⁰⁸ Thomas Haury, "„Das ist Völkermord!“ Das „antifaschistische Deutschland“ im Kampf gegen den „imperialistischen Brückenkopf Israel“ und gegen die deutsche Vergangenheit", In: Brosch, Matthias & Elm, Michael (Hrsg.), *Exklusive Solidarität. Linker Antisemitismus in Deutschland. Vom Idealismus zur Antiglobalisierungsbewegung*, Metropol, Berlin 2007, s. 285–300, s. 286.

⁸⁰⁹ United Nations General Assembly, "Resolution Adopted by The General Assembly [on the report of the Third Committee (A/10320)], 3379 (XXX). Elimination of all forms of racial discrimination, A/RES/3379 (XXX) 10 November 1975", <https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/761C1063530766A7052566A2005B74D1> Erişim Tarihi: 01.03.2017

⁸¹⁰ Herf, 2016, s. 288

⁸¹¹ Timm, *The Burdened Relationship*, s. 36-37

⁸¹² Timm, *The Burdened Relationship*, s. 36.

⁸¹³ Michael Wolffsohn, & Thomas Brechenmacher, "Israel", In: Schmidt, Siegmund & Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 506-520, s. 509.

⁸¹⁴ Marcel Serr, "Zur Geschichte der deutsch-israelischen Rüstungsköoperation", *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 6/2015, Bonn, 02.02.2015, In: Bundeszentrale für Politische Bildung 30.01.2015, s. 23-28, s. 24, <http://www.bpb.de/apuz/199900/zur-geschichte-der-ruestungsköoperation?p=all> Erişim Tarihi: 29.05.2017.

⁸¹⁵ Wolffsohn, 2007, s. 509.

⁸¹⁶ Abediseid, s. 203-204

ve Batı Almanya arasında tam diplomatik ilişkilerin başlamasını DDR hükümeti yaptığı açıklamada; “*askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda çok uzun zamandır süren gizli ve açık işbirliğinin bir devamı*” olarak nitelemiş ve İsrail’in Batı Almanya tarafından uluslararası tanınmasının İsrail hükümetinin saldırgan politikalarına açıkça verilen bir destek olduğu gerekçesiyle Batı Almanya sert bir şekilde eleştirilmiştir.⁸¹⁷ Bu yapılan eleştirilere, desteğe ve bir çok Arap ülkesinin (Mısır, Suriye, Irak, Cezayir, Irak, Lübnan, Ürdün, Yemen, Sudan ve Suudi Arabistan) Batı Almanya ile diplomatik ilişkilerine koparmalarına rağmen DDR’nin diplomatik tanınması gerçekleşmedi.⁸¹⁸

Doğu Almanya 1967’deki Altı Gün Savaşı’nda Sovyet Bloğu ile birlikte İsrail’e karşı Arap ülkelerine açıkça destek verdi.⁸¹⁹ CIA’nın istihbarat raporlarına göre; Doğu Almanya Sovyet Bloğu ordusunun yaklaşık % 3’ünü destek olarak arap ülkelere ulaştırdı. 17 milyon nüfusa sahip Doğu Almanya, Mısır ve Suriye’ye 50 adet MiG jeti göndermeyi başardı. Sadece 1967 Haziran’ında, Mısır’a yapılan Doğu Alman teslimatları şunları içeriyordu: 35 Sovyet T-34/85 tank; 5.000 adet 7.62 milimetre çapında Kalaşnikof makineli tüfek 600.000 mermi ile birlikte; 6.000 MPi 41 Kalaşnikof makineli tüfek ve 3.500 adet 43/44 nolu Kalaşnikof makineli tüfek, ayrıca 11 milyon adet 7.62 milimetre mermi ve beş milyon adet 7.9 milimetre kartuş/fişek’ten oluşuyordu.⁸²⁰ Doğu Alman lideri Ulbricht İsrail’i sert bir şekilde kınadı ve Arap devletlerini destekledi. İsrail’in sürpriz saldırısını Nazilerin II. Dünya Savaşı’ndaki doğu cephesindeki saldırıya benzeterek sert eleştirilerde bulundu.⁸²¹

Batı Almanya’nın İsrail ile 1965’te diplomatik ilişkileri başlatması ve Altı Gün Savaşı’nda İsrail’e verdiği destek sonrası Arap dünyası ile girdiği kriz neticesinde; Batı Almanya’nın İsrail’e yaptığı yardımlar ve verdiği destek düşmanca bir hareket olarak kabul edilmesine ve böylece DDR’nin başta Mısır olmak üzere arap ülkeleriyle olan ilişkilerini özellikle askeri ve istihbarat alanlarında yoğunlaştırmasına⁸²² ve DDR’nin Mayıs 1969’da ilk defa komünist olmayan bir ülke olan Irak daha sonra Sudan, Suriye,

⁸¹⁷ Spanger, 1987, s. 190-191

⁸¹⁸ Hünseler, 1990, s. 155.

⁸¹⁹ Timm, *The Burdened Relationship*, s. 36.

⁸²⁰ Herf, 2017, s. 139-140.

⁸²¹ Herf, 2017, s. 140

⁸²² Wolfgang G. Schwanitz, “Ägypten: zweierlei Deutsche im Kalten Krieg”, *Comparativ* 18, Heft 2 (2006), s. 11-29, s. 22, <http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/Deutschland%20und%20Eagypthen%20im%20Kalten%20Krieg.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2017.

Güney Yemen ve Mısır tarafından tanınmasını yarıttım etti.⁸²³ Buna paralel bir şekilde Altı Gün Savaşından sonra, tüm Doğu Avrupa ülkeleri, Romanya hariç, İsrail ile diplomatik ilişkilerini kopardı. İsrail ile ilişkilerin koparılmasında DDR'nin siyasi seçkinlerinin İsrail'e olan yaklaşımını çok etkili bir rol oynadı.⁸²⁴ DDR, İsrail'in emperyalist saldırılarını kınadı ve ABD ile Batı Almanya'yı saldırganın suç ortağı olmakla suçladı. SED'in gerçekleştirdiği toplantı ve konferanslarda DDR'nin, özellikle İsrail'in saldırganlığını bastırması ve üstesinden gelmesinde noktasında ve anti-emperyalist mücadelede Arap devletleriyle sağlam dayanışma içinde olduğunu vurgulandı.⁸²⁵

Hallstein Doktrini'nin 1970'lerin başı itibariyle işlevini yitirmesi ve Batı Almanya ile varılan anlaşma ile birlikte, Doğu Almanya 1970'lerin başlarında uluslararası alanda diplomatik olarak tanınmasını büyük ölçüde tamamlamasının ardından, İsrail ve Siyonizm karşıtlığı devam ettirerek Arap dünyası ile tam diplomatik ilişkilerin peşinde olmanın ötesinde daha yoğun ve farklı alanlarda (ekonomi, askeri vb.) işbirliğine girişti.⁸²⁶ Özellikle Temmuz 1969'da DDR'nin Suriye Arap Cumhuriyeti tarafından resmi olarak tanınmasından sonra iki ülke arasında işbirliği yoğunlaştı. Bu doğrultuda Suriye'nin Hava ve Kara kuvvetleri ile de başlatılan ticareti ilişkiler ile birlikte işbirliği yükselişe geçti. DDR'den gelen askeri uzmanlar Suriye ordusunda eğitim ve danışmanlık hizmeti vermeye başladı. Yakıt ve tekstil ürünleri gibi birçok alanda ticari anlaşmalar imzalandı. Suriye ile DDR arasındaki bu gizli askeri işbirliğinin siyasi hedeflerinden biri de İsrail'in zayıflatılmasıydı.⁸²⁷

Doğu Almanya'nın İsrail karşısında Arap ülkelere özellikle Suriye'ye en önemli desteğini *Yom Kippur Savaşı*'nda (Ekim Savaşı) verdi. 6 Ekim 1973'te, Mısır ve Suriye askeri birimleri İsrail devletine sürpriz bir saldırıda bulunarak İsrail kuvvetlerinin ciddi zarar verdiler.⁸²⁸ Ancak Doğu Almanya ya da Almanya tarihi açısından bu savaşın önemi II. Dünya Savaşı sonrası (Doğu) Alman askerlerinin bu savaş katılmaları başka bir ifade ile Holokost bağlamında Almanların bir kez defa Yahudilere karşı bir savaşa

⁸²³ Weingardt, 2002, s. 200; Abediseid, s. 218-219.

⁸²⁴ Timm, *The Burdened Relationship*, s. 36

⁸²⁵ Timm, *The Burdened Relationship*, s. 36.

⁸²⁶ Osterer, s. 9

⁸²⁷ Schäfer.

⁸²⁸ Michael I. Handel, "The Yom Kippur War and the inevitability of surprise", *International Studies Quarterly* Vol. 21. No. 3 (1977), s. 461 – 502, In: Jstore, Published by: Wiley on behalf of The International Studies Association <http://www.jstor.org/stable/2600234> Erişim Tarihi: 05.06.2017.

katılmış olmaları açısından dikkat çekicidir.⁸²⁹ Batı Alman hükümeti'nin silah dolu gemileri Bremerhaven limanından İsrail'e gönderirken, aynı şekilde Doğu Alman hükümeti kendi gemilerini Arap ülkelerine silah göndermek için kullandı. Ancak Stefan Meining'in araştırmasının ortaya çıkardığı belgeler çerçevesinde DDR, dönemin Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın talebi doğrultusunda Batı Almanya'dan farklı olarak savaş sırasında Suriye'ye gizli bir şekilde DDR Ulusal Halk Ordusu'nun yaklaşık 1.150 askeri personelini göndermesinin yanında buna MiG jet uçakları ve mühimmat da katıldı.⁸³⁰ Doğu Almanya'nın Rostock limanından ayrılarak yola çıkan "Freiburg" ve "Klosterfelde" isimli iki gemi; Suriye'ye yaklaşık 2.200 ton askeri teçhizat kargosu, gerekli uzman ve mühimmatla birlikte 62 adet Sovyet T-54 tankını, 24.000 mermi ile 300 tanksavar tüfek (RPG-7), Suriye ordusunun topçu sistemiyle çalışacak şekilde tasarlanmış 75.000 el bombası; ve tankları tahrip edebilecek 30.000 kara mayını getirdi.⁸³¹ Ancak gizlilik açısından tanklardaki bütün Doğu Alman simgeleri silinip yerine Rus ordusuna ait simgeler ve Rusça belgeleri eklendi.⁸³²

Doğu Almanya'nın resmi İsrail karşıtı dış politikası 1980'lerde devam etti. DDR İsrail'in 1982'deki Lübnan işgalini sert bir şekilde kınadı. İsrail'in Lübnan işgali, Filistinli ve Lübnanlı sivillere yönelik soykırım ve toplu cinayet politikaları Nazi dönemdeki işlenen suçlara benzetilerek sert bir şekilde hem Neues Deutschland'da hem de Birleşmiş Milletlerin ön safalarında bu açıkça dile getirildi ve İsrail'e karşı büyük bir propaganda kampanyası başlatıldı.⁸³³ Doğu Almanya'nın resmi gazetesi *Neues Deutschland*'ın 28 Haziran 1974'te ilan ettiği gibi, savaş sırasında Sovyet Bloğu'nun ve Doğu Almanya'nın propagandasına göre; İsrail'in Lübnan'a yaptığı saldırısı "Ausrrottungskrieg" bir imha savaşıydı.⁸³⁴ DDR, düşmanlıkların durdurulması, İsrail'in

⁸²⁹ Stefan Meining, "Geheimoperation Aleppo: die geheime Beteiligung der DDR am Oktober-Krieg 1973", *report MÜNCHEN, Bayerischer Rundfunk*, Stand: 06.10.2008. http://www.poolalarm.de/kindersuchdienst/raf/Beteiligung_der_DDR%20am_Yom-Kippur-Krieg_1973_Israels_mit_den_arabischen_Staaten.pdf Erişim Tarihi: 05.06.2017

⁸³⁰ Honecker, gerekli mühimmat ve uzmanlarla birlikte Suriye'ye Doğu Alman hava kuvvetlerinde 12 adet MiG-21 jet avcı filosu gönderilmesini şahsen onayladı. 18-23 Ekim tarihleri arasında Doğu Alman pilotları uçakları önce Budapeşte'ye, daha sonra Yugoslavya'daki bir havaalanına ve ardından Suriye'nin Halep şehrindeki hava üstüne uçtular. Herf, 2016, s. 234; Meining, s. 6.

⁸³¹ Marc. Fisher, "E. Germany Ran Antisemitic Campaign in West in '60s", *The Washington Post*, February 28, 1993, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1993/02/28/e-germany-ran-antisemitic-campaign-in-west-in-60s/418db6f8-fc45-4504-94c0-95184f8f11a6/?noredirect=on&utm_term=.e21a3c6e605d Erişim Tarihi: 05.06.2017; Herf, 2016, s. 235; Storkmann, s. 60; Meining, s. 6

⁸³² Herf, 2016, s. 235.

⁸³³ Herf, 2016, s. 415.

⁸³⁴ Herf, 2017, s. 145; Herf, 2016, s. 417.

geri çekilmesi ve Lübnan'ın toprak bütünlüğünün restorasyonu çağrısında bulundu.⁸³⁵ İsrail askerleri ve tankları tarafından kontrol edilen Beyrut'da bulunan *Sabra* ve *Şatilla* Filistin mülteci kamplarına 16-17 Eylül 1982 tarihinde İsrail'in izni, desteği ve isteği doğrultusunda giren Hristiyan Falanjist militanlar burada bulunan çocuk, kadın, erkek ve yaşlı ayrımı yapmadan binlerce sivil Filistinli mülteciyi katletmesini DDR sert bir şekilde kınadı.⁸³⁶ BM'de Doğu Almanlar; “*savunmasız Filistinlilerin toplu cinayeti ile İsrail'in Filistin sorununu soykırımla çözmeye çalıştığıının açık bir kanıtı olduğunu*” ifade ettiler.⁸³⁷

FKÖ'nün 1982'de İsrail işgali sırasında Lübnan'dan ayrılmasından sonra, Doğu Almanya'nın Ortadoğu'da sadece bazı Arap ülkeleri sadık bir arkadaş olarak kaldı. 11 Mayıs 1983'te Şam'da, DDR'nin savunma bakan yardımcısı General Werner Fleißner ve Suriye ordusunun lojistik müdürü General Samil Al-Akel “askeri alanda işbirliği” için bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma daha sonra, 12 Nisan 1988'de, iki hükümet tarafından yenilendi ve Suriye askeri kuvvetlerinin Doğu Almanya'daki eğitimleri 31 Aralık 1995'e kadar uzatıldı.⁸³⁸

Doğu Almanya 1980'lerle birlikte dış politikada üçüncü dünya ülkeleri ile ideolojik açıdan daha çok ekonomik alanda daha fazla ilgilenmeye başladı. Bu bağlamda DDR acil ihracat programı çerçevesinde artık ideolojik olarak yakın olan ülkeler yerine mümkün oldukça mali açıdan en güçlü ülkelere odaklandı.⁸³⁹ Bu doğrultuda Irak-İran Savaşı sırasında resmi olarak tarafsız olduğunu ilan etmesine rağmen, her iki ülke ile ticaret yapmak için her türlü çabayı göstermiştir. DDR yapmış olduğu bu çalışmalara rağmen başarılı olamadı. DDR 1980'li yılların başı itibariyle Afrika başta olmak üzere üçüncü dünya ülkelerindeki kıt kaynaklar ve giderek artan Avrupa'daki hareket alanının önemi nedeniyle üçüncü dünyadan çekildi.⁸⁴⁰

Irak-İran savaşı sırasında (1980-88) resmi olarak tarafsızlığını ilan eden DDR devlet ve parti yönetimi, taraflar arasında ateşkes ve barış müzakerelerine arabulucu

⁸³⁵ Herf, 2016, s. 424-425.

⁸³⁶ Osterer, s. 195; Herf, 2016, s. 431.

⁸³⁷ Herf, 2016, s. 431.

⁸³⁸ Herf, 2016, s. 435.

⁸³⁹ Wentker, 2013, s. 172

⁸⁴⁰ Wentker, 2013, s. 172-173

olarak katılarak bunun için kampanya yürüttü.⁸⁴¹ Her ne kadar DDR silahlanma ve savaşla ilgilenmediğini ve herkes için barışı ve güvenliği korumaya çalıştığını iddia etsede,⁸⁴² bununla birlikte Berlin Duvar'ın yıkılmasından sonra yapılan arşiv çalışmalarında DDR'nin her iki ülke ile yapmış olduğu gizli anlaşmalar⁸⁴³ çerçevesinde savaşın her iki tarafı için bir silah tedarikçisi olduğu ve tarafları birbirine karşı silahlandırarak aralarındaki tansiyonu yükselttiği görülmüştür. DDR'nin bu politikasının güdüsü SSCB'nin hegemonyal politikasından tevekkül etmesinin yanında kendi menfaatleride önemli rol oynamıştır.⁸⁴⁴

DDR'nin Dış Ticaret Bakanlığı içerisindeki gizli Ticaret Koordinasyon (*Kommerzielle Koordinierung – KoKo*) bölümünün başkanı olan *Alexander Schalck-Golodkowski*⁸⁴⁵ duvarın her iki tarafında bulunan anlaşılması güç olan şirket (KoKo Silah Firmaları: IMES, WITRA ve VE AHB gibi)⁸⁴⁶ çalılığı altında DDR'nin tüm resmi olmayan gizli ticari faaliyetlerini özellikle dünya çapında büyük çapta yasadışı silah ticareti yapılmasını sağladı.⁸⁴⁷ 1980'lerin başından itibaren muazzam ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalan DDR yönetimi, nerdeyse birçok farklı yollarla döviz elde etmeye çalıştı. Schalck ve birçok kişi savaşan devletlere silah ihracatı ile döviz elde edilmesi için umut verici bir yol olduğuna inanıyorlardı. Savaşın her iki tarafına tedarik sağlanması birçok devlet tarafından uygulanan⁸⁴⁸ (ve halen günümüzde devam eden) bir

⁸⁴¹ Harald Möller, *DDR und Dritte Welt: die Beziehungen der DDR mit Entwicklungsländern, ein neues theoretisches Konzept, dargestellt anhand der Beispiele China und Äthiopien sowie Irak/Iran*, Köster, Berlin 2004, s. 272

⁸⁴² HE Hans-Joachim Rehmer, "The Foreign Policy of The German Democratic Republic", *Pakistan Horizon* 38.4 (1985): s. 19-27, s. 20, In: Jstor, Published by: Pakistan Institute of International Affairs, <https://www.jstor.org/stable/41394213> Erişim Tarihi: 01.03.2017

⁸⁴³ İran ile 1980-81 yıllarında silah tedarikine yönelik üç gizli sözleşme ve anlaşma imzalanmıştır. Aynı şekilde Irak ile de birçok farklı gizli anlaşma bu dönem içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bkz. Möller, s. 245-47, 272.

⁸⁴⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Harald Möller, *Geheime Waffenlieferungen der DDR im ersten Golfkrieg an Iran und Irak 1980-1988: eine Dokumentation*, Vol. 3. Köster, Berlin 2002.

⁸⁴⁵ Devlet rezervlerinin yönetimi ile tüm dış ticaret ilişkilerinin yönetimi ve kontrolünden sorumlu olan Schalck-Golodkowski hakkında daha fazla bilgi için bkz. Horst Fischer, *Schalck-Imperium - Ausgewählte Dokumente, Kritische Aufarbeitung der DDR und Osteuropa*, Band. 3. N. Brockmeyer, Bochum 1993; Matthias Judt, *Der Bereich Kommerzielle Koordinierung: das DDR-Wirtschaftsimperium des Alexander Schalck-Golodkowski: Mythos und Realität*, Ch. Links Verlag, Berlin 2013.

⁸⁴⁶ Schalck'ın sorumluluğu altındaki bu şirketlerin dışında diğer göze çarpan önemli şirketler: AHUS Zentral-Kommerz GmbH, Intrac GmbH, Transinter GmbH und Intershop GmbH'dir. Bkz. Inga Emmerling, *Die DDR und Chile (1960-1989): Aussenpolitik, Aussenhandel und Solidarität*, Ch. Links Verlag, Berlin 2013, s. 343

⁸⁴⁷ Sven Felix Kellerhoff, "Geschichte: Schalck-Golodkowski 80, Wer schützt Honeckers Devisenbeschaffer?", *Die Welt*, 03.07.2012, <https://www.welt.de/kultur/history/article107704935/Wer-schuetzt-Honeckers-Devisenbeschaffer.html> Erişim Tarihi: 02.03.2017; Judt, s. 255

⁸⁴⁸ Ulrich van der Heyden, Doğu Almanya'nın Afrika ülkeleri başta olmak üzere, üçüncü dünya ülkeleri ile ticari, askeri ve güvenlik ilişkilerini ahlaki açıdan hareketle ikiyüzlü ve yakışsız olmakla eleştiren Batı

durumdu. Irak ve İran örneğinde olduğu gibi, Doğu ve Batı'daki ticari çıkarlar üzerine olası kaygılar dile gelerek dış politikalarında önemli rol oynamıştır.⁸⁴⁹ Schalck, her zaman arkasını kolladığı akıl hocası ve koruyucusu *Günter Mittag*'ın desteğiyle, 1980'lerin başlarında Irak ve İran'a yönelik özel bir faaliyet geliştirdi. Bu çerçevede 1980 yılında başlayan ilk Körfez Savaşı ile savaşın her iki tarafına askeri teçhizat, silah, mühimmat satışı Schalck'e büyük fırsatlar sağladı.⁸⁵⁰ Möller'e göre; Schalck her iki tarafa da silah tesliminin ardındaki en önemli itici güç olarak öne çıkmıştır.⁸⁵¹

Schalck, bunun yanında ayrıca, 1987'de Kalaşnikov tipi 10.000 saldırı tüfeği ve 7,6 milyon mermi mühimmatını sözde NATO ortağı olan Suudi Arabistan'a sevkedileceği iddiası ile gemiyle Nijerya'ya gönderdi. Aslında bu sevkiyatın gerçek alıcıları PKK terör örgütüydü. Schalck'ın sorumluluğu altındaki bu tür kriminal silah ticaretinin toplam değeri ve miktarı hiçbir şekilde tahmin edilemez.⁸⁵² Krech'e göre; DDR'nin Arap devletlerine, FKÖ'ye, PKK'ya aynı zamanda Somali ve Etiyopya, askeri yardımların stratejik hedefinin altında, Basra Körfezi'ndeki petrol alanlarının ve petrolün ulaşım yollarının kontrolü yatmaktadır. Bu çerçevede ona göre; SSCB ve Küba'nın yanında, DDR'nin Doğu Bloku ve Körfez ülkeleri üzerindeki büyük askeri saldırısının “ana oyuncusu” olması yatmaktadır.⁸⁵³

Almanya yazarlarının Batı Almanya'nın o zamanki üçüncü dünyadaki askeri ve ekonomik katılımının DDR'ninkinden çok daha büyük olduğunu görmezden gelmelerini eleştirmiştir. Özellikle, bugün Irak'ta bile, İran-İrak savaşı sırasında Federal Cumhuriyeti tarafından tedarik edilen kimyasal silahların çok sayıda kurbanı olduğu gerçeği ve o dönemdeki ambargoya rağmen Batı Almanya ve Alman şirketlerinin her iki tarafa da hizmet vermesi çerçevesinde bakıldığında, hem İran ve hemde Irak'a silah tedariki, DDR'nin dış politikasının barışçıl bir tutumu destekleyici olmadığını ispatlaması açısından ikiyüzlü olarak görünmesi manidardır. Bkz. Ulrich van der Heyden, *GDR Development Policy in Africa: Doctrine and Strategies Between Illusions and Reality 1960-1990. the Example (South) Africa*, Vol. 109. LIT Verlag Münster, 2013, s. 29

⁸⁴⁹ Klaus P. Storkmann, *Geheime Solidarität: Militärbeziehungen und Militärhilfen der DDR in die 'Dritte Welt'*, Herausgegeben Militärgeschichtlichen Forschungsamt Ch. Links Verlag, Berlin 2012, s. 103

⁸⁵⁰ Storkmann, s. 29; Judt, s. 255

⁸⁵¹ Möller, 2004, s. 269.

⁸⁵² Kellerhoff.

⁸⁵³ Hans Krech, “Die militärpolitischen Beziehungen der DDR zu den Staaten der Region Persischer Golf, am Horn von Afrika und im südlichen Afrika”, *Rissener Jahrbuch 2000/2001*, Beiträge zur Politik, Wirtschaft und Sicherheit, Hamburg 2000, s. 300-305, Aktaran: Storkmann, s. 32

2.2.2 Batı Almanya'nın Ortadoğu Politikası (1949 – 2005)

2.2.2.1 Adenauer Dönemi Ortadoğu Politikası (1949 – 1963)

Federal Almanya başbakanının günümüzdeki rolü, ilk hükümet başbakanı Konrad Adenauer'un yönetim tarzı ile belirgin bir biçimde şekillendi.⁸⁵⁴ Federal Cumhuriyet'in ilk yıllarında dominant bir siyasi figür oldu ve 1949'dan 1963'e kadar bunu elinde tuttu. Olağanüstü otoritesi, belirli siyasi koşullardan kaynaklanıyordu. Mayıs 1949'da Federal Cumhuriyeti kurulmadan önce bile, Temel Yasayı hazırlayan Meclis Konseyi başkanı olarak görev yapmıştı. Üç Batı Müttefik'i'nin askeri hükümetlerinin temsilcilerinin ve daha sonra Almanya Müttefik Yüksek Komiserleri'ne doğrudan erişimi vardı. Federal Cumhuriyeti'nin 1952'de kendi dış politikasını yürütmesine izin verilmeden önce de fiili dışişleri bakanı olarak görev yaptı ve 1955'e kadar Alman dış politikasını bizzat kendisi üstlendi.⁸⁵⁵ Baring'in de belirttiği gibi, başlangıçta sadece Adenauer “*Im Anfang war Adenauer*” vardı.⁸⁵⁶

Şansölye Konrad Adenauer liderliği altındaki ilk Batı Almanya hükümeti; Hristiyan Demokratlar (CDU / CSU), Hür Demokrat Parti (FDP) ve Alman Partisi (Deutsche Partei - DP) arasında 20 Eylül 1949'da oluşturulan koalisyon ile kuruldu.⁸⁵⁷ İlk kurulan Federal Hükümetteki görev dağılımına bakıldığında Konrad Adenauer'ın dış politikayı Federal Şansölyenin başlıca görevi olarak kabul ettiği açıkça görülür. Bununla birlikte bu dönemde Federal Almanya Cumhuriyeti'nin işgal tüzüğü çerçevesinde zaten bağımsız bir dış politikaya sahip olması söz konusu bile değildi. Bu çerçevede başlangıçta Adenauer'ın dış politikası batılı üç işgalci güçle yapılan müzakerelerle sınırlıydı.⁸⁵⁸ Bir buçuk yıl gecikmeyle Federal Dışişleri Bakanlığı Ofisi kurulduğunda, Adenauer başlangıçta bu ofisi kendisi devraldı. 1955 yılına kadar dışişleri bakanlığını Başbakanlık Ofisi ile birlikte kişisel olarak yürüten Adenauer; 1955 yılında gerçekleştirilen

⁸⁵⁴ Corina Schukraft, “Die Anfänge deutscher Europapolitik in den 50er und 60er Jahren: Weichenstellungen unter Konrad Adenauer und Bewahrung des Status quo unter seinen Nachfolgern Ludwig Erhard und Kurt Georg Kiesinger”, In: Müller-Brandeck-Bocquet, Gisela (ed.), *Deutsche Europapolitik von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Leske + Budrich, Opladen 2002, s. 9-62, s. 11

⁸⁵⁵ Glaessner, s. 49.

⁸⁵⁶ Baring, s. 1.

⁸⁵⁷ Rolf Steininger, “The German Question, 1945–95”, In: Larres, Klaus (ed.), *Germany since Unification, The Development of the Berlin Republic*. Palgrave Macmillan (second edition), New York 2001, s. 9-32, s. 12

⁸⁵⁸ Niclauß, s. 56.

Başbakanlık Ofisi ile Dışişleri Ofisi arasında gerçekleştirilen personel birliğinin ayrılması ve Heinrich von Brentano'nun yeni Dışişleri Bakanı olarak atanmasına rağmen şansölyenin dışişleri bakanlığı üzerinde baskın etkisi devam etti ve yeni dışişleri bakanı onun sadık bir takipçisi oldu.⁸⁵⁹ Öyleki Adenauer'ın Şansölye olarak görev yaptığı 14 yıllık süreç içerisinde belirlemiş olduğu rota, onu takip eden haleflerinin de izledikleri rotayı kesin bir şekilde belirlemiştir.⁸⁶⁰

Realist ve tarihsel-kültürel yaklaşımların birleşimine göre, Batı Alman dış politikasının kuruluş aşamasındaki temellerini belirleyen, bir başka deyişle etrafını çerçeveleyen/kuşatan dört önemli durum; demokratik olmayan bir geçmiş; Nazi soykırımının (Holocaust) yakın tarihçesi; bölünmüş bir Avrupa'da bölünmüş bir ülke, Soğuk Savaş kapsamında Sovyet tehdidi ve Almanya'nın ABD'ye olan bağımlılığı olmuştur. Bu siyasi, psikolojik ve yapısal koşullar Almanya için üç önemli dış politika hedefi ortaya çıkardı: güvenlik, rehabilitasyon ve birleşme.⁸⁶¹ Bu bağlamda Niclauß'a göre; Şansölye Adenauer bu dış politika hedeflerini gerçekleştirebilmek için Alman siyasetinin devamlı tekerür eden üç temel hastalığı olan; devletin herşeye kadir/gücünün sınırsız olması, meteryalist dünya görüşü ve milliyetçiliği („*Staatsomnipotenz*“, „*materialistische Weltauffassung*“ ve „*Nationalismus*“) engellemeye çalışmıştır.⁸⁶²

Almanya'nın Batı kurumları ile olan işbirliği ve taahhütlerinde tercih etmesindeki uyarıcı kaynaklar (içe karşı dış) konusunda Realist ve tarihsel-kültürel yaklaşımlar arasında farklı görüşleri olsada, onlar bu seçimde Almanya'nın çok taraflı bir yol tercih ettiği kabul ederler. Nisan 1951'de “*Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*”; Mayıs 1952'de daha sonra iptal edilen “*Avrupa Savunma Topluluğu*”; Mayıs 1955'te “*Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü – NATO*” ve Mart 1957'de “*Avrupa Ekonomik Topluluğu*”na katıldı. Başbakan Adenauer Almanya'nın yeniden bu uluslar ailesine eşitlik temelinde tekrar kabul görmesi adına bu Batı kurumlarına girerken kazanmış olduğu egemenliğinden büyük ölçüde feragat etmiştir. Bu bağlamda Adenauer'un ana bir motif olarak bu süreçte izlemiş olduğu dış politika pragmatizm ve ahlak tarafından şekillendirilmiştir. Batı'ya entegrasyon politikası (Westintegration ya da Westpolitik), Adenauer'un Almanya'nın

⁸⁵⁹ Niclauß, s. 56.

⁸⁶⁰ Schukraft, s. 11.

⁸⁶¹ Feldman, s. 26.

⁸⁶² Niclauß, s. 58.

köken, inanç ve kaçınılmaz olarak bir Batı Avrupa ülkesi olduğuna olan inancını yansıtmıştır.⁸⁶³

Almanya Federal Şansölyesi Konrad Adenauer 15 Ekim 1963’de 87 yaşında görevinden istifa etti. Adenauer ondört yıl süren yönetimi sırasında; Almanya’nın işgal statüsünden bağımsızlığını kazanmasında, özgürlükçü demokratik temel düzen çerçevesindeki siyasi istikrarın sağlanmasında, ekonomik mucize (*Wirtschaftswunder*) diye bilinen ekonomik yeniden yapılanmayı başarmada ve Avrupa Savunma sistemi ile Avrupa ekonomik Topluluğu’na entegrasyonunu başarılı bir şekilde gerçekleştirmede önemli rol oynamıştır.⁸⁶⁴

Konrad Adenauer döneminin ilk yıllarında Almanya’nın dış politika önceliklerini iki Almanya’nın birleşmesi, batı kurumları ile işbirliği yaparak batı ile bütünleşmeyi ve bu bağlamda güvenliğini sağlamak ve Almanya’nın tam bağımsızlığını elde ederek tekarardan ayağa kalkmasını sağlamak olmuştur. Bu çerçeveden bakıldığında Almanya açısından Ortadoğu bu öncelikli hedeflerin arkasında gelmekteydi. Ayrıca 1955 yılına kadar Federal Cumhuriyeti’nin dış ve ekonomi politikası üzerinde tam kontrol sahibi olmadığı için Ortadoğu bölgesi ile direkt olarak ilgilenmesi mümkün gözükmemekteydi.⁸⁶⁵ Almanya sanayisinin yeniden toparlanmaya başlaması ile birlikte gereken petrol ve pazar ihtiyacı doğrultusunda Arap ülkeleri iyi ilişkiler geliştirmeye çalıştı. Adenauer yönetimi altında Almanya, Ortadoğu bölgesini Alman ihracat ekonomisinin canlanması için kilit bir unsur olarak görmesine karşın, kesin bir şekilde bölgeyi en önemli ticari hedefleri arasında görmüyordu. Federal Cumhuriyet’in Ortadoğu’ya ihracatı nispeten mütevazı kaldı: 1951’de yüzde 4,57 olan ihracat 1959’da yüzde 5,01’e hafif bir yükselme göstermiştir.⁸⁶⁶ Bu dönemde Almanya’nın Ortadoğu politikalarında en öne çıkan gelişmelerin başında İsrail ile yapılan Lüksemburg Antlaşması başlayan Alman-İsrail ilişkileri ve Süveyş Krizi sırasındaki Almanya’nın tutumu olmuştur.

⁸⁶³ Konrad Adenauer, *Erinnerungen, 1945–1953*, Fischer Bücherei, Frankfurt am Main 1967, s. 236; Konrad Adenauer, “Teegespräche 1950–1954, bearbeitet von Hanns Jürgen Küsters”, (Adenauer, Rhöndorfer Ausgabe. Stiftung Bundeskanzler-Adenauer-Haus), Schöningh, Paderborn 1984, s. 140-41

⁸⁶⁴ Borowsky, Peter: “Das Ende der „Ära Adenauer “.” Informationen zur politischen Bildung, Heft 258 (1998): s. 7-22, s. 7. In: Bundeszentrale für politische Bildung (bpb) 5.4.2002. Erişim Tarihi: 28.04.2017. <http://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/68er-bewegung/51779/ende-der-adenauer-aera?p=all>

⁸⁶⁵ Sven Olaf Berggötz, *Nahostpolitik in der Ära Adenauer, Möglichkeiten und Grenzen 1949-1963*, Düsseldorf 1998, s. 141-143

⁸⁶⁶ Berggötz, s. 134.

İsrail, 14 Mayıs 1948’de bağımsız bir devlet haline geldiğinde, Federal Almanya Cumhuriyeti henüz ortada yoktu. Bir yıl sonra, 23 Mayıs 1949’da Batı Alman devleti olarak kuruldu. Bu aynı zamanda, Holokost’tan 20 yıl sonra 12 Mayıs 1965’te İsrail ile resmen diplomatik ilişkiler kuran devletti.⁸⁶⁷ Yeni kurulan Federal Almanya’nın Ortadoğu politikasındaki en önemli adımı kendisi gibi yeni kurulan İsrail devleti ile ilişki kurulması oldu. İkinci Dünya Savaşı’nda yaşananlar sebebiyle “*faillerin ülkesi - country of the perpetrators*” Federal Almanya ile “*kurbanların ülkesi - country of the victims*” İsrail arasında olası bir ilişki mümkün görülmemektedir.⁸⁶⁸

Nazi döneminde Yahudilerin karşı karşıya kaldıkları soykırım “*Holokost*”, yaşanan maddi ve manevi adaletsizlik nedeniyle oluşan büyük acı iki ülke arasındaki en ufak bir ilişkiyi bile mümkün kılmamaktaydı. İsrail ile yeni kurulan Alman devleti arasındaki her türlü temas, İsrail tarafından radikal bir şekilde reddedildi. Öyleki, İsrail devleti herhangi bir Alman’ın İsrail’e girişini ve herhangi bir İsrailinin Almanya’ya gitmesini kesinlikle yasakladı. İsrail pasaportlarında 1956 yılına kadar “*Almanya haricinde*” geçerli uyarı notunu taşıyordu.⁸⁶⁹ İsraili diplomatların Alman meslektaşları ile temas kurması, Almanya ile herhangi bir ticaret yapılması yasaktı. Batılı güçler 1950’de Almanya ile savaş durumunun bittiğini ilan ettiğinde, İsrail kendi kuruluşundan geriye dönük olarak Almanya’ya savaş ilan ederek bu durumu protesto etti. Alman dili “*Nazi dili*” olarak ilan edilerek Alman kitap, dergi ve gazete ithalatı ve Alman dilinin üniversite, radyo ve tiyatrodaki kullanımı yasaklandı. Hatta 1945’ten sonra Almanya’ya yerleşen Yahudilerin İsrail’e göç etmesi bile yasaklandı.⁸⁷⁰ Yahudilerin Almanlarla ilgili duyguları çok açıkken, Almanların tutumu hala çok belirsizdi.

Batılı değerler sistemi üzerinde yeni kurulan “*Federal Almanya Cumhuriyeti’nin Yahudilere yönelik davranışın şeklinin Alman demokrasinin ateşli bir sınavı olacağını*”⁸⁷¹

⁸⁶⁷ Markus A. Weingardt, *Deutsch-israelische Beziehungen. Zur Genese bilateraler Verträge 1949–1996*, Konstanz 1997, s. 8.

⁸⁶⁸ Muriel Asseburg, “Fifty years of German-Israeli diplomatic relations: whither the miracle of reconciliation?.” In: *Stiftung Wissenschaft und Politik SWP Comments*. 27.05.2015, s. 1, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2015C27_ass.pdf Erişim Tarihi: 29.04.2017; Benyamin Neuberger, “Israel und Deutschland: Emotionen, Realpolitik und Moral”, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, APuZ 15/2005, Bonn 11.04.2005, Bundeszentrale für politische Bildung 04.04.2005, s. 14-22, s. 14, <http://www.bpb.de/apuz/29122/israel-und-deutschland-emotionen-realpolitik-und-moral?p=all> Erişim Tarihi: 29.04.2017

⁸⁶⁹ Jelinek, 1997, s. 134.

⁸⁷⁰ Neuberger, s. 14-15

⁸⁷¹ Yeshayahu Jelinek, “Konrad Adenauer and the State of Israel: between friendship and Realpolitik, 1953–1963”, *Orient; Zeitschrift des Deutschen Orient-Instituts*, Vol. 43, No. 1, (March 2002), s. 41–59.

belirten Şansölye Konrad Adenauer 7 Eylül 1951’de, Alman Federal Meclisi Bundestag’ta yapmış olduğu konuşmada: “*Federal hükümet ve Alman halkının büyük çoğunluğu ile birlikte, Nasyonal Sosyalizmin döneminde Almanya ve işgal edilmiş topraklardaki Yahudilere karşı işlenmiş ölçülemez acının farkındayız. [...] Alman halkı adına, bireysel taleplerin mevcut olmadığı bugün, Yahudilerin hem bireysel hem de Yahudi mülklerinin maruz kaldığı tarif edilemez suçların ve yaşatılan acının zararı için maddi ve manevi tazminat ödemeye kararlıyız. [...] Federal hükümet, vatansız kalan pek çok Yahudi mülteciyi kabul eden Yahudi ve İsrail devleti temsilcileri ile birlikte bitmek bilmeyen manevi acının hafifletilmesine giden yolu kolaylaştırmak için maddi tazminat sorununa bir çözüm getirmeye hazırdır*” açıklaması ile Yahudilere karşı “*ahlaki ve maddi tazminat*” için Federal hükümetin hazır olduğunu ilan etti.⁸⁷² Bu bağlamda Şansölye Adenauer, Nazi rejiminin suçlarından doğan sorumluluğu kabul ederek yaşanan acıların telafisi için girişimler başlattı.⁸⁷³ Bu girişimlerin başlatılmasına ABD ve işgal güçlerinin Batı Almanya’dan doğrudan bir talebinin olmamasına⁸⁷⁴ rağmen Adenauer, herkesin bildiği gibi, Amerikan iç politikasını “*Innenpolitik*” göz önünde tutarak İsrail politikasını takip etti.⁸⁷⁵ Çünkü savaş sonrası ortaya çıkan koşullar nedeniyle Batı Almanya’nın ABD’ye olan hem siyasi, ekonomik hemde güvenlik alanlarındaki bağımlılığı; ABD hükümeti, siyaseti ve ekonomisi içerisinde etkin bir güç olan Yahudi lobisini görmezden gelemezdi.⁸⁷⁶

İsrail ile varılabilecek bir uzlaş, Nazi döneminde yaşanan acıların yüklediği tarihsel ahlaki sorumluluk doğrultusunda yaşanan acıların bir nebze olsa telafisinin

⁸⁷² David Witzthum, “Unique dilemmas of German-Israeli relations. A political avoidance of tragedy”, In: Chubin, Shahram (ed.), *Germany and the Middle East. Patterns and Prospects*, London 1992, s. 55-92, s. 59.

⁸⁷³ Henning Sietz, “*Attentat auf Adenauer: Im Auftrag des Gewissens*”, *F.A.Z.*, 13.06.2006, Nr. 135. https://www.faz.net/aktuell/politik/die-gegenwart-1/attentat-auf-adenauer-im-auftrag-des-gewissens-1329848.html?printPagedArticle=true#pageIndex_0 Erişim Tarihi: 29.04.2017

⁸⁷⁴ Doğrudan bir talebin olmamasında özellikle; ABD açısından, savaş sonrası SSCB ile başlayan mücadelede güvenilir bir müttefik ihtiyacı çerçevesinde Batı Almanya’nın yeniden ayağa kaldırılması, silandırılması ve İsrail’e karşı ödenecek tazminatların, Bonn’ın savaş sonrası ekonomik durumu nedeniyle karşılayamayacağı ve sonunda ABD’nin ödemek zorunda kalacağı paranın kendisine çok paraya mal olacağını bilmesiydi. Bu nedenle tazminatlar konusunda Batı Almanya’ya baskı yapmak istemedi. Bkz. Michael Wolffsohn, *Ewige Schuld? 40 Jahre deutsch-jüdisch-israelische Beziehungen*, München, 1988, s. 22.

⁸⁷⁵ Karl Kaiser, “Die Bundesrepublik Deutschland und die arabischen Staaten”, In: Kaiser, Karl und Steinbach, Udo (Hsrg), *Deutsch-arabische Beziehungen. Bestimmungsfaktoren und Probleme einer Neuorientierung*. Oldenbourg, München/Wien 1981, s. 7-12, s. 9.

⁸⁷⁶ Hünseler, 1990, s. 22; Markus A. Weingardt, “Deutsche Israelpolitik: Etappen und Kontinuitäten”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 15/2005, Bonn, 11. April 2005, In: Bundeszentrale für politische Bildung 4.4.2005, s. 22-31, s. 22-23, <http://www.bpb.de/apuz/29124/deutsche-israelpolitik-etappen-und-kontinuitaeten?p=all> Erişim Tarihi: 29.04.2017

sağlanmasını, aynı zamanda da Almanya'nın uluslararası alandaki meşruiyetini ve güvenilirliğini yeniden kazanarak Batılı güçler sistemine entegrasyonunu kolaylaştıracaktı.⁸⁷⁷ Bu çerçevede Feldman, Almanya'nın hem İsrail ile 1952'de gerçekleştirilen anlaşma öncesindeki görüşmelerin hem de genel dış politikasının ahlak ve pragmatizm, sorumluluk ve realizm tarafından motive edildiğini ifade etmiştir.⁸⁷⁸ Bunun yanında her ne kadar İsrail tarafı Federal Almanya ile aynı masa etrafında bile durmak istememesine rağmen, genç İsrail devleti iflas tehdidi altındaydı, çünkü Avrupa'dan ve Arap ülkelerinden yüz binlerce göçmenin entegrasyonu ülkenin ekonomisini felç etti.⁸⁷⁹ David Ben Gurion'un Almanya'dan para talep etmekten başka seçeneği yoktu. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Doğu-Batı Çatışması içerisinde her iki ülke aynı taraftaydı (Atlantik). Bu doğrultuda iki ülkenin uzlaşmaktan başka alternafi yoktu.⁸⁸⁰

Hem İsrail içinde hem de Batı Almanya içerisinde iki ülke arasında oluşturulmaya çalışılan olası bir uzlaşmaya yönelik büyük bir direnç var olmasına karşın iki tarafın elitleri, özellikle Başbakan Adenauer ve mevkidaşı David Ben Gurion'un yoğun çabaları sonucunda süreç başlatıldı ve bugüne kadar başarılı bir şekilde devam ettirildi.⁸⁸¹ Batı Almanya'nın Nazi döneminde yaşanan acıları telafi edilmesine yönelik girişimi; İsrail tarafında öncelikli olarak, Batı Almanya ile karşılıklı görüşmeler yerine işgal güçleri üzerinden yapılması noktasında kabul gördü. İsrail bu yönde 1951'de işgal güçlerinden talepte bulunsada, işgal güçleri her ne kadar İsraillilerin Batı Almanya'ya karşı ahlaki iddiasını kabul etselerde, Batı Almanya ile İsrail arasında arabulucu rolünü üstlenmek istemediler.⁸⁸² Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki yetkililerin gayri resmi olarak gerçekleştirdikleri temaslar Eylül 1952'de Lüksemburg Antlaşması'nın (Wiedergutmachungsabkommen) imzalanmasına yol açan müzakerelerin önünü açtı.⁸⁸³

⁸⁷⁷ Paul Belkin, "Germany's Relations with Israel: Background and Implications for German Middle East Policy", *Library of Congress Washington DC Congressional Research Service*, January 19, 2007, s. 2. <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a464690.pdf> Erişim Tarihi: 29.04.2017

⁸⁷⁸ Feldman, s. 68

⁸⁷⁹ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (Çev: Yavuz Alagon), 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013; s. 419; Wolffsohn 2007, s. 507

⁸⁸⁰ Sietz, 2006

⁸⁸¹ Asseburg, s. 1.

⁸⁸² Luay Ali, *Die deutsch-arabischen Beziehungen von 1949-1965*, Münster 1998, s. 47.

⁸⁸³ Lüksemburg Anlaşmasına giden yoldaki süreç hakkında daha fazla bilgi için bkz. Niels Hansen, *Aus dem Schatten der Katastrophe: die deutsch-israelischen Beziehungen in der Ära Konrad Adenauer und David Ben Gurion: ein dokumentierter Bericht*, Vol. 38. Droste, Düsseldorf 2002, s. 155-366.

Şansölye Adenauer ve İsrail Dışişleri Bakanı Sharett tarafından 10 Eylül 1952 tarihinde Tazminat / Onarım Anlaşması⁸⁸⁴ imzalandı. Yapılan bu anlaşma aslında, İsrail'e ve Nazi zulmünün mağdurlarına zararların giderilmesi noktasında eşi görülmemiş mali savaş tazminatı⁸⁸⁵ ödenmesinden çok daha uzun vadeli olarak hem ikili hem de uluslararası alanda İsrail devletinin varlığının ve güvenliğinin desteklenmesini içeren çok önemli bir köşe taşı kararıydı.⁸⁸⁶ Ancak Batı Almanya'nın bu anlaşmayı imzalamasına yönelik tartışmalar bulunmaktadır. Anlaşmanın imzalanmasında özellikle ABD'nin, Batı Almanya üzerinde baskı yapıp yapmadığı konusu tartışma yaratmaktadır. Yapılan bu anlaşmaya karşıt olan Alman ve Arap koalisyonunun yanında İsraili diaspora Yahudi tarihçileri; ABD'nin doğrudan bakışı ile Batı Almanya'nın bu anlaşmayı imzalamak zorunda kaldığını iddia etmekteydiler.⁸⁸⁷

Bu iddialarına dayanak olarak, bu dönemde Batı Almanya'nın idari, ekonomik ve güvenlik gibi neredeyse her alanda *Müttefik Yüksek Komisyonu* tarafından kontrol edilen ve dış işleri bakanlığı bile bulunmayan Batı Almanya'nın, onların izni ve onayı olmadan böyle bir anlaşmayı tek taraflı olarak bağımsız bir şekilde karar veremeyeceğidir. Bunun yanında; Şansölye Adenauer'ın 8 Eylül 1952'de Suriye'nin Bonn Büyükelçisi Hamawi ile yaptığı baş başa bir görüşmede; "*Federal Hükümetin hareket serbestliğinin olmadığını ve ABD'nin baskısı altında olduğunu*" söylemesidir.⁸⁸⁸ Ayrıca, 2 Ekim 1952'de Alman Dışişleri Bakanlığı'nın kıdemli bir yetkilisi olan *Hasso von Etzdorf*, Mısır'ın Frankfurt başkonsolosuna, "*işgal güçlerinin kendilerini İsrail'e tazminat ödemesi yapmaları yönünde zorladıklarını*" ifade etmesidir.⁸⁸⁹ Bu bilgiler eşliğinde, Suriye ve Mısır yetkilileri, ABD'nin Bonn'u bu anlaşmayı imzalmaya ittiği sonucuna varmalarına neden oldu.

⁸⁸⁴ Bkz. Israel and Federal Republic of Germany Agreement (with schedule, annexes, exchanges of letters and protocols), Signed at Luxembourg, on 10 September 1952. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20162/volume-162-I-2137-English.pdf> Erişim Tarihi: 29.04.2017

⁸⁸⁵ Federal Almanya Cumhuriyeti, Nazi rejimi tarafından zulme uğrayan Avrupalı Yahudilere maddi tazminat olarak İsrail'e toplam 3,45 milyar DM vermeyi taahhüt etti. Diaspora Yahudilerini temsil eden "*Conference on Material Claims against Germany*"e 450 milyon DM ödemeyi kabul etti..

⁸⁸⁶ Belkin, 2007, s. 2

⁸⁸⁷ Bkz. Michael Wolffsohn, "Die Wiedergutmachung und der Westen - Tatsachen und Legenden" *Aus Politik und Zeitgeschichte* APuZ, Band 16-17/87, Bonn 1987, s. 19-29, s. 19.

⁸⁸⁸ Michael Wolffsohn, "Das deutsch-israelische Wiedergutmachungsabkommen von 1952 im internationalen Zusammenhang", *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte*, Jahrgang 36. Heft. 4. Institut für Zeitgeschichte, München-Berlin 1988, s. 691-731, s. 693, https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1988_4_3_wolffsohn.pdf Erişim Tarihi: 30.04.2017

⁸⁸⁹ Wolffsohn, 1988, s. 693.

Batı Almanya'nın ABD ve diğer Batılı güçlerin baskısı ile bu anlaşmayı imzaladığı iddiasına Hünslers karşı çıkararak; ABD başta olmak üzere Batılı galip güçlerin Batı Almanya'nın İsrail ile olan ilişkilerinde ve Lüksemburg Tazminat Anlaşması'nın imzalanmasında doğrudan bir etkisi ve talebinin olmadığını savunmaktadır.⁸⁹⁰ Aynı şekilde Wolffsohn bu iddiaların bu anlaşmanın karşısında olan Arapların, bazı Almanların ve İsraili diaspora Yahudi tarihçilerin bu konu etrafında dönüp dolaşan şehir efsanelerin bir hikayesi olduğunu iddia etmektedir.⁸⁹¹ Hindenburg'da aynı şekilde, 1950'ler ve 1960'larda ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik diplomasisinin oldukça belirsiz olması nedeniyle ABD'nin hegemonik baskısının Almanya'nın bu yıllardaki İsrail politikası üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmadığını savunmaktadır.⁸⁹² Onların görüşüne paralel olarak *ABD Ulusal Güvenlik Konseyi* tarafından "çok gizli" olarak sınıflandırılan 1958 tarihli bir istihbarat raporunda ise; ABD'nin Lüksemburg Anlaşması'nın imzalanması yönelik bir baskısının olmadığı belirtilerek, Almanya'nın Araplara karşı "ikiyüzlü - *doppelzüngig*" bir siyaset izlemek yoluyla kendisine yönelik gelebilecek sert tepkileri bu yolla ortadan kaldırdığı belirtilmiştir.⁸⁹³

Almanya'nın Lüksemburg Antlaşması ile İsrail'e tazminat ödemeyi kabul etmesi ile birlikte 1956'da yaşanan Süveyş Krizi sırasındaki politikası Arap ülkeleri ile arasında bir krize neden oldu. İkinci Arap-İsrail Savaşı olarak da nitelendirilen Süveyş Krizi, Mısır'ın Asuan Barajı için verilmesi taahhüt edilen kredilerin iptal edilmesi neticesinde Mısır Lideri Cemal Abdül Nasır'ın barajın finansmanı için 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalının millileştirilmesini ilan etmesiyle patlak veren krizdir.⁸⁹⁴ Bu kriz aslında, Mısır ekonomisinin zayıflığı ve Batı dünyasına karşı devam eden bağımlılığı çerçevesinde

⁸⁹⁰ Hünslers, s. 22.

⁸⁹¹ Wolffsohn, 1987, s. 19; Wolffsohn, 1988, s. 727.

⁸⁹² Hannfried Von Hindenburg, *Demonstrating Reconciliation: State and Society in West German Foreign Policy toward Israel, 1952-1965*, Vol. 18. Berghahn Books, New York 2007, s. 97

⁸⁹³ Wolffsohn, 1988, s. 694.

⁸⁹⁴ Mısır ve Arap ülkelerinde hızla gelişen Arap milliyetçiliği neticesinde artan anti-kapitalist hareketler, Mısır'ın bağımsızlığını ilan eden, Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanınması, Mısır'ın Bağdat Paketi'ne katılmayı reddetmesi ve Sovyetler Birliği ile kurulan yakın ilişkiler doğrultusunda Mısır'ın Doğu Blokuna yakınlaşması nedeniyle Mısır'a verilmesi taahhüt edilen kredi ve yardımlar ABD ve daha sonra İngiltere ve Dünya Bankası tarafından reddedilmesi bu krizin çıkmasında önemli rol oynadı. Bkz. Arthur Goldschmidt Jr., *A brief history of Egypt*. Infobase Publishing, New York 2008, s. 155-159; Dietmar Herz, "31.10.1956: Suezkrise", *Bundeszentrale für politische Bildung*, 28.10.2016, <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/236384/31-10-1956-suezkrise> Erişim Tarihi: 28.05.2017; İlan Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek ülke, iki halk*, (Çev. Nuri Plümer), Phoenix, Ankara 2007, s. 225; Hüseyin Bağcı, *Türk dış politikasında 1950'li yıllar*, Metu Press, Ankara 2001, s. 79; Fahir H. Armaoğlu, *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları, 1948-1988*, No. 299. Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara 1989, s. 146; Hindenburg, s. 38-39; Peter Mansfield, *A history of the Middle East*, Penguin, Ebook 2013, s. 426

Nasır'ın Mısır'ın ekonomik olarak Batıya olan bağımlılığını kırarak Mısır'ın tam bağımsızlığını kazanmaya yönelik çabası doğrultusunda Avrupanın sömürge güçleri olan İngiltere ve Fransa'nın yanında yeni devlet olan İsrail'e karşı giriştiği mücadeleden kaynaklandı.⁸⁹⁵

Mısır uluslararası hukukta kabul gören hakkı çerçevesinde yapmış olduğu bu millileştirme doğrultusunda Mısır Süveyş Kanalı Şirketi hissedarlarına tam tazminat teklif etmesine rağmen sanki bu adım Fransız ve İngilizler için son damla olarak görülerek, Süveyş Kanalı'nı tekrar almak ve Nasır'ın çöküşünü sağlamak için askeri operasyonlar planlamaya başladılar.⁸⁹⁶ Aslında bu son damla İngiltere ve Fransa için bölgedeki nüfuz alanlarının kaybedilmesinin ötesinde her iki ülkenin Afrika ve Asya'daki sömürgelerinin tamamen kaybedilmesi tehlikesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Fransa ve İngiltere ABD'ye nazaran bu meseleye sert bir yaklaşım sergilemiştir.

Krizin çözülmesine yönelik diplomatik yolların başarısız olmasından sonra İngiltere ve Fransa Mısır'a karşı gizli askeri müdahale planlarına 1 Eylül 1956'da İsrail'le temasa geçerek, planlarına İsrail'i de katarak Mısır'a karşı üçlü bir birlik oluşturdular.⁸⁹⁷ 22-24 Ekim 1956'da Sevr'de gerçekleşen gizli konferansta bu üç ülke Mısır'a karşı gerçekleştirecekleri askeri müdahale planının ayrıntılarını belirlediler.⁸⁹⁸ İsrail bu savaşa

⁸⁹⁵ Stephen M. Walt, *The origins of alliance*, Cornell University Press, New York 1990, s. 62; Ahmet Ateş, *1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış Politikası*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı - Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi., Konya 2012, s. 28, <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1192/325862.pdf?sequence=1> Erişim Tarihi: 24.05.2017

⁸⁹⁶ Walt'a göre; Süveyş Kanalı'nın millileştirme doğrultusunda Mısır Süveyş Kanalı Şirketi hissedarlarına tam tazminat teklif etmesine rağmen, İngiliz ve Fransız liderlerinin zihnine Nasır'ın Arap Hitler imajı olarak yerleşmesi nedeniyle askeri operasyonlar planlamışlardır. Bkz. Walt, s. 63. Ayrıca bkz. Hazem Shehada, *Die Suezkrise von 1956 unter besonderer Berücksichtigung der ägyptischen Darstellung*, Saarbrücken -Scheidt 1992, s. 166-170

⁸⁹⁷ Joseph Heller, *The United States, the Soviet Union and the Arab-Israeli conflict, 1948-67*, Manchester University Press 2016, s. 44

⁸⁹⁸ Sevr'de gerçekleştirilen gizli antlaşmaya göre; Fransa ve İngiltere İsrail'e yeni silah temini noktasında ve Fransa ayrıca İsrail kıyılarının, hava sahasının korunması ve İsrail kara kuvvetlerine hava desteği ile son olarak İsrail'e karşı BM Güvenil Konseyinde alınacak herhangi bir ek karar için veto desteği sağlayacaklarını taahhüt ettiler. İngiltere ve Fransa verdikleri bu taahhütlere karşın İsrail'den Mısır'a müdahale etmeleri için İsrail'in Mısır'a saldırmak üzere onlara bir mazeret sunmasıydı. Bkz. Jehuda L. Wallach, "Das internationale Krisenjahr 1956 und der Nahe Osten Die israelische Sicht", In: Heinemann, Winfried, und Norbert Wiggershaus (eds), *Das internationale Krisenjahr 1956: Polen, Ungarn, Suez*, Band 48. R. Oldenbourg Verlag, München 1999, s. 181 – 195, s. 193-194; Ulrich Pfeil, "Die Suezkrise". In: *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, 17-18/2006, Bonn, 24 April 2006, s. 32-38, s. 34-35, *Bundeszentrale für politische Bildung*, 20.04.2006, <http://www.bpb.de/apuz/29789/die-suezkrise?p=all> Erişim Tarihi: 28.05.2017; Schleicher, s. 126; Hourani, s. 427.

genişlemeci bir hedef doğrultusunda⁸⁹⁹, hâlâ sömürgeci devletler olan İngiltere ve Fransa ile Ortadoğu'yu yeniden düzenlemek ve böylelikle topraklarını genişletmek için katıldı.⁹⁰⁰

Üç ülke arasında yapılan bu plan doğrultusunda 29 Ekim 1956 tarihinde İsrail, Sina ve kanal bölgesine doğru başlattığı saldırı ile başlayan savaşa iki gün sonra İngiltere ve Fransa katılmış ve Mısır'a karşı üçlü ortak bir cephe oluşturulmuştur. Mısır devleti kendisine karşı başlatılan bu askeri harekât neticesinde ciddi bir hezimete uğramasına rağmen, ABD (yaptırım tehdidi)⁹⁰¹ ve SSCB'nin (nükleer tehdidi)⁹⁰² Mısır'a karşı yapılan bu askeri müdahaleye karşı çıkmaları doğrultusunda savaşın sonlandırılması ve işgal edilen Mısır topraklarından geri çekilmelerini istemeleri neticesinde geri adım atmak zorunda kalmışlardır.⁹⁰³ Anglo-Fransız birlikleri 22 ve 23 Aralık'ta Mısır'ı terk etmesine karşın İsrail BM'nin 7 Kasım'da aldığı karara rağmen askerlerini Sina'dan geri çekmeye isteksizdi. ABD'nin yoğun baskısı, BM yaptırımları ve kesilen ekonomik yardımlar neticesinde 7 Mart 1957'de son İsrail askerleri Mısır topraklarını terk etti ve Gazze Şeridi ve Şarm El-Şeyh'e BM barış gücü askerleri yerleştirildi.⁹⁰⁴ Nasır bu savaşta askeri olarak ciddi bir hezimete uğramasına rağmen savaş sonucunda İngiltere, Fransa ve İsrail'in geri çekilmeleri neticesinde bunu büyük bir diplomatik ve siyasi zafere dönüştürmüştür.⁹⁰⁵

Diplomatik başarının kazanılmasında İngiltere ve Fransa'nın ABD'den habersiz (veya onaysız) olarak yapmış bu askeri harekât nedeniyle onları kızmasının yanında, SSCB'nin savaşın durdurulması ve işgal edilen Mısır topraklarından çıkılması çerçevesinde Paris ve Londra'nın nükleer başlıklı roketlerle vurulacağına dair verdiği

⁸⁹⁹ Ben Gurion, İsrail devletinin sınırlarını genişletmek, düşman Arap liderlerini ortadan kaldırmak ve yükselen Filistin direnişini ezmek hayallerini gerçekleştirebilmek yolunda, Fransa ve İngiltere tarafından tasarlanan bu komploya katıldı. Fransa ve İngiltere bu doğrultuda ayrıca, İsrail Savunma Gücüne silah desteği ve İsrail'e nükleer güce sahip olabilmesi için gerekli ilk malzemeleri temin etmeye de teklif ettiler. Bkz. Pappe, s. 225-226

⁹⁰⁰ Avi Shlaim, *The iron wall: Israel and the Arab world*. WW Norton & Company, London 2001, s. 178.

⁹⁰¹ İki Avrupalı güç için beklenmedik bir durum ABD'nin tepkisi oldu. Eisenhower derhal yaptırımları belirledi. Bkz. Herz.

⁹⁰² Pfeil'a göre; müttefikler üzerindeki Amerikan baskıları Kremlin'de, Mısır'la mücadeleyi durdurmadıkları takdirde nükleer silah kullanımıyla en azından dolaylı olarak İngiliz ve Fransız'ı tehdit eden bir destek buldu. Sovyet nükleer silahlarının böyle bir çatışma için hiç hazır olmadığı ise bir alt rol oynadı. Poker oyunu etkili bir araç olarak Kruşçev'in gelecekte nükleer bir blöfle uluslararası politika yapmaya devam edebileceği inancını güçlendirdi. Bkz. Pfeil, 2006, s. 37.

⁹⁰³ Mohamed Reda Moharram, "Die Suezkrise 1956. Gründe-Ereignisse-Konsequenzen", In: Heinemann, Winfried, und Norbert Wiggershaus (eds.), *Das internationale Krisenjahr 1956: Polen, Ungarn, Suez*, Band 48. R. Oldenbourg Verlag, München 1999, s. 197 – 218, s. 212d; Hellers. 45; Hourani, s. 427.

⁹⁰⁴ Rolf Steininger, *Der Nahostkonflikt*. Fischer Taschenbuch, Frankfurt am Main 2003, s. 88

⁹⁰⁵ Moharram, s. 212; Hourani, s. 427.

tehditkâr açıklaması ile ortaya çıkan olası bir ABD-SSCB savaşı ve son olarak ABD'nin üçüncü dünya ülkelerinin tek koruyucusu rolünü SSCB'nin oynamasını engellemek istemesi etkili olmuştur.⁹⁰⁶ ABD her ne kadar Süveyş krizinde İngiltere ve Fransa'ya karşı bir tutum sergileyerek Mısır'ı SSCB'ye karşı kazanmak istesede 1955-1974 tarihleri arasında Mısır SSCB ile ittifak ilişkisi içerisinde olmuştur.⁹⁰⁷ 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra, dünya siyaseti değişti. Çok kutupluluk, yani çok sayıda büyük gücün rekabeti yerini, iki süper gücün, ABD ve Sovyetler Birliği'nin bipolaritesi devraldı. Eski büyük güçler Büyük Britanya ve Fransa küresel düzeyde nüfuz kaybetti. Bu aynı zamanda Orta Doğu bölgesel siyasetinde İngiliz ve Fransız anının sona ermesi anlamına da geliyordu.⁹⁰⁸ Bu çerçevede Süveyş krizinin Ortadoğu bağlamında en önemli sonucu bu bölgedeki İngiliz ve Fransız nüfuzunun çöküşü ile buradaki güç boşluğunun ABD ve SSCB tarafından doldurulması olmuştur.⁹⁰⁹

Şansölye Adenauer'ın; Asuan Barajı'nın inşaat kredisinin reddedilmesinin, Batılıların Ortadoğu'da yapabileceği en ciddi hatalardan biri olacağını ifade ederek ABD başta olmak üzere Batılı müttefiklerini bu konuda uyardı.⁹¹⁰ 1956'daki Süveyş krizi sırasında Bonn, Macaristan'daki Sovyet müdahalesinden dolayı Ortadoğu krizinden daha endişeliydi. Mısır'ın bir anlamda bağımsızlığını Süveyş Kanalı'nın devletleştirilmesi ile göstermesi neticesinde başlayan kriz sürecinde Federal Almanya Cumhuriyeti, 1888 Süveyş Kanalı Sözleşmesi'ne (İstanbul Sözleşmesi) taraf olan Alman İmparatorluğu'nun yasal ardılı olarak soruna barışçıl bir çözüm bulma çalışmalarına katkıda bulunmaya

⁹⁰⁶ Bu çerçevede ayrıca SSCB'nin Macaristan'ı işgal etmesi ABD tarafından kınanması, Mısır'ın işgalininin kınanmamasını ABD açısından imkânsız hale getirmiş, ayrıca İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da uluslararası düzeyde ve ABD'nin petrol arzını ve Arap toplumu ile olan ilişkilerini tehdit eden bir büyük çatışma başlatması ABD'nin tavrını etkilemiştir. Bkz. A. Orlow, "Die Suezkrise: Ihre Rolle in der sowjetisch-amerikanischen Konfrontation", In: Heinemann, Winfried, und Norbert Wiggershaus (eds), *Das internationale Krisenjahr 1956: Polen, Ungarn, Suez*. Band 48. R. Oldenbourg Verlag, München 1999, s. 219 – 234, s. 227; Moharram, s. 215

⁹⁰⁷ Gültekin Sümer, "Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Ege Akademik Bakış*, 10. 1 (2010), s. 671 – 698, s. 675, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423876957.pdf> Erişim Tarihi: 29.05.2017

⁹⁰⁸ André Bank, "Regionales System und Machtbalance", In: Naher Osten, *Informationen zur politischen Bildung / izpb*, Nr. 331, 3-4/2016, Bonn, 13.12.2016, s. 54-64, s. 54, *Bundeszentrale für politische Bildung* <http://www.bpb.de/izpb/238926/regionales-system-und-machtbalance?p=all> Erişim Tarihi: 29.05.2017

⁹⁰⁹ Antony Best, et al., *International history of the twentieth century and beyond*, Routledge, London and New York 2015, s. 471

⁹¹⁰ Abediseid, s.107-108; Günter Buchstab (Bearbeitet von). *Adenauer: "Wir haben wirklich etwas geschaffen."* *Die Protokolle des CDU-Bundesvorstands, 1953-1957*, (Forschungen und Quellen zur Zeitgeschichte, Bd. 16), Droste, 1990, s. 1111. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=2730c92d-edf3-d027-1ade-b0e3093afaf6&groupId=252038 Erişim Tarihi: 29.05.2017

çalıştı.⁹¹¹ Aslında kriz öncesi, Mısırlılar Batı Almanya'dan Asuan Barajının planlanması konusunda yardım istediğinde, Adenauer yönetimi İsrail ile yapılan tazminat anlaşması sonrası bozulan Mısır ile olan ilişkilerini yumuşatma fırsatını hevesle değerlendirdi. Bu doğrultuda Batı Alman firmalarından oluşan konsorsiyum baraj için ön hidrolik, jeolojik ve yapısal mühendislik planları üzerinde çalıştı.⁹¹² Fakat Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi sonrası hızlı bir şekilde barajın ön çalışmalarına katılan Fransız ve İngiliz mühendislerin geri çekilmesi, sahadaki inşaat ekipmanı için acil olarak ihtiyaç duyulan yedek parçaların yasaklanması ile Almanya ile işbirliği sona ermek zorunda kaldı.⁹¹³

Federal Cumhuriyet sadece Batı ile değil Arap devletleri ile de iyi ilişkiler kurarak Ortadoğu bölgesindeki ekonomik bağlarını ve çıkarlarını geliştirmek istiyordu.⁹¹⁴ Bu çerçevede Süveyş Krizi, Federal Cumhuriyet'in siyasi ve her şeyden önce ekonomik çıkarlarını doğrudan etkiledi. Her yıl yaklaşık 377 Alman bayrağı altındaki geminin geçiş yaptığı, Süveyş Kanalı, Almanya'nın bu kanalın doğusundaki bölge ülkeleriyle yaptığı tüm dış ticaret faaliyetlerinde önemli bir geçiş noktasıydı.⁹¹⁵ Bu kanal yoluyla taşınan malların değeri, 1955 yılında yaklaşık 6 milyar DM ile Alman dış ticaretinin yaklaşık % 12'sini temsil ediyordu.⁹¹⁶ Bunun yanında, Basra Körfezi'nden yüklenen petrol büyük ölçüde bu kanal yoluyla sevk edilmesi (günde yaklaşık 2 milyon varil) hem Batı hem de Almanya açısından büyük öneme sahipti.⁹¹⁷ Almanya'nın bu kanaldan ücretsiz geçişte, kanalın güvenliğinde ve Arap ülkeleri ile olan ilişkilerinde doğrudan ekonomik çıkarı olması ve DDR'nin bir devlet olarak tanınmamasına yönelik politikası sebebiyle Süveyş Krizi'nin başlangıcında sorunun barışçıl bir çözümü ile ilgilendi.⁹¹⁸

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Ortadoğu politikasının hareket alanı 1950'lerin başında ortaya çıkan bazı gelişmeler nedeniyle kısıtlandı. Bu gelişmelerden birincisi Federal Almanya Cumhuriyeti'nin 1952 yılında Lüksemburg Anlaşması ile İsrail'i *de*

⁹¹¹ Abediseid, s. 108

⁹¹² Hong, s. 40.

⁹¹³ Hong, s. 40.

⁹¹⁴ Abediseid, s. 108

⁹¹⁵ Berggötz, s. 375

⁹¹⁶ Berggötz, s. 376; Abediseid, s. 108.

⁹¹⁷ Joseph J. Malone, "Germany and the Suez Crisis", *The Middle East Journal* Vol. 20, No. 1 (Winter, 1966), s. 20-30, s. 21, In: Jstor, Published by: Middle East Institute. <https://www.jstor.org/stable/4323952> Erişim Tarihi: 29.05.2017; Berggötz, s. 376

⁹¹⁸ George Lavy, *Germany and Israel: moral debt and national interest*. Routledge, London 2014, s. 30; Berggötz, s. 374-376.

jure olarak tanınması ve tazminat ödemeyi kabul etmesidir.⁹¹⁹ İkincisi; Varşova Paketi'nin, Arap kurtuluş mücadelesinin bir hamisi olarak görülürken, Batı Almanya'nın üyesi olduğu NATO'nun siyonist saldırganlığın ve emperyalist baskının sponsoru olarak görülmesi doğrultusunda Ortadoğu'da kendisine yönelik artan kötü intibasıdır. Üçüncü önemli gelişme ise; Doğu Almanya'nın uluslararası hukuka göre, bir devlet olarak tanınmaya yönelik Arap yanlısı retoriği; Batı Almanya'nın Ortadoğu'da (özellikle DDR'nin Suriye ile artan ilişkileri) hareket alanını kısıtladı.⁹²⁰ Batı Almanya kendisi üzerindeki bu kötü intibayı kırmak için Dışişleri Bakanlığı altındaki yeniden birleşme masası Batı Almanya'nın Arap-İsrail ilişkilerinde tarafsızlığını ve Arap ülkeleriyle ekonomik ilişkileri yoğunlaştırma konusundaki istekliliğini vurgulamak için geniş bir diplomatik girişim planı hazırladı. Ancak bu plan, Fransa ve İngiltere'yi rahatsız edeceği korkusu nedeniyle boşa atılmak zorundaydı.⁹²¹

Haziran 1956'da Batı Almanya'nın Nasır'ı Almanya'ya davet etme planı yönelik olarak İngiliz hükümeti çekincelerini dile getirdi. Ertesi ay Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini resmi olarak ilan etmesi, Mısır'la Batılı müttefikler arasında derin bir diplomatik krize neden oldu. Süveyş Krizi'nin karmaşık koşulları altında Bonn, Avrupalı ortaklarına ve İsrail'e karşı yada açıktan açığa Alman-Arap dostluğu itirafı yapamazdı.⁹²² Her halükarda, hem Şansölye Adenauer hem de onun Dışişleri Bakanı Brentano, Paris ve Londra'nın bakış açısına güçlü bir şekilde yakınlık duyuyordu. Öyleki Süveyş Krizi'nin başlangıcında Adenauer, İngiltere ve Fransa'nın eylemlerini savundu.⁹²³ Ona göre; Avrupa'nın, Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını savunamaması dünya sahnesindeki yerini kaybetmesi anlamına gelecekti, bu nedenle onların yaptığı bu askeri müdahale “*Avrupa'nın var olma eylemiydi - Akt europäischer Staatsraison.*”⁹²⁴ Ayrıca Adenauer,

⁹¹⁹ Markus A. Weingardt, *Deutsche Israel-und Nahostpolitik: die Geschichte einer Gratwanderung seit 1949*, Campus Verlag, Frankfurt/Main 2002, s. 110.

⁹²⁰ William Glenn Gray, *Germany's Cold War: The Global Campaign to Isolate East Germany, 1949-1969*, Univ of North Carolina Press, Chapel Hill & London 2003, s. 64

⁹²¹ Gray, 2003, s. 64

⁹²² Berggötz, s. 295

⁹²³ Rolf Pfeiffer, “Ein erfolgreiches Kapitel bundesdeutscher Außenpolitik: Die Adenauer-Regierung und die Suez-Krise von 1956”, *Historische Mitteilungen* 13/I, 2000, s. 213-232, s. 225.

⁹²⁴ Gustav Schmidt, “Die Auswirkungen der internationalen Vorgänge 1956 auf die Strukturen des Kalten Krieges”, In: Heinemann, Winfried, und Norbert Wiggershaus (eds.), *Das internationale Krisenjahr 1956: Polen, Ungarn, Suez*, Band 48, R. Oldenbourg Verlag, München 1999, s. 639-660, s. 641, <http://www.ruhr-uni-bochum.de/gustav.schmidt/Krisenjahr-1956.pdf> Erişim Tarihi: 29.05.2017

“Rusya’nın Akdeniz’de artan hakimiyetinin Avrupa’ya kadar uzanacak bir hakimiyete neden olacağını” ifade etmiştir.⁹²⁵

Adenauer, Mısır’ın Süveyş Kanalı’nın millileştirilmesi konusunda kesinlikle çok öfkeliydi. Mısır gibi küçük, fakirleşmiş bir ülkenin Sovyet desteğiyle Avrupa ekonomisinin ana ticari arterlerinden birini kestiği için öfkeliydi; ve duygularını ifade etmek için kolayca ırksal hakarete kaçtı. Nasır’ın kararı, Adenauer’ın “renkli halkların, özellikle de Afrikalıların, kendilerini sorumlu bir şekilde yönetme konusundaki yetersizliği” konusundaki inancını derinleştirdi.⁹²⁶ Adenauer, Nasser’ın eylemlerinin “Beyaz halkların itibarını” tehlikeye attığından şikayet etti, çünkü “renkli halkların dizginlenmemiş özgüveni” Batı’nın çıkaralarına karşı, ileride çok kötü etki ve sonuçlara yol açabilecek şekilde gelişebilirdi.⁹²⁷ Adenauer bu nedenle Nasır’ı, ulusallaştırma politikalarını uluslararası hukuk ve Avrupa’nın prestijine yönelik bir saldırıyı temsil eden bir diktatör olarak görerek onu “küçük Hitler” olarak nitelendirdi.⁹²⁸

Süveyş Kanalı’nın geleceği konusunda 8 Ağustos 1956’da Londra’da gerçekleştirilen konferansta Batı Almanya Dışişleri Bakanı Brentano, 1888 İstanbul Sözleşmesi’ne dayanan, kanalı yürütmek için uluslararası bir otorite ve serbest/ücretsiz geçiş garantisi çağrısında bulunan Batılı bir öneriye destek verdi.⁹²⁹ Araplar ve Batı arasında bir seçim ile karşı karşıya kalan Brentano, Şansölye Adenauer’a şunları yazdı: “Hangi tarafta bulunduğumuz konusunda hiçbir kuşkunun olmaması gerekiyor.”⁹³⁰ Bonn’daki üst düzey liderlerin güçlü görüşleri göz önünde bulundurulduğunda, bu krizden sağ salim çıkmaktan başka bir yolu yoktu ve Bonn’un Arap milliyetçileri ile ilişkilerini daha sonraki bir tarihte onarmaktan başka umudu yoktu.⁹³¹

Alman-İsrail ilişkileri açısından Süveyş Krizi toplumsal seviyede önemli bir yer tutmaktaydı. Açık bir şekilde İsrail lehine olan Alman tutumu görülmekteydi.⁹³² ABD, Fransız ve İngiliz birliklerinin askeri eylemi öncesinde savaşın durdurulmasına yardımcı olmak için hemen Batı Almanya ve diğer Avrupalı müttefikleri ile temasa geçti. Ancak

⁹²⁵ Adenauer, *Erinnerungen*, s. 216.

⁹²⁶ Günter Buchstab, *Die Protokolle des CDU-Bundesvorstands, 1953-1957*, s. 1028, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=80cb7c58-b70c-d752-b04e-099b9c676b99&groupId=252038 Erişim Tarihi: 29.05.2017

⁹²⁷ Buchstab, s. 1028.

⁹²⁸ Gray, 2003, s. 64; Buchstab, s. 1027

⁹²⁹ Abediseid, s. 109

⁹³⁰ Gray, 2003, s. 64; Berggötz, s. 86.

⁹³¹ Gray, 2003, s. 64-65

⁹³² Weingardt, 2002, s. 113

Avrupalı ortaklarının tepkileri çok karışıktı.⁹³³ İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve daha fazla ilerlememesi için baskı altına alınması doğrultusunda, ABD; 31 Ekim öncesinden itibaren İsrail'e kalkınma yardımlarını durdurdu. Bunun yanında hem ABD ve Arap devletleri hemde Almanya içerisinden birçok ses Alman hükümetine tüm teslimatları (Lüksemburg Anlaşması doğrultusundaki) durdurma konusunda çağrıda bulundular.⁹³⁴

Avrupa dayanışmasına Federal Almanya Cumhuriyeti'nin verdiği tepki iyi bir örnek oldu. Bu çerçevede Adenauer'ın hükümet kabinesinde ciddi bir bölünme yaşanmasına rağmen, Şansölye Adenauer hiç tereddüt etmedi. Ruslarla olan samimi tutumu için ABD'yi desteklemeyi reddetti. Konrad Adenauer ayrıca, Fransa'ya resmi ziyaretini iptal etmek için danışmanlarının tavsiyesini reddetti. Adenauer'ın 5 ve 6 Kasım 1956'da Paris'teki varlığı, Fransa ve İngiltere'nin çabalarına açık bir manevi destek işareti olarak yorumlandı.⁹³⁵ Bunun yanında İsrail'e yönelik olarak tüm çağrılara, baskılara⁹³⁶ ve diplomatik protesto/notalara⁹³⁷ rağmen, Şansölye Adenauer; İsrail'e ödenmesi gereken tazminatı; "*günlük politik kaygılara tabi olmayan ilkeli, ahlaki temelli bir politika olduğunu*" belirterek İsrail'i destekleme politikasına sadık kaldı ve bu çağrılara uymadı.⁹³⁸ Dahası, Adenauer, Köln'deki İsrail Misyonu başkanıyla yaptığı gizli

⁹³³ Avrupalıların ABD'yi açıkça desteklemelerinin önündeki çekincelerinin dört ana nedeni vardı: (1) Avrupa dayanışma; (2) NATO'nun mevcut stratejisiyle ilgili hayal kırıklığı; (3) Birleşmiş Milletler'de Amerikan-Sovyet işbirliğine olan itaatsizlik; ve (4) Macaristan krizinde ABD'nin hareketsiz kalmasına ilişkin hayal kırıklığı. Nihai sonuç ise, Fransa-İngiliz çabalarına duyulan gizli bir sempati. Bkz. Ralph Dietl, "Suez 1956: A European Intervention?", *Journal of Contemporary History* Vol. 43, No. 2 (April 1, 2008), s. 259-278, s. 272 <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022009408089032> Erişim Tarihi: 29.05.2017

⁹³⁴ Johannes Glasneck und Angelika Timm, *Israel: die Geschichte des Staates seit seiner Gründung*, Bonn, 1994, s. 131; Weingardt, 2002, s. 113; Herz,

⁹³⁵ Dietl, s. 273.

⁹³⁶ Trimbur; mevcut kaynaklara dayanarak ABD'nin, Almanya'nın Lüksemburg Anlaşması doğrultusundaki teslimatlarını durdurmasına yönelik ciddi bir baskısının olmadığını iddia eder. Bkz. Dominique Trimbur, "American Influence on the Federal Republic of Germany's Israel Policy, 1951-1956." In: Goren, Haim (ed), *Germany and the Middle East. Past, Present and Future*, Magnes Press, Jerusalem 2003, s. 263-289, s. 281.

⁹³⁷ Mısır, Ürdün, Lübnan, Irak, Yemen, Suriye ve Sudan tarafından Federal Almanya'ya nota verildi. Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı bu devletlerin vermiş olduğu notalara benzer şekilde nota ile cevap verdi. Verilen bu notada, Lüksemburg Anlaşması'nın yalnızca geçmişe ait olaylara değindiğini ve yalnızca Alman ve Yahudi halkını ilgilendirdiğini belirtildi. Bunun yanında Dışişleri Bakanlığı, Lüksemburg Anlaşması'nın uygulanmasının Süveyş Krizi'yle bağlantısı olmadığını ve Almanya'nın bu anlaşmazlıktaki taraflara karşı tarafsızlığının açıkça dile getirildiğini ifade etti.

⁹³⁸ Weingardt, 2002, s. 113-114; Herz; Michael Wolffsohn: "*Ohne Hitler Kein Israel*", *Spiegel Online*, Spiegel Special 0/1992, 01.02.1992, <http://www.spiegel.de/spiegel/spiegelspecial/d-52498300.html> Erişim Tarihi: 29.05.2017; Michael Wolffsohn, *Eternal Guilt?: Forty Years of German-Jewish-Israeli Relations*. Columbia University Press, New York 1993, s. 21.

görüşmelerde İsrail'in Mısır'a olan müdahalesinin meşru olduğunu açıkladı.⁹³⁹ Bunun yanında, SSCB'nin İngiltere, Fransa ve İsrail tehdit eden ultimatonundan sonra Batı Almanya, İsrail'i olası bir Sovyet saldırısında, ABD'nin muhtemelen İsrail'e yardımına gelmeyeceği konusunda uyardı.⁹⁴⁰

Almanya ve İsrail arasında bu dönemde iki ülke arasındaki ilk büyük silah anlaşması doğrultusunda İsrail donanmasının 1980 yılına kadar önemli bir parçasını oluşturan *Bremer Jacht & Bootswerft Burmester*'den iki adet devriye botu İsrail'e verildi.⁹⁴¹ Federal Almanya Cumhuriyeti İsrail devleti ile olan özel ilişkisi ve Batı ortakları nedeniyle açık bir kınama yapmakta zorlanmıştı, ancak Şansölye tek taraflı olarak Batılı ortaklarını da gözetemezdi, Mısır her iki Alman devleti için kazanılması gereken “bağlantısız – *Blockfreien / Non-Aligned*”⁹⁴² milletlerden biriydi.⁹⁴³

Federal Dışişleri Bakanlığı Şansölye Adenaur'a Almanya'nın bugüne kadar başarılı bir şekilde Batı'nının güvensiz kayalıkları içindeki yeni güvenilir bir Almanya ile Arap dünyasının DDR'nin tek alıcı kolları arasında bu kadar başarılı bir şekilde gezinme sürecini devam ettirmek için Süveyş Krizi'nde herhangi bir tarafsızlık açıklaması yapılmadan tarafsız bir tutum izlemesini tavsiye etti.⁹⁴⁴ Adenauer Avrupa kartını ortaya koyarak, Fransa ile birlikte Avrupa entegrasyonunu derinleştirmek için Süveyş Krizi'ni kullandı.⁹⁴⁵ Süveyş Krizi Fransa ile Almanya arasındaki Fransa'nın gelişen Alman sanayisinin ortaya çıkardığı rekabet ve Almanya'nın nükleer enerji sahibi olması

⁹³⁹ Jelinek, 1997, s. 417

⁹⁴⁰ Almanya'nın bu uyarıyı yapmasında; ABD Genel Kurmay Başkanı Yardımcısı Amiral Arthur William Radford'un Temmuz 1956'da New York Time tarafından sızdırılan “*Radford Planı*” olarak bilinen önerisi ile Avrupa'da bulunan 800.000 asker sayısının azaltılmasına karşın nükleer silahların artırılmasının planlanması, Bonn'un ABD ve Atlantik ittifakına olan güvensizliğin artması etkili oldu. Buchstab, s. 1113; Heller, s. 45; Schmidt, s. 645; Thomas Freiberger, *Allianzpolitik in der Suezkrise 1956*, Vol. 11. V&R unipress GmbH, Göttingen 2013, s. 496; Saki Dockrill, *Eisenhower's New-Look National Security Policy, 1953-61*, New York 1996, s. 203.

⁹⁴¹ Serr, s. 24.

⁹⁴² Sömürge imparatorluklarının çöküşü sonrası 1955 yılında Endonezya'nın başkenti Bandung'da gerçekleştirilen Bandung Konferansı ile kendilerini herhangi bir Bloğun (Doğu-Batı) içinde/ait ve dışında görmeyen, kendilerine özgü bir yol haritası çizmek isteyen, çoğunluğu Afrika ve Asya ülkelerinden oluşan yüzden fazla tarafsız ülkenin oluşturduğu “üçüncü bir blok” olarak adlandırabileceğimiz bağlantısızlar hareketi “*Non-Aligned Movement – NAM*” ortaya çıktı. Bu hareket içinde yer alan bağlantısız Mısır'ın SSCB'ye bağımlı olmasına giden süreç hakkında daha fazla bilgi için bkz. Erdem, Gökhan. “Bağlantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri.” *Turkish Yearbook of International Relations* Vol. 48 (2017). S. 69-88. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/2257/23479.pdf> Erişim Tarihi: 18.05.2018.

⁹⁴³ Pfeil, 2006, s. 32-33.

⁹⁴⁴ Weingardt, 2002, s. 113.

⁹⁴⁵ Geppert, Dominik, and Michael Hametner. *Die Ära Adenauer*. Geschichte Kompakt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2. Auflage, Darmstadt 2007. S. 101-102; Pfeil, Ulrich. 2006, s. 32-33.

noktasındaki endişeleri çerçevesindeki sorunların aşılmasında önemli rol oynadı.⁹⁴⁶ Öyleki Adenauer ve Mollet'in ortak pazarın durumu üzerinde bir yol haritası üzerinde anlaştılar. Bu bağlamda Süveyş Krizi; Avrupa Birliğine doğru harekete yeni bir ivme kazandırdı.⁹⁴⁷

Süveyş'de yaşanan fiyasko ve sonrasında kanalın kapanması sonucunda Avrupa'ya petrol sevkiyatlarının ağırlaştırılması, Avrupaya üçüncü büyük nükleer güç olması için eşsiz bir fırsatı sundu.⁹⁴⁸ Nükleer ve yeni enerji kaynaklarının gelişimini desteklemek için başlatılan yeni girişimler 25 Mart 1957'de Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunun (EURATOM) imzalanmasıyla sonuçlandı.⁹⁴⁹ Daha çarpıcı olanı ise İngiltere ve ABD'nin arkalarında inşa edilen Fransa, Federal Almanya ve İtalya arasındaki bu anlaşmanın, yalnızca ABD'ye karşı bir baskı aracı olarak değil, aynı zamanda üç ülkedeki pek çok politikacı için de bir amaç olarak görülen ortak bir Avrupa nükleer silah potansiyeli yaratmak üzere yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁵⁰ Bu nedenle Süveyş Krizi, sadece Fransa-Alman yakınlaşması yolunda önemli bir aşamayı değil, aynı zamanda Batı Avrupa'daki bütünleşme çabaları ve 27 Mart 1957'de Roma Antlaşması'nın imzalanması için de önemli bir aşamayı ifade etmektedir.⁹⁵¹

Ortadoğu'nun birçok başkentinde Federal Almanya Cumhuriyeti'ne özellikle 1956'ların sonlarında başarısızlığa uğrayan Süveyş kanalı müdahalesinin ardından Fransa, İngiltere ya da ABD'den daha fazla sempati duyumuştur. Ortadoğu'da yükselen Sovyet etkisi, Doğu Almanya'nın avantajına otomatik olarak tahakkuk etmemiştir. Ancak Nasır'ın Mısır'ı için, Batı Almanya'yla yapılan kur, Moskova'yla derin bir askeri ilişki kurmasını sağladı.⁹⁵² Batı Almanya ile İsrail arasında 1960'lara kadar giderek artan bağlar, İsrail-Sovyet ilişkilerini ise büyük ölçüde kötüleştirdi.⁹⁵³

⁹⁴⁶ Gallus, Alexander. "Zasuren in der Geschichte der Bundesrepublik". In: Schwarz, Hans-Peter (Hrsg). *Die Bundesrepublik Deutschland: eine Bilanz nach 60 Jahren*. Böhlau Verlag, Köln 2008. S. 35-57, s. 46.

⁹⁴⁷ Malone, s. 30.

⁹⁴⁸ Dietl, s. 274; Schmidt, s. 656.

⁹⁴⁹ Pfeil, 2006, s. 38; Gallus, s. 46; Lappenküper, s. 78.

⁹⁵⁰ Bu aynı zamanda Adenauer'in atom bombası üzerindeki tetikte parmağının olması isteğininide açıkça göstermiştir. Bkz. Pfeil, 2006, s. 38.

⁹⁵¹ Pfeil, 2006, s. 38; Gallus, s. 46; Dietl, s. 274; Lappenküper, s. 79.

⁹⁵² Gray, 2003, s. 227; Niclauffs, s. 89

⁹⁵³ Heller, s. 156

2.2.2.2 Erhard - Kiesinger Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası (1963–1969)

Federal Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer'ın 15 Ekim 1963'de “*Spiegel*” dergisi olayı⁹⁵⁴ nedeniyle istifasının ardından 16 Ekim 1963 tarihinde Federal Almanya Meclisi, uzun yıllardır ekonomi bakanlığı görevini yapan ekonomik mucizenin bababası olarak bilinen *Ludwig Erhard*'ı Adenauer'ın halefi olarak şansölye seçti.⁹⁵⁵ 1965 yılındaki seçimlerin ardından yeniden Şansölye seçilen Erhard 1966 yılında hükümeti oluşturan CDU/CSU ve FDP koalisyonunun bozulması nedeniyle 30 Kasım 1966 yılında görevinden istifa etti. 10 Kasım 1966 tarihinde CDU'nun başına geçen *Kurt Georg Kiesinger* SPD ile yaptığı koalisyon görüşmelerini olumlu tamamlayarak 1 Aralık 1966 yılında Federal Almanya tarihinin ilk büyük koalisyonunun Şansölyesi ve *Willy Brandt*'da Dışişleri Bakanı oldu.⁹⁵⁶

Şansölye Ludwig Erdhard ve onun Dışişleri Bakanı *Gerhard Schröder* altındaki bu dönem Federal Almanya'nın dış politikasında öne çıkan en önemli gelişme; Avrupa'daki güvenlik politikalarına yönelik farklı yaklaşımlar arasındaki çatışmanın Almanya ile Fransa arasındaki ilişkilerini soğutmasıydı.⁹⁵⁷ Adenauer'in aksine, halefi Ludwig Erhard, Fransa ile güçlü bir ilişki kurmaya daha az ilgi duyuyordu. Şansölye Erhard'ın görev süresi boyunca Fransa-Alman ilişkileri daha da kötüye gitti. Bu dönemde aslında NATO içerisindeki Atlantikçiler (ABD) ve Gaulistler (Fransa / Avrupalılar) arasındaki çatışma Elysée Antlaşması'nın onaylanması sırasında tavan yaparak Almanya içindeki iç siyasette de bir çatışmaya dönüştü.⁹⁵⁸ Bu çatışma sadece hükümet ile muhalefet arasında olmayıp hem Hristiyan Birlik Partileri CDU/CSU ve koalisyon ortağı FDP içinde hem de Başbakanlık ofisi arasında da oldu.⁹⁵⁹ Şansölye Erdhard ve Dışişleri Bakanı Schröder bu çatışmada ABD ile ilişkilere önem veren Atlantiklerin tarafındaydılar.⁹⁶⁰ Bu

⁹⁵⁴ Adenauer, kısmen, savunma bakanıyla birlikte Spiegel dergisinde çalışan bir editörün yurttaşlık haklarının ihlal edilmesine göz yumduğunun ortaya çıktığı *Spiegel* olayına bağlı olarak istifa etmiştir. Bkz. Erik Goldstein, “*Adenauer, Konrad (1876-1967)*”, In: Dinan, Demond, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi (2 Cilt)*, Vol. 81, Kitap Yayınevi Ltd., 2005, s. 41-43

⁹⁵⁵ Borowsky, s. 7

⁹⁵⁶ Otto Rundel, *Kurt Georg Kiesinger: sein Leben und sein politisches Wirken*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 2006, s. 54-55

⁹⁵⁷ Kronenberg, s. 21

⁹⁵⁸ Geiger, s. 197

⁹⁵⁹ Kronenberg, s. 20; Geiger, s. 197d; Nielauf, s. 95

⁹⁶⁰ Hristiyan Demokratik Birlik içindeki atlantikçi kanadı, ABD ile yakın Batı Almanya ilişkisine öncelik verdi ve Batı Almanya'nın müttefiklerinin Batı Berlin'in durumu, Alman birleşimi ve Oder – Neisse hattının doğusundaki toprakların nihai statüsü ile ilgili Batı Almanya politikalarını desteklediğini sadece sınırlı ölçüde kabul etti. Batı Almanya'nın Batılı müttefiklerinden Doğu Avrupa'ya yönelik aşırı sert Batı politikaları yoluyla daha fazla bir yabancılaşmayı önlemek için, Batı Alman hükümetinin daha fazla

nedenle Adenaur döneminde Fransa ile yaşanan balayı döneminden sonra halefi Erhard'ın, Fransa ile güçlü bir ilişkiye daha az ilgi duyması neticesinde 1960'lı yıllarda Alman-Fransız ilişkileri zorluklarla dolu bir dönem geçirdi.⁹⁶¹ Yaşanan bu zorluklara rağmen Bonn ve Paris arasında “çıkar evliliğini” tehlikeye sokmadı ve bu durum her iki devletin çıkaralarını yansıtmaya devam etti.⁹⁶²

Şansölye Erhard yönetimi altındaki hükümetinin 1963-66 yılları arasındaki en önemli dış politika başarısı ise 1962 Küba Krizi sonrası başlayan *détente*” dönemi ile birlikte Doğu Avrupa ülkelerine karşı “*barış notu – peace note*”⁹⁶³ ile yumuşama politikasının ilk adımlarının atılmasıydı.⁹⁶⁴ Ehrhard hükümeti Sovyetler Birliği ile doğrudan müzakereleri tercih eden Adenauer'den farklı olarak, SSCB'nin diğer uydu devletleri (Doğu Avrupa ülkeleriyle) ilişkileri yoğunlaştırarak DDR'yi sisyasi bir ankronizm (tarih hatası) haline getirmeye çalıştı. Aslında bu politikanın hareket amacı Batı Almanya'nın Doğu ve Almanya polikalarına yönelik olarak ABD'nin yumuşama konusundaki politikalarına ihtiyatlı bir uyarlanmaydı.⁹⁶⁵

Mali kriz nedeniyle vergi artışları konusunda koalisyon ortağı FDP ile anlaşmazlık neticesinde FDP hükümet kabinesindeki bakanlarını geri çekti.⁹⁶⁶ Erhard, 27 Ekim 1966'da CDU/CSU'dan bir azınlık hükümeti kurdu. Erhard hala Şansölye ve CDU başkanı olmasına rağmen, CDU/CSU'nun meclis grubu hükümet krizinin önlenmesi doğrultusunda SPD ile büyük koalisyon kurulması koşulu altında Şansölye adayı olarak Kurt Georg Kiesinger seçti. 1 Aralık 1966'da Kurt Georg Kiesinger (CDU) parlamento

esneklik göstermesi ve daha aktif bir Ostpolitik izlemesi gerekiyordu. Parti'nin ve Hristiyan Sosyal Birliğin (CSU) Gaullist kanadı perspektifinden bakıldığında bu politika bir çıkmaz sokaktı. Amerika'ya el pençe divan durmak yerine, Batı Almanya'nın Fransa ile daha yakın bir ortaklık kurması ve Gaullist çizgileri boyunca bir Avrupa Birliği inşa etmesi gerekiyordu. Bu şekilde Almanya kendi çıkarlarını takip edebilecek ve Avrupa'daki statükoyu aşabilecekti. Gaullistler tarafında o zamanlar önde gelen Hristiyan Birlik politikacıları Strauss, Brentano, Guttenberg, eski Başbakan Adenauer, zaman zaman Bundestag Başkanı Gerstenmaier ve Bavyera CSU da vardı. Buna karşın Atlantikçiler ise; Şansölye Erhard, Dışişleri Bakanı Schröder ve Savunma Bakanı von Hassel'in ön plana çıktığı önemli kişiler tarafından temsil edildi. Bkz. Claus Hofhansel, *Multilateralism, German foreign policy and central Europe*. Routledge, London 2005, s. 25; Niclauß, s. 93, 96.

⁹⁶¹ Klaus Hilderbrand, *German Foreign Policy from Bismarck to Adenauer: the limits of statecraft*, (Translated by Louise Willmot), Routledge, 2007, s. 219; Kronenberg, s. 20

⁹⁶² Hilderbrand, 2007, s. 219.

⁹⁶³ Erb, s. 42

⁹⁶⁴ Kronenberg, s. 21; Niclauß, s. 94

⁹⁶⁵ Bonn hükümetinin bu yeni dış politika yönelimine Alman Gaullistler karşı çıktılar. Bkz. Niclauß, s. 95; Bierling, s. 149-150

⁹⁶⁶ William E .Paterson, “Foreign policy in the Grand Coalition.” *German politics* Vol. 19, Nos. 3-4 (September 2010), Published online: 25 Nov 2010. S. 497-514, s. 499, In. Tandfonline. <https://doi.org/10.1080/09644008.2010.515842> Erişim Tarihi: 17.04.2017.

tarafından Almanya Federal Cumhuriyeti'nin ilk büyük koalisyonunun şansölyesi olarak seçildi.⁹⁶⁷ Bu büyük koalisyon hükümetinde Şansölye Kiesinger'e SPD'den Willy Brandt Dışişleri Bakanı olarak eşlik etti. Hem iç hem de dış politikada yeni bir atak gerekiyordu. Ne Kiesinger ne de Brandt iç politikaya çok ilgi duymuyorlardı; bunlar üst düzey bakanlara, yani Ekonomi Bakanı olarak Karl Schiller'e ve Maliye Bakanı olarak Franz Josef Strauss'a bırakıldı.⁹⁶⁸

Federal Cumhuriyet tarihinde Hıristiyan Demokrat Birlik Partileri ve Sosyal Demokrat Parti arasındaki ilk defa oluşturulan büyük koalisyon hükümeti, Batı Almanya'nın dış politika önceliklerini, Federal Cumhuriyetin Atlantik-Avrupa'ya demirlenen dış politika gerçeklerini sorgulmadan yeniden düzenleyerek, Doğu Avrupa'ya yönelik dış politikalarında güçlü bir şekilde yapılan yeni düzenlemeler ile birlikte yumuşama politikası "*Entspannungspolitik*" yönünde bir değişim görülmeye başlandı.⁹⁶⁹ Zaten ilk hükümet deklarasyonunda, yeni Federal Şansölye Kurt Georg Kiesinger, Alman dış politikasında barışın korunmasının yeniden birleşmeden daha öncelikli ve önemli olduğunu belirtti.⁹⁷⁰ Böylece, Batı Almanya'nın "*yeniden birleşme yoluyla yumuşama - Entspannung durch Wiedervereinigung*" yönündeki klasik anlayışı bu dönem ile birlikte yerini "*yumuşama yoluyla yeniden birleşme - Wiedervereinigung durch Entspannung*" anlayışına bıraktı.⁹⁷¹ Bu bağlamda, Batı Almanya'nın Büyük Koalisyon ile yeniden aktif bir şekilde başlatılan bu yeni "*yeniden birleşme politikası*" Adenauer dönemi dış politika yönelimi ile çelişmiştir.⁹⁷² Atlantik ve Avrupa ilişkilerinde Büyük Koalisyon hükümeti bir önceki dönemin aksine, Atlantikçi ve Gaullistçiler arasındaki eski çatışmadan kaçınmıştır.⁹⁷³ Kiesinger kendi partisi içindeki başını Adenauer'in çektiği Fransa devlet başkanı de Gaulle ile daha yakın bir işbirliği yapılması yönünde ısrar eden gaullistçi gruba rağmen gaullistçi bir Avrupa politikasına boyun eğmemiştir.⁹⁷⁴

⁹⁶⁷ Erhard 1 Aralık günü istifa ederek geri çekildi ama Mayıs 1967'ye kadar CDU parti başkanlığı görevine devam etti. Niclauß, s. 108; Hofhansels. 29.

⁹⁶⁸ Paterson, s. 499-500

⁹⁶⁹ Ulrich Mählert, *Kleine Geschichte der DDR*, Vol. 1275. CH Beck, 7. Auflage. München 2010, s. 116-123; Kronenberg, s. 22; Hofhansel, s. 29.

⁹⁷⁰ Kronenberg, s. 22

⁹⁷¹ Kronenberg, s. 22

⁹⁷² Dirk Kroegel, *Einen Anfang finden!: Kurt Georg Kiesinger in der Aussen-und Deutschlandpolitik der Grossen Koalition*, R. Oldenbourg Verlag, München 1997, s. 11.

⁹⁷³ Kronenberg, Volker. S. 22

⁹⁷⁴ Kroegel, Dirk. S. 331.

Federal Almanya'nın 1964'ün sonlarına doğru Ortadoğu'ya yönelik politikasının tamamen çökmesine neden olacak gelişmeler görüldü.⁹⁷⁵ Bu dönemde Federal Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik politikasında; Federal Almanya'nın İsrail'e gizli olarak silah gönderdiğinin ortaya çıkması, İsrail ile resmi diplomatik ilişkilerin başlaması ve 1967 üçüncü Arap-İsrail Savaşı sırasında Almanya'nın açık İsrail yanlısı tutumu en öne çıkan konuları oldu.

Federal Almanya'nın 1952'de yapılan Lüksemburg Antlaşması doğrultusunda İsrail'e tazminat ödemeyi kabul etmesi ile başlayan İsrail-Alman ilişkileri çerçevesinde her ne kadar iki ülke arasında resmi diplomatik ilişkiler (1965) başlamasada İsrail'in siyasi, ekonomik ve askeri desteğe olan ihtiyacı noktasında İsrail'e olan tarihsel ahlaki sorumluluğu doğrultusunda Federal Almanya tarafından desteklenmiştir.⁹⁷⁶ Özellikle Süveyş Krizi sonrası ABD'nin kendisine silah boykotu uygulanması nedeniyle İsrail, silah ihtiyacını (nükleer silah teknoloji dâhil) karşılamak için Fransa ve büyük oranda Batı Almanya'ya yönelmiş ve bu bağlamda Batı Almanya en önemli silah tedarikçisi olmuştur.⁹⁷⁷

Süveyş Krizi sırasında Alman Bremer Jacht & Bootswerft Burmester firmasından alınan devriye botları ile Almanya ve İsrail arasında başlayan gizli silah anlaşmaları doğrultusunda Almanya 1964 yılına kadar İsrail'e yüklü miktarda silah sevkiyatı yaptı.⁹⁷⁸ Almanya'nın İsrail'e verdiği güçlü askeri destek aslında tek yönlü değildi. İsrail de Süveyş Krizi sırasında Sovyet silah teknolojisi hakkında elde ettiği istihbaratı Almanya ile paylaşarak bu ülkenin Ruslara karşı önemli bir avantaj elde etmesine yardımcı oldu. Buna ek olarak İsrail, Almanya'ya askeri mühimmat, üniforma ve en önemlisi de İsrail yapımı UZİ makineli tüfekleri sattı.⁹⁷⁹ Özellikle, Adenauer ve Ben Gurion arasında ABD'nin de katılımıyla geçen yoğun görüşmelerden sonra 8 Haziran 1962'de varılan gizli silah anlaşması doğrultusunda Federal hükümet, İsrail'e 200 Amerikan M-48 Patton tankı, 50 uçak, 50 helikopter, 6 sürat teknesi ve 2 denizaltı dahil 320 milyon DM

⁹⁷⁵ Hünseler, Peter. S. 142.

⁹⁷⁶ Serr, Marcel. S. 23

⁹⁷⁷ Batı Almanya'nın İsrail'in en önemli silah tedarikçisi olmasında, ABD'nin İsrail'e uyguladığı silah boykotu, Almanya'nın İsrail neak Fransa, yalnızca İsrail'e yönelik "tarihsel ahlaki sorumluluğu" ve Fransa'nın Ortadoğu'daki çıkarları nedeniyle silah teslimatı riskini tek başına taşımak istemediğinden, Fransız siyasetçi Jean Monnet'in İsrailileri Almanya'dan silah almasını tavsiye etmesi önemli rol oynamıştır. Bkz. Hünseler, s. 143; Rolf Steininger, *Germany and the Middle East: From Kaiser Wilhelm II to Angela Merkel*, Berghahn Books, 2018, s. 79, 158.

⁹⁷⁸ Hünseler, s. 142; Serr, s. 24; Steininger, 2018, s. 158.

⁹⁷⁹ Serr, s. 25.

değerinde silah teslim etmeyi üstlendi.⁹⁸⁰ İsrail'in bu silahları doğrudan ABD yerine Almanya'dan almasında; ABD'nin resmi olarak İsrail'e silah göndermesinin, Sovyetlerin resmi olarak Arap ülkelere silah göndermesini tetikleyeceği gerçeğine dayanmasıydı.⁹⁸¹

Bonn'un İsrail ile olan gizli silah anlaşması hakkında 1963 yılının ortalarında başlayan söylentiler ilk kez 26 Ekim 1964'te *Frankfurter Rundschau* gazetesinde yayınlanan bir makaleyle Almanya'nın İsrail'e gizli silah sevkiyatı gün yüzüne çıkararak Alman Federal Meclisi, Alman halkı ve tüm dünya tarafından öğrenilmesini sağlaması, Bonn'un Orta Doğu politikasının neredeyse tamamen çökmesine neden oldu.⁹⁸² Aynı gün, Federal Hükümet, sözcüsü Hase aracılığıyla, sadece askeri araştırmalar alanında Alman-İsrail işbirliğinin olduğunu açıkladı. Hase 30 Ekim 1964'te yaptığı açıklamada; “*eski Şansölye Adenauer ile eski Başbakan Ben Gurion arasındaki istişarenin ardından genç Yakın Doğu Devletine askeri teçhizat ve eğitim yardımı sağlandığını*” kabul etti.⁹⁸³ Şansölye Erhard, Alman silahlarının İsrail'e teslimatını kabul etmesine rağmen, bu olayda prensip olarak sorumlu değildi. İsrail ile yapılan gizli anlaşma, Şansölye Konrad Adenauer'in sorunu çözülmemiş bir mirasıydı.

Kahire'yi 20 Kasım'da ziyaret eden Federal Meclis Başkanı *Eugen Gerstenmaier* 22 Kasım'da Cumhurbaşkanı Nasır ile son derece gergin bir ortamda yaptığı görüşmede İsrail'e yapılan Alman-Amerikan teslimatlarına yönelik iddialarını belgelerle ortaya koymasına istedi ve Federal Meclis'in büyük bir kısmının gelecekte, NATO'nun dışındaki ülkelere silah teslimatını yasaklayacağını kabul edeceğini söyledi.⁹⁸⁴ Gerstenmaier, Cumhurbaşkanı Nasır'a geçmişe bir çizgi çekerek ilişkileri yeniden tesis etmeyi ve İsrail ile normalleşerek ilişki kurmayı önerdi ve bu bağlamda onu resmi olarak

⁹⁸⁰ Bu anlaşmanın varlığını sadece ilgili bakanlar, bazı üst düzey yetkililer ve Federal Meclis'ten her hizipten sadece başkanlar ve iki milletvekili tarafından biliniyordu. Bkz. Friedmann Büttner und Peter Hünseler, “Die Politische Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und den Arabischen Staaten”, In: Kaiser, Karl und Steinbach, Udo (Hsrg), *Deutsch-arabische Beziehungen. Bestimmungsfaktoren und Probleme einer Neuorientierung*. Oldenbourg, München/Wien 1981, s. 111-152, s. 122-123; Hünseler, s. 144.

⁹⁸¹ Hünseler, s. 144.

⁹⁸² Hünseler, s. 142, 145; Schwanitz, 2006, s. 20

⁹⁸³ Hünseler, s. 145.

⁹⁸⁴ Nasır ile yapılan görüşmede Gerstenmaier'in Nasır'a nasıl bir söz verdiği ve İsrail ile olan silah anlaşması ne zaman sonlanacağı hakkında açık bir bilgi yok. Ancak, Mısır hükümeti Gerstenmaier'in, Alman silahlarının İsrail'e teslimatına yönelik anlaşmanın derhal feshedilmesinin söz verdiği şeklinde anlamış olduğu görünmektedir. Bkz. Schwanitz, Wolfgang G. Ägypten: zweierlei Deutsche im Kalten Krieg 2006. S. 20; Hünseler, s. 148-149.

Bonn'a davet etti.⁹⁸⁵ Gerstenmaier'in gizli silah anlaşmasına yönelik belge isteği bir ay sonra Mısır'ın “*Al-Akhbar / El Ahbar*” gazetesinde ayrıntılı bir şekilde verilerek yayımlandı.⁹⁸⁶

Bonn tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, 15 Ekim 1964'te Moskova'da Kruşçev'in devrilmesi bağlamında DDR'nin hem Kahire'ye hemde diğer Arap ülkelerine yakınlaşmasını sağlayacak bir ortamın olmadığı düşünerek her hangibir korkuya kapılmadı. Ancak Mısır'ın “*Al-Ahram / El Ahram*” gazetesinin 24 Ocak 1965'de DDR'nin Devlet Başkanı Walter Ulbricht'in Mısır'ı ziyaret edeceği⁹⁸⁷ haberi Federal Cumhuriyet'te bir bomba etkisi yarattı.⁹⁸⁸ Mısır ile müzakerelerde kendi başarısızlıklarının farkında olmak yerine, bu haber şaşkınlığa ve öfkeye neden olarak Mısır ile diplomatik ilişkilerin koparılması ile yardım ve kredilerin durdurulması yönelik sesli tartışmalar neden oldu.⁹⁸⁹

Yaşanan bu gelişme üzerene, Bonn'un Kahire Büyükelçisi Georg Federer 31 Ocak 1965'te Cumhurbaşkanı Nasır ile yaptığı görüşmede; Nasır DDR'nin diplomatik tanınması ile Batı Alman silah transferleri konusunu açıkça birbirine bağlayarak: “*İsrail*

⁹⁸⁵ Dalia Abu-Samra, *Deutschlands Außenpolitik gegenüber Ägypten: Abbruch und Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen (1965 bis 1972)* Diss. Yayınlanmış Doktora Tezi, Freie Universität Berlin 2002, s. 54, <http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/lf/2002/samra/index.htm> Erişim Tarihi: 12.05.2017

⁹⁸⁶ Schwanitz, Wolfgang G. Ägypten: zweierlei Deutsche im Kalten Krieg 2006. S. 20. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Schwanitz, Wolfgang G. “„Salami Tactics“: Akten über doppelte deutsche Nahost-Gesandte 1950-1966. Das Nationalarchiv II im College Park und die Quellenkritik/„Salami Tactics“: Records on East and West German Envoys to the Near East-The US National Archives II and principles of the critical approach to sources.” *ORIENT-HAMBURG*- 40.4 (1999, s. 597-630): S. 85-120. <http://trafoberlin.de/pdf-dateien/Deutsche%20Nahost%20Gesandte%20und%20%20Quellenkritik%201999.pdf> Erişim Tarihi: 13.05.2017

⁹⁸⁷ Öncelikle Ulbricht'in planlanan Mısır ziyareti hakkındaki haberlerin güvenilirliği incelenmek zorundaydı. Bu doğrultuda 27 Ocak 1965'te, Dışişleri Bakanı Schröder, “*Al-Ahram*” gazetesinde yayınlanan Cumhurbaşkanı Nasır'ın DDR'nin devlet başkanını Kahire'ye davet ettiği haberin doğru olup olmadığını öğrenmek için Kahire'deki büyükelçisi Georg Federer ile telefonla görüştü. Büyükelçi, bunun bir gazete söylentisi olmadığı “*Es ist kein Zeitungsgerücht*” yanıtını verdi. Aslında Mısır Cumhurbaşkanı Nasır, Ulbricht'e Aralık 1963'ün sonunda ülkesinde dostça bir karşılamanın sinyali vermişti ve 10 Ocak 1965'te bu resmi bir davet olarak imzaladı. Bkz. *Der Spiegel*: Nahost-Politik “*Heiße Zonen*”. 19. Jahrgang Nr. 6, Februar 1965. S. 17. <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/46169298> Erişim Tarihi: 13.05.2017; Blasius, Rainer A. Nasser am Rhein oder Ulbricht am Nil? Leserbrief: Frankfurter Allgemeine Zeitung, 23. März 2005. Nr. 69. S. 8. In: Schwanitz, Wolfgang G. Leserbrief zum Artikel von Rainer A. Blasius. <http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/Walter%20Ulbricht%20und%20Ludwig%20Erhard%20Nahost%201965.pdf> Erişim Tarihi: 13.05.2017

⁹⁸⁸ Blasius, Rainer A. ““Völkerfreundschaft” am Nil: Ägypten und die DDR im Februar 1965.” *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte* 46.4 (1998): s. 747-805, s. 747. https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1998_4_5_blasius.pdf Erişim Tarihi: 13.05.2017; Hünseler, Peter. S. 149-150; Abu-Samra, Dalia. S. 56.

⁹⁸⁹ Winrow, Gareth M. *The foreign policy of the GDR in Africa*. Vol. 78. Cambridge University Press, 2009. S. 67.

ile silah anlaşmaları devam ederse, bütün konumumuzu yeniden gözden geçireceğiz ve DDR'yi kesinlikle tanıyacaktık” belirterek bu Ortadoğu krizinde ilk kez bir tehditte bulundu.⁹⁹⁰ Bonn'un Kahire Büyükelçisi Georg Federer 3 Şubat 1965'te, Ulbricht ziyaretinin arka planı ve sonuçlarını rapor etmek üzere Federal Şansölye Erhard ve Federal Dışişleri Bakanı Schröder tarafından kabul edildi. Federer; Nasır'ın Ulbricht'e yapmış olduğu davetini geri çekmesinin imkansız olduğunu düşündüğünü söyledi. Kahire'deki Alman Büyükelçiliğine göre; her iki hükümetin katı tutumu uzlaşma için çok az yer bırakmıştı ve Nasır bu daveti geri çekmek istese bile, bu artık mümkün değildi.⁹⁹¹

Şansölye Erhard ve Dışişleri Bakanı Schröder tarafından Nasır'ın Ulbricht'i Mısır'a daveti çok sert şekilde eleştirildi. Nasır'ın bu daveti geri çekmesi yönünde ilk olarak Kalkınma Bakanı Scheel tarafından planlanan Kahire gezisi Şubat başında iptal edildi. Federal Hükümet Ulbricht'in Kahire ziyareti için siyasi ve ekonomik önlemler hazırladı.⁹⁹² Ancak Federal Cumhuriyet bu ziyareti önlenmeye çabalarken, Arap ülkelerinin gözünde Almanya silahlarını düşmanları İsrail'e veren en büyük suçluydu. Aslında bu krizin özeti; Araplar İsrail'de Alman silahlarını istemediler ve Almanlar da Mısır'da Ulbricht'i istemediler.⁹⁹³

Nasır bu daveti iptal etmesine yönelik tüm çabalara, girişimlere ve tehditlere rağmen, Ulbricht'in 24 Şubat - 2 Mart 1965 tarihleri arasında gerçekleştirdiği ziyaret ile sadece Kahire'de bir devlet başkanının onuruna yakışır bir şekilde karşılanmakla kalmayıp, aynı zamanda DDR ve Mısır arasında ekonomik, teknik, bilimsel ve kültürel işbirliği konusunda birçok anlaşma imzalandı.⁹⁹⁴ Nasır, Ulbricht'in Doğu Almanya'ya resmi davetini de bu ziyarette kabul etti. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, DDR tarafından çabalanan diplomatik bir tanınma gerçekleşmedi.⁹⁹⁵

DDR'nin diplomatik olarak Mısır tarafından tanınmamasında özellikle Batı Almanya'ya yönelik olarak İsrail ile yaptığı gizli silah anlaşmasına olan uluslararası tepkilerin artması ve İspanya hükümetinin, Bonn ile Kahire arasındaki krizin çözülmesine

⁹⁹⁰ Blasius, Rainer A. 1998, s. 764; Winrow, Gareth M., s. 68; Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1965, 1 Januar bis 31. März. Dok. 48. „Botschafter Federer, Kairo, an das Auswärtige Amt S. 227-230. Oldenbourg Verlag

⁹⁹¹ Abu-Samra, s. 60.

⁹⁹² Abu-Samra, s. 60.

⁹⁹³ Abediseid, s. 175.

⁹⁹⁴ Winrow, s. 69; Serr, s. 25; Abediseid, s. 190-191.

⁹⁹⁵ Hünseler, s. 150; Spanger, 1987, s. 290

yönelik arabuluculuğu⁹⁹⁶ neticesinde 12 Şubat'ta Batı Almanya'nın çatışma bölgelerine silah göndermeyeceğini ve İsrail'e silah sevkiyatı yapmayacağını ilan etmesi önemli rol oynamıştır.⁹⁹⁷ Bunun yanında 12 Şubat'taki açıklamadan üç gün sonra Şansölye Erhard, Federal Hükümet'in Nasır'ın Ulbricht'e davetini düşmanca bir davranış "*feindseligen Akt*" olarak gördüğünü açıklaması⁹⁹⁸ ve 17 Şubat'ta Şansölye Ludwig Erhard, Federal Cumhuriyet'in Ortadoğu politikası konulu konuşmasında, bu yapılacak olan ziyareti sert bir şekilde eleştirmesi ve Mısır'ı ekonomik yaptırımla tehdit etmesi etkili olmuştur.⁹⁹⁹

Ulbricht'in tüm çabalara ve tehditlere rağmen ziyareti gerçekleştirmesi Batı Almanya'da Hallstein Doktrini'nin sorgulanmasına neden oldu ve "*Hallstein Doktrini'nin iflası - Die Hallstein Doktrin ist bankrott*" olarak ilan edildi.¹⁰⁰⁰ Batı Almanya basının büyük çoğunluğu Mısır'a karşı yaptırım yapılmasını talep etti. Örneğin Welt Gazetesi; "İsrail'in derhal tanınmasını", FAZ; "Hükümetin kararlı bir cevabını" ve Süddeutsche Zeitung; "Hallstein Doktrini'nin uygulanması ile cevap verilmesini" talep etmelerinin yanında diğer gazetelerde Hallstein doktrini sorgulayıcı yayınlar yaptılar.¹⁰⁰¹ Batı Almanya'nın hem Arap dünyasının en önemli ülkesi Mısır, hemde İsrail ile olan ilişkisi aynı anda dibe vurmuştu.¹⁰⁰² Hünseler'e göre; Batı Almanya'nın gelinen bu noktada Ortadoğu politikasındaki başarısızlığın nedeni, ahlâkî sorumluluk ve Batı ile bütünleşme çerçevesinde takip edilen politika ve DDR'nin tanınmamasına "*Nichtanerkennungspolitik*" yönelik izlenen politikaların uyumsuzluğu olmuştur.¹⁰⁰³

Ulbricht'in Mısır ziyaretinin gerçekleşmesinden sonra Bonn hükümetinin nasıl bir tepki vereceği hakkında yoğun tartışmalar oldu.¹⁰⁰⁴ Federal hükümetin bu olaya yönelik tepki verme kapsamı sınırlıydı: eğer ülkelerden biri diplomatik ilişkileri koparırsa, İsrail'le olan karmaşık ilişkisi de dahil olmak üzere, Alman Ortadoğu politikası için büyük önem taşıyan bir ülkede kendi varlığını kaybetmiş olacaktı. Ekonomik yardımın kesilmesi durumunda, Mısır'ın DDR ile işbirliği içinde çıkarlarının daha da yoğunlaştırılması tehlikesi vardı.¹⁰⁰⁵

⁹⁹⁶ Abediseid, s. 180.

⁹⁹⁷ Winrow, s. 68; Blasius, 1998, s. 765; Abediseid, s. 184; Wolffsohn, 2007, s. 509

⁹⁹⁸ Abu-Samra, Dalia. S. 64.

⁹⁹⁹ Spanger, 1987, s. 290; Hünseler, s. 150; Winrow, s. 69.

¹⁰⁰⁰ Winrow, s. 69

¹⁰⁰¹ Abediseid, s. 192

¹⁰⁰² Büttner, Friedmann und Peter Hünseler. S. 124.

¹⁰⁰³ Hünseler, s. 142.

¹⁰⁰⁴ Abediseid, s. 192-195.

¹⁰⁰⁵ Spanger, 1987, s. 290

Federal hükümetin nasıl bir yol izleyeceği 7 Mart 1965'te yapılan Ortadoğu açıklaması ile gözler önüne serildi. Ortadoğu'da izlenecek yeni Alman politikası, Şansölye Erhard, Dışişleri Bakanı Schröder ve CDU / CSU meclis grubu lideri Rainer Barzel'le yaptığı birkaç saatlik görüşme sonucunda belirlendi. Washington'dan yeni dönmüş olan Barzel, Kahire ile diplomatik ilişkileri sürdürülmesini ve İsrail ile tam diplomatik ilişkiler kurulmasını önerdi.¹⁰⁰⁶ Almanya'nın bu yeni Ortadoğu politikasına yönelik açıklamasından meclisteki tüm partilerin liderlerine bilgi verildi. Almanya'nın özel sorumluluğu nedeniyle ABD, Fransa ve İngiltereye danışıldı. 7 Mart'ta yapılan açıklama ile Mısır'a yapılan ekonomik yardımların askıya alındığını ve gelecekteki devlet yardım programlarını ve kredileri askıya alarak, oradaki mevcut projeleri gözden geçirileceği açıklandı. Bunun yanında ayrıca, İsrail ile diplomatik ilişkilerin kurulacağını bu açıklama ile ilan edilmesi ile Ulbricht'in Mısır ziyaretine olan misilleme yapıldı.¹⁰⁰⁷ Bu açıklama ile aslında; yaşanan krizden çıkılma yolu olarak İsraililere silah teslimatının sona erdirilmesinin tazminatı olarak İsrail ile diplomatik ilişkilerin başlatılması oldu.¹⁰⁰⁸

Batı Almanya hükümetinin 12 Şubat 1965'te İsrail' silah sevkiyatını durdurduğunu açıklaması İsrail ile Batı Almanya arasındaki ilişkilerde gerilime yol açmıştı. İsrail'e teslim edilecek silahlar karşılığında askeri nitelikte olmayan sivil malların verilmesi noktasında Almanya İsrail'i ikna etmeye çabalasa da, İsrail; Almanların Nasır'ın/Arapların şantajlara boyun eğdiğini belirterek, gönderilmesi gereken silah ve sistemlerinin tesliminde ısrarcı oldu.¹⁰⁰⁹ İsrail Başbakanı Levi Eşkol bu gelişme üzerine planlanmış Bonn ziyaretini iptal etti¹⁰¹⁰ ve İsrail Meclisi Knesset'te yaptığı konuşmada: “*Almanya, benzeri görülmemiş ağır bir sorumluluk taşıyor. İsrail'in güvenliği için gerekli donanıma yardımcı olmak onun görevidir; sadece tazminat ve zararın ödenmesi bu yükümlülüğün yerine geçemez*” sözlerini sarf ederek Almanya'nın İsrail'e karşı tarihsel ahlaki sorumluluğunu vurgulamış ve İsrail'in paradan daha çok acilen silaha ihtiyacı olduğunu açıkça belirtmiştir.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁶ Hünseler, s. 152; Abu-Samra, s. 69; Abediseid, s. 196.

¹⁰⁰⁷ Winrow, s. 69-70; Abediseid, s. 197; Abu-Samra, s. 69-70; Hünseler, s. 152-153; Blasius, 1998, s. 773.

¹⁰⁰⁸ Abediseid, s. 196.

¹⁰⁰⁹ Abu-Samra, s. 63; Hünseler, s. 149; Serr, s. 25.

¹⁰¹⁰ Büttner, s. 124

¹⁰¹¹ Abediseid, s. 186; Weingardt, 2005, s. 25; Serr, s. 25; Büttner, s. 124.

İsrail ile yapılan uzun ikna görüşmelerinden sonra İsrail'e silah ve mühimmat sevkiyatı yerine 140 milyon marklık bir meblağ ödedi.¹⁰¹² İsrail ile ilişkilerin soğuması, Ulbricht'in ziyaretine misilleme yapılmak istenmesi, Hallstein Doktrini'nin Alman dış politikası üzerindeki kısıtlayıcı etkisi, ahlaki sorumluluk ilkesine uyma zorunluluğu ve ulusal/ uluslararası baskıların artması, DDR'nin Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya başlaması, Almanya'yı İsrail ile resmi ilişkiler kurmaya itti.¹⁰¹³ Sonuçta Batı Almanya, Alman milletinin yegâne temsilcisi olduğu iddiasından “*Alleinvertretungsanspruch*” vazgeçerek İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmayı, “*kendi milli menfaati/iyiliği için elzem bir mesele*” dolayısıyla tarihsel ahlaki sorumluluğunun bir gereği olarak kabul etti.¹⁰¹⁴

Batı Almanya'nın 7 Mart 1965'te açıklanan Ortadoğu politikası doğrultusundaki İsrail ile diplomatik ilişki kurma talebi 14 Mart'ta İsrail hükümeti tarafından kabul edildiği açıklandı.¹⁰¹⁵ 16 Mart'ta Almanya ile diplomatik ilişkilere girilmesi İsrail meclisinde görüşüldü. Başbakan Eşkol; Almanya ile diplomatik ilişki kurulması adımının siyasi bir zaruret olduğunu ifade etti. Knesset'te yapılan oylamada 66'ya karşı 29 oyla İsrail'in Federal Almanya ile diplomatik ilişki kurmasına onay verildi.¹⁰¹⁶ İki ülke arasında yapılan görüşmelerde silah teslimatlarının dönüştürülmesi sorununun ABD'nin silah teslimatlarını İsrail'e genişletmeye karar vermesiyle çözülmesi ve ekonomik yardımla ilgili sorularında aşılması sonrası İsrail ile diplomatik ilişkilerin kurulduğu 12 Mayıs 1965'te resmi olarak duyuruldu.¹⁰¹⁷ Diplomatik ilişkilerin başlaması Jelenik'e göre; her ne kadar Batı Almanya DDR'nin tanınmaması için Arap ülkelerini ilişkileri kesmek ve ekonomik yardımlar ile tehdit etsede, aslında İsrail ile diplomatik ilişki kurmakla tehdit etmesi sonra erdi. Başka bir ifade ile hem Batı ve hemde Doğu Almanya arasındaki güç mücadelesinde ve Arap dünyasında çıkarlarını ilerletmek için İsrail'i araç/piyon haline getirilerek, onunla diplomatik ilişkiler kurma tehdidinden faydalanmaları sonlanmıştır.¹⁰¹⁸

¹⁰¹² Mısır Cumhurbaşkanı Nasır bir konuşmasında Almanya ile İsrail arasında kalan silah teslimatlarının yerine para ödenmesini; “*şimdi Bonn İsrail'e başka yerde silah almak için para veriyor. Bu bir kelime oyunu ve biz bunu kabul etmiyoruz*” sözleri ile kınamıştır. Bkz. Abediseid, s. 185.

¹⁰¹³ Hünseler, s. 152-153; Weingardt, 2005, s. 25; Feldman, s. 137-138.

¹⁰¹⁴ Feldman, s. 138.

¹⁰¹⁵ Abu-Samra, s. 76.

¹⁰¹⁶ Abediseid, s. 197

¹⁰¹⁷ Abu-Samra, s. 76; Blasius, 1998, s. 774; Wolffsohn, 2007, s. 510; Abediseid, s. 203.

¹⁰¹⁸ Jelinek, Yeshayahu A. *Deutschland und Israel 1945 – 1965, Einneurotisches Verhältnis*. R. Oldenbourg Verlag, München 2004, s. 431-434.

Batı Almanya'nın 7 Mart'ta İsrail ile diplomatik ilişki kuracağını açıklaması Arap dünyasında Almanya ve onun kurumlarına karşı büyük bir tepkiye neden oldu. İlk olarak Irak Dışişleri Bakanı Talib, Erhard hükümetinin almış olduğu bu karara geleneksel Arap-Alman dostluğuna yapılmış düşmanca bir davranış olarak nitelendirdi. Fas Kralı Hasan planlanmış Bonn ziyaretini iptal etti.¹⁰¹⁹ Arap Birliği, 10 Mart 1965 tarihli bir açıklamasında federal hükümeti, Araplara karşı Siyonizm lehine çalışmakla suçladı.¹⁰²⁰ 18 mart 1965'te Ürdün, Mısır, Suriye, Yemen, Irak, Cezayir, Irak, Lübnan, Ürdün ve Suudi Arabistan Bonn büyükelçilerini geri çağırdılar, sadece Libya, Tunus ve Fas'ın diplomatik elçileri Bonn'da kaldı.¹⁰²¹ 16 Mart'ta Beyrut'taki Alman Büyükelçiliğinin önünde Almanya'nın politikalarına karşı 10.000 kişiden fazla kişinin katıldığı bir gösteri düzenlendi. Buna benzer protesto gösterileri birçok Arap ülkesinde düzenlendi.¹⁰²²

Tüm bu protestolara, yoğun çabalara ve DDR'nin tanınmayacağına yönelik beyanatlara rağmen Federal Almanya'nın 12 Mayıs'ta İsrail ile diplomatik ilişkileri başlatmasından bir gün sonra Arap Birliği üye ülkeleri Libya, Fas ve Tunus haricindeki diğer üyeleri Mısır, Irak, Suriye, Cezayir, Irak, Lübnan, Ürdün, Yemen, Sudan ve Suudi Arabistan Batı Almanya ile diplomatik ilişkilerini koparmışlardır.¹⁰²³ Batı Almanya ile Arap Birliği'nin üç ülkesi hariç diğerleri ile diplomatik ilişkilerin kopmasına rağmen, ekonomik ve kültürel ilişkiler olduğu gibi devam etti ve DDR'nin tanınması gerçekleşmedi.¹⁰²⁴ DDR'nin tanınmamasında özellikle; Arapların her iki Almanya'nın bölünmesini derinleştirmek istememesi, Arapların anti-komünist yapısı, geleneksel Alman yanlısı tutumları, ekonomik çıkarlar ve köprülerin tamamen yıkılmak istenmemesi önemli rol oynadı.¹⁰²⁵

Ortadoğu'da 1948 ile 1967 savaşları arasındaki dönemde yürütülen politika, doğuda Ürdün Nehri ile batıda Akdeniz arasındaki bölgede yaşayan herkesin yaşamını tüm vahşetiyle eline geçirmişti.¹⁰²⁶ Bu doğrultuda Altı Gün Savaşı aslında 1948-49 yıllarında İsrail devletinin kurulması ile yaşanan ilk savaşın ve 1956'da Süveyş Savaşı'nın (İkinci Arap-İsrail Savaşı) bir devamı olup özellikle Süveyş Savaşı sonrası her

¹⁰¹⁹ Abediseid, s. 198.

¹⁰²⁰ Abu-Samra, s. 80.

¹⁰²¹ Abediseid, s. 201

¹⁰²² Abediseid, s. 201-202.

¹⁰²³ Winrow, s. 70; Friedmann s. 125; Abediseid, s. 203 Hünseler, s. 155; Abu-Samra, s. 86.

¹⁰²⁴ Blasius, 1998, s. 774; Hünseler, s. 155; Abediseid, s. 204; Winrow, s. 70.

¹⁰²⁵ Abediseid, s. 204.

¹⁰²⁶ Pappé, s. 259

iki taraf içinde artan milliyetçi ve militarist kimliğin ve meydana gelen birçok farklı olayın tetiklemeyle artan tansiyonun bir sonucu olarak meydana gelmiştir.¹⁰²⁷ Süveyş Krizi sonrası Ortadoğu bölgesinde oluşan kırılğan yapı üzerinde ABD ve Rusya arasında başlayan güç mücadelesi bölgede tansiyonu yükseltmişti. Doğu-Batı çatışması çerçevesinde SSCB'nin Arap devletlerini, ABD'nin İsrail'i desteklemesinin yanında araplar ile İsrail arasındaki gerilim ve çatışmalar bu savaşın zeminini hazırlamıştır.¹⁰²⁸

İsrail ile Arap komşuları Mısır (*Birleşik Arap Cumhuriyeti - BAC*), Suriye ve Ürdün arasında 5 Haziran 1967 sabahında İsrail'in sürpriz bir şekilde Mısır hava kuvvetlerine ait uçakların neredeyse tamamını yok etmesiyle başlayan savaş¹⁰²⁹, İsrail'in *Wehrmacht*'ın İkinci Dünya Savaşı başlangıcında kullandığı *Blitzkrieg* (yıldırım harekatı taktiği)¹⁰³⁰ ve Batı'nın kendilerine sağladığı Batı teknolojisinin ürettiği üstün donanımlı silahlar ile savaşı 10 Haziran'da hızlı ve kesin bir şekilde kazanmıştır.¹⁰³¹ Altı Gün yada Üçüncü Arap-İsrail Savaşı sonucunda İsrail, Mısır'dan Sina'yı, Suriye'den Golan'ı, Ürdün'den Batı Şeria-Doğu Kudüs'ü ve Filistin'den Gazze Şeridi'ni alarak topraklarını

¹⁰²⁷ 1956 Süveyş Savaşı sonrası Ortadoğu bölgesinde sürdürülemez bir denge oluşmuş, bölge ABD ve Rusya arasında bir güç mücadelesine dönüşmüştü. ABD'nin İsrail'e büyük silah yardımları ile desteklemesine karşın aynı şekilde SSCB'nin Arap devletlerini desteklemesi, Süveyş Kanalı'nın yerine İsrail'e sadece Tiran Boğazı'ndan geçişine izin verilmesinin 22 Mayıs 1967'te iptal edilmesi, Ürdün Nehri üzerinden su almasına yönelik çatışmalar, İsrail'in 1964'te Ürdün'ün Samu Köyü'ne büyük bir askeri saldırı düzenlemesi, 1964'te Filistin Kurtuluş Örgütü FKÖ'nün kurulması, Suriye'nin Golan tepeleri üzerinden İsrail'e saldırılar düzenlemesi, sınırlarda yaşanan çatışmalar, 1966'da Suriye ve Mısır'ın İsrail'e karşı askeri anlaşma yapmaları ve 1948 sonrası Arap dünyasının Arap-İsrail çatışması tüm Arapların bir kaderi olarak görmesi bu çerçevede İsrail devletinin ortan kaldırılması amacı ile Mısır Cumhurbaşkanı Nasır'ın liderliğinde gelişen Arap milliyetçiliği ve birçok Arap liderin bu çatışmayı kendi çıkarlarına ve konumlarını güçlendirmeye yönelik olarak kullanması savaşın zeminini hazırlamıştır. Bkz. Steininger, Rolf. *Der Nahostkonflikt*, 2003, s. 89-93; Udo K. Ufkotte, *Interessenspezifische Nahostpolitik der Grossmächte im Nahen Osten 1948-1979: sowjetische, amerikanische, französische und britische Waffenexporte an die Nahost-Staaten Israel und Ägypten in den Jahren 1948 bis 1979, im Kontext der Nahostpolitik der Geberländer, unter besonderer Berücksichtigung der damit angestrebten Einflussnahme*, Haag+ Herchen, 1984, s. 3-10, 27; Walt, s. 93; Pappé, s. 259-261; Hourani, s. 476.

¹⁰²⁸ Walt, s. 93.

¹⁰²⁹ Michael B. Oren, *Six days of war: June 1967 and the making of the modern Middle East*, Presidio Press, New York 2002, s. 170; Steininger, 2003, s. 89

¹⁰³⁰ Sven Felix Kellerhoff, "Sechstagekrieg 1967: So führte Israel seinen Blitzkrieg in der Wüste" *Die Welt*, 05.06.2017, <https://www.welt.de/geschichte/article165202517/So-fuehrte-Israel-seinen-Blitzkrieg-in-der-Wueste.html> Erişim Tarihi: 01.05.2017; Friedrich Schreiber und Michael Wolffsohn, *Nahost, Geschichte und Struktur des Konflikts*, 4. Auflage, Leske + Budich, Opladen, 1996, s. 196; Pappé, s. 263

¹⁰³¹ Rolf Steininger, "Der Sechstagekrieg", *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 19/2007, Bonn 07.05.2007, In: Bundeszentrale für politische Bildung 02.05.2007. S. 33-38, s. 33, <http://www.bpb.de/apuz/30496/der-sechstagekrieg?p=all> Erişim Tarihi: 01.05.2017; Pappé, s. 263.

genişleterek¹⁰³² bir anlamda ikinci devlet kuruluşunu/doğumunu gerçekleştirmiştir.¹⁰³³ Sadece altı gün süren bu kısa savaşın bugüne kadar süren etkileri ve sonuçları ise çok daha büyük olmuştur.¹⁰³⁴

Nasır ve Arap dünyası için bu yıkıcı yenilgi sonucunda; Ürdün'ün doğu kıyısına ve diğer komşu ülkeler yaklaşık 500.000 Filistinlinin kaçması ile ortaya çıkan mülteci sorununa, Filistinlilerin kendi toprakları üzerinde işgalci İsrail devleti altında yaşmalarına¹⁰³⁵, İsrail'in işgal ettiği topraklardan BM kararlarına rağmen çıkmamasına, işgal edilen Filistin toprakları üzerinde Yahudi göçmenler için yeni Yahudi yerleşim yerleri kurmasına neden olarak bugün halen devam eden Filistin-İsrail yada Arap-İsrail sorununun çözülmesini zorlaştırarak barışın gelmesini kesinlikle engellemiştir.¹⁰³⁶ Bu savaşın diğer önemli bir sonucu ise her ne kadar bu tarihe kadar hiçbir Arap devleti tarafından varlığı kabul edilmeyen ve bu çerçevede resmi olarak tanınmayan İsrail bu savaş ile varlığını Arap ülkelerine kabul ettirmiştir.¹⁰³⁷

İsrail ile Batı Almanya arasındaki “*özel ilişkiyi*” uluslararası siyaset bağlamda ele alan Carole Fink'e göre; Altı Gün Savaşı Alman-İsrail ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ona göre; 1967 öncesi Batı Almanya ve İsrail arasında zorunluluktan (uluslararası baskılar ve birbirine olan ihtiyaçları) dolayı isteksiz bir “*özel ilişki*” kurulmuştu. Ancak 1965'te iki devlet arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulması ve 1966'da Büyük Koalisyon hükümetinin kurulması ile birlikte Almanya'nın “*daha kendinden emin, daha az tövbe-kâr*” bir politikanın sinyalini vermesi ilişkileri rayına oturtmuştur.¹⁰³⁸

¹⁰³² Bunun yanında savaş sırasında Arap tarafında yaklaşık 15.000 asker, İsrail'de ise 779 ölüm vardı. İsrail, 430 tahrip edilmiş düşman savaş uçağına karşı 40 uçağı kaybetmişti; ayrıca 10 000'den fazla Mısır tankı imha edildi. Bkz. Wolfgang G. Schwanitz, *Ägypten: zweierlei Deutsche im Kalten Krieg* 2006, s. 22; Steininger, 2003, s. 97-98; Steininger, 2007, s. 37-38; Oren, s. 305; Mehran Kamrava, *The modern Middle East: a political history since the First World War*, Berkeley: University of California press, 2011, s. 122; Hourani, s. 477.

¹⁰³³ Amnon Neustadt, “Israels zweite Staatsgründung. 30 Jahre nach dem Sechs-Tage-Krieg“, In: Volle, Angelika / Werner Weidenfeld (Hrsg.) *Frieden im Nahen Osten?, Chancen, Gefahren, Perspektiven, Beiträge und Dokumente aus Europa-Archiv und Internationale Politik*, Verlag für Internationale Politik Bonn 1997, s. 125-130; Tom Segev, *1967: Israels zweite Geburt*, Pantheon Verlag, Bonn, 2. Verlag 2009

¹⁰³⁴ Jeremy Bowen, “50. yılında 1967 Arap-İsrail Savaşı: Orta Doğu'yu sarsan 6 gün”, *BBC Türkçe*, 6 Haziran 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40157650> Erişim Tarihi: 09.08.2017

¹⁰³⁵ Schwanitz, *Ägypten: zweierlei Deutsche im Kalten Krieg*, s. 22.

¹⁰³⁶ Steininger, 2003, s. 97-98; Bowen,

¹⁰³⁷ Armaoğlu, s. 320

¹⁰³⁸ Carole Fink, “Turning Away From the Past: West Germany and Israel, 1965–1967”, In: Gassert, Philipp, and Alan E. Steinweis, (eds.), *Coping with the Nazi past: West German debates on Nazism and generational conflict, 1955-1975*, Vol. 2. Berghahn Books, New York 2007, s. 276-293, s. 281-282.

Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Altı Gün Savaşı'ndan kısa bir süre önce 1966 yılında iktidara gelen Kurt-Georg Kiesinger başbakanlığı altındaki Büyük Koalisyon hükümeti ve Alman Meclisi Bundestag, İsrail-Arap çatışmasında Arap saldırganlığını kınamış ve Bonn bu çatışmalardaki tarafsızlığını resmen ilân etmiştir.¹⁰³⁹ Ancak Batı Almanya tarafsız olduğunu ilan etsede esasen ABD ile birlikte bariz bir şekilde İsrail yanlıydı¹⁰⁴⁰ ve hükümetin pozisyonu bu çerçevede “*faydacı/müşamahakar tarafsızlık - benevolent neutrality / wohlwollende Neutralität*” olarak nitelendirildi.¹⁰⁴¹ Öyleki Bonn'un resmi tarafsızlık ilanına rağmen, Yahudi asıllı Alman Dışişleri Bakanı Brandt; “*uluslararası hukuk anlayışı içinde karışmamanın ve resmi olarak tarafsız olmanın, ahlaki kayıtsızlığa ve yüreğin göz yaşları dökmemesi anlamına gelmeyeceği*” ifadesi ile İsrail'e olan sempatisini göstermekten alıkoymadı.¹⁰⁴² Bunun pratikteki anlamı ise; İsrail'in önleyici saldırı olarak nitelendirdiği bu savaş öncesi, 1 Haziran 1967'de Dışişleri Bakanı Brandt, Federal Cumhuriyet'in Ortadoğu'da “*tarafsızlık*” ve “*karışmama*” politikası izlediğini, açıklamasından 24 saat sonra, insani yardım etiketi altında İsrail'in acil olarak gaz maskesi talebine Bonn olumlu yanıt vererek 20.000 adet gaz maskesini ve buna ek olarak askeri olarak kullanılabilir kamyonları da İsrail'e gönderdi.¹⁰⁴³ Çok ya da az gizli bir şekilde, Alman hükümeti Almanya üzerinden gerçekleşen Amerikan silahlarının İsrail'e teslimini de destekledi.¹⁰⁴⁴ Altı Gün Savaşı'ndan sonra, 160 milyon DM'lik yıllık ekonomik kredilerin devam edeceğine ve sivil kullanımlarının çok cömertçe inceleneceğine dair hiçbir sorun yoktu.¹⁰⁴⁵

Batı Almanya her ne kadar resmen tarafsız olduğunu ilân etmiş olsa da, ülkenin seçkinleri, halkı ve medyası İsrail'e olan tam desteğini somut olarak gösterdi.¹⁰⁴⁶ İsrail için yapılan sempatik mitingler ve bağışlar hükümet üyeleri tarafından desteklendi.¹⁰⁴⁷

¹⁰³⁹ Weingardt, 2002, s. 190.

¹⁰⁴⁰ Harold Marcuse, “The Revival of Holocaust Awareness in West Germany; Israel, and the United States”, In: Fink, Carole, Philipp Gassert and Detlef Junker (eds.), *The World Transformed*, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1968, s. 421-438, s. 433, <http://www.history.ucsb.edu/projects/histpublications/files/07922-marcuse1998revivalofholocaustawareness.pdf> Erişim Tarihi 16.11.2018

¹⁰⁴¹ Abediseid, s. 213; Hubel, 1992, s. 43.

¹⁰⁴² Weingardt, 2002, s. 190; Gad Arnsberg, *Willy Brandt und wir*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Israel Office, Herzilya 2006, s. 13.

¹⁰⁴³ Arnsberg, s. 13; Abediseid, s. 213; Hubel, 1992, s. 43; Weingardt, 2002, s. 190.

¹⁰⁴⁴ Weingardt, 2002, s. 190.

¹⁰⁴⁵ Weingardt, 2005, s. 26.

¹⁰⁴⁶ Abediseid, s. 214; Jürgen Elsässer, “Lieber Teheran als Tel Aviv? 50 Jahre deutsch-israelische Beziehungen (III): Die Schaukelpolitik nach 1965”, *Jungle World* 1998/11 Inland, 12.03.1998, <https://jungle.world/artikel/1998/11/lieber-teheran-als-tel-aviv> Erişim Tarihi: 16.11.2018.

¹⁰⁴⁷ Abu-Samra, 2002. s. 155.

İsrail'e yardım için birçok bankada bağış hesabı açıldı. Örneğin; Berlin Senatosu, insani yardım operasyonları için İsrail'e 100.000 DM ve Alman Sendikalar Birliği ise üç milyon DM bağışta bulundu.¹⁰⁴⁸ Münih'te “*Almanya'daki insanlar İsrail'deki insanlara yardım ediyor - Menschen in Deutschland hilft den Menschen in Israel*” bir komitenin kurulmasına benzer pek çok sayıdaki İsrail yanlısı eylem, çok sayıda Alman şehrine yayılarak genişledi.¹⁰⁴⁹ İsrail'in varlığının tehlikede olduğu iddiası altında Batı Almanya'nın birçok şehrinde İsrail ile dayanışma mitingleri düzenlendi ve savaş sonrası yeniden yapılanma çalışmaları için binlerce insan gönüllü oldu.¹⁰⁵⁰ Örneğin, 6 Haziran 1967'de Münih'te, İsrail devleti için binlerce kişinin katıldığı gösteriye paralel olarak aynı günün akşamı binlerce lise ve üniversite öğrencisi “*kalbimiz İsrail için atıyor*” sloganları altında gösteri yaptılar.¹⁰⁵¹ Bonn Katedrali meydanında yazar Günter Grass ve SPD milletvekili Adolf Arnt, Almanları İsrail'e yardım etmeye çağırdılar. SPD çevresi, İsrail'in sosyalist enternasyonalin bir üyesi olduğu gerekçesiyle İsrail'i destekledi.¹⁰⁵²

Alman medyasının, Alman toplumunun İsrail'in yanında yer almasında ve ona sempati ile yaklaşmasında tek taraflı yapmış olduğu yayınlar ile önemli rol oynadı.¹⁰⁵³ Bu çerçevede Alman medyası; Alman toplumu içerisinde bu savaşı ve sonucunu İncil'de geçen *Hz. Davud*'un ve *Golyat*'a (*Câlût*'a) karşı mücadelesi ve elde ettiği muhteşem zafer olarak karakterize edilerek İsrail'e karşı olumlu bir algı yaratmıştır.¹⁰⁵⁴ Medyanın yarattığı bu olumlu algı neticesinde yaklaşık 1600 Alman gönüllü bu savaşta İsrail tarafında İsrail ordusu ile birlikte savaşmak ve yardım hizmetlerinde bulunmak için İsrail'in Bonn Büyükelçiliğine başvuruda bulundu.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁴⁸ Abu-Samra, s. 155; Abediseid, s. 214

¹⁰⁴⁹ Abu-Samra, s. 155.

¹⁰⁵⁰ Rolf Vogel, *The German path to Israel: A Documentation*, Wolff, London 1969, s. 311-312.

¹⁰⁵¹ Kultusministerkonferenz: Deutschland und Israel Stationen eines einzigartigen Verhältnisses. Oktober 2015, s. 19,

https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/PresseUndAktuelles/2015/KMK_Brosch_DeIsrael_Web.pdf Erişim Tarihi: 14.11.2018; Wolfgang Kraushaar, “Vom Philosemitismus zum Antizionismus, Der Sechstage-Krieg als Vehikel für eine 180-Grad-Wendung”, In: *Münchner Beiträge zur Jüdischen geschichte und Kultur*, Heft 1, Ludwig-Maximilians-Universität München 2017, s. 28-44, s. 31, https://www.jgk.geschichte.uni-muenchen.de/muenchner-beitraege/2017_1/2017_1.pdf Erişim Tarihi: 16.11.2018

¹⁰⁵² Abediseid, s. 214

¹⁰⁵³ Abediseid, s. 215

¹⁰⁵⁴ Kenneth M. Lewan, *Der Nahost-Krieg in der westdeutschen Presse*, Pahl-Rugenstein, Köln 1970, s. 134, 141.

¹⁰⁵⁵ Ulrike Becker, “Der Sechstagekrieg und die Westdeutschen Medien” In: *Deutsch-Israelische Gesellschaft e.V. Der Sechstagekrieg 1967, Ursachen, Verlauf, Folgen*, Berlin, März 2017, s. 23-29, s. 23, http://www.mideastfreedomforum.org/fileadmin/editors_de/Broschuere/dig_1967_seiten_datenreduziert.pdf Erişim Tarihi: 02.05.2017; Elsässer.

Almanya'nın önde gelen gazetelerinin (Frankfurter Allegemeine Zeitung FAZ, die Welt, Süddeutsche Zeitung v.b) analizini yaptığı çalışmada Lewan; Alman medyasının sadece İsrail'in bakış açısını sunarak, savaşı başlatan taraf olarak Arapları göstererek, İsrail'i haklı Arapları saldırgan olarak öne çıkardığını ve Filistinli mülteci ve Arap savaş kurbanlarının acılarını görmezden gelerek ve İsrail ordusunun kabiliyetini ve kahramanlığını yüceltiğini ifade etmiştir.¹⁰⁵⁶ Lewan'a paralel olarak Alman-İsrail'li gazateci Inge Deutschkron; “Federal Cumhuriyet'teki her gazete, her radyo istasyonu, her televizyon kanalı o zamanlar İsrail ordusu gibi görünüyordu” olarak bu dönemdeki görünen durumu özetlemiştir.¹⁰⁵⁷ Lewan çalışmasının bir sonucu olarak ise, Alman medyasının Alman toplumunu İsrail'in güvenliğini sağlamak için yeni Arap topraklarına sahip olması gerekliliğine ikna etmeyi başardığına ve medyanın İsrail'in işgalini haklı çıkarmak için kamuoyu üzerinde tertiplediği ve yönettiği bu etkisini bir meslek olarak meşrulaştırmaya ve maskeleyemeye devam ettiğini ifade etmektedir.¹⁰⁵⁸ Federal Almanya devletininin kuruluşundan sonra Alman basınının büyük çoğunluğunu elinde tutan Axel Springer yaşamı boyunca Yahudi çıkarları için kamusal ve mali olarak kampanya yürütmesi ve şirketine bağlı birçok gazete ve derginin İsrail'in en önemli destekçisi olması Alman toplumunun Filistin başta olmak üzere Arap dünyasına bakışını önemli derecede etkilemiştir.¹⁰⁵⁹

Alman solunun büyük çoğunluğu Altı Gün Savaşına kadar, İsrail'e sempati duyuyordu. Ancak, Springer'e bağlı gazete ve dergilerin İsrail taraflı yayınları ile birlikte büyük bir kırılma yaşanarak hem İsrail'e hem de Alman medyasının taraflı tutumuna karşı eleştirel sesler yükseldi. Özellikle, Federal Cumhuriyet'te ortaya çıkan “Yeni Sol - Neue Linke”, Arap bakış açısının meşruiyetini ve Filistinlilerin haklarını savunurken, aynı zamanda İsrail'e Ortadoğu'daki “emperyalizmin” bir temsilcisi olarak saldırmaya başladı ve Almanya'nın birçok şehrinde Filistinliler için gösteriler düzenlediler.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁶ Lewan, 1970, s. 143

¹⁰⁵⁷ Inge Deutschkron, *Israel und die Deutschen, Das besondere Verhältnis*, Köln 1983, s. 340.

¹⁰⁵⁸ Lewan, 1970, s. 173.

¹⁰⁵⁹ Jens Rosbach, “Rätselhafte Freundschaft. Neue Forschungsergebnisse über Axel Springers Verhältnis zu den Juden”, *Deutschlandfunk Kultur*, Aus der jüdischen Welt / Archiv, Beitrag vom 13.04.2012, https://www.deutschlandfunkkultur.de/raetselhafte-freundschaft.1079.de.html?dram:article_id=176448 Erişim Tarihi: 02.05.2017. Sven Felix Kellerhoff, “Israel, Axel Springer und die deutsche Linke”, *Die Welt*, 29.03.2011, <https://www.welt.de/kultur/article13000440/Israel-Axel-Springer-und-die-deutsche-Linke.html> Erişim Tarihi: 02.05.2017.

¹⁰⁶⁰ Büttner, s. 127-128.

Altı Gün Savaşı'nın ardından Temmuz 1967'de İsrail Başbakanı *Levi Eşkol* (Levi Eshkol) Federal Almanya ile ilişkilerin "*hiç bu kadar iyi olmadı*" ifadesi ikili ilişkilerin en yüksek seviyeye çıktığını açıkça göstermiştir.¹⁰⁶¹ Dönemin İsrail Savunma Bakanı Şimon Peres ise Altı gün Savaşı'nı kazanmalarındaki Almanya'nın İsrail'e silah sevkiyatının önemini şu sözlerle özetledi: "*Biz İsraililer unutmamalıyız, altı günlük savaşımızı kazandık, bu savaşta Amerikan silahlarımız yoktu, ordumuz Avrupa tarafından silahlandırıldı. Ordumuzun silahlarının büyük bir kısmı Almanya ve Fransa'dan geldi. Ancak Alman silah tedarikinin daha iyi organize edildiğini söylemek zorundayım.*"¹⁰⁶²

Alman-İsrail ikili ilişkilerinde gelinen bu yüksek noktaya karşın, Arap Birliği Sekreteri *Muhammed Abdulhalik Hassüna* (1952-1972) yaptığı açıklamada; "*Alman-Arap ilişkilerinin şu an için hiçbir çıkış yolu görmediği düşük bir noktaya ulaştığını*" söyledi.¹⁰⁶³ 6 Haziran 1967'de, Altı Gün Savaşı'nın patlak vermesinden sonraki gün, Arap ülkeleri İsrail'e siyasi veya askeri destek sağlayan Batı ülkelerine petrol ihracatını ambargo etti. Ambargo'nun ana hedefleri ABD, İngiltere ve daha sonra Almanya Federal Cumhuriyeti idi. Yaklaşık üç ay süren ambargo süresince Federal Almanya ve diğer ülkeler büyük oranda Arap ihracatçılarının bu ambargoya eşlik etmemesi ve başka kaynaklardan elde edilen ikame nedeniyle tedarik açığı yaşamadılar.¹⁰⁶⁴ Arap dünyasından Almanya'ya ve özellikle bu savaşta İsrail tarafı tutumu ile Alman medayasına verilen bir başka önemli tepki ise; başta Cezayir olmak üzere diğer Arap ülkeleri içerisinde Alman gazete ve dergilerinin satışının yasaklanması oldu.¹⁰⁶⁵

Batı Almanya'nın İsrail ile 1965'te diplomatik ilişkileri başlatması ve Altı Gün Savaşı sonrası Arap dünyası ile girdiği kriz neticesinde; Batı Almanya'nın İsrail'e yaptığı yardımlar yada ahlaki destek düşmanca bir hareket olarak kabul edilmesine ve böylece DDR'nin başta Mısır olmak üzere arap ülkeleriyle olan ilişkilerini özellikle askeri ve istihbarat alanlarında yoğunlaştırmasına¹⁰⁶⁶ ve DDR'nin 30 Nisan 1969'da ilk defa

¹⁰⁶¹ Weingardt, 2005. s. 26.

¹⁰⁶² Hünseler, 145.

¹⁰⁶³ Weingardt, 2005, s. 26.

¹⁰⁶⁴ Ambargo 1 Eylül 1967'de Hartum kararıyla sona erdi. Dünya piyasası petrol fiyatları büyük ölçüde artmadı, çünkü büyük oranda Arap ihracatçıları ambargoya eşlik etmediler. Bkz. Crane, Keith, et al. *Imported oil and US national security*. Rand Corporation, 2009. S. 26-27. In: Jstor "Chapter Title: Oil as a Foreign Policy Instrument" ve Defense Technical Information Center. <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg838uscc.11> ve <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a499726.pdf> Erişim Tarihi: 02.05.2017.

¹⁰⁶⁵ Abediseid, s. 217

¹⁰⁶⁶ Schwantitz, Ägypten: zweierlei Deutsche im Kalten Krieg, s. 22

komünist olmayan bir ülke olan Irak¹⁰⁶⁷ daha sonra Sudan, Suriye, Güney Yemen ve Mısır tarafından tanınmasını tetikledi.¹⁰⁶⁸

2.2.2.3 Brandt Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası (1969 – 1974)

Batı Almanya'da 1969 gerçekleştirilen seçimlerde büyük başarı elden SPD, FDP ile koalisyon kurdu. Büyük Koalisyon hükümetinde başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı olarak görev yapan Willy Brandt 1974 yılına kadar Almanya'nın yeni şansölyesi oldu. FDP'den Walter Scheel ise kabinede dışişleri bakanı olarak yer aldı. Şansölye Willy Brandt'in kişisel danışmanı Günter Guillaume 24 Nisan 1974'te Doğu Almanya için casusluk yaptığı şüphesiyle tutuklandı. Tutuklanmasının ardından, kendisini Ulusal Halk Ordusu'nun (*Nationalen Volksarmee*) bir subayı ve böylece Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın (*Ministeriums für Staatssicherheit* - MfS) bir çalışanı olduğu kabul etmesi, DDR'ye casusluk yaptığına hiçbir şüphe bırakmadı. Bu olay nedeniyle 7 Mayıs'ta Willy Brandt, Şansölye görevinden istifa etti.¹⁰⁶⁹

Şansölye Brandt döneminde Alman dış politikası'nın öne çıkan konusu hiç kuşkusuz, Brandt'in bloklar ve iki Almanya arasındaki değişimin yalnızca daha az etkileşim ile değil, aksine daha fazla etkileşim ile gerçekleştirilebileceğine stratejisi ve inancına dayanan “*Doğu Politikası - Ostpolitik*” başlatması oldu.¹⁰⁷⁰ Bu bağlamda Alman dış politikasının Doğu'ya yönelik tutumunda köklü değişim yaşandı ve Şansölye Brandt, Doğu Almanya'yı bir devlet olarak tanıyan ilk Alman başbakanı oldu.¹⁰⁷¹ Brandt bu yeni vurgulanan Doğu politikasıyla, Egon Bahr tarafından tasarlanan “*yakınlaşma yoluyla değişim*” sloganını takip etti.¹⁰⁷² Doğu Avrupa'ya ve Sovyetler Birliği'ne yaklaşmayı

¹⁰⁶⁷ Daniel Gerlach, *Die doppelte Front: die Bundesrepublik Deutschland und der Nahostkonflikt 1967-1973*. Vol. 15. LIT Verlag Münster, 2006, s. 65

¹⁰⁶⁸ Weingardt, 2002, s. 200; Abediseid, s. 218-219.

¹⁰⁶⁹ August H. Leugers-Scherzberg, “Herbert Wehner und der Rücktritt Willy Brandts am 7. Mai 1974”, *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* Jahrgang 50, Heft 2, Institut für Zeitgeschichte München - Berlin (2002), s. 303-322, s. 303, https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_2_6_leugers-scherzberg.pdf Erişim Tarihi: 01.06.2017.

¹⁰⁷⁰ Sebastian Harnisch, “German Foreign Policy: Gulliver's travails in the 21st century”, In: Beasley, Ryan K., et al., *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior*, Sage, Los Angeles & London & Singapore 2013, s. 71-93, s. 75, http://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/publikationen/04_beasley_ch04_71-93_harnisch_2401.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017; Manfred Görtemaker, “Entspannung und neue Ostpolitik 1969-1975”, *Informationen zur politischen Bildung* 245, Bonn 2000, In: Bundeszentrale für politische Bildung, 09.07.2004, <https://www.bpb.de/izpb/10344/entspannung-und-neue-ostpolitik-1969-1975?p=all> Erişim Tarihi: 02.03.2017

¹⁰⁷¹ Kronenberg, s. 23

¹⁰⁷² Colschen, s. 175

kategorik olarak reddeden Adenauer ve Erhard'ın aksine, Brandt'ın altındaki Alman dış politikası Batı müttefiklerini ihmal etmeden Doğu'ya açıldı. Başka bir ifade ile Ostpolitik, Adenauer'ın Westpolitik'ine tamamen alternatif olmadı. Batı ile ittifak önemini korudu ve yeni dış politika kursu, Westpolitik'in ilkeleri ve parametreleri ile uyumlu bir şekilde tutulmaya çalışıldı.¹⁰⁷³ Willy Brandt'ın Ostpolitik'i yalnızca uluslararası yumuşama sürecine kusursuz bir şekilde uyum sağlamakla kalmadı, aynı zamanda yumuşamayı hızlandıran dinamik bir faktör oluşturdu.¹⁰⁷⁴ Bunun yanında Sümer'e göre; Doğu-Batı blokları arasında çıkacak olası bir savaştan, Avrupa'da konumu ve durumu itibarıyla en fazla etkilenecek taraf olan Batı Almanya için DDR ve SSCB ile yakınlaşma politikası izlenmesi, aynı zamanda iki kutuplu sisteme yönelik açık bir tepkiyi içermektedir.¹⁰⁷⁵ Brandt'ın bu yeni Doğu politikası başka bir bakış açısıyla, Almanya'yı II. Dünya Savaşı sonrası Doğu ile sürekli olarak bir çatışma içerisine sokmaya yönelik tutuma, bir meydan okuma anlamı da taşımaktaydı.¹⁰⁷⁶

Brandt, güven inşası ve uzlaşma temelinde “çok taraflı bir yumuşama politikası” başlattı. Bu yeni “Doğu Politikası” temelinde, Batı Almanya ve SSCB, ikili ilişkilerin geliştirilmesi, karşılıklı olarak tehdidin kaldırılması ve mevcut sınırların tanınması konusunda anlaşma sağlayan “Moskova Antlaşması'nı” imzaladı.¹⁰⁷⁷ Birkaç ay sonra, Batı Almanya ile Polonya arasında imzalanan “Varşova Antlaşması” ile Batı Almanya Oder-Neisse hattını Polonya'nın Batı sınırı olarak tanıdı. Bu iki antlaşmayı daha sonra birkaç Avrupa devletiyle yapılan diğer anlaşmalar takip etti. 1972'de Batı ve Doğu Almanya, ilişkilerini düzenleyen “Temel Antlaşma” imzalandı.¹⁰⁷⁸ Doğu Antlaşmalar olarak adlandırılan bu antlaşmalar ile Batı Almanya, Doğu Almanya ile birlikte 1973'te BM'ye üye oldu.

¹⁰⁷³ Murat Gül, *German Foreign Policy: Change and Continuity (1949-2000)*, Diss. METU, 2003, s. 17, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.424.9965&rep=rep1&type=pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017

¹⁰⁷⁴ Görtemaker.

¹⁰⁷⁵ Gültekin Sümer, “Dış Politikada Süreklilik-Değişim Çekişmesi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 6, Sayı 23 (2010), s. 73-98, s. 89, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423936199.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017

¹⁰⁷⁶ Sümer, s. 89

¹⁰⁷⁷ Colschen, s. 176-179

¹⁰⁷⁸ Colschen, s. 215-218

Brandt döneminde Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik politikasında en önemli konuların başında 1973 yaşanan Yom Kippur Savaşı ve bu savaşa bağlı ortaya çıkan Dünya Petrol Krizi önemli yer tuttu.

Altı Gün Savaşları (1967) ile Arapların İsrail devletine yenilmesi ile Mısır'ın Sina'yı, Suriye'ninde Golan'ı kaybetmesi sonucu İsrail'in topraklarını genişletmesi ve Arap toplumunun bu savaş ile bir anlamda onurunun kırılması yeni bir krizin ve savaşın habercisi olmuştu. Cumhurbaşkanı *Enver Sedat* yönetimi altındaki Mısır'ın Sina'yı ve Cumhurbaşkanı *Hafız Esad* yönetimi altındaki Suriye'nin Golan'ı tekrar geri almak amacıyla 6 Ekim 1973'te Mısır ve Suriye İsrail'e süpriz bir saldırı¹⁰⁷⁹ ile başlattığı savaşa diğer büyük Arap ülkeleri dolaylı olarak destek verdiler.¹⁰⁸⁰ Bu başlayan dördüncü Arap-İsrail Savaşı, İsrail'in kutsal ayı olan Yom Kippur'a (Kefaret Günü'ne), Müslümanların da Ramazan ayına denk gelmesinden dolayı "*Yom Kippur Savaşı*" olarak adlandırılan bu savaş ayrıca "*Ramazan Savaşı*" ve "*Ekim Savaşı*" olarak da tanınır.¹⁰⁸¹

Armaoğlu'na göre; Yom Kippur Savaşı'nın daha önce yapılmış olan savaşlardan önemli farkları bulunmaktadır. Bu savaşın en önemli farkı; daha önce yapılan savaşların aksine İsrail'in haritadan silinmesi yönelik olmayıp, 1967 Altı Gün Savaşları ile kaybedilen toprakların geri alınmasını hedeflemiştir. Bir diğer önemli farklılık ise, 1956 ve 1967 savaşlarına göre sürpriz saldırıyı bu sefer İsrail'in değil Mısır ve Suriye'nin öncülüğündeki Arapların yapması ile savaşı başlatmalarıdır.¹⁰⁸² 6 Ekim 1973 tarihinde başlayan savaş 25 Ekim 1973'te BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu karar doğrultusunda (340 Sayılı Karar)¹⁰⁸³ taraflar arasındaki savaş durdurulmuştur. 1967 Savaşı sırasından İsrail tarafından işgal edilen toprakların bazı bölümleri tekrardan geri

¹⁰⁷⁹ Handel, s. 461 – 502; Avi Shlaim, "Failures in national intelligence estimates: The case of the Yom Kippur War", *World Politics* Vol. 28, No.3, In: Jstore, Published by: Cambridge University Press (1976), s. 348 – 380, <http://www.jstor.org/stable/2009975> Erişim Tarihi: 05.06.2017.

¹⁰⁸⁰ Margret Johannsen, *Der Nahost-Konflikt*, Springer VS Verlag, 4. aktualisierte Auflage, Wiesbaden 2017, s. 30

¹⁰⁸¹ Mustafa Torlak, *Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları*, T.C. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, 2010, s. 68. http://sites.khas.edu.tr/tez/MustafaToprak_izinli.pdf Erişim Tarihi 05.06.2017; Robert S. Bolia, "Overreliance on technology in warfare: the Yom Kippur War as a case study", *Army War Coll Carlisle Barracks Pa*, 2004, s. 46 – 56, s. 48, <http://smallwarsjournal.com/documents/bolia.pdf> Erişim Tarihi: 05.06.2017; Johannsen, s. 30; Kamrava, s. 130.

¹⁰⁸² Armaoğlu, s. 320

¹⁰⁸³ BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 340 Sayılı karara göre; tarafların 22 Ekimde belirtilen pozisyonlarına geri dönmelerini, derhal savaşmayı durdurmalarını ve bölgede bir BM Barış Gücünün oluşturulmasını öngörmektedir. Daha fazla Bilgi için bkz. Resolution 340 (1973) of 25 October 1973. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/340\(1973\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/340(1973)) Erişim Tarihi: 05.06.2017.

alındığı ve savaşın Mısır ve Suriye'nin lehine gittiği sırada ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin lojistik ve istihbari desteğini alan İsrail ordusu toparalanarak savaşı kendi lehine çevirdi.¹⁰⁸⁴

Savaş büyük güçlerin dayattığı bir ateşkesle sona erdi. ABD İsrail'in yenilmesine izin vermezken, ne ABD ne de SSCB savaşın kendilerini de içinde çekecek şekilde tırmandırılmasını istiyordu.¹⁰⁸⁵ Savaşın sonunda Arap dünyasının İsrail'e yönelik taraflı tutumları nedeniyle ABD başta olmak üzere Batı'ya yönelik tepkisi sertleşti.¹⁰⁸⁶ Savaş sonunda he ne kadar Mısır ve Suriye yenilsede, özellikle savaşın başında Mısır'ın başarılı bir askeri saldırı ile İsrail'e sürpriz bir saldırı yapması sonucu İsrail'in bu saldırıya karşı koyamaması, savaş sonrası daha önce Arap toplumlarının hissettiği felaket ve yıkım duygusunun bu sefer İsrail tarafında acı bir şekilde hissedilmesine ve askeri güçlerinin sorgulanmasına neden oldu.¹⁰⁸⁷

Ekim 1973'teki dördüncü Arap-İsrail savaşı, önceki savaşların hiçbirinde olmadığı kadar, Ortadoğu ihtilafının küresel boyutlarını ortaya çıkardı. 15 Ekim 1973 tarihinde Petrol İhraç Eden Ülkeleri Örgütü'nün (OPEC) Arap üyeleri (Suudi Arabistan, Libya, Abu Dabi, Katar, Cezayir ve Kuveyt - OAPEC); İsrail ve ordusuna siyasi, ekonomik ve askeri destek veren ABD, Hollanda ve Portekiz başta olmak üzere Batılı devletlere yönelik başlattığı petrol ambargosu olmuştur.¹⁰⁸⁸ 1967 savaşı sonrası İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilene ve Filistin halkının haklarını geri kazanana kadar petrol üretimini % 5 oranında azaltmaya ve petrol varil fiyatlarının yükseltilmesine karar verdi.¹⁰⁸⁹ Petrol burda ekonomik bir silah olarak İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesinin sağlanması bağlamında Batı'nın İsrail'e Mısır ve Suriye arasında devam

¹⁰⁸⁴ Pappé, s. 294-295; Hourani, s. 481; Yılmaz, s. 182.

¹⁰⁸⁵ Hourani, s. 481.

¹⁰⁸⁶ Ersin Embel, "Avrupa İçin Ortak Dış Politika Oluşturma Sürecindeki İlk Adımlar: 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Avrupa Birliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* Cilt 13, No. 1 (2014), s. 75-90, s. 83, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1950/20397.pdf> Erişim Tarihi: 05.06.2017.

¹⁰⁸⁷ Daha fazla bilgi için Bkz. Liebman, Charles S.: "The myth of defeat: The memory of the Yom Kippur War in Israeli society." *Middle Eastern Studies* Vol. 29, No. 3. In: Jstore, Published by: Taylor & Francis, Ltd. (Juli 1993): s. 399-418. <http://www.jstor.org/stable/4283576> Erişim Tarihi: 05.06.2017; Pappé, s. 295.

¹⁰⁸⁸ Rüdiger Graf, "Making Use of the "Oil Weapon": Western Industrialized Countries and Arab Petropolitics in 1973-1974", *Diplomatic History* 36.1 (2012), s. 185-208, s. 185, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1467-7709.2011.01014.x> Erişim Tarihi: 05.06.2017. Salih Öztürk, ve Selin Saygın, "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 6, Sayı 12 (2017). S. 1-13, s. 1, <http://acikerisim.nku.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11776/2683/1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 05.06.2017. Crane, s. 27; Colschen, s. 261-262; Hourani, s. 482.

¹⁰⁸⁹ Hünseler, s. 171.

eden çatışmadaki desteğini zayıflatmayı amaçlamıştır.¹⁰⁹⁰ ABD, Hollanda, Portekiz ve Güney Afrika'ya uygulanan tam ambargoya karşın Fransa kısıtlama olmadan petrol almaya devam etti, ne İsrailileri nede Arapları tercih etmeyen üçüncü bir grupta yer alan Almanya ise geri kalan petrol miktarını paylaşmak zorunda kaldı.¹⁰⁹¹ Almanya ise maya çalışılan tam petrol ambargosu, petrol üretimi ve ihracatında uygulanan kısıtlama ve 1972'de 3 dolar civarında olan petrol varil fiyatlarının 1974 yılı itibariyle dört kat artarak yaklaşık 12 dolar'a yükselmesi ABD, İngiltere, Hollanda ve Almanya başta olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kısa vadede etkileyerek “*Pazar günleri araç kullanımının yasaklandığı*” küresel bir ekonomik krizin yaşanmasına neden olmuştur.¹⁰⁹²

Mart 1974'te ambargo ve üretim kesintileri kaldırılmasına rağmen olumsuz etkileri uzun sürmüştür. Ambargo çerçevesindeki kısıtlamalar ve fiyat artışı özellikle enerji ihtiyacı fazla olan sanayileşmiş ülkeleri derinden etkileyerek ülke içinde enflasyonun ve işsizlik oranlarının artmasına ve bunun yanında ülkelerin büyüme oranların gerilemesine neden olmuştur.¹⁰⁹³ Almanya açısından 1971-1973 GSYH büyüme oranı ortalama % 4'den 1974 yılında % 0,89'a ve 1975'te ise % - 0,86 oranına düşmesinin yanında, enflasyon ise % 5'ten % 7 oranına ve son olarak % 1'in altında olan işsizlik oranı ise 1974'te % 1,67'ye, 1975'te ise 3,1'e çıkmıştır.¹⁰⁹⁴ Bu çerçevede 1973 Yom Kippur Savaşı ve sonuçta ortaya çıkan Arap petrol ambargosunun şoku, Avrupa savunmasızlığının büyüklüğünü ve sonuçlarını aniden aydınlattı. 1973–1974 krizi, savaş zamanı geleneğinin eski hatıralarını uyandırmakla kalmadı, aynı zamanda, petrol ithalat bağımlılığı nedeniyle Almanya başta olmak üzere tüm Batı Avrupa sanayisinin, taşımacılığının ve tüm ekonomik yaşamın uluslararası enerji tedarik sistemindeki gelecekteki kargaşadan dolayı duraklayacağı riskini görmesini sağladı.¹⁰⁹⁵ Kısacası, enerji ve petrol mükemmel bir güvenlik sorunu haline geldi.

¹⁰⁹⁰ Crane, s. 27; Yılmaz ve K. Duhan, s. 184; Graf, s. 185.

¹⁰⁹¹ Tim Szatkowski, *Gaddafi's Libya and die Bundesrepublik Deutschland 1969 bis 1982*, Oldenbourg Verlag, München 2013, s. 44.

¹⁰⁹² Jürgen Weber, *Germany, 1945-1990: a parallel history*. Central European University Press, 2004. S. 121; Crane, s. 27; Yılmaz, s. 185; Öztürk, s. 3

¹⁰⁹³ Öztürk, s. 3

¹⁰⁹⁴ Öztürk, s. 4,7,8. Weber, s. 121-122. Daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Jens Hohensee, *Der erste Ölpreisschock 1973-74: die politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen der arabischen Erdölpolitik auf die Bundesrepublik Deutschland und Westeuropa*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1996, s. 109d.

¹⁰⁹⁵ Alberto Tonini, “The EEC Commission and European Energy Policy: A Historical Appraisal”, In: Bardazzi, Rossella, Maria Grazia Pazienza, and Alberto Tonini (ed.), *European Energy and Climate Security*. Vol. 31, Springer Cham Heidelberg 2016, s. 13-35, s. 17, <https://flore.unifi.it/retrieve/handle/2158/1124156/328339/European%2bEnergy%2band%2bClimate%2bSecurity.pdf> Erişim Tarihi: 05.06.2017

Yom Kippur Savaşı'ndan kısa bir süre önce Şansölye Willy Brandt, Haziran 1973'te İsrail'e yaptığı resmi ziyaret ile İsrail'i ziyaret eden ilk Federal Almanya Şansölye olarak ikili ilişkiler tarihi açısından önemli bir adımı gerçekleştirdi. Bu ziyareti ile Brandt Alman-İsrail ilişkisine diplomatik olarak “*özel karakterli normal ilişkiler*” olarak açık bir çerçeve getirdi.¹⁰⁹⁶ Almanya ve İsrail arasında gelişen iyi ilişkiler Yom Kippur Savaşı ile birlikte yeni bir sürece girdi. Federal Almanya Cumhuriyeti Yom Kippur Savaşı'nda sıkı bir tarafsızlık ilan etmesine rağmen bu savaşta savaşan taraflara karşı nasıl davranılacağına dair belirsizlikler hakimdi.¹⁰⁹⁷ Bunun nedenlerinin başında, Altı Gün Savaşı'nın aksine İsrail'e büyük bir sempati duyulmamış olması ve 1969 sonrası hem Şansölye Willy Brandt hem de Helmut Schmidt altındaki sosyal-liberal koalisyon hükümetleri döneminde Ortadoğu sorununa “*yakın ilgili gözlemci - engagierten Beobachters*” bir konumun istenmesiydi.¹⁰⁹⁸ İsrail'e karşı tarihi sorumluluğun yanında, Federal Almanya savaş sırasında bile, çatışmanın hem ekonomik hem de politik etkilerinin farkına varmıştı.¹⁰⁹⁹ OAPEC ülkelerinin, petrol arzları çerçevesinde Arap çıkarlarına düşman veya dost yada tarafsız ülkelerin bir listesini oluşturmaya karar vermeleri doğrultusunda Federal Almanya'nın hangi katagoride olacağı sorusuna; Libya'nın Bonn Büyükelçisi Daghely, “*Almanya'nın Ortadoğu'daki bu krizde alacağı konuma bağlı olarak belirleneceğini*” ifade etti.¹¹⁰⁰ Benzer bir şekilde, Mısır'ın Bonn Büyükelçisi Muhammed İbrahim Kemal, Ortadoğu sorununda Federal Cumhuriyet'in artık “*küçük bir devlet gibi*” davranamayacağını, sözünü esirgmeden açık bir şekilde belirtti.¹¹⁰¹

Mısır “*el-Ahram*” gazetesi 21 Ekim 1973'te, Amerikan silahlarının İsrail'e taşınmasını sağlayan ya da kendi topraklarında Amerikan üslerinin bu amaçla kullanılmasına izin veren ülkeler için de petrol sevkiyatının durdurulması talebinde bulundu. Böylece, Mısır gazetesi Federal Cumhuriyet'teki NATO üslerinden İsrail' gönderilen Amerikan ikmallerine tepki gösterdi.¹¹⁰² Aynı şekilde 24 Ekim'de, bir liman

¹⁰⁹⁶ Şansölye Brandt'ın bu ilk ziyaretinden 2 yıl önce 1971 yılında Alman Dışişleri Bakanı Walter Scheel, İsrail'i ziyaret eden ilk Alman dışişleri bakanı oldu. Daha fazla bilgi için bkz. Martin Kloke, “40 Jahre deutsch-israelische Beziehungen”, *Bundeszentrale für politische Bildung*, 07.07.2005, <http://www.bpb.de/25044/40-jahre-deutsch-israelische-beziehungen?p=all> Erişim Tarihi: 05.06.2017.

¹⁰⁹⁷ Hünseler, s. 171

¹⁰⁹⁸ Uwe Müllenmeister, *Die Nahostpolitik der sozial-liberalen Koalition 1969-1982*, Vol. 125, P. Lang, Frankfurt am Main 1988, s. 137.

¹⁰⁹⁹ Schöllgen, s. 164

¹¹⁰⁰ Hünseler, s. 171

¹¹⁰¹ Szatkowski, 2013, s. 45.

¹¹⁰² Hünseler, s. 171

kenti olan Bremerhaven şehrinde yayınlanan *Nordsee-Zeitung* gazetesinin bir haberi, Bonn'un içeriğini görmezden geldiği; Batı Almanya'da bulunan Amerikan üslerinden İsrail'e savaş malzemesi gönderildiğini kamuoyuna duyurdu.¹¹⁰³ Alman halkından gizlenemeyen bu bilgi doğrultusunda Dışişleri bakanlığı; ABD'nin açık bir şekilde Almanya'nın Bremerhaven'de bulunan askeri depo ve üslerinden İsrail gemilerine savaş malzemeleri yüklediğini ve burayı İsrail savaşını destekleyen bir kaynak merkezi olarak kullandığını açıklamak zorunda kaldı.¹¹⁰⁴ Bu hadise ABD ile ilişkilerde yeni bir gerilime yol açtı.¹¹⁰⁵ Federal hükümet, Amerikan büyükelçisine Ortadoğu ihtilafındaki sıkı tarafsızlığını sürdürmek istediğini ve ABD'nin Almanya üzerinden İsrail'e yardım etmekle Almanya'nın tarafsızlığına gölge düşürüldüğünü belirttikçe durumu protesto etmiştir.¹¹⁰⁶ İşin ilginç bir tarafı ise, Şansölye Brandt ve Dışişleri Bakanı Scheel'in Alman limanlarının İsrail'e Amerikan tedarikine kapatması, ancak İsrail'in savaşı kazanacağını açıkça görülmesi ile oldu.¹¹⁰⁷

Federal Almanya'nın bu tutumu İsrail'in günlük gazetesi "*Maariv*" tarafından sert bir şekilde eleştirildi ve Bonn'a karşı ciddi iddialarda bulundu. Gazete; "Batı Almanya'nın petrol arzını tehlikeye atmamak için dolaylı olarak soykırımı desteklediğini ve Libya'dan düzenli olarak petrol tedarikini güvence altına almak için dolaylı olarak soykırımı katkıda bulunan bir tarafsızlık olduğunu ve bir zamanlar ideolojik nedenlerden ötürü, bu kez petrol yüzünden öldürüldüklerini, ikisi arasında büyük bir farkın olmadığını" ileri sürmüştür.¹¹⁰⁸

Petrol ambargosu küresel bir ekonomik krize neden olsada, Ortadoğu'da daha büyük ABD diplomatik çabalarını teşvik etse de, diğer ana hedeflerine ulaşmadı. Ortadoğu politikaları üzerinde Avrupalılar ve Amerika Birleşik Devletleri arasında bir derin bölünmeye yol açmadı. İsrail ya da Filistin sorunu ile ilgili ABD'nin politika duruşunu önemli ölçüde değiştirmede.¹¹⁰⁹ Ancak Federal Cumhuriyet'in 1970'lerin başlarından itibaren İsrail'e yönelik olarak kendisini bilinçli bir şekilde tarihsel ahlaki

¹¹⁰³ Josef Joffe, "Reflections on German policy in the Middle East", In: Shahrām Chubin (ed), *Germany and the Middle East: Patterns and Prospects*, Burns & Oates, New York 1992, s. 195-209, s. 200. Abediseid, s. 226.

¹¹⁰⁴ Schöllgen, s. 164

¹¹⁰⁵ Schöllgen, s. 164; Hünseler, s. 171

¹¹⁰⁶ Joffe, s. 200; Hünseler, s. 171; Schöllgen, s. 164; Abediseid, s. 226-227.

¹¹⁰⁷ Wolffsohn, 1993, s. 30; Hünseler, s. 171; Joffe, s. 200;

¹¹⁰⁸ Hünseler, s. 171

¹¹⁰⁹ Crane, s. 27-28.

suçluluk kompleksinden uzaklaştırma çabaları; Ekim 1973'teki, dördüncü Arap-İsrail Savaşı ile birlikte gelen petrol şoku ile birlikte dış politikanın daha ölçülü bir aksana kayarak Arap devletlerine doğru yeniden yönlendirilmesine yol açtı.¹¹¹⁰ Almanya'nın İsrail'e olan aşırı biçimde bağlı konumundan ayrılmasının açıkça anlaşılır hale gelmesini sağladı¹¹¹¹ ve bu savaş ile birlikte “*Dış politikanın ekonomileşmesi*” olarak da anılan Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ekonomi politikası konularına daha da büyük bir vurgu yapıldı. Alman dış politikasındaki bu yön değişikliğinin bir başka işareti de, “Arap dünyasıyla ilişkileri uzun vadeli ve istikrarlı bir ortaklık esasına dayandırması gereken” Avrupa-Arap Diyaloguna desteği ile görüldü.¹¹¹² Bu politika değişikliği, İsrail'le ilişkide önemli sonuçlar doğurdu, çünkü petrol hammaddesine olan bağımlılık ve Arap ihracat pazarlarının güvenliği daha Arap yanlısı bir duruşa yol açtı.¹¹¹³

Ekonomi ve enerji ağırlıklı bu politikanın ortaya çıkmasında diğer önemli bir etken ise; yeni Ostpolitik kapsamında başta Moskava olmak üzere Doğu ülkeleri ile sorunların giderilmesi ve en önemlisi DDR'nin tecrit edilme politikasının terkedilerek bir devlet olarak kabul edilmesi çerçevesinde Batı'ya ve ABD'ye olan pek çok bağımlılıktan ve DDR'nin tanınmasının engellenmesi noktasında üçüncü dünya ülkelerine rüşvet verilmesinden ve siyasi ve ekonomik şantajlardan kurtulması olmuştur.¹¹¹⁴ Ancak hiçbir şekilde bu yeni dış politika; İsrail'e karşı reel politika (*realpolitik*) ve ahlaki politika (*moralpolitik*) arasındaki eski çatışmanın sona ermesi anlamına gelmemiştir.¹¹¹⁵ Bununla birlikte, Bonn'un Ortadoğu siyasetinde kendini serbest bırakmasıyla ortaya çıkan daha dengeli bir yaklaşım arayışı (*Ausgewogenheit - balanced approach*), bölgedeki Alman dış politikasını giderek artan bir biçimde, hem İsrail'in var olma hakkını güvence altına almak ve hem de Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirmek arasında “*ahlaki ve realpolitik arasında bir denge*” unsuru olmaya zorlamıştır.¹¹¹⁶ Ancak Federal

¹¹¹⁰ Kinan Jaeger, *Die Bedeutung des Palästinenser-Problems für Gestaltung der Deutsch-Israelischen Beziehungen (ab 1967)*. Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn, 1994, s. 226.

¹¹¹¹ Weingardt, 2002, s. 2.

¹¹¹² Günther van Well, “Die Entwicklung einer gemeinsamen Nahost-Politik der Neun”, *Europa-Archiv Series 4/1976*, s.119-128, s. 121; Karl Kaiser und Udo Steinbach, *Deutsch-arabische Beziehungen, Bestimmungsfaktoren und Probleme einer Neuorientierung*, München/Wien 1981, s. 189-191; Juliane Glöckler-Fuchs, *Institutionalisierung der europäischen Außenpolitik*, R. Oldenbourg Verlag München/Wien, 1997, s. 307.

¹¹¹³ Colschen, s. 262.

¹¹¹⁴ Joffe, s. 201.

¹¹¹⁵ Joffe, s. 201.

¹¹¹⁶ Kinan Jaeger, *Quadratur des Dreiecks.: Die deutsch-israelischen Beziehungen und die Palästinenser*, Vol. 27, Wochenschau Verlag, Schwalbach 1997, s. 239; Hubel, 1992, s. 44.

Almanya'nın “denge” etiketi altındaki yeni Ortadoğu politikası, her iki taraf arasında mutlak bir dengeden (*absolute Ausgewogenheit*) çok uzak olarak, halen İsrail yanlısı bir politika ağırlıklıydı, bu yüzden Alman Ortadoğu politikasının sık sık “*göreceli bir denge - relativen Ausgewogenheit*” olarak tanımlandı.¹¹¹⁷

Dördüncü Arap-İsrail Savaşı ve ortaya çıkan petrol krizi sonrasında Colschen'e göre; Alman dış politikasında iki yeni eğilim görülmüştür. Birinci eğilim, Ortadoğu çatışmasının giderek artan bir şekilde Alman dış politikası için bir referans noktası haline gelmesidir. İkincisi ise; Federal Almanya'nın İsrail politikası Avrupa Birliği çerçevesinde çok taraflı olarak yerleştirilerek güçlendirilmesi oldu.¹¹¹⁸ Böylece Filistin sorunu da dahil olmak üzere Ortadoğu için genel bir barış çözümü aranması için AB içinde bir diyalog açılmasının önünü açtı.¹¹¹⁹ Joffe'e göre; başlatılan bu diyalogun amacı iki yönlüydü: ABD'den farklı bir Avrupa Ortadoğu politikası yaratmak ve dolayısıyla Arap yanlısı bir diplomasiye gelen faydaları toplamaktı.¹¹²⁰ Haziran 1974'te resmi olarak başlatılan Avrupa-Arap Diyalogu'na (Euro-Arabischen Dialog – EAD) Bonn'un aktif katılımı Arap ülkeleriyle diplomatik ilişkilerinin normalleşmesinin önünü açtı.¹¹²¹

Altı Gün Savaşı sonrası Avrupa'da İsrail'e yönelik olumlu algının tersine dönmesi doğrultusunda 1970'lerin başı ile birlikte Almanya ve diğer Avrupa Konseyi ülkeleri dış politikalarını Avrupa Birliği ile koordine etmeye başladılar. Bu yöndeki ilk Avrupa girişimi *Schuman Belgesi* 13/14 Mayıs 1971 (Schuman Paper/Document)¹¹²² olarak bilinen ve büyük ölçüde BM Güvenlik Konseyi Kararı 242'ye dayanan ve Arapların tezlerini destekleyen¹¹²³ Avrupa'nın ilk ortak Ortadoğu politikasını açıklama başarısı olma yönündeki belgenin hazırlanmasıydı. Federal Almanya her ne kadar bu belgeyi imzalayarak Almanya'nın Ortadoğu politikasının bir önceki pozisyonunun kırılması neden olsada Avrupa'nın ilk ortak Ortadoğu politikasını açıklama başarısı olma

¹¹¹⁷ Hünseler, s. 185; Steininger 2015, s. 193.

¹¹¹⁸ Colschen, s. 262.

¹¹¹⁹ Joffe, s. 202; Colschen, s. 262.

¹¹²⁰ Joffe, s. 202.

¹¹²¹ Udo Steinbach, “Naher und Mittlerer Osten”, In: Schmidt, Siegmund & Hellmann, Gunther und Reinhard Wolf, *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 494-505, s. 495.

¹¹²² Sharon Pardo and Joel Peters *Israel and the European Union: a documentary history*, Lexington Books, Lanham 2012, s. 101.

¹¹²³ M. Hakan Keskin, “İsrail-Filistin Sorununa Yönelik AB Politikaları”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 5, Sayı 1 (2010), s. 117-130, s. 119-120, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu9makale/m_hakan_keskin.pdf Erişim Tarihi: 13.06.2017

yönündeki belgenin yayınlanmasını engellemeye çalışarak bir anlamda hem İsrail'e olan desteğini hemde İsrail ve kendi kamuoyundan gelecek tepkileri önlemek istedi.¹¹²⁴ Ancak belgenin içeriği Alman basını ile kamuoyuna sızdırıldı ve Alman kamuoyunda dikkate değer bir muhalefet olmasına neden oldu.¹¹²⁵

Avrupa bütünleşmesi yolunda AB'nin ortak dış politika oluşturma çabaları ve Ortadoğu politikasının kurumsallaşması tarihinde önemli bir dönüm noktasını; 1973 Ekim Savaşı sonrasında Birliğin ortaya koyduğu ortak tutum olmuştur.¹¹²⁶ Dördüncü Arap-İsrail Savaşı sırasında ortaya çıkan kriz sırasında AB'nin üç büyük gücü olan Federal Almanya, Fransa ve İngiltere'nin birlikte hareket etmesi AB'nin Ortadoğu bölgesine yönelik ilk ciddi dış politikasının oluşturulmasını mümkün kılmıştır.¹¹²⁷ Bu doğrultuda ilk olarak 13 Ekim 1973'te AB Bakanlar Konseyi taraflara ateşkes çağrısında bulunarak, taraflar arasında çatışmanın durdurulması ve BM Güvenlik Konseyi'nin daha önce almış olduğu 242 sayılı kararı çerçevesinde görüşmelerin başlatılması gerektiği belirtildi.¹¹²⁸ Aynı şekilde Avrupa Parlamentosu 17 Ekim'de almış olduğu karar çerçevesinde bölgede yaşanan çatışmanın dünya barışı ve güvenliği için büyük bir tehdit oluşturduğu ve bu bağlamda AB'nin küresel ve bölgesel olarak Akdeniz'deki sorumluluğuna vurgu yapılmıştır.¹¹²⁹

Özellikle Arap ülkelerinin AB'nin Ortadoğu'daki krize yönelik tutumunu netleştirmesine yönelik çağrılara karşı AB Konseyi'nin 6 Kasım 1973'te yapmış olduğu ortak bildiriye BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967'de almış olduğu 242 Sayılı karar temelinde adil ve kalıcı bir barışın sağlanması için tarafların 22 Ekim'deki konumlarına geri çekilmeleri gerektiğini beyan ettiler.¹¹³⁰ Kalıcı bir barış için: "(I) Kuvvet yolu ile toprak kazanımının kabul edilemeyeceği, (II) İsrail'in 1967 savaşından beri işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi gerektiği, (III) Bölgedeki her devletin egemenliğine,

¹¹²⁴ Anders Persson, *The EU and the Israeli–Palestinian conflict 1971–2013: In pursuit of a just peace*. Lexington Books, Lanham 2014, s. 73-74; Costanza Musu, *European Union policy towards the Arab-Israeli peace process: the quicksands of politics*, Palgrave Macmillan, New York 2010, s. 31.

¹¹²⁵ Musu, s. 31; Pardo, s. 74

¹¹²⁶ Verena Sattler, *Die Institutionalisierung europäischer Nahostpolitik: Frankreich in der europäischen politischen Zusammenarbeit 1969/70-1980*, Springer-Verlag, Wiesbaden 2017, s. 195; Embel, s. 75.

¹¹²⁷ Embel, s. 85; Steininger 2015, s. 193

¹¹²⁸ Embel, s. 85.

¹¹²⁹ Embel, s. 85

¹¹³⁰ Meliha Benli Altunışık, "EU Foreign Policy and the Israeli–Palestinian Conflict: How much of an Actor?", *European security* Vol. 17, No. 1 (March 2008), s. 105-121, s. 106, In: Taylor & Francis, <http://dx.doi.org/10.1080/09662830802503763> Erişim Tarihi: 13.06.2017; Hünseler, s. 172; Sattler, s. 195-196.

toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı ve bu devletlerin güvenli ve tanınmış sınırlar dahilinde, barış içinde yaşama hakkı saygı gösterilmesi gerektiği, (IV) adil ve kalıcı bir barışın yapılmasında, Filistin halkının meşru haklarının tanınması gerektiği” beyan edilmiştir.¹¹³¹ Avrupa ülkelerinin Ortadoğu politikalarında Arap ve Filistin yanlısı değişiminde; enerji ihtiyaçları için Ortadoğu petrolüne bağımlı olmaları nedeniyle “petrol silahı” kullanımına karşı savunmasız olduklarını fark etmeleri önemli rol oynamıştır.¹¹³²

AB’nin yaptığı bu açıklama Arap ülkelerinin tüm beklentilerini karşılama 29 Kasım 1973 tarihinde Cezayir’de yapılan altıncı Arap Zirvesi Konferansı’nda memnuniyetle karşılandı.¹¹³³ Avrupa-Arap ilişkilerindeki bu siyasi durum değişikliği bir anlamda petrolün silah olarak kullanımının başarılı olduğunu göstererek, AB ülkeleri ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri yakınlaştırdı.¹¹³⁴ Federal Almanya bu yapılan bildirin altına imza atarak, dengeli bir Ortadoğu politikasına doğru bir adım attı ve ilk defa Filistin’lilerin meşru haklarını tanıdı.¹¹³⁵ Ancak, Avrupa içinde Filistinlilerin “self determination hakkını” tanıyan ilk ülke olmasına rağmen Almanya, Arap Birliği’nin 1974 Ekim ayında gerçekleştirdiği zirvesinde Ortadoğu’daki Filistinlilerin tek meşru temsilcisi ilan edilen Filistin Kurtuluş Örgütü’nün İsrail’in varlığını kabul etmemesi nedeniyle onunla resmi ilişkiler başlatmayı reddetti.¹¹³⁶

Libya Başbakanı *Abdüselam Callud* Alman televizyonuna yaptığı açıklamada; Avrupa-Arap ilişkilerindeki bu siyasi durum değişikliğinin mutlaka takip edilmesi gerektiğini belirterek bu bağlamda İsrail’e yönelik tüm teknik ve askeri desteğin tamamen durdurulmasını istedi. Bunun yanında Callud; Arap devletlerinin işgal altındaki topraklardan çekilmeyi desteklemek için Federal Cumhuriyet’ten, İsrail ile olan iyi ilişkilerini kullanmasını beklediğini belirtti.¹¹³⁷ Suudi Arabistan ve Cezayir Petrol Bakanlarının Federal Almanya Hükümeti’nin Ortadoğu sorununa ilişkin tutumuna yönelik sorularının içerdiği mektuba karşılık Federal Almanya Dışişleri Bakanı Walter

¹¹³¹ Embel, s. 85-86; Hünseler, s. 172.

¹¹³² Altunişik, s. 106.

¹¹³³ Hünseler, s. 172.

¹¹³⁴ Colschen, s. 262; Embel, s. 86-87; Hünseler, s. 172-173.

¹¹³⁵ Hünseler, s. 172

¹¹³⁶ Weingardt, 2002, s. 282; Müllenmeister, s. 102; Hubel, 1992, s. 44.

¹¹³⁷ Kasım 1973’te, Federal Ekonomik İşbirliği Bakanı Erhard Eppler, Bonn’un tutumunu açıklamak için Kahire’ye gitti. Yapılan görüşmelerinde Eppler, İsrail’in baskı altına alınarak başarının sağlanması yönelik görünümünde “*Federal Cumhuriyet’in en sonuncu devlet olduğunu*” açıkça belirtti. Aynı zamanda, SPD’nin İsrail’in iktidar partisi ile olan iyi ilişkilerini adil bir barışın desteklenmesi için hazır olduğunu ifade etti. Bkz. Hünseler, s. 172.

Scheel verdiği cevapta; “*Filistin halkının meşru haklarının eski durumuna getirilmesinin zorunlu bir gereklilik olduğu ve Filistin sorunu çözülmeden Ortadoğu’da barışın mümkün olmayacağını*” belirtti.¹¹³⁸ Bunun üzerine Federal Almanya 18 Mart 1974’te Arap Birliği tarafından dost ülkeler seviyesine yükseltildi.¹¹³⁹

Federal Almanya ile Arap ülkeleri arasında ilişkiler 6 Kasım 1973’te AB bildirisi ile yakınlaşırken İsrail ile olan ilişkilerde çatışma yarattı. İsrail askerlerinin işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesini ve aynı zamanda İsrail’in var olma hakkından açıkça bahsetmeden Filistinlilerin meşru haklarına işaret eden bildiriye Federal Almanya Cumhuriyeti’nin imza atması ve özel olan Alman-İsrail ilişkilerini çok taraflı ortama taşıma eğilimi göstermesi İsrail hükümetini ve kamuoyunu öfkeli yaptı.¹¹⁴⁰ Aslında İsrail’e karşı daha sert bir aksanda açıklama yapılmasını engelleyen Federal Almanya burada Fransa’ya Ortadoğu politikasında Arap yanlısı bir ödün vermişti.¹¹⁴¹ Joffe; Federal Almanya’nın AB içinde İsrail ve ABD’ye karşı olan sorumluluklarının bilincinde olarak zaman zaman AB’nin riskli kararlarında fren mekanizması görevi üstlendi ve sessizce ama ısrarlı bir şekilde Fransa tarafından kullanılan keskin İsrail karşıtı bıçağı köreltti.¹¹⁴² 11 Kasım 1973’te Londra’da düzenlenen Sosyalist Enternasyonal Konferansı zirvesinde Brandt ve İsrail Başbakanı *Golda Meir*¹¹⁴³ bir sohbet için bir araya geldi. Brandt Alman-İsrail ilişkilerinin kendine özgü niteliğinin varlığını sürdürerek devam ettiğini ve Almanlar için “*kalbi ve vicdani bir tarafsızlığın*” olmadığı noktasında Meir’e güvence verdi.¹¹⁴⁴ Brandt’a göre; İsrail ile olan ilişkinin özel doğası gereği tarihin derslerinden sıyrılması söz konusu bile olamazdı.¹¹⁴⁵

Federal Cumhuriyet, İsrail’e karşı yürüttüğü gerçek ve ahlaki politika arasındaki dış politikasına paralel olarak Anglo-Fransız ve Amerikan politikası tarafından tanımlanan iki uç arasında manevra yapmaya devam etti. Kabataslak bir ifadeyle, Fransa ve İngiltere Arap eğilimli bir politika izledi, ABD ise İsrail için zırh ve “son çare” olarak

¹¹³⁸ Abediseid, s. 236-237.

¹¹³⁹ Graf, s. 195; Abediseid, s. 237.

¹¹⁴⁰ Colschen, s. 262; Hünseler, s. 173; Jaeger, s. 64.

¹¹⁴¹ Weingardt, 2005, s. 26

¹¹⁴² Joffe, s. 202

¹¹⁴³ 1956-1966 yılları arasında İsrail’in Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Golda Meir, 1969-1974 yılları arasında ise İsrail’in ilk kadın başbakanı olarak görev yapmıştır. Bkz. Golda Meir. Prime Minister of Israel. In: Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Golda-Meir> Erişim Tarihi: 07.06.2017

¹¹⁴⁴ Hünseler, s. 173

¹¹⁴⁵ Joffe, s. 201

hareket etti.¹¹⁴⁶ Federal Cumhuriyet açısından petrol krizinin en önemli sonucu Ortadoğu'dan gelen petrole olan bağımlılığın etkisi ile bağımsız bir politikanın yapılmasındaki güçlüğü açıkça görülmesiydi.¹¹⁴⁷ Özellikle, Almanya için 1960'lar sonu ile önemli bir pazar haline gelen, ekonomik ve siyasi ilişkilerini yoğunlaştırdığı ve petrol ithalatının % 40'nı¹¹⁴⁸ sağladığı Muammer Kaddafi yönetimi altındaki Libya'nın bu dönemdeki bazı şantajlarına¹¹⁴⁹ ve illegal faaliyetlerine (terörizmin desteklenmesi) göz yumması bu bağımlılığa önemli bir örnek teşkil etmiştir.¹¹⁵⁰

1973 Petrol Krizi çerçevesinde yaşanan ekonomik olumsuzluklar ve MENA bölgesinden gelen petrole olan bağımlılık nedeniyle bağımsız bir dış politika yapmanın güçleşmesi Federal Almanya'yı alternatif enerji (nükleer) ve enerji kaynaklarını içeren yeni bir enerji programına yönlendirdi.¹¹⁵¹ Bu krizden sonra Almanya kendisinin ana petrol tedarikçileri olan MENA'dan petrol ithalatını kademeli olarak azaltarak, Doğu politikası ile ilişkilerin normalleştiği Rusya başta olmak üzere Norveç ve İngiltere petrol ithalatında Almanyanın ana tedarikçileri oldular.¹¹⁵² Aslında Almanya'nın petrol ve enerji ihtiyacı noktasındaki bağımlılığında bir değişme olmamış sadece tedarikçileri değişmiş, başka bir ifade 1973 Petrol Krizi Doğu-Batı ilişkilerini galvanize ederek, Almanya için Sovyetler Birliği/Rusya'nın birçok Arap ülkesinden daha güvenilir bir ortak olmasına neden oldu.¹¹⁵³ Benzer bir şekilde günümüzde Almanya'nın en önemli petrol/enerji

¹¹⁴⁶ Joffe, s. 201.

¹¹⁴⁷ Rüdiger Graf, *Öl und Souveränität. Petroknowledge und Energiepolitik in den USA und Westeuropa in den 1970er Jahren*, Oldenburg Verlag, Berlin 2014, s. 208

¹¹⁴⁸ Bu dönemde Almanya açısından Libya en önemli petrol ithal ettiği ülke konumundadır. Bu çerçevede Libya, 20. yüzyılda Almanya'nın en önemli on ticari ortağı arasındaki ilk ve tek Afrikalı ülkesi olmuştur. Bkz. Dieter Ziegler. "Deutschland und Weltmarkt. Einleitende Bemerkungen zur Struktur des deutschen Außenhandels im 20. Jahrhundert", In: Kleinschmidt, Christian und Dieter Ziegler (Hrsg), *Dekolonisierungsgewinner: Deutsche Außenpolitik und Außenwirtschaftsbeziehungen im Zeitalter des Kalten Krieges*. De Gruyter Oldenbourg, Berlin 2018, s. 19-59, s. 44.

¹¹⁴⁹ Petrol krizinin başlangıcında, Almanya'yı petrol sevkiyatını kesmekle tehdit eden Libya hükümeti daha sonra Başbakan Callud'un, "*silahımızı verin bende size petrolü tekrardan vereceğim*" ifadesi ile bunu silah satışlarına bağlamaya çalıştı. Bkz. Graf, 2012, s. 195.

¹¹⁵⁰ Szatkowski, 2013, s. 7, 127.

¹¹⁵¹ Graf, 2014, s. 208.

¹¹⁵² 2016 yılındaki Almanya'nın en büyük petrol tedarikçilerinin oranı: Rusya % 39,5 – Norveç % 12,3 – İngiltere % 10,1 – Kazakistan % 9,2 – Nijerya % 4,2 – Cezayir % 3,6 – Irak % 3,4 – Libya % 1,9 – Mısır % 1,9 – Suudi Arabistan % 0,9. Bkz. Mineral Ölwirtschafts Verband (MWV). Jahresbericht 2017. S. 18. https://www.mwv.de/wp-content/uploads/2016/06/170629_Mineraloelwirtschaftsverband_Jahresbericht-2017.pdf Erişim Tarihi: 11.08.2017. Mineralöl in Deutschland, Naturwissenschaft und Technik im Unterricht. In: Zeitbild, Jahrgang 57. June 2015, s. 8-9, https://www.zeitbild.de/wp-content/uploads/2015/09/ZEITBILD_Mineraloel_Gesamt_ES_72dpi.pdf Erişim Tarihi: 11.08.2017. Ziegler, s. 49-50

¹¹⁵³ Frank Bösch, "Energy diplomacy: West Germany, the Soviet Union and the oil crises of the 1970s." *Historical Social Research/Historische Sozialforschung* Vol. 39, No. 4 (150), Special Issue: The Energy Crises of the 1970s: Anticipations and Reactions in the Industrialized World (2014), s. 165-185, s. 165,185,

tedarikçisi olarak Rusya'ya olan bağımlılığı Alman dış politikası açısından sorun oluşturmuştur.¹¹⁵⁴ Bu krizin önemli bir sonucuda Şansölye Helmut Schmidt Fransa Cumhurbaşkanı *Valéry Giscard d'Estaing* ile anlaşarak, birlikte 1974'ten itibaren daha sonra G7 yada G8 Zirve'lerine dönüşen ekonomik görüşmelerin yapıldığı yeni platformların oluşması için harekete geçmesine neden oldu.¹¹⁵⁵

2.2.2.4 Schmidt Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası (1974 – 1982)

Willy Brandt'ın danışmanı Günter Guillaume'nin Doğu Almanya adına casusluk yaptığı skandalinin patlak vermesi üzerine istifa eden Willy Brandt'ın siyasi halefi olarak Helmut Schmidt¹¹⁵⁶ SPD ve FDP, sosyal-liberal koalisyonu sürdürmeyi kabul etmesiyle 16 Mayıs 1974'te Bundestag tarafından Almanya Federal Cumhuriyeti'nin beşinci şansölyesi seçilmiştir. Hans-Dietrich Genscher (FDP) başbakan yardımcısı oldu ve Dışişleri Bakanlığı'nı görevinde devraldı.¹¹⁵⁷ Görev süresi boyunca, Federal Cumhuriyet temel olarak Avrupa yanlısı kaldı. 1974'te Avrupa Konseyi'nin kurulması ve 1978'de Avrupa Para Sistemi'nin kurulması gibi, AB'deki ana olaylar önemli rol oynadı. Helmut Schmidt, Brandt'ın başarılı Doğu Politikası'nı (Ostpolitik) devam ettirerek bu politikanın pragmatik devamında ve Batı ile Doğu arasındaki stratejik dengenin korunmasında da aracı olmuştur. Schmidt, 1973'teki petrol krizine yanıt olarak, Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing ile bugünün G8 zirvesi olan yeni bir ekonomik istişare

In: Jstor, Published by: GESIS - Leibniz Institute for the Social Sciences. <https://www.jstor.org/stable/24145532> Erişim Tarihi: 12.08.2017.

¹¹⁵⁴ Colschen, s. 250-251

¹¹⁵⁵ Kronenberg, s. 26-27.

¹¹⁵⁶ "Hamburg'ta 23 Aralık 1918'de doğan Helmut Schmidt; II. Dünya Savaşı'ndan önce Hitler Gençliği organizasyonda bir grup lideri idi. İkinci Dünya Savaşı sırasında askere alındı ve Bremen yakınındaki Vegesack'de bir uçaksavar bataryasında hizmet verdi. Leningrad Kuşatması da dahil olmak üzere Doğu Cephesi'nde kısa süreli hizmetini tamamladıktan sonra Reichsluftfahrtministerium'da (Sivil Havacılık Bakanlığı) bir eğitmen ve danışman olarak çalışmak üzere 1942 yılında Almanya'ya geri döndü. Savaşın sonlarına doğru, 1944 Aralık ayından itibaren, Batı Cephesi'nde Flakartillery'de bir Oberleutnant (Üsteğmen) olarak görev yaptı. Üstün başarılar sonucunda Demir Haç madalyasını kazanmıştır. Nisan 1945'de İngilizler tarafından esir alındıktan sonra 31 Ağustos 1945 tarihinde serbest bırakıldı. Savaş sonrası Hamburg'da İktisat okumaya başladı ve üniversite'yi 1949 yılında ekonomi uzmanı olarak bitirdi. 1974-1982 yılları arası Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Şansölyesi olarak görev yaptı." 10 Kasım 2015'te 96 yaşında vefat eden Schmidt hakkında, Yahudi asıllı olmasına rağmen Nazi Döneminde aktif olarak görev alması ve Nasyonel Sosyalizm düşüncesine olan bağlılığı noktasında çok çeşitli tartışmalar mevcuttur. Bkz. Kamuran Samar, "Helmut Schmidt kimdir?", *Euronews Türkçe*, 10.11.2015, <https://tr.euronews.com/2015/11/10/helmut-schmidt-96-yasinda-oldu> Erişim Tarihi: 14.08.2017; "Eski Almanya Başbakanı Schmidt'e Nazi suçlaması", *CNN Türk*, 01.12.2014, <https://www.cnnturk.com/haber/dunya/eski-almanya-basbakani-schmidte-nazi-suclamasi> Erişim Tarihi: 14.08.2017; Sabine Pamperrien, *Helmut Schmidt und der Scheißkrieg. Die Biografie 1918 bis 1945*, Piper Verlag, München / Zürich 2014.

¹¹⁵⁷ Weber, s. 119.

platformu kurulmasına öncülük etti Schmidt'in görev süresindeki en önemli başarı, 1975'te Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanması imzalanması oldu.¹¹⁵⁸

Helmut Schmidt döneminde Almanya'nın Ortadoğu politikalarında önemli değişimlerin yaşandığı görülmüştür. Bu dönemde; İsrail Başbakanı Yitzhak Rabin'in 1975'te Berlin'e gerçekleştirdiği ziyaret ile Almanya ilk defa bir İsrail hükümet başbakanını ağırlamasına karşın bu dönem Alman-İsrail ilişkileri açısından en kötü dönemini yaşamıştır. Buna karşın bu dönem öncesi bozulan Arap ülkeleri ile olumlu yönde gelişmiş bu bağlamda örneğin Batı Almanya 1974'te Şam büyükelçiliğini yeniden açarak Batılı ülkeler arasında önde gelen ekonomik ortak rolünü tekrar kazanmıştır.¹¹⁵⁹ Bunun yanında İsrail-Filistin çatışmasında Filistinliler ya da FKÖ'ye yönelik olumlu adımlar atılmıştır. Bu dönemde öne çıkan konuların başında; kötüleşen Alman-İsrail ilişkileri, AB'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları, İsrail'in Lübnan işgali ve Almanya'nın Suudi Arabistan ile yapmaya çalıştığı silah anlaşması gelmiştir.

İsrail'in 1948'de kurulması ile birlikte ortaya çıkan Filistin meselesi bölgede bulunan Arap ülkeleri arasında en çok Lübnan devletini etkilemiştir.¹¹⁶⁰ 1948 yılından başlayarak ve özellikle üçüncü Arap-İsrail Savaşı (1967) sonrası Lübnan'a sığınan Filistinli mültecilerin sayısı arttı ve Filistin-İsrail çatışması Lübnan'ın politik yaşamına zorla sokulan bir konu haline gelmiştir.¹¹⁶¹ Ürdün içerisinde FKÖ'nün artan gücü ve hakimiyeti ele geçirme çabaları, Ürdün Kralı Hüseyin'i rahatsız etti.¹¹⁶² Bu nedenle Kral Hüseyin Eylül 1970'te mülteci kamplarındaki FKÖ savaşçılarının silahsızlandırılmasına

¹¹⁵⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Werner Link, "Außen-und Deutschlandpolitik in der Ära Schmidt 1974-1982", In: Jäger, Wolfgang and W. Link (Hrsg), *Republik im Wandel. Die Ära Schmidt 1974-1982*, Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, Vol. 5/II. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1987, s. 275-432.

¹¹⁵⁹ Bununla birlikte, bu durum İsrail ile olan çatışmalar ve Suriye rejiminin DDR ile olan yakın işbirliğinden kaynaklanan farklılıklar nedeniyle hiçbir zaman siyasi bir ortaklığa çevrilmedi. Nitekim, DDR Suriye gizli ve güvenlik hizmetleriyle olan ayrıcalıklı ilişkileri sayesinde Suriye'de ve bölgedeki Batı Almanya'nın bütün faaliyetlerini izledi. Bkz. Gerlach, s. 78

¹¹⁶⁰ Talha Köse, "SETA Lübnan Raporu, Lübnan'daki İstikrar Arayışları", *SETA* Aralık 2006, s. 9, <http://file.setav.org/Files/Pdf/lubnanda-istikrar-arayislari.pdf> Erişim Tarihi: 09.06.2017

¹¹⁶¹ William L. Cleveland and Martin Bunton, *A history of the modern Middle East*, Westview Press USA, 2009, s. 382.

¹¹⁶² Pappe'ye göre; Ürdün istihbarat görevlilerinin FKÖ'nün Amman'da iktidarı ele geçirmeye hazırlandığı yolundaki (olasılıkla abartılı) uyarıları Kral Hüseyin'i ülkedeki hakimiyeti noktasında endişeye sürükledi. Bkz. Pappe, s. 274.

yönelik kanlı girişim/katliam gerçekleştirdi.¹¹⁶³ “*Kara Eylül - Schwarzen September*”¹¹⁶⁴ olarak adlandırılan bu kanlı olaylar (iç savaş) sonucunda Filistinliler Ürdün’den çıkartıldı.¹¹⁶⁵ Bu bağlamda Amman’da bulunan ana karargahlarını Beyrut’a taşıyan FKÖ için Lübnan en önemli yönetim merkezi haline gelmiş ve burada gücünü arttırmıştır.¹¹⁶⁶

FKÖ’nün Lübnan içinde artan gücü neticesinde ülke içinde Mülümanlar ile Hristiyanlar arasındaki ilişkiler gerginleşti. FKÖ ile Lübnan içindeki Filistinli mültecilerden rahatsız olan aşırı sağcı Hristiyan grup olan *Falanjistler* (Phalangist)¹¹⁶⁷ arasındaki çatışmaların 1974’ün sonu itibariyle genişleyerek artması ülkeyi başta Suriye olmak üzere birçok ülkenin dahil olduğu yaklaşık 15 yıl süren bir iç savaşa sürüklemiştir.¹¹⁶⁸ Lübnan içindeki çatışmaları durdurmak için Suriye öncülüğünde oluşturulan *Arap Caydırıcı Gücü* Lübnan’a girdi.¹¹⁶⁹ Bunun yanında Lübnan’ın güneyinde FKÖ ile İsrail arasında artan çatışmalar neticesinde Mart 1978’de kendisi hedef alan FKÖ üslerini yok etmek amacıyla “*Litani Operasyonu*” olarak adlandırılan saldırı ile Lübnan’ın Litani Nehri’nin güneyine kadar olan toprakları İsrail tarafından işgal edildi.¹¹⁷⁰ İsrail kuvvetleri, Lübnan’daki Birleşmiş Milletler Geçici Gücü’nün

¹¹⁶³ Pappé, s. 274.

¹¹⁶⁴ Eylül 1970’de yaşanan olaylar sırasında ölen Filistinlilerin sayısı Weingardt’a göre; 20.000, Cleveland’a göre; 3.000’den fazla ve Shosa’ya göre ise her iki tarafta yaklaşık toplam 8000 kişidir. Bkz. Weingardt, 2002, s. 216; Cleveland, s. 362-363; Selda Shosa, “İşte Kara Eylül’ün içyüzü”, *Timeturk*, 27.09.2009. <https://www.timeturk.com/tr/2009/09/27/iste-kara-eylul-un-icyuzu.html> Erişim Tarihi: 09.06.2017; Kamrava, s. 125-126.

¹¹⁶⁵ Kara Eylül olayları, Filistinlilere Ortadoğu’da uygulanan tecritlerinin kapsamını genişletti ve bu noktada İsrail istenmeyen durumdaki tek devlet değildi. Bkz. Cleveland, s. 363; Ümit Çelik, “İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan”, *History Studies* Vol. 4/1 (2012). S. 125-155, s. 131, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423902435.pdf> Erişim Tarihi: 10.06.2017.

¹¹⁶⁶ Jonathan Spyer, “Israel and Lebanon: Problematic Proximity” In: Rubin, Barry, *Lebanon: Liberation, conflict, and crisis*, Palgrave Macmillan, New York 2009, s. 195-213, s. 198; Johannsen, s. 32

¹¹⁶⁷ Lübnan’ın en büyük ve en etkin Hristiyan grubu olan *Marunilerin* çatısı altında Kasım 1936’da eczacı *Maruni Pierre Cemayel* tarafından kurulan milliyetçi/sağcı *Lübnan Ketaib/Kataeb* yada *Falanjist Partisi*’dir. Bu partinin üyeleri ve taraftarları falanjist olarak adlandırılır. Bkz. Köse, s. 16-17;

¹¹⁶⁸ Lübnan iç savaşı aslında bir anlamda; bölge güçleri (İsrail, İran, Suriye ve Irak) ile bölge dışı aktörlerin (ABD, Fransa) müdahil olduğu ve kendi aralarındaki çekişmeleri ve hesaplaşmaları Lübnan üzerinden gerçekleştirmeleriydi. Bu çerçevede kendilerine yakın grup ve mezhepleri kendi çıkarları doğrultusunda desteklemeleri bu iç savaşın boyutunu ve vahamiyetini arttırmıştır. Bkz. Meliha Benli Altunışık, “Lübnan krizi: nedenleri ve sonuçları”, *Tesev Yayınları*, Dış Politika Analizi Serisi – 5, Nisan 2007, s. 5, http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Lubnan_Krizi_Nedenleri_Ve_Sonuclari.pdf Erişim Tarihi: 10.06.2017; Köse, s. 10; Cleveland, s. 383; Kamrava, s. 243; Şit Tufan Buzpınar, “Lübnan”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, 2003, s. 248-254, s. 253, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c27/c270180.pdf> Erişim Tarihi: 10.06.2017; Hourani, s. 493-494

¹¹⁶⁹ Köse, s. 10; Buzpınar, s. 253.

¹¹⁷⁰ Alfred B. Prados, “CRS Report for Congress: Lebanon”, *Congressional Research Service* 3 (November 23, 2007), s. 15. <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33509.pdf> Erişim Tarihi: 10.06.2017; Spyer, s. 198; Hourani, s. 495.

(UNIFIL), İsrail ile Filistinliler arasında bir tampon görevi görmesi için Litani'nin güneyine yerleştirilmesinin ardından Haziran 1978'de Lübnan'dan çekildi.¹¹⁷¹

İsrail, kendi lehine kuzey komşusunda FKÖ üslerine defalarca saldırı düzenlemesi, Lübnan'ın içinde bulunduğu farklı dini inanç ve mezhepler arasındaki gerginliği arttırdı ve böylece Lübnan iç savaşının daha fazla şiddetlenmesine olumsuz yönde katkıda bulundu.¹¹⁷² İsrail'in işgal ettiği Lübnan topraklarından geri çekilsede taraflar arasındaki gerilim devam etti. Bu gerilimin artmasında; FKÖ'nün Lübnan sınırından İsrail'e düzenlemiş olduğu saldırıların yanında 1977 yılında İsrail'de gerçekleştirilen seçimlerden sonra ilk defa sağcı muhafazakar Likud partisinin iktidara gelerek işgal altındaki Filistin toprakları üzerindeki iskan politikalarını arttırması ve Batı Şeria'nın parçalanması ile bağımsız ve yaşanabilir bir Filistin devletinin ortaya çıkmasının engellenmesi faaliyetleri, İsrail'in 1979 Camp David Barış Anlaşması doğrultusunda Mısır ile olan güney sınırlarını güvence altına alarak dikkatini kuzey sınırının güvenliğine yöneltmesi ve İsrail'in Falanjistler (Maruniler) ile işbirliği¹¹⁷³ çalışmaları etkili olmuştur.¹¹⁷⁴

Başbakan Menahem Begin ve Savunma Bakanı Ariel Şaron yönetimindeki İsrail bir ölçüde ABD'nin onayı ile 6 Haziran 1982'de FKÖ'yü Lübnan'ın güneyinden tamamen çıkarmak hedefi ile “*Galile için barış - Frieden für Galiläa / Peace for Galilee*” adlı büyük bir operasyonu başlattı.¹¹⁷⁵ Ancak İsrail hükümetinin gerçek hedefleri halka açıklanandan çok daha büyüktü.¹¹⁷⁶ Güney Lübnan'daki FKÖ üsleri, ancak Batı Beyrut'taki FKÖ altyapısını imha edilmesi ve İsrail'in Lübnan içinde özgürce hareket edebilmesi için Lübnan'ın yeni Cumhurbaşkanı olarak İsrail dostu Falanjist lider Beşhir Cemayel'in seçilmesinin sağlanması ile mümkün olabilecekti.¹¹⁷⁷ Bu doğrultuda İsrail'in Lübnan operasyonu genişleyerek, Lübnan içindeki Suriye birliklerinin yenilgiye uğratılması ile Kuzey Beyrut'a kadar uzanan kapsamlı bir işgale dönüştü.¹¹⁷⁸ Filistin

¹¹⁷¹ Bkz. BM Güvenlik Konseyi Kararı 425, 19.04.1978; Prados, s. 15

¹¹⁷² Johannsen, s. 32

¹¹⁷³ Spyer'e göre; İsrail ile Lübnan'daki Falanjistler (Maruniler) arasında FKÖ'ye karşı işbirliği yönündeki ilk temaslar 1970'lerin ortasında çoktan başlamıştır. Bkz. Jonathan, s. 199

¹¹⁷⁴ Johannsen, s. 32; Cleveland, s. 387; Hourani, s. 495.

¹¹⁷⁵ Köse, s. 10; Johannsen, s. 32; Cleveland, s. 387-388; Prados, s. 15-16; Hourani, s. 495.

¹¹⁷⁶ Pappe; İsrail Savunma Bakanı Şaron'un kendi başbakanını Begin'i, operasyon kapsamının güney Lübnan'daki bazı bölgelerin işgali ile sınırlı kalacağını söyleyerek aldattığını iddia etmektedir. Pappe'n e göre; Şaron'un en baştan beri niyeti, Beyrut'u işgal ederek Suriyelilerden temizlemek, Lübnan'da İsrail yanlısı Maruni bir hükümet oluşturmak ve FKÖ'yü yok etmektir. Pappe, s. 312.

¹¹⁷⁷ Cleveland, s. 388.

¹¹⁷⁸ Johannsen, s. 32; Köse, s. 10; Cleveland, s. 387-388; Prados, s. 15-16

Kurtuluş Örgütü, 18 Ağustos'ta kabul edilen ateşkes anlaşması¹¹⁷⁹ uyarınca Beyrut'taki mülteci kamplarında yaşayan Filistinli sivillerin güvenliğine dair ABD ve İsrail'den teminat alması nedeniyle kurulan çok uluslu bir gücün (*Multinational Force, MNF*) kontrolü altında Lübnan'ı terk ederek örgüt yönetimini Tunus'a taşıdı.¹¹⁸⁰

İsrail'in desteği ve korumasıyla Beşhir Cemayel Ağustos ayında cumhurbaşkanı seçildi, ama üç hafta sonra öldürüldü.¹¹⁸¹ Kısmen bu nedenle olmak üzere, aslında çok daha önceden planlanmış olarak,¹¹⁸² İsrail'in yaklaşık üç ay süren Beyrut ablukası/kuşatması sırasında, İsrail askerleri ve tankları tarafından kontrol edilen Beyrut'da bulunan *Sabra* ve *Şatilla* Filistin mülteci kamplarına 16-17 Eylül 1982 tarihinde İsrail'in izni, desteği ve isteği doğrultusunda giren Hristiyan Falanjist militanlar burada bulunan çocuk, kadın, erkek ve yaşlı ayrımı yapmadan binlerce sivil Filistinli mülteciyi katlettiler.¹¹⁸³ Bu katliamın kurbanı olan kişilerin sayısı toplu mezarlara

¹¹⁷⁹ Ateşkes anlaşmasının yapılmasında FKÖ açısından; İsrail'in orantısız ve pervasızca karadan, havadan ve denizden gerçekleştirdiği bombardımanın sivil nüfusta ağır kayıplara neden olması nedeniyle bunun önlenmek istenmesi, İsrail açısından ise hem İsrail içinde hemde uluslararası alanda gelen sert eleştiriler, Batı Beyrut'ta kötüleşen şartlar ve İsrail'in çatışmalarda artan kayıplar ve uluslararası alandaki rabuluculuk çabaları etkili oldu. 18 Ağustos'ta imzalanan anlaşma, Fransa ve ABD'nin, FKÖ'nün tahliyesini denetlemek için yönettiği çok uluslu bir güc çağrısında bulundu ayrıca, geride bırakılacak Filistinli siviller için güvence sağlandı. 1 Eylül'e kadar tahliyeler tamamlandı. Ancak bu uluslararası gücün tahliyeleri denetlemesi ve 25 Eylül'e kadar sivil mültecilerin güvenliğinin sağlanması çerçevesinde Lübnan'da kalması gerekirken, ABD'nin 10 Eylül, İtalya'nın 11 Eylül ve Fransızların da 14 Eylül'de kuvvetlerini ülkeden geri çekmesi ve bu bağlamda FKÖ'nün yokluğuyla birlikte mülteci kamplarındaki sivil Filistinliler tamamen savunmasız kaldı. Bkz. Cleveland, s. 388; Raoul-Marc Jennar, “*Sabra et Chatila, trente ans après*”, *Investig'Action* 28 Sep 2016, <https://www.investigaction.net/fr/sabra-et-chatila-trente-ans-apres/> (Çev. Osman Soysal), 11 Ekim 2016, <http://osmansoysal.com/yazilarim/muhtelif/482-30-yil-sonra-sabra-ve-satilla.html> Erişim Tarihi: 14.10.2017

¹¹⁸⁰ Furkan Güldemir, Muhammed Ali Akman, “Sabra ve Şatilla katliamının 35. Yılı”, *Anadolu Ajansı*, 16.09.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sabra-ve-satilla-katliaminin-35-yili-911849> Erişim Tarihi: 14.10.2017; Cleveland, s. 388.

¹¹⁸¹ Çelik, s 132; Buzpınar, s. 253.

¹¹⁸² Beşhir Cemayel'in öldürülmesinden çok önce, Ariel Şaron herhangi bir delil sunmadan yaptığı açıklamada; “*bu kamplarda hala 2000 silahlı teröristin kaldığını*” iddia ederek olası bir saldırı için çoktan zemin hazırlamaya başlamıştı. Bkz. Shahid, Leila. “The Sabra and Shatila massacres: Eye-witness reports.” *Journal of Palestine Studies* Vol.32, No.1 (2002): S. 36-58, s. 39. In: Jstor, Published by: University of California Press on behalf of the Institute for Palestine Studies. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/jps.2002.32.1.36> Erişim Tarihi: 10.06.2017; Jennar, Raoul-Marc.

¹¹⁸³ Cleveland, s. 388; Johannsen, s. 32-33; Çelik, s. 132-133; Buzpınar, s. 253. Spyer, s. 201-202; Kamrava, s. 250; Shahid, s. 36-37; Zakaria Al-Shaikh, “Sabra and Shatila 1982: resisting the massacre”, *Journal of Palestine Studies* Vol. 14, No.1 (1984), s. 57-90, In: Jstor, Published by: University of California Press on behalf of the Institute for Palestine Studies, <https://www.jstor.org/stable/2537057> Erişim Tarihi: 14.10.2017; Muhammed Ali Akman, Furkan Güldemir, “*Tarihin en kanlı olaylarından 'Sabra ve Şatilla Katliamı'*”, *Anadolu Ajansı*, 16.09.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tarihin-en-kanli-olaylarindan-sabra-ve-satilla-katliami/911888> Erişim Tarihi: 14.10.2017; “Sabra ve Şatilla Katliamı nasıl gerçekleşti?”, *Timeturk / Haber Merkezi* 10.01.2014, <https://www.timeturk.com/tr/2014/01/10/sabra-ve-satilla-katliami-anisina.html> Erişim Tarihi: 11.06.2017; “Die Geschichte Israels”, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg - lpb 2017, <https://www.lpb-bw.de/geschichte-israels.html> Erişim Tarihi: 11.06.2017; Pappé, s. 314

gömülmeleri, parçalanmış olmaları, yıkılan evlerin altında kalmaları ve başka yerlere götürülmeleri nedeniyle tam olarak öğrenilemedi ancak yaklaşık olarak 3500 kişi olduğu ve bu işgal sürecinde ise yaklaşık 20.000'in üzerinde Filistinli ve Lübnan'nın öldüğü tahmin edilmektedir.¹¹⁸⁴

Sabra ve Şatilla'da yaşanan vahşet Lübnan işgaline karşı uluslararası çapta büyük bir protesto ve İsrail'e karşı bir tiksinti dalgası meydana getirdi.¹¹⁸⁵ Her ne kadar İsrail bu katliamda hiçbir rolünün ve bilgisinin olmadığını ve İsrail ordusunun saflığından doğan bir hata nedeniyle bu olayın gerçekleştiğini iddia etsede, hem *MacBride Komisyonu*'nun,¹¹⁸⁶ hemde uluslararası alanda ve İsrail içinde artan tepkiler¹¹⁸⁷ nedeniyle İsrail'in, katliamı araştırılması için kurmak zorunda kaldığı kendi komisyonunun "*Kahan Komisyonu*" yayınladıkları raporlarında; İsrail'in sivil ve askeri kuruluşların katliamlardan sorumlu olduğu ve İsrail Savunma Bakanı Şaron'un bu katliamdaki sorumluluğu açıkça belirtildi.¹¹⁸⁸ Buna rağmen, Şaron Şubat 2001'de İsrail başbakanı seçildi.¹¹⁸⁹ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 16 Aralık 1982'de Sabra ve Şatilla'da yaşanan katliamı kınayarak, bunun "*bir soykırım eylemi - an act of genocide*" olduğu ilan

¹¹⁸⁴ Johannsen, s. 32; Prados, s. 16; Cleveland, s. 388; Kamrava, s. 250; Schöllgen, s. 207.

¹¹⁸⁵ Cleveland, s. 388.

¹¹⁸⁶ Bu komisyonun yayınladığı raporda; İsrail'in gerçekten de uluslararası hukuka aykırı olarak saldırganlık eylemlerinden suçlu olduğunu; yasaklanmış silah ve yöntemlerden yararlandığını; kasıtlı, ayırım gözetmeksizin ve pervasız bir şekilde sivil hedefleri "örneğin okulları, hastaneleri ve diğer askeri olmayan hedefleri" bombaladığını; sistematik olarak kasabaları, şehirleri, köyleri ve mülteci kamplarını bombaladığını; sivil halkın sürgün edildiği, dağıtıldığı ve kötü muamele gördüğü; uluslararası hukuk uyarınca Lübnan'ı işgal etmesine neden olacak, düşmanca bir davranış biçimi veya işgalci güç olarak gerçekleştirdiği eylemleri için geçerli hiçbir nedeninin bulunmadığı; Sabra ve Şatilla katliamlarından doğrudan sorumlu olduğu belirtilmiştir. MacBride komisyonunun elde ettiği bulgular doğrultusunda yayınladığı sonuçlar hem İsrail hemde Lübnan'da bir İngiliz yayınevi tarafından yayınlanmasına karşın, bu bulguların ABD içinde hiçbir kitabın içinde yayınlanamayacağı makul bir şekilde açıktı. Bkz. Edward Said, "Permission to narrate", *Journal of Palestine Studies* Vol.13, No.3 (1984), s. 27-48, s. 27, In: Jstor, Published by: University of California Press on behalf of the Institute for Palestine Studies, <https://www.jstor.org/stable/2536688> Erişim Tarihi: 07.06.2018

¹¹⁸⁷ İsrail tarihi içerisinde ilk kez savaş karşıtı gösteriler düzenlendi. Bkz. Schöllgen, s. 207

¹¹⁸⁸ "Nakba nedir: 1799'dan günümüze Filistin tarihi ve Orta Doğu sorunu", *BBC Türkçe*, 17 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44128837> Erişim Tarihi: 07.06.2018; Furkan Güldemir, Muhammed Ali Akman, "Sabra ve Şatilla katliamınının 35. Yılı", *Anadolu Ajansı*, 16.09.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sabra-ve-satilla-katliaminin-35-yili-/911849> Erişim Tarihi: 14.10.2017; Cleveland, William L. and Martin Bunton. S. 388-389;

¹¹⁸⁹ Pappé, s. 314.

etti.¹¹⁹⁰ Ancak bugüne kadar geçen 35 yıl içerisinde katliama yönelik hiçbir yargılama ve bu bağlamda hiçbir ceza işlem de gerçekleştirilmedi.¹¹⁹¹

Mayıs 1983'te Cumhurbaşkanı seçilen Emin Cemayel 17 Mayıs 1983'te İsrail ve ABD arasında barış Antlaşması imzalandı.¹¹⁹² Bu antlaşma doğrultusunda Lübnan'da bulunan İsrail askeri kuvvetlerinin kademeli geri çekilişi 1985'te tamamlanması ile İsrail resmen Lübnan'dan çekildi, ancak kuzey İsrail'e yönelik saldırıları önleme gerekçesiyle Lübnan'ın güneyinde 9 mil genişliğinde (Lübnan topraklarının yaklaşık % 10'u) ve 2000 yılına kadar süren bir işgal güvenlik bölgesi kurdu.¹¹⁹³ Bu işgal edilen güvenlik bölgesine İsrail tarafından eğitilen, donatılan, finanse edilen ve İsrail askerlerinin içinde yer aldığı ve onlar tarafından kontrol edilen “*Güney Lübnan Ordusu - Südlibanesische Armee / South Lebanon Army (SLA)*” adlı Hristiyan milisler yerleştirildi.¹¹⁹⁴

FKÖ Lübnan'dan çıkması, 1982'de çok uluslu gücün MNF'nin (ABD, Fransa, İtalya ve İngiltere) tekrardan Beyrut'a konuşlandırılması ve 1983'te yapılan barış antlaşması Lübnan'a barış ve istikrar getirmedi ve çatışmalar daha da arttı. Ülke içindeki gruplara arasında artan çatışmalara paralel olarak Nisan 1983 ve Eylül 1984'te Beyrut'ta bulunan ABD Büyükelçiline yapılan bombalı saldırıların yanında, 23 Ekim 1983'te Beyrut'ta bulunan MNF karargahındaki ABD Deniz Kuvvetleri ve Fransız paraşütcülere aynı anda yapılan iki bombalı saldırı sonucunda 241 ABD askeri ve 58 Fransız askeri öldü.¹¹⁹⁵ Bu olaylar sonrası ABD başta olmak üzere diğer Batı ülkeleri Lübnan'da bulunan askeri kuvvetlerini geri çektiler.¹¹⁹⁶ 1989'kadar devam eden Lübnan içindeki çatışmalar 28 Ekim 1989'da imzalanan “*Taif Anlaşması*” ile sona erdi.¹¹⁹⁷

¹¹⁹⁰ United Nations General Assembly: “*The situation in the Middle East*”, Resolution: A/RES/37/123, 16 December 1982, <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r123.htm> Erişim Tarihi: 13.06.2017

¹¹⁹¹ “FKÖ'den Sabra-Şatilla Katliamı Açıklaması”, Fikriyat, 16.09.2017, <https://www.fikriyat.com/islam-dunyasi/2017/09/16/fkoden-sabra-satilla-katliami-aciklamasi> Erişim Tarihi: 16.07.2018; Güldemir ve Akman.

¹¹⁹² Köse, s. 10.

¹¹⁹³ Cleveland, s. 389

¹¹⁹⁴ İsrail Savunma Kuvvetlerine bağlı yaklaşık 1000 İsrail askeri ile sayıları yaklaşık 2000 - 3000 arasındaki Lübnanlı Hristiyan milisler bu ordunun içinde yer aldı. Bkz. Prados, s. 16; Johannsen, s. 33; Cleveland, s. 389.

¹¹⁹⁵ Köse, s. 56; Çelik, s. 133; “Der Bürgerkrieg 1975-90”, *Libanon-info*, <http://www.libanon-info.de/der-buergerkrieg-1975-90.html> Erişim Tarihi:13.06.2017

¹¹⁹⁶ Hourani, s. 496.

¹¹⁹⁷ Lübnan parlamentosu tarafından 1990 yılında kabul edilen Taif Anlaşması sonrası oluşan yeni düzen Altunışık'a göre; “...*bu dönemin en önemli özelliği yeni rejimin vesayetinin Suriye'ye verilmesidir. Taif düzeni Lübnan'ın iç yapısında da bazı düzenlemelere gitmiştir. Örneğin, Lübnan meclisinde Hristiyan ve Müslüman temsilci oranlarının yarı yarıya olması, Sünni olmak zorunda olan başbakanın yetkilerinin Maruni olmak zorunda olan devlet başkanına göre artırılması, Şii olmak zorunda olan meclis başkanının görev süresinin uzatılması vs. Ancak Taif düzeni daha önceki sistem gibi özünde Maruni-Sünni düzeni*

İsrail'in 1967 Altı Gün Savaşı ile Filistin topraklarını işgal etmesi, 1973 Yom Kippur Savaşı ile Dünya Petrol Krizi ve 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi, Sabra ve Şatilla'da yaşanan soykırım nedeniyle hem uluslararası hem de Avrupa kamuoyunda İsrail'e yönelik tutumun olumsuz yönde değişmesine neden oldu.¹¹⁹⁸ Özellikle 1970'ler boyunca İsrail ile Filistin arasında bir barışın sağlanmasında noktasında İsrail ve Avrupa arasında görüş ayrılıkları yaşandı. Avrupa'nın Filistin'in haklarının ve bir vatanının olması fikrini ve kapsamlı bir anlaşmanın, iki taraf arasındaki anlaşmazlığın İsrail'in tercih ettiği ikili müzakerelerden daha iyi çözeceği konusundaki ısrarı, görüş ayrılıklarının merkezindeydi.¹¹⁹⁹ 13 Haziran 1980'de Avrupa Konseyi, Arap-İsrail çatışması hakkındaki en kapsamlı kararını *Venedik Deklarasyonu* (Venedig Erklärung - Venice Declaration) ile açıkladı.¹²⁰⁰ ABD ve İsrail tarafından kabul görmeyen Filistinlilerin yasal temsilcisi olarak FKÖ'nin müzakerelere katılımındaki ısrarını içermesi, Filistinlilerin *self-determinasyon* hakkının tanınması ve deklarasyonda belirtilen temel ilkeler ışığında olası bir Avrupa barış inisiyatifinin şeklinin belirlenmesi için ilgili tüm taraflarla gerekli temasların kurulması doğrultusunda ortak bir Avrupa eylem planı olması açısından önemli bir dönüm noktası oldu.¹²⁰¹

Avrupa Konseyi'nin Venedik Deklarasyonu aslında bir anlamda Eylül 1978'de ABD'nin katılımı ile Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David Barış Anlaşmasına bir cevap olarak ortaya çıktı. Federal Almanya Cumhuriyeti'de dahil olmak üzere Konsey'in dokuz Avrupa ülkesi, yapılan bu barış anlaşmasınının BM kararları 242 ve 338'in ve sorunun diğer taraflarının dikkate alınmamasına yönelik eleştirisi ve kaygıları ile Avrupa'nın ABD'den ayrı olarak bu sürece dahil olma isteği ve Arap ülkeleri olan çıkarları bu deklarasyonun ortaya çıkmasında etkili oldu.¹²⁰² Bu çerçevede sadece

olmaya devam etmiştir..." Bkz. Altunışık, s. 6; Köse, s. 10; Çelik, s. 134; Johannsen, s. 34; Cleveland and Bunton, s. 389-390.

¹¹⁹⁸ Suzanne Gershowitz and Ottolenghi, Emanuele, "Europe's Problem with Ariel Sharon", *Middle East Quarterly*, Vol. 12, Number 5, Fall 2005, *The Middle East Forum*, <https://www.meforum.org/articles/2005/europe-s-problem-with-ariel-sharon> Erişim Tarihi: 13.06.2017

¹¹⁹⁹ Musu, s. 38

¹²⁰⁰ Altunışık, s. 106; Steinbach, 2007, s. 495; Schöllgen, s. 207. Bu deklarasyonun tam metni için bkz. "Venice Declaration, June 13, 1980", http://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf Erişim Tarihi: 13.06.2017

¹²⁰¹ Sattler, Verena. S. 332; Steinbach, Udo. 2007, s. 495; Persson, Anders. S. 80; Pardo, Sharon, and Joel Peters. S. 151-152; Altunışık, Meliha Benli. S. 106; Dinan, Demond. 2. Cilt, s. 425; Balcı, Ali. "Avrupa Birliğinin Filistin Politikası." *Journal of Palestine Studies* 26.3 (1997). S. 353-384, s. 354. http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/19_avrupa_birliginin_filistin_politikasi.pdf Erişim Tarihi: 13.06.2017;

¹²⁰² Michael F Klinkenberg, *Die Rolle der EU im Nahost-Friedensprozeß*, Vol. 2. Lit, Hamburg 2002, s. 26.

Carter, Sedat ve Begin arasında yapılan Camp David Barış Anlaşması, Şansölye Helmut Schmidt tarafından eleştirildi ve bu eleştirisini, Temmuz 1980'de Ürdün Kralı Hüseyin'e; "*Filistinliler olmadan bir çözüm hayal edilemez... Camp David'deki bazı beyfendilerin aralarında konuşmalarıyla etkili bir çözüm başarılmaz*" olarak ifade etti. Bunun yanında Schmidt, Arap Birliği Sekreterine; "*Ortadoğu'daki çatışmayı çözmek için ayrıca FKÖ'nün İsrail'in devletinin yaşam hakkını tanıması gerektiğini*" söyledi.¹²⁰³

Aslında İsrail'in varoluş hakkını ve güvenliğini de koruyan Venedik Deklarasyonu Filistin yanlısı yönünde olmakla İsrail hükümeti tarafından sert bir şekilde eleştirildi ve Avrupa'nın İsrail'in güvenlik kaygılarını anlamadığı savunuldu.¹²⁰⁴ Fransa, Avrupa'nın İsrail'e yönelik yönünü belirlemede (Fransa'nın kendisini ve Avrupa'yı İsrail-Filistin sorunu konusunda ABD çizgisinden ayırmak istemesi) öncü bir rol oynadı¹²⁰⁵ ve genel olarak FKÖ'nün Avrupa'ya diplomatik ve ekonomik desteğini sağladı.¹²⁰⁶

Venedik Deklarasyonu Almanya tarafından desteklendi¹²⁰⁷ ancak yayınlanan deklarasyon İsrail'e karşı olumsuz olmamakla birlikte, Lavy'e göre; İsraililer için daha da eleştirel olduğu için daha önceki bir taslağın onaylanması ve Filistin yanlısı bir dilin kullanılması Almanya tarafından kararlı bir şekilde önlenmiştir.¹²⁰⁸ Almanya, Avrupa ile İsrail arasındaki güvensizliği ve mesafeyi kapatmak için İsrail ile kendisi arasındaki güçlü ilişkilerini bir köprü olarak sık sık kullandı. Aynı şekilde Weingardt, Fransa'nın bağımsız bir pozisyon alma çabalarına karşın Almanya'nın Avrupa Birliği ve ABD arasında bir komisyoncu gibi hareket ettiğini ifade etmiştir.¹²⁰⁹ Bununla Almanya, AB adına barış girişimlerini önderlik etti, aksi takdirde İsrail ile AB arasındaki gergin ilişkileri göz önüne alındığında bunun uygulanması daha zor olacaktı. Almanya çok nadiren Avrupa Birliği'ni İsrail'i eleştirmek için bir araç olarak kullanmasına rağmen, çoğu zaman olmasa da,

¹²⁰³ Steininger, 2015, s. 198.

¹²⁰⁴ Alicia Ambos and Ines von Behr, "The Middle East Peace Process", In: Dieter Mahncke, Alicia Ambos and Christopher Reynolds (eds), *European foreign policy: from rhetoric to reality?*, No. 1, Peter Lang, Brussels 2004, s. 293-317, s. 293-294; Persson, s. 81-82; Musu, s. 39; Sattler, s. 334; Balci, s. 354.

¹²⁰⁵ Bichara Khader, "Europe and the Arab-Israeli conflict: an Arab perspective", In: David John Allen and Alfred Pijpers (eds.), *European foreign policy-making and the Arab-Israeli conflict*, Vol. 10, Martinus Nijhoff Publishers, Hague 1984, s. 161-187, s. 172.

¹²⁰⁶ Sattler, s. 331; Musu, s. 90

¹²⁰⁷ Glöckler-Fuchs, s. 307

¹²⁰⁸ George Lavy, *Germany and Israel: moral debt and national interest*. Routledge, New York 2013, s. 198.

¹²⁰⁹ Weingardt, 2002, s. 282

Almanya İsrail'in kıtadaki en ateşli destekçisi olmuştur.¹²¹⁰ Her ne kadar Venedik Deklarasyonu, Avrupa'nın Ortadoğu'daki ihtilafın çözümüne yönelik olumlu bir girişim olsa da, bu ihtilafı etkilemede ve özellikle İsrail'in Menahem Begin başbakanlığı altındaki hükümeti üzerinde etkisi ve gücü önemsiz kaldı.¹²¹¹

Federal Almanya Hükümeti, Lübnan'daki savaşın patlamasıyla tamamen şaşırıldı. İsrail işgalinden kısa bir süre önce Dışişleri Bakanı Genscher, beş yıllık bir aranın ardından ilk kez İsrail'i ziyaret etmişti.¹²¹² Helmuth Schmidt döneminin başlangıcı ile birlikte özellikle Menahem Begin liderliği altındaki İsrail Likud Partisi'nin 1977'deki seçimlerde iktidara gelmesi ile Bonn ile Kudüs arasındaki ilişkiler büyük ölçüde kötüleşti.¹²¹³ İki ülke arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinde öncelikli olarak Almanya'nın özellikle 1973 sonrası Ortadoğu'da Filistin lehine değişen politikası ve Venedik Deklarasyonunun desteklemesi önemli rol oynadı.¹²¹⁴ İkinci olarak, Şansölye Schmidt Ekim 1980'de İsrail'de "*Pershing II*" füzelerinin konuşlandırılması girişimleri nedeniyle İsrail Başbakanı Menahem Begin'i "*dünya barışı için büyük tehlike - die größte Gefahr für den Weltfrieden*" olarak sınıflandırmasına¹²¹⁵ karşılık Begin'de; Şansölye Schmidt'i 20 Temmuz 1944'te Claus Schenk von Stauffenberg önderliğinde bir grup üst düzey askerinin Hitler'e karşı başarısız suikast girişimi nedeniyle idam edilmesinde (Wehrmacht'ta Üstteğmen görevi ile) bizzat bulunarak ve bunu alkışladığını, "*Hitler'e olan bağlılık yeminini hiçbir zaman bozmadığını*" iddia ederek Schmidt'i suçlaması ilişkileri kötüleştirdi.¹²¹⁶ Bunun yanında 27 Mart 1952'de Adenauer'i hedef alan Münih Polis Merkezinde patlayan bombalı paketin sorumlusu olarak Nisan ayında Paris'te yakalanan beş İsrailli verdikleri ifadelerde bu işin planlayıcısı ve finansörü olarak Menahem Begin'in ismini vermeside ayrı bir sorun teşkil etti.¹²¹⁷ İsrail Başbakanı Begin her ne kadar daha sonra Schmidt'i İsrail'e davet etse, Schmidt bu ziyaretin siyasi olarak

¹²¹⁰ Musu, s. 91

¹²¹¹ Weingardt, 1997, s. 107; Lavy, s. 196.

¹²¹² Weingardt, 1997, s. 107

¹²¹³ Wolffsohn, 2007, s. 512; Weingardt, 2002, s. 297.

¹²¹⁴ Wolffsohn, 2007, s. 512

¹²¹⁵ Michael Wolffsohn im Gespräch mit Dirk Müller, "Israel war nie besonders populär", *Deutschlandfunk*, 06.12.2012, https://www.deutschlandfunk.de/israel-war-nie-besonders-populaer.694.de.html?dram:article_id=230155 Erişim Tarihi: 29.04.2017; Elsässer, Jürgen.

¹²¹⁶ Steininger, 2015, s. 197; Kloke.

¹²¹⁷ Adenauer'e yönelik suikast girişiminde parmağı olan Begin'nin, bu suikast girişiminden 25 yıl sonra İsrail başbakanı seçilmesi ve 1978'de Nobel Barış ödülü alması ise dikkat çekicidir. Bkz. Sietz, Henning. "Attentat auf Adenauer: Im Auftrag des Gewissens". F.A.Z., 13.06.2006, Nr. 135. https://www.faz.net/aktuell/politik/die-gegenwart-1/attentat-auf-adenauer-im-auftrag-des-gewissens-1329848.html?printPagedArticle=true#pageIndex_0 Erişim Tarihi: 29.04.2017

yararlı olup olmayacağı konusundaki şüpheleri nedeniyle görevde bulunduğu süre boyunca İsrail'e bir ziyaret gerçekleştirmedi.¹²¹⁸ İsrail Başbakanı Begin'in sert tonu birçok Almanın Şansölye Schmidt ile dayanışma göstermesine neden oldu. Bu doğrultuda Federal Cumhuriyet tarihinde ilk kez, Ortadoğu çatışmasında Almanya içerisinde büyük bir çoğunluk Arap-Filistin tarafında yer aldı.¹²¹⁹

Son olarak iki ülke arasındaki ilişkilerde büyük bir krize neden olan önemli bir gelişme ise; 1979 yılında Suudi Arabistan'ın 1939'dan sonra kesintiye uğramış Alman silah teslimatı geleneğini sürdürmek istediğini bildirerek Almanya'dan yaklaşık 12 Milyar Alman Markı değerinde; 300 adet modern Leopard-II tankı, 150 adet Helikopter, 150 adet Gepard Hava Savunma Sistemi, öncü ve kurtarma tankları ve zırhlı asker nakil araçları taşıyıcıları satın alma talebine Schmidt'in sıcak bakması oldu.¹²²⁰ İkinci petrol krizi sırasında Suudi Arabistan, petrol üretimini artırarak ve böylece fiyat patlamasını kontrol altında tutmaya yardımcı olarak, Batı'nın ihtiyaçlarına çok açık bir şekilde cevap verdi. Bu doğrultuda Schmidt Batı Almanya'nın Suudi Arabistan ile ilişkilerini Federal Cumhuriyet'in ekonomik güvenliğini korumak için çok önemli buluyordu. Suudi Arabistan tarafı ise, Leopard-II tanklarının ve diğer askeri malzemelerin satışını önemli bir “arkadaşlık testi” olarak görüyordu.¹²²¹

Şansölye Schmidt'in Nisan 1981'de silah satışı için görüşmeler yapmak için Suudi Arabistan'ı ziyaret etmesiyle birlikte Almanya ile Suudi Arabistan arasında siyasi ve ekonomi alanlarında yaşanan yakınlaşma ve bu doğrultuda şansölyenin 30 Nisan'da Alman ARD televizyonuna verdiği röportaj¹²²² İsrail tarafında hem kaygıya hemde kızgınlığa neden oldu.¹²²³ Schmidt için yapılan bu anlaşma hem içte hem de uluslararası alanda Alman siyasetinin “normalleşmesi” çabaları için özellikle önemliydi.¹²²⁴ Alman iş dünyası ve Bavyera Hristiyan Sosyal Birliği (CSU) Başkanı Franz Josef Strauss da dahil olmak üzere muhafazakarların çoğunluğu tarafından Schmidt'in Suudi Arabistan'a

¹²¹⁸ Wolffsohn, 2007, s. 512.

¹²¹⁹ Kloke.

¹²²⁰ Steininger, 2015, s. 201; Wolffsohn, 2007, s. 512; Elsässer.

¹²²¹ Hubel, 1992, s. 45-46.

¹²²² Şansölye Schmidt, 30 Nisan 1981'de Suudi Arabistan'dan dönüşü sırasında, Alman dış politikasının artık *Auschwitz'e* “*rehin tutulmasının - held hostage*” söz konusu olamayacağını söyledi. Bkz. Jeffrey K Olick and Daniel Levy, “Collective memory and cultural constraint: Holocaust myth and rationality in German politics”, *American Sociological Review* Vol. 62, No. 6 (Dec., 1997), s. 921-936, s. 921, In: Jstor, Published by: American Sociological Association, <https://www.jstor.org/stable/2657347> Erişim Tarihi: 29.04.2017

¹²²³ Wolffsohn, 2007, s. 512; Hubel, 1992, s. 46

¹²²⁴ Olick, s. 921.

silah satışı politikası desteklendi. Bunu destekleyenler için satış, sadece Alman ekonomik çıkarlarını korumak için önemli bir araç değil, aynı zamanda Federal Cumhuriyet'in dünya siyasetinde oynayacağı yeni, daha bağımsız bir rolün önemli bir simgesiydi.¹²²⁵ Ancak bu silah satışı meselesi, yalnızca Ortadoğu politikasının olağan sorunları nedeniyle değil, aynı zamanda Almanya'nın İsrail'e olan tarihsel ahlaki sorumluluğu çerçevesinde şekillenen “özel” ilişkisi nedeniyle özellikle hassastı.¹²²⁶

Gelinen bu noktada İsrail hükümeti hoşnutsuzluğunu açık bir eşkilde ifade etti. 3 Mayıs 1981'de, Başbakan Begin geniş kapsamlı siyasi bir atak başlatarak, bir bütün olarak tüm Alman halkını, nasyonal sosyalistlerin yapmış oldukları suçlardan sorumlu olmakla suçladı. Bunun yanında Şansölye Schmidt'i Wehrmacht'ın bir subayı olarak yaşanan suçlardan sorumlu olduğunu ve Schmidt'in yaşanan acılarla alay ettiğini ifade etti.¹²²⁷ İsrail Hava Kuvvetleri 7 Haziran 1981'de “*Opera Operasyonu*” adı altında gizli bir şekilde Bağdat yakınlarındaki *Osirak* ya da *Temmuz* olarak da bilinen inşaat halinde olan nükleer reaktörleri bombaladı.¹²²⁸ Bu saldırı sonucunda Irak'ın nükleer enerji çalışmaları tamir edilemeyecek şekilde yok edildi.¹²²⁹ İsrail'in bu eylemi ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından eleştirildi. Almanya ise bu eylem karşısında “endişeye ve dehşete düştüğünü” bildirdi.¹²³⁰

İsrail hükümetinin aynı zamanda Almanya içindeki siyasal partilerin İsrail dostu milletvekillerinin, Alman medyasının, Bonn'da bulunan İsrail Büyükelçiliğinin silah satışına karşı çıkmalara ve bu bağlamda hükümete karşı sert eleştiriler yönelmeleri ve koalisyon ortağı Liberal partinin başkanı ve aynı zamanda Dışişleri Bakanı olan Genscher'in, satışa ilke olarak karşı çıkması ve iç muhalefet nedeniyle, Şansölye Schmidt geri adım atmak zorun kaldı.¹²³¹ Şansölye Schmidt 25 Mayıs 1982'de yaptığı açıklama ile Suudi Arabistan'ın Alman tankları alamayacağını ifade etti.¹²³²

¹²²⁵ Hubel, 1992, s. 46

¹²²⁶ Olick, s. 921.

¹²²⁷ Wolffsohn, 2007, s. 512

¹²²⁸ Peter Münch, “Israels “Operation Opera” im Jahr 1981: Du sollst keine Atombombe neben meiner haben”, *Süddeutsche Zeitung*, 3. März 2012, <https://www.sueddeutsche.de/politik/israels-operation-opera-im-jahr-du-sollst-keine-atombombe-neben-meiner-haben-1.1299271> Erişim Tarihi: 30.04.2017

¹²²⁹ İbrahim Karagül, “İran'a hava saldırısı: İsrail'in Osirak tesisine yaptığı gibi...” *Yeni Şafak*, 24 Mayıs 2003, <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/mayis/24/ikaragul.html> Erişim Tarihi: 29.04.2017.

¹²³⁰ Münch.

¹²³¹ Kloke; Hubel, 1992, s. 46; Colschen, s. 263

¹²³² Wolffsohn, 2007, s. 512; Kloke

Dışişleri Bakanı Genscher; 1977 yılından sonra beş yıllık bir aradan sonra Haziran 1982’de ilk defa gerçekleştirilen bu ziyaret sırasında iki ülke arasında oluşan gergin ilişkiler sonrası devletlerarası ilişkilerin yumuşaması adına görüşmelerinde ve röportajlarında tartışmalı herhangi bir konuya değinmekten kaçındı.¹²³³ Yeni bir başlangıç yapmış olma duygusuyla geri döndü. Filistin sorunu, Dışişleri Bakanlığı’nın düşüncesi içinde önem düzeyini yitirmesine karşın İsrail’in açık bir şekilde “barış isteği” politikasına olan inanç artmıştı. Ancak Genscher’in ayrılmasından hemen sonra, daha önceden çoktan karar verilen Lübnan’ın işgali başlatıldı. Bunun sonucu olarak, İsrail’in eleştirisi önünde bir engel olan Alman çekingenliği kırıldı.¹²³⁴

Çok sayıda “geleneksel” İsrail yanlısı eğilimli politikacı, kendilerini İsrail politikalarından uzaklaştırmaya başladı. Almanya’da, İsrail’in genel olarak ne yaptığına bakmaksızın onun her alanda savunulmasına yönelik eleştiriler ile birlikte dünya çapında anti-Semitizmin artmasına yönelik korkuları da alevlendirdi.¹²³⁵ Bu çerçevede, çok sayıda Alman siyasetçi kendilerini bu ikilemde buldular: İsrail’in yaklaşımına yönelik eleştirileri açtıkları, ancak bunu yapmaya cesaret edemediler. Her şeyden önce, koalisyon hükümetinin milletvekilleri, nasyonal sosyalizm ile yaşadıkları acılı deneyimlerden dolayı suça sessiz kalarak ortak olmak eğiliminde değillerdi. Fakat Lübnan’daki durum hakkındaki meclis tartışmalarında tüm konuşmacılar İsrail’e yönelik eleştirilerini büyük ölçüde ifade etmekten geri durarak İsrail’e karşı somut bir adım atılmadı.¹²³⁶

Ancak parlamento dışında ise, bazen çok net sözler ile İsrail’e yönelik eleştirilerini dile getirdiler. İsrail’e yönelik duyarlık Sabra ve Şatilla katliamının öğrenilmesi hem Alman hemde Avrupalı siyasetçi ve kamuoyu açısından bir dönüm noktası oldu.¹²³⁷ Bu katliama kadar çekingen kalan birçok Alman siyasetçi sessizliğini bozarak, İsrail’i açık bir şekilde eleştirdiler.¹²³⁸ Federal Cumhuriyet’te ilk kez, İkinci Dünya Savaşı ve İsrail eylemleri ile Nazi usulleri arasında açık bir şekilde kıyaslamalar yapıldı. Bu savaş Almanların İsrail’e ve Filistinlilere yönelik algılarını değiştiriyor gibiydi. Artık 1967’nin “Davud” unun “Golyat” olduğu çok açıktı.¹²³⁹ Bundan itibaren giderek daha fazla bir

¹²³³ Weingardt, 2002, s. 297.

¹²³⁴ Weingardt, 2002, s. 297.

¹²³⁵ Weingardt, 2002, s. 297

¹²³⁶ Hubel, 1992, s. 45

¹²³⁷ Gershowitz and Ottolenghi.

¹²³⁸ Weingardt, 2002, s. 298

¹²³⁹ Hubel, 1992, s. 45

şekilde net soykırım, Holokost veya nihai çözüm (Endlösung) ve ırkçılık gibi Nazi dönemine ait terimler İsrail'in Filistinliler üzerindeki politikasına yönelik metafor ve karşılaştırmalar olarak aktarıldı.¹²⁴⁰ Hubel'e göre; Alman halkının gözünde Yahudi devleti, artık hayatta kalmak için savaşmıyordu, bir tür bölgesel süper güç olarak hareket ediyordu. Ancak, halkın algısındaki bu değişimin politik sonuçları yoktu.¹²⁴¹ Bu doğrultuda ona göre; İsrail'in Lübnan işgaline karşı yeni bir "petrol silahı" olmamasına, azalan Alman-Arap ticaretine ve İsrail'in hem Almanya hemde tüm dünyada büyük itibar kaybetmesi bağlamında neredeyse hiç baskı kalmamasına karşın Almanya daha tutarlı ve dinamik bir politika yürütemedi. Bazı Alman akedemisyenler ve siyasilere tarafından İsrail-Filistin diyoloğunun teşvik edilerek barış sürecine katkıda bulunma çabalarına rağmen, Bonn'un çatışmaya karşı tutumu en iyi şekilde "iyi niyetli ihmâl - benign neglect"¹²⁴² olarak nitelendirilebilirdi.¹²⁴³

2.2.2.5 Kohl Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası (1982 – 1998)

Şansölye Schmidt 1980'de yapılan seçimleri kazanmasının ardından Hür Demokrat Parti (FDP) ile kurduğu koalisyon hükümeti kurmasına rağmen 1982 yılında koalisyon ortakları olan SPD ve FDP arasında çatlaklar meydana gelmeye başladı. Bu nedenle FDP, Hristiyan Birlik Partileri CDU/CSU ile ittifak kurarak, bir güvenoyu yoklamasıyla Helmut Schmidt başbakanlığındaki hükümeti düşürdü. Böylelikle CDU'lu Helmut Kohl başbakan oldu. Almanya'nın ilk Şansölyesi Bismarck'tan sonra başbakanlık görevinde en uzun süre (16 yıl) kalan Kohl iki Almanya'nın birleşmesi ve Avrupa Birliği'ne olan önemli katkıları oldu. Ancak Hans-Peter Schwarz'ın da ifade ettiği gibi Şansölye Kohl'un 1982'den 1989'a kadar olan dönemde vasat bir görünüm sergiledi, öyleki 1987'de yapılan seçimleri kıl payı kazandı. Buna karşın 1989'dan 1998'e kadar özellikle iki Almanya'nın birleşmesinde ve yeni Avrupa'nın (AB'nin) üzerindeki önemli mimarı rolü ile öne çıktı.¹²⁴⁴

¹²⁴⁰ Weingardt, 2002, s. 298; Gershowitz and Ottolenghi.

¹²⁴¹ Hubel, 1992, s. 45.

¹²⁴² "İyi niyetli ihmâl - benign neglect"; birinin uğraşmakla sorumlu olduğu, genellikle hassas veya istenmeyen bir durumu üstlenmek yerine bu durumu göz ardı etme tutumu veya politikası olarak tanımlanır. Bkz. Benign neglect. Merriam-Webster, 2018, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/benign%20neglect> Erişim Tarihi: 12.01.2018

¹²⁴³ Hubel, 1992, s. 45.

¹²⁴⁴ Hans-Peter Schwarz, *Helmut Kohl: Eine politische Biographie*, DVA, München 2012.

Sovyetlerin 1980'lerin başında gücünün azalması ile başlayan süreçte 1990'ların başında Avrupa üzerindeki etki alanının sona ermesi ve 1990'da iki Almanya'nın birleşerek bağımsızlığını ve ulusal birliğini tekrar sağlaması Federal Almanya Cumhuriyeti'nin dış politikası için yeni bakış açıları açtı. Bu doğrultuda birleşik Almanya dış politikasının yönü ve öncelikleri hakkında karar vermek zorunda kaldı. Hükümet, siyaset ve bilimsel akademik topluluk içinde yoğun bir tartışma başladı. Almanya'nın geleceği ve eski "*Bonn Cumhuriyeti*" ile yeni "*Berlin Cumhuriyeti*" arasında ne gibi farklar olması ya da olmaması temelinde "normalleşme", "süreklilik ve "değişim" tartışmaları üzerinde daha geniş bir tartışma meydana geldi.¹²⁴⁵ Ülke içinde eve dışında yaşanan tartışma, Almanya'nın uluslararası sistemdeki rolünün ne olması gerektiğine odaklandı ve bu doğrultuda bol miktarda rol önerildi. En çok tartışılan teklifler "*sivil güç*", "*ticaret devleti*" ve "*Avrupa'nın merkez gücü*" idi.¹²⁴⁶

Aslında yaşanan bu tartışma, Almanya'nın "normal" bir ülke olup olamayacağı sorusu tarafından yönlendirildi. Şansölye Helmut Kohl diğer ülkelerin endişelerini ve korkularını anladı ve onları Alman dış politikasının eski ilkelerine sadık kalacağı konusunda ikna etmeye çalışarak Almanya'nın birleşme amacının sadece "*normal bir ülke*" olmak olduğu beyan etti.¹²⁴⁷ Bu doğrultuda Alman siyasi liderler dış politika ve güvenlik politikalarının davranış şeklini değiştirmede. Başka bir ifade ile yeniden birleşme sonrası dış politika, Alman gücünün kapsamını sınırlamaya ve Alman dış politika alternatiflerini çerçevelemeye devam eden önceki kırk yılda uygulanan ve sürdürülen yoğun bir kurumsal yapı içinde ortaya çıkması nedeniyle yeni Almanya, Katzenstein'in sözleriyle "*evcilleşmiş bir güç – tamed power*" olarak kaldı.¹²⁴⁸

Ancak durum 1990'ların ortasından itibaren değişmeye başladı ve "kısıtlama kültürü" sorgulandı. 1994 tarihli Federal Anayasa Mahkemesi'nin aldığı karar "out of area - alan dışı" misyonlara katılmanın yolunu açması ile "bir daha asla" ve "asla tek

¹²⁴⁵ Crawford, Beverly, and Kim B. Olsen. "The Puzzle of Persistence and Power: Explaining Germany's Normative Foreign Policy." *German Politics*, Vol. 26, No. 4 (2017): s. 591-608, s. 592. <https://doi.org/10.1080/09644008.2017.1364365> Erişim Tarihi: 07.09.2018

¹²⁴⁶ Harnisch, Sebastian, and Hanns Maull (eds.). *Germany as a civilian power?: the foreign policy of the Berlin Republic*. Manchester University Press, Manchester 2001; Staack, Michael. *Handelsstaat Deutschland: deutsche Aussenpolitik in einem neuen internationalen System*. F. Schöningh, Paderborn 2000; Schwarz, Hans-Peter. *Die Zentralmacht Europas: Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne*. Siedler, Berlin 1994.

¹²⁴⁷ Vinocur, John. "A Newly Excellent German Politics, Please." *The New York Times*, 02.06.1993. <https://www.nytimes.com/1993/06/02/opinion/IHT-a-newly-excellent-german-politics-please.html> Erişim Tarihi: 07.09.2018

¹²⁴⁸ Katzenstein, Peter J., *Tamed Power* 1997, s. 1-48.

başına” politikasının geleneğinin değişmesine neden oldu. Bu bağlamda Christian Hacke’ye göre; Almanya’nın bağımsızlığını ve ulusal birliğini tekrar sağlaması, Sovyet İmparatorluğunun parçalanması sonucu sona eren Doğu-Batı çatışması ve bu çerçevede Orta ve Doğu Avrupa’da ortaya çıkan yeni ulusal devletler Almanya’nın dış politikasını belirleyen çerçevesinin koşullarını etkileyici bir şekilde değiştirmiştir.¹²⁴⁹ Ancak bu değişiklik Almanya’nın güç politikası arayışına sokmadı. Bunun yerine, Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politika davranışları aynı şekilde devam ederek, yüksek derecede ılımlılık, kısıtlama ve ihtiyatlar, çok taraflılık, daha fazla bütünleşmeyle birlikte kooperatif kurumlarına odaklanma, uluslararası hukuk, ekonomi ve sivil gücün önde olduğu anlayış devam etmiştir.¹²⁵⁰

Avrupa entegrasyonuna olan güçlü inancı ile destek olan Şansölye Helmut Kohl, Maastricht Antlaşması müzakerelerinde belirleyici bir rol oynadı ve AB’nin Doğu genişlemesini kuvvetle destekledi. Almanya imajını güvenilir bir ortak olarak besledi. Çok taraflılık, Alman dış politika stratejisinin temel bir unsuru olarak kaldı, ancak gerekçesi değişti. Soğuk Savaş sırasında etik nedenlerden dolayı onun kendisini savunması için faydalıydı, ancak birleşme sonrasında çok taraflılık, ulusal çıkarların peşinden gitmenin etkili bir yöntemi olarak görüldü. Böylelikle Alman siyasi seçkinleri, ilk kez Alman ulusal çıkarlarını AB ortaklarının çıkarlarının üstünde ve öncelik sırasına koyarak, zaman zaman ortaklarına danışmadan tek taraflı diplomatik ve ekonomik faaliyetlerde bulunmaya başladılar.¹²⁵¹

Almanyanın Ortadoğu politikası bu dönemde Şansölye Helmut Kohl tarafından “*çift strateji*” şeklinde belirlendi: ABD ve İsrail’in çıkarlarına zarar verebilecek hiçbir eylemde bulunmamak, ancak bunun yanında Almanya ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki ticaret ve ekonomik ilişkilerin genişlemesini sağlamak. Şansölye Kohl bu doğrultuda 1983 yılının Ekim ayında Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan ardından Ocak 1984’te İsrail’e¹²⁵² ziyaretler gerçekleştirdi. Suudi Arabistan’a gerçekleştirdiği ziyarette selefi Schmidt’in yaptığı gibi Suudilerin Leopard II Tankı isteklerini muhalefetin ve İsrail baskısı nedeniyle gerçekleştirilemedi. Ama bunun yerine Kohl, Suudi Arabistan’a Leopard II Tankı

¹²⁴⁹ Christian Hacke, “Nationales Interesse als Handlungsmaxime für die Außenpolitik Deutschlands”, In: Karl Kaiser/Christian Krause (Hg), *Deutschlands neue Außenpolitik*, Bd. 3 München 1996, s. 3.

¹²⁵⁰ Hacke, 1996, s. 3

¹²⁵¹ Crawford and Olsen, s. 592.

¹²⁵² İsrail Başbakanı Begin’in Eylül 1983’te görevinden istifa etmesi sebebiyle bu ziyaret Ocak 1984’te gerçekleştirilebildi.

haricinde “*Roland*” ve “*Gepard*” uçaksavar tankları ve “*Marder*” zırhlı personel taşıyıcı gibi her türlü savaş silahı teminini sundu.¹²⁵³ Yapılan bu teklif Batı Almanya’nın dış politika dönüşümün önemli bir sinyaliydi. Bu bağlamda Bonn, İngiliz ve Fransız örneğini izleyerek uluslararası silah ticaretine “normal bir ortak” olarak girmeye başladı.¹²⁵⁴ Suudiler her ne kadar Leopard II Tankını alamayacak olmalarından dolayı mutlu olmasalarda yapılan teklifi kabul ettiler.¹²⁵⁵ Birinci Körfez Savaşı sırasında 1991 yılında Almanya Suudi Arabistan’a 36 adet “*Fuchs*” Tankını sattı. Bu tankların satışı Almanya içinde tartışma yarattı. Özellikle Şansölye Kohl liderliğindeki eski federal hükümetin, Federal Güvenlik Konseyi’nin 1991 yılında 36 Fuchs tankının teslimini onaylamadan önce Suudi Arabistan’a silah ihracatını başlatması, Kohl’ün Suudi Arabistan’a silah satışlarını genişletmek için inisiyatif alması ve Suudi Arabistan’ın bu tankları almak için yaklaşık 220 milyon Mark rüşvet verdiğinin ortaya çıkması tartışmaları alevlendirdi.¹²⁵⁶

Şansölye Brandt’ın 1973’te gerçekleştirdiği ziyaretten tam 11 yıl sonra 24-29 Ocak 1984’te Kohl İsrail’e ziyaret gerçekleştirerek iki ülke arasında soğuyan ilişkileri yeniden canlandırmaya çalıştı. Öncelikli olarak bu ziyaret öncesi AB içinde daha İsrail yanlısı bir duruş benimsendi.¹²⁵⁷ Bununla birlikte, İsrail ziyareti sırasında Şansölye Kohl Knesset’te yapmış olduğu konuşmada; “*geç doğumun lütufu (Gnade der späten Geburt)*¹²⁵⁸ ve özel bir ailye sahip olmanın şansı nedeniyle sizlerin önünde Nazi dönemi suçlarına maruz kalmayan biri olarak konuşuyorum” ifadesine yaptığı vurgu ile hem kendisinin hemde kendi nesilinin İsrail ile ilişkisini tanımlamak için kullandı.¹²⁵⁹ Kohl’ün, “geç doğumun lütufu” ifadesiyle, Alman hükümetinin geçmişin sorumluluğuna

¹²⁵³ “Waffen-Export, Sowieso nicht fahren”, *Der Spiegel*, 25.02.1985, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13513126.html> Erişim Tarihi: 08.09.2018

¹²⁵⁴ “Waffenexport: Das war ein Signal”, *Der Spiegel*, 17.10.1983, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14023450.html> Erişim Tarihi: 08.09.2018

¹²⁵⁵ Steininger, 2015, s. 203

¹²⁵⁶ “Kohl-Regierung lieferte vor 1991 massiv Waffen an Saudi-Arabien”, *RP Online*, 21.12.2000, <https://rp-online.de/politik/kohl-regierung-lieferte-vor-1991-massiv-waffen-an-saudi-arabien-aid-8216459> Erişim Tarihi: 08.09.2018; Peter Philipp, “Deutsche Panzer für Saudi-Arabien”, *Deutschlandfunk*, 04.08.2011, https://www.deutschlandfunk.de/deutsche-panzer-fuer-saudi-arabien.724.de.html?dram:article_id=100273 Erişim Tarihi: 08.09.2018

¹²⁵⁷ Weingardt, 2005, s. 28

¹²⁵⁸ “Geç doğumun lütufu” kavramı aslında ilk olarak Günter Gaus tarafından geliştirilmiştir ve başlangıçta farklı bir anlama sahiptir. Bkz. “Kanzler, Verschwiegene Enteignung, Wer erfand die Wendung von der „Gnade der späten Geburt“?”, *Der Spiegel*, 15.09.1986, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13519977.html> Erişim Tarihi: 08.09.2018

¹²⁵⁹ Monika Köpcke, “Helmut Kohl trifft in Israel ein und spricht von der “Gnade der späten Geburt””, *Deutschlandradio Kultur*, 24.01.2004, <https://web.archive.org/web/20090819082755/http://www.dradio.de/dlr/sendungen/kalender/227514/> Erişim Tarihi: 08.09.2018; Kloke

veda etmek istediği izlenimini verdi ve bu bağlamda İsrail tarafında kaygılara neden oldu.¹²⁶⁰

Mordechay; Şansölye Kohl'un suçu yaşlılara vermesini eleştirerek, kendisini ve halkını istemeden değersizleştirdiğini ifade etti.¹²⁶¹ Bu olumsuzluğa rağmen ilişkiler gelişmeye devam etti. Federal Almanya Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker 1985'te İsrail'i ziyaret eden ilk Alman devlet başkanı oldu. 1987'de, İsrail Cumhurbaşkanı Chaim Herzog tarafından iadei ziyaret yapıldı. Bu, karşılıklı güveni arttırdı ve ülkelerin kültürel, ekonomik ve sosyal alanlardaki ilişkilerinin daha da artmasına zemin hazırladı.¹²⁶² Berlin Duvarı'nın yıkılması ve birleşme süreci 1989/90 da İsrail'de sadece neşeyi değil, aynı zamanda dağınık korkuları yeniden tetiklemesine karşın Kohl'un Alman-İsrail ilişkilerine verdiği önemi vurgulayan beyanları korku ve endişeleri giderdi. Almanya 13 Kasım 1997'de Alman-İsrail ilişkileri açısından tarihinde ilk kez BM'de İsrail'in yaşadışı olarak inşa ettiği yerleşim yerlerini kınayan bir karara¹²⁶³ destek verdi (karar metni yumuşatıldıktan ve Hamas'ın terör faaliyetleri kınanması dahil edildikten sonra).¹²⁶⁴ Yves Pallade, 1990'lı yıllarda Alman-İsrail ilişkileri üzerine yaptığı geniş kapsamlı araştırmasında, Almanya'nın İsrail ile Avrupalı olmayan, ABD dışında hiçbir devletle olmadığı kadar çok yakın ilişki kurduğunu ve önceki dönemlerden daha açık bir şekilde AB içinde İsrail'e yönelik tek taraflı eleştirilerin önüne geçtiğini ifade etti.¹²⁶⁵ Şansölye Kohl'un 16 yıllık başbakanlığı döneminde Ortadoğu bağlamında öne çıkan konuların başında Irak-İran ve Birinci Körfez Savaşı'na yönelik politikaları oldu

Saddam Hüseyin'in 22 Eylül 1980 yılında İran'a karşı savaş ilan etmesiyle başlayan Irak-İran Savaşı (yada birincisi Körfez Savaşı) sekiz yıl sürmüş ve yaklaşık bir milyon insanın hayatını mal olmasının yanında bu sayıdan daha fazla insanın yaralanmasına, evsiz kalmasına ve yaklaşık 100 ila 200 milyar ABD doları civarında

¹²⁶⁰ Kloke.

¹²⁶¹ Mordechay Lewy, "Helmut Kohl und die deutsch-israelischen Beziehungen aus israelischer Perspektive", *Historisch-Politische Mitteilungen* Vol. 23, Issue 1, (2016), s. 229-240, s. 232, <https://doi.org/10.7788/hpm-2016-0113> Erişim Tarihi: 09.09.2018

¹²⁶² Kloke; Colschen, s. 265

¹²⁶³ Resolution Adopted by The General Assembly, A/RES/ES-10/4 13 November 1997, "Illegal Israeli actions in Occupied East Jerusalem and the rest of the Occupied Palestinian Territory", *United Nations, The General Assembly* <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/980C32A3B984695105256562006765F4> Erişim Tarihi: 09.09.2018

¹²⁶⁴ Yves Pallade, *Germany and Israel in the 1990s and Beyond: Still a 'Special Relationship'?*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2004, s. 285

¹²⁶⁵ Pallade, s. 365

maddi hasara neden olmuştur.¹²⁶⁶ Başlatılan bu savaş; Arap/Filistin-İsrail çatışmasının hem bölge hemde dünya gündeminde geçici olarak arka planda kalmasına neden oldu. Bu savaşta Irak, İran' karşı açık bir şekilde ABD başta olmak üzere Almanya'nın da dahil olduğu Avrupa ülkeleri tarafından açıkça desteklenmiştir.¹²⁶⁷ Savaşın uzun sürmesi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik kriz, İran'ın siyasi izolasyonu ve Irak'ın askeri başarıları nedeniyle Humeyni BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 598 sayılı ateşkes kararını¹²⁶⁸ 18 Temmuz 1988'de kayıtsız şartsız kabul etmek zorunda kaldı¹²⁶⁹ ve böylelikle 20 Ağustos 1988'de Irak-İran Savaşı sona erdi.¹²⁷⁰

1988 yılında son bulan Irak-İran Savaşı sırasında her ne kadar bazı Batı Almanya yazarlar tarafından Doğu Almanya ikiyüzlü bir dış politika yapmakla eleştirilse de Batı Almanya Doğu Almanya'dan kat ve kat daha fazla bir şekilde savaşın her iki tarafına hertürlü tedariki sağlamıştır.¹²⁷¹ Birçok devlet tarafından savaşın her iki tarafına tedarik sağlanması uygulaması (ve hala devam eden) çerçevesinde Irak ve İran örneğinde olduğu gibi, Doğu ve Batı'daki ticari çıkarlar üzerine dile getirilen kaygılar Batı Almanya'nın dış politikasını etkiledi. Ambargolara rağmen Federal Almanya Cumhuriyeti ve Alman şirketleri Irak-İran Savaşı sırasında iki tarafa da hizmet verdiler. Münih merkezli MAN ticari araba/araç firması 1980'lerin başlarından itibaren Irak ve İran'a askeri ve sivil amaçla kullanılmak üzere buna uygun şekilde boyanmış kamyon tedarik etmiştir.¹²⁷²

Dikkat çekmeyen masum isimler altında (Örn. *Tarım İlacı/Pestisit Üretimi Devlet Kurumu - State Establishment for Pesticides Production SEPP*) Alman şirketleri Irak'a 1980'lerin başından itibaren kimyasal savaş silahları üretmek için kullanılabilecek

¹²⁶⁶ Mostafa Arki, *Iran-Irak. Acht Jahre Krieg im Nahen Osten*, Verlag für Wissenschaft und Bildung VWB, Berlin 1989, s. 59, 254.

¹²⁶⁷ Hubel, 1995, s. 177

¹²⁶⁸ "Security Council, Resolution 598: Iraq-Islamic Republic of Iran, Resolution 598 (1987) of 20 July 1987",

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IO%20IR_870720_Security%20Council%20Resolution%20598%20%281987%29.pdf Erişim Tarihi: 12.09.2017

¹²⁶⁹ Henner Fürtig, *Der irakisch-iranische Krieg 1980-1988, Ursachen, Verlauf, Folgen*, Berlin 1992, s. 177.

¹²⁷⁰ Peter Philipp, "Vor 20 Jahren endete der erste Golfkrieg", *Deutsche Welle*, 20.08.2008, <https://www.dw.com/de/vor-20-jahren-endete-der-erste-golfkrieg/a-3577432> Erişim Tarihi: 12.09.2017;

Der Erste Golfkrieg (1980-1988), *Bundeszentrale für politische Bildung*, 18.09.2015, <https://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/212301/erster-golfkrieg> Erişim Tarihi: 12.09.2017

¹²⁷¹ van der Heyden, s. 29

¹²⁷² Ambargo yönetmeliklerini aşmak için, şasi faturada yedek parça teslimi olarak ilan edildi ve bu da MAN'a ek bir kâr getirdi, çünkü fatura edilen fiyat tam şasi fiyatının iki katına tekabül ediyordu. Federal Hükümet'in bu satışın bilgisi ve onayı vardı çünkü bu ticaret Hermes garantileri ile güvence altına alınmış ve bu satılan araçların bakımı için eğitim almaya gelen bakım uzmanlarının giriş vizeleri onaylanmıştı. Bkz. Storkmann, s. 103.

ekipman, malzeme ve teknolojiyi sağladı.¹²⁷³ Başka bir ifadeyle Irak içindeki zehir fabrikaları Almanlar tarafından kuruldu ve *ABC-Waffen* (ABC: Atomar, Biologisch und Chemisch – NBC: Nuclear, Biological, Chemical weapon) kitle imha silahlarının geliştirilmesine yardım edildi.¹²⁷⁴ 1982 ile 1988 arasında, Alman şirketleri bir araştırmaya göre; 625 milyon dolarlık silah sağladı. Saddam Hüseyin’e olan siyasi destek dış ticaret yasasının gevşek formüle edilmesi ve “*şüphe durumunda özgürlük ilkesinin lehine*” yorumunu ile gerçekleştirildi. Bunun yanında, çift/ikili kullanım kuralı “*Dual-use-Regel - dualer Gebrauch*”¹²⁷⁵ uygulandı: verilen malzeme ve cihazlar/teknoloji hem sivil hem askeri kullanılabiliriyorsa, onaylandılar.¹²⁷⁶

Ocak 1989’da Şansölye Helmut Kohl; Federal Hükümetin, yüzeysel olarak gübre fabrikaları olarak tedarik edilen, ancak aslında kimyasal savaş ajanlarının üretimine hizmet eden endüstriyel tesislerin ihracatı hakkında ne bildiği sorusuna cevap verdi. Her ne kadar Helmut Kohl, Federal Hükümet ve yetkili makamların bilgisi olmadan tüm bunların gerçekleştiği izlenimini vermek istede, hem 30 Mart 1984’te New York Times’ın, bir Alman konsorsiyumunun Irak’a kimyasal silahlarla yardım ettiği ile ilgili haberi¹²⁷⁷, hemde CIA 1984 yılında Federal Almanya Hükümeti’ni şüpheli teslimatlar ve Almanlar tarafından inşa edilen Alman teknolojisi ile donatılan ve Almanlar tarafından işletilen zehir fabrikaları konusunda çoktan bilgilendirmişti.¹²⁷⁸ Bunun yanında daha sonra ortaya çıkan bilgilerde Alman otoritelerinde Irak’taki tesisin askeri yapısı

¹²⁷³ Ofira Seliktar, *The politics of intelligence and American wars with Iraq*, Palgrave Macmillan, New York 2008, s. 38-39

¹²⁷⁴ Matthias Fink, “Saddams Rüstungslieferanten, Woher Irak seine Waffentechnologie bezog”, *Deutschlandfunk*, 17.03.2003. https://www.deutschlandfunk.de/saddams-ruestungslieferanten.724.de.html?dram:article_id=97625 Erişim Tarihi: 12.09.2017

¹²⁷⁵ Burada anahtar kelime “çift kullanım” dır. Bu, teslim edilen mal veya teknolojinin hem sivil hem de askeri amaçlarla, yani “ikili” şekilde kullanılabileceği anlamına gelir. İkili mal veya teknoloji sektöründe, ne Fransa ne de ABD, Irak ile ticarete lider değildi, Irak’ta bu alanda Federal Almanya Cumhuriyeti açık bir farkla lider konumdaydı. Bu doğrultuda Federal Almanya; atom, biyolojik ve kimyasal silahlar, balistik füzeler ve sofistike geleneksel silah sistemlerinin yapımı için bileşenler, temel maddeler, özel ekipman ve teknoloji gibi tüm sektörlerde liderdi. 2002’nin Aralık ayında BM Güvenlik Konseyi’ne sunulan Irak’ın silahlanma raporunda 1980’lerde ülkenin yeniden inşasına yardım eden şirketlerin isimlerinin bir listeside yer aldı. Federal Almanya Cumhuriyeti; MBB, Daimler-Benz, Preussag, MAN, Degussa, Hochtief, Siemens, Gildemeister gibi büyük şirketlerin yanında küçük ve orta büyüklükte olan genel olarak ne iş yaptığı kamuoyunda bilinmeyen Fritz Werner, Karl Kolb, H & H Metalform, Rhein-Bayer ve benzeri diğer şirketlerin aralarında bulunduğu toplam 86 şirket ile Irak’ta açık ara önde idi (İngilizlerin 18, Fransızların 16 ve İtalyanların 12 şirketi bulunmaktaydı). Bkz. Fink, Matthias; Seliktar, s. 39

¹²⁷⁶ Christoph Gunkel, “Irakischer Giftgasangriff, Geruch von Müll und süßen Äpfeln”, *Spiegel Online*, 15.03.2013, <http://www.spiegel.de/einestages/giftgasangriff-auf-halabdscha-1988-a-951065.html> Erişim Tarihi: 12.09.2017; Fink, Matthias.

¹²⁷⁷ Seliktar, s. 39.

¹²⁷⁸ Said K. Aburish, *Pay-Off: Wheeling and dealing in the Arab World*, A. Deutsch, 1985, s. 4; Fink, Matthias; Gunkel, Christoph.

hakkında gizli bilgilere çoktan sahip oldukları ortaya çıktı.¹²⁷⁹ Federal Hükümet dış ticaret yasasını iki yıl içinde sıkılaştırmasına, BM Güvenlik Konsey'i 21 Mart 1986'da Irak'ı kınama kararı almasına rağmen sahte şirketler üzerinden yasadışı yoldan Irak'a teslimatlar devam etti.¹²⁸⁰

İnsan hakları örgütü Pro Asyl'a göre; “*Almanya gibi başka hiçbir ülke, Irak'ta kapsamlı bir kimyasal silah cephaneisi kurulmasına ve üretilmesine destek vermedi ve yardım etmedi*”. Bu doğrultuda Irak'ta üretilen zehirli kimyasal gazları % 60'ının Alman teknolojisi kullanılarak üretildiği tahmin ediliyor.¹²⁸¹ Ancak, Saddam Hüseyi yönetimi altındaki Irak kuvvetlerinin birçok kez İran kuvvetlerine karşı kimyasal silahlar kullanmasına, Halepçe katliamı ve Saddam'ın İsrail'e gönderdiği füzelerin içinde bulunan kimyasal gazlar, Alman yöneticileri için neredeyse hiç sonuç vermedi. Zehirli gaz tesisleri üreten, beraatle ödüllendirildi. Karl Kolb Firmasının üç ana sanığı; Kolb tesisinin yalnızca zehirli gaz üretimi için ya da bitkileri koruma amaçlı bir üretim olduğu konusunda uzmanların farklı sonuçlara varmaları nedeniyle beraat ettiler.¹²⁸² Bu olaydaki elde edilen verilere bakıldığında Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Irak'a ve daha başka birçok ülkeye satılan kimyasal silah üretecek ekipman, teçizat ve malzemelerin ihracatına göz yumduğu ve bir bakıma onayladığı acı gerçeğini ortaya çıkarmıştır.¹²⁸³

Irak-İran Savaşı sırasında, Saddam Hüseyin'in başta Halepçe Katliamı (16 Mart 1988) olmak üzere İran'a karşı savaş sırasındaki sivil halka yönelik eylemleri (1984 Majnoon Marshes, 1986 Fao Peninsula/Al-Faw Peninsula saldırıları dahil olmak üzere Irak'ın savaş sırasında kullandığı kimyasal silahlar nedeniyle 25.000 İranlı öldü ve 65.000 kişi ise yaralandı)¹²⁸⁴ ABD başta olmak üzere Almanya'nın da dahil olduğu birçok Batılı devlet tarafından görmezden gelindi. Washington, Bonn, Londra ve Paris, İran İslam Cumhuriyeti'ne karşı yürüttüğü kanlı savaşta Irak'ı açık bir şekilde desteklediler ve BM nezninde Irak'a karşı hiçbir yaptırım kararı aldırmadılar.¹²⁸⁵

¹²⁷⁹ “Der Tod ist ein Händler aus Deutschland”. In: *Taz. die tageszeitung*, 01.02.1994. <http://www.taz.de/!1579083/> Erişim Tarihi: 12.09.2017

¹²⁸⁰ Fink, Matthias; Gunkel, Christoph.

¹²⁸¹ Gunkel.

¹²⁸² Der Tod ist ein Händler aus Deutschland; Seliktar, s. 39

¹²⁸³ Der Tod ist ein Händler aus Deutschland.

¹²⁸⁴ “Deutschland und Iran wollen ihre Beziehungen ausbauen - Demonstration am Rande des Besuchs”, *Tagesspiegel*, 07.03.2000, <https://www.tagesspiegel.de/politik/deutschland-und-iran-wollen-ihre-beziehungen-ausbauen-demonstration-am-rande-des-besuchs/127800.html> Erişim Tarihi: 13.09.2017; Seliktar, s. 39

¹²⁸⁵ Fink.

Bonn Dışişleri Bakanlığı'nın Irak'ın kuzeyinde Kürt nüfusunun yoğun olarak bulunduğu Halepçe ve çevresine yönelik zehirli gaz saldırısından dokuz ay sonra, bir yönetim raporunda şunları söyledi: “1988 yılının kasım ayında Bağdat Uluslararası Fuarı'ndaki ekonomik görüşmelerde; Irak tarafı, Irak'taki Alman şirketlerinin Körfez Savaşı'ndaki çalışmalarına büyük önem verdiklerini ve gelecekte daha da yakın işbirliği için umutlarını dile getirdiklerini” ifade etmeleri Irak-İran Savaşı ve Halepçe katliamındaki Almanya'nın rolünün gösterilmesi açısından önemlidir.¹²⁸⁶ Almanya ve diğer Avrupalı ülkelerin Irak lehine açık tutumları nedeniyle İran'la aralarında oluşan düşmanlık nedeniyle kopan ilişkiler; Fransa ile Haziran 1988'de, bir ay sonra Kanada'yla ve Aralık'ta İngiltere'yle yeniden kuruldu. Batı Almanya ile ilişkiler ise; Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher'in Batı Avrupalı güçlerin geri kalanından daha sıcak olarak Kasım 1988'de İran'a yaptığı ziyaretle daha da büyüdü.¹²⁸⁷ Dikkat çekici bir şekilde, İsrail-Arap ilişkisi ve hepsinden öte, 90'lı yıllarda ABD ve İsrail tarafının ciddi direnişe karşın Almanya İran'la olan iyi ilişkilerini “kritik diyalog” olarak sürdürdü.¹²⁸⁸

Birleşme ile meşgul olan Almanya'nın Ortadoğu bağlamında en önemli konularının başında Irak'ın Kuveyt'i işgali önemli bir yer tuttu. Irakkuvvetleri, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etti. Yirmi dört saat içinde etkin bir şekilde Kuveyt'in askeri direnişi sona erdirildi, Kuveyt hükümeti Suudi Arabistan'a kaçtı ve Irak askerleri Kuveyt-Suudi sınırında toplandı.¹²⁸⁹ İki yıl öncesine kadar sekiz yıllık Irak-İran Savaşı sırasında İran'daki İslam Devrimine karşı müttefiklik ilişkisi içinde olan ve bu bağlamda Irak'a siyasi ve ekonomik her türlü desteği veren Kuveyt'in Irak tarafından sürpriz işgali tüm dünyada şok etkisi yarattı.¹²⁹⁰ Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, Kuveyt'in işgal edilmesini tarihsel, kültürel ve çeşitli diğer iddialar ile gerekçelendirerek bu işgalin meşru olduğunu savundu.¹²⁹¹ Ancak Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinde; İran'a karşı sekiz yıl

¹²⁸⁶ Fink, Matthias.

¹²⁸⁷ Efraim Karsh, *The Iran-Iraq War 1980-1988*, Osprey Publishing, Oxford 2002, s. 86-87.

¹²⁸⁸ Steinbach, 2007, s. 497.

¹²⁸⁹ Ken Matthews, *The Gulf conflict and international relations*. Routledge, London 2003, s. 33.

¹²⁹⁰ Majid Khadduri and Edmund Ghareeb, *War in the Gulf, 1990-91: the Iraq-Kuwait conflict and its implications*. Oxford University Press, 2001, s. 3.

¹²⁹¹ Tarihsel olarak Kuveyt'in Osmanlı yönetimi altındaki Basra'nın (Irak'ın bir güney eyaleti) doğal bir parçası olduğu, buna karşın Irak'ın İngilizlerin kontrolüne girdikten sonra bu bölgenin suni olarak iki ülkeye bölündüğünü gerekçe gösterdi. Bu bağlamda Irak ile Kuveyt arasında yapılan herhangi bir bölgesel düzenlemede, birliğin sağlanması veya bölgesel düzenlemelerin yapılıp yapılmayacağına bakılmaksızın, her ülkedeki insanların isteklerinin ve görüşlerinin dikkate alınmamış olmasında bu işgale gerekçe olarak gösterildi. Son olarak hem Kuveyt hem de güney Irak nüfusu, geçimlerini sağlamak için devamlı hareket eden kabilelerden oluşuyordu ve onlar çölde çizgiler çizemediklerinden, muhtemelen kalıcı sınırlar oluşturamazlardı. Bu doğrultuda Kuveyt seyrek nüfuslu olduğundan, onu Irak'tan ayıracak bir çizgi

süren savaşın Irak ekonomisini çok zayıflatması, savaş sırasında alınan dış kredilerin ve borçların ödenenemesi ve düşen petrol fiyatlarıyla birlikte gelirlerin azalması nedeniyle komşu ülke Kuveyt'in bir ganimet olarak görülmesi ve ABD hükümeti'nin dolaylı olarak Kuveyt'in işgal edilmesini teşvik ettiği iddiaları önemli rol oynamıştır.¹²⁹²

Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesine yönelik diplomatik girişimlere ve ekonomik yaptırımlara rağmen Kuveyt'ten çekilmemesi doğrultusunda ABD'nin öncülüğünde 29 Kasım 1990 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'den alınan 678 nolu karar doğrultusunda Irak'ın 15 Ocak 1991 tarihine kadar, Kuveyt'ten çekilmemesi halinde Irak'a karşı güç kullanılacağı ültimatı verildi.¹²⁹³ Bu verilen ültimatoma paralel olarak daha önce ABD Başkanı Georg H. W. Bush Irak'a karşı olası bir savaş "*Çöl Kalkanı - Desert Shield ve Çöl Fırtınası - Desert Storm operasyonları*" için uluslararası bir güç oluşturulmasına öncelik ederek, Almanya'nın dahil olduğu birçok müttefikinden bu güce katılmalarını ve destek vermelerini istedi.¹²⁹⁴ Bu doğrultuda Başkan Bush 13 Eylül'de Şansölye Kohl'a "*Almanya'nın Körfez krizini çözme çabalarındaki üstüne düşen adil sorumluluk payını üstlenmesini*" açıkça söyledi.¹²⁹⁵

Almanya için bu kriz daha kötü bir zamanda gerçekleşemezdi. 2 Ekim 1990'da birleşmenin kabul edilmesi ve birleşme ile ilgili sorunlarla meşgul iken bunun yanında Aralık ayında yapılacak genel seçimlerin olması nedeniyle yaşanan bu Körfez krizi; Almanya için Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk ciddi dış politika sorunu olarak ortaya çıktı.¹²⁹⁶ Şansölye Helmut Kohl (CDU) ve Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher (FDP) Almanya açısından, Irak'ın saldırgan tutumu ve bölgesel istikrarsızlığın hayati önemdeki petrole erişimi kapsamı nedeniyle bölgedeki önemli çıkarlarının tehdit ile karşı karşıya kaldığı konusunda mutaktılar.¹²⁹⁷ Bunun yanında birleşme konusundaki

çekmeye ihtiyaç duyulmadı ve bu zaten mümkün değildi. Bunun yanında göç, evlenme ve diğer sosyalleşme türleri ile bölgenin demografik yapısı iç içe geçmişti ve bölgede yaşayanların ortak tarihi bir geçmişe ve kültürel bir mirasa sahip olduğu nedeniyle bir ayrımın söz konusu olmayacağı iddia edilerek bu işgalin haklılığı savunuldu. Bkz. Khadduri, s. 4-5.

¹²⁹² Kathrin Zeilmann, "Zweiter Golfkrieg: Invasion im Morgengrauen", *Focus-Online* 02.08.2010, s. 1, https://www.focus.de/politik/ausland/tid-19369/zweiter-golfkrieg-invasion-im-morgengrauen_aid_536902.html Erişim Tarihi: 09.10.2017

¹²⁹³ Steininger, 2015, s. 205; Khadduri, s. 150-151.

¹²⁹⁴ Akan Malici, "Germans as Venutians: The culture of German foreign policy behavior", *Foreign Policy Analysis* Vol. 2, No. 1 (2006), s. 37-62, s. 48, In: Jstor, Published by: Oxford University Press, <http://www.jstor.org/stable/24907203> Erişim Tarihi: 10.10.2017

¹²⁹⁵ Steininger, 2015, s. 205

¹²⁹⁶ Lawrence Freedman and Efraim Karsh, *The Gulf conflict, 1990-1991: Diplomacy and war in the new world order*, Princeton University Press, 1995, s. 118; Malici, s. 47; Steinbach, 2007, s. 496

¹²⁹⁷ Malici, s. 48-49

yardımları için Bush yönetimine derinden minnettar olan Şansölye Kohl çokuluslu kuvvete katkıda bulunmaya istekliydi.¹²⁹⁸ Buna rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana ilk kez Almanya'nın Avrupa dışındaki askeri bir çatışmaya katılması konusu hem ülke içinde hemde uluslararası alanda yoğun tartışmalara ve kaygılara neden oldu.¹²⁹⁹

Körfez'de yaşanan kriz konusunda Federal Almanya'nın alacağı tutum ve bu doğrultuda Alman askeri gücünün durumu ve rolü yerel bağlamda ve aynı zamanda uluslararası alanda giderek artan bir şekilde tartışmalara neden olarak Almanya'yı büyük bir ahlaki baskı altına soktu.¹³⁰⁰ Tartışmaların temelinde iki önemli nokta öne çıkmaktaydı. Birinci önemli nokta; Nazi sonrası dönemde savaşın galip müttefikleri tarafından belirlenen Alman anayasasına göre; Alman birliklerinin kendi sınırlarının dışında “*out of area*” kullanımı yasaktı. Diğer önemli husus ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Almanya'nın devletler arası ilişkilerde ve dış politikada sorunların çözülmesi için askeri gücün / militarizmin bir araç olarak kullanılmamasına yönelik oluşturulan pasifist nitelikteki “*kısıtlama kültürünün*” kendisini güçlü bir şekilde göstermesi oldu.¹³⁰¹ Alman askerlerinin sınırlarının ötesindeki bir savaşta bir kez daha yer aldıkları düşüncesinde hem Almanya içinde hem uluslararası alanda büyük kaygı dalgasına neden olarak kısıtlama kültürüne olan hassasiyeti yükseltti. Bu doğrultuda Almanya'da, Avrupa'nın en büyük savaş karşıtı gösterileri yapıldı.¹³⁰² Militarizmden arınmış bir toplum yaratmaya çalışmış olanlar için savaşı destekleme konusundaki isteksizliği ile gurur duyuluyordu.¹³⁰³ Bunun yanında bu krize kadar Soğuk Savaş döneminde ABD başta olmak üzere diğer Batılı müttefikleri ile çok taraflı olarak birlikte hareket eden Almanya'nın müttefiklerini yalnız bırakmasında mümkün gözükmemekteydi. Almanya'nın girdiği bu ikilem müttefikleri ile ilişkilerde tahrişe neden oldu.¹³⁰⁴

¹²⁹⁸ Almanya'nın Körfeze Alman askeri birliklerini göndermesi için bir yasa değişikliği gerekliliydi. Alman Anayasası; Alman birliklerinin kendi sınırlarının dışında “*out of area*” kullanımı yasaklıydı. Bölgeye Alman savaş gemileri göndermek yerine, Körfez'e giden Amerikan gemilerinin yerini alan ABD'nin Altıncı Filosunu desteklemek için Akdeniz'e beş gemi gönderilmesine karar verildi. Bkz. Freedman, s. 118; Steinbach, 2007, s. 496

¹²⁹⁹ Matthews, s. 61; Malici, s. 48-49

¹³⁰⁰ Matthews, s. 61.

¹³⁰¹ Freedman, s. 119; Malici, s. 51-52;

¹³⁰² Steinbach, 2007, s. 496

¹³⁰³ Freedman, s. 354

¹³⁰⁴ Matthews, s. 273

Federal Almanya; herhangi bir riske girmeden ve potansiyel maliyetleri de göz önü alarak bu krizin diplomasi yoluyla çözülmesi noktasında çaba gösterdi.¹³⁰⁵ Ancak bu krizin diplomasi yoluyla çözülemeyeceği çok açıktı. Almanya'nın hem anayasal hemde kısıtlama kültüründen doğan ahlaki baskının yanında müttefiklerinin yanında hareket etme isteği arasındaki büyük ikilemi; yapılacak operasyonun finansal maliyetlerinin büyük bir kısmını karşılayabileceği bir mekanizmaya katılması ile çözüldü.¹³⁰⁶ ABD'nin öncülüğünde otuzdan fazla ülkenin katıldığı koalisiyona¹³⁰⁷ Fransa, İngiltere ve Suudi Arabistan gibi ülkeler askerleri ile katkıda bulundular; Türkiye hava üslerini (özellikle İncirlik) koalisyon güçlerine önemli bir erişim olarak sağladı, Federal Almanya ise hiçbir Alman askerini göndermeden ve müttefiklerini sakinleştirmenin en iyi yolu olarak cüzdanına başvurarak (başka bir ifade ile “çek defteri diplomasisi – *Scheckbuchdiplomatie*”)¹³⁰⁸ operasyonun maliyetinin karşılanması için yaklaşık 17 milyar Alman Markı ekonomik destek sağladı.¹³⁰⁹ Bunun yanında Almanya yaklaşık 3,3 milyar Alman Markı değerindeki 60 “Fuchs” tankı, tekerlekli araçları, telsizleri, kitle imha silahlarına (NBC) karşı koruyucu araç ve metaryelleri, eski Doğu Almanya Ulusal Halk Ordusu'na ait öncül metaryeller gibi çok çeşitli genel malzeme ve donanımları ABD'ye verdi.¹³¹⁰ Ayrıca Almanya ülke içindeki askeri üstlerini müttefiklerin kullanımına açarak, Almanya'yı müttefiklerin en önemli lojistik merkezi haline getirdi. Ancak Federal Almanya verdiği büyük mali ve askeri malzeme desteğine rağmen, savaş alanına hiçbir alman askerini göndermemesi ABD tarafından dayanışma içinde olmayan bir davranış “*unsolidarischen Verhaltens*” olarak nitelendirilerek ağır bir şekilde eleştirildi.¹³¹¹

Almanya Körfez'e hiçbir Alman askerini göndermemesine karşın Alman Ordusunun (Bundeswehr) 18 adet “Alfa” jetini ve 270 pilot ve destek işçilerini 6 Ocak

¹³⁰⁵ Malici, s. 48

¹³⁰⁶ Matthews, s. 62

¹³⁰⁷ Hansen; ABD tarafından oluşturulan koalisiyona 30'dan fazla ülkenin katılmış olması ve oluşturulan koalisyonun karma profilinin ABD'ye önemli bir siyasi meşruiyet kazandırdığını ifade etmektedir. Bkz. Hansen, 2011, s. 32

¹³⁰⁸ Schöllgen, 2013, s. 259; Kathrin Zeilmann, “Zweiter Golfkrieg: Deutschland reagiert geschockt”, In: *Focus-Online* 02.08.2010, s. 2, https://www.focus.de/politik/ausland/tid-19369/zweiter-golfkrieg-deutschland-reagiert-geschockt_aid_536903.html Erişim Tarihi: 09.10.2017

¹³⁰⁹ Vor 25 Jahren: Beginn des Zweiten Golfkriegs. *Bundeszentrale für politische Bildung*, 31.07.2015. <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/210410/beginn-des-2-golfkriegs> Erişim Tarihi: 11.10.2017; Hansen, 2011, s. 32; Schöllgen, 2013, s. 259; Steinbach, 2007, s. 496.

¹³¹⁰ Steininger, 2015, s. 205; Freedman, s. 120.

¹³¹¹ Deutsche Hilfe im Golfkrieg 1991, *WELT am SONNTAG*, 01.12.2002, <https://www.welt.de/print-wams/article104376/Deutsche-Hilfe-im-Golfkrieg-1991.html> Erişim Tarihi: 11.10.2017

1991’de Türkiye’nin İncirlik Hava Üstüne konuşlandırdı.¹³¹² Savaşın başladığı 17 Ocak’tan sonra 49 Askeri ile birlikte içinde “Hawk” füzesi bulunan 36 adet uçaksavar bataryası ve “Patriot” hava savunma sistemleri Türkiye’nin güneyine konuşlandırıldı.¹³¹³ Ayrıca Türkiye’ye “Leopar I” tankları ve “ekonomik istikrar” için çeyrek milyar Mark verildi.¹³¹⁴ Böylelikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra ilk kez Alman askerleri savaş tehdidi altındaki bir bölgede bulundu. Türkiye’de konuşlandırılan bu sınırlı sayıdaki Alman askerinin anayasaya aykırı olarak kendi sınırlarının dışına “*out of area*” gönderildiği, gereksiz yere tehlikeye atıldığına ve savaşın tehlikelerini ağırlaştırdığına yönelik itirazlar Almanya içinde ateşli tartışmaları tetikledi ve vicdani retçi sayısında hızlı bir artışa neden oldu.¹³¹⁵ Alman Hükümeti alınan bu kararı; NATO üyesi olan Türkiye’nin Irak tarafından gerçekleştirilebilecek olası bir saldırı karşısında korunmasını ve yardım edilmesinin her NATO üyesinin yapması gereken bir zorunluk olarak savundu. Ancak ana muhalefetteki SPD ve Yeşiller Alman ordusunun “*alan dışı*” konuşlandırılmasının Alman Anayasasına aykırı olduğunu iddia ederek bunun ancak BM’in emri altındaki bir operasyonla mümkün olabileceğini iddia ettiler.¹³¹⁶

Körfez Savaşı sırasında Irak’ın Scud füzelerini İsrail’e karşı, Tel Aviv ve Hayfa gibi şehirlerine fırlaması Federal Almanya’nın bu savaşta görünmeyen rolünü ortaya çıkardı.¹³¹⁷ Irak-İran Savaşı sırasında Irak içinde çalışan birçok Alman şirketi Irak’ın kimyasal silah geliştirmesine ve elindeki askeri teknolojinin yükseltmesine yardım etti.¹³¹⁸ Özellikle Irak’ta bulunan Alman şirketlerinin Irak’ın sahip olduğu Scud füzelerinin menzilini 280 km’den 600 km’ye çıkararak İsrail’in menzil içine alınmasına ve bu füzelerin Almanlar tarafından geliştirilen kimyasal ve biyolojik taşıyabilmesi Almanya’da büyük bir korkuya ve endişeye neden oldu.¹³¹⁹ Saddam Hüseyin’in İsrail’e fırlattığı bu füzeler bir bakıma Alman yapımıydı ve İsrail’deki sivil insanlar tehdit altındaydı.¹³²⁰ Bu nedenle Şubat 1991’de, Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher “*onarım*” veya “*insani yardım*” adı altında, cebinde 250 milyon Mark’ın üzerinde bir

¹³¹² Freedman, s. 355; Steinger, 2015, s. 205

¹³¹³ Steinger, 2015, s. 205

¹³¹⁴ Deutsche Hilfe im Golfkrieg 1991.

¹³¹⁵ Freedman, s. 355.

¹³¹⁶ Steinger’e göre; SPD’nin bu görüşünü 1999’daki hükümet zamanındaki NATO çatısı altında başlatılan Kosova Savaşı’ndaki Alman askerlerinin yer almasını ve hava hareketine katılması ile değiştirmiştir. Bkz. Steinger, 2015, s. 206; Freedman, s. 119

¹³¹⁷ Khadduri, s. 171

¹³¹⁸ Seliktar, s. 38-39

¹³¹⁹ Freedman, s. 356; Steinger, 2015, s. 206; Kloke.

¹³²⁰ Steinger, 2015, s. 206.

çekle İsrail'e seyahat etmek zorunda kaldı. Aslında bu seyahet ne içindi sorusunun cevabı; Irak topraklarından Tel Aviv'e uçabilmeleri için Alman teknolojisi sayesinde menzili arttırılmış füzelerle Irak'ın İsrail'e yaptığı saldırıların bir telafi edilme çabasıydı.¹³²¹ Savaş sırasında Irak'tan gönderilen füzelere karşı korunmak amacıyla Tel Aviv'deki insanlar Alman gaz maskeleriyle birlikte evlerinin kilerlerinde otururken Almanya'daki hükümet yetkileri Alman yapımı bu füzelerle kimsenin ölmemesi için dua ediyordu.¹³²²

ABD Başkanı Bush'un, 27 Şubat 1991'de savaşın sona erdiğini açıklaması ile Irak'ın 210 günlük Kuveyt askeri işgali sona erdi.¹³²³ 3 Mart 1991'de ateş anlaşmasının imzalanmasının ardından Nisan ayının ilk haftasında Irak'ın BM Güvenlik Konseyi'nin ortaya koyduğu tüm ateşkes şartlarını kabul ettiğini bildiren yazılı müracatı ile Birinci Körfez savaşı resmen sona erdi.¹³²⁴ Almanya, Körfez Savaşı sırasında İsrail'de kendisi hakkında oluşan hasarlı imajını düzeltmek ve ilişkileri geliştirmek için Aralık 1991'de Bonn'da yeniden İsrail'e gizli silah teslimatları için çalışma yapmaya başladılar.¹³²⁵ Bu gizli silah teslimatı; Sovyet yapımı tanklar ve iş makinelerinin yanı sıra DDR'nin Ulusal Halk Ordusu'na ait diğer araç ve gereçler ile ilgiliydi. Bu silah teslimatı gizli bir operasyon olarak ele alınmasına rağmen, Hamburg'ta bu materyallerin yüklenmesi sırasında orada bulunan yetkili kişilerin tespit etmesi ile bu gizli sevkiyat ortaya çıktı. Bu nedenle Başbakanlık Ofisi'nde bu konuda yetkili devlet bakan olan Lutz Stavenhagen istifa etmek zorunda kaldı.¹³²⁶ Almanya bunu telafi etmek için iki adet "Delphin" kategorisindeki deniz altıyı ücretsiz, üçüncüsünü de % 50 indirimle İsrail'e verdi.¹³²⁷

Sonuç olarak Şansölye Helmut Kohl (CDU) ve Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher (FDP) Almanya açısından, Irak'ın saldırgan tutumu ve bölgesel istikrarsızlığın hayati önemdeki petrole erişimi kapsamı nedeniyle bölgedeki önemli çıkarlarının tehdit ile karşı karşıya kaldığı konusunda anlaşmalarına rağmen bu operasyona katılıp katılmama konusunda liderliğin karar vermelerinde kısıtlama kültürü kendisini daha güçlü göstermiştir. Bunun yanında ülke gündeminin yeniden birleşme ile meşgul olması, anayasal kısıtlamalar ve bu savaşa katılmayla birlikte hem ülke içinde hem de uluslararası

¹³²¹ Fink, Matthias; Mordehay, s. 238-239; Kloke

¹³²² Steininger, 2015, s. 206.

¹³²³ Matthews, s. 33; Khadduri, s. 179

¹³²⁴ Çağdaş Duman, "1. Körfez Savaşı", In: *TASAM*, 07 Nisan 2017, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/40063/1_korfez_savasi Erişim Tarihi: 11.10.2017

¹³²⁵ Steininger, 2015, s. 206.

¹³²⁶ Steininger, 2015, s. 206.

¹³²⁷ Steininger, 2015, s. 206; Mordehay, s. 239

alandaki kendisi hakkında yeni korkuların ve endişelerin önlenmesi önemli rol oynamıştır. Federal Almanya Cumhuriyeti bu aşamadaki durumu büyük ölçüde birleşme süreci ve uluslararası güvenliği tarafından emildi. Kendi kendine uyguladığı askeri kısıtlamalar nedeniyle, bu kriz sırasında müteffiklerinden gelecek sert eleştirileri göze alarak kendisini sert bir şekilde geri çekti.¹³²⁸

2.2.2.6 Schröder Dönemi (1998 – 2005)

Helmut Kohl başkanlığındaki Hristiyan-Liberal koalisyonun 16 yıllık iktidarının ardından, 1998 yılında Şansölye Gerhard Schröder ve Dışişleri Bakanı Joschka Fischer altındaki SPD-Yeşil Parti koalisyonu seçildi. Kırmızı-Yeşil koalisyon 7 yıllık iktidarı döneminde eski Dışişleri Bakanı Fischer'in de ifade ettiği gibi; *“Almanya bu dönemde farklı bir ülke oldu... Dış politika örneğinde, Almanya'nın kendinden emin bir ulus olarak, Avrupa ve Batı'nın içine kalıcı bir şekilde yerleştiği ve Almanların gerçekte kim oldukları daha açık bir şekilde görüldü”*.¹³²⁹ İki Almanya'nın birleşmesi ile birlikte işgal güçlerinin Almanya üzerindeki son kontrol zincirlerinden kurtulan Almanya, İnat'ın da belirttiği gibi; 1998-2005 yılları arasında ülkeyi yöneten Schröder-Fischer hükümetinin önemli katkıları sayesinde psikolojik zincirlerden de büyük ölçüde kurtuldu.¹³³⁰

Almanya'nın üzerindeki psikolojik zincirlerden kurtulmasına yönelik ilk önemli adımı aynı zamanda Schröder-Fischer hükümetinin ilk ciddi dış politika sorunu olan eski Yugoslavya'daki karmaşık soruna olan yaklaşımı oldu. Almanya, NATO'nun BM tarafından desteklenmeyen Kosova ve Sırbistan'nın hava harekati ile bombalanması hareketine katıldı. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa Alman birliklerinin aktif bir savaşa katılması açısından bir dönüm noktası oldu.¹³³¹ Hacke'ye göre; 1998 ve 2002 yazları arasında süreklilik ve değişim arasında sallanan Alman dış politikasına Avrupa siyasetine ve transatlantik ilişkilere süreklilik egemen oldu, ama Bundeswehr'in

¹³²⁸ Hubel, 1995, s. 258

¹³²⁹ Joschka Fischer, “Ich war einer der letzten Rock'n'Roller der deutschen Politik”, Jens König, Lukas Wallraff, Ulrike Winkelmann, Interview mit Fischer, In: *taz*, 23.9.2005, s. 3-5, <http://www.taz.de/!541437/> Erişim Tarihi: 12.11.2018

¹³³⁰ Kemal İnat, “Birleşme Sonrasında Almanya'nın Dış Politikası: “Normalleşme” nin Son Adımları”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 11, Sayı 1, (2009), s. 1-37, s. 1

¹³³¹ Gregor Schöllgen, “Deutsche Außenpolitik in der Ära Schröder”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 32.33 (2005), s. 3-15, s. 3, <http://www.bpb.de/apuz/28914/deutsche-aussenpolitik-in-der-aera-schroeder?p=all> Erişim Tarihi: 12.11.2018

Kosova savaşına katılımıyla birlikte dış politikadaki değişim radikal bir şekilde hızlandı.¹³³²

Schröder-Fischer hükümetleri döneminde Alman dış politikasının II. Dünya savaşı sonrası dönemde takip edilen genel dış politikanın “*nie wieder*” ve “*nie wieder allein*” gibi bazı temel prensiplerinin Alman dış politikasının sürekliliği bağlamında etkilerinin azaldığı görülmüştür. Alman dış politikasında yaşanan bu değişime ya da normalleşme çabalarına yeni klasik realizm çerçevesinden baktığımızda bu değişime; sadece iki Almanya'nın birleşmesi noktasında iç politikadaki gelişmeler değil aynı zamanda küresel ve AB bağlamında yaşanan dış gelişmelerin etki ettiği görülmüştür.¹³³³ Maul'e göre; Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeni ve yeni güvenlik algıları ile birlikte küreselleşen dünyada değişen politikalar ya da yeni arayışlar, ortaya çıkan büyük ekonomik sorunlar, AB'nin Doğu'ya doğru genişleme çabaları gibi dış etkenlerin yanında iç politikanın giderek artan bir şekilde dış politika üzerinde artan etkisi, dış politikanın yerel siyasete indirgenmesi gibi iç etkenlerin etkisi bu değişimde önemli rol oynamıştır.¹³³⁴

Almanya'nın Ortadoğu politikası bağlamında kırmızı-yeşil koalisyon hükümeti döneminde bile Almanya'nın İsrail'in varlığı ve güvenliği konusunda ortak bir sorumluluk taşıdığına dair hiçbir şüphe bırakmadı. Bununla birlikte, özellikle Dışişleri Bakanı Fischer Filistinlilerin haklarına yönelik sorumluluğun yerine getirilmesi konusunda gayret gösterdi.¹³³⁵ Bu doğrultuda Şansölye Schröder Arap / Basra Körfezi'nin önemli ülkeleri ile ekonomik kalkınma ve hammaddenin güvenliğini gibi konular üzerinden ilişkilere odaklanırken, Dışişleri Bakanı Fischer ise İsrail ve Ortadoğu barış sürecinden sorumlu olduğu bir iş bölümü içerisinde çalıştılar. Şansölye Schröder, 24-25 Mart 1999 tarihinde, Almanya'nın AB dönem başkanlığı sırasında Berlin'de gerçekleştirilen zirve sonucunda yapılan “*Berlin Deklarasyonu*” ile zamanı gelince

¹³³² Christian Hacke, “Die Außenpolitik der Regierung Schröder/Fischer”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 32.33 (2005), s. 9-15, s. 9, <http://www.bpb.de/apuz/28916/die-aussenpolitik-der-regierung-schroeder-fischer?p=all> Erişim Tarihi: 12.11.2018

¹³³³ İnat, s. 11

¹³³⁴ Maull, 2004, s. 17-23

¹³³⁵ Muriel Asseburg and Jan Busse, “Deutschlands Politik gegenüber Israel”, In: Thomas Jäger & Alexander Höse und Kai Oppermann (Hrsg), *Deutsche Außenpolitik, Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen, Normen*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2011, s. 693 – 716, s. 695

bağımsız bir Filistin Devleti'ni kurulması için açık bir taahhüt verilmesinde önemli rol oynadı.¹³³⁶

Şansölye Schröder koalisyon ortağı ve Dışişleri Bakanı olan Fischer'e nazaran İsrail'e olan mesafesini korudu. Schröder yedi yıl süren görev süresi boyunca İsrail'i yalnızca bir kez ziyaret etti.¹³³⁷ Bununla birlikte, Schröder ve Fischer arasında Ortadoğu politikası ile ilgili temel bir görüş ayrılığı bulunmamaktaydı. Öyleki, Schröder; 2000 yılında başlayan İkinci İntifada'nın en yüksek noktaya ulaştığı dönemde 25 Nisan 2002'de Bundestag'ta yaptığı açıklamada; *"İsrail'in var olma hakkının ve tanınan sınırlar içindeki güvenliğinin savunuculuğu, Alman dış politikasının vazgeçilmez bir temeli olmaya devam etmektedir...İsrail'e karşı tarihsel sorumluluğumuzdan ve aynı zamanda ortak değerlerin savunulmasından dolayı, İsrail'e karşı ambargo veya boykot önlemlerini benimsemeyeceğiz veya desteklemeyeceğiz...İsrail güvenliğini sağlamak için gerektiğinde, ihtiyaç duyduğu şeyi alır"* ifadesi ile İsrail'e çok açık bir taahhütte bulunarak Almanya'nın İsrail'e silah teslimatlarının arkasında açıkça durdu.¹³³⁸

Federal Cumhurbaşkanı Johannes Rau, Şubat 2000'de, İsrail meclisi Knesset'te yaptığı konuşma bir dönüm noktası olarak görüldü. Çünkü, Cumhurbaşkanı Rau Knesset'teki konuşmasını Almanca olarak yapan ilk Alman politikacıydı. Rau'nun konuşması protestolara ve bazı milletvekillerinin toplantıya boykot etmesine yol açsa da, Rau konuşmasında, Almanya'nın tarihsel suçluluğu ile gelecekteki sorumluluğu ve İsrail ile ortaklık arasındaki boşluğu ikna edici bir şekilde kapatmayı başardı.¹³³⁹ 2000 ve 2001 yılları arasında, Almanya, Ortadoğu ihtilafında önemli bir arabuluculuk rolü oynamaya çalıştı.¹³⁴⁰ Joschka Fischer, Almanya'nın tarihi sorumluluğunu Ortadoğu kriz yönetiminde aktif olarak devreye soktu ve 2000 Eylül sonunda ikinci intifada patlamasından sonraki süreçte bölgedeki dinamiklere egemen olan şiddet sarmalından çıkmanın bir yolunu aramaya çalıştı. Fischer, İsrail Başbakanı Ariel Şaron ve Filistin

¹³³⁶ Weingardt, 2005, s. 25

¹³³⁷ Asseburg and Busse, s. 696

¹³³⁸ Deutscher Bundestag, "Plenarprotokoll 14/233, Stenographischer Bericht 233", Sitzung Berlin, Donnerstag, den 25. April 2002, s. 23114-23115, <http://dip21.bundestag.de/dip21/btp/14/14233.pdf> Erişim Tarihi: 09.10.2017

¹³³⁹ Asseburg and Busse, s. 696-797

¹³⁴⁰ Frank R. Pfetsch, "Die rot-grüne Außenpolitik", In: Christoph Egle, Tobias Ostheim und Reimut Zohlnhöfer (Hrsg.), *Das rot-grüne Projekt, Eine Bilanz der Regierung Schröder 1998-2002*, Westdeutscher Verlag, Wiesbaden 2003, s. 381-398, s. 387

Devlet Başkanı Yaser Arafat arasında arabuluculuk yaparak, şiddetin büyük ölçüde tırmanmasını önlemeyi başardı.¹³⁴¹

Federal Almanya Dışişleri Bakanı Fischer Ortadoğu bağlamında İsrail-Filistin çatışmasına son vermeye yönelik olarak bir barış planı hazırladı. Fischer, iki devlet temelinde hazırladığı “*Yedi Madde Planı - Seven Point Plan / Sieben-Punkte-Plan*” adlı planını 15 Nisan 2002’de AB dışişleri bakanlarına sundu.¹³⁴² İki yıl içinde taraflar arasındaki çatışmaya bir çözüm getirmeyi amaçlayan bu plan; bir yandan güvenlik alanında, bir yandan da ihtilafların çözümünde, bir yandan da ateşkes ve ilerleme konularında paralel müzakereler sağlamayı hedefledi.¹³⁴³ Sunulan bu plan; Almanya’nın bir inisiyatif olarak İsrail-Filistin çatışması için bir çözüm bulma taahhüdünü göstermesi ve bu bakımdan, Almanya’nın Ortadoğu’da artan bir şekilde kendine güvenini ve katılımını kanıtladı. Diğer taraftan bu plan somut bir uluslararası güvenlik bileşeni içeriyordu; BM Genel Sekreteri, AB Dış Politika Koordinatörü ile ABD ve Rusya Dışişleri Bakanlarından oluşan “*Ortadoğu Dörtlüsü - Middle East Quartet*” bireysel adımların uygulanması ve nihai çözüm için siyasi ve askeri güvenceler sağlayacaktı.¹³⁴⁴ Fischer her ne kadar bu ortaya koyduğu planın gerçekleşmesi için İsrail’e, FKÖ özerk bölgelerine ve diğer Arap komşularına yapmış olduğu birden fazla ziyarete ve üst düzey görüşmelere rağmen, manevra alanın dar olması, tarafların tutumu, İkinci Körfez Savaşı ve Almanya’nın tam bir inisiyatif almaktan kaçınması nedeniyle başarıya ulaşamadı. Ama Fischer’in ortaya koyduğu bu plan; barış sürecinin devam etmesini, taraflara arasında

¹³⁴¹ Asseburg and Busse, s. 700

¹³⁴² Fischer’in planı barışa yönelik yedi adımdan oluşuyordu: (1) İsrail’in Batı Şeria’dan ve Gazze’den çekilmesi (illegal yerleşim yerlerinin boşaltılması de dahil olmak üzere); (2) demokratik ve askersiz bir Filistin Devletinin geçici sınırlarla, Kudüs’ün hem İsrail’in ve hem de Filistin’in başkenti olarak ilan edilmesi; (3) karşılıklı olarak iki tarafın birbirini tanıması ve şiddetin bırakılması, iki yıl içinde sonuçlanacak nihai statü müzakerelerinin sonuçlandırılması; (4) ABD liderliğinde ve AB, Rusya ve BM’nin de dahil olduğu uluslararası garantilerin sağlanması, (5) sınır meseleleri, yerleşimler, Kudüs ve kutsal yerler, mülteciler ve Suriye ve Lübnan’ı dahil edecek şekilde askeri, su ve transit güvenliği konusunda nihai statü müzakerelerinin sonuçlandırılması, (6) bölgede güvenlik ve işbirliği konulu uluslararası konferans düzenlenmesi (7) Birleşmiş Milletler tarafından bu yol haritasının onaylanması. Bu plan aslında diplomatik dilde *bağlayıcılığı olmayan* (non-paper) önerileri içeren bir fikirler belgesiydi (Ideenpapiers). Bkz. Muriel Asseburg, “Materialsammlung zum Friedensprozeß im Nahen Osten”: Anlageband zur Studie “Die EU und der Friedensprozeß im Nahen Osten”, *SWP*, 28/03, Berlin, Juli 2003, s. 37-38, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/S2003_28_ass_anlage.pdf Erişim Tarihi: 10.10.2017; “Germany: EU Foreign Ministers to discuss Joschka Fischer’s “ideas” on peace in the Middle East”, *ReliefWeb*, 15.04.2002, <https://reliefweb.int/report/israel/germany-eu-foreign-ministers-discuss-joschka-fischers-ideas-peace-middle-east> Erişim Tarihi: 10.10.2017

¹³⁴³ Tissy Bruns and Arne Delfs, “Fischer sucht Verbündete für Friedensplan”, *Die Welt*, 10.04.2002, <https://www.welt.de/print-welt/article383372/Fischer-sucht-Verbuendete-fuer-Friedensplan.html> Erişim Tarihi: 10.10.2017

¹³⁴⁴ Asseburg and Busse, s. 701

geçici olarak ateşkes ilan edilmesini ve Nisan 2003'te kabul edilen Ortadoğu için yeni yol haritası için önemli bir referans noktası oldu.¹³⁴⁵ Kırmızı-Yeşil koalisyonun bu dönemde Ortadoğu bağlamında en öne çıkan politikası ise 11 Eylül Terör saldırıları sonrası süreçte ABD'nin Irak'a başlattığı savaşa yönelik tutumu oldu.

New York ve Washington'a 11 Eylül 2001 tarihinde, anonim ve özel bir terörist grubu olan El Kaide tarafından öngörülemeyen ve savunulanayan saldırısı hem dünya gücü Amerika'yı hemde dünyanın diğer tüm ülkelerini şoka uğrattı. Askeri ve ekonomik süper gücün sembollerine karşı böyle bir "asimetrik" şiddet kullanımının şoku ve yaklaşık üç bin sivilin hayatını kaybetmesi ABD başta olmak üzere birçok ülke için böyle bir saldırıya karşı savunmasızlığını gözler önüne serdi. 11 Eylül'deki New York ve Washington'a yapılan terörist saldırısında yaşanan travmatik asimetrik güvenlik açığı deneyimi, ABD'nin uluslararası politikalarının bütün çerçevesini ve paradigmasını derinden değiştirdi.¹³⁴⁶ Bu değişim kendisini, ABD dış politikasının daha "saldırgan" ve "tek yanlı – unilateral" bir yaklaşım ile kendini göstererek, Soğuk Savaş sonrası kendisinin ortaya koyduğu "yeni dünya düzeni - New World Order" planları yada Ortadoğu'da yeni bir "Pax Americana" için önemli bir zemin hazırladı.¹³⁴⁷ ABD'nin ilgi odağı hızla Afganistan'a ve "terörizme karşı savaşta - Krieg gegen den Terrorismus" yer alacak diğer bölge ve ülkelere geçti. Bunun yanında 11 Eylül 2001'deki saldırılar, İsraili Filistin ihtilafının artması ve Körfez'de bir başka savaşın ortaya çıkması, Alman ve Avrupalıların komşu Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki güvenlik çıkarlarının daha önemli olduğunu açıkça ortaya koydu.¹³⁴⁸

¹³⁴⁵ Pfetsch, 2003, s. 387; Asseburg and Busse, s. 701-702

¹³⁴⁶ Metin Aksoy, "Wie Veränderte der 11. September 2001 die amerikanische Aussenpolitik von George W. Bush?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 10 Sayı: 20, Ekim 2014, s. 1-48, s. 2, https://www.msu.edu.tr/GuvenlikStratejileriDergisi/dokuman/GSD_20/GSD_20_Art_1_102014.pdf Erişim Tarihi: 09.10.2017; Peter Rudolf, "Der 11. September, die Neuorientierung amerikanischer Außenpolitik und der Krieg gegen den Irak", *Zeitschrift für Politik*, NEUE FOLGE, Vol. 50, No. 3 (August 2003), s. 257-280, s. 257, In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft GmbH., <https://www.jstor.org/stable/24228217> Erişim Tarihi: 09.10.2017.

¹³⁴⁷ Muhittin Ataman & Özkan Gökcan, "Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi", *Akademik İncelemeler Dergisi (AİD)* Cilt 7, Sayı 2, Yıl 2012, s. 199-229, s. 201, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/17754> Erişim Tarihi: 09.10.2017; Morten Valbjørn and André Bank, "The new Arab Cold War: rediscovering the Arab dimension of Middle East regional politics", *Review of International Studies* Vol. 38, Issue 1 (2012): s. 3-24, s. 3-4, Published online: 01 August 2011 DOI: 10.1017/S0260210511000283, Erişim Tarihi: 09.10.2017.

¹³⁴⁸ Hermann Gröhe, et al., "Evenhanded, not neutral. Points of reference for a German Middle East policy", s. 25.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 12 Eylül 2001’de, 9/11 terörist saldırılarını kınayan ve BM Anlaşması’nın 51. Maddesi uyarınca bireysel ve toplu savunma hakkını yeniden teyit eden 1368 sayılı kararı kabul etti.¹³⁴⁹ Bunun yanında NATO, 1949’da kurulduğundan bu yana ilk kez 11 Eylül 2001’de New York’taki Dünya Ticaret Merkezi’ne ve Washington’daki Pentagon’a yapılan terör saldırısının ardından 12 Eylül’de bir İttifak ülkesinin yapılan saldırının, tüm üye ülkelere yapılmış bir saldırı olarak kabul edilen 5. maddenin uygulanmasına karar vererek Afganistan’daki Taliban rejimine ve ülkede bulunan El Kaide terör örgütünün saldırganlığına karşı savunma ilan etti.¹³⁵⁰

ABD Başkanı George W. Bush 11 Eylül saldırıları sonrası 20 Eylül 2001’de yaptığı açıklamada; “*Her bir bölgedeki her milletin, artık bir karar vermesi gerekiyor. Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle. Bu günden itibaren, terörizmi barındıran ya da ona destek vermeye devam eden her millet Birleşik Devletler tarafından düşmanca bir rejim olarak görülecektir*” ifadesiyle terörere karşı küresel savaşı ilan etti.¹³⁵¹ Ancak ABD, El Kaide üslerine ve Afganistan’daki Taliban hükümetine ve El Kaide’ye karşı 7 Ekim 2001’de başlattığı “*Kalıcı Özgürlük Operasyonu - Operation Enduring Freedom*” adı altındaki NATO hareketına sadece birkaç müttefiki katıldı. Federal Almanya ise, başlatılan bu savaşa yalnızca 100 kişilik özel komando gücü (*Kommandos Spezialkräfte - KSK*) ile destek verdi.¹³⁵² Yaklaşık 2 aylık kısa bir süre içinde Taliban rejimin düşürülmesine paralel Aralık ayında Birleşmiş Milletler tarafından, Federal Almanya Cumhuriyeti’nin de katıldığı güçlü bir barışı koruma ve devlet kurma misyonu olan Uluslararası Güvenlik Destek Gücü’nü (International Security Assistance Force – ISAF) oluşturuldu.¹³⁵³

¹³⁴⁹ United Nations Security Council. Resolution 1386 (2001), Adopted by the Security Council at its 4443rd meeting, on 20 December 2001, [https://undocs.org/S/RES/1386\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1386(2001)) Erişim Tarihi: 10.10.2017

¹³⁵⁰ Claudia Niesen, “Was ist der Nato-Bündnisfall?”, *Spiegel Online*, 16.11.2015, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/anschlaege-in-paris-der-nato-buendnisfall-ein-ueberblick-a-1063084.html> Erişim Tarihi: 10.10.2017; “Erstmals Bündnisfall ausgerufen”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung FAZ*, 02.10.2001, <https://www.faz.net/aktuell/politik/nato-erstmals-buendnisfall-ausgerufen-131269.html> Erişim Tarihi: 10.10.2017; Niclaß, s. 284.

¹³⁵¹ Silje Solheim, *Either you are with us, or you are with the terrorists. A discourse analysis of President George W. Bush’s declared war on terrorism*. Master Thesis (yayınlanmış yüksek lisans tezi), University of Tromsø, Spring 2006, s. 1, <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/412/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 10.10.2017

¹³⁵² Thomas Wiegold, “15 Jahre Bundeswehreinsatz in Afghanistan”, *Bundeszentrale für politische Bildung*, 15.12.2016, <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verteidigungspolitik/238332/afghanistan-einsatz> Erişim Tarihi: 10.10.2017; Niclaß, Karlheinz. S. 284.

¹³⁵³ Wiegold.

11 Eylül 2001'deki terör saldırılarından sonra, terörizm korkusu küresel bağlamda yaygınlaştı. Ortya çıkan bu yeni güvenlik sorunu, Alman makamlarının konuya büyük önem vermesine neden oldu. Bunun yanında bu terör saldırganlıklarının bazılarının Hamburg'da yaşadığı ve çalıştığı keşfedildiğinde ise büyük bir şok yaşandı.¹³⁵⁴ Şansölye Schröder 11 Eylül Terör saldırılarından endişe duyduğunu belirterek; bu saldırıların sadece Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik bir saldırı olmadığını, aynı zamanda tüm demokratik ülkelere de bir meydan okuma olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle, Almanya'nın uluslararası terörle mücadele kampanyasına katılmasının gerekli olduğunu ve ABD'nin uluslararası bir terörle mücadele için askeri bir operasyon başlatmasını desteklediğini belirtti.¹³⁵⁵ Bu çerçevede Federal Almanya pasifist kendini kısıtlayan eğilimlerini bir kenara bırakarak, hızlı bir şekilde ABD'ye askeri ve diğer yardımlar teklif etti.¹³⁵⁶ Şansölye Schröder 12 Eylül'de yaptığı hükümet açıklamasında “*Almanya'nın sınırsız/tam dayanışması - uneingeschränkte Solidarität / unlimited solidarity*” sözünü vererek, bugüne kadar hiçbir Alman şansölyesinin bu kadar net bir şekilde ifade etmediği Almanya'nın ABD'ye olan tam desteğini açıkça gösterdi.¹³⁵⁷ ABD, İngiltere'nin desteğiyle 7 Ekim'de Afganistan'da başlayan hava savaşından iki gün sonra, Washington'a ziyaret gerçekleştiren Gerhard Schröder, ABD Başkanı'na “tam dayanışma'nın” somut olarak askeri bir katkı ile gösterileceğini söyledi ve bunu 11 Ekim'de Bundestag'ta yaptığı konuşmada doğruladı.¹³⁵⁸ Schröder 11 Ekim'de Alman Federal Meclisi'nde yaptığı konuşmada açık bir şekilde, “*istikrar ve güvenliğin tesis edilmesi için özgürlük ve insan haklarının savunulmasında askeri harekatlara katılımı içerdiğini*” ifade ederek Almanya'nın ISAF'a katılmasına onay sitedi.¹³⁵⁹

¹³⁵⁴ Adrian Hyde-Price, “Redefining its security role Germany”, In: Mary Buckley and Rick Fawn (eds), *Global Responses to Terrorism 9/11, Afghanistan and beyond*, Routledge, London 2003, s. 101-112, s. 101.

¹³⁵⁵ Akan Malici, “Germans as Venutians: The culture of German foreign policy behavior”, *Foreign Policy Analysis* Vol. 2, No. 1 (2006), s. 37-62, s. 51-52, In: Jstor, Published by: Oxford University Press, <http://www.jstor.org/stable/24907203> Erişim Tarihi: 10.10.2017.

¹³⁵⁶ Francis T. Miko and Christian Froehlich, “Germany's Role in Fighting Terrorism: Implications for US Policy”, *Library of Congress Washington DC Congressional Research Service*, December 27, 2004, s. 1, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a444776.pdf> Erişim Tarihi: 10.10.2017

¹³⁵⁷ Deutscher Bundestag. Stenographischer Bericht 186 Sitzung (Plenarprotokoll 14/186), Berlin, Mittwoch, den 12. September 2001, <http://dipbt.bundestag.de/doc/btp/14/14186.pdf> Erişim Tarihi: 10.10.2017; “Regierungserklärung des Bundeskanzlers Gerhard Schröder zu den Anschlägen in den Vereinigten Staaten von Amerika vom 12. September 2001”, *DocumentArchiv*, 03.03.2004. http://www.documentarchiv.de/brd/2001/rede_schroeder_terror-usa.html Erişim Tarihi: 10.10.2017; Hyde-Price, s. 101; Schöllgen, 2013, s. 272.

¹³⁵⁸ Niclaß, s. 284.

¹³⁵⁹ “Regierungserklärung des Bundeskanzlers Gerhard Schröder zur Aktuelle Lage nach Beginn der Operation gegen den internationalen Terrorismus in Afghanistan vom 11. Oktober 2001”, *DocumentArchiv*,

Federal Almanya'nın ABD'nin terörle mücadele kampanyasına yaptığı önemli bir katkı da, Taliban sonrası geçici rejimin oluşturulması konulu BM sponsorluğundaki bir konferansın Bonn'da örgütlenmesi ve finanse edilmesi oldu. Dört Afgan grubunun temsilcilerinin katılımıyla 27 Kasım'da Dışişleri Bakanı Fischer tarafından verilen açılış konuşmasıyla Konferans başladı. Konferansta; aralarındaki görüş ayrılıklarına rağmen, nihayetinde altı ay sonra iki yıllık bir idare için daha temsili bir yol sağlayacak geçici bir geçici hükümet kurulması konusunda uzlaşmaya varıldı. “*Bonn Uzlaşmaları - Bonn Accords*” 5 Aralık'ta imzalandı ve Hamid Karzai liderliğindeki yirmi dokuz üyeli bir geçici hükümet kuruldu.¹³⁶⁰ Alman kuvvetlerinin ABD destekli terörle mücadele savaşına katılmasından sadece bir ay sonra Federal Almanya Meclisi; 22 Aralık 2001'de, Bundeswehr'in Afganistan'daki Birleşmiş Milletler'in barış misyonu olan Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'ne (International Security Assistance Force - ISAF) katılımını büyük çoğunlukla onayladı. Bu doğrultuda, BM liderliğindeki uluslararası koruma kuvveti altındaki birliğe en fazla 1200 Alman askerinin geçici olarak 6 ay süreyle konuşlandırılmasını kararlaştırıldı.¹³⁶¹

ABD'nin terörle mücadele bağlamında gerçekleştirdiği Afganistan Savaşı'ndan sonra ikinci evreye geçildi. Bu evrede “terörle savaş” argümanı; kitle imha silahlarına sahip olduğu ve terörizmi desteklediği iddia edilen devlet merkezli “terörist devletlere”¹³⁶² karşı yeni bir stratejik paradigmanın uygulanması için meşrulaştırıcı bir ilke haline geldi.¹³⁶³ ABD Başkanı Bush 29 Ocak 2002'de yaptığı konuşmada, Amerika'nın Kuzey Kore, İran ve Irak'a karşı kesin bir kararlıkla önlem alacağını

03.03.2004, http://www.documentarchiv.de/brd/2001/rede_schroeder_1011.html Erişim Tarihi: 10.10.2017

¹³⁶⁰ Hyde-Price, s. 103

¹³⁶¹ Deutscher Bundestag, “Afganistan-Einsatz vor zehn Jahren beschlossen”, 22.12.2011, https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2011/37148635_kw51_10_jahre_isaf-207270 Erişim Tarihi: 10.10.2017.

¹³⁶² Başkan Bush 11 Mart 2002'de yaptığı konuşmada: “*Her millet, felaket ölçekte artan biyolojik, kimyasal veya nükleer silahlarla donanmış terör tehdidini ciddiye almalıdır... Teröre sponsorluk yapan bazı devletler kitle imha silahları arıyor veya zaten ellerinde bulunuyor; terörist gruplar bu silahlara karnı aç ve onları bir vicdan azabı duymadan kullanırlar. Bu inkar edilemez gerçeklerle yüzleşilmedi... Ve biliyoruz ki teröristlerin elinde bu silahlar şantaj, soykırım ve kaosu serbest bırakacak*” açıklaması ile ABD'nin yada Bush Doktrini'nin terörle mücadele argümanını belirlemiştir. Bu doğrultuda Bush Doktrini hiçbir zaman resmi olarak ilan edilmesede dört temel unsurunu: önleyici savaş, kitle imha silahlarına ve yıkıcı terörizme karşı koymak, haydut devletlerde rejim değişikliği ve demokrasiye geçilmesi oluşturmuştur. Bkz. “U.S. Approaches to Nonproliferation”, *U.S. Department of State*, 19 April 2002, <https://2001-2009.state.gov/t/isn/rls/rm/9635.htm> Erişim Tarihi: 11.10.2017; Robert Singh, “The Bush Doctrine”, In: Mary Buckley and Robert Singh (eds), *The Bush doctrine and the war on terrorism: global responses, global consequences*, Routledge, London 2006, s. 12-31, s. 12.

¹³⁶³ Rudolf, s. 258

açıkladı. Başkan, “*şeytan eksenini - axis of evil*” olarak nitelendirdiği bu devletlerin, kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve dünyadaki ABD çıkarlarını tehdit ettiğini iddia etti. Bush konuşmasının devamında; “*eger biz şimdi, bu terörist devletleri ve eğitim kamplarını rahatsız etmeyi bırakırsak, bu güvenlik anlayışımız aldatıcı ve geçici olacaktır*” ifadesi ile terörle mücadelenin ara vermeden devam edeceği sinyali verdi.¹³⁶⁴ ABD’nin bu doğrultudaki hedefindeki ilk ülkenin Irak olduğu çok açıktı.¹³⁶⁵ George W. Bush, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin’in politikalarını ele aldı ve onu nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silahları üretmekle ve bu silahları El Kaide’ye devretmeye ve hatta ABD’deki hedeflere karşı kullanmaya hazır olmak ile suçladı.¹³⁶⁶ ABD teröre karşı savaşı başlattığı savaşı Irak’ı içine alacak şekilde genişletme politikasına yönelik olarak 2002’nin ilk aylarından itibaren diplomatik temaslar, basın açıklamaları ve farklı propaganda araçları ile Irak’a müdahale etmek için zemin hazırlamaya başladı.¹³⁶⁷

Afganistan’a yapılan askeri müdahale ABD için açık bir kendini savunma davasıydı. Bu savaş için uluslararası toplumun bir onayı gerekli değildi. Ancak Irak’a yönelik planlanan saldırı farklı bir karaktere sahipti. Irak ne ABD’ye saldırmıştı, ne de Irak’taki üsleri ABD’ye saldırmaya hazırды. Saddam Hüseyin’in yönetiminin bir savaş amacı olarak ortadan kaldırılması uluslararası açıdan uygulanabilir olmadığından, Washington’daki hükümet Irak’ın El Kaide ile işbirliği yaptığını ve terörist ağına bırakılabilecek kitle imha silahlarına sahip olduğunu kanıtlamak yoluyla Saddam Hüseyin’i devirmek için dost ülke güçlerini kazanmak zorundaydı.¹³⁶⁸ Bu doğrultuda Dışişleri Bakanı Colin Powell ve ABD hükümetinin diğer üyeleri geniş kapsamlı seyahat diplomasisine giriştiler.

ABD yönetiminin Saddam Hüseyin’i askeri müdahale etme yoluyla iktidardan alma tehdidi 2002 ve 2003 yılları arasında Avrupa’daki hükümetleri ve yerel seviyede

¹³⁶⁴ Ulrich Tilgner, *Der inszenierte Krieg. Täuschung und Wahrheit beim Sturz Saddam Husseins*, Rowohlt, Berlin 2003, s. 11.

¹³⁶⁵ Aslında 11 Eylül terör saldırılarından çok önce Irak’a karşı bir savaş için on yıl öncesinden planlar hazırlanmıştı. Öyleki 11 Eylül saldırılarından dört gün önce Başkan Bush’un da katıldığı güvenlik kabinesi toplantısında Irak’ın işgaline yönelik görüş alışverişi çoktan yapılmıştı. Bkz. Tilgner, s. 12.

¹³⁶⁶ Tilgner, s. 12

¹³⁶⁷ Niclaß, s. 284.

¹³⁶⁸ Tilgner, s. 12

seçmenleri kutuplaştırdı.¹³⁶⁹ Henry Kissinger yaşanan bu krizi; II. Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana transatlantik ilişkilerde “*en kötü yabancılaşma/uzaklaşma*” olarak nitelendirdi.¹³⁷⁰ Londra ve Madrid’de, bu proje diplomatik ve daha sonra askeri yollarla desteklendi. Paris ve Berlin’deki hükümetler açık bir muhalif pozisyon aldı ve silahlı kuvvetlerinin konuşlandırılmasını kesinlikle reddetti. Fransa ve Almanya’nın Irak ile ilgili olarak ABD’den farklı yönde hareket etmesi, ABD’nin görevini zorlaştırdı ve daha fazla politik, ekonomik ve askeri kaynak kullanmaya zorladı.¹³⁷¹

Federal Almanya Hükümeti, terörle mücadele doğrultusunda Taliban ve El Kaide’yi kökten çıkarmak için Afganistan’a ABD tarafından uygulanan müdahaleyi desteklese de, ABD Başkanı Bush 29 Ocak 2002’de yapmış olduğu “*şeytan eksenî*” konuşmasından sonra aralarında ortaya çıkan ciddi görüş farklılıkları nedeniyle ABD’nin terör ile savaş politikasını genişleterek bu savaşa Irak’ı dahil etmesine şiddetle karşı çıktı.¹³⁷² Aslında Başkan Bush’un Saddam Hüseyin’in Irak’taki diktatörlüğünü devirceğini duyurması, Alman dış politikasını bir ikilem durumuna soktu. Örneğin, Şansölye Gerhard Schröder, ABD’nin 11 Eylül saldırılarının ardından Afganistan’a yapılan askeri müdahaleye Almanya’nın ISAF koruma kuvvetinin içinde yer alması yoluyla katkıda bulunarak ABD ile “*tam dayanışma*” bağlamında güçlü bir destek gösterdi. Buna karşın Irak konusunda Schröder ve hükümeti ABD’yle “*tam dayanışma*” ile Almanya’nın hazır olmadığı bir “*maceraperestlik*” arasında bir ayrım yaparak bu konuda son derece esnek olmayan katı bir tutum sergiledi.¹³⁷³

Üçüncü Irak’ın savaşı olarak da bilinen İkinci Körfez Savaşı 20 Mart 2003’te ABD’nin önderlik ettiği birlikler tarafından büyük çaplı saldırı ile başladı. Başlatılan bu savaş, 2002’nin ortasından bu yana Bush yönetimi altındaki ABD’nin, Saddam Hüseyin’in altındaki Irak hükümetinin kitle imha silahlarına sahip olmak ve daha sonra El-Kaide ve Usama bin Ladin’le bağlantısının olduğu yönünde suçlamaları etrafında bir

¹³⁶⁹ Avrupa ülkelerinin tutumu hakkında daha fazla bilgi için bkz. August Pradetto, (Hrsg), *Internationale Reaktionen auf die Irak-Politik der USA 2002*, Studien zur Internationalen Politik, Institut für Internationale Politik an der Universität der Bundeswehr Hamburg, Heft 1, 2003.

¹³⁷⁰ Henry A. Kissinger, “Role Reversal and Alliance Realities”, *The Washington Post*, February 10, 2003, https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/02/10/role-reversal-and-alliance-realities/eb4531b4-43aa-493d-b28e-c4a375c6b4df/?utm_term=.a4791c9b2a54 Erişim Tarihi: 11.10.2017

¹³⁷¹ Birthe Hansen, *Unipolarity and World Politics. A theory and its implications*, Routledge, London 2011, s. 28-29

¹³⁷² Miko, s. 3; Hyde-Price, s. 103.

¹³⁷³ Piotr Buras and Kerry Longhurst, “The Berlin Republic, Iraq, and the use of force”, *European Security* Vol. 13, Issue 3 (2004), s. 215-245, s. 217, In: Taylor & Francis, 10 Aug 2010, <https://doi.org/10.1080/09662830490499957> Erişim Tarihi: 11.10.2017

siyasi gerekçelendirme ve manipülasyon döneminden sonra gerçekleşti. Savaşa neden olarak gösterilen iddiaların büyük ölçüde temelsiz olduğu tespit edildiği Şubat 2003'te ise Irak'ın zorba bir diktatörden kurtarılması ve böylece ülkeye “özgürlük ve demokrasi getirilmesi” gerektiği tezi öne sürüldü.¹³⁷⁴ Irak savaşı, 18 Mart'ta BM Güvenlik Konseyi'nin desteği olmadan resmen ilan edildi.¹³⁷⁵ ABD ordusunun muazzam üstünlüğü nedeniyle, Irak yönetimi üç hafta içinde indirildi, ancak resmi olarak savaş 1 Mayıs 2003'e kadar sürdü. Ancak, bu savaşın diğer aşamalarının bir başlangıcıydı.

Irak savaşı tartışmalıydı, ancak buna karşın Irak yine de on yıl boyunca BM kararlarına uymakta başarısız olmuştu ve uluslararası bir sorun teşkil ediyordu. ABD tarafından toplanan koalisyon gücü bugüne kadarki en büyük güç olmasına rağmen, Fransa ve Almanya gibi büyük devletler farklı nedenlerle bu savaşa katılmayarak savaş karşıtı tarafta yer aldılar.¹³⁷⁶ Aslında Schröder hükümeti 2002 Nisan ayının sonunda Saddam Hüseyin'i bölgedeki istikrar ve barış için ciddi bir tehdit olarak nitelendirerek Başkan Bush'a katılmıştı. Ancak Berlin, Amerika'nın Bağdat'ta askeri güç kullanımı yoluyla rejim değişikliğine karşı çıkararak sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesini, BM silah denetçilerinin araştırmalarının sonuçlanmasını ve Irak'a yapılacak operasyonun mutlaka BM onayından geçmesini savundu.¹³⁷⁷ Aslında Almanya bu savaşa ne olursa olsun katılmak istemiyordu. Bu bağlamda Hacke'ye göre; BM'nin bu savaşa yönelik bir onayını ya da Irak'taki BM teftişlerinin sonuçlarını umursamayan dünya çapında sadece iki ülke vardı: her halükarda ABD savaşı istiyordu, Almanya ise savaşa karşıydı.¹³⁷⁸ Öyleki Ağustos 2002'de seçim kampanyası sırasında Goslar'da yaptığı seçim konuşmasında; “*Almanya'nın savaşı meşrulaştıran bir kararı kabul edeceğini sanmayın*” ifadesi ile olası bir Irak savaşına Almanya'nın hiçbir askeri katılımının olmayacağını ve çek defteri diplomasisi geleneğini sürdürmeyeceğini açıkça beyan etti.¹³⁷⁹ Başka bir ifade ile Schröder, savaş karşıtlığını seçim kampanyasının merkezine

¹³⁷⁴ Buras, s. 217

¹³⁷⁵ ABD ve İngiltere'nin hummalı diplomatik çabalarına rağmen Fransa'nın Irak konusundaki katı tutumu nedeniyle ikinci bir BM kararı alınmasından vazgeçildi. Güvenlik Konseyi'ndeki kararsız olan Meksika, Pakistan, Angola, Kamerun, Gine ve Çin gibi ülkeler ikna edilmeye çalışıldı. Güvenlik Konseyi içinde savaşı destekleyen ABD, İngiltere, İspanya ve Bulgaristan'ın karşısında Fransa, Almanya, Rusya ve Suriye bulunmaktaydı. Bkz. Mary Buckley, “World reactions to September 11 and the ‘war on terror’”, In: Mary Buckley and Rick Fawn (eds), *Global Responses to Terrorism 9/11, Afghanistan and beyond*, Routledge, London 2003, s. 1-10, s. 9

¹³⁷⁶ Hansen, s. 33-34.

¹³⁷⁷ Hacke, 2005, s. 10

¹³⁷⁸ Hacke, 2005, s. 11

¹³⁷⁹ Colschen, s. 291; Schöllgen, 2005, s. 3-4

koyarak, Amerikanın yolunun karşıt tarafında olan Almanya'nın kendi yolunu “*Deutscher Weg - German Way*” seçti.¹³⁸⁰

Schröder bu beyanıyla her hangibir gelişmeyi ve kararı görmeden önce kendisini ve bu bağlamda Almanya'yı bağlaması; o zamana çok taraflı olarak, uluslararası kurumlar çerçevesinde hareket eden geleneksel Alman dış politikasına aykırı düşen bir davranış içine girmesine neden oldu.¹³⁸¹ Bu bağlamda Maul; Schröder-Fischer hükümetinin Irak Krizi sırasında takındığı bu tavrın; Alman dış politikasının önemli bir sütununu oluşturan çok taraflılık ilkesinden tek taraflılığa doğru bir kopuşu ifade ettiğini ileri sürerek, hükümetin politikasını eleştirdi.¹³⁸² Schröder-Fischer hükümetinin bu savaşa hayır diyen tarafta olmaya iten sebeplerin başında, olası Irak savaşının ekonomik maliyetinin yaklaşık 100 milyar dolara ve ayrıca daha uzun süreli bir işgal için yılda 15-20 milyar dolara neden olacağına yönelik tahminleri önemli rol oynadı. İkinci önemli etken ise; ABD başkanı Bush'un dünya genelinde tepki çeken söylemleri¹³⁸³ ve Afganistan Savaşı sırasında yaşanan trajik olaylar ile ABD'nin Guantanamo üstünde bulunan hapisanesindeki mahkumlara yönelik sert tutumunun açığa çıkması oldu. Son önemli etken ise 22 Eylül 2002'de Almanya'da gerçekleştirilecek olan federal seçimler için yürütülen seçim kampanyası sırasında Almanya içindeki savaş ve Bush karşıtlığının bir seçim propagandasına/malzemesine dönüşmesi önemli rol oynadı.¹³⁸⁴ Bu önemli etkenlerin yanında aslında, Almanya'nın birleşme sonrası değişmeye başlayan dış politikasının ve bu bağlamda daha kendinden emin ve özgürleşen politikaları Almanya'nın hem ABD ile ilişkilerini hem de Irak Savaşı'na olan tutumunu etkiledi.¹³⁸⁵

Schröder hükümetinin, ABD'ye karşı takındığı bu tutumun, Alman-ABD ilişkilerinde önemli bir değişime neden olduğunu savunan Hacke'ye göre; bu değişimin

¹³⁸⁰ Hans Kundnani, “The United States in German Foreign Policy”, *German Marshall Fund*, Policy Brief, No. 119, (2016), s. 2

¹³⁸¹ Hacke, 2005, s. 11

¹³⁸² Maul, 2004, s. 17

¹³⁸³ Alman adalet bakanı Herta Däubler Gmelin Bush'un yöntemlerini ve söylemlerini Hitler ile karşılaştırdı. Amerikan halkının dikkatini iç ekonomik sorunlardan uzaklaştırmak için Irak'ta kasıtlı olarak bir dış politika krizi ürettiğini iddia etti. Bkz. Stephen F. Szabo, *Parting Ways, The Crisis in German-American Relations*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2004, s. 1

¹³⁸⁴ Schöllgen, 2005, s. 3-4; Hacke, 2005, s. 10-13

¹³⁸⁵ Tuomas Forsberg, “German foreign policy and the war on Iraq: Anti-Americanism, pacifism or emancipation?”, *Security Dialogue* Vol. 36, No. 2 (2005), s. 213-231, s. 225-227, https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0967010605054649?casa_token=QZyeqNMI9k0AAAAA:PrQmLBMX3tt6zsjYrPNJetEmid1ezG9Z7-0n-A3fyoFBr6BzoxCd5m5UQPkGDc1BEyRtpJt_KqVy
Erişim Tarihi: 11.10.2017

sonucunda, “önceden Almanya için bir güvenlik garantisi olan ABD’nin Schröder hükümeti döneminde bir dış politik tehdit haline dönüştü”.¹³⁸⁶ Szabo’ya göre Almanya ve ABD arasında yaşanan bu durum, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle başlayan, Bush yönetiminin iktidara gelmesiyle artan ve Irak’taki savaşa karşı vahşilikle patlayan, transatlantik ilişkilerde daha büyük bir krizin parçasıydı.¹³⁸⁷ ABD açısından da Almanya, Fransa ile birlikte Avrupa’daki Amerikan karşıtı olan ülkeler içinde yer aldı ve ilişkiler zehirlendi.¹³⁸⁸ Soğuk Savaş’ın, Berlin Duvarı’nın yıkılması ve Almanya’nın birleşmesiyle sona erdiği kabul edilirse, Almanya-ABD ilişkisindeki soğuk savaş sonrası dönem de Irak’taki savaşla sona erdi.¹³⁸⁹ ABD ile bozulan ilişkiler bağlamında Hacke, Schröder-Fischer hükümetinin politikalarını sert bir şekilde eleştirerek, özellikle Almanya’nın Irak’a yapılacak operasyon için BM onayını istemesine karşın Kosova ve Sırbistan savaşı örneğinde olduğu gibi bu süreçte Almanya’nın BM kararı aramadığı ya da yapılan operasyonların meşruluğunu sorgulamadığını ifade etti.¹³⁹⁰ Ona göre ayrıca; Almanya, anti-Amerikancılığa yaslanan Fransızlar ile ağır Amerikan yanlısı kutup arasındaki arabulucu olarak on yıllardır süren merkezi rolünden çekinmeden vazgeçti.¹³⁹¹

¹³⁸⁶ Hacke, 2005, s. 10; İnat, s. 9

¹³⁸⁷ Szabo, s. 1

¹³⁸⁸ Schröder’in başarılı bir şekilde seçildiği Eylül 2002’de yapılan seçimlerden birkaç gün önce, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice, Almanya ile ABD arasındaki ilişkilerin “zehirlendiğini” söyledi. Bkz. Szabo, s. 1; Kundnani, 2016, s. 2-3

¹³⁸⁹ Szabo, s. 1

¹³⁹⁰ Hacke, 2005, s. 12

¹³⁹¹ Hacke, 2005, s. 12

III. BÖLÜM

MERKEL DÖNEMİ ALMANYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI (2005 – 2017)

3.1 Merkel Dönemi Dış Politikasına Genel Bakış

Angela Merkel¹³⁹² (CDU), 18 Eylül 2005'de gerçekleştirilen erken federal seçimleri az bir farkla kazanarak Başbakan Gerhard Schröder liderliği altındaki SPD-

¹³⁹² Angela Merkel, 17 Temmuz 1954'te Hamburg'ta Lütheran (Protesten) bir Papaz babanın ve öğretmen bir annenin ilk çocuğu olarak *Angela Dorothea Kasner* ismi ile dünyaya geldi. Babasının Batı Almanya'daki Luteryen Kilisesinde açık bir pozisyon bulamaması nedeniyle ailece Doğu Almanya'da Berlin'e yakın küçük bir kasaba olan *Templin*'e yerleştiler. Üniversite eğitimine kadar *Templin*'de kalan Merkel bu süreç içerisinde Özgür Alman Gençliği'nin "*Freie Deutsche Jugend (FDJ) - Free German Youth*" bir üyesiydi. 1973-1978 yılları arası o zamanki ismi ile Leipzig Karl Marx Üniversitesi'nde (*Karl-Marx-Universität Leipzig*, birleşmeden sonra bugünkü ismi Leipzig Üniversitesi - *Universität Leipzig*) fizik okudu. 1977 yılında fizik öğrencisi *Ulrich Merkel* ile evlendi ancak bu evlilik uzun sürmedi ve 1982'de boşandılar (Angela Merkel eşinden ayrılmasına rağmen bugün hala Merkel soyadını kullanmaktadır). 1978'de DDR Bilimler Akademisi'nin Merkez Fiziksel Kimya Enstitüsü'ne "*Zentralinstitut für Physikalische Chemie - ZIPC*" girdi. 1986 yılında buradaki öğrenimini tamamlayarak doktorasını aldı ve 1989'a kadar burada çalıştı. Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılmasıyla başlayan süreçte Demokratik Uyanış "*Demokratische Aufbruch (DA) - Democratic Awakening*" grubuna katılması ile Merkel'in siyasi kariyeri başladı. 1990 yılında *Lothar de Maizière* (CDU) liderliği altında kurulan koalisyon hükümeti'nin sözcülüğünü yaptı. Batı Almanya Başbakanı Helmut Kohl'ün Doğu Almanya CDU'ya verdiği desteği çabuk fark eden Merkel Ağustos 1990 yılında CDU'ya katıldı. Birleşmeden sonra 2 Aralık 1991'de yapılan federal seçimlerde CDU'dan milletvekili seçilen Merkel, Helmut Kohl'ün kabinesine Kadın ve Gençlik Bakanı olarak girdi. Merkel siyasi kariyerinde hızla yükselerek 1994-98 yılları arasında yine Kohl'ün kabinesinde Çevre ve Reaktör Güvenliği Bakanı olmasının yanı sıra CDU içinde parti başkan yardımcılığı yaptı. Doğu Almanya kökenli bir kadın olarak Merkel'in CDU ve hükümet içerisinde bu hızlı yükselişi, bu çerçevede Kohl tarafından kollarılması nedeniyle Kohl'ün kızı "*Kohls Mädchen - Kohl's girl*" olarak adlandırıldı. 1998'de kaybedilen parlamento seçimleri sonrası CDU'nun genel sekreteri olan Merkel, 10 Nisan 2000'de CDU'nun yeni genel başkanı oldu. 2002'de yapılan parlamento seçimlerinde kardeş partisi CSU'dan Edmund Stoiber'in başbakan adayı olarak seçime girmesi nedeniyle üç yıl beklemek zorunda kalan Merkel 2005'te yapılan parlamento seçimleri neticesinde SPD ile kurulan koalisyon hükümetinin şansöyesi oldu. 2005'ten bugüne hem CDU'yu hemde 4 seçimde elde ettiği zaferle hükümeti yönetmeye devam etmektedir. Bir zamanlar "*Kohl'ün kızı*" olarak adlandırılan Merkel hızla ilerleyen siyasi kariyeri ve artan gücü ile artık "*Anne*" diye anılmaya başlandı. Merkel hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mills, Cliff W. *Angela Merkel*. Infobase Publishing, New York 2007; Langguth, Gerd. *Angela Merkel: Aufstieg zur Macht: Biografie*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2007; Kornelius, Stefan. Kornelius, *Angela Merkel: Die Kanzlerin und ihre Welt*. Hoffmann und Campe, Hamburg 2013; Wagener, Volker. 'Kohl'ün kızı' nasıl 'anne' oldu? In: Deutsche Welle Türkçe, 22.11.2015. <https://www.dw.com/tr/kohl%C3%BCn-k%C4%B1z%C4%B1-nas%C4%B1-anne-oldu/a-18863928>
Erişim Tarihi: 13.01.2018; Galaktionow, Barbara und Anna Reuß. "Von Kohls Mädchen zur ewigen

Yeşiller koalisyonun yaklaşık 7 yıllık iktidarını sonlandırdı.¹³⁹³ Hristiyan Birlik Partileri'nin (CDU/CSU) Hür Demokrat Parti (FDP) ile kurmak istedikleri koalisyonun Meclis içinde çoğunluğu elde edecek sayıya ulaşamaması nedeniyle¹³⁹⁴ Hristiyan Birlik Partileri, Sosyal Demokrat Parti (SPD) ile 22 Kasım 2005'te Angela Merkel'in şansölye seçilmesi ile birlikte 1966-1969'dan¹³⁹⁵ sonra ikinci kez Büyük Koalisyonu “*Große Koalition - GroKo*”¹³⁹⁶ kurmayı başardılar.¹³⁹⁷ Angela Merkel'in başbakanlık makamına

Kanzlerin.” In: Süddeutsche Zeitung 14. März 2018. <https://www.sueddeutsche.de/politik/merkels-spitznamen-von-kohls-maedchen-zur-ewigen-kanzlerin-1.3904881> Erişim Tarihi: 16.03.2018

¹³⁹³ 18 Eylül 2005'te gerçekleştirilen Federal Almanya Meclisi erken seçimlerinde Hristiyan Birlik Partileri (CDU/CSU) % 35,2 oy oranı ile 226 Milletvekili, SPD % 34,2 oy oranı ile 222 Milletvekili, Yeşiller % 8,1 oy oranı ile 51 Milletvekili, Hür Demokrat Parti (FDP) 9,8 oy oranı ile 61 Milletvekili ve son olarak Sol Parti 8,7 oy oranı ile 54 Milletvekili çıkarmıştır. Daha fazla ayrıntılı bilgi için bkz. Der Bundeswahlleiter (Federal Seçim Kurulu Başkanı): Bundestagswahl 2005: Wahl zum 16. Deutschen Bundestag am 18. September 2005. Wiesbaden 2018. <https://www.bundeswahlleiter.de/bundestagswahlen/2005.html> Erişim Tarihi: 14.01.2018

¹³⁹⁴ Egle, Christoph und Reimut Zohlnhöfer. Die Große Koalition – eine „Koalition der neuen Möglichkeiten“? In: Egle, Christoph und Reimut Zohlnhöfer (Hrsg.). *Die zweite Große Koalition: eine Bilanz der Regierung Merkel 2005-2009*. Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010. S. 11-29, s. 11

¹³⁹⁵ 1 Aralık 1966'da Kurt Georg Kiesinger (CDU) parlamento tarafından Almanya Federal Cumhuriyeti'nin ilk büyük koalisyonunun şansölyesi olarak seçildi. Birkaç hafta önce, Ludwig Erhard yönetimindeki CDU / CSU ve FDP koalisyonu; Birlik Partilerinin vergi artışlarını daha fazla kabul etmemesi üzerine bütçe üzerindeki anlaşmazlığın tırmanması nedeniyle, FDP bunu protesto etmek için bakanlarını kabineden çekti. Bkz. Antachopoulos, Daphne. “Hintergrund: Die große Koalition 1966-1969.” In: Deutsche Welle 15.10.2005. <https://www.dw.com/de/hintergrund-die-gro%C3%9Fe-koalition-1966-1969/a-1741075> Erişim Tarihi: 14.01.2018

¹³⁹⁶ Büyük Koalisyon “*Die große Koalition - GroKo*”; siyasi sisteme veya parti sistemine bağlı olarak, çok partli parlamenter sistem içerisinde ülkenin siyasi dağılımı içerisinde karşıt iki güçlü partinin kendileri dışındaki küçük/azınlık partileri ile meclis içerisinde çoğunluğu elde edememeleri yada koalisyon için anlaşamamaları nedeniyle hükümeti kurmak için oluşturdukları iktifaka denir. Parlamentoda iki güçlü tarafın gerçekleştirdiği iktifak ile oluşan büyük koalisyon neticesinde parlamentoda sadece küçük ve güçsüz bir muhalefet kalmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Federal Almanya Cumhuriyeti'nin siyasal sisteminde geleneksel olarak CDU/CSU ve SPD partileri en büyük siyasi tarafları oluşturduğundan, bu iki partinin oluşturduğu koalisyonlara büyük koalisyon olarak nitelenmektedir. 1966-1969, 2005-2009, 2013-2017 ve 2018'de Almanya'da kurulan koalisyonlar, büyük koalisyondur. Büyük Koalisyon hakkında daha fazla bilgi ve tartışmalar için Bkz. Kauder, Björn, Benjamin Larin und Niklas Potrafke. *Was bringt uns die große Koalition? Perspektiven der Wirtschaftspolitik*. No. 172. Ifo Working Paper, Januar 2014. <https://www.cesifo-group.de/DocDL/IfoWorkingPaper-172.pdf> Erişim Tarihi: 14.01.2018; Müller, Wolfgang C. “Warum Große Koalitionen? Antworten aus koalitionstheoretischer Sicht.” *Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften (ZSE)/Journal for Comparative Government and European Policy* Vol. 6, No. 3 (2008): S. 499-523. In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <https://www.jstor.org/stable/26165615> Erişim Tarihi: 14.01.2018. Strohmeier, Gerd. “Große Koalitionen in Deutschland und Österreich.” *ZPol Zeitschrift für Politikwissenschaft* 19. Jahrgang, Heft 1 (2009): S. 5-37. https://www.zpol.nomos.de/fileadmin/zpol/doc/Aufsatz_ZPol_09_01.pdf Erişim Tarihi: 14.01.2018

¹³⁹⁷ Bukow, Sebastian und Wenke Seemann. Große Koalitionen in Deutschland. In: Bukow, Sebastian und Wenke Seemann (Hrsg.). *Die Große Koalition*. Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010. S. 9-43, s. 24. Koalisyon Anlaşması için bkz. Gemeinsam für Deutschland. Mit Mut und Menschlichkeit. Koalitionsvertrag von CDU, CSU und SPD. 11. November 2005, Berlin. In: Bundesregierung. https://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/koalitionsvertrag.pdf?__blob=publicationFile&v=2 Erişim Tarihi: 15.01.2018

gelen en genç Şansölye olmasının yanında; Federal Almanya tarihi açısından başbakanlık makamını devralan ilk kadın ve Doğu Alman olmuştur.¹³⁹⁸

Şansölye Merkel 2005-2009 yılları arasında oluşturduğu kabinesinde Federal Başbakanlık Makamı'nın eski başkanı *Frank-Walter Steinmeier*'i (SPD) hem Başbakan Yardımcısı, hemde Dışişleri Bakanı olarak görevlendirdi.¹³⁹⁹ Dış politika alanında; Kohl ve Schröder'in aksine Çevre Bakanı olarak liderlik ettiği 1995 Berlin'de düzenlenen İklim Zirvesi ve 1997'de *Kyoto Protokolü*'nün oluşmasına verdiği katkı ile tecrübesini geliştirmiştir.¹⁴⁰⁰ Kendisini, güçlü bir ABD-Avrupa ilişkisinin savunucusu, Avrupa ve uluslararası alanda saygın bir lider olarak tanıtan Merkel başbakanlık görevini devraldıktan sonra hızlı bir şekilde dış politika insiyatifini eline alarak, selefi Schröder'den devraldığı aldığı ulusal çıkarlar yönelimli rotayı dikkatle düzeltmeye ve Almanya'nın Atlantik dünyasındaki rolünü pekiştirmeye çalıştı.¹⁴⁰¹ Selefi Schröder ve koalisyon ortağı SPD ve Dışişleri Bakanı Steinmeir'den farklı anlayışta bir dış politika iddiası sadece bir imada kalmayıp farklı olaylarda kendisini açık bir şekilde göstermiştir.¹⁴⁰² Özellikle 2005 ve 2009 yılları arasında Büyük Koalisyon'un kırılma eğilimi göz önüne alındığında, Merkel muhtemelen yerli arenada değil, uluslararası alanda daha fazla hareket alanı görerek dış politika alanına daha çok odaklanmış ve bu alanda daha yüksek bir profil çizmiştir.¹⁴⁰³

Şansölye Merkel Almanya'nın dış politikası önceliği olarak İkinci Körfez Savaşı (Irak Savaşı) ile bozulan transatlantik ilişkilerin yeniden canlandırılması, başka bir ifadeyle

¹³⁹⁸ Bukow und Seemann, s. 24

¹³⁹⁹ Sven Bernhard Gareis, "*Die Außen- und Sicherheitspolitik der Großen Koalition*", In: Sebastian Bukow und Wenke Seemann (Hrsg.) *Die Große Koalition*, Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010, s. 228-243, s. 228.

¹⁴⁰⁰ Niclaß, s. 351-352.

¹⁴⁰¹ Christian Hacke, "Deutsche Außenpolitik unter Bundeskanzlerin Angela Merkel", *Aus Politik und Zeitgeschichte* APuZ 43/2006. S. 30-37, s. 30, In: Bundeszentrale für politische Bildung. Erscheinungsdatum: 23.10.2006, Erscheinungsort: Bonn, <http://www.bpb.de/apuz/29462/deutsche-aussenpolitik-unter-bundeskanzlerin-angela-merkel?p=all> Erişim Tarihi: 16.01.2018; Luke Harding, "Merkel promises to transform Germany's relationship with US", *The Guardian*, 31.10.2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/31/germany.lukeharding> Erişim Tarihi: 16.01.2018; Gareis, 2010, s. 233.

¹⁴⁰² Merkel'in Rusya ve Rusya Cumhurbaşkanı ile arasına mesafe koyması, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkması ve Steinmeir'in haberi olmadan Başbakanlık makamında Dalay Lama ile bir araya gelmesi gibi birçok örnekte selefi Schröder ve Dışişleri Bakanı Steinmeir'den farklı bir politika izlemiştir. Bkz. Niclaß, s. 359.

¹⁴⁰³ Jennifer A Yoder, "An Intersectional Approach to Angela Merkel's Foreign Policy", *German Politics*, Vol.20, No. 3, September 2011. S. 360-375, s. 364, In: Tandfonline, 22 Sep 2011, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09644008.2011.606571> Erişim Tarihi: 16.01.2018

Alman-Amerikan ilişkilerinin normalleştirilmesi oldu.¹⁴⁰⁴ Merkel Ocak ve Mayıs 2006'da Washington'a yaptığı seyahet¹⁴⁰⁵ ve ABD başkanı Bush'un Stralsund ziyareti¹⁴⁰⁶ sırasında gerçekleştirdiği görüşmeler ile iki ülke arasında 2003 Irak Savaşı'nda ortaya çıkan pürüzleri ortadan kaldırmayı ve yeniden güven yaratmayı başardı.¹⁴⁰⁷ Harnisch'e göre; Schröder döneminden farklı olarak Merkel yönetimi altındaki Büyük Koalisyon döneminde ABD ile olan ilişkilerde ne aralarındaki işbirliği arttı nede aralarındaki anlaşmazlık ve farklılıklar azaldı, ancak Merkel'in Schröder döneminin çatışmacı retorikini bırakması ve iki taraflı çatışmadan kaçınmak için NATO, AB ve BM'i çok taraflı platform olarak kullanması ilişkilerin normalleşmesini sağladı.¹⁴⁰⁸

Almanya'nın AB Konseyi dönem Başkanlığı altında transatlantik alandaki ekonomik entegrasyonu derinleştirmeye yönelik girişimi, Washington ile ilişkileri yeniden canlandırmak için ikinci bir araç oldu. Nisan 2007'deki AB-ABD Zirvesi'nde Şansölye Merkel ve ABD Başkanı Bush ile endüstri, fikri mülkiyet, enerji ve çevre normlarının uyumlaştırılmasına yönelik önemli adımlar üzerinde anlaşma sağladılar.¹⁴⁰⁹ Merkel ABD ile yakınlaşmanın üçüncü önemli bir aracı olarak, Schröder hükümeti sırasında ilişkilerin önemli bir dayanağı olduğunu kanıtlamış olan terörle mücadele politikasında operasyonel işbirliğini kullandı.¹⁴¹⁰ ABD'deye yaptığı ilk ziyaretin bir

¹⁴⁰⁴ Sebastian Harnisch, "Die Außen-und Sicherheitspolitik der Großen Koalition", Beitrag für die Autoren-Tagung: "Bilanz der Großen Koalition", Bremen, Haus der Wissenschaft, 26.-27. März 2009, s. 16. https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/publikationen/harnisch_2009_die_au_en_und_sicherheitspolitik_der_gro_en_koalition.pdf Erişim Tarihi: 16.01.2018

¹⁴⁰⁵ Die Bundeskanzlerin: "Deutsch-amerikanische Beziehungen sind auf einem guten Weg." 13. Januar 2006. <https://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/us-deutsch-amerikanische-beziehungen-sind-auf-einem-guten-weg.html> Erişim Tarihi: 16.01.2018.

¹⁴⁰⁶ Björn Hengst und Carsten Volkery, "Bush in Stralsund; Die teuerste Grillparty der Welt", *Spiegel Online*, 12.07.2006, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bush-in-stralsund-die-teuerste-grillparty-der-welt-a-426270.html> Erişim Tarihi: 16.01.2018.

¹⁴⁰⁷ Paul Belkin, "German Foreign and Security Policy: Trends and Transatlantic Implications", *Congressional Research Service*, May 20, 2009, s.1, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL34199.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2018; Stefan Mair, "German Foreign Policy and the Grand Coalition, Focus on Germany", In: *Friedrich Ebert Stiftung*, December 2006, s. 1, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/london/04394-20071107.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2018; Niclauff'a göre; Merkel Washington ziyareti öncesi, hem İngiltere Başbakanı Tony Blair hem de Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın görev sürelerinin sonuna yaklaştığı gerçeğinden yararlanarak Avrupa'nın en yetkili politikacısı olarak kabul edildi. Bkz. Niclauff, s. 352.

¹⁴⁰⁸ Harnisch, 2009, s. 17, 19.

¹⁴⁰⁹ Stormy-Annika Mildner, "Zwischen transatlantischem Wirtschaftsraum und Welthandelsrunde. Vermittlung und Impulsgebung", In: Daniela Kietz und Volker Perthes (Hg.), *Handlungsspielräume einer EU-Ratspräsidentschaft*, SWP Berlin, September 2007, s. 41-47, s. 44, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2007_S24_ktz_prt_ks.pdf Erişim Tarihi: 16.01.2018

¹⁴¹⁰ Sebastian Harnisch, "Die Große Koalition in der Außen-und Sicherheitspolitik: die Selbstbehauptung der Vetospieler", In: Christoph Egle und Reimut Zohlhüfer (Hrsg.), *Die zweite Große Koalition: eine Bilanz der Regierung Merkel 2005-2009*, Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010, s. 503-529, s. 516.

parçası olarak, Şansölye Merkel, ABD'nin Guatamo üstündeki gözaltı merkezindeki tutukluların durumu ve CIA'nın sınır dışı etme uygulamaları hakkındaki Alman çekincelerini ve eleştirilerini açıkça belirtti.¹⁴¹¹ Bununla birlikte, Alman ve ABD güvenlik kurumları birbirleriyle yakından ve başarılı bir şekilde çalışmaya devam ettiler.

Merkel, transatlantik ülkeleri ile ilişkilerin normalleştirilmesi noktasındaki başarısını Rusya ile sağlayamadı. Alman-Rus ilişkileri 2000 yılından beri, yakınlık ve samimiyetten, gözünü açmaya ve hayal kırıklığına dönüşen¹⁴¹² yada Yoder'in ifadesiyle dostluktan düşmanlığa giden bir yol izledi.¹⁴¹³ Merkel koalisyon ortağı SPD gibi Rusya ile olan ilişkilerini “stratejik ortaklık” olarak savunmasına rağmen, öncelikli ya da özel ilişki olarak nitelendirilen Schröder dönemi Alman-Rus ilişkileri son bularak ikili ilişkiler soğumuştur.¹⁴¹⁴ Merkel bir önceki dönemden farklı olarak Moskova'yı açık bir şekilde; Rusya'nın sivil toplum örgütlerine ve siyasi muhaliflere muamelesini ve giderek artan bir şekilde çatışmacı gücünü ve dış politikasını eleştirmesi ilişkileri olumsuz etki etmiştir.¹⁴¹⁵ Berlin ve Moskova arasındaki ilişkiler; 2007'nin başında, ABD'nin İran'dan gelebilecek füzelere karşı Doğu Avrupa'da kurmak istediği füze savunma kalkını projesine¹⁴¹⁶ “US-Raketenabwehrsystems” Almanya'nın olumlu yaklaşması nedeniyle ABD ve Rusya arasında oluşan gerilimin gölgesinde kaldı.¹⁴¹⁷

Dışişleri Bakanı Steinmeier, Mayıs 2008'de Almanya ile Rusya arasında bir “modernleşme ortaklığı - Modernisierungspartnerschaft” oluşturarak “stratejik” olduğu iddia edilen ilişkiyi genişletmek için girişimde bulundu.¹⁴¹⁸ Steinmeier'in ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bu girişimi Rusya'nın 2008 Ağustos ayında Gürcistan'a karşı

¹⁴¹¹ Gareis, s. 234-235; Harnisch, 2010, s. 516

¹⁴¹² Hannes Adomeit, “German-Russian Relations: Balance Sheet since 2000 and Perspectives until 2025”, In: *ETUDE Prospective & Startegique* - İfri (Juni 2012), s. 5. <https://www.defense.gouv.fr/content/download/198360/2193439/file/EPS2012-Bilan%20relations%20germano-russes%20depuis%202000EN.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2018

¹⁴¹³ Jennifer A. Yoder, “From Amity to Enmity: German-Russian Relations in the Post Cold War Period”, *German Politics and Society* Issue 115, Vol. 33, No. 3 (Autumn 2015), s. 49-69. <https://doi.org/10.3167/gps.2015.330303> Erişim Tarihi: 16.01.2018.

¹⁴¹⁴ Niclauß, s. 352-353; Adomeit, s. 6.

¹⁴¹⁵ Merkel'in 16 Ocak 2006'da Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında Putin'le yaptığı görüşmede Çeçenistan'daki durum ve yabancı sivil toplum kuruluşlarının engellenmesini ele alması ve eleştirilerde bulunmasının yanı sıra bu görüşme sonrası Moskova'daki Alman Büyükelçiliği'nde Rus insan hakları grupları, asker anneleri “Soldatenmütter” ve muhalefet partilerinin temsilcilerini kabul etmesi nedeniyle Putin'nin öfkesini üzerine çekmesine neden olmuştur. Bkz. Niclauß, s. 352-353; Belkin, 2009, s. 2; Adomeit, s. 6-7

¹⁴¹⁶ “Putin'den ‘Küba füze krizi’ hatırlatması”, *BBC Türkçe*, 26 Ekim 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/10/071026_putin_cuba.shtml Erişim Tarihi: 16.01.2018

¹⁴¹⁷ Niclauß, s. 352; Harnisch, 2009, s. 22

¹⁴¹⁸ Harnisch, 2010, s. 521; Adomeit, s. 8

gerçekleştirmiş olduğu Güney Osetya Savaşı ve sonrasında Güney Osetya ve Abhazya'yı bağımsız birer devlet olarak tanıması ile aslında SSCB sonrası dönemde sorunların çözümlenmeyip dondurulduğu ve Rusya'nın Almanya ve AB ile işbirliğinin bir rekabetin sonucu olduğu görüldü, bir anlamda hayal aleminden çıkılmış oldu.¹⁴¹⁹ Almanya AB ile hazırladıkları 6 maddelik ateşkes planının Rusya tarafından imzalanması neticesinde Şansölye Merkel 17 Ağustos 2008'de Tiflis'te yapmış olduğu açıklamada; “*Rus birliklerinin işgal ettikleri bölgelerden çekilmesinin en acil görev olduğunu*” belirterek Gürcistan'ın NATO üyeliğine olan desteğini açıkça ifade etmiştir.¹⁴²⁰

Şansölye Merkel dönemi ile her ne kadar Rusya ile ilişkiler bir önceki döneme göre soğumuş olsada, modern kökleri 1960'larda Alman liderlerin Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloku ülkeleri ve Doğu Almanya ile aralarındaki ilişkilerin ve koşulların iyileştirilmesi yönelik olarak başlattığı diplomatik ve ekonomik sefeberliğe dayanan Alman-Rus ilişkileri yakın bir işbirliğine dönüşmüştür.¹⁴²¹ Bu çerçevede Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, Almanya, Rusya'nın AB ve NATO'nun genişlemesi ile tehdit altında hissetmemesini yönelik çaba harcamıştır.¹⁴²² Almanya'nın Rusya'ya yönelik politikalarında her ne kadar Alman liderler geleneksel olarak enerji konusunu dış ve güvenlik politikalarından ayrı olarak ele alıyor olsa da, Merkel dönemi dahil olmak üzere enerji güvenliği hedefleri Alman dış politikasında AB ile birlikte özellikle Rusya'ya yönelik olarak giderek daha önemli bir rol oynamaktadır.¹⁴²³

Son derece gelişmiş bir sanayi ülkesi olan Almanya, dünyanın en büyük on enerji tüketicisinden biridir ve enerji ihtiyacının çoğunluğunu (% 80'inden fazlası) ithal enerji kaynaklarından karşılamak zorundadır.¹⁴²⁴ Bu bağlamda Alman dış politikasının öncelikli ilişkiler içerisinde yer alan Rusya'nın en önemli ticari ortağı¹⁴²⁵ olarak ham petrol

¹⁴¹⁹ Adomeit, s. 8-9

¹⁴²⁰ ABD'nin 2007 yılında Gürcistan'ın NATO'ya üye olması isteğini bloke eden Almanya, Rusya'nın gerçekleştirmiş olduğu bu savaş ile Gürcistan'ın NATO üyeliğini desteklemiştir. Bkz. Die Bundeskanzlerin: “*Merkel fordert schnellen Rückzug russischer Truppen*”, In: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. Sonntag, 17. August 2008, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/merkel-fordert-schnellen-rueckzug-russischer-truppen-609458> Erişim Tarihi: 16.01.2018; Schöllgen, 2013, s. 296-297.

¹⁴²¹ Belkin, 2009, s. 8

¹⁴²² Belkin, 2009, s. 8

¹⁴²³ Schöllgen, 2013, s. 298; Belkin, 2009, s. 4

¹⁴²⁴ Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe (BGR): Daten und Entwicklungen der deutschen und globalen Energieversorgung, BGR Energiestudie. Hannover, Dezember 2017, s. 17. https://www.bgr.bund.de/DE/Themen/Energie/Downloads/energiestudie_2017.pdf?__blob=publicationFile&v=5 Erişim Tarihi: 21.08.2018.

¹⁴²⁵ Daniel Workman, “Russia's Top Trading Partners”, In: World Top Exports, 01.08.2018. <http://www.worldstopexports.com/russias-top-import-partners/> Erişim Tarihi: 21.08.2018

ihtiyacının yaklaşık % 40'nı ve doğal gaz ihtiyacının yaklaşık % 30'unu Rusya'dan karşılanmaktadır.¹⁴²⁶ Almanya'nın Rusya ile yakın ve zaman zaman göze çarpan samimi ilişkisi, kendi ekonomik karı için Avrupa içerisinde Avrupa transatlantik bağlantıları pahasına Rus çıkarlarını savunması ve bunun yanında enerji noktasında Rusya'ya olan bu bağımlılığı Atlantik müttefiklerinde Almanya'ya şüpheye yol açmış ve eleştirilmiştir.¹⁴²⁷

Bu dönemin ikinci dış politika gündemini ise Almanya'nın Avrupa politikası, daha doğrusu Avrupa Birliği ile ilgili konular oldu. 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da AB Anayasası için yapılan referandumlarda çıkan olumsuz sonuç¹⁴²⁸ ve bunun yanında Irak Savaşı nedeni çerçevesindeki görüş ayrılıklarının Avrupa'yı ikiye bölmeye ve bu bağlamda ortak dış ve güvenlik politikasının felç olması, AB'nin genişleme ve derinleşme çabalarını sekteye uğratarak, birliğin geleceğine yönelik olarak Avrupa'yı derin bir güven ve anlayış krizine içine soktu.¹⁴²⁹ Krizin çözümü noktasında ise AB içinde Almanya'nın bütünleştirici liderlik kabiliyetine yönelik olarak büyük umut ve beklentilere neden olarak Almanya'nın Avrupa politikasını şekillendirdi.¹⁴³⁰ Öncelikli olarak Merkel yönetimindeki Almanya; Avrupa entegrasyonunun motoru rolünü üstlenebilmek için Avrupa'da, sadece kendi çıkarlarını tercih eden bir ülke izleniminden kendisini kurtarmak zorunda kaldı.¹⁴³¹

Alman kamuoyunun arka planında AB Anayasası için açık bir şekilde şüphe duyulmasına rağmen, Merkel yönetimi altındaki Büyük Koalisyon, gözden geçirilmiş yeni bir AB Anayasası Antlaşması için cesurca hareket etti ve anayasal bir karaktere sahip olan *Lizbon Antlaşması'nın (Vertrag von Lissabon)* 13 Aralık 2007'de imzalanmasını sağladı.¹⁴³² Bu çerçevede ayrıca; 2005 Aralık ayında gerçekleştirilen AB'nin 2007-2013

¹⁴²⁶ BMWi verilerine göre; Almanya'nın ham petrol ithalatı 2016 yılında 91 milyon ton seviyesinde gerçekleşti. Alman ham petrol ithalatına yaptığı yaklaşık % 40'lik bir katkı ile Rusya en önemli tedarikçi ülke oldu. 2016 yılında yaklaşık Norveç ve Avrupa Birliği üye devletlerinden 22,4 milyon ton ham petrol ithalatı gerçekleştirildi. Bkz. Bundesministerium für Wirtschaft und Energie (BMWi): Ölimporte und Rohölproduktion in Deutschland 2018, <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Artikel/Energie/mineraloel-uelimporte-und-rohoelproduktion-in-deutschland.html> Erişim Tarihi: 09.02.2018

¹⁴²⁷ Belkin, 2009, s. 8; Harnisch, 2010, s. 520

¹⁴²⁸ AB Anayasa tasarısı; 29 Mayıs 2005'te Fransa'da yapılan referandumda % 54,87, 1 Haziran 2005'te Hollanda'da yapılan referandumda ise % 61,6 Hayır oy oranı ile reddedildi. Bkz. Ersin Embel, "Fransa ve Hollanda'da düzenlenen AB Anayasası Referandumları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 60-3 2005, s. 275-282, 275. <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/3/ersinembel.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2018.

¹⁴²⁹ Gareis, 2010, s. 232

¹⁴³⁰ Adomeit, s. 6; Harnisch, 2010, s. 517; Gareis, 2010, s. 232

¹⁴³¹ Gareis, 2010, s. 232

¹⁴³² Merkel 18 devlet tarafından daha önce onaylanmış olan Avrupa Anayasası Antlaşması'dan mümkün olduğu kadar çok maddeyi korumaya ve bunları yeni bir anlaşmaya aktarmak için çaba sarf etti. Bkz. Harnisch, 2010, s. 517; Gareis, 2010, s. 232-233; Schöllgen, 2013, s. 284-285

dönemi için orta vadeli mali planlama görüşmelerini Alman tavizleri yardımıyla başarılı olarak tamamlanmasını sağladı ve 2007'nin ilk yarısındaki, Alman Konsey Başkanlığı ile bu desteklendi.¹⁴³³ Gisela Müller-Brandeck Bocquet'e göre; sıkıntılı olan anayasal süreci yeniden canlandırılması ve AB'nin Lizbon Antlaşması biçimindeki yeni "*Temel Kanunu*" nun yapılmasında Şansölye Merkel'in soğukkanlı, bununla birlikte yapıcı ve sonuç odaklı tarzı önemli rol oynamıştır.¹⁴³⁴

Şansölye Merkel yönetimi altındaki hükümetin bu dönemdeki Avrupa politikası çerçevesindeki diğer önemli konusunu ise Türkiye'nin AB'ye olan üyeliği olmuştur. Türkiye'nin AB'ye üyeliği koalisyonu oluşturan iki parti arasında görüş ayrılıklarına neden oldu.¹⁴³⁵ Merkel 2005'te iktidara gelmeden önce muhalefet lideri olarak Türkiye'nin olası AB üyeliğine karşı yapmış olduğu muhalefeti devam ettirmesine karşın Başbakan yardımcı ve Dışişleri Bakanı Steinmeier ise önceki hükümetin çizgisini temsil etmeye devam etti.¹⁴³⁶ Merkel her ne kadar Türkiye'nin AB üyeliği hakkında ahde vefa "*pacta sunt servanda*" (alm. *Verträge werden eingehalten*) ilkesi doğrultusunda yapılan anlaşmalara sadık kalacağını söylese,¹⁴³⁷ iktidara gelmeden önce Türkiye'nin AB üyeliğine karşı dile getirdiği imtiyazlı ortaklık "*privilegierte Partnerschaft*" fikrini savunan parti başkanı rolünü devam ettirdi.¹⁴³⁸

İklimin korunması, barış, özgürlük, transatlantik ilişkiler ya da AB içinde Anayasa krizi 2008'den önceki Merkel'in önemli dış politika konularıydı. Ancak 2008'de ABD'nin tetiklediği küresel ekonomik, mali ve borç krizi¹⁴³⁹ Avrupa bağlamında Euro

¹⁴³³ Gareis, 2010, s. 232

¹⁴³⁴ Gisela Müller-Brandeck-Bocquet, "Deutschland–europas einzige Führungsmacht", *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 62.10 (01.03.2012), s. 16-22, s. 17, In: Bundeszentrale für politische Bildung. Erscheinungsdatum: 05.03.2012, Erscheinungsort: Bonn, <http://www.bpb.de/apuz/75788/deutschland-europas-einzige-fuehrungsmacht?p=all> Erişim Tarihi: 16.01.2018

¹⁴³⁵ Harnisch, 2010, s. 506.

¹⁴³⁶ Gisela Müller-Brandeck-Bocquet (Hrsg.), *Deutsche Europapolitik: von Adenauer bis Merkel*, Springer-Verlag, 2. Auflage, Wiesbaden 2010, s. 257; Harnisch, 2010, s. 506

¹⁴³⁷ "Merkel: Wir müssen einander besser verstehen", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 27.11.2005, <http://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/eu-mittelmeergipfel-merkel-wir-muessen-einander-besser-verstehen-1281034.html> Erişim Tarihi: 17.01.2018

¹⁴³⁸ Müller-Brandeck-Bocquet, 2010, s. 306; Harnisch, 2010, s. 506.

¹⁴³⁹ Kriz, 15 Eylül 2008'de Amerikan bankası *Lehman Brothers*'ın iflas etmesiyle başlamayıp, aksine 2006 sonbaharından beri ABD emlak fiyatlarındaki düşüşle başlamış olup, 2007 yılının ilkbaharında, piyasa içerisinde bankalar ve şirketler tarafından verilen yüksek faizli ve riskli "*Mortgage*" ipotekli kredilerinin tahsil edilememesi bankalara ve şirketlere için büyük sorun sorun yaratmış ve büyük bir ekonomik ve finansal krize neden olmuştur. Bkz. Henrik Enderlein, "Finanzkrise und große Koalition: Eine Bewertung des Krisenmanagements der Bundesregierung", In: Christoph Egle und Reimut Zohlhöfer (Hrsg.), *Die zweite Große Koalition: eine Bilanz der Regierung Merkel 2005-2009*, Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010, s. 234-253, s. 235; Juliane Scharff, "Chronik der Weltfinanzkrise", *Wirtschaft im Wandel*

bölgesindeki Yunanistan başta olmak üzere ekonomik açıdan istikarsız Avrupa ülkeleri (İrlanda, Portekiz) için ölümcül sonuçlar doğurması sonucunda hem ortak para birimi Euro'nun hemde AB'nin geleceği noktasında önemli endişelere neden oldu.¹⁴⁴⁰ Krizin hem Almanya'yı hemde AB üyelerini etkilemesi nedeniyle öncelikli olarak bankaların kurtarılması ve ekonomik konjonktür için duyulan endişe, yasama döneminin son yılında Büyük Koalisyonun ana teması haline geldi ve Merkel'in dış politikasında farklı yönlerde bir dönüşüme gidilmesini neden oldu.¹⁴⁴¹

15 Ekim 2008'de Fransa'nın dönem başkanlığı altında Paris'te Euro bölgesi zirvesi için bir araya gelen AB liderleri Avrupa bankacılık sisteminin istikrarını güçlendirmek için 300 milyar Euro'luk Avrupa kurtarma fonu kurulması noktasında anlaşamamaları yeni AB içerisinde yeni bir kriz ortaya çıkaradı. Almanya ve Fransa arasındaki ekonomi ve mali alanlarda daha önce var olan anlaşmazlıklar ve sorunlar yapılan bu zirvede açıkça gün yüzüne çıktı.¹⁴⁴² Fransa ve Hollanda gibi bazı AB üye ülkeleri ABD'deki gibi bir kurtarma fonunu oluşturulmasını desteklerken, Almanya ülke içinde yaklaşan seçimlerinde büyük etkisi ile üye ülkelerin ulusal bütçelerinin sağlamaştırılması ve buna bağlı olarak vergi artışlarından kaçınılmasına yönelik ulusal önlemlerine vurgu yaparak bir anlamda üye ülkelerin ekonomik sorunlarını kendi başlarına çözmelerini savunmuştur.¹⁴⁴³

Merkel yönetimi altındaki Büyük Koalisyon döneminde Almanya diğer AB ülkeleriyle birlikte İsrail-Filistin çatışmasının Ortadoğu'daki birçok zorluğun temelinde yer aldığı görüşü çerçevesinde hareket etti.¹⁴⁴⁴ Merkel, İsrail'in var olma hakkını koruma taahhüdüne dayalı bir Alman Ortadoğu politikasındaki sürekliliği devam ettirerek; İsrail-Filistin çatışmasına iki devletli bir çözümü, kalıcı bir barış için AB'nin yapısı içinde

15.Themenheft: Weltfinanzkrise (2009), s. 5-7, In: *EconStor*, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/143780/1/2009-TH01-02.pdf> Erişim Tarihi:18.01.2018.

¹⁴⁴⁰ Christian Hacke, "Die deutsche Außenpolitik unter Merkel. Merkel dient dem Land als moralischer Kompass", *Tagesspiegel Causa*, 18 November 2016, <https://causa.tagesspiegel.de/politik/die-merkel-republik-wie-hat-die-kanzlerin-das-land-veraendert/merkel-dient-dem-land-als-moralischer-kompassnbsp.html> ; Krizin dünya genelindeki etkisi için bkz. Bundeszentrale für politische Bildung: "Globale Finanz- und Wirtschaftskrise 2008/2009", 15.11.2017, <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/52584/finanz-und-wirtschaftskrise> ; Süreyya Yıldırım, "2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12 (18) 2010, s. 47-55, <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2010/69-83.pdf> Erişim Tarihi:18.01.2018.

¹⁴⁴¹ Niclaß, s. 354.

¹⁴⁴² Harnisch, 2010, s. 518

¹⁴⁴³ Harnisch, 2010, s. 518

¹⁴⁴⁴ Belkin, 2009, s. 21

oluşturulan geniş çerçeveye ve ABD'nin bölgeye katılımının şart olduğu inancına bağlı kaldı.¹⁴⁴⁵ Ortadoğu'da çatışmaların önlenmesi noktasındaki diplomatik çalışmalara destek veren Almanya bu çerçevede İran'ın nükleer enerji çalışmaları hususunda sürdürülen uluslararası müzakerelere (AB-3+3) destek verdi.¹⁴⁴⁶ 2006'da BM çatısı altında yeni oluşturulan İnsan Hakları Konseyi'ne üye olan Almanya aynı yıl uluslararası barışın korunması yönelik oluşturulan Barışın İnşası Komisyonu Organizasyon Komitesi'nde yer almasına karşın, BM'nin barışı korumaya yönelik operasyonları konusunda oldukça ihtiyatlı davrandı.¹⁴⁴⁷ Bu ihtiyatını sadece Lübnan'daki UNIFIL (*Lübnan'da Birleşmiş Milletler Geçici Görev Gücü - United Nation Interim Force in Lebanon*) misyonu söz konusu olduğunda kullanmayarak, Alman Parlamentosu'nun onayı ile Lübnan'a bu kapsamda 459 asker ve birkaç gemi ile daha büyük bir birliği sağlamayı kabul etti (İsrail ve Lübnan'ın iznini alarak).¹⁴⁴⁸ ABD'nin isteğine rağmen selefi Schröder gibi Irak'a Alman askerinin gönderilmesini engellemeye devam etmesine rağmen, Irak'ın bazı yeniden yapılandırma çabalarını finanse etti ve Irak güvenlik güçlerini eğitime çabalarına katıldı.¹⁴⁴⁹

Şansölye Merkel 2008'de yaşanan küresel ekonomik krizin etkisi altında 27 Eylül 2009'da yapılan 17. dönem Federal Almanya Meclisi genel seçimlerinde Hristiyan Birlik Partileri'nin (CDU/CSU) % 33,8 oy oranı ile bir önceki seçime göre % 1,4 oranında oy kaybı yaşamasına rağmen 239 Milletvekili (2005 seçimleri 226) çıkararak seçimi kazandı.¹⁴⁵⁰ CDU/CSU'nun ufak oy kaybına rağmen doğal koalisyon ortağı FDP'nin seçim sonuçlarında elde ettiği başarı neticesinde, her iki tarafın seçim öncesi hedeflediği siyah-sarı bir koalisyonun oluşturulması için mecliste gerekli çoğunluğu sağlanması ile 5 Ekim 2009'da koalisyon görüşmeleri başladı.¹⁴⁵¹ Yaklaşık üç hafta süren koalisyon

¹⁴⁴⁵ Belkin, 2009, s. 21

¹⁴⁴⁶ Harnisch, 2010, s. 513; Gareis, 2010, s. 237; Belkin, 2009, s. 21-22.

¹⁴⁴⁷ Gareis, 2010, s. 236-237

¹⁴⁴⁸ Harnisch, 2010, s. 509; Gareis, 2010, s. 236-237

¹⁴⁴⁹ Belkin, 2009, s. 21

¹⁴⁵⁰ 27 Eylül 2009'da gerçekleştirilen Federal Almanya Meclisi seçimlerinde Hristiyan Birlik Partileri (CDU/CSU) % 33,8 oy oranı ile 239 Milletvekili, SPD % 23,0 oy oranı ile 146 Milletvekili, Hür Demokrat Parti (FDP) 14,6 oy oranı ile 93 Milletvekili, Sol Parti 11,9 oy oranı ile 76 Milletvekili ve son olarak Yeşiller % 10,7 oy oranı ile 68 Milletvekili çıkarmıştır Daha fazla ayrıntılı bilgi için bkz. Der Bundeswahlleiter (Federal Seçim Kurulu Başkanı): Bundestagswahl 2009: Wahl zum 17. Deutschen Bundestag am 27 September 2009, Wiesbaden 2018, <https://www.bundeswahlleiter.de/bundestagswahlen/2009.html> Erişim Tarihi: 19.01.2018.

¹⁴⁵¹ Niclauß, s. 363-364.

görüşmelerinden sonra 26 Ekim 2009'da Koalisyon anlaşmasının¹⁴⁵² imzalanması ve 28 Ekim 2009'da Merkel'in parlamentoda Şansölye seçilmesi ile hükümet kuruldu ve FDP başkanı *Guido Westerwelle* yeni Dışişleri Bakanı olarak kabinede yer aldı.¹⁴⁵³

Merkel'in yeniden şansölye olmasında, 2008'de yaşanan küresel ekonomik krizi diğer Avrupalı ülkelere göre daha başarılı bir şekilde yöneterek, bu krizi atlattığı önemli rol oynamıştır.¹⁴⁵⁴ Dış politika bağlamında Büyük Koalisyon döneminde, ABD ve transatlantik ile ilişkilerin yeniden canlandırılması, AB içerisindeki Anayasa krizinin Lizbon Antlaşması ile çözülmesi ve uluslararası iklim politikasında elde edilen başarılar siyah-sarı koalisyon döneminde başarısızlığa¹⁴⁵⁵ ve aksine bu dönem, Federal Almanya'nın kuruluşun bu yana dış politikanın (Libya meselesi) en çok tartışıldığı ve eleştirildiği dönemlerden biri olmuştur.¹⁴⁵⁶ Daase'nin "*dış politikanın iç politikası - Die Innenpolitik der Außenpolitik*" adlı makalesinde ifade ettiği gibi; Merkel'in ikinci döneminin sonunda, Batılı güçlerle ikili ilişkiler parçalanmış, Almanya'nın en önemli uluslararası örgütlerdeki güvenilirliği yok edilmiş ve Almanya'nın küresel itibarı sifirlanmıştır.¹⁴⁵⁷ Ona göre; bu başarısızlıkta siyah-sarı koalisyonun dış ve güvenlik politikasındaki plan ve fikirlerin eksikliği (pusula eksikliği)¹⁴⁵⁸, zayıf liderlik ve dar bir

¹⁴⁵² Koalisyon anlaşması, ağırlıklı olarak mali ve borç krizinin üstesinden gelmeye odaklandı. Daha fazla bilgi için bkz. "Wachstum. Bildung. Zusammenhalt - Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP 17. Legislaturperiode. Berlin, 26. Oktober 2009", In: *Konrad-Adenauer-Stiftung* 2018. <http://www.kas.de/upload/ACDP/CDU/Koalitionsvertraege/Koalitionsvertrag2009.pdf> Erişim Tarihi: 19.01.2018.

¹⁴⁵³ Niclauff, s. 364-365

¹⁴⁵⁴ Karl-Rudolf Korte und Niko Switek, "Regierungsbilanz: Politikwechsel und Krisenentscheidungen", *Aus Politik und Zeitgeschichte* APuZ 63. Jahrgang 48-94/2013 - 25.11.2013, Bonn. s. 3-9, s. 3, In: Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/apuz/172958/regierungsbilanz-politikwechsel-und-krisenentscheidungen?p=all> Erişim Tarihi: 19.01.2018.

¹⁴⁵⁵ Niclauff, s. 381.

¹⁴⁵⁶ Severin Weiland, "Libyen-Politikfiasko: Fischer rechnet mit Nachfolger Westerwelle ab", *Spiegel Online*, 27.08.2011, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/libyen-politikfiasko-fischer-rechnet-mit-nachfolger-westerwelle-ab-a-782882.html> Erişim Tarihi: 19.01.2018.

¹⁴⁵⁷ Christopher Daase, "Die Innenpolitik der Außenpolitik. Eine Bilanz der Außen- und Sicherheitspolitik der schwarz-gelben Koalition 2009-2013", In: Reimut Zohlnhöfer, und Thomas Saalfeld (Hrsg), *Politik im Schatten der Krise: Eine Bilanz der Regierung Merkel 2009-2013*, Springer-Verlag, Wiesbaden 2015, s. 555-581, s. 555.

¹⁴⁵⁸ Eski Başbakan Helmut Kohl Angela Merkel ve Guido Westerwelle'ye yönelik sert eleştirilerde bulundu. Kohl, "*Internationale Politik – Uluslararası Politika*" dergisinde yaptığı açıklamada; "*Almanya'nın artık ne içe ne de dışa doğru olarak ölçülemez olduğunu ve güvenilirlik eksikliğinin yurtdışında belirsizliğe yol açmış olduğunu*" ifade etmiştir. Ona göre; "*Eğer bir pusulaya sahip değilseniz, nerede durduğunuzu ve nereye gitmek istediğinizi bilmiyorsanız ve bundan sonra yolunu değiştirecek herhangi bir yönetim ve şekillendirme iardesi yoksa, o zaman dış politikanın sürekliliği ile anladığımız şeye bağlı değilseniz demektir*". Almanlar yeniden diğerleri için "*nerde durduğumuzu ve nereye gitmek istediğimizi, nereye ait olduğumuzu, bizi biz yapan her zaman geçerli olan değerleri ve prensipleri bildiğimizi açıkça belirtmelimiz*". Bkz. Spiegel Online: "Deutsche Außenpolitik SPD feiert Kohl und Adenauer. 26.08.2011. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/deutsche-aussenpolitik-spd-feiert-kohl-und-adenauer-a-782523.html> Erişim Tarihi: 19.01.2018.

görüşle ulusal çıkarların peşinde koşulması öne çıkmıştır.¹⁴⁵⁹ Siyah-sarı koalisyonun dış ve güvenlik politikası, kavram ve fikirlerin eksikliği, zayıf liderlik ve dar görüşlü ulusal çıkarlar peşinde koşarak kendini farklı kılmıştır. Çok az kişi için bu dönem; Alman dış politikasının koordinat sisteminin (çok taraflılık, Avrupa siyasetine gömülülük, (transatlantik) bir değerler sistemine bağlılık vb.) açık bir şekilde devam ettiği olarak görüldü ve bu bağlamda çok tartışılan Libya kararı, Alman dış politikasının koordinat sisteminden ayrılması anlamına gelmeyip, gereksiz ama ciddi bir teknik hataydı.¹⁴⁶⁰ Ama birçok kişi için bu dönem, Almanya'nın dış politikasının yönünü kaybettiği, uluslararası izalasyona uğradığı, bir kimlik krizine girdiği, maceradan kaçındığı, felaket bir dönem oldu.¹⁴⁶¹

Dış politikada Angela Merkel, siyah-sarı koalisyonun kurulmasından sonra başarılı bir başlangıç yapamadı. Siyah-sarı koalisyonun başında olduğu Merkel'in bu ikinci başbakanlık döneminde dış politika bağlamında öne çıkan konuların başında; Afganistan'da görev yapan Alman askerlerinin durumu, 2011'de başlayan Arap Baharı çerçevesinde Libya'da yaşanan durum, Euro Krizi ve transatlantik ilişkilerdeki sorunlar geldi.¹⁴⁶² Kunduz'daki tank araçlarına yapılan saldırı ve Nisan 2010, yedi Alman askerinin ölmesi, Almanya içinde Afganistan'dan Alman askerlerinin geri çekilmesi ile birlikte burda bulunan askerlerin daha fazla güç kullanması ve daha aktif rol oynaması üzerinde tartışmaların yaşanmasına neden oldu. Merkel'in bu ikinci döneminde, 2009'da ABD'de başkan seçilen Barack Obama ile iki ülke arasındaki ikili ilişkiler eski değerini yeniden kazandı. 2011'de Almanya Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle'nin etkileyici bir lobi kampanyasının sonucu olarak, Almanya BM Güvenlik Konseyi'nin iki yıllığına daimi olmayan üye ülke olarak seçildi. Kuzey Afrika'da başlayan Arap Baharı, Alman dış politikasının Ortadoğu'ya odaklanmasına neden oldu. Dışişleri Bakanı Westerwelle,

¹⁴⁵⁹ Daase, s. 555

¹⁴⁶⁰ Eberhard Sandschneider, "Deutsche Außenpolitik: eine Gestaltungsmacht in der Kontinuitätsfalle", *Aus Politik und Zeitgeschichte* 62 Jahrgang 10/2012, s. 3-9, s. 4, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, 01.03.2012, <http://www.bpb.de/apuz/75784/deutsche-aussenpolitik-eine-gestaltungsmacht-in-der-kontinuitaetsfalle-essay?p=all> Erişim Tarihi: 19.01.2018

¹⁴⁶¹ Tartışmalar için bkz. "German foreign policy, The unadventurous eagle", *The Economist*, 12.05.2011, <https://www.economist.com/europe/2011/05/12/the-unadventurous-eagle> Erişim Tarihi: 19.01.2018; Johannes Varwick, "Ist Deutschland außenpolitisch isoliert?", *Gesellschaft, Wirtschaft, Politik (GWP)*, Heft 3/2011, s. 275-279, <https://www.budrich-journals.de/index.php/gwp/article/download/7942/6887> Erişim Tarihi: 19.01.2018; Hanns W. Maull, "Deutsche Außenpolitik: Orientierungslos", *ZPol Zeitschrift für Politikwissenschaft* 21. Jahrgang Heft 1, (2011), s. 95-119, https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/1430-6387-2011-1-95.pdf?download_full_pdf=1 Erişim Tarihi: 19.01.2018

¹⁴⁶² Niclauff, s. 381; Daase, s. 566

Almanya'nın BM Güvenlik Konseyi'nde Libya'ya karşı uygulanacak müdahalede için yapılan oylamada çekimser oy kullanarak Alman hükümetinin hem ülke hem de ülke dışında sert şekilde eleştirilmesine ve geçici olarak izole edilmesindeki rolü ve başka nedenlerle Mayıs 2011'de FDP başkanlığından istifa etmek zorunda kaldı.¹⁴⁶³

Merkel hükümetinin ikinci döneminde 2010 yılıyla birlikte finansal kriz, yeniden dış politikanın baskın konusu haline geldi. Finansal kriz; ikinci büyük koalisyon zamanında sadece bankaların kurtarılması ile ilgiliyken, 2010 yılıyla birlikte aynı zamanda devletlerin iflastan kurtarılması oldu. 2009 sonbaharında, yeni seçilen Yunanistan Başbakanı Giorgos Papandreu, Avrupalı ortaklarına ülkesinin borcunun önceden tahmin edilenden çok daha yüksek olduğunu (kamu bütçe açığının GSMH'ya oranının gerçekte % 6,7 değil de % 12,7) söyledi.¹⁴⁶⁴ Böylece Yunanistan'ın 2010 yılı itibariyle borçlarını ödeyemez duruma gelmesi ve bu bağlamda temerrüde düşme riski ile karşı karşıya kalması, sonraki yıllarda Avrupa siyasetini belirleyen egemen bir borç krizini tetikledi.¹⁴⁶⁵

Ortaya çıkan bu durum nedeniyle 10 Şubat 2010'da acil olarak toplanan AB liderleri Yunanistan başta olmak üzere Euro bölgesi içindeki diğer ülkelerde yaşanan ekonomik krize karşı alınması gereken önlemleri görüştü. Yapılan zirve toplantısı sonrası Yunanistan'a destek verileceği beyan edildi. Ancak yapılan zirveden bir gün sonra Şansölyesi Merkel; Yunanistan'a yapılması düşünülen finansal yardım fikrine karşı çıktı ve ilerleyen günlerde bu gibi kurtarma taleplerine gönülsüz bir tutum izledi. Merkel finansal yardım yerine, Yunanistan ve kriz içindeki diğer Euro bölgesi ülkelerine kemer sıkma politikası önerdi.¹⁴⁶⁶ Merkel'in Yunanistan'a karşı yapılacak olan finansal yardımlar ile Yunanistan'ın iflastan kurtarılmasına karşı çıkmasında; Yunanistan'ın Almanya'ya olan borç miktarının yaklaşık 45 milyar dolar olması ve Alman iç kamu oyununda Yunanistan'a karşılıksız verilecek yardımlara yönelik tepkilerin

¹⁴⁶³ Niclauff, s. 381; Daase, s. 562

¹⁴⁶⁴ Yunanistan'ın Euro Bölgesi'ne girmek için bütçe açığı rakamları üzerinde oynayarak Avrupa Merkez Bankasına gerçeği yansıtmayan rakamları beyan etmesinin su yüzüne çıkması ile sorun ortaya çıktı. Bkz. İlhan Dağdelen, "Avrupa Bütünleşme Sürecinde Yunanistan'ın Borç Krizi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 10, No: 2, (2011), s. 1-26, s. 2, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1616/17396.pdf> Erişim Tarihi: 02.12.2018

¹⁴⁶⁵ Niclauff, s. 381-382

¹⁴⁶⁶ Selim Vatandaş, "Almanya ve Avro Krizi: Kavramsal Bir İnceleme", *Bilgesam*, 06.08.2014, http://www.bilgesam.org/incele/1730/-almanya-ve-avro-krizi--kavramsal-bir-inceleme/#.XNO_JvVOLIU Erişim Tarihi: 02.12.2018

çok büyük olması önemli rol oynadı.¹⁴⁶⁷ Başka bir ifade ile Almanya bu krizin başlarında kendi milli çıkarlarını AB'nin çıkarlarının önüne yerleştirdi.

Başlangıçta, Yunanistan'ın finansal sorunlarının Euro'ya duyulan güveni etkilemeyeceği ve Uluslararası Para Fonu (IMF) dahil edilmeden, bu sorunun Avrupa düzeyinde çözülebileceği düşünülüyordu.¹⁴⁶⁸ Ancak borç krizinin Euro bölgesindeki diğer ülkelere yayılarak, Portekiz, İspanya, Güney Kıbrıs, İrlanda ve İtalya'yı benzer şekilde etkilemesi nedeniyle kriz derinleşti.¹⁴⁶⁹ Krizin, Almanya başta olmak üzere diğer borç veren ülkeleri ve onların bankalarını ciddi bir şekilde etkileyecek olmasının görülmesi üzerine Merkel; krizin sadece kemer sıkma politikası ile çözülmesi tutumundan vazgeçmek zorunda kalarak, kurtarma paketlerine onay verdi.¹⁴⁷⁰ Yunan hükümetinin 2010 Nisan ayında AB ve IMF'den finansal yardım talebine, Avrupa Birliği IMF'nin destek vermesi ve kamu harcamalarında kesintiye gitmesi koşulu ile olumlu yanıt verdi. Yunanistan'ın Avrupa Komisyonu, IMF ve Avrupa Merkez Bankası ile 2 Mayıs 2010'da toplam 110 milyon Euro olan kurtarma paketi üzerinde anlaşta.¹⁴⁷¹ Almanya'nın bu yardım paketindeki payı 22,4 milyon Euro oldu.¹⁴⁷²

ABD Ulusal Güvenlik Teşkilatı'nın (NSA) eski çalışanı Edward Snowden'in 2013 yılında ortaya çıkardığı dinleme skandalı Almanya ile ABD arasındaki ilişkilerde önemli bir krize neden oldu.¹⁴⁷³ Sızdırılan belgelerde ve Snowden'in açıklamalarında¹⁴⁷⁴; NSA'nın, halen başbakanlık görevinde bulunan Angela Merkel'in yanı sıra Merkel'den önce bu koltukta oturan Gerhard Schröder ve Helmut Kohl'u, ayrıca bakanları ve üst düzey politikacıları da dinlendiğinin yanında, NSA'nın siber casusluk programı kapsamında, Almanya'da ayda yaklaşık 500 milyon siber bağlantı, yani 500 milyon elektronik posta, kısa mesaj, telefon konuşması ve internet bağlantısının ABD istihbaratı

¹⁴⁶⁷ Vatandaş.

¹⁴⁶⁸ Niclauff, s. 382

¹⁴⁶⁹ Seda Eren, "Euro Bölgesi Borç Krizi ve Almanya", *Ankara Siyasal ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi ASEM*, 16.04.2013, <http://asem.org.tr/tr/publication/details/48/Euro-B%C3%B6lgesi-Bor%C3%A7-Krizi-ve-Almanya> Erişim Tarihi: 02.12.2018

¹⁴⁷⁰ Vatandaş.

¹⁴⁷¹ Dağdelen, s. 3

¹⁴⁷² Niclauff, s. 382

¹⁴⁷³ Daase, s. 572

¹⁴⁷⁴ Interview mit Edward Snowden, "NSA liefert BND Werkzeuge für Lauschangriff", *Spiegel*, Heft/28 07.07.2013, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/interview-mit-edward-snowden-im-spiegel-nsa-und-bnd-arbeiten-zusammen-a-909800.html> Erişim Tarihi: 03.12.2018

tarafından otomatik olarak dinlendiğinin ortaya çıkması bu krize neden oldu.¹⁴⁷⁵ ABD'nin Almanya'yı İran, Irak ve Çin gibi ülkelerle aynı sınıfa koyup, dost ve güvenilir bir ülke olan Almanya'yı, en alttan en yukarıya kadar dinlemesi; Almanya içinde ABD'ye karşı sert eleştirilere ve protestolara neden oldu.¹⁴⁷⁶ Şansölye Merkel dinleme skandalına; “*Dostlar arasında birbirini dinlemek olmaz*” diyerek kısıtlı bir tepki göstermesi ve daha sonra bu dinleme skandalında Alman dış istihbarat teşkilatı BND'nin bu dinlemelere yardımcı olduğunun ortaya çıkması nedeniyle Merkel muhalefet tarafından çok sert bir şekilde eleştirildi ve meclis araştırma komisyonunda tanık olarak ifade vermek zorunda kaldı.¹⁴⁷⁷

Şansölye Merkel, 22 Eylül 2013 tarihinde gerçekleştirilen Federal Meclis seçiminde kesin bir seçim kazandı. Merkel bir önceki seçime göre CDU/CSU'nun oy oranını % 33,8'den % 41,5'e ve milletvekili sayısını 311'e çıkartarak önemli bir başarı sağladı.¹⁴⁷⁸ Yapılan bu seçimde, Federal Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana ilk kez FDP aldığı % 4,8 oy ile barajı geçemeyerek parlamentoda dışında kalması nedeniyle siyah-sarı koalisyon devam edemedi. SPD'nin Yeşiller ve Sol Parti ile bir koalisyonla karşı çıkması neticesinde CDU/CSU ve SPD arasında birkaç hafta süren koalisyon müzakerelerinden sonra 16 Aralık 2013'te “*Almanya'nın Geleceğini Şekillendirmek*” adı altındaki koalisyon sözleşmesi imzalandı.¹⁴⁷⁹ Yeni hükümet 17 Aralık 2013'te, Şansölye'nin seçimi ve daha sonra bakanların yemin etmesi üzerine çalışmaya başladı. SPD'den Frank-Walter Steinmeier 12 Şubat 2017'te Federal Almanya Cumhurbaşkanı

¹⁴⁷⁵ “BND, dijital casusluk için kaynak arıyor”, *Technologic*, 04.07.2018, <http://www.technologic.com.tr/bnd-dijital-casusluk-icin-kaynak-ariyor/> Erişim Tarihi: 03.12.2018; “ABD istihbaratı Alman başbakanlarını dinledi”, *Deutsche Welle Türkçe*, 09.07.2015, <https://www.dw.com/tr/abd-istihbarati-alman-basbakanlarini-dinledi/a-18571956> Erişim Tarihi: 03.12.2018; Ayça Tolun, “Snowden skandalı: Müttefiklerin arası açıldı”, *BBC Türkçe*, 01.07.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130701_ayca_abd_almanya Erişim Tarihi: 03.12.2018

¹⁴⁷⁶ Cem Dalaman, “Snowden'den Almanya'yı Karıştıran Yeni Açıklama”, *Amerikanın Sesi*, 08.07.2013, <https://www.amerikaninsesi.com/a/snowdenden-almanyayi-karistirani-yeni-aciklama/1697366.html> Erişim Tarihi: 03.12.2018

¹⁴⁷⁷ Sabine Kinkartz, “BND, başbakanlık ve dinleme skandalı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 15.02.2017, <https://www.dw.com/tr/bnd-ba%C5%9Fbakanlık-ve-dinleme-skandal%C4%B1/a-37563349> Erişim Tarihi: 03.12.2018; Tolun.

¹⁴⁷⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Der Bundeswahlleiter (Federal Seçim Kurulu Başkanı): Endgültiges amtliches Ergebnis der Bundestagswahl 2013, Pressemitteilung Nr. 34/2013 vom 9. Oktober 2013, <https://www.bundeswahlleiter.de/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2013/2013-10-09-endgueltiges-amtliches-ergebnis-der-bundestagswahl-2013.html> Erişim Tarihi: 04.12.2018

¹⁴⁷⁹ “Deutschlands Zukunft gestalten”, Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, 18. Legislaturperiode, <https://www.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf> Erişim Tarihi: 04.12.2018

seçilene kadar ve Sigmar Gabriel 14 Mart 2018'e kadar Dışişleri Bakanı olarak kabinede görev aldılar.

Angela Merkel'in üçüncü döneminde, büyük koalisyonun dış politika gündemi; Almanya'nın Avrupa'da ve daha geniş uluslararası bir alanda yaşadığı karmaşık ekonomik, siyasi, diplomatik ve askeri krizlerle belirlendi. Euro bölgesi içindeki sürmekte olan borç krizinden, Doğu Ukrayna ve Suriye'deki çatışmalara ve mülteci krizi olarak atfedilen Avrupa Birliği'ndeki kargaşaya ve transatlantik ilişkilerde, İngilizlerin AB'den ayrılma "Brexit" kararı almasına ve Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesine kadar birçok farklı alanda bu üçüncü dönem, Steinmeier'in de ifade ettiği gibi Alman dış politikası için "kalıcı bir kriz durumu oldu".¹⁴⁸⁰

Başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerinde ortaya çıkan mali ve borç krizinin patlak vermesinden sonra Alman vatandaşlarının AB'ye olan onaylarında belirgin bir düşüş yansıdı. 2010 yılından itibaren çeşitli kurtarma paketlerinin kabul edilmesi, AB ile ABD arasındaki Transatlantik Serbest Ticaret Anlaşması TTIP (*The Transatlantic Trade and Investment Partnership - Transatlantische Handels- und Investitionspartnerschaft*) üzerindeki tartışmalar ve son olarak 2015 yılında devam eden mülteci krizi ile birlikte Avrupa Birliği'ne ve Avrupa politikasına yönelik olarak büsbütün artan şüpheli sesleri açığa çıkardı.¹⁴⁸¹

Donald Trump'ın Kasım 2016 başlarında yapılan ABD başkanlık seçimini kazanmasından sonraki günlerde Alman-Amerikan ilişkileri sertleşti. Merkel ve Trump arasındaki müteakip telefon görüşmeleri ve ikili ya da çok taraflı bir bağlamda yapılan toplantılar, iki lider arasındaki soğukluğun üstesinden gelemedi. Özellikle Trump'ın ticaret politikası, AB'ye karşı tavrı ve transatlantik ilişkiler ve bu bağlamda Rusya ile olan belirsiz ilişkisi, İran ile yapılan nükleer anlaşmayı sonlandırma ve yeniden yaptırımları başlatması ve son olarak İsrail-Filistin sorununa tek taraflı olarak İsrail lehine

¹⁴⁸⁰ Kai Oppermann, "Deutsche Außenpolitik während der dritten Amtszeit Angela Merkels, Krisenmanagement zwischen internationalen Erwartungen und innenpolitischen Vorbehalten", In: R. Zohlnhöfer und T. Saalfeld (Hrsg.), *Zwischen Stillstand, Politikwandel und Krisenmanagement, Eine Bilanz der Regierung Merkel 2013–2017*, Springer, Wiesbaden 2019, s. 619–642, s. 620; Frank-Walter, Steinmeier, "Krise, Ordnung, Europa: Zur außenpolitischen Verortung und Verantwortung Deutschlands", In: Auswärtiges Amt (Hrsg.), *Review 2014 – Außenpolitik weiter denken*, Berlin, 2014, s. 5–13, <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/269656/d26e1e50cd5acb847b4b9eb4a757e438/review2014-abschlussbericht-data.pdf> Erişim Tarihi: 01.02.2019

¹⁴⁸¹ Katrin Böttger und Mathias Jopp, "Grundlinien deutscher Europapolitik", In: Böttger, Katrin und Mathias Jopp (Hrsg.), *Handbuch zur deutschen Europapolitik*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2016, s. 13-31, s. 14-15

müdehaleleri Berlin’i ve diğer birçok AB devletini derinden endişelendirerek ikili ilişkilerin olumsuz yönde etkilenmesine neden oluyor.¹⁴⁸²

Almanya Başbakanı Angela Merkel’in Suriyeli mültecilere yönelik bir tür açık kapı politikası olan insani yaklaşımı Almanya ve AB’de tartışmalı bir konu haline geldi. Eylül 2017’de yapılan Federal Parlamento seçimleri öncesinde ve 2017’de ve daha sonra 2018’de yapılan uzun süren koalisyon görüşmelerinde seçim kampanyasında önemli bir rol oynadı. Avrupa’daki artan illiberal hareketler nedeniyle, mülteci politikası, birçok AB ülkesi. Başkan Trump bile, Şansölye Merkel’i göç / mülteci politikası nedeniyle eleştirdi ve göçün / mültecinin 2015-2016 döneminde aktığını iddia etti.

24 Eylül 2017’de yapılan 19. Dönem Federal Almanya Meclisi genel seçimlerinde % 33 oy oranı (246 Sandalye) ile Hristiyan Birlik Partilerinin (CDU/CSU) birinci olması ile Merkel 4. kez genel seçimleri kazandı.¹⁴⁸³ Seçim sonuçları doğrultusunda Sosyal Demokrat Parti’nin (SPD) bu dönem için koalisyonda yer almayacağı beyan etmesi üzerine Merkel, Hür Demokrat Parti (FDP) ve Yeşiller Partisi ile üçlü “*Jamaika*”¹⁴⁸⁴ koalisyonu kurma yönünde çaba harcamıştır. Ancak bu çabalar FDP lideri *Christian Lindner*’in 19 Kasım 2017’de koalisyon görüşmelerinden çekildiğini açıklamasıyla sonuçsuz kalmıştır.¹⁴⁸⁵ Üç parti arasındaki koalisyon görüşmelerinin başarısız olmasında 2017 seçim sonuçları doğrultusunda Federal Meclis’te ortaya çıkan yeni güç dağılımı ve

¹⁴⁸² Klaus Larres, “Angela Merkel and Donald Trump—Values, Interests, and the Future of the West”, *German Politics*, Vol. 27, Issue 2, Published online: 14 Mar 2018, s. 193-213, s. 187, <https://doi.org/10.1080/09644008.2018.1428309> Erişim Tarihi: 26.03.2018

¹⁴⁸³ 24 Eylül 2017’de yapılan federal seçimlerde Hristiyan Birlik Partileri 2013’te yapılan seçime kıyasla yaklaşık % 9’luk bir oy kaybına uğrayarak bi önceki döneme göre (2013 yılı, 311 Milletvekili) 65 milletvekili daha az çıkarmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Der Bundeswahlleiter (Federal Seçim Kurulu Başkanı): Bundestagswahl 2017: Endgültiges Ergebnis, Pressemitteilung Nr. 34/17 vom 12. Oktober 2017, https://www.bundeswahlleiter.de/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2017/34_17_endgueltiges_ergebnis.html ve https://www.bundeswahlleiter.de/dam/jcr/e2023a6b-6535-4ec4-af93-29b4af9a056c/btw17_ergebnisse_flyer.pdf Erişim Tarihi: 26.01.2018

¹⁴⁸⁴ Jamaika Koalisyonu adı, Almanya’da hükümeti kurmak amacıyla koalisyon çalışmaları için görüşen Hristiyan Birlik Partileri (CDU/CSU - Siyah), Hür Demokrat Parti (FDP - Sarı) ve Yeşiller Partisi’nin (Yeşil) renklerinin bir araya geldiğinde Jamaika bayrağının renklerinin ortaya çıkması nedeniyle kullanılmıştır. TRTHaber: “*Almanya’da ‘Jamaika’ koalisyonu bekleniyor.*” 26 Eylül 2017. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-da-jamaika-koalisyonu-bekleniyor-335157.html> Erişim Tarihi: 26.01.2018; Spiegel Online: “*Alle reden von Jamaika - was ist das eigentlich?*” 24.09.2017. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/jamaika-koalition-was-ist-das-eigentlich-alle-wichtigen-fakten-a-1169620.html> Erişim Tarihi: 26.01.2018

¹⁴⁸⁵ Fried, Nico. FDP bricht Jamaika-Sondierungen ab. In: *Süddeutsche Zeitung*. 20. November 2017. <https://www.sueddeutsche.de/politik/sondierung-fdp-bricht-jamaika-sondierungen-ab-1.3755800> Erişim Tarihi: 26.01.2018; Frankfurter Allgemeine Zeitung: *Kommen jetzt Neuwahlen?* 20.11.2017. <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/jamaika-koalition-gescheitert-kommen-jetzt-neuwahlen-15300887.html> Erişim Tarihi: 26.01.2018; NTV Haber: “*Almanya’da ‘Jamaika’ koalisyonu kurulamadı.*” 20.11.2017. https://www.ntv.com.tr/dunya/almanya-da-jamaika-koalisyonu-kurulamadi,Kiltf-yPuUS-40WEd-svgQ?_ref=infinite Erişim Tarihi: 26.01.2018.

aşırı sağcı *Almanya için Alternatif* (AfD) Partisi'nin % 12,6 oy oranı ile mecliste 3. büyük parti konumuna gelmesi nedeniyle fazla manevra alanın kalmaması ve özellikle 2011 Arap Baharı sonrası yaşanan mülteci krizi ve bu doğrultuda Alman toplumu ve partileri (özellikle Hristiyan Birlik partileri arasında) içinde derin ayrışmalara neden olan Mülteci politikası etkili olmuştur.¹⁴⁸⁶

Federal Almanya Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier koalisyon görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Almanya'da yeniden istikrarlı bir hükümetin kurulması için SPD'nin sorumluluk almasına yönelik adımları neticesinde 24 Eylül'de gerçekleştirilen seçimlerin ardından yaklaşık 6 ay boyunca hükümet kurulamayan Almanya'da 12 Mart 2018'de Hristiyan Birlik partileri (CDU/CSU) ve Sosyal Demokrat Parti (SPD), üzerinde uzlaştıkları koalisyon anlaşmasını *Koalitionsvertrag*)¹⁴⁸⁷ imzalamaları ile sorun çözüldü.¹⁴⁸⁸ Merkel'in dördüncü dönemi, 14 Mart 2018'de kendisinin ve yeni hükümet üyelerinin federal mecliste yemin etmeleriyle resmen başladı.¹⁴⁸⁹

3.2 Merkel Dönemi Ortadoğu Dış Politikası

Özellikle iki Almanya'nın birleşmesi ve bu çerçevede sona eren Soğuk Savaş ile birlikte 1990'lardan 2011'deki Arap Baharı'na kadar geçen sürede Ortadoğu ve Kuzey Afrika bağlamında; geleneksel Alman-İsrail ilişkilerine ek olarak, göçün sınırlanması ve kontrolü, enerji güvenliği, terörizmle mücadele, demokrasi ve insan haklarının

¹⁴⁸⁶ Nina Werkhäuser, "Almanya 2018'e hükümeteşiz giriyor", *Deutsche Welle Türkçe*, 28.12.2017, <https://www.dw.com/tr/almanya-2018e-h%C3%BCk%C3%BCmetsiz-giriyor/a-41948049> Erişim Tarihi: 26.01.2018.

¹⁴⁸⁷ "Ein neuer Aufbruch für Europa - Eine neue Dynamik für Deutschland - Ein neuer Zusammenhalt für unser Land" (*Avrupa için yeni bir uyanış - Almanya için yeni bir dinamik - Ülkemiz için yeni bir birliktelik*) *Koalitionsvertrag 2018 zwischen CDU, CSU und SPD - 19. Legislaturperiode*, In: Bundesregierung. 14.03.2018, https://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/2018/03/2018-03-14-koalitionsvertrag.pdf.jsessionid=C513447D84CE482676BB8824EDC3D375.s4t1?__blob=publicationFile&v=6 Erişim Tarihi: 27.04.2018.

¹⁴⁸⁸ "Almanya'da koalisyon anlaşması imzalandı", *Deutsche Welle Türkçe*, 12.03.2018, <https://www.dw.com/tr/almanyada-koalisyon-anla%C5%9Fmas%C4%B1-imzaland%C4%B1/a-42942750> Erişim Tarihi: 18.03.2018

¹⁴⁸⁹ "Almanya'da yeni hükümet iş başında", *Deutsche Welle Türkçe*, 14.03.2018, <https://www.dw.com/tr/almanyada-yeni-h%C3%BCk%C3%BCmet-i%C5%9F-ba%C5%9F%C4%B1nda/a-42975830> Erişim Tarihi: 18.03.2018

geliştirilmesi ve genel bir istikrarın olması arzusu konuları Alman dış politikasının çıkarları/ilgi alanları olarak gün yüzüne çıkmıştır.¹⁴⁹⁰

Geleneksel güçlü Alman-İsrail ilişkileri, İsrail-Filistin çatışması ya da İran'a yönelik politikanın yanında Arap Dünyası'na yönelik kültür politikası, Almanya'daki dış politika söyleminin önemli unsurları olması istisnası dışında Ortadoğu ve Kuzey Afrika, geleneksel olarak Almanya için sınırlı stratejik bir bölge / ikincil öncelikte bir bölge oldu. Bu bağlamda 2005-2017 yılları arasındaki Merkel dönemi içinde bazı istisnai durumlar dışında Ortadoğu bölgesi ikincil öncelikte bir bölge olarak, Avrupa Birliği ve NATO'daki ortaklarıyla, hem bağımsız hem de yakın işbirliği içinde takip ettiği bir alan olmaya devam etti. Ortadoğu bölgesi, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin 2005'te Almanya'da Şansölye koltuğuna oturan Merkel ve Dışişleri Bakanı Steinmeier ikilisi Ortadoğu'da, hem Filistinliler hem de İsraililer tarafından aranan bir muhatap olan Joschka Fischer'in olağanüstü varlığına geri döndü. Şansölye, Quartet'i yeniden etkinleştirmeye ikna etmeye çalıştığı Washington'a yaptığı ilk geziden sonra, Şubat ve Nisan 2007 arasında neredeyse tüm Yakın ve Ortadoğu ülkelerini ziyaret gerçekleştirdi.¹⁴⁹¹

Almanya ile İsrail arasındaki ilişkiler her zaman kendi tarzları bakımından benzersizdi, çünkü Almanya Holokost için tarihsel ahlaki sorumluluğunu hissediyordu. Angela Merkel, Federal Şansölye olmasından itibaren, Alman-İsrail ilişkilerinin tonu özellikle daha iyi hale geldi. Bu, Angela Merkel'in İsrail'e yaptığı çok sayıda ziyaretle ve İsrail'e yönelik tutumu ile kanıtlandı. İsrail'e destek olunmaya bu dönemde de devam edildi. İsrail-Filistin sorununa yönelik olarak iki devletli çözüm politikası devam ettirildi. Bu dönemde Ortadoğu bağlamında, Almanya'nın en önemli dış politika görevlerini çevreleyen bir başka sorun da İran'ın nükleer programı oldu. Almanya sorunun çözümü noktasında P5+1 müzakerelerinde yer alarak aktif rol oynadı. 2011 Arap Baharı ve sonrasında yaşanan Suriye İç Savaşı, DAESH Terörü ve 2015 Mülteci krizi; Ortadoğu bölgesinin Alman dış politikasında öne çıkmasına neden oldu. Bu bağlamda bir özet olarak verdiğimiz bu bilgiler ışığında ülke seviyesinde Almanya'nın Ortadoğu politikası daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

¹⁴⁹⁰ Edmund Ratka, "Germany and the Arab Spring: Foreign Policy between New Activism and Old Habits", *German Politics and Society*, Issue 102, Vol. 30, No. 2, Summer 2012, s. 59-74, s. 60, <https://doi.org/10.3167/gps.2012.300204> Erişim Tarihi: 07.08.2017.

¹⁴⁹¹ Bu iki ay boyunca Angela Merkel Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Ürdün, İsrail, Filistin bölgeleri ve Lübnan'a gitti. Suriye Dışişleri Bakanı tarafından ziyaret edildi.

3.3 Arap Baharı'nın Alman Dış Politikasına Etkisi

Tunus'ta¹⁴⁹² 2011 yılının başında insanların yaşamış olduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle başlayan protesto dalgası; Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da (MENA) hızlı bir şekilde yaygınlaşarak, “*Arap Baharı*” olarak adlandırılan Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları çerçevesinde kendilerini yıllardan beri yöneten otoriter rejimlerine ve liderlerine karşı bir halk ayaklanmasına dönüşmüştür. Bu çerçevede yapılan gösterilerden en çok Tunus, Libya, Mısır, Suriye, Yemen, Bahreyn ve Ürdün farklı boyutlarda etkilenmiştir.¹⁴⁹³

Almanlar, diğer Avrupalılar kadar, Tunus'u ve daha sonra Arap dünyasındaki birçok ülkeyi talan eden ve Ben Ali ile Mübarek'in iktidarından hızlı bir şekilde düşmesine neden olan protestolar karşısında şaşkına dönmüştü.¹⁴⁹⁴ Akdeniz'in güney halkının otoriter yöneticileri, on yıllar boyunca Almanya ve diğer Batılı ülkelerin müttefikleri olmuştu.¹⁴⁹⁵ Bu nedenle onlarca yıl süren diktatörel işbirliği ortaklarına sırtını dönmek konusunda isteksizdi ve büyük sivil protestolara cevap olarak temkinli bir eylemcilik gösterdi. Bu doğrultuda Tunus ve Mısır'da sistemik ayaklanmalar başlatan kitlesel gösteriler sırasında Almanya, devlet tarafından uygulanan şiddeti kınadı ve bu rejimlerden giderek daha fazla bir şekilde halkın ihtiyaçlarına cevap vermeye çağırdı.¹⁴⁹⁶ Ancak Almanya, devlet başkanlarının hükümetin istifası başlangıçta talep etmedi. Bunun yerine, eşgüdümlü bir Avrupa söylem kullanıldı. Fransa, İtalya ve İspanya gibi AB-Akdeniz işbirliğinde uzun süredir baskın olan oyuncuların yaşanan durum karşısında

¹⁴⁹² 17 Aralık 2010 tarihinde ailesini geçindirmek için seyyar satıcılık yapan Tunuslu *Muhammed Buazizi*'nin güvenlik güçlerinden (Zabıta/polis) görmüş olduğu kötü muameleyi protesto etmek amacıyla kendisini valilik önünde ateşe vermesi ile Tunus'ta büyük bir protesto başladı. Bkz. Tarık Oğuzlu, “Arap Baharı ve yansımaları”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3 - Sayı: 36, *ORSAM*, Aralık 2011, s. 8-16, s. 9, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/36/1tarik.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2017

¹⁴⁹³ Isabel Schäfer, “*Der Maghreb vor neuen Herausforderungen. Sicherheit, Entwicklung, Migration*”, *Aus Politik und Zeitgeschichte, Magrep*, 66. Jahrgang, 33–34/2016, 15. August 2016, s. 11-18, s. 11, In: *Bundeszentrale für Politische Bildung*, 12.8.2016, <http://www.bpb.de/apuz/232417/der-maghreb-vor-neuen-herausforderungen-sicherheit-entwicklung-migration?p=all> Erişim Tarihi: 07.08.2017.

¹⁴⁹⁴ Ratka, “2012”, s. 59

¹⁴⁹⁵ 2009-Ekim 2014 tarihleri arası Avrupa Komisyonu Genişlemeden Sorumlu üyesi olan Ştefan Füle; MENA bölgesinde gelişen Arap Baharı ile ilgili olarak yaptığı açıklamada; “*İlk önce, geçmişle ilgili alçakgönüllülük göstermeliyiz. Avrupa, bölgedeki insan haklarını ve yerel demokratik güçleri savunmada yeterince sesli değildi. Birçoğumuz otoriter rejimlerin bölgede istikrarın garantisi olduğunu varsaydı. Bu Realpolitik bile değildi. En iyi ihtimalle, kısa süreli bir dönemdi ve uzun vadeli inşa etmeyi zorlaştıran bir tür kısa süreli dönemdi*” diyerek önemli bir özeleştiri yaptı. Bkz. Ştefan Füle, “Speech on the recent events in North Africa”, *Committee on Foreign Affairs (AFET), European Parliament*, Brussels, 28 February 2011, https://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-130_en.htm Erişim Tarihi: 07.08.2017

¹⁴⁹⁶ Ratka, 2012, s. 64

haftalarca felç olmaları ve eylemsizlikten yoksun görünmeleri; Almanya'ya yeni bir eylem penceresi açması için büyük bir fırsat verdi.¹⁴⁹⁷

Tunus'ta başlayan ve hızla MENA bölgesindeki diğer ülkelere yayılan protesto hareketleri ve bunun neticesinde ortaya çıkan sonuçlar, Almanya'daki politik ve kamusal ilgiyi Güney Akdeniz ve Arap dünyasına çevirdi. Bu bağlamda, Almanya'nın bölgedeki çıkarlarının yeniden gözden geçirerek yeni düzenlemeler gerçekleştirdi.¹⁴⁹⁸ Geleneksel güçlü Alman-İsrail ilişkileri, İsrail-Filistin çatışması ya da İran'a yönelik politikanın yanında Arap Dünyası'na yönelik kültür politikası, Almanya'daki dış politika söyleminin önemli unsurları olması istisnasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika, geleneksel olarak Almanya için sınırlı stratejik bir bölge / ikincil öncelikte bir bölge olmuştur.¹⁴⁹⁹ Başka bir ifadeyle İsrail ve bazende İran istisnası dışında, geçmiş dönemde bu bölge Almanya'nın geleneksel dış politikası içinde öncelikli ilgi alanında önemli bir yer tutmadı. Bu doğrultuda Almanya MENA bölgesi için kapsamlı ve açıklayıcı bir politika ortaya koyamadı.¹⁵⁰⁰ Bunun yerine Almanya, ortaklarının (ABD, Fransa ve İngiltere) belirlemiş olduğu bölgesel gündem kapsamı içerisinde sınırlı ticari menfaatlerini sessizce sürdürdü.¹⁵⁰¹

Bölgesel güvenlik konularında Almanya, ABD liderliğini izledi. AB içinde, Almanya Fransız nüfuzuna razı oldu, ancak Avrupa'nın güney ve doğu komşuları arasında dengeli bir yaklaşımı savundu. Almanya'nın müdahaleleri; genellikle Akdeniz Birliği tartışmaları sırasında Fransa'nın ihtiraslarının frenlenmesi ya da İsrail'in çıkarlarının korunmasında olmuştur. Bunun ötesinde, Alman diplomasisi bölgenin çok

¹⁴⁹⁷ Edmund Ratka, "The German-Tunisian Transformation Partnership - A model for supporting democracy in the Arab world?", *Tunisia in Transition, German-Arab Research Group*, Working Paper March 2013, s. 2, <http://tunisia-in-transition.org/wp-content/uploads/2014/04/Working-Paper-Ratka.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2017; Edmund Ratka, und Bernhard Stahl, "Deutschland und Tunesien—eine Kantianische Freundschaft im Werden?", In: Harnisch, Sebastian, Klaus Brummer, and Kai Oppermann (Hrsg.), *Sonderbeziehungen als Nexus zwischen Außenpolitik und internationalen Beziehungen*, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, Baden-Baden 2015, s. 107-132.

¹⁴⁹⁸ Ratka, 2013, s. 2

¹⁴⁹⁹ Guido Steinberg (Hrsg.), *Deutsche Nah-, Mittelost- und Nordafrikapolitik. Interessen, Strategien, Handlungsoptionen*, SWP Studie, Stiftung Wissenschaft und Politik Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. Berlin, Mai 2009, s. 5. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/25051/ssoar-2009-steinberg-deutsche_nah-.pdf?sequence=1 Erişim Tarihi: 06.08.2017

¹⁵⁰⁰ Hermann Gröhe & Christopher Moosbauer und Volker Perthes, "Eckpunkte für eine deutsche Nahostpolitik", In: Perthes, Volker (Hrsg.), *Deutsche Nahostpolitik: Interessen und Optionen*. Wochenschau Verlag, Schwallach 2001, s. 6-20, s. 6

¹⁵⁰¹ Behr, Timo. "Germany and the Arab Spring." In: *Actuelles de l'Ifri* 23 (2012), s.1, <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/actuellebehr131012.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2017.

sayıda krizine karışmamaya ya da müttefiklerinin bölgesel isteklerine müdahale etmemek konusunda ihtiyatlı davrandı.¹⁵⁰² Bu ihtiyatlı davranışın bir diğer nedenide, Avrupa dış politikasının artan uyumunun ardından, Almanya ve diğer AB ülkelerinin bu bölgeye ilişkin kendi bağımsız politikalarına sahip olmalarının sınırlı olmasıydı.¹⁵⁰³

Arap Baharı ile birlikte Almanya açısından hem Kuzey Afrika hem de Ortadoğu için yeni kapılar ve fırsatlar açılmış oldu. Almanya'nın tutumundaki ilk değişiklikler, 11 Şubat 2011'de Mübarek'in düşüşünden hemen sonra ortaya çıktı. Böylece, Mısır'daki protesto hareketleri giderek daha fazla desteklendi. Daha sonra dönemin Federal Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle, diğer Avrupa ülkeleri durumunda görünür hale gelen eski sömürgeci güçlere karşı tarihsel bir kızgınlık yaratmadan, Güney Akdeniz ülkelerinin dönüşümünü şekillendirme fırsatını kullanmaya çalıştı. Bu bağlamda, Westerwelle kısa süre sonra “*dönüşüm ortaklığı – Transformationspartnerschaft*” terimini kullandı¹⁵⁰⁴ ve 13 Şubat 2011'de Tunus'taki “Yasemin Devrimi”nin ilk Batılı ziyaretçisi olarak kabul edildi.¹⁵⁰⁵ Bunu, 2011-2012 yılları arasında Tunus'a gerçekleştirilen dört devlet ziyareti ve Mısır'a Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra altı devlet ziyareti takip etti. Almanya bu dönüşüm sürecinde bu ülkelere demokrasinin, hukuk devletinin ve insan haklarının geliştirilmesi için maddi yardımlarda bulundu.

Libya'da iç savaşa dönüşen çatışmaları durdurmak için 17 Mart 2011'de BMGK kabul edilen 1973 sayılı karar oylamasında Almanya geleneksel olarak müttefikleri ile aynı yönde oy kullanmayıp, çekimser kalarak, ilk defa BMGK'daki temsil edilen NATO ve AB ortaklarından farklı bir tutum sergilemiştir.¹⁵⁰⁶ Almanya, Libya halkın güvenliği ve refahı hakkında endişe duymasına ve Libya'daki şiddeti durdurma konusunda

¹⁵⁰² Behr, s. 1

¹⁵⁰³ Gröhe, s. 6

¹⁵⁰⁴ Julius Dählhoff & Rachid Ouaisa, “Handlungsstrategien deutscher Außenpolitik im Kontext des Arabischen Frühlings”, In: Kleinschmidt, Christian / Ziegler, Dieter (Hrsg), *Dekolonisierungsgewinner, Deutsche Außenpolitik und Außenwirtschaftsbeziehungen im Zeitalter des Kalten Krieges*, De Gruyter Oldenbourg 2018, s. 127-154, s. 138

¹⁵⁰⁵ “Wir gratulieren zur Revolution”, Westerwelle in Tunesien”, *n-tv.de*, 12.02.2011, <https://www.n-tv.de/politik/Westerwelle-in-Tunesien-article2597186.html> Erişim Tarihi: 27.10.2018

¹⁵⁰⁶ Tobias Lücke, “Warum enthielt sich Deutschland im Sicherheitsrat bei der Abstimmung über die Einrichtung einer Flugverbotszone über Libyen?”, *Institut für Strategie- Politik- Sicherheits- und Wirtschaftsberatung - ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security* (2015), Issue No. 308 Jan. 2015, s. 4, https://www.files.ethz.ch/isn/186836/308_L%C3%BCcke_Final.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017; Manuel Fröhlich, und Christian Langehenke, “Enthaltensamkeit bei Enthaltungen. Das deutsche Abstimmungsverhalten im UN-Sicherheitsrat”, *Vereinte Nationen* 4/2011. S. 159-165, s. 164. http://www.dgvn.de/fileadmin/publications/PDFs/Zeitschrift_VN/VN_2011/Heft_4_2011/06_froehlich_langehenke_beitrag_4-11_10-8-2011.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017.

Güvenlik Konseyi'ne verdiği desteği vermesine rağmen, Federal Hükümet'in 1973 sayılı kararın uygulanmasında muazzam riskler gördüğünü belirterek müttefiklerinden farklı yönde hareket etmiştir.

Mursi ve Müslüman Kardeşler 2012'de iktidara geldiklerinde, Almanya devrimlerdeki iktidar iddialarına ilişkin şüphelerine rağmen yeni hükümetle işbirliği yapmaya hazırды. Bu bağlamda Westerwelle gelecekteki demokratik bir parti olması umuduyla Müslüman Kardeşler'i "*ılımlı İslam partisi*" olarak nitelendirdi.¹⁵⁰⁷ Temmuz 2013'teki askeri darbe, demokrasinin büyük bir çöküşü olarak algılandı ve silahların Mısır'a teslim edilmemesine ve çeşitli yaptırımlara yol açtı. Almanya demokrasiye duyulan ihtiyacın altını çizdi ve ordunun demokratik olarak seçilmiş bir başkandan iktidarı aldığını düşündüğü için anayasal düzene geri dönmesini istedi. Ama Sisi tarafından gerçekleştirilen askeri darbe bir darbe olarak görülmeyim devrimin devamı olarak algılandı. Bu doğrultuda Dışişleri Bakanı Westerwelle, Mısır'da gerçekleştirilen askeri darbe sonrası 1 Ağustos 2013'te Kahire'yi ziyaret eden ilk Batılı dışişleri bakanı olarak yeni darbe yönetimi ile görüşmeler gerçekleştirdi.¹⁵⁰⁸ Darbe sonrası Mısır'da yaşanan katliamlar, binlerce insanın tutuklanması gibi yaşanan birçok insan hakları ihlallerine rağmen iki ilişkiler gelişerek devam etti.

Mısır'da 2013'te gerçekleştirilen darbe sonrası açıkça görüldüğü "demokrasi ve istikrar ikilemi" arasında kalan Almanya tercihi istikrardan yana koyarak eski polikalarına, istikrarlı ve Alman çıkarları açısından daha yararlı görülen otoriter rejimlerin desteklenmesine dönüldü. Bu bağlamda Mısır ile olan ilişkilerde 2015'in başlarında, insan hakları ve demokratik standartlar, Almanya ve Mısır arasındaki ilişkiyi yeniden başlatmak için kararlı bir şekilde bir kenara kondu. Mısır ve diğer Ortadoğu ülkelerinde yaşanan insan hakları ihlallerine karşı Almanya tarafından yapılan küçük eleştiriler dışında ilişkileri olumsuz etkileyebilecek hiçbir somut adım atılmadı. Bölgedeki diktatörler istikrarı garanti ettiği sürece, Almanya işbirliğine hazır olduğu her daim gösterdi. Bu dönemde demokrasiye ve insan haklarına karşı bu istikrar tercihi,

¹⁵⁰⁷ Karolina Libront, "The Dilemma of Stabilisation versus Democratisation. German Policy Towards Egypt Before and After the Arab Spring", In: Anna Potyrala; Beata Przybylska-Maszner; Sebastian Wojciechowski (eds.), *Relations between the European Union and Egypt after 2011: Determinants, Areas of Co-operation and Prospects*, Logos Verlag Berlin GmbH, 2015, s. 193-206

¹⁵⁰⁸ Daniel Brössler, "Deutscher Außenminister in Ägypten: Einmal darf Westerwelle deutlich werden", *Süddeutsche Zeitung*, 01.08.2013, <https://www.sueddeutsche.de/politik/deutscher-aussenminister-in-aegypten-einmal-darf-westerwelle-deutlich-werden-1.1736678> Erişim Tarihi: 28.05.2017

Alman dış politikasında Mısır'a yönelik kilit bir unsur olan demokrasi-istikrar ikileminin çekirdeğini oluşturdu. Arap Baharı'nın başlangıcında ve hemen sonrasında, demokrasinin ve insan haklarının gelişimine ve teşvikine verilen önem daha sonra, Alman çıkarları açısından yaşananlar nedeniyle Almanya'nın demokrasi ve insan haklarına yönelik tutumunun bir hata olduğunu kabul edip, daha pratik bir yola yönelerek istikrarın sağlanması konusunu öncelikler hiyerarşisini geri getirdi. Bu bağlamda Mısır'a ve diğer otoriter rejimle yönetilen ülkelere yönelik tutum demokrasi yerine, Alman çıkarlarına daha uygun istikrardan yana olan pratik bir yola geri dönüldü. Berlin, demokrasiye karşı istikrarı tercih ederek, Mısır başta olmak üzere bölgedeki diktatörlerin yönetimlerinin uzatılmasına hizmet etti.¹⁵⁰⁹ Bu bağlamda bölgedeki otoriter rejimlerin iktidarlarını sağlamlaşmasına ve kendi ekonomik çıkarlarına yönelik olarak bölgeye olan silah satışını arttırdı.

3.4 Almanya'nın DAEŞ Siyaseti

İkinci Körfez Savaşı Irak'ın istikrarını tam olarak sağlayamamasından fırsat sağlayarak Irak el-kaidesi Ebu Musab Zerkavi tarafından temmeleri atılan *Irak-Şam İslam Devleti* (IŞİD-DAEŞ)¹⁵¹⁰ kısa zamanda büyüdü. Özellikle 2011 yılında ABD'nin Irak'tan çekilmesi ve Suriye'de başlayan iç savaş ile oluşan boşluktan yararlanarak gücünü arttırması sonucunda örgütün lideri Ebu Bekir el-Bağdadi 8 Nisan 2013'te Irak ve Şam İslam Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesinin ardından 29 Haziran 2014'te ise halifeliği

¹⁵⁰⁹ Guido Steinberg, "Deutschland und die Diktatoren, Berlins Politik gegenüber der arabischen Welt ist korrekturbedürftig", *Internationale Politik* 1, Januar/ Februar 2013, s. 35-43, s. 38-39, <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2013/januar-februar/deutschland-und-die-diktatoren> Erişim Tarihi: 12.12.2018

¹⁵¹⁰ Irak-Şam İslam Devleti - IŞİD; resmi adıyla İslam Devleti'nin – İD (29 Haziran 2014'ten sonra) adı konusunda tartışmalar vardır. Batı ülkelerinde bu terör örgütünün adı "*Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) - Irak-Şam İslam Devleti (IŞİD)*", "*Islamic State (IS) – İslam Devleti (ID)*" yada "*Islamic State in Iraq and Levant (ISIL) - Irak ve Levant İslam Devleti (İLİD)*" olarak nitelendirilmektedir. Buna karşın Türkiye'de Arapça adının "*Devle el İslamiye fil Irak ve 'l Şam' / ad Davla al-İslamiya fil- 'Irak ve eş-Şam*" bir kısaltması okunuşu olan *Da'ış*; Latin alfabesine göre çevrildiğinde DAESH - DAEŞ, DAIŞ yada DEAS adlarıyla yazılmasından ve Cumhurbaşkanı Tayip Erdoğan'ın İslam ile terörün yan yana gelemeyeceğini ve İslam dininin terörle bağdaştırılmamağınaya yönelik beyanlarının ülke içinde kabul görmesi doğrultusunda IŞİD yerine DAEŞ/DEAS kullanılmaktadır. Bu çalışmada IŞİD ve DAEŞ kısaltmaları birarada kullanılacaktır. Bkz. Erdoğan, Şemsettin & Ergün Deligöz. "Irak Şam İslam Devleti (IŞİD): Gücü ve Geleceği." *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, (Mayıs, 2015): s. 5-37, s. 25-26. http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/Alp_SAVBEN_dergi/141/2.pdf Erişim Tarihi: 14.01.2018; Oruç, Şebnem Merve. "Neden IŞİD değil de Daeş diyoruz?" *YeniŞafak*, 08.01.2017. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mervesebnemoruc/neden-isid-degil-de-daes-diyoruz-2035393> Erişim Tarihi: 14.01.2018.

ve İslam Devletinin kurulduğunu ilan etmiştir.¹⁵¹¹ 2014 ile 2015 yılları arasında Irak'ın Musul şehri ve Suriye'nin Rakka şehri gibi büyük şehirleri kontrolü altına alarak yaklaşık 100 bin kilometrekareden fazla bir alanda hüküm süren IŞİD'in, Suriye ve Irak'taki kontrol alanlarının ötesinde Tunus, Türkiye, Lübnan, Rusya ve Fransa'da kanlı terör saldırıları gerçekleştirmesi hem Irak'ın ve tüm bölgenin istikrarı hem de uluslararası barış ve güvenlik için bir ciddi bir tehdit olduğunu göstermiştir.¹⁵¹²

DAEŞ'in hem bölgenin istikrarı hem de sınırları ötesinde gerçekleştirdiği kanlı terör saldırıların uluslararası barışı ve güvenliği tehdit etmesi nedeniyle 2014 Elül ayında ABD'nin öncülüğünde DAEŞ ile mücadele etmek için 60'dan fazla ülkenin biraraya geldiği uluslararası bir koalisyon oluşturuldu.¹⁵¹³ Bu doğrultuda 17 Ekim 2014'te “*Birleşik Ortak Görev Gücü-Doğal Kararlılık Harekâtı / Combined Joint Task Force - Operation Inherent Resolve CJTF-OIR*” adı altında askeri faaliyetleri yürütmek amacıyla bir ortak görev gücü kuruldu.¹⁵¹⁴ Federal Almanya oluşturulan bu koalisyona, Alman destek hizmetlerini uluslararası toplumun büyük çoğunluğunun desteklediği geniş bir siyasi yaklaşım içine yerleştirmektir. Uluslararası çabaların temel unsuru, Irak silahlı kuvvetlerinin ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) güvenlik güçlerinin sürekli kapasite geliştirmesiydi. Bu doğrultuda Federal Almanya Eylül ayında Paris'te düzenlenen IŞİD'e karşı oluşturulacak uluslararası koalisyon çalışmalarından önce IŞİD'e karşı mücadelede kullanılmak üzere Kuzey Irak'a yaklaşık 70 milyon Euro değerinde; 8000 adet saldırı G3 tüfeği, 8000 G36 saldırı tüfeği, 40 makineli MG3 tüfek, 8000 adet P1 tabanca, 30 adet “Milan” zırh silahı, 500 füze, 200 bazuka (tip “3”), 40 ağır bazuka, 10.000 el bombası, 100 sinyal tabancasının yanında 50 milyon Euro yardım gönderdi.¹⁵¹⁵

¹⁵¹¹ Erdoğan, Şemsettin & Ergün Deligöz. S. 6.

¹⁵¹² “Der Einsatz Counter Daesh / Capacity Building Iraq”, *Bundeswehr*, 04.02.19, https://www.einsatz.bundeswehr.de/portal/a/einsatzbw/start/aktuelle_einsatze/irak/hintergrund!/ut/p/z1/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfIjo8zinSx8QnyMLI2MXNzNjQ0cAy2CHc1cjA0MLA30wwkpiAJKG-AAjgb6wSmp-pFAM8xxm2GqH6wfpR-ViVWWKFXkF9UkpNaopeYDhKhfmRGY15KTmpAfrIjRKAgN6LcoNxREQB2FqPX/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922DG730AQ8SA6D30095 Erişim Tarihi: 06.02.2019

¹⁵¹³ “IŞİD karşıtı koalisyon Paris'te toplandı”, *BBC Türkçe*, 15.09.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140915_isid_koalisyon_paris Erişim Tarihi: 02.02.2019

¹⁵¹⁴ “Combined Joint Task Force Operation Inherent Resolve APO AE 09306”, *Operation Inherent Resolve*, 2018, https://www.inherentresolve.mil/Portals/14/Documents/Mission/HISTORY_17OCT2014-JUL2017.pdf?ver=2017-07-22-095806-793 Erişim Tarihi: 02.02.2019

¹⁵¹⁵ “Deutschland liefert Panzerabwehrraketen an Kurden”, *Spiegel Online*, 31.08.2014, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/irak-deutschland-schickt-kurden-panzerabwehrraketen-a-989117.html> Erişim Tarihi: 02.02.2019

Federal Almanya Kuzey Irak'taki Kürt Peşmerge gücüne DAESH ile mücadelesinde yardımcı olmak üzere gönderdiği silah, mühimmat, ekipmanın yanında aldığı karar ile 2015 yılında “*kollektif güvenlik çerçevesinde*” ve “*IŞİD'e karşı uluslararası mücadele*” kapsamında Kuzey Irak'a peşmergelerin eğitimi için 100 silahlı Alman askerini 31 Ocak 2016'ya kadar göndermeyi kararlaştırdı.¹⁵¹⁶ Bunun yanında hava keşif ve havadan yakıt ikmali ile koaksiyon güçlerine katkıda bulundu.¹⁵¹⁷ Paris'te 13 Kasım 2015'te gerçekleştirilen terör saldırıların ardından 4 Aralık 2015'te Alman Federal Meclisi, Fransa'yı ve uluslararası koalisyonu DAESH'e karşı mücadelede askeri olarak desteklemeye karar verdi.¹⁵¹⁸ Alman askerlerinin Kuzey Irak'taki eğitim faaliyetleri asker sayısı 140 çıkarılarak 2018'e kadar birkaç defa yenilendi ve Federal Almanya eğitim faaliyetlerinin yanında DAESH'le mücadele kapsamında oluşturulan uluslararası güç için Türkiye'de bulunan İncirlik üstüne yaklaşık 300 askeri ile Suriye ve Irak'ta Tornado keşif uçağı ve bir tanker uçağı kullanarak terörist milislerin pozisyonlarına yönelik hava saldırılarına katıldı.¹⁵¹⁹

Mart 2018'de Ürdün (Türkiye, İncilik'ten kaydırılan birlikler) ve Irak'taki mevcut ayrı birlikler 18 Ekim 2018'de, Alman Federal Meclisi'nin kararı ile birleştirilerek görev süreleri 31 Ekim 2019 tarihine kadar uzatıldı.¹⁵²⁰ Ancak, görev için geri çağrılan azami asker sayısı 1.200'den 800 kuvvete düşürüldü.¹⁵²¹ Bu bağlamda Kuzey Irak'ta konuşlandırılan Bundeswehr askerleri misyonu sadece “*kapasite geliştirme - Capacity Building*” çerçevesinde peşmerge güçlerinin eğitimini değil, aynı zamanda tüm Irak

¹⁵¹⁶ “Entscheidung über Irak-Einsatz der Bundeswehr”, *Deutscher Bundestag*, 2015, https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2015/kw05_ak_bundeswehr_irak-356316 Erişim Tarihi: 02.02.2019

¹⁵¹⁷ “Kampf gegen IS”, *Auswärtiges Amt*, 01.11.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/terrorismusok/kampf-gegen-is/217470> Erişim Tarihi: 02.02.2019

¹⁵¹⁸ “Syrien und Irak”, *Bundesministerium der Verteidigung*, 2017, <https://www.bmvg.de/de/themen/friedenssicherung/einsaetze-und-engagement-der-bundeswehr/syrien-irak> Erişim Tarihi: 03.02.2019.

¹⁵¹⁹ “Bundestag verlängert Bundeswehrmissionen”, *Zeit Online*, 12 Aralık 2017, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-12/auslandseinsaetze-bundeswehr-bundestag-verlaengerung> Erişim Tarihi: 03.02.2019

¹⁵²⁰ Şubat 2015'te başlayan misyon çerçevesinde, yaklaşık 1.600 Bundeswehr askeri görev aldı. Toplamda 18.000 peşmergeye askeri eğitim verildi. Ayrıca, peşmerge için Almanya silah, araç, ekipman ve kıyafet temin etti. Federal hükümet'e maliyeti yaklaşık 98 milyon Euro oldu. Bkz. Matthias Gebauer und Christoph Sydow, “Bundesregierung warnt vor Wiedererstarben des IS”, *Spiegel Online*, 01.08.2018, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/islamischer-staat-bundesregierung-warnt-vor-wiedererstarben-des-is-im-irak-a-1221169.html> Erişim Tarihi: 03.02.2019

¹⁵²¹ Bundestag verlängert Bundeswehr-Missionen. *Tagesschau*, 22.03.2018. <https://www.tagesschau.de/inland/terror-is-irak-bundeswehr-101.html> Erişim Tarihi: 03.02.2019

Merkezi silahlı kuvvetlerini kapsamayı kararlaştırıldı.¹⁵²² Bu doğrultuda 11 Ağustos 2018’de küçük bir Alman eğitmen ekibi, Bağdat yakınlarındaki Camp Taji’de Irak ordusunun askerleri için pilot bir kursa başladı. Saddam’ın ordusunun eski kampında, Alman askerleri Iraklıları ABC savunması, lojistik, birlik yönetimi, mayın temizleme ve remining ve sıhhiye konusunda eğitim vermeye başladılar.¹⁵²³

3.5 Almanya’nın Irak İlişkileri

Federal Almanya ile Irak Cumhuriyeti arasında 1953 Eylül ayında başlayan diplomatik ilişkiler, Körfez Savaşları nedeniyle kesintiye uğramasına rağmen 24 ve 28 Ağustos 2004 tarihlerinde Bağdat ve Berlin’deki büyükelçilerin akreditasyonu ile Almanya ve Irak arasında tam diplomatik ilişkiler yeniden sağlandı. 1990 yılına kadar Irak, Federal Cumhuriyet’in ticaret ve ekonomi ortakları arasında önemli bir yer işgal etti. Ancak Bağdat çevresindeki siyasi iklim her yıl kötüleşti. Bu, ilk olarak, Irak’ın agresif dış politikasına (Ağustos 1990’da Kuveyt’in işgali) ve ikinci olarak ise, kitle imha silahlarının bulunma ihtimaline nedeniyle oldu. İkinci Körfez Savaşı sonrası Irak’taki iç durumun ağırlaşmasına neden olan Saddam Hüseyin rejiminin yıkılması, DAEŞ Terör örgütünün Musul başta olmak üzere Irak’ın bazı bölgelerini işgal etmesi ve Suriye iç Savaşı ikili siyasi ve özellikle ekonomik ilişkilerini olumsuz etkiledi.¹⁵²⁴

3.5.1 Siyasi İlişkiler

Federal Almanya ile Irak Cumhuriyeti arasında Ağustos 2004’te Bağdat ve Berlin’deki büyükelçilerin akreditasyonu ile “sıfır ilişki” durumunda olan ikili ilişkiler Almanya ve Irak arasında tam diplomatik ilişkiler yeniden sağlandı. 1990/91 Körfez Savaşı’na kadar Saddam yönetimi altındaki Irak’ın ana tedarikçisi olan (Batı) Almanya¹⁵²⁵ ile Irak arasında diplomatik ilişkiler her iki Körfez Savaşı ve sonrasında kurulan geçici sivil yönetim sırasında sınırlı bir şekilde devam etti. Federal Almanya,

¹⁵²² Der Einsatz Counter Daesh / Capacity Building Iraq. *Bundeswehr*, 04.02.19; Almanya Irak’taki askeri misyonu genişletiyor. *Deutsche Welle Türkçe*, 07.03.2018. <https://www.dw.com/tr/almanya-iraktaki-askeri-misyonu-ge-ni%C5%9Fletiyor/a-42862966> Erişim Tarihi: 03.02.2019

¹⁵²³ Gebauer, Matthias. “Bundeswehr startet neue Irak-Mission.” *Spiegel Online*, 29.08.2018. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/kampf-gegen-is-bundeswehr-startet-neue-irak-mission-a-1225482.html> Erişim Tarihi: 03.02.2019

¹⁵²⁴ “Irak Beziehungen zu Deutschland”, *Auswärtiges Amt*, April 2017, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/ausse-npolitik/laender/irak-node/-/203980> Erişim Tarihi: 04.03.2018

¹⁵²⁵ John Hooper & Suzanne Goldenberg, “Germany was ‘key supplier’ of Saddam supplier”, *The Guardian*, 18.12.2002, <https://www.theguardian.com/world/2002/dec/18/iraq.germany> Erişim Tarihi: 04.03.2018

2009'un başında Erbil'de bir Başkonsolosluk açarak Irak'ın kuzeyindeki Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile ilişkileri geliştirmeyi ve savaş nedeniyle Almanya'ya sığınan ve ülkelerine geri dönen insanların bağlantılarını sağlamayı amaçladı. Almanya açısından Irak şu anki Avrupa'ya yönelen mülteci akınının başlıca ülkelerden biri oldu.¹⁵²⁶

Irak'a karşı düzenlenmek istenen 2003'teki savaşa karşı hayır kampanyası içinde yer Almanya¹⁵²⁷ ile savaş sonrası 2003'te Irak'ta gerçekleşen rejim değişikliğinden bu yana, ikili ilişkiler daha yoğun hale geldi ve yapılan çok sayıdaki üst düzey karşılıklı ziyaretler ile ilişkiler sağlam bir zemine oturtulmaya çalışılıyor. Bu doğrultuda Frank-Walter Steinmeier 17 Şubat 2009'da gerçekleştirdiği Irak ziyareti, bir Alman dışişleri bakanının 22 yıl aradan sonra gerçekleştirdiği ilk ziyaret olarak tarihi geçmiştir. 1987 yılından beri gerçekleştirilen bu ziyaret ile Almanya özellikle 2003'deki savaş sonrası güvenlik durumu nedeniyle nadasa bırakılan ekonomik ilişkilerin tekrardan canlandırılması amaçlamıştır.¹⁵²⁸ Ağustos 2014 ve Aralık 2015'te Dışişleri Bakanı Steinmeier Bağdat ve Erbil'de bulundu. Irak Devlet Başkanı Fuad Masum, Irak Başbakanı Haydar El-İbadi ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani ile siyasi görüşmelerde bulundu. Irak Başbakanı Haydar El-İbadi 6 Şubat 2015'te Berlin'e yaptığı ziyarette Şansölye Merkel ile ikili görüşmesinde DAES'e karşı mücadelede Almanya'nın desteğini aldı.¹⁵²⁹ Federal Bakan von der Leyen, Eylül 2016'da Bağdat ve Erbil'e, Ocak 2016'da Federal Bakan Müller Irak'ın Kuzeyindeki Kürt yönetimine ziyaret gerçekleştirdi. Başbakan Haydar El-İbadi Şubat 2016 ve 2017'de gerçekleştirilen Münih Güvenlik Konferansı'na katıldı ve ayrıca Şansölye Angela Merkel ile bir araya gelerek ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde görüş bildirdiler.¹⁵³⁰

Alman-İrak ilişkilerinin geleceğine bakıldığında; gelecekte Almanya'nın Irak'ın yeniden inşası ile ilgili sorunların çözümünde çok taraflı bir yaklaşımı savunacağı açıktır. Bununla birlikte, görevlerin bir parçası olarak, Bundeswehr askerlerinin Kuzey Irak'a

¹⁵²⁶ "Irak Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, April 2017, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/irak-node/-/203980> Erişim Tarihi: 04.03.2018

¹⁵²⁷ Dieter Dettke, "The 2003 Iraq War as a Turning Point in German–American Relations: Political Leadership and Alliance Cohesion." *German Politics*, Vol. 27, Issue 2, Published online: 26 Mar 2018, s. 158-173. <https://doi.org/10.1080/09644008.2018.1446082> Erişim Tarihi: 02.04.2018.

¹⁵²⁸ "Wiederbelebung der deutsch-irakischen Beziehungen", *Deutsche Welle*, 17.02.2009, <http://www.dw.com/de/wiederbelebung-der-deutsch-irakischen-beziehungen/a-4035602> Erişim Tarihi: 12.05.2017.

¹⁵²⁹ "Deutschland unterstützt Kampf gegen ISIS", *Die Bundesregierung, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung* 2018, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/deutschland-unterstuetzt-kampf-gegen-isis-397318> Erişim Tarihi: 02.04.2018

¹⁵³⁰ Irak Beziehungen zu Deutschland. *Auswärtiges Amt*, April 2017.

ardından tüm Irak'taki eğitim faaliyetlerini kapsayacak şekilde uzun vadeli olarak Irak'ta görevlendirilmesi, 2003'te yaşanan "Irak sendromunun" aşılması ve Berlin'in krizlerin çözümü noktasındaki yaklaşımında "sert gücün" artan rolüne tanıklık etmektedir. Ekonomik ilişkilerin restorasyonu ile ilgili olarak, yakın gelecekte Alman ticaretinin güvenlik seviyesinin bölgeden bölgeye değiştiği bir ülke olan Irak'a yoğun bir şekilde yatırım yapmaya hazır olacağını varsaymak mümkün gözükmemektedir. Almanya'nın Rusya olan enerji işbirliğine bir alternatif olarak Irak ile enerji işbirliği; hem Irak'ın istikrara kavuşmaması hem de bölgede ABD ve Körfez ülkelerinin İran ile olan gerginliği nedeniyle yakın bir gelecekte gözükmemektedir.

3.5.2 Irak'ın Yeniden İnşası Faaliyeleri

Almanya, 2003'teki savaşın hemen ardından Irak'ta geniş bir insani yardım sağladı ve o zamandan beri ülkeyi siyasi ve ekonomik yeniden yapılanma sürecinde destekledi. Odak noktası, hukukun üstünlüğünün (özellikle adalet alanı), insan haklarının, (mesleki) eğitimin, kültürün ve mültecilerin ve ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin ekonomik ve yeniden yapılanma önlemleriyle yeniden bütünleşmesini destekledi. Ayrıca, Paris Kulübü bağlamında 4,7 milyar avroluk bir borç iptali. 2.500'den fazla Iraklı (mühendisler, hakimler, diplomatlar, gazeteciler, memurlar vb.) eğitim kurslarına katılmasını sağladı. Almanya, ayrıca Birleşmiş Milletler'in ve uluslararası kuruluşların yerel projelerini desteklemektedir.¹⁵³¹

Irak'ın Kuzeyi ve Suriye'de 2014'te ortaya çıkan DAESH krizinin başlamasından 2016 yılı sonuna kadar Federal Hükümet, Irak'a yaklaşık 713 milyon Euro tutarında destek önlemi vermiştir. 31.08.2014 tarihinde Federal Hükümet, terör örgütü DAESH ile mücadelede Kürt bölgesel yönetimini desteklemek için mevcut yardım ve destek hizmetlerine ek olarak askeri teçhizat sağlamaya karar vermiştir. Ek olarak, Irak merkezi hükümeti ile koordineli olarak, Bundeswehr, Irak Kürt bölgesindeki güvenlik güçleri için uluslararası askeri eğitim misyonu başlattı.¹⁵³²

¹⁵³¹ Irak Beziehungen zu Deutschland. *Auswärtiges Amt*, April 2017.

¹⁵³² "Irak Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, April 2017.

3.5.3 Ekonomik İlişkiler

Almanya ile Irak arasındaki geleneksel olarak yakın olan ekonomik temaslar, 1990 öncesi kadar iyi olmasada İkinci Körfez Savaşı sonrası ikili ticaret hacmi son istikrarlı bir şekilde yükselmeye başlamasına rağmen 2014'te ortaya çıkan DAESH sorunu nedeniyle ortaya çıkan belirsiz durum nedeniyle Alman ithalat ve ihracatı durgunlaştı veya azaldı. 2014 yılında Almanların Irak'a ihracatı 1,1 milyar Euro iken, Almanya Irak'tan 438 milyon Euro değerinde mal ithal etti. 2017 yılında Almanya'nın Irak'a ihracatı 676 milyon Euro'ya gerilerken, Almanya'nın Irak'tan ithalatı ise 955 milyon Euro'ya çıktı.¹⁵³³ Almanların Irak'a ihraç ettiği en önemli mallar başında makinalar, elektrikli cihazlar, ilaç ve benzeri ürünler, diğer ürünler gelmekte iken Irak'tan ithal ettiği en önemli ürünler; petrol ve gaz, gıda, yem ve makine olmuştur.¹⁵³⁴

3.5.4 Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile Siyasi, Ekonomik ve Askeri İlişkileri

DAESH terör örgütünün 2014 yılı itibariyle insanlık dışı saldırıları sonucunda Irak başta olmak üzere tüm bölgenin durumunu dramatik bir şekilde değiştirdi ve Ortadoğu bölgesinin istikrarı için bir tehdit oluşturdu. Bu çerçevede Federal Hükümet DAESH saldırılarına karşı korunmak amacıyla insani yardım çerçevesinde, 31 Ağustos 2014'te Irak ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimine IKBY (*Kurdischen Regionalregierung* - KRG) askeri teçhizat, silah ve mühimmat ile destek verme kararı aldı.¹⁵³⁵ İlerleyen haftalarda Bağdat'tan Irak'ın Kürdistan bölgesine yaklaşık 70 milyon Euro değerinde 500 ton ekipman ve silah gönderildi. Gönderilen silahların büyük kısmını, tapanca ve makineli tüfekler gibi küçük silahlar ve teçhizat (kuşun geçirmez yelek ve kask, çadır, saha mutfağı, telsiz, gece görüş araçları ve mayın arama araçları) oluşturmaktaydı. Daha az ölçüde ise zırhlı tanklar ve güdümlü tanksavar füzeleri teslimatın bir parçasıydı.¹⁵³⁶ Yapılan bu

¹⁵³³ "Export nach und Import aus Irak", Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Irak/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 06.04.2018

¹⁵³⁴ "Irak Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, April 2017.

¹⁵³⁵ Deutscher Bundestag. Ausbildungsunterstützung für den Nordirak Wissenschaftliche Dienste. Die laufenden Auslandseinsätze der Bundeswehr Rechtliche Grundlagen, politische Begründungen, Personalumfänge und Kosten Sachstand WD 2 - 3000 - 037/16, 21. März 2016. s. 43. <https://www.bundestag.de/blob/419342/463358451cfc91bct7dc3919b76072d9/wd-2-037-16-pdf-data.pdf> Erişim Tarihi: 12.05.2017.

¹⁵³⁶ Martin Weiss, "Kurdistan-Irak: Regionalpolitischer Bedeutungszuwachs durch den Kampf gegen den "Islamischen Staat", In: Günter Seufert (Hg.), *Der Aufschwung kurdischer Politik. Zur Lage der Kurden in Irak, Syrien und der Türkei*, SWP-Studie Stiftung Wissenschaft und Politik Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, Berlin, 10 Mai 2015, s. 7-25, s. 19, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2015_S10_srt.pdf Erişim Tarihi: 11.05.2017

yardımlara IKBY tarafından resmi olarak teşekkür edilsede, gönderilen silahların çoğunun hafif küçük silahlar olması nedeniyle DAEŞ'le olan savaşta bu silahların bir işe yaramayacağı ve bu savaşta öncelikli ihtiyaçlarının ağır silahlar olduğu noktasında olan memnuniyetsizliklerini belirttiler.¹⁵³⁷

IKBY'e verilen Milan-güdümlü tanksavar füzeleri ise etkili bir şekilde kullanılmış ve DAEŞ ile olan savaşta başarı kazanılmasında önemli rol oynamıştır. Ancak 1000 km uzunluğundaki cephenin savunulması için verilen bu füzelerin sayısı çok azdı. Federal Almanya IKBY'e yapmış olduğu askeri yardımların yanında, Federal Bakanlar Kurulu'nun 17 Aralık 2014'te aldığı karar doğrultusunda yaklaşık 100 Alman askerini peşmerge birimlerinin eğitilmesi amacıyla Irak'ın kürt bölgesine gönderdi.¹⁵³⁸ Federal Almanya Savunma Bakanı Ursula Von der Leyen 12 Ocak 2015'te Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ne gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Almanya'nın IKBY'e ilave silah talebinin inceleneğini ve Federal Bakanlar Kurulu'nun 17 Aralık 2014'te aldığı kararı destekledi. Bu çerçevede 2017 yılı ekim ayına kadar peşmerge birimlerine askeri eğitim verildi.¹⁵³⁹

Almanya Dışişleri Bakanı Frank Walter Steinmeier ve beraberindeki heyet 08.12.2015 tarihinde Irak Kürt bölgesine üçüncü ziyaretini gerçekleştirdi. Steinmeier ve beraberindeki heyet yaptıkları ziyaret sırasında Başkan Mesud Barzani, Başbakan Nechirvan Barzani, Dışişleri Bakanı Falah Mustafa ve diğer birçok resmi temsilciyle bir araya geldiler. Erbil'de gerçekleştirilen görüşmelerde Almanya ve IKBY arasındaki iyi ilişkiler çerçevesinde işbirliğinin geliştirilmesi ve Irak ve Kürt bölgesinin durumu başta olmak üzere DAEŞ ile olan mücadele konuları öncelikli olarak ele alındı. Steinmeier görüşmeler sonunda IKBY'ye DAEŞ'le olan mücadelede daha fazla askeri yardım yapılacağını açıkladı.¹⁵⁴⁰

Federal Almanya Kuzey Irak bölgesine askeri yardımlarının yanısıra bu bölgede yaşayan ve bu bölgeye sığınan yardıma muhtaç mültecilere yiyecek, battaniye ve tıbbi malzeme yardımı çerçevesinde 2014 yılında yaklaşık 150 ton malzeme göndermiştir.

¹⁵³⁷ Weiss, s. 19

¹⁵³⁸ Weiss, s. 19; *Deutscher Bundestag. Sachstand WD 2 - 3000 - 037/16*, s. 43

¹⁵³⁹ Irak Kürt Bölgesel Yönetimi tarafından gerçekleştirilen bağımsızlık referandumu sonrası gelişen Irak merkezi hükümeti ile IKBY arasında gerçekleşen çatışmalar çerçevesinde Alman hükümeti askeri eğitim faaliyetlerini durdurduğunu açıkladı. Bkz. Matthias Gebauer, "Kurdenkonflikt im Nordirak. Bundeswehr setzt Peschmerga-Training aus", *Spiegel*, 16.10.2017, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/irak-bundeswehr-setzt-wegen-kurden-konflikt-peschmerga-training-aus-a-1173199.html> Erişim Tarihi: 17.10.2017

¹⁵⁴⁰ "Zusammenarbeit mit Erbil fortsetzen", *Auswärtiges Amt*, 08.12.2015, https://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Aktuelle_Artikel/Irak/151208-BM-Erbil.html Erişim Tarihi 11.05.2017

Kuzey Irak Kürt bölgesinde özellikle 2013 yılından beri BM kuruluşları olan UNHCR ve UNICEF ve diğer yardım kuruluşları ile işbirliği içerisinde çalışan Alman Teknik Yardım Kuruluşu (*Technische Hilfswerk* - THW) Federal Almanya Hükümeti ile yapmış olduğu anlaşma çerçevesinde onun adına mülteci kamp alanlarında kamp yönetimi, kamp altyapısı, su, atık su, sıhhi tesisat, hijyen ve enerji gibi alanlarda operasyonlarını genişleterek hizmet vermiştir.¹⁵⁴¹ Bu bağlamda ayrıca DAESŞ’le yapılan mücadele sırasında ilk defa Ocak 2015’te ağır yaralanan birçok kürt Alman ordusu tarafından tıbbi müdahale ve bakım için Almanya’ya getirildi.¹⁵⁴² Irak’taki Alman Ekonomik Bürosu (deutsches Wirtschaftsbüro) Alman şirketlerine yardım ve destek olmak amacıyla 2010 yılında Kuzey Irak Kürt bölgesinde Erbil’de kuruldu.¹⁵⁴³ 2010 yılında Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi’nin başkenti Erbil’de ilk Alman Okulu açıldı. Bu okul içerisinde bulunan bir anaokul, okul öncesi, ilkokul ve ortaokul ile eğitim hizmeti sunulmaktadır.¹⁵⁴⁴

3.6 İran ile İlişkiler

Almanya’nın İran’la olan ilişkisi; her şeyden önce, hem ekonomik çıkarılara hem de “*tarihsel olarak şekillendirilmiş stratejik tercihlere*” dayanmaktadır.¹⁵⁴⁵ İran uzmanı Adnan Tabatabai, Alman-İran ilişkilerini; “*tarihsel açıdan zengin, çok boyutlu ve töhmetli*” kavramları ile tanımlamaktadır.¹⁵⁴⁶ Alman-İran ilişkilerinin uzun bir geleneğe

¹⁵⁴¹ “Technische Hilfswerk – THW, 2014 Jahresbericht -Annual Report”, s. 19, http://www.thwhs.de/wp-content/bibliothek/jahresberichte/Jahresbericht_2014.pdf Erişim Tarihi: 11.05.2017

¹⁵⁴² Deutscher Bundestag. Sachstand WD 2 - 3000 - 037/16, s. 43

¹⁵⁴³ Alman Ekonomik Bürosu (deutsches Wirtschaftsbüro) hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://irak.ahk.de/>

¹⁵⁴⁴ “Eröffnung der ersten deutschen Schule im Irak”, *Neue Zürcher Zeitung*, 15.9.2010, https://www.nzz.ch/deutsche_schule_irak-1.7565466 Erişim Tarihi: 11.05.2017. Okul için bkz. Die Deutsche Schule Erbil, 2010, <http://ds-e.org/index.php/de/>

¹⁵⁴⁵ Peter Rudolf, “Managing Strategic Divergence: German-American Conflict Over Policy Towards Iran”, In: Peter Rudolf and Geoffrey Kemp, *The Iranian Dilemma Challenges for German and American Foreign Policy*, American Institute for Contemporary German Studies, The Johns Hopkins University, Washington, D.C. 21 April 1997, s. 1-13, s. 5, <http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/lf/2003/aicgs/publications/PDF/iran.pdf> Erişim Tarihi: 04.07.2018; Guido Steinberg, “Conclusions: German Policy in the Middle East and North Africa”, In: Guido Steinberg (ed.), *German Middle East and North Africa Policy Interests, Strategies, Options*, SWP Research Paper 2009/RP 09, Berlin, September 2009, s. 66-71, s. 67-68, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2009_RP09_sbg_ks.pdf Erişim Tarihi: 04.07.2018

¹⁵⁴⁶ Tabatabai’e göre; geleneği bakımından zengin, çünkü şairlerin Goethe ve Hafız’ın 200 yıl önceki zamanından bu yana Alman ve İranlı düşünürler ve iş adamları arasında ilişkiler vardı. Çok boyutlu, çünkü ilişkiler kültürel, politik, sosyal ve ekonomik düzeyde ifade ediliyor. Son olarak töhmetli, çünkü İran’ın iç ve dış politika düzeyinde, İran’ın İsrail’e olan tutumuyla hiç ilgisi olmayan farklılıklar var. Bu bağlamda ona göre; Alman-İran ilişkileri için; “*Her zaman bu üç alan arasında sallanan bir sarkaç hayal etmek zorundasınız*”. Bkz. Rahel Klein, “Deutschland und Iran: Durch gute und schlechte Zeiten”, *Deutsche Welle*, 09.05.2019, <https://www.dw.com/de/deutschland-und-iran-durch-gute-und-schlechte-zeiten/a-48676496> Erişim Tarihi: 14.05.2019.

ve büyük bir potansiyele sahip olması nedeniyle Almanya'nın İran'a olan bakışı ve siyaseti genellikle ABD ve diğer Batılı müttefiklerinden farklı bir konumda yer almaktadır.¹⁵⁴⁷ Küntzel'e göre; Almanya'nın, birliğini sağlayarak ulus devlet olarak ortaya çıktığı 1871 yılından itibaren İran ile birlikte kurdukları "özel ilişki"nin Almanya'nın ABD ve diğer Avrupalı devletlerden farklı olarak İran'ın yanında olmasında ve Alman eski Dışişleri Bakanı Fischer'in Almanya'yı "ABD karşı İran için koruyucu bir kalkan" görevi ile hareket eden bir ülke olarak tanımlamasında önemli rol oynadığını iddia etmektedir.¹⁵⁴⁸ Küntzel; Almanya'nın ABD'ye karşı kışkırtıcı bir şekilde İran'ın yanında olmasına yönelik olarak; Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yenilmesine ve ABD öncülüğündeki Almanya'nın işgal edilmesine olan kızgınlığı ile İran'ın, Hitler nedeniyle Almanların asla "savaş suçluları" olarak görülmediği tek ülke olmasa da, az sayıdaki ülkelerden biri olmasının bu özel ilişkiyi tamamladığını ifade etmektedir.¹⁵⁴⁹

Almanya'nın 1871'de yeni bir ülke olarak dünya haritasına yerleşmesinden iki yıl sonra, İranlı Nasreddin Şah, şimdiye kadar görülmemiş bir şekilde yapılan iştihamlı devlet ziyareti için Berlin'e gelmesiyle iki ülke arasındaki ilişkiler başladı.¹⁵⁵⁰ Almanya; 1920'lerin ortalarından itibaren, İran'ın endüstriyel altyapısının bel kemiğini ve işletmesi gereken eğitilmiş personelin omurgasını sağlayan Pers endüstrisinin kurucusuydu. Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesi ile birlikte İran ve Almanya arasındaki ideolojik yakınlaşma, iki hükümet arasındaki geniş kapsamlı ticaret, askeri ve diğer anlaşmaların önünü açtı.¹⁵⁵¹ 1933 ve 1941 arasında, Hirschfeld'e göre, İran'ın ithalatının Nazi payı yüzde 11'den 43'e yükselirken, İran'ın ihracatının Alman payı yüzde 19'dan yüzde 47'ye yükseldi.¹⁵⁵²

¹⁵⁴⁷ Matthias Küntzel, *Die Deutschen und der Iran. Geschichte und Gegenwart einer verhängnisvollen Freundschaft*, wjs Verlag, Berlin 2009, s. 12

¹⁵⁴⁸ Matthias Küntzel, *Germany and Iran: From the Aryan Axis to the Nuclear Threshold*, (translated by Colin Meade), Telos Press Publishing, New York 2014, s. 210

¹⁵⁴⁹ Küntzel, 2009, s. 13

¹⁵⁵⁰ Bradford G. Martin, *German-Persian diplomatic Relations, 1873-1912*, Gravenhage: Mouton & Co., 1959, s. 13; U. Gehrke, *Persien in der deutschen Orientpolitik während des Ersten Weltkrieges*, W. Kohlhammer, 2 Bd., Stuttgart 1960, s. 8

¹⁵⁵¹ Yair P. Hirschfeld, "German Policy Towards Iran: Continuity and Change from Weimar to Hitler, 1919-39", In: J. L. Wallach (Hrsg.), *Germany and the Middle East 1835-1939*, Jahrbuch des Instituts für Deutsche Geschichte Beiheft 1, Tel Aviv 1975, s. 117-141, s. 127

¹⁵⁵² Yair P. Hirschfeld, *Deutschland und Iran im Spielfeld der Mächte: Internationale Beziehungen unter Reza Schah, 1921-1941*, Schriftenreihe des Instituts für Deutsche Geschichte, Droste, Düsseldorf 1980, s. 330.

İki ülke arasında ilişkilerin gelişmesinde Nazilerin her iki halkın Aryan ırkına ait olduğuna yönelik söylemleri etkili rol oynadı. Öyleki 1934 yılının sonlarında, İran'ın Berlin büyükelçisinin ısrarıyla İran Şahı, “*Pers*” ismini yasakladı ve bunun yerine yalnızca “*İran*” ya da “*Aryanların ülkesi - Land der Arier*” isminin kullanılmasını istedi.¹⁵⁵³ Bu bağlamda bugüne kadar Almanya ve İran'ın “*ortak bir Aryan mirasını*” her vesile ile paylaşılmaya devam etti. 1989'da, İslam Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani, Almanya Başbakanı Helmut Kohl'a “*ortak Aryan köklerimizi*” vurgulayan bir mektup yazdı. Kohl'ün Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel ise “*ortak mirasımız ve 100 yıllık bir ittifaktan*” bahsetmekten hoşlanıyordu. Cumhurbaşkanı Rafsancani Almanya ile ilişkilerine yönelik yaptığı açıklamada; “*İlişkilerimiz her zaman iyi olmuştur. Her iki halk da Aryan ırkına aittir*” ifadesi ile ortak ırk mirasına vuru yaptı.¹⁵⁵⁴ Aynı şekilde İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad 2009 yılında, Almanya Başbakanı Angela Merkel'e yazdığı bir mektupta, 1947'de müttefikler tarafından kırılan İran-Alman ittifakının yeniden canlandırılması gerektiğini ifade etti. Dikkate değer bir şekilde, Alman liderler, bir anlamda kendilerini Hitler ve Naziler tarafından öldürülen katil mitlerle ilişkilendiren bu mektuptan rahatsız olmadılar.¹⁵⁵⁵

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ile İran arasında kopan ilişkiler savaş sonrası ilk olarak ticari alanda tekrar başladı.¹⁵⁵⁶ ilişkilerin ardından 1952'de Federal Almanya Cumhuriyeti ve İran arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması ile yeniden başladı. Aynı yıl, İran Büyükelçiliği Almanya'da açıldı. 4 Kasım 1954'te, karşılıklı ilişkiler, savaş öncesi anlaşmaların resmi olarak yenilenmesi ve ekonomik-tekni işbirliği anlaşmasının imzalanmasıyla yeni bir boyuta ulaştı.¹⁵⁵⁷ Karşılıklı ilişkilerin yeniden canlanması neticesinde İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi Şubat 1955'te Almanya'ya Şansölye Adenauer ise Mart-Nisan 1957'de Tahran'ı ziyaret etti.¹⁵⁵⁸ 1952'den 1979

¹⁵⁵³ Küntzel, 2009, s. 23, 27

¹⁵⁵⁴ Küntzel, 2009, s. 196

¹⁵⁵⁵ Küntzel, 2009, s. 215

¹⁵⁵⁶ Savaşın sona ermesinden sonra, Batı Almanya-İran ticari ilişkileri hızla düzeldi. 1 Haziran 1949'da, İranlılar ve Batı bölgeleri üzerindeki askeri yönetim arasında, Almanlar adına yeni bir ticaret ve takas anlaşması imzalandı. Bunu 2 Ekim 1950'de Federal Almanya Cumhuriyeti ile İran arasındaki ticaret anlaşmasını izledi. Bkz. H. Ansari, *Deutsch-Iranische Beziehungen nach dem Zweiten Weltkrieg*, (Diss.) Ludwig-Maximilians-Universität, München 1967, s. 36

¹⁵⁵⁷ Ahmad Mahrad, *Die Außenpolitik Irans von 1950 bis 1954 und die Aufnahme der Beziehung Iran und Bundesrepublik Deutschland*, Saarbrücken 1985.

¹⁵⁵⁸ Adenauer'in ziyaretinin bir sonucu olarak, Almanya ve İran, başka bir düzenlemeye gerek kalmadan tamamen serbest mal alışverişi konusunda anlaşma sağladı (31 Mart 1957), bu da Alman'ın İran'a ihracatında yeni bir büyümeye yol açtı. Bkz. Ansari, s. 42.

yılına kadar Batı Almanya neredeyse sürekli olarak tuttuğu bir pozisyon olan İran'ın en önde gelen ticaret ortağı oldu.¹⁵⁵⁹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı bir ülkede düzenlenen ilk Alman sanayi fuarı, 1960 yılında Tahran'da Ekonomi Bakanı Ludwig Erhard'ın 100'den fazla Alman işadamından oluşan bir heyete liderlik etmesiyle gerçekleşti.¹⁵⁶⁰ Mayıs 1965'in ortalarında, Batı Almanya'nın İsrail ile yakın temasları Arap dünyasıyla olan ilişkilerini ciddi şekilde zedelenmesine neden oldu. Böylece, Batı Almanya'nın Ortadoğu'daki önemli bir ortağı olarak İran'ın politik önemi büyük ölçüde arttı ve aralarındaki işbirliği askeri alana yayılmaya başladı.¹⁵⁶¹ Konrad Adenauer ile başlayan bütün Alman Şansölyeleri, Şah'ın devrilmesine kadar İran'ı ziyaret etmeyi ihmal etmediler. Mollalar iktidara geldikten sonra bile, Almanlar Şansölye Gerhard Schröder de dahil olmak üzere üst düzey ziyaretler yoluyla özel ilişkilere devam edildi.¹⁵⁶²

İslam devriminden sonra, Batı Almanya'nın Humeyni yönetimi altındaki İran'la olan ticareti 1980'de 2,8 milyar DM'dan 1983'te 7,7 milyara yükseldi.¹⁵⁶³ İran'da 1979'da gerçekleştirilen “İslam Devrimi” ve sonrasında başlayan Irak-İran Savaşı sırasında başta ABD olmak üzere Almanya ve Avrupa ülkelerinin Irak'ın tarafında olması nedeniyle İran'ın hem Almanya hem de diğer Batılı ülkelerle ilişkileri bozuldu.¹⁵⁶⁴ Buna karşın, Körfez ile ilgili genel iyi niyetli ihmal (*benign neglect*) politikasının aksine, Almanya İran'la ilişkisine önem vermeye devam etti: Bonn, Irak-İran savaşı boyunca Tahran'la yüksek düzeyde temasları sürdürdü ve savaşın ardından Alman dışişleri bakanı pratikte savaşın Irak tarafından başladığını ilan eden tek üst düzey Batılı siyasetçi oldu. Bu bağlamda Almanya, savaşan taraflar arasında arabuluculuk yapmak için birden fazla

¹⁵⁵⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Horst Arno Poller (Hrsg.), *Wirtschaftspartner Iran*, Handbuch der Aussenwirtschaft, Bonn Aktuell, Stuttgart 1978; Küntzel, 2009, s. 81-82

¹⁵⁶⁰ Ansari, s. 61; Küntzel, 2009, s. 81

¹⁵⁶¹ Germany I. German-Persian diplomatic relations, *The Encyclopædia Iranica*, Vol. X, Fasc. 5, s. 506-519, <http://www.iranicaonline.org/articles/germany-i> Erişim Tarihi: 04.07.2018

¹⁵⁶² Seyyed Hossein Mousavian, *Iran-Europe relations: challenges and opportunities*, Durham Modern Middle East and Islamic World Series, Routledge, London 2008, s. 15d

¹⁵⁶³ “EXPORTE: Verblüffend gut, Deutsche Firmen sind die wichtigsten Lieferanten des Iran - doch zum Ärger Teherans keine guten Kunden”, *Der Spiegel*, 7/1984 (13.02.1984), s. 72-75, s. 72, <https://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/13508509> Erişim Tarihi: 04.07.2018

¹⁵⁶⁴ Mousavian, s. 18.

girişimde bulundu ve bu çabalar aslında İran'ın BM ateşkes ilanını kabul etmesine katkı sağladı.¹⁵⁶⁵

Irak-İran Savaşı'nın 1988 yılında bitmesi ile birlikte ABD'nin İsrail ile birlikte İran'a yönelik sert politikaları ve tehditleri nedeniyle İran liderliği, Avrupa ve Japonya ile ilişkileri geliştirerek ve Irak ile ilişkileri normalleştirerek bu tehditleri önlemeye çalıştı. Bu doğrultuda Avrupa ülkeleri içinde İran ile ikili anlaşmaları imzalayan ilk ülke Almanya oldu.¹⁵⁶⁶ Almanya 1991'deki Körfez Savaşı'ndan sonra, İran'a Irak'tan gelen Kürt mültecilerle başa çıkmada lojistik destek sağladı.¹⁵⁶⁷ 1991 ve 1992'de birkaç Alman bakan tarafından Tahran'a yapılan bir dizi ziyaret, ilişkilerin yoğunlaşmasına katkıda bulundu.¹⁵⁶⁸ Bu bağlamda Almanya ayrıca, 1992'den sonra AB'nin Tahran'la “*kritik diyalog*” olarak bilinen; önemli bölgesel bir güç olan İran'ı ikna ederek, uluslararası topluluğa yeniden entegre etmeyi amaçlayan bilinçli bir politikaya öncülük ederek ikili ilişkilerin geliştirmeye çalıştı.¹⁵⁶⁹ Johannes Reissner'e göre; 1990'larda Almanya'nın İran ile ilişkileri, ekonomik dış politika hedeflerini sürdürürken “*dışlamama - non-exclusion*” ilkesine dayanıyordu. Almanya, AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın bir parçası olarak AB-İran ilişkilerinin geliştirilmesinde de önemli rol oynadı.¹⁵⁷⁰

¹⁵⁶⁵ Volker Perthes, “Germany and the Gulf: On the Way to a Policy?”, *Paper presented to the workshop “International Interests in the Gulf: Policy Implications for the GCC Members”*, Abu Dhabi, Emirates Center for Strategic Studies, 15/16 March 2004, s. 11, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/EmiratesSymp0402_ks.pdf Erişim Tarihi: 04.07.2018; Hans Dietrich Genscher, *Erinnerungen*, Berlin 1995, s. 547-549

¹⁵⁶⁶ Ehteshami, s. 189; Mousavian, s. 18.

¹⁵⁶⁷ Almanya'nın İran'a ve İsrail'e atılan füze teknolojisinin kullanımına verdiği tepkilere yönelik belirgin bir çelişki Körfez savaşı ile gün yüzüne çıktı. 1980-8 savaşında Irak, İran kentlerinde 1.800'den fazla Scud füzesi ateşledi. Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Savaşı sırasında sırasında Bağdat, İsrail'e yaklaşık 25 benzer füze ateşledi. İkinci olaydan sonra, Alman hükümeti dışişleri bakanını Tel Aviv'e gönderdi ve bu olay için özür diledi. Almanya füze saldırısı için tazminat olarak İsrail'e 250 milyon DM tazminat ödedi. Almanya'nın Irak'a füze teknolojisi sağladığı için özür mahiyetinde, Alman hükümetinin tazminat ödemesinin gerçekleştiği rivayet edildi. Ancak, İran-Irak savaşı boyunca, Alman hükümeti hiçbir zaman Irak füze saldırıları için İran'dan özür dilemedi ve Tahran'a yaşadığı zararlar için hiçbir ödeme yapmadı. Bkz. Mousavian, s. 19.

¹⁵⁶⁸ Germany I. German-Persian diplomatic relations, *The Encyclopædia Iranica*

¹⁵⁶⁹ Johannes Reissner, “Europe, the United States, and the Persian Gulf”, In: Robert D. Blackwill and Michael Stürmer (eds.), *Allies Divided, Transatlantic Policies for the Greater Middle East*, MIT Press, Cambridge 1997, s. 123-142, s. 138; Aylin Ünver Noi, “Iran's Nuclear Programme: The EU Approach to Iran in Comparison to the US' Approach”, *Perceptions: Journal of International Affairs* 10.1 (2005), s. 79-95, s. 85-86, <http://www.sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Aylin-t-%A3nver-Noi.pdf> Erişim Tarihi: 04.07.2018; Mousavian, s. 71.

¹⁵⁷⁰ Johannes Reissner, “Iran”, In: Guido Steinberg (ed.), *German Middle East and North Africa Policy Interests, Strategies, Options*, SWP Research Paper 2009/RP 09, Berlin, September 2009, s. 46-52, s. 46, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2009_RP09_sbg_ks.pdf Erişim Tarihi: 04.07.2018

Hem yerel hem de ABD ve İsrail'in bu "diyalogun" İran'ın davranışlarının değiştirmesine çok az etki edeceğine yönelik eleştirilere¹⁵⁷¹ cevaben, Almanya ve Avrupa'nın İran'a olan yaklaşımları daha sonra yeniden gözden geçirildi. 1998'den itibaren İran'a yönelik diyaloga; Almanya ve AB "*şartlı angajman*" 2003'ten sonra ise "*yapıcı bir diyalog*" olarak nitelendirdiler. Bununla birlikte, pratikte, İran ile az ya da çok "kritik" bir ilişki hem Almanya hem de Avrupa Birliği tarafından sürdürülmeye devam etti. Önemli bir şekilde, bu durum, İsrail'in bölgedeki rolü ve Ortadoğu barış süreci, İran'ın iç politikaları ve yurtdışındaki terör eylemlerinin sponsorluğu iddiaları gibi önemli uluslararası meseleler üzerine İran'la büyük anlaşmazlıklar yaşamasına rağmen gerçekleşti.¹⁵⁷²

Almanya'nın İran ile diyalog politikası, özünde, özellikle de İran'da, reformcu Muhammed Hatemi'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle belirli bir noktada iç gelişiminin yeni bir aşamasına girmiş olarak algınarak "*yapıcı diyalog - constructive dialogue*" adı altında bu politikaya devam edildi.¹⁵⁷³ Almanya'nın hem muhafazakar hem de sosyal demokratik önderliği altındaki hükümetler zaman zaman güçlü Amerikan ve İsrail itirazları ve eleştirilerine rağmen İran ile olan ilişkilerde yükümlülüklerin yerine getirilmesini aktif olarak sürdürdüler. Almanya; bir çok diğer AB ülkesinde olduğu gibi, ABD'nin "*Çifte çevreleme - Dual Containment*" politikasında hiçbir hikmet görmedi.¹⁵⁷⁴ Alman liderler İran'ı sorunlu bir ortak olarak gördüler, ancak Amerikan söyleminde ve politika uygulamalarında sıklıkla kullanılan "*haydut devlet*" nitelendirmesini pek kullanmadılar. Bunun yerine, daha ziyade, Alman siyasi sınıfında Batı'nın barışçıl değişimi desteklemeye ve İran'daki reformcu güçleri güçlendirmeye çalışması gerektiği konusunda geniş bir fikir birliği vardı.¹⁵⁷⁵

Almanya; AB ile İran arasında 2002'de bir ticaret ve işbirliği anlaşmasıyla ilgili görüşmelere başlanmasında ve bu bağlamda bir insan hakları diyalogu açılmasında öncü

¹⁵⁷¹ Johannes Reissner, "Europe and Iran: Critical Dialogue", In: Richard W. Haass and Meghan L. O'Sullivan (eds.), *Honey and Vinegar, Incentives, Sanctions and Foreign Policy*, Brookings Institution Press, Washington, D.C 2000, s. 33-50, s. 40

¹⁵⁷² Berlin mahkemesi 1997'de bir, İran hükümetinin, beş yıl önce Berlin'deki sürgün edilmiş İran muhaliflerinin öldürülmesinden doğrudan sorumlu olduğuna karar verdi. Mahkeme kararını takiben, AB devletleri büyükelçilerini Tahran'dan çekti, ancak bu geçici bir uyarı olarak kaldı. Bkz. Perthes, 2004, s. 11; *Nahost-Jahrbuch, Deutsches Orient Institute* (Hamburg), vols. 1987-97, Opladen, 1988-98, *Nahost-Jahrbuch* 1993, s. 13-14; Noi, s. 87

¹⁵⁷³ Reissner, 2009, s. 48.

¹⁵⁷⁴ Perthes, 2004, s. 11.

¹⁵⁷⁵ Reissner, 2009, s. 48.

rol oynadı. Diyaloga “*yakınlaşma yoluyla değişim*” fikri eşlik etti. Ancak İran reform hareketinin demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı konusunda kalıcı bir değişim başlatma şansı AB içinde fazla büyütüldü ve başarılı olamadı.¹⁵⁷⁶ Almanya’nın İran’a yönelik tüm stratejisi onun dışlanmamasına yönelikti. Almanya’ya göre; İran’ı dışlamak, yalnızca “*ödün vermeyen teokratları*” güçlendirmeye hizmet edecekti.¹⁵⁷⁷ Sonuç olarak, Alman-İran ilişkileri, özellikle Almanya’nın bölgedeki diğer devletlerle olan ilişkisine kıyasla, gerçekten de oldukça özel oldu. Merkel döneminde Almanya ile İran arasındaki ilişkilerde; İran’ın nükleer enerji çalışmaları bağlamında yürütülen müzakereler, İran’ın Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleri ile olan gerginlikleri, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad’ın İsrail’e yönelik söylemleri ve yaşanan gerilimler, Trump yönetimi altındaki ABD’nin İran ile yapılan nükleer anlaşmayı askıya alması ile yaşanan süreç öne çıkan konuları oluşturdu.

3.6.1 Siyasi İlişkiler ve İran Nükleer Programı Müzakereleri

Merkel dönemi Almanya’nın İran ile olan siyasi ilişkilerinde özellikle; 2003’te AB Üçlüsü (Troykası)¹⁵⁷⁸, 2013’te P5+1¹⁵⁷⁹ içinde Almanya’nın da aktif dahil olduğu İran nükleer müzakereleri 2015’te *Kapsamlı Ortak Eylem Planı - KOEP* (Joint Comprehensive Plan of Action-JCPOA) ile nihai anlaşma sağlanmasına karşın ABD Başkanı Donald Trump’ın ABD’yi anlaşmadan çekmeye ve İran’a karşı yaptırımları yeniden yürürlüğe koymaya çalışması çerçevesindeki gelişmeler en önemli konusunu oluşturdu. Bu bağlamda Almanya’nın İran’daki durumu çözümedeki özel ilgisini ve rolünü, Almanya’nın BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesi ile birlikte İran ile yapılan tüm müzakerelere aktif olarak katılmasıyla gösterdi.

İran’ın nükleer enerji ya da silah programı, 1970’lerin başında İran’da nükleer enerji santralleri kurmak için ABD, Almanya ve Fransa ile sözleşme¹⁵⁸⁰ imzalayan İran

¹⁵⁷⁶ Reissner, 2009, s. 48.

¹⁵⁷⁷ Rupperecht Polenz, “Für eine aufgeklärte Iran-Politik des Westens”, *Internationale Politik* 3, *Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V.* März 2002, s. 39-40, <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2002/maerz/f%C3%BCr-eine-aufgekl%C3%A4rte-iran-politik-des-westens> Erişim Tarihi: 04.07.2018.

¹⁵⁷⁸ Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık

¹⁵⁷⁹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyesi: ABD, Rusya, Çin, Fransa, Birleşik Krallık + Almanya

¹⁵⁸⁰ Şah; 1974’te *İran Atom Enerjisi Teşkilatı*’nı kurdu ve hızla nükleer santraller için pazarlığa başladı. ABD ile 1974’te, 1976’da Almanya ve 1977’de Fransa ile uzatılabilir on yıllık nükleer yakıt sözleşmesi imzaladı. Bkz. Anthony H. Cordesman, “Iran and Nuclear Weapon, Background Paper for the Senate

Şahı Muhammed Rıza Pehlevi zamanına kadar uzanmaktadır.¹⁵⁸¹ İlginçtir ki, bugün İran'ın mevcut nükleer programına yönelik olarak sıkça kullanılan bir argüman olan “çok zengin petrol kaynaklarına sahip olan İran'ın bu tür nükleer tesislere ihtiyacı olmadığı” argümanı, bu Batılı ülkelerden hiçbiri tarafından iddia edilmedi.¹⁵⁸² Yapılan anlaşmalar doğrultusunda 1975'te Almanya, Bushehr yakınlarında hafif su ile yönetilen 1000 megavatlık bir nükleer güç reaktörü inşaa etmeye başladı.¹⁵⁸³ İran'da 1979'da gerçekleşen İslam Devrimi'nden sonra, İran'ın yeni yönetimi İran'ı Batı ülkelerine olan bağımlılığını artıracak “İslami olmayan” bir teknoloji olarak algılanan şeye dayanmak istememesi nedeniyle nükleer program durduruldu. Bu bağlamda Almanların da dahil olduğu birçok nükleer uzman ve müteahhit İran'dan ayrılmak zorunda kaldı.¹⁵⁸⁴ İran-İrak Savaşı sırasında da ilk santrallerin inşa edileceği Bushehr'deki şantiye sahası sırasında ağır hasar görmesi ve savaşın ülke üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle İran 1990'ların ortasına kadar nükleer planlarını askıya almak zorunda kaldı.¹⁵⁸⁵

Rusya ve Çin, 1990'ların ortasından itibaren İran'ın en önemli nükleer ortağı oldu.¹⁵⁸⁶ Bu doğrultuda Ocak 1995'te, Rusya, İran'la gizli bir protokol (Tahran'a uranyum zenginleştirme tesisi yapımını) içeren bir işbirliği anlaşması imzaladı.¹⁵⁸⁷ Clinton yönetimi altındaki ABD İran'ın yeniden başlayan nükleer faaliyetlerini engellemek için İran'a karşı petrol ve ticaret yaptırımlarını ortaya koydu.¹⁵⁸⁸ ABD İran'a karşı bu tutumu bozuk olan iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da kötüleşmesine neden

Foreign Relations Committee”, *Center for Strategic and International Studies (CSIS) report* (March 2000), s. 4, <http://www.bits.de/public/documents/iran/iranbackground032100.pdf> Erişim Tarihi: 11.08.2018

¹⁵⁸¹ Colin Dueck and Ray Takeyh, “Iran’s Nuclear Challenge”, *Political Science Quarterly*, Vol. 122, No. 2 (Summer, 2007), s. 189-205, s. 189, In: Jstor, Published by: The Academy of Political Science, <https://www.jstor.org/stable/20202846> Erişim Tarihi: 04.07.2018

¹⁵⁸² Oliver Thränert, “Iran, the Bomb, and the Future of the Nuclear Non-Proliferation Treaty”, In: Eugene Whitlock (ed.), *Iran and Its Neighbors: Diverging Views on a Strategic Region*, Stiftung Wissenschaft und Politik SWP, Berlin 2003, s. 42-51, s. 43, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/Iran_and_Its_Neighbors2.pdf Erişim Tarihi: 11.08.2018

¹⁵⁸³ “Iran’s Nuclear Program: Status”, *Congressional Research Service*, RL34544, May 10, 2019, s. 30, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/RL34544.pdf> Erişim Tarihi: 01.06.2019.

¹⁵⁸⁴ Thränert, s. 43

¹⁵⁸⁵ Cordesman, s. 2.

¹⁵⁸⁶ Cordesman, s. 8-12

¹⁵⁸⁷ Thränert, s. 43

¹⁵⁸⁸ Murat Jane, “İran’ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi”, *ANKASAM - Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı, 1 (2) Ekim 2017, s. 264-314, s. 273-274, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/391624> Erişim Tarihi: 11.08.2018

oldu.¹⁵⁸⁹ İran'ın yürüttüğü nükleer programın uluslararası bir krize dönüşmesi ise, 2002 yılında İran'ın gizli nükleer programının ortaya çıkması neticesinde oldu.¹⁵⁹⁰ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı – UAEA, İran'da yaptığı araştırma sonucu yoğun miktarda zenginleştirilmiş uranyum bulması neticesinde Amerika konuyu, BM Güvenlik Konseyi'ne taşıyarak İran'a karşı sert caydırıcı önlemlerin alınması önerdi.¹⁵⁹¹

ABD'nin bu talebine karşın Almanya'nın başı çektiği AB Üçlüsü sorunun sert ve askeri müdahale yöntemiyle çözülmesinin yerine, İran'ın nükleer meselesine AB'nin dış politika kimliği doğrultusunda yumuşak güç, diyalog ve çok taraflılığa dayalı bir çözüm bulmak istediler.¹⁵⁹² Bu bağlamda AB Üçlüsü'nün İran ile yaptığı olumlu görüşmeler ve olumlu UAEA Raporları neticesinde 21 Ekim 2003'te "*Tahran Deklarasyonu*" yayınlanmış ve İran uranyum zenginleştirme faaliyetlerini UAEA talepleri çerçevesinde durduracağını ilan ederek Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın (*The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons - NPT*) Ek Protokolü'nü imzaladı.¹⁵⁹³ Geçmişe bakıldığında, Tahran Anlaşması'nın imzalanması önemli diplomatik bir başarıydı.

Almanya, tüm ülkelerin barışçıl nükleer enerjiye sahip olma haklarına desteklemesine karşın, aynı zamanda, nükleer programın askeri amaçlar için kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda, İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin olarak 2006'da yayınlanan "*Alman Güvenlik politikası ve Bundeswehr'in geleceği*" başlıklı Beyaz Kitap'ta Ortadoğu'nun tarihi gelişimi, siyasi-dini ve kültürel farklılıkları, modernleşmeyle ilişkili toplumsal ve sosyal sorunları, bireysel devletlerin siyasi ve askeri öngörülemezliği ve zengin enerji kaynakları nedeniyle uluslararası politikanın sıcak

¹⁵⁸⁹ Volker Perthes, "Ambition and Fear: Iran's Foreign Policy and Nuclear Programme", *Survival*, vol. 52 no. 3, June–July 2010, s. 95–114 s. 99, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/100605_Irans_Foreign_Policy_Survival_52_3_09_Perthes_KS.pdf Erişim Tarihi: 11.08.2018

¹⁵⁹⁰ Shahram Chubin, "The Iranian Nuclear Riddle after June 12", *The Washington Quarterly*, 33:1 (January 2010), s. 163-172, s. 163, https://carnegieendowment.org/files/10jan_Chubin.pdf Erişim Tarihi: 11.08.2018; Jane, s. 274.

¹⁵⁹¹ Jane, s. 274

¹⁵⁹² Sebastian Harnisch, "Minilateral cooperation and transatlantic coalition-building: the E3/EU-3 Iran initiative", *European Security* 16.1 (2007), s 1-27, s. 3, <https://doi.org/10.1080/09662830701442261> Erişim Tarihi: 11.08.2018

¹⁵⁹³ İran'ın bu anlaşmayı kabul etmesine karşılık AB Üçlüsü, İran'a İran'la siyasi ve ekonomik işbirliğini yoğunlaştırma ve İran'ı Dünya Ticaret Örgütü üyeliği yolunda destekleme sözü verdi. Bkz. Jane, s. 274; Heidar Ali Balouji, "The Process of national security decision making in Iran", In: Shannon N. Kile (ed), *Europe and Iran, Perspectives on Non-Proliferation*, SIPRI Research Report No. 21, Oxford University Press 2005, s. 72-96, s. 76

noktası olduğu belirtirdi. Bu bağlamda, bölgede halihazırda mevcut olan çatışma potansiyeli, bölgelerin bölgelerinin uluslararası terörizme katılımı, kitle imha silahlarına sahip olma çabası ve uzun menzilli teslim araçlarının geliştirilmesi ile arttırılmasına vurgu yapılarak, İran'ın nükleer çatışmaya yapıcı bir çözüm için çalışmaya ikna edilmesi gerektiği ifade edildi.¹⁵⁹⁴

Berlin, İran nükleer programını diplomatik bir şekilde çözmek için çaba sarf etmiştir. Bu doğrultuda 2006'ya kadar, Berlin'in İran'a yönelik politikası “yumuşak güç” kavramına dayanıyordu. Siyasi önderlik, örneğin BM Güvenlik Konseyi kararlarını aşmak için askeri güç kullanımı gibi meşruiyetten yoksun olan Washington eylemlerini ve çok katı yaptırımları desteklemiyordu.¹⁵⁹⁵ 2006 yılına gelindiğinde ise Almanya İran'a yönelik politikalarını değiştirmek zorunda kaldı. Bu değişimde üç önemli gelişme önemli rol oynadı.

Birinci gelişme; İran'ın 2003'te uranyum zenginleştirme faaliyetlerini UAEA talepleri çerçevesinde durduracağını kabul etmesine kaşın verdiği taahhütlere uymayarak, bu faaliyetlerini gizliden gizliye devam etmesinin ortaya çıkmasıydı.¹⁵⁹⁶ Aynı zamanda İran rejiminin füze teknolojisindeki ilerlemeleri endişe neden oldu. Şubat 2006'da Alman İstihbarat servisi BND, İran'ın Kuzey Kore'den yaklaşık 2500 km menzilli, nükleer başlık taşıyabilen, 18 adet Sovyet yapımı BM-25(SS-N-6) roket aldığını bildirmesi İran üzerindeki şüpheleri arttırdı.¹⁵⁹⁷ Son olarak ise 3 Ağustos 2005'te İran'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde reformcu Muhammed Hatemi'nin yerine seçilen muhafazakar Mahmud Ahmedinejad'ın (3 Ağustos 2013'e kadar görev yaptı) İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini devam ettirmesi, UAEA'nın denetçilerinin faaliyetlerini sınırlaması, NPT'den çekilme tehdidinde bulunmasının¹⁵⁹⁸ yanında İsrail ve Holokost'a dair sert söylemleri Almanya'nın İran'a yönelik politikasının değişmesine neden oldu.

¹⁵⁹⁴ “White Paper 2006 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr”, *Federal Ministry of Defence*, 2006, http://responsibilitytoprotect.org/Germany_White_Paper_2006.pdf Erişim Tarihi: 12.08.2018

¹⁵⁹⁵ “Iran-Konflikt: Merkel will Bush zu diplomatischer Lösung drängen”, *Spiegel Online*, 07.11.2007, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/iran-konflikt-merkel-will-bush-zu-diplomatischer-loesung-draengen-a-515816.html> Erişim Tarihi: 12.08.2018

¹⁵⁹⁶ Alexandra Sakaki, *Japan and Germany as Regional Actors: Evaluating Change and Continuity After the Cold War*, Routledge, London 2012, s. 53

¹⁵⁹⁷ Sakaki, s. 53;

¹⁵⁹⁸ Chubin, 2010, s. 166-167

İran'ın 2006'da uranyum zenginleştirme alanında Ar-Ge faaliyetlerine yeniden başladığını ilan etmesin ardından 13 Ocak 2006'da AB Üçlüsü ortak bildiri yayımlayarak bu karara sert tepki verdiler. Geline bu noktada konu 4 Şubat 2006'da BM Güvenlik Konseyi'ne taşınarak İran karşı yaptırımların önü açmış ve İran'ın nükleer enerji konusunda daha ketum bir politika izlemesini beraberinde getirdi.¹⁵⁹⁹ Dışişleri Bakanı Steinmeier yaptığı açıklamada; Federal Hükümet'in, İran ile olan nükleer anlaşmazlığın BM Güvenlik Konseyine devredilmesini memnuniyetle karşıladığını ve BM Güvenlik Konseyinin İran nükleer programı konusundaki anlaşmazlığa bir çözüm bulma çabalarına dahil edilmesinin diplomasinin sonu anlamına gelmediğini vurgulayarak, İran'ı aldığı karardan geri adım atmaya çağırdı.¹⁶⁰⁰

Şansölye Merkel İran meselesinin diplomatik yolla çözülmesi arzu ettiğini ifade etsede gelinen noktada Almanya'nın İran'a karşı sert yaptırımlara hazır olduğunu açıkça belirtti.¹⁶⁰¹ İran'a karşı BM Güvenlik Konseyi'nin 2006 yılından itibaren uyguladığı ambargoya¹⁶⁰² destek veren Almanya, bunun yanında diyolog ve diplomasi ile sorununun çözülmesi çerçevesinde hareket etmeye de çalıştı.¹⁶⁰³ Almanya'nın aldığı bu pozisyon, Almanya'nın çok yönlü bir dost ve "*dürüst komisyoncu*" rolüyle ve Berlin'in riskli durumlara sürüklenmekten hoşlanmadığı gerçeği ile uyumluydu. Bu bağlamda Almanya'nın müttefikleriyle İran'ın nükleer programı üzerindeki yaptırımlarını görüşürken, aynı zamanda Rusya olan aşırı olan doğal gaz bağımlılığı azaltmak için Alman enerji devi E.on'nun Alman hükümetinin bilgisi dahilinde İran'la doğal gaz satın alma görüşmelerinde bulunması Almanya'nın İran karşı aldığı pozisyona çarpıcı bir

¹⁵⁹⁹ Jane, s. 278

¹⁶⁰⁰ "Berlin will Iran zum Einlenken bewegen", *Der Tagesspiegel*, 05.02.2006, <https://www.tagesspiegel.de/politik/berlin-will-iran-zum-einlenken-bewegen/681590.html> Erişim Tarihi: 12.08.2018

¹⁶⁰¹ Spiegel Online, 07.11.2007.

¹⁶⁰² Aralık 2006'da, BM Güvenlik Konseyi, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın altındaki hükümetin 2002'de ilan edilen uranyum zenginleştirme programı üzerindeki uluslararası kontrollere izin vermeyi reddettiği için yaptırımlar uyguladı (1737). Bu önlemler, İran'ın nükleer programı için kullanılabilir teknolojilerin İran'a ihraç edilmesini yasakladı ve programa katılan kişilerin ve şirketlerin varlıklarını dondurdu. Bu önlemler, bir silah ambargosu dahil olmak üzere zaman içinde sıkılaştırıldı. BM Güvenlik Konseyi, ilk yaptırımlarını 31.07.2006 tarihinde Tahran'a uyguladı. 23.12.2006'da daha fazla cezai önlem takip edildi.

¹⁶⁰³ Christian Hacke, "„Mehr Bismarck, weniger Habermas. Ein neuer Realismus in der deutschen Außenpolitik?“, *Internationale Politik* 61.6 (2006), s. 68-76, s. 73

örnektir.¹⁶⁰⁴ Almanların bu konudaki tutumu çarpıcıydı, ama aynı zamanda Almanya'nın dış politik kültürüyle de tutarlıydı.

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın Holokost'a dair söylemlerine ve İran'ın nükleer faaliyetlerine Alman siyasi partileri ve hükümet tarafından sert tepki verildi. Almanya'dan ilk öfkeli tepki, Münih Güvenlik Konferansında Şansölye Merkel tarafından dile getirildi.¹⁶⁰⁵ Şansölye Merkel; 4 Şubat 2006'da 42. Münih Güvenlik Konferansı'nın açılışında yaptığı konuşmasında; İran'ın nükleer ihtilafta, "*İran, kendisinin de çok iyi bildiği kırmızı çizgiyi kasti olarak aştığını*" ifade ederek, İran'ı sert bir şekilde eleştirdi ve İran'ın nükleer silaha sahip olmasının önlenmesinin gerektiğini açıkça vurguladı.¹⁶⁰⁶ Merkel; gelinen bu noktada, İran'ın bu faaliyetlerinin nükleer enerjinin barışçıl kullanımı ile ilgili olmadığını açıkça görülmesi nedeniyle, İran'ın nükleer programı üzerinde meşru şüpheleri, meşru kaygıları, meşru endişelerinin olduğunu belirtti.

Merkel konuşmasının devamında Ahmedinejad'ın Yahudi Soykırımı hakkındaki son açıklamalarını da göz ardı etmedi. Merkel konuşmasında; "*İran cumhurbaşkanının kabul edilemez provokasyonlarının doğal olarak cevap vermemizi gerektirdiğini de eklemeliyim. Bunu özellikle Almanya Şansölyesi olarak söylüyorum: İsrail'in var olma hakkını sorgulayan bir başkan, Holokost'un varlığını reddeden bir başkan, Almanya'nın bu konuda en küçük toleransı bile göstermesini bekleyemez. Biz bunu tarihimizden öğrendik*"¹⁶⁰⁷ ifadesi ile İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ı uyardı. Şansölye Merkel tüm olumsuz gelişmelere rağmen sorunun diplomatik yoldan çözülmesi noktasında Rusya başta olmak üzere diğer tüm devletlerin katkısının önemli rol

¹⁶⁰⁴ "Sanctions, What Sanctions? Germany's E.on Wants to Buy Iranian Natural Gas", *Spiegel Online*, 07.04.2007, <https://www.spiegel.de/international/sanctions-what-sanctions-germany-s-e-on-wants-to-buy-iranian-natural-gas-a-470353.html> Erişim Tarihi: 12.08.2018

¹⁶⁰⁵ Mousavian, s. 237

¹⁶⁰⁶ "Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel auf der 42. Münchner Konferenz für Sicherheitspolitik am 4. Februar 2006 in München: "Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik vor globalen Herausforderungen"", *Bulletin Der Bundesregierung* Nr. 12-2 vom 5. Februar 2006, s. 11-12, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975954/769066/3a938866ffe493370d0cd1a1e1d134fa/12-2-merkel-data.pdf?download=1> Erişim Tarihi: 12.08.2018

¹⁶⁰⁷ Ahmedinejad'ın İsrail ve Holokost üzerine artan olumsuz söylemleri artınca, Almanya Başbakanı Angela Merkel, Ahmedinejad ve Hitler arasında paralellikler çizdi. Münih'teki uluslararası bir güvenlik konferansını açıkça uyardı: "*Ulusal Sosyalizmin yükselişini sürdürdüğü otuzlu yılların başlarındaki Alman tarihine baktığımızda, Almanya dışında, "Sadece retorik - telaşlanma" diyen birçok kişi vardı*". Ian Traynor, "Iran faces UN nuclear crisis", *The Guardian*, 05.02.2006, <https://www.theguardian.com/world/2006/feb/05/iran.unitednations> Erişim Tarihi: 12.08.2018; Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel auf der 42. Münchner Konferenz für Sicherheitspolitik 2006, s. 11-12

oynayacağını ifade etti.¹⁶⁰⁸ Şansölye Merkel'in İran'a yönelik sert eleştiriler yönelmesi, başta ABD olmak üzere İsrail tarafından memnunnüyetle karşılandı.¹⁶⁰⁹

ABD hükümeti, Berlin, Paris ve Londra'yı İran'a yaptırımlar getirmeye zorlamaya çalışırken, Temmuz 2006'da Çin ve Rusya'da Batı hükümetleri tarafından kabul edilen daha küçük cezai tedbirleri içeren bir kataloğa yönlendirildi. Almanya'daki hükümet üzerindeki baskıyı kaldırmaya çalıştı. Fakat Amerikalıların baskısı, daha sessiz bir hızda ilerleyen Almanları endişelendiriyordu. Bu arada, Dışişleri Steinmeier kendi partisi içinde baskı altında kaldı. Sonunda, Amerikan baskısı etkili oldu ve AB nihayet İran'a BM Güvenlik Konseyi'nin uranyum zenginleştirilmesi askıya alınması çağrısına uyması için kısa bir süre verdi.¹⁶¹⁰ İran 2007 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin bu talebine karşılık tavrını yumuşatarak, nükleer tesislerini yeniden UAEA denetimine açtı.¹⁶¹¹ Buna karşın İran ile sürdürülen müzakereler 2008 yılında tıkanı.

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın 2008'de, İsrail'in yeryüzünden yok olmasını istediği konuşmasının ardından çok geçmeden, Almanya Başbakanı Angela Merkel, 18 Mart 2008 tarihinde İsrail parlamentosu Knesset'te yaptığı konuşmada: *“Benden önceki tüm Federal Alman hükümetleri ve tüm başbakanları Almanya'nın İsrail güvenliği için özel tarihsel sorumluluğu üstlenmiştir. Almanya'nın bu tarihsel sorumluluğu benim ülkemin varlık nedeninin bir parçasıdır. Başka bir ifadeyle, İsrail'in güvenliği, Almanya Başbakanı olarak benim için asla tartışılmazdır”* ifadesi ile İsrail'e karşı Almanya'nın tarihsel sorumluluğuna ve bu bağlamda Ahmedinejad'ın İsrail'e yönelik tutumuna açık bir cevap verdi.¹⁶¹² Ağustos 2008'in başlarında, Almanya'nın başını çektiği, AB üye ülkelerinin dışişleri bakanları bir telefon konferansı sırasında nükleer ihtilafı ele aldı. Müzakere edilen bir siyasi çözümü kolaylaştırmak amacıyla

¹⁶⁰⁸ Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel auf der 42. Münchner Konferenz für Sicherheitspolitik 2006, s. 12

¹⁶⁰⁹ Clemens Wergin, “Schlagabtausch auf offener Bühne”, *Der Tagesspiegel*, 06.02.2006, <https://www.tagesspiegel.de/politik/schlagabtausch-auf-offener-buehne/681838.html> Erişim Tarihi: 12.08.2018.

¹⁶¹⁰ Mehran Barati, “Deutsch-iranische Beziehungen, Die deutsche Außenpolitik im Atomkonflikt, Welche Rolle spielte und spielt Deutschland im Atomkonflikt mit dem Iran?”, *Iranjournal*, 16.04.2019, s. 1-4, s. 2, <http://iranjournal.org/uncategorized/deutschland-iran-atomkonflikt> Erişim Tarihi: 14.05.2019.

¹⁶¹¹ Jane, s. 279.

¹⁶¹² Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel vor der Knesset am 18. März 2008 in Jerusalem: Datum: 18. März 2008, Bulletin 26-1, *Die Bundesregierung*, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Bulletin/2008/03/26-1-bk-knesset.html> Erişim Tarihi: 06.03.2017; “Das sagte Kanzlerin Angela Merkel vor der Knesset. Die Rede von 2008 im Wortlaut”, *Welt*, 18.03.2008, <https://www.welt.de/politik/article1814071/Das-sagte-Kanzlerin-Angela-Merkel-vor-der-Knesset.html> Erişim Tarihi: 06.03.2017

uranyum zenginleştirmesinden vazgeçmesi için İran'a siyasi ve ekonomik teşvikler teklif edilmesine karar verildi.¹⁶¹³ Bu teşviklere rağmen İran ile olan müzakerelerde bir ilerleme sağlanamadı.

ABD'de 2008 yılında başkan seçilen Barack Obama'nın, ön şartlar olmadan İran'la müzakerelere başlayacağını açıklaması ile birlikte uluslararası yaptırımlar geçici olarak durdu. Obama'nın yönettiği yeni İran politikası Berlin'de bir rahatlama ile karşılandı. İran'ın dışlanmaması tezini savunan Almanya için Obama'nın yeni İran politikası önemli bir gelişme olarak görüldü.¹⁶¹⁴ Bu bağlamda ilk olarak eski Şansölye Gerhard Schröder tarafından Şubat 2009'da İran'a dört günlük bir ziyaretin ardından bir dizi faaliyet başladı. Halk arasında bir el sıkışma ve İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ile bir toplantı düzenledi. Ancak Küntzel'e göre; Schröder'in Tahran'a sansasyonel ziyareti bir istisna idi. Ona göre; “*Bağlantılarınızı koruyun ama fırtına sona erene kadar başınızı eğin*” Ahmedinejad in görev süresi boyunca Almanya'nın İran'a yönelik genel stratejisiydi.¹⁶¹⁵

İran'ın Natanz nükleer tesislerindeki bilgisayar ağına karşı 22 Haziran 2009 ve 7 Temmuz 2009 tarihlerinde ABD ve İsrail tarafından¹⁶¹⁶ düzenlenen virüs/siber saldırıların “*Stuxnet*” önemli bir hasara¹⁶¹⁷ neden olması nedeniyle, başta Almanya olmak üzere İran ile Batı arasındaki güven sorununu arttırmıştır.¹⁶¹⁸ İran bu saldırı ile ilgili olarak; Alman firması Siemens'e ait olan, santrallerdeki ekipmanın işletilmesinde kullanılan Kontrol ve Veri Tedarik Sistemi'nin (*Supervisory Control and Data*

¹⁶¹³ Barati, s. 2

¹⁶¹⁴ Matthias Küntzel, “Germany and a Nuclear Iran”, *Jewish Political Studies Review*, Vol. 26, No. 1/2 (Spring 2014), s. 48-58, s. 55, In: Jstor, Published by: Jerusalem Center for Public Affairs, <https://www.jstor.org/stable/44289823> Erişim Tarihi: 06.03.2017

¹⁶¹⁵ İran'da Hassan Ruhani'nin Haziran 2013'te cumhurbaşkanı seçilmesi ve Kasım 2013'teki Cenevre Anlaşması'nın imzalanması, bu eylem biçiminin açık bir onaylanması olarak algılandı. Bkz. Küntzel, 2014, s. 55.

¹⁶¹⁶ Edward Snowden; 2013'te *Der Spiegel* dergisine verdiği röportajda Stuxnet adlı bilgisayar virüsünün ABD Ulusal Güvenlik Ajansı (National Security Agency – NSA) ve İsrail tarafından ortaklaşa olarak geliştirildiğini ifade etmiştir. Bkz. Jane, s. 280-281; “Edward Snowden Interview, The NSA and Its Willing Helpers”, *Spiegel Online*, 08.07.2013, <https://www.spiegel.de/international/world/interview-with-whistleblower-edward-snowden-on-global-spying-a-910006.html> Erişim Tarihi: 12.08.2018

¹⁶¹⁷ “Stuxnet adlı bilgisayar virüsü İran'da yaklaşık 30 bin bilgisayarı çalışamaz hale getirdi ve ülkenin nükleer programının en az 6 ay gecikmesine neden oldu.” Bkz. Kayhan Karaca, “İran'a karşı savaş”, *Deutsche Welle Türkçe*, 12.01.2012, <https://www.dw.com/tr/irana-kar%C5%9F%C4%B1-a%C3%A7%C4%B1k-sava%C5%9F/a-15662279> Erişim Tarihi: 12.08.2018

¹⁶¹⁸ Jane, s. 280

Acquisition - SCADA) içine bu virüsün yerleştirilmesine izin vererek, ABD ve İsrail'e yardım ettiği iddiasıyla Almanya'yı suçlaması ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir.¹⁶¹⁹

Almanya'da 2009 yapılan genel seçimlerin yeni bir CDU/CSU ve FDP arasında kurulan koalisyon hükümetinde Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier'in yerine gelen Guido Westerwelle (FDP) 25 Kasım 2009 tarihinde Viyana'da, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın başkanı olan Muhammed el-Baradei ile yaptığı toplantı sonrasında, yaptığı açıklamada: *"Tahran'ı geciktirici bir taktiğe karşı uyararak, Almanya'nın sabrının sonsuz olmadığı ve İran'ın nükleer bir silahlanması, bizim kabul edebileceğimiz bir seçenek değil"* ifadesini kullandı. Konuşmasının devamında Westerwelle, *"eğer müzakere ve diyalog yoluyla ilerleme olmazsa, BM Güvenlik Konseyi tarafından yeni yaptırımların da göz ardı edilemeyeceğini"* ifade ederek, İran'ı daha katı yaptırımlar ile tehdit etti.¹⁶²⁰ Bu arada, Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve Almanya, Tahran'a karşı yeni bir karar üzerinde anlaşmaya vardı ve İran ikinci uranyum zenginleştirme tesisini saklamaktan suçlu bulundu. Westerwelle; İran'ı sivillerin nükleer enerjiyi kullanma kisvesi altında nükleer silahların geliştirilmesi üzerine çalışmakla suçladı.¹⁶²¹

Şansölye Merkel, 15 Mart 2010'da Lübnan Başbakanı Saad Hariri ile yaptığı görüşmeden sonra yaptığı açıklamada; *"Tahran'ın, anlaşmazlığın çözümü için yapıcı tüm teklifleri reddetmesi nedeniyle uluslararası topluluğun İran karşı daha sert bir duruş sergilemesini gerektiğini"* ifade ederek, geçmişte Tahran'a karşı daha katı cezai önlemler alınmasına karşı çıkmasının aksine, Merkel; *"İran'a karşı yaptırımların olması gereken aşamaya girdiğini"* açıkça belirtti.¹⁶²² İran'a karşı artan yaptırım tehdidini karşı 17 Mayıs

¹⁶¹⁹ "Siemens firmasına ait olan SCADA sistemi; enerji üretim ve dağıtımının kontrolü, su, doğal gaz, kanalizasyon sistemleri gibi kritik altyapıların kontrol edilmesi ve izlenmesinde kullanılmaktadır." Daha fazla bilgi için bkz. Şener Çelik, "Stuxnet Saldırısı ve ABD'nin Siber Savaş Stratejisi: Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanmaktan Kaçınma İlkesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2013, s. 137-175, s. 145-146, <http://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/dergimiz-15-1/senercelik.pdf> Erişim Tarihi: 13.08.2018; Paul-Anton Krüger, "Iran: Virus Stuxnet: Zentrifugen, die sich zu schnell drehen", *Süddeutsche Zeitung*, 17.01.2011, <https://www.sueddeutsche.de/politik/virus-stuxnet-und-irans-atomprogramm-zentrifugen-die-sich-zu-schnell-drehen-1.1047249> Erişim Tarihi: 13.08.2018; Saeed Kamali Dehghan, "Iran Accuses Siemens of Helping Launch Stuxnet Cyber-attack", *The Guardian*, 17.04.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/17/iran-siemens-stuxnet-cyber-attack> Erişim Tarihi: 13.08.2018; Jane, s. 280

¹⁶²⁰ "Atomstreit: Westerwelle droht Iran mit schärferen Sanktionen", *Spiegel Online*, 25.11.2009, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/atomstreit-westerwelle-droht-iran-mit-schaerferen-sanktionen-a-663509.html> Erişim Tarihi: 13.08.2018

¹⁶²¹ Barati, s. 3.

¹⁶²² "Atomstreit: Merkel will Iran mit Sanktionen bestrafen", *Spiegel Online*, 15.03.2010, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/atomstreit-merkel-will-iran-mit-sanktionen-bestrafen-a-683677.html> Erişim Tarihi: 13.08.2018

2010’da İran, Türkiye ve Brezilya arasında imzalanan; İran’ın nükleer programına yönelik yeni bir çözüm getiren *Tahran Anlaşması* (Ortak Bildirisi); Almanya’nın içinde olduğu Batılı devletler tarafından bir saptırma girişimi olarak algılanarak, kabul görmedi.¹⁶²³

Genişletilmiş BM Güvenlik Konseyi yaptırımlarına rağmen, İran hükümeti uzlaşmaya istekli olmadığını gösterdi. Temmuz 2010’da, AB ülkeleri şimdiye kadar İran’a karşı en güçlü yaptırımları uyguladı. Dışişleri Bakanı Westerwelle, bu zamandaki yaptırımların geçmişte olduğu gibi etkisiz kalacağından emindi: “*Etkili olmayacaklar.*”¹⁶²⁴ Bu bağlamda 2011 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen İran ve P5+1 arasındaki müzakerelerden bir sonuç elde edilemedi. İran’ın Natanz nükleer santralinde çalışan İranlı bir nükleer uzmanın 2012 yılında bir suikast¹⁶²⁵ (İsrail ve ABD’in bu suikastte rolü iddiası) sonucu öldürülmesi, İran ile Batı arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olarak, nükleer müzakereleri olumsuz etkiledi.¹⁶²⁶ Dışişleri Bakanı Westerwelle gibi, Alman Savunma Bakanı Thomas de Maizière’de İran’a yönelik yaptırımların etkisizliğinden şikayet etti. Maizière, Eylül 2012’de Axel-Springer-Haus’da yaptığı konuşmada; “*İsrail’in, İran’ın nükleer programına karşı olası bir saldırısının haklı nedenlere dayandığına inandığını*” ifade ederek İsrail’in olası askeri bir saldırısının “*hukuka aykırı olmayacağını*” başka bir ifadeyle meşru olduğunu belirtmesi Almanya’nın bugüne kadar İran’a yönelik izlediği stratejide önemli bir değişime işaret etti.¹⁶²⁷ İran

¹⁶²³ “Türkei und Brasilien erzielen Kompromiss mit Iran”, *Die Welt*, 17.05.2010, <https://www.welt.de/politik/ausland/article7661074/Tuerkei-und-Brasilien-erzielen-Kompromiss-mit-Iran.html> Erişim Tarihi: 13.08.2018; Jane, s. 281-282; Bahman Nirumand, *Heinrich-Böll-Stiftung, Iran-Report Nr. 08/2010*, 9. Jahrgang, Berlin, im August 2010, s. 18, https://www.boell.de/sites/default/files/assets/boell.de/images/download_de/publikationen/iran_report_08_2010.pdf Erişim Tarihi: 13.08.2018

¹⁶²⁴ “Atomstreit: EU zieht Iran die Daumenschrauben an”, *Focus Online*, 26.07.2010, https://www.focus.de/politik/ausland/iran/atomstreit-eu-zieht-iran-die-daumenschrauben-an_aid_534538.html Erişim Tarihi: 06.07.2018; “Atomprogramm: EU verhängt bisher schärfste Iran-Sanktionen”, *Handelsblatt*, 26.07.2010, <https://www.handelsblatt.com/politik/international/atomprogramm-eu-verhaengt-bisher-schaerfste-iran-sanktionen/3498946.html?ticket=ST-2372952-k34EorbYGdpdvwGM6IZ9-ap2> Erişim Tarihi: 06.07.2018

¹⁶²⁵ İran bu suikastin arkasında, İsrail ve ABD’in rolü olduğunu iddia etti. Bkz. Shirin Jazaeri/Fahimeh Farsaie, “Iranischer Atomforscher stirbt bei Anschlag”, *Deutsche Welle*, 11.01.2012, <https://www.dw.com/de/iranischer-atomforscher-stirbt-bei-anschlag/a-6696530> Erişim Tarihi: 06.07.2018; Michael König, “Attentate auf iranische Atomwissenschaftler: Deckname ‘Bajonett’”, *Süddeutsche Zeitung*, 9. Juli 2012, <https://www.sueddeutsche.de/politik/attentate-auf-iranische-atomwissenschaftler-deckname-bajonett-1.1406614> Erişim Tarihi: 06.07.2018

¹⁶²⁶ Jane, s. 282

¹⁶²⁷ Clemens Wergin, “Militärschlag gegen den Iran ist legitim”, *Welt*, 12.09.2012, <https://www.welt.de/politik/ausland/article109182871/Militaerschlag-gegen-den-Iran-ist-legitim.html> Erişim Tarihi: 05.07.2018

hükümetinin Almanya'nın daha ılımlı bir politika izlemesi umudu bu dönemde gerçekleşmedi.

İran ile P5+1 arasındaki nükleer görüşmeler yaşanan tüm olumsuz gelişmelere (*Stuxnet* siber saldırısı, 2010'daki Türkiye ve Brezilya'nın öncülüğündeki girişimin sonuçsuz kalması, suikastler, vb.) rağmen, İran yönelik yaptırımların İran'da Ağustos 2013'te Ahmedinejad'ın yerine reformcu Hassan Ruhani'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi ve ABD'de Obama yönetimin İran'a yönelik yeni politikasının etkisi ile P5+1 ülkeleri ile görüşmeler yeniden başladı ve 23 Kasım 2013'te gerçekleşen Cenevre Görüşmeleri neticesinde geçici anlaşma imzalandı.¹⁶²⁸

Almanya'da 2013'te yapılan federal seçimlerden sonra üçüncü büyük koalisyon hükümeti kuruldu ve 17 Aralık 2013 tarihinde, Frank-Walter Steinmeier Dışişleri Bakanlığı görevini ikinci kez devraldı. Steinmeier, 25 Eylül 2014'te, New York'taki BM Genel Kurulunun toplantısında Hassan Ruhani ile bir araya geldi ve nükleer anlaşmazlığın hızlı bir şekilde çözülmesini istedi.¹⁶²⁹ Müzakerelerin, Ortadoğu'daki birçok sorunlu noktaya rağmen başarısız olması muhtemel görülmemekteydi. Viyana'da 14 Kasım 2014'te başlayan müzakerelerin ilk turu başarısız oldu, ancak müzakereler devam etti.¹⁶³⁰ Mart 2015'te bir çözüm daha yakın görünüyordu. Kesin bir anlaşma için Viyana'da yapılacak müzakereler, Haziran 2015'te Steinmeier'in arabuluculuğuyla belirleyici aşamaya girdi. 14 Temmuz 2015'te BM daimi üyeleri ve Almanya, 13 yıl süren müzakerelerin ardından İran'la nükleer anlaşma konusunda anlaştilar. *Kapsamlı Ortak Eylem Planı - KOEP* (Joint Comprehensive Plan of Action-JCPOA) olarak adlandırılan Frank-Walter Steinmeier'in diplomatik kariyerindeki en önemli olay başarılı bir sonuca ulaştı.¹⁶³¹ BM Güvenlik Konseyi; 20.07.2015 tarihinde kabul ettiği 2231 sayılı kararı ile, İran'ın nükleer programına ilişkin "*Kapsamlı Ortak Eylem Planını*" onayladı ve İran'a yönelik yaptırımları kaldırdı.¹⁶³²

Temmuz 2015'de İran'la yapılan nükleer anlaşma – KOEP – İran'ın nükleer programı konusundaki son on yıldaki tartışmayı en azından geçici olarak sona erdirdi ve

¹⁶²⁸ Jane, s. 282

¹⁶²⁹ Barati, s. 3.

¹⁶³⁰ Jane, s. 283

¹⁶³¹ Barati, s. 3; Jane, s. 283

¹⁶³² Vereinte Nationen Sicherheitsrat, "*Resolution 2231 (2015) verabschiedet auf der 7488. Sitzung des Sicherheitsrats am 20. Juli 2015, S/RES/2231 (2015)*", https://www.un.org/Depts/german/sr/sr_15/sr2231.pdf Erişim Tarihi: 05.07.2018

Almanya'nın İran ile ilişkilerini yeniden canlandırmasını sağladı. Anlaşmayı kabul ederken, İran, ülkenin nükleer bir güç haline gelmesini engellemek için kapsamlı önlemler alınacağını kabul etti.¹⁶³³ Buna karşılık, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ve Almanya, nükleer kaynaklı ekonomik yaptırımları kaldırdı. Avrupalılar anlaşmanın İran'ın iç ve dış politikaları üzerinde olumlu bir etkisi olacağını ummuştu. Ancak bu böyle gerçekleşmedi. İran içerisinde, insan hakları ve sosyoekonomik koşullar kötüleşti ve dışardan İran, bölgesel gücün daha fazla uzlaşmazlıkla korunması ve genişletilmesi hedefini sürdürmesinin yanında silahlanmasına da hız kattı.¹⁶³⁴ Bu politika, Irak ve Suriye'deki anlaşmazlıkları besledi ve Almanya'nın iki önemli ortağı olan Suudi Arabistan ve İsrail tarafındaki bir diken gibi davrandı.¹⁶³⁵ Almanya'nın bu ortaklarla yakın ilişkilerini sürdürmek ve İran'la aynı anda yakınlaşmak arasında bir denge kurması daha da zorlaştı.¹⁶³⁶

İran'la yapılan nükleer anlaşmayla mümkün olan yakınlaşma iki sütun üzerinde durmaktadır: birinci sütunda ekonomi ve enerji politikası, diğer sütunda ise dış politika. Almanya'nın İran'daki birincil çıkarları, ilk olarak, küresel petrol ihtiyacı için hayati öneme sahip olmaya devam eden Basra Körfezi'ndeki istikrarın sağlanması; ve ikinci olarak ise, Ortadoğu'daki çatışmaları çözmek, en azından Avrupa'ya daha fazla mülteci hareketini önlenmesi gelmektedir.¹⁶³⁷ Çıkar alanları arasında; Almanya ve Avrupa'nın enerji arzlarının çeşitlendirilmesi (örneğin, İran'dan petrol ve doğalgaz ithalatının arttırılması yoluyla Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması), endüstriyel mal ihracatını iyileştirme ve İran ile ekonomik ilişkileri genişletme sayılabilir. İran ile ticari ve siyasi bağların yeniden canlandırılması, “*ticaret ve yakınlaşma yoluyla değişim*” politikasının

¹⁶³³ Ali Fathollah-Nejad, “Germany’s Relations with Iran beyond the Nuclear Deal: Readjusting Foreign and Development Policy”, *DGAPkompakt*, Nr. 7, Summer 2017, s. 1-3, https://dgap.org/sites/default/files/article_downloads/12_fathollah-nejad_iran.pdf Erişim Tarihi: 05.07.2018

¹⁶³⁴ Frank Jansen, “Verfassungsschutz: Iran will mit allen Mitteln die Atombombe”, *Der Tagesspiegel*, 04.07.2016, <http://www.tagesspiegel.de/politik/verfassungsschutz-iran-willmit-allen-mitteln-die-atombombe/13829050.html> Erişim Tarihi: 05.07.2018

¹⁶³⁵ Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel, Eylül 2016'da Spiegel dergisine verdiği röportajda; “İran'ın, İsrail'in var olma hakkını tanyana kadar iki ülke arasındaki ilişkilerin tam olarak normalleşmeyeceği” ifade ederek, İran'ın İsrail'e yönelik politikasını değiştirmesini istedi. Buna karşılık aynı zamanda Almanya İsrail'in nükleer anlaşmaya ve Almanya'ya yönelik eleştirilerine de kulak tıkamıştır. Bkz. Roland Nelles und Florian Gathmann, “SPD-Chef im Interview: Gabriel will mit Iran über Syrienkrieg sprechen”, *Spiegel Online*, 30.09.2016, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/sigmar-gabriel-im-interview-zu-seinem-iran-besuch-a-1114604.html> Erişim Tarihi: 06.07.2018

¹⁶³⁶ Fathollah-Nejad, s. 1

¹⁶³⁷ Fathollah-Nejad, s. 1

ayrılmaz bir parçası olarak rasyonalize edildi. Ancak, makul bir değerlendirme bu stratejinin, şu ana kadar başarısız olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶³⁸

Almanya ve Avrupa Birliği, Tahran'la kendi yakınlaşma yollarını başlatarak Obama yönetiminin İran politikasının sunduğu alandan yararlandı. Ancak 2016 yılında ABD başkanı seçilen Trump'ın, başkanlık seçimi öncesi ve sonrasında anlaşmayı, “dünyanın en kötü anlaşması” olarak nitelediği¹⁶³⁹ İran ile yapılan anlaşmadan ABD'yi çekeceğine ve yaptırımları geri getireceğine yönelik uzlaşmacı bir yaklaşımı reddeden söylemleri ile birlikte Almanya ve AB'de içinde yükselen sesler ABD'den bağımsız olarak özgür bırakılmış bir İran politikası çağrısında bulundu. Bu bağlamda, Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel; yapılan anlaşmanın devamından yana olduklarını ve bu anlaşmanın yapılan en iyi anlaşma olduğunu ifade ederek, “İran anlaşmasının feshinin Ortadoğu'yu sıcak bir kriz bölgesi haline getireceği” konusunda ABD'yi uyardı. Bunun yanında Gabriel; “ABD'nin bu tutumunun İran sorunundaki Avrupalıları ABD'ye karşı Rusya ve Çin'le ortak bir konuma getirebileceği” konusuna vurgu yaparak ABD'nin tutumunu değiştirmesini istedi.¹⁶⁴⁰

İran ile gerçekleştirilen P5+1 müzakereleri ve 2015'te elde edilen anlaşma her türlü anlaşmadan daha fazlası ifade etmiştir. P5+1 müzakereleri Almanya'nın statüsünü arttırmıştır: Savaş sonrası dönemde ilk defa, Berlin Birleşmiş Milletler'in beş daimi üyesi ile birlikte dünya politikasını şekillendirmeye davet edilmiş ve bu süreçte önemli rol oynayarak 2015'te İran'la varılan anlaşmanın imzalanmasında önemli katkı sağlamıştır. Almanya'nın birleşme sonrası daha fazla sorumluluk almaya başlayan dış politikası için İran ile yürütülen nükleer müzakereler önemli bir örnek oluşturmuştur. Bu bağlamda Almanya'nın hem İsrail hem de İran ile olan özel ilişkinin yanında daha önce Hizbullah ve İsrail arasında bir çok farklı olayda gerçekleştirdiği başarılı arabulucuk tecrübesiyle İran ve İsrail arasında sorunların çözümlenmesi noktasında Almanya'ya önemli fırsatlar yarattığı öngörülmektedir.

¹⁶³⁸ Fathollah-Nejad, s. 1-2

¹⁶³⁹ Tuğrul Çam, “Dünden bugüne İran nükleer anlaşması”, *Anadolu Ajansı*, 09.05.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunden-bugune-iran-nukleer-anlasmasi/1139503> Erişim Tarihi: 05.07.2018

¹⁶⁴⁰ “Bundesaußenminister Gabriel warnt vor Ausstieg der USA aus Iran-Atomabkommen”, *Die Welt*, 12.10.2017, <https://www.welt.de/newsticker/news1/article169594041/Bundesausenminister-Gabriel-warnt-vor-Ausstieg-der-USA-aus-Iran-Atomabkommen.html> Erişim Tarihi: 06.07.2018

3.6.2 Ekonomik İlişkiler

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki en büyük üçüncü ticaret bölgesi olan İran, Avrupa bağlamında, Almanya en önemli ticaret ortağıdır.¹⁶⁴¹ Tarihsel olarak önemli ticari bağlara sahip olan Almanya ve İran ilişkilerinde 1970'lerde İran, Almanya'nın Avrupa dışındaki en önemli satış pazarlarından biriydi.¹⁶⁴² 1979'daki İslam Devrimi ve Irak-İran Savaşı sonrası uluslararası siyasi gelişmelerden sonra, ülkenin değişen derecelerde uluslararası düzeyde tecrit edilmesi ve yaptırımlara tabi tutulması, Almanya'nın İran ile olan ekonomik ilişkilerini derinden etkiledi.¹⁶⁴³ 2015'te İran ile varılan anlaşmaya kadar geçen on yılda, İran'ın dış ticaret yapısı, Asya ticaret ortakları lehine güçlü bir şekilde değişti. Bu eğilim Batı yaptırımlarının sıkılaştırılmasıyla daha da hızlandı. Örneğin, İran petrol ihracatı yalnızca Asya'ya, özellikle Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore'ye gitti. İran, Mart 2014 - Mart 2015 yılları arasında yaklaşık 52 milyar dolar değerindeki malı; Çin, BAE, Güney Kore, Türkiye ve Hindistan'dan ithal etti. Buna karşın 2015 yılında Almanya'nın da dahil olduğu AB ülkelerinden İran'a sadece 6,5 milyar Euro ihracat gerçekleştirilebildi.¹⁶⁴⁴ Bu açıdan bakıldığında Almanya, İran açısından önemli bir ticari ortak olarak kalsada yaşanan bu süreçten olumsuz etkilendiği açıkça görülmektedir.

Merkel dönemi içinde her ne kadar Almanya, İran'ın nükleer faaliyetleri ve İsrail'e yönelik söylemlerinden rahatsız olsada İran ile olan ekonomik bağları ve önemli çıkarları nedeniyle BM'in yaptırım kararlarından ve bu yaptırımların sertleştirilmesin hoşlanmadı. Özellikle 2009 yılı sonrası sert yaptırımlar öncesi Almanya İran'ın en büyük ihracatçısıydı. Alman hükümeti, İran ile ilgili Alman şirketlerine verilen yeni kredi garantilerinin değerini yaptırımlar doğrultusunda 2007'de 503,4 milyon Euro'dan 2008'de 133 milyon Euro'ya düşürdüğü halde, İran'a ihracatı 3,6 milyar Euro'dan 3,92 milyar Euro'ya yükseldi. Bu durum, ticaret sektörünün İran'daki önemli çıkarları nedeniyle devlet ihracat garantilerinin güvenlik ağı olmadan İran'la başa çıkma riskini almayı tercih ettiğini gösterdi.¹⁶⁴⁵ Öyleki İsrail'in Haaretz gazetesi; Almanya'nın

¹⁶⁴¹ "Marktstudie Iran für den Export beruflicher Aus- und Weiterbildung", *Bundesinstitut für Berufsbildung (BIBB) iMOVE: Training*, 2017, s. 10, https://www.imove-germany.de/cps/rde/xbcr/imove_projekt_de/d_iMOVE-Marktstudie_Iran_2017.pdf Erişim Tarihi: 06.07.2018

¹⁶⁴² Steinberg, 2009, s. 66-71

¹⁶⁴³ Steinbach, 2007, s. 10.

¹⁶⁴⁴ Marktstudie Iran für den Export beruflicher Aus- und Weiterbildung, s. 22-23

¹⁶⁴⁵ Kerstin Gehmlich, "Germany Cuts Iran Guarantees but Exports Rise", *Reuters*, 24.02.2009, <http://www.reuters.com/article/germany-iran-exports-idUSLO42511220090224> Erişim Tarihi: 06.07.2018

yaptırımlara rağmen 2012 yılı itibariyle İran'ın en önemli batılı ticari ortağı olmasında, Alman firmalarının yaptırımlara rağmen nükleer tesislerde kullanılabilir hassas teçhizatları satmasının önemli rol oynadığını iddia etti. Haberin devamında, Alman-İran iş birliğinin uzun bir geçmişi olduğuna vurgu yapılarak, İranlı sanayi firmalarının üçte ikisi ve küçük ve orta ölçekli firmaların dörtte üçü Alman şirketleri tarafından üretilen makine ve diğer sistemleri kullanması bağlamında İranlıların mekanik ekipman ve yedek parça konusunda Alman tedarikçilere önemli ölçüde bağımlı oldukları ifade edildi.¹⁶⁴⁶ Weinthal'a göre; İran'da önemli çıkarları bulunan Alman şirketleri ve onların lobi örgütleri, Federal hükümetin de desteğiyle İran rejimi üzerindeki baskıyı baltalayarak, müzakerelerde Almanya'nın en zayıf halka olmasına neden oldu.¹⁶⁴⁷

İran ile varılan Nükleer anlaşma resmen Ocak 2016'da yürürlüğe girdi. Bununla birlikte, onun gerçekleştirilmesi başından itibaren sorunsuz gitmedi. Uluslararası bankalar anlaşmaya güvenmediler ve ABD yaptırımlarından korktukları için İran'la ticari ilişkilerinden uzak durmaya devam ettiler. Ancak, AB ticari temsilcilerinin gelecekteki sözleşmeleri güvence altına almak için büyük delegasyonlarda İran'ı ziyaret etmesini engellemedi. İran'la yapılan anlaşmadan sadece beş gün sonra, Başbakan yardımcısı ve Ekonomi Bakanı Sigmar Gabriel (SPD), Volkswagen ve Siemens'in temsilcilerin içinde olduğu iş ve bilim temsilcilerinin içinde bulunduğu yaklaşık 60 kişilik bir heyetle 19 Temmuz 2015'te İran'a gitti.¹⁶⁴⁸ Bu bağlamda Gabriel anlaşma sonrası İran'a gelen ilk Alman bakan ve Batı'lı ilk siyasi lideri oldu. Gabriel, 2 Nisan 2016'da iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla ikinci kez Tahran'a geldi. Gabriel, İsrail ile Alman-İran ekonomik ilişkilerinin patlayıcı doğasının farkındaydı. Ancak Ekim 2016'da Tahra'a gerçekleştireceği ziyaret öncesi Spiegel'e verdiği röportajda "*İran'ın, İsrail'in var olma hakkını tanıyana kadar iki ülke arasındaki ilişkilerin tam olarak normalleşmeyeceğini*" ifade etmesi iki ülke arasında kriz çıkardı.¹⁶⁴⁹ Gabriel 4 Ekim

¹⁶⁴⁶ Maximilian Kiewel, "German Firms Sold Sensitive Equipment to Iran Even During Sanctions Regime", *Haaretz*, 03.12.2013, <https://www.haaretz.com/.premium-iran-sanctions-violators-1.5297870> Erişim Tarihi: 06.07.2018

¹⁶⁴⁷ Benjamin Weinthal, "Analysis: Why Germany is the weakest Western link in nuclear talks with Iran", *The Jerusalem Post*, 28.06.2015, <https://www.jpost.com/Middle-East/Analysis-Why-Germany-is-the-weakest-Western-link-in-nuclear-talks-with-Iran-407350> Erişim Tarihi: 06.07.2018

¹⁶⁴⁸ "Gabriel reist mit Wirtschaftsdelegation nach Teheran", *Zeit Online*, 19.07.2015, <https://www.zeit.de/wirtschaft/2015-07/sigmar-gabriel-iran-atomabkommen-teheran-hassan-ruhani> Erişim Tarihi: 07.07.2018

¹⁶⁴⁹ Nelles.

2016'da, skandalla sonuçlanan İran'a üçüncü bir gezi yaptı.¹⁶⁵⁰ Gabriel röportajdaki; İsrail, insan hakları ve Suriye'deki savaş hakkındaki açıklamalarıyla İran hükümetini kızdırdı. Cumhurbaşkanı Ruhani ve Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif ile toplantı yapılamamasın yanında İran parlamento başkanı Ali Laricani ile planlanan toplantı da iptal edildi.¹⁶⁵¹ Gabriel ve Alman ekonomisinin milyarlarca dolarlık yeni siparişler almayı umut ettiği bu seyahat büyük hayal kırıklılığı ile sonuçlandı.¹⁶⁵²

İran'ın en önemli Avrupa ekonomik ortağı olan Almanya için İran; yaklaşık 80 milyonluk nüfus ve dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olması nedeniyle çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda 2017 yılı itibariyle 5.000 ila 7.000 arasındaki Alman şirketi düzenli olarak İran'la iş yapmaktadır.¹⁶⁵³ Birleşmiş Milletler, ABD ve AB'nin 2012-2015 yılları arasında İran'a yaptığı yaptırımlar sırasında İran'a yılda yaklaşık 2 milyar Euro değerinde mal ve hizmet ihraç eden Almanya 2017 yılı itibariyle ihracatını 2,97 milyar Euro'ya çıkardı.¹⁶⁵⁴ Almanya'nın İran'dan ithalatı ise 410 milyon Euro olarak gerçekleşti. 2015'te imzalanan nükleer anlaşma sonrası Almanya'nın İran'a olan ihracatının 10 milyar Euro seviyesine çıkması öngörülürken, Donald Trump'ın 2016'da ABD başkanı seçilmesinin ardından ABD'yi anlaşmadan çekeceğine ve yaptırımları geri getireceğine yönelik güçlü söylemleri; özellikle Alman bankalarını ABD'nin kendilerine yönelik olası yaptırımları nedeniyle tedirgin olması¹⁶⁵⁵ neticesinde İran ile ticaret yapılmasına izin vermediler. Bu bağlamda, Deutsche Telekom, Daimler, Deutsche Bahn, Siemens ve Herrenknecht (tünel sondaj makineleri üreticisi) gibi çok uluslu Alman şirketleri ABD'nin olası yaptırımlarına maruz kalmamak için

¹⁶⁵⁰ "Gabriels Besuch in Teheran endet mit einem Eklat", *Zeit Online*, 04.10.2016, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2016-10/iran-sigmar-gabriel-treffen-ali-laridschani-absage> Erişim Tarihi: 07.07.2018

¹⁶⁵¹ Birgit Marschall, "Irans Parlamentschef sagt Treffen mit Gabriel kurzfristig ab", *RP Online*, 04.10.2016, https://rp-online.de/politik/ausland/sigmar-gabriel-irans-parlamentspraesident-sagt-treffen-ab_aid-18422237 Erişim Tarihi: 07.07.2018

¹⁶⁵² Barati, s. 3

¹⁶⁵³ Ali Fathollah-Nejad, "Europe and the Future of Iran Policy: Dealing with a Dual Crisis", *Policy Briefing, Brookings Institution*, October 2018, s. 5, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/10/Europe-and-the-future-of-iran-policy-dealing-with-a-dual-crisis-English.pdf> Erişim Tarihi: 07.07.2018

¹⁶⁵⁴ "Export nach und Import aus Iran, Islamische Republik", *Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Außenwirtschaftsportal Bayern*, 2018, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Iran/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 07.07.2018

¹⁶⁵⁵ Bu tedirginliğin en büyük nedeni; 2015 yılında Alman Commerzbank'ın ABD tarafından İran'a uygulanan yaptırımları delmek suçundan 1,5 milyar dolara para cezasına çarptırılmasıydı. Bkz. Hanno Mußler, "Commerzbank zahlt 1,5 Milliarden Dollar Strafe", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 12.03.2015, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/unternehmen/vergleich-mit-amerika-commerzbank-zahlt-1-5-milliarden-dollar-straft-13479904.html> Erişim Tarihi: 07.07.2018

İran'daki operasyonlarını durdurmak ve genişleme planlarından vazgeçmek zorunda kaldılar.¹⁶⁵⁶

3.7 Almanya'nın İsrail ile İlişkileri ve İsrail-Filistin Sorunu

3.7.1 İsrail ile İlişkiler

Küresel siyasi konstelasyon göz önüne alındığında, bu bağlamda, özellikle Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ABD ve Rusya (SSCB) veya büyük Avrupa komşuları olan İngiltere ve Fransa gibi uluslararası devlet sisteminin merkezi aktörleriyle ilişkilerinin özel olarak dikkate alınması şaşırtıcı değildir. Benzer bir şekilde Federal Almanya'nın başka bir devletle olan ilişki açısından İsrail ile olan özel ilişkisi dikkat çekicidir.

Federal Almanya ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkilerin resmi tarihi her ne kadar Mayıs 1965'te başlasada, aslında her iki ülke arasındaki ilişkiler çok daha eskilere dayanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan her iki devlet arasındaki ilişkilerin temelini; savaşın deneyimleri ve Holokost'un acı hatırası ile şekillendirdikleri ulusal kimlikleri belirledi. İki taraf arasında 1950'lerin başında başlayan gizli görüşmeler neticesinde 10 Eylül 1952'de Şansölye Adenauer ve İsrail Dışişleri Bakanı Sharett arasında müzazkere edilip imzalanan Lüksemburg Anlaşması ile Almanya İsrail devletine tazminat ödemeyi kabul etti.¹⁶⁵⁷ Almanya'nın İsrail ile ilişkileri başlatmasında ve Lüksemburg Anlaşması'nı imzalamasında hem II. Dünya Savaşı esnasında Almanların Avrupa'da yaşayan Yahudilere karşı saldırgan tutumları ve yapmış oldukları soykırım bağlanındaki tarihsel sorumluluğu hem de Almanya'nın uluslararası alanda kabulü ve batı entegrasyonu gibi reel politik faktörler önemli rol oynadı.¹⁶⁵⁸

Almanya ile İsrail arasındaki 1965'te diplomatik ilişkilerin kurulması ile birlikte ikili ilişkiler sadece "Holokost'un" gölgesinde kalmamış siyasal, ekonomik ve askeri (güvenlik) alanlarda zaman zaman farklı yoğunlukta olmasına rağmen hem resmi düzeyde, hem de sivil toplumsal düzeyde gittikçe derinlik kazanarak dünyada eşi benzeri olmayan "özel bir ilişki" çerçevesinde gelişmiştir.¹⁶⁵⁹ Bugün Ortadoğu'da bulunan diğer

¹⁶⁵⁶ Fathollah-Nejad, 2018, s. 5, 12.

¹⁶⁵⁷ Kenneth M. Lewan, "How West Germany Helped to Build Israel", *Journal of Palestine Studies* Vol. 4, No. 4 (Summer 1975), s. 41-64, s. 41, In Jstor, Published by: on behalf of the University of California Press Institute for Palestine Studies, <http://www.jstor.org/stable/2535601> Erişim Tarihi: 03.02.2018

¹⁶⁵⁸ Weingardt, 2005, s. 22 – 23

¹⁶⁵⁹ Asseburg, s. 693

devletlere göre İsrail ile daha iyi ilişkilere sahip olan Almanya, ABD'den sonra İsrail'in en yakın dostu olmuştur.¹⁶⁶⁰ Almanya'nın İsrail'e yönelik "tarihsel ahlaki sorumluluğu" çerçevesinde İsrail'in varlığını ve güvenliğini resmen kendi "*varlık nedeni – Staatsräson / Reason of State*" olarak görerek, uluslararası alanda onun ne yaptığına bakmaksızın, ona sınırsız siyasi ekonomik ve en önemlisi askeri yardımlar yaparak onu her daim desteklemiştir.¹⁶⁶¹

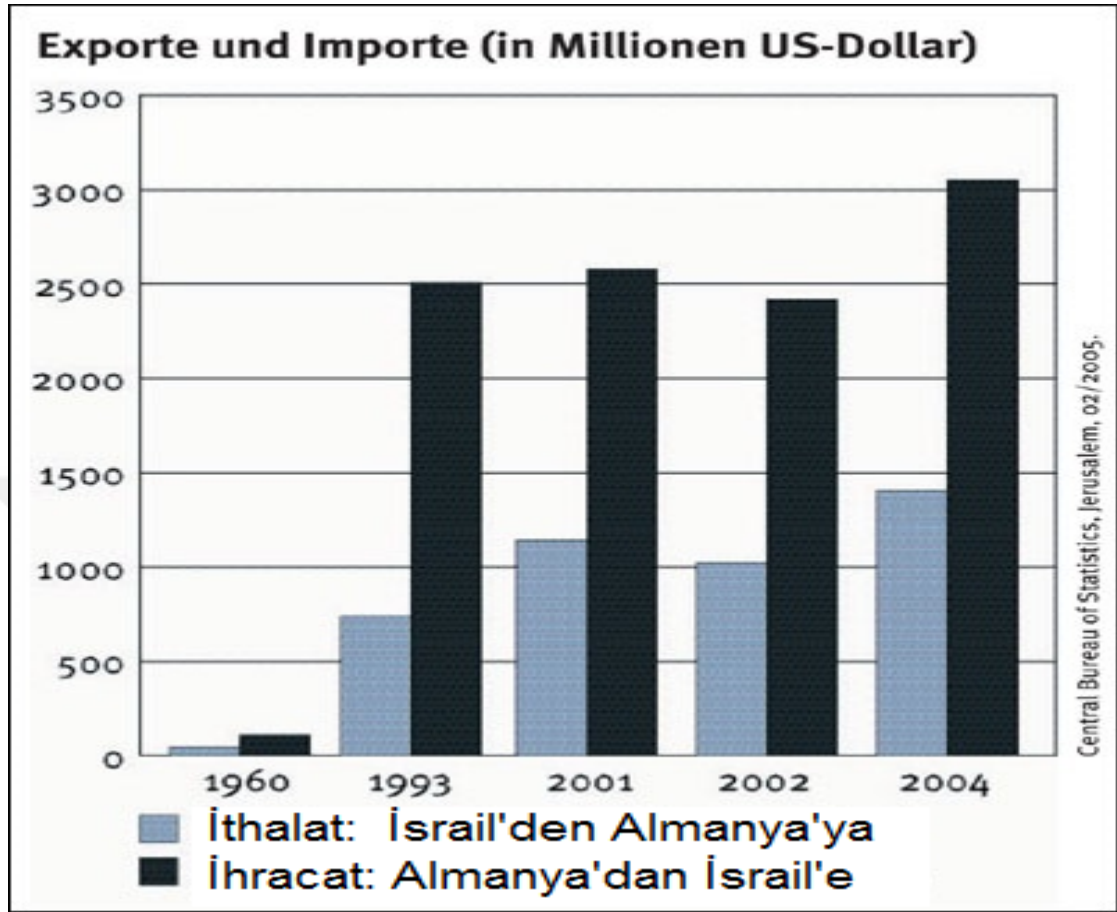
İki devlet arasındaki ilişkiler, üç ayağa dayanan pragmatik bir politika sayesinde sağlam bir temele dayanıyor: Holokost'a dayanan ortak bir tarih, paylaşılan değerler (demokrasi, liberal ekonomi) ve ikili jeopolitik çıkarlar. Bugün Almanya, İsrail'in en sadık ve güvenilir bir ortağıdır.¹⁶⁶² İkili ilişkiler; siyasi, askeri (istihbarat), ekonomi, ticari, kültürel ve bilimsel alanlar da yapılan çok çeşitli anlaşmalar ile geliştirilmektedir. Ekonomik düzeyde, Almanya Çin ve ABD'den sonra İsrail'in üçüncü en önemli ortağıdır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi birleşmeden bu yana neredeyse iki katına çıktı (bkz. Tablo 7). Alman ürünleri iyi bir üne sahip olduğu İsrail'de; Daimler-Benz İsrail, Schenker Logistics, Henkel ve Lufthansa gibi birçok Alman şirketi bilgi ve iletişim, biyoteknoloji ve tıbbi teknik gibi bir çok farklı alanda hizmet sunmaktadır. Kültürel düzeyde, değişimler iki ülkenin vatandaşları arasındaki boşluğu kapatmaya yardımcı olmuştur. 1950'lerde Almanca'nın ve Alman gazete ve dergilerinin yasak olduğu İsrail'de, Goethe Enstitüsü, DAAD, Alexander von Humboldt Vakfı gibi Alman kuruluşları'nın yapmış olduğu olumlu faaliyetler Almanya'nın olumlu imajını İsrail'e aktarmaya yardımcı olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir başarı elde ettiler.

¹⁶⁶⁰ Joyce Marie Mushaben, "From Staatsräson to Realpolitik: Reconfiguring German-Israeli Relations", In: *Becoming Madam Chancellor: Angela Merkel and the Berlin Republic*, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. 84-120, s. 84, <https://doi.org/10.1017/9781108278232.005> Erişim Tarihi: 03.02.2018; Asseburg, s. 693.

¹⁶⁶¹ Ahmet Bülbül, "Tarihsel Ahlâkî Sorumluluk Bağlamında Batı Almanya'nın İsrail Politikası: Altı Gün Savaşı Örneği", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:1, Ocak 2019, s. 59-77, s. 60-61, <http://www.esbadergisi.com/images/sayi18/5alti-gun-savasi-bulbul.pdf> Erişim Tarihi: 02.02.2019

¹⁶⁶² Kloke.

Tablo 7: Almanya ve İsrail Arasındaki İhracat ve İthalat Oranları

Kaynak : Martin Kloke, “40 Jahre deutsch-israelische Beziehungen”, *Bundeszentrale für politische Bildung*, 07.07.2005, <http://www.bpb.de/25044/40-jahre-deutsch-israelische-beziehungen?p=all> Erişim Tarihi: 05.06.2017

3.7.2 Siyasi İlişkiler

Almanya’da 2005 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde Angela Merkel’in seçimleri kazanmasının ardından SPD ile büyük koalisyonunu kurarak Şansölye seçilmesi, Alman-İsrail ilişkilerinin geleceğine yönelik bazı sorulara ve endişelerine neden oldu. Bu soru ve endişelerin en önemli nedeni, Merkel’in Alman siyasi tarihi açısından Doğu Almanya kökenli ilk başbakan olmasıydı. Doğu Almanya-İsrail ilişkilerine bakıldığında, 40 yıllık tarihi boyunca İsrail’e karşı ilan edilmeyen bir savaş siyaseti izleyen Doğu Almanya’da doğup büyüyen Merkel’in İsrail’e karşı nasıl bir tutum takınacağı sorusu merak ediliyordu. Endişelerin aksine Merkel’in selefleri gibi, hatta onlardan daha fazla bir şekilde, İsrail ile iyi ilişkiler ile birlikte onu destekleyeceği kısa bir süre içinde açıkça görüldü.

Almanya'nın İsrail'e yönelik, Holokost'tan kaynaklanan tarihsel ahlaki sorumluluğu çerçevesinde, Almanya ile İsrail arasındaki ilişkiler her zaman kendi tarzları bakımından benzersizdi. Ama, Angela Merkel, Federal Almanya Cumhuriyeti Federal Şansölyesi görevini üstlendiğinden itibaren, Alman-İsrail ilişkilerinin tonu çok daha iyi hale geldi. Selefi Gerhard Schröder'in, yedi yıl boyunca süren başbakanlığı süresince sadece bir kez İsrail'i ziyaret etmesine karşın, Merkel 2017 yılına kadar olan üç dönemi içerisinde İsrail'e toplam altı resmi ziyaret gerçekleştirerek İsrail ile olan ilişkilere verdiği önemi kanıtlamıştır.¹⁶⁶³ 12 Mayıs 2015 tarihinde Almanya-İsrail arasında diplomatik ilişkilerin başlamasının 50'nci yıl dönümünün kutlandığı Merkel döneminde ikili ilişkiler “özel” ve “benzersiz” olmuştur.¹⁶⁶⁴

Şansölye Merkel 2005 yılında SPD ile kurduğu hükümetin ilk yıllarında ve sonraki dönemlerde Almanya ile İsrail arasındaki ilişkinin, Alman dış politikasının en öncelikli konularının arasında yer almasını sağlayarak İsrail Devleti ile eşsiz bir dayanışma göstermiştir.¹⁶⁶⁵ İsrail-Filistin arasındaki çatışmalarla ilgili olarak İkinci Lübnan ve Gazze Savaşları'nda uluslararası alanda İsrail'e yönelik sert eleştiriler olmasına rağmen, Filistinlilerin Gazze'deki sefil yaşam koşullarının yanı sıra İsrail'in yerleşim ve gözaltı politikalarına çok sınırlı tepki veren Şansölye Merkel¹⁶⁶⁶ yönetimindeki Almanya, İsrail varlığını ve güvenliğini kendi varlık nedeni olarak kabul ederek kendisini devamlı olarak İsrail tarafında konumlandırdı.¹⁶⁶⁷ Aynı zamanda, aralarında İsrail'in meşru sınırlarına, Filistinlilere yönelik politikalarına ve

¹⁶⁶³ Merkel İsrail'e ilk ziyaretini 29 Ocak 2006'da, ikinci ziyaretini 1 Nisan 2007'de, üçüncü ziyaretini 16-18 Mart 2008'de, dördüncü ziyaretini 18 Ocak 2009'da, beşinci ziyaretini 31 Ocak – 1 Şubat 2011'de, altıncı ziyaretini 24-25 Şubat 2014'te ve yedinci son ziyaretini ise 3-4 Ekim 2018'de gerçekleştirdi. Bu bağlamda Merkel, İsrail'e en çok ziyaret gerçekleştiren Alman başbakanı olmuştur. Bkz. “419 Besuche in 79 Ländern, Bei Dienstreisen bricht Kanzlerin Merkel alle Rekorde”, Bild, 01.04.2018, <https://www.bild.de/politik/inland/bundestkanzlerin/auslands-reiseziel-im-ranking-55157690.bild.html>

Erişim Tarihi: 10.05.2019

¹⁶⁶⁴ Asseburg, 2015, s. 1

¹⁶⁶⁵ Asseburg, s. 702.

¹⁶⁶⁶ Judy Dempsey'e göre; İsrail'e karşı kişisel bir politika izleyen Merkel tutarsız davranmaktadır. 2005 yılının sonlarında şansölye seçildiğinde, insan haklarına ve özgürlüğüne çok önem verdi. Çin'in insan hakları politikasını eleştirdi ve Merkel 2007'de çok tartışmalı bir karar alarak, sürgündeki Tibet manevi lideri Dalai Lama ile başbakanlıkta görüştü. Çin, kârlı ticaret sözleşmelerini kesmek gibi korkunç sonuçlara karşı uyardı. Çin ile birkaç üst düzey toplantının iptali dışında, çok az şey oldu. Şansölye Merkel, Vladimir Putin'in yasaklamaya çalıştığı sivil toplum örgütleriyle bir araya gelmesi sonucunda, Berlin ile Moskova arasındaki ilişkiler soğudu. Ancak konu Ortadoğu'ya gelince, Şansölye Merkel, Filistinlilerin Gazze'deki sefil yaşam koşullarının yanı sıra İsrail'in hukuk dışı yerleşim ve gözaltı politikalarına azami önem vererek, bu konuları neredeyse görmezden geldi. Bkz. Judy Dempsey, “Embracing Israel Costs Merkel Clout”, *Voltaire Network*, 8 February 2010, <https://www.voltairenet.org/article163928.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018

¹⁶⁶⁷ Asseburg, s. 702.

uygulamalarına ve “iki devlet çözümünün” uygulanabilirliğine ilişkin derinlemesine anlaşmazlıklar ve tartışmalar olmasına rağmen¹⁶⁶⁸, Şansölye Angela Merkel güçlü bir şekilde İsrail yanlısı bir duruş göstermesi nedeniyle Merkel Alman tarihinin en İsrail yanlısı başbakanı olarak olarak nitelendirildi.¹⁶⁶⁹ Merkel, aynı zamanda İsrail’in “Yahudi” bir devlet olarak kimliğini benimseyen ilk Federal Almanya Cumhuriyeti’nin ilk lideri oldu.¹⁶⁷⁰ Bu bağlamda Szalanska’nın da ifade ettiği gibi “Almanya-İsrail İlişkilerinde Merkel Baharı” yaşandı.¹⁶⁷¹ Neden Merkel döneminde Alman-İsrail ilişkileri çok iyi oldu sorusuna yanıt olarak Wittlinger; Merkel’in Doğu Almanya’daki yaşam öyküsü bağlamında, Merkel’in büyüdüğü devletin İsrail ile son derece problemlili ilişkileri olması nedeniyle Merkel’in kişisel olarak İsrail’e ve Holokost’a olan yaklaşımını etkilemesinin, ya da başka bir ifadeyle bir mahcubiyetin sonucudur.¹⁶⁷²

Angela Merkel, İsrail’e yönelik; Alman kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak Holokost merkezli bellek konsolidasyonunu devam ettirmiştir. Yurtiçinde ve yurtdışında birçok kez Almanya’nın tarihsel sorumluluğunu açık bir şekilde vurgu yapmıştır. Onun için, Almanya’nın Nasyonal Sosyalist geçmişi, Alman ulusal kimliğinin kilit bir bileşenidir. Bu bağlamda, 2007’de Varşova Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada “sadece geçmişimizi her zaman tamamen kabul ederek geleceğimizi şekillendirebiliriz”¹⁶⁷³ ifadesi ile konuya olan bakışını açıkça belirtmiştir. Aynı şekilde, Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier verdiği bir röportajda, Holokost’un hafızasını ve İsrail ile olan özel ilişkilerini Federal Cumhuriyet dış politikasının merkezi bir parçası olarak nitelendirdi. Bu özel ilişkinin temelini; “Başka hiçbir ülkeyle, tarihimizle bu kadar ayrılmaz bir bağ

¹⁶⁶⁸ Ralf Neukirch, “Significant Escalation, Tensions Flare in German-Israeli Relations”, *Spiegel Online*, 18.02.2014, <https://www.spiegel.de/international/germany/relations-between-germany-and-israel-at-all-time-low-for-merkel-a-954118.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

¹⁶⁶⁹ Judy Dempsey, “Embracing Israel Costs Merkel Clout”, *The New York Times*, Jan. 20, 2010, <https://www.nytimes.com/2010/01/21/world/europe/21iht-letter.html?pagewanted=all> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

¹⁶⁷⁰ Mushaben, s. 84.

¹⁶⁷¹ Justyna Szalanska, “Almanya-İsrail İlişkilerinde Merkel Baharı”, *Bilgesam*, 22.02.2013, <http://www.bilgesam.org/incele/212/-almanya-israil-iliskilerinde-merkel-bahari/#.XUXKVvVOLIU> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

¹⁶⁷² Ruth Wittlinger, “The Merkel Government’s Politics of the Past”, *German politics and society*, Vol. 26, No. 4 (89), Special Issue: Dynamics of Memory in 21st Century Germany (Winter 2008), s. 9-27, s. 9-10, In: Jstor, Published by: Berghahn Books, <https://www.jstor.org/stable/23742875> Erişim Tarihi: 03.04.2018

¹⁶⁷³ “Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel an der Universität Warschau am 16. März 2007 in Warschau”, *Bulletin der Bundesregierung*, Nr. 31-1 vom 16. März 2007, s. 3, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975954/765608/a9106edb79276f25735f505d329732d4/31-1-bk-data.pdf?download=1> Erişim Tarihi: 03.04.2018

kuramayız” ifadesi ile çok net bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁶⁷⁴ Merkel’e göre; Alman-İsrail ilişkileri sadece geçmişe yönelik değildir, ikili ilişkiler aynı zamanda ortak bir geleceğe yönelik olarak kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda daha da derinleşmelidir.¹⁶⁷⁵ Bu doğrultuda 2008 yılında Almanya ve İsrail, hükümet düzeyinde yıllık istişareler konusunda anlaştılar.¹⁶⁷⁶

Almanya’nın İsrail’e karşı tarihsel ahlaki sorumluluğuna ve İsrail’in var olma hakkının savunuculuğuna yapılan vurgu, hangi partilerin hükümeti oluşturduğuna bakmaksızın tüm federal hükümetler tarafından paylaşılmaktadır. Bu bağlamda, Merkel’in yalnızca tarihsel sorumluluğu vurgulamakla kalmayıp aynı zamanda İsrail’i açıkça bir Yahudi devleti olarak kabul etmesi dikkat çekicidir.¹⁶⁷⁷ Merkel, İsrail konusunda daha da ileri giderek, 2006 yılında Alman askerlerinin Lübnan’da görevlendirilmesi konusunda yapılan tartışmalara yönelik olarak *Welt* gazetesine verdiği röportajda; “*İsrail’in var olma hakkı, Alman devletinin varlık nedenine aittir*” sözleriyle İsrail’e olan tutumunu açıkça ortaya koydu.¹⁶⁷⁸ Bu röportajdan ortaya çıkan önemli bir gerçek; İsrail’in Lübnan’a saldırısını görmezden gelen ve eleştirmekten kaçınan Merkel’in, BM tarafından oluşturulan UNIFIL barış gücüne asker göndererek İsrail ile Lübnan/Hizbullah arasında çatışmanın önlenmesinden daha çok İsrail’in, Hizbullah ve Hamas’a karşı korunmasını amaçlandığıdır.¹⁶⁷⁹

Şansölye Merkel bu bağlamda 20 Eylül 2006’da Lübnan’a Alman askerlerinin gönderilmesi konusunda Alman Meclisi Bundestag’da yaptığı konuşmada; “*evet, biz tarafsız değiliz ve ayrıca tarafsız olmak istemiyoruz. Almanya’nın 1949’dan beri dış politika ve güvenlik politikası asla tarafsız olmamıştır*” ifadesi ile açık bir şekilde İsrail’e

¹⁶⁷⁴ Wittlinger, 2008, s. 15,

¹⁶⁷⁵ “Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel bei der Verleihung der Ehrendoktorwürde durch die Hebräische Universität Jerusalem am 1. April 2007 in Jerusalem”, *Bulletin der Bundesregierung*, Nr. 41-1 vom 1. April 2007, s. 2-3,

<https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975954/766122/29daf634c63019593c473d734cbc9aa4/41-1-bkin-data.pdf?download=1> Erişim Tarihi: 03.04.2018

¹⁶⁷⁶ Anne-Kathrin Kreft, *The weight of history: change and continuity in German foreign policy towards the Israeli-Palestinian conflict*, Master’s Thesis, Western Washington University 2010, s. 111, <https://cedar.wvu.edu/wwuet/28/> Erişim Tarihi: 03.04.2018

¹⁶⁷⁷ Mushaben, s. 84.

¹⁶⁷⁸ Margaret Heckel, Jacques Schuster, Christoph Keese, “Warum sollen unsere Soldaten in den Libanon, Frau Merkel?”, *Welt am Sonntag*, 20.08.2006, <https://www.welt.de/print-wams/article86911/Warum-sollen-unsere-Soldaten-in-den-Libanon-Frau-Merkel.html> Erişim Tarihi: 04.04.2018

¹⁶⁷⁹ Alman birliğinin misyonu; Lübnan’daki Hizbullah kuvvetlerinin silah kaçakçılığını önlemek için Lübnan kıyılarını izlemektir.

yönelik politikalarını savundu.¹⁶⁸⁰ Merkel'in İkinci Lübnan ve Gazze Savaşları'nda olduğu gibi, İsrail-Filistin arasındaki çatışmalarda kendisini devamlı olarak İsrail tarafında konumlandırması ve Almanya içinde eleştirilmesine neden oldu.¹⁶⁸¹ Yapılan bu eleştiriler, hem İsrail lobisinin hem de İsrail yanlısı olarak bilinen Alman medyası etkisiyle Almanya içinde fazla yankı bulamadı. Bundestag'da Alman askerlerinin UNIFIL içinde konuşlandırılması konusunda 19 Eylül ve 20 Eylül 2006 tarihlerinde yaşanan sert tartışmaların ardından gerçekleştirildi ve sonrasında katılımın için onay verildi. Sosyal Demokratlar, konunun tarihsel boyutunu vurguladı. Örneğin, Dışişleri Bakanı Steinmeier, Alman kararının tarihsel ağırlığına yönelik; *“on yıl önce muhtemelen hiç kimsenin, Alman askerlerinin diğer Avrupa ülkelerinin askerleri ile yan yana Ortadoğu'ya gönderilmesini fikrini dahi tartışamayacağına”* dikkat çekerek, *“o zamandan beri, dünyadaki koşullar temelden değişti ve biz (Almanlar'ın) onlarla birlikte değiştiğini”* vurguladı.¹⁶⁸²

Şansölye Merkel, İsrail'in kuruluşunun 60'ncı yıl dönümünü kutlamak için İsrail'e gerçekleştirdiği üçüncü ziyareti sırasında 18 Mart 2008'de İsrail Meclisi Knesset'te yaptığı konuşmada; *“Benden önceki tüm Federal Alman hükümetleri ve tüm başbakanları Almanya'nın İsrail güvenliği için özel tarihsel sorumluluğu üstlenmiştir. Almanya'nın bu tarihsel sorumluluğu benim ülkem varlık nedeninin bir parçasıdır. Başka bir ifadeyle, İsrail'in güvenliği, Almanya Başbakanı olarak benim için asla tartışılmazdır”* ifadesi ile

¹⁶⁸⁰ “Deutscher Bundestag – Plenarprotokol, 16. Wahlperiode – 50. Sitzung”, Berlin, Mittwoch, den 20. September 2006, s. 4832, <http://dipbt.bundestag.de/dip21/btp/16/16050.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2018

¹⁶⁸¹ Alman Frankfurter Rundschau gazetesinde 25 Alman akademisyenin imzaladığı “25 Bildirgesi: Dostluk ve Eleştiri: Almanya ile İsrail arasındaki özel ilişkinin neden yeniden düşünülmesi gerektiği” başlıklı programatik bir metin yayınlandı. Bildirgede; Almanya'nın yalnızca Yahudi'lerin değil, Filistin halkının da refahı için tarihi bir sorumluluk taşıdığı savunularak, Alman hükümetinin sadece İsrail'in güvenliği sağlanması doğrultusunda İsrail'e her türlü silahın temin edilmemesi ve İsrail'in İsrail-Filistin ihtilafını çözmek için askeri uygulamalarına karşı daha sert eleştirel bir tavır alınmasını talep edildi. Manifest der 25, “Freundschaft und Kritik, Warum die “besonderen Beziehungen” zwischen Deutschland und Israel überdacht werden müssen”, *Frankfurter Rundschau*, 15.11.2006. Tartışmalar için bkz. Reiner Steinweg (Hg.), *Dokumentation: Das „Manifest der 25“ „Freundschaft und Kritik“ und die darauf folgende Debatte Artikel und Briefe, Gedrucktes und Ungedrucktes Band I*, Institut für Auslandsbeziehungen e.V, Berlin, Juli 2007, http://www.crisis-prevention.info/wp-content/uploads/2018/03/Dokumentation_zum_Manifest_der_25_vollstaendige_Fassung.pdf Erişim Tarihi: 04.04.2018

¹⁶⁸² Steinmeier konuşmasının devamında; Lübnan operasyonunun amacını, Nazi döneminden sonra iyi nedenlerle kendimizi dayattığımız dış politika tabusunu kırmak olmadığını ifade ederek, bu görevin, herhangi bir şekilde, Alman dış politikasının iyi geleneğinin bir parçası olduğunu belirtti. Ona göre gelinen bu noktadaki durum, güvenirlilik ve normalliğin tanınması ile ilgiliydi. Bunun yanında son olarak bu durum, sadece Lübnan'ın değil, İsrail'in de açıkça bu misyona katılmamızı istediği gerçeğine saygı göstermekle ilgiliydi. Bkz. “Deutscher Bundestag – Plenarprotokol, 16. Wahlperiode – 49. Sitzung”, Berlin, Dienstag, den 19. September 2006, s. 4799, <http://dip21.bundestag.de/dip21/btp/16/16049.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2018

hem İran tehdidine¹⁶⁸³ karşı İsrail'in yanında olduğunu, hem de İsrail'e karşı olan tarihi ahlaki sorumluluğu açıkça vurgu yaptı.¹⁶⁸⁴ Merkel bu konuşması ile, Knesset'te bir konuşma yapmak için davet edilen ilk Alman şansölyesi olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu konuşmayı yapabilmesi için Knesset'in kendi iç tüzüğünü değiştirmek zorunda kaldığı ilk hükümet başbakanı oldu.¹⁶⁸⁵ Bu konuşmadan sonra İsrail Başbakanı Ehud Olmert, Merkel'i “*çok önemli bir Avrupa ve dünya lideri ve İsrail'in büyük bir dostu*” olarak nitelendirdi.¹⁶⁸⁶

Yönetim düzeyinde, Şansölye Merkel ile İsrail Başbakanı Olmert arasında kurulan dostane bir ilişkiler çerçevesinde 2008 yılında Almanya ve İsrail, hükümet düzeyinde yıllık düzenli istişareler konusunda anlaşması ile birlikte zaten yakın olan ilişkiler derinleşti.¹⁶⁸⁷ Ancak 2009 yılının başlarında İsrail'de başbakanlık görevini Benjamin Netanyahu'nun devralınmasından sonra Alman-İsrail ilişkilerinde gerginlikler yaşanmaya başlandı.¹⁶⁸⁸ Merkel ile Netanyahu arasındaki kişisel ilişki, Merkel ile Olmert arasındaki önceki yakın bağlardan çok daha uzak oldu. Bu doğrultuda, sadece 2009 için planlanan hükümet istişarelerinin yenilenmesi ertelendi. Aşırı sağcı yeni İsrail Dışişleri Bakanı Lieberman'ın Mayıs 2009'da bir açılış ziyareti için geldiği Berlin'de Alman tarafı tarafından kendisine protokolde en asgari seviyede bir yaklaşım sergilendi.¹⁶⁸⁹

¹⁶⁸³ Şansölye Merkel Knesset'te yaptığı bu konuşmanın bir benzerini 2009 yılında ABD Kongresinde yaptı. Merkel konuşmasında; “*Holokost'u reddeden İran'ın cumhurbaşkanının elindeki atom bombası İsrail'i tehdit ediyor ve var olma hakkını reddediyor. İsrail'in güvenliği benim için asla pazarlık edilemez... Her kim İsrail'i tehdit ederse, bizi de tehdit etmiş olur*” ifadesi ile İsrail'in yanında olduklarını açıkça belirtti. Bkz. Gunther Hellmann, “Das neue Selbstbewusstsein deutscher Außenpolitik und die veränderten Standards der Angemessenheit”, In: Thomas Jäger, Alexander Höse und Kai Oppermann (Hrsg), *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen*, 2. aktualisierte und erweiterte Auflage VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2011, s. 735-757, s. 748.

¹⁶⁸⁴ Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel vor der Knesset am 18. März 2008 in Jerusalem.

¹⁶⁸⁵ Ruth Wittlinger, “The Dynamics of Collective Memory and German Foreign Policy Since Unification”, *The American Institute for Contemporary German Studies, AICGS Policy Report 57*, 2013, s. 22, <https://www.aicgs.org/site/wp-content/uploads/2013/12/PR-57-Collective-Memory-Wittlinger.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2018; Mushaben, s. 84.

¹⁶⁸⁶ Jefferson Chase, “German-Israeli relations: What you need to know”, *Deutsche Welle*, 17.04.2018, <https://www.dw.com/en/german-israeli-relations-what-you-need-to-know/a-41800745> Erişim Tarihi: 23.04.2018

¹⁶⁸⁷ Asseburg, s. 703-704.

¹⁶⁸⁸ Asseburg, 2015, s. 5

¹⁶⁸⁹ Lieberman'ın aşırı milliyetçi politikaları, Arap karşıtı ifadeleri ve tüm uluslararası barış çabalarının temeli olan iki devletli bir çözümü reddetmesi, ona karşı karşı hoşnutsuzluk ve öfkeye yol açtı. Bu doğrultuda Berlin ziyareti sırasında; halka açık katılım olmadı, basın toplantısı düzenlenmedi, asgari siyasi program uygulandı. Bkz. Andrea Nüsse, “Israels Außenminister zu Besuch: Minimalprogramm für Lieberman”, *Zeit Online*, 07.05.2009, <https://www.zeit.de/online/2009/20/liebermann-besuch> Erişim Tarihi: 23.04.2018; Andrea Nüsse, “Israels Außenminister zu Besuch Kein öffentliches Wort von Lieberman”, *Der Tagesspiegel*, 08.05.2009, <https://www.tagesspiegel.de/politik/israels-aussenminister-zu-besuch-kein-oeffentliches-wort-von-lieberman/1506300.html> Erişim Tarihi: 23.04.2018

Almanya’da 2009 yapılan federal seçimlerden sonra kurulan muhafazakar-liberal koalisyonda, federal hükümet İsrail’i desteklemeye devam etti. Öyleki, koalisyonu oluşturan CDU/CSU ve FDP tarafından kabul edilen koalisyon sözleşmesinde açık bir şekilde Yahudi devleti için Almanya’nın sorumluluğuna vurgu yapıldı.¹⁶⁹⁰ Aralık 2008 sonundan Ocak 2009 ortasına kadar süren Gazze savaşını inceleyen BM *Goldstone Raporu* (Goldstone-Bericht)¹⁶⁹¹, hem Hamas’ı hem de İsrail’i eleştirmesine ve her iki tarafın savaş suçu işlediği sonucuna varmasına karşın, Almanya BM Genel Kurulu’nda yapılan oylamada bu raporun reddi yönünde oy kullanarak, İsrail yanlısı tutum devam ettirdi.¹⁶⁹² Bu bağlamda daha sonra ortaya çıkan Wikileaks gizli yazışmalarına göre, Merkel’in ulusal güvenlik danışmanı Christoph Heusgen’in, ABD’nin İsrail’in tüm yasa dışı yerleşim ve inşaat faaliyetlerini durdurmasına karşın, Goldstone raporunun reddedilmesinin önerildiği dikkat çekicidir.¹⁶⁹³ Genel olarak, Berlin ile Tel Aviv arasındaki anlaşma yürürlükte kalmasına karşın, bu örnekte olduğu gibi, Federal Hükümetin İsrail politikasına memnuniyetsizliğinin artmasının temsilcisi oldu.

Tekrarlanan orantısız şiddet/güç kullanımına ek olarak, 20 Ocak 2010’da Hamas liderlerinden Mahmud el Mabhuh’nun Mossad ajanları tarafından Dubai’de kaldığı otelde öldürülmesinde Alman pasaportlarının kullanılmasının¹⁶⁹⁴ yanında İsrail hükümeti üyelerinin özellikle aşırı sağcı Dışişleri Bakanı Lieberman’ın ırkçı yorumları da bu

¹⁶⁹⁰ “Wachstum. Bildung. Zusammenhalt - Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP 17. Legislaturperiode”

¹⁶⁹¹ David Kaye, “Völkerrechtliche Implikationen des Goldstone-Berichts”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, 9/2010, (1.März 2010), s. 16-22, s. 16-17, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, 19.02.2010, <http://www.bpb.de/apuz/32929/voelkerrechtliche-implikationen-des-goldstone-berichts?p=all> Erişim Tarihi: 25.04.2018; Rapor için bkz. “Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict”, *UNITED NATIONS General Assembly, Distr. GENERAL A/HRC/12/48*, 25 September 2009, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/12session/A-HRC-12-48.pdf> Erişim Tarihi: 25.04.2018.

¹⁶⁹² “By Recorded Vote, General Assembly Urges Israel, Palestinians to Conduct Credible, Independent Investigations into Alleged War Crimes in Gaza”, *United Nations, Sixty-fourth General Assembly Plenary 38th & 39th Meetings*, GA/108835 November 2009, <https://www.un.org/press/en/2009/ga10883.doc.htm> Erişim Tarihi: 25.04.2018

¹⁶⁹³ Jan Busse, “Zwischen historischer Verantwortung und Zweistaatenlösung: Die Nahostpolitik der Bundesregierung unter Kanzlerin Merkel”, *Stiftung Wissenschaft und Politik - SWP*, (4/2012), s. 58-65, s. 60, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/bss_i_p-4-12-58.pdf Erişim Tarihi: 25.04.2018

¹⁶⁹⁴ “Dubai-Affäre: Mord an Hamas-Führer beschäftigt nun auch deutsche Behörden”, *Zeit Online*, 21.02.2010, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2010-02/dubai-mossad-hamas-pass> Erişim Tarihi: 25.04.2018; “Netanyahu suikast emrini vermeye suçlanıyor”, *Euronews Türkçe*, 21.02.2010, <https://tr.euronews.com/2010/02/21/netanyahu-suikast-emrini-vermeye-suclaniyor> Erişim Tarihi: 25.04.2018

memnuniyetsizliğe katkıda bulundu.¹⁶⁹⁵ Bu aynı zamanda, Mart 2010'da ve Ocak 2011'de Kudüs'teki ikinci Alman-İsrail hükümetlerarası istişareler sırasında Merkel'in Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te İsrail'in yasadışı yerleşim yeri inşasını olağandışı bir şekilde keskin bir dil ile eleştirmesine ve barışın önünde bir engel olarak tanımlamasına neden oldu.¹⁶⁹⁶

İsrail'in askeri operasyonları, Alman değerlendirmesinde sert eleştirilere uğramasada zaman zaman değişiklikler görüldü. İsrail'in kendini savunma hakkı, Merkel'in 2006'da Lübnan Savaşı'nın ve 2008-2009'da Gazze Savaşı'nın değerlendirilmesinde açıkça ön plana çıkararak, İsrail'in aşırı güç kullanımı ve sivil hedeflere yönelik saldırıları neredeyse görmezden gelindi.¹⁶⁹⁷ Buna karşın Federal Almanya Hükümeti; Mayıs 2010'da Türkiye'den yola çıkan tamamı sivil insanlardan oluşan¹⁶⁹⁸ Gazze yardım filosuna (*Mavi Marmara* gemisine)¹⁶⁹⁹ karşı uluslararası sularda İsrail'in askeri operasyon yapması sonucu, 10 masum insanın öldürülmesini ve 50'den fazla kişinin yaralanmasını daha eleştirel bir bakış açısı ile ele aldı. Federal Hükümet Sözcüsü Ulrich Wilhelm, orantılılık ilkesine uyulduğundan şüphe duyduklarını söyleyerek; "*Federal Hükümet'in, İsrail'in askeri hareketından dolayı dehşete düştüğünü ve can kayıplarını için derin üzüntü duyduğunu*" ifade etti.¹⁷⁰⁰

Bunun yanında dikkat çekici bir şekilde; Şubat 2011'de BM Güvenlik Konseyi'nin İsrail'in yerleşim inşasını kınayan bir karar tasarısına olumlu oy kullandı. Her ne kadar tasarı ABD'nin vetoları yüzünden başarısız olsa da, Güvenlik Konseyi toplantısında, Almanya ve Fransa adına görüşlerini dile getiren İngiltere BM Büyükelçisi; "*yerleşim yerlerinin uluslararası hukuk uyarınca yasadışı ve iki devletli bir çözüme*

¹⁶⁹⁵ Busse, 2012, s. 60.

¹⁶⁹⁶ Busse, 2012, s. 60; Hanns Jürgen Küsters, *Deutsch-israelische Beziehungen 1965 – 2012*, Bouvier Verlag, Bonn 2012, s. 617-618.

¹⁶⁹⁷ Busse, 2012, s. 60

¹⁶⁹⁸ Birçok farklı ülkeden katılımın olduğu bu yardım organizasyonu içinde, Alman Sol partisi milletvekilleri; Annette Groth ve Ingo Hoeger ile eski Parti sözcüsü Norman Paech gibi birçok Alman da bulunmaktaydı. Bkz. Sylke Tempel, "Deutsche Israelbilder", *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, 65. Jahrgang · 6/2015, (2. Februar 2015), s. 19-23, s. 20, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, 30.01.2015, <http://www.bpb.de/apuz/199898/deutsche-israelbilder-essay?p=all> Erişim Tarihi: 26.04.2018

¹⁶⁹⁹ "Mavi Marmara saldırısının 5. Yılı", *HaberTürk*, 31.05.2015, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1085209-mavi-marmara-saldirisinin-5-yili> Erişim Tarihi: 26.04.2018

¹⁷⁰⁰ "Attacke auf Gaza-Hilfskonvoi Empörung über Israels tödlichen See-Angriff", *Spiegel Online*, 31.05.2010, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/attacke-auf-gaza-hilfskonvoi-empoeerung-ueber-israels-toedlichen-see-angriff-a-697703.html> Erişim Tarihi: 26.04.2018

yönelik bir tehdit” olduğunu açıkça vurguladı.¹⁷⁰¹ Oylamanın müteakibinde Merkel ve Netanyahu arasında gerçekleşen telefon görüşmesinde, Netanyahu’nun Güvenlik Konseyi’ndeki Alman oyuyla hayal kırıklığına uğradığını ifade etmesine karşılık Merkel, Netanyahu’nun barış sürecini ilerletmek için hiçbir şey yapmadığı için kendisini hayal kırıklığına uğratan kişi olduğunu belirtti.¹⁷⁰² İsrail hükümetinin Ekim 2011 başında Doğu Kudüs’te 1.000 konut biriminin inşasını onaylama kararına cevaben, Şansölye Merkel basında çıkan haberlere göre “öfkeyle” tepki gösterdi. İsraili yetkililere, Merkel’in bir daha Netanyahu’nun hiç bir sözüne inanmayacağı bildirildi. İsrail’in Haaretz gazetesi, bu anlaşmazlığı iki devlet arasında “*eşi görülmemiş bir diplomatik kriz*” olarak nitelendirdi.¹⁷⁰³

İsrail ile yaşanan krize rağmen Alman hükümeti, Kasım 2011’in başında Filistin’in UNESCO’ya dahil edilmesine yönelik oylamada karşı oy kullandı. Bu adım Alman muhalefeti tarafından onaylanmaması da, Almanya’nın Filistin BM girişimi konusundaki tutumuyla aynı çizgideydi.¹⁷⁰⁴ İsrail, Doğu Kudüs ve Batı Şeria’da 2.000 konut birimi inşa etmeye karar vererek, UNESCO’ya Filistin’in dahil edilmesine karşılık verdi.¹⁷⁰⁵ İsrail’in bu adımı, federal hükümet tarafından alışılmadık derecede sert bir şekilde eleştirildi. Hükümet sözcüsü Seibert “*endişe verici bir gelişme*” olarak nitelendirdikten sonra açık bir şekilde; “*İşgal altındaki bölgelerdeki yerleşim faaliyetleri uluslararası hukuka aykırıdır ve bunun iki devletli bir çözümü engelleceğini*” belirtti.¹⁷⁰⁶

Angela Merkel’in, 2008’de İsrail’i ziyareti sırasında İsrail’in varlığını Almanya’nın varlık nedenin bir parçası olarak tanımlamasına karşın Alman Cumhurbaşkanı Joachim Gauck 2012’de İsrail’ yaptığı ziyarette, bu tanımı tekrar etmedi,

¹⁷⁰¹ “The situation in the Middle East, including the Palestinian question” *UNITED NATIONS Security Council*, S/PV.6484 18 February 2011, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/8503563C218A481085257FCE006BA81C> Erişim Tarihi: 26.04.2018

¹⁷⁰² Barak David, “Merkel Chides Netanyahu for Failing to Make ‘A Single Step to Advance Peace’”, *Haaretz*, 25.02.2011, <https://www.haaretz.com/1.5127641> Erişim Tarihi: 26.04.2018; Busse, 2012, s. 61

¹⁷⁰³ Eleonore Uhlich, “USA warnen Israel vor Isolation”, *Deutsche Welle*, 03.10.2011, <https://www.dw.com/de/usa-warnen-israel-vor-isolation/a-15432816> Erişim Tarihi: 26.04.2018; Barak David, “Israel and Germany in unprecedented diplomatic crisis over Jerusalem construction”, *Haaretz*, 02.10.2011, <https://www.haaretz.com/1.5185183> Erişim Tarihi: 26.04.2018

¹⁷⁰⁴ “Palästina in der UNESCO: „Das ist ein absolutes Desaster“”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 01.11.2011, <https://www.faz.net/aktuell/politik/palaestina-in-der-unesco-das-ist-ein-absolutes-desaster-11513999.html> Erişim Tarihi: 26.04.2018

¹⁷⁰⁵ Ulrike Putz, “Umstrittene Unesco-Aufnahme: Israel droht Palästinensern mit Strafkatalog”, *Spiegel Online*, 01.11.2011, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/umstrittene-unesco-aufnahme-israel-droht-palaestinensern-mit-straftkatalog-a-795277.html> Erişim Tarihi: 26.04.2018

¹⁷⁰⁶ Busse, 2012, s. 61

ancak İsrail'in varlığının Alman siyaseti için “belirleyici” olduğunu vurgulayarak, bir bakıma Merkel'in tutmundan uzaklaştı ve bu bağlamda eleştirildi.¹⁷⁰⁷ Cumhurbaşkanı Gauck, Almanya'nın İsrail'in varlığına kefil olduklarını, ama “*varlık nedeni - Staatsräson*” teriminin İsrail ve İran arasındaki olası askeri bir çatışmada Almanya için muazzam zorluklara neden olabileceğini ifade ederek, İran'a karşı olası bir savaş konusunda İsrail'i açık bir şekilde uyardı.¹⁷⁰⁸

Arap Baharı'ndan önce, Hüsnü Mübarek yönetimi altındaki Mısır ile Almanya arasında Mısır donanmasına iki adet *Thyssenkrupp* firmasına ait *Typ 209* markalı Alman tedarik edilmesi için yapılan anlaşma, 2012'de Mısır'da Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, İsrail ile Almanya arasındaki ilişkilerin dramatik bir şekilde bozulmasına neden oldu.¹⁷⁰⁹ İsrail, Almanya'ya tepki göstermesine gerekçe olarak; Mısır ile yapılan bu anlaşma için İsrail'in onayının alınmaması, Müslüman kardeşlerin bir üyesi olan Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra denizaltılarının yapımının duraksamadan devam etmesi ve anlaşmayla İsrail deniz gücünün geride bırakılması gibi nedenlerden dolayı İsrail'in güvenliğinin tehlikeye atılması gösterildi.¹⁷¹⁰ Şansölye Merkel'in sözcüsü tepkilere karşı yaptığı açıklamada; “*Alman hükümetinin İsrail'in güvenliğine yönelik hissi taahhüdünde, Alman hükümetinin İsrail'e karşı tutumunda herhangi bir değişikliğin olmadığını*” belirtti.¹⁷¹¹

Almanya ile İsrail arasında yaşanan bu kriz daha sonra ortaya çıkan yeni raporlar çerçevesinde İsrail'de Başbakan Netanyahu'ya yönelik soruşturma açılmasına kadar uzanan bir krizin yaşanmasına neden oldu. Almanya'nın Mısır'a denizaltıları satması için

¹⁷⁰⁷ Alan Posener, “Israel: Gaucks gefährliche Distanzierung von der Kanzlerin”, *Welt*, 30.05.2012, <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article106390686/Gaucks-gefaehrliche-Distanzierung-von-der-Kanzlerin.html> Erişim Tarihi: 25.04.2018; Daniel Friedrich Sturm, “Existenzrecht Israels: Gauck rückt von Merkels Staatsräson-Formel ab”, *Welt*, 29.05.2012, <https://www.welt.de/politik/ausland/article106389740/Gauck-rueckt-von-Merkels-Staatsraeson-Formel-ab.html> Erişim Tarihi: 25.04.2018

¹⁷⁰⁸ “Nahost-Besuch: Gauck warnt in Israel vor Krieg mit dem Iran”, *Abendzeitung München*, 29.05.2012, <https://www.abendzeitung-muenchen.de/inhalt.nahost-besuch-gauck-warnt-in-israel-vor-krieg-mit-dem-iran.32e8a00b-9fdd-4625-8a95-79350c5987a2.html> Erişim Tarihi: 25.04.2018; Sturm.

¹⁷⁰⁹ “Crisis with Germany over Sub Deal with Egypt”, *Israelnationalnews*, 04.09.2012, <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/159617> Erişim Tarihi: 25.04.2018; “Deutsche Waffenlieferungen, Spekulationen über U-Boot-Deal mit Ägypten”, *Spiegel Online*, 02.09.2012, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/angebliche-lieferung-deutscher-u-boote-nach-aegypten-a-853473.html> Erişim Tarihi: 25.04.2018

¹⁷¹⁰ “Speculation of German-Israeli Rift, Berlin Silent on Report of U-Boat Sale to Egypt”, *Spiegel Online*, 03.09.2012, <https://www.spiegel.de/international/world/germany-declines-comment-on-report-of-submarine-sale-to-egypt-a-853667.html> Erişim Tarihi: 25.04.2018

¹⁷¹¹ “Speculation of German-Israeli Rift”

İsrail'den izin alması gerekmemiştir, ancak iki ülke arasındaki özel ilişkiler nedeniyle Kudüs'ten onay istenmişti. Almanya; Başbakan Netanyahu ve ardından Savunma Bakanı Ehud Barak'tan Mısır'a İsrail denizaltılarından daha az gelişmiş olmaları koşulu ile sözlü onay almıştı.¹⁷¹² Netanyahu 2019 yılında katıldığı bir televizyon programında bu anlaşmaya onay verdiğini ifade ederek, bu konunun bir “devlet sırrı” olduğunu belirtti.¹⁷¹³

Almanya ve İsrail arasındaki ilişkiler Almanya'da 2013'te yapılan federal seçimler sonrası üçüncü defa kurulan büyük koalisyon hükümeti döneminde ikili ilişkiler gelişerek devam etti. Bu bağlamda, Şubat 2014'te yapılan hükümetler arası istişareler neticesinde, İsrail vatandaşlarının İsrail'in diplomatik veya konsolosluk olarak temsil edilmediği ülkelerde Alman temsilciliklerinden yardım almasına izin veren konsolosluk anlaşması yapıldı. İki ülke ayrıca, Sahra altı Afrika'daki ortak kalkınma projelerini her şeyden önce tarım, su ve çölleşme konusunda genişletmeyi de kabul ettiler.¹⁷¹⁴ Şansölye Merkel, İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres'in elinden İsrail'e olağanüstü katkıda bulunan insanlara ve kuruluşlara verilen en yüksek devlet nişanı olan “*Itur Nesi Medinat Israel*”i aldı.¹⁷¹⁵ İsrail'in 2014 yazında Gazze'ye düzenlediği askeri operasyon ve yaşanan insani

¹⁷¹² “Ex-official: Netanyahu approved sale of German submarines to Egypt”, *The Middle East Monitor*, 18.03.2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20190318-ex-official-netanyahu-approved-sale-of-german-submarines-to-egypt/> Erişim Tarihi: 20.03.2019

¹⁷¹³ “On Live TV, Netanyahu Admits Approving Submarine Sale to Egypt Because of ‘State Secret’”, *Haaretz*, 23.03.2019, <https://www.haaretz.com/israel-news/elections/on-live-tv-netanyahu-admits-oking-submarine-sale-to-egypt-because-of-state-secret-1.7046106> Erişim Tarihi: 26.03.2019. Almanya daha sonra Mursi yönetimi altındaki Mısır ile de yeni milyarlarca dolar değerinde denizaltı alımı için anlaşma yaptı. Müslüman Kardeşler tarafından kontrol edilen, Filistin'e destek olan ve İran'la yakın ilişki kurmaya çalışan Mısır'la yapılan bu anlaşmaya hem Almanya'nın hem de İsrail'in onay vermesi birçok soruyu gündeme getirdi. İsrail bu konuda ne gibi bir devlet sırrı bulunmaktaydı. Önemli bir iddiaya göre; bu anlaşmaya verilen onay, Mısır'da neredeyse özerk bir organ olarak faaliyet gösteren Mısır ordusunu güçlendirme arzusundan kaynaklanıyordu. Başka bir deyişle, ileri denizaltı anlaşması, İsrail ve Almanya'nın doğrudan temaslarda bulunduğu Mısır ordusuna para getirmeyi amaçlıyordu. Bu temelsiz bir senaryo gibi gelebilir, ancak Mısır'da önemli bir siyasi ve ekonomik bir güç olan Mısır ordusunun Cumhurbaşkanı Mursi'nin darbe ile devrilmesi ve ardından yaşananlar önemli bulguları gözler önüne serdi. Bu bağlamda; Mısır dramındaki bir sonraki adım iyi planlanmıştı: ordunun Temmuz 2013'te Cumhurbaşkanı Mursi'ye karşı bir darbe yapması, görevden alınmasına, hapsedilmesine ve Mısır'daki Müslüman kardeşler hareketinin liderlerinin hapsedilmesine yol açtı. General Abdülfettah el-Sisi iktidarı ele geçirdikten sonra, geriye doğru bakıldığında Mısır ordusuna yapılan bu yardımların işe yaradığı açıkça görülebilir. Yeni Mısır yönetiminin; İsrail ile siyasi ve güvenlik ilişkilerini yakınlaştırması, kendi sınırları içerisinde İsrail'in insansız hava araçları aracılığıyla yapılan operasyonlara izin vermesi, Filistin ve Mısır arasındaki tünellerin engellenmesi, Hamas'ın izole edilmesine ve Ortadoğu'daki İran karşıtı açıkça katılması bu anlaşmanın neden yapıldığını ve onayladığını gösterdi.

¹⁷¹⁴ Asseburg, 2015, s. 2.

¹⁷¹⁵ “50 Jahre Diplomatische Beziehungen Israel – Deutschland”, *Botschaft des staates Israel*, 2015, s. 34, https://embassies.gov.il/berlin/departments/offentlichkeitsarbeit/Publikationendocs/50Jahre_Broschuere.pdf Erişim Tarihi: 26.03.2019

felaket¹⁷¹⁶ Merkel hükümeti tarafından nerdeyse görmezden gelinerek, İsrail'e diplomatik destek verildi.¹⁷¹⁷ Buna karşın iki ülke arasında; İsrail'in işgal altındaki bölgelerdeki devam eden yerleşim faaliyetleri, İsrail başbakanının Temmuz 2014'ten itibaren “*egemen bir Filistin Devleti olmayacağını*” açıklaması bağlamında Mart 2015 seçim kampanyası sırasında sertleşen üslubu¹⁷¹⁸ sorun yarattı.¹⁷¹⁹ Tüm bu sorunlara karşın, Federal Almanya Cumhuriyeti ve İsrail Devleti arasındaki diplomatik ilişkilerin başlamasının ellinci yıldönümünü 12 Mayıs 2015'te yapılan çeşitli etkinliklerle hem Almanya'da hem de İsrail'de kutlandı.¹⁷²⁰

Almanya ile İsrail arasındaki ilişkilerde 2017 yılı sıkıntılı geçti. Şubat ayında İsrail'in Batı Şeria bulunan yasadışı Yahudi yerleşim birimlerini meşrulaştırmaya yönelik yasa tasarısının İsrail meclisi Knesset tarafından onaylanması, Almanya tarafından açık bir şekilde eleştirildi. Bu bağlamda, Mayıs ayında Şansölye Merkel'in de katılacağı iki ülke arasındaki hükümetlerarası istişare toplantısı belirsiz bir tarihe ertelendi.¹⁷²¹ Nisan ayının sonlarında ise, Ortadoğu turu çerçevesinde İsrail'e ziyaret gerçekleştiren Dışişleri Bakanı Gabriel'in, Netanyahu hükümetinin yerleşim birimleri ilgili politikalarına eleştiri getiren solcu insan hakları örgütleri (STK) “*Sessizliği Bozma (Breaking the Silence)*” ve “*B'tselem*” ile görüşmesi nedeniyle Netanyahu¹⁷²², Gabriel ile yapacağı görüşmeyi iptal etmesi iki ülke arasında diplomatik bir krize neden oldu.¹⁷²³ Başbakan Netanyahu,

¹⁷¹⁶ Maximilian Felsch, “Die Beziehungen zwischen Israelis und Palästinensern”, *Informationen zur politischen Bildung / izpb*, Nr. 336/2018, s. 14-23, s. 23, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, 28.05.2018, <http://www.bpb.de/izpb/268894/die-beziehungen-zwischen-israelis-und-palaestinensern?p=all> Erişim Tarihi: 26.03.2019

¹⁷¹⁷ Kemal İnat, “Almanya'nın Ortadoğu Politikası”, *Ortadoğu Enstitüsü – ORMER*, 12.06.2015, https://ormer.sakarya.edu.tr/20.3.34.almanya_nin_ortadoğu_politikasi.html Erişim Tarihi: 26.03.2019

¹⁷¹⁸ “Netanyahu im Wahlkampf “Mit mir gibt es keinen Palästinenserstaat””, *Spiegel Online*, 16.03.2015, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/benjamin-netanyahu-mit-mir-gibt-es-keinen-palaestinenserstaat-a-1023856.html> Erişim Tarihi: 26.03.2019

¹⁷¹⁹ Asseburg, 2015, s. 2

¹⁷²⁰ Asseburg, 2015, s. 1

¹⁷²¹ “İsrail ile Almanya arasında diplomatik kriz”, *AlJazeera Turk*, 26.04.2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/israil-ile-almanya-arasinda-diplomatik-kriz> Erişim Tarihi: 27.03.2019

¹⁷²² “...Başbakan Netanyahu, diplomatik ziyaretleri esnasında İsrail askerlerine savaş suçlusunu diye iftira eden gruplarla görüşen yabancı ziyaretçilerle görüşmeme politikasına sahip. Diplomatlar sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ile görüşebilir ancak Netanyahu, İsrail askerlerinin suçlu sayılması çağrısı yapan gruplara meşruiyet sunanlarla görüşmeyecektir. Almanya olan ilişkimiz çok önemlidir ve bu hadiseden etkilenmeyecektir.” “İsrail ile Almanya arasında diplomatik kriz”, *AlJazeera Turk*

¹⁷²³ “Netanyahu Gabriel'le görüşmesini iptal etti”, *Deutsche Welle Türkçe*, 25.04.2017, <https://www.dw.com/tr/netanyahu-gabrielle-görüşmesini-iptal-etti/a-38582237> Erişim Tarihi: 27.03.2019; Stefan Braun und Robert Roßmann, “Wie es zum Eklat mit Israel kommen konnte”, *Süddeutsche Zeitung*, 26.04.2017, <https://www.sueddeutsche.de/politik/abgesagtes-treffen-wie-es-zum-eklat-mit-israel-kommen-konnte-1.3479399> Erişim Tarihi: 27.03.2019; Majid Sattar, “Gabriel in Israel: Eklat mit Ansage”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25.04.2017, https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/netanjahu-sagt-treffen-mit-gabriel-ab-14987493.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2 Erişim Tarihi: 27.03.2019

Gabriel'i arayarak kendisi ile görüşmeyi hangi nedenle iptal ettiğini açıklamak istedi, ancak Alman bakan Netanyahu ile görüşmeyi kabul etmedi.¹⁷²⁴ Netanyahu daha sonra Alman Bild gazetesine verdiği röportajda, Gabriel'i "düşüncesiz/patavatsız" davranmakla suçladı.¹⁷²⁵

Federal Almanya Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier 6-9 Mayıs 2017 tarihinde İsrail ve Filistin'e gerçekleştirdiği ilk resmi ziyareti sırasında, iki ülke arasındaki mevcut krizi çözebilmek için iki ülke arasında objektif bir diyalog çağrısında bulundu ve Netanyahu'nun Gabriel ile görüşmesini reddetmesini ise sert bir şekilde eleştirdi.¹⁷²⁶ İki ülke arasında yaşanan diğer bir önemli gelişmeyi ise, Alman denizaltı firması *ThyssenKrupp*'ın İsrail temsilcisi olan Michael Ganor hakkında rüşvet ve kara para aklama şüphesiyle başlatılan soruşturmanın genişleyerek, Netanyahu'ya kadar uzanan önemli bir skandala dönüşmesi oldu.¹⁷²⁷ Rüşvet skandalının Almanya'yı ilgilendirecek şekilde büyümesi doğrultusunda, Almanya tüm soruşturmalar sonuçlanana kadar denizaltıların teslimatlarını geçici olarak askıya aldı.¹⁷²⁸

Şansölye Merkel'in 2005-2017 yılları arasındaki Almanya-İsrail ilişkilerine yeni klasik realizm çerçevesinden bakıldığında ikili ilişkilerin hiç olmadığı kadar iyi olduğu görülmüştür. Hatta Merkel iktidarı döneminde ikili ilişkilerdeki gelişmeler, Merkel'in Almanya'nın İsrail'i en çok destekleyen şansölyelerinden birisi olduğunu açıkça göstermiştir. İki devletli çözüm ve İsrail'in yasadışı yerleşim eylemleri konularında farklı

¹⁷²⁴ İsrail ile Almanya arasında diplomatik kriz", *AlJazeera Turk*

¹⁷²⁵ Kai Diekmann & Christian Stenzel, "Bild meets Israel's Prime Minister: Can't German politicians criticize you, Mr. Netanyahu?", *Bild*, 28.04.2017, <https://www.bild.de/politik/ausland/benjamin-netanjahu/netanyahu-interview-51492492.bild.html> Erişim Tarihi: 27.03.2019; Chase Winter, "Netanyahu accuses German Foreign Minister Gabriel of 'tactlessness'", *Deutsche Welle*, 28.04.2017, <https://www.dw.com/en/netanyahu-accuses-german-foreign-minister-gabriel-of-tactlessness/a-38619398> Erişim Tarihi: 27.03.2019.

¹⁷²⁶ Christoph Schult, "Israel-Besuch Steinmeier kritisiert Netanyahus "Sprechverbot"", *Spiegel Online*, 07.05.2017, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/israel-frank-walter-steinmeier-kritisiert-sprechverbot-von-benjamin-netanjahu-a-1146508.html> Erişim Tarihi: 27.03.2019; "Steinmeier kritisiert Netanjahus Absage an Gabriel", *Deutsche Welle*, 07.05.2017, <https://www.dw.com/de/steinmeier-kritisiert-netanjahus-absage-an-gabriel/a-38742462> Erişim Tarihi: 27.03.2019

¹⁷²⁷ Lissy Kaufmann, "U-Boot Deal mit Israel Brisante Geschäfte", *Der Tagesspiegel*, 02.11.2017, <https://www.tagesspiegel.de/politik/u-boot-deal-mit-israel-brisante-geschaeft/20534754.html> Erişim Tarihi: 27.03.2019; Alexandra Förderl-Schmid, "Schmutziger U-Boot-Deal", *Süddeutsche Zeitung*, 08.11.2018, <https://www.sueddeutsche.de/politik/israel-schmutziger-u-boot-deal-1.4202536> Erişim Tarihi: 27.03.2019

¹⁷²⁸ Ronen Bergmann und Holger Stark, "Arms Export: Corruption Allegations Shake German-Israeli Cooperation", *Zeit Online*, 13.10.2017, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2017-10/arms-exports-israel-germany-corruption-allegations/komplettansicht> Erişim Tarihi: 27.03.2019; "5 soruda İsrail Başbakanı Netanyahu hakkındaki suçlamalar", *BBC Türkçe*, 15.02.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43072751> Erişim Tarihi: 27.03.2019

düşünceler taşısalarda, Merkel döneminde Almanya İsrail'e olan siyasi, askeri ve ekonomik desteğini esirgememiş ve İsrail'in Filistin'e ve Filistin halkına karşı kanlı eylemlerini görmezden gelmiştir. İlişkilerin bu dönemde çok iyi olmasında özellikle Merkel'in İsrail'e olan kişisel tutumu önemli rol oynamıştır.

3.7.3 Ekonomik İlişkiler

Başbakan Angela Merkel döneminde yoğunlaşan ilişkilere paralel olarak Almanya ile İsrail arasındaki ekonomik iyi ilişkiler de büyümeye devam etmiştir.¹⁷²⁹ Ticari ilişkiler asimetrik olmakla birlikte yakın olmuştur. Almanya, 6,31 milyar ABD doları ticaret hacmi ile AB'de İsrail'in en önemli ekonomik ortağı olmaya devam etmektedir. Küresel olarak, Almanya İsrail'in Çin, ABD ve İsviçre'den sonra dördüncü en önemli ticari orta olmuştur. Almanya'nın 2004 yılı sonu itibariyle İsrail'e olan ihracatı 3 milyar Euro'dan 2017 yılında 4.34 milyar Euro'ya yükselmiştir. Almanya'nın 2017 yılında İsrail'den ithalatı ise 1.96 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir.¹⁷³⁰ Özellikle kimya endüstrisi, makine ve optik aletler, ölçme, test ve hassas mühendislik araç ve ürünleri Almanya'dan ithal edilmektedir. “*Made in Germany*” ürünleri İsrail'de de cazibesini göstererek, en tercih edilen ürünler arasında yerini almaktadır. İsrail'de aralarında Siemens ve Deutsche Telekom gibi büyük firmalarında bulunduğu 50'nin üzerinde şirketin İsrail'de doğrudan yatırımları bulunmaktadır.

3.7.4 Askeri ve Güvenlik İşbirliği

Federal Almanya ile İsrail arasındaki askeri ilişkiler iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasından çok daha önce başlamıştı. 1952'de imzalanan Lüksemburg Anlaşması'ndan sonra Almanya (Batı Almanya) İsrail devleti'nin varlığının ve güvenliğinin korunması noktasında ona karşı olan tarihsel ahlaki sorumluluğu doğrultusunda hem silah gereksinimi hem de istihbarat alanlarında desteğini esirgememiştir.¹⁷³¹ İsrail'e verilen bu askeri destek; hem kendi anayasal kısıtlamaları hem de Arap ülkeleri ile olan çıkarları ve bu bağlamda DDR'nin tanınmasının engellenmesi çabaları nedeniyle çoğunlukla gizli yürütül(müştür)mektedir.

¹⁷²⁹ Asseburg, s. 705

¹⁷³⁰ Export nach und Import aus Israel, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Israel/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

¹⁷³¹ Bülbül, s. 61.

Soykırım mağdurlarına ev sahipliği yapan bir ülke olan İsrail ile Nasyonal Sosyalistlerin (Nazilerin) işlediği suçlar nedeniyle faillerin ülkesi olan Almanya arasında oluşan özel ilişki çerçevesinde oluşan “İsrail’e karşı olan ahlaki sorumluluk”, iki ülke arasında askeri ve istihbarat ilişkilerini ve önemli silah ihracatını geliştirmiştir. Yakın geçmişte İsrail’in güvenliğini, “*Almanya’nın varlık nedeninin bir parçası*” olarak niteleyen Merkel, bu bağlamda “*İsrail’in güvenliği, Almanya Başbakanı olarak benim için asla tartışılmaz*” olduğunu ifade ederek, İsrail’e desteğini açıkça göstermiştir.¹⁷³² Aynı şekilde selefi Gerhard Schröder de her ne kadar İsrail ile yakın bir duruş sergilemese de benzer bir görüşe sahip olmuştur. İsrail’e yönelik silah ihracatına yönelik olarak Schröder; “*İsrail güvenliğini sağlamak için gerektiğinde, ihtiyaç duyduğu şeyi alır*” ifadesi ile İsrail’e çok açık bir taahhütte bulunmuştur.¹⁷³³

Almanya ve İsrail arasında resmi diplomatik ilişkiler başlamadan çok daha önce askeri ve istihbarat alanlarında yakın ilişki başladı. Almanya ile İsrail arasında 1950’lerde başlayan silahlanma işbirliği¹⁷³⁴, 1956’daki Süveyş Kanalı Krizi sonrası BND ile İsrail istihbaratı MOSSAD arasında işbirliği ile devam etti.¹⁷³⁵ İki ülke gizli servisleri arasında ilişkilerin ve işbirliğinin başlamasında Arap-İsrail çatışması ve Soğuk Savaş bağlamında her iki ülkenin güvenlik çıkarları etkili oldu. Shpiro ve Brentijes’e göre; İsrail’in güvenliği ve çıkarları açısından bu işbirliği; “*İsrail’in güvenliği için şeytanla bile anlaşılması*” olarak nitelendirildi.¹⁷³⁶ Bu bağlamda, iki ülke arasında olumsuz kamuoyu ya da dış baskılardan yalıtılmış olarak ağır bir gizlilik perdesi altında gerçekleştirilen gizli ilişkiler ağı Alman-İsrail güvenlik işbirliğini, iki ülkenin genel güvenlik durumunu ve askeri yeteneklerini önemli ölçüde artırdı. Bu gizli işbirliği, 1965 baharında Batı Almanya ve İsrail arasında diplomatik ilişkilerin kurulması gibi diğer alanlardaki ilişkilerin

¹⁷³²“Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel vor der Knesset am 18. März 2008 in Jerusalem”

¹⁷³³ Deutscher Bundestag, “Plenarprotokoll 14/233, Stenographischer Bericht 233”, Sitzung Berlin, Donnerstag, den 25. April 2002, s. 23114-23115; Ronen Bergmann und Holger Stark

¹⁷³⁴ Markus Kaim, “Israels Sicherheit als deutsche Staatsräson: Was bedeutet das konkret?” *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 6/2015. Bonn, 02.02.2015. In: *Bundeszentrale für Politische Bildung* 30.01.2015. s. 8-13, s. 9, <http://www.bpb.de/apuz/199894/israels-sicherheit-als-deutsche-staatsraeson?p=all> Erişim Tarihi: 06.05.2017

¹⁷³⁵ Shlomo Shpiro, “*Friends in the Dark: The first Decade of German-Israeli Intelligence Cooperation*”, In: Milena Uhlmann (Hrsg), *Die deutsch-israelischen Sicherheitsbeziehungen: Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft*, Vol. 5. BWV, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin 2008, s. 76-89, s. 79.

¹⁷³⁶ Shlomo Shpiro, “*Für Israels Sicherheit paktierten wir sogar mit dem Teufel*”, 50 Jahre deutsch-israelische Beziehungen der Nachrichtendienste. Das Parlament, Nr. 15, 11. April 2005, <http://www.das-parlament.de/2005/15/Thema/013.html> ve <http://www.todesnacht.com/raf/GSG9%20+%20Mossad/Coop%20BND%20Mossad,%20aufbau%20GS G9.pdf> Erişim Tarihi: 06.05.2017; Burchard Brentjens, *Geheimoperation Nahost: zur Vorgeschichte der Zusammenarbeit von Mossad und BND*, Edition Ost, 2001, s. 9

normalleşmesine de önemli ölçüde katkıda bulunarak, ilişkilerin daha da gelişmesini sağlayarak, Alman ve İsrail istihbarat servisleri, savunma ve silahlı kuvvetler bakanlıkları arasında yoğun işbirliğine dönüştürdü.¹⁷³⁷

Almanya'nın İsrail'in varlığı ve güvenliği bağlamında ona verdiği destek Şimon Peres'in 1967 Altı Gün Savaşı'nı kazanmalarındaki Almanya'nın İsrail'e silah sevkiyatının önemini; "*Biz İsraililer unutmamalıyız, altı günlük savaşımızı kazandık, bu savaşta Amerikan silahlarımız yoktu, ordumuz Avrupa tarafından silahlandırıldı. Ordumuzun silahlarının büyük bir kısmı Almanya ve Fransa'dan geldi. Ancak Alman silah tedarikinin daha iyi organize edildiğini söylemek zorundayım*"¹⁷³⁸ ifadesinde özetlediği gibi, Arap-İsrail Savaşları olarak bilinen Süveyş Krizi (1956), Altı Gün Savaşı 1967, Ekim Savaşı 1973 ve Lübnan Savaşı'nın (1982) kazanılmasında Almanya önemli rol oynadı.¹⁷³⁹ Buna karşın, Almanya ile İsrail arasındaki askeri ve silahlanma işbirliği hiçbir zaman tek taraflı değildi ve olmadı.¹⁷⁴⁰ İsrail'de, Arap-İsrail Savaşları sırasında ele geçirdiği Sovyet silah sistemlerini, füzelerini, uçaklarını, zırhlı araç ve silahlarını incelemesi için Alman uzmanlarla işbirliği yaparak tüm teknik ve istihbari bilgileri paylaştı.¹⁷⁴¹ Bunun yanında İsrail, Almanya'ya hem mühimmat ve üniforma hem de İsrail yapımı UZİ makineli tüfekleri verdi.¹⁷⁴² Özellikle 1990'ların ortasından itibaren Alman şirketler ile teknoloji konusunda uzmanlaşmış İsrail savunma şirketleri arasındaki ortak girişimler arttı. Bu bağlamda özellikle, İsrail'in "*İnsansız Hava araçları – İHA*" konusundaki bilgisi, Almanya'nın ilgi alanına girdi. Örneğin, 1990'ların sonlarında eski Yugoslavya üzerindeki hava sahasının kontrolünde ve Afganistan'da, Alman Hava Kuvvetleri İsrail'in bu teknolojisinden faydalandı.¹⁷⁴³

¹⁷³⁷ Shlomo Shpiro, "Intelligence services and foreign policy: German-Israeli intelligence and military cooperation", *German Politics* Vol.11, No. 1 (2002): s. 23-42, s. 24-25, In: Tandfonline, Routledge Taylor & Francis. Published online: 08 Sep 2010, <https://doi.org/10.1080/714001230> Erişim Tarihi: 06.05.2017

¹⁷³⁸ Hünseler, 145.

¹⁷³⁹ Shpiro, 2002, s. 24-25; Szalanska.

¹⁷⁴⁰ Asseburg, s. 698.

¹⁷⁴¹ Shlomo Shpiro, "Know Your Enemy: West German-Israeli Intelligence Evaluation of Soviet Weapon Systems", *Journal of Intelligence History* Vol. 4, No. 1 (2004), s. 57-73, s. 57, In: Tandfonline, Routledge Taylor & Francis, Published online: 05 Oct 2012, <https://doi.org/10.1080/16161262.2004.10555093> Erişim Tarihi: 06.05.2017

¹⁷⁴² Bülbül, s. 66; Serr, s. 25

¹⁷⁴³ Shlomo Shpiro, "Communicating Interests across History: German-Israeli Security Cooperation", In: Haim Goren (ed.), *Germany and the Middle East: Past, Present and Future*, Magnes Press, Jerusalem 2003, s. 305-331; Otfried Nassauer und Christopher Steinmetz, *Rüstungskooperation zwischen Deutschland und Israel*, Berliner Informationszentrum für Transatlantische Sicherheit - BITS, Research Report 2003.1, Berlin, September 2003, s. 28 <http://bitsberlin.de/public/pdf/rr03-1.pdf> Erişim Tarihi: 07.05.2017; Asseburg, 2015, s. 2.

1990'ların ortasından itibaren Almanya ve İsrail arasında Alman denizaltılarının İsrail'e gönderilmesi ikili silah işbirliğinin merkezinde yer aldı.¹⁷⁴⁴ Almanya Birinci Körfez Savaşı sırasında İsrail'e yönelik Irak'tan gönderilen füzelerin menzilin artırılmasına ve Irak'ın kimyasal silah cephaneliğinin geliştirilmesine ve üretilmesine büyük katkı sağladıklarının ortaya çıkmasının ardından¹⁷⁴⁵ bunun telafisi için 880 milyon Alman Markı değerindeki iki adet nükleer başlıklı füze fırlatabilen “*Yunus – Dolphin (Resmi model tanımı U214)*” sınıfı denizaltıları İsrail'e hibe etti. 2000 yılına kadar üç adet denizaltıyı İsrail'e teslim eden Almanya için bu teslimat; 1965 krizinden bu yana Almanya'dan İsrail'e bilinen ilk büyük silah ihracatıydı.¹⁷⁴⁶

Almanya ve İsrail arasında savunma bakanlıklarının yıllık stratejik diyaloglarını içeren Alman-İsrail askeri-siyasi ve silahlanma işbirliği 2005 yılında Merkel başbakanlığı altındaki Büyük Koalisyon hükümetinde de devam etti.¹⁷⁴⁷ Bu bağlamda Federal Hükümet Mayıs 2006'da; altıncı denizaltının (Dolphin) yapımı için onay verdi. Federal hükümet bugüne kadar yaklaşık 900 milyon Euro ile beş denizaltı alımını sübvans etmiş olsa da, altıncı denizaltının finansmanı konusu Büyük Koalisyon hükümeti sırasında (2005-2009) netleştirilemedi.¹⁷⁴⁸ Bunun nedeni Şansölye Merkel'in İsrail'den barış sürecinde ödün vermesini istemesiydi.¹⁷⁴⁹ Alman *Die Welt* gazetesi bunu; “*Alman dış politikasında köklü bir değişim*” olarak gördü, çünkü ilk kez güvenlik sorunları siyasi taleplere bağlanmıştı.¹⁷⁵⁰ Ancak İsrail, bu konuda en ufak ödün vermedi.

Almanya ile İsrail arasında 2010 yılındaki ikinci Alman-İsrail hükümetlerarası istişareleri sırasında İsrail Başbakanı Netanyahu, Alman hükümetinden bu iş için finansal destek beklediğini de açıkça belirtti. Almanya 2011'de İsrail'in yasadışı Yahudi yerleşimlerini genişletme politikasını (Filistinlilere ait Gilo bölgesinde 1,100 adet yeni konut inşa edilmesini) sert bir şekilde eleştiren Almanya; İsrail'i bu adımdan geri adım

¹⁷⁴⁴ Serr, s. 27

¹⁷⁴⁵ Kaim, s. 9-10

¹⁷⁴⁶ Szalanska; Serr, s. 27

¹⁷⁴⁷ Asseburg, s. 705; Deutscher Bundestag, “Plenarprotokoll 14/233”

¹⁷⁴⁸ Ottfried Nassauer, “Raketenabwehrschiffe für Israel”, *Berliner Informationszentrum für Transatlantische Sicherheit - BITS*, Berlin 2009, http://www.bits.de/public/unv_a/original-101009.htm Erişim Tarihi: 07.05.2017; Asseburg, s. 705

¹⁷⁴⁹ İsrail'in genişleyici yerleşim politikasını durdurması ve kısmen Alman parası ile finanse edilen Gazze Şeridi'nde bir kanalizasyon artırma tesisinin tamamlanmasına izin vermesi talebini de içeren bir takım şartlara bağlamıştı.

¹⁷⁵⁰ Robin Alexander und Clemens Wergin, “So lief Kanzlerin Merkels U-Boot-Deal mit Israel”, *Die Welt*, 04.12.2011, <https://www.welt.de/politik/ausland/article13749068/So-lief-Kanzlerin-Merkels-U-Boot-Deal-mit-Israel.html> Erişim Tarihi: 08.05.2017

attırmak amacıyla amacıyla, İsrail'e sattığı denizaltıların teslimatının gerçekleştirilmeyeceğini açıkladı.¹⁷⁵¹ Buna karşın Almanya denizaltıların satışı ve teslimatına engel olmayarak, Mart 2012'de, Alman ve İsrail hükümetleri, altıncı denizaltı için resmi sözleşmeyi imzaladı; Almanya, maliyetlerin üçte birini, yani 135 milyonunu karşıladı.¹⁷⁵² Bu dönemde istihbarat düzeyinde de, Almanya ile İsrail arasında yakın işbirliği devam gelişerek devam etti. Örneğin, 2006 yılının başında, Alman ve İsrail İçişleri Bakanlıkları terörle mücadeleyle ilgili olarak karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmaya karar verdiler.¹⁷⁵³

Almanya ve İsrail'in gizli olarak, nükleer füzelerin tespitine yönelik olarak erken uyarı sistemi için ortak bir proje yürüttükleri 2008 yılında ortaya çıktı. Hava kızılotesi sensörleri aracılığıyla bir tuzak füzesi kümesinin ortasında, belirlenen bir hedefe doğru hız yapan bir nükleer başlıklı füzeyi algılamak için tasarlan bu sistem; "*Mavikuş Projesi - Project Bluebird*"¹⁷⁵⁴ kod adı altındaki Alman-İsrail ortak projesiyle geliştirildi.¹⁷⁵⁵ Bu proje özellikle İsrail'e karşı artan İran nükleer tehdidinin ve Tahran'ın bir gün balistik füzeleri tuzaklarla ve manevra savaş başlıklarıyla donatma olasılığına karşı, insansız bir hava araçlarına (İHA) bu sensörlerin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi noktasında Almanya'nın teknolojik desteği ve işbirliği önemli rol oynamaktadır.¹⁷⁵⁶

Haziran 2012'de Alman *Spiegel* dergisi yaptığı kapsamlı bir araştırmanın sonucunda; Almanya'nın İsrail'in askeri nükleer kabiliyetlerini geliştirmesine yardımcı olduğunu belirtilerek bu bağlamda, Alman hükümetinin ödediği paralarla Kuzey Alman şehri Kiel'deki tersanelerde inşa edilen denizaltılara, İsrail'in nükleer başlık yerleştirdiği ve böylelikle "*yüzer bir nükleer cephanelik*" oluşturduğu iddia etti.¹⁷⁵⁷ Bu iddialara ve

¹⁷⁵¹ "Settlement Protest: Germany Threatens To Halt Submarine Sale to Israel", *Spiegel Online*, 31.10.2011, <https://www.spiegel.de/international/germany/settlement-protest-germany-threatens-to-halt-submarine-sale-to-israel-a-794991.html> Erişim Tarihi: 05.02.2018; Szalanska

¹⁷⁵² Ottfried Nassauer, "Weitere U-Boote für Israel?", *Berliner Informationszentrum für Transatlantische Sicherheit - BITS*, 21. Oktober 2016, http://www.bits.de/public/unv_a/original-211016.htm Erişim Tarihi: 08.05.2017; Busse, 2012, s. 62

¹⁷⁵³ Busse, 2012, s. 62

¹⁷⁵⁴ Askeri planlamacılar, nükleer bir saldırı durumunda, tuzak füzeler yoluyla, füze savunma kalkanlarını şaşırtarak onu alt etmek için nükleer savaş başlığı taşıyan füzeler ile birlikte sahte füzelerin fırlatılabileceği ihtimalinin/senaryosunun engellenmesine yönelik olarak "*Mavikuş Projesi*" tasarlandı.

¹⁷⁵⁵ Yaakov Lappin, "Israel, Germany develop nuclear warning system", *The Jerusalem Post*, 17.11.2008, <https://www.jpost.com/International/Israel-Germany-develop-nuclear-warning-system> Erişim Tarihi: 05.02.2018; Szalanska.

¹⁷⁵⁶ Lappin; Szalanska.

¹⁷⁵⁷ "Israel bestückt U-Boote aus Deutschland mit Atomwaffen", *Spiegel Online*, 03.06.2012. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/israelische-atomwaffen-auf-u-booten-aus-deutschland-a-836645.html> Erişim Tarihi: 04.02.2018; "Secret Cooperation: Israel Deploys Nuclear Weapons on German-

eleştirilere karşı, federal hükümet, İsrail'e teslim edilen denizaltıların silahsız olarak teslim edildiğini, satılan denizaltılara daha sonra ne yapılacağı konusunda müdahale etme haklarının olmadığına dikkat çekerek, konu hakkında bilgilerinin olmadığına dikkat çekildi.¹⁷⁵⁸ İsrail'e denizaltı satışını ülkenin güvenliğine destek olarak gerekçelendirerek bunu tarihten kaynaklanan tarihsel ahlaki sorumluluğun bir parçası olarak gören Merkel hükümeti bu bağlamda iddiaların ardından cevap bekleyen sorulara ve eleştirilere cevaben hükümet sözcüsü Steffen Seibert'in yaptığı açıklama; *"İsrail'in güvenliği konusunda sadece bu hükümet değil, daha önceki hükümetler de sorumluluk hissediyordu. Denizaltı sevkiyatı da bu sorumluluğun bir göstergesi. Ekleyebileceğim daha fazla bir şey yok"* diyerek, teslimatı savundu ama iddialar hakkında bilgi vermedi.¹⁷⁵⁹ Aynı şekilde Dışişleri Bakanı Westwelle'nin sözcüsü Andreas Peschke yaptığı açıklamada, *"Temel olarak, İsrail'in güvenli bir şekilde yaşama hakkı, Alman Ortadoğu politikasının temel koordinatlarından biri"* olduğunu ifade ederek teslimatların gerekliliğini savundu.¹⁷⁶⁰

İsrail'e satılan denizaltılara yönelik tüm tartışmalara ve eleştirilere rağmen Merkel hükümeti yönetimindeki Almanya Eylül 2014'te ilk denizaltı teslimatın ardından 2017 yılında diğer iki teslimatı, rüşvet (yolsuzluk) soruşturmalarına¹⁷⁶¹, eleştirilere ve yeni eklenen özelliklerine rağmen İsrail'e teslim etti.¹⁷⁶² İsrail'in yeni denizaltı taleplerine ise olumlu yaklaşan Merkel hükümeti; Almanya Ulusal Güvenlik Konseyi'nin, İsrail'e nükleer başlıklı füze taşıyabilme kapasitesine sahip 3 denizaltı ve dört korvet

Built Submarines", *Spiegel Online*, 03.06.2012, <http://www.spiegel.de/international/world/israel-deploys-nuclear-weapons-on-german-submarines-a-836671.html> Erişim Tarihi: 04.02.2018

¹⁷⁵⁸ Nina Werkhäuser, "Berlin'de denizaltı bilmecesi", (Çev. Aydın Üstünel), *Deutsche Welle Türkçe*, 05.06.2012, <https://www.dw.com/tr/berlinde-denizalt%C4%B1-bilmecesi/a-16000696> Erişim Tarihi: 04.02.2018

¹⁷⁵⁹ Werkhäuser, 2012; "Deutsche U-Boote ohne Atomwaffen an Israel geliefert", *Die Welt*, 03.06.2012, <https://www.welt.de/politik/ausland/article106410977/Deutsche-U-Boote-ohne-Atomwaffen-an-Israel-geliefert.html> Erişim Tarihi: 04.02.2018;

¹⁷⁶⁰ Severin Weiland, "Deutsche Waffenlieferungen: Heikler U-Boot-Deal mit Israel", *Spiegel Online*, 03.06.2012, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/lieferung-deutscher-u-boote-an-israel-provoziert-kritik-a-836715.html> Erişim Tarihi: 04.02.2018

¹⁷⁶¹ "Almanya'dan İsrail'e denizaltı satışı soruşturması", *Deutsche Welle Türkçe*, 27.03.2019, <https://www.dw.com/tr/almanyadan-israile-denizalt%C4%B1-sat%C4%B1-soru%C5%9Fturmas%C4%B1/a-48070847> Erişim Tarihi: 04.04.2019

¹⁷⁶² Otfried Nassauer, "Zwischen Korruption und neuen Fähigkeiten - Israels neue U-Boote", *Berliner Informationszentrum für Transatlantische Sicherheit - BITS*, Nr. 23, 06.11.2017, <http://www.bits.de/public/articles/blaettchen23-2017.htm> Erişim Tarihi: 04.02.2018; Inge Günther, "Umstrittener U-Boot-Deal mit Israel genehmigt", *Frankfurter Rundschau*, 22.10.2017, <https://www.fr.de/politik/umstrittener-u-boot-deal-israel-genehmigt-11000162.html> Erişim Tarihi: 04.02.2018; Kaim, s. 10

gemisinin satılmasına ilişkin anlaşmayı onaylaması ile denizaltıların yapım sürecini başlattı.¹⁷⁶³ Gelineen noktada Almanya ABD'nin arkasında, İsrail'in ikinci büyük askeri teçhizat tedarikçisi konumu ile yaklaşık 2017 yılı itibarıyla İsrail'de yüzde 17'lik bir pazar payıyla elde etti.¹⁷⁶⁴ Almanya özellikle denizaltı satışı ile İsrail donanmasına olası bir nükleer savaşta ikinci vuruş yeteneği kazandırmada önemli rol oynadı.¹⁷⁶⁵ Bugün dahi Almanya ile İsrail arasındaki askeri ilişkilerin boyutu tam bilinmemekle birlikte¹⁷⁶⁶ Şansölye Merkel ve onun seleflerinin İsrail'in varlığı ve güvenliğinin sağlanması noktasında ona her türlü silah yardımını/satışını yaptığı ve yapacağı açık bir gerçek olarak göz önünde durmaktadır. Özellikle Şansölye Merkel döneminde; İsrail'in her türlü yasa dışı eylemlerinin ve yolsuzluk soruşturmalarına karşı herhangi bir ambargonun gündeme alınmaması ve her türlü silah satışının yapılması İsrail'e olan açık desteğin önemli göstergelerinden biri olmuştur.

3.7.5 Alman Dış Politikasının İsrail-Filistin Sorununa Bakış Açısı

Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından iki Almanya'nın birleşmesi ile birlikte 1990'ların başında uluslararası ve bölgesel koşulların kökten değişmesi ile birlikte Almanya'nın çatışmaların çözümüne ilişkin politikası da temelden değişti.¹⁷⁶⁷ 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması neticesinde, Arap-İsrail çatışmasının ve Filistin boyutunun çözümünü daha da zorlaştıran iki kutuplu uluslararası sistem sona ermişti. Bu bağlamda ABD'nin önderliğinde 1991 Madrid'de başlayan Ortadoğu barış süreci, 1993'te, İsrail ile FKÖ temsilcileri arasında doğrudan müzakerelerin önünü açan *Oslo Anlaşması*'nin imzalanmasının ardından da devam etti.¹⁷⁶⁸

¹⁷⁶³ “Almanya, İsrail'e nükleer kapasiteli 3 denizaltı daha sattı”, *Sputnik Türkiye*, 01.07.2017, <https://tr.sputniknews.com/savunma/201707011029094987-almanya-israil-nukleer-denizalti-satti/> Erişim Tarihi: 05.02.2018; “Rüstung für Israel Bundesregierung genehmigt U-Boot-Deal”, *Spiegel Online*, 30.06.2017, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundesregierung-genehmigt-u-boot-deal-mit-israel-a-1155229.html> Tarihi: 05.02.2018

¹⁷⁶⁴ Kaim, s. 10

¹⁷⁶⁵ Szalanska; Benjamin Weinthal, “The German-Israeli Tango”, *Haaretz*, 14.04.2008, <https://www.haaretz.com/1.5002702> Erişim Tarihi: 04.02.2018

¹⁷⁶⁶ Szalanska; Serr, s. 23

¹⁷⁶⁷ Patrick Müller, “The Europeanization of Germany's Foreign Policy toward the Israeli– Palestinian Conflict: Between Adaptation to the EU and National Projection”, *Mediterranean Politics*, Vol. 16, No. 3, November 2011, s. 385–403, s. 392, Taylor & Francis 2011, <http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2011.613672> Erişim Tarihi: 01.07.2018

¹⁷⁶⁸ Patrick Müller, “German Foreign Policy and The EU's Collective Conflict Resolution Policy in The Middle East – Between National Projection and EU Adaptation”, *Paper prepared for the GARNET Conference 2010 – The European Union in International Affairs*, Panel G.2, s. 9, <https://www.ies.be/files/Müller-G2.pdf> Erişim Tarihi: 01.07.2018

Ortadoğu barış sürecinin başlamasının ardından Almanya, diplomatik müzakerelerde ABD liderliğini destekledi ve barış sürecine öncelikle finansal olarak katkıda bulundu. Almanya'nın ulusal kısıtlama kültürü ve İsrail'le ilişkilerinin hassas yapısı, Ortadoğu diplomasisine ilişkin güçlü psikolojik kısıtlamalar olarak işlev gördü. 1990'ların başlarında, Şansölye Helmut Kohl, bölgeye yaptığı birkaç ziyarette, Almanya'nın taraflar arasında arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmayacağını açıkça belirtti. Almanya, siyasi sürece dahil olmak yerine, öncelikle olarak ekonomik ve kalkınma yardımlarına yoğunlaşan bir AB rolü üstlendi.¹⁷⁶⁹ Almanya'da 1998'de yapılan federal seçimleri kazanan Gerhard Schröder liderliğinde kurulan SPD/Yeşiller hükümeti, başlangıçta benzer bir duruş sergiledi. Şansölye Schröder Kasım 1998'deki meclis konuşmasında, Ortadoğu barış sürecindeki üçüncü taraf arabuluculuk rolünün ABD'ye ve uluslararası örgütlere ait olduğunu vurguladı. Siyasi bir rol üstlenmek yerine Schröder, Avrupalıların “*anlamli ekonomik yardımlar, bölgesel pazarların açılması ve altyapı inşasına katılım*” yoluyla barış sürecine en iyi şekilde katkıda bulunabileceklerini belirtti.¹⁷⁷⁰

Alman ulusal projeksiyonunun/yansımasının en derin olduğu politika alanı, AB'nin çatışmaya taraflarla olan ekonomik ilişkileri idi. Almanya'nın, İsrail'le yakın işbirliği ve üst düzey karşılıklı güven ve güven düzeyi ile işaretlenmiş olan özel ilişkisi, Alman politika yapıcılar tarafından AB-İsrail ilişkileri için bir model olarak algılandı. Alman hükümeti, AB'nin AB başkanlığı çerçevesinde müzakere edilen ve İsrail'e AB'yle ilişkilerinde “*özel bir statü*” tanıyan AB'nin 1994 *Essen Deklarasyonu*'nun kabul edilmesinde önemli rol oynadı.¹⁷⁷¹ Almanya ayrıca, 1995 AB-İsrail Ortaklık Anlaşması'nın sonuçlanmasında kritik bir rol oynadı ve İsrail'in tercihli ticaret ve AB'deki araştırma ve teknoloji programlarına erişim konusundaki savunucusu olarak görev yaptı. Aynı zamanda, Alman hükümetleri, barış sürecindeki iyi İsrail davranışına bağlı olarak, AB-İsrail ekonomik ilişkilerinin gelişmesini şart koşmayı genel olarak reddetti. Alman diplomatlara göre, İsrail ile AB arasındaki yakın işbirliği, Alman

¹⁷⁶⁹ Wilhelm Hadler, “Keine Vermittlerrolle für EU”, *Die Welt*, 02.10.1996, <https://www.welt.de/print-welt/article656275/Keine-Vermittlerrolle-fuer-EU.html> Erişim Tarihi: 01.07.2018

¹⁷⁷⁰ Annette Jünemann, “Deutsche Mittelmeerpolitik im Europäischen Rahmen. Defizite im Nahen Osten und in der Türkei”, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Nr. 17/1999, s. 11-19, s. 16; Gerhard Schröder, “Regierungserklärung des Bundeskanzlers”, *Deutscher Bundestag* – 14. Wahlperiode – 3. Sitzung, Bonn, Dienstag, den 10. November 1998, s. 65, <http://dip21.bundestag.de/dip21/btp/14/14003.pdf> Erişim Tarihi: 01.07.2018

¹⁷⁷¹ Müller, 2011, s. 393, Müller, 2010, s. 10

hükümetlerinin genellikle İsrail-Filistin barış süreci ile ilgili çabalardan bağımsız olarak takip etmesinin önemli bir hedefi.¹⁷⁷²

Tarafsızlık/Eşitlik politikasına bağlı olarak Almanya, AB ile Filistin Otoritesi arasında yakın işbirliğini de destekledi. Oslo Süreci'nin başlatılmasının ardından Almanya, Filistinlilere en büyük Avrupa bağışçısı oldu.¹⁷⁷³ 1992-2006 döneminde, Almanya Filistin ekonomisinin ve altyapısının geliştirilmesine ve Filistin Otoritesi'nin kurumlarının kurulmasına 500 milyon dolardan fazla yatırım yaptı. Almanya 1994'te, Filistin Bölgesi'nin uluslararası tanınması için önemli bir sembolik adım olan Filistin topraklarında Ramllah'ta temsili bir ofis açan ilk AB ülkesi oldu.¹⁷⁷⁴ Filistin Otoritesi'nin 1995'te Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na dahil edilmesi ve Filistin Yönetimi ile yapılan 1997 AB Geçici Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması, Almanya ve Avrupalı ortaklarının Filistin Kurumuyla güçlü bağlarına olan ilgisinin kanıtı oldu. Berlin'in yasadışı göç ve organize suç gibi daha geniş Ortadoğu bölgesindeki istikrarsızlıklara bağlı olarak artan yeni güvenlik sorunlarının yetersizliğini önlemek için Ortadoğu barış sürecine önemli mali katkı sağladı.¹⁷⁷⁵

Almanya 1990'ların ikinci yarısından sonra, başka bir ifade ile Schröder&Fischer hükümetiyle birlikte Ortadoğu barış sürecindeki rolünü yeniden değerlendirmeye başladı. Önceki politikasında kayda değer bir değişiklikle, Almanya AB'nin barış sürecine daha güçlü bir şekilde siyasi katılımını desteklemekte ve ortak Avrupa politikalarını başlatmaya ve AB diplomasisinin yönünü etkilemeye giderek daha fazla destek olmaya başladı.¹⁷⁷⁶ Almanya'nın giderek artan siyasi katılımı, öncelikle Avrupa dış politika çerçevesi yoluyla gerçekleştirildi ve Berlin diplomatik faaliyetlerini AB ile yakından koordine etti. 1999 ilkbaharında, Alman ve AB temsilcileri, Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat'ın tek taraflı bir Filistin devleti ilan ettiği yönünde yaptığı açıklaması sonrası ortaya çıkan ciddi diplomatik krizi çözmek için olaya diplomatik olarak müdahale ettiler. Almanya'nın dönem başkanlığı altındaki Avrupa Birliği, "*Berlin Deklarasyonu*", ilk kez

¹⁷⁷² Müller, 2011, s. 393, Müller, 2010, s. 11

¹⁷⁷³ Asseburg, 2015, s. 5

¹⁷⁷⁴ Müller, 2011, s. 393, Müller, 2010, s. 11

¹⁷⁷⁵ Annette Jünemann, "German Policies in the Mediterranean", In: Haizam Amirah Fernández and Richard Youngs (ed), *The Euro-Mediterranean Partnership: Assessing the First Decade*, Madrid 2005, s. 111-120, s. 115, <https://www.files.ethz.ch/isn/32567/Euro%20Mediterranean%20Partnership.pdf> Erişim Tarihi: 01.07.2018

¹⁷⁷⁶ Müller, 2010, s. 11; Jünemann, 2005, s. 115-116; Asseburg, 2015, s. 5

AB'nin Filistin'li bir devleti tanımaya hazır olduğunu ilan ederek¹⁷⁷⁷, Arafat'ın Filistin Devleti'ni tek taraflı olarak ilan etmesiyle, muhtemelen Oslo Barış sürecini sonlandıracak adımı atmamasına ikna ederek, yardımcı oldular.¹⁷⁷⁸

İsrail ve Filistinliler arasındaki şiddet, Eylül 2000'deki ikinci Filistinli İntifada'sının patlamasından sonra şiddetlendiğinde, Almanya barış sürecinin dağılmasını önlemek için bir kez daha diplomatik olarak çalıştı.¹⁷⁷⁹ Bu diplomatik girişimde ABD'nin bu sorundan uzak durması ve Bush'a olan tepkiler önemli rol oynayarak ABD'nin boşluğu doldurulmaya çalışıldı. Almanya, Avrupalı ortakları tarafından, Avrupa'nın arabuluculuk çabalarını kolaylaştırmak için çatışmaya taraflarla olan iyi ilişkilerini kullanması için aktif olarak teşvik edildi. Bu çerçevede Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer, AB yetkilileriyle yakın temasta bulunduğu iki taraf arasında arabuluculuk yapmak için bölgeye birçok ziyaret gerçekleştirdi.¹⁷⁸⁰ Berlin, "Yol Haritası" ndaki barış inisiyatifinin geliştirilmesine yol açan siyasi süreçte de merkezi bir rol üstlendi. Fischer, Nisan 2002'de, Filistin devletinin erken ilanını öngören ve bu amaca ulaşmak için gerekli adımları belirten "*Fischer fikir belgesi – Yedi Madde Planı*" olarak bilinen bir politika önerisi getirdi.¹⁷⁸¹ Fischer'in fikir belgesi, Ortadoğu'da barışçılığa yönelik çok taraflı bir yaklaşım tesis etmeyi amaçlayan bir Avrupa girişimi olarak tasarlandı.¹⁷⁸²

Almanya'nın AB'nin Orta Doğu politikasında aktif bir rol oynamak için artan isteği de operasyonel düzeyde kendini gösterdi. 2005 yılında Almanya, Filistin topraklarında Avrupa Polis Misyonunun (EUPOL COPPS)¹⁷⁸³ kurulmasını ve Gazze Şeridi ile Mısır arasındaki Rafah kontrol noktasında AB Sınır Yardım Misyonunu (European Union Border Assistance Mission in Rafah, EUBAM)¹⁷⁸⁴ desteklemiştir. Bir AB yetkilisine göre, Almanya, Rafah'taki EUBAM misyonuna insan kaynakları ile

¹⁷⁷⁷ Weingardt, 2005, s. 25

¹⁷⁷⁸ Müller, 2010, s. 11

¹⁷⁷⁹ Lily Gardner Feldman, "Germany's Policy Toward Israel and the Israeli-Palestinian Conflict: Continuity and Change", In: Marco Overhaus, Hanns W. Maull and Sebastian Harnisch (Eds), *German Foreign Policy and the Middle East Conflict. German Foreign Policy in Dialogue*, Vol.3, No.7, May 2002, s. 34-37.

¹⁷⁸⁰ Asseburg and Busse, s. 700

¹⁷⁸¹ Asseburg, 2003, s. 37-38

¹⁷⁸² Müller, 2010, s. 12; Müller, 2011, s. 396

¹⁷⁸³ "EU Coordinating Office for Palestinian Police Support", *EUPOL COPPS*, <http://eupolcopps.eu/en/content/what-eupol-copps> Erişim Tarihi: 06.07.2019

¹⁷⁸⁴ "The European Union Border Assistance Mission in Rafah", *EUBAM Rafah*, <https://www.eubam-rafah.eu/en/node/5048> Erişim Tarihi: 06.07.2019

önemli miktarda maddi destek sunan ilk ülkelerden biriydi. Bu, özellikle Üye Devletlerin bireysel katkılarının tüm masraflarını karşıladığı için AB misyonlarının zamanında kurulmasına izin vermek için önemli bir adımdı. “EUBAM” Rafah misyonunun başlatılmasından sonra, Almanya operasyona üç polis memuru ve iki vergi memuru katıldı. Almanya ayrıca finansal olarak ve Filistinli güvenlik sektörünün reformu için uluslararası çabalara yardımcı olmak üzere tasarlanan “EUPOL COPPS” misyonuna personel ile katkıda bulundu. Kasım 2005’te yapılan kabine kararında, Alman hükümeti, başlangıçta toplam 30 uluslararası personel içeren ve daha sonra 41’e yükseltilen, “EUPOL COPPS” misyonuna katılmak üzere on polise gönderilecek bir anlaşmaya vardı.¹⁷⁸⁵

Kasım 2005’te iktidara gelen Şansölye Angela Merkel’in büyük koalisyon hükümeti; Almanya’nın İsrail-Filistin çatışması konusundaki politikasında aktif rol oynamaya devam etti. Başbakan Gerhard Schröder’in hükümeti gibi, Şansölye Merkel de barışçılığın ekonomik yönünü ve politik yönlerini kapsayan bir Avrupa dış politika yaklaşımını destekledi. En başından beri, Merkel’in büyük koalisyon hükümeti Ortadoğu’da ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldı. Ocak 2006’da Filistin yasama seçimlerinde Hamast hareketinin zaferi uluslararası topluluğa sürpriz yaptı. Sadece yarım yıl sonra, Lübnan’daki İsrail ile Hizbullah arasında bir savaş çıktı. Almanya’nın savaştan sonra kurulan Lübnan’daki genişletilmiş BM Geçici Gücü’ne (UNIFIL) yaptığı önemli katkı, bir kez daha Almanya’nın Ortadoğu barışçılığındaki artan rolünün altını çizdi.¹⁷⁸⁶

Merkel’in ilk döneminde Ortadoğu barış sürecinde, arka planda İsrail ile özel ilişkiler nedeniyle onun lehine çalıştı. Bu durum, Şansölye’nin İsrail’de göreve başladıktan sonraki ilk yurtdışı seyahatlerinden birinde netleşti. Ocak 2006’da Filistin parlamento seçimlerinde Hamas’ın kazanmasından kısa bir süre sonra Merkel, İsrail hükümetinin Hamas’a karşı tutumunu neredeyse tamamen devraldı.¹⁷⁸⁷ Şansölye Merkel, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile 30 Ocak’ta yaptığı bir basın toplantısında Almanya’nın “İsrail’i tanımayan bir Filistin Otoritesini desteklemeyeceğini” açıkça vurguladı.¹⁷⁸⁸ Bir gün önce, Merkel, İsrail Başbakanı Ehud Olmert ile ortak bir basın

¹⁷⁸⁵ Müller, 2010, s. 13; Müller, 2011, s. 397

¹⁷⁸⁶ Asseburg and Busse, s. 706; Müller, 2010, s. 13; Müller, 2011, s. 397-398

¹⁷⁸⁷ Busse, 2012, s. 59

¹⁷⁸⁸ René Rieger, *Saudi Arabian foreign relations: diplomacy and mediation in conflict resolution*, Routledge, London & New York 2016, s.161.

toplantısında, “AB’nin sadece; örgütün İsrail’i tanınması ve bundan sonra herhangi bir şiddeti durdurması halinde Hamas liderliğindeki bir hükümete para yardımı yapacağını” belirtti.¹⁷⁸⁹ Haziran 2007’de Gazze’de Hamas’ın iktidarı ele almasının ardından Federal Hükümet, Batı Şeria’nın Filistin halkının Gazze’de Hamas’tan Filistin İdaresi’ne geçmesi için bir model yapma fikrine dayanan “*Batı Şeria İlk Stratejisini - West Bank first-Ansatz*” de destekledi.¹⁷⁹⁰ Bu şekilde, Alman hükümeti en azından Hamas’ın yönetimi altındaki Gazze Şeridi’ne karşı tecrit ve abluka alma politikalarını dolaylı olarak destekledi.¹⁷⁹¹ 2008-2009’da Gazze savaşının ardından Merkel, şiddet’in ve gerginliğin artmasından dolayı tek başına Hamas’ı suçladı.¹⁷⁹² Sonuç olarak, sadece muhalefet tarafından değil, aynı zamanda bu tek taraflı konumlandırma için liberal koalisyon ortağı tarafından da eleştirildi.¹⁷⁹³ Aynı zamanda Dışişleri Bakanı Steinmeier, Gazze savaşının ardından şiddeti sona erdirmeye girişim başlattı. 14 Ocak 2009’da, Fransız mevkidaşı Kouchner ile “*insani bir ateşkes*” çağrısında bulundu, ancak İsrail’in güvenlik çıkarlarına ilişkin anlayışını da ifade etti. Her ne kadar Merkel, İsrail’i prensipte desteklese de, İsrail’in yasa dışı yerleşim inşaatı faaliyetlerini defalarca eleştirdi.¹⁷⁹⁴

Almanya, 2007 yılının ilk yarısında AB başkanlığını devraldığında, Alman hükümeti İsrail-Filistin barış sürecindeki en önemli hedeflerinden biri olarak ilerleme kaydetti. Ocak 2007’nin başlarında, Şansölye Merkel barış süreci karşısında uluslararası işbirliğini yeniden güçlendirme olanaklarını tartışmak için Washington’u ziyaret etti.¹⁷⁹⁵ İsrail-Filistin arasındaki çatışmalarla ilgili olarak, İkinci Lübnan ve Gazze Savaşları’nda

¹⁷⁸⁹ Rieger, s. 161

¹⁷⁹⁰ Shlomo Brom, “Making the West Bank a Model”, *bitterlemons.org*, 21.05.2007, <http://old.heskem.org.il/media-view87f0.html?id=683&meid=11> Erişim Tarihi: 01.07.2018; Asseburg and Busse, s. 708

¹⁷⁹¹ Busse, 2012, s. 59; Müller, 2011, s. 397; Muriel Asseburg, “Die Gaza-Blockade beenden - aber wie?” *Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP-Aktuell* 51, Berlin, Juni 2010, s. 1-4, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2010A51_ass_ks.pdf Erişim Tarihi: 01.07.2018

¹⁷⁹² “Merkel, gerginliğin artmasından sadece Hamas’ı sorumlu tutuyor”, *Milliyet*, 29.12.2008, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/merkel-gerginligin-artmasindan-sadece-hamasi-sorumlu-tutuyor-1034119> Erişim Tarihi: 01.07.2018

¹⁷⁹³ “SPD-Außenexperte: Kritik an Merkels Hamas-Schelte”, *Focus Online*, 31.12.2008, https://www.focus.de/politik/ausland/nahost/spd-aussenexperte-kritik-an-merkels-hamas-schelte_aid_359009.html Erişim Tarihi: 01.07.2018; “Bush: Erster Schritt muss von Hamas ausgehen”, *Süddeutsche Zeitung*, 17.05.2010, s. 2, <https://www.sueddeutsche.de/politik/krieg-im-gaza-streifen-bush-erster-schritt-muss-von-hamas-ausgehen-1.373876-2> Erişim Tarihi: 01.07.2018; Severin Weiland, “Israel-Hamas-Konflikt: Merkels Schuldzuweisung provoziert Kritik”, *Spiegel Online*, 30.12.2008, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/israel-hamas-konflikt-merkels-schuldzuweisung-provoziert-kritik-a-598901.html> Erişim Tarihi: 01.07.2018

¹⁷⁹⁴ Busse, 2012, s. 59; Asseburg and Busse, s. 709

¹⁷⁹⁵ Müller, 2010, s. 14; Müller, 2011, s. 398

uluslararası alanda İsrail'e yönelik sert eleştiriler olmasına rağmen, Filistinlilerin Gazze'deki sefil yaşam koşullarının yanı sıra İsrail'in yerleşim ve gözetim politikalarına çok sınırlı tepki veren Şansölye Merkel yönetimindeki Almanya¹⁷⁹⁶, İsrail varlığını ve güvenliğini kendi varlık nedeni olarak kabul ederek kendisini devamlı olarak İsrail tarafında konumlandırdı.¹⁷⁹⁷ Ancak bu dönemde Şansölye Angela Merkel ve Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier altındaki Büyük Koalisyon hükümeti; Ortadoğu Dörtlüsü'nün yeniden canlanmasının ve ABD'nin yeniden bu dörtlü'ye de dahil olmak üzere “Yol Haritası”na geri dönmenin arkasındaki itici gücü oldu.¹⁷⁹⁸

Almanların İsrail politikasından hoşnutsuzluğunun en net ifadesi, Filistin'i Kasım 2012'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda “*üye olmayan bir gözlemci devlet*” olarak kabul etme oylamasında çekimser kalarak gösterdi.¹⁷⁹⁹ İsrail'in 2014 yılında Gazze'ye düzenlediği askeri operasyon ve yaşanan insani felaketin durması için Dışişleri Bakanı Steinmeier arabulucuk denemesi başarılı olmadı.¹⁸⁰⁰ İsrail'in işgal altındaki bölgelerdeki devam eden yerleşim faaliyetleri, İsrail başbakanının Temmuz 2014'ten itibaren “*egemen bir Filistin Devleti olmayacağını*” açıklaması bağlamında Mart 2015 seçim kampanyası sırasında sertleşen üslubu, Merkel hükümeti tarafından sert bir şekilde eleştirildi.¹⁸⁰¹ Mahmud Abbas'ın 19 Nisan 2016 tarihinde Berlin'e gerçekleştirdiği ziyarette, Almanya Başbakanı Angela Merkel, iki devletli çözüme verdiği desteği yineleyerek, İsrail'in yerleşim politikasını ise, sert bir şekilde eleştirdi.¹⁸⁰²

İsrail ile Filistin'in aralarındaki sorunun çözümü noktasındaki pazarlık sürecinin başarısız olması neticesinde, çatışmaların altında kötüleşen yaşam koşulları altında yaşayan Filistin halkı için yaşam koşullarının düzeltilmesi ve bu bağlamda kırılğan barış sürecinin desteklenmeye devam edilmesinin teşvik edilmesi için Almanya, Filistin'e yardımda bulunmaktadır. Bu bağlamda Almanya, Filistin'e yardım yapan ikinci en büyük donör ülkelerden biri oldu. Alman yardımlarının ana alanlarını; su, ekonomik gelişme, kamu güvenliği, iyi yönetim ve eğitim oluşturmaktadır.¹⁸⁰³

¹⁷⁹⁶ Asseburg, 2015, s. 5

¹⁷⁹⁷ Busse, 2012, s. 59

¹⁷⁹⁸ Müller, 2010, s. 14; Müller, 2011, s. 398

¹⁷⁹⁹ Asseburg, 2015, s. 5

¹⁸⁰⁰ Kaim, s. 10.

¹⁸⁰¹ Asseburg, 2015, s. 2

¹⁸⁰² “Merkel verurteilt Israels Siedlungspolitik”, *Zeit Online*, 19.04.2016, <https://www.zeit.de/politik/2016-04/nahostkonflikt-israel-angela-merkel-palaestina-politik> Erişim Tarihi: 01.07.2018

¹⁸⁰³ Kaim, s. 10-11

Toplamda, Federal Hükümet, Filistin halkına 2013 yılında toplam 150 milyon Euro'luk bir destek sağladı; bunun yaklaşık 100 milyon Euro'su ikili projelere harcanması sağlandı. İki taraflı projelerin yaklaşık üçte ikisi kalkınma işbirliğine (60 milyon Euro), insani yardımın üçte biri (yaklaşık 34 milyon Euro), sivil krizin önlenmesi (yaklaşık 3 milyon Euro) ve kültür ve eğitime (yaklaşık 5 milyon Euro) ayrıldı.¹⁸⁰⁴ Bu taahhüt, geleneksel olarak Filistin Topraklarına bağış yapan AB'nin mali çerçevesiyle tamamlandı. Almanya'nın yüzde 20'lik bir katkıda bulunduğu Brüksel'in taahhüdü çerçevesinde 2008'den bu yana 3 milyar Euro civarında yardım verildi. Sadece 2016 yılında, AB, Filistin Topraklarına destek olmak için yaklaşık 220 milyon Euro sağladı. 2017 yılı itibariyle Federal Hükümet, Filistin halkına toplamda yaklaşık 133,5 milyon Euro'luk destek sağladı. Bunlar arasında kalkınma işbirliği (78,5 milyon euro), insani yardım (34,5 milyon euro), barış inşası (yaklaşık 6,1 milyon euro) ve kültür ve eğitim (yaklaşık 5 milyon euro) bulunmaktadır.¹⁸⁰⁵

Sonuç olarak, Şansölye Merkel iktidarı döneminde (2005-2017), Ortadoğu söz konusu olduğunda Gazze'deki Filistinlileri ve İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında yürüttüğü politikaları görmezden gelinmiştir. Merkel ve onun hükümeti her ne kadar iki devletli çözümden yana olduklarını ve Doğu Kudüs ve Batı Şeria'da artan Yahudi yerleşimlerine karşı eleştiride bulunsalarda¹⁸⁰⁶ bu yasadışı faaliyetlere karşı hiçbir yaptırım uygulamamıştır. Merkel hükümeti, Almanya'nın Filistin'in tek taraflı olarak devlet statüsü kazanmasını barış sürecine zarar vereceği gerekçesiyle, kabul etmeyeceğini açıklayarak, Filistin Otoritesi'nin BM üyeliğine karşı olduğunu açıkça beyan etmiştir.¹⁸⁰⁷ Şansölye Merkel, Almanya'nın iki devletli çözümden yana olduğunu her daim ifade etsede, kalıcı bir barış elde edilmeden Filistin'in tek taraflı olarak tanınmasının ise bu doğrultuda bir gelişme olmayacağını açıkça dile getirmiştir.¹⁸⁰⁸

¹⁸⁰⁴ Kaim, s. 11

¹⁸⁰⁵ "Deutsche Hilfe für die Palästinensischen Gebiete", *Auswärtiges Amt*, 03.05.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/regionaleschwerpunkte/nahermittlererosten/deutsche-hilfe-palaestina/203632> Erişim Tarihi: 02.07.2018

¹⁸⁰⁶ Szalanska; "Merkel: Netanyahu Foils Israeli-Palestinian Negotiations", *Wafa*, 02.10.2011, <http://english.wafa.ps/index.php?action=detail&id=17606> Erişim Tarihi: 05.02.2018

¹⁸⁰⁷ Judy Dempsey, "E.U. Divided by 'Palestine' Bid at U.N.", *The New York Times*, 12.09.2011, <https://www.nytimes.com/2011/09/13/world/europe/13iht-letter13.html> Erişim Tarihi: 05.02.2018; Szalanska.

¹⁸⁰⁸ Benjamin Weinthal, "Merkel: We will oppose 'unilateral' Palestinian statehood", *The Jerusalem Post*, 07.04.2011, <https://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Merkel-We-will-oppose-unilateral-Palestinian-statehood> Erişim Tarihi: 05.02.2018; Szalanska.

3.8 Mısır Arap Cumhuriyeti ile İlişkileri

Kendisini; hem siyasi hem de tarihsel, kültürel, stratejik olarak ve sahip olduğu 80 milyonu aşkın nüfusu ile “*Ummu’-d-dunyâ - dūnyanın anası*”¹⁸⁰⁹ olarak tanımlayarak, bu temelde Ortadoğu’nun lider ülkesi iddiası ile kendini öne çıkaran¹⁸¹⁰ Mısır Arap Cumhuriyeti ile Almanya arasındaki ilişkiler köklü bir geçmişe dayanmaktadır.¹⁸¹¹ Almanya ve Mısır arasındaki ilişki, Prusyalı arkeolog ve şark bilim insanlarının eski Mısır uygarlığına olan tutku ve ilgileriyle başladı.¹⁸¹² Prusya ile Mısır arasında 1864 yılında diplomatik ilişkilerin kurulmasından bu yana ikili ilişkiler; kültürel bağlar, ekonomik ve ticari ilişkiler ve politik etkileşim olmak üzere üç aşamada gerçekleşti. Almanya, Mısır ile I. Dünya Savaşı’na kadar kültürel ve ticari ilişki kurmaya çalıştı. Savaş sırasında Mısır Almanya’nın İngilizlere karşı cihad projesi çerçevesindeki propaganda faaliyetlerinin önemli bir merkezi oldu. 1922’den sonra iki ülke arasında gerçek anlamda normal diplomatik ilişkilerin ve sorunların olduğu on yıllık bir siyasi ilişkiler dönemi yaşandı.¹⁸¹³ Nasyonal Sosyalistlerin 1933’te iktidara gelmesinin ardından kötüleşmeye başlayan ilişkiler neticesinde 4 Eylül 1939’da Mısır, Almanya ile ilişkileri kopardı, ama Almanya’ya karşı savaş ilan etmedi.¹⁸¹⁴ II. Dünya Savaşı sırasında Kahire, 1936 tarihli Anglo-Mısır Antlaşması’na sadık kalmasına rağmen, Berlin’e savaş ilan etmek istemedi ve 26 Şubat 1945’te Almanya’ya savaş ilan etmesine kadar tarafsız kaldı.¹⁸¹⁵

¹⁸⁰⁹ Rahmi Er, “Modern Arap Edebiyatında Mısır’ın Yeri”, *Mısır Arap Cumhuriyeti Mısır Kültür ve Eğitim İlişkileri Merkezi İstanbul*, 2016, http://www.misirkultur.net/tr/article.php?id_article=17 Erişim Tarihi: 20.10.2018; Konrad Schliephake und Ghazi Shanneik, “Ägypten - Mutter der Kulturen und arabisches Zentrum”, In: Konrad Schliephake und Ghazi Shanneik (Hrsg), *Die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Arabischen Republik Ägypten*, Würzburger Geographische Manuskripte Heft 60, Schriftenreihe zu Deutsch-Arabischen Beziehungen - Heft 5, Würzburg 2002, s. 1

¹⁸¹⁰ Babak Khalatbari, “Ägypten”, *Länderstudie des Düsseldorfer Instituts für Außen- und Sicherheitspolitik*, November 2003, s. 1

¹⁸¹¹ Almanya ile Mısır arasındaki ilişkiler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Konrad Schliephake und Ghazi Shanneik (Hrsg), *Die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Arabischen Republik Ägypten*, Würzburger Geographische Manuskripte Heft 60, Schriftenreihe zu Deutsch-Arabischen Beziehungen - Heft 5, Würzburg 2002; Wolfgang G. Schwanitz, “Ägypten: zweierlei Deutsche im Kalten Krieg”, *Comparativ* 18, Heft 2 (2006), s. 11-29, <http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/Deutschland%20und%20Eagypthen%20im%20Kalten%20Krieg.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2017; Thomas W. Kramer, *Deutsch-ägyptische Beziehungen in Vergangenheit und Gegenwart*, Horst Erdman Verlag, Tübingen 1974.

¹⁸¹² Kramer, s. 205

¹⁸¹³ Mahmoud Kassim, *Die diplomatischen Beziehungen Deutschlands zu Ägypten, 1919-1936*, Vol. 6. LIT Verlag Münster, 2000, s. 8.

¹⁸¹⁴ Kassim, s. 8

¹⁸¹⁵ Schwanitz, Ägypten: zweierlei Deutsche, s. 12; Cérés Wissa-Wassef, “Les relations entre L’Égypte et les deux États allemands depuis la seconde guerre mondiale”, *Politique étrangère* Vol. 37, No. 5 (1972), s. 609-638, s. 610, In: Jstor, Published by: Institut Français des Relations Internationales, <https://www.jstor.org/stable/42670979> Erişim Tarihi: 22.04.2017

Savaş sonrası iki ülke arasında başlayan ticari ilişkilerin¹⁸¹⁶ ardından Federal Almanya Cumhuriyeti ile Mısır arasındaki diplomatik ilişkiler 14 Ekim 1952’de başladı. Bu açıdan Mısır; Federal Almanya Cumhuriyeti’nin Ortadoğu’da diplomatik ilişki kurduğu ilk ülke oldu.¹⁸¹⁷ Savaştan hemen sonra Alman tekstil endüstrisinin pamuğa olan muazzam talebi, pazar ihtiyacı ve Mısır’ın büyük ihracat isteği (Hammadde ve Gıda ürünleri) ve askeri rejimin modernleşme arzusu iki ülke arasında karşılıklı bir çekim yaparak ilişkilerin gelişmesinde etkili oldu.¹⁸¹⁸ Almanya’nın 1952 Lüksemburg Antlaşması ile İsrail’e tazminat ödemeyi kabul etmesi, Süveyş Krizi sırasındaki tutumu, İsrail’e gizli olarak silah gönderdiğinin ortaya çıkması, Altı Gün Savaşı sırasında açık İsrail yanlısı siyaseti ve Doğu Almanya’nın devlet başkanı Ulbricht’in Mısır ziyareti gibi nedenler neticesinde 1965 ile 1972 yılları arasında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesildi.¹⁸¹⁹ İki ülke arasında diplomatik ilişkiler kesilse de aralarındaki ticari ilişki bir miktar durgunluk yaşasa da kesilmeden devam etti.¹⁸²⁰

Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır’ın 28 Eylül 1970 ölümünün ardından yerine gelen Enver Sedat’ın 1973 Ekim Savaşı sonrası Moskova ile ilişkiler yerine ABD’ye yönelmesi ile birlikte Şansölye Willy Brandt’ın yeni Doğu ve Avrupa Topluluğu bağlamında başlattığı Ortadoğu politikası’nın olumlu etkisiyle 8 Haziran 1972’de Kahire ile Bonn arasında diplomatik ilişkileri yeniden kuruldu.¹⁸²¹ Willy Brandt’ın, 1974 Nisan ayının ortalarında gerçekleştirmiş olduğu Mısır ziyareti ile birlikte Bonn ile Kahire arasındaki ilişkiler büyük bir ivme kazandı. 6 Ekim 1981’de Enver Sedat; İsrail ile 1979 yılında Camp David’de imzaladığı barış antlaşması hayatına mal oldu. Ortadoğu’nun politik imajında kilit bir oyuncu olan ve olmaya devam eden Mısır Arap dünyasının İsrail’e karşı mücadelesinde ve dolayısıyla Ortadoğu’da çatışmanın önde gelen ülkesiydi, ancak 1979’da İsrail ile yapılan barış antlaşması ile Mısır Ortadoğu’daki rolü daha az

¹⁸¹⁶ Kahire ile ilk ticari anlaşma 20 Aralık 1948’de yapıldı. Mısır Almanya’nın Batı bölgelerine pamuk sattı ve karşılığında makine, araç ve kimyasal ürünleri aldı. Ticaret dengesi ilk Federal Cumhuriyet’in zararına oldu, çünkü muazzam miktarda pamuk ithal edildi. 1949’un sonunda, Mısır’ın Almanya’ya ihraç ettiği pamuğun değeri on bir milyon dolar civarındayken, Mısır’a ihraç edilen Alman ürünlerinin değeri sadece 1.6 milyon dolardı. Bkz. Herbert Elzer, “Lockruf der Levante. Legationsrat Hans Strack, das Bundesministerium für Wirtschaft und die deutsch-ägyptischen Außenhandelsbeziehungen 1949–1953”, *Vierteljahrschrift für Sozial-und Wirtschaftsgeschichte* 101, Bd. 1 (2014), s. 1-22, s. 7, In: Jstor, Published by: Franz Steiner Verlag, <https://www.jstor.org/stable/24548478> Erişim Tarihi: 22.04.2017

¹⁸¹⁷ Abu-Samra, s. 31.

¹⁸¹⁸ Elzer, s. 6.

¹⁸¹⁹ Weingardt, 2002, s. 220.

¹⁸²⁰ Wissa-Wassef, s. 609

¹⁸²¹ Schwanitz, Ägypten: zweierlei Deutsche, s. 24

belirgin hale geldi. Mısır dış politikasında dayanak noktası olan “Panarabizm” temelini kaybetti. 14 Ekim 1981 bombalı saldırı sonucu hayatını kaybeden Enver Sedat’ın yerine Hüsnü Mübarek devlet başkanı oldu. Bu bağlamda seksenlerin başından beri Alman-Mısır ilişkileri her alanda ilerleyerek devam etti. Siyasi düzeyde, iki ülke, en önemlisi Ortadoğu’da adil ve kalıcı bir barışın sağlanması gereği olan bir dizi ortak çıkar konusu ile ilgili aynı görüşleri paylaştılar. Almanya ayrıca Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’in Ortadoğu’yu kitle imha silahlarından kurtarmaya yönelik girişimini destekledi.¹⁸²²

Mısır, büyüklüğü ve coğrafi konumu ve tarihi nedeniyle bölgesel olarak büyük bir güç olarak Almanya’nın ilgi alanından çıkmadı. II. Dünya Savaşı’ndan sonra, Almanya her zaman Mısır’ın en büyük ikinci ekonomik ve ticari ortağı olmasına rağmen, Mısır’ın genel diplomatik stratejisindeki konumu her zaman marjinaldi ve bu durum Ortadoğu’da yaşanan değişim ve gelişmelerden sonra sonra değişti. 2011’deki Mısır devriminden sonra, Merkel hükümeti dört yıl boyunca Mısır politikası konusunda AB ile ortak hareket etti, ancak 2015’in başlarında, insan hakları ve demokratik standartlar, Almanya ve Mısır arasındaki ilişkiyi yeniden başlatmak için kararlı bir şekilde bir kenara kondu, Almanya ve Mısır arasındaki siyasi etkileşim hızla güçlendi ve Almanya, Mısır’ın en önemli ekonomik ve siyasi ortağı oldu. Almanya ve Mısır arasındaki giderek daha yakın ilişkiler, Merkel’in AB’nin Akdeniz politikasına yönelik liderliğine güçlü destek sağladı.

3.8.1 Siyasi İlişkiler

Alman dış politikası; uzun yıllardır otoriter rejim ile yönetilmesine ve bu bağlamda insan hakları noktasında ciddi ihlaller olmasına rağmen, Mısır ile olan önemli siyasi, ekonomik çıkarları ve Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’in, Ortadoğu’da uzun süredir barışın garantörü olarak kabul edilmesi nedeniyle bu olumsuz durumu her zaman görmezden gelerek, Mübarek yönetimi altındaki Mısır ile yakın ilişkiler kurdu.¹⁸²³ Mübarek’in Mısır’daki otoriter yönetimi Almanya’daki birçok siyasetçi için küçük bir rahatsızlıktan başka bir şey değildi. Aslında, Almanya başta olmak üzere Batı diplomasisi için Mübarek’in otoriter sistemi her şeyden önce, köktendinci İslamcılığa (ya da

¹⁸²² Schwanitz, s. 28

¹⁸²³ Severin Weiland, “Deutsch-ägyptische Beziehungen: Berlin plant für die Zeit nach Mubarak”, *Spiegel Online*, 31.01.2011, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/deutsch-aegyptische-beziehungen-berlin-plant-fuer-die-zeit-nach-mubarak-a-742654.html> Erişim Tarihi: 18.09.2018

Müslüman Kardeşler'e)¹⁸²⁴ karşı önemli bir barikattı. Ne de olsa, bir barut fıçısı olan Ortadoğu'da Mısır, İsrail ile dostluk anlaşması imzalayan tek Arap devleti olması açısından da önemliydi.¹⁸²⁵ Bu bağlamda yaklaşık 30 yıllık iktidarı döneminde 25 kez ziyaret ettiği Almanya'da Mübarek her zaman en üst düzeyde kabul gördü.¹⁸²⁶

Şansölye Merkel de 2005 yılında Almanya'da iktidara gelmesinden sonra 2011 yılında Arap Baharı'nın etkisiyle Mısır'da başlayan büyük protestolara kadar, Mübarek yönetimi ile iyi ilişkiler kurdu. Şansölye Merkel; hem Şubat 2007'deki Kahire, Ocak 2009'daki Şarm El Şeyh ziyareti ve Hüsnü Mübarek'in Mart 2010'daki Berlin ziyareti sırasında yapmış olduğu açıklamalarla Mısır ile Almanya'nın dostluğuna ve Hüsnü Mübarek ile olan yakın ilişkilere dikkate çekti.¹⁸²⁷ Aynı şekilde Dışişleri Bakanı Westerwelle; 23 Mayıs 2010'daki Kahire ziyareti sırasında, Cumhurbaşkanı Mübarek ile yaptığı görüşmeden sonra “*Muazzam bir deneyime, büyük bilgiğe sahip ve geleceğe güvenli bir gözle bakan*” bir kişilik olarak Mübarek'e övgüde bulunarak, Mısır'ın istikrarı ile vatandaşlarının haklarından daha çok ilgilendiği açıkça gösterdi.¹⁸²⁸

Tunus'ta 17 aralık 2010'da *Muhammed Buazizi*'nin kendini ateşe vermesiyle başlayan halk ayaklanmaları (Arap Baharı) yayılarak, 25 Ocak 2011'de Mısır'ı da etkisi içine aldı.¹⁸²⁹ Tahrir Meyda'nın gösterilerin sembol noktası olarak çıktığı gösterilerde,

¹⁸²⁴ Almanya'nın Müslüman Kardeşler'e bakışı için bkz. Guido Steinberg, “Germany and the Muslim Brotherhood”, *Al Mesbar Studies & Research Centre and the Foreign Policy Research Institute*, March 2013, s. 86-100,

https://www.fpri.org/docs/chapters/201303.west_and_the_muslim_brotherhood_after_the_arab_spring_chapter5.pdf Erişim Tarihi: 18.09.2018

¹⁸²⁵ Weiland, 31.01.2011; Robin Alexander, “Das deutsche Problem mit dem Ex-Freund Mubarak”, *Welt*, 04.02.2011, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article12449504/Das-deutsche-Problem-mit-dem-Ex-Freund-Mubarak.html> Erişim Tarihi: 18.09.2018

¹⁸²⁶ Tianshe Chen, “Four Points toward the Understanding of Egypt's Foreign Relations”, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* 5.1 (2011), s. 83-101, s. 87, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/19370679.2011.12023175> Erişim Tarihi: 18.09.2018

¹⁸²⁷ Angela Merkel, “Rede von Bundeskanzlerin Angela Merkel anlässlich des Deutsch-Ägyptischen Wirtschaftsforums, 4. Februar 2007 in Kairo”, *Bundesregierung*, 04.02.2007, <http://adrien.barbarese.eu/corpora/speeches/BR/t/1072.html> Erişim Tarihi: 18.09.2018; Stefan Jalowy, “Ägyptens Staatspräsident Mubarak in Berlin, Merkel dankt Ägypten beim Nahost-Friedensprozess”, *Demokratie Spiegel*, 04.03.2010, <http://www.demokratie-spiegel.de/redaktionberlinbonn/stefanjalowy/5364359f0d0a14d82.html> Erişim Tarihi: 18.09.2018

¹⁸²⁸ Daniel Brössler und Nico Fried, “Mubarak und die Deutschen: Schwärmen vom Diktator”, *Süddeutsche Zeitung*, 01.02.2011, <https://www.sueddeutsche.de/politik/westerwelle-ueber-mubarak-schwaermen-vom-diktator-1.1053521> Erişim Tarihi: 18.09.2018; Jürgen Teusch, “Scheinheilige Außenpolitik (İkiyüzlü Dış Politika)”, *Volksfreund*, 11.02.2011, https://www.volksfreund.de/meinung/leserbriefe/scheinheilige-aussenpolitik_aid-6435421 Erişim Tarihi: 18.09.2018

¹⁸²⁹ Cilja Harders, “Revolution I und II – Ägypten zwischen Transformation und Restauration”, In: Annette Jünemann & Anja Zorob (Hrsg.), *Arabellions Zur Vielfalt von Protest und Revolte im Nahen Osten und Nordafrika*, Springer, Wiesbaden 2013, s. 19-42, s. 19.

yüz binlerce Mısırlı Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in otoriter yönetimini protesto etti. Mısır'ın sivil halkı yaygın yolsuzluğa ve nepotizme (akraba ve bazı kesimlerin kayırılmasına) ve kötü sosyo-ekonomik duruma karşıydı. Mübarek; ülke çapındaki protestolardan başlamasından 18 gün sonra 11 Şubat 2011'de devrildi, onun yerine ilk önce askeri bir konsey yönetti.¹⁸³⁰ Tunus'ta başlayan halk ayaklanmalarını ihtiyatlı bir şekilde takip eden Almanya, aynı şekilde protestoların başladığı Mısır'da olayların gelişimini ilk etapda temkinli bir şekilde izledi. Ancak Mübarek yönetiminin protestoculara karşı aşırı güç kullanması ve bu bağlamda yaşanan ölümler sonrası Şansölye Angela Merkel, İngiltere Başbakanı David Cameron, ve Fransız Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ile birlikte 30 Ocak'ta ortak bir açıklama yaparak, Cumhurbaşkanı Mübarek'in silahsız sivillere ve göstericilere karşı şiddetin önlenmesi, serbest ve adil seçimlere yansıtılması gereken bir “*dönüşüm sürecinin*” başlatılması çağırısında bulundular.¹⁸³¹ Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle İsrail ziyareti sırasında Mısır'da yaşana duruma yönelik olarak yaptığı açıklamada; “*İç politik bir taraf değiliz, ancak insan hakları, demokrasi, sivil haklar, gösteri özgürlüğü, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü değerlerinin yanında*” olduklarını ifade etti.¹⁸³²

Mısır'da sivil göstericilere karşı şiddetin artmasının ardından, Almanya somut bir adım atarak Mısır'a silah ihracatını askıya aldı.¹⁸³³ Angela Merkel, 11 Şubat 2011'de yaptığı açıklamada, otokratik ve yozlaşmış Mısırlı yönetici Hüsnü Mübarek'in sokağa baskı uygulayamadığı ve nihayet istifa etmek zorunda kaldığını belirtti ve “*Bugün büyük bir sevinç günü. Mısırlıların gözünde, özgürlüğün açığa çıkan gücünü görebilirsiniz. Hepimiz tarihsel bir değişime tanıklık ettiklerini*” ifade ederek, ülkedeki reform sürecini maddi olarak destekleyeceğini açıkladı.¹⁸³⁴ Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle ise, Mübarek'in “*siyasi değişimin önünü açma*” kararını memnuniyetle karşıladığını belirterek, “*Tarihsel bir devrime tanık oluyoruz*” dedi. Westerwelle; şimdi “iç ve dış

¹⁸³⁰ “Parlamentswahl in Ägypten”, *Bundeszentrale für politische Bildung*, 08.01.2016, <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/213758/parlamentswahl-in-aegypten> Erişim Tarihi: 23.05.2017.

¹⁸³¹ Weiland, 31.01.2011; “Egypt protests: Hosni Mubarak under world pressure”, *BBC*, 30.01.2011, <http://www.bbc.com/news/mobile/world-middle-east-12317277> Erişim Tarihi: 23.05.2017.

¹⁸³² Weiland, 31.01.2011

¹⁸³³ Muhammed Alboğa, “Darbe sonrası dönemde meşrulaştırıcı bir aktör olarak Almanya'nın Mısır politikası”, In: İsmail Numan Telci (ed), *Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası, Dönüşüm Arayışından Meşruiyet Çıkmazına*, SETA Kitapları 45, İstanbul 2018, 235-263, s. 236

¹⁸³⁴ S. Lange, M. Dudin und A. Graw, “Kanzlerin Merkel spricht von "Tag großer Freude"”, *Welt*, 11.02.2011, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article12513656/Kanzlerin-Merkel-spricht-von-Tag-grosser-Freude.html> Erişim Tarihi: 23.05.2017

barışa bağlı” olan demokrasi yönünde politik yeni bir başlangıç olması gerektiğini ifade ederek, Tunus’ta olduğu gibi, Almanya bu “*dönüşüm sürecine*” yakın bir ortaklığın parçası olarak yardım etmeye hazır olduğunu söyledi.¹⁸³⁵

Kalkınma Bakanı Dirk Niebel ile birlikte 24 Şubat 2011 tarihinde Hüsnü Mübarek’in devrilmesinden sadece iki hafta sonra, Kahire’ye gelen ilk Batılı politikacılardan biri olarak Westerwelle; demokratikleşme yolunda Mısır’a kapsamlı yardım sözü verdi.¹⁸³⁶ 2011 yılı içerisinde Kahire’ye birkaç ziyaret daha gerçekleştiren Westerwelle, bu doğrultuda Almanya’nın Mısır’a verdiği önemi açık bir şekilde gösterdi.¹⁸³⁷ Almanya geçici Mısır yönetimi ile ilk resmi anlaşmasını ise 12 Ağustos 2011’de Westerwelle ile mevkidaşı Muhammed Kamil Amr arasında “*Berlin Deklarasyonu - Berliner Erklärung*” adı altında imzalanan ekonomik işbirliği ile Almanya Mısır’ın demokratik kurumlarının inşasına yardımcı olacağını taahhüt etti. Bunun finansmanı için Almanya, Mısır’ın 240 milyon Euro olan borcunu almaktan vazgeçtiğini ve ayrıca Mısır hükümetine “*dönüşüm ortaklığının bir parçası olarak*” 2013 yılına kadar 150 milyon Euro sağlayacağını belirtti.¹⁸³⁸

Almanya ile Mısır arasındaki bu olumlu ilişki; Aralık 2011’de aralarında Konrad Adenauer Vakfı’nın da bulunduğu bazı vakıf ve yardım örgütlerinin yasadışı yollarla finanse edildiği iddiasıyla yapılan baskınlarda çok sayıda kişi gözaltına alınması ve 17 sivil toplum kuruluşu ile ilgili geniş çaplı bir soruşturma başlatılması ile iki ülke arasında kriz yaşandı. Yaşanan bu krizi çözmeye çalışan Westerwelle, “*Mısır’da faaliyet gösteren siyasi vakıfların çalışmalarının engellenmesinin kabul edilemez olduğunu*” ifade etti.¹⁸³⁹ Mısır başsavcılığının Adenauer Vakfı’nın faaliyetlerini durdurup, vakfın çalışanları

¹⁸³⁵ “Internationale Reaktionen zu Ägypten:Erleichterung über Mubaraks Rücktritt”, *RP Online*, 12.02.2011, https://rp-online.de/politik/ausland/erleichterung-ueber-mubaraks-ruecktritt_aid-13519083 Erişim Tarihi: 24.05.2017

¹⁸³⁶ Claudia Ehrenstein, “Westerwelles bewegender Besuch auf dem Tahrir-Platz”, *Welt*, 24.02.2011, <https://www.welt.de/politik/ausland/article12636464/Westerwelles-bewegender-Besuch-auf-dem-Tahrir-Platz.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017; Hans Monath, “Guido Westerwelle: Minister für Herausforderung”, *Der Tagesspiegel*, 24.02.2011, <https://www.tagesspiegel.de/politik/guido-westerwelle-minister-fuer-herausforderung/3878524.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017; “Westerwelle bietet Ägypten Hilfe an”, *WESER-KURIER*, 24.02.2011, https://www.weser-kurier.de/deutschland-welt/deutschland-welt-politik_artikel.-Westerwelle-bietet-Aegypten-Hilfe-an-_arid.208907.html Erişim Tarihi: 24.05.2017

¹⁸³⁷ Alboğa, s. 236

¹⁸³⁸ “240 Millionen Euro: Bundesregierung will Ägypten Schulden erlassen”, *Spiegel Online*, 12.08.2011, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/240-millionen-euro-bundesregierung-will-aegypten-schulden-erlassen-a-780008.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017

¹⁸³⁹ “Sivil toplum çalışanlarına dava”, *Deutsche Welle Türkçe*, 05.02.2012, <https://www.dw.com/tr/sivil-toplum-%C3%A7al%C4%B1nC5%9Fanlar%C4%B1na-dava/a-15720318> Erişim Tarihi: 25.05.2017

hakkında suç duyurusunda bulunmasına, Almanya; Mısır'ın Berlin büyükleşisini uyararak tepki verdi. İki ülke arasındaki bu sorun 2013 yılındaki askeri darbeden sonra bile çözülemedi.¹⁸⁴⁰

Mısır ordusunun geçici yönetimi altında 2012 yılında ilk defa düzenlenen adil ve serbest seçimler sonucunda; Müslüman Kardeşlerin kurduğu Hürriyet ve Adalet Partisi'nin adayı Muhammed Mursi, Mısır'ın demokratik olarak seçilen ilk sivil Cumhurbaşkanı oldu.¹⁸⁴¹ Ancak Haziran 2012'de, meclis seçim hukukunun anayasal olmadığı gerekçesiyle Kahire Yüksek Mahkemesi tarafından feshedilmesi ülke içindeki demokrasiye geçişin zor olacağını gösterdi.¹⁸⁴² Alman Dışişleri Bakanı Westerwelle Temmuz 2012'de, ordu, anayasal hakimler ve yeni cumhurbaşkanı Mursi arasındaki güç mücadelesinin ortasında Mısır'ı ziyaret eden ilk Batılı politikacı oldu. Cumhurbaşkanı Mursi ile görüşen Westerwelle yaptığı açıklamada; “Mısır'ı, *Arap Baharı'nın başarısı için kilit ülke*” olarak nitelendirdi ve Mısır'ın demokrasi yolunda başarısını istediklerini ifade ederek bu yolda ona yardım etmek istediklerini belirterek Mursi'ye destek oldu.¹⁸⁴³ Her ne kadar Westerwelle Mısır'ın demokratikleşmesini istediklerini ifade etsede, Müslüman Kardeşlerin Mısır'da seçimleri kazanması ve Mursi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi ise Almanya'nın kaygılanmasına neden olarak Almanya'nın yavaş yavaş Mısır'ın demokratikleşmesinden çok yeniden istikrara kavuşmasına yönelik eski eğilimlere dönmesine neden oldu.¹⁸⁴⁴ Bunun yanında, Bağlantısızlar Konferansı çerçevesinde İran'a giden Mursi'nin İran ile ilişkileri geliştirmeye çalışması ve Gazze'deki Refah Sınır Kapısı'nı insani yardımlar için açması ve Müslüman Kardeşlerin İsrail'e yönelik bilinen sert tutumu hem Almanya hem de diğer Batılı devletler ile Suudi Arabistan başta olmak üzere birçok Arap ülkesini rahatsız etti.¹⁸⁴⁵

¹⁸⁴⁰ Alboğa, s. 237; Markus Bickeş, “ÄGYPTEN : Jenseits von Stricken und Häkeln”, *FAZ*, 29.02.2013, https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/afrika/aegypten-jenseits-von-stricken-und-haekeln-12043990.html?printPageArticle=true#pageIndex_3 Erişim Tarihi: 25.05.2017

¹⁸⁴¹ Erhan Keleşoğlu, “Mısır'ın Dış Politikası”, In: Faruk Sönmezoglu & Özgür Erler Bayır (der), *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış*, Der Kitapevi, İstanbul 2014, s. 391-420, s. 410; Martin Gehlen, “Ein Dogmatiker führt Ägypten”, *Zeit Online*, 25. Juni 2012, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2012-06/portraet-mohammed-mursi/komplettansicht> Erişim Tarihi: 25.05.2017

¹⁸⁴² Alboğa, s. 237

¹⁸⁴³ “Westerwelle macht sich für Demokratie in Ägypten stark”, *Deutsche Welle*, 09.07.2012, <https://www.dw.com/de/westerwelle-macht-sich-für-demokratie-in-ägypten-stark/a-16084908-0> Erişim Tarihi: 25.05.2017

¹⁸⁴⁴ Alboğa, s. 237

¹⁸⁴⁵ Keleşoğlu, s. 410-411; Alboğa, s. 238

Tüm bu endişelere karşın Şansölye Merkel; Mısır'ın Almanya açısından önemli olduğunu göstermek için 23 Ağustos 2012'de Cumhurbaşkanı Mursi'yi resmi olarak Almanya'ya davet etti.¹⁸⁴⁶ Mısır içinde yaşanan sıkıntılara rağmen, Cumhurbaşkanı Mursi, 30 Ocak 2013'te Berlin'e gelerek Merkel ile ikili görüşmeler gerçekleştirdi.¹⁸⁴⁷ Görüşme sonrası Merkel; Almanya için, insan haklarına ve dini özgürlüğe saygı duyulması önemli olduğu ifade ederek, Mısır hükümetinin ülkedeki bütün demokratik güçlerle diyalogun yürütülmesi ve onlara yer açmasını istedi ve bu süreçte Mısır'a destek olacaklarını ifade etti.¹⁸⁴⁸ Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi ise yaptığı açıklamada; ülkesinde demokratik reformları hızlandırmak istediğine dair güvence vererek, “*Mısır'ın anayasal bir devlet olacağını*” açıkça ifade etti.¹⁸⁴⁹

Ocak 2013'ten itibaren Mısır toplumunda protesto hareketleri arttı. Özellikle liberal ve sol muhalefet grupları, Cumhurbaşkanı Mursi'ye, hükümete ve yeni anayasaya karşı gösteriler çağrısında bulundular. Protestolar esas olarak Mısır'ın fakir ekonomik durumu ve yüksek işsizlik ve ayrıca Port Said stadyum felaketiyle bağlantılı 21 futbol holiganına karşı 26 Ocak ölüm cezası ile körüklendi. Haziran 2013'ün sonunda, Mursi'nin politikasına karşı devam eden protestolar yeniden yoğunlaştı.¹⁸⁵⁰ Mursi'nin istifasını isteyen ve bu bağlamda yeniden seçimlerin yapılmasını talep eden milyonlarca Mısırlının katıldığı gösteriler sonucunda, 1 Temmuz'da Mısır Ordusu'nun Mursi'ye karşı ultimatom verdi. Mursi; 2 Temmuz'u 3 Temmuz'a bağlayan gece televizyonda, demokratik meşruiyetinin altını çizip istifa etmeyi reddettiği bir konuşma yaptı. Orduyu, her zamanki hizmetlerine geri dönmesi için çağrıda bulundu.¹⁸⁵¹ Bu çağrıya karşın Abdülfettah el-Sisi'nin Komutası altındaki Mısır ordusu tarafından 3 Temmuz'da gerçekleştirilen darbe

¹⁸⁴⁶ “Merkel lädt Ägyptens Präsident nach Deutschland ein”, *Der Westen*, 23.08.2012, <https://www.derwesten.de/politik/merkel-laedt-aegyptens-praesident-nach-deutschland-ein-id7017216.html> Erişim Tarihi: 26.05.2017; Alboğa, s. 238

¹⁸⁴⁷ “Mursi trotz Unruhen zu Besuch in Deutschland”, *Deutsche Welle*, 30.01.2013, <https://www.dw.com/de/mursi-trotz-unruhen-zu-besuch-in-deutschland/a-16559459> Erişim Tarihi: 26.05.2017

¹⁸⁴⁸ “Merkel mahnt Einhaltung der Menschenrechte in Ägypten an”, *Deutschlandradio*, 30.01.2013, https://www.deutschlandradio.de/merkel-mahnt-einhaltung-der-menschenrechte-in-aegypten-an.331.de.html?dram:article_id=235963 Erişim Tarihi: 26.05.2017

¹⁸⁴⁹ “Mursi bei Merkel: “Ägypten wird ein Rechtsstaat sein””, *Die Presse*, 30.01.2013, https://diepresse.com/home/politik/aussenpolitik/1338943/Mursi-bei-Merkel_Aegypten-wird-ein-Rechtsstaat-sein Erişim Tarihi: 26.05.2017

¹⁸⁵⁰ Keleşoğlu, s. 411

¹⁸⁵¹ “Ägypten: Mursi trotz Militär und Opposition”, *Spiegel Online*, 03.07.2013, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/aegypten-mursi-trotzt-militaer-und-opposiiton-a-909105.html> Erişim Tarihi: 26.05.2017

ile Cumhurbaşkanı Mursi görevinden alınarak hapsedildi.¹⁸⁵² Genelkurmay Başkanı Abdülfettah el-Sisi'nin kontrolünde gerçekleşen askeri darbe; Mısır'ın demokratikleşme yolundaki devrim süreci için sonun başlangıcı anlamına gelmekteydi.¹⁸⁵³

Mursi'nin ve Müslüman Kardeşler kadrosunun hapsedilmesi ve darbeye karşı protesto düzenleyen insanlara sert müdahale edilmesi sonucu birçok insanın hayatını kaybetmesi ve insan hakları ihlallerinin yaşanması neticesinde başta Almanya olmak üzere birçok ülke ile Mısır'ın arası soğudu ve Mısır'a karşı çeşitli yaptırımlar uygulanmaya başlandı.¹⁸⁵⁴ Dışişleri Bakanı Westerwelle'nin de ifade ettiği gibi¹⁸⁵⁵, Mursi'nin serbest bırakılmasını talep eden Şansölye Merkel; Kahire'deki yeni yönetimden, “*Mısır'daki nüfusun tüm gruplarının dahil olduğu, kapsayıcı bir sürecin düzenlenmesini*” istedi. Başbakan; yeni hükümetin Mursi'nin Müslüman Kardeşliği tarafından yapılan hatayı tekrarlamamasını ve nüfusun önemli gruplarının siyasi süreçten dışlamaması gerektiğini belirterek, “*Ortak bir yol bulmak için her şey yapılmalı*” dedi.¹⁸⁵⁶ Ancak darbe yönetimi bu taleplere kulak tıkadı.¹⁸⁵⁷

Dışişleri Bakanı Westerwelle, Mısır'da gerçekleştirilen askeri darbe sonrası 1 Ağustos 2013'te Kahire'yi ziyaret eden ilk Batılı dışişleri bakanı olarak yeni darbe yönetimi ile görüşmeler gerçekleştirdi.¹⁸⁵⁸ Westerwelle, her iki tarafı da şiddet içermeyen bir çözüm için çağrıda bulundu. Kahire'de mevkidaşı Dışişleri Bakanı Nabil Fahmi ile yaptığı görüşmeden sonra Westerwelle; “*Şiddetin terk edilmesini ve Mısır*”da yapılacak

¹⁸⁵² “Militärputsch in Kairo: Ägyptens Armee stürzt Mursi”, *Süddeutsche Zeitung*, 03.07.2013, <https://www.sueddeutsche.de/politik/staatskrise-in-aegypten-aegyptens-armee-setzt-praesident-mursi-ab-1.1712184> Erişim Tarihi: 28.05.2017; “Putsch in Kairo: Ägyptens Militär stürzt Mursi”, *Spiegel Online*, 03.07.2013, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/aegyptens-militaer-stuerzt-praesident-mohammed-mursi-a-909326.html> Erişim Tarihi: 28.05.2017

¹⁸⁵³ İsmail Numan Telci, “Mübarek'ten Sisi'ye Mısır'da Otoriter Rejimin Kurumsallaşması”, *SETA*, 12.02.2019, <https://www.setav.org/mubarekten-sisiye-misirda-otoriter-rejimin-kurumsallasmasi/> 14.05.2019

¹⁸⁵⁴ Keleşoğlu, s. 411

¹⁸⁵⁵ Dışişleri Bakanı Westerwelle; Mısır'ı “*seçici adalet*” karşı uyardı ve Mursi'nin serbest bırakılması çağrısında bulundu. Westerwelle ayrıca Müslüman Kardeşler'e şiddeti reddetme çağrısında bulundu. Bkz. Bernd Gräßler, “Westerwelle fordert Mursis Freilassung”, *Deutsche Welle*, 12.07. 2013, <https://www.dw.com/de/westerwelle-fordert-mursis-freilassung/a-16947398-0> Erişim Tarihi: 28.05.2017

¹⁸⁵⁶ “Merkel fordert Freilassung Mursis”, *Welt*, 14.07.2013, <https://www.welt.de/newsticker/news1/article118025352/Merkel-fordert-Freilassung-Mursis.html> Erişim Tarihi: 28.05.2017

¹⁸⁵⁷ “Ägypten: Merkel fordert Freilassung Mursis”, *Stern*, 15.07.2013, <https://www.stern.de/politik/deutschland/aegypten-merkel-fordert-freilassung-mursis-3796248.html> Erişim Tarihi: 28.05.2017

¹⁸⁵⁸ Daniel Brössler, “Deutscher Außenminister in Ägypten: Einmal darf Westerwelle deutlich werden”, *Süddeutsche Zeitung*, 01.08.2013, <https://www.sueddeutsche.de/politik/deutscher-aussenminister-in-aegypten-einmal-darf-westerwelle-deutlich-werden-1.1736678> Erişim Tarihi: 28.05.2017

bütün siyasi güçlerin katılabileceği seçimlerle, demokratik yeni bir başlangıç istiklerini” ifade etti. Mısır’daki devrimin bir darbe olup olmadığı sorusuna¹⁸⁵⁹, cevaben Westerwelle şunları söyledi: *“Bunlar tarihi bir saatin ilk dakikaları. Şu anda akışta olan bir gelişmeyi henüz değerlendirmiyoruz”* diyerek yaşananları darbe olarak nitelendirmekten kaçındı.¹⁸⁶⁰ Westerwelle’nin hapisteki Mursi ile görüşme talebi ise reddedildi.¹⁸⁶¹

Almanya’nın Mısır’da gerçekleşen darbeye karşı tutumunu değerlendiren Peter Schwarz; Alman siyasetçiler ve medya Mısır ordusunu (darbeyi) savunduklarını ifade etti. Ona göre; Alman siyasetçilerin ve medyanın Mısır güvenlik güçlerinin görevden alınan Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi’nin destekçilerine yaptığı katliama tepkisi temkinli eleştiriden açık desteğe kadar uzanmaktadır.¹⁸⁶² Alman siyasetçiler ve medya; askeri darbeyi ve insan haklarına yapılan büyük ihlalleri eleştirmek yerine, Müslüman Kardeşler’i ordu ile uzlaştırmaya ve işbirliği yapmaya çağırıyorlar. Herkes, Mısır burjuvazisinin en önemli tahakküm ve baskı aracı olarak ordunun gücünü korumaya çalışıyor. Schwarz’a göre; muhafazakardan liberal basına ve iktidardaki partilerden SPD’ye, Yeşiller ve Sol Parti’ye kadar herkes; ordunun acımasız baskısının, eski Mübarek sadıklarının yüksek devlet dairelerine geri dönmesinin ve orduyla Müslüman Kardeşler arasındaki açık bir iç savaşın devrimi yeniden alevlendirip ülkedeki emperyalist nüfuzu baltalayabileceğinden korkuyorlar.¹⁸⁶³ Başka bir ifade ile Almanya; demokratik ve insan haklarına saygılı bir Mısır yerine kendileri için daha iyi hizmet edebilecek istikrarlı bir Mısır’ı tercih etti.¹⁸⁶⁴

Rabia ve Nahda meydanında 14 ağustos 2013’te barışçıl bir şekilde darbeyi protesto etmek için toplanan Mısır halkına yönelik Sisi yönetimi altındaki Mısır ordusunun, yakın dünya tarihindeki protestoculara yönelik en acımasız kitlesel

¹⁸⁵⁹ “Alman hükümeti; Mısır’da yaşananları demokrasi açısından bir geri adım olarak algıladıklarını ama 3 Temmuz 2013’te yaşananları bir darbeden daha çok 25 Ocak devriminin ikinci bir dalgası, başka bir ifadeyle Mısır halkının görüşleri ve taleplerinin bir yanması olarak gördüklerini açıkladı”. Bkz. Alboğa, s. 240

¹⁸⁶⁰ “Ägypten: Westerwelle trifft neue politische Führung in Kairo”, *Franfurter Allgemeine Zeitung*, 01.08.2013, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/afrika/aegypten-westerwelle-trifft-neue-politische-fuehrung-in-kairo-12315133.html> Erişim Tarihi: 28.05.2017

¹⁸⁶¹ Alboğa, s. 240

¹⁸⁶² Peter Schwarz, “Deutsche Politiker und Medien verteidigen das ägyptische Militär”, *World Socialist Web Site*, 16. August 2013, <https://www.wsws.org/de/articles/2013/08/16/reak-a16.html> Erişim Tarihi: 28.05.2017

¹⁸⁶³ Schwarz, 16. August 2013,

¹⁸⁶⁴ Alboğa, s. 240

infazlarından biri olarak kabul edilip “*Rabia Katliamı*” olarak tanımlanan¹⁸⁶⁵ müdahalesi ile 1000’den fazla masum insanı öldürmesi, 4000’den fazla insanın yaralanmasını binlerce masum insanı katletmesi¹⁸⁶⁶ tüm dünyada olduğu gibi Almanya tarafından da sert bir şekilde eleştirildi.¹⁸⁶⁷ Şansölye Merkel katliam sonrası Mısır ile olan ilişkilerin hem ulusal hem de AB nezdinde yenin gözden geçirilmesi gerektiği ifade ederek, Mısır askei rejimi üzerinde bir baskı aracı olarak diğer AB ülkeleri ile birlikte silah ihracatını durdurdu.¹⁸⁶⁸ Kısa süreli bu sert tutumdan sonra Andrea Backhaus’unda belirttiği gibi, “*Batı Mısır’ı cezalandırmak yerine onunla iş yapmayı tercih etti*”.¹⁸⁶⁹

Mısır’a karşı insan hakları nedeniyle konulan silah ambargosu; Almanya başta olmak üzere birçok devlet tarafından delinerek, Mısır’a silah ihraç edilmeye başlandı ve diğer yaptırımlar kaldırılarak ilişkilerin normalleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁸⁷⁰ Bu bağlamda, Mayıs 2014’te Mısır’da yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi Almanya’nın Kahire büyükelçisi Julius Georg Luy, Mısır’ın *Ahram* gazetesine verdiği röportajda, “*Mısır halkı kimi seçerse seçsin buna Abdulfettah el-Sisi dahil olmak üzere onunla çalışacaklarını*” açıkça ifade etti.¹⁸⁷¹ Mısır Mahkemesi’nin, Mart 2014’te 529 ve Nisan ayında da 683 Müslüman kardeşler üyesi için idam kararı vermesine¹⁸⁷² yönelik olarak Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier yatığı açıklamada alınan kararı sert bir şekilde eleştirerek, “*Bugün, verilen ölüm cezaları yüzleri geçti, hukukun üstünlüğü ile anladığımız şeylerle alay ediyorlar*” dedi. Mısırlı yetkililer, bu nedenle, ülkenin cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar olan mücadelede ülkenin istikrarsızlaşması ve siyasi

¹⁸⁶⁵ Martin Gehlen, “Ägypten: Staatlich angeordnetes Massaker” *Zeit Online*, 13.08.2014, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2014-08/aegypten-muslimbrueder-massaker-rabaa-jahrestag> Tarihi: 28.05.2019

¹⁸⁶⁶ Andrea Backhaus, “Warum wir Rabaa nicht vergessen dürfen”, *Zeit Online*, 14.08.2018, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2018-08/aegypten-rabaa-massaker-abdelfattah-al-sisi-militaer-5vor8> Tarihi: 28.05.2019; Patrick Kingsley, “Egypt’s Rabaa massacre: one year on”, *The Guardian*, 16.08.2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/16/rabaa-massacre-egypt-human-rights-watch> Erişim Tarihi: 28.05.2019

¹⁸⁶⁷ Alboğa, s. 240

¹⁸⁶⁸ Alboğa, s. 240; Martin Gehlen & Albrecht Meier, “Erneut Massaker und viele Tote: Ägypten versinkt in der Gewalt”, *Der Tagesspiegel*, 19.08.2013, <https://www.tagesspiegel.de/politik/erneut-massaker-und-viele-tote-aegypten-versinkt-in-der-gewalt/8661366.html> Erişim Tarihi: 28.05.2019

¹⁸⁶⁹ Backhaus, 14.08.2018

¹⁸⁷⁰ Alboğa, s. 240.

¹⁸⁷¹ Alboğa, s. 240.

¹⁸⁷² “Ägypten verurteilt Mursi-Anhänger: Todesstrafe auch gegen Führer der Muslimbruderschaft verhängt”, *AG Friedensforschung*, 29.04.2014 <http://www.ag-friedensforschung.de/regionen/Aegypten1/urteil3.html> Erişim Tarihi: 28.05.2019; “Erneut Hunderte Ägypter zum Tode verurteilt”, *Amnesty International*, 30.04.2014, <https://www.amnesty.de/2014/4/30/erneut-hunderte-aegypter-zum-tode-verurteilt> Erişim Tarihi: 28.05.2019

ve sosyal bölünmenin artması riskini aldığına yönelik uyarı yaparak, verilen ölüm cezalarının kaldırılmasını istedi.¹⁸⁷³

Mısır'da 26, 27 ve 28 Mayıs 2014 tarihlerinde gerçekleştirilen, katılımın yüzde 47 olduğu ve sadece iki adayın yarıştığı tartışmalı cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda Abdülfettah el-Sisi oyların yüzde 96'sını alarak, Mısır'ın cumhurbaşkanı oldu.¹⁸⁷⁴ Abdülfettah el-Sisi'nin 9 Haziran'da Anayasa Mahkemesi önünde düzenlenen yemin törenine Arap ülkeleri üst düzey katılım sağlarken, Almanya'nın içinde bulunduğu, Batı hükümetleri büyükelçileri tarafından temsil edildi. Sisi'nin kendi halkına yönelik şiddetli baskısına ve kısıtlayıcı siyasi duruma karşı yumuşak tepki göstererek somut bir adım atmayan ABD ve Almanya'nın içinde olduğu Batılı ülkeler yeni cumhurbaşkanı ile işbirliği yapacaklarını açıkladılar.¹⁸⁷⁵

Sisi'nin cumhurbaşkanı seçilmesini takip eden süreçte, Mısır içinde artan terör eylemleri karşısında etkisiz kalan Sisi rejimi, muhaliflere yönelik baskıyı ve şiddeti arttırdı. Ülke içinde yaşanan yoğun insan hakları ihlalleri nedeniyle uluslararası kuruluşların/aktörlerin ve birçok ülkenin yoğun eleştirisine maruz kalan Sisi, bu süreçte ciddi bir meşruiyet krizi yaşadı.¹⁸⁷⁶ Bu doğrultuda, bu krizi aşmak için Almanya başta olmak üzere Batılı ülkelerle ilişkileri normalleştirmek için yoğun çaba gösterdi.¹⁸⁷⁷ Ancak, Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin askeri darbe ile iktardan uzaklaştırılarak Abdülfettah el-Sisi'nin iktidara gelmesi ve ülke içinde yaşanan insan hakları ihlalleri nedeniyle iki ülke arasındaki iyi ilişkiler soğumuştur.¹⁸⁷⁸ Mısır Cumhurbaşkanı'nın darbe sonrası iktidarını meşrulaştırması ve Mısır'ın içinde bulunduğu kötü ekonomik durumu nedeniyle ihtiyaç duyduğu saygın bir ortak ve para ihtiyacı nedeniyle Almanya'ya yapmak isteği ziyaret, Sisi'nin Berlin'de bulunun elçilerinin aylarca yapmış oldukları yoğun çabalara ve propagandalara rağmen kabul görmedi. Almanya hükümeti Sisi'nin Almanya ziyaretini Mısır'da yeni meclisin seçilmesi koşuluna bağlı

¹⁸⁷³ "683 Mursi-Anhänger zum Tode verurteilt: Steinmeier fordert Aufhebung der Todesurteile", *RP Online*, 28.04.2014, https://rp-online.de/politik/ausland/aegypten-steinmeier-fordert-aufhebung-der-todesurteile-gegen-mursi-anhaenger_aid-20403451 Erişim Tarihi: 28.05.2019; Alboğa, s. 240

¹⁸⁷⁴ "Mısır'da Sisi katılımın düşük olduğu seçimi kazandı", *BBC Türkçe*, 29.05.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140529_sisi_sonuc Erişim Tarihi: 01.06.2019

¹⁸⁷⁵ Martin Gehlen, "Abdel Fattah al-Sissi: Ägyptens neuer Gewaltherrscher", *Zeit Online*, 09.06.2014, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2014-06/aegypten-sissi-amtseinfuehrung> Erişim Tarihi: 01.06.2019

¹⁸⁷⁶ Telci, 12.02.2019

¹⁸⁷⁷ Alboğa, s. 241

¹⁸⁷⁸ Dietrich Alexander, "Ägyptens Präsident sucht in Berlin nach Verbündeten", *Welt*, 02.06.2015, <https://www.welt.de/politik/ausland/article141818203/Aegyptens-Praesident-sucht-in-Berlin-nach-Verbuendeten.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017

olarak reddetti.¹⁸⁷⁹ Bir başka ifade ile, Mısır’da darbe sırasında ve sonrasında birçok masum insanın öldürülmesi, darbe sonrası binlerce kişinin tutuklanması ve bu kişiler hakkında hemen hemen hergün idam kararı verilmesi, Müslüman kardeşler başta olmak üzere, hükümeti eleştirenlere, muhalefete ve aydınlara karşı hukuk temeli olmayan davaların açılması çerçevesinde yaşanan insanlık hakları ihlalleri nedeniyle Alman iç siyaseti ve kamuoyunda Sisi’ye karşı oluşan yoğun tepkiler nedeniyle Sisi’nin ziyareti kabul edilmedi.¹⁸⁸⁰

Mart 2015’te Sisi’nin çağrısı üzerine Şarm El Şeyh’te düzenlenen ekonomi konferansına aralarında Siemens firması yetkililerinde bulunduğu büyük bir ticari heyetle katılan Alman Ekonomi Bakanı Sigmar Gabriel¹⁸⁸¹, Şansölye Merkel’in davetini iletmesi neticesinde Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah el-Sisi 2 – 4 Haziran 2015 tarihinde Almanya resmi ziyaretini gerçekleştirebildi.¹⁸⁸² Sisi’nin Almanya ziyareti Almanya içinde yoğun eleştirilere ve protestolara¹⁸⁸³ neden olmasına rağmen Alman Cumhurbaşkanı Joachim Gauck ve Şansölye Angela Merkel tarafından resmi törenle kabul edilerek, yapılan ikili görüşmelerin ardından Merkel ile Sisi birlikte Alman-Mısır Ortak Ekonomi komisyonu toplantısına katıldılar.¹⁸⁸⁴ Mısır devlet başkanı Abdulfettah el-Sisi’nin Almanya’daki devlet ziyareti sırasında, Siemens firması Mısır ile sekiz milyar

¹⁸⁷⁹ Gehlen Martin, “Al-Sissi: Mäßig willkommener Gast vom Nil”, *Zeit Online*, 1. Juni 2015, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2015-06/egypten-abdel-fattah-al-sissi-staatsbesuch-berlin> Erişim Tarihi: 24.05.2017.

¹⁸⁸⁰ Alexander, 02.06.2015

¹⁸⁸¹ Ekonomi Bakanı Gabriel’e bu ziyaretinde Baviera Ekonomik İşler Bakanı Ilse Aigner (CSU) ve Thyssen Krupp, Siemens, BASF, Lufthansa, Deutsche Bahn ve Deutsche Post gibi 35’ten fazla büyük Alman şirketinin temsilcisi eşlik etti. Bkz. Mohamed Amjahid, “Wirtschaftskonferenz in Ägypten: Abdel Fatah al Sisi ruft, Sigmar Gabriel kommt”, *Der Tagesspiegel*, 13.03.2015, <https://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/wirtschaftskonferenz-in-egypten-abdel-fatah-al-sisi-ruft-sigmar-gabriel-kommt/11501310.html> Erişim Tarihi: 08.10.2018

¹⁸⁸² “Egypt’s al-Sisi begins controversial Berlin visit”, *Deutsche Welle*, 03.06.2015, <https://www.dw.com/en/egypt-al-sisi-begins-controversial-berlin-visit/a-18493598> Erişim Tarihi: 08.10.2018

¹⁸⁸³ Almanya Cumhurbaşkanı Joachim Gauck, Şansölye Angela Merkel (CDU) veya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier’in aksine Federal Almanya Meclis Başkanı Norbert Lammert (CDU) Mısır’da yaşanan insan hakları ihlalleri nedeniyle Mısır Cumhurbaşkanı Sisi ile yapacağı görüşmeyi iptal etti. Sisi’nin ziyareti sırasında Almanya’da yoğun gösteriler düzenlenmiş ve İnsan hakları dernekleri ile Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü tarafından protesto edilmiştir. “Mısır Cumhurbaşkanı Sisi, Almanya ziyareti boyunca protesto edildi”, *Hürriyet*, 03 Haziran 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/misir-cumhurbaskani-sisi-almanya-ziyareti-boyunca-protesto-edildi-29184722> Erişim Tarihi: 24.05.2017

¹⁸⁸⁴ “Ägypten - Beziehungen zu Deutschland”, *Auswärtiges Amt*, Stand: Februar 2017, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Aegypten/Bilateral_node.html Erişim Tarihi: 24.05.2017.

Euro tutarında enerji tesisleri kurulması noktasında, şirket tarihinin en büyük anlaşması imzalandı.¹⁸⁸⁵

Özellikle SPD ve Yeşillerin temsilcileri tarafından Sisi'nin ziyaretinden duyulan hoşnutsuzluk açık bir şekilde dile getirilmiş ve Şansölye Merkel'in Lammert gibi Sisi ile yapacağı toplantının iptal edilmesi istenmiştir. Yapılan bu eleştirilere CDU'nun dış politika sözcüsü Philipp Mißfelder; “*Cumhurbaşkanı Abdulfettah el-Sisi yönetimi altındaki Mısır'ın bölgenin istikrarı çerçevesinde Almanya için çok önemli bir ortak olduğunu ve bu bağlamda Libya'dan Suriye'ye ve Irak'tan Yemen'e kadar birçok çatışmanın ve sorunun barışçıl çözümü noktasında Sisi'nin Cumhurbaşkanı Joachim Gauck ve Şansölye Angela Merkel tarafından kabul edilmesinin doğru olduğunu*” belirterek, eleştirilere cevap vermiştir.¹⁸⁸⁶ Alman iç politikasında Mısırdaki yaşanan insan hakları nedeniyle Sisi'nin Almanya ziyareti sert eleştirilere neden olsada, Almanya'nın Mısır bağlamındaki ekonomik ve güvenlik çıkarları çerçevesindeki Siemens firması başta olmak üzere bölgedeki yatırımları¹⁸⁸⁷ ve Sisi'nin darbe ile iktidara gelmesinin ardından İsrail ile olan ilişkilerini düzeltmesi ve İsrail tarafından desteklenmesi¹⁸⁸⁸ bu ziyaretin gerçekleşmesini sağlamıştır. Başka bir ifade ile Almanya'nın Mısır'daki ekonomik ve

¹⁸⁸⁵ “Siemens erhält Milliarden-Aufträge in Ägypten”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 03.06.2015, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/siemens-erhaelt-milliarden-auftraege-in-aegypten-13628490.html> Erişim Tarihi: 18.09.2018.

¹⁸⁸⁶ Martin Gehlen und Elisa Simantke, “Besuch von Ägyptens Staatschef - Al Sisi: Ärger mit dem Gast“, *Der Tagesspiegel*, 20.05.2015, <http://www.tagesspiegel.de/politik/besuch-von-aegyptens-staatschef-al-sisi-aerger-mit-dem-gast/11804500.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017.

¹⁸⁸⁷ Raniah Salloum, “Berlin-Besuch von Ägyptens Staatschef Sisi - Der unangenehme Gast“, *Spiegel*, 02.06.2015. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/abdel-fattah-el-sisi-in-berlin-der-unangenehme-gast-a-1036542.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017.

¹⁸⁸⁸ Ben Caspit'in *Al Monitor - The Pulse of the Middle East* adlı dergide yayınladığı makalesinde, Mısır ve İsrail'in derinleşen işbirliğine dikkat çekerek iki ülke arasındaki ilişkiyi gizli kapaklı bir aşk ilişkisine benzetmiştir. Caspit, iki ülke arasında derinleşen işbirliğinin İsrail ordusunun uyguladığı sansür nedeniyle yayımlanmasının yasaklanmasına karşın, Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah es-Sisi'nin Mart 2015'te Washington Post'a verdiği demeçte Başbakan Benjamin Netanyahu'yla bazen ayda birkaç kez olmak üzere sık sık konuştuğunu söylediğini belirtmektedir. Caspit'e göre Sisi Netanyahu'yla çok daha sık görüşüyor ve bu sadece Netanyahu'yla da sınırlı değil. Makalesinde Caspit ayrıca, Mısır'ın yakın müttefik listesinde İsrail başı çektiğini ve iki ülkenin bu kadar çok menfaatinin bu denli örtüştüğü, birbirini bu denli tamamladığı başka bir dönem herhalde olmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Caspit'e paralel olarak Mısırlı analist Muhammed İsmet Seyfuddeve de 1979 yılında imzalanan Camp David Barış Antlaşması'nı hatırlatarak, o tarihten bu yana iki ülke arasındaki ilişkiler açısından Abdulfettah es-Sisi'nin yönetime geldiği 2014'ten bu yana en parlak dönemini yaşadığını belirterek bu dönemi “altın çağ” şeklinde tanımlamaktadır. Caspit'e göre; İsrail ve Mısır'ın düşman listeleri bile az çok aynı isimlerden oluşuyor. Daha fazla bilgi için bkz. Ben Caspit: İsrail'le Mısır'ın gizli aşk ilişkisi. In: *Al Monitor - The Pulse of the Middle East*, 29.02.2016. <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/02/israel-egypt-security-ties-cooperation-sinai-is-hamas-sisi.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017. İsrail-Mısır ilişkileri altın çağını yaşıyor. *Türkiye Gazetesi* 24.02.2017. <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/450125.aspx> Erişim Tarihi: 24.05.2017. Ayrıca bkz. Selin Sevindiren: Darbe öncesi ve sonrasında İsrail-Mısır ilişkileri. In: *Şalom*, 18.09.2013. <http://www.salom.com.tr/haber-88379-darbe-onesi-ve-sonrasinda-Israilmısır-iliskileri.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017.

güvenlik çıkarları insan hakları hassasiyetine üstün gelmiştir.¹⁸⁸⁹ Bunun yanında Sisi rejimin kendisini meşrulaştırmak ve uluslararası toplumun desteğini almak için kullandığı “istikrar” ve “terörizme karşı savaş” kartının da önemli etkisi olmuştur.

Almanya ile Mısır arasında ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesine karşın Mısır’daki Alman vakıflarının durumunda bir düzelmeye aksine daha da kötüleşerek birçok vakfın Mısır’ı terketmesine neden oldu.¹⁸⁹⁰ Bu bağlamda Fridrich-Nauman Vakfı siyasi bakımlar nedeniyle Ürdün’e taşınmak, Friedrich-Ebert ve Hanns-Seidel Vakfı dışındaki tüm diğer Alman vakıfları Mısır’ı terk etmek zorunda kaldı.¹⁸⁹¹ Almanya, Mısır rejimin Alman vakıflarına karşı uyguladığı bu tutumdan rahatsız olsada ve bu durumu eleştirse de, Mısır’daki çıkarları doğrultusunda büyük resme odaklanarak, bu konuda temkinli davranarak Mısır’a herhagibir baskı yap(a)mamaktadır.¹⁸⁹² Başbakan Yardımcısı ve Federal Ekonomi Bakanı Sigmar Gabriel, Nisan 2016’da ülkeyi 2013 askeri darbesinden bu yana üçüncü kez ziyaret ettiği sırada, ülkeyi istikrara kavuşturma kisvesi altında muazzam insan hakları ihlalleriyle ilgili tartışmalı olan Mısır Cumhurbaşkanı Sisi’ye olan güvenini vurgulamak için Sisi’yi “*etkileyici bir başkan*” olarak övmesi, Almanya içinde Gabriel’e karşı sert eleştirilere neden oldu.¹⁸⁹³ Gabriel, ayrıca Almanya’nın, Mısır’ın Libya sınırını silah kaçakçılığına karşı korumasına yardımcı olmaya hazır olduğunu ifade etti.

Şansölye Merkel’in 2007’deki Mısır ziyaretinden tam on yıl sonra 2 Mart 2017’de gerçekleştirdiği Mısır ziyareti iki ülke ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası oldu. Almanya her ne kadar Mısır’daki Sisi rejimin insan hakları ihlallerini eleştirse de, Alboğa’nın da ifade ettiği gibi, Sisi döneminde Alman-Mısır ilişkileri altın çağını

¹⁸⁸⁹ Konu hakkındaki tartışmalar için bkz. Jens Thureau und Khalid El Kaoutit, “Ägypten: Beeindruckender Präsident, Ülkesini katı bir şekilde yöneten Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah es-Sisi’yi öven Sigmar Gabriel için ekonomik antlaşmalar insan haklarının durumundan daha mı önemlidir?”, *Zeit*, 18. April 2016. <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-04/sigmar-gabriel-aegypten-menschenrechte-abdelfattah-al-sissi> Erişim Tarihi: 24.05.2017.

¹⁸⁹⁰ Andreas Gorzewski, “Rauswurf der Stiftungen aus Ägypten”, *Deutsche Welle*, 18.05.2016, <https://www.dw.com/de/rauswurf-der-stiftungen-aus-aegypten/a-19265337> Erişim Tarihi: 24.05.2017; Alboğa, s. 242

¹⁸⁹¹ Andrea Backhaus, “Fünf vor acht / Ägypten: Das Geschäft mit dem Despoten”, *Zeit Online*, 18.05.2016, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2016-05/aegypten-menschenrechte-diplomatie-5vor8> Erişim Tarihi: 24.05.2017; Alboğa, s. 242; Gorzewski.

¹⁸⁹² Backhaus, 2016; Alboğa, s. 242

¹⁸⁹³ “Gabriel würdigt Al-Sisi als "beeindruckenden Präsidenten"”, *Weser-Kurier*, 17.04.2016, https://www.weser-kurier.de/deutschland-welt/deutschland-welt-politik_artikel,-Gabriel-wuerdigt-ALSisi-als-beeindruckenden-Praesidenten-arid,1357035.html Erişim Tarihi: 24.05.2017

yaşadı.¹⁸⁹⁴ Şansölye Merkel ile Cumhurbaşkanı Sisi, Kahire'deki son derece samimi bir ortamda gerçekleşen görüşmelerin en önemli konu başlıklarını: mülteci sorunu konusunda ve terörle mücadele işbirliği, Alman vakıflarının durumu oluşturdu. Şansölye Merkel, Mısır'a terörle mücadele de destek¹⁸⁹⁵ ve mültecilerin durumuyla başa çıkması için yakın işbirliği ve yardım sözü verdi.¹⁸⁹⁶ Mülteciler ve göç konusunda 27 Ağustos 2017'de Federal Almanya ve Mısır hükümetleri, gelecekte göç politikalarını daha da koordine etmek için siyasi bir anlaşma imzaladılar. Yapılan bu anlaşmaya yönelik olarak Hükümet sözcüsü Seibert, *"Bu daha derin bir göç işbirliğine doğru atılan ilk adım"* olduğunu ifade etti. Göç politikasının çeşitli unsurlarını içeren bir önlem paketi olan bu anlaşma; göçün nedenleriyle etkin bir şekilde mücadele etmek için daha yakın ekonomik işbirliği ve Mısır eğitim sektörüne Alman desteğini de içermektedir. Anlaşma ayrıca Mısır'daki mültecileri ve ev sahibi toplulukları desteklemeyi ve kaçakçılık ve sınır yönetimi ile mücadelede işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır.¹⁸⁹⁷

Mısır'da 2013'te gerçekleşen darbenin ardından sadece Müslüman Kardeşler'in değil, aynı zamanda liberal politikacıların, blogcuların, gazeteciler veya Amr gibi sivil toplum örgütü çalışanlarının bulunduğu 60 binden fazla kişi siyasi mahkum olarak Mısır hapishanelerinde bulunmaktadır. 2013'ten beri iktidarda bulunan Sisi rejimi altındaki Mısır'da yaşanan durum öyle bir vahimki, Sisi rejimin rakibi Khaled Dawoud'a göre; en azından Mübarek nefes almak için biraz hava bırakırdı ancak *"Bugün insan haklarına, muhalefet partilerine veya serbest medyaya bağlı olan insanlara hiçbir yer kalmadığını"* ifade etmektedir.¹⁸⁹⁸ Tüm bu olumsuzluklara rağmen ve Mısır'ın Alman dış politikası için geleneksel bir önceliği bulunmamakla birlikte, bölgedeki çıkarlar, özellikle göçün sınırlandırılması ve kontrolü, enerji güvenliği, terörizmle mücadele, demokrasinin ve

¹⁸⁹⁴ Alboğa, s. 242

¹⁸⁹⁵ Merkel, Sisi'ye terörle mücadelede daha yakın bir işbirliği teklif etti: *"Terörist tehdit ne yazık ki Mısır'da değil, Almanya'da da gerçek bir tehdit."* Bkz. "Merkel sagt Ägypten enge Kooperation bei Flüchtlingsthema zu", *Welt*, 02.03.2017, https://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/infoline_nt/brennpunkte_nt/article162509625/Merkel-sagt-Aegypten-enge-Kooperation-bei-Fluechtlingsthema-zu.html Erişim Tarihi: 06.12.2018

¹⁸⁹⁶ Joseph Croitoru, "Merkel in Ägypten: Vereint im Antiterrorkampf", *Deutsche Welle*, 02.03.2017, <https://www.dw.com/de/merkel-in-%C3%A4gypten-vereint-im-antiterrorkampf/a-37773746-0> Erişim Tarihi: 06.12.2018; Stefan Braun, "Merkel in Ägypten : Halten! Stützen! Stabilisieren!", *Süddeutsche Zeitung*, 02.03.2017, <https://www.sueddeutsche.de/politik/merkel-in-aegypten-halten-stuetzen-stabilisieren-1.3403332> Erişim Tarihi: 06.12.2018

¹⁸⁹⁷ "Deutsch-ägyptische Beziehungen: Bei Migrationspolitik noch enger kooperieren", *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 28.08.2017, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/bei-migrationspolitik-noch-enger-kooperieren-398726> Erişim Tarihi: 06.12.2018

¹⁸⁹⁸ Martin Durm, "Leben in Ägypten: Brutaler als unter Mubarak", *ARD-aktuell / tagesschau.de*, 25.01.2019, <https://www.tagesschau.de/ausland/aegypten-revolte-101.html> Erişim Tarihi: 13.03.2019

insan haklarının korunması ve genel istikrar konuları Almanya'nın bu dönemde Mısır ile olan ilişkilerinin temel konularını oluşturmuştur.

Almanya, Mısır'ı otoriter ve istikrarlı olarak algıladı ve konuşma ve örgütlenme özgürlüğündeki kısıtlamalar, vatandaşlara yönelik vahşetin yanı sıra insan hakları ihlalleri, Almanya'nın Mısır'a yönelik tutumunu hiçbir zaman etkilemedi. Diktatör istikrarı garanti ettiği sürece, Almanya işbirliğine hazır olduğu her daim gösterdi. Bu dönemde demokrasiye ve insan haklarına karşı bu istikrar tercihi, Alman dış politikasında Mısır'a yönelik kilit bir unsur olan demokrasi-istikrar ikileminin çekirdeğini oluşturdu. Arap Baharı'nın başlangıcında ve hemen sonrasında, demokrasinin ve insan haklarının gelişimine ve teşvikine verilen önem daha sonra, Alman çıkarları açısından yaşananlar nedeniyle Almanya'nın demokrasi ve insan haklarına yönelik tutumunun bir hata olduğunu kabul edip, daha pratik bir yola yönelerek istikrarın sağlanması konusunu öncelikler hiyerarşisini geri getirdi. Bu bağlamda Mısır'a yönelik tutum demokrasi yerine, Alman çıkarlarına daha uygun istikrardan yana pratik bir yola dönüldü.¹⁸⁹⁹

3.8.2 Ekonomik İlişkiler

Almanya ve Mısır arasında yoğun ekonomik ve ticari ilişkiler bulunmaktadır. 2004 yılında 2 milyar Euro olan ikili ticaret hacmi artarak 2017'de yaklaşık 6 milyar Euro'yu buldu. 2017 verilerine göre; Almanya'nın Mısır'a ihracatı 4.450 milyar Euro iken, Mısır'dan ithalatı 1.363 milyar Euro olarak gerçekleşti.¹⁹⁰⁰ Mısır'da yaklaşık 1000 Alman şirketi faaliyette bulunmaktadır.

Almanya'nın en önde gelen firmalarından olan Siemens; 3 Haziran 2015'te Mısır'ın elektrik üretimini % 50'den fazla artıracak olan, toplam 14,4 gigawatt enerji üretim kapasitesine sahip, doğal gaz yakıtlı 3 enerji santrali kurmak için Mısır hükümeti ile 8 milyar Euro değerinde bir anlaşma imzaladı. Siemens'in şirket tarihinin en büyük anlaşması, Almanya ziyareti sırasında Mısır Cumhurbaşkanı Abdel Fattah El Sisi'nin

¹⁸⁹⁹ Karolina Libront, "The Dilemma of Stabilisation versus Democratisation. German Policy Towards Egypt Before and After the Arab Spring", In: Anna Potyrala; Beata Przybylska-Maszner; Sebastian Wojciechowski (eds.), *Relations between the European Union and Egypt after 2011: Determinants, Areas of Co-operation and Prospects*, Logos Verlag Berlin GmbH, 2015, s. 193-206

¹⁹⁰⁰ Export nach und Import aus Ägypten, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Afrika/Aegypten/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 11.12.2018

huzurunda imzalandı.¹⁹⁰¹ Berlin’de 9 Aralık 2016’da üst düzey kıdemli bir Alman diplomat ile yapılan bir ropörtajda, Mısır hükümetinin Alman şirketleri ile yaptığı büyük anlaşmaların “*Almanya’nın Mısır’a yönelik politikasının gelişiminde önemli bir faktör*” olduğunu kabul etti.¹⁹⁰²

3.8.3 Güvenlik ve Askeri İlişkiler

AB üye ülkelerinden yetkililerin Mısır’a göç ve teröre karşı Avrupa’nın “*ilk savunma hattı*” olduğunu söylemesi nadir değildir. Özellikle göç, 2015 ve 2016’da Avrupa’ya gelen mültecilerin dalgalarını takip eden Almanya ve diğer AB üye ülkeleri için öncelikli bir konu haline geldi. Mısır, Avrupa’ya göçün yalnızca küçük bir kesiminin kaynağı olmaya devam ederken, Suriye’deki kriz dağılmakta olan bir Arap devletinin geniş kapsamlı yankılarını gösterdi.¹⁹⁰³ Mısır, Alman silah ihracatı için stratejik nedenler ve alternatif pazar nedeniyle Almanya için kilit bir ülke oldu.

Hüsnü Mübarek rejimi, Almanya tarafından otoriter olarak algılanmasına karşın, bölge açısından istikrarlıydı ve bu da güvenlikle yakından ilgili bir alanda “silah satışı”nda Almanya’yı cezbetmesi için yeterliydi. SIPRI’nin raporlarına göre, 1998’den 2011’e kadar Almanya Mısır’a toplam 304 milyon dolarlık silah sattı.¹⁹⁰⁴ Arap Baharı’ndan önce görüşülen son büyük anlaşma ise, *Howaldtswerke-Deutsche Werft – HDW* tarafından üretilen iki adet Typ 209 model denizaltıyı satın alınmasıydı.¹⁹⁰⁵ İsrail’in bu anlaşmayı protesto etme olasılığı nedeniyle anlaşma zordu.¹⁹⁰⁶ Hükümet içinde Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle, bu anlaşmaya ihracat lisansı vermeyi tercih

¹⁹⁰¹ “Siemens signs huge power contract”, *The Economist Intelligence Unit Limited*, 05.06.2015, <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=2013224585&Country=Egypt&topic=Economy&subtopic=Forecast&subsubtopic=Economic+growth&u=1&pid=493665833&oid=493665833&uid=1> Erişim Tarihi: 11.12.2018; “Siemens macht Rekordgeschäft in Ägypten”, *Deutsche Welle*, 03.06.2015, <https://www.dw.com/de/siemens-macht-rekordgesch%C3%A4ft-in-%C3%A4gypten/a-18495242> Erişim Tarihi: 11.12.2018

¹⁹⁰² Yasser El-Shimy & Anthony Dworkin, “Egypt on the edge: How Europe can avoid another crisis in Egypt”, *European Council on Foreign Relations*, Brief Policy, June 2017, s. 9-10, https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR218_-_EGYPT_ON_THE_EDGE.pdf Erişim Tarihi: 11.12.2018

¹⁹⁰³ El-Shimy, s. 8

¹⁹⁰⁴ Libront, s. 198

¹⁹⁰⁵ Hauke Friederichs, “Rüstungsexporte: Milliarden mit Kriegsschiffen”, *Zeit Online*, 23.04.2013, <https://www.zeit.de/wirtschaft/2013-04/ruestungsexporte-marine-waffen-algerien/komplettansicht> Erişim Tarihi: 11.12.2018

¹⁹⁰⁶ “Waffengeschäft strapaziert Beziehungen zu Israel, Deutsche U-Boote für die ägyptische Kriegsmarine?”, *Focus Online*, 02.09.2012, https://www.focus.de/politik/ausland/nahost/waffengeschaeft-empoert-israel-deutsche-u-boote-fuer-die-aegyptische-kriegsmarine_aid_811600.html Erişim Tarihi: 11.12.2018

ediyordu. Federal Güvenlik Konseyi 28 Kasım 2011’de bu anlaşmaya yeşil ışık yaktı¹⁹⁰⁷ ve yapılan bu anlaşma, “*Hermes-Deckungen*” adı verilen, Hükümet tarafından organize edilen ihracat garantileriyle toplam 700 milyon Euro’luk güvence altına alındı.¹⁹⁰⁸ Müslüman Kardeşler iktidara geldikten sonra, sözleşme oldukça tartışmalı hale geldi ve Arap ülkelerine yapılan diğer çekişmeli silah ihracatının yanı sıra, Alman dış ve güvenlik politikasındaki ahlak ve değerler hakkında bir tartışma için bir kıvılcım yaktı.¹⁹⁰⁹

Mısır başta olmak üzere Ortadoğu bulunan diğer otoriter yönetimler yapılan işbirliği konusunda Alman yetkililerin vicadani rahatsızlığı yoktu, aksine onlar bölgenin istikrar garantörleriydi.¹⁹¹⁰ Almanya; terörle mücadelede işbirliklerine karşılık olarak, güvenilir bir enerji sağlayıcısı olarak rollerinin tanınmasında olduğu gibi, “batı yanlısı” oryantasyonları ve İsrail-Filistin ihtilafındaki ortak menfaatleri gibi nedenlerden dolayı bölge diktatörleri için büyük ölçüde eleştirel değildi. Bu ülkelerde insan hakları durumu gibi eleştiriye açık bir kapı varken bile, otoriter rejimlerin sattığı, İslamcı etkinin potansiyel tehlikesi tehdidi, Almanya ve Avrupa’nın seslerini susturmak için yeterliydi.¹⁹¹¹ Mısır uzun süredir Batı’ya yakın bir müttefik olarak algılandığından, Alman bakış açısına göre; Mısır hiçbir zaman muhalefete acımasızca zulmeden diktatörlükler rolü oynayamadı. Steinberg’e göre; Berlin, demokrasiye karşı istikrarı tercih ederek, Mısır başta olmak üzere bölgedeki diktatörlerin yönetiminin uzatılmasına hizmet etmişti.¹⁹¹² Bugüne kadar uzak durduğu ve ona karşı Mübarek rejimini desteklediği Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi ile Almanya özellikle silah satışı noktasında nasıl bir tutum izleyeceği büyük bir soru işareti olarak ortaya çıktı. Almanya’nın ne yapacağına yönelik tüm soru işaretlerine rağmen Mursi’nin cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra denizaltılarının yapımına duraksamadan devam edildi. Ancak burdaki amaç demokrasiye geçen Mısır’ı desteklemekten daha çok, Mısır’da neredeyse

¹⁹⁰⁷ Ralf Neukirch und Holger Stark, “U-Boot-Deal mit Ägypten: Israel ringt Merkel Zugeständnisse ab”, *Spiegel Online*, 11.09.2012, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/u-boot-deal-mit-aegypten-israel-ringt-merkel-zugestaendnisse-ab-a-855224.html> Erişim Tarihi: 11.12.2018

¹⁹⁰⁸ “German Weapons for the World How the Merkel Doctrine Is Changing Berlin Policy”, *Spiegel Online*, 03.12.2012, <https://www.spiegel.de/international/germany/german-weapons-exports-on-the-rise-as-merkel-doctrine-takes-hold-a-870596-2.html> Erişim Tarihi: 12.12.2018; Libront, s. 199

¹⁹⁰⁹ Libront, s. 199

¹⁹¹⁰ Guido Steinberg, “Deutschland und die Diktatoren, Berlins Politik gegenüber der arabischen Welt ist korrekturbedürftig”, *Internationale Politik* 1, Januar/ Februar 2013, s. 35-43, s. 38-39, <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2013/januar-februar/deutschland-und-die-diktatoren> Erişim Tarihi: 12.12.2018

¹⁹¹¹ Steinberg, 2013, s. 39

¹⁹¹² Steinberg, 2013, s. 39

özerk bir organ olarak faaliyet gösteren Mısır ordusunu güçlendirme arzusundan kaynaklanıyordu. Başka bir deyişle, ileri denizaltı anlaşması, İsrail ve Almanya'nın doğrudan temaslarda bulunduğu Mısır ordusuna para getirmeyi amaçlıyordu.

Mısır'da Temmuz 2013'te gerçekleştirilen askeri darbeden sonra hem bir yıl sonra, 2011 yılında yapılan iki adet denizaltı alınması için anlaşmanın ardından Mısır, 2014 yılında Almanya'ya iki tane daha denizaltı sipariş etti.¹⁹¹³ 2015 yılında, o zamanki Federal Ekonomi Bakanı Sigmar Gabriel, Almanya'nın Mısır'daki şüpheli insan hakları durumuna muhalif eleştirisine rağmen, Mısır Donanması'nın Kiel Thyssenkrupp tersanesi tarafından dört denizaltının inşasını onayladı.¹⁹¹⁴ İlk denizaltı Aralık 2016'da Mısır'a teslim edildi. Devir teslim töreninde, Mısır deniz kuvvetleri şefi Usama Munir Rabie, beklendiği gibi, bu teslimatla iki ülkenin İslamcı terörizmle ortak mücadelesini sağlamlaştırdığı ifade etti.¹⁹¹⁵

Almanya'nın Mısır ile Hüsnü Mübarek rejimin devrilmesinden çok kısa bir süre önce terörizme ve aşırıcılığa karşı imzalanan Kahire'ye ses izleme ekipmanı satışı ve Mısır güvenlik kuvvetlerine siber eğitim sağlanması anlaşması önemli tartışmalara neden oldu. Mısır'a verilen eğitim ve bu doğrultudaki yazılım ve elektronik cihazlar aracılığıyla hedeflerin canlı olarak izlenmesinin yanında ayrıca telefon konuşmalarının, e-postaların, kısa mesajların, sohbet odalarının ve sosyal ağ web sitelerinin izlenmesini ve engellenmesi sağlamasını Sisi rejiminin kendine muhalif kişileri tespitinde ve bu bağlamda insanların düşünce ve iletişim özgürlüğünü engellemesi için kullanması ve Alman hükümetinin ve istihbaratının buna katkı sağlaması, Almanya içinde tepki ve eleştirilere neden oldu. Federal Kriminal Polis Teşkilatı; gelen yoğun tepkiler ve hak ihlallerinden korkması nedeniyle Mısır güvenliğiyle ilgili siber eğitimi 19 ekim 2017'de iptal etmek zorunda kaldı.¹⁹¹⁶

¹⁹¹³ “Egypt to receive German Submarines soon, a new French multipurpose frigate”, *Ahram Online*, 22 Jul 2015, <http://english.ahram.org.eg/News/135948.aspx> Erişim Tarihi: 11.12.2018; Alboğa, s. 242

¹⁹¹⁴ “Gabriel genehmigt neues U-Boot-Geschäft mit Ägypten”, *Kieler Nachrichten*, 12.02.2015, <https://www.kn-online.de/Nachrichten/Politik/Gabriel-genehmigt-neues-U-Boot-Geschaefit-mit-Aegypten> Erişim Tarihi: 13.12.2018

¹⁹¹⁵ Joseph Croitoru, “Merkel in Ägypten: Vereint im Antiterrorkampf”, *Deutsche Welle*, 02.03.2017

¹⁹¹⁶ Matthias Monroy, “BKA sagt Lehrgang zu Internetbeobachtung in Ägypten ab, baut Kooperation aber weiter aus”, *Netzpolitik.org*, 19.10.2017, <https://netzpolitik.org/2017/bka-sagt-lehrgang-zu-internetbeobachtung-in-aegypten-ab-baut-kooperation-aber-weiter-aus/> Erişim Tarihi: 13.12.2018; Mada Masr, “Germany cancels cyber training with Egyptian security, fearing rights abuses”, *MadaMasr*, 20.10.2017, <https://madamasr.com/en/2017/10/20/news/u/germany-cancels-training-with-egyptian-security-fearing-rights-abuses/> Erişim Tarihi: 13.12.2018

3.9 Almanya'nın Suriye Arap Cumhuriyeti ile İlişkileri ve Suriye Savaşı Siyaseti

Kuruluşu 1920'ye dayanan Suriye devleti bu tarihten 1946 yılına kadar Fransa'nın mandası olarak kalmış ve Fransa'nın askerlerini 1946'da Suriyeden çekmesi ile bağımsızlığını kazanmıştır.¹⁹¹⁷ Anayasaya göre; bağımsız Suriye parlamenter demokrasydi ancak fiili iktidar büyük toprak sahiplerinin, tüccar sınıfının ve giderek artan bir şekilde askeri kurumun elinde toplanmıştı.¹⁹¹⁸ 1948 yılında kurulan İsrail'e karşı Arap ordularının yenilgiye uğraması; Suriye'nin istikrarını bozulmasına ve ordunun siyaset üzerinde hakimiyet kurduğu bir devri başlatmasına neden oldu.¹⁹¹⁹ Soğuk Savaş sırasında kendisi ile ABD'nin Ortadoğu politikalarına mesafe koyan Suriye 1 Şubat 1958'de Mısır ile birlikte Cemal Abdul Nasır'ın devlet başkanlığı altında *Birleşik Arap Cumhuriyeti*'ni (BAC) “*United Arab Republic UAR - Vereinigten Arabischen Republik VAR*” kurdular ancak kurulan bu cumhuriyet Suriye'de gerçekleşen askeri darbe ve takibinde *Suriye Sosyalist Baas Partisi*'nin isteği doğrultusunda 28 Eylül 1961'de son buldu (Suriye'ye rağmen Mısır BAC ismini 1972 yılına kadar kullanmaya devam etti).¹⁹²⁰ 8 Mart 1963'te Baas içinde BAC'dan ayrılmayı istemeyen subaylar tarafından gerçekleştirilen başka bir darbe ile Baas Partisi daha güçlü bir şekilde Suriye'de iktidara

¹⁹¹⁷ Christian Sahner, *Among the ruins: Syria past and present*, Oxford University Press, 2014, s. 5; Samer N. Abboud, *Syria*, Polity Press (Ebook), Cambridge 2016, s. 49-50; Volker Perthes, *Geheime Gärten: die neue arabische Welt*, Goldmann Verlag, München 2004, s. 66; Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (AAPD) 1963 Band II. s. 338; Haluk Gerger, *Widerstand im Nahen Osten: Die Politik der USA, der Westmächte und der Türkei gegen die arabischen Länder von 1945 bis in die Gegenwart*, Zambon Verlag, Frankfurt, M. 2012, s. 221d; Haluk Gerger, *ABD-Ortadoğu-Türkiye*, Ceylan Yayıncılık (Ebook), İstanbul 2006, s. 297, 363.

¹⁹¹⁸ Volker Perthes, *The political economy of Syria under Asad*, I.B. Tauris, New York 1997, s. 1-2

¹⁹¹⁹ 1949'da üç kez hükümet zorla değiştirildi: 30 Mart'ta Genel Kurmay başkanı Hüsnü Zaim ABD'nin (CIA) desteği ile darbe gerçekleştirerek Cumhurbaşkanı Şükrü El-Kuvetli'nin yerine kendisini getirdi. 4 ay sonra 14 Ağustos 1949 tarihinde ise Sami El-Hinnavi liderliğindeki bir başka askeri grubun yaptığı darbe neticesinde başbakan ile birlikte idam edildi. 19 Aralık'ta Albay Edip Çiçekli tarafından gerçekleştirilen bir başka darbe ile Hinnavi iktidardan uzaklaştırıldı ve Çiçekli 1954'te Albay Fasyal El-Atasi tarafından gerçekleştirilen bir başka darbeye kadar iktidarda kaldı. Bkz. Özhazar, İbrahim ve Elbinsoy, İsa. *Modern Dönem İslam Ülkeleri (Cilt 3): Ortadoğu, Körfez Ülkeleri, Arap Yarımadası ve Ek Ülkeler*. Tirekitap, İstanbul 2017. S. 97; Lange, Katharina. “Syrien: Ein historischer Überblick.” In: “Syrien”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, 63. Jahrgang 8/2013, Bundeszentrale für politische Bildung, 14.02.2013. s. 37-43, s. 41. <http://www.bpb.de/apuz/155119/syrien-ein-historischer-ueberblick?p=all> Erişim Tarihi: 03.02.2018; ABD'nin CIA aracılığıyla Suriye'de gerçekleşen darbelerdeki rolü için bkz. Little, Douglas. “Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945-1958.” *Middle East Journal* Vol. 44, No.1 (1990): S. 51-75. In: Jstor, Published by: Middle East Institute. <https://www.jstor.org/stable/4328056> Erişim Tarihi: 03.02.2018.

¹⁹²⁰ Suriye ulusal burjuvazisi 1958 Suriye-Mısır Birliği ile siyasi iktidardan uzaklaştırıldı. Suriye'nin Eylül 1961'de bu birlikten ayrılmasıyla burjuva yeniden güç kazandı ama 1963 Mart'ında Baas'ın iktidara güçlü bir şekilde gelmesiyle tekrar ortadan kaldırıldı. Bkz. Abboud, Samer N. S. 54-55; Lange, Katharina. S. 42; Perthes, Volker. “The Syrian private industrial and commercial sectors and the state.” *International Journal of Middle East Studies* Vol. 24, No. 2 (1992): S. 207-230, s. 208. In: Jstor, Published by: Cambridge University Press. <https://www.jstor.org/stable/164295> Erişim Tarihi: 03.02.2018; Walt, Stephen M.: S. 79

geldi.¹⁹²¹ Parti içindeki bazı iç mücadelelerin ardından 13 Kasım 1970 yılında o zamanlar savunma bakanı olan *Hafız Esad* parti içi bir darbeyle iktidara gelerek ülkeyi 10 Haziran 2000 yılında ölümüne kadar yönetti.¹⁹²² 17 Temmuz 2000 yılında babasının ardından *Beşşar Esad*¹⁹²³ Cumhurbaşkanı seçildi.¹⁹²⁴

Suriye'nin devlet ve siyasal süreçlerin lider tekeliyle karakterize olan sultanist kontrol sistemi, Libya, Tunus ve Mısır'inkine benzemektedir ve halkın siyasal sürece ve iktidar değişimine olan katılımını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bugüne kadar, ülkenin ve ordunun yönetimi, bunun yanında hemen hemen bütün kilit pozisyonlar Esad ailesi ve onların yakın iştirakçileri tarafından doldurulmuştur. Bu insanların çoğu, aynı zamanda Esad ailesinin mensubu olduğu “*Nusayri*”¹⁹²⁵ azınlığına da aittir.¹⁹²⁶ Ekonomik pozisyonlar ve ülkenin başkenti de küçük bir elitin elindedir. Ancak, 2000 yılında Beşşar Esad'ın iktidara gelişi bir ölçüde bu memnuniyetsizliği azaltmış ve reform için alan açmıştır.¹⁹²⁷ Beşşar Esad iktidarının ilk on yılında babasından farklı bir politika izlemeye ve bu doğrultuda yeni reformlar gerçekleştirmeye çalıştı.¹⁹²⁸

¹⁹²¹ Gerger, 2006, s. 371; Perthes, 1997, s. 2

¹⁹²² Ronald Bruce St John, “*Syria*”, In: Tate, C. Neal (ed), *Governments of the World: A Global Guide to Citizens' Rights and Responsibilities*, Volume IV, Macmillan Reference USA, 2006, s.160-166

¹⁹²³ Türkiye’de “Esad” ve özellikle 2011 sonrası “Esed” kullanımı/çevrimi kullanılmaktadır. Bu çalışmada genel olarak en çok kullanılan “Esad” tercih edilecektir.

¹⁹²⁴ David W. Lesch, “The uprising that wasn't supposed to happen: Syria and the Arab Spring.” In: Lesch, David W., and Mark Haas (eds.) *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East*, Westview Press, Boulder 2013, s.79-96, s. 79. Beşşar Esad hakkında daha fazla bilgi için bkz. Christopher Hemmer, “Syria under Bashar al-Asad: Clinging to his roots”, In: Schneider, Barry R., and Jerrold M. Post (eds), *Know thy enemy: Profiles of adversary leaders and their strategic cultures*, US Government Printing Office, Washington 2003, s. 221-246, http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/know_thy_enemy/hemmer.pdf Erişim Tarihi: 03.02.2018

¹⁹²⁵ 2011 yılı verileri itibariyle yaklaşık 22 Milyon kişinin yaşadığı Suriye nüfusunun % 90'nını Araplar geri kalanını ise Kürtler, Türkmenler, Süryaniler, Ermeniler ve Çerkezler oluşturmaktadır. Nüfusunun % 87'si Müslüman (resmi olarak % 74 Sunni, % 13 Şii, İsmaili, Alevi/Nusayri), % 10 Hristiyan ve % 3'de Dürzi dini inançlarından oluşmaktadır. Şii İslam'ın yada Alevi'liğin farklı bir kolu olan Aleviler/Nusayriler Suriye nüfusunun yaklaşık % 13 azınlık dilimi ile ülkeyi bugüne kadar yönetmektedirler. 1970'de iktidarı ele geçiren Esad ailesi Nusayri/Alevidir. % 10'luk dilimdeki Hristiyanlar Esad ailesine yakın bir grup olup üst düzey görevlere atanabilmelerine rağmen nüfusun yüzde 74'ünü oluşturan Sünniler bugüne kadar iktidara gelemediler. Bkz. “Suriye'nin dini ve etnik haritası”, *Al Jazeera Turk*, 1 Aralık 2011.. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyenin-dini-ve-etnik-haritasi> Erişim Tarihi: 03.02.2018; Index Mundi, “*Syria*”, January 20, 2018, <https://www.indexmundi.com/syria/> Erişim Tarihi: 03.02.2018; Lesch, s. 83; Salam Said, “Gesellschaftliche und sozioökonomische Entwicklung Syriens”, In: “*Syrien*”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, 63. Jahrgang 8/2013, *Bundeszentrale für politische Bildung*, 14.02.2013, S. 49-54, s. 51. <http://www.bpb.de/apuz/155124/gesellschaftliche-und-soziooekonomische-entwicklung-syriens?p=all> Erişim Tarihi: 03.02.2018; Özhazar ve Elbinsoy, s. 98, 103-104

¹⁹²⁶ Perthes, 1997, s. 2-3.

¹⁹²⁷ Maya Bhardwaj, “Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War”, s. 76-98, s. 85, In: *Washington University International Review* Vol. 1. (Spring 2012), http://pages.wustl.edu/files/pages/imce/migration/wuir_spring_2012.pdf#page=76 Erişim Tarihi: 03.02.2018; Lesch, s. 79-80.

¹⁹²⁸ St John, s. 165

Ancak 2011 yılında başlayan Arap Baharı ile birlikte Esad'ın babası Hafız Esad'dan farklı politika izleme ve yeni reformlar gerçekleştirme iddiasının göstermelik olduğu ve umut edilenin aksine babasına çok benzediği net bir şekilde görüldü.¹⁹²⁹ Suriyeliler, yüksek işsizlik oranlarından, yaşam standartlarının düşmesinden, insan hakları ihlallerinden ve yaklaşık 50 yıl süren olağanüstü durum kanunlarından muzdaripti.¹⁹³⁰ 1963'te iktidarı aldığından beri Baas partisi tarafından sürdürülen totaliter devlet ve Esad ailesinin Suriye halkına karşı acımasız sert tutumu Suriyeliler arasında sessiz bir öfke ve kızgınlık yarattı.¹⁹³¹

Hafız Esad'ın iktidarı zamanında, halkın kendisine yapılan birden fazla isyan ve olaylara karşı acımasız tepkiler verdi. Örneğin; Suriye'de 1970'lerin sonlarına doğru esas olarak Müslüman Kardeşler hareketi tarafından yönetilen bir ayaklanmaya tanıklık etti ancak bu ayaklanma girişimi 1982'de Hafız Esad'ın kardeşi ve Suriye Genelkurmay Başkanı olan *Rıfat Esad* komutası altındaki Suriye ordusu tarafından “*Hama Katliamı*” olarak bilinen 25.000'den fazla sivil masum insanın öldürülmesi, 70.000'den fazla kişinin tutuklanması ve 200.000'den fazla kişinin mülteci durumuna düşürüldüğü acı bir son ile durduruldu.¹⁹³² Sadece Esad ailesinin Baas Partisi tarafından kontrol edilen Suriye devleti, Hama'da yaşananlar gibi bu olağandışı önlemlerle ülke içindeki protestoları ve hoşnutsuzlukları ve bunlara karşı yapılan eylemleri tarihi süreç içerisinde gizli tuttu.¹⁹³³ Ama Arap Baharı çerçevesinde 26 Ocak 2011'de küçük protesto gösterileri takibinde 6 Mart 2011'de Suriye'nin Dara (Dera) şehrinde yapılan barışçıl gösteride güvenlik güçleri tarafından dört kişinin öldürülmesi ve gözaltına alınan çocuklara işkence yapılması Suriye'deki gösterileri şiddetlendirdi.¹⁹³⁴

¹⁹²⁹ Lesch, s. 88

¹⁹³⁰ Sharon Erickson Nepstad, “Mutiny and nonviolence in the Arab Spring: Exploring military defections and loyalty in Egypt, Bahrain, and Syria”, *Journal of Peace Research* Vol. 50, No .3 (2013), s. 337-349, s. 8, <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022343313476529> Erişim Tarihi: 03.02.2018.

¹⁹³¹ Esad ailesi yönetimi altında süren uzun yıllar boyunca rejim tarafından gözaltına alınan 70 bini aşkın Suriyeli ortadan kayboldu, yüzbinlerce kişi yerinden edildi, 40 binden fazla insan öldürüldü ve yaklaşık 20 bin kişi on yıldan uzun bir süre hapsedildi. Bkz. Obaida Fares, “The Arab Spring Comes to Syria: Internal Mobilization for Democratic Change, Militarization and Internationalization”, In: Sadiki, Larbi (ed.), *Routledge handbook of the Arab Spring: rethinking democratization*, Routledge, New York 2015, s. 145-160, s. 147.

¹⁹³² Suriye ordusu tarafından Hama şehri havadan ve karadan bombalanması hatta zehirli gazların kullanılması ile tüm şehir yıkılmış ve bu katliam gerçekleştirilmiştir. Bkz. Fares, s. 146.

¹⁹³³ 2 Şubat 1982'de tüm dünyadan gizli bir şekilde yapılan Hama katliamı sırasında ne kadar insanın hayatını kaybettiği hakkında bugüne kadar herhangi bir resmi açıklama yapılmamıştır. Nepstad, s. 344

¹⁹³⁴ Prasanta Kumar Pradhan, *Arab Spring and Sectarian Faultlines in West Asia Bahrain, Yemen and Syria*, Institute for Defence Studies and Analyses, Pentagon Press, New Delhi 2017, s. 95; Kristian Ulrichsen, *Qatar and the Arab Spring*, Oxford University Press, 2014, s. 132

Bu olay; illerde başlayan küçük gösterilerin ülke çapında daha büyük protestoya dönüşmesini tetikledi. Tunus ve Mısır'daki gelişmelerden esinlenen Suriyeli protestocular Beşşar Esad ve Baas rejimine karşı seslerini yükseltmek için toplandılar. Başlangıçta, protestocular siyasi reform, yolsuzluk, siyasi tutsakların serbest bırakılması, olağanüstü hal kanununun kaldırılması vb. isteklerine Esad ve onun Baas rejimi kulak tıkadı ve Esad bu gelişmeleri “*dış bir komplo*” olarak niteleyerek, protestocularla başa çıkmak için sert ve zorlayıcı ölçüdeki tedbirlere başvurdu.¹⁹³⁵ Polis ve güvenlik güçlerinin aşırı bir şekilde savaş düzeni çerçevesinde görevlendirilmesiyle birlikte, hükümet protestocuları dağıtmak ve sokakları temizlemek (insanları öldürmek) için savaş uçağı, helikopter, tank, ağır silahlar ve keskin nişancılar kullandı.¹⁹³⁶ Her geçen gün genişleyen protestolara karşı, Esad rejimi tarafından genişletilen ve daha güçlü zorlayıcı önlemlerle ile karşılık verildi. Bu durum, halkın öfkesini rejime karşı artırdı ve 15 Mart'ta bir toplu ayaklanmaya dönüşen Suriye çatışması, Arap Baharı'nın en kanlı çatışması haline geldi.¹⁹³⁷

2011 yılında başlayan ve halen devam etmekte olan Suriye iç savaşı bugüne değin yaklaşık 400,000 Suriyelinin öldürüldüğü, Nisan 2018 yılı itibariyle ise 5,6 milyondan fazla Suriyeli ülkesini terketmek zorunda kaldığı ve 6 milyondan fazla insan ise ülke içinde yerlerinden edildiği ve ülkenin tümün yıkıma uğradığı bir sonuç ortaya çıkardı.¹⁹³⁸ 2011'de iç savaş başladığında, ülke çapında savaşıyan taraflar; Esad rejimi, DAEŞ/İŞİD, El Nusra Cephesi (Fetih el Şam) ve Kürt Güçleri (daha sonra PYD-YPG Terör Örgütü) olmak üzere dört ana gruptan oluşmaktaydı. Bu iç savaştaki duruma ülke dışından öncelikli olarak Rusya, ABD, İran ve Türkiye dahil olmuştur. Özellikle Rusya ve İran'ın Esad rejimine verdikleri askeri ve siyasi destek neticesinde ayakta kalarak iç savaş sırasında mualifler karşısında gerilemesini durdurmuş ve kaybettiği birçok alanı tekrar elde etmiştir. Bu çerçevede Rusya'nın Şam yönetimine verdiği askeri, siyasi ve ekonomik

¹⁹³⁵ Pradhan, s. 95; Bhardwaj, s. 85

¹⁹³⁶ Nepstad, s. 344; Pradhan, s. 95

¹⁹³⁷ Bhardwaj, s. 84

¹⁹³⁸ “Grafiklerle: Suriye’de 8. yılına giren savaş”, *BBC Türkçe*, 15 Mart 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137> Erişim Tarihi: 06.05.2018; “Syrian Civil War Fast Facts”, *CNN International Library*, May 3, 2018, <https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/meast/syria-civil-war-fast-facts/index.html> Erişim Tarihi: 06.05.2018

destek önemli rol oynamış bu bağlamda Rusya, Esad rejimi üzerinde dominat bir etki sağlayarak, Şam yönetimini güçsüz ve etkisiz kılmıştır.¹⁹³⁹

Geçmişten günümüze kadar Federal Almanya Cumhuriyeti ile Suriye arasındaki diplomatik ilişkiler, yüksek ve alçak olarak karakterize edildi. Suriye, 11 Haziran 1952’de Federal Almanya Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler kurdu. Bir Alman diplomatik misyonu ilk olarak 14 Ekim 1952’de Şam’da sefaret olarak açıldı. Bu 1958’de bir Başkonsolosluğa ve 1961’de bir elçiliğe dönüştürüldü.¹⁹⁴⁰ İsrail’in tanınması sonucunda 1965’ten¹⁹⁴¹ 1974’e kadar diplomatik ilişkiler kesintiye uğradı. Almanya’nın Suriye olan ilişkileri hiç kuşkusuz 1970’lerin sonlarına doğru açık bir şekilde iyileşti. Suriye’nin başkenti Şam’da 1955’te açılan Almanya’nın dünya çapında ilk kurumlarından biri olan Goethe Enstitüsü 1979’da tekrar açıldı.¹⁹⁴² O zamandan beri diğer Arap ülkelerine benzer bir eğilim çerçevesinde ön planda ekonomik ilişkiler yer aldı.

Soğuk Savaş sonarasıyla birlikte iki Almanya’nın birleşmesinden sonra Suriye Devleti Almanya’nın Ortadoğu bölgesinde ekonomik kalkınma için işbirliği kurduğu ülkelerden biri olmuştur. Ancak Suriye’nin borçlarını ödeyememesi nedeniyle 1992-2000 yıllarında bu işbirliği projeleri dolayı durdurulmuş, ama 2001’den itibaren Suriye, Alman Kalkınma İşbirliği için ortak bir ülke olması ile birlikte Alman şirketleri Suriye’de su sektörü, yenilenebilir enerji, kentsel dönüşüm, ekonomik reformalar alanında tekrardan aktif bir şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır.¹⁹⁴³ Suriye ile Batı ülkeleri arasındaki işbirliği, ABD ile Suriye arasındaki ihtiyatlı bir uzlaşmanın bir parçası olarak 2009 yılında bu yana yoğunlaşması ve 2010 yılında ABD’nin Şam’a yeniden büyükelçi

¹⁹³⁹ Rusya’nın Suriye üzerindeki nüfuz bilinen aksine Soğuk Savaş zamanı başlamamıştır. Ondokuzuncu yüzyıl içerisinde Osmanlı Devleti’nin gerilemesi ve Rusya’nın artan gücü çerçevesinde gelişen süreç neticesinde Rusya özellikle Balkan’larda Ortodoks Hıristiyanları koruması ve himayesi altına alarak Osmanlı’yı etki altına almaya çalışmıştır. Rusya Balkanlardaki bu politikasına paralel olarak, Osmanlı Devleti’nin Arap kesimindeki Ortodoks toplulukları ile yakın ilişkilere girildi. Rus Çarı Kudüs’te Kliseler inşaa ettirdi ve Sina’da bulunan ünlü Ortodoks kilisesi St. Catherine ile ilişkileri yakınlaştırdı. Suriye’deki Ortodoks evlerinde, Rus Çar’ının resmi dini simgelerin yanında duvara asılı olarak durmaktadır. Rusya ile 100 yıldan daha uzun zamana dayan bu bağlar 2011’de başlayan Suriye’deki iç savaş ile birlikte Moskova’nın Suriye’yi üzerinde kendi nüfuz alanını her geçen gün daha çok arttırğı açıkça görülmektedir. Rusya’nın Esad rejimi üzerindeki bu artan otoritesi nedeniyle Şam yönetiminin büyük bir gücü kalmadı. Bkz. McMillan, s. 43

¹⁹⁴⁰ Syrien - Beziehungen zu Deutschland. *Auswärtiges Amt*, Mai 2011. <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussepolitik/laender/syrien-node/-/204264> Erişim Tarihi: 06.01.2018

¹⁹⁴¹ Syrien - Beziehungen zu Deutschland. *Auswärtiges Amt*, Mai 2011

¹⁹⁴² Şam Goethe Enstitüsü güvenlik nedeniyle 2012 yılında kapatılmıştır. Goethe-Institut Damascus In Exile Berlin. <https://www.goethe.de/en/uun/ver/dix.html> Erişim Tarihi: 06.01.2018.

¹⁹⁴³ Elnur Ismayilov, “İŞİD Tehdidi Kapsamında Almanya’nın Irak ve Suriye Politikası”, *Bilgesam Analiz / Avrupa*, No:1221, 17 Haziran 2015, s. 1-2, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-20150616161221.pdf> Erişim Tarihi: 06.01.2018.

göndermesi ile derinleşerek gelişmesi Almanya ile olan ilişkilere olumlu katkı sağlamıştır.¹⁹⁴⁴ Federal Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle 23 Mayıs 2010'da¹⁹⁴⁵ ve Federal Ulaştırma Bakanı Ramsauer Şubat 2011'de Şam'ı ziyaret etmesiyle birlikte iki ülke arasındaki işbirliği ilerlemiştir. Suriye krizinin / iç savaşının ortaya çıkması neticesinde Esad rejimine ekonomik ve siyasi yaptırım uygulama kararına kadarki dönemde iki ülke arasında ekonomik ilişkiler gelişme göstermiş, 2010 yılında Almanya'nın Suriye'ye ihracatı 656 milyon Euro olurken, Suriye'nin Almanya'ya ihracatı 1,16 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir.¹⁹⁴⁶

Tunus'ta başlayan Arap Baharı'nın Suriye'yi etkisi alması ile birlikte başlayan Suriye krizinin başından beri, Berlin Suriye'de rejim değişikliği ve Cumhurbaşkanı Esad'ın istifası etmesi yönünde tavır aldı. Başlangıçta, Almanya Dışişleri Bakanlığı, Almanya'nın Suriye'deki askeri operasyonlara katılma olasılığının düşünülmediğini açıkladı.. Buna karşın, Suriye'de 2011 yılı itibariyle Esad'ın kendi halkına karşı şiddete başvurması ve ardından başlayan iç savaş nedeniyle, Avrupa Birliği'nin, Esad rejimine karşı petrol ambargosu uygulama kararı almasında Almanya etkin rol oynadı. Ambargonun uygulanması öncesine kadar Almanya'nın Suriye'den yapmış olduğu ithalatın büyük bölümü petrol ve doğalgaz oluşturmaktaydı (Örn. 2010 yılı için 1,06 milyar Euro'luk petrol ve doğalgaz ithal etti).¹⁹⁴⁷ Angela Merkel, Suriye meselesinde “*medeniyete karşı suç*” olarak kınamasına rağmen, herhangi bir askeri hareket ile müdahaleyi reddetti.¹⁹⁴⁸

¹⁹⁴⁴ Suriye'nin İran ile olan yakın işbirliği ve Ortadoğu çatışmasındaki ve Lübnan üzerindeki rolü nedeniyle uzun yıllar boyunca ABD-Suriye ilişkileri sıkıntılı bir süreç yaşamıştır.

¹⁹⁴⁵ Dışişleri Bakanı Westerwelle, Ortadoğu gezisinin son ayağında Suriye Cumhurbaşkanı Esad ile bir araya geldi. Westerwelle bu görüşmede; Suriye'nin çatışma bölgesinde “yapıcı bir çözüm” için gerekli olduğunu belirterek, Ortadoğu'daki barış sürecini desteklemek istiyorsanız, Suriye ile diyalog aranmasının gerekliliğini ifade etti. Westerwelle bu çerçevede Ortadoğu barış sürecindeki ılımlı güçlerin desteklenmesi için Suriye'den destek istedi. Bkz. Marko Langer und Reinhard Kleber, “Westerwelle hofft auf Unterstützung Syriens”, *Deutsche Welle*, 23.05.2010, <https://www.dw.com/de/westerwelle-hofft-auf-unterst%C3%BCtzung-syriens/a-5600909> Erişim Tarihi: 06.01.2018

¹⁹⁴⁶ Export nach und Import aus Syrien, Arabische Republik. *Statistisches Bundesamt*, Wiesbaden, Außenwirtschaftsportaal Bayern, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Syrien/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 06.01.2018; Ismayilov, s. 2

¹⁹⁴⁷ Export nach und Import aus Syrien, Arabische Republik; Ismayilov, s. 2

¹⁹⁴⁸ Khadija Mohsen-Finan & Isabel Schäfer, “Die Europäische Union und der Mittelmeerraum, Deutsche und französische Perspektiven seit den arabischen Umbrüchen”, *Genshagener Papiere*, No. 14, April 2014, s. 14, http://www.stiftung-genshagen.de/fileadmin/Dateien/Publikationen/Genshagener_Papiere/Genshagener_Papier_N_14_DE.pdf Erişim Tarihi: 06.01.2018

Suriye’de iç savaşın ilerlemesi ve Esad rejiminin kendi halkına olan saldırılarının artması doğrultusunda, Eylül 2013’te St. Petersburg’da düzenlenen G-20 zirvesinde, Almanya, Birleşmiş Milletler’in bir onayı olmadan Suriye’ye askeri müdahaleye ısrar eden ABD’nin önderliğinde oluşturulan bir grup ülkeye katıldı.¹⁹⁴⁹ Bu gelişmenin ardından Ekim 2013’te, Suriye Devlet Başkanı Esad, Alman “*Der Spiegel*” dergisine verdiği röportajda, ülkesinde yaşanan sorunun çözülmesi noktasında Berlin’e, Alman diplomasisine yönelik olarak olumlu bir güven işareti olarak algılanabilecek olan bir arabulucuk rolü teklif etti.¹⁹⁵⁰ Ancak yapılan bu teklif Dışişleri Bakanı Westerwelle tarafından hiç düşünülmeden kesin bir dille reddedildi. Westerwelle Esad’ı sert bir şekilde eleştirerek, “*suçu başkasına atmanın ve inkarın kesinlikle Suriye’de barışçıl bir çözüm için gerekli ortamı hazırlamayacağı*” ifade etti.¹⁹⁵¹

Esad rejimi Suriyeli muhalifler arasında başlayan iç çatışmalarda Ağustos 2013’te rejimin muhaliflere karşı kimyasal silah kullanması nedeniyle bu kimyasal silahları Suriye’nin nerden temin ettiği üzerine tartışmalar yaşandı. Bu doğrultuda 2002-2006 yılları arasında Suriye’ye sarin gazı üretiminde kullanılabilecek “*ikili kullanım – dual use*” 111 ton kimyasal madde ihraç eden Almanya daha önce Irak ve Libya’daki bu bağlamda sorumlu olduğu faaliyetleri nedeniyle zan altına kaldı. Federal Hükümet bu iddialar karşısında ihraç edilen kimyasal malzemenin dış macunu üretiminde kullanıldığı düşünülen hidrojen florür ve amonyum hidrojen florürü içerdiğini belirtti. Şansölye Merkel ise bu iddiaları yalanlıyarak, Suriye’ye ihraç edilen Alman kimyasal maddesinin silahlarda kullanıldığını reddetti.¹⁹⁵²

¹⁹⁴⁹ Mohsen-Finan ve Schäfer’in iddiasına göre; Barack Obama’nın, 6 Eylül 2013 tarihli G20 zirvesinin ortak bildirisinin Şansölye Merkel tarafından imzalanması yoluyla, Almanya’nın Suriye’ye herhangi bir askeri müdahaleye yönelik eleştirisi yasaklandı. Bu doğrultuda aslında, 5 ve 6 Eylül 2013 tarihlerinde St Petersburg’da yapılan G20 zirvesinde, Almanya ve ABD’nin on diğer ülkesi tarafından Suriye’ye “açık bir mesaj” veren, yayınlanan bir metni imzalamayı reddeden ilk Avrupa ülkesi oldu. Şansölye bir gün sonra kabul edilen bu bildiriye katılmak zorunda kaldı. Bkz. Mohsen-Finan & Schäfer, s. 14

¹⁹⁵⁰ “Syriens Machthaber im SPIEGEL-Interview: Assad bringt Deutschland als Vermittler ins Gespräch”, *Der Spiegel*, 05.10.2013, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/syriens-praesident-assad-im-spiegel-interview-a-926255.html> Erişim Tarihi: 06.01.2018

¹⁹⁵¹ Matthias Gebauer, “Vermittlerrolle für Deutschland in Syrien: Westerwelle weist Assads Vorschlag zurück”, *Spiegel Online*, 06.10.2013, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/assad-im-spiegel-gespraech-westerwelle-lehnt-vermittlerrolle-ab-a-926302.html>

¹⁹⁵² “Merkel: German chemicals not used for Syrian weapons”, *BBC*, 19.09.2013, <https://www.bbc.com/news/world-europe-24158185> Erişim Tarihi: 06.01.2018; Alexandra Hudson, “Germany sold Syria chemicals with military potential: government”, *Reuters* (Berlin), 18.09.2013, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-germany-sarin/germany-sold-syria-chemicals-with-military-potential-government-idUSBRE98H0QB20130918> Erişim Tarihi: 06.01.2018

Almanya'nın 2018 yılında Suriye'ye olan siyasetinde durum kökten değişti. Rusya ile Türkiye'nin Suriye'deki çatışmaya olan aktif müdahaleleri, DAESH terör örgütünün ortadan kaldırılması ve bölgedeki öngörülebilir ABD politikasına tepki olarak, Suriye konusundaki müzakere çemberi yeniden biçimlendirilmesi Suriyedeki denglerin ve durum değişmesine neden oldu. 27 Ekim 2018'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ev sahipliğinde İstanbul'da gerçekleştirilen Suriye zirvesine Rusya Devlet Başkanı Vilademir Putin, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve Almanya Başbakanı Angela Merkel katıldı. Suriye'deki istikrarın ancak siyasi ve diplomatik yollarla ulaşılabileceğinin kabul edildiği Suriye Zirvesi sonucunda yapılan ortak bildiri; Suriye'nin toprak bütünlüğü konusundaki kararlık teyit edilerek, Suriye'de barış ve istikrar için gerekli koşulların sağlanması için birlikte çalışılması taahhüt edildi. Bunun yanında ülkede özgür ve adil seçimlerin yapılması gerektiği vurgulanarak yeni bir Suriye anayasasının oluşturulması çağrısında bulunuldu.¹⁹⁵³

Arap Baharı ile birlikte Suriye'de başlayan iç savaş ve DAESH terör örgütünün ortaya çıkması ve yaptığı kanlı eylemler sonucunda 2018 yılı itibariyle yaklaşık 1 milyon Suriyeli mülteciyi Almanya kabul etti.¹⁹⁵⁴ Türkiye'nin ardından (3,5 milyon üzerinde Suriyeli mülteci) AB içinde en fazla Suriyeli mülteciyi barındıran Almanya açısından yeni mülteci akınlarının önlenmesi ve bu bağlamda Suriye'nin ve bölgenin istikrara kavuşması önemli bir konuma yerleşti. Ülke içerisinde barındırdığı 1 milyona yaklaşan Suriyeli mülteci sayısı ile Almanya bundan sonraki süreçte Suriye ile olan gelişmeler noktasında 2018'de İstanbul Zirvesine katılımı da göz önüne alındığında daha fazla etkin bir rol alacağı açıkça görülmektedir.

3.10 Lübnan Cumhuriyeti ile İlişkileri

Federal Almanya Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier'in 29-31.01.2018 tarihleri arasında gerçekleştirdiği üç günlük Lübnan ziyareti; II. Wilhelm'in 1898'de "*Ortadoğu'nun Paris'i*" ve "*Doğu'nun İncisi*" olarak adlandırılan Beyrut'a ve Baalbek'e

¹⁹⁵³ "İstanbul'da dördü Suriye zirvesi düzenlendi: Yıl sonuna kadar anayasa komisyonu kurulması hedefleniyor", *BBC Türkçe*, 27.10.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46004555> Erişim Tarihi: 13.11.2018; "Dördü Suriye zirvesinden anayasa çağrısı", *Deutsche Welle Türkçe*, 27.10.2018, <https://www.dw.com/tr/dörtlü-suriye-zirvesinden-anayasa-çağrısı/a-46063584> Erişim Tarihi: 13.11.2018

¹⁹⁵⁴ Anzahl der Ausländer aus Syrien in Deutschland von 2008 bis 2018, *Statsita*, 26.04.2019, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/463384/umfrage/auslaender-aus-syrien-in-deutschland/> Erişim Tarihi: 04.05.2019

yapmış olduğu ziyaret sonrası bu ülkeye 120 yıl sonra gerçekleştirilen¹⁹⁵⁵ ilk devlet başkanı ziyareti oldu.¹⁹⁵⁶ Cumhurbaşkanı Steinmeir'in Lübnan ziyareti; Almanya'nın Ortadoğu'da değişen politikaları çerçevesinde Almanya'nın bölgedeki etkisini pekiştirme arzusuyla motive edildi. Aynı zamanda Şansölye Merkel, Nisan 2007 ve Haziran 2018'de Beyrut'a gerçekleştirdiği ziyaretler ile iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi, Lübnan'ın istikrara kavuşması ve mülteci sorununun çözülmesi noktasında Almanya'nın desteğini açıkça ifade etti.¹⁹⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Lübnan 1943'te Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasının ardından 20 Mayıs 1953'te Almanya ile diplomatik ilişkileri başladı.¹⁹⁵⁸ Almanya'nın Ortadoğu Doğunun İsviçre'si olarak da adlandırılan Lübnan'a pek çok Alman iş adamı ve turist geldi ve izlerini geride bıraktı. Örneğin, 19. yüzyılın sonlarında Alman aileleri tarafından yönetilen oteller, birçok Avrupalıyı Lübnan'a memnuniyetle karşılamış ve kültür alışverişini ve turizmi teşvik etti. Ayrıca, Alman ve Lübnanlı arkeologlar, Baalbek, Anjar, El-Burak ve Kamid el-Loz antik kentlerinin kültürel ve tarihi mirasının korunmasında birlikte çalıştılar. Siyasi ve ekonomik olarak, Lübnan ve Almanya yüzyıllardır birbiriyle bağlantılıydı. Lübnanlı ve Almanlar arasında olumlu ve dostane bir ilişki, her iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiyi bu güne kadar şekillendirdi.¹⁹⁵⁹

Almanya ile Lübnan arasındaki ikili ilişkiler; 1975-1990 yılları arasındaki Lübnan İç Savaşı, İsrail'in 1982 Lübnan işgali ve 2006 Lübnan Savaşı, Suriye ve İran başta olmak

¹⁹⁵⁵ Caroline Akoum, "German President to Visit Lebanon for First Time in 120 Years", *Asharq Al-Awsat*, 11.01.2018, <https://aawsat.com/english/home/article/1140156/german-president-visit-lebanon-first-time-120-years> Erişim Tarihi: 07.02.2018

¹⁹⁵⁶ Offizieller Besuch im Libanon. *Der Bundespräsident, Bundespräsidialamt* 29. Januar 2018, <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Berichte/DE/Frank-Walter-Steinmeier/2018/01/180129-31-Besuch-Libanon.html> Erişim Tarihi: 07.02.2018.

¹⁹⁵⁷ Christoph Sydow, "Kanzlerin besucht den Libanon: Merkel im Land der wahren Flüchtlingskrise", *Spiegel Online*, 21.06.2018, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/angela-merkel-im-libanon-reise-ins-land-der-wahren-fluechtlingskrise-a-1213259.html> Erişim Tarihi: 09.07.2018; "Besuch in Beirut: Merkel sagt dem Libanon weitere Unterstützung zu", *Handelsblatt*, 22.06.2018, <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/besuch-in-beirut-merkel-sagt-dem-libanon-weitere-unterstuetzung-zu/22723660.html?ticket=ST-500419-dbikjKdYXXJnfShtRcPH-ap6> Erişim Tarihi: 09.07.2018

¹⁹⁵⁸ Deutschland und Libanon: bilaterale Beziehungen, *Auswärtiges Amt*, 29.01.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/libanon-node/-/204054> Erişim Tarihi: 02.02.2019

¹⁹⁵⁹ Malte Gaier & Tuba Azimi and Felix Blumenthal, "Germany and Lebanon, a review of bilateral ties, shared interests and common values", *Konrad-Adenauer-Stiftung*, 29.01.2018, https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_51383_2.pdf/7324db3d-6d1a-84a1-b6bc-1236df3887c3?version=1.0&t=1539647982091 Erişim Tarihi: 07.02.2018

üzere birçok devletin Lübnan üzerindeki etkileri ve Lübnan'ın etnik ve dini yapısındaki farklılıklar ile ülkede atan mülteci sayısı gibi birçok farklı sebepten dolayı Lübnan'ın bir türlü istikrarını sağlayamaması¹⁹⁶⁰ nedeniyle istenilen düzeyde gelişmemiştir. Bu nedenlerin yanında, Ortadoğu'da küçük bir ülke olan Lübnan'ın Ortadoğu bağlamında Almanya'nın çıkarları ve hedeflediği politikalar içerisinde önemli bir yer tutmaması iki ilişkilerin gelişmemesinde önemli rol oynamıştır.

Akdenize kıyısı olan Lübnan, dünyadaki ulusal nüfusuna göre en fazla sayıda mülteci barındıran ülkedir. Yaklaşık dört milyon insanın yaşadığı Lübnan'da, 1948'deki ilk Arap-İsrail Savaşı sonrası Lübnan'a kaçan binlerce Filistinli ile ülkeye başlayan mülteci akını 2010 Arap Baharı sonrası Suriye'deki iç savaştan kaçan Suriyelilerin Lübnan'a gelmesi ile ülkedeki mülteci insan sayısını arttı. Ülkede, beş kişiden biri Suriyeli bir mülteci, uzun süredir Filistinli mülteci nüfusunu hesaba katarsanız dört kişiden biri mülteci konumundadır.¹⁹⁶¹ Bu bağlamda Almanya; Lübnan iç savaşından (1975-1990) sonra ve özellikle Arap Baharı ile başlayan Suriye iç savaşı ile birlikte Lübnan'ı eğitim ve tarım ve su temini, çevre ve barış eğitimi sektörlerinde yeniden yapılanma konusunda destekledi. Almanya, 2012'den 2017 yılına "gıda, eğitim, su temini ve sağlık bakımı" için Lübnan devletine yaklaşık 700 milyon Euro tahsis ederek, Beyrut'a yardım yapan dünyadaki en büyük bağışçılardan biri oldu.¹⁹⁶²

Lübnan'ın güneyinde konuşlanan Hizbullah'ın iki İsrail askerinin kaçırması ve İsrail'in askeri mevzilerini ve sınıra yakın köylerini füzeler ile bombalamasının ardından 12 Temmuz - 14 Ağustos 2006 tarihleri arasında İsrail'in Lübnan'ı havadan ve denizden ablukaya alarak, Lübnan'ın güneyini işgal etmeye çalışması ile ortaya çıkan 33 gün süren ikinci Lübnan Savaşı yeniden Lübnan'ı Ortadoğu politikasında ön plana çıkardı.¹⁹⁶³ BM

¹⁹⁶⁰ Lübnan hakkında daha fazla bilgi için bkz. Diana Hodali, "Libanon", *Bundeszentrale für politische Bildung*, 21.03.2018, <https://www.bpb.de/internationales/weltweit/innerstaatliche-konflikte/54644/libanon> Erişim Tarihi: 07.04.2018

¹⁹⁶¹ "Syrian Refugees in Lebanon Eight Years on: What Works and Why That Matters for the Future", *CARE International*, 2018, s. 4, https://www.care-international.org/files/files/CAREInternationalLebanon_RefugeesinLebanon_Whatworksandwhythatmattersforthefuture.pdf Erişim Tarihi: 07.02.2018

¹⁹⁶² Deutschland und Libanon: bilaterale Beziehungen.

¹⁹⁶³ Altunışık, 2007, s. 11; Martin Schäuble und Noah Flug, "Vom Gazastreifen-Konflikt im Süden zum zweiten Libanonkrieg 2006 im Norden", *Bundeszentrale für politische Bildung*, 28.03.2008, http://www.bpb.de/themen/O0F2QO.0.Vom_GazastreifenKonflikt_im_S%FCden_zum_zweiten_Libanon_krieg_2006_im_Norden.html Erişim Tarihi: 07.02.2018

Güvenlik Konseyi 11 Ağustos 2006'da oybirliği aldığı 1701 sayılı karar¹⁹⁶⁴ doğrultusunda taraflar arasında ateşkes sağlandı ve 1978'de oluşturulan BM Barış Gücü UNIFIL'in görev tanımı ve süresi genişletildi ve bu misyona donanma gücü ile eklenerek¹⁹⁶⁵ UNIFIL II kuruldu.¹⁹⁶⁶ İsrail'in Lübnan'ı işgaline yönelik saldırısına kayıtsız kalan Alman hükümeti; 13 Eylül 2006 Alman Parlamentosu'nun onayı ile Alman askerlerinin UNIFIL'de görev almasını sağladı.¹⁹⁶⁷ Berlin'in bu kararı almasında İsrail, Lübnan ve diğer Arap komşuların, Almanya'yı güvenilir bir ortak olarak görmeleri doğrultusunda UNIFIL'en katılımasını talep etmeleri önemli rol oynadı.

Almanya'nın taraflar arasında ateşkesin sağlanmasından sonra kurulan Lübnan'daki genişletilmiş UNIFIL'e yaptığı önemli katkı, bir kez daha Almanya'nın Ortadoğu barış sürecindeki ve bölgedeki artan rolünün altının çizilmesi açısından önemli bir sinyal teşkil etti. Lübnan'daki çatışma yönetimi Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesinden ziyade bir BM misyonu ile yerine getirilmiş olmasına rağmen, Alman birliklerinin ilk kez, son derece hassas siyasi bir ortamda 19 gemi ve 2000'den fazla denizci askeri ile faaliyet gösteriyor olması açısından tarihi bir dönüm noktasına ve dış politika açısından önemli bir tabunun kırılmasına neden oldu.¹⁹⁶⁸ II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Alman birliklerinin ilk defa hem Ortadoğu'da hem de sıcak bir çatışmanın olduğu bir yerde görev alması önemli bir değişime işaret etti. Almanya'nın yakasını bırakmayan Holokost'un hatırası bağlamında İsrail askerleri ile olası çatışma ihtimaline karşı duyulan korku ve endişeye neden oldu. Tüm bunlara rağmen Şansölye Merkel, Almanya'nın bu misyonunun "*tarihsel bir boyuta*" sahip olduğunu ifade ederek "*Almanya'nın kendine özgü sorumluluğunun, her Alman hükümetinin geçmişimizdeki*

¹⁹⁶⁴ "Security Council Calls for End to Hostilities Between Hizbollah, Israel, Unanimously Adopting Resolution 1701 (2006)", *United Nations Security Council*, SC/8808, 11 August 2006, <https://www.un.org/press/en/2006/sc8808.doc.htm> Erişim Tarihi: 07.02.2018

¹⁹⁶⁵ Birleşmiş Milletler tarihinde ilk kez, ulusal kara birliği birlikleriyle birlikte bir Deniz Görev Gücü (Maritime Task Force - MTF) kuruldu.

¹⁹⁶⁶ Altunışık, 2007, s. 15.

¹⁹⁶⁷ "UNIFIL: Einsatz vor der Küste Libanons", *Bundeswehr*, 24.01.2018, https://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/start/einsatze/mittelmeer/unifil!/ut/p/z1/hU5NC4IwGP4tHbz uHevD1W1CBSEkaKS7xLQ1i-lkLu3nZ3gs6bk9nzzAIQVei-6uhLubWuiBZ3x1CWYihGRNyDLaUsxOi4AmuwPZHwmc_wX4YOMJMAzxVUI2bPjTGz7EwIE_RC deqDHWaemOKD4PIStFfdUyMgUbhONwpU0-Xmd1PqcKuJU3aaVFTzvIpXNNu_Gwh_u-R8oYpSUqTIWc9fCvVmlaB-IXGJq7fF8qbuQzd46_ghM/dz/d5/L2dBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL29225PE80AU4B8TFJ2GO7 Erişim Tarihi: 07.02.2018

¹⁹⁶⁸ Peter Wittig, "Deutsche Blauhelme in Nahost, Der Einsatz im Libanon: Guter Start für mehr Engagement in den UN", *Internationale Politik* 5, Mai 2007, s. 76 – 81, s. 77, <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2007/mai/deutsche-blauehelme-nahost> Erişim Tarihi: 07.02.2018

dersler için eşsiz sorumluluğunun çok açık bir şekilde göstereceği dünyada belki başka hiçbir bölge yoktur” açıklaması ile Almanya’nın bu misyona katılımını savundu.¹⁹⁶⁹ UNIFIL kapsamında Lübnan’ın deniz kontrolü ve gözetiminin sağlanmasına ve bu bağlamda Lübnan donanmasının eğitilmesine katkı sağlamak amacıyla 2006 yılından beri görev alan Alman birliklerinin Lübnan’daki görev süreleri 30 Haziran 2020 yılına kadar uzatıldı.¹⁹⁷⁰

Almanya birlikleri açısından bu misyonun başlangıcında, deniz gözetimi ön plandaydı. Bugün ise Alman katılımının odak noktasını, Lübnan donanmasının kendi kara sularını tehlikelere karşı koruya bilecek noktaya gelmesi için destek olmaktadır. Son yıllarda sayısız Lübnan askeri burda bulunan Alman donanmasının verdiği eğitim kurslarına katılmaktadır. Bu bağlamda deniz gözetimi, taktik liderliği ve deniz kuvvetlerinin işbirliği konusundaki kabiliyetleri önemli ölçüde artırmaktadır. 2006’da UNIFIL II’nin misyonun kurulmasından bugüne Alman birlikleri hem askeri personel hem de gemilerle operasyonlara katılmaktadır.¹⁹⁷¹ Almanya UNIFIL kapsamında yapmış olduğu misyon faaliyetlerinde İsrail ile önemli sorunlar yaşamaktadır. Almanya’nın bu misyona katılmadan önce İsrail’in onayını almasına ve misyonun başlamasından bu yana, Alman birliği ile İsrail donanması arasında açık iletişim kanallarına sahip olmasına rağmen, İsrail Hava Kuvvetleri’nin sürekli tekrarlanan ihlalleri nedeniyle karşı karşıya kaldı.¹⁹⁷²

2006 yazındaki İsrail-Lübnan Savaşı’nın sona ermesinden bu yana, Almanya, sadece UNIFIL II Birleşmiş Milletler Deniz Kuvvetleri Operasyonu’nun öncü bir ülkesi olarak değil, aynı zamanda Lübnan’ın sağlamlaştırılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. İkili kalkınma işbirliği çerçevesinde, Almanya, Lübnan donanmasının

¹⁹⁶⁹ Mark Lander, “In Reversal, Germany Will Join Lebanon Force”, *The New York Times*, 21.09.2006, <https://www.nytimes.com/2006/09/21/world/europe/21germany.html> Erişim Tarihi: 14.05.2019

¹⁹⁷⁰ “Kabinett verlängert Mittelmeer-Mission: Bundeswehr setzt UNIFIL-Einsatz fort”, *Die Bundesregierung*, 08.05.2019, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/bundeswehr-setzt-unifil-united-nations-interim-force-in-lebanon-einsatz-fort-1605862> Erişim Tarihi: 14.05.2019

¹⁹⁷¹ “Barış İçin Görev başında”, *Deutschland.de*, 02.05.2019, <https://www.deutschland.de/tr/bm-baris-misyonlari-mavi-migferli-alman-askerleri> Erişim Tarihi: 14.05.2019; “Der Einsatz im Libanon”, *Soldatenabsicherung*, 2017, <https://soldaten-absicherung.de/weiteres/begriffe-und-bezeichnungen/artikel-und-paragraphen/19-info-weitere-einsaetze/61-unifil-2.html> Erişim Tarihi: 14.05.2019

¹⁹⁷² Timur Goksel, Hans Bastian Hauck, Karim Makdisi and Stuart Reigeluth, “Germany’s Contribution to Lebanese Sovereignty: The Maritime Task Force, Coastal Radar System and Border Pilot Project”, *DGAPstandpunkt* No. 1, January 15, 2008, s. 2, <https://dgap.org/en/think-tank/publikationen/dgapstandpunkt/germany%E2%80%99s-contribution-lebanese-sovereignty> Erişim Tarihi: 14.05.2019

kıyı radarını da yeniden inşa etmektedir.¹⁹⁷³ Lübnan, Almanya'dan 2013 yılına kadar kıyı boyunca inşa edilmiş ve işletmecileri Alman denizcileri tarafından eğitilmiş bir radar istasyonu zinciri ve bir kontrol merkezi aldı. Bu Lübnan'a her zaman kendi karasularının güvenliği noktasında büyük bir katkı sağlamaktadır. Almanya ayrıca, ülkenin kuzeyindeki Suriye sınırı izlemek için, pilot bir projede Lübnan askerlerine, polisine, gümrük ve sınır yetkilileri entegre sınır yönetimi prosedürlerinde tanıtım ve eğitim vermektedir.¹⁹⁷⁴ Bu çerçevede 2006 yılından itibaren Lübnan'ın güvenliğinin ve istikrarının sağlanmasında olumlu rol oynamaktadır.

Ülke içinde sert çatışmaların olduğu Lübnan; çok az doğal kaynağa sahip ve neredeyse hiç bir endüstride bulunmamaktadır. Lübnan, nispeten küçük olmasına rağmen Alman şirketleri için ilginç iş fırsatları sunmaktadır. Lufthansa veya Commerzbank gibi sadece birkaç şirketin Beyrut'ta kendi şubeleri olmasına rağmen, 300'den fazla temsilci, Mercedes, Bosch ve Siemens gibi markaların yanı sıra çeşitli federal eyaletlerden daha az tanınan küçük ve orta ölçekli şirketleri temsil etmektedir. Lübnan'da şu anda Alman Dış Ticaret Odası bulunmamaktadır.¹⁹⁷⁵

Almanya ile Lübnan arasındaki ticarete Lübnan'ın aleyhine önemli ticaret açığı bulunmaktadır. Bu doğrultuda Almanya 2017 yılı itibariyle Lübnan'a 814 milyon Euro ihracat gerçekleştirirken, Lübnan'ın Almanya'ya ihracatı ise sadece 44 milyon Euro oldu.¹⁹⁷⁶ Lübnan, öncelikle Almanya'dan motorlu taşıtlar ve motorlu taşıt parçaları, makine, kimya ve ilaç ürünleri ithal ediyor. Almanya ile Lübnan arasında 1999 yılında ikili bir yatırım koruma anlaşması imzalanmasına karşın, Lübnan'da neredeyse hiç Alman yatırımı bulunmamaktadır.¹⁹⁷⁷

¹⁹⁷³ Der Einsatz im Libanon.

¹⁹⁷⁴ Goksel, s. 1

¹⁹⁷⁵ "Deutschland und Libanon: bilaterale Beziehungen", *Auswärtiges Amt*, 29.01.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/libanon-node/-/204054> Erişim Tarihi: 15.05.2019

¹⁹⁷⁶ "Export nach und Import aus Libanon", Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Libanon/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 15.05.2019

¹⁹⁷⁷ "Deutschland und Libanon: bilaterale Beziehungen", *Auswärtiges Amt*, 29.01.2019.

3.11 Ürdün ile İlişkiler

3.11.1 Siyasi İlişkiler

Ürdün ile Almanya arasında 1953'te kurulan diplomatik ilişkiler uzun zamandan beri yakın ve dostane olmuştur. Almanya'nın 1965'te İsrail ile diplomatik ilişkileri kurması nedeniyle her ne kadar Ürdün ile Almanya arasındaki ilişkiler kopsada, Ürdün Almanya ile ilişkileri başlatan ilk Arap ülkesi olmuştur.¹⁹⁷⁸ Almanya, 1994 yılında İsrail ile barış anlaşması imzalayan ikinci Arap devleti olan, Ortadoğu ihtilafına, bölgesel ve uluslararası düzeyde barışçıl bir çözüm arayışında bulunan Ürdün'ün önemli ortaklarından biridir.¹⁹⁷⁹ İki ülke arasında Siyasi alanın ötesinde, kalkınma işbirliği, iş, bilim ve kültür alanlarında başarılı bir işbirliği vardır. Ekim 2017'den itibaren, Ürdün'de Bundeswehr'in askeri birimleri de bulunmaktadır.¹⁹⁸⁰

Alman politikacıların sayısız ziyaretleri ve Ürdünlü politikacıların Almanya'ya yolculukları bu yakın ilişkilerin işaretleridir. 2017 yılında Ürdün Mayıs ve Ocak 2018 Savunma Bakanı Ursula von der Leyen, Nisan 2017, daha sonra Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel ve Mart 2018 yılında, şimdiki Dışişleri Bakanı Heiko Maas ve mevcut Cumhurbaşkanı Frank Walter Steinmeier ziyaret etti. Mart 2017'de, Federal Gıda ve Tarım Bakanı Christian Schmidt de ülkeyi ziyaret etti.¹⁹⁸¹ Kral II. Abdullah, Münster'de Ekim 2016'da Westphalian Barış Ödülü'ne layık görüldü. Ödülü, Federal Cumhurbaşkanı Joachim Gauck tarafından takdim edildi. Ürdün Kralı, Almanya Başbakanı Angela Merkel ve ardından Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier ile 2016 yılında ikili görüşmelerde bulundu. 2015 yılının Eylül ayında, Kraliçe Rania, Berlin'deki dış politika taahhüdü nedeniyle Walther Rathenau Ödülü'nü kazandı. Ödülü bizzat Şansölye Merkel tarafından verildi. Merkel, Kraliçe Rania'yı kültürler ve milletler arasında bir "köprü kurucu" olarak övdü. Ürdün'de dört siyasi vakıf (Friedrich

¹⁹⁷⁸ Katja Engler, *Die deutsche Frage im Nahen Osten: politische Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland zum Irak und zu Jordanien 1951-1965*, Vol. 2. LIT Verlag Münster, 2007, s. 156.

¹⁹⁷⁹ Annette Ranko and Imke Haase, "Jordanien und die dschihadistische Gefahr", *Konrad-Adenauer-Stiftung* e.V. 2018, <https://www.kas.de/web/auslandsinformationen/artikel/detail/-/content/jordanien-und-die-dschihadistische-gefahr> Erişim Tarihi: 12.04.2018

¹⁹⁸⁰ "Deutschland und Jordanien: bilaterale Beziehungen" *Auswärtiges Amt*, 15.03.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/jordanien-node/-/218014> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

¹⁹⁸¹ "Deutschland und Jordanien: bilaterale Beziehungen" *Auswärtiges Amt*, 15.03.2019

Ebert Vakfı, Friedrich Naumann Vakfı, Konrad Adenauer Vakfı, Hanns Seidel Vakfı) ofisler tarafından temsil edilmektedir.¹⁹⁸²

3.11.2 Ekonomik ve Kalkınma İlişkileri

Ürdün ve Almanya ilk olarak 1960 yılında ekonomik alanda teknik bir işbirliği anlaşması imzaladılar ve ardından 1977’de daha geniş bir alanı kapsayan benzer bir anlaşma ile aralarındaki ekonomik ilişkinin temelleri atıldı. Alman-Ürdün’ün ikili ekonomik ilişkileri, her şeyden önce, ikili mal alışverişi ile karakterize edilmektedir. Almanya, ağırlıklı olarak Ürdün’e makine ve araç yapımı, teknik ekipman, kimyasal ve eczacılık ürünleri ve gıda maddelerinden oluşan ürünler ihraç etmektedir.¹⁹⁸³ 2017 yılında Ürdün’e yapılan Alman ihracatı yaklaşık 752 milyon Euro olarak gerçekleşirken, Ürdün’ün Almanya’ya ihracatı ise sadece yaklaşık 25 milyon Euro oldu.¹⁹⁸⁴ İthalat açısından Almanya, İtalya ile birlikte Ürdün’deki en önemli Avrupa ticaret ortağıdır.¹⁹⁸⁵

Alman şirketleri açısından, Ürdün’de yenilenebilir enerjiler alanında, hizmet sektöründe, sağlık ve turizm ve yeşil teknolojilerde (örneğin atık geri dönüşümü) önemli yatırım fırsatları bulunmaktadır. “*Alman Su Ortaklığı*”, Ürdün’ü odak ülkelerden biri olarak seçti. Ağustos 2010’dan beri Almanya ile Ürdün arasında bir yatırım koruma ve tanıtım anlaşması olmasına karşın doğrudan yatırım hacmi şu anda düşük bir seviyede bulunmaktadır.¹⁹⁸⁶

Alman-Ürdün ilişkilerinde kalkınma işbirliği önemli bir rol oynamaktadır. Almanya, ABD ile en büyük ikili bağışçılardan biridir. Alman-Ürdün işbirliğinin odağı su sektörüdür. Ürdün, kişi başına mevcut su kaynakları bakımından dünyanın en fakir ülkelerinden biridir. Halihazırda, halihazırda az bulunan kaynaklar ve yoğun olarak kullanılan su altyapısı, çok sayıda mültecinin ek baskısı altındadır. Acil durumun hafifletilmesi için kısa vadeli önlemlerin yanı sıra, özellikle sınır bölgelerinde, Almanya Ürdün su sektörünün sürdürülebilir bir şekilde iyileştirilmesine kararlıdır. Orta vadeli hedef, özel sektör ve sivil toplumu kapsayan entegre su kaynakları yönetimi

¹⁹⁸² Deutschland und Jordanien: bilaterale Beziehungen” *Auswärtiges Amt*, 15.03.2019

¹⁹⁸³ Deutschland und Jordanien: bilaterale Beziehungen” *Auswärtiges Amt*, 15.03.2019

¹⁹⁸⁴ “Export nach und Import aus Jordanien”, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Jordanien/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

¹⁹⁸⁵ Deutschland und Jordanien: bilaterale Beziehungen” *Auswärtiges Amt*, 15.03.2019

¹⁹⁸⁶ Deutschland und Jordanien: bilaterale Beziehungen” *Auswärtiges Amt*, 15.03.2019

oluşturmaktır. Ayrıca kalkınma işbirliği, Ürdünlü ve mülteciler için eğitim ve iş yaratma üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca, diğer alanlarda bireysel projeler teşvik edilmektedir (okul inşaatı, yoksulluğun azaltılması, cinsiyet eşitliği). Kapasite oluşturmaya yardımcı olmak için, Ürdünlü profesyoneller ve yöneticiler Almanya ve üçüncü ülkelerdeki çeşitli eğitim etkinliklerine davet edilmektedir.¹⁹⁸⁷ İki ülke arasında en azından Suriye mülteci krizinden bu yana belirgin bir şekilde var olan kalkınma işbirliği neticesinde Almanya şu anda Ürdün'ün kalkınma yardımı ve insani yardım alanında en büyük ikinci bağışçısı konumundadır.¹⁹⁸⁸

3.11.3 Askeri ve Güvenlik İlişkileri

Almanya Federal Meclisi Bundestag'ın milletvekillerinin İncirlik hava üssünde bulunan Alman askerlerini ziyaret etmelerine Türkiye hükümeti tarafından izin verilmemesi nedeniyle iki ülke arasında uzun süren anlaşmazlığın ve gerginliğin ardından, Bundestag 2017 Haziran ayında Bundeswehr'i İncirlik hava üssünden çekme kararı aldı. Bu çerçevede İncirlik hava üssünden çekilen yaklaşık 260 Alman askeri, Bundestag'ın almış olduğu karar doğrultusunda DAES ile yapılan mücadele koalisyonu doğrultusunda Ürdün'ün El Azrak şehri yakınındaki *Muvaffak Salti Hava Üssü*'ne kaydırıldı.¹⁹⁸⁹ Ürdün'deki El Azrak'ta bulunan hava üssüne gönderilecek Alman askerlerinin daha az güvenlikte olacağına yönelik endişelere Savunma Bakanı Ursula von der Leyen karşı çıkarak, "*İncirlik'teki görev de tehlikeliydi. Ürdün'deki görev bundan farklı olmayacak*" diye yanıtladı.¹⁹⁹⁰ Ürdün yönetiminin El Azrak'a yerleşen Alman askerlerinin Şeriat yasalarına tabii olması istemesi buna karşı Alman hükümeti Ürdün'de bulunan askerleri için dokunulmazlık istemesi iki ülke arasında tartışma yarattı.¹⁹⁹¹ Almanya ve bir çok ülke açısından krizlerin yaşandığı Ortadoğu bölgesinde bir "*istakrar çapası - Anker der Stabilität*" olarak görülmesi nedeniyle Savunma Bakanı, Dışişleri

¹⁹⁸⁷ Deutschland und Jordanien: bilaterale Beziehungen" *Auswärtiges Amt*, 15.03.2019

¹⁹⁸⁸ Ranko.

¹⁹⁸⁹ Kampf gegen Terrormiliz IS - Bundeswehr wird aus Incirlik abziehen. Die Bundesregierung. 7. Juni 2017. <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2017/06/2017-06-06-incirlik.html> Erişim Tarihi: 10.06.2017

¹⁹⁹⁰ Alman Ordusu'nu Ürdün'de neler bekliyor? *Deutsche Welle Türkçe*, 10.06.2017. <https://www.dw.com/tr/alman-ordusunu-ürdünde-neler-bekliyor/a-39191636> Erişim Tarihi: 12.06.2017

¹⁹⁹¹ Gebauer, Matthias und Schult, Christoph. "Deutsche Soldaten sollen keine Immunität vor Scharia bekommen." *Spiegel Online*, 26.08.2017. <https://www.spiegel.de/politik/ausland/bundeswehr-in-jordanien-soldaten-sollen-keine-immunitaet-vor-scharia-bekommen-a-1164573.html> Erişim Tarihi: 28.08.2017

Bakan, Federal Cumhurbaşkanı ve en son Şansölye Angela Merkel tarafından Ürdün'e ve burada bulunan üsse yapılan devlet ziyaretleri ile, Almanya'nın Ürdün'e verdiği stratejik öneminin altını çizildi ve dış ve güvenlik politikası alanında daha uzun vadeli bir ortaklığın sürdürülmesine yönelik güçlü sinyaller verildi.¹⁹⁹²

3.12 Körfez Ülkeleriyle İlişkiler

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin dünya petrol üretiminde büyük bir paya sahip olan körfez ülkeleri ile önemli siyasi ve ekonomik ilişkilere sahiptir. İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan resmi ilişkiler her ne kadar Arap-İsrail savaşları sırasında Almanya'nın İsrail yanlısı tutumu nedeniyle kesintiye uğradıysada özellikle ekonomi alanında ikili ilişkiler artarak gelişmiştir. Bu bağlamda Körfez Arap ülkeleri arasında ekonomik koordinasyonun sağlanması, daha yakın siyasi ve askeri işbirliğinin sağlanması amacıyla 1981'de kurulan “*Arap Körfezi İşbirliği Konseyi - Arabian Gulf Cooperation Council AGCC*” üyeleri olan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar, Kuveyt, Umman ve Bahreyn ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, Almanya'nın Ortadoğu politikasındaki önceliklerinden biri olmuştur.

3.12.1 Körfez Ülkeleriyle Siyasi İlişkiler

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin körfez ülkeleri içerisinde Suudi Arabistan Krallığı ile olan ilişkisi önemli bir yer tutmaktadır.¹⁹⁹³ Suudi Arabistan Krallığı; on yıllar boyunca ABD başta olmak üzere, İngiltere ve Almanya gibi Batılı hükümetler tarafından stratejik bir ortak ve ekonomik ve bölgesel istikrarın bir çapası olarak kabul edilen önemi nedeniyle Batı'nın Ortadoğu'da İsrail ile birlikte en önemli müttefiki olmuştur. Hiçbir siyasi anlaşmazlık ya da çıkar çatışması, Batılı devletler ve Suudi liderleri arasındaki politik ve ekonomik ilişkilere olumsuz yönde etki etmemiştir.¹⁹⁹⁴ Almanya ile Suudi Arabistan arasındaki ikili resmi ilişkiler Suudi Arabistan Krallığı'nın ilan edilmesinden üç yıl önce Weimar Cumhuriyeti (Deutsche Reich) ile Necid ve Hicaz Krallığı arasında 26 Nisan 1929'da imzalanan Dostluk Antlaşması'na (*Freundschaftsvertrag*)

¹⁹⁹² Ranko.

¹⁹⁹³ Daha fazla bilgi için bkz. Konrad Schliephake und Ghazi Shanneik (Hrsg.), *Die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und dem Königreich Saudi-Arabien*, Würzburger Geographische Manuskripte, Sonderheft 3, Berlin 2001.

¹⁹⁹⁴ Rieger, s. 1.

dayanmaktadır.¹⁹⁹⁵ II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ile Suudi Arabistan Krallığı arasındaki kopan diplomatik ilişkiler; temelde değişen karşılıklı ilişkilerin parametreleri, 1948 Arap-İsrail Savaşı, Ortadoğu çatışmasının bölgesel ve uluslararası boyutlarındaki sonuçları ve Batı'nın sanayileşmiş ülkelerinin petrol susuzluğu noktasındaki hegemonik çabaları çerçevesinde 1954'te tekrardan sağlandı.¹⁹⁹⁶

Gizli Alman-İsrail silah anlaşmalarının ortaya çıkması ve İsrail ile diplomatik ilişkilerin başlamasından sonra 1965 yılının ilkbaharında diplomatik ilişkilerin geçici olarak askıya alınmasına istisnası dışında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler günümüze kadar devam etmektedir.¹⁹⁹⁷ Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Güney Asya'nın kesişme noktasında yer alan ve İslam'ın en kutsal yerlerine ev sahipliği yapan ve önemli petrol rezervlerine sahip olan Suudi Arabistan Krallığı'nın bu özel niteliği, onu özellikle Almanya ve diğer Batılı ülkeler açısından dünyanın en politik ve stratejik olarak önemli milletlerinden biri haline getirmektedir.¹⁹⁹⁸ Bu bağlamda Riyad'ın, dünya politikalarında, özellikle Ortadoğu'daki ihtilafların çözülmesinde, aynı zamanda diğer bölgesel ihtilaflarda Almanya'nın daha büyük bir oynaması isteği ile Almanya'da hatırı sayılı bir şekilde silah ithal etmesinin yanında Almanya açısından Suudi Arabistan'ın önemli bir stratejik ortak ve Alman firmaları açısından önemli bir pazar olması nedeniyle son yıllarda Berlin ile Riyad arasında canlı, karşılıklı olarak üst seviyede siyasi ziyaretler yapıldı.¹⁹⁹⁹ Bu doğrultuda Şansölye Merkel'in 4 Şubat 2007'de Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ilk ziyaretinin ardından ikinci ziyaretini 24-27 Mayıs 2010'da ve üçüncü ziyaretini ise 30 Nisan 2017 tarihinde yaptı. Bu ziyarete Suudi Arabistan eski Kralı

¹⁹⁹⁵ Saudi-Arabien Beziehungen zu Deutschland Stand. In: Auswärtiges Amt. 2017.

¹⁹⁹⁶ Helmut Mejcher, "Die Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen Deutschland und Saudi-Arabien nach dem Zweiten Weltkrieg", In: *Orient, Deutsche Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur des Orients* 42 (2001), s. 469-484, 469; Helmut Mejcher, *Zeithorizonte im Nahen Osten: Studien und Miscellen zur Geschichte im 20. Jahrhundert*. Vol. 16. LIT Verlag Münster, 2012, s. 252-253; Saudi-Arabien Beziehungen zu Deutschland Stand. In: Auswärtiges Amt. 2017.

¹⁹⁹⁷ İki ülke arasındaki ilişkilerin askıya alınması hem 1952 Lüksemburg Anlaşması'nın artçı sarsıntısının hemde Hallstein Doktrini'nin olumsuz bir sonucuydu. Bkz. Mejcher, Helmut. S. 252-253.

¹⁹⁹⁸ Umer Karim, "The Evolution of Saudi Foreign Policy and the Role of Decision-making Processes and Actors". *The International Spectator*, Italian Journal of International Affairs. Vol. 52, No. 2. 07 Jun 2017, s. 71-88, s. 71, In: Taylor & Francis Online. <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1308643> Erişim Tarihi: 12.10.2017.

¹⁹⁹⁹ Mehmet Öcal, "Die Auswirkungen der deutschen Nahostpolitik auf die deutsch-türkischen Beziehungen." In: Wolfgang Gieler / Burak Gümüş / Yunus Yoldaş (Hrsg). *Deutsch-türkische Beziehungen, Historische, sektorale und migrationsspezifische Aspekte*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2017, s. 415-448, s. 417.

Abdullah bin Abdülaziz 8 Kasım 2007’de Berlin’i ziyaret ederek karşılık verdi.²⁰⁰⁰ Her iki ülkenin Dışişleri Bakanları karşılık olarak birçok ziyaret gerçekleştirdiler Dışişleri Buna ek olarak, Suudi Arabistan’dan gelen derinlemesine ziyaretlerin yanı sıra, Suudi Arabistan’a, kabine üyeleri, milletvekilleri ve ülke delegasyonlarından düzenli seferler düzenlenmektedir.

İki ülke arasında gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler ve bu bağlamda oluşturulan iyi ilişkiler 2015 yılı ile birlikte iki ülke arasında bazı krizlerin yaşanmasına neden oldu. Lübnan Başbakanı Saad Hariri’nin 4 Kasım 2017’de Riyad’a yaptığı ziyaret sırasında istifa etmesi/ettirilmesi ve 17 gün süre boyunca Riyad’tan ayrılamamasına (rehin tutulduğu iddialarına) bağlı olarak ortaya çıkan kriz Almanya ile Suudi Arabistan arasında bir krize neden oldu.²⁰⁰¹ Hariri krizne ilişki olarak 18 Kasım 2017’de, Almanya Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel, Lübnan’ın Dışişleri Bakanı Cibran Bassil’i ziyareti sırasında gerilimin tırmandığı Lübnan-Suudi Arabistan hattında “*Almanya’nın Lübnan’ın yanında olduğunu*” belirtirken, Suudi Arabistan’ın Lübnan krizi ile ilgili dış politikasını artık tolere edilemeyecek bir “*maceralık*” olarak nitelmesi iki ülke arasında ilişkilerde gerginliğe neden oldu.²⁰⁰² Suudi Arabistan Dışişleri Bakanlığı Gabriel’in “*maceracılık*” beyanının “*haddini aştığı ve gayri meşru olduğu*” belirtilerek, Suudi Arabistan’ın Berlin büyükelçisi istişarelerde bulunmak üzere geri çekildi ve Riyad’daki Alman büyükelçisine bir protesto notu verildi.²⁰⁰³ Dışişleri Bakanı Gabriel’in Suudi Arabistan’ı macera peşinde koştuğu gerekçesiyle eleştirmesi ile başlayan kriz; Alman hükümeti geri adım atmayarak Suudi Arabistan’ın özür talebini uzun süre karşılıksız bırakması ve Suudi Arabistan’ın gerçekleştirmiş olduğu büyük ihalelerde Alman şirketlerini es geçmesi ile derinleşti. İki ülke arasındaki buzlar ancak, 26 Eylül 2018’de Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas’ın mevkidaşı Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Adil el-Cubeyr ile New

²⁰⁰⁰ Lisa Sonnabend, und Yassin Musharbash, “Abdullah von Saudi-Arabien in Berlin. Der König der Kunden”, *Spiegel Online*, 08.11.2007, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/abdullah-von-saudi-arabien-in-berlin-der-koenig-der-kunden-a-516253.html> Erişim Tarihi: 12.02.2018

²⁰⁰¹ Lübnan: Hariri Suudi Arabistan’da rızası dışında tutuluyor. *Deutsche Welle Türkçe*, 09.11.2017. <https://www.dw.com/tr/l%C3%BCbnan-hariri-suudi-arabistanda-r%C4%B1zas%C4%B1-d%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda-tutuluyor/a-41318206> Erişim Tarihi: 12.02.2018; “Lübnan’da Hariri istifasını askıya aldı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 22.11.2017, <https://www.dw.com/tr/l%C3%BCbnanda-hariri-istifas%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1/a-41475815> Erişim Tarihi: 12.02.2018

²⁰⁰² Suudi Arabistan Berlin büyükelçisini geri çağırdı. *Deutsche Welle Türkçe*, 18.11.2017. <https://www.dw.com/tr/suudi-arabistan-berlin-b%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7isini-geri-%C3%A7a%C4%9F%C4%B1rd%C4%B1/a-41434946> Erişim Tarihi: 12.02.2018

²⁰⁰³ El-Gawhary, Karim. “Scharfe Kritik aus Saudi-Arabien, Gabriel als Handlanger Irans?” *TAZ*, 19.11.2017. <http://www.taz.de/15465407/> Erişim Tarihi: 12.02.2018; Suudi Arabistan Berlin büyükelçisini geri çağırdı. *Deutsche Welle Türkçe*, 18.11.2017.

York'ta yaptıkları görüşmede yapmış olduğu; “geçtiğimiz aylarda ikili ilişkilerimizde Suudi Arabistan ile aramızdaki güçlü stratejik bağlantılara ters düşen yanlış anlamalar oldu. Bu durumdan samimi olarak üzüntü duyuyoruz” açıklaması ile çözüldü.²⁰⁰⁴

Almanya'nın Suudi Arabistan ile ilişkilerini etkileyen diğer önemli gelişme ise Suudi Arabistan öncülüğünde Yemen'de Husilere karşı başlatılan savaş oldu. 2011 Arab Baharı'nın etkisiyle Yemen'de Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'in 33 yıllık iktidarına karşı büyük protestolar başladı. Salih kendisine karşı başlatılan protestolar sonucunda Haziran ayında Suudi Arabistan'a kaçmak zorunda kaldı. Ülkesine geri dönmesine karşın devam protestolar nedeniyle görevini Şubat 2012'de yardımcısı Abdurabbu Mansur Hadi'ye a bıraktı. Bu gelişmeye rağmen ülkede istikrar sağlanamadı ve Husilerin başı çektiği protestolar ve çatışmalar artarak devam etti. İran'ın desteğini alan Husiler 2014'te başkent Sana'nın kontrolünü ele geçirmelerinin ardından Aden'e yönelik taarruz başlatması sonucunda Devlet Başkanı Hadi, Suudi Arabistan'a sığındı.²⁰⁰⁵ Husilerin Yemen'de kontrol altına aldıkları alanları genişleterek ilerlemelerini durdurmak için Suudi Arabistan öncülüğünde uluslararası bir koalisyon gücü kuruldu.²⁰⁰⁶

Yemen'de Husilerin ilerleyişin durdurmak için koalisyon gücünün kurulmasının ardından Suudi Arabistan 26 Mart 2015'te BAE ile birlikte Yemen'de 100'den fazla savaş uçağı ve yaklaşık 150 bin asker ile operasyon başlattı.²⁰⁰⁷ Riyad, oluşturulan koalisyon gücüne Mısır, Bahreyn, Kuveyt, Fas, Katar, Sudan ve Ürdün verdikleri yardımlarla ve ABD, Fransa ve İngiltere'nin lojistik ve istihbarat desteğiyle katkıda bulundular.²⁰⁰⁸ Körfez Arap ülkeleri ve ABD başta olmak üzere Batı'nın desteği ile Yemen'de Husilere bir anlamda İran'a karşı günümüzde halen yürütülen bu savaşın Almanya açısından tartışma ve sorun yaratan kısmı Suudi Arabistan ve BAE'ye yapılan silah satışları oldu. 2015 yılından itibaren savaş sırasında koalisyon güçlerinin yapmış olduğu hava saldırılarının % 30'undan fazlasının sivilleri hedeflemesi nedeniyle binlerce sivil insanın

²⁰⁰⁴ Berlin - Riyad hattında buzlar çözüldü. *Deutsche Welle Türkçe*, 29.09.2018. <https://www.dw.com/tr/berlin-riyad-hatt%C4%B1nda-buzlar-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCld%C3%BC/a-45642246> Erişim Tarihi: 12.02.2018

²⁰⁰⁵ Beş başlıkta Yemen Savaşı. *Deutsche Welle Türkçe*, 06.11.2018. <https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-ba%C5%9Fl%C4%B1kta-yemen-sava%C5%9F%C4%B1/a-46160545> Erişim Tarihi: 15.11.2018

²⁰⁰⁶ Kamuran Samar, “Yemen iç savaşı nasıl başladı? Kim kiminle neden savaşıyor?” *Euronews Türkçe*, 01.11.2018, <https://tr.euronews.com/2018/11/01/video-yemen-ic-savasi-nasil-basladi-kim-kiminle-neden-savasiyor> Erişim Tarihi: 15.11.2018.

²⁰⁰⁷ “Suudi Arabistan'dan Yemen'e askeri müdahale”, *Deutsche Welle Türkçe*, 26.03.2015. <https://www.dw.com/tr/suudi-arabistandan-yemene-askeri-mudahale/a-18342380> Erişim Tarihi: 15.11.2018.

²⁰⁰⁸ “Beş başlıkta Yemen Savaşı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 06.11.2018.

hayatını kaybetmesi ve yaşanan savaş ve 2017’de Suudi Arabistan’ın Yemen’i ablukaya almasıyla yaşanan kıtlık²⁰⁰⁹ (28 milyonluk ülkede 22 milyon 200 bin kişinin açlık sınırında yaşıyor), salgın ve 2 milyondan fazla insanın evini terk etmek zorunda kalmalarıyla ortaya çıkan sığınma ve mülteci sorunu; BM deyimiyle dünyanın en ağır insanlık krizinin yaşanmasına neden oldu.²⁰¹⁰

Yemen’de husilere karşı 2015’te başlatılan savaşın büyük bir insalık krizine yol açması Almanya’nın bu inanlık krizinde yaşanan ölümlerde sorumluluğu, Yemen’in ablukaya alınmasında Alman devriye botlarının kullanılması ve Almanya’nın sattığı silahların Yemen’deki sivil halkın öldürülmesindeki rolü üzerinde sert tartışmalara ve eleştirilere neden oldu.²⁰¹¹ Federal Almanya bu yaşanan insanlık krizini ve yapılan tüm eleştirileri görmezden gelerek 2015-2018 yılları arasında Suudi Arabistan’a değeri yaklaşık bir milyar euroyu aşan silah satışı (silah, mühimmat, devriye botları, askeri araçlar, savaş uçakların parçaları vb.) gerçekleştirdi.²⁰¹² SPD ile yürütülen koalisyon pazarlıkları neticesinde Hristiyan Birlik Partileri CDU/CSU ve SPD arasında yapılan koalisyon sözleşmesinde Yemen savaşına doğrudan katılan ülkelere, daha önce onaylanan silahların teslimatı haricinde silah satılmaması kararı alındı.²⁰¹³ Koalisyon ortağı SPD’nin itirazlarına ve yoğun eleştirilere rağmen Alman hükümeti 2018 Eylül ayına kadar Yemen’deki savaşa müdahil olan ülkelere silah ihracatını sürdürerek 400 milyon Euro değerinde silah ve askeri malzeme satışı gerçekleştirdi.²⁰¹⁴

²⁰⁰⁹ “BM’nin Ekim 2018’de yayınladığı rapora göre 28 Milyon nüfusa sahip Yemen’de 14 milyon kişi açlık sınırında, 22 milyon kişi insani yardıma muhtaç bir şekilde yaşıyor. Uluslararası yardım örgütü Save the Children (Çocukları Koriyun) Yemen’de 3 yıldır süren savaşta yetersiz beslenme/açlık nedeniyle hayatını kaybeden 5 yaş altı çocukların sayısının yaklaşık 85 bin olduğunu açıkladı.” Bkz. Yemen krizi: ‘85 bin çocuk açlıktan öldü’. BBC Türkçe, 21 Kasım 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46271632> Erişim Tarihi: 06.12.2018; Beş başlıkta Yemen Savaşı. *Deutsche Welle Türkçe*, 06.11.2018

²⁰¹⁰ “Beş başlıkta Yemen Savaşı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 06.11.2018; Samar, “Yemen iç savaşı nasıl başladı? Kim kiminle neden savaşıyor?”

²⁰¹¹ Matthias von Hein, “Yemen savaşında Alman silahları kullanıldı mı?”, *Deutsche Welle Türkçe*, 06.12.2018, <https://www.dw.com/tr/yemen-sava%C5%9F%C4%B1nda-alman-silahlar%C4%B1-kullan%C4%B1ld%C4%B1-m%C4%B1/a-46611019> Erişim Tarihi: 08.12.2018.

²⁰¹² Hein.

²⁰¹³ “Almanya’nın silahsız asker gönderme planı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 09.04.2019. <https://www.dw.com/tr/almanyannin-silahsiz-asker-gonderme-plan%C4%B1/a-48260139> Erişim Tarihi: 10.04.2019.

²⁰¹⁴ “Suudi Arabistan’a yaklaşık 255 milyon Euro, Birleşik Arap Emirliklerine de 57 milyon Euro, Kuveyt’e 47 milyon 700 bin euro, Bahreyn’e 16 milyon 200 bin Euro, Mısır’a 11 milyon 800 bin Euro, Ürdün’e 11 milyon 300 bin Euro ve Senegal’e 55 bin Euro değerinde silah ve askeri teçhizat ihracatı için onay verildi.” Bkz. “Almanya’dan Yemen’deki uluslararası koalisyonla silah satışı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 28.03.2019. <https://www.dw.com/tr/almanyadan-yemendeki-uluslararası-koalisyonla-silah-sat%C4%B1/a-48096811> Erişim Tarihi: 30.03.2019.

Suudi Arabistan'a yapılan silah ihracatı ancak, Matthias von Hein'in de belirttiği gibi Yemen Savaşı'nda yaşanan insanlık krizi ve bu bağlamda Almanya'nın sorumluluğu nedeniyle askıya alınmayıp, 2 Ekim 2018'de Suudi Arabistan'ın İstanbul Konsolosluluğu'nda Yemen Savaşı ve Suud Krallığı hakkında muhalif yazılar yazan Washington Post yazarı Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesi sonucunda alınabildi.²⁰¹⁵ Cinayetin ardında bulunan güçlü deliller doğrultusunda infaz emrinin arkasında Suud yönetimi ve Veliyaht Prens Muhammed bin Selman'ın olduğunun görülmesiyle Batı ile Suudi Arabistan arasında bir krizi tetikleyerek, Suudi Arabistan'a yönelik yoğun tepkilere neden oldu. Bu tepkilere paralel Şansölye Merkel 21 Ekim'de yaptığı açıklamada “*mevcut şartlar altında Suudi Arabistan'a silah ihracatının devam ettirilemeyeceğini*” ifade etti.²⁰¹⁶

Kasım ayında Almanya; cinayet aydınlatılıncaya kadar, daha önce onayı verilen satışlarla birlikte Suudi Arabistan'a silah ve savunma ürünlerinin ihracatını 31 Mart 2019'a kadar durdurma kararı aldı.²⁰¹⁷ Alınan bu kararın ardından CSU/CDU 31 Mart'ta bitecek olan durdurma kararını; Alman silah sanayisini, İngiltere ve Fransa ile silah sanayinde yapılan işbirliğini olumsuz etkilediğini iddia ederek yasağın yumuşatılmasını istemesine karşın koalisyon ortağı SPD “Yemen'deki savaşta taraf olanlara silah satışı yapılamaz” maddesini hatırlatarak silah ihracatının durdurulma kararının uzatılmasını istedi. Yoğun tartışmalar sonucunda Suudi Arabistan'a silah satışının 30 Eylül 2019'a kadar durdurulması kabul edildi.²⁰¹⁸ Suudi Arabistan ve BAE'ye silah ihracatının durdurulmasına karşın Alman şirketlerinin yurt dışında bulunan ortakları vasıtasıyla yapmış oldukları silah ihracatları alınan bu karara tabi olmaması nedeniyle Yemen Savaşı'na müdahil olan ülkelere silah ihracatı dolaylı yoldan devam etmektedir. Bu doğrultuda örneğin; Alman Rheinmetall şirketi, 2010 yılında İtalya'nın Sardinya

²⁰¹⁵ Matthias von Hein, “Suudi Arabistan'a silah neden satılmamalı?”, *Deutsche Welle Türkçe*, 23.10.2018, <https://www.dw.com/tr/suudi-arabistana-silah-neden-sat%C4%B1lmamal%C4%B1/a-46011067> Erişim Tarihi: 16.02.2019.

²⁰¹⁶ Hein, “Suudi Arabistan'a silah neden satılmamalı?”

²⁰¹⁷ “Almanya'da Suudilere devriye botu üretimi askıya alındı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 08.11.2018. <https://www.dw.com/tr/almanya-da-suudilere-devriye-botu-uretimi-askiya-alindi/a-46215512> Erişim Tarihi: 16.12.2018; “Almanya'dan Yemen'deki uluslararası koalisyona silah satışı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 28.03.2019

²⁰¹⁸ “Almanya, Suudi Arabistan'a yönelik silah ihracatını durdurma kararını 6 ay daha uzattı”, *Sputnik Türkiye*, 29.03.2019, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201903291038482521-almanya-suudi-arabistan-silah-ihracatini-durdurma-kararini-6ay-uzatti/> Erişim Tarihi: 30.03.2019; “Almanya Suudilere silah satış yasağının süresini uzattı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 29.03.2019, <https://www.dw.com/tr/almanya-suudilere-silah-satis-yasagin-suresini-uzatti/a-48109580> Erişim Tarihi: 30.03.2019

Adası'nda satın aldığı bir mühimmat fabrikasını RWM Italia üzerinden, burada üretilen MK80 ve MK83 serisi bombaları ihracat ediyor. Suudi Arabistan'a sevkedilen bu bombaların Yemen'de Suudi savaş uçakları tarafından, sivil hedeflere yönelik saldırılarda kullanıldığı yapılan araştırmalarla gün yüzüne çıkartıldı.²⁰¹⁹

Federal Almanya'nın körfez bölgesinde Suudi Arabistan'dan sonra iyi ilişkilere sahip olduğu diğer bir ülke Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Philipp Ackermann²⁰²⁰;verdiği bir röportajda “*ilişki düzeyini stratejik bir ortaklığa yükselttiğimiz tek bir Arap ülkesi var, onun da Birleşik Arap Emirlikleri olduğunu*” ifade etti.²⁰²¹ Büyük Britanya'nın 1820'den 1971'e kadar kadar “*Ateşkes Devletleri/Şehlikleri - Trucial States*” anlaşmalarıyla dış ilişkilerini ve savunmasını üstlendiği Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler, BAE'nin bağımsızlığını kazanmasından bir yıl sonra Mayıs 1972'de başladı.²⁰²² İki ülke arasındaki 40 yılı aşan resmi ilişkiler olmasına rağmen siyasi olarak BAE-Almanya ilişkileri halen birbirini yeni keşfeden iki ülkenin ilişkisi gibidir. Bu çerçevede Almanya Şansölyesi Gerhard Schröder 1999 yılında BAE'ye ilişkilerin başlamasından 27 sonra Almanya'nın ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir.²⁰²³ Bu yapılan resmi ziyaretten sonra iki ülke arasında en yüksek seviyede, düzenli karşılıklı ziyaretler gerçekleştirildi ve bunun sonucunda her iki ülkenin ülkeler arasındaki işbirliğinin daha da yoğunlaşmasına yönelik çabaları doğrultusunda Nisan 2004 yılında iki ülke arasında stratejik ortaklık (*Strategische Partnerschaft*) ilan edildi.²⁰²⁴ Bu stratejik ortaklık; her iki ülke arasında düzenli siyasi istişareleri, güvenlik sorunlarında işbirliğini, dışpolitika koordinasyonunu, ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesini ve karşılıklı gerçekleştirilecek devlet ziyaretleri ile yakın

²⁰¹⁹ “*German Arms (Alman Silahları) isimli bir araştırma projesinin bulguları, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) Yemen'deki savaşta Almanya'dan ithal edilen silah ve teknolojinin kullandığını ortaya koydu. Araştırmaya göre bu silahlar deniz, kara ve hava hareketlerinde kullanıldı.*” Daha fazla bilgi için Bkz. “Yemen savaşında Alman silahları belgelendi!” *Gazeteduvar*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2019/02/27/yemen-savasindaki-alman-silahlari-belgelendi/> Erişim Tarihi: 27.02.2019; Hein, “Yemen savaşında Alman silahları kullanıldı mı?”

²⁰²⁰ Almanya Dışişleri Bakanlığı Yakın ve Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika Genel Müdürü

²⁰²¹ Mina Al Oraibi, “Germany has only praise for strategic UAE relations”, *The National*, 11.03.2019, <https://www.thenational.ae/world/germany-has-only-praise-for-strategic-uae-relations-1.847996> Erişim Tarihi: 01.04.2019

²⁰²² “Vereinigtes Arabische Emirate - Beziehungen zu Deutschland”, *Auswärtiges Amt*, Juli 2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussepolitik/laender/vereinigtesarabischeemirate-node/-/202320> Erişim Tarihi: 12.07.2018

²⁰²³ Christian Koch, “Vereinigtes Arabische Emirate: Wirtschaftliche Vorreiter”. In: Braml, Josef, & Wolfgang Merkel und Eberhard Sandschneider (Hrsg). *Außenpolitik mit Autokratien. Jahrbuch internationale Politik* - Band 30. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik, Berlin/München/Boston 2014, s. 145-153, s. 152

²⁰²⁴ “Vereinigtes Arabische Emirate - Beziehungen zu Deutschland”, *Auswärtiges Amt*, Juli 2018,

temasın sağlanmasını ifade etmektedir.²⁰²⁵ Almanya ile BAE arasındaki bu stratejik ortaklık ilişkisi Arap yarım adasında bulunan diğer ülkelere göre yoğun ve güven dolu bir ilişki olmuştur.²⁰²⁶ Stratejik ortaklık çerçevesinde Ocak 2009'da Dışişleri Bakanlıklarının düzenli bir şekilde siyasi iştiarelerde bulunmaları kararlaştırıldı.

Şansölye Merkel BAE'ye ilk resmi ziyaretini 6 Şubat 2007'de gerçekleştirerek, Devlet Başkanı Şeyh Halife Bin Zayid El-Nahyan ve Dubai Emiri/Başbakan Muhammed bin Raşid el-Mektum ile hem iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler hemde Ortadoğu barış süreci ile İran'ın nükleer faaliyetleri hakkında müzakereler gerçekleştirdiler.²⁰²⁷ Merkel 2010 yılında 24-27 Mayıs tarihleri arasında gerçekleştirdiği Ortadoğu ziyareti kapsamında ikinci kez Abu Dhabi'ye ziyaret yaparak önemli görüşmeler gerçekleştirdi. Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel, Temmuz 2017'nin başında Abu Dabi'yi ziyaret etti. Birleşik Arap Emirlikleri Dışişleri Bakanı Şeyh Abdullah bin Zayed Al Nahyan, son olarak Ağustos 2015'te Almanya'da görüşmelerde bulundu. Şansölye Merkel Mayıs 2017'de BAE'yi ziyaret etti ve Abu Dabi'nin Kraliyet Prensi Şeyh Muhammed bin Zayed Al Nahyan ile görüşmelerde bulundu. Velihaht Prens, Mayıs 2016'da Berlin'de Şansölye Merkel ile ikili görüşmelerde bulundu.²⁰²⁸

Körfez bölgesinde Federal Almanya için önemli bir diğer ülke Katar olmuştur.²⁰²⁹ 1916 yılından itibaren İngiliz koruması altında bulunan Katar 1970'te yürürlüğe giren anayasası ile üzerindeki İngiliz himayeliğini kaldırmış ve Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri ile birlikte olası bir federasyon oluşumu üzerinde yaptığı uzun ve başarısız müzakerelerin ardından 1 Eylül 1971 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu takiben iç siyasette dikkatli bir ekonomik ve sosyal modernizasyon politikası izleyen Katar dış

²⁰²⁵ Die Konrad Adenauer Stiftung, "Vereinigte Arabische Emirate: Allgemeine Grundlagen – Länderinformation", <http://www.kas.de/wf/doc/540-1442-1-30.pdf> Erişim Tarihi: 12.07.2017

²⁰²⁶ Herman Rainer, "Merkel besucht Golfstaaten: Die Kanzlerin bei Freunden", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25.05.2010, <http://www.faz.net/aktuell/politik/merkel-besucht-golfstaaten-die-kanzlerin-bei-freunden-1981730.html> Erişim Tarihi: 12.07.2017.

²⁰²⁷ "Enorme wirtschaftliche Anziehungskraft, 06. Februar 2007", *Die Bundeskanzlerin*, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung 2018, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/suche/enorme-wirtschaftliche-anziehungskraft-601864> Erişim Tarihi: 07.08.2018

²⁰²⁸ "Vereinigte Arabische Emirate - Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, Juli 2018.

²⁰²⁹ Jeremias Kettner, *Deutsche Außenpolitik gegenüber Katar von 1999-2014: Diplomatie zwischen wirtschaftlichen, politischen und gesellschaftlichen Interessen*. Springer-Verlag, 2019.

politika ise Arap Birliği, OPEC'e üye ve Körfez İşbirliği Konseyi'nin kurucu üyesi oldu.²⁰³⁰

Dünyanın en büyük sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) üreticilerinden biri olan Katar 2,4 milyon nüfuslu en küçük ve en zengin Arap ülkelerinden biridir. 2013 yılında ikili ilişkilerin 40. yılını kutlandığı Almanya-Katar ilişkileri Almanya açısından birçok bölgesel, siyasi ve ticari konularda çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu doğrultuda Federal Almanya Federal Cumhuriyeti Katar siyasi ilişkileri sürekli gerçekleşen üst düzey diplomatik ziyaretler ile yoğunluk kazanmıştır. Şansölye Merkel 2010 yılı Mayıs ayı sonunda Doha'yı ziyaret gerçekleştirmiş ve bu yılın ikinci yarısında ise Katar Emiri Almanya'ya resmi ziyaretini yapmıştır. Nisan 2013'te Katar Başbakanı ve Dışişleri bakanı olan Hamad bin Casim Berlin'e bir ziyaret etmesine karşılık aynı yılın Haziran ayında ise Alman Dışişleri Bakanı Westerwelle Katar'a dördüncü ziyaretini gerçekleştirdi. Ekonomi Bakanı Gabriel Mart 2014'te Doha'ya gitti ve burada Katar Emiri tarafından kabul edildi. Katar Emiri Eylül 2014 yılında Berlin'e yapmış olduğu ziyarette Almanya Cumhurbaşkanı, Şansölye Merkel, Dışişleri Bakanı Steinmeir ve Ekonomi Bakanı Gabriel ile siyasi görüşmelerde bulundu. Son olarak, Katar Dışişleri Bakanı Al Thani Dışişleri Bakanı Steinmeier ile temaslarda bulunmak üzere Ekim 2016'da Berlin'e gitti. Her iki ülkenin dışişleri bakanları uluslararası yapılan konferansların formatları çerçevesinde düzenli olarak biraraya gelmektedirler.²⁰³¹

Suudi Arabistan ve BAE'nin önderliğinde, Mısır ve Bahreyn 5 Haziran 2017'de (daha sonra Yemen, Maldivler ve Libya'nın doğusundaki hükümet) Katar ile siyasi, ekonomik ve ticari tüm ilişkileri askıya alıp Katar'ı hem havadan, hem de karadan ve denizden ablukaya alarak ülkeyi dış dünyadan izole etmeye çalıştılar. Bunun yanında ayrıca Katar'ın, Suudi Arabistan öncülüğünde Yemen'de Husilere karşı oluşturulan uluslararası koalisyondaki rolüde sona erdirildi.²⁰³² Katar'ın ablukaya ve dışlanmasına gerekçe olarak terör örgütlerine (Müslüman Kardeşler, Hamas, İSİD ve El Kaide) destek

²⁰³⁰ Kim Dudek, & Steling Yates, "Katar", In: Wolfgang Gieler (ed.), *Handbuch Außenpolitik Nahost: eine grundlegende Einführung in die Außenpolitik der Staaten des Nahen und Mittleren Ostens*, Münster: Lit-Verlag, 2015, s. 155 – 168, s. 156

²⁰³¹ "Katar Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, Stand: Juni 2017, https://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Katar/Bilateral_node.html Erişim Tarihi: 14.06.2017.

²⁰³² "Katar krizi nedir? Nasıl ortaya çıktı?" *CNNTurk*, 22.06.2017, <https://www.cnnturk.com/dunya/katar-krizi-nedir-nasil-ortaya-cikti> Erişim Tarihi: 24.06.2017.

verdiği iddiası ile İran ile yakınlaşması gösterilmiştir.²⁰³³ Aslında bu öne sürülen iddiaların arkasında; Mayıs ayında Suudi Arabistan’a ziyaret gerçekleştiren ABD Başkanı Donald Trump’ın İran’a karşı bir blok oluşturma çabaları ile Katar’ın Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi’ndeki ülkelerden farklı olarak Arap Baharı sonrası yaşanan siyasi değişimde karşı cephede yer alması önemli rol oynamıştır.²⁰³⁴

Körfezde patlak veren bu gelişmeye yönelik Almanya Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel yaptığı değerlendirmede; Katar’ın kendisine yönelik alınan bu karardan “*hayati olarak etkileneceğini*” belirterek, “*zaten krizlerle çalkalanmakta olan bir bölgede ikili ilişkilerde bu tür bir Trumplaşma’nın (Trumpization) özellikle tehlikeli*” olduğu konusunda uyarılarda bulunarak Katar’a destek verdi.²⁰³⁵ Bu bağlamda Gabriel, ABD Başkanı Trump’ın Ortadoğu politikasının “*tamamıyla yanlış*” olmakla eleştirerek, Başkan Trump’ın Körfez monarşileriyle yapmış olduğu devasa silah ticareti anlaşmalarının (Trump’ın Mayıs ayında Suudi Arabistan’la yaptığı 110 milyar dolarlık silah anlaşması) bölgede yeni bir silahlanmanın yayılma riskini arttırdığını söyledi.²⁰³⁶ Katar’ın Almanya’daki büyük yatırımları ve krizin Alman şirketleri için riskler taşıması nedeniyle krizin daha fazla ilerlememesi yönünde çaba gösterirken aynı zamanda krizin patlak vermesinden bir hafta sonra Katarlı mevkidaşı Muhammed bin Abdulrahman Al Thani’yi göze çarpan bir şekilde misafir ederek Almanya’nın Katar’a olan desteğini gösterdi.²⁰³⁷ Bunun yanında Gabriel körfezde patlak veren krizin diyolog yoluyla çözülmesi için Körfez turuna çıkarak Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt ve Katar’da görüşmeler gerçekleştirdi.²⁰³⁸ Gabriel, 4 Temmuz 2017’de Doha’da mevkidaşı ile buluşmasında

²⁰³³ Çağrı Özdemir, “Katar krizinin perde arkası”, *Deutsche Welle Türkçe*, 05.06.2017, <https://www.dw.com/tr/katar-krizinin-perde-arkasi/a-39121556> Erişim Tarihi: 14.06.2017; “Katar krizinin 4 nedeni”, *BBC Türkçe*, 07.06.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40176025> Erişim Tarihi: 14.06.2017.

²⁰³⁴ Çağrı Özdemir, “Katar krizi nedir? Nasıl ortaya çıktı?” *CNNTurk*, 22.06.2017; “Katar krizinin 4 nedeni”, *BBC Türkçe*, 07.06.2017.

²⁰³⁵ Almanya’dan Katar’a destek: ‘Trumplaşma’ çok tehlikeli. *Deutsche Welle Türkçe*, 06.06.2017. <https://www.dw.com/tr/almanyadan-katara-destek-trumplaşma-çok-tehlikeli/a-39136790> Erişim Tarihi: 14.06.2017.

²⁰³⁶ Thomas Sigmund, & Brüggmann, Mathias and Fockenbrock, Dieter, “Foreign Minister Supports Qatar, Bashes Trump”, *Handelsblatt*, 06.06.2017, <https://www.handelsblatt.com/today/politics/handelsblatt-exklusive-foreign-minister-supports-qatar-bashes-trump/23570244.html?ticket=ST-800312-2NHX9fFwv6feBtmfctJs-ap3> Erişim Tarihi: 14.06.2017; Almanya’dan Katar’a destek: “‘Trumplaşma’ çok tehlikeli”, *Deutsche Welle Türkçe*, 06.06.2017.

²⁰³⁷ Heiner Kiesel, “Deutschland und die Katar-Krise: unklare Haltung mit System”, *Deutsche Welle*, 14.06.2017. <https://www.dw.com/de/deutschland-und-die-katar-krise-unklare-haltung-mit-system/a-39251320> Erişim Tarihi: 16.06.2017

²⁰³⁸ “Gabriel wirbt für eine Konfliktlösung am Golf” *WirtschaftsWoche*, 04.07.2017 <https://www.wiwo.de/politik/ausland/krise-in-katar-gabriel-wirbt-fuer-eine-konfliktloesung-am-golf/20014926.html> Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Katar'ın itidalini korumasını ve bu doğrultuda yürüttüğü kriz politikasını överek, Katar'a olan Alman desteğini bir kere daha yeniledi.²⁰³⁹

Federal Almanya ile Kuveyt arasında diplomatik ilişkiler Kuveyt'in 1961'de bağımsızlığını elde etmesinin ardından 1964'te başladı. Almanya'nın 1991'deki Körfez Savaşı sırasında Kuveyt'in kurtuluşuna yönelik sağladığı mali ve lojistik katkı, ülkedeki bütün siyasi güçler tarafından takdir edilmesine neden oldu.²⁰⁴⁰ ABD'ye yapılan 11 Eylül terör saldırıları sonrası başlatılan “*Sürekli Özgürlük Operasyonu - Operation Enduring Freedom OEF*” çerçevesinde Kuveyt'e yerleştirilen koalisyon gücü kuvvetlerini ve Kuveyt halkını kitle imha silahlarına yönelik olası terörist veya askeri saldırılara karşı korumak için Şubat 2002 - Haziran 2003 tarihleri arasında Alman Bundeswehr'in kitle imha silahlarına karşı koruma gücü (250 asker ve altı ABC tespit tankını “*Fuchs*”) Kuveyt'te görev alarak iki ülke arasında bir güvenlik politikası birleşini oldu.²⁰⁴¹ Avrupa'da büyük bir siyasi ve ekonomik güç olan Almanya, Arap dünyası ile geleneksel olarak iyi ilişkiler sahip bir ülke olarak Kuveyt ile de önemli ilişkilere sahiptir.

Şansölye Merkel Kuveyt'e ilk ziyaretini 6 Şubat 2007'de gerçekleştirerek Kuveyt Başbakanı Muhammed Sabah El-Salem El-Sabah ile iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin yanında Ortadoğu'daki barış süreci ve İran'la yaşanan nükleer tartışma ve Irak'taki durum müzakerelerin odak noktasıydı.²⁰⁴² Kuveyt Emiri Şeyh Sabah 26-29 Nisan 2010 tarihinde Berlin'e gerçekleştirdiği ziyarette Cumhurbaşkanı Horst Köhler, Federal Şansölye Angela Merkel ve Bundestag Başkanı ile Norbert Lammert yaptığı ikili görüşmeler sonucunda iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi yönünde önemli

²⁰³⁹ “Außenminister Gabriel lobt Katars Krisenpolitik”, *Spiegel*, 04.07.201., <https://www.spiegel.de/politik/ausland/aussenminister-sigmar-gabriel-lobt-katars-krisenpolitik-a-1155968.html> Erişim Tarihi: 08.07.2017

²⁰⁴⁰ “Kuwait: Beziehungen zu Deutschland”, *Auswärtiges Amt*, 2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/kuwait-node/-/204136> Erişim Tarihi: 07.08.2018

²⁰⁴¹ Ayrıca Alman Hava Kuvvetleri 26 Kasım 2001'den 10 Ocak 2002'ye kadar, Türkiye'de bulunan ABD kuvvetlerine OEF kapsamında hava taşımacılığı desteği sağlamıştır. Bkz. Kuwait - OEF (Operation Enduring Freedom). *Bundeswehr*, 19.05.14. https://www.einsatz.bundeswehr.de/portal/a/einsatzbw/start/abgeschlossene_einsaetze/kuwait!/ut/p/z1/hU67DslgFP0Wh65cLK2vDQeNpoNGoy2LoS3SGoQGsfj5YpxMNJ7tPHOAAQ5M876V3LVGcxV4wUa n-STbZ_E0jtMDSTBNVoeUZAUy3I7h-C_Ago1_gGLY1QKKsDH-uTEawg4YsAvv-QN1xjolHOLV6yEUDde1EhtT0bewBiaVKd_XqS7JRAKz4iyssOhug9w4191mEY6w9x5JY6QSqDLXC H-rNObmIP9MQnfNPSap6jM6eAK_Zqws/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL29225V340A4IV53LF3G61 Erişim Tarihi: 07.08.2018

²⁰⁴² “Enorme wirtschaftliche Anziehungskraft”, 06. Februar 2007. *Die Bundeskanzlerin*, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung 2018, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/suche/enorme-wirtschaftliche-anziehungskraft-601864> Erişim Tarihi: 07.08.2018

adımlar atıldı.²⁰⁴³ İki ülke arasında karşılıklı olarak yapılan ziyaretler çerçevesinde en son, Kuveyt Dışişleri Bakanı Şeyh Sabah El-Halid El-Hamad Al-Sabah Ekim 2016'da Berlin'e ve Dışişleri Bakanı Gabriel, Nisan ve Temmuz 2017'de Kuveyt'e ziyaret gerçekleştirdi.²⁰⁴⁴

Federal Almanya'nın Körfez'de ilişki kurduğu diğer bir ülke ise Bahreyn'dir. Mayıs 1972'de diplomatik ilişkilerin başladığı Bahreyn ile Federal Almanya arasında iyi ilişkiler bulunmaktadır. Bugüne kadar iki ülke arasında dikkat çeken en üst düzeyde ziyaretler, Bahreyn Kralı Hamad, Ekim 2008'in sonunda Berlin'e gerçekleştirdiği resmi ziyarete, Nisan 2010'da Federal Meclis Başkanı Lammert'in ve Şansölye Merkel'in Mayıs 2010'da Bahreyn'i ziyaret etmesi ile iade-i ziyaret yapıldı. En son Federal Savunma Bakanı von der Leyen, Ekim 2018'de Manama Diyalogu'na katılımıyla Velihaht Prens Salman ile bir araya geldi. Dışişleri Bakanı Şeyh Halid Al Khalifa, 2018'deki Münih Güvenlik Konferansına katılarak çeşitli temaslarda bulundu.²⁰⁴⁵

Umman Sultanlığı ile Federal Almanya Mayıs 1972'de kurulan diplomatik ilişkilerden günümüze sorunsuz dostane ilişkilerini sürdürmektedirler. İki ülke arasında yapılan karşılıklı üst düzey ziyaretler ile ilişkiler geliştirilmektedir. Bu doğrultuda Federal Cumhurbaşkanı Wulff, Umman'ı Aralık 2011'de devlet ziyareti kapsamında ziyaret etti. İki taraflı siyasi istişareler Mayıs 2014'te Berlin'de gerçekleşti ve bu bağlamda Ortak Ekonomik Komisyonu 14'inci kez 5-6 Aralık 2016 tarihinde Maskat'ta bir araya geldi. Dışişleri Bakanı Youssef bin Alawi, Alman meslektaşı Gabriel ile Ekim 2017'e Berlin'de bir araya geldi. Dışişleri Bakanı Steinmeier, Mart 2016'da Maskat'ı ziyaret etti. Federal Meclis Başkanı Lammert Ekim 2017'de Maskat'taki yeni Alman Büyükelçiliği'nin açılışını yaptı. Bunun yanında Federal Almanya'nın eyalet devletleri düzenli olarak saltanattaki müzakerelere delegasyonları gönderirdiler, en son 2018'de Rheinland-Pfalz'dan Bakanlar Wissing ve Bavyera Devlet Bakanı Pschierer bu müzakerelere katıldılar.²⁰⁴⁶

²⁰⁴³ Besuch des Emirs. *Botschaft des Staates Kuwait – Berlin*, 20 Januar 2013. http://www.kuwait-botschaft.de/index.php/politik/bilaterale-besuche/item/besuch-des-emirs-von-kuwait-in-deutschland-im-april-2010?category_id=32 Erişim Tarihi: 07.08.2018

²⁰⁴⁴ "Kuwait: Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, 2018

²⁰⁴⁵ "Bahrain: Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, 2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/bahrain-node/deutschland-und-bahrain--bilaterale-beziehungen/204118> Erişim Tarihi: 07.11.2018.

²⁰⁴⁶ "Oman Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, 2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/oman-node/-/204150> Erişim Tarihi: 10.11.2018

3.12.2 Ekonomik İlişkiler

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Körfez ülkeleri ile güçlü ekonomik ilişkileri vardır ve bu ilişkiler Merkel dönemi ile katlanarak gelişmiştir. Dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli kısmına sahip körfez bölgesi Almanya için önemli bir pazardır.

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Arap dünyasındaki en önemli Alman iş ortağı ve bölgedeki en büyük satış pazarıdır. Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerine yapılan Alman ihracatının neredeyse yarısı BAE tarafından gerçekleştirilmektedir.²⁰⁴⁷ 2017'de, Alman ihracatı Birleşik Arap Emirlikleri'ne 11 milyar Euro iken, Birleşik Arap Emirlikleri'nden ise 1 milyar Euro'luk ithalat yapmıştır.²⁰⁴⁸ Ancak, Alman ihracatı 2015'ten beri düşmektedir. Almanya'nın en önemli ihracat ürünlerini uçaklar, arabalar, makinalar, elektroteknik ve kimyasal ürünler oluşturmaktadır. Almanya'nın BAE'den ithalat ettiği ürünlerin başında Alüminyum ürünleri ve petrokimya ürünleri gelmektedir. Almanya BAE'den petrol satın almamaktadır.²⁰⁴⁹

Şansölye Merkel döneminde gelişen ikili ilişkiler bağlamında, BAE'de, yaklaşık 800 Alman şirketi, şubeleri veya ticari temsilcilikleri aracılığıyla faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerin büyük çoğunluğu Dubai ve Abu Dabi'de bulunmaktadır. Ayrıca, Alman Ulusal Turizm Kurulu Dubai'de temsil edilmektedir. BAE'de, çoğu Dubai'de yaklaşık 14.000 Alman vatandaşı yaşamaktadır.²⁰⁵⁰ 2017'den bu yana, yenilenebilir enerji alanında işbirliğini teşvik etmek için ikili bir enerji ortaklığı kurulmuştur. Ayrıca, BAE ve Almanya, Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın (IRENA) en büyük finansal destekçileridir. Bu ajansın merkezi Abu Dabi'de, organizasyonun inovasyon ve teknoloji merkezi Bonn'da ise bulunmaktadır. Almanya ve BAE arasında bir havacılık anlaşması, bir yatırım koruma anlaşması ve çifte vergilendirme anlaşmaları bulunmaktadır.²⁰⁵¹

Şansölye Merkel döneminde Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri'nden sonra Almanya'nın en önemli ikinci ticaret ortağı olmuştur. Almanya ise, Suudi Arabistan'ın dördüncü büyük tedarikçisi konumuna gelmiştir. Suudi Arabistan önemli

²⁰⁴⁷ "Vereinigte Arabische Emirate - Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, Juli 2018.

²⁰⁴⁸ "Export nach und Import aus Vereinigte Arabische Emirate", Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, https://www.auwi-bayern.de/Asien/Vereinigte_Arabische_Emirate/export-import-statistik.html Erişim Tarihi: 12.11.2018

²⁰⁴⁹ "Vereinigte Arabische Emirate - Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, Juli 2018.

²⁰⁵⁰ "Vereinigte Arabische Emirate - Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, Juli 2018

²⁰⁵¹ "Vereinigte Arabische Emirate - Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, Juli 2018

miktarda Alman ürün ve hizmetleri ithal etmektedir. Alman ihracat mallarının en önemlileri makineler, araçlar, kimyasal, elektroteknik, ince mekanik ve optik ürünler oluşturmaktadır.²⁰⁵² 2017 yılında Almanyanın Suudi Arabistan'a ihracatı yaklaşık 6.6 milyar Euro, Suudi Arabistan'dan Almanya'ya yapılan ithalat 802 milyon Euro'ya yükselmiştir.²⁰⁵³ Suudi Arabistan, Alman şirketleri için ilginç bir pazar olmaya devam etmektedir. “*Vizyon 2030*” iddialı reform programının ve Ulusal Dönüşüm Planının bir parçası olarak, Alman yetkinliğinin kilit alanları olarak endüstriyel çeşitlendirme ve yenilenebilir enerjiler kilit konuları oluşturmaktadır. Bu, Alman-Suudi ekonomik işbirliğinin yoğunlaştırılması için iyi koşulların oluşmasını sağlamaktadır.²⁰⁵⁴

Bahreyn'de Almanya, güvenilir bir ticaret ortağı olarak iyi bir üne sahiptir. İkili ticaret hacmi, 2017 yılında önemli ölçüde artarak 484.7 milyon Euro'ya yükseldi (önceki yıl: 367.9 milyon Euro). Bu, Almanya'yı Bahreyn'in Avrupa Birliği'ndeki üçüncü en önemli ekonomik ortağı yapmaktadır.²⁰⁵⁵ Almanya'nın 2017 yılında Bahreyn'e ihracatı 443 milyon Euro olarak gerçekleşirken, ithaltı ise 41 milyon Euro oldu.²⁰⁵⁶ Almanya'nın Bahreyn'deki olumlu imajı, her şeyden önce Alman endüstrisi ve teknolojisinin verimliliği ile şekillenmektedir. Alman tarafında, özellikle orta ölçekli şirketler Bahreyn'deki iyi yatırım koşullarından yararlanmaktadır. Şu anda Bahreyn'de temsili ofisleri veya projeleri olan yaklaşık 50 Alman şirketi bulunmaktadır.²⁰⁵⁷ Nisan 2016'da, Federal Almanya eski Cumhurbaşkanı Christian Wulff liderliğindeki Avrupa-Akdeniz-Arap Ulusal Birliği sektörler arası bir ticaret delegasyonu Bahreyn'i ziyaret ederek, iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesi noktasında önemli görüşmeler gerçekleştirdiler.²⁰⁵⁸ Almanya ve Bahreyn arasında Mayıs 2010'un sonundan bu yana yürürlükte olan yatırım teşvik ve koruma sözleşmesi Şubat 2007'de imzalandı.²⁰⁵⁹

²⁰⁵² “Saudi-Arabien: Beziehungen zu Deutschland”, *Auswärtiges Amt*, April 2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/saudi-arabien-node/deutschland-und-saudi-arabien--bilaterale-beziehungen/202304> Erişim Tarihi: 12.11.2018

²⁰⁵³ “Export nach und Import aus Saudi-Arabien”, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Saudi-Arabien/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 12.11.2018

²⁰⁵⁴ “Saudi-Arabien: Beziehungen zu Deutschland”, *Auswärtiges Amt*, April 2018

²⁰⁵⁵ “Bahrain: Beziehungen zu Deutschland”, *Auswärtiges Amt*, 2018

²⁰⁵⁶ “Export nach und Import aus Bahrain”, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Bahrain/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 13.11.2018

²⁰⁵⁷ “Bahrain: Beziehungen zu Deutschland”, *Auswärtiges Amt*, 2018

²⁰⁵⁸ “Besuch von Ex-Bundespräsident Wulff bei der RMA in Bahrain”, *RMA*, 21.04.2016, <https://www.rma-armaturen.de/de/ex-bundespraesident-wulff-bei-der-rma-in-bahrain/> Erişim Tarihi: 13.11.2018

²⁰⁵⁹ “Bahrain: Beziehungen zu Deutschland”, *Auswärtiges Amt*, 2018

1999'dan beri bir Yatırım Teşvik ve Koruma Anlaşması ve Hava Taşımacılığı Anlaşmalarının yürürlükte olduğu Katar ile Almanya arasındaki ekonomik ilişkiler iyi bir konumdadır ve bu ilişkiler bu dönemde katlanarak gelişmiştir.²⁰⁶⁰ Federal İstatistik Ofisi'ne göre, ikili ticaret hacmi 2017'de yaklaşık 2,5 milyar Euro seviyesinde gerçekleşti. 2017 yılında Almanya'nın Katar'a ihracatı 2.168 milyar Euro, ithalatı ise 353 milyon Euro civarında gerçekleşmiştir.²⁰⁶¹ Değer bakımından, motorlu taşıtlar, uçaklar, ekipman ve makineler Alman ihracatının en üst kısmında bulunmaktadır. Alman şirketleri öncelikle tesis inşaatı, elektrik üretimi, inşaat ve hizmetlerin yanı sıra ulaştırma altyapısı konusunda da aktif olarak faaliyet göstermektedirler. Ayrıca, Alman ve Katar şirketleri enerji sektöründe (LPG) birlikte çalışmaktadırlar. Alman şirketleri için pazar potansiyeli; kimya ve inşaat endüstrisinde, ayrıca makine mühendisliği, motorlu taşıtlar, toplu taşıma, çevre ve tıp teknolojisi alanlarında bulunmaktadır.²⁰⁶²

Ekonomik açıdan konuşulursa, Almanya ve Katar çok uzun zamandan beri düşünüldüğünden daha fazla yakınlaşmıştır. Emirlik zaten Volkswagen'in yüzde 15'inin ve Deutsche Bank'ın yüzde 8'inin sahibidir. Porsche, güneş enerjisi santrali üreticisi Solarworld ve inşaat şirketi Hochtief, Katarlı yatırımcılarla da deneyim sahibidir. Dış Ticaret Odasına göre, Doha'da 64 Alman şirketinin şubesi bulunmaktadır.²⁰⁶³ Katar, Volkswagen, Siemens ve Deutsche Bank da dahil olmak üzere Almanya'nın en önde gelen şirketlerinden bazılarının büyük ölçekli yatırımlar yapmıştır. Doha'daki Alman Elçiliği ve Alman Ticaret Delegates Ofisi ve 2002 sonunda kurulan Katar'daki Katar-Alman İş Konseyi, Almanya ve Katar arasında yürüttükleri çeşitli temaslar ile birlikte ikili ekonomik ilişkilerin daha da genişlemesini teşvik etmektedir. 2007 yılında Federal Ekonomik İşler ve Enerji Bakanlığı himayesinde bir Alman-Katar Ortak Ekonomik Komisyonu kuruldu. Bu komisyon 2012'nin sonunda toplantısını ilk kez Katar'da gerçekleştirdi. Bunu 2014'te Berlin ve 2016'da Doha toplantıları takip etti.²⁰⁶⁴

Federal Almanya'nın, ihracat gelirlerinin yaklaşık % 90'ını oluşturması bağlamında petrol üretiminin ülke ekonomisinin en önemli kaynağı olan Kuveyt ile ticari

²⁰⁶⁰ "Katar Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, Stand: Juni 2017

²⁰⁶¹ "Export nach und Import aus Katar", Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Katar/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 13.11.2018

²⁰⁶² "Katar Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, Stand: Juni 2017

²⁰⁶³ Werner Bloch, "Katar, die Blockade, VW und Deutsche Bank", *Deutsche Welle*, 17.10.2017. <https://www.dw.com/de/katar-die-blockade-vw-und-deutsche-bank/a-40889405> Erişim Tarihi: 21.10.2017.

²⁰⁶⁴ "Katar Beziehungen zu Deutschland", *Auswärtiges Amt*, Stand: Juni 2017

ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır.²⁰⁶⁵ Almanya'nın Kuveyt'e ihracatı 2017 yılında yaklaşık 1,4 milyar Euro'yu buldu. Kuveyt'ten yapılan ithalat ise 2017 yılında yaklaşık 49 milyon Euro tutarında olmuştur.²⁰⁶⁶ Bu Kuveyt'i Almanya'nın Ortadoğu'daki 9. en önemli ticaret ortağı yapmıştır. Kuveyt açısından Almanya ise Kuveyt'e ihracat yapan ülkeler listesinde ABD ve Japonya'dan sonra değer bakımından üçüncü sırada yer almaktadır. Körfez İşbirliği Konseyi'nde Kuveyt, Alman malları için dördüncü en önemli pazardır. Almanya, tartışmasız Kuveyt'in Avrupa Birliği'ndeki en önemli ticaret ortağıdır. Öncelikle, Alman endüstrisi Kuveyt'e yüksek kaliteli motorlu taşıtlar, motorlu taşıt parçaları, makineler, tesisler (özellikle enerji santralleri), elektroteknik ve kimyasal ürünler, donanım ve tıbbi teknoloji sunmaktadır. Almanya ise Kuveyt'ten ithal ettiği en önemli ürünlerin başında petrol ve gaz, kimyasallar, gıda ve yem gelmektedir.²⁰⁶⁷ İki ülke arasında 4 Aralık 1987'den beri, çifte vergilendirmeyi önlenmesi ve 11 Kasım 1997'de bir yatırım teşviki ve koruma anlaşması vardır.²⁰⁶⁸ Kuveyt'in Almanya'da sanayi (Daimler AG'nin % 6,8'i Kuveyt devletine aittir)²⁰⁶⁹, bankacılık ve otel tesisleri gibi alanlarda yaptığı yatırımlar ile Almanya'daki en önemli yabancı yatırımcılardan biri olmasına karşın, Kuveyt içindeki Alman yatırımları oldukça mütevazı kalmıştır.²⁰⁷⁰

3.12.3 Askeri ve Güvenlik İlişkiler

Ticaret ve ekonomik çıkar, Almanya'nın Körfez ülkeleriyle (özellikle Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi) olan ilişkilerinin en güçlü temelini oluşturmaktadır. Bunun yanında Almanya'nın sınırlı güvenlik ve askeri anlaşmaları, Körfez ülkeleriyle ikili veya çok taraflı ilişkiler bağlamında değil, transatlantik taahhütlerin bir parçası olarak gelişmiştir.²⁰⁷¹ Şansölye Merkel döneminde genel olarak artan Alman silah satışı

²⁰⁶⁵ Kuwait. *Portalmena*, 2018, <https://www.portalmena.de/laenderseiten/kuwait.html> Erişim Tarihi: 07.08.2018

²⁰⁶⁶ "Export nach und Import aus Kuwait", *Statistisches Bundesamt*, Wiesbaden. *Außenwirtschaftsportal Bayern* <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Kuwait/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 07.08.2018

²⁰⁶⁷ Export nach und Import aus Kuwait

²⁰⁶⁸ "Beziehungen zwischen Kuwait und Deutschland", *Arab Business Center*, Stuttgart 2014, <https://www.arab-business-center.info/beziehungen-zwischen-kuwait-und-deutschland/> Erişim Tarihi: 07.08.2018

²⁰⁶⁹ Stefan Mayr, "Chinese wird größter Aktionär bei Daimler." *Süddeutsche Zeitung*, 23. Februar 2018. <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/autoindustrie-chinese-wird-groesster-aktioner-bei-daimler-1.3881351> Erişim Tarihi: 07.08.2018

²⁰⁷⁰ "Beziehungen zu Deutschland: Handelsbeziehungen", *Botschaft des Staates Kuwait – Berlin* 2013, <http://www.kuwait-botschaft.de/index.php/wirtschaft/die-wirtschaftsbeziehungen-zwischen-kuwait-und-deutschland> Erişim Tarihi: 07.08.2018

²⁰⁷¹ Perthes, "Germany and the Gulf: On the Way to a Policy?", s. 1

bağlamında²⁰⁷² dünyanın üçüncü en büyük silah ihracatçısı konumuna gelen Almanya için Körfez ülkeleri, Almanya'nın en önemli silah pazarı olmuştur.²⁰⁷³ Bu bağlamda Körfez ülkelerinin içinde bulunduğu Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya olan silah satışı 2017 yılı itibariye Alman silah ihracatının yaklaşık yüzde 40'ına tekabül etmiştir.²⁰⁷⁴

Geçmişte, Almanya'nın Suudi Arabistan'daki çıkarları temel olarak ekonomik işbirliği ve silah ihracatı ile sınırlıydı.²⁰⁷⁵ Ancak, 2011 yılında başlayan Arap dünyasında yaşanan kargaşayla birlikte Berlin, Suudi krallığa terörle mücadelede bir ortak olarak ve Ortadoğu'da potansiyel bir dengeleyici güç olarak görmeye başladı. Almanya açısından, Mısır ve Suriye'nin eskiden etkili olan bölgesel güçleri, gittikçe derinleşen politik kriz döngüsünde yakalandıkça, Suudi Arabistan bölgedeki düzen için en güçlü Arap gücü olarak gittikçe daha önemli hale gelmeye başladı.²⁰⁷⁶ Almanya, Ortadoğu'daki istikrar ve güvenliğin ancak Suudi Arabistan'la işbirliği yaparak sağlanabileceğini fark etti ve krallıkla işbirliğine olan ilgisi, ekonomik kaygılardan, politik ve istihbarat alanlarını kapsayacak şekilde genişletildi. Fakat bu bağlamdaki Alman çıkarları, Suudi liderlerin bölgedeki müdahaleci politikaları tarafından tehdit edildi. Suudi Arabistan'ın Yemen'deki askeri operasyonu ve bu çerçevede yaşanan sivil kayıplar ve insan hakları ihlalleri, İran ile yaşanan rekabet ve bu bağlamda ABD Başkanı Trump'ın Suudi Arabistan ile İran arasındaki çatışmayı körüklemesi ve ABD ile yapılan milyarlarca dolarlık büyük silah anlaşmaları bölgedeki dengesizliği arttırması, Almanya'yı kaygılandırdı.²⁰⁷⁷

Alman polis teşkilatının yabancı misyonlarının en büyüğünün, yaklaşık 300 memurun NATO birliklerinin askeri angajmanını tamamladığı Afganistan ve Kosova'da gerçekleştiği iyi bilinmektedir. Bununla birlikte, 2011 yılının nisan ayında Suudi Arabistan'da bir başka büyük görev daha gerçekleştiğinin ortaya çıkması sürpriz bir

²⁰⁷² Örneğin, Almanya 2014 ve 2017 arasındaki yasama döneminde, bir önceki Alman hükümetinden daha fazla silah ihraç etti. Bu dönemde yaklaşık 30.9 milyar dolar değerinde silah satışı gerçekleştirildi.

²⁰⁷³ Josué Michels, "Why Germany Is Arming Certain African and Middle Eastern Nations", *The Trumpet*, 09.02.2018, <https://www.thetrumpet.com/16853-why-germany-is-arming-certain-african-and-middle-eastern-nations> Erişim Tarihi: 01.09.2018

²⁰⁷⁴ Jefferson Chase, "German arms exports - what you need to know", *Deutsche Welle*, 10.29.2017, <https://www.dw.com/en/german-arms-exports-what-you-need-to-know/a-41160691> Erişim Tarihi: 01.09.2018

²⁰⁷⁵ Perthes, 2004, s. 1

²⁰⁷⁶ Sebastian Sons, "A German Strategy toward Saudi Arabia Should Rest on Joint Pillars: Promoting Regional Stability and Fighting Terrorism", *DGAPkompakt* / Nr. 7 / Summer 2017, s. 40-42, https://dgap.org/sites/default/files/article_downloads/13_sons_saudi_arabia.pdf Erişim Tarihi: 01.09.2018

²⁰⁷⁷ Sons, s. 40

gelişme olarak görüldü. Petrol zengini krallıktan askerler, iktidar seçkinlerini demokratik protesto hareketine karşı savunmak için sınırı Bahreyn'e geçtikten iki hafta sonra, bir TV dergisi *FAKT*, düzinelerce Federal Almanya Polisi memurlarının çölde binlerce sınır muhafızını eğittiklerini bildirdi.²⁰⁷⁸ Ayrıca, misyonun, Suudi Arabistan'ın 9.000 km denizi ve kara sınırları boyunca bir yüksek teknoloji izleme sisteminin kurulmasını da içeren Avrupa silah devi EADS-Cassidian'ı içeren bir milyar dolarlık anlaşmayla yakından bağlantılı olduğu bildirildi. Cassidian CEO'su Stefan Zoller'e göre yapılan sözleşme; “*güvenlik teknolojisi için dünyanın en önemli sözleşmesiydi*”.²⁰⁷⁹ bu doğrultuda ayrıca Aralık 2008'de Riyad'da bir Alman proje ofisi açıldı ve ilk eğitim kursları Şubat 2009'da başladı. Üç ay sonra, 28 Mayıs 2009'da Alman İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble, Riyad ziyareti sırasında Suudi Arabistanlı meslektaşısı ile birlikte güvenlik eğitimi alanında işbirliği anlaşması imzaladı.²⁰⁸⁰ Berlin, “Terörizme karşı küresel savaş” kapsamında Mayıs 2009'da Suudi Arabistan ile güvenlik işbirliği anlaşmasını imzalamadan önce, Birleşik Arap Emirlikleri ile 2005, Kuveyt'le 2007 ve Katar ile 2009 yılında benzer anlaşmalar imzaladı.²⁰⁸¹

Almanya özellikle Merkel döneminde önemli bir silah ihracatçısı bir ülke haline geldi. SIPRI (2013-2017) raporuna göre, Almanya silah satışında ABD, Rusya ve Fransa'nın ardından dünyanın dördüncü oldu ve onu Çin takip etti. Bu beş ülkenin dünyadaki toplam silah satışının yüzde 74'üne sahip olduğu bu raporda yer aldı. SIPRI, Almanya'nın 2008-2012 yılları arasındaki silah satışının 2013-2017 arasındaki dönemine göre yüzde 14 azaldığını, ancak Ortadoğu ülkelerine yapılan silah satışının ise yüzde 109 oranında arttığını gösterdi.²⁰⁸² Bu bağlamda Cezayir'den sonra başta Suudi Arabistan ve Mısır olmak üzere Körfez'in diğer Arap ülkeleri Almanya'nın en önemli silah pazarını

²⁰⁷⁸ Eric Töpfer, “Analysis: The Arab Spring of “Security made in Germany””, *Statewatch Journal*, Vol. 21, No. 3, July-September 2011, s. 1, <https://www.statewatch.org/analyses/no-161-arab-spring-germany.pdf> Erişim Tarihi: 01.09.2018

²⁰⁷⁹ Töpfer, s. 1; Markus Fasse, “Rüstungsindustrie: EADS gewinnt Riesen-Auftrag in Saudi-Arabien”, *Handelsblatt*, 01.07.2009, <https://www.handelsblatt.com/unternehmen/industrie/ruestungsindustrie-eads-gewinnt-riesen-auftrag-in-saudi-arabien/3210550.html?ticket=ST-4377477-t66VYDa61fSJXMZAK33a-ap6> Erişim Tarihi: 01.09.2018

²⁰⁸⁰ Guido Steinberg, “Terrorismusbekämpfung”, In: Guido Steinberg (Hg.), *Deutsche Nah-, Mittelost- und Nordafrikapolitik Interessen, Strategien, Handlungsoptionen*, SWP-Studie 2009/S 15, Mai 2009 Berlin, s. 16-23, s. 21, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2009_S15_sbg_ks.pdf Erişim Tarihi: 25.10.2018; Töpfer, s. 1

²⁰⁸¹ Töpfer, s. 4

²⁰⁸² “Ortadoğu'ya silah satışı ikiye katlandı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 12.03.2018, <https://www.dw.com/tr/ortado%C4%9Ffuya-silah-sat%C4%B1%C5%9F%C4%B1-ikiye-katland%C4%B1/a-42931012> Erişim Tarihi: 25.10.2018

oluşturdu. Bu bağlamda örneğin, Nisan 2013'te Katar, Alman Leopard savunma şirketi Krauss-Maffei Wegmann ile 62 adet Leopard tankı, 24 Obüs Topu ve 250 adet zırhlı aracı satın almak için 1,89 milyar Euro'luk anlaşma imzaladı.²⁰⁸³ Tankların neredeyse yarısı Ekim 2016'ya kadar Katar'a teslim edildi. Almanya; 2008-2017 yılları arası Suudi Arabistan'a 3.484 milyar Euro değerinde silah satışı ile silah satışı bağlamında Suudi Arabistan'ın stratejik bir ortağı oldu. Yemen savaşına rağmen, Suudi Arabistan Alman savunma şirketlerinin önde gelen müşterilerinden biri olmaya devam etti.²⁰⁸⁴

3.13 Libya Devleti ile olan İlişkiler

Libya²⁰⁸⁵ ile Almanya arasındaki diplomatik ilişkiler, Libya'nın 24 Aralık 1951 yılındaki bağımsızlık ilanından²⁰⁸⁶ sonra 1955'te başladı. Bunu takiben ilk Libya elçiliği 1960'ta Libya'nın ilk Almanya büyükelçisi olan Najmeddin Farahat tarafından Bonn'da açıldı. Almanya'nın birleşmesinden sonra, Libya Büyükelçiliği 2001'de Berlin'e taşındı. 17 Şubat 2011 devriminden bu yana, federal hükümet Libya'yı demokrasiye geçiş sürecinde desteklemektedir. Bu bağlamda 2011 ve 2012'de Federal Bakanlar

²⁰⁸³ Severin Weiland, "Krauss-Maffei liefert "Leopard 2" nach Katar", *Spiegel Online*, 18.04.2013, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/krauss-maffei-wegmann-liefert-62-panzer-nach-katar-a-895137.html> Erişim Tarihi: 25.10.2018

²⁰⁸⁴ Matthias von Hein und Naomi Conrad, "Deutschland und Saudi-Arabien: Waffen für den "strategischen Partner"", *Deutsche Welle*, 05.12.2018, <https://www.dw.com/de/deutschland-und-saudi-arabien-waffen-für-den-strategischen-partner/a-46590962> Erişim Tarihi: 10.02.2019

²⁰⁸⁵ Tarihsel olarak Libya, 1551-1911 yılları arasındaki Osmanlı idaresine kadar Yunanlılar, Roma İmparatorluğu, Abbasiler, Aglebiler ve Fatimiler tarafından yönetildi. Trablus, Sirenayka ve Fizan Osmanlı yönetimi sırasında bölgenin en önemli coğrafik alanlarını oluşturmaktaydı. İtalya 1911'de Libya'yı istila etti ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise İngiliz ve Fransız askeri yönetimi tarafından yönetilen Libya 24 Aralık 1951 yılında BM'in bağımsızlığını ilan etmesiyle *Libya Birleşik Krallığı* olarak bağımsızlığını kazandı. Bu çerçevede Libya BM aracılığıyla bağımsızlığa kavuşan ilk ülke olmuştur. Devletin ismi 1963'te *Libya Krallığı*, 1969'da *Libya Arap Cumhuriyeti*, 1977'de *Libya Sosyalist Halk Cemahiriyesi* (Cemahiriye Cumhurlar idaresi anlamına gelmektedir) ve daha sonra *Libya Sosyalist Halk Büyük Cemahiriyesi* olarak değiştirildi. Şubat 2011 yılında başlayan devrim hareketlerinin ardından devletin resmi ismi Milli Genel Kongre (MGK) tarafından 2013 yılında *Libya Devleti* olarak değiştirildi. Kral Muhammed İdris es-Senûsî 1951'den 1969'da gerçekleştirilen darbeye kadar Libya'yı yönetmiştir. 1 Eylül 1969'da Kral İdris'in Türkiye'de bulunduğu sırada Hür Subaylar Hareketi önde gelenlerinden Muammer Kaddafi tarafından kansız bir darbe ile karşı bir devrim gerçekleştirilerek iktidar ele geçirildi. Bu bağlamda Kaddafi 2011 yılında gerçekleşen Libya devrimi sırasındaki ölümüne kadar yaklaşık 42 yıl Libya'da iktidarı elinde tuttu. Daha fazla bilgi için bkz. Ramazan Erdağ, *Libya in the Arab Spring: From Revolution to Insecurity*, Springer, New York 2017, s. 22-23; Nurettin Ceviz, "Libya Tarihine Kısa Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz – ORSAM*, Cilt: 3 - Sayı: 27. Mart 2011, s. 80-90, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/27/10nurettin.pdf> . Erişim Tarihi: 07.08.2017; Gürkan Doğan ve Bülent Durgun, "Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde bir Değerlendirme", *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, Sayı.15 2012/1, s. 61-90, <http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/102/files/4-22042012.pdf> . Erişim Tarihi: 07.08.2017

²⁰⁸⁶ John Wright, *Libya: a modern history*, Taylor & Francis, 1982, s. 65; Ronald Bruce St John, *Libya: continuity and change*. Routledge, 2015, s. 38

Westerwelle ve Rösler Libya'ya ziyaret ettiler. Temmuz 2014'ten bu yana, Trablus'taki Alman büyükelçiliği güvenlik nedeniyle geçici olarak Tunus'a taşındı. 16.04.2016 tarihinde Dışişleri Bakanı Steinmeier, Fransız mevkidaşı Ayrault ile birlikte ve Libya'ya ziyaret gerçekleştirerek, Libya'nın geleceğine yönelik görüşmelerde bulundular. Libya Başbakanı Sarraj'la birlikte Steinmeier, uluslararası toplumun Libya'nın istikrara kavuşturmasına yardımcı olma isteğinin altını çizerek Almanya'nın buna katkı sağlayacağı ifade etti. Bu bağlamda Dışişleri Bakanı Gabriel, 08.06.2017 tarihinde Tripoli'yi ziyaret etti. Libya Başbakanı Sarraj 7 Aralık 2017 tarihinde Berlin'de Şansölye Merkel ve Dışişleri Bakanı Gabriel ile ikili görüşmelerde bulundu.

3.13.1 Libya İç Savaşı ve 18 Mart 2011 Libya Askeri Müdahalesi

Aralık 2010'daki olaylar, istikrarın yanılması son verdi. Tunus sokak satıcısı Muhammed Bouazizi'nin kendi kendini harekete geçirmesi, dünya çapındaki tüm hükümetleri şaşkırtan bir şekilde, Arap Dünyasında devlet baskısına karşı tarihi bir ayaklanma dalgasını "Arap Baharı'nı" başlattı. Tunus ve Mısır'dan sonra Şubat 2011'de, protesto dalgası aynı şekilde Libya'ya ulaştı.²⁰⁸⁷ Yaklaşık 42 yıl boyunca Muammer Kaddafi tarafından yönetilen Libya'da, 15 Şubat 2011 tarihinde Bingazi'de başlayan gösterilere devrimci lider ve diktatör Muammer Kaddafi'nin güvenlik güçleri gösterilere karşı harekete geçmesiyle birlikte tüm ülke çapında şiddet ve çatışma hızla tırmandı. Özellikle Kaddafi'nin olayları bastırmak için zırhlı birlikleri Bingazi'ye göndermesi ve bu bağlamda askeri güçlerin olayları bastırmak adına halka karşı orantsız güç kullanması ve bu doğrultuda sivil can kayıplarının artması durumun Tunus ve Mısır'dan farklı bir yöne gitmesine neden olmuştur.²⁰⁸⁸ Bu tırmanan çatışmaların ardından kısa bir süre sonra çatışmalar Libya içerisinde bulunan farklı aşiretler arasında yaşanan kanlı bir iç savaşa dönüştü.²⁰⁸⁹

Libya'da yaşanan çatışmaların yoğunlaşması ve artan sivil can kayıpları neticesinde Libya'da Tunus ve Mısır'dan farklı olarak yumuşak geçişin olmayacağını

²⁰⁸⁷ Nicole Koenig, *EU security policy and crisis management: a quest for coherence*. Routledge, New York 2016, s. 58-59

²⁰⁸⁸ Yücel Topçu ve Ender Almaç: "Hava Gücünün Yükselişi ve Harp Prensipleri." Savunma Bilimleri Dergisi, Cilt. 13, Say. 2, Kasım 2014. S. 1-25, s. 15. http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/savben_dergi/132/1.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017.

²⁰⁸⁹ Nebahat Tanrıverdi Yaşar, Birleşmiş Milletler'in Libya Krizine Yaklaşımı. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi - ORSAM Rapor No: 201, Ağustos 2015 Ankara. S. 5. <http://www.orsam.org.tr/files/Raporlar/rapor201/201tr.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2017.

anlaşılması üzerine Libya meselesi hızlı bir şekilde uluslararası alanın gündemine gelerek bir Kuzey Afrika ülkesi olan Libya'ya karşı nasıl bir yol izleneceği ve verilecek uygun tepki üzerine görüşmeler yapılmaya başlandı. Bu doğrultuda BM Güvenlik Konseyi 26 Şubat 2011 tarihinde 1970 sayılı bir karar²⁰⁹⁰ almış ve sorunun barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulması için ambargo dâhil bir dizi önlemin devreye sokulmasına karar verilmiştir.²⁰⁹¹ Ancak 1970 sayılı kararla alınan tedbirlerin Libya'da sivil halka uygulanan şiddetin önlenmesi noktasında yetersiz kalması nedeniyle BM Güvenlik Konseyi, Libya'da yaşanan bu kötü durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmeye devam ettiğini vurgulayarak 17 Mart 2011 tarihinde ikinci bir karar almıştır.²⁰⁹²

17 Mart 2011'de New York'ta toplanan BM Güvenlik Konseyi'nde Fransa, İngiltere ve Lübnan tarafından hazırlanan 1973 sayılı yeni karar tasarısını 10 üyenin evet diğer beş ülkenin (Çin, Rusya, Almanya, Hindistan ve Brezilya) çekimser kalması ile kabul edilmiştir.²⁰⁹³ Kabul edilen 1973 sayılı karar tasarısına göre; Libya'daki sivillerin korunması ve Kaddafi'ye bağlı rejim güçlerinin etkisiz hale getirilmesi için hava ve denizden Libya'ya müdahale edilmesi ve bu doğrultuda Libya'da yaşayan sivillerin Kaddafi'nin askeri gücüne karşı korunması amacıyla uçuşa yasak bölge (*no-fly zone*) oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında ayrıca Kaddafi rejime yönelik yaptırımların daha da sıkılaştırılması ve genişletilmesi öngörülmüştür.²⁰⁹⁴

²⁰⁹⁰ 26 Şubat 2011'de oybirliği ile kabul edilen 1973 Sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile Libya yönetiminin bariz ve sistematik olarak insan haklarını ihlal ettiğini, bu nedenle Libya yönetiminin kendi halkını koruma sorumluluğunu hatırlatılarak, Libya'daki durumun Uluslararası Adalet Divanı'na havale edilmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda ayrıca, Libya'ya silah ambargosunun yanında, karar metninde ismi geçen bazı Libya'lı yöneticilere ilişkin yurtdışı seyahat yasağı ile bu kişilerin mal varlıklarının dondurulmasını yönelik tedbirler kararlaştırılmıştır. Tam metin için bkz. United Nations - The Security Council Resolution S/RES/1970 (2011) Distr.: General 26 February 2011. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970%20%282011%29 Erişim Tarihi: 07.08.2017.

²⁰⁹¹ Yaşar, s. 5

²⁰⁹² Pınar Çağlı, "Evrensel Periyodik Gözden Geçirme Usulü Ve Türkiye İncelemesi", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* Yıl. 31. Say. 1 (2011), s. 153 – 189, s. 159, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhmhob/article/viewFile/1019012137/1019011395> Erişim Tarihi: 07.08.2017.

²⁰⁹³ Saskia Van Genugten, *Libya in Western Foreign Policies, 1911–2011. Security, Conflict and Cooperation in the Contemporary World*, Palgrave Macmillan, Springer, London 2016, s. 150

²⁰⁹⁴ 17 Mart 2011'de kabul edilen 1973 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı tam metni için bkz. United Nations - The Security Council Resolution S/RES/1973 (2011). Distr.: General 17 March 2011. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973%20%282011%29 Erişim Tarihi: 07.08.2017.

BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya askeri müdahale kararı almasından iki gün sonra ilk operasyon 19 Mart 2011 tarihinde başlatıldı.²⁰⁹⁵ 1973 sayılı BMGK kararının uygulanması doğrultusunda NATO üyesi olan İngiltere, Fransa ve ABD öncülüğünde Fransız Hava Kuvvetlerine ait uçakların Kaddafi'ye bağlı Libya askeri hedefleri vurmasıyla “*Şafak Yürüyüşü/Yolculuğu - Operation Odyssey Dawn*” operasyonu başladı.²⁰⁹⁶ NATO 23 Mart'tan itibaren ise kademeli olarak komutasını aldığı “*Birleşik Koruyucu Harekâtı - Operation Unified Protector*” ile 31 Ekim 2011'e kadar BMGK'nin almış olduğu 1970 ve 1973 sayılı kararlarının uygulanması ve sivil halkın korunması yönünde gerekli adımları atmıştır.²⁰⁹⁷ Yaklaşık altı ay boyunca NATO'ya bağlı savaş uçakları ve savaş gemilerinden atılan füzlerle yoğun bir şekilde bombalanan Kaddafiye bağlı askeri hedeflerin büyük ölçüde yok edilmesi ile savaşın muhalif devrimcilerin lehine dönmesi sağlanmıştır.²⁰⁹⁸ Bu bağlamda ayrıca Eylül 2011'de geçiş hükümetin BM tarafından tanınması ve Kaddafi'nin 20 Ekim'de yakalanıp öldürülmesi neticesinde NATO'nun Libya harekâtı 31 Ekim 2011 yılında sona ermiştir.²⁰⁹⁹

2010 yılı sonu itibariyle Tunus devrimiyle başlayan Arap Baharı olarak nitelendirdiğimiz halk hareketleri Ortadoğu'nun siyasi ve güvenlik dinamikleri üzerinde önemli bir etki yarattı. Bu çerçevede Tunus ve Mısır'daki süreçten farklı olarak Libya'da yaşanan durumun Libya'nın nevi şahsına münhasır “*sui generis*” olması nedeniyle farklı bir yöne gitmesi doğrultusunda uluslararası kamuoyunun ve uluslararası örgütlerin Libya meselesine bakışı ve tepkisi farklı olmuştur.²¹⁰⁰ Bu doğrultuda Arap Baharı devrim süreçleri içerisinde ilk dış müdahale çerçevesinde NATO'nun Libya'da yaşanan duruma

²⁰⁹⁵ BMGK almış olduğu iki karar öncesi ve sonrası, ABD ve müttefikleri Libya'ya müdahale konusunda görüşmeler yapmaya başladılar. İlk aşamalarda, Fransa ve İngiltere Libya'ya müdahale etmek için daha istekliydiler. Bununla birlikte, ABD, Almanya, İtalya ve Türkiye kuvvet kullanma konusunda kesin bir karara varmış değillerdi. Fakat bu ülkeler arasında bulunan Almanya, 1973 tarihli Kararda çekimser oy kullanarak tavrını belli eden tek ülkeydi. Bu bağlamda aslında her ülkenin farklı endişeleri vardı. Bkz. Erdağ, Ramazan: s. 31

²⁰⁹⁶ Magnus Petersson, *The US NATO debate: from Libya to Ukraine*, Bloomsbury Publishing USA, 2015, s. 29

²⁰⁹⁷ Kjell Engelbrekt & Marcus Mohlin, and Charlotte Wagnsson (eds.) *The NATO intervention in Libya: lessons learned from the campaign*, Routledge, New York 2013, s. 21

²⁰⁹⁸ 19 Mart - 31 Ekim 2011 tarihleri arasında NATO'nun Libya'da yapmış olduğu askeri operasyon sırasında, 26.500 hava uçuşu (sorti) ve bu hava uçuşlarından yaklaşık 9.700'ünde çeşitli hedefler bombalanmıştır. Bkz. Wagner, Jürgen: “Der Libyen-Krieg und die Interessen der NATO.” In: Johannes M. Becker, Gert Sommer (Hg). *Der Libyen-Krieg: das Öl und die “Verantwortung zu schützen”*. Schriftenreihe zur Konfliktforschung Band 26. LIT 2. Auflage Berlin 2013. S. 113-135, s. 113

²⁰⁹⁹ Petersson, s. 29

²¹⁰⁰ Engelbrekt, s. 6

müdahil olması²¹⁰¹ ve iç savaşta muhalefet hareketinin desteklenmesi yönünde karar alması açısından Tunus ve Mısır'daki durumdan farklı bir yaklaşım sergilemiştir.²¹⁰²

Schnelzer'e göre; Libya'da yaşanan bu durumun Tunus ve Mısır'dan farklı bir seyir izlemesinde; Libya'nın iç siyasi ve toplumsal yapısının²¹⁰³ önemli bir faktör olduğudur. Ona göre en önemli faktörlerden birincisi; Tunus ve Mısır'daki gösteriler ve ayaklanmaların çoğunlukla başkentlerde başlamasına rağmen Libya'da durum tam tersi olarak Bingazi'de başlaması, başka bir ifade ile sadece Libya'da çevrenin mekezi ele geçirmesidir. İkinci olarak ise ordunun Mısır'daki durumdan farklı olarak farklı bir rol oynamasıdır. Bu bağlamda ordunun bir kısmının muhaliflerle birlikte hareket etmesine karşın büyük kısmının Kaddafi tarafında yer alması ve Kaddafi tarafında kalan askerlin yarısının Libya'lı olmayan yabancı paralı askerler olmasıdır.²¹⁰⁴

Uluslararası kamuoyunun özellikle batılı güçlerin Libya konusunda Mısır ve Tunus'tan farklı bir yol izleyerek askeri müdahalede bulunmasında ise yaşanan insanlık dramının yanında Libya'nın stratejik açıdan Avrupa kıtasına yakın olması ile sahip

²¹⁰¹ Erdağ, s. 2

²¹⁰² Nadine Schnelzer, *Libya in the Arab Spring: The Constitutional Discourse Since the Fall of Gaddafi*. Springer, 2015, s. 39

²¹⁰³ Libya'nın demografik yapısına bakıldığında Libya'nın bir ulus devlet olmadığı açıkça gözüktür. Libya'nın demografik yapısının büyük kabile ve etnik azınlıklardan oluşturduğu oldukça büyük azınlık gruplarından meydana geldiği açıkça görülür. Libya toplumu bu bağlamda yüksek oranda bir kabilelerden oluşur. Libya 30 tanesinin güçlü ve önemli olduğu yaklaşık 100'ün üzerinde kabileyi içinde barındırmaktadır. Bu kabilelerin çoğu kendilerini bir Libya ulusuna ait görmemektedirler. Libya nüfusunun % 92'sini Araplar oluşturmaktadır. Arapların % 99'dan fazlası Müslüman'dır. Araplardan sonra % 3 orana sahip olan Berberiler gelir. Berberilerin tamamı Müslüman'dır. Kalan nüfusu Kulaflılar (% 2) Tebular (% 1'den az), Beriler (%1'den az), Avrupa asıllı Hristiyanlar (% 1'den az), Yahudiler (% 1'den az) gibi etnik kabilevi unsurlar oluşturmaktadır. Kulaflılar, Tebular ve Berilerin de tamamı Müslüman'dır." Bkz. Geha, Carmen. *Civil society and political reform in Lebanon and Libya: Transition and constraint*. Routledge, New York 2016. S. 7. Zafer Akbaş ve Zeynep Arslan Düzgün: "Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım." *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Yıl:8, Sayı: 2, Güz (2012). S: 57-81, s. 68. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esad/article/viewFile/1068000263/1068000496> Erişim Tarihi: 07.08.2017.

²¹⁰⁴ Schnelzer, s. 39.

olduğu zengin petrol rezervleri²¹⁰⁵ önemli rol oynamıştır.²¹⁰⁶ Bu bağlamda ayrıca 2002 yılında BM'in Libya'ya uyguladığı yaptırımları kaldırması neticesinde Libya petroleri üzerinde avantajlı bir yatırım fırsatı elde eden Avrupalı ve ABD'li petrol şirketleri ilerleyen dönemlerde Libya içerisindeki faaliyet alanlarını genişletmişlerdir.²¹⁰⁷ Başta Avrupalı ve ABD'li petrol şirketleri açısından bir cazibe merkezi haline gelen Libya üzerinde yapılan bu operasyon ile geçmişte elde ettikleri kazanımların kaybedilmemesi ve Kaddafi sonrası dönem için Libya petrolünden daha fazla pay almak gibi yeni kazanımların elde edilmesi özellikle bazı Avrupa ülkeleri tarafından amaçlanmıştır.²¹⁰⁸

NATO çatısı altında yapılan Libya Harekâtı uluslararası hukuk ve harekâtın amacı noktasında çeşitli tartışmalara ve eleştirilere neden olmuştur.²¹⁰⁹ Bu tartışmaların ve eleştirilerin ortaya çıkmasında ise ilk olarak; Atlantik güçlerinin Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri²¹¹⁰ ile Yemen ve Bahreyn'de düzenlenen gösterilerin aşırı bir güç

²¹⁰⁵ 1959 yılında Libya'da Zelten Dağları etrafında keşfedilen zengin petrol rezervleri ile ülkenin dış yardımlara bağlı kaderi değişmiştir. 1962 yılında OPEC'e üye olduktan yaklaşık bir yıl sonra petrol ihracına başlayan Libya Afrika kıtasındaki kanıtlanmış en zengin ham petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir. Bu çerçevede Libya dünya ham petrol rezervleri sıralamasında 9. sırada, petrol üretimi sıralamasında 17., sahip olduğu doğal gaz rezervleri çerçevesinde Afrika kıtası'nda 5., dünya sıralamasında ise 20., doğal gaz üretimi sıralamasında ise dünyada 32. Sıradadır. Libya üretmiş olduğu petrolün %84'ni Avrupa ülkelerine (başta İtalya, Almanya ve Fransa), %12'sini Asya & Okyanusya ülkelerine ve %2 lik kısmı ise ABD'ye ihraç etmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. U.S. Energy Information Administration. Country Analysis Brief: Libya. November 19, 2015. https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/Libya/libya.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017. OPEC - Libya facts and figures. Below data covers 2016. http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/166.htm Erişim Tarihi: 07.08.2017. Hallett, Don, and Daniel Clark-Lowes. Petroleum geology of Libya. Elsevier, 2017.

²¹⁰⁶ Akbaş s. 66-67.

²¹⁰⁷ Bu bağlamda özellikle Libya petrolünün % 85'ini ihraç eden Avrupalı şirketler için Libya'nın ayrı bir önemi vardır. Bu anlamda Fransız Total, İngiliz BP, Lasmo, Exxon Mobil, İtalyan ENI grubu, Amerikan Occidental, Rus Taffnet ve İsveçli Lundin petrol şirketleri Libya'da önemli ihaleler kazanmışlardır. Bölme, Selin M., et al. "İsyan, Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları." *SETA Report 5* (Aralık 2011), s. 31, http://file.setav.org/Files/Pdf/20121126133624_seta-libyada_donusumun_sancilari.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017.

²¹⁰⁸ Gürkan Doğan ve Bülent Durgun: S. 83. Wagner, Jürgen: 118-119

²¹⁰⁹ Çıkan tartışmalar için bkz. Bölme, Selin M.: s. 26-30. Gerhard Beestermöller (Hrsg.): *Libyen: Missbrauch der Responsibility to Protect? Studien zur Friedensethik*, Bd. 48 Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Aschendorff Verlag, Baden-Baden 2013. S. 7. Peters, Daniel. *Die Responsibility to Protect als Maßstab im Umgang mit schwersten Menschenrechtsverbrechen*. Vol. 14. LIT Verlag Münster, 2013. S. 165d

²¹¹⁰ "Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Yemen'den oluşan Körfez İşbirliği Örgütü'nün 10 Mart 2011'de yaptığı açıklamada Kaddafi rejiminin kendi halkına karşı şiddet kullanmasından ötürü meşruiyetini yitirdiği bildirilmiştir. Bu açıklamayı Arap Birliği'nin uluslararası kamuoyuna yönelik Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturulması çağrısı takip etmiştir. Körfez ülkelerinin başını çektiği pek çok Arap ülkesinin operasyona zemin hazırlayan bu girişimleri, kendi tabanlarından gelen demokratik baskılar sonucu oldukça zorlu bir dönem geçiren Arap diktatörlerinin iç mücadelelerinde Batı'nın desteğini alma gayretinden kaynaklanmaktadır. Zaten Kaddafi rejimi ile oldukça sorunlu ilişkileri olan Arap diktatörler Batılı güçlere destek vererek bir yandan kendi varlıklarını muhafaza etmeyi, öte yandan operasyon sonrasında Libya'da ortaya çıkacak yeni süreçte bölgesel çıkarlarını teminat altına almayı amaçladılar. Bu doğrultuda Batı yanlısı Arap otoriter yönetimler de Libya'ya yapılan müdahalenin

kullanılarak kanlı bir şekilde bastırılmasına ses çıkartmama karşılığında anlaşmaları doğrultusunda Arap Birliği ve BM'nin izni ile NATO Libya harekâtını yapması.²¹¹¹ İkinci olarak ise; NATO'nun yapmış olduğu Libya Harekâtının en önemli birincil amacının sivil halkın korunması yerine Kaddafi'nin düşürülmesinin yer almasıdır.²¹¹² Kuloğlu'nun da belirttiği gibi, Bahreyn ve Yemen'de gittikçe tırmanan olaylar çerçevesinde artan sivil can kayıplarına yönelik ABD ve Avrupa'dan bu ülkeler için her hangi bir müdahalenin yapılması söz konusu bile olmamıştır. Ona göre; burdaki durumun nedenleri analiz edildiğinde, demokrasi, insan hakları ve özgürlükleri, Batının bir araç olarak kullandığı, burada ülke rejimlerinin ve sistemlerinin değil, ülkelerin menfaat bağlantılarının ön planda tutulduğu açıkça görülmektedir.²¹¹³ Libya'ya yapılan bu müdahale Erdağ'ın da belirttiği gibi bölgenin açık bir şekilde dışardan müdahale ile dönüştürülmesine örnek teşkil etmiştir.²¹¹⁴

2011 yılındaki Libya operasyonu, Avrupa Birliği üye devletleri olan Almanya, Fransa ve İngiltere'nin BMGK'de Libya harekâtı üzerinde farklı oy kullanmaları ile aralarındaki görüş ayrılığını ortaya çıkarmıştır.²¹¹⁵ 17 Mart 2011'de BMGK kabul edilen 1973 sayılı karar oylamasında BMGK geçici üyesi olan Almanya'nın²¹¹⁶ geleneksel olarak müttefikleri ile aynı yönde oy kullanması beklenirken çekimser oy kullanması büyük bir şaşkınlık yaratmış²¹¹⁷ ve bu bağlamda Almanya ilk kez BMGK'daki temsil edilen NATO ve AB ortaklarından farklı bir tutum sergilemiştir.²¹¹⁸

uluslararası nitelik kazanarak, meşruiyet elde etmesine hizmet etmişlerdir. Buna paralel olarak Batılı güçler Yemen ve Bahreyn'de göstericilere yapılan kanlı müdahaleleri görmezlikten gelerek kendi güdülerinde hareket edecek otokrat liderlere destek vermişlerdir.” Bölme, Selin M.: s. 33

²¹¹¹ Vijay Prashad, *Arab Spring, Libyan Winter*. AK Press, Edinburgh 2012, s. 7

²¹¹² Wagner, s. 113

²¹¹³ Kuloğlu, Armağan. “Libya Harekâtı, Gelişmeler ve Türkiye.” *Ortadoğu Analiz*. Cilt. 3, Say. 28 (Nisan 2011): s. 49-56, s. 51. <http://www.orsam.org.tr/files/OA/28/Sarmagan.pdf> Erişim Tarihi: 08.08.2017

²¹¹⁴ Erdağ, s. 2

²¹¹⁵ Jessica Bucher and Lena Engel and Stephanie Harfensteller and Hylke Dijkstra, “Domestic politics, news media and humanitarian intervention: why France and Germany diverged over Libya”, *European security* Vol. 22, No: 4 (2013), s. 1, <https://ssrn.com/abstract=2403750> Erişim Tarihi: 07.08.2017

²¹¹⁶ 1973 yılından beri BM üyesi olan Almanya 1977-1978, 1987-1988, 1995-1996, 2003-2004 ve 2011-2012 yıllarında BMGK'nun geçici üyesiydi. Haziran 2016'da Dışişleri Bakanı Steinmeier, 2019-2020 BMGK dönemi için Almanya'nın adaylığını açıkladı. *Politik und Zeitgeschichte*, UN-Sicherheitsrat – die Mitglieder 2017, <https://crp-infotec.de/uno-sicherheitsrat-mitglieder-2017/> Erişim Tarihi: 07.08.2017

²¹¹⁷ Peter Strutynski, “Deutschland schießt nicht mit.” In: Edlinger, Fritz (Hg.), *Libyen. Hintergründe, Analysen, Berichte*, Promedia Druck, Wien 2011, s. 136-149, s. 142-143

²¹¹⁸ Tobias Lücke, “Warum enthielt sich Deutschland im Sicherheitsrat bei der Abstimmung über die Einrichtung einer Flugverbotszone über Libyen?”, *Institut für Strategie- Politik- Sicherheits- und Wirtschaftsberatung - ISPSW* Strategy Series: Focus on Defense and International Security (2015), Issue No. 308 Jan. 2015, s. 4, https://www.files.ethz.ch/isn/186836/308_L%C3%BCcke_Final.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017; Manuel Fröhlich, und Christian Langehenke, “Enthaltensamkeit bei Enthaltungen. Das deutsche Abstimmungsverhalten im UN-Sicherheitsrat”, *Vereinte Nationen* 4/2011. S. 159-165, s. 164.

Almanya'nın BM büyükelçisi Peter Wittig, hükümetinin konuyla ilgili pozisyonunu açıklamaya çalıştı. Wittig; Berlin'in Libya halkın güvenliği ve refahı hakkında endişe duymasına ve Libya'daki şiddeti durdurma konusunda Güvenlik Konseyi'ne verdiği desteği vermesine rağmen, Federal Hükümet'in 1973 sayılı kararın uygulanmasında muazzam riskler gördüğünü belirtti. Wittig; kabul edilen kararın uygulanmasında, Almanya'nın büyük riskler gördüğünü ve büyük çapta can kaybı olasılığının göz ardı edilmemesine dikkat çekerek, bu kararın uygulamasına katılanların, daha geniş bölgelerde çekebilecek uzun süreli bir askeri çatışmanın içine çekilebileceğini ifade etti. Wittig; alınan karar başarısız olursa, herhangi bir askeri müdahalenin hızlı ve verimli bir şekilde gerçekleştirileceğini varsaymanın yanlış olacağını savundu.²¹¹⁹

Almanya II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş ile birlikte her iki dünya savaşından alınmış olan dersler doğrultusunda, komşuları ve ortakları ile bir daha asla savaş olmaması “*Nie wieder Krieg*” ve onlara karşı bir daha asla yalnız kalmamanın “*Nie wieder allein*” engellenmesi doğrultusunda Avrupa entegrasyonu (*Westintegration - Westbindung*) bağlamında kararlı bir şekilde batılı müttefikleri ile çok taraflı yoğun işbirliğine (*Multilateralismus/multilateralism*) bağlılığı çerçevesinde geleneksel dış politikası şekillenmiştir.²¹²⁰ Almanya'nın çok taraflılık bağlamında gelenekselleşen dış politikası doğrultusunda Avrupa Birliği'ne, NATO'ya ve Birleşmiş Milletler'e olan kararlı bağlılığının yanı sıra Almanya bu kurumsal ortamlar içerisinde kendisini güvenilir bir ortak olarak sunma çabaları gözle görülür bir şekilde kendini göstermiştir.²¹²¹ Fakat Almanya'nın Libya oylamasında çekimser kalması Almanya içinde ve dışında tartışmalara ve eleştirilere neden olarak Almanya'nın geleneksel dış politikası olan *Multilateralismus*'dan kopmaya yönelik yanlış bir adım olarak görülerek kaygı

http://www.dgvr.de/fileadmin/publications/PDFs/Zeitschrift_VN/VN_2011/Heft_4_2011/06_froehlich_1_angehenke_beitrag_4-11_10-8-2011.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017.

²¹¹⁹ “Security Council Approves ‘No-Fly Zone’ over Libya, Authorizing ‘All Necessary Measures’ to Protect Civilians, by Vote of 10 in Favour with 5 Abstentions”, *Security Council*, 6498th Meeting (Night), SC/1020017 March 2011, <https://www.un.org/press/en/2011/sc10200.doc.htm> Erişim Tarihi: 07.08.2017

²¹²⁰ Antti Seppo, *From Guilt to Responsibility and Beyond?: Change in German Strategic Culture after the End of the Cold War*, Department of Political and Economic Studies University of Helsinki Finland Academic Dissertation, Helsinki 2017, s. 93, <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/181215/FROMGUIL.pdf?sequence=1> Erişim Tarihi: 08.08.2017.

²¹²¹ Tuomas Iso-Markku, “Germany and the EU’s Security and Defence Policy: New role, old challenges”, In: Niklas Helwig (ed), *Europe’s New Political Engine. Germany’s role in the EU’s foreign and security policy*, Finnish Institute of International Affairs - FIIA REP. 44. Helsinki 2015, s. 51-71, s. 53. <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=132796&kod=JMM353> Erişim Tarihi: 08.08.2017.

uyandırmıştır.²¹²² Başka bir ifadeyle BMGK daimi üyesi olan Rusya ve Çin'in çekimser kalarak 1973 sayılı kararın alınması noktasında “evet” manasına gelecek adımı atarlarken, Almanya'nın üyesi olduğu Atlantik ve AB'den farklı olarak BMGK'daki oylamada veto hakkı olmamasına rağmen çekimser oy kullanarak bu karara bir anlamda “hayır” demiş ve karşı tarafta yer almıştır.²¹²³ Bu bağlamda Chivvis; Almanya'nın bu tutumu nedeniyle, ABD tarafında Almanya'nın bu kararı Rusya'nın etkisi altında adığına yönelik korkuların oluşmasına neden olduğuna iddia eder.²¹²⁴

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası alanda meşruiyet kazanmak için bir araç olarak kullandığı Avrupa ile bütünleşme bağlamında çok taraflılık dış politikası doğrultusunda Atlantik ve Avrupalı müttefikleri ile beraber hareket etme politikasında verdiği çekimser oy ile Almanya en çok tartışılan ve eleştirilen ülke olmuştur.²¹²⁵ Her iki dünya savaşının tarihi deneyimleri ve bu savaşların Almanya'ya vermiş olduğu sorumluluk yükü Almanya'nın vicdanını uluslararası sistem içinde hasas bir konuma getirdi.²¹²⁶ Bu bağlamda dış politikada genel hatlarının belirlendiği 1950'li yıllarda geleneksel güç politikası “*Machtpolitik*” anlayışının yerine sorumluluk politikası “*Verantwortungspolitik - politics of responsibility*” hakim oldu. Güç politikasından kaçınmayı hedefleyen bu sorumluluk politikası, siyasi ve askeri sınırlama/dizginleme “*Kultur der Zurückhaltung*” çerçevesinde insan haklarını savunan ve bu bağlamda çok taraflılığa güçlü bağlılık ve işbirliği²¹²⁷ ile birlikte benimsenen militarist olmayan yumuşak güce ve ekonomik diplomasiye dayanan dış politika anlayışı²¹²⁸ 1990 yılında iki Almanya'nın birleşmesi ve bu bağlamda Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte değişime

²¹²² Bruno Schoch, “Die Libyen-Intervention: Warum Deutschlands Enthaltung im Sicherheitsrat falsch war”, *Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung (HSFK), PRIF Working Papers* 16. Frankfurt am Main Februar 2013, s. 1, https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/45512/ssoar-2013-schoch-Die_Libyen-Intervention_warum_Deutschlands_Enthaltung.pdf?sequence=1 Erişim Tarihi: 08.08.2017.

²¹²³ Bölme, s. 38

²¹²⁴ Christopher S. Chivvis, *Toppling Qaddafi: Libya and the limits of liberal intervention*, Cambridge University Press, 2013, s. 61-62

²¹²⁵ Bölme, s. 38

²¹²⁶ Bucher, s. 4

²¹²⁷ Katy A. Crossley-Frolick, “Domestic Constraints, German Foreign Policy and Post-Conflict Peacebuilding”, *German Politics and Society*, Issue 108 Vol. 31, No.3 (2013), s. 43-75, s. 43, In: Jstor, Published by: Berghahn Books, <http://www.jstor.org/stable/43917560> Erişim Tarihi: 08.08.2017; Rainer Baumann, “Der Wandel des deutschen Multilateralismus. Verschiebungen im außenpolitischen Diskurs in den 1990er Jahren”, In: Ulbert, Cornelia & Weller, Christoph (ed), *Konstruktivistische Analysen der Internationalen Politik*, VS. Verlag für Sozialwissenschaften 2005, s. 99-125, s. 99. Ayrıca bkz. Online version için: www.fb03.uni-frankfurt.de/44954373/rb-igapha-v2.doc Erişim Tarihi: 08.08.2017

²¹²⁸ Bkz. Reinhardt Rummel, “Germany's role in the CFSP: ‘Normalität’ or ‘Sonderweg’.”, In: Hill, Christopher, (ed), *The actors in Europe's foreign policy*, Routledge, New York 1996, s. 40-67.

uğramış²¹²⁹ başka bir ifadeyle dış politikası normale dönmüştür.²¹³⁰ Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası özellikle uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması noktasında Almanya batılı müttefikleri ile birlikte Almanya'nın sınırlarının dışında BM ve NATO gibi çok taraflı kurumların çatısı altında barışın tesis edilmesi ve korunması (*peacebuilding - peacekeeping*) adına birçok farklı harekâta ve göreve katılmıştır.²¹³¹ Bunun yanında ayrıca Almanya, uluslararası güvenliğin ve barışın sağlanması noktasında gereken finansal destek doğrultusunda BM düzenli bütçesine yapmış olduğu bağış ile en büyük üçüncü, barış koruma organizasyonlarının bütçesine yaptığı destek ile en büyük dördüncü bağışçı ülke sıfatı ile bu alanlardaki rolünü arttırmıştır.²¹³²

Almanya'nın Kosova, Afganistan, Kongo ve Lübnan gibi insani ve uluslararası güvenlik ve barışın sağlanması noktasında katılmış olduğu barış harekâtları çerçevesinde özellikle 1990'lı yıllarda Balkan'larda yaşanan insanlık dramı ve bu bağlamda Almanya içinde Alman askerlerinin Almanya sınırları dışında görev alması çeşitli tartışmalar neden oldu. Özellikle 1999 yılında NATO şemsiyesi altında Kosova'ya yapılan hava harekâtına Almanya'nın katılma kararı alması ile 1990'lı yıllarda Alman askerlerinin ülke dışında operasyonlara katılmasına yönelik tartışmalar doruk bir noktaya ulaştı.²¹³³ Bu bağlamda dönemin Dışişleri Bakanı Joschka Fischer Almanya'nın Kosova harekâtına katılmasına yönelik alınan karara ilişkin yaptığı açıklamada; “birdaha asla savaşmayacağız “*Nie wieder Krieg*” sloganı ile somutlaştırılan askeri dizginlik “*antimilitarism*” kültürünün soykırımın önlenmesi noktasında tarihsel zorunluluk/sorumluluk olan bir daha asla Auschwitz “*Nie wieder Auschwitz*” çizgisini gölgede bıraktığını, bu nedenle Kosovada yaşanan etnik temizlik politikasına seyirci kalınmayacağını ifade etmiştir.”²¹³⁴ Bu

²¹²⁹ Christian Hacke, *Nationales Interesse als Handlungsmaxime für die Außenpolitik Deutschlands*, 1996, s. 3

²¹³⁰ Bu konu hakkındaki tartışmalar için bkz. Hans Kundnani, “The Concept of “Normality”, German Foreign Policy since Unification”, *German Politics and Society* Vol. 30, No. 2 [103] (Summer 2012), s. 38-58, In: Jstor, Published by: Berghahn Books. <http://www.jstor.org/stable/23744455> Erişim Tarihi: 08.08.2017

²¹³¹ Hans J. Gießmann, und Armin Wagner, “Auslandseinsätze der Bundeswehr”, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 48/2009 Bundeszentrale für Politische Bildung (13.11.2009), s. 3-9, s. 3, <https://www.bpb.de/apuz/31580/auslandseinsaetze-der-bundeswehr?p=all> Erişim Tarihi: 08.08.2017

²¹³² Crossley-Frolick, s. 43-44

²¹³³ Kundnani, s. 46

²¹³⁴ Joschka Fischer, *Die rot-grünen Jahre: deutsche Aussenpolitik: vom Kosovo bis zum 11. September*, Vol. 1. Kiepenheuer & Witsch, 2007, s. 185; Nicole Koenig, “Germany’s role in Libya and Syria: From restraint to responsibility”, In: Niklas Helwig (ed), *Europe’s New Political Engine. Germany’s role in the EU’s foreign and security policy*, Finnish Institute of International Affairs - FIIA REPORT 44. Helsinki 2015, s. 93-111, s. 95, <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=132796&kod=JMM353> Erişim Tarihi: 08.08.2017.

bağlamda Almanya'nın insan hakları ihlalleri ve soykırım gibi insani durumlara seyirci kalmasının doğru olmadığı ve kritik değerlerin tehlikeye girmesi durumunda buna açık bir şekilde müdahale edilmesi gerektiği noktasında “*Nie wieder Krieg*” yerine “*Nie wieder Auschwitz*” ahlaki norm haline gelerek bu doğrultudaki sorumluluk politikası “*Verantwortungspolitik - politics of responsibility*” Alman dış politikası içerisinde yerini almıştır.²¹³⁵

Federal Meclis tartışmaları, 1973 sayılı BMGK Kararı oylamadan önce (16 Mart 2011) ve sonrasında (18 Mart 2011) gerçekleşti. Dışişleri Bakanı Westerwelle; “*Afrika iç savaşının bir parçası olmak istemiyoruz ve buna zorunlu da değiliz*” ifadesiyle, hükümetin pozisyonunu açıkça ortaya koydu. Westerwelle'ye göre, askeri bir müdahalenin etkileri tüm olasılıkta Kuzey Afrika'nın tamamına yayılarak, Arap dünyasında yankı yaratacaktı. Nihayetinde Westerwelle, uçuşa yasak bir bölgenin kurulmasına kuşkuyla bakıyordu, çünkü bunun uygulanması için Libya uçaksavar konumlarının etkisizleştirilmesini gerektirdiğinden askeri bir müdahale kaçınılmaz olarak gerçekleşecekti.²¹³⁶

Dışişleri Bakanı Westerwelle, BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararının oylanmasının ardından 18 Mart'ta Bundestag'ta bu alınan karar hakkında Almanya'nın durumunu açıklamak için çok çalıştı. Almanya; Kaddafi'ye şiddetle karşı durdu ve silah arzı için para akışını azaltmak amacıyla, BM'nin ekonomik yaptırımlar açısından Libya rejimine karşı daha sert bir yol önerdi. Almanya, özgürlük arzusunda olanların ve demokratik inançları nedeniyle zulüm gören ve öldürülenlerin yanında durdu. Bununla birlikte, Westerwelle, bu duruş ile askeri müdahale sorunu arasında net bir çizgi çizdi; bu da muhalefet tarafından eleştirildi. Westerwelle'ye göre; yaşanan sorunun çözümü askeri harekette değil, aksine yaptırımların daha da sıkılaştırılmasıydı. Dahası, ona göre; Libya krizi nihayetinde, Batı'nın bir müdahalesi ile değil, çatışan taraflar arasındaki iç diyalog yoluyla çözülmek zorundaydı. Westerwelle, Irak ve Afganistan'daki en son deneyimlere değinerek, askeri konuşlandırmaların, Alman tarihinden ve sınır dışı operasyonlardan

²¹³⁵ Martin Florack, *Kriegsbegründungen: sicherheitspolitische Kultur in Deutschland nach dem Kalten Krieg*. Tectum-Verlag, Marburg 2005, s. 89

²¹³⁶ “Deutscher Bundestag, Stenografischer Bericht 95 Sitzung”, Plenarprotokoll 17/95. Berlin, Mittwoch, den 16. März 2011, s. 10814-1018, <http://dipbt.bundestag.de/dip21/btp/17/17095.pdf> Erişim Tarihi: 08.08.2017.

edindiği deneyimlerin göz önüne alındığında, sivil kayıpları da beraberinde getireceğini savundu.²¹³⁷

Almanya'nın BMGK'de 1973 sayılı kararın oylamasında çekimser oy kullanarak müttefiklerinden ayrı hareket etmesine yönelik en sert eleştirilerden biri, Dışişleri eski bakanı Joschka Fischer'den geldi. Fischer, Spiegel dergisine verdiği röportajda; “*Federal Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana yaşanan en büyük fiyasko*” olduğunu ve “*Almanya'nın, İsviçre'nin rolünü oynayamayacak kadar büyük*” olduğunu iddia etti.²¹³⁸ Aynı şekilde Eski Şansölye Helmut Kohl, Alman hükümetini, çekimser oy kullanmakla transatlantik ilişkileri tehlikeye atmakla eleştirdi ve Merkel'in dış politikasının “*bir pusulasının olmadığı*”ndan yakındı.²¹³⁹ Christian Hacke ise, Almanya'nın bu kararını “*sivil cesareti olmayan sivil güç*” olarak eleştirerek, Almanya'nın bu kararı ile sadece tek başına kalmanın yanında en yakın müttefiklerine karşı arasına mesafe koyduğunu ifade etti.²¹⁴⁰ Bunun yanında Hacke; Almanya'nın sürpriz olarak nitelenen kararı nedeniyle BMGK daimi üyesi olan Rusya ve Çin'in bu kararı veto etmekten vazgeçtiğini iddia etti.²¹⁴¹

BMGK'daki Alman çekimserliği ile ilgili yaşanan durumu eleştirenler; ahlaki bir üstünlük havası ve / veya utanma duygusu eşliğinde, Alman kararını “yanlış yerleştirilmiş bir pasifist refleksiyle, zayıf stratejik düşünceyle ve beceriksiz bir Dışişleri Bakanı²¹⁴² ve elbette, kamuoyuyla ilgili endişeleri olan, kısa görüşlü ve içe dönük bir

²¹³⁷ Deutscher Bundestag, Stenografischer Bericht 95 Sitzung”, Plenarprotokoll 17/95

²¹³⁸ “Libyen-Politikfiasko: Fischer rechnet mit Nachfolger Westerwelle ab”, *Spiegel Online*, 27.08.2011, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/libyen-politikfiasko-fischer-rechnet-mit-nachfolger-westerwelle-ab-a-782882.html> Erişim Tarihi: 08.08.2017; Joschka Fischer, “Libyen-Einsatz: Deutsche Außenpolitik - eine Farce”, *Süddeutsche Zeitung*, 24.04.2011, <https://www.sueddeutsche.de/politik/streitfall-libyen-einsatz-deutsche-aussenpolitik-eine-farce-1.1075362> Erişim Tarihi: 08.08.2017

²¹³⁹ “„Deutschland hat keinen Kompass“: Helmut Kohl kritisiert deutsche Außenpolitik scharf”, *Franfurter Allgemeine Zeitung*, 24.08.2011, <https://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/deutschland-hat-keinen-kompass-helmut-kohl-kritisiert-deutsche-aussenpolitik-scharf-11124245.html> Erişim Tarihi: 08.08.2017

²¹⁴⁰ Christian Hacke, “Deutschland und der Libyen-Konflikt: Zivilmacht ohne Zivilcourage”, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 39/2011, s. 50-53, s. 50, In: *Bundeszentrale für Politische Bildung*, 21.09.2011, <http://www.bpb.de/apuz/33124/deutschland-und-der-libyen-konflikt-zivilmacht-ohne-zivilcourage-essay?p=all> Erişim Tarihi: 08.08.2017.

²¹⁴¹ Hacke, “Deutschland und der Libyen-Konflikt: Zivilmacht ohne Zivilcourage”, s. 50

²¹⁴² Bazı gözlemcilerin iddiasına göre; BM'nin oylama işleminin nasıl yürüdüğüne ve verilen oyların ne anlama geldiğine yönelik olarak zaman baskısı ile birlikte hiç kimsenin Dışişleri Bakanı Westerwelle'ye bir açıklama yapmadığı için “profesyonel bir hata”nın işlendiğini iddia ettiler. Bkz. Lothar Rühl, “Deutschland und der Libyenkrieg”, *Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik*, Vol. 4, 2011, s. 561-571

hükümetle²¹⁴³ ile açıklamaya çalıştılar.²¹⁴⁴ Almanya içinde ve dışında, siyaset bilimi ve güvenlik topluluğu; 1973 sayılı BM Güvenlik Konseyi'ndeki Alman çekimserliğinin yanlış olduğu konusunda hem fikirdirler.²¹⁴⁵ Almanya'yı bu davranışa yönelten etkenin ne olduğu sorusuna verilen farklı cevaplar olsada, aslında bu davranışın Alman kısıtlıma kültüründen daha çok, doğrudan Libya'yı içermeyen Alman ulusal çıkarlarını (ya da bunların yokluğunu) içeren faktörlerin ve Alman elitlerinin güvenlik algılarını içeren bir kombinasyonunun bir sonucu olduğu görülmektedir.²¹⁴⁶ Bunun yanında Almanya, Libya'da ve daha sonra Suriye'de askeri bir çözüm konusunda şüpheli kaldı ve barış arabuluculuk çabalarının bir parçası olarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki ülkelerdeki ulusal diyalogu güçlendirme çabalarına odaklandı. Bu nedenle, Libya meselesinde BMGK'de oy kullanmaktan kaçınmak, öncelikle bu düşüncelerden kaynaklanıyordu, yani Alman stratejik görüşünde, giderek artan şiddet sarmalının ve sivil huzursuzluğun öngörülemez domino etkisinin, Almanya'nın güvenliği ve çıkarları için çok daha fazla tehdit oluşturuyor olması nedeniyle çekimser tutum sergilemiştir.²¹⁴⁷

3.14 Mağrip Ülkeleri İle olan İlişkiler

Arapça'da, Mağrip “*güneşin nerede ve ne zaman battığı*” anlamına gelir.²¹⁴⁸ Cezayir, Libya, Fas ve Tunus'tan oluşan bu bölge hem Afrika'nın hem de Arap dünyasının bir parçası olarak, coğrafi yakınlık, sömürge tarihi ve ekonomik bağlar ile Avrupa ile özel bir ilişkiye sahiptir. 1950'ler ve 1960'larda sömürge efendilerinden bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra Cezayir, Fas ve Tunus farklı ekonomik kalkınma stratejileri ve politik sistemler seçtiler. Fakat hepsindeki yönetim şekli, baskı ve

²¹⁴³ Almanya'da 27 Mart 2011'de Baden-Württemberg ve RheinlandPfalz eyalet seçimlerinin hükümetin politikasını etkileyerek, BMGK yapılan oylamada çekimser kalmasına neden olduğu iddia edildi.

²¹⁴⁴ Seppo, s. 166.

²¹⁴⁵ Sebastian Harnisch, “Deutschlands Rolle in der Libyenintervention: Führung, Gefolgschaft und das angebliche Versagen der Regierung Merkel”, *Beitrag für die Jahrestagung der DGFP*, Tutzing, 17.-18. November 2013, s. 2, https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/vortraege/harnisch_2014_deutschlands_rolle_in_der_libyenintervention_-_dgfp_tagung_2013.pdf Erişim Tarihi: 08.08.2017

²¹⁴⁶ Alister Miskimmon, “German foreign policy and the Libya crisis”, *German politics* Vol. 21, Issue 4, (19 Nov 2012), 392-410, s. 404, In: Taylor & Francis Online, <https://doi.org/10.1080/09644008.2012.739610> Erişim Tarihi: 09.08.2017

²¹⁴⁷ Seppo, s. 169

²¹⁴⁸ Nora Lafı, “Historische Perspektiven auf den Maghreb”, *Aus Politik und Zeitgeschichte – Maghreb*, 66. Jahrgang, 33–34/2016, 15. August 2016, s. 4-10, s. 4, In: *Bundeszentrale für Politische Bildung*, 12.08.2016, <http://www.bpb.de/apuz/232415/historische-perspektiven-auf-den-maghreb?p=all> Erişim Tarihi: 03.10.2018

vesayetçiliğe dayanan otoriter rejimlerle sonuçlandı.²¹⁴⁹ Arap dünyasının dramatik siyasi kargaşasının (Arap Baharı'nın) ilk başladığı Tunus ve şiddetin doruğa ulaştığı Libya ile Mağrip dikkat çekmiştir. Arap Baharı çerçevesinde gelişen olaylardan Cezayir ve Fas Mağrip ülkeleri içerisinde en az sarsıntı ile çıkmışlardır.²¹⁵⁰

Soğuk savaş sırasında Federal Almanya Cumhuriyeti ile Avrupa, Afrika ve Arap bölgesi arasında ara bir bölgede bulunan Kuzey Afrika ülkeleri olan Cezayir, Fas ve Tunus arasındaki ilişkiler, bu bölgede bulunan ülkelerin Fransa'nın eski sömürge toprakları olması ve halen devam eden nüfuzu nedeniyle Fransa'nın gölgesinde ilerledi.²¹⁵¹ Almanya'nın güney Akdeniz bölgesi ile olan aktif bağlantıları; İsrail'e karşı geçmişin getirmiş olduğu ahlaki zorunluluk nedeniyle Mağrip içerisindeki bu üç devletle sadece ikincil seviyede bir dış politika ile sınırlıydı.²¹⁵² Doğu-Batı çatışmasının bitmesi ve özellikle de 11 Eylül 2001, 11 Nisan 2002, 16 Mayıs 2003 ve 11 Mart 2004'te New York ve Washington'da ayrıca Tunus'un Cerbe, Fas'ın Kazablanka ve Madrid şehirlerinde gerçekleştirilen terör saldırıları ve Arap Baharı sonrası ortaya çıkan göç ve terörizm sorunu ile Fas'ın batısında bulunan Tarfaya ile Tunus'un doğusunda yer alan Safakes şehirleri arasında kalan bölge adım adım Federal Almanya'nın dış politika perspektifinde yer almaya başladı.²¹⁵³ Arap Baharı'nın ilk kıvılcımının atıldığı Mağrip ülkelerinin bugüne kadar olan süreçteki tarihsel gelişmelerine bakmak, Almanya'nın bu ülkelerle olan ilişkilerinin anlamak için önemli olacaktır.

Arap Baharı'nın kıvılcımının ateşlendiği Tunus, Fransa tarafından 1881'de işgal edildikten 75 yıl sonra 20 Mart 1956'da bağımsızlığını elde etti.²¹⁵⁴ 1956'dan 2011 yılındaki Arap Baharı'na kadar geçen uzun sürede ise sadece iki Cumhurbaşkanı

²¹⁴⁹ Azzedine Layachi, "Meanwhile in the Maghreb, Have Algeria and Morocco Avoided North Africa's Unrest?", *Foreign Affairs* (March 31, 2011), <https://www.foreignaffairs.com/articles/north-africa/2011-03-31/meanwhile-maghreb> Erişim Tarihi: 23.07.2017.

²¹⁵⁰ Layachi; Schäfer,

²¹⁵¹ Tobias Schumacher, "Maghreb-Staaten", In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306., VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 521-531, s. 521

²¹⁵² Jens Borchers, "Deutsche Nordafrika-Politik Der Preis der Maghreb-Staaten", *ARD-aktuell / tagesschau* 29.02.2016, https://www.tagesschau.de/ausland/de-maiziere-maghreb-103~_origin-aa149269-665c-4843-a4bf-36ccd439fe4f.html Erişim Tarihi: 24.07.2017

²¹⁵³ Schumacher, s. 521; Borchers.

²¹⁵⁴ Al Jazeera Turk: Ülke profili: "Tunus", 18 Mart 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-tunus> Erişim Tarihi: 23.07.2017; Derek Hopwood, and Sue Mi Terry, *Habib Bourguiba of Tunisia: the tragedy of longevity*, Palgrave Macmillan, New York 1992, s. 81

tarafından yönetildi.²¹⁵⁵ Fransızlara karşı verilen bağımsızlık mücadelesinin en önemli lideri olan *Habib Burgiba* Tunus'un ilk Cumhurbaşkanı oldu ve ülkede laik, tek parti (*Yeni Düstur Partisi – Neo-Destour Party*) sistemine dayalı otoriter bir rejim kurdu.²¹⁵⁶ Burgiba, 31 yıl boyunca koruduğu tek adam iktidarını 7 Kasım 1987'de gerçekleştirilen kansız bir saray darbesiyle kaybetti.²¹⁵⁷ Tunus'un ilerlemesinin ve kalkınmasının sadece Batı'nın yöntem ve değerlerinin izlenmesi ile mümkün olacağı görüşüne inanan Burgiba bu doğrultuda; Tunus halkına tepeden dayatılan (sekülerleşme) reformlar ile bu amacına ulaşmaya çalıştı. Tunus halkının Müslüman inancı ve kültürüne olan tarihsel bağlarını tamamen koparmaya yönelik olarak devletin din ve dini yaşantı üzerinde mutlak bir kontrol sağlaması amacıyla "laiklik" otoriter bir anlayış çerçevesinde yeniden yorumlanmıştır.²¹⁵⁸

Siyasi kariyerine başlamadan önce ordu içinde general rütbesine yükselen ve 2 Ekim 1987 yılında Burgiba tarafından başbakan olarak atanan Zeynel Abidin Bin Ali bu göreve başlamasından 36 gün sonra doktorların; Burgiba'nın ülkeyi yönetmek için zihinsel olarak yetersiz olduğunu belirten sağlık raporları doğrultusunda anayasaya (1959 Anyasası Mad. 57)²¹⁵⁹ uygun şekilde kendisini Tunus'un yeni cumhurbaşkanı ilan ederek kansız bir darbe gerçekleştirmiş oldu.²¹⁶⁰ Siyasi çoğulculuğu vurgulayan erken retorikğine rağmen Bin Ali konuşma özgürlüğünün ve olası bir muhalefetin önüne geçti. 1990'larda, İslamcı hareketi ortadan kaldırdı ve Burgiba'nınkinden bile daha karanlık ve daha baskıcı

²¹⁵⁵ Michele Penner Angrist, "Morning in Tunisia: The Frustrations of the Arab World Boil Over", In: *The New Arab Revolt What Happened, What It Means, and What Comes Next*. Council on Foreign Relations - Foreign Affairs, New York (2011): s. 75-80, s. 75-76.

²¹⁵⁶ H. Rumeysa Dursun, "Tunus' ta Otoriter Yönetim ve İslamcı Hareketin Doğuşu: Burgiba Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme (1956-1987)", *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*. Cilt 4, Sayı 1 (2017), s. 130-155, s. 132, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/334208> Erişim Tarihi: 23.07.2017.

²¹⁵⁷ Bruce Maddy-Weitzman, "Inter-Arab Relations", In: Rabinovich, Itamar and Haim Shaked (ed), *Middle East Contemporary Survey, Volume Xi, 1987*. Vol. 11. The Moshe Dayan Center. Westview Press, London 1989, s 117-153, s. 139; Andrew Borowiec, *Modern Tunisia: A democratic apprenticeship*. Praeger Publishers, Westport 1998, s. 1-2; Dursun, s. 132.

²¹⁵⁸ "Laikliğin topluma baskı aracı olarak kullanıldığı bu dönemde, dini kurumlar yeniden şekillendirilmiştir. Modernleşme, ilerleme ve kalkınma gibi idealleri gerçekleştirme gereğiyle İslam dini Tunus'ta siyasi ve toplumsal olarak etkisiz haline getirilmek istenmiştir. Çoğunluğu Müslüman olan bir topluma zorla kabul ettirilmek istenen bu siyasi proje, dini grupların siyasetten dışlanmasına ve muhalif bir İslami hareketin oluşmasına zemin hazırlamıştır." bkz. Dursun, s. 130, 132.

²¹⁵⁹ Cumhurbaşkanı'nın pozisyonu, ölüm veya istifa veya toptan yetersizlik nedeniyle boşalırsa, başbakan meclis döneminin kalan süresi için derhal makamı alır.

²¹⁶⁰ Cumhurbaşkanı Habib Burgiba, 1 Haziran 1975'te ömür boyu başkan ilan edilmesi bile onun iktidarını kaybetmesini engelleyemedi. Bkz. James L. Gelvin, *The Arab uprisings: what everyone needs to know*, Oxford University Press Second Edition, New York 2015, s. 42; Amor Boubakri, "Interpreting the Tunisian Revolution: Beyond Bou'azizi", In: Sadiki, Larbi (ed.), *Routledge handbook of the Arab Spring: rethinking democratization*, Routledge, New York 2015, s. 65-76, s. 70-71 ; Dursun, s. 150-151; Borowiec, s. 1-2.

bir diktatörlüğü pekiştirdi.²¹⁶¹ Her ne kadar Batı yanlısı politikalar sürsede, ülke içinde yaşanan insan hakları ihlalleri, demokratik gelişimin sağlanamaması, siyasi muhaliflere işkence edilmesi, basın özgürlüğünün kısıtlanması, internete sansür uygulanması, telefonların dinlenmesi ve belirli gruplara sağlanan imtiyazlar, yolsuzluk ve polisin tek parti iktidarını korumak için kullanılması siyasi sistemin dejenerasyona uğramasına ve ülkede istikrarın kaybolmasına sebep oldu.²¹⁶²

Tunus bağımsızlığını kazandığından beri her zaman Batı'ya karşı önemli bir müttefik olmuştur. Neo-liberal ekonomi politikaları, laiklik ve son zamanlardaki teröre karşı savaşta yürürlükteki yasaları ile aslında değerli bir dost olduğunu kanıtlamıştır. Batılı güçler Bin Ali'nin baskıcı politikaları, yolsuzluk ve insan hakları ihlalleri hakkında tam bilgiye sahipti.²¹⁶³ Bununla birlikte, diktatörün kendilerine sağladığı tüm hizmetlerin bedeli olarak bu olumsuzlukları görmezden gelmeyi tercih ettiler. Gerçekten de, WikiLeaks'in yayınladığı diplomatik telgraf yazışmalarından, ABD'nin; yolsuzluğun boyutu ve Tunus'luların içinde bulunduğu kötü durumun derecesi hakkında kapsamlı bir ön bilgiye sahip olduğu açıkça anlaşılmaktadır. ABD başta olmak üzere diğer Batılı güçlerin bölgedeki durumun farkında olmalarına rağmen, bölgedeki sinsi ideolojik, maddi ve askeri menfaatlerin arttırılması doğrultusunda bu amaçlarına ulaşmak için, özgürlük ve demokrasi kılıfının uydurulduğu açıkça görülmüştür. Bu çerçevede MENA bölgesinde Wikileaks belgelerinde ABD hükümetinin bölgedeki en yakın müttefiklerinin büyük ölçüde temsil gücü olmayan, baskıcı ve paraziter hükümetler olduğu gerçeğinin farkında olduğunu doğrulandı.²¹⁶⁴

Tunus'un uzun yıllardır ekonomiyle ilgili olarak özellikle genç nüfusun işsizliği, yüksek enflasyon ve buna bağlı olarak yüksek yaşam maliyeti, siyasi olarak Ben Ali diktatörlüğü altında geçirilen uzun zaman, Ben Ali ailesinin sahip olduğu zenginliğin kötüye kullanılmasının yanı sıra Ben Ali rejiminin sistemli yolsuzluğu, özel sektördeki

²¹⁶¹ Angrist, s. 76; Boubakri, s. 71. Genel olarak, Burgiba döneminden devam eden Ben Ali dönemindeki Tunus'taki siyasetin temel özellikleri için bkz. Seyed Amir Niakouie, "Contemporary Arab Revolutions: A Comparative Study", *Political Studies of Islamic World*, Vol. 1, No.2, Summer 2012, s. 1-47, s. 6-11, http://psiw.journals.ikiu.ac.ir/article_181_7217c7f5310b81483ad954ebe9597e77.pdf Erişim Tarihi: 23.07.2017.

²¹⁶² Al Jazeera Turk: 18 Mart 2014; Angrist, s. 76 ; Boubakri, s. 71

²¹⁶³ Dalal Daoud, "North America's Response to the Tunisian and Egyptian Uprisings", In: Sadiki, Larbi (ed.), *Routledge handbook of the Arab Spring: rethinking democratization*. Routledge, New York 2015, s. 623-635, s. 625-626

²¹⁶⁴ Corinna Mullin, "Post-Wikileaks lessons from the Tunisian 'intifada'", *Opendemocracy*.17 January 2011 <https://www.opendemocracy.net/corinna-mullin/post-wikileaks-lessons-from-tunisian-%E2%80%98intifada%E2%80%99> Erişim Tarihi: 24.07.2017

tekelcilik ve sıradan Tunusluların yerine belirli bir kesimin/elitin kayırılması ve bu çerçevede *WikiLeaks*'ın 28 Kasım 2010'da yayınladığı belgelerde ortaya çıkan bilinen gerçekler²¹⁶⁵ isyan etmelerine neden oldu.²¹⁶⁶

İsyanın kıvılcımını ise; 17 Aralık 2010 tarihinde ailesini geçindirmek için seyyar satıcılık yapan sebze satıcısı Tunuslu *Muhammed Buazizi*'nin tezgahının güvenlik güçleri (Zabıta/Polis) tarafından el konulması ve görmüş olduğu kötü muameleyi protesto etmek amacıyla kendisini valilik önünde ateşe verdiği dramatik eylemi Tunus'ta büyük bir protesto başlattı.²¹⁶⁷ Muhammed Buazizi'nin 17 Aralık 2010'daki cesur ve çaresiz eylemi, sadece son IMF tarafından yönetilen gıda sübvansiyonlarının ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanan yükselen gıda fiyatlarına karşı değil, aynı zamanda Ben Ali'nin tarafından askıya alınan uzun süredir devam eden diktatörlüğe, yüksek düzeyde işsizlik ve yolsuzluk ile sivil hakların ve siyasi özgürlüklerin neredeyse tamamının yokluğu da dahil olduğu yapısal sorunlara karşı ülke çapında bir protesto dalgasına yol açtı.²¹⁶⁸ Buazizi'nin hayatını kaybetmesi uzun yıllardır yoksulluk, yolsuzluk, işsizlik ve enflasyonla boğuşan milyonlarca Tunusluyu harekete geçirdi. Ülkenin dört bir yanında yönetimi protesto eden gösteriler düzenlenmeye başladı. Protestoların başkent sokaklarına taşmasıyla Bin Ali 14 Ocak 2011'de ülkeyi terkederek Suudi Arabistan'a sürgüne kaçtı.²¹⁶⁹ Tunus'ta Buazizi'nin hayatını kaybetmesi ile başlayan bu yerel protesto ve neticesindeki Tunus Devrimi / Yasemin Devrimi zincirleme bir reaksiyonu

²¹⁶⁵ 28 Kasım 2010 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı belgelerinin (Amerikan diplomatlarına ait 1966-2010 yılları arasındaki 251 bin 287 gizli diplomatik telgraf /yazışma) yayımlamaya başlayan Wikileaks'ın yayımladığı belgelerde; Tunus devlet başkanı ile eşinin mafya tarzı yolsuzluk ağı kurarak ülkenin tüm kaynaklarını ailece yağmaladıkları ve büyük bir servete sahip oldukları, Devlet Başkanı Bin Ali yaşandığı, rejimde tıkanmalar yaşandığı ve kendisinin yerine kimin geçeceğini kimsenin bilmediği ve dahası bu hırsızlar rejiminden kaçıp sığınacak bir limanın da olmadığı gibi birçok ayrıntılı bilgi yayınlanmıştır. Bkz. Hürriyet: "Tunus'ta bardağı Wikileaks belgeleri taşırdı." *Foreign Policy'de yayımlanan "The First WikiLeaks Revolution?"* başlıklı haberden derlenmiştir. 16.01.2011. Erişim Tarihi: 24.07.2017. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tunusta-bardagi-wikileaks-belgeleri-tasirdi-16766960> ; Schöllgen, Gregor. 2013, s. 294.

²¹⁶⁶ Astrid B. Boening, *The Arab Spring: Re-Balancing the Greater Euro-Mediterranean?*, Springer, Switzerland 2014, s. 39-40 ; Julia Clancy-Smith, "From Sidi Bou Zid to Sidi Bou Said: A Longue Durée Approach to the Tunisian Revolutions", In: Lesch, David W., and Mark Haas (eds.), *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East*, Westview Press, Boulder 2013, s. 13-34

²¹⁶⁷ Oğuzlu, s. 9; Angrist, s. 77; Gelvin, s. 27; Clancy-Smith, s. 16

²¹⁶⁸ Corinna Mullin, and Azadeh Shahshahani, "The legacy of US intervention and the Tunisian revolution: promises and challenges one year on", *Interface: a journal for and about social movements* 4.1 (May 2012), s. 67-101, s. 69-70, <http://www.interfacejournal.net/wordpress/wp-content/uploads/2012/05/Interface-4-1-Shahshahani-and-Mullin.pdf> Erişim Tarihi: 24.07.2017.

²¹⁶⁹ Al Jazeera Turk: 18 Mart 2014 ; Boubakri, s. 71

tetikleyerek bu protestoların Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da (MENA) hızlı bir şekilde yayılmasına neden oldu.²¹⁷⁰

Mağrip’te bulunan diğer bir ülke olan Fas ise, 1937’de kurulan Kurtuluş Partisi ile bağımsızlık mücadelesine başladı. Bu parti 1944’te Fas Sultanı Sidi Muhammed Ben Yusuf’un desteğini arkasına aldı. Şiddetli çatışmalar sonrasında, Fransa ile koruma antlaşmasının yürürlükten kaldırılması konusunda müzakereler başladı. Bu müzakereler sonucunda Fas 1956’da bağımsızlığını ilan etti ve Sidi Muhammed ülkenin kralı oldu. Sidi Muhammed’in 1961’de ölümünden sonra oğlu II. Hasan tahta çıktı. Muhalefete izin vermeyen otoriter bir rejim kurdu. Tunus’taki laik Burgiba yönetiminin aksine, Fas muhafazakar bir toplum haline geldi.²¹⁷¹ II. Hasan’ın ardından oğlu VI. Muhammed, 1999’da ülkenin yeni kralı oldu. VI. Muhammed; Babasının hükümdarlığı döneminin eleştirel bir resmini çizdi ve 1956-1999 yılları arasında insan hakları ihlallerini araştırması için bir “*Hakikat Komisyonu / Eştik ve Uzlaşma Komisyonu*”²¹⁷² kurdu.²¹⁷³ Ancak gerçekleştirilen reformlara rağmen, fiili olarak tüm güç kralda kalmaya devam etti.

Cezayir ise; sekiz yıl süren ve birçok cana mal olan dünyanın en büyük ve en kanlı koloni olmaktan çıkma savaşından sonra Fransa’dan bağımsızlığını ancak 3 Temmuz 1962’de kazandı.²¹⁷⁴ Fransız sömürgeci işgaline karşı silahlı ayaklanma başlayan özgürlük savaşında sivil nüfus ağır etkilendi, çünkü Fransa’nın acımasız savaşı; katliamları, kampları, toplu zorla yer değiştirme ve işkenceyi içeriyordu.²¹⁷⁵ Cezayir’deki savaşa devam etmek isteyen Fransız generallerinin Cezayir’de yaptıkları başarısız darbe girişiminden sonra, Cumhurbaşkanı de Gaulle 1961’de Cezayir ile müzakere etmeye

²¹⁷⁰ Boening, s. 39-40.

²¹⁷¹ Lafi, s. 9.

²¹⁷² Bu komisyonun resmi görevi aşağıdakilerden oluşmuştur: 1956-1999 arasındaki dönemde ağır insan hakları ihlallerini (keyfi gözaltı ve zorla kaybetme olarak tanımlanan) soruşturmak ve belgelemek; kurumsal sorumluluğu belirlemek (devlet organlarının); tazminat ve tazminat kararı vermek; ve gelecekte insan hakları ihlallerinin nasıl önlenileceği konusunda reform önerileri sunmak.

²¹⁷³ Bettina Dennerlein, “Remembering Violence, Negotiating Change: The Moroccan Equity and Reconciliation Commission and the Politics of Gender”, *Journal of Middle East Women’s Studies*, Vol. 8, No. 1, Gendered Memory in the Middle East and North Africa: Cultural Norms, Social Practices, and Transnational Regimes (Winter 2012), s. 10-36, s. 12, In: Jstor, Published by: Duke University Press, <https://www.jstor.org/stable/10.2979/jmiddeastwomstud.8.1.10> Erişim Tarihi: 03.10.2018

²¹⁷⁴ Kersten Knipp, “Trauma der verlorenen Kolonie Algerien”, *Deutschlandfunk*, 22.04.2011, https://www.deutschlandfunk.de/trauma-der-verlorenen-kolonie-algerien.871.de.html?dram:article_id=127304 Erişim Tarihi: 03.10.2018

²¹⁷⁵ “Cezayir’in 1 Kasım 1954’te Fransa’ya karşı başlattığı, sekiz yıl süren bağımsızlık savaşında, 1.5 milyon insan katledildi. Bağımsızlık kazanıldığında ise iki milyon insan toplama kamplarında tutuluyordu ve yüz binlercesi komşu ülkelere sığınmıştı”. Bkz. “Cezayir bağımsızlığını kutluyor”, *Euronews Türkçe*, 05.07.2012, <https://tr.euronews.com/2012/07/05/cezayir-bagimsizligini-kutluyor> Erişim Tarihi: 03.10.2018

başladı. 18 Mart 1962’de imzalanan “*Evian Antlaşmaları*” ile Cezayir bağımsızlığını elde etti.²¹⁷⁶ “*Kara ayaklı - pieds noirs*” olarak nitelendirilen yüz binlerce Avrupalı yerleşimci, Cezayir’den ayrılmak zorunda kaldı.²¹⁷⁷ Fransa, petrol sahalarını kontrol etmeye devam etmek için Sahra ve nükleer test alanları üzerindeki egemenliğini devam ettirme talepleri uluslararası toplum tarafından reddedildi.²¹⁷⁸

Bağımsız olduktan sonra Cezayir, sosyalizm ve İslam’a atıfta bulunarak kendisini Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak örgütledi. Ulusal Kurtuluş Cephesi (*Front de Libération Nationale - FLN*)²¹⁷⁹; ülkedeki tek parti olan Birlik Partisi’nin ana oyuncusu oldu. FLN’nin silahlı kolu “*Ulusal Kurtuluş Ordusu - Armée de Libération Nationale - ALN*” düzenli bir ordu haline getirildi, ancak ülkeyi özgürleştirmedeki rolü nedeniyle gücünü tam olarak politikacılara asla bırakmadı.²¹⁸⁰ 1989 yılına kadar Ulusal Kurtuluş Cephesi (*Front Islamique du Salut – FIS*) tarafından yönetilen Cezayir’de 1988’de gerçekleştirilen anayasal reformlar ile çok partili bir sisteme geçilmesinin ardından, 1991’de yapılan ilk çok partili seçimde İslami Selamet Cephesi’nin seçimleri kazanması üzere, ordunun darbe ile seçimleri iptal etmesi ve FIS’in kapatılması, ülkeyi 2000’li yılların başına kadar süren yaklaşık 200 bin kişinin hayatını kaybetti kanlı bir iç savaşa sürükledi.²¹⁸¹ Böylelikle 2011’de Tunus’ta kıvılcımı ateşlenen Arap Baharı’ndan 20 yıl önce “*Cezayir Baharı* ya da *ilk Arap Baharı*” olarak adlandırılabilir gelişme yaza dönüşmeden kanlı bir şekilde son buldu.²¹⁸²

Cezayir iç savaşın bitiminden sonra nispeten istikrarlı olmasına rağmen, 2010/11 yıllarında “Arap Baharı”nın ardından isyanlar yeniden doğdu. Ne de olsa, komşu

²¹⁷⁶ Fabian Klose, *Menschenrechte im Schatten kolonialer Gewalt: die Dekolonisierungskriege in Kenia und Algerien 1945-1962*, Vol. 66., Oldenbourg Verlag, München 2009, s. 113.

²¹⁷⁷ “5 Juli 1962 – die Unabhängigkeit für Algerien”, *Magrep Magazin*, 2018, <http://www.maghreb-magazin.de/zeitgeschichte/5-juli-1962-die-unabhaengigkeit-fuer-algerien.html> Erişim Tarihi: 03.10.2018

²¹⁷⁸ Phillip C. Naylor, *France and Algeria, A History of Decolonization and Transformation*, University Press of Florida, 2000, s. 55, 59-60, https://www.sahistory.org.za/sites/default/files/file%20uploads%20/phillip_c._naylor_france_and_algeria_a_history_book4me.org_copy.pdf Erişim Tarihi: 03.10.2018

²¹⁷⁹ Cezayir özgürlük savaşında Doğu Almanya, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi’ne doğrudan destek verdi. Bkz. Spanger, 1987, s. 163

²¹⁸⁰ Lisa Watanabe, “Algerien: Stabilität trotz aller Widrigkeiten”, *Center for Security Studies - CSS Analysen zur Sicherheitspolitik*, Nr. 209, Mai 2017, s. 1-4, <https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse209-DE.pdf> Erişim Tarihi: 03.10.2018

²¹⁸¹ Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. James D. Le Sueur, *Algeria since 1989: Between terror and democracy*, Zed Books, London 2013.

²¹⁸² “Cezayir 1992: Yaza hiç dönmeyen ilk Arap Baharı”, *Mepa News*, 01.04.2018, <https://www.mepanews.com/cezayir-1992-yaza-hic-donmeyen-ilk-arap-bahari-3681h.htm> Erişim Tarihi: 03.10.2018

ülkelerde halkın memnuniyetsizliğini uyandıranlara benzer koşullar Cezayir içinde geçerliydi. Ülkede, FLN ve onun koalisyon ortağı Ulusal Demokratik Birlik (*Rassemblement Ulusal Démocratique - RND*) dışında bir alternatif yoktu.²¹⁸³ İç savaşın sona ermesine rağmen, basın ve toplanma özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar devam etti, yolsuzluk ve kayırmacılık gelişti, ekonomik koşullar kötüleşti, konut kıtlığı ve yüksek oranda genç işsizliği sorunların başında gelmekteydi. Ancak bu süreçte bu sorunlara yönelik olumlu adımların atılması, demokratik bir siyasal sisteme ve insan haklarına yönelik reformların yapılması ve son olarak 1990-2000 arasında yaşanan iç savaşın ruh hali protestoların diğer ülkelerdeki gibi büyümeden önlenmesini sağladı.²¹⁸⁴

Fas ve Cezayir, Tunus ve Libya'ya göre "Arap Baharı"ndan doğrudan etkilenmedi.²¹⁸⁵ Fas'ta, monarşi ve güvenlik aygıtının özellikleri, Cezayir'de ise yalnızca kanlı iç savaşın hatırası yüzünden değil, aynı zamanda sorunların çözümüne yönelik atılan olumlu adımlar nedeniyle Arap Baharı sürecinden dolayı etkilenerek bu süreci çatışma olmadan, az hasarla atlattılar.²¹⁸⁶ Bütün Mağrip ülkeleri yüksek genç işsizlik, sosyal eşitsizlik, ekonomik problemler, politik meşruiyet krizleri, terör tehdidi ve radikal İslamcılık, kalkınma sorunları ve göç sorunları ile karakterize edilmektedir. Ancak Mağrip sadece bir kriz bölgesi değil aynı zamanda büyük potansiyeli olan dinamik bir bölgedir: gelişmekte olan pazarlar, insan sermayesi, genç bir nüfus, önemli enerji kaynakları ve Afrika kıtasına açılan bir köprüdür.²¹⁸⁷ Bu doğrultuda Almanya ve AB açısından 1990'lı yıllarla birlikte AB'nin güneyinde, Akdeniz'in karşı kıyısında en yakın bölge olma sebebiyle Mağrip'te bulunan ülkeler ile olan komşuluk ilişkisi bağlamında siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkileri, ve son olarak Mağrip'ten Avrupa'ya yönelik artan terör ve mülteci sorunu, özellikle Merkel dönemindeki Almanya'nın Mağrip ülkeleri ile olan ilişkilerinin önemli konularını oluşturmuştur.

²¹⁸³ Watanabe, s. 2-3

²¹⁸⁴ Watanabe, s. 2-3

²¹⁸⁵ Schäfer, 2016, s. 11

²¹⁸⁶ Lafi, s. 10; Layachi.

²¹⁸⁷ Schäfer, 2016, s. 11

3.14.1 Siyasi İlişkiler

Mağrip, coğrafi olarak Almanya'ya en yakın olan Arap bölgesi olmasına karşın. Alman dış politikası Ortadoğu'ya daha fazla odaklandı.²¹⁸⁸ Almanya'nın Mağrip'te sömürge geçmişi olmadığı gerçeği göz önüne alındığında, Mağrip ülkeleriyle ikili ilişkiler daha az yakın olmakla birlikte, aynı zamanda daha fazla yüksüz ve daha açıktır. Almanya, bağımsızlıklarını kazandıklarından beri tüm Mağrip ülkeleriyle; özellikle ekonomik, teknik ve kalkınma işbirliği alanlarında resmi ikili ilişkileri sürdürmüştür.²¹⁸⁹ Özellikle Ortadoğu çatışması nedeniyle Alman dış politikası; Akdeniz'in Doğu Akdeniz'e bakan bölgesi Mağrip'e uzun yıllar yalnızca sınırlı bir siyasi ilgi gösterdi.²¹⁹⁰ Bu, 2011'in Arap Baharı'ndan bu yana, ve yine de 2015'in mülteci krizinden bu yana, Kuzey Afrika'nın Alman diplomatik gündeminde önem kazanması nedeniyle biraz değişti.²¹⁹¹ Alman dış politikası hiçbir zaman Mağrip ülkeleri için kapsamlı bir bölgesel kavram geliştirmede, ancak tek tek ülkelerle ikili ilişkileri sürdürdü.²¹⁹² Bununla birlikte, 1990'lardan beri Almanya, 2008'de Akdeniz Birliği'ne devredilen eski Barselona Süreci'nde (*Barcelonaprozess*), Mağrip ülkeleriyle çok taraflı işbirliğini aktif ve sürekli olarak desteklemiştir.²¹⁹³ Alman siyasi sınıfı ile Mağrip ülkelerindeki yönetici elitler arasındaki kişisel bağlantılar Fransa ile karşılaştırıldığında iyi gelişmemiş, ancak sivil toplumları arasında birçok biçimde var olan ilişkiler son yıllarda istikrarlı bir şekilde yoğunlaşmıştır.²¹⁹⁴

Arap Baharı nedeniyle, Mağrip ülkelerine ilişkin Alman perspektifi, siyasal sınıf, kamuoyu ve ayaklanmalarda ve sonraki geçiş süreçlerinde medyaya duyulan ilginin

²¹⁸⁸ Isabelle Werenfels, "Maghreb", In: Guido Steinberg (Hg.), *Deutsche Nah-, Mittelost- und Nordafrikapolitik Interessen, Strategien, Handlungsoptionen*, SWP-Studie 2009/S 15, Mai 2009 Berlin, s. 7-15, s. 7, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2009_S15_sbg_ks.pdf Erişim Tarihi: 25.10.2018

²¹⁸⁹ Federal Almanya'nın; Tunus ile 1956'da, Cezayir ile 1962'de ve Fas ile 1956'da resmi diplomatik ilişkileri başladı.

²¹⁹⁰ Werenfels, s. 7; Schumacher, s. 521; Borchers.

²¹⁹¹ Isabel Schäfer, "Germany and the Maghreb Countries after the Arab Unrests: New Times, New Dynamics", *European Institute of the Mediterranean (IEMed) Yearbook 2013(a)*, s. 222-225, <https://www.iemed.org/observatori-es/arees-danalisi/arxiu-adjunts/anuari/iemed-2013/Schaefer%20Germany%20Maghreb%20Countries%20EN.pdf> Erişim Tarihi: 25.10.2018

²¹⁹² Schumacher, s. 521; Borchers.

²¹⁹³ Werenfels, s. 10

²¹⁹⁴ Isabel Schäfer & Tobias Koepf, "Franco-German foreign policy cooperation towards the Maghreb – converging goals, diverging policies", *Genshagener Papiere*, No. 20, November 2017, s. 7, http://www.stiftung-genshagen.de/uploads/media/SG_genshagner_papiere_20_web_01.pdf Erişim Tarihi: 25.10.2018

artması anlamında değişti.²¹⁹⁵ Tunus, Almanya'nın MENA bölgesindeki bir “*amiral gemisi*” ortağı olarak kabul edilirken, Fas ile arasındaki ikili ilişkiler yakın ve aynı zamanda gergindir.²¹⁹⁶ Cezayir ile ise ikili ilişkiler geleneksel olarak daha az yoğun olmasına karşın, şansölye Merkel'in 2008'deki Cezayir ziyareti sonrasında 2011'de şansölye Angela Merkel ve Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika'nın bir Alman-Cezayir “*karma ekonomik komisyon*” kurulması konusunda anlaşmalarının ardından, iki ülke arasında ekonomik ve ticari işbirliği daha üretken oldu.²¹⁹⁷ Bu doğrultuda Cezayir ile ilişkiler Ocak 2012'de Dışışleri Bakanı Westerwelle'nin Cezayir ziyareti²¹⁹⁸ ve Mart 2013'te Cezayir Dışışleri Bakanı Murad Medelci'nin iade-i ziyareti ile güçlendi ve pekiştirildi.²¹⁹⁹ Aynı şekilde 2015 ve 2016 yılları arasında farklı bakanlıkların karşılıklı resmi ziyaretlerin artması; Almanya'nın Cezayir ile ilişkileri yoğunlaştırma konusundaki kararlılığını açık bir şekilde gösterdi. 26 Mart 2015 tarihinde Berlin'de, Almanya ve Cezayir enerji ortaklığı konusunda anlaşmaları ikili ilişkilere yeni bir boyut kazandırdı.²²⁰⁰ Cezayir Başbakanı Abdülmelik Sellal 12 Ocak 2016 tarihindeki Berlin ziyareti sırasında; Libya, Mali ve DEAŞ'e karşı mücadele konusunda, Almanya ile daha yakın bir güvenlik işbirliğini açıkladı ve 1997 tarihli iki taraf arasındaki; Alman-Cezayir İade Anlaşması'nın daha sıkı uygulanmasını kabul etti. Bu bağlamda şansölye Merkel

²¹⁹⁵ Schäfer, 2013(a), s. 222

²¹⁹⁶ Schäfer & Koepf, s. 7

²¹⁹⁷ “Erste Deutsch-Algerische Gemischte Wirtschaftskommission stellt bilaterale Wirtschaftsbeziehungen auf neue Grundlage”, *Pressemitteilung Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit* (09.03.2011), 04.04.2011, *Bundesministerium für Bildung und Forschung*, imove, http://www.imove-germany.de/cps/rde/xchg/imove_projekt_de/hs.xsl/alle_news.htm?content-url=/cps/rde/xchg/imove_projekt_de/hs.xsl/11855.htm Erişim Tarihi: 25.10.2018

²¹⁹⁸ Thorsten Jungholt, “Besuch im Maghreb: Westerwelle vergleicht Regierung in Tunis mit CSU”, *Welt*, 09.01.2012, <https://www.welt.de/dieweltbewegen/article13806207/Westerwelle-vergleicht-Regierung-in-Tunis-mit-CSU.html> Erişim Tarihi: 25.10.2018; “Bundesaußenminister in Libyen, Tunesien und Algerien:Westerwelle begibt sich auf schwieriges Terrain”, *RP Online*, 07.01.2012, https://rp-online.de/politik/deutschland/westerwelle-begibt-sich-auf-schwieriges-terrain_aid-13851807 Erişim Tarihi: 25.10.2018

²¹⁹⁹ “Auf Einladung seines deutschen Amtskollegen, Herrn Guido Westerwelle: Herr Medelci vom 13. bis 14. März auf Staatsbesuch in Deutschland”, *Algerische Botschaft Berlin*, 13.03.2013, <http://www.algerische-botschaft.de/ar/startseite/archive-details/article/140.html> Erişim Tarihi: 26.10.2018

²²⁰⁰ “Gemeinsame Absichtserklärung über eine deutsch- algerische Energiepartnerschaft”, *Bundesministerium für Wirtschaft und Energie*, 26.03.2015, <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/G/gemeinsame-erklaerung-deutschland-algerien-energiepartnerschaft.pdf?blob=publicationFile&v=3> Erişim Tarihi: 26.10.2018; Rebeka Hiltz, “Deutsch-Algerische Energiepartnerschaft”, *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ)*, 2018, <https://www.giz.de/de/weltweit/57162.html> Erişim Tarihi: 26.10.2018

Cezayir’i “*bölgede önemli bir istikrar çapası*” olarak niteleyerek, Almanya ile Cezayir’in terörle mücadelede yakın işbirliğini vurgu yaptı.²²⁰¹

Tunus’ta 2011’de yaşanan Yasemin Devrimi çerçevesindeki demokratikleşme sürecinde bu yana, Alman hükümeti Tunus ile yoğun siyasi işbirliğini destekledi. Bu bağlamda Tunus’ta yaşanan devrimin ardından 12 Şubat 2011’de ülkeyi ilk ziyaret eden Batılı Dışişleri Bakanı olarak Westerwelle, Tunus’un geçici hükümet başbakanı Muhammed Gannuşi ile görüşme gerçekleştirdi. Görüşme sonrası Westerwelle yaptığı açıklamada; demokrasiye giden yoldaki Tunus’un dönüşüm sürecinde ona ekonomik ve siyasi reformlarda yardım sözü verdi.²²⁰² Federal Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle, diğer Avrupa ülkeleri durumunda görünür hale gelen eski sömürgeci güçlere karşı tarihsel bir kızgınlık yaratmadan Tunus başta olmak üzere Güney Akdeniz ülkelerinin dönüşümünü şekillendirme fırsatını kullanmaya çalıştı. Bu bağlamda, Westerwelle Almanya’nın Arap Baharı sürecinde yaygın olarak kullandığı “*dönüşüm ortaklığı - Transformationspartnerschaft*” kavramını ortaya koydu.²²⁰³ Tunus’taki siyasi değişime destek veren Almanya, Kalkınma İşbirliği Devlet Sekreteri Hans-Jürgen Beerfeltz, Tunus uçuşunda yaptığı açıklamada, 3.25 milyon Euro değerinde bir kalkınma yardım fonu kurduğunu belirtti. Yardım, diğer şeylerin yanı sıra seçimlerin düzenlenmesi için de mevcuttu. Westerwelle ayrıca federal hükümetin öğrenci değişimi için kısa vadeli 100 bin Euro sağlayacağını açıkladı.²²⁰⁴

Almanya Dışişleri Bakanı’nın Tunus’a (Şubat 2011, Ocak 2012 ve Mart 2013) yaptığı birkaç ziyaret de dahil olmak üzere, 9 Ocak 2012’de bir “*Ortak Deklarasyon*” imzalanması ile sonuçlanan, 2011’den bu yana yapılan çok sayıda karşılıklı ziyaretle Tunus ve Almanya arasındaki ilişkiler üst seviyeye çıkarıldı.²²⁰⁵ O zamanki Tunus Dışişleri Bakanı Refik Abdel-Salam ile iki ülke arasındaki stratejik dönüşüm süreci ortaklığı bağlamında işbirliğini derinleştirmek ve birleştirmek için imzalanan “Ortak Deklarasyon”; demokrasi, hukukun üstünlüğü, medya, sivil toplum, mesleki eğitim, eğitim ve kültürel işbirliği alanlarında çok sayıda Alman-Tunus işbirliği projesinin önünü

²²⁰¹ “Ministerpräsident Sellal in Berlin: Algerien ist Stabilitätsanker in der Region”, *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 2018, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/algerien-ist-stabilitaetsanker-in-der-region-321054> Erişim Tarihi: 27.10.2018

²²⁰² “Wir gratulieren zur Revolution”, Westerwelle in Tunesien”, *n-tv.de*, 12.02.2011, <https://www.n-tv.de/politik/Westerwelle-in-Tunesien-article2597186.html> Erişim Tarihi: 27.10.2018

²²⁰³ Dihstelhoff & Ouaisa, s. 138

²²⁰⁴ “Wir gratulieren zur Revolution”, *n-tv.de*, 12.02.2011,

²²⁰⁵ Schäfer, 2013(a), s. 223;

açarak iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine büyük katkı sağladı.²²⁰⁶ Bu çerçevede, Almanya 2012-2013 döneminde Tunus'a yaklaşık 60 milyon Euro tahsis etti. Mart 2012'de, o zamanki Başbakanı Hammadi Cibali'nin²²⁰⁷, ardından Mart 2013'te Tunus Cumhurbaşkanı Moncef Marzouki'nin²²⁰⁸ Berlin ziyaretleri iki ülke arasındaki ilişkileri arttırdı. Bu bağlamda özellikle Mart 2012'de Şansölye Merkel ve Hammadi Cibali; iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin bir üst seviyeye çıkması anlamına gelen ve Almanya-Mağrip ilişkileri tarihi açısından bir ilki ihtiva eden “*hükümetlerarası iştişare*”nin başlamasına karar verdiler.²²⁰⁹ Berlin'de 12 Eylül 2012 tarihinde, ilk Alman-Tunus hükümetlerarası iştişareler; daha derin bir işbirliğinin temelini oluşturan Devlet Sekreterleri düzeyinde gerçekleştirildi.²²¹⁰

Her iki hükümet arasında en son 2016'da gerçekleştirilen kapsamlı dönüşüm ortaklığı ve devlet düzeyindeki düzenli siyasi diyalog mutakabatın bu seviyedeki bir sonraki toplantısı Berlin'de 2018 için planlandı.²²¹¹ 2011 Tunus Yasemin Devrimin'den 2017 yılına kadar geçen süredeki çok sayıda siyasi ziyaret, Tunus ile iyi ve yoğun ilişkileri teyit etti. Federal Cumhurbaşkanı Gauck, Nisan 2015'te resmi bir ziyaret için Tunus'a gitmesinin ardından²²¹², Şansölye Merkel 2017 yılında yapmış olduğu Tunus ziyaretinde Cumhurbaşkanı El-Baci Kaid es-Sibsi ve Başbakan Yusuf Şahid ile görüşmeler gerçekleştirerek, Almanya ve Tunus, sığınma başvurusu reddedilen sığınmacıların sınır dışı edilmesini hızlandırmak için somut adımlar atılması konusunda anlaşıldılar.²²¹³ Merkel

²²⁰⁶ Jürgen Theres, “Quartalsbericht, Maghreb, Quartal I/2012”, *Hanns-Seidel-Stiftung*, 2012, s. 2, https://www.hss.de/fileadmin/media/downloads/QB/Maghreb_QB_2012_1.pdf Erişim Tarihi: 27.10.2018

²²⁰⁷ Karsten Kammholz, “Hamadi Jebali: Besuch eines Bittstellers”, *Hamburger Abendblatt*, 15.03.2012, <https://www.abendblatt.de/politik/deutschland/article107758946/Hamadi-Jebali-Besuch-eines-Bittstellers.html> Erişim Tarihi: 28.10.2018

²²⁰⁸ “Demokratie in Tunesien stärken”, *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 22. März 2013, <https://www.bundestkanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/demokratie-in-tunesien-staerken-469920> Erişim Tarihi: 28.10.2018

²²⁰⁹ Isabel Schäfer, “Nordafrika-Politik zwischen Idealen und Interessen: Deutschland und Frankreich müssen ihre Unterstützung besser aufeinander abstimmen”, *Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik*, DGAPanalyse, No. 1, März 2013(b), s. 11, https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/55212/ssoar-2013-schafer-Nordafrika-Politik_zwischen_Idealen_und_Interessen.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2013-schafer-Nordafrika-Politik_zwischen_Idealen_und_Interessen.pdf Erişim Tarihi: 28.10.2018

²²¹⁰ Schäfer, 2013(a), s. 223; Schäfer, 2013(b), s. 11

²²¹¹ “Tunesien und Deutschland: Bilaterale Beziehungen”, *Auswärtiges Amt*, 06.05.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/tunesien-node/-/219030> Erişim Tarihi: 15.05.2019

²²¹² “Bundespräsident Gauck in Tunis eingetroffen”, *Deutsche Welle*, 27.04.2015, <https://www.dw.com/de/bundespraesident-gauck-in-tunis-eingetroffen/a-18411935> Erişim Tarihi: 15.05.2019

²²¹³ “Merkel in Nordafrika: Gemeinsam gegen illegale Migration”, *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 03. März 2017, <https://www.bundestkanzlerin.de/bkin-de/angela->

bu ziyareti sırasında Tunus parlamentosuna bir konuşma yaptı.²²¹⁴ Cumhurbaşkanı El-Baci Kaid es-Sibsi, 2015 yılında Elmau'daki G7 Zirvesi'nde ve 2017'de Hamburg'daki G20 Afrika Konferansı'na Almanya'nın daveti ile özel bir konuk olarak katıldı.

Almanya, 1956'da diplomatik ilişki kurduğu Fas'la olan ilişkisi geleneksel olarak yakın, dostça ve stressizdir. Şansölye Angela Merkel ve Kral VI. Muhammed ile en son Eylül 2010 tarihinde BM Genel Kurulu toplantısı çerçevesinde için gittiği New York'ta bir araya gelerek ikili görüşmeler gerçekleştirdiler.²²¹⁵ MENA bölgesi içindeki Fas, Almanya için kilit bir ortaktır. Alman Dışişleri Bakanı Westerwelle ve Fas Dışişleri Bakanı Saad-Eddine El Othmani arasında 12 Eylül 2013'te imzalanan “*Rabat Deklarasyonu - Erklärung von Rabat*” ile, iki ülkenin dışişleri bakanları sürekli bir işbirliğinde bulunmaya ve demokratik kalkınma, hukukun üstünlüğü, sivil toplum ve insan hakları konusundaki ikili diyalogları derinleştirmeye karar verdiler.²²¹⁶ Federal Dışişleri Bakanı Steinmeier meslektaşısı Fas Dışişleri Bakanı Selahaddin Mezouar ile 13 Haziran 2014 tarihinde Berlin'de bir araya geldi. İki dışişleri bakanı arasındaki toplantının odak noktasını; ikili işbirliğinin daha da güçlendirilmesi oluşturdu. Steinmeier, Fas'ın Arap dünyasındaki ayaklanmalar ışığında meydana gelen gelişmeler karşısında “çok akıllıca hareket ederek” istikrarını korumasına övgüde bulundu.²²¹⁷ Steinmeier, Ocak 2015'te Fas'a yaptığı iade-i ziyarette, Kral VI. Muhammed ve Başbakan Abdelilah Benkirane tarafından kabul edildi. İkili görüşmelerin gündemini; Fas'tan Akdeniz üzerinden Avrupa'ya gelmeye çalışan birçok Afrikalı mültecinin sorunu

[merkel/terminkalender/reiseberichte/gemeinsam-gegen-illegale-migration-203112](https://www.dw.com/de/merkel-vereinbart-mit-tunesien-schnellere-abschiebungen/a-37790189-0) Erişim Tarihi: 15.05.2019; “Merkel vereinbart mit Tunesien schnellere Abschiebungen”, *Deutsche Welle*, 03.03.2017, <https://www.dw.com/de/merkel-vereinbart-mit-tunesien-schnellere-abschiebungen/a-37790189-0> Erişim Tarihi: 15.05.2019

²²¹⁴ Angela Merkel'in Tunus Meclisi'de yapmış olduğu konuşma metni için bkz. Angela Merkel, “Rede von Bundeskanzlerin Merkel im Parlament der Tunesischen Republik am 3. März 2017 in Tunis”, *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 03. März 2017, <https://m.bundeskanzlerin.de/bkinm-de/aktuelles/rede-von-bundeskanzlerin-merkel-im-parlament-der-tunesischen-republik-am-3-maerz-2017-in-tunis-601008> Erişim Tarihi: 15.05.2019

²²¹⁵ Stefan Schultz, “Merkel bei Uno-Vollversammlung: Deutschland ringt um Sitz im Sicherheitsrat”, *Spiegel Online*, 20.09.2010, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/merkel-bei-uno-vollversammlung-deutschland-ringt-um-sitz-im-sicherheitsrat-a-718553.html> Erişim Tarihi: 02.06.2018

²²¹⁶ “Erklärung von Rabat, 12. September 2013”, *Auswärtiges Amt*, 12.09.2013, <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/257514/566e156341b0eaa1f170d6d88243c96b/130912-dt-marokko-erklaerung-data.pdf> Erişim Tarihi: 02.06.2018

²²¹⁷ “Bilaterale Beziehungen „auf gutem Fundament“”, *Auswärtiges Amt*, 13.06.2014, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/marokko-node/140613-bm-mezouar/262792> Erişim Tarihi: 02.06.2018

ile Fas'taki reform süreci ve iki ülke arasındaki güvenlik yetkililerinin terörizme karşı mücadelede işbirliği konuları oluşturdu.²²¹⁸

Almanya ve Fas arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve kalkınma işbirliği, özellikle çevre, iklim değişikliği, enerji ve bilim gibi kilit konularda sıkı bir işbirliği bulunmaktadır. Son yıllarda demokratik gelişme, hukukun üstünlüğü, sivil toplum ve insan hakları gibi alanlarda iki ülke arasında diyalog güçlenmiştir. 2012'de kurulan Ortak Ekonomik Komisyon, 2016'da bir araya gelmiştir. Fas ve Almanya 2017 ve 2018'de, Küresel Göç ve Kalkınma Forumu'nun iki yıllık başkanlığını ortaklaşa yürüttüler. Friedrich Ebert Vakfı, Konrad Adenauer Vakfı, Friedrich Naumann Vakfı, Hanns Seidel Vakfı ve Heinrich Böll Vakfı'nın Rabat'ta temsilcilikleri bulunmaktadır. Federal İstatistik Ofisine göre, şu anda Almanya'da 72.000 Faslı yaşıyor. Fas hükümeti ise, Almanya'da yaklaşık 150.000 Fas kökenli insan olduğunu varsaymaktadır.²²¹⁹

Arap Baharı "Arap Kışına" dönüştüğünde Mağrip'le işbirliği yapma konusundaki yeni Alman coşkusu azaldı ve Arap dünyasında bölge çapında demokratik geçişin artık gündemde olmadığı belli oldu. Dahası, 31 Aralık 2015 gecesi yaşanan "Köln olayları" olarak bilinen (çoğunlukla Kuzey Afrika kökenli bir grup genç erkek, cinsel olarak çok sayıda kadını taciz etti ve değerli eşyalarını çaldı)²²²⁰ olaylar neticesinde, Alman medyası ve kamuoyunun Kuzey Afrikalı göçmenlere karşı algıları karararak, bir anlamda "hoşgeldin kültürü - Willkommenskultur" sona erdi.²²²¹ Müslümanlara yönelik mevcut önyargıların 2015 ve 2016 yıllarındaki kötüleşen mülteci krizi ile birlikte Mağreb

²²¹⁸ "Steinmeier beginnt Nordafrika-Reise in Marokko", *Süddeutsche Zeitung*, 22.01.2015, <https://www.sueddeutsche.de/politik/international-steinmeier-beginnt-nordafrika-reise-in-marokko-dpa-urn-newsml-dpa-com-20090101-150121-99-09111> Erişim Tarihi: 02.06.2018

²²¹⁹ "Deutschland und Marokko: bilaterale Beziehungen", *Auswärtiges Amt*, 06.05.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/marokko-node/-/224064> Erişim Tarihi: 15.05.2019

²²²⁰ Jörg Diehl, Philipp Seibt, Kendra Stenzel und Hendrik Ternieden, "Silvester-Übergriffe und die Folgen: Eine Nacht in Köln", *Spiegel Online*, 05.01.2016, <https://www.spiegel.de/panorama/justiz/koeln-was-in-der-silvesternacht-am-bahnhof-geschah-a-1070625.html> Erişim Tarihi: 03.06.2018

²²²¹ Christian Werthschulte, "'Nach' Köln ist wie 'vor' Köln. Die Silvesternacht und ihre Folgen", *Aus Politik und Zeitgeschichte – APuZ*, "Köln", 67. Jahrgang, 1–3/2017, 9. Januar 2017, s. 10-17, s. 10, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, 06.01.2017, <http://www.bpb.de/apuz/239696/die-silvesternacht-und-ihre-folgen?p=all> Erişim Tarihi: 03.06.2018

vatandaşlarına²²²² karşı yöneldi ve 19 Aralık 2016'da Berlin'deki Noel pazarına düzenlenen terör saldırısının²²²³ Alman-Mağrip ilişkileri üzerinde olumsuz etkisi oldu.²²²⁴

Tunuslu düzensiz göçmen ve DAEŞ destekçisi Anis Amri'nin yaptığı saldırı sonrasında, Tunus ile yeni yeni başlayan ikili ilişkiler, Başbakan Yusuf Şahid'in Şubat 2017'de Berlin'e yaptığı ziyareti hafifleten ilk küçük siyasi krizden geçti.²²²⁵ İki başbakan arasında yapılan görüşmelerin ana konusunu; Tunus'un biran önce istikrara kavuşarak, Avrupa'ya yönelik yasadışı göçü önlemeye yardım etmesi ile başvurusu reddedilen sığınmacıların hızlı bir şekilde geri kabul edilmesi oluşturdu.²²²⁶ Bu bağlamda Merkel'in başvurusu reddedilen sığınmacıların hızlı bir şekilde geri kabul edilmesi ve Tunus'ta oluşturulacak sığınmacı kabul kampları ile bu sürece yardımcı olunması talebi iki ülke arasında küçük bir kriz yarattı. Tunus Başbakanı Şahid çok daha önceden belirttiği gibi, net bir şekilde bu türde kampların Tunus'ta bulunmayacağını vurguladı.²²²⁷ Merkel Almanya'da bulunan yaklaşık 1500 Tunus vatandaşının gönüllü ya da gönülsüz olarak ülkeyi terk etmek zorunda olduğunu ifade ederek, bu işin hızlandırılması için gerekli finansal teşvikler dahil olmak üzere Tunus'ta kurulacak danışma merkezleri, eğitim ve iş

²²²² 2011'den bu yana ve özellikle 2015'teki mülteci krizinden bu yana, Kuzey Afrika'dan Almanya'ya gelen (çoğunlukla düzensiz) göçmen sayısı arttı, ancak Suriye'den, Afganistan'dan, Irak'tan gelen mültecilerin sayısından daha az bir oranda (yaklaşık 2015 yılında 704.000) ve Sahra Altı Afrika ülkeleri. 2015 yılında tüm Mağrip ülkelerinden 28.000'den fazla göçmen bir araya geldi, bunların arasında Fas'tan 10.057, Cezayir'den 10.497, Tunus'tan 5.376 ve Libya'dan 2.693 kişi geldi. Almanya'da yaşayan Kuzey Afrika toplulukları geleneksel olarak oldukça küçüktü: Almanya'da 2015 yılı itibarıyla, 72,129 Fas vatandaşı, 20,505 Cezayir vatandaşı ve yaklaşık 30,696 Tunus vatandaşı yaşıyordu. Bu düzenli göçmenler genel olarak oldukça iyi bir şekilde bütünleşmişti ve yalnızca siyasi tartışmalarda veya medyada küçük bir rol oynamaktaydı. Bkz. Dirk Morlok / Andrea Kothen, "Fakten, Zahlen und Argumente", *Pro Asyl*, April 2019, <https://www.proasyl.de/thema/fakten-zahlen-argumente/> Erişim Tarihi: 14.05.2019; "Migrationsbericht der Bundesregierung 2016/2017", *Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat & Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (Bamf)*, 23.01.2019, https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Migrationsberichte/migrationsbericht-2016-2017.pdf?__blob=publicationFile Erişim Tarihi: 14.05.2019; Schäfer & Koepf, s. 8

²²²³ 19 Aralık 2016 akşamı Tunus vatandaşı Anis Amri tarafından Noel pazarına gasp edilen bir TIR ile düzenlenen terör saldırısında 12 kişi öldü, yaklaşık 70 kişi de yaralandı. Bkz. "Almanya Noel panayırındaki saldırının kurbanlarını andı", *Deutsche Welle Türkçe*, 19.12.2017, <https://www.dw.com/tr/almanya-noel-panayirindaki-saldirinin-kurbanlarini-andi/av-41863799> Erişim Tarihi: 04.06.2018

²²²⁴ Schäfer & Koepf, s. 7

²²²⁵ Schäfer & Koepf, s. 7-8

²²²⁶ "Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel und dem Ministerpräsidenten der Republik Tunesien Chahed in Berlin", *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 14. Februar 2017, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/pressekonferenzen/pressekonferenz-von-bundeskanzlerin-merkel-und-dem-ministerpraesidenten-der-republik-tunesien-chahed-843882> Erişim Tarihi: 04.06.2018

²²²⁷ "Flüchtlingsfragen und Demokratieaufbau: Schwieriger Besuch von tunesischem Regierungschef", *Wiwo.de*, 13.02.2017, <https://www.wiwo.de/politik/ausland/fluechtlingsfragen-und-demokratieaufbau-schwieriger-besuch-von-tunesischem-regierungschef/19383996.html> Erişim Tarihi: 04.06.2018

desteği gibi sürecin hızlanmasını sağlayacak koşulların oluşturulması konusunda Tunus hükümetinden yardımcı olmasını talep etti.²²²⁸

Şubat 2016’da üç Mağrip ülkesi Fas, Cezayir ve Tunus ziyareti sırasında Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanı Gerd Müller, Almanya’nın Kuzey Afrika’daki kalkınma politikasının hedeflerini yineledi: siyasi ve ekonomik istikrar, ekonomik dinamikleri teşvik etmek ve genç kuşaklar için yeni umutlara katkıda bulunmak.²²²⁹ Bununla birlikte, bu hedefler tamamen özverili değildir. 2016’dan beri Alman hükümeti, Mağrip’ten gelen göçü azaltmak, siyasi sığınma alma ihtimali düşük olanların geri dönüş koşullarını kolaylaştırmak ve kendi ülkelerine geri döndüklerinde daha iyi yeniden entegrasyon koşulları sunmak için daha sıkı bir şekilde çaba sarf etmektedir.²²³⁰

Alman hükümeti’nin, üç Mağrip ülkesi: Tunus, Cezayir ve Fas’ın “*güvenli ülke*” olarak sınıflandırarak, iltica ve sığınma başvurularından kaynaklanan yükü azaltmaya çalışması üzerine yapılan siyasi tartışmalar 2016’da Alman-Mağrip ilişkilerini gölgede bıraktı.²²³¹ Merkel Hükümeti; Mağrip devletlerini, kendileri üzerinden AB’ye olan transit geçiş göcünü daha sıkı kontrol etmeleri konusunda teşvik etmek için, sığınma başvuruları ve kovuşturma işlemlerinin hızlandırılması ve kolaylaştırılması amacıyla bu üç ülkeyi “güvenli ülke” olarak tanımlayan bir yasa çıkarmayı amaçladı. Alman hükümeti insan hakları komiseri Baerbel Kofler başta olmak üzere bu yasaya karşı, “*üç ülkede kanıtlanmış ve belgelenmiş insan hakları ihlalleri olduğu*”²²³² yönelik itirazlara ve eleştirilere rağmen, Alman Federal Meclisi Bundestag, 13 Mayıs 2016’da bu yöndeki

²²²⁸ “Merkels Treffen mit tunesischem Ministerpräsidenten: Tunesier sollen zurück in ihr Land – ob freiwillig oder nicht”, *Deutschlandradio*, 14.02.2017, https://www.deutschlandfunk.de/merkels-treffen-mit-tunesischem-ministerpraesidenten.2852.de.html?dram:article_id=378957 Erişim Tarihi: 04.06.2018; “Treffen mit Staatschef Chahed: Merkel will Tunesien-Rückkehrer stärker unterstützen”, *RP Online*, 14.02.2017, https://rp-online.de/politik/deutschland/treffen-mit-yousseff-chahed-angela-merkel-will-tunesien-rueckkehrer-staerker-unterstuetzen_aid-19273435 Erişim Tarihi: 04.06.2018

²²²⁹ “Reise von Bundesminister Müller nach Marokko, Algerien und Tunesien”, *Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung*, 25.02.2016, https://www.bmz.de/de/presse/aktuelleMeldungen/2016/februar/160225_pm_016_Reise-Bundesminister-Mueller-nach-Marokko-Algerien_und-Tunesien/index.html Erişim Tarihi: 04.06.2018

²²³⁰ Schäfer & Koepf, s. 8

²²³¹ Kerstin Knipp & İsmail Azzam, “Mağrip ülkeleri ne kadar güvenli?”, *Deutsche Welle Türkçe*, 23.02.2019, <https://www.dw.com/tr/mağrip-ülkeleri-ne-kadar-güvenli/a-47613536> Erişim Tarihi: 02.03.2019

²²³² “Almanya’dan Fas, Cezayir ve Tunus için ‘güvenli ülke’ kararı”, *Sputnik Türkiye*, 13.05.2016, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201605131022737239-almanya-guvenli-ulke-fas-cezayir-tunus/> Erişim Tarihi: 02.03.2019

yasaları onaylayarak²²³³ bu üç ülkeyi güvenli ülke ilan etti.²²³⁴ Buna karşın, Mart 2017’de Almanya Federal Konseyi Bundesrat tarafından ise bu yasa teklifinin reddedilmesi ile bu yasa yürürlüğe giremedi.²²³⁵ Alman hükümeti tasarının yasallaşması ve bu bağlamda sığınmacı sorununa çözüm bulmak için yeni arayışlara girdi.²²³⁶

Merkel Hükümeti’nin 2017 yılı itibariyle Almanya’nın Mağrip politikasında öncelikli konusunu bu ülkeler üzerinden Avrupa ve Almanya’ya yönelik göç oluşturmaktadır. Almanya bu ülkelerden gelen göçü önlemek için bu ülkeler ile geri kabul anlaşmalarının daha sıkı uygulanmasına, bu üç ülkeyi güvenli ülke statüsüne yükseltip başvurusu reddedilen düzensiz göçmenlerin geri gönderilmesinin hızlandırılmasına yönelik Tunus, Cezayir ve Fas ile çeşitli anlaşmalar ve teşvikler ve bazen tehditler yoluyla işbirliği arttırmaya çalışmaktadır.²²³⁷ Ancak, Almanya 2011 Baharı ile birlikte Mağrip ülkeleri ile siyasi, ekonomik, güvenlik gibi birçok alanda elde ettiği fırsatları bir yana koyarak, 2015 sonrası Mağrip ülkeleri ile olan ilişkileri önemli ölçüde göç konusuna indirgemesi bu ülkeler ile gelecekteki ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceği ve bu bağlamda birçok önemli fırsatı kaçırmaya neden olabilecektir.

3.14.2 Ekonomik İlişkiler

Tunus devriminden sonra her iki ülke ilişkileri daha da derinleşmek için daha fazla inisiyatif gösterdiğinden, Almanya ile Tunus arasındaki ekonomik ilişkiler oldukça yoğunlaşmıştır. Almanya (Fransa ve İtalya’dan sonra) Tunus’ta üçüncü büyük ticaret ortağı ve yabancı yatırımcıdır.²²³⁸ Almanya-Tunus Ticaret ve Sanayi Odası’na göre,

²²³³ “Bundestag: Drei sichere Herkunftsstaaten”, *Deutscher Bundestag*, 13.05.2016, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2016/kw19-de-sichere-herkunftsstaaten-421684> Erişim Tarihi: 04.06.2018

²²³⁴ “Alman meclisi Cezayir, Tunus ve Fas’ı ‘güvenli ülkeler’ ilan etti”, *Euronews Türkçe*, 13.05.2016, <https://tr.euronews.com/2016/05/13/alman-meclisi-cezayir-tunus-ve-fas-i-guvenli-ulkeler-ilan-etti> Erişim Tarihi: 04.06.2018

²²³⁵ “Bundesrat zu Algerien, Tunesien, Marokko: Maghreb-Staaten keine sicheren Länder”, *Der Tagesspiegel*, 10.03.2017, <https://www.tagesspiegel.de/politik/bundesrat-zu-algerien-tunesien-marokko-maghreb-staaten-keine-sicheren-laender/19500636.html> Erişim Tarihi: 04.06.2018

²²³⁶ “Sichere Herkunftsstaaten” Was die Pläne der Bundesregierung bedeuten”, *Spiegel Online*, 18.07.2018, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/tunesien-marokko-algerien-fragen-und-antworten-zu-sicheren-herkunftsstaaten-a-1219080.html> Erişim Tarihi: 04.06.2018

²²³⁶ “Sichere Herkunftsstaaten” Was die Pläne der Bundesregierung bedeuten”, *Spiegel Online*, 18.07.2018, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/tunesien-marokko-algerien-fragen-und-antworten-zu-sicheren-herkunftsstaaten-a-1219080.html> Erişim Tarihi: 04.06.2018

²²³⁷ Schäfer & Koepf, s. 8

²²³⁸ “Tunesien und Deutschland: Bilaterale Beziehungen”, *Auswärtiges Amt*, 06.05.2019

Tunus'ta yaklaşık 250'e yakın ihracata yönelik şirket faaliyet göstermekte olup²²³⁹, toplamda 55.000 Tunuslu işçi çalıştırmakta ve 350 milyon Euro'un üzerinde yatırım yapmaktadır.²²⁴⁰ Almanya'nın 2017 yılı itibariyle Tunus'a olan ihracatı 1.584 milyar olarak gerçekleşirken, Tunus'tan yapmış olduğu ithalat ise 1.765 milyar Euro oldu.²²⁴¹ Almanya, başta tekstil (öncü), elektronik ürünler, makineler, motorlu taşıtlar, kimyasal ürünler, gıda maddeleri, demir ve donanım olmak üzere Tunus'a ihracat yapmaktadır. Tunus'un ana Alman ithalatı tekstil (bitmiş ürünler), elektroteknik parçalar, otomobil parçaları (özellikle kablolar), deri ürünleri, ham petrol, gıda maddeleri, yakıtlar, yağlama yağları ve halılardır.

Cezayir ekonomisi, ağırlıklı olarak devlet tarafından örgütlenmiş ve enerji sektörü tarafından domine edilmektedir. İhracat gelirlerinin yüzde 93'ü gayrisafi yurtiçi hasılın yüzde 27'sini oluşturan petrol ve gaz sektöründen gelmektedir. Cezayir'in ana tedarikçileri Çin, Fransa ve İspanya'nın ardından Almanya bulunmaktadır.²²⁴² Almanya'nın 2017 yılı itibariyle Cezayir'e olan ihracatı 3.120 milya Euro olarak gerçekleşirken, Cezayir'in Almanya'ya ihracatı 1.152 milyar Euro oldu.²²⁴³ Almanya'nın Cezayir'e ihracatında en önemli ürünler makineler, motorlu taşıtlar ve taşıt parçaları ile kimyasal ürünler gelmektedir. Almanya'ya yapılan ithalat, çoğunlukla ham petrolün yanı sıra kimyasal ürünler ve diğer hammaddelerden oluşmaktadır. Cezayir'de 2000'den fazla çalışanı olan 200'den fazla Alman şirketi faaliyet göstermektedir. Alman Dış Ticaret Odasının Cezayir'de yaklaşık 800 üyesi bulunmaktadır.²²⁴⁴ Şansölye Merkel ve Cumhurbaşkanı Bouteflika'nın 2011'de kabul ettiği Alman-Cezayir "Ortak Ekonomik Komisyonu" na ek olarak, 2015 Enerji Ortaklığı, iş bağlantıları için başka bir forum olarak eklendi. Ayrıca ilk Alman-Cezayir Tarım Forumu Kasım 2015'te gerçekleşti.²²⁴⁵

²²³⁹ "Mittelmeerkooperation stärken, Investitionen in Nordafrika fördern", *Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung*, 29.02.2016, <http://www.bmz.de/20160229-1> Erişim Tarihi: 05.06.2018

²²⁴⁰ "Tunesien und Deutschland: Bilaterale Beziehungen", *Auswärtiges Amt*, 06.05.2019

²²⁴¹ "Export nach und Import aus Tunesien", Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Afrika/Tunesien/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 05.06.2018

²²⁴² "Deutschland und Algerien: bilaterale Beziehungen", *Auswärtiges Amt*, 20.06.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/algerien-node/bilateral/222128> Erişim Tarihi: 24.07.2018

²²⁴³ "Export nach und Import aus Algerien", Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Afrika/Algerien/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 05.06.2018

²²⁴⁴ "Deutschland und Algerien: bilaterale Beziehungen", *Auswärtiges Amt*, 20.06.2018

²²⁴⁵ "Deutschland und Algerien: bilaterale Beziehungen", *Auswärtiges Amt*, 20.06.2018

Almanya, Fas ticaret dengesinde 2016 yılında 7. Sırada bulunmaktadır. Fas'ın ticaret yaptığı ülkeler arasındaki ilk sıralarda Fransa, İspanya, ABD ve Çin yer almaktadır. 2017 yılında, Almanya Fas'tan 1,097 milyar Euro mal ithal ederken, aynı dönemde Almanya 2,067 milyar Avro mal ihraç etmiştir.²²⁴⁶ Kazablanka'ya odaklanarak, Fas'ta Alman sermaye iştiraki olan yaklaşık 200 şirket ile temsil edilmektedir. Bunların çoğu, Fas'taki işletmeyi Fransızca konuşan Sahra altı Afrika'dan da yapan satış ofisleridir. En önemli Alman ihracat malları otomotiv, makine mühendisliği, elektrik mühendisliği ve kimya endüstrilerinden gelmektedir. Önemli iş alanları otomotiv yan sanayi, yenilenebilir enerji, çevre (su, atık, geri dönüşüm) ve tarımdır (Fas, Alman damızlık sığırların en önemli ithalatçılarından biridir). Almanya ile Fas arasındaki Ortak Ekonomik Komisyonu, Merkel dönemi ile birlikte ekonomik değişime daha fazla ivme vermek ve onu daha geniş bir alana koymak istemektedir.²²⁴⁷

Kalkınma işbirliği Fas ile ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Almanya, Fas'taki en büyük ikili bağışçılardan biridir. 2018 Ekim'inde, Federal Cumhuriyeti, Fas'a hükümet müzakerelerinde çoğunlukla imtiyazlı krediler şeklinde 151,7 milyon Euro yardım vaadinde bulundu. Suya, enerjiye, çevreye ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya odaklanan Fas, ekonomik ve sosyal kalkınmanın kilit alanlarında kalkınma işbirliğini Almanya ile sürdürmektedir. Buna ek olarak, Fas ile Almanya arasında ülkedeki göçmenleri birleştirmesine yardımcı olmaya yönelik göç alanındaki projeler de bulunmaktadır.²²⁴⁸

3.14.3 Askeri ve Güvenlik İlişkileri

Almanya'nın Mağrip ülkeleri ile askeri ve güvenlik ilişkileri fazla gelişmemiştir. Bu bağlamda Almanya bu bölge içinde bulunan Tunus ile Libya yaşanan iç savaş ve ardından Tunus'ta meydana gelen terör saldırıları sonrası ülkenin sınırlarının korunmasına, terörizme ve insan kaçakçılığına karşı Tunus hükümeti'ne eğitim ve teçhizat yardımı yapmıştır. 2017 yılı itibariyle 10,1 milyar dolarlık harcama ile Afrika'nın

²²⁴⁶ "Export nach und Import aus Marokko", Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Afrika/Marokko/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 06.06.2018

²²⁴⁷ "Deutschland und Marokko: bilaterale Beziehungen", *Auswärtiges Amt*, 06.05.2019

²²⁴⁸ "Deutschland und Marokko: bilaterale Beziehungen", *Auswärtiges Amt*, 06.05.2019

en büyük silah ithalatçısı olan Cezayir²²⁴⁹, Almanya açısından önemli bir silah pazarı olmuştur. Alman silahlarının, Cezayir'e yapılan sevkiyatları nispeten düşük olsa da, bu durum 2011 yazından bu yana önemli ölçüde değişti. 2011 yılında Federal Güvenlik Konseyi'nin, Cezayir'e yönelik 10 milyar Euro'luk bir hacime sahip Alman silah satışı ve güvenlik projeleri için yeşil ışık yakması ile Alman silah sanayisi (*MAN, Daimler, EADS ve Thyssen Krupp* gibi endüstriyel silah devleri) için önemli bir pazar haline geldi.²²⁵⁰ Bu doğrultuda 2016 yılı sonu itibariyle toplam 846 milyon Euro değerinde silah satışı ile Cezayir, Almanya'nın en çok silah sattığı ülke olmuştur.²²⁵¹ Bunun yanında Alman hükümeti 2011 yılında verdiği izinle, Cezayir'de kurulacak fabrikada üretilen 1200 adet "Fuchs" tankının satılmasına onay verdi.²²⁵²

Yasemin Devrimi'nden sonra, 2011 yılında Nahda Hareketi Partisi'nin başı çektiği koalisyon hükümetinin bazı vaatlerini yerine getirememesi ve ülke içinde meydana gelen bazı kanlı eylemler nedeniyle 2013 yılında ülke içinde yaşanan ağır kriz sonrası, 26 Ekim 2014 tarihinde ilk defa yapılan parlamento seçimlerini kazanan Nida Tunus Partisi kazandı. 22 Aralık 2014'te ilk defa gerçekleştirilen serbest devlet başkanlığı seçimlerini Nida partisi kurucusu El-Baci Kaid es-Sibsi'nin kazanarak Cumhurbaşkanı seçilmesi ülke içindeki istikrar açısından önemli bir adım olmuştur.²²⁵³

Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen Tunus açısından hem kendi ülkesi hemde bölgesi için önemli kaygılar baş göstermiştir. Bu kaygılarının oluşmasında öncelikli olarak; ülkesinden terör örgütü DAESH'e yüksek oranda cihatçının katılması²²⁵⁴ ve

²²⁴⁹ Nan Tian, Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Pieter D. Wezeman and Siemon T. Wezeman, "Trends in World Military Expenditure, 2017", *SIPRI Fact Sheet May 2018*, s. 3-4, https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-05/sipri_fs_1805_milex_2017.pdf Erişim Tarihi: 02.06.2019

²²⁵⁰ "Grenzsicherung: Deutschland gibt Rüstung für Algerien frei", *Handelsblatt*, 03.07.2011, <https://www.handelsblatt.com/politik/international/grenzsicherung-deutschland-gibt-ruestung-fuer-algerien-frei/4352684.html?ticket=ST-2084971-wTgCsQvvyJmqVyNLGhUl-ap6> Erişim Tarihi: 02.06.2019

²²⁵¹ Gerhard Hegmann, "Deutsche Waffen für die Scheichs", *Welt*, 15.06.2017, https://www.welt.de/print/die_welt/wirtschaft/article165555774/Deutsche-Waffen-fuer-die-Scheichs.html Erişim Tarihi: 02.06.2019

²²⁵² Hauke Friederichs, "Rüstungsindustrie: Schweres Gerät für einen guten Kunden", *Zeit*, 31.12.2018, <https://www.zeit.de/politik/2018-12/ruestungsindustrie-transportpanzer-algerien-produktion-rheinmetall/komplettansicht> 15.01.2019

²²⁵³ "Tunus'ta laikler kazandı", *Deutsche Welle Türkçe*, 27.10.2014, <https://www.dw.com/tr/tunusta-laikler-kazandi/a-18022923> Erişim Tarihi: 02.04.2018; "Yeni Cumhurbaşkanı El-Baci Kaid es-Sibsi Tunus yeni Cumhurbaşkanı ikinci tur sonunda seçti", *TRT Haber*, 29 Aralık 2014, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ yeni-cumhurbaskani-el-baci-kaid-es-sibsi-159083.html> Erişim Tarihi: 02.04.2018.

²²⁵⁴ Sarah Mersch, "Tunuslu gençler cihatçıların pençesinde", *Deutsche Welle Türkçe*, 26.07.2015, <https://www.dw.com/tr/tunuslu-gencler- cihatcilarin-pencesinde/a-18608053> Erişim Tarihi: 02.04.2018

komşusu olan Libya'nın her geçen gün daha fazla parçalanması ve her iki ülkenin mülteci akınları nedeniyle ağır yük altında kalmaları önemli etki etmiştir. Bunların yanında özellikle DAESH'li teröristlerin 18 Mart 2015 tarihinde Bardo Milli Müzesi'ne ve 26 Haziran'da sahil kasabası Susa'da iki otele düzenledikleri saldırılar sonucunda 60 kişiyi öldürmeleri ve öldürülenlerin çoğunun yabancı olması²²⁵⁵ ve bu bağlamda ekonomisinin önemli bir sütununu oluşturan turizm gelirlerini ve genç demokrasisini tehdit etmesi nedeniyle ülkesi ve bölgesi için büyük bir endişe duyan Tunus uluslararası kamuoyundan yardım istedi.²²⁵⁶

Federal Almanya Hükümeti Ben Ali'nin devrilmesinden sonra 2012 yılında Tunus'la yapmış olduğu Alman-Tunus Dönüşüm Ortaklığı “*Deutsch-Tunesischen Transformationspartnerschaft (TP)*” çerçevesinde demokratikleşme (demokrasinin istikrarlaşması), hukukun üstünlüğü, ademi merkezîyet, güvenlik sektörünün reformu ve mesleki eğitim alanlarında Tunus'a yardımcı olmak için çok sayıda projede yer aldı.²²⁵⁷ Bu çerçevede; 2012'den beri, Federal Dışişleri Bakanlığı, dönüşüm ortaklığının bir parçası olarak, Tunus'taki Federal İçişleri Bakanlığı'nın koordineli projelerine yaklaşık 3 milyon Euro finans sağladı.²²⁵⁸ Avrupa'nın sınır ötesi suçlarla mücadelede stratejik öneme²²⁵⁹ sahip bir komşusu olarak Tunus'a yapılan ortaklık çerçevesinde Federal Almanya İçişleri Bakanlığı aracılığıyla Alman Federal Polisi tarafından, Tunus sınır

²²⁵⁵ “Federal Almanya Başbakanı Angela Merkel olayın kendisini derinden sarstığını belirterek saldırıyı ‘barbar bir terör eylemi’ olarak nitelendirdi.” Bkz. “Tunus'ta plaja kanlı saldırı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 26.06.2015, <https://www.dw.com/tr/tunusta-plaja-kanli-saldiri/a-18543342> Erişim Tarihi: 03.04.2018; “Tunus'ta turistlerin kaldığı 2 otele saldırı düzenlendi”, *NTV Haber*, 27.06.2015, https://www.ntv.com.tr/dunya/tunusta-turistlerin-kaldigi-2otele-saldiri-duzenlendi_HRctv1Deu06u6FMMuyXv0A Erişim Tarihi: 03.04.2018.

²²⁵⁶ Veronika Völlinger, “*Bundespolizei geht in Tunesien auf Schlepper-Jagd*”, *Welt*, 28.08.2015. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article145716231/Bundespolizei-geht-in-Tunesien-auf-Schlepper-Jagd.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

²²⁵⁷ “Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Sicherheitszusammenarbeit mit Ägypten und Tunesien”, Drucksache 18/2719, Antwort 18/3054, 05.11.2014, s. 3-4, <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/18/030/1803054.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2018; “Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Mögliche Neuaufgabe einer zivil-militärischen EUBAM-Mission in Tunesien unter Beteiligung der Bundeswehr”, Drucksache 18/6421, 19.10.2015, s. 7, <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/18/064/1806421.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

²²⁵⁸ “Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Deutschlands Beitrag zur Unterstützung des Transformationsprozesses in Tunesien”, Drucksache 18/4235, Antwort 18/4550, 02.04.2015, <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/18/045/1804550.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

²²⁵⁹ Hauke Friederichs ve Caterina Lobenstein'a göre; “Federal Almanya Cumhuriyeti'nin en önemli sınırı Passau ya da Deggendorf'un önünde değil. Oder'de, Alplerde veya Wadden Denizi'nde değil, Ren'de değil. Almanya'dan uzak, beyaz kumsal ve turkuaz denizi ile kıyı şeridinde kumlu çöllerden geçiyor. Almanya'nın en önemli sınırı Afrika'da yatıyor.” Bkz. Hauke Friederichs, und Caterina Lobenstein, “Die gekaufte Grenze”, *Die Zeit*, Nr. 45/2016, 27. Oktober 2016, <https://www.zeit.de/2016/45/fluechtlinge-grenze-schutz-tunesien-ueberwachungstechnik> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

yetkililerini sahil koruma, deniz güvenliği ve deniz kurtarma, sınır kontrolü, doküman ve belge güvenliği alanlarında destekledi. Federal Soruşturma Bürosu, patlayıcıların tespiti noktasında köpeklerin eğitimi ve ülke içinde polis ve ulusal muhafızlara 2700 koruyucu yelek tedarik edildi.²²⁶⁰ Federal Alman polisinin Tunus ve bu bağlamda yurtdışı misyon ve faaliyetleri ilginç bir şekilde Alman Parlamentosu'nun onayı gerekmeden gerçekleşmiştir. Başka bir ifade ile yurtdışındaki polis misyonları için meclis onayına gerek yoktur ve yasal dayanağa bağlı olarak, Alman Federal Meclisi'ne bilgi bile verilmez (aynı şekilde bu gümrük yetkilileri içinde geçerlidir).²²⁶¹

Susa'daki terör saldırılarından sonra Tunus hükümeti tarafından yapılan yardım talebine Federal Almanya olumlu cevap verdi. Şansölye Merkel terör saldırıları sonrası Tunus Cumhurbaşkanı El-Baci Kaid es-Sibsi'nin terörle mücadelesine verdiği desteği 2015 yılı Eylül ayında Tunus'un başkenti Tunus'ta bulunan Almanya Büyükelçiliği içerisinde Federal Almanya Polisi'nin açtığı daimi ofis "*Projektbüro*" ile sağlamlaştırdı.²²⁶² Federal Almanya İçişleri Bakanı Thomas de Maiziere bu büronun açılmasını; "*Susa saldırılarından sonra Federal Hükümet bölgedeki güvenliğe daha fazla katkıda bulunmak için Tunus'un istikrarını kuvvetli bir şekilde desteklemektedir. Sınır koruma projemiz, kapasite oluşturma konusunda Tunus sınır yetkililerini desteklemektedir.*" ile görüşünü ifade etmiştir.²²⁶³

Almanya Tunus'un teröristlerin ve (insan ve silah) kaçakçıların yasa dışı geçişlerinin önlenmesi noktasındaki mücadelesine yardım etmek için bu proje bürosuna 3 federal polis memuru gönderdi.²²⁶⁴ Almanya-Tunus sınır güvenliği işbirliği alanında gönderilen bu uzmanlar, hem Cezayir hemde Libya sınırında eğitim ve teçhizat

²²⁶⁰ "Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Drucksache 18/2719" 05.11.2014, s. 4

²²⁶¹ "Deutscher Bundestag 19. Wahlperiode: Polizei- und Zolleinsätze im Ausland (Stand: erstes Quartal 2018)", Drucksache 19/2142, 15.05.2018, s. 1, <http://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/19/021/1902142.pdf>. Erişim Tarihi: 03.06.2018.

²²⁶² Veronika Völlinger, "Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat: Intensivierung der deutsch-tunesischen Polizeizusammenarbeit. Bundespolizei übergibt Urkundenprüfgerät an tunesische Grenzpolizei", *Bmi*, 27.11.2015, <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/kurzmeldungen/DE/2015/11/uebergabe-urkundenpruefgeraet.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018

²²⁶³ Veronika Völlinger, "Bundespolizei eröffnet ständiges Büro in Tunesien", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 28.08.2015, <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/afrika/bundespolizei-eroeffnet-staendiges-buero-in-tunesien-13772745.html> . Erişim Tarihi: 03.04.2018.

²²⁶⁴ Tunus'ta bulunan bu proje bürosunda üç federal polis memuru; eğitim, öğretim ve ekipman desteği organizasyonunu düzenlemek için çalışıyor. Deutscher Bundestag 19. Wahlperiode: Drucksache 19/2142. 15.05.2018. s. 5.

alanlarında eğitim verdiler.²²⁶⁵ Almanya bu eğitimlerin yanında radar sistemleri, termal kameralar ve benzeri cihazların yanında 2015 yılında bir adet römorkör teknesi ve Alman ordusu stoklarından gemi tamiri için yüzer iskele bunları takiben 700 adet çiftgözmercekli dürbün, 3000 muharebe mermisi, 5 adet askeri kamyon ve sınır muhafızları için sürat botlarını Tunus'a vererek sınır güvenliğinin sağlanmasına destek olmuştur.²²⁶⁶ Almanya 2018 yılı itibariyle Tunus'ta sınırın korunması için yaklaşık 18 Milyon Euro ödedi.²²⁶⁷ Ancak Tunusla yapılan bu işbirliği Almanya içerisinde tartışmalara ve eleştirilere neden oldu.²²⁶⁸

Federal Almanya Polisi (*Bundespolizei*) ve Suç Dairesi'nin (*Bundeskriminalamt* – BKA) Tunus Polis okullarında verdiği eğitimin ana odağını suçla mücadele oluşturmuş, Alman modeli çerçevesinde modern pedagojik ve didaktik eğitim yöntemleri ile bilimsel bir eğitim verilmiştir. Terörle mücadele eğitimine ek olarak, telekomünikasyon gözetimi/kontrolü eğitimi, internet araştırması ve şüpheli kişilerin dinlenmesi (telekulak) eğitimi takip etti.²²⁶⁹ 2011 yılına kadar bir istihbarat devleti olarak kabul edilen Tunus'ta 2011 ayaklanması sırasında 300'den fazla insan öldü. Yasemin Devrimi'nden sonra yenilenmesi gereken polis ve istihbarat servisleri noktasında Alman Dış İstihbarat Servisi

²²⁶⁵ Emil Lieser, "Die Revolution scheitert im Portemonnaie", In: *Internationale Politik und Gesellschaft (IPG)*, 01.09.2015, <https://www.ipg-journal.de/interviews/artikel/die-revolution-scheitert-im-portemonnaie-1049/>, Erişim Tarihi: 03.04.2018; "Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Drucksache 18/6421", 19.10.2015. s. 7; Deutscher Bundestag 19. Wahlperiode: Drucksache 19/2142. 15.05.2018. s. 5

²²⁶⁶ Nabil Sourani, "Ertüchtigung Tunesiens Gendarm EUropas auf Kosten der Demokratie?", In: Informationsstelle Militarisation (IMI) e. V. Ausdruck Juni 3/2017, s. 13-21, s. 18, <http://www.imi-online.de/download/Ausdruck84-NS-Tunesien.pdf>. Erişim Tarihi: 03.04.2018; Stefan Schaaf, „Tunesien: Europas Grenzschrützer“, *Das Erste*, 19.03.2017, <https://www.daserste.de/information/politik-weltgeschehen/weltspiegel/sendung/tunesien-europas-grenzschrützer-100.html>. Erişim Tarihi: 03.04.2018

²²⁶⁷ Marion Trimborn, "Bundesregierung zahlt 18 Millionen Euro für Grenzschrützung in Tunesien", *Neu Osnabrücker Zeitung*, 15.02.2018, <https://www.noz.de/deutschland-welt/politik/artikel/1020547/bundesregierung-zahlt-18-millionen-euro-fuer-grenzschrützung-in-tunesien>. Erişim Tarihi: 03.04.2018

²²⁶⁸ Sol Parti Milletvekili Andrej Hunko bu ofisin açılışını "AB'nin Kuzey Afrika'ya ihraç ettiği yeni çitler, hendekler ve yükseltilmiş sınır gözetimi politikası" olarak sert bir şekilde eleştirerek, "burada terörle mücadelenin işin sadece bir bahnesi olduğu aslında bu büronun mülteci savunması ile ilgili olduğunu" ve bunun "Federal Polisin bu yeni bürosunun sorun için bir çözüm olmadığını" ifade ederek, "polis veya askeri olarak ne mülteci akını ne de terörizm durdurulamaz" uyarısını yaptı. Bkz. Veronika Völlinger, „Bundespolizei will gescheiterte libysche Grenzschrützungsmmission nun in Tunesien durchführen“, *AFRICA live – das Magazin für Nachrichten aus und über Afrika* 21.Juli 2015, <https://www.africa-live.de/bundespolizei-will-gescheiterte-libysche-grenzschrützungsmmission-nun-in-tunesien-durchfuehren/>. Erişim Tarihi: 03.04.2018

²²⁶⁹ "Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Mögliche Neuauflage einer zivilmilitärischen EUBAM-Mission in Tunesien unter Beteiligung der Bundeswehr", Drucksache, Kleine Anfrage 18/6229, 25.09.2015, Antwort der Bundesregierung Drucksache 18/6421, s. 14, <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/18/062/1806229.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

– BND ve iç istihbarat servisi Anayasayı Koruma Dairesi - Verfassungsschutz Tunus hükümetine destekte bulundu.²²⁷⁰

BND 2012'den itibaren Tunus'ta kendi projelerini yürütmektedir. Bu projelerden biri Brühl Kamu Yönetimi Yüksek Okulu'nda gerçekleştirilen demokratik hukuk devletinde istihbarat hizmetlerinin, “demokratik hukuk sistemi” aracılık etmesiydi.²²⁷¹ Yeni anayasanın yürürlüğe girmesinden ve hatta yeni bir hükümetin kurulmasından önce bile, Tunus gizli servisi Alman istihbarat servisi BND'nin yardımı ile yeniden konuşlandırıldı. Bu yardımın merkezinde “Tunus istihbarat servisinin hukukun üstünlüğü noktasında reformu ve bunun devamında idarenin icrasında hukukun güvenliğinin güçlendirilmesi” olmuştur.²²⁷² Anayasayı Koruma Dairesi 2013 yılında Tunus'ta “*Terörden korunma*” konulu bir eğitim düzenledi.²²⁷³

Askeri alanda ise Federal Almanya Savunma Bakanlığı (BMVg) ve Tunus Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı arasında askeri işbirliği anlaşmasının yanısıra bölgenin coğrafik bilgisi ile alakalı olarak ek bir sözleşme yapıldı. Bunun devamında ayrıca, BMVg ile Tunus Milli Savunma Bakanlığı karşılıklı olarak gizli askeri bilgilerin korunması anlaşması, idari bir sözleşme ilede Tunus silahlı kuvvetleri mensuplarının Almanya'da eğitimi ve askerlerin karşılıklı olarak tıbbi bakımı anlaşmaları yapılmıştır.²²⁷⁴

²²⁷⁰ “Reform des Sicherheitsapparats, BND und Verfassungsschutz helfen Tunis“, *Spiegel Online*, 21.03.2013, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/bnd-in-tunesien-deutschland-hilft-bei-reform-des-sicherheitssektors-a-890190.html> . Erişim Tarihi: 03.04.2018.

²²⁷¹ “Reform des Sicherheitsapparats“ *Spiegel Online*; Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Drucksache 18/2719. 05.11.2014, s. 5

²²⁷² “Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Drucksache 18/2719. 05.11.2014”, s. 6, 7.

²²⁷³ “Reform des Sicherheitsapparats“ *Spiegel Online*

²²⁷⁴ “Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Drucksache 18/4235, Antwort 18/4550. 02.04.2015”, s. 6

SONUÇ

Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılması ile birlikte dünya politikasında başlayan destansı bir süreç çerçevesinde; 1990 yılında Almanya birleşti ve tam bağımsızlığını elde etti, Soğuk Savaş sona erdi ve Sovyetler Birliği parçalanarak yeni ulus devletler ortaya çıktı. Tüm bu önemli gelişmeler neticesinde son yirmi yılda, Almanya, diğer Batı Avrupa ülkelerinden çok daha fazla değişti. Bunun en önemli nedeni, Soğuk Savaş sisteminin çöküşünden Federal Cumhuriyet ile aynı ölçüde başka hiçbir ülkenin etkilenmediği gerçeğinden kaynaklanmaktaydı. Birleşme ile birlikte Alman topraklarının genişlemesi ve nüfusunun artması sadece Alman güç tabanını arttırmakla kalmadı; aynı zamanda Soğuk Savaş iki kutuplu güç yapısının erozyona uğrayarak, süper güç ittifak yapılarının artık bir kısıtlama teşkil etmediği Avrupa'da daha fazla dış politika bağımsızlığına izin verdi. Özellikle Federal Almanya, “İki Artı-Dört Antlaşması” ile tam bağımsızlık kazandıktan sonra, benzeri görülmemiş düzeyde dış politika bağımsızlığı yaşadı

Birleşme sonrası Alman dış politikasının yeni rolünün ne olacağı ya da nasıl olması gerektiği konusunda önemli tartışmalar ortaya çıktı. Almanya'nın dış politikası ve küresel siyaseti; “yeni bir şişe içindeki eski şarap mı olacaktı”²²⁷⁵ ya da daha fazla sorumluluk alan ve aktif bir politika izleyen yeni bir dış politika anlayışı mı benimseyecekti. Kısa bir süre sonra 1994 yılında Federal Anayasa Mahkemesi'nin aldığı karar ile Bundeswehr'in “out of area - alan dışı” misyonlara katılmasının yolunu açması ile değişime yönelik önemli bir adım atıldı. Almanya'nın Kosova ile başlayan Afganistan ve Lübnan ile devam eden askeri hareketlere katılma eylemi ve 2003 Irak Savaşı'na açık bir şekilde karşı durması ve 2011 Libya hareketine katılmaması bu yaşanan değişimin en önemli göstergeleri olarak öne çıkmıştır.

²²⁷⁵ Birgül Demirtaş and Mahmut Mazlum, “Civilian Powers and the Use of Force: The Evolution of Germany as a ‘Realist Civilian Power’.”, *Perceptions: Journal of International Affairs* Vol.23, Number 1 (Spring 2018), s. 27-62, s. 36, http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2018/08/perceptions_Spring-2018.pdf#page=29 Erişim Tarihi: 28.05.2019

Çalışmada; 1990 sonrası Alman dış politikasında yaşanan değişim tartışmaları bağlamında 2005-2017 yılları arasındaki Şansölye Merkel dönemi içerisinde Almanya'nın Ortadoğu politikası yeni klasik realizm kuramı çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Hipotezimi test etmek ve değerlendirmek için, ikincil kaynakların yanı sıra birincil belgelerin ampirik kanıt olarak kullanılmasına dayanan nitel araştırma yöntemini kullandım. Yeni klasik realizm kuramının bu çalışmada ele alınmasının nedeni; kuramın Alman dış politikasını ve bu bağlamda karar alma süreçlerini etkileyen hem iç hem dış (sistemik) dinamikleri/faktörleri birarada incelemesi doğrultusunda Almanya'nın Ortadoğu politikasındaki değişimi daha iyi açıklayacak olmasıdır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan kuramsal çerçevenin Almanya'nın Ortadoğu politikasındaki değişimi ve bu değişimdeki hem iç hem de sistemik faktörleri açıklayıcı gücü görülmüştür. Başka bir ifade ile Merkel dönemi Almanya'nın Ortadoğu politikasının incelendiği bu çalışmada yeni klasik realizmin kuramının uygulanabilirliği sonucuna varılmıştır.

Çalışmada; *2005-2017 yılları arası dönemde Almanya'nın Ortadoğu politikasında bir değişim oldu mu* sorusuna elde edilen bulgular neticesinde bu çalışmanın ana hipotezi olan; "Almanya'nın genel dış politikasındaki değişime paralel olarak, Ortadoğu'ya yönelik politikalarının da değiştiği ve bu bağlamda, bu değişimde hem iç hem dış (sistemik) dinamiklerin/faktörlerin etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın hipotezinin doğrulanmasına götüren bulgular şunlardır:

Angela Merkel 2005'te şansölye koltuğuna oturduğu ilk iki döneminde Ortadoğu bölgesi ikincil bir önemde yer aldı. Bu iki dönemde Şansölye Merkel yönetimindeki Almanya öncelikli olarak İkinci Körfez Savaşı nedeniyle ABD ile bozulan ilişkileri düzeltmesi, AB bağlamında ise Avrupa Anayasası krizinin aşılması ve küresel ekonomik kriz nedeniyle AB içerisinde ortaya çıkan ekonomik sorunların çözülmesi ile meşgul oldu. Bu dönemde Alman dış politikasının Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da faaliyetleri çoğunlukla göçün sınırlandırılması ve kontrolü, enerji güvenliği, terörle mücadele, demokrasi ve insan haklarının desteklenmesi ve genel bir istikrar arzusu dahil olmak üzere çatışmaları çözmek ve ekonomik işbirliğini derinleştirmek için yapılan çeşitli girişimler oluşturdu. Bu dönemde Şansölye Merkel, Almanya ile İsrail arasındaki ilişkinin, Alman dış politikasının en öncelikli öncelikleri arasında yer almasını sağlayarak, daha önceki dönemlere kıyasla İsrail Devleti ile eşsiz bir dayanışma

sağlamıştır. Merkel döneminde Alman-İsrail ilişkileri hiç olmadığı kadar iyi olmuştur. Bu nedenle Merkel Alman tarihinin en İsrail yanlısı başbakanı olarak olarak nitelendirilmiştir.

İsrail-Filistin arasındaki çatışmalarla ilgili olarak, İkinci Lübnan ve Gazze Savaşları'nda uluslararası alanda İsrail'e yönelik sert eleştiriler olmasına rağmen, Filistinlilerin Gazze'deki sefil yaşam koşullarının yanı sıra İsrail'in yerleşim ve gözetim politikalarına çok sınırlı tepki veren Şansölye Merkel yönetimindeki Almanya, İsrail varlığını ve güvenliğini kendi varlık nedeni olarak kabul ederek kendisini devamlı olarak İsrail tarafında konumlandırmıştır. Ancak bu dönemde yaşanan bazı önemli değişimler de olmuştur. Şansölye Angela Merkel ve Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier altındaki Büyük Koalisyon hükümeti; Ortadoğu Dörtlüsü'nün yeniden canlanmasının ve ABD'nin yeniden bu dörtlü'ye de dahil olmak üzere "Yol Haritası"na geri dönmenin arkasındaki itici gücü olmuştur.

Almanya ayrıca Arap devletlerinin barış sürecine dahil edilmesini sağladı ve Filistin Sivil Güvenlik Gücü'nün kurulmasını destekleyen Berlin Konferansı'na ev sahipliği yaparak aktif rol alması ile önemli bir değişim göstermiştir. Steinmeier selefi Fischer gibi AB'de İsrail-Filistin sorununun çözümü için aktif dış politika izlemeye devam etti; burada 2007'nin Ortadoğu'daki AB Eylem Stratejisi'nde sonuçlanan iki girişim başlattı ve 2009'un başında İsrail ile Hamas arasında kalıcı ateşkes kurulması için beş maddelik bir plan yapmıştır. Almanya, AB'de İsrail adına bu dönemde savunuculuğunu sürdürmesi nedeniyle, kendisini İsraililer ve Filistinliler arasında, İsrail ve AB arasında ve daha geniş ölçüde AB ve ABD arasında önemli bir arabulucu olarak konumlandırmıştır.

Şansölye Merkel dönemi altında Almanya; Ortadoğu bölgesinde "Kontrollü kaos" fikrini destekleyen ABD'nin aksine, bölgedeki "dengesizlik" konusuna olumsuz yaklaşarak Ortadoğu'da belli kurallara göre öngörülebilir ve gelişen bölgesel durumun temeli olan bir "güç dengesi" kurmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda Almanya; Suudi Arabistan, Mısır ve İran ile stratejik olarak pürüzsüz bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Bunun yanında Almanya bölgedeki etkisini güçlendirmek için bölgedeki kalkınmayı ve krizin çözümünü hedefleyen olumlu bir devlet bir imajını oluşturmaya çalışarak önemli bir değişim göstermiştir. Bu bağlamda İran'ın nükleer programı üzerine yürütülen P5+1 içinde yer alarak bu sorunun çözümü için aktif olarak rol almış ve anlaşmanın

sağlanmasına önemli katkı sağlamıştır. Bölgedeki politikasını esas olarak doğrudan güç ve ekonomik etki yöntemleri üzerine inşa eden ABD'nin aksine, Almanya bölgedeki Arap ülkelerinin tüm önemli ekonomik ve sosyal alanlarına sistematik ve çok aktif nüfuz ederek konumunu güçlendirmeyi tercih etmiştir. Almanya; ABD Başkanı Donald Trump'ın Amerika'yı İran ile yapılan nükleer anlaşmadan geri çekeceğine²²⁷⁶ yönelik söylemlerine karşı, anlaşmaya sadık kalacaklarını ve bu anlaşmanın devam etmesi istediklerini açıklayarak ABD ve İsrail ile ters düşmekten kaçınmamıştır. Almanya; İran'a karşı ABD'nin olası yaptırımlarına yönelik olarak, İran ile ticaret yapmak amacıyla, Fransa ve İngiltere'yle ortaklaşa "INSTEX" adlı bir ödeme mekanizması kurmaya çalışarak hem İran meselesi hem de ileride karşılaşılabilecek meselelerde ABD'yi bypass edecek ve bu bağlamda Almanya ve Alman şirketlerinin daha rahat hareket edebilmesini amaçlamıştır.

Avrupa Birliği'ndeki göç krizi ve Suriye ve Irak'ın komşu ülkelerindeki mülteci sayısındaki artış gibi sorunların politik dengesizliğin bir sonucu olduğu göz önüne alındığında, Arap ülkelerindeki siyasal durumu normalleştirme isteği Almanya'nın Ortadoğu politikasında belirleyici bir faktör olarak bu dönemde öne çıkmıştır. Demokrasinin en istikrarlı hükümet şekli olduğuna inanan Almanya, her ne kadar Akdeniz'in güney kıyısındaki Ben Ali ve Mübarek gibi otoriter yöneticiler on yıllar boyunca iyi bir Alman müttefiki olmalarına rağmen 2011'de Arap Baharı olaylarının bir sonucu olarak Kuzey Afrika'nın demokratikleşme sürecini aktif olarak memnuniyetle karşılamıştır. Bunun yanında özellikle Libya'da başlayan protestoların bir iç savaşa dönüşmesi noktasında yaşanan krize yönelik olarak, Libya'ya müdahale edilmesini öngören 17 Mart 2011'de BM Güvenlik Kurulu'nda kabul edilen 1973 sayılı karar oylamasında, geçici üye olan Almanya'nın geleneksel olarak müttefikleri ile aynı yönde oy kullanması beklenirken çekimser oy kullanması büyük bir şaşkınlık yaratmış ve bu bağlamda Almanya ilk kez BMGK'daki temsil edilen NATO ve AB ortaklarından farklı bir tutum sergilemiştir. Bu tutumu ülke içinde ve dışında sert bir şekilde eleştirilmesine karşın Almanya'nın bu kararı aslında 1990 sonrası değişen politikasının bir göstergesi olmuştur. Alınan bu kararda dönemin karar verici elitlerinin güvenlik kaygıları ile

²²⁷⁶ ABD Başkanı Donald Trump; 8 Mayıs 2018'de Amerika'yı İran ile yapılan nükleer anlaşmadan geri çekmiştir.

özellikle Dışişleri Bakanı Westerwelle'nin Libya müdahalesine yönelik kişisel algısı önemli oynamıştır.

Kuzey Afrika ülkelerindeki olayların gelişiminin gösterdiği gibi Mısır örneği başta olmak üzere, demokratik sistemin kurulması ile Alman ve Batı çıkarlarını olumsuz etkileyecek şekilde bölge devletlerinin politikalarında Müslüman Kardeşler gibi İslamcı güçlerin etkin olmaya başlaması ile Almanya bu ülkelerde demokratik değerlerin gelişmesi ve siyasi sistemin reforme edilmesi gibi taleplerden vazgeçmiştir. Bunun yerine Almanya kendi çıkarlarına uygun seküler ve otoriter bir hükümet biçimini tercih eden bir anlayışa geri dönmüştür. Tıpkı daha önce Libya lideri Muammer Kaddafi ve Mısır lideri Hüsnü Mübarek yönetimi ile kurulan yakın ilişkide olduğu gibi, 2011 Mısır devriminden sonra 2012'de Mısır'ın demokratik olarak seçilen ilk sivil Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin 2013'te Abdulfettah es-Sisi tarafından gerçekleştirilen darbe ile indirilmesine açık somut bir tepki vermeyerek ve daha sonra Abdulfettah es-Sisi ile kurulan yakın ilişki ile bu anlayış açıkça görülmüştür. Mısır örneğinde açıkça görüldüğü gibi Mısır'ın başında Müslüman Kardeşler hareketi içinden gelen Muhammed Mursi'nin yerine Almanya ve Batı'nın çıkarlarına daha uygun ve İsrail ile daha sorunsuz çalışabilecek Abdulfettah es-Sisi tercih edilmiştir. Bu tercihin yapılmasında darbe sonrası Mısır başta olmak üzere bölgenin diğer ülkeleri ile yakın işbirliğine girerek bölge üzerinde gücünü arttırmak isteyen Rusya ve Çin'in aktif faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Alman şirketleri için önemli bir ihracat pazarı olan 100 milyon nüfusa sahip Mısır'ın kaybedilmesi yerine Mısır'da demokrasi ve insan haklarının yok edilmesi görmezden gelinmiştir.

Arap Baharı ile birlikte önce Libya'da sonra Suriye ve Yemen'de ortaya çıkan iç savaş ve ardından Irak'ta DAESH terörünün baş göstermesi ile birlikte ortaya çıkan mülteci ve güvenlik krizi MENA bölgesini Almanya'nın öncelikli politikalarının içine almasına neden oldu. Suriye'deki iç savaş, DAESH'in işgal ettiği bölgelerdeki kanlı ve sert eylemleri, Rusya'nın askeri müdahalesi, Irak ordusu ve Kürt ve Şii milislerinin kuzey Irak'ta DAESH'in işgal ettiği alanların tekrardan geri alınması için savaşması, yüz binlerce insanı Avrupa'ya ve özellikle Almanya'ya kaçmaya itmiştir. 2015'ten bu yana Suriyeli mültecilerin artan bir şekilde Almanya'ya sığınması ışığında, Suriye ve çevresindeki karmaşık çatışmalar bir Alman iç meselesi haline gelmesine neden olmuştur. Bunun yanında DAESH terör örgütünün kendi sınırlarını aşarak Almanya dahil olmak üzere

Avrupa'nın bir çok şehrinde kanlı eylemler düzenlemesi Almanya'nın güvenlik kaygılarını Ortadoğu'ya yönelmesine neden olarak bölgeye olan ilgiyi hiç olmadığı kadar arttırmıştır.

Şansölye Merkel, Avrupa'ya yönelik büyük mülteci göçünü önlemek ve bu bağlamda hem Almanya hem de tüm Avrupa'da mültecilere karşı oluşan tepkileri ve bu durumu aşırı sağ söylemler kullanarak ülke içinde gücünü arttıran AfD gibi aşırı sağ partileri ve Avrupa'nın güvenliğini tehdit eden DAESH terör örgütünü engellemek için sorumluluk alarak AB adına önderlik etti. Bu bağlamda Merkel, iktidara geldikten sonra AB sürecinden dışladığı, Gezi olayları ile ülkenin iç ve dış politikalarına rahatsız edici bir şekilde müdahale etmeye çalıştığı ve bu bağlamda ilişkilerini bozduğu Türkiye'yi yeniden keşfederek mülteci sorunu çözmek için AB ile birkaç milyon mülteciyi ülkesinde misafir eden Türkiye arasında gerçekleştirilen görüşmelere liderlik etti. 2016 yılında Türkiye ile AB arasındaki mülteci geri kabul anlaşmasının imzalanmasında önemli rol oynayan Merkel bu anlaşma sonrası Almanya'ya gelen mülteci sayısında gözle görülür bir şekilde büyük bir azalma oldu. Bunun yanında Merkel, Kuzey Afrika'dan gelen mülteci akınını ve sığınma başvuruları hızlandırmak ve oradan gelen insanları daha hızlı bir şekilde geri göndermek için Fas, Cezayir ve Tunus'u "güvenli" ülke statüsüne yükseltmeye çalışmasının yanında, insani ve kalkınma yardımları yaptı.

Merkel döneminde Ortadoğu bölgesine yönelik en önemli değişimlerden biride; ABD, Rusya ve Çin'den sonra dünyanın en büyük dördüncü büyük silah ihracatçısı olan Almanya, Ortadoğu bölgesindeki askeri-politik gerilimlerden yararlanarak başta Cezayir, Suudi Arabistan, BAE, Katar ve Mısır'ın en önemli silah tedarikçisi konumuna gelmesi olmuştur. Bu dönemde, Almanya askeri silah üretimi alanındaki cazibesıyla bu ülkeler üzerinde hem ekonomik hem de siyasal etkinliğini hiç olmadığı kadar arttırmıştır.

Almanya; Suudi Arabistan'ın Yemen Savaşı ve onun devamı bağlamındaki 2 Ekim 2018'de Suudi Arabistan'ın İstanbul Konsolosluğu'nda Washington Post yazarı Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesi sonucunda Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne silah satışını askıya almıştır. Yemende yaşanan insanlık krizi süresince Suudi Arabistan önderliğindeki koalisyona silah ihracatını durdurmayan Almanya Cemal Kaşıkçı cinayetinin ardından hem bu cinayetin zanlıların bulunması hemde Yemen'de yaşanan insanlık krizini gerekçe göstererek 2019 Eylül ayına kadar silah ihracatını

durdurmuştur. Büyük ekonomik çıkarları nedeniyle böyle bir karar almak istemeyen Alman hükümeti; muhalefet, medya ve kamuoyunun yoğun eleştirileri nedeniyle Suudi Arabistan ve BAE'ye ambargo koymak zorunda kalmıştır. Yine aynı şekilde, Alman silah sanayisinin yoğun baskısı ve Almanya'nın boşluğunun Fransa ve Rusya olmak üzere diğer ülkeler tarafından hızla dolduruluyor olması neticesinde önemli bir pazarın kaybedilmesi riski nedeniyle bu ambargo kararının uzatılmayacağı da açık bir gerçek olarak durmaktadır.

İsrail'in 2006 yılında Lübnan'ı ablukaya alıp işgal etmeye çalışması başlayan İkinci Lübnan Savaşı'nda taraflar arasında ateşkesin sağlanmasından sonra Almanya'nın kurulan Lübnan'daki genişletilmiş UNIFIL'e yaptığı önemli katkı, bir kez daha Almanya'nın Ortadoğu barış sürecindeki ve bölgedeki artan rolünün altının çizilmesi açısından önemli bir sinyal teşkil etti. Lübnan'daki çatışma yönetimi Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesinden ziyade bir BM misyonu ile yerine getirilmiş olmasına rağmen, Alman birliklerinin ilk kez, son derece hassas siyasi bir ortamda 19 gemi ve 2000'den fazla denizci askeri ile faaliyet gösteriyor olması açısından tarihi bir dönüm noktasına ve dış politika açısından önemli bir tabunun kırılmasına neden oldu. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Alman birliklerinin ilk defa hem Ortadoğu'da hem de sıcak bir çatışmanın olduğu bir yerde görev alması önemli bir değişime işaret etti.

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin 2011 Arap Baharı sonrası ortaya çıkan Suriye iç savaşı ve bu bağlamda DAESH terör örgütünün hem bölge içerisinde hem de kendi etkinlik alanı dışında uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden kanlı eylemleri sonrası; 2015'te Kuzey Irak'taki Kürt peşmerge güçlerini eğitmek için asker göndermesi, 2016 yılında itibaren Alman pilotların Suriye ve Irak toprakları üzerinde keşif uçuşları yapmaya başlaması ve çatışmanın aktif döneminde savaşan taraflardan birine silah ihracatının yasak olma ilkesine rağmen silah göndermesi önemli bir politika değişikliği olarak kabul edildi. Ortadoğu politikasındaki değişiklik, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin dış politika paradigmasının bir bütün olarak evriminin bir kanıtıydı. Bu değişim, Alman dış politikasının cephaneliğinde uzun süre arka planda bekletilen "sert gücünün" rolünü güçlendirmek için kendinden emin bir şekilde atılan bir eğilimin habercisi oldu.

Almanya'nın DAESH terör örgütünün nerdeyse tamamen ortadan kaldırılmasına karşın 2018 yılında Kuzey Irak'ta Kürt peşmergelere yönelik eğitim faaliyetlerini tüm

Irak Merkezi silahlı kuvvetlerini kapsayacak bir şekilde genişletmesi ve hem Irak'ta hemde Ürdün'de hali hazırda geçici olarak bulunan askeri için daha uzun vadeli olarak kalıcı bir üst kurma kararı alması onun Ortadoğu ve genel dış politikasında önemli bir değişimi açıkça göstermiştir. Almanya'nın 1990'dan sonra barışı koruma misyonlarına ve askeri operasyonlara çok taraflı biçimde doğrudan katılımını arttırması zaman zaman Atlantik dayanışmasından farklı yönde hareket etmesi onun dış politikasında bir değişme, ya da başka bir ifade ile Almanya'nın "normal" bir ülke olma yolundaki adımlarının büyük bir göstergesi olmuştur.

Sonuç olarak Almanya, Ortadoğu denklemindeki etkileşimlerde Merkel Almanya'sının "*sessiz bir oyuncu*" dan "*aktif bir oyuncu*" ya dönüştüğü görülmektedir. Bu dönüşümde Berlin yönetimi özellikle, Ortadoğu'dan gelen terör saldırıları ve yasadışı göçten kayanaklanan tehditlerden etkilendi ve arenadan uzaklaşmamaya karar vermesi etkili oldu. Bunun yanında hem Almanya içinde hem de AB ve uluslararası alan için Almanya'nın daha fazla sorumluluk almasına yönelik yükselen güçlü talepler bu değişimde önemli rol oynadı. Almanya eski Cumhurbaşkanı Joachim Gauck 2013 yılında yaptığı bir konuşmada; "*Ülkemiz bir ada değil*" diyerek, Almanya'nın uluslararası sorumluluklarını yerine getirmek için dünyada daha etkin bir rol oynaması gerektiğini açıkça vurguladı.²²⁷⁷ Aynı şekilde Cumhurbaşkanı Gauck 2014'te düzenlenen 50. Münih Güvenlik Konferansı'nın açılış konuşmasında yapmış olduğu; Almanya'nın Ortadoğu'da etkili bir rol oynadığını, özellikle bunun için siyasi, askeri ve ekonomik yeteneklere sahip olduğunu söyledi ve uluslararası meselelerde daha büyük bir rol üstlenirken, Almanya'nın kısıtlama politikasına son vermesi çağrısında da bulundu. Gauck ayrıca, Almanya'nın Ortadoğu'daki gelişmeler karşısında eskisi gibi devam edemeyeceğini ve bu nedenle uluslararası çatışmaların çözümüne katılmaları gerektiğini ifade ederek Almanya'nın politikalarındaki değişimin sinyallerini açık bir şekilde ortaya koydu.²²⁷⁸

Bugün sahip olduğu siyasi, ekonomik ve askeri gücü bağlamında dünyanın en güçlü devletlerinden biri olan Almanya'nın daha fazla sorumluluk alan bir dış politika

²²⁷⁷ "Almanya dünyada daha etkin olmalı", *Deutsche Welle Türkçe*, 03.10.2013, <https://www.dw.com/tr/almanya-dunyada-daha-etkin-olmalı/a-17134277> Erişim Tarihi: 03.04.2019

²²⁷⁸ Eröffnung der 50. Münchner Sicherheitskonferenz. „*Deutschlands Rolle in der Welt: Anmerkungen zu Verantwortung, Normen und Bündnissen*“, Bundespräsidialamt, München, 31. Januar 2014, http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Downloads/DE/Reden/2014/01/140131-Muenchner-Sicherheitskonferenz.pdf?__blob=publicationFile Erişim Tarihi: 03.04.2019

anlayışını benimsemesi beklenmektedir. Özellikle Ortadoğu bağlamında Almanya'nın İsrail ile olan özel ilişkisi ve ABD'nin bölge üzerindeki yaklaşımı, Alman dış politikasının bağımsız olarak hareket etmesini kısıtlamaktadır. Almanya'nın; İsrail'in uluslararası hukuka aykırı eylemlerini, bölgenin istikrarını tehdit eden yaklaşımlarını ve İsrail'in Filistinlilere yönelik politikasını açık bir şekilde eleştirebilmesinin; ona daha fazla hareket alanı sağlayacağı ve Ortadoğu bağlamında taraflar arasındaki güvenilir arabuluculuk rolünü pekiştireceği öngörülmektedir. Bu bağlamda, İsrail'e yönelik haklı eleştirilerin, anti-Semitizm ile ilgisi olmayacaktır.

Bir AB ve NATO genişlemesi şampiyonu olan Alman dış politikası artık savaş sonrası yılların nazik devri değildir. Önde gelen ekonomisi, daha fazla sorumluluk almasına yönelik yoğun talepler, büyük krizler ve teröre karşı savaş, Almanya'yı dünya sahnesinde iddialı bir rol almaya itmiştir. Bu bağlamda Alman dış politika genelinde ikincil seviyede olan Ortadoğu bölgesi, bundan sonraki süreçte Almanya açısından sadece ekonomik yönden değil, aynı zamanda siyasi ve askeri anlamda daha etkin olduğu bir bölge olacağı görülmektedir. Bölgede etkin iki güç olan Suudi Arabistan ile İsrail'in yakınlaşma çabaları, her iki devletle iyi ilişkiler içinde olan Almanya'ya bölgede daha fazla hareket alanı sağlayacağı açıktır. Buna karşın, Rusya, Çin ve Hindistan gibi bölge üzerinde etkin olmaya başlayan yeni aktörlerin Almanya'ya ciddi rakip olacağı görülmektedir. Bu nedenle Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik politikalarında daha fazla sorumluluk alan, taraflara eşit bir şekilde yaklaşan, sorunların çözümünde daha aktif bir rol alan bir dış politika anlayışını hızlı bir şekilde uygulaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abboud, Samer N., *Syria*, Polity Press (Ebook), Cambridge 2016.
- Abediseid, Mohammad, *Die deutsch-arabischen Beziehungen: Probleme und Krisen*, Vol. 15, Zeitpolitik, Seewald Verlag, Stuttgart 1976.
- Abelshausen, Werner, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*, Vol. 1587, CH Beck, München 2. Auflage 2011.
- Abelshausen, Werner, *Wirtschaft in Westdeutschland 1945-1948: Rekonstruktion und Wachstumsbedingungen in der amerikanischen und britischen Zone*, Deutsche Verlags - Anstalt, Stuttgart 1975.
- Abrams, Lynn, *Bismarck and the German Empire: 1871–1918*, Routledge, 2007.
- Aburish, Said K., *Pay-Off: Wheeling and dealing in the Arab World*, A. Deutsch, 1985.
- Adams, Jefferson, *Historical Dictionary of German Intelligence, Historical Dictionaries of Intelligence and Counterintelligence*, No. 11. Scarecrow Press, Lanham, Maryland 2009.
- Adenauer, Konrad, “*Teegespräche 1950–1954, bearbeitet von Hanns Jürgen Küsters.*” (*Adenauer, Rhöndorfer Ausgabe. Stiftung Bundeskanzler-Adenauer-Haus*). Paderborn, München, Wien & Zürich: Schöningh 1984.
- Adenauer, Konrad, *Erinnerungen, 1945–1953*, Fischer Bücherei, Frankfurt am Main 1967.
- Aksoy, M. Tahir ve Ergin Ersoy, *Türkiye-Federal Almanya İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1994.
- Ali, Luay, *Die deutsch-arabischen Beziehungen von 1949-1965*, Münster 1998.
- Amineh, Mehdi (eds), *The Greater Middle East in global politics: social science perspectives on the changing geography of the world politics*, Brill, 2007.
- Andersen, Uwe und Wichard Woyke (Hrsg), *Handwörterbuch des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland*, aktualisierte Auflage, Springer-Verlag, Heidelberg 2013.
- Andersen, Uwe/Wichard Woyke (Hrsg.), *Handwörterbuch des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland*, Springer VS 2013.
- Anderson, Matthew Smith and Matthew Smith Anderson, *The eastern question, 1774-1923: a study in international relations*, Vol. 146, Macmillan, London 1966.

- Anderson, P., “*Batı Marksizmi üzerine düşünceler*”, (Çev. Bülent Aksoy, Orjinal çalışma 1976 ‘da yayınlanmıştır), Birikim Yayınları 2. Baskı, İstanbul 2007.
- Arı, Tayyar, *Geçmişten günümüze Orta Doğu siyaset, savaş ve diplomasi*, Alfa Yayınları, 2005.
- Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. MKM Yayıncılık, 7. Baskı, Bursa 2011.
- Arı, Tayyar, *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*, Marmara Kitap Merkezi, 10. Baskı 2013.
- Arielli, Nir, *Fascist Italy and the Middle East, 1933–40*. Palgrave Macmillan UK 2010.
- Arki, Mostafa, *Iran-Irak. Acht Jahre Krieg im Nahen Osten. Verlag für Wissenschaft und Bildung*. VWB, Berlin 1989.
- Armaoğlu, Fahir H., *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları, 1948-1988*. No. 299. Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara 1989.
- Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984.
- Arnsberg, Gad. *Willy Brandt und wir*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Israel Office, Herzilya 2006.
- Ash, Timothy Garton. *In Europe’s name: Germany and the divided continent*. Random House (UK), 1993.
- Ateş, Davut, *Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*, Bursa: Dora Yayıncılık 2013.
- Bağcı, Hüseyin, *Türk dış politikasında 1950’li yıllar*. Metu Press, Ankara 2001.
- Bahr, Egon, *Zu meiner Zeit*, Blessing Karl Verlag, München 1996.
- Banchoff, Thomas. *The German Problem Transformed: Institutions, Politics, and Foreign Policy, 1945-1995*. University of Michigan Press, 2010.
- Bandyopadhyaya, Jayantanuja, *A General Theory of Foreign Policy*. Allied Publishers, New Delhi 2004.
- Baring, Arnulf, *Außenpolitik in Adenauers Kanzlerdemokratie: Bonns Beitrag zur Europäischen Verteidigungsgemeinschaft*. Band. 28. R. Oldenbourg Verlag, München und Wien 1969.
- Barschdorff, Signe, *8. Mai 1945: “Befreiung” oder “Niederlage”?; die öffentliche Diskussion und die Schulgeschichtsbücher 1949 bis 1995*. Vol. 6. LIT Verlag Münster, 1999.

- Battistelli, Pier Paolo, *Erwin Rommel*. Bloomsbury Publishing, Great Britain 2012.
- Baylis, John and Smith, Steve, *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Studies*, Oxford University Press, New York 2005.
- Beck, Martin, Dietrich Jung, and Peter Seeberg (eds), *The Levant in Turmoil: Syria, Palestine, and the Transformation of Middle Eastern Politics*. Palgrave Macmillan, London 2016.
- Berger, Thomas U., *Cultures of antimilitarism: National security in Germany and Japan*. JHU Press, 1998.
- Berggötz, Sven Olaf, *Nahostpolitik in der Ära Adenauer. Möglichkeiten und Grenzen 1949-1963*, Düsseldorf 1998.
- Bertram, Christoph und Friedrich Däuble (Hrsg.), *Wem dient der Auswärtige Dienst? Erfahrungen von Politik, Wirtschaft, Gesellschaft*. Springer-Verlag, Opladen 2002.
- Best, Antony, et al., *International history of the twentieth century and beyond*. Routledge, London and New York 2015.
- Bierling, Stephan, *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland — Normen, Akteure, Entscheidungen*. München/Wien: R. Oldenbourg Verlag 1999.
- Boening, Astrid B., *The Arab Spring: Re-Balancing the Greater Euro-Mediterranean?* Springer, Switzerland 2014.
- Bollinger, Stefan (Hrsg.), *“Das letzte Jahr der DDR”, Zwischen Revolution und Selbstaufgabe*, Berlin 2004.
- Boockmann, Hartmut, *Mitten in Europa: deutsche Geschichte*. Siedler Verlag, 1984.
- Booz, Rüdiger Marco, *“Hallsteinzeit” Deutsche Außenpolitik 1955–1972*. Bonn 1995.
- Borowiec, Andrew, *Modern Tunisia: A democratic apprenticeship*. Praeger Publishers, Westport 1998.
- Brandt, Enrico und Christian F. Buck (Hrsg.), *Auswärtiges Amt: Diplomatie als Beruf*, 4. Auflage, Springer Fachmedien, Wiesbaden 2005.
- Brechenmacher, Thomas, *Die Bonner Republik: politisches System und innere Entwicklung der Bundesrepublik*. Berlin-Brandenburg 2010
- Brentjes, Burchard, *Geheimoperation Nahost: zur Vorgeschichte der Zusammenarbeit von Mossad und BND*. Edition Ost, 2001.
- Brose, Eric Dorn, *German History 1789-1871: From the Holy Roman Empire to the Bismarckian Reich*, Berghahn Books, 1997.

- Brown, L. Carl (ed), *Diplomacy in the Middle East: the international relations of regional and outside powers*. IB Tauris, London 2004.
- Brown, L. Carl, *International Politics and the Middle East. Old Rules, Dangerous Game*. Princeton University Press, Princeton 1984.
- Brown, Michael Edward, Sean M. Lynn-Jones, and Steven E. Miller, *The perils of anarchy: contemporary realism and international security*, Cambridge MIT Press, 1995.
- Brozus, Lars, Ingo Take und Klaus Dieter Wolf, “*Vergesellschaftung des Regierens.*” *Der Wandel nationaler und internationaler politischer Steuerung unter dem Leitbild der nachhaltigen Entwicklung*, Opladen 2003.
- Brühl, Tanja, et al. “*Die Privatisierung der Weltpolitik.*” *Entstaatlichung und Kommerzialisierung im Globalisierungsprozess*. Bonn 2001.
- Bull, Hedley, *The Theory of International Politics, 1919–1969 (1972)*. *International Theory*. Palgrave Macmillan UK, 1995. Aktaran: Vasquez, John A. The power of power politics: From classical realism to neotraditionalism. No. 63. Cambridge University Press, 2004.
- Burchill, Scott, et al., *Theories of international relations*. Palgrave Macmillan, 2013.
- Burchill, Scott, *The national interest in international relations theory*. Palgrave Macmillan, New York 2005.
- Buruma, Ian, *Sıfır Yılı (1945’in Tarihi)*, (Çev. Nurettin Elhüseyni) YKY, İstanbul 2015.
- Busse, Volker und Hans Hofmann, *Bundeskanzleramt und Bundesregierung: Aufgaben-Organisation-Arbeitsweise*, 5. Auflage, CF Müller GmbH, Heidelberg 2010.
- Buzatu, Gh., *A history of romanian oil*, Vol. 1. Mica Valahie, 2016.
- Bührer, Werner, *Westdeutschland in der OEEC: Eingliederung, Krise, Bewährung 1947-1961*. Vol. 32. Walter de Gruyter, München 1997.
- Canpolat, İbrahim S., *Almanya ve dış politikası: ulusal çıkar, ulusal birlik ve kamuoyu tercihi açısından inceleme*. Alfa, 2003.
- Carr, Edward Hallett, *The twenty years’ crisis, 1919-1939: an introduction to the study of international relations*. 1946.
- Charters, David, Stuart Farson, and Glenn P. Hastedt. *Intelligence analysis and assessment*. Routledge, 2013.
- Chivvis, Christopher S., *Toppling Qaddafi: Libya and the limits of liberal intervention*. Cambridge University Press, 2013.

- Chomsky, Noam, “*Wirtschaft und Gewalt.*” *Vom Kolonialismus zur neuen Weltordnung.* 2. Auflage, Dietrich zu Klampen Verlag Lüneburg 2001.
- Christensen, Thomas J., *Useful adversaries: Grand strategy, domestic mobilization, and Sino-American conflict, 1947-1958.* Princeton University Press, 1996.
- Cioc, Mark. *Pax atomica: the nuclear defense debate in West Germany during the Adenauer era.* Columbia University Press, 1988.
- Clancy-Smith, Julia, “From Sidi Bou Zid to Sidi Bou Said: A Longue Durée Approach to the Tunisian Revolutions.” In: Lesch, David W. and Mark Haas (eds.) *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East.* Westview Press, Boulder 2013, s. 13-34.
- Cleveland, William L. and Martin Bunton, *A history of the modern Middle East.* Westview Press USA, 2009.
- Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi.* Çev. Mehmet Harmancı. Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.
- Colschen, Lars, *Deutsche Außenpolitik.* Vol. 3195. UTB, Paderborn 2010.
- Conze, Eckart, *Das Auswärtige Amt: Vom Kaiserreich bis zur Gegenwart,* Vol. 2744. CH Beck, 2013.
- Cottam, Richard. *Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study.* Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 1977.
- Critchfield, James H., *Partners at the creation: the men behind postwar Germany's defense and intelligence establishments.* Naval Institute Press, Annapolis 2003.
- Çam, Esat. *Çağdaş Devlet Sistemleri.* Der Yayınları, İstanbul 2000
- Dalgaard-Nielsen, Anja. *Germany, pacifism and peace enforcement.* Manchester University Press, 2013.
- Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu,* İstanbul, Küre Yayınları, 2001.
- Dedeoğlu, Beril, *Ortadoğu üzerine notlar,* Derin Yayınları, İstanbul. 2002.
- Deutschkron, Inge, *Israel und die Deutschen, Das besondere Verhältnis.* Köln 1983.
- Deutz-Schroeder, Monika und Klaus Schroeder, *Soziales Paradies oder Stasi-Staat? das DDR-Bild von Schülern: ein Ost-West-Vergleich.* Vol. 6. Vögel, München 2008.
- Dockrill, Saki, *Eisenhower's New-Look National Security Policy, 1953-61,* New York 1996.

- Doering-Manteuffel, Anselm, *Die Bundesrepublik Deutschland in der Ära Adenauer: Aussenpolitik und innere Entwicklung, 1949-1963*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1994.
- Döscher, Hans-Jürgen, *Verschworene Gesellschaft. Das Auswärtige Amt unter Adenauer zwischen Neubeginn und Kontinuität*. Berlin 1995.
- Dueck, Colin, *Reluctant crusaders: power, culture, and change in American grand strategy*. Princeton University Press, 2008.
- Duffield, John, *World power forsaken: political culture, international institutions, and German security policy after unification*. Stanford University Press, 1998.
- Earle, Edward Mead, *Bağdat Demiryolu Savaşı*. Çeviren: Kasım Yargıcı. Milliyet Yayınları, İstanbul 1972.
- Ebi, Michael, *Export um jeden Preis: die Deutsche Exportförderung von 1932-1938*. No. 174. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2004.
- Eckart Ehlers, (et al.), *Der Islamische Orient Grundlagen zur Länderkunde eines Kulturraums*, Isl. Wiss. Akad, Köln, 1990.
- Ehteshami, Anoushiravan, and Raymond A. Hinnebusch, *Syria and Iran: Middle powers in a penetrated regional system*, Routledge, London 2002.
- Emmerling, Inga, *Die DDR und Chile (1960-1989): Aussenpolitik, Aussenhandel und Solidarität*, Ch. Links Verlag, Berlin 2013.
- Engelbrekt, Kjell, Marcus Mohlin, and Charlotte Wagnsson (eds), *The NATO intervention in Libya: lessons learned from the campaign*. Routledge, New York 2013.
- Engler, Katja, *Die deutsche Frage im Nahen Osten: politische Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland zum Irak und zu Jordanien 1951-1965*, Vol. 2. LIT Verlag Münster, 2007.
- Erb, Scott, *German foreign policy: Navigating a new era*. Lynne Rienner Publishers, London 2003.
- Erdağ, Ramazan, *Libya in the Arab Spring: From Revolution to Insecurity*. Springer, New York 2017.
- Erdmann, Klaus, *Der gescheiterte Nationalstaat: die Interdependenz von Nations- und Geschichtsverständnis im politischen Bedingungsgefüge der DDR*. Vol. 301. P. Lang Verlag, Frankfurt am Main 1996.
- Eroğul, Cem, *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Ankara, İmaj Yayınevi 2008.

- Faath, Sigrid (Hrsg), *Neue geopolitische Konstellationen im Nahen Osten nach dem 11. September 2001*, DÜI, Hamburg, 2003.
- Fawcett, Louise, *International relations of the Middle East*, Oxford University Press, Third Edition 2016.
- Fay, Sidney Bradshaw, *The Origins of the World War. Before Sarajevo*. Vol. 1. Second Edition, Revised NY: Free Press. Toronto, Ontario, 1966.
- Feldman, Lily Gardner, *Germany's foreign policy of reconciliation: from enmity to amity*. Rowman & Littlefield Publishers, New York 2012.
- Fesser, Gerd, *Der Traum Vom Platz an der Sonne: Deutsche Weltpolitik 1897-1914*. Donat Verlag, Bremen, 1996.
- Fischer, Fritz, *Griff nach der Weltmacht: die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18*. Vol. 902. Droste, 1984.
- Fischer, Horst, *Schalck-Imperium - Ausgewählte Dokumente. Kritische Aufarbeitung der DDR und Osteuropa*, Band. 3. N. Brockmeyer, Bochum 1993.
- Fischer, Joschka, *Die rot-grünen Jahre: deutsche Aussenpolitik: vom Kosovo bis zum 11. September*. Vol. 1. Kiepenheuer & Witsch, 2007.
- Florack, Martin, *Kriegsbegründungen: sicherheitspolitische Kultur in Deutschland nach dem Kalten Krieg*. Tectum-Verlag, Marburg 2005.
- Frantz, Christiane und Kerstin Martens, *Nichtregierungsorganisationen (NGOs)*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006.
- Fraser, David, "Knight's Cross: A Life of Field Marshal Erwin Rommel." New York 1993.
- Freedman, Lawrence and Efraim Karsh, *The Gulf conflict, 1990-1991: Diplomacy and war in the new world order*. Princeton University Press, 1995.
- Freiberger, Thomas, *Allianzpolitik in der Suezkrise 1956*. Vol. 11. V&R unipress GmbH, Göttingen 2013.
- Friedberg, Aaron L., *The weary titan: Britain and the experience of relative decline, 1895-1905*. Princeton: Princeton University Press, 1988.
- Friedwald, Eugène Marie, *Oil and the War*, William Heinemann Ltd. London, Toronto, 1941.
- Fromkin, David, *A peace to end all peace: The fall of the Ottoman Empire and the creation of the modern Middle East*. Macmillan, 2001.

- Fulbrook, Mary, *A History of Germany 1918-2014: The Divided Nation*. John Wiley & Sons, 2014.
- Fulbrook, Mary, *Anatomy of a Dictatorship: Inside the GDR, 1949-89*. Oxford University Press, 1995.
- Fulbrook, Mary, *Interpretations of the two Germanies, 1945-1990*. Macmillan International Higher Education, Second Edition, London 2000.
- Fürtig, Henner, *Der irakisch-iranische Krieg 1980-1988. Ursachen, Verlauf, Folgen*. Berlin 1992.
- Gareis, Sven Bernhard, *Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik: Eine Einführung*. 2. aktualisierte Auflage, Verlag Barbara Budrich, Opladen & Farmington Hills 2006.
- Geha, Carmen, *Civil society and political reform in Lebanon and Libya: Transition and constraint*. Routledge, New York 2016.
- Gehrke, U., *Persien in der deutschen Orientpolitik während des Ersten Weltkrieges*, W. Kohlhammer, 2 Bd., Stuttgart 1960
- Geiger, Tim, *Atlantiker gegen Gaullisten: Außenpolitischer Konflikt und innerparteilicher Machtkampf in der CDU/CSU 1958-1969*. Vol. 20. Oldenbourg Verlag, München 2008.
- Geiss, Imanuel, *German foreign policy, 1871-1914*, Routledge and Kegan Paul, London 1976.
- Gelvin, James L., *The Arab uprisings: what everyone needs to know. What Everyone Needs To Know*. Oxford University Press Second Edition, New York 2015.
- Genscher, Hans Dietrich, *Erinnerungen*, Berlin 1995
- George, Alexander L., *Bridging the gap: Theory and practice in foreign policy*. United States Institute of Peace Press, Washington 1993.
- Geppert, Dominik und Michael Hametner, *Die Ära Adenauer*. Geschichte Kompakt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2. Auflage, Darmstadt 2007.
- Gerger, Haluk, *ABD-Ortadoğu-Türkiye*. Ceylan Yayıncılık (Ebook), Istanbul 2006..
- Gerger, Haluk, *Widerstand im Nahen Osten: Die Politik der USA, der Westmächte und der Türkei gegen die arabischen Länder von 1945 bis in die Gegenwart*. Zambon Verlag, Frankfurt, M. 2012.
- Gerhard Beestermöller (Hrsg.), *Libyen: Missbrauch der Responsibility to Protect? Studien zur Friedensethik*, Bd. 48 Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Aschendorff Verlag, Baden-Baden 2013.

- Gerlach, Daniel, *Die doppelte Front: die Bundesrepublik Deutschland und der Nahostkonflikt 1967-1973*, Vol. 15. LIT Verlag Münster, 2006
- Gersdorff, Gero von, "Adenauers Außenpolitik gegenüber den Siegermächten 1954." *Westdeutsche Bewaffnung und internationale Politik*. Beiträge zur Militärgeschichte, Herausgegeben vom Militärgeschichtlichen Forschungsamt Band 41. R. Oldenbourg. Verlag München 1994.
- Gersdorff, Gero, *Adenauers Aussenpolitik gegenüber den Siegermächten 1954: westdeutsche Bewaffnung und internationale Politik*. Vol. 41. R. Oldenbourg Verlag, München 1994.
- Gimbel, John, *The origins of the Marshall Plan*. Stanford University Press, 1976.
- Giro, Helmut Dieter, "Die Remilitarisierung des Rheinlands 1936." *Hitlers Weg in den Krieg?* Klartext, 1. Auflage, Essen 2006.
- Glaessner, Gert-Joachim, *German democracy: from post-World War II to the present day*. Berg, Oxford – New York 2005.
- Glasneck, Johannes und Angelika Timm, *Israel: die Geschichte des Staates seit seiner Gründung*. Bonn, 1994.
- Glöckler-Fuchs, Juliane, *Institutionalisierung der europäischen Außenpolitik*. R. Oldenbourg Verlag München/Wien, 1997.
- Goldschmidt Jr, Arthur, *A brief history of Egypt*. Infobase Publishing, New York 2008.
- Gossman, Lionel, *The passion of Max von Oppenheim: archaeology and intrigue in the Middle East from Wilhelm II to Hitler*. Open Book Publishers, Cambridge 2013.
- Graf, Rüdiger, *Öl und Souveränität. Petroknowledge und Energiepolitik in den USA und Westeuropa in den 1970er Jahren*. Oldenburg Verlag, Berlin 2014.
- Gräßler, Florian, *War die DDR totalitär?* Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, Band 30, Baden-Baden 2014.
- Gray, Colin S., *War, peace and international relations: an introduction to strategic history*. Routledge, 2013.
- Gray, William Glenn, *Germany's Cold War: The Global Campaign to Isolate East Germany, 1949-1969*. Univ of North Carolina Press, Chapel Hill & London 2003.
- Green, Simon, and William E. Paterson (eds.), *Governance in Contemporary Germany: The Semisovereign State Revisited*. Cambridge University Press, 2005.
- Grothe, Hugo, *Die asiatische Türkei und die deutschen Interessen*. Vol. 9. Gebauer-Schwetschke Druckerei und Verlag, Halle 1913.

- Gründer, Horst, *Geschichte der deutschen Kolonien*. Vol. 1332. UTB, 2012.
- Hacke, Christian, *Nationales Interesse als Handlungsmaxime für die Außenpolitik Deutschlands*, 1996.
- Hadfield-Amkhan, Amelia, *British foreign policy, national identity, and neoclassical realism*. Rowman & Littlefield Publishers, Printed USA 2010.
- Haftendorn, Helga, Wolf-Dieter Karl, Joachim Krause und Lothar Wilker (Hrsg.), *Verwaltete Außenpolitik." Sicherheits- und entspannungspolitische Entscheidungsprozesse in Bonn*. Köln 1978.
- Haftendorn, Helga, *Coming of age: German foreign policy since 1945*. Rowman & Littlefield Publishers, New York 2006.
- Haftendorn, Helga, *Deutsche Außenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung 1945-2000*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 2001.
- Hallett, Don and Daniel Clark-Lowes, *Petroleum geology of Libya*, Elsevier, 2017.
- Halliday, Fred, *The Middle East in international relations: power, politics and ideology*. Vol. 4. Cambridge University Press, 2005.
- Hansen, Birthe, *Unipolarity and the Middle East*. Curzon Press, Richmond 2000.
- Hansen, Birthe, *Unipolarity and World Politics. A theory and its implications*. Routledge, London 2011.
- Hansen, Niels, *Aus dem Schatten der Katastrophe: die deutsch-israelischen Beziehungen in der Ära Konrad Adenauer und David Ben Gurion: ein dokumentierter Bericht*. Vol. 38. Droste, Düsseldorf 2002.
- Hanson, Victor Davis, *The landmark Thucydides: A comprehensive guide to the Peloponnesian War*. Ed. Robert B. Strassler. Simon and Schuster, 1998.
- Hardach, Gerd, *Der Marshall-Plan*. Vol. 4636. Deutscher Taschenbuch Verlag, München 1994.
- Harnisch, Sebastian, and Hanns Maull (eds.), *Germany as a civilian power?: the foreign policy of the Berlin Republic*, Manchester University Press, Manchester 2001
- Heller, Joseph, *The United States, the Soviet Union and the Arab–Israeli conflict, 1948–67*. Manchester University Press 2016.
- Hellmann, Gunther, Rainer Baumann und Wolfgang Wagner, *Deutsche Außenpolitik. Eine Einführung*, Wiesbaden 2006.

- Helmreich, William, *The Third Reich and the Palestine Question*, Routledge, London & New York 2017.
- Herf, Jeffrey, *Divided memory, The Nazi Past in the Two Germanys*. Harvard University Press, London 1997.
- Herf, Jeffrey, *Nazi propaganda for the Arab world*. Yale University Press, London 2009.
- Herf, Jeffrey, *Undeclared Wars with Israel: East Germany and the West German Far Left, 1967–1989*. Cambridge University Press, 2016.
- Hertle, Hans-Hermann, *Der Fall der Mauer. Die unbeabsichtigte Selbstaflösung des SED-Staates*. West Deutscher Verlag, Opladen 1996.
- Herz, Dietmar, *Palästina: Gaza und Westbank; Geschichte, Politik, Kultur*, Vol. 1433, CH Beck, München 2003, s. 21
- Heun, Werner, *Die Verfassungsordnung der Bundesrepublik Deutschland*, Mohr Siebeck, 2012.
- Hewitson, Mark, *Germany and the causes of the First World War*, Bloomsbury Publishing, Oxford/New York 2014.
- Hiden, John, *The Weimar Republic*. Routledge, New York 2014.
- Hildebrand, Klaus, *Das vergangene Reich, Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945*. München 2008.
- Hildebrand, Klaus, *The foreign policy of the Third Reich*. Translated by Anthony Fothergill. University of California Press, Los Angeles 1973.
- Hildebrand, Klaus, *The Third Reich*, Routledge, London & New York 2003.
- Hildebrandt, Jens, and David Wachter, *Krieg: Reflexionen von Thukydides bis Enzensberger*, Satzweiss. com, 2014.
- Hilderbrand, Klaus, *German Foreign Policy from Bismarck to Adenauer: the limits of statecraft*, Translated by Louise Willmot, Routledge, 2007.
- Hillgruber, Andreas, *Hitlers Strategie*, Frankfurt am Main, Bernard, 1965.
- Hirschfeld, Yair P., *Deutschland und Iran im Spielfeld der Mächte: Internationale Beziehungen unter Reza Schah, 1921-1941*, Schriftenreihe des Instituts für Deutsche Geschichte, Droste, Düsseldorf 1980.
- Hoffmann, Nils, *Renaissance der Geopolitik? die deutsche Sicherheitspolitik nach dem Kalten Krieg*, Springer-Verlag, Bonn 2012.

- Hofhansel, Claus, *Multilateralism, German foreign policy and central Europe*, Routledge, London 2005.
- Hogan, Michael J., *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge University Press, 1987.
- Hohensee, Jens, *Der erste Ölpreisschock 1973-74: die politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen der arabischen Erdölpolitik auf die Bundesrepublik Deutschland und Westeuropa*. Vol. 17. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1996.
- Hong, Young-sun, *Cold War Germany, the Third World, and the global humanitarian regime*, Cambridge University Press, 2015.
- Hopwood, Derek, and Sue Mi Terry, *Habib Bourguiba of Tunisia: the tragedy of longevity*. Palgrave Macmillan, New York 1992.
- Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, (Çev: Yavuz Alagon) 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Höse, Alexander und Kai Oppermann, *Deutsche Außenpolitik*. Ed. Thomas Jäger. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007.
- Hubel, Helmut, *Das Ende des Kalten Kriegs im Orient, Die USA, die Sowjetunion und die Konflikte in Afghanistan, am Golf und im Nahen Osten, 1979–1991*, R. Oldenbourg Verlag, München 1995.
- Hudson, Michael D., "The Middle East", *World Politics*, Ed. James Rosenau, Free Press, New York, 1976
- Hughes, Christopher W., and Yew Meng Lai (eds.), *Security studies: a reader*, Routledge, 2014.
- Hughes, R. Gerald. *Britain, Germany and the Cold War: The Search for a European Détente 1949–1967*. Routledge, 2007.
- Hurewitz, Jacob, *Middle East Politics*. Praeger, New York, 1969.
- Hurgronje, Christiaan Snouck, *The holy war "made in Germany"*. G.P. Putnam's Sons, New York and London 1915.
- Hünseler, Peter, *Die außenpolitischen Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland zu den arabischen Staaten von 1949-1980*. Vol. 143. P. Lang, Frankfurt am Main 1990.
- Isensee, Josef und Kirchhof, Paul, *Handbuch des Staatsrechts: Band XII: Normativität und Schutz der Verfassung*, CF Müller GmbH, 2014.

- Ismayr, Wolfgang, *Der Deutsche Bundestag im politischen System der Bundesrepublik Deutschland*, Vol. 2075, Springer-Verlag, 2013.
- Jackson, Julian, *France: The dark years, 1940-1944*, OUP Oxford, 2003.
- Jackson, Patrick Thaddeus, *Civilizing the enemy: German reconstruction and the invention of the West*, University of Michigan Press, 2006.
- Jackson, Robert and Georg Sørensen, *Introduction to international relations: theories and approaches*, Oxford University Press, 2016.
- Jacobsen, Hans Adolf, *Nationalsozialistische Außenpolitik 1933-1938*. Metzner, Frankfurt/M., Berlin 1968.
- Jaeger, Kinan, *Die Bedeutung des Palästinenser-Problems für Gestaltung der Deutsch-Israelischen Beziehungen (ab 1967)*. Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn, 1994.
- Jaeger, Kinan, *Quadratur des Dreiecks: Die deutsch-israelischen Beziehungen und die Palästinenser*, Vol. 27, Wochenschau Verlag, Schwalbach 1997.
- Jäger, Wolfgang, "Wer regiert die Deutschen." *Innenansichten der Parteiendemokratie*. Zürich 1994.
- Jahn, Egbert, *Politische Streitfragen: Deutsche Innen- und Außenpolitik* Band 2. VS Verlag, Wiesbaden 2012.
- Jelinek, Yeshayahu A., *Deutschland und Israel 1945 – 1965, Einneurotisches Verhältnis*. R. Oldenbourg Verlag, München 2004.
- Jelinek, Yeshayahu A., *Zwischen Moral und Realpolitik. Eine Dokumentensammlung*. Gerlingen: Bleicher 1997.
- Johannsen, Margret, *Der Nahost-Konflikt*, Springer VS Verlag, 4. aktualisierte Auflage, Wiesbaden 2017.
- Johannsen, Margret, *Der Nahost-Konflikt*, Springer-Verlag, Wiesbaden 2006.
- Jong, Louis. *Die deutsche fünfte Kolonne im zweiten Weltkrieg*. Vol. 4. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1959.
- Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse. *Uluslararası İlişkiler*. Çev. Haluk Özdemir. BB101 Ankara 2015.
- Judt, Matthias. *Der Bereich Kommerzielle Koordinierung: das DDR-Wirtschaftsimperium des Alexander Schalck-Golodkowski: Mythos und Realität*. Ch. Links Verlag, Berlin 2013.

- Jung, Dietrich, Klaus Schlichte, and Jens Siegelberg. *Kriege in der Weltgesellschaft: Strukturgeschichtliche Erklärung kriegerischer Gewalt (1945–2002)*. Westdeutscher Verlag, Wiesbaden 2003.
- Jungbauer, Stefan. *Parlamentarisierung der deutschen Sicherheits- und Verteidigungspolitik? die Rolle des Bundestags bei Auslandseinsätzen deutscher Streitkräfte*. Vol. 191. LIT Verlag Münster, 2012.
- Kaiser, Karl und Udo Steinbach. *Deutsch-arabische Beziehungen. Bestimmungsfaktoren und Probleme einer Neuorientierung*. München/Wien 1981.
- Kaiser, Karl. “Die Bundesrepublik Deutschland und die arabischen Staaten”. In: Kaiser, Karl und Steinbach, Udo (Hsrg). *Deutsch-arabische Beziehungen. Bestimmungsfaktoren und Probleme einer Neuorientierung*. Oldenbourg, München/Wien 1981, s. 7-12.
- Kamrava, Mehran. *The modern Middle East: a political history since the First World War*. Berkeley: University of California press, 2011.
- Karal, Enver Ziya, “*Osmanlı Tarihi*” VIII. Cilt, *Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, TTK Basımevi, Ankara 1983.
- Karsh, Efraim, *The Iran-Iraq War 1980-1988*, Osprey Publishing, Oxford 2002.
- Kassim, Mahmoud, *Die diplomatischen Beziehungen Deutschlands zu Ägypten, 1919-1936*, Vol. 6. LIT Verlag Münster, 2000
- Katzenstein, Peter J. (ed), *Tamed Power: Germany in Europe*. Cornell University Press, London 1997.
- Kennan, George F., *American Diplomacy. 1951*. Butterfield, Herbert. Christianity, diplomacy and war. Abingdon-Cokesbury Press, 1953.
- Kennedy, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, (Çev. Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sekizinci Baskı, İstanbul 2001
- Kent, Marian, *Oil and empire: British policy and Mesopotamian oil, 1900-1920*. Macmillan, 1976.
- Kershaw, Ian, *The Nazi dictatorship: Problems and perspectives of interpretation*. Bloomsbury Publishing, London & New York 2015.
- Keskin, Mustafa, *Emperyalizm ve Ön Asya, Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara, 1997.
- Keßelring, Agilolf, *Die Organisation Gehlen und die Neuformierung des Militärs in der Bundesrepublik*. Ch. Links Verlag, Berlin 2017.

- Kettner, Jeremias, *Deutsche Außenpolitik gegenüber Katar von 1999-2014: Diplomatie zwischen wirtschaftlichen, politischen und gesellschaftlichen Interessen*. Springer-Verlag, 2019.
- Khadduri, Majid, and Edmund Ghareeb, *War in the Gulf, 1990-91: the Iraq-Kuwait conflict and its implications*. Oxford University Press, 2001.
- Khalatbari, Babak, "Ägypten", *Länderstudie des Düsseldorfer Instituts für Außen- und Sicherheitspolitik*, November 2003
- Kießling, Friedrich, *Gegen den "großen" Krieg?: Entspannung in den internationalen Beziehungen 1911-1914*. Vol. 12. Oldenbourg Verlag, 2002.
- Kilian, Werner, *Die Hallstein-Doktrin: Der diplomatische Krieg zwischen der BRD und der DDR 1955-1973: Aus den Akten der beiden deutschen Außenministerien*. Vol. 7. Duncker & Humblot, 2001.
- Kindermann, Gottfried-Karl (ed), *Grundelemente der Weltpolitik: eine Einführung*. Piper, 1977.
- Kissinger, Henry, *Diplomasi*, (Çev. İbrahim H. Kurt), Üçüncü Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul 2002.
- Kitchen, Martin, *A history of modern Germany 1800-2014 The Divided Nation*. Wiley-Blackwell, 2015.
- Klinkenberg, Michael F., *Die Rolle der EU im Nahost-Friedensprozeß*. Vol. 2. Lit, Hamburg 2002.
- Klose, Fabian, *Menschenrechte im Schatten kolonialer Gewalt: die Dekolonisierungskriege in Kenia und Algerien 1945-1962*, Vol. 66., Oldenbourg Verlag, München 2009
- Knapp, Manfred und Gert Krell, *Einführung in die Internationale Politik*. Oldenbourg, München/Wien 2004.
- Koch, Hannsjoachim Wolfgang (ed.). *The origins of the First World War: great power rivalry and German war aims*. MacMillan Publishing Company, 1984.
- Kockel, Titus. *Deutsche Ölpolitik 1928-1938*. Vol. 7. Akademie Verlag, Berlin 2005.
- Koçak, Cemil. *Türk-Alman İlişkileri, 1923-1939: iki dünya savaşı arasındaki dönemde siyasal, kültürel, askeri ve ekonomik ilişkiler*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Koenig, Nicole. *EU security policy and crisis management: a quest for coherence*. Routledge, New York 2016.
- Kornelius, Stefan. *Kornelius, Angela Merkel: Die Kanzlerin und ihre Welt*. Hoffmann und Campe, Hamburg 2013.

- Köhler, Henning, *Geschichte der Weimarer Republik*, Colloquium-Verlag, Berlin 1982.
- Kregel, Bernd. *Außenpolitik und Systemstabilisierung in der DDR*. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. Opladen: Leske und Budrich, 1979.
- Krieger, Wolfgang. *German–American Intelligence Relations, 1945–1956*.
- Kroegel, Dirk. *Einen Anfang finden! Kurt Georg Kiesinger in der Aussen- und Deutschlandpolitik der Grossen Koalition*. R. Oldenbourg Verlag, München 1997.
- Krüger, Peter, *Die Außenpolitik der Republik von Weimar*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985.
- Kubálková, Vendulka, and Albert Cruickshank, *Marxism-Leninism and the theory of international relations*. Routledge, 2015.
- Kurowski, Franz. *Das Afrika Korps: Erwin Rommel and the Germans in Africa, 1941-43*. Mechanicsburg: Stackpole Books, 2010.
- Küntzel, Matthias, *Die Deutschen und der Iran, Geschichte und Gegenwart einer verhängnisvollen Freundschaft*, wjs Verlag, Berlin 2009.
- Küntzel, Matthias, *Germany and Iran: From the Aryan Axis to the Nuclear Threshold*, (translated by Colin Meade), Telos Press Publishing, New York 2014
- Küsters, Hanns Jürgen, *Deutsch-israelische Beziehungen 1965 – 2012*, Bouvier Verlag, Bonn 2012
- Lakatos, Imre, *The methodology of scientific research programmes: Volume 1: Philosophical papers*. Cambridge University Press, 1980.
- Landau, Jacob M., *The politics of Pan-Islam: ideology and organization*. Oxford University Press, 1990.
- Langguth, Gerd, *Angela Merkel: Aufstieg zur Macht: Biografie*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2007.
- Lappenküper, Ulrich, *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland 1949 bis 1990*. Vol. 83. Oldenbourg Verlag, München 2008.
- Laufer, Heinz und Ursula Münch, *Das föderative System der Bundesrepublik Deutschland*. Springer-Verlag, 2013.
- Lavy, George. *Germany and Israel: moral debt and national interest*. Routledge, London 2014.
- Layne, Christopher, *The peace of illusions: American grand strategy from 1940 to the present*. Cornell University Press, London 2007.

- Le Sueur, James D., *Algeria since 1989: Between terror and democracy*, Zed Books, London 2013.
- Lewan, Kenneth M., *Der Nahost-Krieg in der westdeutschen Presse*. Pahl-Rugenstein, Köln 1970.
- Lewin, Evans, *The German Road to the East: An Account of the "Drang Nach Osten" and of Teutonic Aims in the Near and Middle East*. London, W. Heinemann 1916.
- Lindemann, Björn Alexander, *Cross-Strait Relations and International Organizations: Taiwan's Participation in IGOs in the Context of Its Relationship with China*. Springer Science & Business Media, 2014.
- Lobell, Steven E., Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*. Cambridge University Press, 2009.
- Loth, Wilfried und Marc Hanisch (Hrsg), *Erster Weltkrieg und Dschihad: die Deutschen und die Revolutionierung des Orients*. Oldenbourg Verlag München 2014.
- Lüdke, Tilman, *Jihad made in Germany: Ottoman and German propaganda and intelligence operations in the First World War*. Studien zur Zeitgeschichte des Nahen Ostens und Nordafrikas Bd. 12. Lit-Verlag, Münster 2005.
- Macfie, Alexander Lyon, *The Eastern Question 1774-1923: Revised Edition*. Routledge, 2014.
- Macfie, Alexander Lyon, *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*. Çev: Damla Acar - Funda Soysal. Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.
- Maeke, Lutz, *DDR und PLO: die Palästinapolitik des SED-Staates*. Vol. 92. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, Berlin 2017.
- Mählert, Ulrich, *Kleine Geschichte der DDR*. Vol. 1275. CH Beck, 7. Auflage. München 2010.
- Mahrad, Ahmad, *Die Außenpolitik Irans von 1950 bis 1954 und die Aufnahme der Beziehung Iran und Bundesrepublik Deutschland*, Saarbrücken 1985.
- Maier, Klaus A. und Bruno Thoss, (eds.), *Westingeration, Sicherheit und deutsche Frage: Quellen zur Aussenpolitik in der Ära Adenauer 1949-1963*. Vol. 42. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Abt. Verlag, Darmstadt 1994.
- Mangold-Will, Sabine. *Begrenzte Freundschaft: Deutschland und die Türkei 1918-1933*. Wallstein Verlag, 2013.
- Mansfield, Peter, *A history of the Middle East*, Penguin, Ebook 2013.

- Marriott, John Arthur Ransome, *Eastern question: An historical study in European diplomacy*, Clarendon Press, Oxford 1917.
- Marschall, Stefan, *Das politische System Deutschlands*, Vol. 2923. UTB, 2011.
- Martin Kröger, “Le bâton égyptien” – Der ägyptische Knüppel, Die Rolle der “ägyptischen Frage” in der deutschen Außenpolitik von 1875/76 bis zur “Entente Cordiale” (Frankfurt, 1991).
- Martin, Bradford G., *German-Persian diplomatic Relations, 1873-1912*, Gravenhage: Mouton & Co., 1959.
- Matthews, Ken, *The Gulf conflict and international relations*. Routledge, London 2003.
- Matuz, Josef, *Das Osmanische Reich, Grundlinien seiner Geschichte*, Darmstadt 1996.
- Mousavian, Seyyed Hossein, *Iran-Europe relations: challenges and opportunities*, Durham Modern Middle East and Islamic World Series, Routledge, London 2008.
- McGowan, Pat, and Howard B. Shapiro, *The comparative study of foreign policy: a survey of scientific findings*. Vol. 4. Sage Publications, Inc, 1973.
- McKale, Donald M., *War by Revolution: Germany and Great Britain in the Middle East in the Era of World War I*. Kent State University Press, 1998.
- McMillan, Margaret E., *From the First World War to the Arab Spring: What’s Really Going on in the Middle East?* Palgrave Macmillan, New York 2016.
- Mearsheimer, John J., *The tragedy of great power politics*. WW Norton & Company, 2001.
- Mehlhorn, Lutz, *Der Bundespräsident der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Österreich*. Nomos-Verlag-Ges., 2010.
- Mejcher, Helmut, *Die Politik und das öl im Nahen Osten*. Bd. I: Der Kampf der Mächte und Konzerne vor dem Zweiten Weltkrieg. Klett-Cotta, Stuttgart 1980.
- Mejcher, Helmut, *Zeithorizonte im Nahen Osten: Studien und Miscellen zur Geschichte im 20. Jahrhundert*. Vol. 16. LIT Verlag Münster, 2012.
- Mills, Cliff W., *Angela Merkel*. Infobase Publishing, New York 2007
- Modelski, George, *A Theory of Foreign Policy*. London 1962.
- Moll, Martin, 1945–Niederlage. Befreiung. Neuanfang. Zwölf Länder Europas nach dem Zweiten Weltkrieg. Hrsg. vom Deutschen Historischen Museum, Darmstadt: Theiss 2015.

- Mommsen Wolfgang J., *Großmachtstellung und Weltpolitik 1870-1914. Die Außenpolitik des Deutschen Reiches*. Berlin 1993.
- Moore, Charles Henry, *Über Deutschland: a reader on German affairs*. Elsevier, 2013.
- Morgentbau, Hans, *Scientific Man Versus Power Politics* (Chicago: University of Chicago Press, 1946).
- Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations*. "The struggle for power and peace." Nova York, Alfred Kopf (1948).
- Möbius, Ben, *Die liberale Nation: Deutschland zwischen nationaler Identität und multikultureller Gesellschaft*. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH 2003.
- Möller, Harald, *DDR und Dritte Welt: die Beziehungen der DDR mit Entwicklungsländern, ein neues theoretisches Konzept, dargestellt anhand der Beispiele China und Äthiopien sowie Irak/Iran*. Köster, Berlin 2004.
- Möller, Harald, *Geheime Waffenlieferungen der DDR im ersten Golfkrieg an Iran und Irak 1980-1988: eine Dokumentation*. Vol. 3. Köster, Berlin 2002.
- Möller, Horst, *Europa zwischen den Weltkriegen*. Vol. 21. Oldenbourg Verlag, 1998.
- Musu, Costanza, *European Union policy towards the Arab-Israeli peace process: the quicksands of politics*. Palgrave Macmillan, New York 2010.
- Muth, Ingrid, *Die DDR-Außenpolitik 1949-1972: Inhalte, Strukturen, Mechanismen*. Ch. Links Verlag, 2. Auflage Berlin 2001.
- Mühlmann, Carl, *Deutschland und die Türkei 1913-1914*. Politische Wissenschaft 7 Rothschild, 1929.
- Müllenmeister, Uwe, *Die Nahostpolitik der sozial-liberalen Koalition 1969-1982*. Vol. 125. P. Lang, Frankfurt am Main 1988.
- Müller, Claus M., *Relaunching German diplomacy: the Auswärtiges Amt in the 1950s*, Vol. 7. LIT Verlag Münster, 1996.
- Müller-Brandeck-Bocquet, Gisela (Hrsg.), *Deutsche Europapolitik: von Adenauer bis Merkel*. Springer-Verlag, 2. Auflage, Wiesbaden 2010.
- Niclauß, Karlheinz, *Kanzlerdemokratie: Regierungsführung von Konrad Adenauer bis Angela Merkel*. Springer-Verlag, 3. Auflage, Wiesbaden 2015.
- Nicolson, Harold, *"Diplomacy. London: T." 1939, Niebuhr, Reinhold, Christianity and power politics*, Archon Books, 1940.
- Nicosia, Francis R., *Nazi Germany and the Arab World*. Cambridge University Press, 2014.

- Nicosia, Francis R., *The Third Reich and the Palestine Question*. Transaction Publishers, London 2000.
- Niedhart, Gottfried., *Die Aussenpolitik der Weimarer Republik*. Walter de Gruyter, 2013.
- Nye Jr, Joseph S. and David A. Welch, *Understanding global conflict and cooperation: Cooperation: Intro to Theory & History*. Pearson, Ninth Edition 2014.
- Oren, Michael B. *Six days of war: June 1967 and the making of the modern Middle East*. Presidio Press, New York 2002.
- Orfy, Mohammed Moustafa. *NATO and the Middle East: the geopolitical context post-9/11*. Routledge, London 2010.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı imparatorluğunda Alman nüfuzu*. Timaş, 15. Baskı 2016.
- Ortaylı, İlber. *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*. 1981.
- Overy, Richard James. *War and economy in the Third Reich*. Clarendon Press, Oxford 2002.
- Önsoy, Rıfat, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri 1871-1914*. İstanbul, 1982.
- Önsoy, Rıfat, *Türkiye'deki Almanya 1914-1918 (Almanya'nın Türkiye'deki Kültürel Etkinliği ve Robert Bosch)*. Atlas Yay. Ankara 2004.
- Özey, Ramazan. *Dünya Denkleminde Ortadoğu Ülkeler İnsanlar Sorunlar*, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Özgüldür, Yavuz. *Türk-Alman ilişkileri:(1923-1945)*. Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1993.
- Özhazar, İbrahim ve Elbinsoy, İsa. *Modern Dönem İslam Ülkeleri (Cilt 3): Ortadoğu, Körfez Ülkeleri, Arap Yarımadası ve Ek Ülkeler*. Tirekitap, İstanbul 2017.
- Pahl, Magnus, *"Fremde Heere Ost", Hitlers militärische Feindaufklärung*. Ch. Links Verlag, Berlin 2012.
- Pallade, Yves, *Germany and Israel in the 1990s and Beyond: Still a 'Special Relationship'?*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2004
- Pamperrien, Sabine, *Helmut Schmidt und der Scheißkrieg. Die Biografie 1918 bis 1945*. Piper Verlag, München / Zürich 2014.
- Pappe, Ilan, *Modern Filistin Tarihi: Tek ülke, iki halk*, (Çev. Nuri Plümer), Phoenix, Ankara 2007.

- Pardo, Sharon, and Joel Peters, *Israel and the European Union: a documentary history*. Lexington Books, Lanham 2012.
- Parsons, Laila, *The Commander: Fawzi al-Qawuqi and the Fight for Arab Independence 1914-1948*. Hill and Wang, First Edition New York 2016.
- Persson, Anders, *The EU and the Israeli–Palestinian conflict 1971–2013: In pursuit of a just peace*. Lexington Books, Lanham 2014.
- Perthes, Volker, *Geheime Gärten: die neue arabische Welt*. Goldmann Verlag, München 2004.
- Perthes, Volker, *The political economy of Syria under Asad*. I.B. Tauris, New York 1997.
- Peters, Daniel, *Die Responsibility to Protect als Maßstab im Umgang mit schwersten Menschenrechtsverbrechen*. Vol. 14. LIT Verlag Münster, 2013.
- Peters, Rudolph, *İslam ve Sömürgecilik Modern Zamanlarda Cihad Öğretisi*, (Çev. Süleyman Gündüz), Nehir Yay., İstanbul (1989).
- Petersson, Magnus, *The US NATO debate: from Libya to Ukraine*, Bloomsbury Publishing USA, 2015.
- Petzina, Dietmar, *Autarkiepolitik im Dritten Reich: Der nationalsozialistische Vierteljahresplan*, Deutsche Verlags - Anstalt, Stuttgart 1968.
- Pfetsch, Frank R, *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik: 1949-1992*, Wilhem Fink Verlag, München 1993.
- Philippi, Nina. *Bundeswehr-Auslandseinsätze als außen-und sicherheitspolitisches Problem des geeinten Deutschland*. Vol. 318. Peter Lang Publishing, 1997.
- Phillips, Ann L., *Power and Influence After the Cold War: Germany in East-Central Europe*. Rowman & Littlefield Publishers, New York 2000.
- Poller, Horst Arno (Hrsg.), *Wirtschaftspartner Iran*, Handbuch der Aussenwirtschaft, Bonn Aktuell, Stuttgart 1978
- Popper, Karl R., *Logik der Forschung*, 10. Auflage. Tübingen 1994 (1934).
- Pounds, Norman John Greville. *An atlas of Middle Eastern affairs*. Vl. 94. Taylor & Francis, 1966.
- Pöttsch, Horst, *Die deutsche Demokratie*. Springer-Verlag, 2013.
- Pradetto, August (Hrsg), *Internationale Reaktionen auf die Irak-Politik der USA 2002*. Studien zur Internationalen Politik, Institut für Internationale Politik an der Universität der Bundeswehr Hamburg, Heft 1, 2003.

- Pradhan, Prasanta Kumar, *Arab Spring and Sectarian Faultlines in West Asia Bahrain, Yemen and Syria*. Institute for Defence Studies and Analyses, Pentagon Press, New Delhi 2017.
- Prashad, Vijay, *Arab Spring, Libyan Winter*. AK Press, Edinburgh 2012.
- Prüfer, Curt, *Germany's Covert War in the Middle East: Espionage, Propaganda and Diplomacy in World War I*. IB Tauris, London & New York 2017.
- Pyta, Wolfram, *Die Weimarer Republik*. Landeszentrale für politische Bildungsarbeit Berlin 2004.
- Rathmann, Lothar, *Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*. Çeviren: Ragıp Zarakolu. İstanbul, 1982.
- Retallack, James, ed. *Imperial Germany 1871-1918*. Oxford University Press, New York 2008.
- Rieger, René. *Saudi Arabian foreign relations: diplomacy and mediation in conflict resolution*. Routledge, London & New York 2016.
- Ripsman, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell. *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford University Press, 2016.
- Ronald Bruce St John. *Libya: continuity and change*. Routledge, 2015.
- Rosecrance, Richard. *Der neue Handelsstaat: Herausforderung für Politik und Wirtschaft*, Frankfurt a.M. 1987.
- Rosenau, James N., and Mary Durfee. "Thinking theory thoroughly." *Coherent Approaches to an Incoherent World*, Boulder, Colo (1995).
- Roskin, Michael G., and Nicholas O. Berry. *IR: the new world of international relations - Uluslararası İlişkilerin Yeni Dünyası*. Çev. Özlem Şimşek. Ankara 2014.
- Roskin, Michael, *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Adres Yay. Ankara, 2014.
- Rubin, Barry, and Wolfgang G. Schwanitz. *Nazis, Islamists, and the Making of the Modern Middle East*. Yale University Press, 2014.
- Rudzio, Wolfgang, *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*. Springer-Verlag, 2015.
- Rundel, Otto, *Kurt Georg Kiesinger: sein Leben und sein politisches Wirken*. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 2006.
- Sahner, Christian, *Among the ruins: Syria past and present*, Oxford University Press, 2014.

- Sakaki, Alexandra, *Japan and Germany as Regional Actors: Evaluating Change and Continuity After the Cold War*, Routledge, London 2012
- Sander, Oral, *Siyasi tarih: 1918-1994*, İmge Kitapevi (26. Baskı), Ankara 2016.
- Sander, Oral, *Türkiye'nin batı bağlantısı-I-ABD ve Türkiye*, Ankara 1980
- Sarcinelli, Ulrich, *Politische Kommunikation in Deutschland. Medien und Politikvermittlung im demokratischen System*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2011.
- Sattler, Verena, *Die Institutionalisierung europäischer Nahostpolitik: Frankreich in der europäischen politischen Zusammenarbeit 1969/70-1980*. Springer-Verlag, Wiesbaden 2017..
- Saull, Richard, *The Cold War and after: capitalism, revolution and superpower politics*. Pluto Press, London 2007.
- Schäfer, Friedrich, *Der Bundestag: eine Darstellung seiner Aufgaben und seiner Arbeitsweise*. 4. Auflage, Springer-Verlag, Wiesbaden 1982.
- Scheck, Raffael, *French Colonial Soldiers in German Captivity During World War II*. Cambridge University Press, 2014.
- Scheck, Raffael, *Germany, 1871-1945: a concise history*. Berg, New York 2008.
- Schliephake Konrad und Shanneik, Ghazi (Hrsg), *Die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und dem Königreich Saudi-Arabien*, Würzburger Geographische Manuskripte, Sonderheft 3, Berlin 2001
- Schliephake, Konrad und Shanneik, Ghazi (Hrsg), *Die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Arabischen Republik Ägypten*, Würzburger Geographische Manuskripte Heft 60, Schriftenreihe zu Deutsch-Arabischen Beziehungen - Heft 5, Würzburg 2002.
- Schmidt, Manfred G., *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, Vol. 2371, CH Beck, 2005.
- Schmidt, Manfred G., *Wörterbuch zur Politik*, Vol. 404, A. Kröner, 2004.
- Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf, *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007.
- Schneider, Eberhard, *Die politische Funktionselite der DDR: eine empirische Studie zur SED-Nomenklatura*. Studien zur Sozialwissenschaft, Band. 139. Westdeutscher Verlag, Opladen 1994.

- Schnelzer, Nadine, *Libya in the Arab Spring: The Constitutional Discourse Since the Fall of Gaddafi*. Springer, 2015.
- Scholtyssek, Joachim, "Die DDR und Europa", In: Timmermann, Heiner (Hrsg.) *Die DDR in Europa: zwischen Isolation und Öffnung*, Vol. 140. LIT Verlag Münster, 2005.
- Scholtyssek, Joachim, *Die Aussenpolitik der DDR*, Enzyklopadie deutscher Geschichte Band 69, Oldenbourg, München 2006.
- Schöllgen, Gregor, *Deutsche Außenpolitik: von 1945 bis zur Gegenwart*. Vol. 6119. CH Beck, München 2013.
- Schöllgen, Gregor, *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Vol. 1291. CH Beck, 3. Auflage, München 2004.
- Schöllgen, Gregor, *Imperialismus und Gleichgewicht: Deutschland, England und die orientalische Frage 1871-1914*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2000.
- Schreiber, Friedrich und Michael Wolffsohn, *Nahost, Geschichte und Struktur des Konflikts*. 4. Auflage, Leske + Budich. Opladen, 1996.
- Schröder, Bernd Philipp, *Deutschland und der mittlere Osten im Zweiten Weltkrieg. Studien und Dokumente zur Geschichte des Zweiten Weltkriegs*, Bd. 16. Musterschmidt, Göttingen 1975.
- Schröder, Hans-Jürgen, *Marshallplan und westdeutscher Wiederaufstieg: Positionen, Kontroversen*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1990.
- Schuman, Frederick, *International Politics; An Introduction To The Western State System*. Mcgraw-Hill Book, New York 1933.
- Schwanitz, Wolfgang G. (ed), *Germany and the Middle East, 1871-1945*, Markus Wiener Publishers, Princeton 2004.
- Schwarz, Hans-Peter, *Die gezähmten Deutschen: von der Machtbessenheit zur Machtvergessenheit*. Dt. Verlag-Anst., Stuttgart 1985.
- Schwarz, Hans-Peter, *Die Zentralmacht Europas: Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne*. Siedler, Berlin 1994.
- Schwarz, Hans-Peter, *Helmut Kohl: Eine politische Biographie*, DVA, München 2012
- Schwarzenberger, Georg. *Power Politics: An Introduction to the Study Or International Relations and Post-war Planning*. J. Cape, 1941.
- Schweller, Randall L., *Deadly imbalances: Tripolarity and Hitler's strategy of world conquest*. Columbia University Press, 1998.

- Schweller, Randall L., *Political Constraints on the Balance of Power*. New Jersey: Princeton University Press, 2006.
- Segev, Tom, *1967: Israels zweite Geburt*. Pantheon Verlag; Bonn, 2. Verlag 2009.
- Seliktar, Ofira, *The politics of intelligence and American wars with Iraq*. Palgrave Macmillan, New York 2008.
- Seton-Watson, Robert W., and Gladstone Disraeli. *The Eastern Question. A Study in Diplomacy and Party Politics*. Macmillan and Company, 1935.
- Shehada, Hazem, *Die Suezkrise von 1956 unter besonderer Berücksichtigung der ägyptischen Darstellung*. Saarbrücken -Scheidt 1992.
- Shimko, Keith, *International relations: Perspectives and controversies*. Cengage Learning, 2009.
- Shirer, William L., *The rise and fall of the Third Reich: A history of Nazi Germany*. RosettaBooks, New York 2011.
- Shlaim, Avi, *The iron wall: Israel and the Arab world*. WW Norton & Company, London 2001.
- Shulman, Peter A., *Coal and Empire: The Birth of Energy Security in Industrial America*. JHU Press, 2015.
- Shwadran, Benjamin, *The Middle East, oil and the great powers*. US, 1955.
- Simon, Reeva S., *Iraq between the two World Wars: The militarist origins of tyranny*. Columbia University Press, New York 2004.
- Singh, Robert, "The Bush Doctrine". In: Buckley, Mary, and Robert Singh (eds). *The Bush doctrine and the war on terrorism: global responses, global consequences*. Routledge, London 2006, s. 12-31.
- Sirrs, Owen L., *Nasser and the Missile Age in the Middle East*. Routledge, New York 2007.
- Kaarbo, Juliet Snyder, Bruck, "Sapin." *Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics* (1954).
- Sommer, Jan-Philipp, *Normen als Grund bilateraler Außenpolitik: die deutsche Außenpolitik gegenüber Polen am Anfang des 21. Jahrhunderts*. Springer-Verlag, 2015.
- Spanger, Hans-Joachim und Lothar Brock. *Die beiden deutschen Staaten in der Dritten Welt: Die Entwicklungspolitik der DDR—eine Herausforderung für die Bundesrepublik Deutschland?* West Deutscher Verlag, Opladen 1987.

- Spitzer, Patrick. *Die Nachrichtendienste Deutschlands und die Geheimdienste Russlands: ein Vergleich*. Vol. 14. LIT Verlag Münster, 2011
- Spykman, Nicholas Joh. *America's strategy in world politics: the United States and the balance of power*. Transaction Publishers, 1942.
- Staack, Michael. *Handelsstaat Deutschland: deutsche Aussenpolitik in einem neuen internationalen System*. F. Schöningh, Paderborn 2000.
- Stahl, Bernhard. *Internationale Politik verstehen: eine Einführung*. UTB, 2. Auflage Verlag Barbara Budrich, Opladen & Toronto 2017.
- Steiner, André, (Hrsg.), *Überholen ohne einzuholen: die DDR-Wirtschaft als Fussnote der deutschen Geschichte?* Ch. Links Verlag, Berlin 2006.
- Steininger, Rolf, *Germany and the Middle East: From Kaiser Wilhelm II to Angela Merkel*, Berghahn Books, 2018.
- Steininger, Rolf, *Der Nahostkonflikt*. Fischer Taschenbuch, Frankfurt am Main 2003.
- Steininger, Rolf, *Deutschland und der Nahe Osten, Von Kaiser Wilhelms Orientreise 1898 bis zur Gegenwart*, Reinbek, Lau 2015.
- Stetter, Stephan, *World society and the Middle East: Reconstructions in regional politics*. Palgrave Macmillan, New York 2008.
- Stollberg-Rilinger, Barbara, *Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation: vom Ende des Mittelalters bis 1806*. Vol. 2399. CH Beck, 2006.
- Storkmann, Klaus P., *Geheime Solidarität: Militärbeziehungen und Militärhilfen der DDR in die 'Dritte Welt'*, Herausgegeben Militärgeschichtlichen Forschungsamt Ch. Links Verlag, Berlin 2012.
- Szabo, Stephen F., *Parting Ways, The Crisis in German-American Relations*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2004
- Szatkowski, Tim, *Gaddafis Libyen und die Bundesrepublik Deutschland 1969 bis 1982*, Oldenbourg Verlag, München 2013.
- Şişman, Adnan, *XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde yabancı devletlerin kültürel ve sosyal müesseseleri*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.
- Taylor, Alan & Percivale, John, *The struggle for mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1954.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

- Tibi, Bassam. *Conflict and war in the Middle East: from interstate war to new security*. Springer, 1998.
- Tilgner, Ulrich. *Der inszenierte Krieg. Täuschung und Wahrheit beim Sturz Saddam Husseins*. Rowohlt, Berlin 2003.
- Tillmann, Heinz. *Deutschlands Araberpolitik im Zweiten Weltkrieg*. Berlin 1965.
- Timm, Angelika. *Hammer, Zirkel, Davidstern: das gestörte Verhältnis der DDR zu Zionismus und Staat Israel*. Bouvier Verlag, Bonn 1997.
- Timm, Angelika. *Jewish claims against East Germany: Moral obligations and pragmatic policy*. Central European University Press 1997.
- Trumpener, Ulrich, *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918*. Princeton University Press, 2015.
- Trumpener, Ulrich, Turkey's War. In: Strachan, Hew, ed. *The Oxford Illustrated History of the First World War: New Edition*. Oxford University Press, 2014, s. 80 – 92.
- Tunçdilek, Necdet. *Güneybatı Asya*, İst. Üniv. Yay, İstanbul, 1971.
- Türk, Fahri, *Türkiye ile Almanya arasındaki silâh ticareti, 1871-1914: Krupp firması, Mauser tüfek fabrikası, Alman silâh ve cephane fabrikaları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.
- Udo Steinbach, *Politisches Lexikon Nahost*, Beck, München, 1979.
- Ufkotte, Udo K., *Interessenspezifische Nahostpolitik der Grossmächte im Nahen Osten 1948-1979: sowjetische, amerikanische, französische und britische Waffenexporte an die Nahost-Staaten Israel und Ägypten in den Jahren 1948 bis 1979, im Kontext der Nahostpolitik der Geberländer, unter besonderer Berücksichtigung der damit angestrebten Einflussnahme*. Haag+ Herchen, 1984.
- Ufkotte, Udo, "Gekaufte Journalisten." *Wie Politiker, Geheimdienste und Hochfinanz Deutschlands Massenmedien lenken*. Kopp Verlag. Rottenburg 2014.
- Ulrichsen, Kristian, *Qatar and the Arab Spring*, Oxford University Press, 2014.
- Van der Heyden, Ulrich, *GDR Development Policy in Africa: Doctrine and Strategies Between Illusions and Reality 1960-1990. the Example (South) Africa*. Vol. 109. LIT Verlag Münster, 2013
- Van der Heyden, Ulrich, *Rote Adler an Afrikas Kuste. Die brandenburgisch-preussische Kolonie Grossfriedrichsburg in Westafrika*. Berlin 2001.

- Van Genugten, Saskia, *Libya in Western Foreign Policies, 1911–2011*. Security, Conflict and Cooperation in the Contemporary World. Palgrave Macmillan, Springer, London 2016.
- Van Ooyen, Robert Christian, und Martin HW Möllers (eds), *Das Bundesverfassungsgericht im politischen System*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006.
- Vasquez, John A., and Colin Elman. *Realism and the balancing of power: A new debate*. Recording for the Blind & Dyslexic, 2005.
- Viotti, Paul R., Mark V. Kauppi, and Stephen G. Brooks: *International relations theory*. Nova York: Longman, 2012.
- Vogel, Rolf. *The German path to Israel: A Documentation*. Wolff, London 1969.
- Von Bredow, Wilfried, *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Eine Einführung*, Wiesbaden 2008.
- Von Bredow, Wilfried. *Demokratie und Streitkräfte: Militär, Staat und Gesellschaft in der Bundesrepublik Deutschland*. Springer-Verlag, 2013.
- Hindenburg, Hannfried Von. *Demonstrating Reconciliation: State and Society in West German Foreign Policy toward Israel, 1952-1965*. Vol. 18. Berghahn Books, New York 2007.
- Von Krause, Ulf. *Die Bundeswehr als Instrument deutscher Außenpolitik*. Springer-Verlag, 2012.
- Wallerstein, Immanuel. *The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. Vol. 1. Univ of California Press, 2011.
- Walt, Stephen M. *The origins of alliance*. Cornell University Press, New York 1990.
- Waltz, Kenneth. *Theory of international relations*. Reading, Mass.: Addison-Webley 1979.
- Weber, Hermann. *Die DDR 1945-1990*. Vol. 20. Oldenbourg Verlag, 5. Auflage, München 2012.
- Weber, Hermann. *Geschichte der DDR*. Deutscher Taschenbuchverlag, München 1999.
- Weber, Jürgen. *Germany, 1945-1990: a parallel history*. Central European University Press, 2004.
- Wehler, Hans-Ulrich. *Das Deutsche Kaiserreich, 1871-1918*. Vol. 9. Vandenhoeck & Ruprecht, 1994.

- Weinberg, Gerhard L. *Hitler's foreign policy 1933-1939: The road to World War II*. Enigma books, New York 2010.
- Weingardt, Markus A., *Deutsche Israel-und Nahostpolitik: die Geschichte einer Gratwanderung seit 1949*, Campus Verlag, Frankfurt/Main 2002.
- Weingardt, Markus A., *Deutsch-israelische Beziehungen, Zur Genese bilateraler Verträge 1949–1996*, Konstanz 1997.
- Wentker, Hermann. *Außenpolitik in engen Grenzen: Die DDR im internationalen System 1949-1989*. Veröffentlichungen zur SBZ-/DDR-Forschung im Institut für Zeitgeschichte. Oldenbourg Verlag, München 2007.
- Wight, Martin. *Power Politics* ("Looking forward" pamphlets). Royal Institute of International Affairs London 1946.
- Winkler, Hans-Joachim. *Der Bundespräsident – Repräsentant oder Politiker ?* Opladen 1967.
- Winrow, Gareth M. *The foreign policy of the GDR in Africa*. Vol. 78. Cambridge University Press, 2009.
- Wohlforth, William Curti. *The elusive balance: power and perceptions during the Cold War*. Cornell University Press, 1993.
- Wolffsohn, Michael. *Eternal Guilt? Forty Years of German-Jewish-Israeli Relations*. Columbia University Press, New York 1993.
- Wolffsohn, Michael. *Ewige Schuld? 40 Jahre deutsch-jüdisch-israelische Beziehungen*. München, 1988.
- Wolle, Stefan. *Die heile Welt der Diktatur: Alltag und Herrschaft in der DDR 1971-1989*. Ch. Links Verlag, Berlin 1998.
- Wright, John. *Libya: a modern history*. Taylor & Francis, 1982.
- Zakaria, Fareed. *From wealth to power: The unusual origins of America's world role*. Princeton University Press, 1999.
- Zakaria, Fareed. *Realism and Domestic Politics: A Review Essay*. International Security, Cilt 17, No 1, 1992.
- Zedalis, Rex J. *The legal dimensions of oil and gas in Iraq: current reality and future prospects*. Cambridge University Press, 2009.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

- Adomeit, Hannes, “German-Russian Relations: Balance Sheet since 2000 and Perspectives until 2025”, *ETUDE Prospective & Startegique - İfri* (Juni 2012), <https://www.defense.gouv.fr/content/download/198360/2193439/file/EPS2012-Bilan%20relations%20germano-russes%20depuis%202000EN.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2018
- Akgül-Açıkmeşe, Sinem, “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 30 (Yaz 2011), s. 43-73, <https://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/algı-mi-soylem-mi.pdf> Erişim Tarihi: 09.11.2016.
- Aksoy, Metin, “Wie Veränderte der 11. September 2001 die amerikanische Aussenpolitik von George W. Bush?”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 10 Sayı: 20, Ekim 2014, s. 1-48, https://www.msu.edu.tr/GuvenlikStratejileriDergisi/dokuman/GSD_20/GSD_20_Art_1_102014.pdf Erişim Tarihi: 09.10.2017.
- Albayrak, Mustafa, “Osmanlı-Aman İlişkilerinin Gelişimi ve Bagdat Demiryolu’nun Yapımı”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)* Sayı: 6 (1995), s. 1-38, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1152/13540.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Alboğa, Muhammed, “Darbe sonrası dönemde meşrulaştırıcı bir aktör olarak Almanya’nın Mısır politikası”, In: İsmail Numan Telci (ed), *Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası, Dönüşüm Arayışından Meşruiyet Çıkmazına*, SETA Kitapları 45, İstanbul 2018, 235-263.
- Alkan, M. Nail, “Hayranlık, Dostluk ve Çıkar Üçgeninde Türk-Alman İlişkileri”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 34, (Nisan 2015), s. 35 – 48, <https://dergipark.org.tr/download/issue-file/1132> Erişim Tarihi: 04.03.2017
- Alkan, M. Nail, “Avrupa’da Yükselen İrkçılık: Pegida Örneği”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 8 Sayı 16 (Yaz 2015), s. 275-296, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/73887> Erişim Tarihi: 04.02.2017
- Al-Shaikh, Zakaria, “Sabra and Shatila 1982: resisting the massacre”, *Journal of Palestine Studies* Vol. 14, No.1 (1984), s. 57-90, In: Jstor, Published by: University of California Press on behalf of the Institute for Palestine Studies. <https://www.jstor.org/stable/2537057> Erişim Tarihi: 14.10.2017

- Altunışık, Meliha Benli, “Lübnan krizi: nedenleri ve sonuçları”, *Tesev Yayınları*, Dış Politika Analizi Serisi – 5, Nisan 2007, http://teseiv.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Lubnan_Krizi_Nedenleri_Ve_Sonuclari.pdf Erişim Tarihi: 10.06.2017.
- Altunışık, Meliha Benli, “EU Foreign Policy and the Israeli–Palestinian Conflict: How much of an Actor?”, *European security* Vol. 17, No. 1 (March 2008), s. 105-121, In: Taylor & Francis. <http://dx.doi.org/10.1080/09662830802503763> Erişim Tarihi: 13.06.2017.
- Ambos, Alicia and Ines von Behr, “The Middle East Peace Process”, In: Mahncke, Dieter, Alicia Ambos, and Christopher Reynolds (eds.), *European foreign policy: from rhetoric to reality?* No. 1. Peter Lang, Brussels 2004, s. 293-317.
- Andersen, Uwe and Lutz, Friedrich August, “The German currency reform and the revival of the German economy”, *Economica* Vol. 16, No. 62 (1949), s. 122-142, In: Jstor, Wiley, The London School of Economics and Political Science, <http://www.jstor.org/stable/2549853> Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Angrist, Michele Penner. “Morning in Tunisia: The Frustrations of the Arab World Boil Over.” In: *The New Arab Revolt What Happened, What It Means, and What Comes Next. Council on Foreign Relations - Foreign Affairs*, New York (2011), s. 75-80.
- Antachopoulos, Daphne. “Hintergrund: Die große Koalition 1966-1969.” *Deutsche Welle* 15.10.2005. <https://www.dw.com/de/hintergrund-die-gro%C3%9Ffe-koalition-1966-1969/a-1741075> Erişim Tarihi: 14.01.2018
- Arthur Jr, Goldschmidt and Davidson, Lawrence. *A Concise History of the Middle East*. Westview Press, ninth edition 2010. <http://islamicblessings.com/upload/A-Concise-History-of-the-Middle-East-9th-Edition.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2017.
- Ash, Timothy Garton. “Germany’s choice.” *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 4 (Jul. - Aug., 1994), s. 65-81. In: Jstor, Published by: Council on Foreign Relations. <http://www.jstor.org/stable/20046744> Erişim Tarihi: 03.03.2017.
- Asseburg, Muriel, and Jan Busse, “Deutschlands Politik gegenüber Israel”, In: *Deutsche Außenpolitik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2011, s. 693 – 716.
- Asseburg, Muriel, “Materialsammlung zum Friedensprozeß im Nahen Osten”: Anlegeband zur Studie “Die EU und der Friedensprozeß im Nahen Osten”, *SWP*, 28/03, Berlin, Juli 2003, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/S2003_28_ass_anlage.pdf Erişim Tarihi: 10.10.2017
- Asseburg, Muriel, “Fifty years of German-Israeli diplomatic relations: whither the miracle of reconciliation?” In: *Stiftung Wissenschaft und Politik SWP Comments*.

27.05.2015. https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2015C27_ass.pdf Erişim Tarihi: 29.04.2017;

Ataman, Muhittin & Özkan Gökcan, “Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi”. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)* Cilt 7, Sayı 2, Yıl 2012, s. 199-229, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/17754> Erişim Tarihi: 09.10.2017

Aydın, Mustafa, “Uluslararası ilişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 51.01 (1996), s. 71 – 114, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5499.pdf> Erişim Tarihi: 16.08.2016

Bakar, Bülent, “Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi Ve Türkiye’de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945)”, *Tarih Dergisi*, Sayı 63 (2016 / 1), İstanbul 2016, s. 89-126, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/353869> Erişim Tarihi: 22.04.2017.

Balcı, Ali, “Avrupa Birliğinin Filistin Politikası”, *Journal of Palestine Studies*, 26.3 (1997), s. 353-384, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/19_avrupa_birliginin_filistin_politikasi.pdf Erişim Tarihi: 13.06.2017.

Balouji, Heidar Ali, “The Process of national security decision making in Iran”, In: Shannon N. Kile (ed), *Europe and Iran, Perspectives on Non-Proliferation*, SIPRI Research Report No. 21, Oxford University Press 2005, s. 72-96.

Banchoff, Thomas, “Historical Memory and German Foreign Policy: The Cases of Adenauer and Brandt”, *German Politics & Society* Vol. 14, No. 2 (39), Summer 1996, s. 36-53, In: Jstor, Published by: Berghahn Books. <http://www.jstor.org/stable/23736443> Erişim Tarihi: 02.03.2017.

Bank, André, “Regionales System und Machtbalance”, In: *Naher Osten. Informationen zur politischen Bildung / izpb*, Nr. 331, 3-4/2016. Bonn, 13.12.2016, s. 54-64, Bundeszentrale für politische Bildung.

Barati, Mehran, “Deutsch-iranische Beziehungen, Die deutsche Außenpolitik im Atomkonflikt, Welche Rolle spielte und spielt Deutschland im Atomkonflikt mit dem Iran?”, *Iranjournal*, 16.04.2019, s. 1-4, <http://iranjournal.org/uncategorized/deutschland-iran-atomkonflikt> Erişim Tarihi: 14.05.2019.

Barlas, Dilek, “Türkiye’nin 1930’lardaki Balkan Politikası”. *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç (1999)*: 361-371. <http://home.ku.edu.tr/~dbarlas/CAGDAS.PDF> Erişim Tarihi: 22.04.2017.

- Bartelson, Jens, "On the indivisibility of sovereignty." *Republic of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics, and the Arts* 2.2 (2011), s. 85 – 94. <http://portal.research.lu.se/ws/files/5229103/2374086.pdf> Erişim Tarihi: 20.08.2016.
- Bartsch, Sebastian, "Politische Stiftungen". *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 280 – 289.
- Baumann, Rainer, Volker Rittberger, and Wolfgang Wagner. "Macht und Machtpolitik. Neorealistic Außenpolitiktheorie und Prognosen über die deutsche Außenpolitik nach der Vereinigung." *Zeitschrift für internationale Beziehungen* (1999): s. 245-286. In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <http://www.jstor.org/stable/40843852> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Baumann, Rainer, "Der Wandel des deutschen Multilateralismus. Verschiebungen im außenpolitischen Diskurs in den 1990er Jahren." In: Ulbert, Cornelia & Weller, Christoph (Hrsg). *Konstruktivistische Analysen der Internationalen Politik*. VS. Verlag für Sozialwissenschaften 2005, s. 99-125. Online version için bkz. www.fb03.uni-frankfurt.de/44954373/rb-igapha-v2.doc Erişim Tarihi: 08.08.2017
- Baumann, Rainer, "Deutschland als Zentralmacht" In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 62-72.
- Bayır, Özgün Erler, "Uluslararası İlişkilerde Neorealist Ekolden Neoklasik Realist Ekole", Turan, Sibel ve Köroğlu Nergiz Özkural (Edt), *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, Bursa 2015, s. 45 – 63.
- Becker, Carl Heinrich, "Die Kriegsdiskussion über den Heiligen Krieg", Ders. (1932) (1915), s. 281-309.
- Becker, Sophia, "Germany and War: Understanding strategic culture under the Merkel government", *IRSEM, Institut de recherche stratégique de l'École militaire*, 2013, www.defense.gouv.fr/irsem Erişim Tarihi: 03.03.2017.
- Becker, Ulrike, "Der Sechstagekrieg und die Westdeutschen Medien", In: *Deutsch-Israelische Gesellschaft e.V. Der Sechstagekrieg 1967. Ursachen. Verlauf. Folgen*. Berlin, März 2017, s. 23-29. http://www.mideastfreedomforum.org/fileadmin/editors_de/Broschueren/dig_1967_seiten_datenreduziert.pdf Erişim Tarihi: 02.05.2017.
- Behr, Timo, "Germany and the Arab Spring." In: *Actuelles de l'Ifri* 23 (2012). <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/actuellebehr131012.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2017.

- Belkin, Paul, "Germany's Relations with Israel: Background and Implications for German Middle East Policy." *Library of Congress Washington DC Congressional Research Service*, January 19, 2007. <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a464690.pdf> Erişim Tarihi: 29.04.2017
- Belkin, Paul, German Foreign and Security Policy: Trends and Transatlantic Implications. Congressional Research Service May 20, 2009. <https://fas.org/sgp/crs/row/RL34199.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2018;
- Bellers, Jürgen, "Außenwirtschaftspolitik und politisches System. Historisch-komparatistische Studien zur Weimarer Republik und zur Bundesrepublik Deutschland im Vergleich mit anderen Industrie- und Entwicklungsländern." *Geschichte und Gesellschaft* 23. H. 2 (1997), s. 236-257. In: Jstor, Published by: Vandenhoeck & Ruprecht (GmbH & Co. KG). <http://www.jstor.org/stable/40186036> Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Benz, Wolfgang. "Wirtschaftsentwicklung von 1945 bis 1949". In: *Informationen zur politischen Bildung* Nr. 259/2005, s. 44-53. Erscheinungsort: Bonn. Bundeszentrale für politische Bildung. <http://www.bpb.de/shop/zeitschriften/informationen-zur-politischen-bildung/10039/deutschland-1945-1949> Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Berenbaum, Michael. "Holocaust". In: *Encyclopaedia Britannica*, 2018, <https://www.britannica.com/event/Holocaust> Erişim Tarihi: 10.11.2018.
- Berger, Thomas U. "Norms, Identity, and National Security." Peter J. Katzenstein (ed.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (New York: Columbia University Press, 1996), s. 317–56.
- Betzuege, Reinhard. "Auswärtiger Dienst." In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 225 – 245.
- Bhardwaj, Maya. "Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War". In: *Washington University International Review* Vol. 1. (Spring 2012), s. 76-98. http://pages.wustl.edu/files/pages/imce/migration/wuir_spring_2012.pdf#page=76 Erişim Tarihi: 03.02.2018.
- Bichler, Reinhold. "Der „Orient“ im Wechselspiel von Imagination und Erfahrung: Zum Typus der „orientalischen Despotie“." *Getrennte Wege* (2007): s. 475 – 500. Aktaran: Özalp, Osman Nuri. "Where is the Middle East? The definition and classification problem of the Middle East as a regional subsystem in international relations." *Turkish Journal of Politics TJP*, Vol. 2, No. 2 Winter 2011, s. 5 – 21. <http://www.tau.edu.tr/img/files/A1.pdf> Erişim Tarihi: 13.11.2016

- Biewer, Ludwig. Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts, Edition Diplomatie 2011. Erişim Tarihi: 10.03.2017. In <http://www.archiv.diplo.de/contentblob/3970482/Daten/4036194/archivfuehrer.pdf>
- Bilgin, Pinar. “Regional security in the Middle East—what is that we seek?.” *Center for Mellemoststudier*. September 2015. https://www.sdu.dk/-/media/files/om_sdu/centre/c_mellemoest/videncenter/artikler/2015/september/150901_bilgin.pdf Erişim Tarihi: 14.12.2016.
- Bilgin, Pinar. “Whose ‘Middle East’? Geopolitical inventions and practices of security.” *International Relations*, Vol. 18(1) 2004, s. 17-33. SAGE Publications. <https://pinarbilgin.files.wordpress.com/2011/08/pbilgin-ir-2004.pdf> Erişim Tarihi: 13.12.2016
- Billon, Laure. “La RDA face au génocide juif ou la Shoah sous silence”. http://chs.univ-paris1.fr/genocides_et_politiques_memorielles/RDA.pdf Erişim Tarihi: 01.03.2017.
- Blasius, Rainer A. Nasser am Rhein oder Ulbricht am Nil? Leserbrief: Frankfurter Allgemeine Zeitung, 23. März 2005. Nr. 69. In: Schwanitz, Wolfgang G. Leserbrief zum Artikel von Rainer A. Blasius. <http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/Walter%20Ulbricht%20und%20Ludwig%20Erhard%20Nahost%201965.pdf> Erişim Tarihi: 13.05.2017.
- Blasius, Rainer A. ““Völkerfreundschaft” am Nil: Ägypten und die DDR im Februar 1965.” *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 46.4 (1998): s. 747-805. https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1998_4_5_blasius.pdf Erişim Tarihi: 13.05.2017
- Bloch, Werner. “Katar, die Blockade, VW und Deutsche Bank.” *Deutsche Welle*, 17.10.2017. <https://www.dw.com/de/katar-die-blockade-vw-und-deutsche-bank/a-40889405> Erişim Tarihi: 21.10.2017.
- Boekle, Henning, Volker Rittberger and Wolfgang Wagner. “Constructivist foreign policy theory.” In: Rittberger, Volker (ed.). *German Foreign Policy Since Unification. Theories and Case Studies*. Manchester University Press, Manchester & New York 2001, s. 105-137.
- Boekle, Henning, Volker Rittberger, and Wolfgang Wagner. “Normen und Außenpolitik: Konstruktivistische Außenpolitiktheorie.” Tübinger Arbeitspapiere zur Internationalen Politik und Friedensforschung, Nr. 34 (2000).. <https://bibliographie.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/10900/47198/pdf/tap34.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 20.05.2018.

- Bolat, Gökhan. “Anglo-Persian Oil Company’den British Petroleum’a (BP): İngiltere’nin İran’daki Petrol Macerası”. *History Studies*, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK. March, 2013, s. 57 – 77. <http://www.historystudies.net/dergi/tar20151271d5a.pdf> Erişim Tarihi: 08.04.2017.
- Bolia, Robert S. Overreliance on technology in warfare: the Yom Kippur War as a case study. Army War Coll Carlisle Barracks Pa, 2004, s. 46 – 56. <http://smallwarsjournal.com/documents/bolia.pdf> Erişim Tarihi: 05.06.2017.
- Borchers, Jens. Deutsche Nordafrika-Politik Der Preis der Maghreb-Staaten. *ARD-aktuell / tagesschau* 29.02.2016. https://www.tagesschau.de/ausland/de-maiziere-maghreb-103~_origin-aa149269-665c-4843-a4bf-36ccd439fe4f.html Erişim Tarihi: 24.07.2017
- Borowsky, Peter. “Das Ende der Ära Adenauer.” Informationen zur politischen Bildung, Heft 258 (1998): s. 7-22. In: *Bundeszentrale für politische Bildung* (bpb) 5.4.2002. <http://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/68er-bewegung/51779/ende-der-adenauer-aea?p=all> Erişim Tarihi: 28.04.2017.
- Boubakri, Amor. “Interpreting the Tunisian Revolution: Beyond Bou’azizi.” In: Sadiki, Larbi (ed.). *Routledge handbook of the Arab Spring: rethinking democratization*. Routledge, New York 2015, s. 65-76.
- Bowen, Jeremy. “50. yılında 1967 Arap-İsrail Savaşı: Orta Doğu’yu sarsan 6 gün”. *BBC Türkçe*, 6 Haziran 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40157650> Erişim Tarihi: 09.08.2017
- Bölme, Selin M., et al. “İsyan, Müdahale ve Sonrası: Libya’da Dönüşümün Sancıları.” *SETA Report* 5 (Aralık 2011). http://file.setav.org/Files/Pdf/20121126133624_setalibyada_donusumun_sancilari.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Bösch, Frank. “Energy diplomacy: West Germany, the Soviet Union and the oil crises of the 1970s.” *Historical Social Research/Historische Sozialforschung* Vol. 39, No. 4 (150). Special Issue: The Energy Crises of the 1970s: Anticipations and Reactions in the Industrialized World (2014): s. 165-185. In: Jstor, Published by: GESIS - Leibniz Institute for the Social Sciences. <https://www.jstor.org/stable/24145532> Erişim Tarihi: 12.08.2017.
- Böttger, Katrin und Mathias Jopp. “Grundlinien deutscher Europapolitik.” In: Böttger, Katrin und Mathias Jopp (Hrsg.). *Handbuch zur deutschen Europapolitik*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2016, s. 13-31.

- Brecher, Michael. "The Middle East subordinate system and its impact on Israel's foreign policy." *International Studies Quarterly*, Vol. 13, Issue 2, June 1969, s. 117 – 139. <https://doi.org/10.2307/3013941> Erişim Tarihi: 14.12.2016
- Breuer, Fabian. "Between ambitions and financial constraints: The reform of the German armed forces." *German Politics* Vol. 15. No: 2 (2006): S. 206-220, s. 207. http://www.gppi.net/fileadmin/user_upload/media/pub/2006/Breuer_2006_Between_Ambitions.pdf Erişim Tarihi: 03.03.2017.
- Bruns, Wilhelm. "Deutschlands Suche nach einer neuen auşenpolitischen Rolle". In: Deutschland Archiv. Jg. 24, Nr. 7, 1991, s. 715-724.
- Bruns, Wilhelm. "Die Auřenpolitik der DDR." In: Woyke, Wichard, (Hrsg). *Netzwerk Weltpolitik: Grořmächte, Mittelmächte und Regionen und ihre Auřenpolitik nach dem Zweiten Weltkrieg*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 1989, s. 249-272.
- Bucher, Jessica and Engel, Lena and Harfensteller, Stephanie and Dijkstra, Hylke. "Domestic politics, news media and humanitarian intervention: why France and Germany diverged over Libya." *European Security* Vol. 22, No: 4 (2013). <https://ssrn.com/abstract=2403750> Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Buchstab, Günter (Bearbeitet von). *Adenauer: "Wir haben wirklich etwas geschaffen." Die Protokolle des CDU-Bundesvorstands, 1953-1957*. (Forschungen und Quellen zur Zeitgeschichte, Bd. 16), Droste, 1990. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=2730c92d-edf3-d027-1ade-b0e3093afaf6&groupId=252038 Erişim Tarihi: 29.05.2017
- Buchstab, Günter. *Die Protokolle des CDU-Bundesvorstands, 1953-1957*. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=80cb7c58-b70c-d752-b04e-099b9c676b99&groupId=252038 Erişim Tarihi: 29.05.2017
- Buckley, Mary, "World reactions to September 11 and the 'war on terror'", In: Buckley, Mary and Rick Fawn (eds), *Global Responses to Terrorism 9/11, Afghanistan and beyond*. Routledge, London 2003, s. 1-10.
- Buecker, Regina, "Karl Marx's Conception of International Relations", *Glendon Journal of International Studies/Revue d'études internationales de Glendon* 3 (2003), s. 49-58, <https://gjis.journals.yorku.ca/index.php/gjis/article/viewFile/35211/31930> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Buğra, Özer ve Cafer Tayyar Karadağ, "Willy Brandt'ın "Ostpolitik" inin Alman Dış Politikasına Mirası." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı: 52. Online Yayın Tarihi: 18.05.2017, s. 134-148. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/304897> Erişim Tarihi: 09.07.2017.

- Bukow, Sebastian und Wenke Seemann, “Große Koalitionen in Deutschland”, In: Bukow, Sebastian und Wenke Seemann (Hrsg.), *Die Große Koalition*, Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010, s. 9-43.
- Buras, Piotr and Kerry Longhurst, “The Berlin Republic, Iraq, and the use of force.” *European Security* Vol. 13, Issue 3 (2004), s. 215-245. In: Taylor & Francis, 10 Aug 2010, <https://doi.org/10.1080/09662830490499957> Erişim Tarihi: 11.10.2017.
- Busse, Jan, “Zwischen historischer Verantwortung und Zweistaatenlösung: Die Nahostpolitik der Bundesregierung unter Kanzlerin Merkel”, *Stiftung Wissenschaft und Politik - SWP*, (4/2012), s. 58-65, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/bss_i_p-4-12-58.pdf Erişim Tarihi: 25.04.2018
- Buzpinar, Şit Tufan, “Lübnan”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, 2003, s. 248-254. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c27/c270180.pdf> Erişim Tarihi: 10.06.2017.
- Bührer, Werner, “Wirtschaftsverbände”, In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 290 – 295.
- Bülbül, Ahmet, “Tarihsel Ahlâkî Sorumluluk Bağlamında Batı Almanya’nın İsrail Politikası: Altı Gün Savaşı Örneği”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:1, Ocak 2019, s. 59-77. <http://www.esbadergisi.com/images/sayi18/5alti-gun-savasi-bulbul.pdf> Erişim Tarihi: 02.02.2019.
- Büttner, Friedmann und Peter Hünseler, “Die Politische Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und den Arabischen Staaten”, In: Kaiser, Karl und Steinbach, Udo (Hrsg). *Deutsch-arabische Beziehungen. Bestimmungsfaktoren und Probleme einer Neuorientierung*. Oldenbourg, München/Wien 1981, s. 111-152.
- Büyükbay, Can, “Almanya’nın AB İçerisindeki Liderlik Rolü: Uluslararası Krizler Bağlamında Dış Politikada Süreklilik Ve Değişim”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2017, s. 19 – 38. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/270027> Erişim Tarihi:13.04.2017.
- Büyüktanır, Derya, “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları.” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*: Cilt:14, No:2 (Yıl: 2015), s. 1-24. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/2068/21449.pdf> Erişim Tarihi: 20.05.2018

- Calic, Marie-Janine, “Ex-Jugoslawien”, In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306., VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 468-481.
- Candan, Kadir, “Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti.” In: Yapıcı, Kaya; Havvana, Ahmet Yıldız ve Hüdai Şencan (ed). *Karşılaştırmalı hükümet sistemleri: Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İtalya, İngiltere, Japonya örnekleri*. (2015), s. 39 – 109, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/parlamenter_sistem.pdf
- Canşen, Efkan, “Sovyetler Birliği’nden Rusya Federasyonu’na Doğru Değişimin Yan Etkileri.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2011. Say. 24 (Aralık 2011), s. 79-111, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/117876> Erişim Tarihi: 07.02.2017.
- Caspit, Ben, “İsrail’le Mısır’ın gizli aşk ilişkisi”, *Al Monitor - The Pulse of the Middle East*, 29.02.2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/02/israel-egypt-security-ties-cooperation-sinai-is-hamas-sisi.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017.
- Ceviz, Nurettin, “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Ortadoğu Analiz – ORSAM*. Cilt: 3 - Sayı: 27. Mart 2011, s. 80-90, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/27/10nurettin.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Checkel, Jeffrey T., “The constructive turn in international relations theory”, *World Politics*, Vol. 50, No. 2 (1998): s. 324-348, In: Jstor, Published by: Cambridge University Press. <http://www.jstor.org/stable/25054040> Erişim Tarihi: 14.11.2016.
- Chiari, Bernhard und Pahl, Magnus (Hrsg.), *Auslandseinsätze der Bundeswehr. Wegweiser zur Geschichte Herausgegeben vom Militärgeschichtlichen Forschungsamt – MGFA*. Ferdinand Schöningh, Paderborn 2010, <http://www.mgfa.de/html/einsatzunterstuetzung/downloads/meuaedbwww.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Childs, David, “East German foreign policy: the search for recognition and stability.” *International Journal* Vol. 32, No. 2, European Foreign Policies (Spring 1977): s. 334-351, In: Jstor, Published by: Sage Publications, Ltd. on behalf of the Canadian International Council, <https://www.jstor.org/stable/40200893> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Christian, Koch, “Vereinigte Arabische Emirate: Wirtschaftliche Vorreiter”, In: Braml, Josef, Wolfgang Merkel, and Eberhard Sandschneider, (Hrsg). *Außenpolitik mit Autokratien*. Jahrbuch internationale Politik - Band 30. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik, Berlin/München/Boston 2014, s. 145-153.

- Chubin, Shahram, “The Iranian Nuclear Riddle after June 12”, *The Washington Quarterly*, 33:1 (January 2010), s. 163-172, https://carnegieendowment.org/files/10jan_Chubin.pdf Erişim Tarihi: 11.08.2018
- Crane, Keith, et al. Imported oil and US national security. Rand Corporation, 2009. In: Jstor “Chapter Title: Oil as a Foreign Policy Instrument” ve Defense Technical Information Center. <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg838uscc.11> ve <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a499726.pdf> Erişim Tarihi: 02.05.2017.
- Crawford, Beverly, and Kim B. Olsen. “The Puzzle of Persistence and Power: Explaining Germany’s Normative Foreign Policy.” *German Politics*, Vol. 26, No. 4 (2017): s. 591-608. <https://doi.org/10.1080/09644008.2017.1364365> Erişim Tarihi: 07.09.2018
- Crossley-Frolick, Katy A., “Domestic Constraints, German Foreign Policy and Post-Conflict Peacebuilding.” *German Politics and Society*, Issue 108 Vol. 31, No.3 (2013): s. 43-75. In: Jstor, Published by: Berghahn Books. <http://www.jstor.org/stable/43917560> Erişim Tarihi: 08.08.2017.
- Çağlı, Pınar, “Evrensel Periyodik Gözden Geçirme Usulü ve Türkiye İncelemesi”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* Yıl. 31. Sayı. 1 (2011), s. 153 – 189, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhmhob/article/viewFile/1019012137/1019011395> Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Çelik, Şener, “Stuxnet Saldırısı ve ABD’nin Siber Savaş Stratejisi: Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanmaktan Kaçınma İlkesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2013, s. 137-175, <http://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/dergimiz-15-1/senercelik.pdf> Erişim Tarihi: 13.08.2018
- Çelik, Ümit, “İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan”, *History Studies* Vol. 4/1 (2012), s. 125-155, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423902435.pdf> Erişim Tarihi: 10.06.2017.
- Çetin, Halis, “Liberalizmin tarihsel kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* Cilt. 3. Sayı. 1 (2002), s. 79-96, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/134.pdf> Erişim Tarihi: 26.10.2016.
- Çetin, Halis, “Liberalizmin temel ilkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* Cilt 2. Sayı 1 (2001), s. 219-237, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/101.pdf> Erişim Tarihi: 26.10.2016.
- Daase, Christopher, “Die Innenpolitik der Außenpolitik. Eine Bilanz der Außen- und Sicherheitspolitik der schwarz-gelben Koalition 2009-2013”, In: Zohlhöfer,

- Reimut und Thomas Saalfeld (Hrsg), *Politik im Schatten der Krise: Eine Bilanz der Regierung Merkel 2009-2013*, Springer-Verlag, Wiesbaden 2015, s. 555-581.
- Dağdelen, İlhan, “Avrupa Bütünleşme Sürecinde Yunanistan’ın Borç Krizi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 10, No: 2, (2011), s. 1-26, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1616/17396.pdf> Erişim Tarihi: 02.12.2018
- Daoud, Dalal, “North America’s Response to the Tunisian and Egyptian Uprisings”, In: Sadiki, Larbi (ed.), *Routledge handbook of the Arab Spring: rethinking democratization*, Routledge, New York 2015, s. 623-635.
- Daun, Anna, “Nachrichtendienste in der deutschen Außenpolitik”, In: Jäger, Thomas, Jäger, Alexander Höse und Kai Oppermann (Hrsg), *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen*, 2. aktualisierte und erweiterte Auflage VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2011, s. 141 – 172.
- Davenport, Andrew, “Marxism in IR: Condemned to a realist fate?”, *European Journal of International Relations* Vol. 19. Issue 1, (2013), s. 27-48, In: Sagepub, <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1354066111416021> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Davison, Roderic H., “Where is the Middle East?” *Foreign Affairs*, Vol. 38, No. 4 (Jul. 1960), s. 665 – 675, In: Jstor, Published by: Council on Foreign Relations, <https://www.jstor.org/stable/20029452> Erişim Tarihi: 13.11.2016.
- Demirtaş, Birgül, and Mazlum, Mahmut, “Civilian Powers and the Use of Force: The Evolution of Germany as a ‘Realist Civilian Power’.”, *Perceptions: Journal of International Affairs* Vol.23, Number 1 (Spring 2018), s. 27-62, http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2018/08/perceptions_Spring-2018.pdf#page=29 Erişim Tarihi: 28.05.2019
- Dempsey, Judy, “Embracing Israel Costs Merkel Clout.” *The New York Times*, Jan. 20, 2010. <https://www.nytimes.com/2010/01/21/world/europe/21iht-letter.html?pagewanted=all> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Dempsey, Judy, “Embracing Israel Costs Merkel Clout “, *Voltaire Network*, 8 February 2010, <https://www.voltairenet.org/article163928.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018
- Dettke, Dieter, “The 2003 Iraq War as a Turning Point in German–American Relations: Political Leadership and Alliance Cohesion.” *German Politics*, Vol. 27, Issue 2, Published online: 26 Mar 2018, s. 158-173. <https://doi.org/10.1080/09644008.2018.1446082> Erişim Tarihi: 02.04.2018
- Devlen, Balkan, and Özgür Özdamar, “Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises”, In: Freyberg-Inan, Annette & Harrison, Ewan and James, Patrick (ed.), *Rethinking Realism in International Relations: Between tradition and innovation*,

The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2009, s. 136-163.
<http://ozgur.bilkent.edu.tr/download/11Neoclassical%20Realism%20and%20Foreign%20Policy%20Crises.pdf> Erişim Tarihi: 16.11.2016

Dieterich, Renate, “Germany’s relations with Iraq and Transjordan from the Weimar Republic to the end of the second world war.” *Middle Eastern Studies* Vol. 41 No. 4, (2005): s. 463 – 479. In Jstore, Published by: Taylor & Francis, Ltd..
<http://www.jstor.org/stable/4284383> Erişim Tarihi 10.04.2017.

Dietl, Ralph, “Suez 1956: A European Intervention?” *Journal of Contemporary History*, Vol. 43, No. 2 (April 1, 2008), s. 259-278.
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022009408089032> Erişim Tarihi: 29.05.2017

Dietrich Alexander, “Ägyptens Präsident sucht in Berlin nach Verbündeten”, *Welt*, Veröffentlicht am 02.06.2015,
<https://www.welt.de/politik/ausland/article141818203/Aegyptens-Praesident-sucht-in-Berlin-nach-Verbuendeten.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017

Dihstelhoff, Julius & Ouaisa, Rachid, “Handlungsstrategien deutscher Außenpolitik im Kontext des Arabischen Frühlings”, In: Kleinschmidt, Christian / Ziegler, Dieter (Hrsg), *Dekolonisierungsgewinner, Deutsche Außenpolitik und Außenwirtschaftsbeziehungen im Zeitalter des Kalten Krieges*, De Gruyter Oldenbourg 2018, s. 127-154

Dittmar, Peter, “DDR und Israel. Ambivalenz einer Nichtbeziehung, Teil I.” *Deutschland Archiv. Zeitschrift für Fragen der DDR und der Deutschlandpolitik*, Bd 10. 1977, s. 736-754.

Doğan, Ayhan, “Osmanlı Devleti’nde Alman Kültürel Yayılmacılığı: Maraş Örneği.” *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 13(2), 2014, s. 437 – 462.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/223199> Erişim Tarihi: 11.10.2016.

Donges, Patrick, “Medialisierung der Politik–Vorschlag einer Differenzierung”, In: Rössler, Patrick; Krotz, Friedrich (Hrsg.), *Mythen der Mediengesellschaft – The Media Society and its Myths*, Konstanz, 2005, s. 321 – 340.

Donnelly, Jack, “Realism”, In: Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit and Jacqui True, *Theories of International Relations*, New York: Palgrave 2005, s. 29 – 54.

Dr. habil Jörg Echternkamp, “Kriegsideologie, Propaganda und Massenkultur”. *Dossier: Der Zweite Weltkrieg*. 30.4.2015 In: Bundeszentrale für politische Bildung 27.07.2017, s. 88- 94, www.bpb.de/system/files/pdf_pdflib/pdflib-199391.pdf Erişim Tarihi: 01.08.2017.

- Dudek, Kim & Steling Yates, “Katar”, In: Wolfgang Gieler (ed.), *Handbuch Außenpolitik Nahost: eine grundlegende Einführung in die Außenpolitik der Staaten des Nahen und Mittleren Ostens*, Lit-Verlag, Münster 2015, s. 155 – 168.
- Dueck, Colin and Takeyh, Ray, “Iran’s Nuclear Challenge”, *Political Science Quarterly*, Vol. 122, No. 2 (Summer, 2007), s. 189-205, In: Jstor, Published by: The Academy of Political Science, <https://www.jstor.org/stable/20202846> Erişim Tarihi: 04.07.2018
- Duman, Çağdaş, “1. Körfez Savaşı”, In: *TASAM*, 07 Nisan 2017. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/40063/1_korfez_savasi Erişim Tarihi: 11.10.2017.
- Durgun, Bülent, “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk-Alman Askeri İlişkileri ve Liman von Sanders Heyetinin Görevlendirilmesi”, In: Halil Çetin, Lokman Erdemir (ed), *100. Yılında 1. Dünya Savaşı ve Mirası-Bildiriler*, Cilt I, Çanakkale Valiliği Yay., Çanakkale, 2015, s. 231-245, <https://doctiktak.com/queue/sava-tarihi-aratrmalar-ulaslararası-kongresi-100-ylnda-1-dnya-sava-ve-miras-bildi.html> Erişim Tarihi: 02.03.2017
- Dursun, H. Rumeysa, “Tunus’ ta Otoriter Yönetim ve İslamcı Hareketin Doğuşu: Burgiba Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme (1956-1987)”, *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*. Cilt 4, Sayı 1 (2017), s. 130-155.. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/334208> Erişim Tarihi: 23.07.2017.
- Eberlei, Walter, “Entwicklungspolitische Nicht-Regierungsorganisationen in Deutschland. Euphorie, Ernüchterung, Erneuerung.” *Aus Politik und Zeitgeschichte* B 6-7/2002. In: “Nicht-Regierungsorganisationen (NGOs)”, *Bundeszentrale für politische Bildung*, Bonn 15.02.2002 (Online 22.5.2002), s. 23 – 28. <http://www.bpb.de/apuz/27118/entwicklungspolitische-nicht-regierungsorganisationen-in-deutschland?p=all> Erişim Tarihi: 21.03.2017
- Egle, Christoph und Reimut Zohlnhöfer, “Die Große Koalition – eine „Koalition der neuen Möglichkeiten“?”, In: Egle, Christoph und Reimut Zohlnhöfer (Hrsg.), *Die zweite Große Koalition: eine Bilanz der Regierung Merkel 2005-2009*, Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010, s. 11-29
- El-Gawhary, Karim, “Scharfe Kritik aus Saudi-Arabien, Gabriel als Handlanger Irans?” *TAZ*, 19.11.2017. <http://www.taz.de/!5465407/> Erişim Tarihi: 12.02.2018
- El-Shimy, Yasser & Dworkin, Anthony, “Egypt on the edge: How Europe can avoid another crisis in Egypt”, *European Council on Foreign Relations*, Brief Policy, June 2017, https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR218_-_EGYPT_ON_THE_EDGE.pdf Erişim Tarihi: 11.12.2018

- Elgindy, Khaled, “The Middle East Quartet: A Post-Mortem”, In: *The Saban Center at The Brookings Institution*. Analysis Paper, Number 25, February 2012. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/02_middle_east_elgindy_b-1.pdf Erişim Tarihi: 01.04.2017
- Elsässer, Jürgen, “Lieber Teheran als Tel Aviv? 50 Jahre deutsch-israelische Beziehungen (III): Die Schaukelpolitik nach 1965”. In: *Jungle World* 1998/11 Inland, 12.03.1998. <https://jungle.world/artikel/1998/11/lieber-teheran-als-tel-aviv> Erişim Tarihi: 16.11.2018.
- Elzer, Herbert, “Lockruf der Levante. Legationsrat Hans Strack, das Bundesministerium für Wirtschaft und die deutsch-ägyptischen Außenhandelsbeziehungen 1949–1953”, *Vierteljahrschrift für Sozial-und Wirtschaftsgeschichte* 101, Bd. 1 (2014), s. 1-22, In: Jstor, Published by: Franz Steiner Verlag, <https://www.jstor.org/stable/24548478> Erişim Tarihi: 22.04.2017
- Embel Ersin, “Fransa ve Hollanda’da düzenlenen AB Anayasası Referandumları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60-3 2005, s. 275-282, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/3/ersinembel.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2018.
- Embel, Ersin, “Avrupa İçin Ortak Dış Politika Oluşturma Sürecindeki İlk Adımlar: 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Avrupa Birliği” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* Cilt 13, No. 1 (2014), s. 75-90, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1950/20397.pdf> Erişim Tarihi: 05.06.2017.
- Ender, Rita, “Holokost yerine ‘Shoah’ teriminin kullanımı tartışmalara yol açıyor”. In: *Agos Gazetesi*, 26.02.2014. <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/6578/holokost-yerine-shoah-teriminin-kullanimi-tartismalara-yol-aciyor> Erişim Tarihi: 22.04.2017.
- Enderlein, Henrik, “Finanzkrise und große Koalition: Eine Bewertung des Krisenmanagements der Bundesregierung”, In: Egle, Christoph und Reimut Zohlnhöfer (Hrsg.), *Die zweite Große Koalition: eine Bilanz der Regierung Merkel 2005-2009*, Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010, s. 234-253.
- Erdem, Gökhan, “Bağılantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri”, *Turkish Yearbook of International Relations* Vol. 48 (2017), s. 69-88, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/2257/23479.pdf> Erişim Tarihi: 18.05.2018.
- Erdmann, Gero, “Kirchen und NRO”, In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 304 – 312.

- Erdoğan, Şemsettin & Ergün Deligöz, “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, (Mayıs, 2015), s, 5-37, http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/Alp_SAVBEN_dergi/141/2.pdf Erişim Tarihi: 14.01.2018.
- Eren, Seda, “Euro Bölgesi Borç Krizi ve Almanya”, *Ankara Siyasal ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi ASEM*, 16.04.2013, <http://asem.org.tr/tr/publication/details/48/Euro-B%C3%B6lgesi-Bor%C3%A7-Krizi-ve-Almanya> Erişim Tarihi: 02.12.2018
- Ersoy, Eyüp, “Realizm”, In: Gözen, Ramazan (edt), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 159-187.
- Fares, Obaida. “The Arab Spring Comes to Syria: Internal Mobilization for Democratic Change, Militarization and Internationalization.” In: Sadiki, Larbi (ed.). *Routledge handbook of the Arab Spring: rethinking democratization*. Routledge, New York 2015, s.145-160.
- Fathollah-Nejad, Ali, “Europe and the Future of Iran Policy: Dealing with a Dual Crisis”, *Policy Briefing, Brookings Institution*, October 2018, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/10/Europe-and-the-future-of-iran-policy-dealing-with-a-dual-crisis-English.pdf> Erişim Tarihi: 07.07.2018
- Fathollah-Nejad, Ali, “Germany’s Relations with Iran beyond the Nuclear Deal: Readjusting Foreign and Development Policy”, *DGAPkompakt*, Nr. 7, Summer 2017, s. 1-3, https://dgap.org/sites/default/files/article_downloads/12_fathollah-nejad_iran.pdf Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Faulenbach, Bernd, “Nur eine ‘Fußnote der Weltgeschichte?’: Die DDR im Kontext der Geschichte des 20. Jahrhunderts”, In: Eppelmann, Rainer, et al., *Bilanz und Perspektiven der DDR-Forschung*, Schöningh 2000, s. 1-23.
- Faulenbach, Bernd, “„Fußnote der Weltgeschichte“, „sowjetische Satrapie“ oder „deutscher Sonderweg“? Zur Interpretation der DDR und ihrer Geschichte”, In: Werner, Frederic (ed), *1989 - von der Diktatur zur Demokratie in der DDR* Beiträge vom 12. Häftlingstreffen in Bützow; Forum zur Aufarbeitung der DDR-Vergangenheit. Schwerin, Januar 2015, s. 12-22, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/schwerin/11187.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Feaver, Peter D. & Hellman, Gunther & Schweller, Randall L. et al. “Brother, can you spare a paradigm? (Or was anybody ever a realist?)” *International Security*, Vol. 25, No. 1 (Summer 2000): s. 165 – 193. In: Jstor, Published by: The MIT Press. <https://www.jstor.org/stable/2626777> Erişim Tarihi: 09.11.2016
- Feldman, Lily Gardner, “Germany’s Policy Toward Israel and the Israeli-Palestinian Conflict: Continuity and Change”, In: Marco Overhaus, Hanns W. Maull and

Sebastian Harnisch (Eds), *German Foreign Policy and the Middle East Conflict. German Foreign Policy in Dialogue*, Vol.3, No.7, May 2002, s. 34-37

Felsch, Maximilian, “Die Beziehungen zwischen Israelis und Palästinensern”, *Informationen zur politischen Bildung / izpb*, Nr. 336/2018, s. 14-23, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, 28.05.2018, <http://www.bpb.de/izpb/268894/die-beziehungen-zwischen-israelis-und-palaestinensern?p=all> Erişim Tarihi: 26.03.2019

Fink, Carole, “Turning Away From the Past: West Germany and Israel, 1965–1967”, In: Gassert, Philipp, and Alan E. Steinweis, (eds.). *Coping with the Nazi past: West German debates on Nazism and generational conflict, 1955-1975*. Vol. 2. Berghahn Books, New York 2007, s. 276-293.

Fink, Matthias, „Saddams Rüstungslieferanten, Woher Irak seine Waffentechnologie bezog“. In: *Deutschlandfunk*, 17.03.2003. https://www.deutschlandfunk.de/saddams-ruestungslieferanten.724.de.html?dram:article_id=97625 Erişim Tarihi: 12.09.2017.

Fischer, Joschka, *Interview in menschen bei Maischberger ARD*, 17. Februar 2009.

Fischer, Thomas, “Bundesländer und Bundesrat”, In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 192 – 202.

Fischer, Thomas, “Die Außenpolitik der deutschen Länder. Transföderale Beziehungen zwischen Kooperation und Konkurrenz.” *Der Bürger im Staat* 1.2 (1999): s. 133 – 139. http://www.buergerimstaat.de/1_2_99/fischer.pdf Erişim Tarihi: 01.03.2017.

Fisher, Marc, “E. Germany Ran Antisemitic Campaign in West in '60s”, *The Washington Post*, February 28, 1993. https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1993/02/28/e-germany-ran-antisemitic-campaign-in-west-in-60s/418db6f8-fc45-4504-94c0-95184f8f11a6/?noredirect=on&utm_term=.e21a3c6e605d Erişim Tarihi: 05.06.2017

Forsberg, Tuomas, “German foreign policy and the war on Iraq: Anti-Americanism, pacifism or emancipation?”, *Security Dialogue* Vol. 36, No. 2 (2005), s 213-231, https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0967010605054649?casa_token=QZyeqNMI9k0AAAAA:PrQmLBMX3tt6zsjYrPNJetEmid1ezG9Z7-0n-A3fyoFBr6BzoxCd5m5UQPkGDc1BEyRtpJt_KqVy Erişim Tarihi: 11.10.2017

- Friederichs, Hauke und Lobenstein, Caterina, “Die gekaufte Grenze”, *Die Zeit*, Nr. 45/2016, 27. Oktober 2016, <https://www.zeit.de/2016/45/fluechtlinge-grenzeschutz-tunesien-ueberwachungstechnik> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Friedrich, Christin, Sarah Költzow und Jan Tilly. “Der Konstruktivismus in den Internationalen Beziehungen” In: Müller, Markus M. (Hrsg). *Casebook internationale Politik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2011, s. 33-40.
- Fröhlich, Manuel und Christian Langehenke: “Enthaltbarkeit bei Enthaltungen. Das deutsche Abstimmungsverhalten im UN-Sicherheitsrat.” Vereinte Nationen 4/2011, s. 159-165. http://www.dgvn.de/fileadmin/publications/PDFs/Zeitschrift_VN/VN_2011/Heft_4_2011/06_froehlich_langehenke_beitrag_4-11_10-8-2011.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Fürtig, Henner: Was ist der Nahe Osten? – eine Einführung in: *Bundeszentrale für politische Bildung* (ed.), Informationen zur politischen Bildung, Nr. 317: Naher Osten, Nachbarregion im Wandel, Bonn: BPB, 2012, s. 4 – 7.
- Gallus, Alexander. “Zasuren in der Geschichte der Bundesrepublik”. In: Schwarz, Hans-Peter (Hrsg). *Die Bundesrepublik Deutschland: eine Bilanz nach 60 Jahren*. Böhlau Verlag, Köln 2008, s. 35-57.
- Gareis, Sven Bernhard. “Die Außen- und Sicherheitspolitik der Großen Koalition.” In: Bukow, Sebastian und Wenke Seemann (Hrsg.). *Die Große Koalition*. Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010, s. 228-243.
- Gareis, Sven Bernhard. “Grundlagen, Akteure, Strukturen und Prozesse.” *Bundeszentrale für politische Bildung*, Informationen zur politischen Bildung Nr. 304/2009: Deutsche Außenpolitik. 07.12.2009, s. 4 – 13. <http://www.bpb.de/izpb/7884/grundlagen-akteure-strukturen-und-prozesse?p=all> Erişim Tarihi: 14.03.2017.
- Gareis, Sven Bernhard. “Militärische Beiträge zur Sicherheit”. In: Böckenförde, Stephan und Sven Bernhard Gareis (Hrsg). *Deutsche Sicherheitspolitik*. Verlag Barbara Budrich 2. Auflage, UTB. Opladen & Toronto 2014, s.115-149.
- Gershowitz, Suzanne and Ottolenghi, Emanuele. “Europe’s Problem with Ariel Sharon”. *Middle East Quarterly*, Vol. 12, Number 5, Fall 2005. The Middle East Forum. <https://www.meforum.org/articles/2005/europe-s-problem-with-ariel-sharon> Erişim Tarihi: 13.06.2017.
- Gießmann, Hans J., und Armin Wagner. “Auslandseinsätze der Bundeswehr.” Aus Politik und Zeitgeschichte 48/2009 *Bundeszentrale für Politische Bildung* (13.11.2009),

- s. 3-9. <https://www.bpb.de/apuz/31580/auslandseinsaetze-der-bundeswehr?p=all>
Erişim Tarihi: 08.08.2017.
- Gilpin, Robert G., “The richness of the tradition of political realism.” *International Organization*, Vol. 38, No. 2 (Spring, 1984), s. 287 – 304. In: Jstor, Published by: The MIT Press. <https://www.jstor.org/stable/2706441> Erişim Tarihi: 01.09.2016
- Gimbel, John, “Die Entstehung des Marshall-Plans.” In: Schröder, Hans-Jürgen. *Marshallplan und westdeutscher Wiederaufstieg: Positionen, Kontroversen*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1990, s. 25-35.
- Goksel, Timur & Hauck, Hans Bastian & Makdisi, Karim and Reigeluth, Stuart, “Germany’s Contribution to Lebanese Sovereignty: The Maritime Task Force, Coastal Radar System and Border Pilot Project”, *DGAPstandpunkt* No. 1, January 15, 2008, <https://dgap.org/en/think-tank/publikationen/dgapstandpunkt/germany%E2%80%99s-contribution-lebanese-sovereignty> Erişim Tarihi: 14.05.2019
- Goldstein, Erik, “Adenauer, Konrad (1876-1967)”, In: Dinan, Demond. *Avrupa Birliği Ansiklopedisi (2 Cilt)*, Vol. 81. Kitap Yayınevi Ltd., 2005, s. 41-43
- Goldstein, Judith and Robert O. Keohane, “Ideas and foreign policy: an analytical framework.” In: Goldstein, Judith and Robert O. Keohane (Edt). *Ideas and foreign policy: Beliefs, institutions, and political change*. Cornel University Press, London 1993, s. 3 – 30.
- Gordon, Philip H., “The normalization of German foreign policy”, *Orbis*, Vol. 38, Issue 2 (1994), s. 225-243, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0030438794900434> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Görgün, Hilal, “Mısır’da XIX. Yüzyıl Sonunda Panislamist Osmanlı Tarih Yazıcılığı: Muhammed Ferid ve Mustafa Kâmil”, *İslam Arştırmaları Dergisi* 4 (2000), s. 105 – 131.
- Görtemaker, Manfred, “Entspannung und neue Ostpolitik 1969-1975”, *Informationen zur politischen Bildung* 245, Bonn 2000, In: Bundeszentrale für politische Bildung, 09.07.2004, <https://www.bpb.de/izpb/10344/entspannung-und-neue-ostpolitik-1969-1975?p=all> Erişim Tarihi: 02.03.2017
- Graf, Rüdiger, “Making Use of the “Oil Weapon”: Western Industrialized Countries and Arab Petropolitics in 1973–1974.” *Diplomatic History* 36.1 (2012): s. 185-208, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1467-7709.2011.01014.x>
Erişim Tarihi: 05.06.2017.
- Gray, William Glenn, “Die Hallstein Doktrin: Ein souveräner Fehlgriff?” *Aus Politik und Zeitgeschichte* 17.25 (2005), s. 17-23, In: *Bundeszentrale für politsiche Bildung*

(bpb) <http://www.bpb.de/apuz/29088/die-hallstein-doktrin-ein-souveraener-fehlgriff?p=all> Erişim Tarihi: 28.04.2017.

Grewe, Wilhelm, “Deutschlandvertrag”, In: Timmermann, Heiner (Hrsg.). *Deutschlandvertrag und Pariser Verträge. Im Dreieck von Kaltem Krieg, deutscher Frage und europäischer Sicherheit* Vol, 115. LIT Verlag Münster Münster 2003, s. 75-82.

Grieco, Joseph M., “Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism.” *International organization* Vol. 42, No. 3 (1988): s. 485-507, In: Jstor, Published by: The MIT Press. <https://www.jstor.org/stable/2706787> Erişim Tarihi: 08.08.2016.

Gross, Nachum T., “Die Deutsche Palästina-Bank 1897-1914 Ein Forschungsfragment”, *Zeitschrift Für Unternehmensgeschichte / Journal of Business History*, 33. Jahrg., H. 3. (1988), s. 149 – 177, In: Jstor, Published by: Verlag C.H.Beck. <https://www.jstor.org/stable/40694582> Erişim Tarihi: 09.10.2016.

Gröhe, Hermann & Moosbauer, Christopher und Perthes, Volker. “Eckpunkte für eine deutsche Nahostpolitik”, In: Perthes, Volker (Hrsg.), *Deutsche Nahostpolitik: Interessen und Optionen*. Wochenschau Verlag, Schwallach 2001, s. 6-20.

Gröhe, Hermann & Moosbaue, Christoph & Perthes, Volker and Sterzing, Christian “Evenhanded, not neutral. Points of reference for a German Middle East policy.” In: Perthes, Volker, (ed.). *Germany and the Middle East - Interests and Options*. Heinrich Böll Foundation, Berlin 2002, s. 11-28. https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/GermanyAndTheMiddleEast_mitKopierschutz.pdf Erişim Tarihi: 04.02.2019

Gruchmann, Lothar, “Die verpaßten Strategischen Chancen” der Achsenmächte im Mittelmeerraum 1940 bis 1941. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 18.4. H (1970): s. 456 – 475. In: Jstor. Published by: Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH (and its subsidiary Akademie Verlag GmbH). <http://www.jstor.org/stable/30197026> Erişim Tarihi: 05.04.2017.

Gunkel, Christoph, “Irakischer Giftgasangriff, Geruch von Müll und süßen Äpfeln”. *Spiegel Online*, 15.03.2013. <http://www.spiegel.de/einestages/giftgasangriff-auf-halabdscha-1988-a-951065.html> Erişim Tarihi: 12.09.2017.

Hacke, Christian, “Nationales Interesse als Handlungsmaxime für die Außenpolitik Deutschlands.” In: Karl Kaiser/Christian Krause (Hg). *Deutschlands neue Außenpolitik*, Bd. 3 München 1996.

Hacke, Christian “„Mehr Bismarck, weniger Habermas. Ein neuer Realismus in der deutschen Außenpolitik?“”, *Internationale Politik* 61.6 (2006), s. 68-76.

- Häckel, Erwin, "Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland." In: Woyke, Wichard, (Hrsg). *Netzwerk Weltpolitik: Großmächte, Mittelmächte und Regionen und ihre Außenpolitik nach dem Zweiten Weltkrieg*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 1989, s. 217-247.
- Hacker, Jens, "Eine neue Rolle Deutschlands im internationalen Kräftefeld? Mehr Verantwortung für das vereinte Deutschland", In: Jesse, Eckhard (Hrsg), *Das Wiedervereinigte Deutschland--eine erweiterte oder eine neue Bundesrepublik?* Vol. 71, Duncker & Humblot, 1999, s. 77 – 116.
- Haftendorn, Helga, "Das außen-und sicherheitspolitische Entscheidungssystem der Bundesrepublik Deutschland", In: *Aus Politik und Zeitgeschichte – APuZ*. Band 43/83 (1983), s. 3-15.
- Hahn, Karl Eckhard, "Westbindung und Interessenlage". In: Schwilk, Heimo, and Ulrich Schacht (Hrsg), "*Die selbstbewußte Nation: Anschwellender Bocksgesang und weitere Beiträge zu einer deutschen Debatte*", Ullstein Berlin, 1994, s. 327–344.
- Hahn, Karl Eckhard, "Westbindung unter Vorbehalt-Bonner Diplomaten und die Deutschlandpolitik von 1949 bis 1959." In: Zitelmann, Rainer, Karlheinz Weissmann und Michael Grossheim (Hrsg). *Westbindung: Chancen und Risiken für Deutschland*. Propyläen, Frankfurt am Main 1993, s. 151-172.
- Hamed, Raouf Abbas, "Germany and the Egyptian Nationalist Movement 1882-1918." *Die Welt des Islams* 1/4 (1988), s. 11 - 24. Published by: Brill, In Jstor. <http://www.jstor.org/stable/1571162> Erişim Tarihi: 08.04.2017.
- Handel, Michael, "The Yom Kippur War and the inevitability of surprise." *International Studies Quarterly* Vol. 21. No. 3. In: Jstore, Published by: Wiley on behalf of The International Studies Association (1977), s. 461 – 502. <http://www.jstor.org/stable/2600234> Erişim Tarihi: 05.06.2017.
- Harders, Cilja, "Revolution I und II – Ägypten zwischen Transformation und Restauration", In: Annette Jünemann & Anja Zorob (Hrsg.), *Arabellions Zur Vielfalt von Protest und Revolte im Nahen Osten und Nordafrika*, Springer, Wiesbaden 2013, s. 19-42.
- Hanisch, Michael, *German foreign and security policy: determinants of German military engagement in Africa since 2011*, Master's Thesis. In: Naval Postgraduate School Monterey California, June 2015, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a632367.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Harnisch, Sebastian, "Deutsche Außenpolitik nach der Wende: Zivilmacht am Ende." *Beitrag für den 21. DVPW-Kongress in Halle*, 1.-5. Oktober 2000. https://www.researchgate.net/profile/Sebastian_Harnisch/publication/228377592

[Deutsche Aussenpolitik nach der Wende Zivilmacht am Ende/links/55e6a63308aebdc0f58bba39/Deutsche-Aussenpolitik-nach-der-Wende-Zivilmacht-am-Ende.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Sebastian_Harnisch/publication/228377592_Deutsche_Aussenpolitik_nach_der_Wende_Zivilmacht_am_Ende/links/55e6a63308aebdc0f58bba39/Deutsche-Aussenpolitik-nach-der-Wende-Zivilmacht-am-Ende.pdf) Erişim Tarihi: 02.03.2017.

Harnisch, Sebastian, "Deutsche Außenpolitik nach der Wende: Zivilmacht am Ende." Beitrag für den 21. DVPW-Kongress in Halle, 1.-5. Oktober 2000. https://www.researchgate.net/profile/Sebastian_Harnisch/publication/228377592_Deutsche_Aussenpolitik_nach_der_Wende_Zivilmacht_am_Ende/links/55e6a63308aebdc0f58bba39/Deutsche-Aussenpolitik-nach-der-Wende-Zivilmacht-am-Ende.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017

Harnisch, Sebastian, "Deutschlands Rolle in der Libyenintervention: Führung, Gefolgschaft und das angebliche Versagen der Regierung Merkel", *Beitrag für die Jahrestagung der DGFP*, Tutzing, 17.-18. November 2013, https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/vortraege/harnisch_2014_deutschlands_rolle_in_der_libyenintervention_-_dgfp_tagung_2013.pdf Erişim Tarihi: 08.08.2017

Harnisch, Sebastian, "Minilateral cooperation and transatlantic coalition-building: the E3/EU-3 Iran initiative", *European Security* 16.1 (2007), s. 1-27, <https://doi.org/10.1080/09662830701442261> Erişim Tarihi: 11.08.2018

Harnisch, Sebastian, "Die Außen-und Sicherheitspolitik der Großen Koalition." Beitrag für die Autoren-Tagung: "Bilanz der Großen Koalition", *Bremen, Haus der Wissenschaft*, 26.-27. März 2009. https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/publikationen/harnisch_2009_die_aeu-en-und_sicherheitspolitik_der_gro_en_koalition.pdf Erişim Tarihi: 16.01.2018.

Harnisch, Sebastian, "Die Große Koalition in der Außen-und Sicherheitspolitik: die Selbstbehauptung der Vetospieler." In: Egle, Christoph und Reimut Zohnhöfer (Hrsg.). *Die zweite Große Koalition: eine Bilanz der Regierung Merkel 2005-2009*. Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010, s. 503-529.

Harnisch, Sebastian, "German Foreign Policy: Gulliver's travails in the 21st century." In: Beasley, Ryan K., et al., eds. *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior*. Sage, Los Angeles & London & Singapore 2013, s. 71-93, http://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/publikationen/04_beasley_ch04_71-93_harnisch_2401.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017.

Haury, Thomas, "„Das ist Völkermord!“ Das „antifaschistische Deutschland“ im Kampf gegen den „imperialistischen Brückenkopf Israel“ und gegen die deutsche Vergangenheit". In: Brosch, Matthias & Elm, Michael (Hrsg.). *Exklusive*

Solidarität. Linker Antisemitismus in Deutschland. Vom Idealismus zur Antiglobalisierungsbewegung. Metropol, Berlin 2007, s. 285-300.

Hayek, Friedrich August von, "Liberalizm". Çeviren: Ünsal Çetin. *Liberal Düşünce*, Cilt 14, Sayı: 55, Yaz 2009, s. 197-224, <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/55/14-hayek-liberalizm.pdf> Erişim Tarihi: 26.10.2016.

Heine, Peter, "Al-Ğihād: eine deutsche Propagandazeitung im 1. Weltkrieg." *Die Welt des Islams New Series*, Vol. 20, Issue 3/4 (1980): s. 197-199. In: Jstor, Published by: Brill, <http://www.jstor.org/stable/1569505> Erişim Tarihi: 06.05.2017.

Heine, Peter, "Die „Nachrichtenstelle für den Orient “und die deutsche Öffentlichkeit." *Spektrum Iran: Zeitschrift für islamisch-iranische Kultur* Vol. 19. No. 2 (2006), s. 8-12. <http://spektrum.irankultur.com/wp-content/uploads/2013/05/Die-%E2%80%9CNachrichtenstelle-f%C3%BCr-den-Orient%E2%80%9D-und-die-deutsche-%C3%96ffentlichkeit.pdf> Erişim Tarihi: 06.05.2017.

Hellmann, Gunther, "Jenseits von „Normalisierung “und „Militarisierung “. Zur Standortdebatte über die neue deutsche Außenpolitik." *Aus Politik und Zeitgeschichte* 47.1-2 (1997), s. 24-33, http://www.fb03.uni-frankfurt.de/48261008/Hellmann_Gunther_1997_Jenseits-von-Normalisierung-und-Militarisierung_ApuZ.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017

Hellmann, Gunther, "The sirens of power and German foreign policy: Who is listening?." *German Politics* 6.2 (1997): s. 29-57. In: Tandfonline, Published online: 28 Sep 2007. <https://doi.org/10.1080/09644009708404473> Erişim Tarihi: 02.03.2017.

Hemmer, Christopher, "Syria under Bashar al-Asad: Clinging to his roots." In: Schneider, Barry R., and Jerrold M. Post (eds). *Know thy enemy: Profiles of adversary leaders and their strategic cultures.* US Government Printing Office, Washington 2003, s. 221-246. http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/know_thy_enemy/hemmer.pdf Erişim Tarihi: 03.02.2018.

Gürkan, Doğan ve Bülent Durgun, "Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde bir Değerlendirme", *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, Say.15 2012/1, s. 61-90, <http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/102/files/4-22042012.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2017.

Haas, Peter M., "Introduction: epistemic communities and international policy coordination", *International organization* Vol. 46, No.1 (1992), s. 1-35, In: Jstor, Published by: The MIT Press, <https://www.jstor.org/stable/2706951> Erişim Tarihi: 20.05.2018.

- Haas, Peter M. and Ernst B. Haas, "Pragmatic constructivism and the study of international institutions", *Millennium: Journal of International Studies* Vol. 31, No.3 (2002): s. 573-601. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/03058298020310031001> Erişim Tarihi: 20.05.2018
- Hacke, Christian, "Die Außenpolitik der Regierung Schröder/Fischer", *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 32.33 (2005), s. 9-15, s. 9, <http://www.bpb.de/apuz/28916/die-aussenpolitik-der-regierung-schroeder-fischer?p=all> Erişim Tarihi: 12.11.2018
- Hacke, Christian, "Deutsche Außenpolitik unter Bundeskanzlerin Angela Merkel", *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 43/2006, s. 30-37, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*. Erscheinungsdatum: 23.10.2006, Erscheinungsort: Bonn. <http://www.bpb.de/apuz/29462/deutsche-aussenpolitik-unter-bundeskanzlerin-angela-merkel?p=all> Erişim Tarihi: 16.01.2018
- Hacke, Christian, "Deutschland und der Libyen-Konflikt: Zivilmacht ohne Zivilcourage." *Aus Politik und Zeitgeschichte* 39/2011 *Bundeszentrale für Politische Bildung* (21.09.2011), s. 50-53. <http://www.bpb.de/apuz/33124/deutschland-und-der-libyen-konflikt-zivilmacht-ohne-zivilcourage-essay?p=all> Erişim Tarihi: 08.08.2017.
- Hacke, Christian, "Die deutsche Außenpolitik unter Merkel. Merkel dient dem Land als moralischer Kompass". In: *Tagesspiegel Causa*, 18 November 2016. <https://causa.tagesspiegel.de/politik/die-merkel-republik-wie-hat-die-kanzlerin-das-land-veraendert/merkel-dient-dem-land-als-moralischer-kompassbsp.html> Erişim Tarihi:18.01.2018
- Habermas, Jürgen, "Keine Demokratie kann sich das leisten", *Süddeutsche Zeitung*, 16. Mai 2007.
- Herf, Jeffrey, "Hitlers Dschihad. Nationalsozialistische Rundfunkpropaganda für Nordafrika und den Nahen Osten Hitlers Jihad. National Socialist Radio Propaganda for North Africa and the Middle East." *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Das zentrale Forum der Zeitgeschichtsforschung. Vol. 58. No. 2. 2010, s. 259-286. http://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2010_2_5_herf.pdf Erişim Tarihi: 22.04.2017.
- Herf, Jeffrey, "The Anti-Zionist Bridge: The East German Communist Contribution to Antisemitism's Revival After the Holocaust". *Antisemitism Studies*, Vol. 1, No. 1 (Spring 2017), s. 130-156. In: Jstor, Published by: Indiana University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.2979/antistud.1.1.05> Erişim Tarihi: 01.03.2017

- Herz, Dietmar, "31.10.1956: Suezkrise". In: Bundeszentrale für politische Bildung, 28.10.2016. <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/236384/31-10-1956-suezkrise> Erişim Tarihi: 28.05.2017.
- Hess, Sigurd, "German intelligence organizations and the media." *Journal of Intelligence History* Vol. 9. No. 1-2 (2009): s. 75-87. In: Taylor & Francis Online. Published online: 05 Oct. 2012. <https://doi.org/10.1080/16161262.2009.10555166> Erişim Tarihi: 06.05.2017.
- Hillgruber, Andreas, "England in Hitlers außenpolitischer Konzeption." *Historische Zeitschrift* 218 (1) .JG (1974): s. 65-84. Published Online: 2014-01-01. <https://www.degruyter.com/view/j/hzhz.1974.218.issue-1/hzhz.1974.218.jg.65/hzhz.1974.218.jg.65.xml> Erişim Tarihi: 22.04.2017.
- Hinnebusch, Raymond. *The international politics of the Middle East*. Manchester University Press Manchester and New York 2003 (Online Publication date 30 Jul 2018). <https://www.manchesteropenhive.com/view/9781526137760/9781526137760.xml> Erişim Tarihi: 03.02.2017.
- Hirschfeld, Yair P., "German Policy Towards Iran: Continuity and Change from Weimar to Hitler, 1919-39", In: J. L. Wallach (Hrsg.), *Germany and the Middle East 1835-1939*, Jahrbuch des Instituts für Deutsche Geschichte Beiheft 1, Tel Aviv 1975, s. 117-141
- Hockerts, Hans Günter, "Wiedergutmachung in Deutschland. Eine historische Bilanz 1945-2000", In: Bracher, Karl Dietrich & Schwarz, Hans-Peter und Möller, Horst (Hrsg). Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 49. Jahrgang, Heft 2. Oldenbourg, München, April 2001, s. 167-214, https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2001_2.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017
- Hodali, Diana, "Libanon", *Bundeszentrale für politische Bildung*, 21.03.2018, <https://www.bpb.de/internationales/weltweit/innerstaatliche-konflikte/54644/libanon> Erişim Tarihi: 07.04.2018
- Hoffmann, Stanley H., "International relations: The long road to theory." *World Politics*, Vol. 11, No. 3 (Apr., 1959): s. 346 – 377, In: Jstor, Published by: Cambridge University Press. <https://www.jstor.org/stable/2009198> Erişim Tarihi: 21.08.2016.
- Hooper, John & Goldenberg, Suzanne, Germany was 'key supplier' of Saddam supplier. *The Guardian*, 18.12.2002. <https://www.theguardian.com/world/2002/dec/18/iraq.germany> Erişim Tarihi: 04.03.2018

- Howarth, Marianne, “Stationen zum Deutschlandvertrag: Vom Besatzungs-Statut zur Erlangung der Souveränität”, In: Timmermann, Heiner (Hrsg.). *Deutschlandvertrag und Pariser Verträge, Im Dreieck von Kaltem Krieg, deutscher Frage und europäischer Sicherheit* Vol, 115. LIT Verlag Münster Münster 2003, s. 41-57.
- Hubel, Helmut, “Germany and the Middle East Conflict”, In: Chubin, Shahram. *Germany and the Middle East: Patterns and Prospects*, Burns & Oates, 1992, s. 41- 54
- Hudson, Alexandra, Germany sold Syria chemicals with military potential: government. *Reuters* (Berlin), 18.09.2013. <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-germany-sarin/germany-sold-syria-chemicals-with-military-potential-government-idUSBRE98H0QB20130918> Erişim Tarihi: 06.01.2018
- Hughes, Thomas L., “The German Mission to Afghanistan, 1915-1916.” *German Studies Review* Vol. 25, No. 3 (2002): s. 447-476, In: Jstor, Published by: The Johns Hopkins University Press on behalf of the German Studies Association. <http://www.jstor.org/stable/1432596> Erişim Tarihi: 06.05.2017.
- Huntington, Samuel P., “The lonely superpower”, *Foreign affairs*, Vol. 78, No. 2 (Mar. - Apr., 1999), s. 35 – 49, In: Jstor, Published by: Council on Foreign Relations, <https://www.jstor.org/stable/20049207> Erişim Tarihi: 13.09.2016.
- Hyde-Price, Adrian, “Redefining its security role Germany”, In: Buckley, Mary and Rick Fawn (eds), *Global Responses to Terrorism 9/11, Afghanistan and beyond*. Routledge, London 2003, s. 101-112.
- Irene, Bandhauer-Schöffmann, “1938. Anschluss Österreichs an das Deutsche Reich und NS-Herrschaft”, In: Scheutz, Martin / Strohmeyer, Arno (Hg.) *Von Lier nach Brüssel. Schlüsseljahre österreichischer Geschichte (1496– 1995)*. Innsbruck–Wien 2010 (Studienverlag), s. 273–303. <http://wirtges.univie.ac.at/Wiso/Eigner/Banfhauser-Schoeffmann.pdf> Erişim Tarihi: 18.04.2017.
- Ismayilov, Elnur, “İŞİD Tehdidi Kapsamında Almanya’nın Irak ve Suriye Politikası.” *Bilgesam Analiz / Avrupa*, No:1221, 17 Haziran 2015. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-20150616161221.pdf> Erişim Tarihi: 06.01.2018.
- Ismayr, Wolfgang, “Bundestag.” *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. S. 175 – 191, s. 185.
- İnat, Kemal, “Birleşme Sonrasında Almanya’nın Dış Politikası: “Normalleşme” nin Son Adımları”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 11, Sayı 1, (2009), s. 1-37.
- Jane, Murat, “İran’ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi”, *ANKASAM - Bölgesel*

- Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı, 1 (2) Ekim 2017, s. 264-314, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/391624> Erişim Tarihi: 11.08.2018
- Jawad, Pamela, “Konflikte im Vorderen und Mittleren Orient.” In: Pfetsch, Frank R., ed *Konflikt*. Vol. 48. Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2004, s. 81-100.
- Jeffrey, T. Checkel, “Constructivism and Foreign Policy”. In: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (ed). *Foreign Policy: Theories. Actors. Cases*. Oxford University Press, 2008, s. 71-82.
- Jelinek, Yeshayahu, “Konrad Adenauer and the State of Israel: between friendship and Realpolitik, 1953–1963”. In: *Orient; Zeitschrift des Deutschen Orient-Instituts*, Vol. 43, No. 1, (March 2002), s. 41–59.
- Jennar, Raoul-Marc, “Sabra et Chatila, trente ans après”. In: *Investig’Action* 28 Sep 2016. <https://www.investigaction.net/fr/sabra-et-chatila-trente-ans-apres/> Çev. Soysal, Osman. 11 Ekim 2016. <http://osmansoysal.com/yazilarim/muhtelif/482-30-yil-sonra-sabra-ve-satilla.html> Erişim Tarihi: 14.10.2017
- Jens Thureau und Khalid El Kaoutit, Ägypten: “Beeindruckender Präsident”. “Ülkesini katı bir şekilde yöneten Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah es-Sisi’yi öven Sigmar Gabriel için ekonomik antlaşmalar insan haklarının durumundan daha mı önemlidir?” *Zeit*, 18. April 2016. <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-04/sigmar-gabriel-aegypten-menschenrechte-abdelfattah-al-sissi> Erişim Tarihi: 24.05.2017.
- Jervis, Robert, “Realism in the study of world politics.” *International Organization* Vol. 52, No. 4 (1998): S. 971-991, s. 974. In: Jstor, Published by: The MIT Press.. <http://www.jstor.org/stable/2601364> Erişim Tarihi: 20.05.2018
- Joffe, Josef, “Reflections on German policy in the Middle East”, In: Chubin, Shahram (ed). *Germany and the Middle East: Patterns and Prospects*, Burns & Oates, New York 1992, s. 195-209.
- Jünemann, Annette, “Deutsche Mittelmeerpolitik im Europäischen Rahmen. Defizite im Nahen Osten und in der Türkei”, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Nr. 17/1999, s. 11-19.
- Jünemann, Annette, “German Policies in the Mediterranean”, In: Haizam Amirah Fernández and Richard Youngs (ed), *The Euro-Mediterranean Partnership: Assessing the First Decade*, Madrid 2005, s. 111-120, <https://www.files.ethz.ch/isn/32567/Euro%20Mediterranean%20Partnership.pdf> Erişim Tarihi: 01.07.2018
- Kaim, Markus, “Israels Sicherheit als deutsche Staatsräson: Was bedeutet das konkret?” *Aus Politik und Zeitgeschichte* APuZ 6/2015. Bonn, 02.02.2015. In: *Bundeszentrale für Politische Bildung* 30.01.2015, s. 8-13.

<http://www.bpb.de/apuz/199894/israels-sicherheit-als-deutsche-staatsraeson?p=all> Erişim Tarihi: 06.05.2017.

Karacagil, Ö. Kürşad, "II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)." *Türkiyat Mecmuası*, Cilt. 24. 2 (2014), s. 73 – 98. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/173120> Erişim Tarihi: 02.04.2017.

Karagül, İbrahim, "İran'a hava saldırısı: İsrail'in Osirak tesisine yaptığı gibi..." *Yeni Şafak*, 24 Mayıs 2003. <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/mayis/24/ikaragul.html> Erişim Tarihi: 29.04.2017

Karim, Umer, "The Evolution of Saudi Foreign Policy and the Role of Decision-making Processes and Actors". *The International Spectator, Italian Journal of International Affairs*, Vol. 52, No. 2. 07 Jun 2017, s. 71-88., In: Taylor & Francis Online. <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1308643> Erişim Tarihi: 12.10.2017.

Kauder, Björn, "Benjamin Larin und Niklas Potrafke. Was bringt uns die große Koalition?", *Perspektiven der Wirtschaftspolitik*, No. 172., Ifo Working Paper, Januar 2014, <https://www.cesifo-group.de/DocDL/IfoWorkingPaper-172.pdf> Erişim Tarihi: 14.01.2018.

Kavas, Ahmet, "Fransa'nın Kuzey ve Batı Afrika'da Uyguladığı İslam Siyaseti, Sultan Reşad'ın Yayınladığı Cihad Çağrısının Reddi Meselesi." *Dini Araştırmalar* Cilt 2. Sayı. 6 (2000), s. 23 – 50, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/51615> Erişim Tarihi: 06.05.2017.

Kavli, Özlem Tür, "Protest In The Name Of God: Islamist Movements In The Arab World", *Journal Of International Affairs*, Vol. 6, No. 2 (June - July 2001). <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/OzlemTurKavli.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2017.

Keddie, Nikki R., "Is There a Middle East?" *International Journal of Middle East Studies* Vol. 4, No. 3 (Jul. 1973), s. 255 – 271. In: Jstor, Published by: Cambridge University Press. <https://www.jstor.org/stable/162159> Erişim Tarihi: 13.11.2016.

Keleşoğlu, Erhan, "Mısır'ın Dış Politikası", In: Faruk Sönmezoğlu & Özgür Erler Bayır (der), *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış*, Der Kitapevi, İstanbul 2014, s. 391-420.

Keskin, M. Hakan, "İsrail-Filistin Sorununa Yönelik AB Politikaları", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 5, Sayı 1 (2010), s. 117-130. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu9makale/m_hakan_keskin.pdf Erişim Tarihi: 13.06.2017.

- Khader, Bichara, "Europe and the Arab-Israeli conflict: an Arab perspective", In: Allen, David John, and Alfred Pijpers (eds.), *European foreign policy-making and the Arab-Israeli conflict*, Vol. 10. Martinus Nijhoff Publishers, Hague 1984, s. 161-187.
- Kıratlı, Osman Sabri, "Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya, Fransa ve İngiltere." *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt. 11, Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 207 – 224. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/252540> Erişim Tarihi: 13.04.2017.
- Klenk, Christian, "Macht und Einfluss der Medien in Deutschland". *Die Zeitschrift Ost-West Europäische Perspektiven* (OWEP). OWEP 2/2010. <https://www.owep.de/artikel/40/macht-und-einfluss-medien-in-deutschland> Erişim Tarihi: 20.03.2017.
- Kloke, Martin, "40 Jahre deutsch-israelische Beziehungen", *Bundeszentrale für politische Bildung*, 07.07.2005, <http://www.bpb.de/25044/40-jahre-deutsch-israelische-beziehungen?p=all> Erişim Tarihi: 05.06.2017.
- Kloten, Norbert, "Die Bundesrepublik als Weltwirtschaftsmacht." In: Kaiser, Karl / Maull, Hans W. (Hrsg). *Deutschlands neue Außenpolitik*. Band 1: Grundlagen. 3. Auflage, R. Oldenbourg Verlag, München. 1997, s. 63-80.
- Knapp, Manfred, "Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland" In: Knapp, Manfred und Gert Krell (Hrsg). "Einführung in die internationale Politik." 4. Auflage. R. Oldenbourg Verlag München 2004, s. 135-201.
- Knodt, Michèle, Martin Große Hüttmann und Peter Kotzian, "Die Brüsseler Informationsbüros der deutschen Länder: Aktive Mitspieler im Mehrebenensystem der EU", In: Karl-Heinz Lambertz, Martin Große Hüttmann (Hrsg.) *Europapolitik und Europafähigkeit von Regionen*. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2009, s. 123 – 135.
- Knodt, Michèle, "Auswärtiges Handeln der deutschen Länder." In: Eberwein, Wolf-Dieter/Kaiser, Karl (Hrsg.). *Deutschlands neue Außenpolitik*. Band 4: 1998, s. 153 – 166.
- Kocakenar, Mustafa, "Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler", *TASAM*, 07.09.2015.
- Kocka, Jürgen, "1945: Neubeginn oder Restauration?" In: Carola Stern, Heinrich August Winkler (Hrsg), *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848-1945*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt/M. 1979, s. 141 -168. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/112315/1/205862.pdf> Erişim Tarihi: 19.04.2017

- Koenig, Nicole, Germany's role in Libya and Syria: From restraint to responsibility In: Niklas Helwig (ed). *Europe's New Political Engine. Germany's role in the EU's foreign and security policy*, Finnish Institute of International Affairs - FIIA REPORT 44. Helsinki 2015, s. 93-111, <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=132796&kod=JMM353> Erişim Tarihi: 08.08.2017.
- Kohler-Koch, Beate. "Deutsche Einigung im Spannungsfeld internationaler Umbrüche." *Politische Vierteljahresschrift*, Vol. 32, No. 4 (1991): s. 605-620, In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <http://www.jstor.org/stable/24196168> Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Kolasi, Klevis, "Soğuk Savaş'ın barışçıl olarak sona ermesi ve uluslararası ilişkiler teorileri." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 2, (2013): s. 149 – 179. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1783/18831.pdf> Erişim Tarihi: 13.11.2016
- Kona, Gamze Güngörmüş, "Orta Doğu'da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi." *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi* 08 (2005), s. 113 – 138. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868880.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2017.
- Korte, Karl-Rudolf und Niko Switek, "Regierungsbilanz: Politikwechsel und Krisenentscheidungen." *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 63. Jahrgang 48-94/2013 – Bonn 25.11.2013, s. 3-9. In: *Bundeszentrale für politische Bildung*. <http://www.bpb.de/apuz/172958/regierungsbilanz-politikwechsel-und-krisenentscheidungen?p=all> Erişim Tarihi: 19.01.2018.
- Korte, Karl-Rudolf, "Bundeskanzleramt." In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 203 – 209.
- Körper, Ernst-Dieter, "Gewerkschaften und Außenpolitik." *Die Stellung der westdeutschen Gewerkschaften zur wirtschaftlichen und militärischen Integration der Bundesrepublik in die Europäische Gemeinschaft und in die NATO*, Frankfurt/New York (1982).
- Köse, Talha, "SETA Lübnan Raporu, Lübnan'daki İstikrar Arayışları". *SETA* Aralık 2006. <http://file.setav.org/Files/Pdf/lubnanda-istikrar-arayislari.pdf> Erişim Tarihi: 09.06.2017.
- Krause, Joachim, "Die Rolle des Bundestages in der Außenpolitik." In: Wolf-Dieter Eberwein/Karl Kaiser (Hg.). *Deutschlands neue Außenpolitik*. 4 (1998): s. 137 – 152.

- Kraushaar, Wolfgang, "Vom Philosemitismus zum Antizionismus. Der Sechs-Tage-Krieg als Vehikel für eine 180-Grad-Wendung", In: Münchner Beiträge zur Jüdischen Geschichte und Kultur, Heft 1, Ludwig-Maximilians-Universität München 2017, s. 28-44. https://www.jgk.geschichte.uni-muenchen.de/muenchner-beitraege/2017_1/2017_1.pdf Erişim Tarihi: 16.11.2018.
- Krech, Hans, "Die militärpolitischen Beziehungen der DDR zu den Staaten der Region Persischer Golf, am Horn von Afrika und im südlichen Afrika", In: Rissener Jahrbuch 2000/2001, *Beiträge zur Politik, Wirtschaft und Sicherheit*, Hamburg 2000, s. 300-305.
- Kreile, Michael, "Die Bundesrepublik Deutschland—eine „Economie Dominante“ in Westeuropa?" In: Bermbach, Udo (Hrsg.) *Politische Wissenschaft und politische Praxis*. Zeitschrift der Deutschen Vereinigung für Politische Wissenschaft (Zitierweise PVS). Westdeutscher Verlag GmbH, Opladen Sonderheft 9/1978, s. 236-256.
- Krekel, Michael, "Das Ansehen Adenauers heute. Nachgefragt: Was bleibt vom „Alten“?" *Die politische Meinung*, Nr. 377/01, April 2001, s. 73-80. http://www.kas.de/wf/doc/kas_1629-544-1-30.pdf?070806130059 Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Krieger, Wolfgang, "German intelligence history: a field in search of scholars." *Intelligence & National Security* Vol. 19. No. 2 (2004): s. 185-198. In: Taylor & Francis Online. Published online: 08 Sep. 2010. <https://doi.org/10.1080/0268452042000302958> Erişim Tarihi: 06.05.2017.
- Krieger, Wolfgang, German–American Intelligence Relations, 1945–1956: New Evidence on the Origins of the BND. *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 22, No. 1, 2011, s. 28-43. In: Taylor & Francis Online. Published online: 15 Mar. 2011. <https://doi.org/10.1080/09592296.2011.549727> Erişim Tarihi: 06.05.2017.
- Kronenberg, Volker, "Grundzüge deutscher Außenpolitik 1949–1990." *Informationen zur politischen Bildung* 304 (3/2009): s. 14-32. Erscheinungsdatum: 01.11.2009 Bonn, <http://www.bpb.de/shop/zeitschriften/informationen-zur-politischen-bildung/7880/deutsche-aussenpolitik> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Kubiak, Katarzyna, "A strategic culture analysis of German ballistic missile defense policy", In: *Comparative Strategy* Vol. 36, No. 4 Taylor&Francis, 01 Nov 2017, s. 333-353. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01495933.2017.1361205?needAccess=true> Erişim Tarihi: 04.12.2017.

- Kuck, Nathanael, "Anti-colonialism in a Post-Imperial Environment–The Case of Berlin, 1914–33." *Journal of Contemporary History* Vol. 49 (1), 2014, s. 134-159. In: Sage. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022009413505662> Erişim Tarihi: 04.04.2017.
- Kuloğlu, Armağan, "Libya Harekâtı, Gelişmeler ve Türkiye", *Ortadoğu Analiz*. Cilt. 3, Say. 28 (Nisan 2011): s. 49-56. <http://www.orsam.org.tr/files/OA/28/5armagan.pdf> Erişim Tarihi: 08.08.2017
- Kundnani, Hans, "The Concept of "Normality" in German Foreign Policy since Unification", *German Politics and Society* Vol. 30, No. 2 [103] (Summer 2012), s. 38-58, In: Jstor, Published by: Berghahn Books, <http://www.jstor.org/stable/23744455> Erişim Tarihi: 08.08.2017
- Kundnani, Hans, "The United States in German Foreign Policy", *German Marshall Fund*, Policy Brief, No. 119, (2016).
- Külahçı, Ahmet, "Pegida ve Almanlar", *Hürriyet*, In: "Göç Üzerine" Politeknik, Nisan 2016, http://politeknik.de/wp-content/uploads/2016/04/Dosya_go%CC%88c.pdf Erişim Tarihi: 04.02.2017.
- Küntzel, Matthias, "Germany and a Nuclear Iran", *Jewish Political Studies Review*, Vol. 26, No. 1/2 (Spring 2014), s. 48-58, In: Jstor, Published by: Jerusalem Center for Public Affairs, <https://www.jstor.org/stable/44289823> Erişim Tarihi: 06.03.2017
- Laak, Dirk van, "Deutschland in Afrika. Der Kolonialismus und seine Nachwirkungen", In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 4/2005: "Afrika", 17.01.2005, s. 3 – 11, <http://www.bpb.de/apuz/29265/deutschland-in-afrika-der-kolonialismus-und-seine-nachwirkungen?p=all> Erişim Tarihi: 26.04.2017.
- Lafi, Nora, "Historische Perspektiven auf den Maghreb", *Aus Politik und Zeitgeschichte – Maghreb*, 66. Jahrgang, 33–34/2016, 15. August 2016, s. 4-10, In: *Bundeszentrale für Politische Bildung*, 12.08.2016, <http://www.bpb.de/apuz/232415/historische-perspektiven-auf-den-maghreb?p=all> Erişim Tarihi: 03.10.2018
- Lakatos, Imre, "Criticism and the methodology of scientific research programmes", *Proceedings of the Aristotelian society, New Series*, Vol. 69, Aristotelian Society (1968 - 1969), s. 149-186, In: Jstor, Published by: Blackwell Publishing on behalf of The Aristotelian Society, <http://www.jstor.org/stable/4544774> Erişim Tarihi: 09.08.2016.
- Lange, Katharina, "Syrien: Ein historischer Überblick", In: "Syrien". *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, 63. Jahrgang 8/2013, *Bundeszentrale für politische*

Bildung, 14.02.2013, s. 37-43, <http://www.bpb.de/apuz/155119/syrien-ein-historischer-ueberblick?p=all> Erişim Tarihi: 03.02.2018

Larres, Klaus, “Angela Merkel and Donald Trump–Values, Interests, and the Future of the West”, *German Politics*, Vol. 27, Issue 2, Published online: 14 Mar 2018, s. 193-213, <https://doi.org/10.1080/09644008.2018.1428309> Erişim Tarihi: 26.03.2018

Lawson, Fred H., “International Relations Theory and Middle East”, In: Fawcett, Louise L’Estrange (ed.), *International relations of the Middle East*, Oxford University Press, 2016, s. 21-38.

Layachi, Azzedine, “Meanwhile in the Maghreb.” Have Algeria and Morocco Avoided North Africa’s Unrest? In: *Foreign Affairs* (March 31, 2011). <https://www.foreignaffairs.com/articles/north-africa/2011-03-31/meanwhile-maghreb> Erişim Tarihi: 23.07.2017.

Legro, Jeffrey W. and Andrew Moravcsik, “Is anybody still a realist?” *International Security*, 24.2 (1999), s. 5 – 55, <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/anybody.pdf> Erişim Tarihi: 10.11.2016.

Lemke, Michael, “Die Außenbeziehungen der DDR (1949-1966), Prinzipien, Grundlagen, Zäsuren und Handlungsspielräume”, In: Pfeil, Ulrich (Hg.) *Die DDR und der Westen: transnationale Beziehungen 1949-1989*. Ch. Links Verlag, Berlin 2001, s. 63-80.

Lepszy, Nobert, “Politische Stiftungen”, In: Andersen, Uwe und Wichard Woyke (Hrsg.). *Handwörterbuch des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland*. Springer-Verlag, 2013, s. 524 – 528.

Lerman, Katherine Anne. “Bismarckian Germany.” In: Retallack, James. *Imperial Germany 1871-1918*. Oxford University Press, 2008, s. 18 – 39.

Lesch, David W., “The uprising that wasn’t supposed to happen: Syria and the Arab Spring”, In: Lesch, David W., and Mark Haas (eds.) *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East*, Westview Press, Boulder 2013, s.79-96.

Leugers-Scherzberg, August H., “Herbert Wehner und der Rücktritt Willy Brandts am 7. Mai 1974” *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte Jahrgang 50*, Heft 2, Institut für Zeitgeschichte München - Berlin (2002), s. 303-322. https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_2_6_leugers-scherzberg.pdf Erişim Tarihi: 01.06.2017.

Lewan, Kenneth M. “How West Germany Helped to Build Israel”. *Journal of Palestine Studies* Vol. 4, No. 4 (Summer 1975), s. 41-64. In Jstor, Published by: on behalf

of the University of California Press Institute for Palestine Studies.
<http://www.jstor.org/stable/2535601> Erişim Tarihi: 03.02.2018.

- Lewis, Bernard, “Rethinking the Middle East”, *Foreign Affairs*, No 4, 1992.
- Lewy, Mordechai, “Helmut Kohl und die deutsch-israelischen Beziehungen aus israelischer Perspektive”, *Historisch-Politische Mitteilungen* Vol. 23, Issue 1, (2016), s. 229-240, s. 230, <https://doi.org/10.7788/hpm-2016-0113> Erişim Tarihi: 09.09.2018
- Libront, Karolina, “The Dilemma of Stabilisation versus Democratisation. German Policy Towards Egypt Before and After the Arab Spring”, In: Anna Potyrala; Beata Przybylska-Maszner; Sebastian Wojciechowski (eds.), *Relations between the European Union and Egypt after 2011: Determinants, Areas of Co-operation and Prospects*, Logos Verlag Berlin GmbH, 2015, s. 193-206
- Liebman, Charles S., “The myth of defeat: The memory of the Yom Kippur War in Israeli society.” *Middle Eastern Studies* Vol. 29, No. 3. In: Jstore, Published by: Taylor & Francis, Ltd. (Juli 1993): S. 399-418. <http://www.jstor.org/stable/4283576> Erişim Tarihi: 05.06.2017
- Lieser, Emil, “Die Revolution scheitert im Portemonnaie”, *Internationale Politik und Gesellschaft* (IPG), 01.09.2015, <https://www.ipg-journal.de/interviews/artikel/die-revolution-scheitert-im-portemonnaie-1049/> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Link, Werner, “Außen-und Deutschlandpolitik in der Ära Schmidt 1974-1982.” In: Jäger, Wolfgang and W. Link (Hrsg.). *Republik im Wandel. Die Ära Schmidt 1974–1982. Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, Vol. 5/II. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1987, s. 275–432.
- Linklater, Andrew, “Marxism”, In: Burchill, Scott, et al. *Theories of international relations. Macmillan International Higher Education*, Third edition New York 2005, s.110-137.
- Little, Douglas. “Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945-1958.” *Middle East Journal* Vol. 44, No.1 (1990): S. 51-75. In: Jstor, Published by: Middle East Institute. <https://www.jstor.org/stable/4328056> Erişim Tarihi: 03.02.2018
- Longhurst, Kerry, “Germany and the Use of Force”. Manchester University Press Manchester and New York 2004. <https://oapen.org/download?type=document&docid=341339> Erişim Tarihi: 02.03.2017.

- Lücke, Tobias, “Warum enthielt sich Deutschland im Sicherheitsrat bei der Abstimmung über die Einrichtung einer Flugverbotszone über Libyen?.” *Institut für Strategie-Politik- Sicherheits- und Wirtschaftsberatung - ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security* (2015). Issue No. 308 Jan. 2015. https://www.files.ethz.ch/isn/186836/308_L%C3%BCcke_Final.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Lüdke, Tilman, “(Not) Using Political Islam: The German Empire and its Failed Propaganda Campaign in the Near and Middle East, 1914-1918 and Beyond”. In: Zürcher, Erik-Jan (edt). *Jihad and Islam in World War I: studies on the Ottoman Jihad on the centenary of Snouck Hurgronje’s “Holy war made in Germany”*. Leiden University Press, 2016, s. 71- 95
- Mackenzie, J. E., “The colonial aspirations of Germany”, In: Newton, Arthur Percival (ed.), *The sea commonwealth and other papers*. London and Toronto 1919, s. 29 – 49.
- Maddy-Weitzman, Bruce. “Inter-Arab Relations.” In: Rabinovich, Itamar and Haim Shaked (ed). *Middle East Contemporary Survey, Volume Xi*, 1987. Vol. 11. The Moshe Dayan Center. Westview Press, London 1989, s. 117-153.
- Mair, Stefan. “German Foreign Policy and the Grand Coalition. Focus on Germany”. In: *Friedrich Ebert Stiftung*, December 2006. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/london/04394-20071107.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2018
- Malici, Akan. “Germans as Venutians: The culture of German foreign policy behavior.” *Foreign Policy Analysis* Vol. 2, No. 1 (2006): s. 37-62. In: Jstor, Published by: Oxford University Press. <http://www.jstor.org/stable/24907203> Erişim Tarihi: 10.10.2017.
- Malone, Joseph J. “Germany and the Suez Crisis.” *The Middle East Journal* Vol. 20, No. 1 (Winter, 1966), s. 20-30. In: Jstor, Published by: Middle East Institute. <https://www.jstor.org/stable/4323952> Erişim Tarihi: 29.05.2017.
- Marcuse, Harold. “The Revival of Holocaust Awareness in West Germany; Israel, and the United States”, In: Fink, Carole, Philipp Gassert and Detlef Junker (eds.). *The World Transformed*. Cambridge Univ. Press, Cambridge 1968, s. 421-438. <http://www.history.ucsb.edu/projects/histpublications/files/07922-marcuse1998revivalofholocaustawareness.pdf> Erişim Tarihi 16.11.2018
- Martin Gehlen und Elisa Simantke: Besuch von Ägyptens Staatschef - Al Sisi: Ärger mit dem Gast. In: *Der Tagesspiegel*, 20.05.2015. <http://www.tagesspiegel.de/politik/besuch-von-aegyptens-staatschef-al-sisi-aerger-mit-dem-gast/11804500.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017.

- Masala, Carlo. "Neorealismus". In: Masala, Carlo, Frank Sauer und Andreas Wilhelm (Hrsg). *Handbuch der internationalen Politik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2010, s. 53 – 67.
- Mauß, Hanns W., "Deutschland als Zivilmacht", In: Schmidt, Siegmund, Gunter Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg). *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 73 – 84.
- Mauß, Hanns W., "Deutsche Außenpolitik: Orientierungslos", *ZPol Zeitschrift für Politikwissenschaft* 21. Jahrgang Heft 1, (2011), s. 95-119, https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/1430-6387-2011-1-95.pdf?download_full_pdf=1 Erişim Tarihi: 19.01.2018.
- Mauß, Hanns W., "Die prekäre Kontinuität: Deutsche Außenpolitik zwischen Pfadabhängigkeit und Anpassungsdruck", In: Manfred G. Schmidt/ Reimut Zohlnhöfer (Hrsg.), *Regieren in der Bundesrepublik Deutschland, Innen- und Außenpolitik seit 1949*, Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2006, s. 421-445.
- Mauß, Hanns W., "Germany and the Use of Force: Still a 'Civilian Power'?", *Survival, Global Politics and Strategy* Vol. 42. No. 2, 2000, s. 56-80, Published online: 07 Dec 2010, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1093/survival/42.2.56> Erişim Tarihi: 03.03.2017.
- Mauß, Hanns W., "Normalisierung oder Auszehrung", Deutsche Außenpolitik im Wandel, In: *Aus Politik und Zeitgeschichte* 54. B 11 (8. März 2004): S. 17-23. In: Bundeszentrale für politische Bildung 3.3.2004. <http://www.bpb.de/apuz/28463/normalisierung-oder-auszehrung-deutsche-aussenpolitik-im-wandel?p=all> Erişim Tarihi: 02.03.2017
- Mayak, Faysal, "Babanzade İsmail Hakkı'nın Tanin'de Yayımlanmış Makalelerine Göre Osmanlı Devleti ve Dış Politika (1911)", *Journal of International Social Research* 3.11 (2010), s. 421 – 437, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayil1pdf/mayak_faysal.pdf Erişim Tarihi: 14.10.2016
- McKale, Donald M., "German Policy Toward The Sharif of Mecca, 1914-1916", *Historian* Vol. 55, No. 2 (1993), s. 303-314, In: Jstor, Published by: Wiley. <http://www.jstor.org/stable/24449524> Erişim Tarihi: 06.05.2017
- McKale, Donald M., "Germany and the Arab Question Before World War I", *Historian* Vol. 59, No. 2 (1997): s. 311-325, In: Jstor, Published by: Wiley, <http://www.jstor.org/stable/24449971> Erişim Tarihi: 27.04.2017.

- Mearsheimer, John J., "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War", *International security* Vol. 15. No. 1 (1990), s. 5-56, In: Jstore, The MIT Press, <http://www.jstor.org/stable/2538981> Erişim Tarihi: 02.03.2017;
- Mearsheimer, John J., "Structural realism", *International relations theories: Discipline and diversity* 83 (2007), s. 71-88, <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/StructuralRealism.pdf> Erişim Tarihi: 09.08.2016.
- Meining, Stefan. *Geheimoperation Aleppo: die geheime Beteiligung der DDR am Oktober-Krieg 1973*. report MÜNCHEN, Bayerischer Rundfunk Stand: 06.10.2008. http://www.poolalarm.de/kindersuchdienst/raf/Beteiligung_der_DDR%20_am_Yom-Kippur-Krieg_1973_Israels_mit_den_arabischen_Staaten.pdf Erişim Tarihi: 05.06.2017
- Mejcher, Helmut, "Die Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen Deutschland und Saudi-Arabien nach dem Zweiten Weltkrieg", In: *Orient, Deutsche Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur des Orients* 42 (2001), s. 469-484.
- Mertens, Lothar, "Antizionismus. Feindschaft gegen Israel als neue Form des Antisemitismus", In: Benz, Wolfgang (Hrsg.), *Antisemitismus in Deutschland. Zur Aktualität eines Vorurteils*. DTV, München 1995, s. 89-100.
- Mertes, Michael, "Führen, koordinieren, Strippen ziehen: Das Kanzleramt als Kanzlers Amt". In: Hirscher, Gerhard, and Karl-Rudolf Korte. *Darstellungspolitik oder Entscheidungspolitik*. München 2000, s. 62 – 84.
- Meyers, Reinhard, "Begriff und Funktionen von IB-Theorien", In: Woyke, Wichard und Varwick, Johannes (Hrsg.), *Handwörterbuch Internationale Politik*. Vol. 702. Springer-Verlag, 2013, s. 28 – 34.
- Michael Wolffsohn im Gespräch mit Dirk Müller. „Israel war nie besonders populär“. *Deutschlandfunk*, 06.12.2012. https://www.deutschlandfunk.de/israel-war-nie-besonders-populaer.694.de.html?dram:article_id=230155 Erişim Tarihi: 29.04.2017.
- Miko, Francis T., and Christian Froehlich, "Germany's Role in Fighting Terrorism: Implications for US Policy." Library Of Congress Washington DC Congressional Research Service. December 27, 2004. <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a444776.pdf> Erişim Tarihi: 10.10.2017.
- Mildner, Stormy-Annika, "Zwischen transatlantischem Wirtschaftsraum und Welthandelsrunde. Vermittlung und Impulsgebung". In: Kietz, Daniela/Perthes, Volker (Hg.), *Handlungsspielräume einer EU-Ratspräsidentschaft*, SWP Berlin,

September 2007, s. 41-47. https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2007_S24_ktz_prt_ks.pdf Erişim Tarihi: 16.01.2018

Miskimmon, Alister, “German foreign policy and the Libya crisis”, *German politics* Vol. 21, Issue 4, (19 Nov 2012), 392-410, In: Taylor & Francis Online, <https://doi.org/10.1080/09644008.2012.739610> Erişim Tarihi: 09.08.2017

Moharram, Mohamed Reda, “Die Suezkrise 1956. Gründe-Ereignisse-Konsequenzen.” In: Heinemann, Winfried, und Norbert Wiggershaus (eds.), *Das internationale Krisenjahr 1956: Polen, Ungarn, Suez*. Band 48, R. Oldenbourg Verlag, München 1999, s. 197 – 218.

Mohsen-Finan, Khadija & Schäfer, Isabel, “Die Europäische Union und der Mittelmeerraum, Deutsche und französische Perspektiven seit den arabischen Umbrüchen”, *Genshagener Papiere*, No. 14, April 2014, http://www.stiftung-genshagen.de/fileadmin/Dateien/Publikationen/Genshagener_Papiere/Genshagener_Papier_N_14_DE.pdf Erişim Tarihi: 06.01.2018

Moravcsik, Andrew, “Taking preferences seriously: A liberal theory of international politics”, *International organization* Vol. 51, No. 4 (1997), s. 513-553, In: Jstor, Published by: The MIT Press, <http://www.jstor.org/stable/2703498> Erişim Tarihi: 20.05.2018.

Moravcsik, Andrew, “Liberal international relations theory: a social scientific assessment”, *Weatherhead Center for International Affairs*, No. 1-2, Harvard University, 2001, https://wcfia.harvard.edu/files/wcfia/files/607_moravscik.pdf Erişim Tarihi: 20.05.2018.

Mullin, Corinna, and Azadeh Shahshahani, “The legacy of US intervention and the Tunisian revolution: promises and challenges one year on.” *Interface: a journal for and about social movements* 4.1 (May 2012): s. 67-101. <http://www.interfacejournal.net/wordpress/wp-content/uploads/2012/05/Interface-4-1-Shahshahani-and-Mullin.pdf> Erişim Tarihi: 24.07.2017.

Mullin, Corinna, “Post-Wikileaks lessons from the Tunisian ‘intifada’”, *Opendemocracy*, 17 January 2011. <https://www.opendemocracy.net/corinna-mullin/post-wikileaks-lessons-from-tunisian-%E2%80%98intifada%E2%80%9999> Erişim Tarihi: 24.07.2017.

Muratoğlu, Tahir, “Almanya Federal Cumhuriyeti’nde Devlet Yapılanması”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt XVIII, Sayı 2. (2014), s. 291 – 366, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/18_2_9.pdf Erişim Tarihi: 13.03.2017.

- Mushaben, Joyce Marie, "From Staatsräson to Realpolitik: Reconfiguring German-Israeli Relations", In: *Becoming Madam Chancellor: Angela Merkel and the Berlin Republic*. Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. 84-120. <https://doi.org/10.1017/9781108278232.005> Erişim Tarihi: 03.02.2018.
- Müller-Brandeck-Bocquet, Gisela, "Deutschland–europas einzige Führungsmacht." Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ 62.10 (01.03.2012): s. 16-22. In: *Bundeszentrale für politische Bildung*. Erscheinungsdatum: 05.03.2012, Erscheinungsort: Bonn. <http://www.bpb.de/apuz/75788/deutschland-europas-einzige-fuehrungsmacht?p=all> Erişim Tarihi: 16.01.2018.
- Müller, Patrick, "German Foreign Policy and The EU's Collective Conflict Resolution Policy in The Middle East – Between National Projection and EU Adaptation", *Paper prepared fort the GARNET Conference 2010 – The European Union in International Affairs*, Panel G.2, <https://www.ies.be/files/Müller-G2.pdf> Erişim Tarihi: 01.07.2018
- Müller, Patrick, "The Europeanization of Germany's Foreign Policy toward the Israeli-Palestinian Conflict: Between Adaptation to the EU and National Projection", *Mediterranean Politics*, Vol. 16, No. 3, November 2011, s. 385–403, Taylor & Francis 2011, <http://dx.doi.org/10.1080/13629395.2011.613672> Erişim Tarihi: 01.07.2018.
- Müller, Werner, "Die DDR in der deutschen Geschichte." Aus Politik und Zeitgeschichte Band 28 (2001): s. 43-53. In: *Bundeszentrale für politische Bildung* 24.3.2009. <http://www.bpb.de/geschichte/deutsche-einheit/deutsche-teilung-deutsche-einheit/43685/die-ddr-in-derdeutschen-geschichte?p=all> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Müller, Wolfgang C., "Warum Große Koalitionen? Antworten aus koalitionstheoretischer Sicht." *Zeitschrift für Staats-und Europawissenschaften (ZSE)/Journal for Comparative Government and European Policy* Vol. 6, No. 3 (2008): s. 499-523. In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <https://www.jstor.org/stable/26165615> Erişim Tarihi: 14.01.2018.
- Münch, Peter, "Israels "Operation Opera" im Jahr 1981: Du sollst keine Atombombe neben meiner haben". *Süddeutsche Zeitung*, 3. März 2012. <https://www.sueddeutsche.de/politik/israels-operation-opera-im-jahr-du-sollst-keine-atombombe-neben-meiner-haben-1.1299271> Erişim Tarihi: 30.04.2017
- Nass, Klaus Otto, "„Nebenaußenpolitik "der Bundesländer", In: *Europa-Archiv* 41, no. 21 (10 November 1986), s. 619 - 628.
- Nassauer, Ottfried, "Raketenabwehrschiffe für Israel", *Berliner Informationszentrum für Transatlantische Sicherheit - BITS*, Berlin 2009, http://www.bits.de/public/unv_a/orginal-101009.htm Erişim Tarihi: 07.05.2017

- Nassauer, Otfried, “Zwischen Korruption und neuen Fähigkeiten - Israels neue U-Boote”, *Berliner Informationszentrum für Transatlantische Sicherheit - BITS*, Nr. 23, 06.11.2017, <http://www.bits.de/public/articles/blaettchen23-2017.htm> Erişim Tarihi: 04.02.2018
- Nassauer, Otfried, “Weitere U-Boote für Israel?”, *Berliner Informationszentrum für Transatlantische Sicherheit - BITS*, 21. Oktober 2016, http://www.bits.de/public/unv_a/orginal-211016.htm Erişim Tarihi: 08.05.2017,
- Nassauer, Otfried und Steinmetz, Christopher, *Rüstungskooperation zwischen Deutschland und Israel*, Berliner Informationszentrum für Transatlantische Sicherheit - BITS, Research Report 2003.1, Berlin, September 2003, <http://bitsberlin.de/public/pdf/rr03-1.pdf> Erişim Tarihi: 07.05.2017.
- Nebahat Tanrıverdi Yaşar, “Birleşmiş Milletler’in Libya Krizine Yaklaşımı”, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi - ORSAM Rapor No: 201*, Ağustos 2015 Ankara. <http://www.orsam.org.tr/files/Raporlar/rapor201/201tr.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Nepstad, Sharon Erickson, “Mutiny and nonviolence in the Arab Spring: Exploring military defections and loyalty in Egypt, Bahrain, and Syria.” *Journal of Peace Research* Vol. 50, No. 3 (2013): s. 337-349. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022343313476529> Erişim Tarihi: 03.02.2018.
- Neuberger, Benjamin, “Israel und Deutschland: Emotionen, Realpolitik und Moral”, In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, APuZ 15/2005, Bonn 11.04.2005, *Bundeszentrale für politische Bildung* 04.04.2005, s. 14-22. <http://www.bpb.de/apuz/29122/israel-und-deutschland-emotionen-realpolitik-und-moral?p=all> Erişim Tarihi: 29.04.2017
- Neuner, Gerhart, “Ein neues Verhältnis zur Geschichte? Das DDR-Bild in Geschichtsbüchern der späten neunziger Jahre”, *Internationale Schulbuchforschung* Vol. 22, No. 4, Zehn Jahre nach der Wiedervereinigung – die DDR im Geschichtsbewußtsein der Deutschen (2000), s. 431-447, In: Jstor. Published by: Berghahn Books, <http://www.jstor.org/stable/43057201> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Neustadt, Amnon, „Israels zweite Staatsgründung. 30 Jahre nach dem Sechs-Tage-Krieg“, In: Volle, Angelika / Werner Weidenfeld (Hrsg.), *Frieden im Nahen Osten? Chancen, Gefahren, Perspektiven; Beiträge und Dokumente aus Europa-Archiv und Internationale Politik*, Verlag für Internationale Politik, Bonn 1997, s. 125-130.
- Niakouie, Seyed Amir, “Contemporary Arab Revolutions: A Comparative Study”. *Political Studies of Islamic World*, Vol. 1, No. 2, Summer 2012, s. 1-47.

http://psiw.journals.ikiu.ac.ir/article_181_7217c7f5310b81483ad954ebe9597e77.pdf Erişim Tarihi: 23.07.2017.

Nicosia, Francis R., “Drang nach Osten Continued? Germany and Afghanistan during the Weimar Republic.” *Journal of Contemporary History* Vol. 32. No. 2 (1997): s. 235 – 257. In: Jstor, Published by: Sage Publications, Ltd. <http://www.jstor.org/stable/261243> Erişim Tarihi: 05.04.2017.

Nicosia, Francis, “Arab Nationalism and National Socialist Germany, 1933–1939: Ideologic and Strategic Incompatibility: The Weimar Precedent”, *International Journal of Middle East Studies* Vol.12. No. 3. (1980), s. 351-372. In: Jstor, Published by: Cambridge University Press, <http://www.jstor.org/stable/163006> Erişim Tarihi: 22.04.2017.

Nolte, Georg, “Bundeswehreinsätze in Kollektiven Sicherheitssystemen-Zum Urteil des Bundesverfassungsgerichts vom 12. Juli 1994.” *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 54 (1994): s. 652 – 755. http://www.zaoerv.de/54_1994/54_1994_3_4_a_652_755.pdf Erişim Tarihi:

Nye, Joseph S., “Soft power”, *Foreign policy*, No. 80, Twentieth Anniversary (Autumn, 1990), s. 153-171. In: Jstor, Published by: Slate Group, LLC. <https://www.jstor.org/stable/1148580> Erişim Tarihi: 10.02.2019

Oğuzlu, Tarık, “İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Analizi.” In: Efeğil, Ertan-Erol ve Mehmet Seyfettin (Ed.). *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*. Ankara / İstanbul 2012, s.21-53.

Oğuzlu, Tarık, “Arap Baharı ve yansımaları”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3 - Sayı: 36, ORSAM, Aralık 2011, s. 8-16, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/36/1tarik.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2017

Olick, Jeffrey K., and Daniel Levy, “Collective memory and cultural constraint: Holocaust myth and rationality in German politics.” *American Sociological Review* Vol. 62, No. 6 (Dec., 1997), s. 921-936, In: Jstor, Published by: American Sociological Association. <https://www.jstor.org/stable/2657347> Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 29.04.2017

Oppermann, Kai, “Deutsche Außenpolitik während der dritten Amtszeit Angela Merkels, Krisenmanagement zwischen internationalen Erwartungen und innenpolitischen Vorbehalten”, In: R. Zohlhöfer und T. Saalfeld (Hrsg.), *Zwischen Stillstand, Politikwandel und Krisenmanagement, Eine Bilanz der Regierung Merkel 2013–2017*, Springer, Wiesbaden 2019, s. 619-642

Oppermann, Kai und Höse, Alexander, “Die innenpolitischen Restriktionen deutscher Außenpolitik”. In: Jäger, Thomas, Alexander Höse und Kai Oppermann, (Hrsg). *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen. 2.*,

aktualisierte und erweiterte Auflage VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden 2011, s. 44-79.

Optenhögel, Uwe, “Die politischen Stiftungen.” In: Bertram, Christoph/Däuble, Friedrich (Hrsg.). *Wem dient der Auswärtige Dienst?* VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2002, s. 125 – 140.

Öcal, Mehmet, “Die Auswirkungen der deutschen Nahostpolitik auf die deutsch-türkischen Beziehungen”, In: Wolfgang Gieler / Burak Gümüſ / Yunus Yoldaſ (Hrsg.). *Deutsch-türkische Beziehungen, Historische, sektorale und migrationsspezifische Aspekte*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2017, s. 415-448.

Önsoy, Rifat, “Jehuda L. Wallach: Anatomie einer Militaerhilfe, Die preussisch-deutschen Militaer missionen in der Türkei 1835-1919”, Düsseldorf 1976, *Tarih Dergisi* 33 (1981): s. 452 – 454, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101872> Eriſim Tarihi: 02.04.2017.

Özdemir, Haluk, “Uluslararası İliſkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63.03 (2008): s. 113-144. <http://politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/7-Ozdemir-Haluk.pdf> Eriſim Tarihi: 10.02.2019

Özlük, Erdem, “Orta Doğu İstisnacılığı: Sömürünün Yeni Keſif Yolu”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s. 141-164, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu3%20makale/erdem_ozluk.pdf Eriſim Tarihi: 14.12.2016

Öztürk, Salih ve Selin Saygın, “1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu.” *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 6, Sayı 12 (2017), s. 1-13, <http://acikerisim.nku.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11776/2683/1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Eriſim Tarihi: 05.06.2017.

Pal, Maia. “Introducing Marxism in International Relations Theory”. In: *E-International Relations*. 25.02.2018. <http://www.e-ir.info/2018/02/25/introducing-marxism-in-international-relations-theory/> Eriſim Tarihi: 03.04.2018.

Parsons, Laila, “Soldiering for Arab Nationalism: Fawzi al-Qawuqi in Palestine.” *Journal of Palestine Studies* Vol 36. No: 4 (Summer 2007): s. 33-48. https://www.mcgill.ca/islamicstudies/files/islamicstudies/parsons.soldiering_for_arab_nationalism.pdf Eriſim Tarihi: 18.04.2017

Paterson, William E. “Foreign Policy and Stability in West Germany.” *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) Vol. 49, No. 3 (1973): s. 413-430. In: Jstor. <http://www.jstor.org/stable/2616841> Eriſim Tarihi: 28.04.2017.

- Paterson, William E., "Foreign policy in the Grand Coalition." *German politics* Vol. 19, Nos. 3-4 (September 2010). Published online: 25 Nov 2010, s. 497-514, In: Tandfonline, <https://doi.org/10.1080/09644008.2010.515842> Erişim Tarihi: 17.04.2017.
- Pearcy, George Etzel, "The Middle East – An Indefinable Region", *Department of State Bulletin* 40. 1030 (March 23, 1959): s. 407 – 416, Reprint (revised) from the Department of State bulletin, Washington: U.S. Govt. Print Off. Department of State publication, 7684, *Near and Middle Eastern series* 72, June 1964, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nnc2.ark:/13960/t8qc36g25;view=1up;seq=2> Erişim Tarihi: 13.11.2016
- Perthes, Volker, "The Syrian private industrial and commercial sectors and the state", *International Journal of Middle East Studies* Vol. 24, No. 2 (1992), s. 207-230, In: Jstor, Published by: Cambridge University Press, <https://www.jstor.org/stable/164295> Erişim Tarihi: 03.02.2018.
- Perthes, Volker, "Germany and the Gulf: On the Way to a Policy?", *Paper presented to the workshop "International Interests in the Gulf: Policy Implications for the GCC Members"*, Abu Dhabi, Emirates Center for Strategic Studies, 15/16 March 2004, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/EmiratesSymp0402_ks.pdf Erişim Tarihi: 04.07.2018.
- Perthes, Volker, "Ambition and Fear: Iran's Foreign Policy and Nuclear Programme", *Survival*, vol. 52 no. 3, June–July 2010, s. 95–114, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/100605_Irans_Foreign_Policy_Survival_52_3_09_Perthes_KS.pdf Erişim Tarihi: 11.08.2018
- Pfetsch, Frank R., "Die rot-grüne Außenpolitik", In: Christoph Egle, Tobias Ostheim und Reimut Zohlnhöfer (Hrsg.), *Das rot-grüne Projekt, Eine Bilanz der Regierung Schröder 1998-2002*, Westdeutscher Verlag, Wiesbaden 2003, s. 381-398.
- Pfeiffer, Rolf, "Ein erfolgreiches Kapitel bundesdeutscher Außenpolitik: Die Adenauer-Regierung und die Suez-Krise von 1956", In: *Historische Mitteilungen* 13/I, 2000, s. 213-232.
- Pfeil, Ulrich, "Die Suezkrise", In: *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, 17-18/2006. Bonn, 24 April 2006, s. 32-38. Bundeszentrale für politische Bildung, 20.04.2006, <http://www.bpb.de/apuz/29789/die-suezkrise?p=all> Erişim Tarihi: 28.05.2017.
- Orlow, A., "Die Suezkrise: Ihre Rolle in der sowjetisch-amerikanischen Konfrontation", In: Heinemann, Winfried, und Norbert Wiggershaus, (Hrsg). *Das internationale Krisenjahr 1956: Polen, Ungarn, Suez*, Band 48. R. Oldenbourg Verlag. München 1999, s. 219 – 234.

- Polenz, Rupprecht, “Für eine aufgeklärte Iran-Politik des Westens”, *Internationale Politik* 3, *Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V.* März 2002, s. 39-40, <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2002/maerz/f%C3%BCr-eine-aufgekl%C3%A4rte-iran-politik-des-westens>
Erişim Tarihi: 04.07.2018
- Pollard, Robert A., “Economic Security and the Origins of the Cold War: Bretton Woods, the Marshall Plan, and American Rearmament, 1944–50”, *Diplomatic History* Vol. 9, No. 3 (Summer 1985), s. 271-289, In: Jstor, Published by: Oxford University Press, <http://www.jstor.org/stable/24911665> Erişim Tarihi: 03.03.2017.
- Pötzsch, Horst, *Die Deutsche Demokratie*. 5. überarbeitete und aktualisierte Auflage, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung 2009, s. 61 – 86.
- Prados, Alfred B., “CRS Report for Congress: Lebanon”, *Congressional Research Service* 3 (November 23, 2007), <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33509.pdf>
Erişim Tarihi: 10.06.2017.
- Ranko, Annette & Haase, Imke, “Jordanien und die dschihadistische Gefahr”, *Konrad-Adenauer-Stiftung* e.V. 2018, <https://www.kas.de/web/auslandsinformationen/artikel/detail/-/content/jordanien-und-die-dschihadistische-gefahr> Erişim Tarihi: 12.04.2018
- Ratka, Edmund und Bernhard Stahl, “Deutschland und Tunesien–eine Kantianische Freundschaft im Werden?”, In: Harnisch, Sebastian, Klaus Brummer, and Kai Oppermann (Hrsg.), *Sonderbeziehungen als Nexus zwischen Außenpolitik und internationalen Beziehungen*, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, Baden-Baden 2015, s. 107-132.
- Ratka, Edmund, “Germany and the Arab Spring: Foreign Policy between New Activism and Old Habits”, *German Politics and Society*, Issue 102, Vol. 30, No. 2 Summer 2012 (2012), s. 59-74, <https://doi.org/10.3167/gps.2012.300204> Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Ratka, Edmund, “The German-Tunisian Transformation Partnership - A model for supporting democracy in the Arab world?”, In: *Tunisia in Transition*, *German-Arab Research Group*, Working Paper March 2013, <http://tunisia-in-transition.org/wp-content/uploads/2014/04/Working-Paper-Ratka.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Rattinger, Hans, “Öffentliche Meinung”, In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 313 – 325.
- Rehmer, HE Hans-Joachim, “The Foreign Policy of The German Democratic Republic”, *Pakistan Horizon* 38.4 (1985), s. 19-27, In: Jstor, Published by: Pakistan Institute

of International Affairs, <https://www.jstor.org/stable/41394213> Erişim Tarihi: 01.03.2017.

Reichwein, Alex. Security, Geopolitics, or Irredentism? Explaining Russian Foreign Policy from a Neoclassical Realist Perspective. Giessen Graduate Centre for Social Sciences, Business, Economics and Law (GGS). Paper to be presented at the 57th ISA Annual Convention 2016 “Exploring Peace”. Atlanta, GA March 2016, s. 1-30. <http://docplayer.net/55311168-Security-geopolitics-or-irredentism-explaining-russian-foreign-policy-from-a-neoclassical-realist-perspective.html> Erişim Tarihi: 14.11.2016.

Reichwein, Alexander. “The tradition of neoclassical realism.” In: Toje, Asle and Barbara Kunz, (eds). *Neoclassical realism in European politics. Bringing power back in*. Manchester University Press, Manchester 2012, s. 30-60.

Reinhard, Rode. “Deutsche Außenwirtschaftspolitik”. In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 618-629.

Reissert, Bernd und Günther F. Schäfer: “Centre-periphery relations in the Federal Republic of Germany.” In: Mény, Yves, and Vincent Wright, (eds.). *Centre-Periphery Relations in Western Europe*. Allen & Unwin, London (1985), s. 104 – 124.

Reissner, Johannes, “Europe, the United States, and the Persian Gulf”, In: Robert D. Blackwill and Michael Stürmer (eds.), *Allies Divided, Transatlantic Policies for the Greater Middle East*, MIT Press, Cambridge 1997, s. 123-142.

Reissner, Johannes, “Iran”, In: Guido Steinberg (ed.), *German Middle East and North Africa Policy Interests, Strategies, Options*, SWP Research Paper 2009/RP 09, Berlin, September 2009, s. 46-52, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2009_RP09_sbg_ks.pdf Erişim Tarihi: 04.07.2018

Reuter, Konrad. *Bundesrat und Bundesstaat. Der Bundesrat der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin 14. Auflage 2009. http://www.bundesrat.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/Bundesrat-und-Bundesstaat.pdf?__blob=publicationFile Erişim Tarihi: 13.03.2017.

Risse, Thomas, “Deutsche Identität und Außenpolitik”. In: Schmidt, Siegmund & Hellmann, Gunther und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 49-62.

Risse, Thomas, “Kontinuität durch Wandel: Eine „neue“ deutsche Außenpolitik.” *Aus Politik und Zeitgeschichte* 11. 2004 (2004): s. 24-31.

https://www.files.ethz.ch/isn/27149/10_Risse-04-2.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017;

Risse-Kappen, Thomas, "Public opinion, domestic structure, and foreign policy in liberal democracies." *World Politics* Vol. 43, No. 4 (1991): s. 479-512. In: Jstor, Published by: Cambridge University Press. <http://www.jstor.org/stable/2010534> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Risse-Kappen, Thomas, "Public opinion, domestic structure, and foreign policy in liberal democracies." *World Politics* Vol. 43, No. 4 (1991): s. 479-512. In: Jstor, Published by: Cambridge University Press. <http://www.jstor.org/stable/2010534> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Rittberger, Volker. "Nach der Vereinigung—Deutschlands Stellung in der Welt". *Leviathan*, Vol. 20, No. 2 (1992), S. 207-229. In: Jstor, Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <http://www.jstor.org/stable/23983670> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Ritter, Gerhard A., "Die DDR in der deutschen Geschichte." *Vierteljahresheft Für Zeitgeschichte*, 50.2 (2002): s. 171-200. https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_2_2_ritter.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2017.

Rode, Reinhard, "Deutschland: Weltwirtschaftsmacht oder überforderter Euro-Hegemon?." *Leviathan*, Vol. 19, No. 2. (1991): S. 229-246. In: Jstor, Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <http://www.jstor.org/stable/23984248> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Roos, Ulrich, "Deutsche Außenpolitik nach der Vereinigung: Zwischen ernüchtertem Idealismus und realpolitischem Weltordnungsstreben." *Zeitschrift für internationale Beziehungen* (2012): s. 7-40. In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft GmbH. <http://www.jstor.org/stable/24588027> Erişim Tarihi: 02.03.2017

Rose, Gideon, "Neoclassical realism and theories of foreign policy." *World politics* 51.01 (1998), s. 144 – 172. In: Jstor, Published by: Cambridge University Press. <http://www.jstor.org/stable/25054068> Erişim Tarihi: 14.11.2016.

Rudolf, Peter, "Der 11. September, die Neuorientierung amerikanischer Außenpolitik und der Krieg gegen den Irak", *Zeitschrift für Politik*, NEUE FOLGE, Vol. 50, No. 3 (August 2003), s. 257-280, s. 257, In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft mbH., <https://www.jstor.org/stable/24228217> Erişim Tarihi: 09.10.2017.

Rudolf, Peter, "Managing Strategic Divergence: German-American Conflict Over Policy Towards Iran", In: Peter Rudolf and Geoffrey Kemp, *The Iranian Dilemma Challenges for German and American Foreign Policy*, American Institute for

Contemporary German Studies, The Johns Hopkins University, Washington, D.C.
21 April 1997, s. 1-13,
<http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/lf/2003/aicgs/publications/PDF/iran.pdf>
Erişim Tarihi: 04.07.2018

Rumelili, Bahar, “İnşacılık/Konstruktivizm.” In: Evren Balta (Der.). *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 151-173.

Rummel, Reinhardt, “Germany’s role in the CFSP: ‘Normalität’ or ‘Sonderweg’”, In: Hill, Christopher (ed), *The actors in Europe’s foreign policy*, Routledge, New York 1996, s. 40-67.

Rupert, Mark, “Marxism”, In: Dunne, Tim, Milja Kurki, and Steve Smith (eds.), *International relations theories, Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Third Edition 2013, s. 153-171.

Rühl, Lothar, “Deutschland und der Libyenkrieg”, *Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik*, Vol. 4, 2011, s. 561-571

Sachser, Friedo, “German Democratic Republic”, *The American Jewish Year Book*, Vol. 88 (1988), s. 337-339, In: Jstor, Published by: American Jewish Committee, <https://www.jstor.org/stable/23604161> Erişim Tarihi: 01.03.2017

Said, Edward, “Permission to narrate”, *Journal of Palestine Studies* Vol.13, No.3 (1984), s. 27-48, s. 27, In: Jstor, Published by: University of California Press on behalf of the Institute for Palestine Studies, <https://www.jstor.org/stable/2536688> Erişim Tarihi: 07.06.2018

Said, Salam, “Gesellschaftliche und sozioökonomische Entwicklung Syriens”, In: “Syrien”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, 63. Jahrgang 8/2013, *Bundeszentrale für politische Bildung*, 14.02.2013, s. 49-54, <http://www.bpb.de/apuz/155124/gesellschaftliche-und-soziooekonomische-entwicklung-syriens?p=all> Erişim Tarihi: 03.02.2018.

Sakin, Serdar ve Can Deveci, “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”, *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, Cilt 3, (2011), s. 281 – 293, <http://www.historystudies.net/dergi/tar2015126b34d.pdf> Erişim Tarihi: 14.11.2016

Sandschneider, Eberhard, “Deutsche Außenpolitik: eine Gestaltungsmacht in der Kontinuitätsfalle”, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 62 Jahrgang 10/2012, s. 3-9, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, 01.03.2012, <http://www.bpb.de/apuz/75784/deutsche-aussenpolitik-eine-gestaltungsmacht-in-der-kontinuitaetsfalle-essay?p=all> Erişim Tarihi: 19.01.2018

- Sarcinelli, Ulrich und Marcus Menzel, "Medien", In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg.), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 326 – 335.
- Schaaf, Stefan, „Tunesien: Europas Grenzschützer“, *Das Erste*, 19.03.2017. <https://www.daserste.de/information/politik-weltgeschehen/weltspiegel/sendung/tunesien-europas-grenzschaetzer-100.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Schäfer, Isabel, "Der Maghreb vor neuen Herausforderungen. Sicherheit, Entwicklung, Migration" *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Magrep 12.8.2016, <http://www.bpb.de/apuz/232417/der-maghreb-vor-neuen-herausforderungen-sicherheit-entwicklung-migration?p=all> Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Schäfer, Isabel, "Die EU, der Nahe Osten und Nordafrika: Vom Regionalismus zurück zum Bilateralismus?" In: Annegret Bendiek, Heinz Kramer (Hrsg.), *Globale Außenpolitik der Europäischen Union*. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, Baden-Baden 2009, s. 66 – 93.
- Schäfer, Isabel, "Germany and the Maghreb Countries after the Arab Unrests: New Times, New Dynamics", *European Institute of the Mediterranean (IEMed) Yearbook 2013 (a)*, s. 222-225, <https://www.iemed.org/observatori-es/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/iemed-2013/Schaefer%20Germany%20Maghreb%20Countries%20EN.pdf> Erişim Tarihi: 25.10.2018
- Schäfer, Isabel, "Nordafrika-Politik zwischen Idealen und Interessen: Deutschland und Frankreich müssen ihre Unterstützung besser aufeinander abstimmen", *Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, DGAPanalyse*, No. 1, März 2013 (b), https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/55212/ssoar-2013-schafer-Nordafrika-Politik_zwischen_Idealen_und_Interessen.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2013-schafer-Nordafrika-Politik_zwischen_Idealen_und_Interessen.pdf Erişim Tarihi: 28.10.2018
- Schäfer Isabel & Koepf, Tobias, "Franco-German foreign policy cooperation towards the Maghreb – converging goals, diverging policies", *Genshagener Papiere*, No. 20, November 2017, http://www.stiftung-genshagen.de/uploads/media/SG_genshagner_papiere_20_web_01.pdf Erişim Tarihi: 25.10.2018
- Schäfer, Madlen, "Stasi-Waffenhilfe für Syrien", *Bundeszentrale für politische Bildung*, <http://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/stasi/233561/stasi-in-syrien> Erişim Tarihi: 07.06.2018.

- Scharff, Juliane, "Chronik der Weltfinanzkrise", *Wirtschaft im Wandel* 15. Themenheft: Weltfinanzkrise (2009), s. 5-7, In: *EconStor*, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/143780/1/2009-TH01-02.pdf> Erişim Tarihi: 18.01.2018.
- Schattenberg, Susanne, "Perestrojka und Glasnost", In: *Sowjetunion II: 1953-1991. Bundeszentrale für politische Bildung - Informationen zur politischen Bildung* Nr. 323/2014, s. 40-51. <http://www.bpb.de/izpb/192793/perestrojka-und-glasnost?p=all> Erişim Tarihi: 07.02.2017.
- Schäuble, Martin und Flug, Noah, "Vom Gazastreifen-Konflikt im Süden zum zweiten Libanonkrieg 2006 im Norden", *Bundeszentrale für politische Bildung*, 28.03.2008, http://www.bpb.de/themen/O0F2QO,0,Vom_GazastreifenKonflikt_im_S%FCden_zum_zweiten_Libanonkrieg_2006_im_Norden.html Erişim Tarihi: 07.02.2018
- Scheffler, Thomas, "The burden of geography: Germany and the Middle East, 1871-1945." *Journal of Arab Affairs* 12.2 (1993): s. 125 – 134. Aktaran: Kumetat, Dennis. "The failure of German business and economic policy towards Iraq in the 1930s: an example of the German arms and steel company Otto Wolff, Cologne." *Al-Abhath, Journal of the American University of Beirut* 55 (2007). [http://eprints.lse.ac.uk/23915/1/The_Failure_of_German_Business_and_Economic_Policy_Towards_Iraq_in_the_1930s_\(LSERO\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/23915/1/The_Failure_of_German_Business_and_Economic_Policy_Towards_Iraq_in_the_1930s_(LSERO).pdf) Erişim Tarihi: 07.04.2017.
- Schliephake, Konrad und Shanneik, Ghazi, "Ägypten - Mutter der Kulturen und arabisches Zentrum", In: Konrad Schliephake und Ghazi Shanneik (Hrsg), *Die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Arabischen Republik Ägypten*, Würzburger Geographische Manuskripte Heft 60, Schriftenreihe zu Deutsch-Arabischen Beziehungen - Heft 5, Würzburg 2002
- Schmidt, Gustav, "Die Auswirkungen der internationalen Vorgänge 1956 auf die Strukturen des Kalten Krieges", In: Heinemann, Winfried, und Norbert Wiggershaus (eds.). *Das internationale Krisenjahr 1956: Polen, Ungarn, Suez*. Band 48. R. Oldenbourg Verlag. München 1999, s. 639-660, <http://www.ruhr-uni-bochum.de/gustav.schmidt/Krisenjahr-1956.pdf> Erişim Tarihi: 29.05.2017.
- Schmidt-Eenboom, Erich, "The Bundesnachrichtendienst, the Bundeswehr and Sigint in the Cold War and After." Translated by William Fairbanks. *Intelligence & National Security* Vol. 16, No. 1 (2001): s. 129-176. In: Taylor & Francis Online. Published online: 08 Sep. 2010. <https://doi.org/10.1080/714002841> Erişim Tarihi: 06.05.2017.
- Schoch, Bruno, "Die Libyen-Intervention: Warum Deutschlands Enthaltung im Sicherheitsrat falsch war", *Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung*

- (HSFK), PRIF Working Papers 16. Frankfurt am Main Februar 2013, https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/45512/ssoar-2013-schoch-Die_Libyen-Intervention_warum_Deutschlands_Enthaltung.pdf?sequence=1 Erişim Tarihi: 08.08.2017.
- Schoch, Bruno, “Washingtons “Greater Middle East Initiative” – eine ernst zu nehmende Vision”, In: Ehrhart/Johannsen: Herausforderung Mittelost: Übernimmt sich der Westen?, 2005, s. 30–48.
- Scholtyssek, Joachim, “Die DDR und die Europäische Entspannungspolitik”, In: König, Mareike und Schulz M. (Hrsg.), *Die Bundesrepublik Deutschland und die europäische Einigung 1949 – 2000, Politische Akteure, gesellschaftliche Kräfte und internationale Erfahrungen*, Festschrift für Wolf D. Gruner zum 60. Geburtstag, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2004, s. 511 – 527.
- Schöllgen, Gregor, “Zehn Jahre als europäische Großmacht. Eine Bilanz deutscher Außenpolitik seit der Vereinigung.” *Aus Politik und Zeitgeschichte* 24. Erscheinungsdatum: 09.06.2000, Erscheinungsort: Bonn, 26.5.2002, s. 6-12. <http://www.bpb.de/apuz/25568/zehn-jahre-als-europaeische-grossmacht?p=all> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Schöllgen, Gregor, “Deutsche Außenpolitik in der Ära Schröder”, *Aus Politik und Zeitgeschichte* APuZ 32.33 (2005), s. 3-15, <http://www.bpb.de/apuz/28914/deutsche-aussenpolitik-in-der-aera-schroeder?p=all> Erişim Tarihi: 12.11.2018
- Shapiro, Shlomo, “Communicating Interests across History: German-Israeli Security Cooperation”, In: Haim Goren (ed.), *Germany and the Middle East: Past, Present and Future*, Magnes Press, Jerusalem 2003, s. 305-331.
- Shapiro, Shlomo, “*Friends in the Dark: The first Decade of German-Israeli Intelligence Cooperation*”, In: Milena Uhlmann (Hrsg), *Die deutsch-israelischen Sicherheitsbeziehungen: Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft*, Vol. 5. BWV, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin 2008, s. 76-89
- Shapiro, Shlomo, “*Für Israels Sicherheit paktierten wir sogar mit dem Teufel*”, 50 Jahre deutsch-israelische Beziehungen der Nachrichtendienste, Das Parlament, Nr. 15, 11. April 2005, <http://www.das-parlament.de/2005/15/Thema/013.html> ve <http://www.todesnacht.com/raf/GSG9%20+%20Mossad/Coop%20BND%20Mossad,%20aufbau%20GSG9.pdf> Erişim Tarihi: 06.05.2017.
- Shapiro, Shlomo, “Know Your Enemy: West German-Israeli Intelligence Evaluation of Soviet Weapon Systems”, *Journal of Intelligence History* Vol. 4, No. 1 (2004), s. 57-73, In: Tandfonline, Routledge Taylor & Francis, Published online: 05 Oct 2012, <https://doi.org/10.1080/16161262.2004.10555093> Erişim Tarihi: 06.05.2017

- Schrafstetter, Susanna, "The Long Shadow of the Past: History, Memory and the Debate over West Germany's Nuclear Status, 1954-69", *History & Memory* Vol. 16, No.1 (2004): s. 118-145, In: Jstor, Published by: Indiana University Press, <http://www.jstor.org/stable/10.2979/his.2004.16.1.118> Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Schroeder, Wolfgang, "Gewerkschaften", In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 296 – 303.
- Schröder, Hans-Jürgen, "Kanzler der Aliierten?: Die Bedeutung der USA für die Außenpolitik Adenauers. Universitätsbibliothek, 2008, <http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2008/6579/pdf/KanzlerAliierten.pdf> Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Schukraft, Corina, "Die Anfänge deutscher Europapolitik in den 50er und 60er Jahren: Weichenstellungen unter Konrad Adenauer und Bewahrung des Status quo unter seinen Nachfolgern Ludwig Erhard und Kurt Georg Kiesinger." In: Müller-Brandeck-Bocquet, Gisela (ed.), *Deutsche Europapolitik von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Leske + Budrich, Opladen 2002. s. 9-62.
- Schulz, Daniel F. und Jan Tilly, "Der Liberalismus in den internationalen Beziehungen", In: Müller, Markus M. (Hrsg), *Casebook internationale Politik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2011, s. 27-32.
- Schumacher, Tobias, "Maghreb-Staaten", In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 521-531.
- Schwanitz, Wolfgang G., "Djihad "Made in Germany": Der Streit um den Heiligen Krieg 1914–1915", *Sozial Geschichte* 18.2 (2003): s. 7 – 34. <http://trafoberlin.de/pdf-dateien/Djihad%20Heiliger%20Krieg%201914%20WGS.pdf> Erişim Tarihi: 06.05.2017.
- Schwanitz, Wolfgang G., "„Salami Tactics“: Akten über doppelte deutsche Nahost-Gesandte 1950-1966. Das Nationalarchiv II im College Park und die Quellenkritik/„Salami Tactics“: Records on East and West German Envoys to the Near East-The US National Archives II and principles of the critical approach to sources." *ORIENT-HAMBURG-* 40.4, 1999, s. 597-630, <http://trafoberlin.de/pdf-dateien/Deutsche%20Nahost%20Gesandte%20und%20%20Quellenkritik%201999.pdf> Erişim Tarihi: 13.05.2017.
- Schwanitz, Wolfgang G., "Max von Oppenheim und der Heilige Krieg Heilige Krieg. Zwei Denkschriften. Zwei Denkschriften zur Revolutionierung islamischer evolutionierung islamischer Gebiete 1914 und 1940", *Sozial. Geschichte* Vol. 19, No. 3 (2004): s. 28-59. <http://www.trafoberlin.de/pdf->

[dateien/Oppenheims%20Jihad%20Dokumente%20WGS%20%20120207.pdf](#)
Erişim Tarihi: 06.05.2017.

Schwanitz, Wolfgang G.” “Paschas, Politiker und Paradigmen: Deutsche Politik im Nahen und Mittleren Orient 1871–1945”, *Comparativ* 14.1 (2004): s. 1 – 25.
<http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/Paschas%20Politiker%20Paradigmen%20.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2017.

Schwanitz, Wolfgang G., “Ägypten: zweierlei Deutsche im Kalten Krieg”, In: *Comparativ* 18, Heft 2 (2006), s. 11-29, <http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/Deutschland%20und%20Eagypthen%20im%20Kalten%20Krieg.pdf>
Erişim Tarihi: 20.04.2017.

Schwanitz, Wolfgang G., “The German Middle Eastern Policy, 1871–1945”, 2004,
<http://trafoberlin.de/pdf-dateien/German%20Middle%20Eastern%20Policy.pdf>
Erişim Tarihi: 03.04.2017.

Schwanitz, Wolfgang G., “The bellicose birth of Euro-Islam in Berlin”. In: Al-Hamarneh, Ala, and Jörn Thielmann, eds. *Islam and Muslims in Germany*. Brill, 2008, s. 183 – 212.

Schwarz, Siegfried, „Pariser Verträge – Besiegelung deutscher Zweistaatlichkeit”. In: 50 Jahre Souveränität, *Aus Politik und Zeitgeschichte* (APUZ 17/2005).
Erscheinungsdatum: 25.04.2005, Erscheinungsort: Bonn. S. 10-16.
<http://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/29080/50-jahre-souveraenitaet> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Schweller, Randall L., “The progressiveness of neoclassical realism”, In: Colin Elman and Miriam Fendius Elman (eds), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, Cambridge, MA: MIT Press, 2003, s. 311 – 347.

Schwelling, Birgit, “Die Außenpolitik der Bundesrepublik und die deutsche Vergangenheit”. In: Schmidt, Siegmund & Hellmann, Gunther und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 101-111.

Serr, Marcel, “Zur Geschichte der deutsch-israelischen Rüstungskooperation.” Aus *Politik und Zeitgeschichte* APuZ 6/2015. Bonn, 02.02.2015. In: Bundeszentrale für Politische Bildung 30.01.2015. s. 23-28. <http://www.bpb.de/apuz/199900/zur-geschichte-der-ruestungskooperation?p=all> Erişim Tarihi: 29.05.2017.

Seydi, Süleyman, *Zor yıllar!: 1939-1945: 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman propaganda ve istihbarat savaşı*. Asil Yayın Dağıtım, 2006.
http://katalog.hacettepe.edu.tr/client/tr_TR/search/asset/66505/0 Erişim Tarihi: 22.04.2017.

- Shahid, Leila, "The Sabra and Shatila massacres: Eye-witness reports." *Journal of Palestine Studies* Vol. 32, No.1 (2002), s. 36-58. In: Jstor, Published by: University of California Press on behalf of the Institute for Palestine Studies. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/jps.2002.32.1.36> Erişim Tarihi: 10.06.2017.
- Shimko, Keith L., "Realism, Neorealism and American Liberalism". *The Review of Politics*, Vol. 54, No. 2, 1992, s. 281-301. In: Jstor, Published by: Cambridge University Press for the University of Notre Dame du lac on behalf of Review of Politics. <http://www.jstor.org/stable/1407486> Erişim Tarihi: 10.09.2016.
- Shlaim, Avi, "Failures in national intelligence estimates: The case of the Yom Kippur War." *World Politics* Vol. 28, No.3. In: Jstore, Published by: Cambridge University Press (1976): s. 348 – 380. <http://www.jstor.org/stable/2009975> Erişim Tarihi: 05.06.2017.
- Siwert-Probst, Judith, "Die klassischen außenpolitischen Institutionen." In: Wolf-Dieter Eberwein und Karl Kaiser (Hrsg.). *Deutschlands neue Außenpolitik* Band 4. Institutionen und Ressourcen Oldebourg Verlag München 1998, s. 13-28,
- Slaughter, Anne-Marie, "Liberal international relations theory and international economic law", *Am. UJ Int'l L. & Pol'y* 10 (1994): s. 717-744. https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/amuilr10&div=23&g_sent=1&casa_token=&collection=journals Erişim Tarihi: 20.05.2018.
- Solheim, Silje, *Either you are with us, or you are with the terrorists. A discourse analysis of President George W. Bush's declared war on terrorism*. Master Thesis (yayınlanmış yüksek lisans tezi), University of Tromsø, Spring 2006. <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/412/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 10.10.2017.
- Sourani, Nabil, "Ertüchtigung Tunesiens Gendarm EUropas auf Kosten der Demokratie?", In: *Informationsstelle Militarisierung (IMI)* e. V. Ausdruck Juni 3/2017, s. 13-21, <http://www.imi-online.de/download/Ausdruck84-NS-Tunesien.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Spanger, Hans-Joachim, "The GDR in East-West Relations", *Adelphi Paper* No. 240, Brassey's for The International Institute for Strategic Studies London 1989, Published online: 02 May 2008, s. 3-6. <http://dx.doi.org/10.1080/05679328908457594> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Spyer, Jonathan, "Israel and Lebanon: Problematic Proximity", In: Rubin, Barry (ed), *Lebanon: Liberation, conflict, and crisis*, Palgrave Macmillan, New York 2009, s. 195-213.

- St John, Ronald Bruce, "Syria", In: Tate, C. Neal (ed). *Governments of the World: A Global Guide to Citizens' Rights and Responsibilities*, Volume IV, Macmillan Reference USA, 2006, s. 160-166.
- Staack, Michael, "Deutschland als Wirtschaftsmacht", In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 85-97.
- Staack, Michael, "Deutschland als Wirtschaftsmacht, Schrade, Christina Machtstaat, Handelsstaat oder Zivilstaat? Deutsche Entwicklungspolitik nach dem Ende des Ost-West-Konflikts", *Zeitschrift fuer internationale Beziehungen*, 4. Jahrg., H. 2. (1997), s. 255-294, In: Jstor, Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <http://www.jstor.org/stable/40844173> Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Steinbach, Udo, "Germany and the Gulf", In: Chubin, Shahram (ed), *Germany and the Middle East: Patterns and Prospects*. Burns & Oates, New York 1992, s. 210 – 225.
- Steinbach, Udo, "Naher und Mittlerer Osten", In: Schmidt, Siegmund & Hellmann, Gunther und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 494-505.
- Steinbach, Udo, Die widerspruchsvolle "Republik"- Iran auf dem Weg zu einer regionalen Vormacht? *Friedrich-Ebert-Stiftung*, Internat. Politikanalyse, 2007. s. 1-15. <http://library.fes.de/pdf-files/id/04652.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2017.
- Steinberg, Guido (Hrsg.), *Deutsche Nah-, Mittelost- und Nordafrikapolitik. Interessen, Strategien, Handlungsoptionen*. SWP Studie, Stiftung Wissenschaft und Politik Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. Berlin, Mai 2009, https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/25051/ssoar-2009-steinberg-deutsche_nah-.pdf?sequence=1 Erişim Tarihi: 06.08.2017.
- Steinberg, Guido, "Conclusions: German Policy in the Middle East and North Africa", In: Guido Steinberg (ed.), *German Middle East and North Africa Policy Interests, Strategies, Options*, SWP Research Paper 2009/RP 09, Berlin, September 2009, s. 66-71, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2009_RP09_sbg_ks.pdf Erişim Tarihi: 04.07.2018
- Steinberg, Guido, "Deutschland und die Diktatoren, Berlins Politik gegenüber der arabischen Welt ist korrekturbedürftig", *Internationale Politik* 1, Januar/ Februar 2013, s. 35-43, <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2013/januar-februar/deutschland-und-die-diktatoren> Erişim Tarihi: 12.12.2018

- Steiner, Zara, "The Peace Settlement." In: Strachan, Hew, ed. *The Oxford Illustrated History of the First World War: New Edition*. Oxford University Press, 2014, s. 290 – 304.
- Steininger, Rolf, "Der Sechstagekrieg", *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 19/2007. Bonn 07.05.2007, In: Bundeszentrale für politische Bildung 02.05.2007, s. 33-38. <http://www.bpb.de/apuz/30496/der-sechstagekrieg?p=all> Erişim Tarihi: 01.05.2017.
- Steininger, Rolf, "The German Question, 1945–95", In: Larres, Klaus (ed.), *Germany since Unification, The Development of the Berlin Republic*, Palgrave Macmillan (second edition), New York 2001, s. 9-32.
- Sterling-Folker, Jennifer, "Organizing the Inter-National: Neoclassical Realism and the Third Image Reverse." communication présentée à la 5e rencontre du European Consortium for Political Research et du Standing Group on International Relations, La Haye (2004); Aktaran: Akgül-Açıkmeşe, Sinem, "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* Cilt 8, Sayı 30 (2011), s. 43 – 73, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/algı-mi-soylem-mi.pdf> Erişim Tarihi: 15.11.2016.
- Stern, Klaus, „Auswärtige Gewalt und Lindauer Abkommen“. In: Ipsen, Jörn et al. (Hrsg.), *Verfassungsrecht im Wandel. Wiedervereinigung Deutschlands - Deutschland in der Europäischen Union – Verfassungsstaat und Föderalismus*. Köln 1995, s. 251 – 270.
- Strange, Susan, *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy* (New York: Cambridge University Press, 1996, s. 192 – 193, Aktaran: Waltz, Kenneth N., "Structural realism after the Cold War." *International security* 25.1 (2000): s. 5 – 41. http://www.columbia.edu/itc/sipa/U6800/readings-sm/Waltz_Structural%20Realism.pdf Erişim Tarihi: 10.09.2016
- Strohmeier, Gerd, "Große Koalitionen in Deutschland und Österreich", *ZPol Zeitschrift für Politikwissenschaft* 19. Jahrgang, Heft 1 (2009), s. 5-37. https://www.zpol.nomos.de/fileadmin/zpol/doc/Aufsatz_ZPol_09_01.pdf Erişim Tarihi: 14.01.2018.
- Strutynski, Peter, "Deutschland schießt nicht mit." In: Edlinger, Fritz (Hg.). *Libyen. Hintergründe, Analysen, Berichte*. Promedia Druck, Wien 2011, s. 136-149.
- Sümer, Gültekin, "Dış Politikada Süreklilik-Değişim Çekişmesi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 6, Sayı 23 (2010), s. 73-98, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423936199.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017

- Sümer, Gültekin. “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Ege Akademik Bakış* 10. 1 (2010), s. 671 – 698, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423876957.pdf> Erişim Tarihi: 29.05.2017.
- Swetlana, W. Pogorelskaja, “Die parteinahen Stiftungen als Akteure und Instrumente der deutschen Aussenpolitik”, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B6-7/2002 (22.5.2002), s. 29 – 38, <http://www.bpb.de/apuz/27121/die-parteinahen-stiftungen-als-akteure-und-instrumente-der-deutschen-aussenpolitik?p=all> Erişim Tarihi: 21.03.2017.
- Şimşek, Muttalip, “Osmanlı Devleti’nde Alman Yetimhaneleri (1860 -1921)”, *History Studies*, Vol. 8 Issue 3, September 2016, s. 151 – 173, <http://www.historystudies.net/dergi//osmanli-devletinde-alman-yetimhaneleri-1860-1921201610.pdf> Erişim Tarihi: 11.10.2016.
- Taliaferro, Jeffrey W., “State building for future wars: Neoclassical realism and the resource-extractive state”, *Security Studies* 15, no. 3 (2006): s. 464 – 495, In: Taylor & Francis, Published online: 16 Aug 2010, <https://doi.org/10.1080/09636410601028370> Erişim Tarihi: 10.11.2016
- Tempel, Sylke, “Deutsche Israelbilder”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, 65. Jahrgang · 6/2015, (2. Februar 2015), s. 19-23, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, 30.01.2015, <http://www.bpb.de/apuz/199898/deutsche-israelbilder-essay?p=all> Erişim Tarihi: 26.04.2018
- Thunert, Martin, “Politikberatung”, In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf (Hrsg), *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 336 – 350.
- Thunert, Martin, “Think Tanks in Deutschland–Berater der Politik”, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 51.03 (2003), s. 30 – 38.
- Timm, Angelika, “DDR-Israel: Anatomie eines gestörten Verhältnisses”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*, Vol. 41, No. 4. 1993, s. 46-54.
- Timm, Angelika, “The Burdened Relationship between the GDR and the State of Israel.” *Israel Studies*, Vol. 2, No. 1 (Spring, 1997), s. 22-49, In: Jstor, Published by: Indiana University Press, <https://www.jstor.org/stable/30245697> Erişim Tarihi: 01.03.2017.
- Tonini, Alberto, “The EEC Commission and European Energy Policy: A Historical Appraisal”, In: Bardazzi, Rossella, Maria Grazia Pazienza, and Alberto Tonini (ed.), *European Energy and Climate Security*. Vol. 31, Springer Cham Heidelberg 2016, s. 13-35, <https://flore.unifi.it/retrieve/handle/2158/1124156/328339/European%2bEnergy%2band%2bClimate%2bSecurity.pdf> Erişim Tarihi: 05.06.2017.

- Toprak, Mustafa, *Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2010. http://sites.khas.edu.tr/tez/MustafaToprak_izinli.pdf Erişim Tarihi: 07.04.2017
- Trimborn, Marion. Bundesregierung zahlt 18 Millionen Euro für Grenzschutz in Tunesien. In: *Neu Osnabrücker Zeitung*, 15.02.2018. <https://www.noz.de/deutschland-welt/politik/artikel/1020547/bundesregierung-zahlt-18-millionen-euro-fuer-grenzschutz-in-tunesien> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Trimbur, Dominique, "American Influence on the Federal Republic of Germany's Israel Policy, 1951-1956", In: Goren, Haim (ed), *Germany and the Middle East, Past, Present and Future*, Magnes Press, Jerusalem 2003, s. 263-289.
- Tuomas Iso-Markku, Germany and the EU's Security and Defence Policy: New role, old challenges, In: Niklas Helwig (ed). *Europe's New Political Engine. Germany's role in the EU's foreign and security policy*, Finnish Institute of International Affairs - FIIA REP. 44, Helsinki 2015, s. 51-71. <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=132796&kod=JMM353> Erişim Tarihi: 08.08.2017.
- Türk, Fahri ve Çınar, Servet, "Türkiye ile Almanya Arasındaki Bilimsel İlişkiler: Türk-Alman Üniversiteleri", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Say.13 (2013), s. 45 – 55, <http://www.gaziakademikbakis.com/index.php/gab/article/view/200/180+&cd=5&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> Erişim Tarihi: 08.04.2017.
- Türk, Fahri, "Deutsche Siedlungspläne im Osmanischen Reich", *German Studies Review* (2010): s. 641-656, In: Jstor, Published by: The Johns Hopkins University Press on behalf of the German Studies Association, <http://www.jstor.org/stable/20787997> Erişim Tarihi: 28.04.2017
- Ulrich, Bernd, "Außenpolitik und Imperialismus", In: Dossier Das Deutsche Kaiserreich, *Bundeszentrale für politische Bildung* 27.09.2012, s. 86 – 94.
- Uwe, Andersen, Währung/Währungsreformen, *Bundeszentrale für politische Bildung*. <http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/handwoerterbuch-politisches-system/202207/waehrung-waehrungsreformen?p=all> Erişim Tarihi: 04.03.2017
- Valbjørn, Morten, and André Bank, "The new Arab Cold War: rediscovering the Arab dimension of Middle East regional politics", *Review of International Studies* Vol. 38, Issue 1 (2012), s. 3-24, Published online: 01 August 2011, <https://doi.org/10.1017/S0260210511000283> Erişim Tarihi: 09.10.2017.
- Varwick, Johannes, "Ist Deutschland außenpolitisch isoliert?", *Gesellschaft, Wirtschaft, Politik (GWP)*, Heft 3/2011, s. 275-279, <https://www.budrich->

journals.de/index.php/gwp/article/download/7942/6887 Erişim Tarihi: 19.01.2018

Vatandaş, Selim, “Almanya ve Avro Krizi: Kavramsal Bir İnceleme”, *Bilgesam*, 06.08.2014, <http://www.bilgesam.org/incele/1730/-almanya-ve-avro-krizi--kavramsal-bir-inceleme/#.XNO JvVOLIU> Erişim Tarihi: 02.12.2018

Voigt, Sebastian, “Das Verhältnis der DDR zu Israel”, In: DDR – Israel, *Bundeszentrale für politische Bildung*, 28.3.2008, <http://www.bpb.de/internationales/asien/israel/45014/ddr-israel?p=all> Erişim Tarihi: 01.03.2017.

Völlinger, Veronika, “Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat: Intensivierung der deutsch-tunesischen Polizeizusammenarbeit, Bundespolizei übergibt Urkundenprüfgerät an tunesische Grenzpolizei”, 27.11.2015. <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/kurzmeldungen/DE/2015/11/uebergabe-urkundenpruefgeraet.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

Völlinger, Veronika, “Bundespolizei will gescheiterte libysche Grenzsicherungsmission nun in Tunesien durchführen”, *AFRICA live – das Magazin für Nachrichten aus und über Afrika*, 21. Juli 2015, <https://www.africa-live.de/bundespolizei-will-gescheiterte-libysche-grenzsicherungsmission-nun-in-tunesien-durchfuehren/> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

Wagener, Volker, ‘Kohl’ün kızı’ nasıl ‘anne’ oldu? *Deutsche Welle Türkçe*, 22.11.2015. <https://www.dw.com/tr/kohl%C3%BCn-k%C4%B1z%C4%B1-nas%C4%B1-anne-oldu/a-18863928> Erişim Tarihi: 13.01.2018

Wagner, Jürgen, “Der Libyen-Krieg und die Interessen der NATO.” In: Johannes M. Becker, Gert Sommer (Hg), *Der Libyen-Krieg: das Öl und die “Verantwortung zu schützen”*, Schriftenreihe zur Konfliktforschung Band 26. LIT 2. Auflage Berlin 2013, s. 113-135.

Wagner, R. Harrison, “The decision to divide Germany and the origins of the Cold War”, *International Studies Quarterly* Vol. 24. No. 2 (1980), s. 155-190, In: Jstor, Published by Wiley on behalf of The International Studies Association. <http://www.jstor.org/stable/2600199> Erişim Tarihi: 04.03.2017

Walker, Stephen G., “The evolution of operational code analysis.” *Political Psychology* Vol. 11, No. 2 (Jun., 1990), s. 403 – 418, In: Jstor, Published by: International Society of Political Psychology, <https://www.jstor.org/stable/3791696> Erişim Tarihi: 19.08.2016.

Walker, Stephen G., “The motivational foundations of political belief systems: A re-analysis of the operational code construct”, *International Studies Quarterly*, Vol. 27, No. 2 (Jun., 1983), s. 179 – 202, In: Jstor, Published by: Wiley on behalf of

- The International Studies Association, <https://www.jstor.org/stable/2600545>
Erişim Tarihi: 19.08.2016.
- Wallach, Jehuda L. “Das internationale Krisenjahr 1956 und der Nahe Osten. Die israelische Sicht”. In: Heinemann, Winfried, und Norbert Wiggershaus (eds). *Das internationale Krisenjahr 1956: Polen, Ungarn, Suez*. Band 48. R. Oldenbourg Verlag. München 1999, s. 181 – 195.
- Wallach, Jehuda L. “The Weimar Republic and the Middle East: Salient Points”: In: Dann, Uriel, ed. *The Great Powers in the Middle East, 1919-1939*. New York: Holmes & Meier, 1988, s. 271 – 274.
- Waltz, Kenneth N. “Realist thought and neorealist theory.” *Journal of International Affairs*, Vol. 44, No. 1, Theory, Values And Practice In International Relations: Essays In Honor Of William T.R. Fox (Spring/Summer 1990), s. 21 – 37. In: Jstor, Published by: Journal of International Affairs Editorial Board. <https://www.jstor.org/stable/24357222> Erişim Tarihi: 12.09.2016.
- Waltz, Kenneth N., “The emerging structure of international politics.” *International Security*, Vol. 18, No. 2 (Fall, 1993), s. 44 – 79. In: Jstor, Published by: The MIT Press. <https://www.jstor.org/stable/2539097> Erişim Tarihi: 13.11.2016.
- Waltz, Kenneth N., “The stability of a bipolar world.” *Daedalus* (1964): s. 881 – 909.
- Wark, Wesley K., “The Origins of Intelligence Cooperation Between the United States and West Germany”, In: Lazar, David, and Christof Mauch (ed.). *The United States and Germany in the era of the Cold War, 1945-1990: A Handbook*. Volume 1: 1945–1968. Cambridge University Press, 2004, s. 248-254.
- Watanabe, Lisa, “Algerien: Stabilität trotz aller Widrigkeiten”, *Center for Security Studies - CSS Analysen zur Sicherheitspolitik*, Nr. 209, Mai 2017, s. 1-4, <https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-security-studies/pdfs/CSSAnalyse209-DE.pdf> Erişim Tarihi: 03.10.2018
- Wehling, Hans-Georg, “Unterschiedliche Verfassungsmodelle.” *Bundeszentrale für Politische Bildung*, Informationen zur politischen Bildung, Heft 242 (2006): s. 28 – 45. http://www.bpb.de/publikationen-/MYGRXS,0,Unterschiedliche_Verfassungsmodelle.html Erişim Tarihi: 01.03.2017.
- Weingardt, Markus A., “Deutsche Israelpolitik: Etappen und Kontinuitäten.” *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 15/2005. Bonn, 11. April 2005. In: *Bundeszentrale für politische Bildung* 4.4.2005, s. 22-31. <http://www.bpb.de/apuz/29124/deutsche-israelpolitik-etappen-und-kontinuitaeten?p=all> Erişim Tarihi: 29.04.2017
- Weiss, Martin, Kurdistan-Irak: Regionalpolitischer Bedeutungszuwachs durch den Kampf gegen den “Islamischen Staat”. In: Günter Seufert (Hg.). *Der Aufschwung*

- kurdischer Politik. Zur Lage der Kurden in Irak, Syrien und der Türkei.* SWP-Studie Stiftung Wissenschaft und Politik Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. 10 Mai 2015 Berlin. S. 7-25. https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2015_S10_srt.pdf Erişim Tarihi: 11.05.2017.
- Weller, Christoph, “Einleitung”, *Die öffentliche Meinung in der Außenpolitik.* VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2000, s. 9 – 14.
- Well, Günther van, “Die Entwicklung einer gemeinsamen Nahost-Politik der Neun.” *Europa-Archiv Series 4/1976*, s.119-128.
- Wendt, Alexander, “Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics.” *International organization* Vol. 46, No. 2 (1992): s. 391-425. In: Jstor, Published by: The MIT Press. <http://www.jstor.org/stable/2706858> Erişim Tarihi: 20.05.2018.
- Wendt, Alexander, “Collective identity formation and the international state.” *American political science review* Vol. 88, No. 2 (1994): s. 384-396. In: Jstor, Published by: American Political Science Association. <http://www.jstor.org/stable/2944711> Erişim Tarihi: 20.05.2018.
- Wentker, Hermann, “Für Frieden und Völkerfreundschaft? DDR als internationaler Akteur”, In: Großbölting, Thomas (Hrsg) “*Friedensstaat, Leseland, Sportnation.*” *DDR-Legenden auf dem Prüfstand*, Ch. Links Verlag, Berlin 2013, s. 155-177.
- Werenfels, Isabelle, “Maghreb”, In: Guido Steinberg (Hg.), *Deutsche Nah-, Mittelost- und Nordafrikapolitik Interessen, Strategien, Handlungsoptionen*, SWP-Studie 2009/S 15, Mai 2009 Berlin, s. 7-15, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2009_S15_sbg_ks.pdf Erişim Tarihi: 25.10.2018
- Werthschulte, Christian, “"Nach" Köln ist wie "vor" Köln. Die Silvesternacht und ihre Folgen”, *Aus Politik und Zeitgeschichte – APuZ*, “Köln”, 67. Jahrgang, 1–3/2017, 9. Januar 2017, s. 10-17, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, 06.01.2017, <http://www.bpb.de/apuz/239696/die-silvesternacht-und-ihre-folgen?p=all> Erişim Tarihi: 03.06.2018
- Wieck, Hans-Georg, “Der Bundesnachrichtendienst in den Entscheidungsprozessen der Außenpolitik.” In: Wolf-Dieter Eberwein/Karl Kaiser (Hg.). *Deutschlands neue Außenpolitik* 4 (1998): s. 47 – 58.
- Wiegold, Thomas, 15 Jahre Bundeswehreinsatz in Afghanistan. *Bundeszentrale für politische Bildung*, 15.12.2016. <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verteidigungspolitik/238332/afghanistan-einsatz> Erişim Tarihi: 10.10.2017

- Wild, Stefan, "National Socialism in the Arab near East between 1933 and 1939." *Die Welt des Islams*, Bd. 25 Nr. 1/4 (1985), s. 126-173, In: Jstor, Published by: Brill. <http://www.jstor.org/stable/1571079> Erişim Tarihi: 22.04.2017.
- Winter, Heinz-Dieter, "Vom Kriesenbogen zur stabilen Friedensordnung?", *WeltTrends*, No 16, 1997, s. 95–112.
- Wissa-Wassef, Cérès, "Les relations entre L'Égypte et les deux États allemands depuis la seconde guerre mondiale", *Politique étrangère* Vol. 37, No. 5 (1972), s. 609-638, In: Jstor, Published by: Institut Français des Relations Internationales, <https://www.jstor.org/stable/42670979> Erişim Tarihi: 22.04.2017
- Wittig, Peter, "Deutsche Blauhelme in Nahost, Der Einsatz im Libanon: Guter Start für mehr Engagement in den UN", *Internationale Politik* 5, Mai 2007, s. 76 – 81, <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2007/mai/deutsche-blauhelme-nahost> Erişim Tarihi: 07.02.2018.
- Wittlinger, Ruth, "The Dynamics of Collective Memory and German Foreign Policy Since Unification", *The American Institute for Contemporary German Studies, AICGS Policy Report 57*, 2013, <https://www.aicgs.org/site/wp-content/uploads/2013/12/PR-57-Collective-Memory-Wittlinger.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2018
- Wittlinger, Ruth, "The Merkel Government's Politics of the Past", *German politics and society*, Vol. 26, No. 4 (89), Special Issue: Dynamics of Memory in 21st Century Germany (Winter 2008), s. 9-27, In: Jstor, Published by: Berghahn Books, <https://www.jstor.org/stable/23742875> Erişim Tarihi: 03.04.2018
- Witzthum, David, "Unique dilemmas of German-Israeli relations. A political avoidance of tragedy", In: Chubin, Shahram (ed.), *Germany and the Middle East, Patterns and Prospects*, London (1992), s. 55-92.
- Wohlforth, William C., "Realism and foreign policy", *Foreign policy: Theories, actors, cases* (2008), s. 35 – 53.
- Wolf, Klaus Dieter, "Das neue Deutschland—eine „Weltmacht “?” *Leviathan*, Vol. 19, No. 2 (1991), s. 247-260. In: Jstor, Published by: Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <http://www.jstor.org/stable/23984249> Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Wolffsohn, Michael & Brechenmacher, Thomas, "Israel", In: Schmidt, Siegmund & Gunther Hellmann und Reinhard Wolf, *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 506-520.
- Wolffsohn, Michael, "Das deutsch-israelische Wiedergutmachungsabkommen von 1952 im internationalen Zusammenhang." *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Jahrgang 36. Heft. 4. Institut für Zeitgeschichte, München-Berlin 1988, s. 691-

731. https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1988_4_3_wolffsohn.pdf Erişim Tarihi: 30.04.2017.
- Wolffsohn, Michael, “Die Wiedergutmachung und der Westen - Tatsachen und Legenden, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ*. Band 16-17/87, Bonn 1987, s. 19-29.
- Wolfgang G. Schwanitz, “The Jinnee and the Magic Bottle”: Fritz Grobba and the German Middle Eastern Policy 1900–1945. 27.09.2004, s. 87 – 117. <http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/Fritz%20Grobba%20Germany%20Middle%20%20East.pdf> Erişim Tarihi: 07.04.2017.
- Wolfrum, Rüdiger. “Grundgesetz und Außenpolitik.” In: Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf. *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Vol. 306. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 157 – 168.
- Workman, Daniel, “Russia’s Top Trading Partners”. In: *World Top Exports*. 01.08.2018. <http://www.worldstopexports.com/russias-top-import-partners/> Erişim Tarihi: 21.08.2018
- X, “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs*, Volume: 25, Number: 4, July 1947, S. 852 – 868.
- Yatağan, Arda Görkem, “Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri.” *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Cilt. 28, Sayı 2 (Aralık 2018): s. 69-94. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/590400> Erişim Tarihi: 10.02.2019
- Yavuz, Bige Sükan. “1922 Yılında Orta Doğu’da Uluslararası Petrol Rekabeti”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi* Sayı: 2. Yıl: 1, Ankara, Genel Kurmay Basım Evi 2003, s. 111 – 129
- Yıldırım, Süreyya, 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12 (18) 2010, s. 47-55. <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2010/69-83.pdf> Erişim Tarihi:18.01.2018.
- Yıldız, Zeynep Elif. Amerika’da. Standard Oil fırtınası eserken, Ortadoğu’da Petrol Paylaşımı. (1337-1914). In: *Çayyolulife*, Şubat 2105. S. 60-61. <http://www.zeynepelifyildiz.com/dosyalar/06-02-2015-20-11-56.pdf> Erişim Tarihi: 08.04.2017.
- Yılmaz, Halil İbrahim. “Ortadoğu’nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD’nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri.” *TESAM Akademi Dergisi*, 3 (1), (2016): s. 99 – 128. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/138022> Erişim Tarihi: 15.12.2016

- Yılmaz, Sefer–Kalkan ve K. Duhan. “Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma.” *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 1 (3) Aralık 2017, s. 169-199. In: Dergipark. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/391852> Erişim Tarihi: 04.03.2018.
- Yoder, Jennifer A. “An Intersectional Approach to Angela Merkel’s Foreign Policy”. *German Politics*, Vol. 20, No. 3, September 2011, s. 360-375. In: Tandfonline, 22 Sep 2011. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09644008.2011.606571> Erişim Tarihi: 16.01.2018.
- Yoder, Jennifer A. “From Amity to Enmity: German-Russian Relations in the Post Cold War Period.” *German Politics and Society Issue 115*, Vol. 33, No. 3 (Autumn 2015): s. 49-69. DOI: <https://doi.org/10.3167/gps.2015.330303> Erişim Tarihi: 16.01.2018.
- Yücel Topçu ve Ender Almaç: “Hava Gücünün Yükselişi ve Harp Prensipleri.” *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt. 13, Say. 2, Kasım 2014, s. 1-25. http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/savben_dergi/132/1.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Zafer Akbaş ve Zeynep Arslan Düzgün. “Libya’daki Arap Baharı’na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım.” *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Yıl:8, Sayı: 2, Güz (2012), s. 57-81. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esad/article/viewFile/1068000263/1068000496> Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Zeilmann, Kathrin. “Zweiter Golfkrieg: Deutschland reagiert geschockt”. In: Focus-Online 02.08.2010. https://www.focus.de/politik/ausland/tid-19369/zweiter-golfkrieg-deutschland-reagiert-geschockt_aid_536903.html Erişim Tarihi: 09.10.2017.
- Ziegler, Dieter. “Deutschland und Weltmarkt. Einleitende Bemerkungen zur Struktur des deutschen Außenhandels im 20. Jahrhundert”. In: Kleinschmidt, Christian und Dieter Ziegler (Hrsg). *Dekolonisierungsgewinner: Deutsche Außenpolitik und Außenwirtschaftsbeziehungen im Zeitalter des Kalten Kriegess*. De Gruyter Oldenbourg, Berlin 2018, s. 19-59.
- Zimmer, Annette. “Verbände als Dienstleister und Träger öffentlicher Aufgaben.” In: Von Winter, Thomas und Ulrich Willems *Interessenverbände in Deutschland*. VS, Verlag für Sozialwiss, 2007, s. 393 – 412.

Resmi Belgeler: Raporlar, Kararlar, Kanunlar, Dokümanlar, Resmi Açıklamalar:

20. Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kultur- und Bildungspolitik 2016. Auswärtiges Amt. Stand 27.04.2017. <http://www.auswaertiges->

amt.de/cae/servlet/contentblob/762324/publicationFile/226648/170427_AKBP1_6.pdf Erişim Tarihi: 01.05.2017.

Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (AAPD) 1963 Band II,

Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (AAPD) 1965 Band II,,
1 Januar bis 31. März. Dok. 48. „Botschafter Federer, Kairo, an das Auswärtige
Amt. Oldenbourg Verlag.

Angela Merkel, “Rede von Bundeskanzlerin Angela Merkel anlässlich des Deutsch-
Ägyptischen Wirtschaftsforums, 4. Februar 2007 in Kairo”, *Bundesregierung*,
04.02.2007, <http://adrien.barbaresi.eu/corpora/speeches/BR/t/1072.html> Erişim
Tarihi: 18.09.2018

Auslandsvertretungen. Auswärtiges Amt. Stand 05.01.2016. [http://www.auswaertiges-
amt.de/DE/AAmt/Auslandsvertretungen/Uebersicht_node.html](http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/Auslandsvertretungen/Uebersicht_node.html) Erişim Tarihi
11.03.2017.

Ausschüsse und weitere Gremien. Deutscher Bundestag. In: Bundestag.
<https://www.bundestag.de/ausschuesse18/einleitungstext/441900> Erişim Tarihi:
12.03.2017

Auswärtiges Amt. Grundprinzipien deutscher Außenpolitik. 13.03.2017.
[https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/grundprinzipien-
deutscher-aussenpolitik/216474](https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/grundprinzipien-deutscher-aussenpolitik/216474) Erişim Tarihi: 06.04.2017.

Bahr, Egon. “Wandel durch Annäherung”, Rede in der Evangelischen Akademie Tutzing
[Tutzinger Rede], 15. Juli 1963. In: 100(0) Schlüssel Dokumente, zur Deutschen
Geschichte im 20. Jahrhundert,
[http://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0091_b
ah&object=pdf&st=&l=de](http://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0091_bah&object=pdf&st=&l=de) Erişim Tarihi: 29.01.2017.

Bismarcks Kissinger Diktat vom 15. Juni 1877. Zit. nach: Die Auswärtige Politik des
Deutschen Reiches 1871–1914, hrsg. v. *Institut für Auswärtige Politik in
Hamburg*, Bd. 1, Berlin 1928.
[http://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/DO01_3-12-
430070_Kap04_online_2w77cx_kissinger_diktat.pdf](http://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/DO01_3-12-430070_Kap04_online_2w77cx_kissinger_diktat.pdf) Erişim Tarihi: 02.03.2017

BM Güvenlik Konseyi. Resolution 340 (1973) of 25 October 1973.
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/340\(1973\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/340(1973)) Erişim
Tarihi: 05.06.2017.

Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe (BGR): Daten und Entwicklungen
der deutschen und globalen Energieversorgung. BGR Energiestudie. Hannover,
Dezember 2017.

https://www.bgr.bund.de/DE/Themen/Energie/Downloads/energiestudie_2017.pdf?__blob=publicationFile&v=5 Erişim Tarihi: 21.08.2018.

Bundesministerium für Wirtschaft und Energie (BMWi). Ölimporte und Rohölproduktion in Deutschland. 2018.
<https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Artikel/Energie/mineraloel-oelimporte-und-rohoelproduktion-in-deutschland.html> Erişim Tarihi: 09.02.2018

By Recorded Vote, General Assembly Urges Israel, Palestinians to Conduct Credible, Independent Investigations into Alleged War Crimes in Gaza”, *United Nations, Sixty-fourth General Assembly Plenary 38th & 39th Meetings*, GA/108835 November 2009, <https://www.un.org/press/en/2009/ga10883.doc.htm> Erişim Tarihi: 25.04.2018

Combined Joint Task Force Operation Inherent Resolve APO AE 09306. *Operation Inherent Resolve*, 2018.
https://www.inherentresolve.mil/Portals/14/Documents/Mission/HISTORY_17OCT2014-JUL2017.pdf?ver=2017-07-22-095806-793 Erişim Tarihi: 02.02.2019

Das Bundesverfassungsgericht – Federal Anayasa Mahkemesi.
http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/DE/Faltblatt.pdf;jsessionid=460366DBD44D059BC51E65D5EAE38457.1_cid393?__blob=publicationFile&v=3 Erişim Tarihi: 14.03.2017.

Das Petersberger Abkommen. Der Bundesrepublik, Akten zur Auswärtigen Politik. “Deutschland 1949/50, bearb. von Daniel Kosthorst und Michael F.” Feldkamp, München (1997)

Der Bundeswahlleiter (Federal Seçim Kurulu Başkanı): Bundestagswahl 2005: Wahl zum 16. Deutschen Bundestag am 18. September 2005, Wiesbaden 2018.
<https://www.bundeswahlleiter.de/bundestagswahlen/2005.html> Erişim Tarihi: 14.01.2018

Der Bundeswahlleiter (Federal Seçim Kurulu Başkanı): Bundestagswahl 2009: Wahl zum 17. Deutschen Bundestag am 27. September 2009, Wiesbaden 2018.
<https://www.bundeswahlleiter.de/bundestagswahlen/2009.html> Erişim Tarihi: 19.01.2018.

Der Bundeswahlleiter (Federal Seçim Kurulu Başkanı): Endgültiges amtliches Ergebnis der Bundestagswahl 2013, Pressemitteilung Nr. 34/2013 vom 9. Oktober 2013,
<https://www.bundeswahlleiter.de/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2013/2013-10-09-endgueltiges-amtliches-ergebnis-der-bundestagswahl-2013.html> Erişim Tarihi: 04.12.2018

Der Bundeswahlleiter (Federal Seçim Kurulu Başkanı): Bundestagswahl 2017: Endgültiges Ergebnis. Pressemitteilung Nr. 34/17 vom 12. Oktober 2017.

https://www.bundeswahlleiter.de/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2017/34_17_endgueltiges_ergebnis.html

ve

https://www.bundeswahlleiter.de/dam/jcr/e2023a6b-6535-4ec4-af93-29b4af9a056c/btw17_ergebnisse_flyer.pdf Erişim Tarihi: 26.01.2018

Deutsch-ägyptische Beziehungen: Bei Migrationspolitik noch enger kooperieren, *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 28.08.2017, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/bei-migrationspolitik-noch-enger-kooperieren-398726> Erişim Tarihi: 06.12.2018

Deutsche Exporte im Jahr 2016 um 1,2 % gestiegen. *Statistische Bundesamt*. Pressemitteilung Nr. 045 vom 09.02.2017. https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2017/02/PD17_045_51pdf.pdf;jsessionid=CF9AC63528F4BD32A7CDEE5C2BF30AFC.cae4?__blob=publicationFile Erişim Tarihi: 16.03.2017.

Deutscher aussenhandel Export und Import im Zeichen der Globalisierung. Statistisches Bundesamt (Destatis) Ausgabe 2017. Erschienen am 14. März 2017. https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Aussenhandel/Gesamtentwicklung/AussenhandelWelthandel5510006159004.pdf?__blob=publicationFile Erişim Tarihi: 05.03.2017.

Deutscher Bundestag – Plenarprotokol, 16. Wahlperiode – 49. Sitzung, Berlin, Dienstag, den 19. September 2006, <http://dip21.bundestag.de/dip21/btp/16/16049.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2018

Deutscher Bundestag – Plenarprotokol, 16. Wahlperiode – 50. Sitzung, Berlin, Mittwoch, den 20. September 2006, <http://dipbt.bundestag.de/dip21/btp/16/16050.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2018

Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Mögliche Neuauflage einer zivilmilitärischen EUBAM-Mission in Tunesien unter Beteiligung der Bundeswehr. Drucksache, Kleine Anfrage 18/6229. 25.09.2015. <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/18/062/1806229.pdf> Antwort der Bundesregierung Drucksache 18/6421. Erişim Tarihi: 03.04.2018.

Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Deutschlands Beitrag zur Unterstützung des Transformationsprozesses in Tunesien. Drucksache 18/4235, Antwort 18/4550. 02.04.2015. <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/18/045/1804550.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Mögliche Neuauflage einer zivil-militärischen EUBAM-Mission in Tunesien unter Beteiligung der Bundeswehr. Drucksache 18/6421. 19.10.2015. <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/18/064/1806421.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode: Sicherheitszusammenarbeit mit Ägypten und Tunesien. Drucksache 18/2719, Antwort 18/3054. 05.11.2014.
<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/18/030/1803054.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2018.

Deutscher Bundestag 19. Wahlperiode: Polizei- und Zolleinsätze im Ausland (Stand: erstes Quartal 2018). Drucksache 19/2142. 15.05.2018. s. 1.
<http://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/19/021/1902142.pdf> Erişim Tarihi: 03.06.2018.

Deutscher Bundestag, “Drucksache 13/4445 vom 23. April 1996”,
<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/13/044/1304445.pdf> Erişim Tarihi: 12.03.2017.

Deutscher Bundestag, Ausbildungsunterstützung für den Nordirak Wissenschaftliche Dienste, Die laufenden Auslandseinsätze der Bundeswehr Rechtliche Grundlagen, politische Begründungen, Personalumfänge und Kosten Sachstand WD 2 - 3000 - 037/16, 21. März 2016,
<https://www.bundestag.de/blob/419342/463358451cfc91bcf7dc3919b76072d9/wd-2-037-16-pdf-data.pdf> Erişim Tarihi: 12.05.2017.

Deutscher Bundestag, “Afghanistan-Einsatz vor zehn Jahren beschlossen”, 22.12.2011,
https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2011/37148635_kw51_10_jahre_isaf-207270 Erişim Tarihi: 10.10.2017.

Deutscher Bundestag, “Plenarprotokoll 14/233, Stenographischer Bericht 233”, Sitzung Berlin, Donnerstag, den 25. April 2002, s. 23114-23115,
<http://dip21.bundestag.de/dip21/btp/14/14233.pdf> Erişim Tarihi: 09.10.2017

Deutscher Bundestag, “Stenographischer Bericht 186 Sitzung (Plenarprotokoll 14/186)”, Berlin, Mittwoch, den 12. September 2001,
<http://dipbt.bundestag.de/doc/btp/14/14186.pdf> Erişim Tarihi: 10.10.2017.

Deutscher Bundestag, Stenografischer Bericht 95 Sitzung”, Plenarprotokoll 17/95. Berlin, Mittwoch, den 16. März 2011, s. 10814-1018,
<http://dipbt.bundestag.de/dip21/btp/17/17095.pdf> Erişim Tarihi: 08.08.2017.

Deutschland unterstützt Kampf gegen ISIS. *Die Bundesregierung, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung* 2018.
<https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/deutschland-unterstuetzt-kampf-gegen-isis-397318> Erişim Tarihi: 02.04.2018

Deutschlands Zukunft gestalten, Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, 18. Legislaturperiode,
<https://www.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf>
 Erişim Tarihi: 04.12.2018

- Die Bundeskanzlerin: "Deutsch-amerikanische Beziehungen sind auf einem guten Weg."
13. Januar 2006.
<https://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/us-deutsch-amerikanische-beziehungen-sind-auf-einem-guten-weg.html> Erişim Tarihi: 16.01.2018.
- Die Bundesregierung - Die Bundeskanzlerin und das Bundeskanzleramt 2015.
https://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/_Anlagen/2015/03/2015-03-04-broschuere-bundeskanzlerin-bundeskanzleramt.pdf?__blob=publicationFile&v=1 Erişim Tarihi: 04.02.2017.
- Die deutschen Zeitungen in Zahlen und Daten 2016. Bundesverband Deutscher Zeitungsverleger e.V. – BDZV.
https://www.bdzv.de/fileadmin/bdzv_hauptseite/aktuell/publikationen/2016/ZDF_2016.pdf Erişim Tarihi: 20.03.2017.
- Die Bundeskanzlerin: "Merkel fordert schnellen Rückzug russischer Truppen." In: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. Sonntag, 17. August 2008.
<https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/merkel-fordert-schnellen-rueckzug-russischer-truppen-609458> Erişim Tarihi: 16.01.2018
- Dreimächtepakt zwischen Deutschland, Italien und Japan vom 27- September 1940. Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht.
http://www.zaoerv.de/10_1940/10_1940_1_4_b_872_874_1.pdf ve
http://www.servat.unibe.ch/dns/RGBI_1940_II_279_B_Dreimaechtepakt_Deutschland_Italien_Japan.pdf Erişim Tarihi: 22.04.2017.
- Edward Snowden Interview, The NSA and Its Willing Helpers, *Spiegel Online*, 08.07.2013,
<https://www.spiegel.de/international/world/interview-with-whistleblower-edward-snowden-on-global-spying-a-910006.html> Erişim Tarihi: 12.08.2018
- Egypt protests: Hosni Mubarak under world pressure, *BBC*, 30.01.2011,
<http://www.bbc.com/news/mobile/world-middle-east-12317277> Erişim Tarihi: 23.05.2017
- Ein neuer Aufbruch für Europa - Eine neue Dynamik für Deutschland - Ein neuer Zusammenhalt für unser Land (Avrupa için yeni bir uyanış - Almanya için yeni bir dinamik - Ülkemiz için yeni bir birliktelik) Koalitionsvertrag 2018 zwischen CDU, CSU und SPD - 19. Legislaturperiode. In: Bundesregierung. 14.03.2018.
https://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/2018/03/2018-03-14-koalitionsvertrag.pdf;jsessionid=C513447D84CE482676BB8824EDC3D375.s4t1?__blob=publicationFile&v=6 Erişim Tarihi: 27.04.2018.
- Enorme wirtschaftliche Anziehungskraft, 06. Februar 2007. *Die Bundeskanzlerin*, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung 2018.

<https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/suche/enorme-wirtschaftliche-anziehungskraft-601864> Erişim Tarihi: 07.08.2018

Entscheidung über Irak-Einsatz der Bundeswehr. *Deutscher Bundestag*, 2015. https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2015/kw05_ak_bundeswehr_ir_ak-356316 Erişim Tarihi: 02.02.2019

Erklärung von Rabat, 12. September 2013, *Auswärtiges Amt*, 12.09.2013, <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/257514/566e156341b0eaa1f170d6d88243c96b/130912-dt-marokko-erklaerung-data.pdf> Erişim Tarihi: 02.06.2018

Eröffnung der 50. Münchner Sicherheitskonferenz. „*Deutschlands Rolle in der Welt: Anmerkungen zu Verantwortung, Normen und Bündnissen*“. Bundespräsidialamt, München, 31. Januar 2014. http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Downloads/DE/Reden/2014/01/14_0131-Muenchner-Sicherheitskonferenz.pdf?__blob=publicationFile Erişim Tarihi: 03.04.2019.

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası. Son değişiklik: 23 Aralık 2014. *Deutscher Bundestag*. Tercüme: Prof. Dr. Christian Rumpf ve Dr. Gökçe Uzar Schüller. S. 12. <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2107.

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası. T.C. Adalet Bakanlığı. <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2107

Federal Almanya Dış İstihbarat Teşkilatı Kanunu - Gesetz über den Bundesnachrichtendienst (BND-Gesetz - BNDG) - (§ 1 Absatz 2 BNDG) Ausfertigungsdatum: 20.12.1990 <https://www.gesetze-im-internet.de/bndg/BJNR029790990.html> Erişim Tarihi: 06.05.2017.

Gemeinsam für Deutschland. Mit Mut und Menschlichkeit. Koalitionsvertrag von CDU, CSU und SPD. 11. November 2005, Berlin. In: Bundesregierung. https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Anlagen/koalitionsvertrag.pdf?__blob=publicationFile&v=2 Erişim Tarihi: 15.01.2018

Gemeinsame Absichtserklärung über eine deutsch- algerische Energiepartnerschaft, *Bundesministerium für Wirtschaft und Energie*, 26.03.2015, https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/G/gemeinsame-erklaerung-deutschland-algerien-energiepartnerschaft.pdf?__blob=publicationFile&v=3 Erişim Tarihi: 26.10.2018

Generalsekretär/ Erster Sekretär. SED- und FDGB-Archivgut, Glossar - Lexikon des FDGB. In: Bundesarchiv 2006. <https://www.bundesarchiv.de/sed-fdgb->

[netzwerk/glossar.html?q=Generalsekret%26auml%3Br%2F+Erster+Sekret%26auml%3Br#p12](#) Erişim Tarihi: 02.03.2017.

Herausgegeben von Jost Dülffer, Klaus-Dietmar Henke, Wolfgang Krieger, Rolf-Dieter Müller. *Veröffentlichungen der Unabhängige Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes 1945–1968*. http://www.uhk-bnd.de/?page_id=340 Erişim Tarihi: 06.05.2017.

Honeckers “mutige” Vorhersage, *Artikel in der Bundesregierung*, 19. Januar 1989, https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2014_Deutsche_Einheit/1989-01-19-honeckers-mutige-vorhersage.html Erişim Tarihi: 04.03.2017

Index Mundi. Syria. January 20, 2018. <https://www.indexmundi.com/syria/> Erişim Tarihi: 03.02.2018.

Israel and Federal Republic of Germany Agreement (with schedule, annexes, exchanges of letters and protocols). Signed at Luxembourg, on 10 September 1952. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20162/volume-162-I-2137-English.pdf> Erişim Tarihi: 29.04.2017.

Kampf gegen Terrormiliz IS - Bundeswehr wird aus Incirlik abziehen. Die Bundesregierung. 7. Juni 2017. <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2017/06/2017-06-06-incirlik.html> Erişim Tarihi: 10.06.2017.

Karaca, Kayhan, “İran’a karşı açık savaş”, *Deutsche Welle Türkçe*, 12.01.2012, <https://www.dw.com/tr/irana-kar%C5%9F%C4%B1-a%C3%A7%C4%B1k-sava%C5%9F/a-15662279> Erişim Tarihi: 12.08.2018

Konrad Adenauer, Pariser Verträge 1955. <https://www.konrad-adenauer.de/stichworte/aussenpolitik/pariser-vertraege-1955> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Maastricht-Urteil des BVerfG vom 12. 10. 1993 Aktenzeichen 2 BvR 2134/92 und 2 BvR 2159/92. http://www.europarl.europa.eu/brussels/website/media/Basis/Vertraege/Pdf/Maastricht_Urteil_1993.pdf Erişim Tarihi: 14.03.2017.

Medienkonvergenzmonitor der DLM MedienVielfaltsMonitor Ergebnisse 1. Halbjahr 2016. https://www.blm.de/files/pdf1/alm_vielfaltsmonitor_1-halbjahr-2016-1.pdf Erişim Tarihi: 20.03.2017.

Mineral Ölwirtschafts Verband (MWV). Jahresbericht 2017. https://www.mwv.de/wp-content/uploads/2016/06/170629_Mineraloelwirtschaftsverband_Jahresbericht-2017.pdf Erişim Tarihi: 11.08.2017.

Mineralöl in Deutschland, Naturwissenschaft und Technik im Unterricht. In: *Zeitbild*, Jahrgang 57. June 2015. <https://www.zeitbild.de/wp->

content/uploads/2015/09/ZEITBILD_Mineraloel_Gesamt_ES_72dpi.pdf Erişim Tarihi: 11.08.2017.

Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter. Auswärtiges Amt Stand 07.01.2016. In: http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/AuswDienst/Mitarbeiter_node.html Erişim Tarihi 10.03.2017.

Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel auf der 42. Münchner Konferenz für Sicherheitspolitik am 4. Februar 2006 in München: “Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik vor globalen Herausforderungen”, *Bulletin Der Bundesregierung* Nr. 12-2 vom 5. Februar 2006, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975954/769066/3a938866ffe493370d0cd1a1e1d134fa/12-2-merkel-data.pdf?download=1> Erişim Tarihi: 12.08.2018

Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel bei der Verleihung der Ehrendoktorwürde durch die Hebräische Universität Jerusalem am 1. April 2007 in Jerusalem, *Bulletin der Bundesregierung*, Nr. 41-1 vom 1. April 2007, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975954/766122/29daf634c63019593c473d734cbc9aa4/41-1-bkin-data.pdf?download=1> Erişim Tarihi: 03.04.2018

Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel vor der Knesset am 18. März 2008 in Jerusalem: Datum: 18. März 2008, Bulletin 26-1. In: Die Bundesregierung. <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Bulletin/2008/03/26-1-bk-knesset.html> Erişim Tarihi: 06.03.2017.

Regierungserklärung des Bundeskanzlers Gerhard Schröder zu den Anschlägen in den Vereinigten Staaten von Amerika vom 12. September 2001. DocumentArchiv, 03.03.2004. http://www.documentarchiv.de/brd/2001/rede_schroeder_terror-usa.html Erişim Tarihi: 10.10.2017.

Regierungserklärung des Bundeskanzlers Gerhard Schröder zur Aktuelle Lage nach Beginn der Operation gegen den internationalen Terrorismus in Afghanistan vom 11. Oktober 2001. DocumentArchiv, 03.03.2004. http://www.documentarchiv.de/brd/2001/rede_schroeder_1011.html Erişim Tarihi: 10.10.2017.

Resolution Adopted by The General Assembly, A/RES/ES-10/4 13 November 1997, “Illegal Israeli actions in Occupied East Jerusalem and the rest of the Occupied Palestinian Territory”, *United Nations, The General Assembly* <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/980C32A3B984695105256562006765F4> Erişim Tarihi: 09.09.2018

Richtlinienkompetenz des Bundeskanzlers. Nr. 15/09 (19. Februar 2009). Dr. Martin Limpert, Fachbereich WD 3, Verfassung und Verwaltung.

http://www.bundestag.de/blob/190494/69a9344feaa8bd5f16465476407bb9e5/ric/tllinienkompetenz_des_bundeskanzlers-data.pdf Erişim Tarihi: 08.10.2016

Security Council Resolution 598: Iraq-Islamic Republic of Iran. Resolution 598 (1987) of 20 July 1987. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IQ%20IR_870720_Security%20Council%20Resolution%20598%20%281987%29.pdf Erişim Tarihi: 12.09.2017

Security Council Calls for End to Hostilities Between Hizbollah, Israel, Unanimously Adopting Resolution 1701 (2006)”, *United Nations Security Council*, SC/8808, 11 August 2006, <https://www.un.org/press/en/2006/sc8808.doc.htm> Erişim Tarihi: 07.02.2018

SIPRI Yearbook 2015 Armaments, Disarmament and International Security Summary: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/YB-15-Summary-EN.pdf> Erişim Tarihi: 16.01.2017.

Statistiken zu Zeitschriften in Deutschland. Das Statistik-Portal. Alman Dergi Yayıncıları (Deutscher Zeitschriftenverleger - VDZ) verileri. 2017. <https://de.statista.com/themen/590/zeitschriften/> Erişim Tarihi: 20.03.2017.

Statistisches Bundesamt (Destatis), Statistisches Jahrbuch 2017. Außenhandel 16. Gesamtentwicklung Export und Import, s. 419-436. https://www.destatis.de/DE/Publikationen/StatistischesJahrbuch/Aussenhandel.pdf?__blob=publicationFile Erişim Tarihi: 05.03.2017.

Technische Hilfswerk – THW, 2014 Jahresbericht -Annual Report. http://www.thwhs.de/wp-content/bibliothek/jahresberichte/Jahresbericht_2014.pdf Erişim Tarihi: 11.05.2017.

Tian, Nan & Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Pieter D. Wezeman and Siemon T. Wezeman, “Trends in World Military Expenditure, 2017”, *SIPRI Fact Sheet May 2018*, https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-05/sipri_fs_1805_milex_2017.pdf Erişim Tarihi: 02.06.2019

U.S. Approaches to Nonproliferation, *U.S. Department of State*, 19 April 2002. <https://2001-2009.state.gov/t/isn/rls/rm/9635.htm> Erişim Tarihi: 11.10.2017.

U.S. Energy Information Administration, Country Analysis Brief: Libya. November 19, 2015. https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/Libya/libya.pdf Erişim Tarihi: 07.08.2017.

United Nations - The Security Council Resolution S/RES/1970 (2011) Distr. General 26 February 2011.

http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970%20%282011%29 Erişim Tarihi: 07.08.2017.

United Nations - The Security Council Resolution S/RES/1973 (2011). Distr.: General 17 March 2011.

http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973%20%282011%29 Erişim Tarihi: 07.08.2017.

United Nations General Assembly. "The situation in the Middle East". Resolution: A/RES/37/123, 16 December 1982.

<http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r123.htm> Erişim Tarihi: 13.06.2017.

United Nations General Assembly, Resolution Adopted by The General Assembly [on the report of the Third Committee (A/10320)]. 3379 (XXX). Elimination of all forms of racial discrimination, A/RES/3379 (XXX) 10 November 1975.

<https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/761C1063530766A7052566A2005B74D1> Erişim Tarihi: 01.03.2017

United Nations Security Council. Resolution 1386 (2001), Adopted by the Security Council at its 4443rd meeting, on 20 December 2001.

[https://undocs.org/S/RES/1386\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1386(2001)) Erişim Tarihi: 10.10.2017.

Urteil Zweiter Senat, Bundesverfassungsgericht, 12. Juli 1994 - 2 BvE 3/92.

http://www.rechtsanwaltmoebius.de/urteil/bverfg_urteil_2-bve-3-92-awacs.html Erişim Tarihi: 14.03.2017

Venice Declaration, June 13, 1980.

http://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf Erişim Tarihi: 13.06.2017

Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik vom 9. April 1968 in der Fassung vom 7. Oktober 1974. <http://www.verfassungen.ch/de/ddr/ddr74.htm> Erişim Tarihi: 04.02.2017.

Versay Barış Antlaşması Maddeleri için Bkz. Friedensvertrag von Versailles "Versailler Vertrag". Vom 28. Juni 1919. Letzte Änderung: 03.01.2004.

<http://www.documentarchiv.de/wr/vv.html> Erişim Tarihi: 07.04.2017.

Wachstum. Bildung. Zusammenhalt - Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP 17. Legislaturperiode. Berlin, 26. Oktober 2009. In: Konrad-Adenauer-Stiftung 2018.

<http://www.kas.de/upload/ACDP/CDU/Koalitionsvertraege/Koalitionsvertrag2009.pdf> Erişim Tarihi: 19.01.2018.

Diğer Kaynaklar: Raporlar, Gazete Makaleleri, İnternet Kaynakları, Tezler

- 5 soruda İsrail Başbakanı Netanyahu hakkındaki suçlamalar, *BBC Türkçe*, 15.02.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43072751> Erişim Tarihi: 27.03.2019
- 240 Millionen Euro: Bundesregierung will Ägypten Schulden erlassen, *Spiegel Online*, 12.08.2011, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/240-millionen-euro-bundesregierung-will-aegypten-schulden-erlassen-a-780008.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017
- 683 Mursi-Anhänger zum Tode verurteilt: Steinmeier fordert Aufhebung der Todesurteile, *RP Online*, 28.04.2014, https://rp-online.de/politik/ausland/aegypten-steinmeier-fordert-aufhebung-der-todesurteile-gegen-mursi-anhaenger_aid-20403451 Erişim Tarihi: 28.05.201
- ABD istihbaratı Alman başbakanlarını dinledi, *Deutsche Welle Türkçe*, 09.07.2015, <https://www.dw.com/tr/abd-istihbarati-alman-basbakanlarini-dinledi/a-18571956> Erişim Tarihi: 03.12.2018
- Abu-Samra, Dalia, *Deutschlands Außenpolitik gegenüber Ägypten: Abbruch und Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen (1965 bis 1972)*, Diss. (Yayınlanmış Doktora Tezi), Freie Universität Berlin 2002, http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/lf/2002/samra/_index.htm Erişim Tarihi: 12.05.2017
- Akman, Muhammed Ali / Furkan Güldemir, “Tarihin en kanlı olaylarından ‘Sabra ve Şatilla Katliamı’”, *Anadolu Ajansı*, 16.09.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tarihin-en-kanli-olaylarindan-sabra-ve-satilla-katliami/911888> Erişim Tarihi: 14.10.2017.
- Akoum, Caroline, “German President to Visit Lebanon for First Time in 120 Years”, *Asharq Al-Awsat*, 11.01.2018, <https://aawsat.com/english/home/article/1140156/german-president-visit-lebanon-first-time-120-years> Erişim Tarihi: 07.02.2018
- Al Oraibi, Mina, “Germany has only praise for strategic UAE relations”, *The National*, 11.03.2019, <https://www.thenational.ae/world/germany-has-only-praise-for-strategic-uae-relations-1.847996> Erişim Tarihi: 01.04.2019
- Alle reden von Jamaika - was ist das eigentlich?, *Spiegel Online*, 24.09.2017. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/jamaika-koalition-was-ist-das-eigentlich-alle-wichtigen-fakten-a-1169620.html> Erişim Tarihi: 26.01.2018
- Alman Ekonomik Bürosu (deutsches Wirtschaftsbüro) hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://irak.ahk.de/>

- Alman Ordusu'nu Ürdün'de neler bekliyor?, *Deutsche Welle Türkçe*, 10.06.2017, <https://www.dw.com/tr/alman-ordusunu-ürdünde-neler-bekliyor/a-39191636> Erişim Tarihi: 12.06.2017.
- Almanya dünyada daha etkin olmalı, *Deutsche Welle Türkçe*, 03.10.2013, <https://www.dw.com/tr/almanya-dünyada-daha-etkin-olmalı/a-17134277> Erişim Tarihi: 03.04.2019
- Almanya Irak'taki askeri misyonu genişletiyor, *Deutsche Welle Türkçe*, 07.03.2018, <https://www.dw.com/tr/almanya-iraktaki-askeri-misyonu-geni%C5%9Fletiyor/a-42862966> Erişim Tarihi: 03.02.2019
- Almanya'dan İsrail'e denizaltı satışı soruşturması, *Deutsche Welle Türkçe*, 27.03.2019, <https://www.dw.com/tr/almanyadan-israile-denizaltı-satışı-soruşturması/a-48070847> Erişim Tarihi: 04.04.2019
- Almanya, İsrail'e nükleer kapasiteli 3 denizaltı daha sattı, *Sputnik Türkiye*, 01.07.2017, <https://tr.sputniknews.com/savunma/201707011029094987-almanya-israil-nukleer-denizalti-satti/> Erişim Tarihi: 05.02.2018
- Almanya, Suudi Arabistan'a yönelik silah ihracatını durdurma kararını 6 ay daha uzattı, *Sputnik Türkiye*, 29.03.2019, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201903291038482521-almanya-suudi-arabistan-silah-ihracatini-durdurma-kararini-6ay-uzatti/> Erişim Tarihi: 30.03.2019.
- Almanya Suudilere silah satış yasağının süresini uzattı, *Deutsche Welle Türkçe*, 29.03.2019, <https://www.dw.com/tr/almanya-suudilere-silah-satıs-yasağının-süresini-uzattı/a-48109580> Erişim Tarihi: 30.03.2019.
- Almanya'da 'Jamaika' koalisyonu bekleniyor, *TRT Haber*, 26 Eylül 2017, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-jamaika-koalisyonu-bekleniyor-335157.html> Erişim Tarihi: 26.01.2018.
- Almanya'da "Jamaika" koalisyonu kurulamadı, *NTV Haber*, 20.11.2017, https://www.ntv.com.tr/dunya/almanyada-jamaika-koalisyonu-kurulamadi,Kiltf-yPuUS-40WEd-svgQ?_ref=infinite Erişim Tarihi: 26.01.2018.
- Almanya'da koalisyon anlaşması imzalandı, *Deutsche Welle Türkçe* 12.03.2018, <https://www.dw.com/tr/almanyada-koalisyon-anla%C5%9Fmas%C4%B1-imzaland%C4%B1/a-42942750> Erişim Tarihi: 18.03.2018.
- Almanya'da Suudilere devriye botu üretimi askıya alındı. *Deutsche Welle Türkçe*, 08.11.2018, <https://www.dw.com/tr/almanyada-suudilere-devriye-botu-üretimi-askıya-alındı/a-46215512> Erişim Tarihi: 16.12.2018.

- Almanya’da yeni hükümet iş başında. *Deutsche Welle Türkçe* 14.03.2018. <https://www.dw.com/tr/almanyada-yeni-h%C3%BCk%C3%BCmet-i%C5%9F-ba%C5%9F%C4%B1nda/a-42975830> Erişim Tarihi: 18.03.2018.
- Almanya’dan Katar’a destek: ‘Trumplaşma’ çok tehlikeli. *Deutsche Welle Türkçe*, 06.06.2017. <https://www.dw.com/tr/almanyadan-katara-destek-trumplaşma-çok-tehlikeli/a-39136790> Erişim Tarihi: 14.06.2017.
- Almanya’nın silahsız asker gönderme planı. *Deutsche Welle Türkçe*, 09.04.2019. <https://www.dw.com/tr/almanyanın-silahsız-asker-gönderme-planı/a-48260139> Erişim Tarihi: 10.04.2019.
- Amjahid, Mohamed, “Wirtschaftskonferenz in Ägypten: Abdel Fatah al Sisi ruft, Sigmar Gabriel kommt”, *Der Tagesspiegel*, 13.03.2015, <https://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/wirtschaftskonferenz-in-aegypten-abdel-fatah-al-sisi-ruft-sigmar-gabriel-kommt/11501310.html> Erişim Tarihi: 08.10.2018
- Ansari, H., *Deutsch-Iranische Beziehungen nach dem Zweiten Weltkrieg*, (Diss.) Ludwig-Maximilians-Universität, München 1967.
- Anzahl der Ausländer aus Syrien in Deutschland von 2008 bis 2018, *Statsita*, 26.04.2019, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/463384/umfrage/auslaender-aus-syrien-in-deutschland/> Erişim Tarihi: 04.05.2019
- Asadpour, Ahamd Ali, *Der Iran in der internationalen Politik 1939-1948*, Dissertation (Yayınlanmış doktora tezi) Universität Mannheim, 2002. https://ub-madoc.bib.uni-mannheim.de/80/1/Dissertation_asadpour.pdf Erişim Tarihi: 13.04.2017.
- Ateş, Ahmet, *1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış Politikası*. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı - Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Konya 2012. <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1192/325862.pdf?sequence=1> Erişim Tarihi: 24.05.2017.
- Atomprogramm: EU verhängt bisher schärfste Iran-Sanktionen, *Handelsblatt*, 26.07.2010, <https://www.handelsblatt.com/politik/international/atomprogramm-eu-verhaengt-bisher-schaerfste-iran-sanktionen/3498946.html?ticket=ST-2372952-k34EorbYGdpdvwGM6IZ9-ap2> Erişim Tarihi: 06.07.2018
- Atomstreit: EU zieht Iran die Daumenschrauben an, *Focus Online*, 26.07.2010, https://www.focus.de/politik/ausland/iran/atomstreit-eu-zieht-iran-die-daumenschrauben-an_aid_534538.html Erişim Tarihi: 06.07.2018

- Atomstreit: Merkel will Iran mit Sanktionen bestrafen, *Spiegel Online*, 15.03.2010, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/atomstreit-merkel-will-iran-mit-sanktionen-bestrafen-a-683677.html> Erişim Tarihi: 13.08.2018
- Atomstreit: Westerwelle droht Iran mit schärferen Sanktionen, *Spiegel Online*, 25.11.2009, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/atomstreit-westerwelle-droht-iran-mit-schaerferen-sanktionen-a-663509.html> Erişim Tarihi: 13.08.2018
- Attacke auf Gaza-Hilfskonvoi Empörung über Israels tödlichen See-Angriff, *Spiegel Online*, 31.05.2010, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/attacke-auf-gaza-hilfskonvoi-empoeerung-ueber-israels-toedlichen-see-angriff-a-697703.html> Erişim Tarihi: 26.04.2018
- Auf Einladung seines deutschen Amtskollegen, Herrn Guido Westerwelle: Herr Medelci vom 13. bis 14 März auf Staatsbesuch in Deutschland, *Algerische Botschaft Berlin*, 13.03.2013, <http://www.algerische-botschaft.de/ar/startseite/archive-details/article/140.html> Erişim Tarihi: 26.10.2018
- Außenminister Gabriel lobt Katars Krisenpolitik, *Spiegel*, 04.07.2017, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/aussenminister-sigmar-gabriel-lobt-katars-krisenpolitik-a-1155968.html> Erişim Tarihi: 08.07.2017.
- Ägypten: Merkel fordert Freilassung Mursis, *Stern*, 15.07.2013, <https://www.stern.de/politik/deutschland/aegypten-merkel-fordert-freilassung-mursis-3796248.html> Erişim Tarihi: 28.05.2017
- Ägypten: Mursi trotz Militär und Opposition, *Spiegel Online*, 03.07.2013, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/aegypten-mursi-trotzt-militaer-und-opposiiton-a-909105.html> Erişim Tarihi: 26.05.2017
- Ägypten: Westerwelle trifft neue politische Führung in Kairo, *Franfurter Allgemeine Zeitung*, 01.08.2013, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/afrika/aegypten-westerwelle-trifft-neue-politische-fuehrung-in-kairo-12315133.html> Erişim Tarihi: 28.05.2017.
- Ägypten verurteilt Mursi-Anhänger: Todesstrafe auch gegen Führer der Muslimbruderschaft verhängt, *AG Friedensforschung*, 29.04.2014 <http://www.ag-friedensforschung.de/regionen/Aegypten1/urteil3.html> Erişim Tarihi: 28.05.2019.
- Backhaus, Andrea, “Fünf vor acht / Ägypten: Das Geschäft mit dem Despoten”, *Zeit Online*, 18.05.2016, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2016-05/aegypten-menschenrechte-diplomatie-5vor8> Erişim Tarihi: 24.05.2017
- Backhaus, Andrea, “Warum wir Rabaa nicht vergessen dürfen”, *Zeit Online*, 14.08.2018, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2018-08/aegypten-rabaa-massaker-abdelfattah-al-sisi-militaer-5vor8> Tarihi: 28.05.2019
- Bahrain: Beziehungen zu Deutschland, *Auswärtiges Amt*, 2018. <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/bahrain->

[node/deutschland-und-bahrain--bilaterale-beziehungen/204118](https://www.deutschland.de/tr/bm-baris-misyonlari-mavi-migferli-alman-askerleri) Erişim Tarihi: 07.11.2018.

Barış İçin Görev başında, *Deutschland.de*, 02.05.2019, <https://www.deutschland.de/tr/bm-baris-misyonlari-mavi-migferli-alman-askerleri> Erişim Tarihi: 14.05.2019

Benign neglect, *Merriam-Webster*, 2018. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/benign%20neglect> Erişim Tarihi: 12.01.2018

Bergmann, Ronen und Holger Stark, “Arms Export : Corruption Allegations Shake German-Israeli Cooperation”, *Zeit Online*, 13.10.2017, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2017-10/arms-exports-israel-germany-corruption-allegations/komplettansicht> Erişim Tarihi: 27.03.2019

Berlin - Riyad hattında buzlar çözüldü. *Deutsche Welle Türkçe*, 29.09.2018. <https://www.dw.com/tr/berlin-riyad-hatt%C4%B1nda-buzlar-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCld%C3%BC/a-45642246> Erişim Tarihi: 12.02.2018

Berlin will Iran zum Einlenken bewegen, *Der Tagesspiegel*, 05.02.2006, <https://www.tagesspiegel.de/politik/berlin-will-iran-zum-einlenken-bewegen/681590.html> Erişim Tarihi: 12.08.2018

Besuch des Emirs. *Botschaft des Staates Kuwait – Berlin*, 20 Januar 2013. http://www.kuwait-botschaft.de/index.php/politik/bilaterale-besuche/item/besuch-des-emirs-von-kuwait-in-deutschland-im-april-2010?category_id=32 Erişim Tarihi: 07.08.2018.

Besuch in Beirut: Merkel sagt dem Libanon weitere Unterstützung zu, *Handelsblatt*, 22.06.2018, <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/besuch-in-beirut-merkel-sagt-dem-libanon-weitere-unterstuetzung-zu/22723660.html?ticket=ST-500419-dbikjKdYXXJnfShtRcPH-ap6> Erişim Tarihi: 09.07.2018

Beş başlıkta Yemen Savaşı, *Deutsche Welle Türkçe*, 06.11.2018. <https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-ba%C5%9F%C4%B1kta-yemen-sava%C5%9F%C4%B1/a-46160545> Erişim Tarihi: 15.11.2018.

Beziehungen zu Deutschland, Handelsbeziehungen. *Botschaft des Staates Kuwait – Berlin* 2013, <http://www.kuwait-botschaft.de/index.php/wirtschaft/die-wirtschaftsbeziehungen-zwischen-kuwait-und-deutschland> Erişim Tarihi: 07.08.2018

Beziehungen zwischen Kuwait und Deutschland, *Arab Business Center*, Stuttgart 2014, <https://www.arab-business-center.info/beziehungen-zwischen-kuwait-und-deutschland/> Erişim Tarihi: 07.08.2018

- Bilaterale Beziehungen „auf gutem Fundament“, *Auswärtiges Amt*, 13.06.2014, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/marokko-node/140613-bm-mezouar/262792> Erişim Tarihi: 02.06.2018
- Braun, Stefan, “Merkel in Ägypten : Halten! Stützen! Stabilisieren!”, *Süddeutsche Zeitung*, 02.03.2017, <https://www.sueddeutsche.de/politik/merkel-in-aegypten-halten-stuetzen-stabilisieren-1.3403332> Erişim Tarihi: 06.12.2018
- Braun, Stefan, und Roßmann, Robert, “Wie es zum Eklat mit Israel kommen konnte”, *Süddeutsche Zeitung*, 26.04.2017, <https://www.sueddeutsche.de/politik/abgesagtes-treffen-wie-es-zum-eklat-mit-israel-kommen-konnte-1.3479399> Erişim Tarihi: 27.03.2019
- Brom, Shlomo, “Making the West Bank a Model”, *bitterlemons.org*, 21.05.2007, <http://old.heskem.org.il/media-view87f0.html?id=683&meid=11> Tarihi: 01.07.2018
- Brössler, Daniel, “Deutscher Außenminister in Ägypten: Einmal darf Westerwelle deutlich werden”, *Süddeutsche Zeitung*, 01.08.2013, <https://www.sueddeutsche.de/politik/deutscher-aussenminister-in-aegypten-einmal-darf-westerwelle-deutlich-werden-1.1736678> Erişim Tarihi: 28.05.2017
- Brössler, Daniel und Fried, Nico, “Mubarak und die Deutschen: Schwärmen vom Diktator”, *Süddeutsche Zeitung*, 01.02.2011, <https://www.sueddeutsche.de/politik/westerwelle-ueber-mubarak-schwaermen-vom-diktator-1.1053521> Erişim Tarihi: 18.09.2018
- Bruns, Tissy und Delfs, Arne, “Fischer sucht Verbündete für Friedensplan”, *Die Welt*, 10.04.2002, <https://www.welt.de/print-welt/article383372/Fischer-sucht-Verbuendete-fuer-Friedensplan.html> Erişim Tarihi: 10.10.2017
- Bundesaußenminister Gabriel warnt vor Ausstieg der USA aus Iran-Atomabkommen”, *Die Welt*, 12.10.2017, <https://www.welt.de/newsticker/news1/article169594041/Bundesaussenminister-Gabriel-warnt-vor-Ausstieg-der-USA-aus-Iran-Atomabkommen.html> Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Bundesaußenminister in Libyen, Tunesien und Algerien:Westerwelle begibt sich auf schwieriges Terrain, *RP Online*, 07.01.2012, https://rp-online.de/politik/deutschland/westerwelle-begibt-sich-auf-schwieriges-terrain_aid-13851807 Erişim Tarihi: 25.10.2018
- Bundespräsident Gauck in Tunis eingetroffen, *Deutsche Welle*, 27.04.2015, <https://www.dw.com/de/bundespraesident-gauck-in-tunis-eingetroffen/a-18411935> Erişim Tarihi: 15.05.2019

- Bundestag verlängert Bundeswehrmissionen, *Zeit Online*, 12 Aralık 2017, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-12/auslandseinsaetze-bundeswehr-bundestag-verlaengerung> Erişim Tarihi: 03.02.2019
- Bundestag verlängert Bundeswehr-Missionen, *Tagesschau*, 22.03.2018, <https://www.tagesschau.de/inland/terror-is-irak-bundeswehr-101.html> Erişim Tarihi: 03.02.2019
- Bundeszentrale für politische Bildung, “Globale Finanz- und Wirtschaftskrise 2008/2009”, 15.11.2017, <http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/52584/finanz-und-wirtschaftskrise> Erişim Tarihi:18.01.2018
- Bundeszentrale für politische Bildung: “Parlamentwahl in Ägypten”, 08.01.2016, <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/213758/parlamentwahl-in-aegypten> Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 23.05.2017.
- Bush: Erster Schritt muss von Hamas ausgehen, *Süddeutsche Zeitung*, 17.05.2010, s. 2, <https://www.sueddeutsche.de/politik/krieg-im-gaza-streifen-bush-erster-schritt-muss-von-hamas-ausgehen-1.373876-2> Erişim Tarihi: 01.07.2018.
- Cezayir 1992: Yaza hiç dönmeyen ilk Arap Baharı, *Mepa News*, 01.04.2018, <https://www.mepanews.com/cezayir-1992-yaza-hic-donmeyen-ilk-arap-bahari-3681h.htm> Erişim Tarihi: 03.10.2018
- Chase, Jefferson, “German arms exports - what you need to know”, *Deutsche Welle*, 10.29.2017, <https://www.dw.com/en/german-arms-exports-what-you-need-to-know/a-41160691> Erişim Tarihi: 01.09.2018
- Chase, Jefferson “German-Israeli relations: What you need to know”, *Deutsche Welle*, 17.04.2018, <https://www.dw.com/en/german-israeli-relations-what-you-need-to-know/a-41800745> Erişim Tarihi: 23.04.2018
- Crisis with Germany over Sub Deal with Egypt”, *Israelnationalnews*, 04.09.2012, <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/159617> Erişim Tarihi: 25.04.2018.
- Croituru, Joseph, “Merkel in Ägypten: Vereint im Antiterrorkampf”, *Deutsche Welle*, 02.03.2017, <https://www.dw.com/de/merkel-in-%C3%A4gypten-vereint-im-antiterrorkampf/a-37773746-0> Erişim Tarihi: 06.12.2018
- Çalık, Ramazan, “Türk-Alman İlişkileri (1923-1944)”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354633> Erişim Tarihi: 22.04.2017.
- Çam, Tuğrul, “Dünden bugüne İran nükleer anlaşması”, *Anadolu Ajansı*, 09.05.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/duydu-iran-nukleer-anlasmasi/1139503> Erişim Tarihi: 05.07.2018

- Dalaman, Cem, “Snowden’den Almanya’yı Karıştıran Yeni Açıklama”, *Amerikanın Sesi*, 08.07.2013, <https://www.amerikaninsesi.com/a/snowdenden-almanyayi-karistiran-yeni-aciklama/1697366.html> Erişim Tarihi: 03.12.2018
- Das erste Loch in der Mauer, *Die Zeit*, Nr. 41. 8 Oktober 1993, <https://www.zeit.de/1993/41/das-erste-loch-in-der-mauer/komplettansicht> Erişim Tarihi: 17.03.2017
- Das sagte Kanzlerin Angela Merkel vor der Knesset, Die Rede von 2008 im Wortlaut, *Welt*, 18.03.2008, <https://www.welt.de/politik/article1814071/Das-sagte-Kanzlerin-Angela-Merkel-vor-der-Knesset.html> Erişim Tarihi: 06.03.2017.
- David, Barak, “Israel and Germany in unprecedented diplomatic crisis over Jerusalem construction”, *Haaretz*, 02.10.2011, <https://www.haaretz.com/1.5185183> Erişim Tarihi: 26.04.2018
- David, Barak, “Merkel Chides Netanyahu for Failing to Make ‘A Single Step to Advance Peace’”, *Haaretz*, 25.02.2011, <https://www.haaretz.com/1.5127641> Erişim Tarihi: 26.04.2018
- DDR Mythos und Wirklichkeit, Staat und Gesellschaft, *Konrad-Adenauer-Stiftung*, 2017, <http://www.kas.de/wf/de/71.6610/> Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Dehghan, Saeed Kamali, “Iran Accuses Siemens of Helping Launch Stuxnet Cyber-attack”, *The Guardian*, 17.04.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/17/iran-siemens-stuxnet-cyber-attack> Erişim Tarihi: 13.08.2018
- Demokratie in Tunesien stärken, *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 22. März 2013, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/demokratie-in-tunesien-staerken-469920> Erişim Tarihi: 28.10.2018
- Der Erste Golfkrieg (1980-1988), *Bundeszentrale für politische Bildung*, 18.09.2015. <https://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/212301/erster-golfkrieg> Erişim Tarihi: 12.09.2017.
- Der Einsatz Counter Daesh / Capacity Building Iraq, *Bundeswehr*, 04.02.19, https://www.einsatz.bundeswehr.de/portal/a/einsatzbw/start/aktuelle_einsaetze/irak/hintergrund/!ut/p/z1/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfljo8zinSx8QnyMLI2MXNzNjQ0cAy2CHc1cjA0MLA30wwkpiAJKG-AAjgb6wSmp-pFAM8xxm2GqH6wfpR-VIViWWKFXkF9UkpNaopeYDhKhfmRGYI5KTmpAfrIjRKAgn6LcoNxREQB2FqPX/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922DG730AQ8SA6D30095 Erişim Tarihi: 06.02.2019
- Der Einsatz im Libanon, *Soldatenabsicherung*, 2017, <https://soldatenabsicherung.de/weiteres/begriffe-und-bezeichnungen/artikel-und->

[paragrafen/19-info-weitere-einsaetze/61-unifil-2.html](#) Erişim Tarihi:
14.05.2019

Der Spiegel: Nahost-Politik “Heiße Zonen”. 19. Jahrgang Nr. 6, Februar 1965.
<http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/46169298> Erişim Tarihi:
13.05.2017.

Der Tod ist ein Händler aus Deutschland, In: *Taz. die tageszeitung*, 01.02.1994.
<http://www.taz.de/!1579083/> Erişim Tarihi: 12.09.2017.

Deutsche Außenpolitik SPD feiert Kohl und Adenauer. *Spiegel Online*, 26.08.2011.
<http://www.spiegel.de/politik/deutschland/deutsche-aussenpolitik-spd-feiert-kohl-und-adenauer-a-782523.html> Erişim Tarihi: 19.01.2018.

Deutsche Hilfe im Golfkrieg 1991. WELT am SONNTAG, 01.12.2002.
<https://www.welt.de/print-wams/article104376/Deutsche-Hilfe-im-Golfkrieg-1991.html> Erişim Tarihi: 11.10.2017.

Deutsche Waffenlieferungen, Spekulationen über U-Boot-Deal mit Ägypten, *Spiegel Online*, 02.09.2012, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/angebliche-lieferung-deutscher-u-boote-nach-aegypten-a-853473.html> Erişim Tarihi: 25.04.2018

“Deutschland hat keinen Kompass”: Helmut Kohl kritisiert deutsche Außenpolitik scharf, *Franfurter Allgemeine Zeitung*, 24.08.2011,
<https://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/deutschland-hat-keinen-kompass-helmut-kohl-kritisiert-deutsche-aussenpolitik-scharf-11124245.html>
Erişim Tarihi: 08.08.2017

Deutschland liefert Panzerabwehrraketen an Kurden, *Spiegel Online*, 31.08.2014.
<https://www.spiegel.de/politik/ausland/irak-deutschland-schickt-kurden-panzerabwehrraketen-a-989117.html> Erişim Tarihi: 02.02.2019

Deutschland und Iran wollen ihre Beziehungen ausbauen - Demonstration am Rande des Besuchs”, *Tagesspiegel*, 07.03.2000,
<https://www.tagesspiegel.de/politik/deutschland-und-iran-wollen-ihre-beziehungen-ausbauen-demonstration-am-rande-des-besuchs/127800.html>
Erişim Tarihi: 13.09.2017

Deutschland und Jordanien: bilaterale Beziehungen, *Auswärtiges Amt*, 15.03.2019.
<https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/jordanien-node/-/218014> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

Deutschland und Libanon: bilaterale Beziehungen, *Auswärtiges Amt*, 29.01.2019,
<https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/libanon-node/-/204054> Erişim Tarihi: 02.02.2019

- Deutschland und Marokko: bilaterale Beziehungen, *Auswärtiges Amt*, 06.05.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/marokko-node/-/224064> Erişim Tarihi: 15.05.2019
- Die Konrad Adenauer Stiftung, “Vereinigte Arabische Emirate: Allgemeine Grundlagen – Länderinformation”, <http://www.kas.de/wf/doc/540-1442-1-30.pdf> Erişim Tarihi: 12.07.2017.
- Die Westintegration der Bundesrepublik Deutschland, Konrad-Adenauer-Stiftung 2017, <http://www.kas.de/wf/de/71.6597/> Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Diehl, Jörg & Seibt, Philipp & Stenzel, Kendra und Ternieden, Hendrik, “Silvester-Übergriffe und die Folgen: Eine Nacht in Köln”, *Spiegel Online*, 05.01.2016, <https://www.spiegel.de/panorama/justiz/koeln-was-in-der-silvesternacht-am-bahnhof-geschah-a-1070625.html> Erişim Tarihi: 03.06.2018
- Diekmann, Kai & Christian Stenzel, “Bild meets Israels Prime Minister: Can’t German politicians criticize you, Mr. Netanyahu?”, *Bild*, 28.04.2017, <https://www.bild.de/politik/ausland/benjamin-netanjahu/netanyahu-interview-51492492.bild.html> Erişim Tarihi: 27.03.2019
- Dörtlü Suriye zirvesinden anayasa çağrısı, *Deutsche Welle Türkçe*, 27.10.2018, <https://www.dw.com/tr/dörtlü-suriye-zirvesinden-anayasa-çağrısı/a-46063584> Erişim Tarihi: 13.11.2018
- Dubai-Affäre: Mord an Hamas-Führer beschäftigt nun auch deutsche Behörden, *Zeit Online*, 21.02.2010, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2010-02/dubai-mossad-hamas-pass> Erişim Tarihi: 25.04.2018
- Duden Wirtschaft von A bis Z: Grundlagenwissen für Schule und Studium, Beruf und Alltag. 6. Aufl. Mannheim: Bibliographisches Institut 2016. Lizenzausgabe Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung 2016. In: Bundeszentrale für politische Bildung. <http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/lexikon-der-wirtschaft/19635/homo-oeconomicus> Erişim Tarihi: 20.05.2018.
- Egypt’s al-Sisi begins controversial Berlin visit, *Deutsche Welle*, 03.06.2015, <https://www.dw.com/en/egypts-al-sisi-begins-controversial-berlin-visit/a-18493598> Erişim Tarihi: 08.10.2018
- Ehrenstein, Claudia, “Westerwelles bewegender Besuch auf dem Tahrir-Platz”, *Welt*, 24.02.2011, <https://www.welt.de/politik/ausland/article12636464/Westerwelles-bewegender-Besuch-auf-dem-Tahrir-Platz.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017
- Erneut Hunderte Ägypter zum Tode verurteilt, *Amnesty International*, 30.04.2014, <https://www.amnesty.de/2014/4/30/erneut-hunderte-aegypter-zum-tode-verurteilt> Erişim Tarihi: 28.05.2019

- Eröffnung der ersten deutschen Schule im Irak, *Neue Zürcher Zeitung*, 15.9.2010, https://www.nzz.ch/deutsche_schule_irak-1.7565466 Erişim Tarihi: 11.05.2017, Okul için bkz. Die Deutsche Schule Erbil. 2010, <http://ds-e.org/index.php/de/>
- Erste Deutsch-Algerische Gemischte Wirtschaftskommission stellt bilaterale Wirtschaftsbeziehungen auf neue Grundlage, *Pressemitteilung Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit* (09.03.2011), 04.04.2011, *Bundesministerium für Bildung und Forschung*, imove, http://www.imove-germany.de/cps/rde/xchg/imove_projekt_de/hs.xsl/alle_news.htm?content-url=/cps/rde/xchg/imove_projekt_de/hs.xsl/11855.htm Erişim Tarihi: 25.10.2018
- Erstmals Bündnisfall ausgerufen, *Frankfurter Allgemeine Zeitung FAZ*, 02.10.2001. <https://www.faz.net/aktuell/politik/nato-erstmals-buendnisfall-ausgerufen-131269.html> Erişim Tarihi: 10.10.2017.
- Eski Almanya Başbakanı Schmidt'e Nazi suçlaması, *CNN Türk*, 01.12.2014. <https://www.cnnturk.com/haber/dunya/eski-almanya-basbakani-schmidte-nazi-suclamasi> Erişim Tarihi: 14.08.2017
- Export nach und Import aus Ägypten, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Afrika/Aegypten/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 11.12.2018
- Export nach und Import aus Irak, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Irak/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 06.04.2018
- Export nach und Import aus Iran, Islamische Republik", *Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Außenwirtschaftsportal Bayern*, 2018, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Iran/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 07.07.2018
- Export nach und Import aus Israel, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Israel/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Export nach und Import aus Kuwait, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern* <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Kuwait/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 07.08.2018.
- Export nach und Import aus Syrien, Arabische Republik, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, *Außenwirtschaftsportal Bayern*, <https://www.auwi-bayern.de/Asien/Syrien/export-import-statistik.html> Erişim Tarihi: 06.01.2018
- Ex-official: Netanyahu approved sale of German submarines to Egypt", *The Middle East Monitor*, 18.03.2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20190318-ex-official-netanyahu-approved-sale-of-german-submarines-to-egypt/> Erişim Tarihi: 20.03.2019

- Fasse, Markus, “Rüstungsindustrie: EADS gewinnt Riesen-Auftrag in Saudi-Arabien”, *Handelsblatt*, 01.07.2009, <https://www.handelsblatt.com/unternehmen/industrie/ruestungsindustrie-eads-gewinnt-riesen-auftrag-in-saudi-arabien/3210550.html?ticket=ST-4377477-t66VYDa61fSJXMZAK33a-ap6> Erişim Tarihi: 01.09.2018
- Filistin’de Hamas zaferi, *BBC Türkçe*, 26 Ocak, 2006, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060126_hamas_lead.shtml Erişim Tarihi: 01.04.2017
- Finlandiya mutfağı “Smörgasbord” 25.12.2010. <http://www.cukurcumatimes.com/2010/12/finlandiya-noel-mutfag.html>
- Fischer, Joschka, “Ich war einer der letzten Rock’n’Roller der deutschen Politik“, Jens König, Lukas Wallraff, Ulrike Winkelmann, Interview mit Fischer, In: *taz*, 23.9.2005, s. 3-5, <http://www.taz.de/!541437/> Erişim Tarihi: 12.11.2018
- Föderl-Schmid, Alexandra, “Schmutziger U-Boot-Deal”, *Süddeutsche Zeitung*, 08.11.2018, <https://www.sueddeutsche.de/politik/israel-schmutziger-u-boot-deal-1.4202536> Erişim Tarihi: 27.03.2019
- Fried, Nico, “FDP bricht Jamaika-Sondierungen ab”, *Süddeutsche Zeitung*, 20. November 2017, <https://www.sueddeutsche.de/politik/sondierung-fdp-bricht-jamaika-sondierungen-ab-1.3755800> Erişim Tarihi: 26.01.2018
- Friederichs, Hauke, “Rüstungsindustrie: Schweres Gerät für einen guten Kunden”, *Zeit*, 31.12.2018, <https://www.zeit.de/politik/2018-12/ruestungsindustrie-transportpanzer-algerien-produktion-rheinmetall/komplettansicht> 15.01.2019
- Friedrich-Ebert-Stiftung, FES Almanya, 26.12.2012. <http://www.festr.org/pages/tuerkce/hakkimizda/fes-almanya.php> Erişim Tarihi: 17.03.2017.
- Gabriels Besuch in Teheran endet mit einem Eklat, *Zeit Online*, 04.10.2016, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2016-10/iran-sigmar-gabriel-treffen-ali-laridschani-absage> Erişim Tarihi: 07.07.2018
- Gabriel reist mit Wirtschaftsdelegation nach Teheran, *Zeit Online*, 19.07.2015, <https://www.zeit.de/wirtschaft/2015-07/sigmar-gabriel-iran-atomabkommen-teheran-hassan-ruhani> Erişim Tarihi: 07.07.2018
- Gabriel würdigt Al-Sisi als “beeindruckenden Präsidenten”, *Weser-Kurier*, 17.04.2016, https://www.weser-kurier.de/deutschland-welt/deutschland-welt-politik_artikel,-Gabriel-wuerdigt-AlSisi-als-beeindruckenden-Praesidenten-_arid.1357035.html Erişim Tarihi: 24.05.2017

- Gaier, Malte & Azimi, Tuba and Blumenthal, Felix, "Germany and Lebanon, a review of bilateral ties, shared interests and common values", *Konrad-Adenauer-Stiftung*, 29.01.2018,
https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_51383_2.pdf/7324db3d-6d1a-84a1-b6bc-1236df3887c3?version=1.0&t=1539647982091
 Erişim Tarihi: 07.02.2018
- Galaktionow, Barbara und Anna Reuß, "Von Kohls Mädchen zur ewigen Kanzlerin." *Süddeutsche Zeitung* 14. März 2018.
<https://www.sueddeutsche.de/politik/merkels-spitznamen-von-kohls-maedchen-zur-ewigen-kanzlerin-1.3904881> Erişim Tarihi: 16.03.2018
- Gebauer, Matthias, "Vermittlerrolle für Deutschland in Syrien: Westerwelle weist Assads Vorschlag zurück", *Spiegel Online*, 06.10.2013,
<https://www.spiegel.de/politik/ausland/assad-im-spiegel-gespraech-westerwelle-lehnt-vermittlerrolle-ab-a-926302.html>
- Gebauer, Matthias, "Kurdenkonflikt im Nordirak. Bundeswehr setzt Peschmerga-Training aus", *Spiegel*, 16.10.2017, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/irak-bundeswehr-setzt-wegen-kurden-konflikt-peschmerga-training-aus-a-1173199.html> Erişim Tarihi: 17.10.2017.
- Gebauer, Matthias, "Bundeswehr startet neue Irak-Mission", *Spiegel Online*, 29.08.2018,
<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/kampf-gegen-is-bundeswehr-startet-neue-irak-mission-a-1225482.html> Erişim Tarihi: 03.02.2019
- Gebauer, Matthias und Schult, Christoph, "Deutsche Soldaten sollen keine Immunität vor Scharia bekommen". *Spiegel Online*, 26.08.2017,
<https://www.spiegel.de/politik/ausland/bundeswehr-in-jordanien-soldaten-sollen-keine-immunitaet-vor-scharia-bekommen-a-1164573.html> Erişim Tarihi: 28.08.2017
- Gebauer, Matthias und Sydow, Christoph, "Bundesregierung warnt vor Wiedererstarken des IS", *Spiegel Online*, 01.08.2018,
<https://www.spiegel.de/politik/ausland/islamischer-staat-bundesregierung-warnt-vor-wiedererstarken-des-is-im-irak-a-1221169.html> Erişim Tarihi: 03.02.2019
- Gehlen, Martin, "Abdel Fattah al-Sissi: Ägyptens neuer Gewaltherrscher", *Zeit Online*, 09.06.2014,
<https://www.zeit.de/politik/ausland/2014-06/aegypten-sissi-amtseinfuehrung> Erişim Tarihi: 01.06.2019
- Gehlen, Martin, "Al-Sissi: Mäßig willkommener Gast vom Nil", *Zeit Online*, 1. Juni 2015, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2015-06/aegypten-abdel-fattah-al-sissi-staatsbesuch-berlin> Erişim Tarihi: 24.05.2017.

- Gehlen, Martin, “Ägypten: Staatlich angeordnetes Massaker” *Zeit Online*, 13.08.2014, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2014-08/aegypten-muslimbrueder-massaker-rabaa-jahrestag> Erişim Tarihi: 28.05.2019
- Gehlen, Martin, “Ein Dogmatiker führt Ägypten”, *Zeit Online*, 25. Juni 2012, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2012-06/portraet-mohammed-mursi/komplettansicht> Erişim Tarihi: 25.05.2017
- Gehlen, Martin & Meier, Albrecht, “Erneut Massaker und viele Tote: Ägypten versinkt in der Gewalt”, *Der Tagesspiegel*, 19.08.2013, <https://www.tagesspiegel.de/politik/erneut-massaker-und-viele-tote-aegypten-versinkt-in-der-gewalt/8661366.html> Erişim Tarihi: 28.05.2019
- German Weapons for the World How the Merkel Doctrine Is Changing Berlin Policy, *Spiegel Online*, 03.12.2012, <https://www.spiegel.de/international/germany/german-weapons-exports-on-the-rise-as-merkel-doctrine-takes-hold-a-870596-2.html> Erişim Tarihi: 12.12.2018
- Germany: EU Foreign Ministers to discuss Joschka Fischer’s “ideas” on peace in the Middle East”, *ReliefWeb*, 15.04.2002, <https://reliefweb.int/report/israel/germany-eu-foreign-ministers-discuss-joschka-fischers-ideas-peace-middle-east> Erişim Tarihi: 10.10.2017
- Germany and the WTO. https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/germany_e.htm Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- German foreign policy, The unadventurous eagle, *The Economist*, 12.05.2011, <https://www.economist.com/europe/2011/05/12/the-unadventurous-eagle> Erişim Tarihi: 19.01.2018
- Germany I. German-Persian diplomatic relations, *The Encyclopædia Iranica*, Vol. X, Fasc. 5, s. 506-519, <http://www.iranicaonline.org/articles/germany-i> Erişim Tarihi: 04.07.2018
- Geschäftsordnung des Deutschen Bundestages, VII. Ausschüsse § 54 – 74, Ständige Ausschüsse und Sonderausschüsse. In: https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/go_btg/go07/245166 Erişim Tarihi: 12.03.2017
- Golda Meir, Prime Minister of Israel, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Golda-Meir> Erişim Tarihi: 07.06.2017
- Goldmann, Lisa, Ist das Fernsehen tot? *Zeit Online. ZEIT Campus* Nr. 2/2016, 9. Februar 2016. <http://www.zeit.de/campus/2016/02/tv-internet-fernsehen-streaming-zuschauer> Erişim Tarihi: 20.03.2017.

- Gorzewski, Andreas “Rauswurf der Stiftungen aus Ägypten”, *Deutsche Welle*, 18.05.2016, <https://www.dw.com/de/rauswurf-der-stiftungen-aus-ägypten/a-19265337> Erişim Tarihi: 24.05.2017.
- Grafiklerle: Suriye’de 8. yılına giren savaş, *BBC Türkçe*, 15 Mart 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137> Erişim Tarihi: 06.05.2018.
- Gräßler, Bernd, “Westerwelle fordert Mursis Freilassung”, *Deutsche Welle*, 12.07. 2013, <https://www.dw.com/de/westerwelle-fordert-mursis-freilassung/a-16947398-0> Erişim Tarihi: 28.05.2017
- Grenzsicherung: Deutschland gibt Rüstung für Algerien frei, *Handelsblatt*, 03.07.2011, <https://www.handelsblatt.com/politik/international/grenzsicherung-deutschland-gibt-ruestung-fuer-algerien-frei/4352684.html?ticket=ST-2084971-wTgCsQvvyJmqVyNLGhUl-ap6> Erişim Tarihi: 02.06.2019
- Gül, Murat, *German Foreign Policy: Change and Continuity (1949-2000)*, Diss. METU, 2003, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.424.9965&rep=rep1&type=pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2017
- Güldemir, Furkan / Muhammed Ali Akman. “Sabra ve Şatilla katliamının 35. Yılı”. *Anadolu Ajansı*, 16.09.2017. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sabra-ve-satilla-katliaminin-35-yili-/911849> Erişim Tarihi: 14.10.2017.
- Günther, Inge, “Umstrittener U-Boot-Deal mit Israel genehmigt”, *Frankfurter Rundschau*, 22.10.2017, <https://www.fr.de/politik/umstrittener-u-boot-deal-israel-genehmigt-11000162.html> Erişim Tarihi: 04.02.2018
- Harding, Luke, “Merkel promises to transform Germany's relationship with US”, *The Guardian* 31 Oct. 2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/31/germany.lukeharding> Erişim Tarihi: 16.01.2018.
- Heckel, Margaret, & Jacques Schuster, Christoph Keese, “Warum sollen unsere Soldaten in den Libanon, Frau Merkel?”, *Welt am Sonntag*, 20.08.2006, <https://www.welt.de/print-wams/article86911/Warum-sollen-unsere-Soldaten-in-den-Libanon-Frau-Merkel.html> Erişim Tarihi: 04.04.2018
- Hegmann, Gerhard, “Deutsche Waffen für die Scheichs”, *Welt*, 15.06.2017, https://www.welt.de/print/die_welt/wirtschaft/article165555774/Deutsche-Waffen-fuer-die-Scheichs.html Erişim Tarihi: 02.06.2019
- Hein, Matthias von, “Yemen savaşında Alman silahları kullanıldı mı?” *Deutsche Welle Türkçe*, 06.12.2018. <https://www.dw.com/tr/yemen-sava%C5%9F%C4%B1nda-alman-silahlar%C4%B1-kullan%C4%B1ld%C4%B1-m%C4%B1/a-46611019> Erişim Tarihi: 08.12.2018.

- Hein, Matthias von, “Suudi Arabistan’a silah neden satılmamalı?”, *Deutsche Welle Türkçe*, 23.10.2018, <https://www.dw.com/tr/suudi-arabistana-silah-neden-sat%C4%B1lmamal%C4%B1/a-46011067> Erişim Tarihi: 16.02.2019.
- Hein, Matthias von und Conrad, Naomi, “Deutschland und Saudi-Arabien: Waffen für den “strategischen Partner””, *Deutsche Welle*, 05.12.2018, <https://www.dw.com/de/deutschland-und-saudi-arabien-waffen-für-den-strategischen-partner/a-46590962> Erişim Tarihi: 10.02.2019
- Hengst, Björn und Carsten Volkery, “Bush in Stralsund; Die teuerste Grillparty der Welt”, *Spiegel Online*, 12.07.2006, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bush-in-stralsund-die-teuerste-grillparty-der-welt-a-426270.html> Erişim Tarihi: 16.01.2018.
- Herman Rainer. Merkel besucht Golfstaaten: Die Kanzlerin bei Freunden. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25.05.2010. <http://www.faz.net/aktuell/politik/merkel-besucht-golfstaaten-die-kanzlerin-bei-freunden-1981730.html> Erişim Tarihi: 12.07.2017.
- Hertel, Peter, “Gegen eine Anerkennung der DDR. Vor 50 Jahren verkündete Konrad Adenauer die Hallstein-Doktrin”. In: *Deutschlandfunk*, 22.09.2005. https://www.deutschlandfunk.de/gegen-eine-erkennung-der-ddr.871.de.html?dram:article_id=125278 Erişim Tarihi: 03.02.2017.
- Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, *UNITED NATIONS General Assembly, Distr. GENERAL A/HRC/12/48*, 25 September 2009, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/12session/A-HRC-12-48.pdf> Erişim Tarihi: 25.04.2018.
- Ide, Robert, “Die Mauer steht noch 50 und auch 100 Jahre”, Der große Irrtum von Erich Honecker. 18.01.2014. In: *Der Tagesspiegel*. <https://www.tagesspiegel.de/berlin/die-mauer-steht-noch-50-und-auch-100-jahre-der-grosse-irrtum-von-erich-honecker/9352568.html> Erişim Tarihi: 04.03.2017
- Internationale Reaktionen zu Ägypten: Erleichterung über Mubaraks Rücktritt, *RP Online*, 12.02.2011, https://rp-online.de/politik/ausland/erleichterung-ueber-mubaraks-ruecktritt_aid-13519083 Erişim Tarihi: 24.05.2017
- Interview mit Edward Snowden, “NSA liefert BND Werkzeuge für Lauschangriff”, *Spiegel*, Heft/28 07.07.2013, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/interview-mit-edward-snowden-im-spiegel-nsa-und-bnd-arbeiten-zusammen-a-909800.html> Erişim Tarihi: 03.12.2018

- Irak Beziehungen zu Deutschland, *Auswärtiges Amt*, April 2017, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/irak-node/-/203980> Erişim Tarihi: 04.03.2018.
- Iran-Konflikt: Merkel will Bush zu diplomatischer Lösung drängen, *Spiegel Online*, 07.11.2007, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/iran-konflikt-merkel-will-bush-zu-diplomatischer-loesung-draengen-a-515816.html> Erişim Tarihi: 12.08.2018
- Iran's Nuclear Program: Status, *Congressional Research Service*, RL34544, May 10, 2019, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/RL34544.pdf> Erişim Tarihi: 01.06.2019
- Israel bestückt U-Boote aus Deutschland mit Atomwaffen, *Spiegel Online*, 03.06.2012, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/israelische-atomwaffen-auf-u-booten-aus-deutschland-a-836645.html> Erişim Tarihi: 04.02.2018
- İstanbul'da dörtlü Suriye zirvesi düzenlendi: Yıl sonuna kadar anayasa komisyonu kurulması hedefleniyor, *BBC Türkçe*, 27.10.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46004555> Erişim Tarihi: 13.11.2018
- İşİD karşıtı koalisyon Paris'te toplandı, *BBC Türkçe*, 15.09.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140915_isid_koalisyon_paris Erişim Tarihi: 02.02.2019
- İnat, Kemal, "Almanya'nın Ortadoğu Politikası", *Ortadoğu Enstitüsü – ORMER*, 12.06.2015, https://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,34,almanya_nin_ortadogu_politikasi.html Erişim Tarihi: 26.03.2019
- İsrail ile Almanya arasında diplomatik kriz, *AlJazeera Turk*, 26.04.2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/israil-ile-almanya-arasinda-diplomatik-kriz> Erişim Tarihi: 27.03.2019
- İsrail-Mısır ilişkileri altın çağını yaşıyor, *Türkiye Gazetesi* 24.02.2017, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/450125.aspx> Erişim Tarihi: 24.05.2017.
- Jalowy, Stefan, "gyptens Staatsprasident Mubarak in Berlin, Merkel dankt gypten beim Nahost-Friedensprozess", *Demokratie Spiegel*, 04.03.2010, <http://www.demokratie-spiegel.de/redaktionberlinbonn/stefanjalowy/5364359f0d0a14d82.html> Erişim Tarihi: 18.09.2018
- Jansen, Frank, "Verfassungsschutz: Iran will mit allen Mitteln die Atombombe", *Der Tagesspiegel*, 04.07.2016, <http://www.tagesspiegel.de/politik/verfassungsschutz-iran-willmit-allen-mitteln-die-atombombe/13829050.html> Erişim Tarihi: 05.07.2018

- Jazaeri, Shirin / Farsaie, Fahimeh, “Iranischer Atomforscher stirbt bei Anschlag”, *Deutsche Welle*, 11.01.2012, <https://www.dw.com/de/iranischer-atomforscher-stirbt-bei-anschlag/a-6696530> Erişim Tarihi: 06.07.2018
- Thorsten Jungholt, “Besuch im Maghreb: Westerwelle vergleicht Regierung in Tunis mit CSU”, *Welt*, 09.01.2012, <https://www.welt.de/dieweltbewegen/article13806207/Westerwelle-vergleicht-Regierung-in-Tunis-mit-CSU.html> Erişim Tarihi: 25.10.2018
- Kabinett verlängert Mittelmeer-Mission: Bundeswehr setzt UNIFIL-Einsatz fort, *Die Bundesregierung*, 08.05.2019, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/bundeswehr-setzt-unifil-united-nations-interim-force-in-lebanon-einsatz-fort-1605862> Erişim Tarihi: 14.05.2019
- Kammholz, Karsten, “Hamadi Jebali: Besuch eines Bittstellers”, *Hamburger Abendblatt*, 15.03.2012, <https://www.abendblatt.de/politik/deutschland/article107758946/Hamadi-Jebali-Besuch-eines-Bittstellers.html> Erişim Tarihi: 28.10.2018
- Kampf gegen IS, *Auswärtiges Amt*, 01.11.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/terrorismusok/kampf-gegen-is/217470> Erişim Tarihi: 02.02.2019
- Kanzler, Verschwiegene Enteignung, Wer erfand die Wendung von der „Gnade der späten Geburt“?, *Der Spiegel*, 15.09.1986, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13519977.html> Erişim Tarihi: 08.09.2018
- Katar Beziehungen zu Deutschland, *Auswärtiges Amt*, Juni 2017. https://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Katar/Bilateral_node.html Erişim Tarihi: 14.06.2017.
- Katar krizi nedir? Nasıl ortaya çıktı? *CNNTurk*, 22.06.2017. <https://www.cnntrk.com/dunya/katar-krizi-nedir-nasil-ortaya-cikti> Erişim Tarihi: 24.06.2017.
- Katar krizinin 4 nedeni, *BBC Türkçe*, 07.06.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40176025> Erişim Tarihi: 14.06.2017.
- Kaufmann, Lissy, “U-Boot Deal mit Israel Brisante Geschäfte”, *Der Tagesspiegel*, 02.11.2017, <https://www.tagesspiegel.de/politik/u-boot-deal-mit-israel-brisante-geschaefte/20534754.html> Erişim Tarihi: 27.03.2019
- Kellerhoff, Sven Felix, “Geschichte: Schalck-Golodkowski 80, Wer schützt Honeckers Devisenbeschaffer?” *Die Welt*, 03.07.2012. <https://www.welt.de/kultur/history/article107704935/Wer-schuetzt-Honeckers-Devisenbeschaffer.html> Erişim Tarihi: 02.03.2017.

- Kellerhoff, Sven Felix, "Israel, Axel Springer und die deutsche Linke", *Die Welt*, 29.03.2011, <https://www.welt.de/kultur/article13000440/Israel-Axel-Springer-und-die-deutsche-Linke.html> Erişim Tarihi: 02.05.2017.
- Kellerhoff, Sven Felix, "Sechstagekrieg 1967: So führte Israel seinen Blitzkrieg in der Wüste", *Die Welt*, 05.06.2017, <https://www.welt.de/geschichte/article165202517/So-fuehrte-Israel-seinen-Blitzkrieg-in-der-Wueste.html> Erişim Tarihi: 01.05.2017
- Kellerhoff, Sven Felix, "War die DDR nur eine Fußnote der Geschichte? In: Welt Zeitung, Veröffentlicht am 04.10.2008.", https://www.welt.de/welt_print/article2527675/War-die-DDR-nur-eine-Fussnote-der-Geschichte.html Erişim Tarihi: 02.03.2017.
- Kiesel, Heiner, "Deutschland und die Katar-Krise: unklare Haltung mit System", *Deutsche Welle*, 14.06.2017, <https://www.dw.com/de/deutschland-und-die-katar-krise-unklare-haltung-mit-system/a-39251320> Erişim Tarihi: 16.06.2017
- Kiewel, Maximilian, "German Firms Sold Sensitive Equipment to Iran Even During Sanctions Regime", *Haaretz*, 03.12.2013, <https://www.haaretz.com/.premium-iran-sanctions-violators-1.5297870> Erişim Tarihi: 06.07.2018
- Kingsley, Patrick, "Egypt's Rabaa massacre: one year on", *The Guardian*, 16.08.2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/16/rabaa-massacre-egypt-human-rights-watch> Erişim Tarihi: 28.05.2019
- Kinkartz, Sabine, "BND, başbakanlık ve dinleme skandalı", *Deutsche Welle Türkçe*, 15.02.2017, <https://www.dw.com/tr/bnd-ba%C5%9Fbakanl%C4%B1k-ve-dinleme-skandal%C4%B1/a-37563349> Erişim Tarihi: 03.12.2018
- Kinkel, Lutz, "Die staatliche Mega-Rente für die Kirchen. 05. Februar 2016". *Stern*. <http://www.stern.de/politik/deutschland/staatsleistungen--laender-zahlen-500-millionen-euro-an-kirchen-6682834.html> Erişim Tarihi: 01.05.2017.
- Kissinger, Henry A., "Role Reversal and Alliance Realities". *The Washington Post*, February 10, 2003. https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/02/10/role-reversal-and-alliance-realities/eb4531b4-43aa-493d-b28e-c4a375c6b4df/?utm_term=.a4791c9b2a54 Erişim Tarihi: 11.10.2017.
- Klein, Rahel, "Deutschland und Iran: Durch gute und schlechte Zeiten", *Deutsche Welle*, 09.05.2019, <https://www.dw.com/de/deutschland-und-iran-durch-gute-und-schlechte-zeiten/a-48676496> Erişim Tarihi: 14.05.2019.
- Kohl-Regierung lieferte vor 1991 massiv Waffen an Saudi-Arabien, *RP Online*, 21.12.2000, https://rp-online.de/politik/kohl-regierung-lieferte-vor-1991-massiv-waffen-an-saudi-arabien_aid-8216459 Erişim Tarihi: 08.09.2018

- Kommen jetzt Neuwahlen? *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 20.11.2017. <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/jamaika-koalition-gescheitert-kommen-jetzt-neuwahlen-15300887.html> Erişim Tarihi: 26.01.2018
- Koordinatoren und Beauftragte. Auswärtiges Amt, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/Koordinatoren/Uebersicht_node.html Erişim Tarihi 11.03.2017
- König, Michael, "Attentate auf iranische Atomwissenschaftler: Deckname "Bajonett"", *Süddeutsche Zeitung*, 9. Juli 2012, <https://www.sueddeutsche.de/politik/attentate-auf-iranische-atomwissenschaftler-deckname-bajonett-1.1406614> Erişim Tarihi: 06.07.2018
- Köpcke Monika, "Helmut Kohl trifft in Israel ein und spricht von der "Gnade der späten Geburt"", *Deutschlandradio Kultur*, 24.01.2004, <https://web.archive.org/web/20090819082755/http://www.dradio.de/dlr/sendung/en/kalender/227514/> Erişim Tarihi: 08.09.2018
- Kreft, Anne-Kathrin, *The weight of history: change and continuity in German foreign policy towards the Israeli-Palestinian conflict*, Master's Thesis, Western Washington University 2010, <https://cedar.wwu.edu/wwuet/28/> Erişim Tarihi: 03.04.2018
- Krug, Samuel, "Nachrichtenstelle für den Orient." (2015), http://www.mwme.eu/Essays-Files/Krug_NfO_Freigabe1.pdf Erişim Tarihi: 07.04.2017.
- Krüger, Paul-Anton, "Iran: Virus Stuxnet: Zentrifugen, die sich zu schnell drehen", *Süddeutsche Zeitung*, 17.01.2011, <https://www.sueddeutsche.de/politik/virus-stuxnet-und-irans-atomprogramm-zentrifugen-die-sich-zu-schnell-drehen-1.1047249> Erişim Tarihi: 13.08.2018
- Kultusministerkonferenz: Deutschland und Israel Stationen eines einzigartigen Verhältnisses. Oktober 2015. https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/PresseUndAktuelles/2015/KMK_Brosch_DeIsrael_Web.pdf Erişim Tarihi: 14.11.2018
- Kuwait. *Portalmena*, 2018. <https://www.portalmena.de/laenderseiten/kuwait.html> Erişim Tarihi: 07.08.2018
- Kuwait - OEF (Operation Enduring Freedom). *Bundeswehr*, 19.05.14. https://www.einsatz.bundeswehr.de/portal/a/einsatzbw/start/abgeschlossene_einsaetze/kuwait!/ut/p/z1/hU67DsIgfP0Wh65cLK2vDQeNpoNGoy2LoS3SGoQGsfj5YpxMNJ7tPHOAAQQ5M876V3LVGcxV4wUan-STbZ_E0jtMDSTBNVoeUZAuy3I7h-C_Ago1_gGLY1QKKsDH-uTEawg4YsAvv-QN1xj0IHOLV6yEUDde1EhtT0bewBiaVKd_XqS7JRAKz4iyssOhug9w4191mEY6w9x5JY6QSQDLXCH-

rNObmIP9MQnfNPSap6jM6eAK_Zqws/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7B8LTL29225V340A4IV53LF3G61 Erişim Tarihi: 07.08.2018

Kuwait: Beziehungen zu Deutschland. Auswärtiges Amt, 2018.
<https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/kuwait-node/-/204136> Erişim Tarihi: 07.08.2018

Lander, Mark, "In Reversal, Germany Will Join Lebanon Force", *The New York Times*, 21.09.2006,
<https://www.nytimes.com/2006/09/21/world/europe/21germany.html> Erişim Tarihi: 14.05.2019

Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg - lpb: „Die Geschichte Israels“. 2017. <https://www.lpb-bw.de/geschichte-israels.html> Erişim Tarihi: 11.06.2017.

Lange, S., M. Dudin und A. Graw, "Kanzlerin Merkel spricht von "Tag großer Freude"", *Welt*, 11.02.2011,
<https://www.welt.de/politik/deutschland/article12513656/Kanzlerin-Merkel-spricht-von-Tag-grosser-Freude.html> Erişim Tarihi: 23.05.2017

Libanon-info: Der Bürgerkrieg 1975-90. <http://www.libanon-info.de/der-buergerkrieg-1975-90.html> Erişim Tarihi: 13.06.2017.

Libyen-Politikfiasko: Fischer rechnet mit Nachfolger Westerwelle ab, *Spiegel Online*, 27.08.2011,
<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/libyen-politikfiasko-fischer-rechnet-mit-nachfolger-westerwelle-ab-a-782882.html> Erişim Tarihi: 08.08.2017.

Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts. BVerfG, Urteil des Zweiten Senats vom 30. Juni 2009 - 2 BvE 2/08 - Rn. (1-421),
http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2009/06/es20090630_2bve000208.html Erişim Tarihi: 14.03.2017

Lübnan: Hariri Suudi Arabistan'da rızası dışında tutuluyor. Deutsche Welle Türkçe, 09.11.2017. <https://www.dw.com/tr/l%C3%BCbnan-hariri-suudi-arabistanda-r%C4%B1zas%C4%B1-d%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda-tutuluyor/a-41318206> Erişim Tarihi: 12.02.2018

Lübnan'da Hariri istifasını askıya aldı. Deutsche Welle Türkçe, 22.11.2017. <https://www.dw.com/tr/l%C3%BCbnanda-hariri-istifas%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1/a-41475815> Erişim Tarihi: 12.02.2018

Maas: İsrail'in güvenliği dış politikamızın merkezinde. *Deutsche Welle Türkçe*, 25.03.2018. <http://www.dw.com/tr/maas-israilin-g%C3%BCvenli%C4%9Fi->

[d%C4%B1%C5%9F-politikam%C4%B1z%C4%B1n-merkezinde/a-43122534](http://www.crisis-prevention.info/wp-content/uploads/2018/03/Dokumentation_zum_Manifest_der_25_vollstaendige_Fassung.pdf)
Erişim Tarihi: 25.03.2018

Manifest der 25, “Freundschaft und Kritik, Warum die “besonderen Beziehungen” zwischen Deutschland und Israel überdacht werden müssen”, *Frankfurter Rundschau*, 15.11.2006. Tartışmalar için bkz. Reiner Steinweg (Hg.), *Dokumentation: Das „Manifest der 25“ „Freundschaft und Kritik“ und die darauf folgende Debatte Artikel und Briefe, Gedrucktes und Ungedrucktes Band I*, Institut für Auslandsbeziehungen e.V, Berlin, Juli 2007, http://www.crisis-prevention.info/wp-content/uploads/2018/03/Dokumentation_zum_Manifest_der_25_vollstaendige_Fassung.pdf Erişim Tarihi: 04.04.2018

Marko Langer/Reinhard Kleber, “Westerwelle hofft auf Unterstützung Syriens“. *Deutsche Welle*, 23.05.2010. <https://www.dw.com/de/westerwelle-hofft-auf-unterst%C3%BCtzung-syriens/a-5600909> Erişim Tarihi: 06.01.2018

Marktstudie Iran für den Export beruflicher Aus- und Weiterbildung, *Bundesinstitut für Berufsbildung (BIBB) iMOVE: Training*, 2017, https://www.imove-germany.de/cps/rde/xbcr/imove_projekt_de/d_iMOVE-Marktstudie_Iran_2017.pdf Erişim Tarihi: 06.07.2018

Marschall, Birgit, “Irans Parlamentschef sagt Treffen mit Gabriel kurzfristig ab”, *RP Online*, 04.10.2016, https://rp-online.de/politik/ausland/sigmar-gabriel-irans-parlamentspraesident-sagt-treffen-ab_aid-18422237 Erişim Tarihi: 07.07.2018

Marxismus-Leninismus. Baden-Württemberg Landesamt für Verfassungsschutz Baden-Württemberg. http://www.verfassungsschutz-bw.de/Lfr/Startseite/Arbeitsfelder/Marxismus_Leninismus Erişim Tarihi: 03.04.2018.

Masr, Mada, “Germany cancels cyber training with Egyptian security, fearing rights abuses”, *MadaMasr*, 20.10.2017, <https://madamasr.com/en/2017/10/20/news/u/germany-cancels-training-with-egyptian-security-fearing-rights-abuses/> Erişim Tarihi: 13.12.2018

Mavi Marmara saldırısının 5. Yılı, *HaberTürk*, 31.05.2015, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1085209-mavi-marmara-saldirisinin-5-yili> Erişim Tarihi: 26.04.2018

Mayr, Stefan, “Chinese wird größter Aktionär bei Daimler”, *Süddeutsche Zeitung*, 23. Februar 2018. <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/autoindustrie-chinese-wird-groesster-aktionaeer-bei-daimler-1.3881351> Erişim Tarihi: 07.08.2018

Meclis onayı alınmaksızın Türkiye korundu, *Berlin AA. Milliyet*, 08.05.2008, <http://www.milliyet.com.tr/meclis-onayi-alinmaksizin-turkiye-korundu-siyaset-525220/> Erişim Tarihi: 14.03.2017

- Merkel fordert Freilassung Mursis, *Welt*, 14.07.2013, <https://www.welt.de/newsticker/news1/article118025352/Merkel-fordert-Freilassung-Mursis.html> Erişim Tarihi: 28.05.2017
- Merkel in Nordafrika: Gemeinsam gegen illegale Migration, *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 03. März 2017, <https://www.bundestkanzlerin.de/bkin-de/angela-merkel/terminkalender/reiseberichte/gemeinsam-gegen-illegale-migration-203112> Erişim Tarihi: 15.05.2019
- Merkel vereinbart mit Tunesien schnellere Abschiebungen, *Deutsche Welle*, 03.03.2017, <https://www.dw.com/de/merkel-vereinbart-mit-tunesien-schnellere-abschiebungen/a-37790189-0> Erişim Tarihi: 15.05.2019
- Merkel sagt Ägypten enge Kooperation bei Flüchtlings-thema zu, *Welt*, 02.03.2017, https://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/infoline_nt/brennpunkte_nt/article162509625/Merkel-sagt-Aegypten-enge-Kooperation-bei-Fluechtlings-thema-zu.html Erişim Tarihi: 06.12.2018
- Merkel: German chemicals not used for Syrian weapons. *BBC*, 19.09.2013. <https://www.bbc.com/news/world-europe-24158185> Erişim Tarihi: 06.01.2018
- Merkel: “Wir müssen einander besser verstehen“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 27.11.2005. <http://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/eu-mittelmeergipfel-merkel-wir-muessen-einander-besser-verstehen-1281034.html> Erişim Tarihi: 17.01.2018.
- Merkel, Angela, “Rede von Bundeskanzlerin Merkel im Parlament der Tunesischen Republik am 3. März 2017 in Tunis”, *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 03. März 2017, <https://m.bundestkanzlerin.de/bkinm-de/aktuelles/rede-von-bundestkanzlerin-merkel-im-parlament-der-tunesischen-republik-am-3-maerz-2017-in-tunis-601008> Erişim Tarihi: 15.05.2019
- Merkel, gerginliğin artmasından sadece Hamas’ı sorumlu tutuyor, *Milliyet*, 29.12.2008, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/merkel-gerginligin-artmasindan-sadece-hamasi-sorumlu-tutuyor-1034119> Erişim Tarihi: 01.07.2018
- Merkel lädt Ägyptens Präsident nach Deutschland ein, *Der Westen*, 23.08.2012, <https://www.derwesten.de/politik/merkel-laedt-aegyptens-praesident-nach-deutschland-ein-id7017216.html> Erişim Tarihi: 26.05.2017
- Merkel mahnt Einhaltung der Menschenrechte in Ägypten an, *Deutschlandradio*, 30.01.2013, https://www.deutschlandradio.de/merkel-mahnt-einhaltung-der-menschenrechte-in-aegypten-an.331.de.html?dram:article_id=235963 Erişim Tarihi: 26.05.2017

- Merkel verurteilt Israels Siedlungspolitik, *Zeit Online*, 19.04.2016, <https://www.zeit.de/politik/2016-04/nahostkonflikt-israel-angela-merkel-palaestina-politik> Erişim Tarihi: 01.07.2018
- Mersch, Sarah, “Tunuslu gençler cihatçıların pençesinde”, *Deutsche Welle Türkçe*, 26.07.2015, <https://www.dw.com/tr/tunuslu-gencler-cihatcilarin-pencesinde/a-18608053> Erişim Tarihi: 02.04.2018.
- Mısır Cumhurbaşkanı Sisi, Almanya ziyareti boyunca protesto edildi, *Hürriyet*, 03 Haziran 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/misir-cumhurbaskani-sisi-almanya-ziyareti-boyunca-protesto-edildi-29184722> Erişim Tarihi: 24.05.2017
- Michels, Josué, “Why Germany Is Arming Certain African and Middle Eastern Nations”, *The Trumpet*, 09.02.2018, <https://www.thetrumpet.com/16853-why-germany-is-arming-certain-african-and-middle-eastern-nations> Erişim Tarihi: 01.09.2018
- Militärputsch in Kairo: Ägyptens Armee stürzt Mursi, *Süddeutsche Zeitung*, 03.07.2013, <https://www.sueddeutsche.de/politik/staatskrise-in-aegypten-aegyptens-armee-setzt-praesident-mursi-ab-1.1712184> Erişim Tarihi: 28.05.2017
- Monath, Hans, “Guido Westerwelle: Minister für Herausforderung”, *Der Tagesspiegel*, 24.02.2011, <https://www.tagesspiegel.de/politik/guido-westerwelle-minister-fuer-herausforderung/3878524.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017
- Monroy, Matthias, “BKA sagt Lehrgang zu Internetbeobachtung in Ägypten ab, baut Kooperation aber weiter aus”, *Netzpolitik.org*, 19.10.2017, <https://netzpolitik.org/2017/bka-sagt-lehrgang-zu-internetbeobachtung-in-aegypten-ab-baut-kooperation-aber-weiter-aus/> Erişim Tarihi: 13.12.2018
- Mursi bei Merkel: “Ägypten wird ein Rechtsstaat sein”, *Die Presse*, 30.01.2013, https://diepresse.com/home/politik/aussenpolitik/1338943/Mursi-bei-Merkel_Aegypten-wird-ein-Rechtsstaat-sein Erişim Tarihi: 26.05.2017
- Mursi trotz Unruhen zu Besuch in Deutschland, *Deutsche Welle*, 30.01.2013, <https://www.dw.com/de/mursi-trotz-unruhen-zu-besuch-in-deutschland/a-16559459> Erişim Tarihi: 26.05.2017
- MuBler, Hanno, “Commerzbank zahlt 1,5 Milliarden Dollar Strafe”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 12.03.2015, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/unternehmen/vergleich-mit-amerika-commerzbank-zahlt-1-5-milliarden-dollar-strafe-13479904.html> Erişim Tarihi: 07.07.2018
- Nahost-Besuch: Gauck warnt in Israel vor Krieg mit dem Iran, *Abendzeitung München*, 29.05.2012, <https://www.abendzeitung-muenchen.de/inhalt.nahost-besuch-gauck-warnt-in-israel-vor-krieg-mit-dem-iran.32e8a00b-9fdd-4625-8a95-79350c5987a2.html> Erişim Tarihi: 25.04.2018

- Nachrichtenstelle für den Orient (NfO). *Enzyklopaedie des Islam* 2006. http://www.eslam.de/begriffe/n/nachrichtenstelle_fuer_den_orient.htm Erişim Tarihi: 06.05.2017.
- Nakba nedir: 1799'dan günümüze Filistin tarihi ve Orta Doğu sorunu, *BBC Türkçe*, 17 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44128837> Erişim Tarihi: 07.06.2018.
- Nelles, Roland, und Gathmann, Florian, "SPD-Chef im Interview: Gabriel will mit Iran über Syrienkrieg sprechen", *Spiegel Online*, 30.09.2016, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/sigmar-gabriel-im-interview-zu-seinem-iran-besuch-a-1114604.html> Erişim Tarihi: 06.07.2018
- Netanyahu Gabriel'le görüşmesini iptal etti, *Deutsche Welle Türkçe*, 25.04.2017, <https://www.dw.com/tr/netanyahu-gabrielle-görüşmesini-iptal-etti/a-38582237> Erişim Tarihi: 27.03.2019;
- Netanyahu im Wahlkampf "Mit mir gibt es keinen Palästinenserstaat", *Spiegel Online*, 16.03.2015, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/benjamin-netanyahu-mit-mir-gibt-es-keinen-palaestinenserstaat-a-1023856.html> Erişim Tarihi: 26.03.2019
- Neukirch, Ralf, "Significant Escalation, Tensions Flare in German-Israeli Relations", *Spiegel Online*, 18.02.2014, <https://www.spiegel.de/international/germany/reasons-between-germany-and-israel-at-all-time-low-for-merkel-a-954118.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018
- Neukirch, Ralf und Stark, Holger, "U-Boot-Deal mit Ägypten: Israel ringt Merkel Zugeständnisse ab", *Spiegel Online*, 11.09.2012, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/u-boot-deal-mit-aegypten-israel-ringt-merkel-zugestaendnisse-ab-a-855224.html> Erişim Tarihi: 11.12.2018
- Niesen, Claudia, "Was ist der Nato-Bündnisfall?" *Spiegel Online*, 16.11.2015, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/anschlaege-in-paris-der-nato-buendnisfall-ein-ueberblick-a-1063084.html> Erişim Tarihi: 10.10.2017
- Nüsse, Andrea, "Israels Außenminister zu Besuch: Minimalprogramm für Lieberman", *Zeit Online*, 07.05.2009, <https://www.zeit.de/online/2009/20/liebermann-besuch> Erişim Tarihi: 23.04.2018
- Nüsse, Andrea, "Israels Außenminister zu Besuch Kein öffentliches Wort von Lieberman", *Der Tagesspiegel*, 08.05.2009, <https://www.tagesspiegel.de/politik/israels-aussenminister-zu-besuch-kein-oeffentliches-wort-von-lieberman/1506300.html> Erişim Tarihi: 23.04.2018
- OECD 2017, <http://www.oecd.org/berlin/dieoecd/dieorganisationfureuropaischewirtschaftlichezusammenarbeitoeec.htm> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

- Offizieller Besuch im Libanon. Der Bundespräsident, Bundespräsidialamt 29. Januar 2018. <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Berichte/DE/Frank-Walter-Steinmeier/2018/01/180129-31-Besuch-Libanon.html> Erişim Tarihi: 07.02.2018.
- Oman Beziehungen zu Deutschland, *Auswärtiges Amt*, 2018, <https://www.auswaertigesamt.de/de/aussenpolitik/laender/oman-node/-/204150> Erişim Tarihi: 10.11.2018
- On Live TV, Netanyahu Admits Approving Submarine Sale to Egypt Because of ‘State Secret’”, *Haaretz*, 23.03.2019, <https://www.haaretz.com/israel-news/elections/on-live-tv-netanyahu-admits-oking-submarine-sale-to-egypt-because-of-state-secret-1.7046106> Erişim Tarihi: 26.03.2019
- OPEC - Libya facts and figures. Below data covers 2016. http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/166.htm Erişim Tarihi: 07.08.2017.
- Oruç, Şebnem Merve, “Neden İşİD değil de Daeş diyoruz?” *Yenişafak*, 08.01.2017. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mervesebnemoruc/neden-isis-degil-de-daes-diyoruz-2035393> Erişim Tarihi: 14.01.2018.
- Osterer, Oren. *Das Israelbild in Tageszeitungen der DDR*. Diss. Yayınlanmış Doktora Tezi. LMU, München, 2014. https://edoc.ub.uni-muenchen.de/16472/1/Osterer_Oren.pdf Erişim Tarihi: 01.03.2017.
- Otarşı, *Rehber Ansiklopedisi*, In: *Güncel Kaynak*, 24 Ocak 2012. <https://www.guncelkaynak.com/nedir/otarsi/> Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Özdemir, Çağrı, “Katar krizinin perde arkası.” *Deutsche Welle Türkçe*, 05.06.2017, <https://www.dw.com/tr/katar-krizinin-perde-arkasi/a-39121556> Erişim Tarihi: 14.06.2017.
- Philipp, Peter, “Deutsche Panzer für Saudi-Arabien”, *Deutschlandfunk*, 04.08.2011, https://www.deutschlandfunk.de/deutsche-panzer-fuer-saudi-arabien.724.de.html?dram:article_id=100273 Erişim Tarihi: 08.09.2018
- Philipp, Peter, “Vor 20 Jahren endete der erste Golfkrieg”, *Deutsche Welle*, 20.08.2008, <https://www.dw.com/de/vor-20-jahren-endete-der-erste-golfkrieg/a-3577432> Erişim Tarihi: 12.09.2017.
- Politik und Zeitgeschichte, UN-Sicherheitsrat – die Mitglieder 2017. <https://crp-infotec.de/uno-sicherheitsrat-mitglieder-2017/> Erişim Tarihi: 07.08.2017
- Posener, Alan, “Israel: Gaucks gefährliche Distanzierung von der Kanzlerin”, *Welt*, 30.05.2012, <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article106390686/Gaucks-gefaehrliche-Distanzierung-von-der-Kanzlerin.html> Erişim Tarihi: 25.04.2018.

- Putin'den 'Küba füze krizi' hatırlatması, *BBC Türkçe*, 26 Ekim 2007. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/10/071026_putin_cuba.shtml Erişim Tarihi: 16.01.2018.
- Putsch in Kairo: Ägyptens Militär stürzt Mursi, *Spiegel Online*, 03.07.2013, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/aegyptens-militaer-stuerzt-praesident-mohammed-mursi-a-909326.html> Erişim Tarihi: 28.05.2017
- Raniah, Salloum, "Berlin-Besuch von Ägyptens Staatschef Sisi - Der unangenehme Gast", *Spiegel* 02.06.2015, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/abdel-fattah-el-sisi-in-berlin-der-unangenehme-gast-a-1036542.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017.
- Reform des Sicherheitsapparats, BND und Verfassungsschutz helfenTunis. Spiegel Online, 21.03.2013. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/bnd-in-tunesien-deutschland-hilft-bei-reform-des-sicherheitssektors-a-890190.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Rosbach, Jens, "Rätselhafte Freundschaft. Neue Forschungsergebnisse über Axel Springers Verhältnis zu den Juden", In: *Deutschlandfunk Kultur*, Aus der jüdischen Welt / Archiv, Beitrag vom 13.04.2012. https://www.deutschlandfunkkultur.de/raetselhafte-freundschaft.1079.de.html?dram:article_id=176448 Erişim Tarihi: 02.05.2017.
- Rüstung für Israel Bundesregierung genehmigt U-Boot-Deal, *Spiegel Online*, 30.06.2017, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundesregierung-genehmigt-u-boot-deal-mit-israel-a-1155229.html> Tarihi: 05.02.2018
- Türkei und Brasilien erzielen Kompromiss mit Iran, *Die Welt*, 17.05.2010, <https://www.welt.de/politik/ausland/article7661074/Tuerkei-und-Brasilien-erzielen-Kompromiss-mit-Iran.html> Erişim Tarihi: 13.08.2018
- Sabra ve Şatilla Katliamı nasıl gerçekleşti? *Timeturk / Haber Merkezi* 10.01.2014. <https://www.timeturk.com/tr/2014/01/10/sabra-ve-satilla-katliami-anisina.html> Erişim Tarihi: 11.06.2017.
- Samar, Kamuran, "Helmut Schmidt kimdir?" *Euronews Türkçe*, 10.11.2015. <https://tr.euronews.com/2015/11/10/helmut-schmidt-96-yasinda-oldu> Erişim Tarihi: 14.08.2017.
- Samar, Kamuran, "Yemen iç savaşı nasıl başladı? Kim kiminle neden savaşıyor?" *Euronews Türkçe*, 01.11.2018. <https://tr.euronews.com/2018/11/01/video-yemen-ic-savasi-nasil-basladi-kim-kiminle-neden-savasiyor> Erişim Tarihi: 15.11.2018.
- Sanctions, What Sanctions? Germany's E.on Wants to Buy Iranian Natural Gas, *Spiegel Online*, 07.04.2007, <https://www.spiegel.de/international/sanctions-what-sanctions-germany-s-e-on-wants-to-buy-iranian-natural-gas-a-470353.html> Erişim Tarihi: 12.08.2018

- Sattar, Majid, “Gabriel in Israel: Eklat mit Ansage”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25.04.2017, https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/netanjahu-sagt-treffen-mit-gabriel-ab-14987493.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2 Erişim Tarihi: 27.03.2019
- Saudi-Arabien Beziehungen zu Deutschland Stand. In: Auswärtiges Amt. 2017. Erişim Tarihi: 12.04.2017.
- Schult, Christoph, “Israel-Besuch Steinmeier kritisiert Netanyahus "Sprechverbot"”, *Spiegel Online*, 07.05.2017, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/israel-frank-walter-steinmeier-kritisiert-sprechverbot-von-benjamin-netanjahu-a-1146508.html> Erişim Tarihi: 27.03.2019
- Schwarz, Peter, “Deutsche Politiker und Medien verteidigen das ägyptische Militär”, *World Socialist Web Site*, 16. August 2013, <https://www.wsws.org/de/articles/2013/08/16/reak-a16.html> Erişim Tarihi: 28.05.2017
- Secret Cooperation: Israel Deploys Nuclear Weapons on German-Built Submarines. Spiegel Online 03.06.2012. <http://www.spiegel.de/international/world/israel-deploys-nuclear-weapons-on-german-submarines-a-836671.html> Erişim Tarihi: 04.02.2018
- Seppo, Antti, *From Guilt to Responsibility and Beyond? Change in German Strategic Culture after the End of the Cold War*, Department of Political and Economic Studies University of Helsinki Finland Academic Dissertation, Helsinki 2017, <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/181215/FROMGUIL.pdf?sequence=1> Erişim Tarihi: 08.08.2017.
- Sevindiren, Selin, “Darbe öncesi ve sonrasında İsrail-Mısır ilişkileri”, *Şalom*, 18.09.2013, <http://www.salom.com.tr/haber-88379-darbe-oncesi-ve-sonrasinda-Israilmisir-iliskileri.html> Erişim Tarihi: 24.05.2017.
- Shosa, Selda, “İşte Kara Eylül’ün içyüzü”, *Timetürk* 27.09.2009, <https://www.timeturk.com/tr/2009/09/27/iste-kara-eylul-un-icyuzu.html> Erişim Tarihi: 09.06.2017
- Siemens macht Rekordgeschäft in Ägypten, *Deutsche Welle*, 03.06.2015, <https://www.dw.com/de/siemens-macht-rekordgesch%C3%A4ft-in-%C3%A4gypten/a-18495242> Erişim Tarihi: 11.12.2018
- Siemens signs huge power contract, *The Economist Intelligence Unit Limited*, 05.06.2015, <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=2013224585&Country=Egypt&topic=Economy&subtopic=Forecast&subsubtopic=Economic+growth&u=1&pid=493665833&oid=493665833&uid=1> Erişim Tarihi: 11.12.2018;

- Sietz, Henning, "Attentat auf Adenauer: Im Auftrag des Gewissens", *F.A.Z.*, 13.06.2006, Nr. 135, https://www.faz.net/aktuell/politik/die-gegenwart-1/attentat-auf-adenauer-im-auftrag-des-gewissens-1329848.html?printPagedArticle=true#pageIndex_0 Erişim Tarihi: 29.04.2017.
- Sigmund, Thomas & Brüggmann, Mathias and Fockenbrock, Dieter, "Foreign Minister Supports Qatar, Bashes Trump", *Handelsblatt*, 06.06.2017, <https://www.handelsblatt.com/today/politics/handelsblatt-exclusive-foreign-minister-supports-qatar-bashes-trump/23570244.html?ticket=ST-800312-2NHX9fFwv6feBtmfctJs-ap3> Erişim Tarihi: 14.06.2017.
- Sivil toplum çalışanlarına dava, *Deutsche Welle Türkçe*, 05.02.2012, <https://www.dw.com/tr/sivil-toplum-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fanlar%C4%B1na-dava/a-15720318> Erişim Tarihi: 25.05.2017
- Sonnabend, Lisa und Musharbash, Yassin, "Abdullah von Saudi-Arabien in Berlin. Der König der Kunden", *Spiegel Online*, 08.11.2007, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/abdullah-von-saudi-arabien-in-berlin-der-koenig-der-kunden-a-516253.html> Erişim Tarihi: 12.02.2018.
- Sons, Sebastian, "A German Strategy toward Saudi Arabia Should Rest on Joint Pillars: Promoting Regional Stability and Fighting Terrorism", *DGAPkompakt* / Nr. 7 / Summer 2017, s. 40-42, https://dgap.org/sites/default/files/article_downloads/13_sons_saudi_arabia.pdf Erişim Tarihi: 01.09.2018
- SPD-Außenexperte: Kritik an Merkels Hamas-Schelte, *Focus Online*, 31.12.2008, https://www.focus.de/politik/ausland/nahost/spd-aussenexperte-kritik-an-merkels-hamas-schelte_aid_359009.html Erişim Tarihi: 01.07.2018
- Speculation of German-Israeli Rift, Berlin Silent on Report of U-Boat Sale to Egypt", *Spiegel Online*, 03.09.2012, <https://www.spiegel.de/international/world/germany-declines-comment-on-report-of-submarine-sale-to-egypt-a-853667.html> Erişim Tarihi: 25.04.2018
- Steinmeier beginnt Nordafrika-Reise in Marokko, *Süddeutsche Zeitung*, 22.01.2015, <https://www.sueddeutsche.de/politik/international-steinmeier-beginnt-nordafrika-reise-in-marokko-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-150121-99-09111> Erişim Tarihi: 02.06.2018
- Steinmeier kritisiert Netanjahus Absage an Gabriel, *Deutsche Welle*, 07.05.2017, <https://www.dw.com/de/steinmeier-kritisiert-netanjahus-absage-an-gabriel/a-38742462> Erişim Tarihi: 27.03.2019

- Sturm, Daniel Friedrich, “Existenzrecht Israels: Gauck rückt von Merkels Staatsräson-Formel ab”, *Welt*, 29.05.2012, <https://www.welt.de/politik/ausland/article106389740/Gauck-rueckt-von-Merkels-Staatsraeson-Formel-ab.html> Erişim Tarihi: 25.04.2018.
- Suriye'nin dini ve etnik haritası, *Al Jazeera Turk*, 1 Aralık 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyenin-dini-ve-etnik-haritasi> Erişim Tarihi: 03.02.2018
- Suudi Arabistan Berlin büyükelçisini geri çağırdı, *Deutsche Welle Türkçe*, 18.11.2017. <https://www.dw.com/tr/suudi-arabistan-berlin-b%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7isini-geri-%C3%A7a%C4%9F%C4%B1rd%C4%B1/a-41434946> Erişim Tarihi: 12.02.2018.
- Suudi Arabistan'dan Yemen'e askeri müdahale, *Deutsche Welle Türkçe*, 26.03.2015. <https://www.dw.com/tr/suudi-arabistandan-yemene-askeri-mudahale/a-18342380> Erişim Tarihi: 15.11.2018.
- Sydow, Christoph, “Kanzlerin besucht den Libanon: Merkel im Land der wahren Flüchtlingskrise”, *Spiegel Online*, 21.06.2018, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/angela-merkel-im-libanon-reise-ins-land-der-wahren-fluechtlingskrise-a-1213259.html> Erişim Tarihi: 09.07.2018
- Syrian Civil War Fast Facts, *CNN International Library*, May 3, 2018. <https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/meast/syria-civil-war-fast-facts/index.html> Erişim Tarihi: 06.05.2018.
- Syriens Machthaber im SPIEGEL-Interview: Assad bringt Deutschland als Vermittler ins Gespräch, *Der Spiegel*, 05.10.2013, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/syriens-praesident-assad-im-spiegel-interview-a-926255.html> Erişim Tarihi: 06.01.2018
- Syrian Refugees in Lebanon Eight Years on: What Works and Why That Matters for the Future”, *CARE International*, 2018, https://www.care-international.org/files/files/CAREInternationalLebanon_RefugeesinLebanon_Whatworksandwhythatmattersforthefuture.pdf Erişim Tarihi: 07.02.2018
- Syrien - Beziehungen zu Deutschland. Mai 2011, *Auswärtiges Amt*, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/syrien-node/-/204264> Erişim Tarihi: 06.01.2018.
- Syrien und Irak. *Bundesministerium der Verteidigung*, 2017. <https://www.bmvg.de/de/themen/friedenssicherung/einsaetze-und-engagement-der-bundeswehr/syrien-irak> Erişim Tarihi: 03.02.2019

- Szalanska, Justyna, “Almanya-İsrail İlişkilerinde Merkel Baharı”, *Bilgesam*, 22.02.2013, <http://www.bilgesam.org/incele/212/-almanya-israil-iliskilerinde-merkel-bahari/#.XUXKVvVOLIU> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Şam Goethe Enstitüsü güvenlik nedeniyle 2012 yılında kapatılmıştır. *Goethe-Institut Damascus In Exile Berlin*. <https://www.goethe.de/en/uun/ver/dix.html> Erişim Tarihi: 06.01.2018.
- Telci, İsmail Numan, “Mübarek’ten Sisi’ye Mısır’da Otoriter Rejimin Kurumsallaşması”, *SETA*, 12.02.2019, <https://www.setav.org/mubarekten-sisiye-misirda-otoriter-rejimin-kurumsallasmasi/> 14.05.2019
- Terre des Hommes (TDH) bkz. <http://www.terredeshommes.org/>
- Teusch, Jürgen, “Scheinheilige Außenpolitik (İkiyüzlü Dış Politika)”, *Volksfreund*, 11.02.2011, https://www.volksfreund.de/meinung/leserbriefe/scheinheilige-aussenpolitik_aid-6435421 Erişim Tarihi: 18.09.2018
- The Quartet, <http://www.quartetoffice.org/page.php?id=4e3e7y320487Y4e3e7> Erişim Tarihi: 01.04.2017.
- Theres, Jürgen, “Quartalsbericht, Maghreb, Quartal I/2012”, *Hanns-Seidel-Stiftung*, 2012, https://www.hss.de/fileadmin/media/downloads/QB/Maghreb_QB_2012_I.pdf Erişim Tarihi: 27.10.2018
- Tolun, Ayça, “Snowden skandalı: Müttefiklerin arası açıldı”, *BBC Türkçe*, 01.07.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130701_ayca_abd_almanya Erişim Tarihi: 03.12.2018
- Torlak, Mustafa, *Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu’daki Güç Dengesine Yansımaları*, T.C. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ve Küreselleşme Anabilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi. İstanbul, 2010. http://sites.khas.edu.tr/tez/MustafaToprak_izinli.pdf Erişim Tarihi 05.06.2017.
- Töpfer, Eric, “Analysis: The Arab Spring of “Security made in Germany””, *Statewatch Journal*, Vol. 21, No. 3, July-September 2011, <https://www.statewatch.org/analyses/no-161-arab-spring-germany.pdf> Erişim Tarihi: 01.09.2018
- Traynor, Ian, “Iran faces UN nuclear crisis”, *The Guardian*, 05.02.2006, <https://www.theguardian.com/world/2006/feb/05/iran.unitednations> Erişim Tarihi: 12.08.2018

- Tunesien und Deutschland: Bilaterale Beziehungen, *Auswärtiges Amt*, 06.05.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/tunesien-node/-/219030> Erişim Tarihi: 15.05.2019
- Tunus'ta bardağı Wikileaks belgeleri taşırdı. *Hürriyet*, Foreign Policy'de yayımlanan "The First WikiLeaks Revolution?" başlıklı haberden derlenmiştir. 16.01.2011. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tunusta-bardagi-wikileaks-belgeleri-tasirdi-16766960> Erişim Tarihi: 24.07.2017.
- Tunus'ta laikler kazandı, *Deutsche Welle Türkçe* 27.10.2014, <https://www.dw.com/tr/tunusta-laikler-kazandi/a-18022923> Erişim Tarihi: 02.04.2018.
- Tunus'ta plaja kanlı saldırı, *Deutsche Welle Türkçe*, 26.06.2015, <https://www.dw.com/tr/tunusta-plaja-kanli-saldiri/a-18543342> Erişim Tarihi: 03.04.2018;
- Tunus'ta turistlerin kaldığı 2 otele saldırı düzenlendi, *NTV Haber*, 27.06.2015. <https://www.ntv.com.tr/dunya/tunusta-turistlerin-kaldigi-2otele-saldiri-duzenlendi,HRctv1Deu06u6FMMuyXv0A> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Uhlich, Eleonore, "USA warnen Israel vor Isolation", *Deutsche Welle*, 03.10.2011, <https://www.dw.com/de/usa-warnen-israel-vor-isolation/a-15432816> Erişim Tarihi: 26.04.2018
- UNIFIL: Einsatz vor der Küste Libanons, *Bundeswehr*, 24.01.2018, https://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/start/einsaetze/mittelmeer/unifil/!ut/p/z1/hU5NC4IwGP4tHbzUHevD1W1CBSEkaKS7xLQ1i-lkLu3nZ3gs6bk9nzzAIQVei-6uhLubWuiBZ3x1CWiYhGRNyDLaUsxOi4AmuwPZHwmc_wX4YOMJMAz_xVUI2bPjTGz7EwIE_RCdeqDHwaemQKD4PIStFfdUyMgUbhQNwpU0-Xmd1PqcKuJU3aaVFTzvIpXNNu_Gwh_u-R8oYpSUqTIWc9fCvVmlaB-lXGJJoq7fF8qbuQzd46_ghM/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL29225PE80AU4B8TFJ2GO7 Erişim Tarihi: 07.02.2018
- US urges Arab states to fund Palestinians after Hamas victory, *The Guardian*, 31.01.2006, <https://www.theguardian.com/world/2006/jan/31/israel> Erişim Tarihi: 01.04.2017.
- Ülke profili: "Tunus", *Al Jazeera Turk*, 18 Mart 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-tunus> Erişim Tarihi: 23.07.2017.
- Vereinigte Arabische Emirate - Beziehungen zu Deutschland. Juli 2017. In: Auswärtiges Amt, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/vereinigearabischeemirate-node/-/202320> Erişim Tarihi: 12.07.2017.

- Vereinte Nationen Sicherheitsrat, “*Resolution 2231 (2015) verabschiedet auf der 7488. Sitzung des Sicherheitsrats am 20. Juli 2015, S/RES/2231 (2015)*”, https://www.un.org/Depts/german/sr/sr_15/sr2231.pdf Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Vinocur, John. “A Newly Excellent German Politics, Please.” *The New York Times*, 02.06.1993. <https://www.nytimes.com/1993/06/02/opinion/IHT-a-newly-excellent-german-politics-please.html> Erişim Tarihi: 07.09.2018
- Vor 100 Jahren: Großbritannien und Frankreich vereinbaren das Sykes-Picot-Abkommen 13.5.2016. In: Bundeszentrale Politische Bildung (BPB). <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/227750/sykes-picot-abkommen> Erişim Tarihi: 05.04.2017.
- Vor 25 Jahren: Beginn des Zweiten Golfkriegs. *Bundeszentrale für politische Bildung*, 31.07.2015. <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/210410/beginn-des-2-golfkriegs> Erişim Tarihi: 11.10.2017.
- Vor 60 Jahren: Todestag von Kurt Schumacher. In: *Deutscher Bundestag Textarchiv Dokumente* 2012. http://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2012/40148416_kw33_schumacher_kalenderblatt/209134 Erişim Tarihi: 04.03.2017.
- Völlinger, Veronika, “Bundespolizei eröffnet ständiges Büro in Tunesien”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 28.08.2015, <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/afrika/bundespolizei-eroeffnet-staendiges-buero-in-tunesien-13772745.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Völlinger, Veronika, “Bundespolizei geht in Tunesien auf Schlepper-Jagd”, *Welt*, Veröffentlicht am 28.08.2015, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article145716231/Bundespolizei-geht-in-Tunesien-auf-Schlepper-Jagd.html> Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Waffengeschäft strapaziert Beziehungen zu Israel, Deutsche U-Boote für die ägyptische Kriegsmarine?, *Focus Online*, 02.09.2012, https://www.focus.de/politik/ausland/nahost/waffengeschaeft-empoert-israel-deutsche-u-boote-fuer-die-aegyptische-kriegsmarine_aid_811600.html Erişim Tarihi: 11.12.2018
- Waffenexport: Das war ein Signal, *Der Spiegel*, 17.10.1983, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14023450.html> Erişim Tarihi: 08.09.2018
- Waffen-Export, Sowieso nicht fahren, *Der Spiegel*, 25.02.1985, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13513126.html> Erişim Tarihi: 08.09.2018.
- Weiland, Severin, “Deutsch-ägyptische Beziehungen: Berlin plant für die Zeit nach Mubarak”, *Spiegel Online*, 31.01.2011, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/deutsch-aegyptische-beziehungen->

[berlin-plant-fuer-die-zeit-nach-mubarak-a-742654.html](http://www.spiegel.de/politik/deutschland/berlin-plant-fuer-die-zeit-nach-mubarak-a-742654.html) Erişim Tarihi: 18.09.2018

Weiland, Severin “Israel-Hamas-Konflikt: Merkels Schuldzuweisung provoziert Kritik”, *Spiegel Online*, 30.12.2008, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/israel-amas-konflikt-merkels-schuldzuweisung-provoziert-kritik-a-598901.html> Erişim Tarihi: 01.07.2018

Weiland, Severin, “Libyen-Politikfiasko: Fischer rechnet mit Nachfolger Westerwelle ab”, *Spiegel Online*, 27.08.2011, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/libyen-politikfiasko-fischer-rechnet-mit-nachfolger-westerwelle-ab-a-782882.html> Erişim Tarihi: 19.01.2018.

Weinthal, Benjamin, “Analysis: Why Germany is the weakest Western link in nuclear talks with Iran”, *The Jerusalem Post*, 28.06.2015, <https://www.jpost.com/Middle-East/Analysis-Why-Germany-is-the-weakest-Western-link-in-nuclear-talks-with-Iran-407350> Erişim Tarihi: 06.07.2018

Wergin, Clemens, “Schlagabtausch auf offener Bühne”, *Der Tagesspiegel*, 06.02.2006, <https://www.tagesspiegel.de/politik/schlagabtausch-auf-offener-buehne/681838.html> Erişim Tarihi: 12.08.2018.

Wergin, Clemens, “Militärschlag gegen den Iran ist legitim”, *Welt*, 12.09.2012, <https://www.welt.de/politik/ausland/article109182871/Militaerschlag-gegen-den-Iran-ist-legitim.html> Erişim Tarihi: 05.07.2018

Werkhäuser, Nina, “Almanya 2018’e hükümsüz giriyor”, *Deutsche Welle Türkçe*, 28.12.2017, <https://www.dw.com/tr/almanya-2018e-h%C3%BCk%C3%BCmetsiz-giriyor/a-41948049> Erişim Tarihi: 26.01.2018.

Werkhäuser, Nina “Berlin’de denizaltı bilmecesi”, (Çev. Aydın Üstünel), *Deutsche Welle Türkçe*, 05.06.2012, <https://www.dw.com/tr/berlinde-denizalt%C4%B1-bilmecesi/a-16000696> Erişim Tarihi: 04.02.2018

Westerwelle macht sich für Demokratie in Ägypten stark, *Deutsche Welle*, 09.07.2012, <https://www.dw.com/de/westerwelle-macht-sich-für-demokratie-in-ägypten-stark/a-16084908-0> Erişim Tarihi: 25.05.2017

White Paper 2006 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr, *Federal Ministry of Defence*, 2006, http://responsibilitytoprotect.org/Germany_White_Paper_2006.pdf Erişim Tarihi: 12.08.2018

Wiederbelebung der deutsch-irakischen Beziehungen, *Deutsche Welle*, 17.02.2009, <http://www.dw.com/de/wiederbelebung-der-deutsch-irakischen-beziehungen/a-4035602> Erişim Tarihi: 12.05.2017.

- Winter, Chase, “Netanyahu accuses German Foreign Minister Gabriel of ‘tactlessness’”, *Deutsche Welle*, 28.04.2017, <https://www.dw.com/en/netanyahu-accuses-german-foreign-minister-gabriel-of-tactlessness/a-38619398> Erişim Tarihi: 27.03.2019
- Wolffsohn, Michael, “Ohne Hitler Kein Israel”, *Spiegel Online*, Spiegel Special 0/1992. 01.02.1992, <http://www.spiegel.de/spiegel/spiegelspecial/d-52498300.html> Erişim Tarihi: 29.05.2017.
- Yemen krizi: ‘85 bin çocuk açlıktan öldü’, *BBC Tükçe*, 21 Kasım 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46271632> Erişim Tarihi: 06.12.2018.
- Yemen savaşında Alman silahları belgelendi!, *Gazeteduvar*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2019/02/27/yemen-savasindaki-alman-silahlari-belgelendi/> Erişim Tarihi: 27.02.2019
- Yeni Cumhurbaşkanı El-Baci Kaid es-Sibsi. Tunus yeni Cumhurbaşkanı ikinci tur sonunda seçti, *TRT Haber* 29 Aralık 2014, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yeni-cumhurbaskani-el-baci-kaid-es-sibsi-159083.html> Erişim Tarihi: 02.04.2018.
- Ziener, Markus, “Deutschlands Rolle in der Welt: Alleine mit den Straşenjungs”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 07.06.2018, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/deutschlands-rolle-in-der-welt-alleine-mit-den-strassenjungs-15620531.html> Erişim Tarihi: 02.04.2019
- Zusammenarbeit mit Erbil fortsetzen. Auswärtiges Amt, 08.12.2015, https://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Aktuelle_Artikel/Irak/151208-BM-Erbil.html Erişim Tarihi 11.05.2017

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet BÜLBÜL

Adres: Erciyesevler Mah. Mazı Sok.
Temka Apt. 9/9 Kocasinan – Kayseri

Email: ahmetbulbul38@hotmail.com

Tel: +90 (553) 267 37 08

KİŞİSEL BİLGİLER

Uyruk: T.C.

Doğum Tarihi: 14.05.1979

Doğum Yeri: Kayseri

Medeni Durum: Evli (İki Çocuk Babası)

Askerlik Durumu: Yapıldı (31.01.2009)

EĞİTİM DURUMU

10/2003 – 07/2007 Münih Ludwig – Maximilians Üniversitesi (Münih - Almanya)

Ana bölüm: *Siyaset Bilimi*

Yan bölümler: *Hukuk – Uluslararası Hukuk*
Yakın Doğu Kültür ve Tarihi - Türkoloji

Mezuniyet: *Magister Artium (M.A.)*

Bitirme Tezi: *Die Europäische Union und die Türkei, Gehört die Türkei in die EU? Hintergründe und Argumente (Avrupa Birliği ve Türkiye – Türkiye Avrupa Birliğine ait mi? Arka plan ve Argümanlar)*

2013 - 2019 Erciyes Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi – Doktora

Tez Konusu: *Başbakan Angela Merkel Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası*

İŞ TECRÜBESİ

- 2005 – 2007 Yaz Dönemi BMW Werk München AG, (Öğrenci İşçi)
- 24.04.2011 – 01.02.2014 Nuance & Net Duty Free Kayseri – Satış Danışmanı
- 01.07.2014 – 31.09.2014 Kayseri Mobilya Sanayicileri Derneği – Dış Ticaret Uzmanı
- 13.02.2015 – 31.05.2016 Mars Sinema Turz. İşlet. A.Ş. - Cinemaximum Forum - Kayseri Müdür Yardımcısı

BİLGİSAYAR

Microsoft İşletim Sistemi Windows XP / 7 / 10
MS Office (Word, Excel, PowerPoint, Outlook, FrontPage)

YABANCI DİL

- Türkçe: Anadil
- Almanca: İyi – Yazma ve Konuşma (DSH & ZMP Sertifikası)
Alman Kültür Merkezi Münih – Goethe Institut München
- İngilizce: Orta – Yazma ve Konuşma
- İspanyolca: Temel Seviye – Gramer (A2 Seviyesi Sertifikası)
İspanyol Kültür Merkezi Münih – Instituto Cervantes De München
- Osmanlıca: Temel Seviye – Türkoloji Enstitüsü Münih
- Sürücü Belgesi:** B sınıfı – 1997, B sınıfı 2005 (Almanya)

KATILDIĞI KURSLAR**ABİGEM Kayseri**Dış Ticaret Uzmanlık Eğitimi –
2010**Kayseri Melikgazi Halk Eğitim Merkezi**

Diksiyon Kursu – 2010

HOBİLER, İLGİ ALANLARIKitap okuma, Sinema, Müzik, Bilgisayar, Yüzme, Seyahat
Kayseri, 12.07.2019